

EXPLICATIONVM

CATECHETI-

CARVM D. ZACHA-

RIÆ VRSINI SILESII ABSO-

LVTVM OPVS: TOTIVSQUE THEO-

logiæ purioris quasi nouum
corpus.

DAVIDIS PAREI D.

Operâ extremâ recognitum.

Causas recognitionis, & quid in ea sit
præstitum, præfatio docebit.

*Cum gemino Indice: altero Capitum: alterore-
rum & verborum.*

Necnon

MISCELLANEIS CATE-

CHETICIS SEORSVM EX-

cusis: quibus oratio de vita & obitu

D. VRSINI est addita.

*Christian Beza
egit no jure me
sui amumorat
Ho j. die. 9.*

Ad Kampshausen.
NEVSTADII IN PALATINATV, Bonn. 29/1, 62
Apud hæredes VVilhelmi Harnisij. *Ernst.*

M. DC.

Sum ex libris Johannis D. Sch. 1771. 1772.

S
P
M
T
L

fa
tu
eg
le
fi
ra
vi
ia
qu
ex
pr
te

Optimæ spei iuuenibus

SERENISSIMI

PRINCIPIS AC DO-

MINI, D. FRIDERICI, PALA-

TINI RHENI, DVCIS BAVARIAE, S. R.

Imp. Electoris, &c. Domini sui clementissimi: in collegio

Sapientiaë alumnis, Philosophiæ ac Theologiæ

Studiofis: discipulis carissimis

DAVID PAREVS, D. S.

VM nouissimæ huic reco-
gnitioni explicationum ca-
techeticarum iudicia varia
parata videam: breuiter a-
liquid de instituti mei ra-
tione præfandum duxi: id-
que ita, vt æquis lectoribus
facile me id approbaturum confidam. Alij igi-
tur, qui equiores esse volent, mirabuntur, quid
ego in alieno labore elaborando tantum mo-
lestiæ iterum ponere non dubitârim, cuius
siue fructus siue gloria tota sit alterius futu-
ra, non mea. Aliis forte superuacaneum idè
videbitur hoc studium meû, quòd editio prior
iam antè titulum absoluti operis præ se tulerit,
qua nos potuisse vel debuisse contentos esse
existimabunt. Alij verò morosiores etiam re-
prehendent, & me alienos labores iterum in-
terpolando iterum præuaricatum obiicient.

P R A E F A T I O.

Verumenimvero postremi isti (vt his primum respondeam) reprehendere spero, desinent, si cogitauerint, quod res est, quodq; prima praefatione alterius editionis verè scripseram, explicationes catecheticas à D. Vrsino ipso neque scriptas, neque dictatas, nedum editas vnquam: sed in catecheticis multorum annorum repetitionibus plerunque cursim effusas, à discipulis verò diligentioribus raptim, quin & furtim aliquando (mentibus enim nō chartis inscribi omnia volebat) calamo exceptas, tandemq; variè à variis congestas fuisse. Quis verò non intelligat, in tam dispari compilatione tum discipulis aliis, tum mihi quoq; diligentiae amplissimum relictum locum? In iuria igitur fuerit aperta, hoc studium meum praëuaricationis nomine traducere.

Primis verò illis admiratoribus facilè ignosco: cum & ipsi mihi animum admiratio subierit non semel, ecquid operæ precium faciam in tot occupationibus meis alienos labores quasi alienum agrum excolendo: vnde fortè ad me non plus redeat emolumenti, quàm ad eos solet, qui in alieno fundo ædificant. Verè enim hoc confirmo, recognitioni huic haud paulò plus operæ studiiq;, quam primæ editioni, impensum à me esse: imò & temporis, nempe totum prope biennium illud, quo pestilentiae lue hîc grassante domi intra collegij parietes quasi carcere conclusi, foris à Musis propè omnibus destituti latuimus. Quæ verò ego
grata

P R Æ F A T I O.

grata magis, quàm hæc ipsa? Vicit publicæ cura
utilitatis, quam ecclesiæ & iuuentuti studio-
sæ tantò vberior certò hinc spondebam,
quantò de superioris laboris fructu eximio
dubitare minus poteram. Vicit & pietas in præ-
ceptoribus cuius præclara in hanc scholam, & in
me merita eam mihi curam diligentiamque
quasi extorquere videbantur, operam darem,
quò tandem commentarij isti sub nomine Vr-
sini verè vrsini, hoc est, quasi labendo effor-
mati absolutiq; manibus lectorum versaren-
tur. Sat mihi fructus, si fructum hinc vberem
alij perceperint: Sat gloriæ, si gloria, hoc est,
veritas puritasque cœlestis doctrinæ, meâ hac
qualicunq; operâ posteritati facta tecta trans-
mittetur. Quamdiu enim hæc Catechesis, quæ
verè est *ὑποτύπωσις ὑγιαίνοντων λόγων, ἐν πίστι καὶ ἀγάπῃ τῇ
ἐν χριστῷ ἰησοῦ*, *Exemplar sanorum sermonum de fide
& charitate, quæ est in Christo Iesu*, fideliter te-
nebitur: tam diu exstabit in Ecclesia veræ
Theologiæ luculentum *κειμήλιον*, & non sunt
defuturi, qui fundamenta salutaris doctrinæ
aduersus hæreticorum sophismata rectè tueri
ac tradere aliis queant.

Ad medios venio, quos non spero tam fore
iniquos, vt etiam in opere absoluto aliquate-
nus non permittant *δευτέρας φρονιδας*. Si quibus
editio prior tanquam vberior magis placebit,
quam hæc noua: non impedio, quin sua illi
voluptate fruantur. Neque enim meum est ei
derogare. Sed nec conuenit dissimulare, quæ
ipse paulatim in ea desiderare cœperim, quæq;

P R Æ F A T I O.

me causæ ad recognitionem induxerint. Erat liber in quatuor partes diuisus, totidemq; præfationibus atque indiculis distinctus: quod tunc necessitate potius, quàm consilio aliquo meo factum: grandior, quam vt facilè simul in manibus haberi posset. Erant passim explanationibus aspersæ theses, disputationes, & alia ἱερωτερά, quæ ex Geneuensi editione vel aliunde retinueram, ad ἱερώτην catechetica propriè non pertinentia. Erant & plurium plarumque quæstionum catecheticarum explicationes continuatæ, vt non omnibus statim apparet, quæ ἱερώδοις quibus quæstionibus congruerent. Fuerunt etiam, quibus displiceret, quòd verbis vulgò exceptis, qualiacunque tandem essent, non vbique me asstrinxeram, sed meis aliquando sententiam authoris expresseram. Horum diligens consideratio nouam hanc curam tandem mihi persuasit: præsertim cùm alia nonnulla adminicula ad eam mihi ab amicis suppeditata essent, in quibus honoris causa nomino M. Quirinum Reuterum, ecclesiæ S. Ægidianæ Nemetum antistitem, compatrem & amicum singularem: nec non Iohannem Vrsinum Zachariæ filium, illustri scholæ Neuhusianæ præceptorem: quorum ille locis aliquot ambiguis non parum me adiunxit: iste notas non contemnendas è paternis schedis erutas mihi communicauit.

Primum igitur exegematum ipsorum & accessionum aliarum facto diuortio, illa omnia accuratissimè recognita libro vno, eoque vt
 appa-

P R Æ F A T I O.

apparet minùs operoso aut sumtuoso complexus sum: has miscellaneis catecheticis vendicare placuit seorsum excusis, quæ tamen, si libeat, cum explicationum volumine non incommodè coniungi possint verba autem, phrascs, idiotismos, & quæcunque obseruare potui, *Ursini* ad superstitionem vsque eruere ac retinere studui, ne quid hîc etiam desiderare quis posset.

Præterea quæstionibus singulis (exceptis paucis, quæ distractionem commodè non ferebant) suas explicationes subieci: unde non solum commentariis ipsis multùm lucis, sed & lectoribus, præcipuè ecclesiarum pastoribus (quorum rationem non postremam in hoc labore me duxisse fateor) plurimum adiuuenti ad eas rectiùs intelligendas tradendasque accessurum confido. Quæ aliis editionibus non *Ursiniana* fortè irreperant, rescui: nonnulla à me declarationis causa alicubi adiecta vel signo [] ab *Ursinianis* secreui, vel in margine additionis nomine indigitaui, ne quid nisi genuinum lectori offerrem.

Præfationes deniq; sic postulante instituti ratione, in miscellanea etiam transtuli, non ut eos, quibus partes operis huius priùs dicatæ fuerunt, viros Illustres, Generosos, & Amplissimos, sua vel priuarem laude, vel possessione deiicerem: Absit. Quin illi quod suum factum fuit semel, suum perpetuo habeant, suoq; patrocinio complectantur.

Neque de horum iure aliquid delibabitis

P R Æ F A T I O.

vos studiosi iuvenes discipuli carissimi, quibus simul hæc exegemata prius consecrata meministi: sed conditione dispari. Illis namque tutelari potestate tenenda asserendaque: vobis vtili dominio possidenda mancipaueram, sicque porrò vobis mancipata esse cupio, ut ex manibus ea nunquam deponatis, nunquam vos ea satis peruoluisse aut triuisse existimetis: donec animis penitus infixæ vestris, imisque recondita pectoribus, in succum, quod dicitur, & sanguinem vestrum conuerteritis. Hoc enim est genus illud cœlestis doctrinæ purum, perspicuum & solidum, quod à præceptoribus acceptum in hac Schola conseruari ecclesiarum Palatinatus multum sanè interest. Et hinc, nisi fallor, diuina aspirante benedictione, vestroque accedente studio indefesso, plurimum Sapien- tiæ Theologicæ, cuius alumni estis, ac salutaris pietatis, cuius typum ecclesiæ olim in vobis ipsis estis exhibituri, vobis accrescere sentietis.

Valete. Heidelbergæ in domo Sapien- tiæ. XI. Calend. Septemb.

Anno 1598.

A D

AD DAVIDEM PAREVM
S I L E S I V M.

PAVLVS MELISSVS FRANCVS.

NATVM labori quis neget impigrum.
Acremq; linguâ perspicuo & stylo
Laudabilem VRSINVM fuisse;
Terribilemq; adeo leonis
Instar timendi, si quid erat mirus
Factum decenter? mens generosior
Plerunq; vergit proram in iram
Fervidius, facilesq; motûs
Capit laceffita. Hunc tamen animum
Non vlla raptare ambitio occupat,
Nullusq; fastus, nulla pompa:
Cenrapuit male demagogos
Praturge saltos rumina. Nouimus
(Nam sexti in anni mensa eadem rotam,
Idemq; victus, potus idem,
Me lateri sociârat eius
Viciniorem) qualis in artibus
Quantusq; cunctis exstiterit. Scit &
Dobbinus, & scit VVitekindus
Jam senior, Kimedonciusq;
Cui sceptrâ parent gymnasi; quibus
Linguis virentem, quò moderamine,
Quâ lege, quò candore, quâq;
Imbuerit pietate pubem,
Domus alumnam, quæ Sapientie
Appellatur nomine. Tuq; item
PAREE nosti (quippe plures
Discipulum docilem usquequaq;

Vidère ariste) quàm stabilem ille se
 Ob veritatis dogmata seria
 Sapè antagonisten propè unus
 Præbuit, & malè sentientes
 Probè erudiuit. Quid referam, arduis
 In rebus eius consilio utili
 Sanos, nec rarentur, altius
 Ut steterit procerum senatus,
 Et ipse Princeps, Simmerium genus?
 Na multa multi, maxima maximi
 Debeniq, debebuntq, tanta
 Ingenio meritisq, frontis.
 Potens superbij iure Silesia
 Doctore tanto, Breslaq, verticem,
 Effer decòrum, tug, apertas
 Cornua tolle Viadre in auras.
 Nec tu duello, forè iidem caput,
 Succumbe DAVID, si Goliath tibi
 Insurgat unus fors & alter:
 Ac moueat temerè arma contra:
 Quin sancta sanctis scripta viri adfere
 Valente dextrâ; quæq, iubet pius
 In orthodoxa sancienda
 Religione fideq, feruor,
 In plana profer. Sic tibi numinis
 Sentire grandem mente potentiam,
 Sic detur aduersam cohortem,
 Vincere semper euante pennâ.

In catechesin Vrsinianam.

Θεολόγος ἔπος ἔλω Οὐρσίνος, καὶ βίβλος ἡδε
Γνωρεῖ ὅσας ἐσιν καὶ περ ἔξου μικρά.
Οὕτω πο καλὰ μεθεῖξεν γάγῳ, ἡδε λέοντα
Εἰς τὴν ὄνυχ. αἰαγνὸς κερῖνον, αἰ δὲ ἡ πάθεις.

Simon Stenius Lomacensis.

IN MAGNI ILLIVS ZACHARIE VRSINI, VRATISLAVIENSIS, sinceræ Theologiæ Doctoris, Explicationes Catecheticas.

HIS VRSINE, tibi licuit dum vivere terris,
Et tibi commissa munus obire schola,
Discipulos magno numero, ingentiq; labore,
Ingénio, mira dexteritate fide,
Doctrina instructos variis, dominiq; timore,
Magna tibi semper cura parare fuit.
Nunc, cæli postquam felix euectus in arcem,
Gaudia deposito vera labore capis,
Discipulos numero longè maiore, per orbem
Totum quâ vesper, quâ patet ortus, habes,
Quottidieq; facis, scripta accurata leguntur
Dum tua, quæis veræ religionis opus
Perspicuè & solidè, sartum tectumq; tuèris
Vim satana contra multiplicesq; dolos.
Esse, catechesis, verum, quod dico, probare
Et methodo, & verbis, hac tua, sola potest.
Tanto, VRSINE, tibi, assiduas pro munere grates,
Par omneis vero est dicere corde pios.

Heidelb. facieb. Lamb. Ludolf. Pit-
thopus, Dauentrienfis, Ka-
lend. Septembr. cl. Io. Io. xci.
P.M. D.ZA-

P. M.

D. ZACHARIÆ VRSINI,
THEOLOGI GRAVISSIMI: PRÆ-
ceptoris dilect.

O Si fata tuos auxissent pluribus annos,
Ursus uti catulos lambendo fingere fertur,
Sic Vrsine, suos potuisset mens tua fœtus,
Quos bene conceptos tenuit, ceu carcere clausos,
Pulcrius efformare, secundoq; edere partu,
Aspectuq; tua perfectos sistere dextra!
Ingenij monumenta tui clarissima starent,
Queis par doctrina nullum sit, iudicio ve.
Ast aliter visum Ichona, tua vota probanti,
Ut mundo abstractum cœli te sede locaret.
Ne passim tua dicta tamen confusa volarent,
Perplexa euoluit, claraq; in luce PAREVS,
Successor tibi qui sollers, gratusq; magistro,
Obscurata prius posuit, curaq; fideli
Natio vultu nunc induit, atq; nitore.
Hac, reor, ipse probes rediuiuus: tumq; ea cernas
Grata bonis, optata simul templisq; scholisq;.

IN ZOILVM.

Scripta tibi lenia hac, & cen vulgaria sordent;
At lenia hac fuerint, si graniora dabis.
Tu, quamvis, subtilia dic, sublimia prome,
Utilia at nobis plana, scripta placent.

Quirinus Reuterus Mosbachensis Pa-
latinus, collegij Sapientię præ-
ceptor. Calendis Septembribus.
Anno cdo. Id. xci.

AD

AD REVER. ET CLARISS. VIRVM, D. DAVIDEM PAREVM,
de catecheticarum explicationum editione postremum ab ipso
curata.

SÆPE (inquis) miror, tantos me posse labores
Et curas curis ponere in alierius:
In vitio est, fateor, curare aliena: sed isthæc
Quam curas, toto curapia est genere.
Hinc non miror ego: qui, si a quo iudice certem,
Enincam meritò hæc dici aliena tua.
Namq, patre extincto, proprij patris in scia proles
Omnium egens miserè nuda relicta fuit.
Jam moritura etiam, ni te data patre fuissent,
Primi non poterat quæ genitura dare.
Non satis est nasci sobolem, perit illa, ubi non est
Qui supplet, primò quod genitura negat,
Nempetua est proles, quia tu pater alter, adoptas
Quæ vidua a primopatre relicta fuit,
Ursino debet quod cœpit viuere: Sed quod
Viuere nunc pergit, clare Paree, tuum est.

M. Bartholomæus Keckermannus
Dantiscanus scripsit 8. Idus Iulij,
Anno 1598.

INDEX

I N D E X
I N D E X P R Æ C I P V O -
R V M C A P I T V M D O C T R I N Æ
& quæstionum, quæ his explicationi-
bus catecheticis continen-
tur.

Prolegomena generalia.

<i>Quid & qualis sit doctrina ecclesia</i>	pag. 1
<i>Quæ sint doctrina ecclesia partes, & quæ partium discrimina</i>	3
<i>Quid differat doctrina ecclesia à doctrina alia- rum sectarum: quid item à Philosophia: & cur hac discrimina tenenda sint</i>	4
<i>Quibus testimoniis confirmetur religionis Chri- stiane seu doctrina ecclesia certitudo</i>	7
<i>Quotuplex sit ratio tradendi & discendi doctri- nam ecclesia</i>	12

Prolegomena specialia.

<i>Quid sit catechesis</i>	13
<i>De origine doctrina ecclesia, & an semper in ec- clesia fuerit</i>	14
<i>Quæ sint partes seu præcipua capita doctrina ca- techetica</i>	16
<i>Cur sit necessaria catechesis in ecclesia</i>	17
<i>Quis sit scopus catecheseos & doctrina catecheti- ca</i>	20

De consolatione Christiana,

<i>Quid & quæ sit consolatio Christiana</i>	21
<i>Quibus partibus constet</i>	ibid.
<i>Cur hæc unica sit solida consolatio</i>	23
<i>Cur</i>	

C A P I T U M.

Cur sit necessaria 25

Quæ ad eam acquirendam requirantur *ibid.*

De miseria hominis.

Quid sit, & unde agnoscat 29

De creatione hominis.

Qualis à Deo sit conditus homo 35

Ad quid homo sit conditus 36

De imagine Dei in homine.

Quid sit imago Dei in homine 38

Quatenus amissa & reliqua sit in homine 41

Quomodo imago Dei in homine reparetur 42

De lapsu & primo peccato hominis.

Quod & quale fuerit primum hominis peccatum. 43

Quæ causa primi peccati 44

Qui effectus primi peccati 46

Cur Deus permiserit *ibid.*

De peccato in genere.

An sit peccatum in nobis 47

Quid sit peccatum. 48

Quotuplex sit peccatum. 50

De peccato originali 51

De peccato actuali 57

Peccatum regnans & non regnans 58

Peccatum mortale & veniale 59

Peccatum contra & non contra conscientiam 60

Peccatum remissibile & irremissibile, seu in spiritum sanctum *ibid.*

Regula de peccato in spiritum sanctum. 61

Peccatum per se & per accidens 62

De

I N D E X

De causis peccati 65

De effectis peccati 73

De libero arbitrio.

Quid sit liberum arbitrium 76

De discrimine libertatis in Deo & in creaturis

77

Sitne aliqua libertas voluntatis in homine 81

*Qualis sit libertas in homine, secundum quatuor
status hominis* 82

De afflictionibus.

Quæ sint afflictionum genera 93

Crucis quatuor species 95

Quæ sint causæ afflictionum 96

Consolationes opponenda afflictionibus 98

De liberatione hominis.

Quid sit liberatio hominis 102

An talis liberatio sit possibilis 103

An liberatio sit necessaria & certa 107

An sit perfecta expectanda *ibid.*

Quomodo fieri possit liberatio 108

De mediatore.

Quid sit mediator 122

Quare sit necessarius 123

De officio mediatoris 124

Qualis sit necessarius 126

Quis sit ille mediator *ἡμεῖς ἵποκρίτοισιν* 127

Quod sit unicus mediator 128

De fœdere Dei.

Quid sit fœdus Dei 128

An possit iniri fœdus absq; mediatore 130

Sitne unum an plura *ibid.*

Quomo-

C A P I T V M.

Quomodo conueniant & discrepant vetus & nouum fœdus. 131

De Euangelio.

Quid sit Euangelium 134

An sit doctrina vetus vel noua 136

Quid euangelium differat a lege 138

Effectus euangelij qui sint 140

Certitudo euangelij unde constet *ibid.*

De fide. I

Quid sit fides in genere 143

Qua sint species fidei in scriptura 144

Quid fides & spes differant 149

Qua cause fidei 150

Qui sint effectus fidei 151

Quibus detur fides *ibid.*

Obiectiones contra πλινγοφολαν fidei 153

De symbolo apostolico.

Quid sit symbolum apostolicum 157

Eius partitio 159

De Deo vno & tribus personis.

An sit Deus 162

Quid & qualis sit Deus 164

Unde constet unum esse Deum 169

Quid essentia, persona, trinitas sint & differant 172

An hac nomina sint usurpanda 175

Quot sint persona diuinitatis 176

Quomodo discernantur tres persona diuinitatis 178

Cur necesse sit doctrinam de trinitate retinere in ecclesia 182

I N D E X

Obiectiones hæreticorum contra Trinitatem 183

De Deo patre.

Quid sit credere in Deum patrem, &c. 185

De creatione mundi.

An Deus creaverit mundum 188

Quomodo mundus sit conditus 192

Quare mundus sit conditus 195

De providentia Dei.

An aliqua sit providentia Dei 197

Argumenta providentia a natura Dei 201

Quid & qualis sit providentia 202

Typus verum providentia subiectarum 209

Confutatio sophismatum contra providentiam

213

Ubi doctrina de providentia Dei 221

De nomine IESU.

Quid sit Iesus 224

Discrimen huius Iesu & aliorum 225

Quid sit credere in Iesum 228

De nomine Christi.

Quid sit unctio Christi 231

De munere Christi prophetico 234

De munere Christi sacerdotali 236

De munere Christi regio 238

Quid sit Christianus: & quotuplices sint 239

Dignitas prophetica sacerdotalis, regia Christia-

norum

242

De filio Dei unigenito.

Quomodo Christus sit filius Dei unigenitus 247

Typus

CAPITV M.

Typus filiorum Dei

248

De deitate Christi.

Quòd filius fuerit ὁμοούσιος ante carnem 251

Quòd sit persona distincta a patre & Spiritu sancto 261

Quòd sit equalis utriq; 263

Quòd utriq; ὁμοούσιος 267

Fontes sophismatum contra ὁμοούσιαν 268

Regule generales responsionum ad sophismata hæreticorum *ibid.*

Regule Speciales responsionum ad eadem 270

Refutatio sophismatum contra deitatem filij 272

De Christi dominio.

Quo sensu Christus dicatur noster Dominus 276

Quo modo & quare sit Dominus noster 277

De conceptione & natiuitate Christi.

Quid conceptio è Spiritu sancto complectatur
281

Cur Christus natus ex virgine 282

De duabus in Christo naturis.

An sint due natura in persona mediatoris 284

An Christus sit una persona vel plures 286

Qualis sit naturarum unio 288

Quare oportuerit fieri unionem hypostaticam
289

De passione Christi.

Quid nomine passionis intelligatur 296

b 2

An

INDEX

*An Christus sit passus secundum utramque na-
turam.* 292

Quae causae impulsivae passionis 295

Quae finalis & qui fructus passionis *ibid.*

Cur sive Pontio Pilato passus dicatur 296

De morte & sepultura Christi.

Quomodo Christus dicatur mortuus 299

An necesse fuerit Christum pro nobis mori 301

An Christus sit mortuus pro omnibus 303

Causae sepulturae Christi 307

De fructibus mortis Christi 310

De descensu Christi ad inferos.

Quid sit descensus Christi ad inferos 312

Fructus descensus Christi ad inferos 317

De resurrectione Christi.

An Christus resurrexerit 319

Quomodo resurrexerit *ibid.*

Quare Christus resurrexerit 321

Qui sint fructus resurrectionis Christi 325

De ascensu Christi in caelum.

Quo Christus ascenderit 331

Quomodo Christus ascenderit 332

Quomodo Christus sit nobiscum. 339

An duae naturae diuellantur *ibid.*

Quare Christus ascenderit in caelum. 341

Discrimen inter ascensionem Christi & nostram

342

Fructus ascensionis Christi 343

De sessione Christi ad dextram Dei.

Quid sit dextra Dei in scripturis 351

Quid

CAPITVM.

Quid sit sessio ad dextram Dei *ibid.*

An semper sederit Christus ad dextram Dei

351

Fructus sessionis Christi ad dextram Dei 353

Dereditu Christi ad iudicium.

An sit futurum iudicium 356

Quid sit iudicium extremum 359

Quis sit futurus index 361

Unde & quò sit venturus index 362

Quomodo sit venturus 363

Quos sit iudicaturus *ibid.*

De processu & sententia iudicij 364

Quare sit futurum iudicium 365

Quando sit futurum 366

Cur Deus velit nos esse certos de iudicio *ibid.*

Cur diem iudicij velit a nobis ignorari 367

Quare iudicium differat 368

An iudicium extremum sit optandum *ibid.*

Quid sit credere in Christum venturum ad iudicium *ibid.*

De spiritu sancto.

Quid nomen spiritus significet 370

Quid sit spiritus sanctus 371

Quòd sit persona subsistens 372

Quòd sit distinctus a patre & filio 373

Quòd sit utriq. equalis 374

Quòd sit utriq. oporosi 378

De officio spiritus sancti 379

De donis spiritus sancti 382

A quo & cur detur spiritus sanctus 383

Quibus & quatenus detur 384

I N D E X

<i>Quando & quomodo detur & accipiat</i>	385
<i>Quomodo retineatur</i>	387
<i>An & quomodo amittatur</i>	388
<i>Quare & quantopere sit necessarius</i>	389
<i>Vnde agnoscat</i> eius habitatio in nobis	390

De ecclesia.

<i>Quid sit ecclesia</i>	391
<i>Quotuplex sit ecclesia</i>	392
<i>Quae signa seu nota vera ecclesia</i>	395
<i>Cur una, sancta, catholica</i>	396
<i>Quid differat ecclesia a politia</i>	399
<i>Causa discriminis inter ecclesiam & reliquum</i> <i>genus humanum</i>	400
<i>An extra ecclesiam sit salus</i>	ibid.

De aeterna Dei praedestinatione.

<i>An sit praedestinatio</i>	401
<i>Quid sit praedestinatio</i>	406
<i>Quae causa praedestinationis</i>	407
<i>Quae sint eius effecta</i>	410
<i>An sit mutabilis praedestinatio</i>	413
<i>Quatenus sit nota</i>	ibid.
<i>An electi semper sint ecclesiae membra, & reprobi</i> <i>nunquam</i>	413
<i>An electi deficiant ab ecclesia : reprobi maneat</i> <i>in ecclesia</i>	415
<i>Uti doctrina de praedestinatione</i>	416

De communione sanctorum.

<i>Quid sit communio sanctorum</i>	417
De	

C A P I T V M.

De remissione peccatorum.

<i>Quid sit remissio peccatorum</i>	419
<i>A quo fiat remissio</i>	420.
<i>Propter quid fiat remissio peccatorum</i>	421
<i>An remissio peccatorum congruat iustitia divina</i>	<i>ibid.</i>
<i>An sit gratuita</i>	422
<i>Quibus detur</i>	423
<i>Quomodo & quando detur</i>	<i>ibid.</i>

De resurrectione carnis.

<i>An anima sit immortalis</i>	425
<i>Vbi sit anima separata a corpore</i>	427
<i>Quid sit resurrectio: & errores de ea</i>	428
<i>Vnde constet certo futuram</i>	429
<i>Quae & qualia corpora sint resurrectura</i>	432
<i>Quando futura sit resurrectio</i>	434
<i>Cuius viriute mortui sint resuscitandi</i>	435
<i>Ad quid mortui sint resuscitandi</i>	436

De vita æterna.

<i>Quid sit vita, quid vita æterna</i>	438
<i>A quo detur</i>	441
<i>Quibus detur</i>	442
<i>Quare detur</i>	443
<i>Quomodo detur</i>	444
<i>Quando detur</i>	<i>ibid.</i>
<i>An & unde de ea possimus esse certi</i>	445
<i>Quid sit credere vitam æternam</i>	446

De iustificatione.

<i>Quid sit iustitia in gene. c</i>	448
<i>Quotuplex sit iustitia</i>	<i>ibid.</i>
<i>Quid & quotuplex sit iustificatio</i>	450
<i>b +</i>	<i>Que</i>

INDEX

<i>Quæ res sit iustitia nostra coram Deo</i>	451
<i>Quomodo satisfactio Christi fiat nostra</i>	453
<i>Cur Christi satisfactio fiat nostra</i>	455
<i>Cur sola fide iustificemur</i>	457
<i>Cur bona opera non iustificent</i>	459
<i>Quomodo operibus promittatur merces</i>	460
<i>An iustificatio fidei reddat homines profanos</i>	461

De sacramentis.

<i>Quid sint sacramenta</i>	472
<i>Qui sint sacramentorum fines</i>	476
<i>Quid sacramenta a sacrificiis differant</i>	478
<i>Collatio verbi & sacramentorum</i>	479
<i>Collatio sacramentorum veteris & noui testamenti</i>	ibid.
<i>Quid signa: quid res sint in sacramentis, & quid differant</i>	481
<i>Qualis sit signorum & rerum unio, quæ vocatur sacramentalis</i>	482
<i>De formis loquendi sacramentalibus</i>	483
<i>Quis sit legitimus sacramentorum usus</i>	484
<i>Quid impij in sacramentis accipiant</i>	485
<i>Quoi sint noui testamenti sacramenta</i>	486

De baptismo.

<i>Quid sit baptisumus</i>	491
<i>Qui sint fines baptismi</i>	493
<i>Institutio baptismi, & declaratio verborum</i>	499
<i>Usus legitimus baptismi</i>	501
<i>Phrases sacramentales de baptismo</i>	503
<i>Argumenta pro Pado baptismi</i>	505
<i>Obiectiones anabaptistarum</i>	508
<i>De</i>	

C A P I T V M.

De circumcissione.

<i>Quid fuerit circumcisio</i>	514
<i>Qui fines circumcisionis</i>	515
<i>Cur sit abolita</i>	ibid.
<i>Quid circumcissioni successerit</i>	ibid.
<i>Analogia circumcisionis & baptismi</i>	516
<i>Cur Christus circumcissus</i>	517

De cœna Domini.

<i>Quid sit cœna Domini</i>	519
<i>Qui fines cœna Domini</i>	521
<i>Quid differat à baptismo</i>	523
<i>Institutio cœnae, & de sensu verborum.</i>	527
<i>De controuersia cœnae</i>	530
<i>Quatuor classes argumentorum pro orthodoxa sententia</i>	544
<i>De transsubstantiatione</i>	563
<i>De consubstantiatione</i>	566
<i>De schismate consubstantiatorum.</i>	569
<i>Obiectionum pro consubstantiatione refutatio</i>	569
<i>De discrimine Cœnae & Missæ</i>	579
<i>Qui ad Cœnam debeant accedere.</i>	589
<i>Quid in cœna accipiant impij</i>	591
<i>Quis sit usus cœnae legitimus</i>	595
<i>Qui sint ad cœnam admittendi</i>	596

De Paschate.

<i>Quid fuerit pascha</i>	599
<i>Fines seu usus paschatis</i>	600
<i>Allegoria agni paschalis & Christi</i>	602
<i>An vetus pascha sit abrogatum</i>	603

INDEX

De potestate clauium.

<i>Quid sit potestas clauium data ecclesia</i>	604
<i>An disciplina ecclesia sit necessaria</i>	606
<i>Quomodo sit exercenda</i>	611
<i>Qui fines in excommunicatione spectandi</i>	614
<i>Quid differat potestas ecclesia & politica</i>	616
<i>Disputatio de excommunicatione</i>	621

De gratitudine.

<i>Quid sit gratitudo</i>	635
<i>Cur gratitudo sit necessaria</i>	637

De conuersione hominis.

<i>An conuersio sit necessaria</i>	641
<i>Quid sit conuersio</i>	642
<i>Quibus partibus conuersio constet</i>	644
<i>Quae sint conuersionis causa</i>	647
<i>Qui sint conuersionis effectus</i>	649
<i>An sit perfecta conuersio in hac vita</i>	ibid.
<i>Quid differat poenitentia piorum & impiorum</i>	651

De bonis operibus.

<i>Quid sint bona opera</i>	653
<i>Quomodo sint possibilis</i>	657
<i>An sint peccata bona</i>	659
<i>Quomodo placeant Deo</i>	660
<i>Cur sint facienda: & an necessaria</i>	661
<i>An sint meritoria coram Deo</i>	665

De lege Dei.

<i>Quid sit lex Dei</i>	671
<i>Quae sint legis partes, & partium discrimina</i>	672
<i>Quatenus lex sit abrogata per Christum</i>	675
<i>Quid</i>	

C A P I T V M.

<i>Quid lex & euangelium differant.</i>	681
<i>De diuisione decalogi</i>	682

De primo præcepto.

<i>Regula interpretandi decalogum.</i>	689
<i>Similitudo primæ & secundæ tabulæ</i>	691
<i>Dissimilitudo utriusq.</i>	692
<i>Virtutes primi præcepti & vitia opposita</i>	695

De secundo præcepto.

<i>Quid in eo prohibeatur & sanciat.</i>	707
--	-----

De præceptis humanis & traditionum humanarum autoritate.

<i>Quatuor genera eorum quæ homines præcipiunt.</i>	711
---	-----

<i>Præcepta hominum diuina</i>	ibid.
<i>Præcepta hominum politica</i>	ibid.
<i>Præcepta hominum ecclesiastica</i>	712
<i>Præcepta hominum impia</i>	714

De imaginibus & statu in templo Christianorum.

<i>An omnes statuae & imagines sint prohibita</i>	717
<i>An omnis adoratio ad statuas sit prohibita, nec possit ullaratione defendi</i>	721

<i>Refutatio obiectionum pro cultu imaginum.</i>	722
--	-----

<i>Quare imagines & statua è templis Christianorum tollenda sint.</i>	724
---	-----

<i>Quomodo & à quibus sint tollenda imagines</i>	726
--	-----

<i>Obiectiones contra abolitionem statuarum</i>	ibid.
---	-------

<i>Hortatio addita secundo præcepto</i>	730
De	

I N D E X

De tertio præcepto.

<i>Finis tertij præcepti</i>	734
<i>Virtutes tertij præcepti cum vitiis oppositis</i>	735
<i>Pro invocatione sanctorum obiectiões Papistarum</i>	741

De iuramento.

<i>Quid sit iuramentum</i>	750
<i>Per quem sit iurandum</i>	751
<i>Licetne Christianis iurare</i>	752
<i>De quibus rebus sit iurandum, seu quæ sint iuramenta licita, quæ illicita</i>	756
<i>An omnia iuramenta sint seruanda</i>	757

De quarto præcepto.

<i>Finis quarti præcepti</i>	761
<i>Explicatio verborum præcepti</i>	762

De Sabbatho.

<i>Quid sit sabbathum</i>	766
<i>Quatenus ad nos sabbathum pertineat</i>	768
<i>Causa propter quas sabbathum est institutum</i>	771
<i>Quomodo seruetur & violetur sabbathum, seu, quæ sint opera sabbatho præcepta vel prohibita</i>	772
<i>Virtutes quarti præcepti cum vitiis oppositis</i>	773

De ministerio ecclesiastico.

<i>Quid sit ministerium ecclesie</i>	778
<i>Quare ministerium sit institutum</i>	779
<i>Qui sint gradus ministrorum</i>	ibid.
<i>Quæ sint ministrorum officia</i>	780
<i>Quibus sit committendum ministerium</i>	ibid.
<i>De</i>	

CAPITVM.

De ceremoniis.

<i>Quid sint ceremonia</i>	781
<i>Quomodo ceremonia ab operibus moralibus dif- ferant.</i>	ibid.
<i>Quotuplices sint ceremonia</i>	ibid.
<i>An ecclesia ceremonias instituere liceat.</i>	782

De quinto præcepto.

<i>Secunda tabula obedientia cur necessaria</i>	783
<i>Finis quinti præcepti</i>	ibid.
<i>Virtutes superiorum propria</i>	787
<i>Virtutes inferiorum propria</i>	789
<i>Virtutes superiorum & inferiorum communes</i>	790

De sexto præcepto.

<i>Scopus sexti præcepti</i>	795
<i>Virtutes non ludentes hominum salutem.</i>	797
<i>Virtutes inuantes hominum salutem.</i>	799

De septimo præcepto.

<i>Scopus septimi præcepti</i>	803
<i>Virtutes huius præcepti</i>	804
<i>Tria genera libidinum.</i>	805

De coniugio.

<i>Quid sit coniugium.</i>	807
<i>Quæ sint causa instituti coniugij</i>	808
<i>Quæ coniugia sint legitima</i>	ibid.
<i>Quæ sint officia coniugum.</i>	810
<i>Quæ sint coniugio contraria</i>	ibid.

De octauo præcepto.

<i>Finis octauæ præcepti</i>	811
<i>Virtutes octauæ præcepti</i>	812
<i>Decem species contractuum.</i>	ibid.

Obiectio-

I N D E X

Obiectiones contra distinctionem dominiorum
816

De nono præcepto.

Finis noni præcepti 818

Virtutes noni præcepti cum vitiis oppositis 819

De decimo præcepto.

Præceptum de concupiscentia unum non duo
825

Scopus seu finis decimi præcepti *ibid.*

Argumenta præcipua Pelagianorum 826

De possibilitate legis.

Quomodo lex possibilis ante lapsum & post la-
psum 829

Obiect. contra imperfectionem operum in renatis
830

De usu legis.

Usus legum ceremonialium Mosaicarum 834

Usus legum politicarum *ibid.*

Usus legis moralis in natura integra *ibid.*

In natura corrupta 835

In natura per Christum instaurata 836

In natura perfecte glorificata 837

Argumenta antinomorum contra usum legis 837

De precatione.

Quid sit precatio: & quas habeat species 843

Quare Christianis precatio sit necessaria 844

Conditiones bonæ precationis 847

De formula precationis Christi 851

De prima petitione.

Quid sit nomen Dei 858

Quid

CAPITV M.

Quid sit sanctum & sanctificare 359

De secunda petitione.

Quid sit regnum Dei 364

Quotuplex sit regnum Dei 364

Quis sit rex & caput in regno Dei *ibid.*

Qui ciues & subditi in regno Dei 365

Quae leges huius regni *ibid.*

Qua bona rex subditis suis communicet *ibid.*

Qui hostes regni Dei 366

Vbi hoc regnum administratur *ibid.*

Quam diu duret regnum Dei *ibid.*

Quomodo ad nos veniat 367

Quare orandum ut veniat *ibid.*

De tertia petitione.

Quid sit Dei voluntas 369

Quia hic petamus: & quomodo hac petitio differat a secunda *ibid.*

Quare necessaria sit hac petitio 371

Cur addatur: sicut in cœlo 372

De quarta petitione.

Cur bona corporalia nobis sint petenda 375

Quomodo petenda sint bona corporalia 376

Quare bona corporalia complexus sit Christus nomine panis 377

Quare Christus panem vocet nostrum 378

Cur panem vocet quotidianum 379

Cur Christus addat: Hodie *Ibid.*

An liceat petere dimittas 380

An liceat aliqui reponere in crastinum 381

De

INDEX CAPITVM.

De quinta petitione.

<i>Quid Christus vocet debita</i>	884
<i>Quid sit remittere debita seu remissio peccatorum</i>	885
<i>Cur petenda sit nobis peccatorum remissio</i>	886
<i>Quomodo nobis remittantur peccata: seu, quid sibi velit adiectio: sicut & nos remittimus</i>	887

De sexta petitione.

<i>Quid sit tentatio</i>	890
<i>Quid sit inducere in tentationem</i>	891
<i>Quid sit: libera nos à malo</i>	892
<i>Cur necessaria sit hac petitio</i>	ibid.
<i>Usus huius petitionis</i>	894
<i>Ordo & coherencia omnium petitionum</i>	895
<i>Clausula precationis.</i>	896

PROLE-

ac
effi
ecc
tur

PROLEGOMENA
IN RELIGIO-
NIS CHRISTIA-
NÆ CATECHESIN, QUÆ
IN ECCLESIIS ET SCHOLIS
Palatinatus traditur.

PROLEGOMENA catechetica partim sunt ge-
neralia, de doctrina ecclesiæ: partim specialia,
de catechesi.

Prolegomena generalia de doctri-
na ecclesiæ sunt quinque.

- I. *Quid & qualis sit doctrina ecclesiæ.*
- II. *Qua sint eius partes, quæque partium discrimina.*
- III. *Quid differat à doctrina aliarum sectarum, utemque
à philosophia, & cur hac discrimina tenenda
sint.*
- IV. *Quibus testimoniis confirmetur eius certitudo.*
- V. *Quotuplex ratio sit eam tradendi & discendi.*

I. *Quid & qualis sit doctrina ecclesiæ.*

DOCTRINA ecclesiæ est integra &
incorrupta doctrina legis & euange-
lij, de vero Deo eiusque voluntate,
operibus & cultu, à Deo patefacta, &
comprehensa libris prophetarum &
apostolorum, & confirmata miraculis
ac testimoniis diuinis: per quam spiritus sanctus est
efficax in cordibus electorum, & colligit æternam
ecclesiam in genere humano, à qua in hac & in fu-
tura vita celebretur.

Hæc doctrina est prima & præcipua nota veræ ecclesiæ, quam Deus in mundo vult esse conspicuam, & separari à reliquo genere humano, iuxta dicta: *Fugite idola. Exite è medio eorum, & separamini. Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, e nec accipite. Sancti estote, immundum ne tangitote, qui fertis Vasa Domini. Exite ex ea popule mi, ne ex plagis eius accipiat.*

Cur Deus velit ecclesiam eiusque doctrinam discerni ab aliis sectis.

2. Cor. 6. 14

Vult autem hanc separationem Deus fieri: Primo, propter suam gloriam. Vt enim non vult ipse commisceri cum idolis & diabolis: ita etiam vult suam veritatem discerni à mendaciis, & suos domesticos ab hostibus ecclesiæ, hoc est, filiis diaboli segregari. Contumeliosum est Deo, cogitare, quòd velit tales filios habere, qui eum persequantur. Blasphemum est, Deum facere autorem doctrinæ impiæ, & patrum blasphemorum. Quæ enim concordia Christo cum Belial? Deindè, propter consolationem & salutem electorum. Necesse est enim ecclesiam in hoc mundo conspici, ut sciant electi dispersi in toto genere humano, cui cœtui se debeant adiungere in hac vita, & ad ecclesiam aggregati hâc certa consolatione fruantur, se esse in eo cœtu, qui Deo placet, & qui habet promissiones vitæ æternæ. Vult enim Deus omnes salvandos aggregari ecclesiæ in hac vita, quia extra ecclesiam non est salus.

Vndè autem ecclesia agnoscat, & quæ sint eius notæ, quibus ab aliis sectis discernitur, in loco de ecclesia docetur. Tres notæ sunt: 1. Puritas doctrinæ. 2. legitimus sacramentorum usus. 3. obedientia erga Deum secundum omnes doctrinæ partes in fide & moribus. At etiam in ecclesia sæpè grassantur magna vitia. *Resp.* Grassantur quidem, sed non defenduntur, ut in aliis sectis. Imò ecclesia prius ea reprehendit & damnat, quàm alij. In ecclesia sunt peccata cum improbatione & emendatione. Dum hoc manet tantisper manet ecclesia.

II. Qua-

II. Quae sint doctrinae ecclesiae partes, & quae partium discrimina.

Partes doctrinae ecclesiae sunt duae, lex & euangelium, quibus summa totius scripturae sacrae continentur. Lex vocatur decalogus. Euangelium est doctrina de Christo mediatore, & de gratuita remissione peccatorum per fidem. Haec doctrinae diuisio probatur evidentibus argumentis.

I. Omnis doctrina sacris literis comprehensa, est aut de natura Dei, aut de eius voluntate, aut de eius operibus, aut de peccato, quod diabolorum & hominum opus est proprium. Atqui de his omnibus vel in lege, vel in euangelio, vel in utroque docetur. Ergo lex & Euangelium sunt duo summa capita, quae omnem doctrinam scripturae continent.

II. Christus ipse facit hanc diuisionem doctrinae, quam suo nomine vult praedicari, inquit: *Ita scriptum est, & ita oportuit Christum pati, & resurgere a mortuis tertio die, & praedicari in nomine eius poenitentiam & remissionem peccatorum.* Hoc autem totum lege & euangelio continetur. Luc. 24. 26.

III. Scripta prophetica & apostolica continent vetus & nouum testamentum seu foedus inter Deum & homines. Ergo necesse est in illis explicari praecipua capita foederis, nempe, quid nobis promittat & praestet Deus, videlicet, gratiam, remissionem peccatorum, iustitiam, & vitam aeternam: & quid a nobis vicissim requirat, videlicet, fidem & obedientiam. Haec autem sunt, quae in lege & euangelio docentur.

IV. Totius scripturae summa & fundamentum est Christus. Ad Christi vero & beneficiorum eius agnitionem necessaria est doctrina legis & euangelij. Lex enim est praedagogus noster ad Christum, cogens nos ad Christum confugere & ostendens, quae sit illa iustitia, quam Christus nobis restituit. Euangelium vero de Christi persona, officio & beneficiis ex professo concionatur. Tota igitur scriptura & doctrina caelestis in lege & euangelio consistit.

*Discrimi-
na legis &
euangelij.*

DISCRIMINA harum partium præcipua sunt tria. I. *In subiectis, seu in ipso doctrina genere*, quòd lex est doctrina præcipiens faciendâ, & prohibens o-mittendâ: euangelium est concio de gratuita remissionis peccatorum per & propter Christum.

II. *In modo patefactionis*, quòd lex est naturâ nota: euangelium diuinitus est reuelatum.

III. *In promissionibus*, quòd lex promittit vitam cum conditione perfectæ obedientiæ nostræ: euangelium eandem promittit cum conditione fidei nostræ in Christum, & incoationis nouæ obedientiæ. Sed de his infra suo loco fusiùs dicendum erit.

III. Quid differat doctrina ecclesiæ à doctrinâ aliarum sectarum: quid item à philosophia: & cur hæc discrimina tenenda sint.

Discrimina doctrinæ ecclesiæ & aliarum religionum sunt quatuor. *Primo*, Doctrina ecclesiæ habet autorem Deum, à quo per prophetas & apostolos est tradita: aliarum sectarum religiones ab hominibus instinctu diaboli sunt excogitatæ. *Secundo*, Solius ecclesiæ doctrina habet testimonia diuina, certa & infallibilia, quæ conscientias pacant, & alias sectas erroris conuincunt. *Tertio*, In ecclesiâ lex Dei integra & incorrupta retinetur: aliæ religiones & sectæ legem Dei mutilant vel corrumpunt. Primæ enim tabulæ doctrinam de vera Dei agnitione & cultu omninò abiiciunt, fingentes alium Deum, quàm qui se verbo & operibus in ecclesiâ patefecit, & quærentes cognitionem Dei extra filium, vel aliter Deum colentes, quàm se coli in verbo præcepit: secundæ item tabulæ interiorem ac spirituales obedientiam prorsus ignorant. Quidquid verò in his boni aut veri habent reliquum, pars est præceptorum secundæ tabulæ, de disciplina externa, & de ciuilibus officiis ergà homines. *Quarto*, In sola ecclesiâ euangelium de Christo docetur integrum & rectè intellectum: aliæ verò sectæ, vel prorsus illud ignorant & abiiciunt, ut ethnici, philosophi, Iudæi, Turcæ: vel tantum aliquam

causis.

testimonij

integritate legis

f. Eryth.

liquam eius particulam ex doctrina apostolica excerptam suis erroribus asluunt, cuius tamen vsum neque norunt neque percipiunt, vt Ariani, papistæ, anabaptistæ, & omnes hæretici, quorum alij de persona, alij de officio Christi mediatoris errores tuerentur. Hæc maxima discrimina ostendunt ecclesiæ doctrinam solam discendam & retinendam, aliarum verò sectarum religiones & doctrinas, cum ea pugnantes, tanquam diaboli mendacia cauendas & fugiendas esse, iuxta dicta: *Cauete à pseudopphetis.* Matth. 7. Item: *Fugite idola.*

Philosophia diuersa est ratio. Vera enim philosophia, etsi & ipsa à doctrina ecclesiæ multum differt: tamen nec pugnat cum ea, nec est mendacium, vt aliarum sectarum falsæ doctrinæ: sed est veritas, & quidam quasi radius sapientiæ Dei, mentibus hominum in creatione impressus. Est enim doctrina de Deo, & de creaturis, aliisque rebus bonis & generi humano vtilibus, ex luce naturali, & ex principiis naturæ notis à sapientibus exstructa. Vnde Christianis philosophiæ operam dare non modò est licitum, sed etiam vtile: cum contra aliarum sectarum doctrinis operam dare non liceat, sed omnes, tanquam ipsius diaboli mendacia sint fugiendæ.

Differunt autem philosophia & doctrina ecclesiæ his præcipuè modis: *Primo*, principiis. Philosophia tota est naturalis, & è naturâ nouis exstruitur atque confirmatur. In doctrina ecclesiæ etsi multa etiam sunt naturalia: tamen præcipua eius pars, nempe euangelium, præter & super naturam est, adeò vt nisi filius Dei nobis è sinu patris eam reuelasset, nulla neque hominum, neq; angelorum sapientia eam inuenire potuerit. Deinde subiectis. Doctrina ecclesiæ continet integram & incorruptam sententiam legis & euangelij. Philosophia euangelium prorsus ignorat, & legis præcipuas partes omittit, & eas, quas retinet de disciplina & officiis externis, ex paucis tantùm legis diuinæ præceptis excerptam, imperfectè & obscurè proponit. Tradit verò etiam alias

Philosophia quid & qualis.

Discrimina philosophiæ & doctrinæ ecclesiæ.

artes & scientias humanæ vitæ utiles, logicen, physicen, & mathematicen, quæ in doctrina ecclesiæ non docentur, sed tamen in ea tradenda & discenda aliquem usum habent. *Tertio, effectis.* Sola doctrina ecclesiæ detegit fontem omnis mali & miseræ humanæ, nempe lapsum & inobedientiam primorum parentum, seu peccatum. Præterea conscientis veram & viuam consolationem suggerit, ostendens modum, quò ex miseria peccati & mortis eluctari possimus, & reddens nos certos de vita æterna per Christum. Philosophia verò causam nostrorum malorum ignorat, & consolationem veram neque intelligit neque præstat.

Consolationes philosophiæ cum theologia communes.
Consolationes ecclesiæ propriæ.

Habet quidem philosophia consolationes quasdam cum theologia communes, ut sunt providentia Dei, necessitas obtemperandi Deo, bona conscientia, dignitas virtutis, causæ finales eiusdem, exempla aliorum, spes compensationis, collatio euentuum, quâ minus malum confertur cum maiori, & boni rationem habere videtur. Sed veræ consolationes contra peccatum & mortem sunt ecclesiæ propriæ, videlicet: remissio peccatorum gratuita per & propter Christum, gratia & præsentia Dei in ipsis malis, liberatio finalis, & vita æterna.

Vera igitur philosophia est respectu theologiæ est imperfecta, & in his quæ dicta sunt, deficit: tamen cum theologia nunquam pugnat: Quæ verò in philosophorum libris erronea, vel cum doctrina ecclesiæ pugnantia occurrunt, aut ab hæreticis ex philosophia contra scripturam afferuntur: ea vel philosophica non sunt, sed inanes argutæ humani ingenij, & vlcera veræ philosophiæ, ut opinio Aristotelis de mundi æternitate, Epicuri de animæ mortalitate, &c. vel philosophica quidem sunt, sed perperam ad theologiam accommodata.

Usus horum discriminum in doctrinâ.

Hæc discrimina doctrinæ Christianæ & aliarum religionum atque philosophiæ, tenenda sunt: *Primo*, ut sua gloria Deo tribuatur integra, quod non fit, nisi & quicquid ille de se & voluntate sua vult credi, sciamus

sciamus ac profiteamur, & nihil ipsius patefactionibus asingamus. Commisceri enim Deus cum idolis, & veritas diuina cum diaboli mendaciis absque summa nominis eius contumelia non potest. *Secundo*, ne nos ipsi in periculum salutis nostræ incidamus, quod fieret, si decepti sectæ alicuius doctrinam vel philosophiam pro vera religione amplecteremur. *Tertio*, ut in nobis fides & consolatio sit firmior quod sit, cum videmus, quantum doctrina ecclesiæ reliquis omnibus sit perfectior, quam multa in nostrâ religione sint, quæ in aliis desiderantur, & quæ sint causæ, cur hanc doctrinam profitentes tantum saluentur: alix verò omnes cum suis sectatoribus damnentur, & à Deo abiiciantur. *Denique*, ut nos separemus ab Epicuræis & Academicis, qui omnem religionem contemnunt, vel ita conuellant, ut quemlibet in suâ religione seruari arbitrentur, trahentes huc illud apostoli: *Iustus fide suâ uiuet*. At illi quidem (Epicuræi) indigni sunt refutatione. Isti verò (Academici) sententiam apostoli manifestè corrumpunt, & facile refutantur. Nam pronomen *sua* nequaquam significat eam fidem, quam quisque sibi fingit, sed veram fidem cuiusque propriam, & opponitur fidei alienæ etiam veræ, nec non opinionibus de iustitia operum, & sensus est: Iustus iustificatur non operibus legis, sed sola fide in Christum, & quidem sua propria, non aliena. *Iustus & alienam aiam nemo videt, & alienis oculis*

Rom. 1. 17.

IV. Quibus testimoniis confirmetur religionis Christianæ, seu doctrinæ ecclesiæ certitudo.

Argumenta veritatem ac certitudinem doctrinæ ecclesiæ confirmantia sunt plurima, quorum alia conscientias de veritate conuincunt, ut priora xii. alia etiam persuadent atque conuertunt, ut postremum.

I. Est integritas & puritas legis. Impossibile est enim religionem fingentem idola, vel approbantem scelera contra legem Dei, & iudicium rectæ rationis, veram & diuinam esse. Atqui omnes religiones, præter

eam, quæ in sacris literis est tradita, & ab ecclesia collitur, manifestè illud faciunt. Omnes enim primam legis diuinæ tabulam de vno vero Deo, & de huius veri Dei vero cultu, vel omninò abiciunt, vel suis mendaciis contaminant: secundæ verò aliquam tantum partem de externa honestate, & de officiis civilibus retinent, ut suprà est dictum. Sola ecclesia utramque legis tabulam puram, & integram secundum scripturam amplectitur. Quare sola ecclesiæ doctrina est vera & diuina.

II. Euangelium ostendens exitum & liberationem è peccato & morte. Proculdubio enim ea doctrina & religio, quæ modum euadendi ex peccato & morte, citra violationem iustitiæ diuinæ ostendit, & firmam consolationem de vita æterna conscientis præbet, vera est & diuina. Sola autem ecclesiæ doctrina in euangelio explicat liberationem à miseria, & firmam consolationem conscientis ostendit. Sola igitur vera est & diuina.

III. Antiquitas huius doctrinæ, quæ reperitur vetustissima. Sola enim ecclesiæ doctrina in scripturis tradita originem suam ad ipsum Deum referre potest, & propagationem continuam ac certam indè ab initio mundi ostendere. Alias verò religiones omnes aliis temporibus post illam exortas ac recentiores esse, collatio historiarum totius mundi cum historia sacra ostendit. Cum igitur antiquissima religio haud dubiè sit verissima (primam enim religionem homines à Deo acceperunt) sequitur, ecclesiæ doctrinam solam veram & diuinam esse.

IV. Miracula, quibus Deus indè ab initio mundi hanc doctrinam confirmauit, & quæ diabolus non potest imitari, ne per speciem quidem, ut sunt suscitatio mortuorum, status & regressus solis, diuisio maris & fluminum, partus virginis, & similia, quæ cum solius Dei sint opera, ad confirmandam prophetarum & apostolorum doctrinam edita; Deus verò mendacio testimonium non perhibeat: doctrinam eam à Deo profectam & verissimam esse euincunt.

V. Ora-

V. Oracula & prædictiones rerum futurarum euentibus comprobantur, cuiusmodi plurimæ in vtriusque testamenti libris continentur, & cœlestem eorum originem euidenter confirmant, cum oracula vera credere Dei sit proprium.

VI. Consensus partium doctrinæ ecclesiæ. Doctrina enim sibi contraria, non est vera nec diuina, cum verum vero consonet, & Deus sibi non contradicat. Ac præter solam propheticam & apostolicam doctrinam religiones aliæ omnes à seipsis & inter se variè dissident, etiam in fundamento & præcipuis capitibus. Sola igitur ecclesiæ doctrina vera est & diuina.

VII. Hostium confessio, quod ipse diabolus clamare cogitur: *Tu es Christus ille filius Dei*: & alij hostes fateri coguntur, doctrinam nostram esse veram. Quicquid enim boni & veri in suis religionibus habent alij, id etiam & quidem multò clariùs ac solidiùs habet nostra religio, & possunt conuinci, quod ex nostra sint susturati, & suis figmentis admiscuerint, ut solet diabolus, Dei simia, quædam vera suis mendaciis miscere, quod facilius hominibus imponat. Vnde quæ alij nostræ doctrinæ habent consentanea, ea non possunt refutari, quia ex nostra sumptæ sunt: quæ verò habent pugnantia, ea faciliè evertuntur, quia sunt hominum figmenta.

VIII. Odium satanæ & instrumentorum eius aduersus hanc doctrinam. Ea enim religio haud dubiè vera est & diuina, quam omnes mali & ipse satan vno consensu oderunt & extinctam cupiunt. Nam veritas odium parit: & diabolus est mendax ab initio, & in veritate non stetit. Atqui nullam doctrinam satan & mundus impensius oderunt & oppugnant, quàm doctrinam ecclesiæ: quia nimirum doctrina ecclesiæ longè rigidiùs eos accusat, mendacia eorum sub examina vocat, fraudes detegit, omniâque idola & vitia damnat, quàm aliæ fœtæ, quæ ista concedunt, vel etiam defendunt. *Mundus me odit, quia* Ioh. 7. 7.

Mat. 13. 12. niam testificor de eo, quod opera eius mala sint. Si de mundo essetis, mundus, quod suum est, amaret, &c.

IX. Mirabilis defensio & conseruatio huius doctrinæ contra furores satanæ & aliorum hostium. Cum enim nulla religio grauius à tyrannis & hæreticis perpetuò sit oppugnata, & sine intermissione oppugnetur, quàm hæc ipsa, Deus nihilominus eam inuitis hostibus & inferorum portis mirabiliter adhuc defendit, vt sola inuicta permanferit, cum interint aliarum religiones vel omninò non, vel leuius oppugnantur, citò perierint. Hinc doctrinam ecclesiæ Deo probati, & curæ esse firmissimè concludimus.

Occupatio.

X. Pœnæ hostium. Nam dubium non est, eam religionem à Deo approbari & defendi, ob cuius oppugnationem aduersarios punit. Testantur autem historiarum veteres & recentes, atrociter à Deo punitos esse, qui prophetarum & apostolorum doctrinam oppugnarunt. Ergò eam Deus approbat. Et si autem impij aliquando in mundo florent, & ecclesia oppressa iacere videtur: tamen id neque casu fieri, neque quòd illi Deo placeant, vel ecclesia non placeat, euentus testantur, & scriptura passim docet. Perpetuò enim ecclesia in persecutionibus seruat, & tandem liberatur: cum contra tyrannorum & impiorum breuem felicitatem tristissimus interitus excipiat. Nec refert quòd non omnes persecutores ecclesiæ tragicè hic puniantur, sicut Antiochus, & Herodes, &c. Dum enim Deus pleròsq; in hac vita vlciscitur, satis ostendit, quid de aliis similibus æstimari velit: eos nimiram esse hostes suos, in æternas pœnas abiiciendos, nisi resipiscant.

XI. Testimonia & constantia martyrum, qui suo sanguine doctrinam ecclesiæ obliuantes, inter seuisissima tormenta testantur, se verè sic sentire, & in cordibus suis de veritate doctrinæ, quam sunt professi, firmissimè persuasos esse, atque eam consolationem, quam aliis prædicarunt, ex ea verè percipere, quòd propter Christum verè sint filij Dei, & quòd sint Deo curæ in media morte. Deus igitur hac

hac viua consolatione eos sustentans testatur, se doctrinam ecclesiae, propter quam illi patiuntur, approbare.

XII. Pietas & sanctitas eorum qui libros sacros scripserunt, & doctrinam in illis comprehensam professi sunt. Quae enim religio homines facit sanctos, Deoque placentes, eam necesse est sanctissimam & diuinam esse. At patriarchae, prophetae, Apostoli, & alij, qui doctrinam eorum serio amplexi sunt, & amplectuntur, vera virtute & sanctitate longissime superant aliarum religionum homines, id quod collatio ostendit. Quare ecclesiae potius, quam aliarum religionum doctrinam veram esse ac diuinam, est consentaneum.

XIII. Candor eorum in detegendis suis & suorum vitis, per quas spiritus sanctus doctrinam hanc literis commendauit.

XIV. Spiritus sancti, cuius inspiratione scriptura est tradita, in cordibus credentium testificatio, hoc est, *πνευματική* seu fides, quae est certa persuasio, scripturam sacram esse verbum Dei, & Deum nobis iuxta scripturam huius vocem velle proprium esse: quam fidem sequitur laetitia in Deo acquiescens, & eum inuocans, cum certa spe impetandi cum alia bona, quae ex verbi ipsius praescripto petimus, tum ipsam vitam aeternam. Haec enim *πνευματική*, & haec viua consolatio piorum, neque hominum, neque vllius creaturae testimonio nititur, sed est effectus spiritus sancti proprius, quem per solam prophetarum & apostolorum doctrinam lectam, auditam, & mentibus impressam ab eo accendi & confirmari, omnes pii viuo ac certo suorum cordium sensu experiuntur. Hac igitur testificatione spiritus sancti omnes ad Christum conuersi de certitudine doctrinae coelestis firmissime confirmantur, & obfirmantur. Atque hoc argumentum, ut est renatorum proprium, ita solum corda eorum non solum de veritate & autoritate scripturae sacrae conuincit, sed etiam persuadet, ut assentiantur, & in ea firmiter acquiescant: reliqua omnia

omnia communia sunt etiam non conuersis, quos quidem etiam conuincunt, atque ora contradicentibus obturant: sed sola non persuadent, nec mouent ad assentiendum, nisi intus testimonium spiritus sancti accedat.

V. Quotuplex sit ratio tradendi & discendi doctrinam ecclesie.

Triplex est studij theologicici ratio. *Prima* est institutio catechetica, seu summaria & rudis doctrinæ Christianæ & præcipuorum eius capitum explicatio, quæ catechesis appellatur. Hæc omnibus est necessaria, quia fundamentum religionis omnibus doctis pariter & indoctis cognitum esse oportet.

- Secunda* est locorum communium tractatio, seu loci communes, qui continent prolixioris explanationem singularum partium, & questionum difficultiorum, cum suis definitionibus, diuisionibus, rationibus, & argumentis. Hæc ad scholas theologicas præcipuè pertinet, & est necessaria: primò, ut qui in scholis educantur, & ad docendum aliquando accessuri sunt, sacram theologiam facilius & plenius cognoscant. Nam ut in aliis, ita in hoc etiam studio difficilius & tardiùs discitur, imò omnis cognitio manet confusa & imperfecta, nisi omnes doctrinæ partes certò ordine tradantur & mente concipiantur. Deindè ut theologiæ studiosi suis aliquando auditoribus summam integræ doctrinæ ordine ac perspicuè tradere possint, necesse est ipsos priùs perfectum doctrinæ *ovsny*, quasi corpus quoddam mente conceptum habere. Est præterea necessaria ad veram & genuinam scripturarum interpretationem inueniendam & iudicandam, quæ cum fidei analogæ esse, hoc est, cum nullo doctrinæ sacræ capite pugnare debeat, capita eius omnia integrè perspecta esse oportet. Denique ad formanda iudicia de controuersis ecclesiasticis requiritur, quæ varix sunt & difficiles ac periculosæ, ne à vero ad errores & mendacia abripiamur.

Tertia

Tertia studij theologici ratio est lectio & meditatio diligens ipsius scripturæ seu textus sacri. Atque hic est summus studij theologici gradus, cuius causa catechesis & loci communes discuntur, nempe ut ad sacram scripturam legendam, intelligendam, atque aliis tradendam parati accedamus. Nam ut doctrina catechetica & loci communes ex scriptura petuntur, & ad scripturam veluti normam diriguntur: sic rursus ad scripturam nos quasi manu ducunt. Ad primam studij theologici rationem pertinet catechesis, de qua sequitur.

Prolegomena specialia de catechesi.

Sequuntur prolegomena specialia quinque de catechesi.

I. Quid sit catechesis.

II. An semper fuerit, seu de eius origine in ecclesia.

III. Quæ sint eius præcipua capita.

IV. Cur sit necessaria.

V. Quis sit eius scopus.

I. Quid sit catechesis.

Κατήχησις est ἀναμνησις, ut *ἀναμνηστικός* à *ἀναμνησέω*: utrumque significat in sono, viva voce instituo, & dicta repeto: propriè verò, prima alicuius doctrinæ rudimenta doceo: & magis propriè in ecclesiæ sermone, prima elementa religionis Christianæ trado, ut Luc. 1. 4. Act. 18. 25. Gal. 6. 6. & alibi usurpatum legitur. Hinc catechesis generaliter significat primam, breuem & elementarem in quacunque doctrina institutionem rudiorum, quæ fit viva voce. In ecclesia autem significat talem institutionem rudiorum in elementis doctrinæ Christianæ.

Catechesis igitur Christianæ religionis est brevis, *Catechesis.* perspicua, & ad captum rudiorum accommodata doctrinæ Christianæ è scriptis prophetiis & apostolicis collecta, & in certas quæstiones ac responsiones digesta explicatio & recitatio: seu est compendium

dium doctrinæ Prophetiæ & Apostolicæ, quod rudioribus viua voce traditur, & ab iisdem rursus exitur.

Catechumeni duplices.

- I. *Catechumeni* in primitiua ecclesia dicebantur, qui catechismum discabant, hoc est, qui iam erant in ecclesia, & in rudimentis doctrinæ Christianæ instituebantur. Erant autem duplices. *Alij grandes*, qui ex Iudeis aut Gentibus ad Christianismum accedebant, sed nondum erant baptizati. Hi prius erudiebantur in catechesi, deinde baptizabantur, & ad cœnam Domini admittebantur. Talis catechumenus fuit Augustinus cum ex Manichæo fieret Christianus, & multos libros scripsit catechumenos, antequam ab Ambrosio baptizaretur. Talis etiam fuit Ambrosius, cum in episcopum eligeretur, sic postulante necessitate ecclesiæ Mediolanensis, propter Arianos, qui eam inuasérant. Alioqui Paulus vetat deligi episcopum *νέοφύτοι*, hoc est, nouitium & catechumenum. *νέοφύτοι* enim dicebantur catechumeni vel nondum vel recens baptizati, à *νέο* & *φύτοι*, quasi nouæ plantæ, hoc est, nouitij auditores & discipuli ecclesiæ. *Alij Catechumeni* erant paruuli nati in ecclesia seu liberi Christianorum. Hi statim post parturam, vt membra ecclesiæ baptizabantur: & postquam non nihil adoleuissent, in catechesi instituebantur, quam tenentes cum impositione manuum è cœtu catechumenorum dimittebantur, vt deinceps eis liceret cum adultis ad cœnam accedere. Vide quædam de catechumenis apud Euseb. lib. 10. hist. Eccles. cap. 4. non procul à fine. *Catecheta* verò seu *catechista* dicebatur, qui catechismum docebat, hoc est, præceptores catechumenorum.
- II. *De origine catecheseos, & an semper in ecclesia fuerit.*

De origine catecheseos in ecclesia idem quod de toto ministerio sentiendum est, à Deo ipso esse institutam, & in ecclesia semper fuisse. Nam cum Deus iam inde ab initio fuerit non modò adultorum, sed etiam

etiam paruulorum Deus, iuxta formulam fœderis :

Ero Deus tuus & seminis tui: utrosque etiam in doctrina salutis pro ipsorum capto voluit erudiri, adultos *Gen. 17. 7.*

quidem per publicam vocem ministerij, iuniores vero per domesticâ & scholasticam catechizationem.

Ac de adultorum quidem institutione satis constat.

De puerorum verò catechizatione in ecclesia Iudai-
ca passim extant in sacris scripturis mandata. Exod.

12. & 13. Deus iubet pueros & familiam erudiri de
origine & de usu paschatis. Deut. 4. præcipit parenti-

bus, ut repetant paruulis historiam promulgatæ le-
gis. Deut. 6. iubet pueris inculcari doctrinam de vni-

tate Dei, & de perfecta dilectione Dei: & Deut. 11. is-

dem explicari totam legem siue decalogum. Erudie-

bantur ergo pueri in veteri testamento domi à pa-

rentibus, & in scholis à prophetis de præcipuis do-

ctrinæ propheticæ capitibus: nempe de Deo, de le-

ge, de promissione euangelij, de usu sacramentorum
& sacrificiorum, quod essent typi venturi Messæ &
beneficiorum eius, &c. Nam in hunc usum non est
dubium fuisse apertas scholas prophetarum, Elizæ,
Elisæi, & aliorum. Hunc faciebat brevis summa legis *2. Reg. 4.*

à Deo tradita: *Dilige dominum Deum tuum ex toto* *& 6.*

cordetuo, &c. & proximum tuum sicut teipsum. Et

summa euangelij: *Semen mulieris conteret caput ser-*

pentis: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Ha-

bebant item sacrificia, preces & aliaque Deus

voluit, ut Abraham eiusque posterum suos liberos &
familias docerent: proinde accommodata fuit hæc
doctrina puerorum rudiumque captui.

In nouo testamento extat mandatum de pueris

Christo adducendis, quibus & manus imposuit &
benedixit. *Mitte pueros ad me venire, & ne prohibe-* *Mar. 10. 14.*

te eos: talium enim est regnum Dei: & in ecclesia apo-

stolica catechizationem puerorum diligenter obser-

uatam esse, testatur exemplum Timothei, quem Pau-

lus scribit à puero didicisse literas sacras: & epistola
ad Hebr. quæ aliquot capita catecheseos apostoli-
cæ recenset, & hæc puerorum appellat: de respiscen-

tia: de fide in Deum: de baptismo & sacramentorum doctrina: de impositione manuum: de resurrectione mortuorum: & de iudicio æterno. Hæc & similia capita solebant à catechumenis grandibus exigi in baptismo, à paruulis in impositione manuum: idè apostolus ea vocat doctrinam baptismatum & impositionis manuum. Similiter & patres scripserunt breues summas doctrinæ, quarum reliquias videmus adhuc in papatu. Eusebius scribit de Origene, quòd doctrinam catechetica[m] Alexandriæ sub persecutionibus collapsam instaurauerit. Socrates etiam de catechesi: *Nostra*, inquit, *formula ad hunc modum se habet*, sicut ab episcopis, qui nos antegressi sunt; accepimus: sicut cum fidei fundamenta iecimus, cumque baptizati sumus, audiui[mus]: sicut à diuinis scripturâ didicimus, &c. Papa Gregorius idola & imagines in templa locauit, vt essent libri laicorum & puerorum. Post ea tempora doctrina ecclesiæ, negligentia episcoporum, & astu pontificum Romanorum, paulatim corrupta est, & catechesis collapsa, tandè[m]que in ludicrum confirmationis ritum transformata, quem hodiè vocant *die Firmung*. Hæc de origine & exercitiis catecheseos in ecclesia.

III. *Quæ sint partes seu præcipua capita doctrinæ catechetica.*

Partes præcipuæ rudimentorum doctrinæ christianæ (vt patet ex loco citato ad Hebr.) erant poenitentia & fides in Christum, hoc est; lex & euangelium. Primò igitur & communissimè catechesis diuiditur, sicut ipsa doctrina ecclesiæ, in *legem & euangelium*. Catechesis enim à doctrina ecclesiæ non differt subiecto & re, sed tantùm ratione & modo rei: sicut non differunt subiecto, sed modo tantùm, cibus solidus adultorum, cui doctrina ecclesiæ, & cibus præmansus, & lac puerorum, cui catechesis à Paulo confertur. Hæ partes vulgò vocantur *decalogus & symbolum apostolicum*, quia decalogus completur summam legis, symbolum euangelij: item doctrina

1. Cor. 3. 1.

Hebr. 5. 13.

41.

Œrina fidei & operum, seu doctrina credendorum & faciendorum.

Alij diuidunt in doctrinam de Deo, de voluntate Dei, & de operibus Dei. Et opera Dei rursus distinguunt in opera creationis, conseruationis & redemptionis. Sed de his tribus membris agitur vel in lege, vel in euangelio, vel in utrôque. Itaque hæc diuisio faciliè reuocatur ad priorem.

Alij faciunt quinque partes: decalogum, symbolum apostolicum, baptismum, eucharistiam & precationem: quarum partium aliæ à Deo ipso immediate sunt traditæ, vt decalogus: aliæ mediatè, idque vel per filium in carne manifestatum: vt precatio dominica, baptismus, eucharistia; vel per apostolos, vt symbolum apostolicum. Sed & hæ partes ad duas illas reuocantur. Nam decalogus est summa legis: symbolum est summa euangelij: sacramenta sunt euangelij appendices: idè ad euangelium referuntur, quatenus sunt sigilla gratiæ in euangelio promissæ. Quatenus verò sunt testimonia nostræ ergà Deum obedientiæ, sacrificiorum rationem habent, & ad legem pertinent. Precatio est pars cultus Dei, idè ad legem refertur.

Nostra catechesis tribus partibus constat, i. de hominis miseria. ii. de eiusdem liberatione iii. de gratitudine: quæ diuisio à superioribus re ipsa non discrepat, quia aliæ partes ad has referuntur: Decalogus pertinet ad primam partem, quatenus est speculum peccati & miseriæ nostræ. & ad tertiam, quatenus est regula veræ gratitudinis & viræ Christianæ. Symbolum, quia liberationis modum explicat, ad secundam refertur. Eodè pertinent sacramenta, tanquam appendices & sigilla doctrinæ fidei. Precatio denique, tanquam præcipua pars cultus spiritualis & gratitudinis, ad tertiam refertur.

IV. Cur sit necessaria catechesis in ecclesia.

Necessaria est diligens exercitatio doctrinæ catechetiæ in ecclesia.

Exod. 12. I. Propter mandatum Dei. *Acues ea filiis tuis, &c.*

Ex. 13. II. Propter gloriam Dei, quæ postulat, ut non solum ab adultis, sed etiam à pueris rectè agnoscat

Deut. 4. 6. & celebretur Deus iuxta dictum. *Ex ore infantium & Psal. 3. 3.* *lactentium perfecisti laudem tuam.*

III. Propter nostram consolationem & salutem. Nam sine vera agnitione Dei & filij eius Iesu Christi, hoc est, sine fide & penitentia, nemo adultus seruetur, neque habet firmam consolationem, quod placeat Deo. *Hac est enim vita aeterna, ut cognoscant, te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. & Sine fide impossibile est Deo placere.* Nemo autem credit in eum, quem non nouit, vel de quo nunquam au-

Rom. 10. 17. diuit. *Quomodo credent ei, de quo nunquam audierunt? Fides ex auditu est: auditus per Verbum Dei.* Quotquot ergò seruari cupiunt, eos necesse est tenere fundamentum, quod est doctrina de Christo. Omnes igitur oportet institui, proinde & talem doctrinæ summam in ecclesia oportet tradi, cuius etiam rudes & iuniores sint capaces.

IV. Propter ecclesiæ & reipubl. conseruationem in hac vita. Nam ut ecclesia & respub. consistat, opus est religione & cultu Dei, disciplina, studiis & exercitiis pietatis, honestatis, iustitiæ & veritatis inter homines. At hæc frustrà quæruntur inter barbaros, qui nulla pietatis aut virtutis disciplina imbuti sunt. Imbui autem oportet à teneris. quia cor hominis prauum & peruersum est à iuuentute: imò tanta est naturæ corruptio, ut nisi maturè fiat emendatio, serò medicina paretur, cum mala per longas inualuere moras. Nisi ergò de Deo & voluntate eius indè à pueris rectè ex verbo Dei erudiamur, & ad pietatem assuescamus: difficulter aut nunquam ab erroribus, qui nobiscum quasi nascuntur, vel quos pueri imbibimus, & à vitis, quibus innutrici sumus, nos retrahi patiemur. Tempestiuè itaque occurrendum est prauitati humanæ, ne ecclesia & respub. perdat.

V. Normam iudicandi de dogmatibus oportet omnibus

omnibus notam esse, ne errent, aut seducantur, iuxta
mandatum : *caute à pseudopropheta : omnia probate :* *Matth. 7.*
probate spiritus an ex Deo sint. Hæc autem norma sunt *15.*
præcipua capita catechetica, decalogus & symbo- *1. Thef. 5. 21*
lum apostolicum. *1. Ioh. 4. 1.*

V I. Qui catechesin discunt, etiam conciones re-
ctius intelligunt, quoniam ea, quæ ex verbo Dei au-
diunt, facile ad sua quæq; capita catecheseos, quam
didicerunt, reuocare possunt. Quod cum non sit, cõ-
ciones plerumq; non magno cum fructu audiuntur.

V II. Propter ruditatem & infirmitatem discetium.
Iuuentuti enim & incipientibus difficilis & inutilis
est prolixa & vaga institutio. Debet ergo brevis esse,
simplex, & perspicua, qualis est catechetica.

V I I I. Omnibus etiam rudibus & iunioribus ne-
cessaria est discretio à sectis & gentibus profanis: quã
necesse est fieri per catechesin.

I X. Denique scholasticis maximè necessaria est ca-
techesis quia his doctrina Christiana notior esse de-
bet, quàm aliis, tum propter vocationem, ut aliquã-
do alios doceant, tum propter occasiones discendi,
quas habent, & quas non debent negligere exemplo *1. Tim. 4. 6.*
Timothei. *2. Tim. 1. 6.*

His addi possunt etiã aliæ causæ impulsivæ, præ-
cipuè ad populum : à fine creationis nostræ : à causa
prorogatæ & conservatæ nobis vitæ à Deo vsque ad
annos adolescentiæ, iuventutis, &c. item, à præstan-
tia obiecti doctrinæ catecheticæ, quod est summum
bonum, Deus : & ab effectu, qui est huius summi bo-
ni cognitio & *regnum*, quæ præstat omnibus mundi
thesauris. Hæc enim est pretiosa illa margarita in a-
gro ecclesiæ defossa, de qua Christus Matth. 13. & cu-
ius gratia olim Christiani vnà cum suis paruulis mar-
tyria læti adibant. Videatur exemplum Origenis a-
pud Eusebium lib. 6. hist. cap. 3. Legatur Theodore-
tus lib. 4. hist. ca. 16. Quid verò nos pro Christi doctri-
na & gloria pateremur, si eam ignoremus? Quomodo
autem nõ ignorabimus, si à teneris non didicerimus.
Neglectus ergo catecheseos causa est non postrema,

cur hodiè multi quòvis doctrinæ vento circumferantur: cur multi à Christo ad antichristum deficiant.

V. Quis sit scopus catecheseos & doctrina christiana.

Scopus huius doctrinæ est consolatio & salus nostra. Salus in fruitione summi boni consistit. Consolatio eiusdem est fiducia & expectatio certa, cum incoata quâdam fruitione coniuncta. Summum bonum est, quod habentes beati, & quò destituti infelices & miseri sumus. Porro hæc unica consolatio, quæ & qualis sit, prima quæstione catecheseos explicatur, ad quam nunc transeamus.

C A T E C H E S I S R E L I - G I O N I S C H R I S T I A - N A E . A

Dominica
I.

QVÆSTIO. I. Quæ est unica tua consolatio in vita & in morte?

RESPONSIO. Quòd animo pariter & corpore, siue viuam, siue moriar ^a, non meus ^b, sed fidissimi Domini & seruatoris mei Iesu Christi sum proprius ^c, qui pretioso sanguine suo pro omnibus peccatis meis plenissima satisfactione facta ^d, me ab omni potestate diaboli liberauit ^e, meq; ita conseruat ^f, vt sine voluntate patris mei celestis, ne pilus quidem de meo capite possit cadere ^g, imò verò etiam omnia saluti meæ seruire oporteat ^h. Quocirca me quoque suo spiritu de vita æterna certum facit ⁱ, vt que deinceps ipsi viuam, promptum ac paratum reddat ^k.

^a Rom. 14. 8. ^b 1. Corinth. 6. 19. ^c 1. Cor. 3. 22. ⁱ Tit. 2. 14.

^d 1. Pet.

d 1. *Petr.* 1. 18. 1. *Ioh.* 1. 7. c 2. c *Heb.* 2. 14. 1. *Ioh.* 3. 8. 1. *Ioh.* 8. *Verf.* 34. 35. 363. f *Ioh.* 6. 39. *Ioh.* 10. 28. 2. *Theff.* 3. 3. 1. *Petr.* 1. 5. g *Matth.* 10. 30. *Luc.* 21. 18. h *Rom.* 8. 28. i 2. *Cor.* 1. 22. 2. *Cor.* 5. 5. *Ephes.* 1. 14. *Rom.* 8. 16. k *Rom.* 8. 14. 1. *Ioh.* 3. 3.

E X P L I C A T I O.

Quæstio de consolatione ideò primo loco est posita, quia continet scopum & summam totius catechismi. Scopus est, vt habeamus firmam consolationem in vita & in morte. Propter hanc enim tota doctrina cœlestis à Deo est reuelata, & à nobis potissimum est discenda. Summa in eo consistit, quòd sumus Christo per fidem insiti, per eum dilecti & recòliati Deo, vt ab eo curemur & seruemur in æternum.

De hac consolatione tenendum.

- I. Quid sit.
- II. Quibus partibus constet.
- III. Quare hæc vnica sit solida.
- IV. Cur sit necessaria.
- V. Quæ ad eam comparandam requirantur.

I. Quid.

Consolatio est quædam ratiocinatio, quâ malo alicui bonum aliquod opponimus, & consideratione huius boni dolorem mitigamus, & malum patienter toleramus. Quantò igitur grauius est malum, tantò maius ac certius requiritur bonum: & quia hic quæritur consolatio aduersus summum malum, quod est peccatum & mors æterna: non quòdvis, sed summum bonum hic remedium sufficiens esse potest. De hoc autem summo bono extra verbum Dei tot ferè inueniuntur sententiæ, quot capita. Epicuri id posuerunt in voluptate: Stoici in recta affectuum moderatione, vel in habitu virtutis: Platonici in ideis: Peripatetici in actione virtutis: vulgus in honoribus, diuitiis, potentia. Sed hæc omnia nimis sunt euanida, quia vel in vita amittuntur, vel morte abrumuntur. Quæritur verò bonum, quod in morte

Consolatio

quid sit.

*Opiniones
varia de
summo bono homi-
nis.*

non evanescat. Est quidem virtutis immortale decus, & vivit post funera virtus, ut poeta ait: sed apud alios potius, quam apud nos: ac rectè dictum est à quodam, virtutes ut summa bona factari non posse, cum eas habeamus calamitatum nostrarum testes. Hypocritæ in ecclesia & extra eam, ut Iudæi, Pharisæi, Mahometani in suis meritis, vel in ceremoniis, & ritibus externis, mortis remedium querunt. Papistę non dissimiliter faciunt: Sed ritus externi conscientias mundare non possunt: neq; Deus satisfactiunculis humanis deluditur.

Est igitur philosophia & omnes alie sectę querant & promittant tale bonum, quod sit solida consolatio hominis in vita & in morte: tamen nec habent, nec præstant, quin cōscientiæ subinde fluctuent, & sensus reclamet. Sola doctrina ecclesię tale bonum ostendit, & solidam consolationem præstat, ita ut conscientię acquiescant. Sola enim detegit fontem omnium miserationum, quibus genus humanum est obnoxium: sola quoque explicat modum elu-

*Consolatio
vera solam
ecclesiā pro-
pria.*

*Consolatio
unica eccle-
sia qua sit.*

standi ex ea per Christum. Est igitur cōsolatio Christiana unica & solida, in vita & in morte, fiducię gratuitę remissionis peccatorū, & reconciliationis cum Deo per & propter Christum, & certa expectatio vitę æternę, à spiritu suo per euangelii cordibus nostris impressa, ut non dubitemus, nos esse Christi proprios, & propterea à Deo amari, ac servatum iri in æternum, iuxta illud: *Quis nos separabit à dilectione Christi? num oppressio? num angustia? &c.*

Rom. 8.35.

II. Quibus partibus constet.

Partes huius consolationis sunt sex.

I. Reconciliatio nostri cum Deo per & propter Christum, ut non amplius simus hostes, sed filij Dei, nec nostri iuris, sed Christi proprij. 1. Corinth. 3.23.

II. Modus reconciliationis cum Deo per Christi sanguinem, hoc est, passionem, mortem, & satisfacionem

tionem pro nostris peccatis. 1. Petr. 1. 18. 1. Io-
han. 1. 7.

III. Liberatio ex miseriis peccati & mortis. Nam
Christus non tantum nos Deo reconciliat, sed etiam
à potestate diaboli liberat, ut peccatum, mors, satan
nihil iuris in nos habeant. Heb. 2. 14. 1. Io. 3. 8.

IV. Conseruatio perpetua reconciliationis, libera-
tionis, & omnium bonorum, quæ Christus semel
nobis acquisiuit. Sumus eius proprij: ergò custodit
nos tanquam peculium suum, ut ne pilus quidem de
nostro capite possit cadere, sine voluntate patris no-
stri coelestis. Salus nostra non consistit in manibus aut
viribus nostris, aliòqui millies singulis momentis
eam amitteremus.

V. Conuersio omnium malorum in bonum. Pij qui-
dem in hac vita affliguntur, imò interficiuntur: tunc
~~velut oves mactationis. Sed hæc non nocent, imò~~
iuvant nostram salutem: quia Deus omnia in bonum
conuertit. *Diligentibus Deum omnia simul conferunt* Matth 10.
ad bonum. 30.

VI. *εὐφροσύνη* & certitudo nostra de his tantis bo-
nis & de vita æterna. Ea est 1. ex testimonio spiritus
sancti efficientis in nobis veram fidem & conuersio-
nem, & testantis spiritui nostro, nos esse filios
Dei, & ista bona verè ad nos pertinere: *quia est ar-
rhabo hereditatis nostræ.* 2. ex effectis veræ fidei,
quæ in nobis sentimus, ut sunt vera pœnitentia &
firmum propositum credendi & obediendi Deo se-
cundum omnia eius mandata. Ex serio enim studio
obediendi Deo certi sumus de vera fide, ex fide au-
tem de beneuolentia Dei, & de salute æterna. Hæc
est basis reliquarum patrium, sine quâ omnis conso-
latio in tentationibus euanesceret. Summa igitur
consolationis nostræ breuiter hæc est: nos esse
Christi, & pœreum patri reconciliatos, ab eo dili-
gi, & seruatum iri, dato spiritu sancto & vita æ-
terna.

III. *Cur hæc unica sit solida consolatio.*

B 4

Hanc

*Summa con-
solatio nostra.*

Hanc vnicam esse solidam consolationem, patet
Rom. 14. 8. 1. quia hæc sola in morte non euanescit. *Nam siue vi-*
Rom. 8. 35. *uiuius siue morimur, Domini sumus: & Quis nos sepa-*
rabit a dilectione Christi? 2. Quia sola aduersus om-
 nes tentationes satanz manet inuicta, & nos su-
 stentat.

Tentatio- 1. *Satan obicit: Tu es peccator: Consolatio respondet:*
nes satana Christus pro meis peccatis satisfecit, & me pretioso
& earum suo sanguine redemit, vitam non meus, sed ipsius
remedia sim proprius.

ex hac v- 2. *Instat: Es filius iræ, hostis Dei. Resp.* Sum quidem
nica conso- talis naturæ, & antè reconciliationem: sed sum Deo
latione. reconciliatus per Christum, & in gratiam receptus.

3. *Inst.* At tibi est moriendum. *Resp.* Christus rede-
 mit me à potestate mortis, & scio me ex morte emer-
 surum in vitam æternam.

4. *Inst.* At multa mala interim piis eueniunt. *Resp.*
 Defendit & tuetur nos in illis Dominus noster, & fa-
 ciat ut nobis cooperentur in bonum.

hic, an illa noti- *Inst.* Quid si gratia Christi excidas? Potes enim
cia sit 3. peccare & deficere, & longum atque arduum est iter
na, an v. dubi- in cælum. *Resp.* Christus sua beneficia mihi non tan-
 tum est meritis, & confert, sed etiam perpetuò con-
 seruat, & donat me perseuerantiâ ne deficiam, aut
 excidam à gratia.

5. *Inst.* Quid si ad te non pertineat gratia, & tu non
 sis ex eorum numero, qui sunt Domini? *Resp.* Scio
 gratiam ad me pertinere, & me esse Christi: 1. quia
 spiritus sanctus attestatur spiritui meo, quod sim
 filius Dei. 2. quia habeo veram fidem. Promissio au-
 tem est vniuersalis pertinens ad omnes credentes.

Inst. Quid si non habeas veram fidem? *Resp.* Scio
 me habere veram fidem ex effectis fidei: quia habeo
 conscientiam in Deo acquiescentem, & voluntatem
 ac studium serium credendi & obsequendi Deo.

6. *Inst.* Fides tua infirma est, & conuersio imperfecta?
Luc. 19. 16. *Resp.* Est tamen vera & non simulata. *Habenti autem*
Marc. 9. 24. *dabitur. Credo Domine, opem fer incredulitati meæ.*

In hac

In hac lucta grauissima & periculosissima, quam omnes filij Dei experiantur, manet immota consolatio christiana, & tandem concludit: Ergo Christus cum omnibus suis beneficiis etiam ad me pertinet.

IV. Cur sit necessaria.

Ex his liquet, nobis hanc consolationem valde esse necessariam: 1. *Propter nostram salutem*, ne videlicet in tentationibus & lucta conscientie deficiamus aut desperemus: 2. *Propter celebrationem Dei*. Nam vt Deum in hac & futura vita celebrare possimus, ad quod conditi sumus, oportet nos emergere ex peccato & morte, nec ruere in desperationem, sed firma consolatione sustentari vsq; ad finem.

V. Quae ad hanc consolationem acquirendam requirantur. De hoc sequitur.

QVÆST. II. *Quoi sunt tibi scitu necessaria, vt illa consolatione fruens beate viuas & moriaris?*

RESP. Tria ^a. Primū, quanta sit peccati mei & miserie meae magnitudo ^b. Alterum, quo pacto ab omni peccato & miseria liberer ^c. Tertium, quam gratiam Deo pro ea liberatione debeam ^d.

^a *Matth. 11. 6. 18. 29. 30. Ephes. 5. 8. b Iob. 9. 41. Matth. 9. 12. Rom. 3. 11. Iob. 1. 9. 9. 10. c Iob. 17. 3. Act. 4. 12. & 10. 43. d Ephes. 5. 10. Psal. 50. 14. Matth. 5. 16. 1. Pet. 1. 12. Rom. 6. 13. 2. Tim. 2. 15.*

E X P L I C A T I O.

Hæc est propositio & partitio totius catechismi; & coincidit cum diuisione scripturæ in legem & euangelium, & cum harum partium discriminibus, vt supra ostensum est.

Miseric agnitio est necessaria ad consolationem, non quòd ipsa per se nos consoletur, aut sit pars con-

I.
Agnitio.

miseria solationis, (per se enim potius terret, quàm consolatur ad con- tur) sed:

solationem *Primò*, quia excitat in nobis desiderium liberatio-
necessaria. nis, sicut agnitio morbi affert ægroto desiderium
medicinz. Miseria verò non agnita etiam non ex-
petitur liberatio: sicut cum morbus non sentitur etiam
non quæritur medicus. Si autem liberatio non ex-
petitur, etiam non quæritur: si non quæritur, non
obtinetur: quia Deus tantum quærentibus dat li-
berationem: tantum pulsanti aperitur, sicut dicitur:

Matt. 7. 7. Pulsanti aperietur. Petite & dabitur vobis. Beati qui e-

Matth. 5. 6 speriunt & sitiunt iustitiam. Venite ad me omnes, qui la-

Matth. 11. boratis, &c. In spiritu contrito habitabo. Quòd ergò ne-
28. cessarium est ad desiderium liberationis in nobis ex-

Isa. 57. 15. citandum, id etiam necessarium est ad consolatio-
nem. Agnitio miseriz necessaria est ad excitandum
liberationis desiderium. Ergò ad consolationem
est necessaria non quidem vt causa per se, sed vt cau-
sa sine quâ non, seu vt quedam æquum ad consolatio-
nem quærendam. Per se enim terret: sed terror fit
salutaris, cum accedit fides.

Secundò, vt pro liberatione Deo simus grati. Esse-
mus enim ingrati futuri, si mali magnitudinē, ex quo
liberati sumus, non agnosceremus: quia magnitudi-
nem beneficii nunquam rectè æstimaremus, & sic li-
berationem non consequeremur, cum ea tantum
gratis contingat.

Tertiò, quia sine agnitione peccati & miseriz non
sumus idonei auditores euangelij. Nisi enim con-
cione legis de peccato & de ira Dei fiat præparatio
ad concionem de gratia: sequitur securitas carnalis,
fitque consolatio instabilis: quia firma consolatio
cum securitate carnali non consistit. Hinc patet à
prædicatione legis incoandum esse, sicut videmus
prophetas & apostolos fecisse, vt deliciantur homi-
nes, de præsumptione propriæ iustitiæ, & præparen-
tur ad agnitionem sui & ad veram pœnitentiā. Hoc
enim non fiat, concione gratiæ redduntur magis se-
cari & contumaces, & porcis obliuiscuntur Margaritę
pedibus conculcandę. Libe-

Liberationis cognitio ad consolationem est necessaria.

II.

Primò, ne desperemus. Agnitâ enim miserîâ mergeremur in desperationem, nisi præsto esset liberationis ratio.

Cur liberationis cognitio necessaria,

Deindè, vt eam desideremus. Nam bonum non agnitum non expetitur: quia ignoti nulla cupido. Si ergò bonum liberationis ignoremus, etiam non expetemus, proindè nec consequemur: imò etiam oblatum & inuentum non agnoscemus.

Tertio, vt nos confoletur. Bonum enim non agnitum, non consolatur.

Quarto, Ne cùm nominis diuini contumelia, & salutis nostræ iactura, modum liberationis ipsi fingamus, aut ab aliis confictum amplectamur.

Quinto, vt fide eam accipere possimus. Fides enim non est sine cognitione. Liberatio autem sola fide accipitur.

Deniq; vt possimus Deo esse grati. Nam bonum incognitum, vt non desideramus, ita nec magnificamus nec de gratitudine cogitamus. Ingratis autem beneficium liberationis non datur, cùm Deus iis tantùm dare velit, in quibus assequitur eius finem, qui est gratitudo. Propter has causas ad solidam consolationem necessariò requiritur liberationis cognitio, quæ & qualis sit, per quem nobis præstetur, &c. Petitur autem hæc cognitio ex solo euangelio, audito, lecto, & fide apprehenso: quia id solùm promittit liberationem credentibus in Christum.

Gratitudinis cognitio est necessaria ad consolationem: *Primò*, quia Deus liberationem præstare vult tantùm gratis. In his enim solis assequitur eius finem, nempe, celebrationem sui, & gratitudinem. Gratitudo igitur est præcipuus finis & scopus liberationis. *In hoc apparuit filius Dei, Et destrueret opera diaboli. Adoptauit nos ad laudem gloriæ suæ gratiæ.*

III.

Cur gratitudinis cognitio necessaria.
1. ioh. 3. 8.
Ephes. 1. 4.

Deindè, vt possit præstari, & quidem talis, quæ Deo placeat. Deus enim non vult aliter nos sibi gratos esse

esse, quàm in verbo suo præscripsit. Vera igitur gratitudo, non est fingenda, sed ex verbo discenda.

Tertio, ut sciamus, quæcunque Deo & proximo officia præstamus, non esse merita, sed esse declarationem gratitudinis. Pro quo enim gratias agimus, id fatemur non esse meritum.

Denique, ut ex gratitudine fides & consolatio in nobis confirmetur: seu ut ex ea de liberatione, quòd eam habeamus, tanquam ex effectu de causa certifimus. Qui enim sunt grati, agnoscunt & profitentur, se de bono accepto certos esse. Discitur autem vera gratitudo, ex euangelio quidem in genere, quia euangelium requirit fidem & poenitentiam in saluandis: *Resipiscite & credite euangelio, quia appropinquauit regnum Dei*. Ex lege verò in specie, quia lex distinctè monstrat, quæ opera, & qualis obediètia Deo placeat. Necessariò igitur etiam de gratitudine in catechesi docetur.

Marc. 1. 15. *Resipiscite & credite euangelio, quia appropinquauit regnum Dei*. Ex lege verò in specie, quia lex distinctè monstrat, quæ opera, & qualis obediètia Deo placeat. Necessariò igitur etiam de gratitudine in catechesi docetur.

Obiect. Quod vltro sequitur, id non necesse est doceri. Gratitudo vltro sequitur ad agnitionem miseræ & liberationis. Ergò non necesse est eam doceri. *Resp.* Est fallacia à secundo quid, &c. Gratitudo sequitur, sed modus gratitudinis non item: hoc est, agnita liberatione à miseria, intelligimus quidem nos pro tanto beneficio debere gratos esse: sed quæ sit vera & Deo placens gratitudo, nescimus nisi doceamur. De modo igitur ex verbo Dei docendi sumus.

Deinde nec maior est vniuersalis. Nam etiam id quòd vltro sequitur, doceri potest amplioris cognitionis & confirmationis gratiâ. Et Deus per hoc ipsum medium, hoc est, per doctrinam traditam & cognitam vult in nobis excitare, augere & confirmare gratitudinem.

Dominica
II.

Pars prima de miseria hominis.

QVÆST. III. *Vnde tuam miseriam agnoscis?*
RESP. Ex lege Dei.

a Rom. 3. v. 20.

EXPLICA-

EXPLICATIO.

In hac parte de miseria hominis præcipue tractatur locus communis de peccato, & de effectibus seu pœnis peccati. Huic admiscuntur alij minùs principales, de creatione hominis, de imagine Dei in homine, de lapsu & primo peccato hominis, de peccato originis, de libero arbitrio, & de afflictionibus. De miseria verò in genere tenendum, quid sit, vnde agnoscat, & quomodo.

Miseria nomen latius patet, quàm nomen peccati. Completitur enim malum culpæ, & malum pœnæ. Malum culpæ est omne peccatum: malum pœnæ est omnis afflictio, cruciatus & destructio naturæ rationalis: omnia item peccata sequentia, quibus puniuntur præceduntia: vt numeratio populi à Davide facta erat peccatum, & simul pœna peccati antecedentis, videlicet adulterij & homicidij Davidis, hoc est, simulerat malum culpæ & pœnæ. Est igitur miseria hominis miserrima hominis conditio post lapsum, in duobus maximis malis consistens: 1. quòd natura humana per peccatum est deprauata & à Deo auersa: 2. quòd propter hanc prauitatem rea est æternæ maledictionis, & à Deo abiecta.

Hanc miseriam agnosceimus ex lege Dei. *Per legem Vnde agnoscitur enim agnitio peccati,* inquit Paulus. Et legis vox est: *scatur. Maledictus, qui non manserit in omnibus, &c.* Quomodo autem ex lege fiat miserix agnitio, sequentes dux quæstiones docent.

Miseria hominis

quid. Malum culpæ et malum pœnæ.

Roma 3. 20. Deut. 27. 26.

QVÆST. IV. *Quid à nobis postulat lex Dei?*

RESP. Id docet nos Christus summam, Matth. 22. Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex tota cogitatione tua, & ex omnibus viribus tuis. Istud est primùm, & maximum mandatum: secundum autem est simile huic: Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Ab istis

istis duobus mandatis tota lex & prophetarum pendet.

Deut. 6. Ver. 5. Leuit. 19. Ver. 18. Marc. 12. Ver. 30. Luc. 10. Ver. 27.

EXPLICATIO.

Hanc summam legis Christus repetit Matth. 22. 37. & Luc. 10. ex Deut. 6. 5. & Leuit. 19. 18. Explicat autem, quid sit illud: *Qui non manserit in orationibus quæ, &c.* hoc est; qui Deum non dilexerit ex toto corde, ex tota anima, ex tota cogitatione, & ex omnibus viribus suis: & proximum suum sicut se ipsum. Hæc paulò latius explicanda sunt.

Diliges Dominum Deum tuum] Diligere Deum ex toto corde, &c. est, ex agnitione inimitæ bonitatis Dei reuerenter de eo sentire, & pro summo bono eum habere, & idèd summè eum amare; nec non in ipso lætari & acquiescere, omniæque ipsius gloriæ postponere, adèd vt ne minima quidem cogitatio vel inclinatio, vel appetitio vilius rei in nobis sit, quæ ipsi displiceat, ac potius omnia etià carissima amittere, vel durissima perpeti velimus, quàm ab ipsius communione auelli, aut eum vlla in re offendere: denique omnia eò dirigere, vt ipse solus celebretur.

Dominum Deum tuum] quasi dicat, illum Deum diliges, qui tuus dominus, & tuus Deus est, qui tibi patefactus est, qui tibi benefacit, & cui tu ad seruitutem obstrictus es. Est ergò *aiñstis* falsorū Deorum.

Ex toto corde tuo] Cor significat affectus, appetitus & inclinationes, Deus ergò cor nostrum totum requirens vult se solum agnosci & haberi pro summo nostro bono, se solum suprà omnia amari, in se solo cor nostrum totum acquiescere, nec partem eius sibi, partem alteri tribui, ita vt nihil sit, quod ei æquare, nedum antepone, vel in amoris partem admittere velimus. ~~Hoc vocat scriptura perfectio~~
corde ambulare coràm Deo: cuius oppositum est

non

non ambulare perfectò corde coràm Deo, hoc est, claudicare, nec se totum Deo dedere.

Obiect. Solus Deus est diligendus. Ergò non proximus, non parentes & cognati. *Resp.* Callacia accidens, à negatione modi ad negationem rei. Solus Deus est diligendus summè & suprà omnia, hoc est, sic vt nihil prius sit, quòd ei vel præferamus, vel æquemus, quòdque ipsius causa amittere non parati simus. Proximum verò & parentes, & alia diligere debemus non summè, non suprà omnia, nec ita, vt malimus Deum, quàm parentes offendere, sed infrà Deum, & propter Deum, non suprà Deum.

Extota anima tua] Anima significat partem volentem, & motus voluntatis, quasi dicat, tota voluntate & proposito diliges.

Extota cogitatione tua] Cogitatio significat mentem, seu partem intelligentem, quasi dicat, quantum de Deo cognoscis, tantum etiam eum diliges. Omnes verò cogitationes tuas intendes, vt Deum rectè & perfectè cognoscas, & sic etiam amabis. Quantum enim cognoscimus, tantum diligimus. Nunc imperfectè diligimus, quia ex parte tantum cognoscimus. In altera vita perfectè cognoscemus, idèò perfectè etiam diligemus. & id, quod ex parte est, cessabit. 1. Cor. 13.

Ex omnibus viribus tuis] Intelligit omnes actiones simul, internas & externas, vt cum lege Dei sint congruentes. 10.

Istud est primum & maximum mandatum] Dilectio Dei dicitur mandatum primum, quia est fons aliorum mandatorum, hoc est, causa impulsiva, efficiens, & finalis totius obedientie reliquæ. Idèò enim diligimus proximum, quia diligimus Deum, & vt amorem nostrum ergà Deum in proximo declaremus. *Maximum*, 1. Quia circa obiectum maximum, nempe Deum immediatè versatur. 2. Quia finis est, ad quem omnia alia mandata diriguntur. Huc enim omnis nostra obedientia spectat, vt Dei dilectione ostendamus, & cum honore afficiamus. 3. Quia est cultus

cultus Dei principalis, cui seruire & cedere debuit ceremonialis. Pharisei enim ceremoniam cultum anteponebant morali. Contra Christus dilectionem vocat maximum mandatum, & cultum moralem anteponebat ceremoniis, quia hæc propter dilectionem fuerant institutæ; eique cedere debuerunt.

Obiect. Dilectio Dei est maximum mandatum. Ergo dilectio est maior fide: proinde magis iustificat quam fides. *Resp.* Dilectio hic sumitur pro tota obedientia, quam Deo debemus, sub quâ comprehenditur fides, quæ iustificat, non per se, ut est virtus, sed correlatiuè, ut apprehendit & sibi applicat meritum Christi. Dilectio verò quæ in specie sic dicta fidei opponitur, non iustificat, quia non dilectione, sed sola fide fit applicatio iustitiæ Christi. Imò dilectio nascitur ex fide: fides enim est causa omnium aliarum virtutum.

Secundum est simile huic. Diliges proximum] Diligere proximum sicut seipsum, est ex dilectione Dei, hoc est, idè quia diligimus Deum, proximo bene velle facere, secundum omnia Dei mandata: seu proximo ea optare & facere, quæ nobis ab ipso fieri secundum legem vellemus. Proximus autem est omnis homo.

Dicitur mandatum *secundum*. 1. quia continet summam secundæ tabulæ seu officia, quæ immediate proximo præstantur. Si enim dilexeris proximum sicut te ipsum, non occides, non lædes eum. 2. quia dilectio proximi debet promanare ex dilectione Dei: idè est naturâ posterior.

*Secundum
primo simile.*

Dicitur *simile primo*, tripliciter: In genere cultus moralis, seu spiritualis & principalis: quia hinc non minus in secunda tabula, quam in prima sancitur, & ceremoniis opponitur. 2. In genere pœnæ æternæ: quia hæc propter utriusque tabulæ violationem æquè à Deo infligitur. 3. In coherrentia: quia neutra tabula sine altera potest seruari.

Dissimile.

Est etiam *dissimile primo*: 1. In obiecto immediato, quod in prima tabula est Deus, in secunda proximus

mus. 2. *In ordine causæ & effectus* : quòd dilectio proximi ex dilectione Dei oritur, non contrà. 3. *In gradibus dilectionis*. Deum enim supra omnia, proximum non supra omnia, nec supra Deum, sed ut nos ipsos diligere debemus.

Hinc patet responsio ad obiectionem: Secundum est simile primo : Ergò primum non est maximum : vel : Ergò proximus est æquandus Deo, & similiter colendus. Est enim simile primo non simpliciter, sed tantum in quibusdam : manente dissimilitudine in aliis, ut dictum est.

Ab istis duobus mandatis tota lex & propheta pendet.] hoc est, tota doctrina legis & prophetarum ad hæc duo capita reuocatur, & tota obediëntia legis in Moïse & prophetis comprehensa, ex dilectione Dei & proximi oritur. *Obiect.* Atqui in prophetis etiã multæ sunt promissiones euangelij. Ergò doctrina prophetarum videtur malè ad ista restringi. *Resp.* Christus loquitur de doctrina legali, non de promissionibus euangelij : quæ liquet ex quæstione pharisæi quærentis, quòdnam sit præcipuum mandatum, non autem, quæ sit principalis promissio in lege.

QVÆST. V. *Num hac omnia perfectè seruari potes?*

RESP. Minimè^a. Naturâ enim propensus sum ad odium Dei & proximi^b.

a Rom. 3. 9. 10. 20. 23. 1. Ioh. 1. 9. 8. 10. b Rom. 8. 9. 7. Ephes. 2. 9. 5. Tit. 3. 9. 3. Gen. 6. 9. 5. & 8. 9. 21. Ier. 17. 9. 9. Rom. 7. 9. 23.

EXPLICATIO.

Hæc quæstio coniuncta cum præcedente ostendit miseriam ex lege cognosci dupliciter, provt etiam duæ sunt miserix partes: *primò* collatione nostri cum lege: *deindè* applicatione maledictionis legis ad nos.

Collatio nostri cum lege, seu legis ad nos, est consideratio, quam puritatem lex flagitet, & an ea sit in nobis. Hæc collatio ostendit, nos non esse tales, qua-

C les

lex requirit. Lex postulat perfectam dilectionem Dei : in nobis est odium & fuga Dei : lex postulat perfectam dilectionem proximi : in nobis est odium proximi. Sic igitur ex lege cognoscitur prior miserix pars, nempe prauitas nostra, de qua etiam alibi scripturam nos arguit, Rom. 8. 7. Ephes. 2. 3. Tit. 3. 3. &c.

Applicatio maledictionis legis ad nos fit per syllogismum practicum, cuius maior est vox legis : *Maledictus omnis, qui non manserit in omnibus, quae scriptae sunt in libro legis, &c. et ea faciat.* Conscientia nobis dicat minorem : *Ego non mansi in omnibus, &c.* Conclusio est approbatio sententiae legis. *Ergo sum maledictus.* Talem syllogismum omnibus hominibus dicat sua conscientia : imò conscientia nihil est aliud, nisi talis syllogismus practicus, in cuiusq; mente, cuius maior propositio est lex Dei : minor est cogitatio facti nostri discrepantis à lege : conclusio est approbatio sententiae legis, damnantis nos propter peccatum, quam approbationem sequitur dolor & desperatio, nisi accedat consolatio euangelij, & fiat remissio propter filium Dei mediatorem. Sic igitur etiam reatus aeternae maledictionis, qui est altera miserix pars, ex lege cognoscitur. Omnes enim hoc argumento conuincimur. Lex omnes obligat ad obedientiam, vel si hanc non praestent, ad poenam seu maledictionem aeternam. At nemo praestat obedientiam. Omnes ergo lex obligat ad maledictionem aeternam.

*Conscientia syllogismus practicus prae-
est cuius ex
legē.*

*Dominica
III.*

QVÆST. VI. Num ergo Deus hominem ita prauum & peruersum condidit?

RESP. Nequaquam : Imò verò bonum ^a, & ad imaginem sui condidit eum ^b, hoc est, vera iustitia & sanctitate præditū, vt Deum creatorem suum rectè cognosceret, ex animo diligeret, cum eo beatus in aeternum viueret, idque ad eum laudandum & celebrandum ^c.

a Gen. 1. 31. b Gen. 1. 26. 27. c Eph. 4. 24. Col. 3. 10. 2 Cor. 3. 18.

EXPLI

E X P L I C A T I O.

Constitutâ hâc propositione: natura humana obnoxia est peccato: statim quaeritur, an à Deo talis sit condita: & si non talis, qualis igitur, & vnde existat peccatum in homine. Pertinet itaque huc locus de creatione hominis, & de imagine Dei in homine.

Et quidem *ad hunc* miseræ & præstantiæ originalis instituenda hâc fuit: 1. vt nota esset causa & origo miseræ, ne Deo imputetur. 2. vt magis elucesceret miseræ magnitudo. Tantò enim hæc magis conspicua est, quantò magis de excellentia originali constat: sicut tantò illustrius fit liberationis beneficium, quantò magis de malorum, ex quibus liberati sumus, magnitudine constat.

De creatione hominis.

De hominis creatione præcipuè quaeritur:

I. *Qualis.*

II. *In quem finem, seu ad quid homo à Deo sit conditus.*

I. *Qualis à Deo sit conditus homo.*

Hæc quaestio iisdem ferè de causis proponitur, ob quas totus ipse locus: nempe, 1. Vt constet hominem à Deo conditum esse sine peccato: idèq; Deum non esse autorem peccati, vel prauitatis, & a miseræ nostræ. 2. Vt intelligamus ex quanto dignitatis fastigio in quam profundam miseræ voraginem per peccatum præcipitatus sumus, eoque agnoscamus misericordiam Dei, qui nos ex ea extrahere & liberare dignatur: 3. Vt agnoscamus nostram ingratitudinem pro acceptis beneficiis, & indignitatem in accipiendis: 4. Vt restitutionem amissæ dignitatis & felicitatis tantò ardentius experamus & quaeramus in Christo: 5. Denique vt pro eius restitutione Deo grati simus.

Qualis autem homo à Deo initio sit conditus, hâc quaestione docetur, vbi dicitur: *Bonum est ad imaginem sui condidit eum*, &c. quod declarandum est fusi-

- Gen. 1 & 2.** Creatus igitur est homo à Deo sexto die creationis mundi. 1. Corpore è terra immortali, si maneret in iustitia; mortali, si deficeret. Mortalitas enim peccatum secuta est tanquam pœna. 2. Anima ex nihilo immediatè à Deo inspirata, rationali, spirituali, & immortali: *Deus inspiravit spiraculum vitæ in faciem eius, & sic factus est homo in animam viventem.* Creavit & vniuit animam corpori, vt cum eo esset vnum *in quibusque*, exercens actiones internas & externas naturæ humanæ proprias in corpore & cum corpore, organicas & inorganicas, iustas, sanctas, & Deo placentes. 3. Ad imaginem Dei, hoc est, perfectè bonus, sapiens, iustus, sanctus, beatus & dominus aliarum creaturarum. De hac imagine Dei in homine paulò pòst fusiùs dicetur.

II. Ad quid homo sit conditus.

1.
*Celebratio
Dei.*

Respondet catechesis: *Vt Deum creatorem suum rectè cognosceres, ex animo diligeret, cum eo beatus in æternum viveres, idq; ad eum laudandum & celebrandum.* Vltimus ergò & principalis finis creationis hominis est celebratio Dei. Ideò enim Deus creavit naturas rationales, angelos & homines, vt ab eis agnitus in æternum celebretur. Homo igitur conditus est principaliter ad celebrationem Dei, hoc est, ad professionem & inuocationem nominis diuini, ad laudes & gratiarum actionem, dilectionem & obedientiam, quæ constat officiis ergà Deum & homines. Hæc enim omnia celebratio Dei complectitur.

Psal. 19.
148.

Rom. 1.
9. 20.

Obiect. Etiam cælum, terra, & irracionales creature alix dicuntur Deum celebrare. Ergò ad id non erat opus hominem condere. *Resp.* Res brutæ dicuntur Deum celebrare, non quòd ipsæ Deum agnoscant aut celebrent, sed quia sunt materia celebrationis, quæ fit à creaturis rationalibus. Ex earum enim intuitu angeli & homines Dei sapientiam, bonitatem atque potentiam agnoscunt, & occasionem habent eum celebrandi. Opus igitur erat intelligentibus

tibus creaturis, & cernentibus ordinem naturæ. Si enim hic ordo à nemine agnosceretur, & non intelligeretur, qualem causam requirant huiusmodi effectus: tam non celebrarent Deum, quàm si planè non existerent. Itaq; propter hoc sunt, cum Dauid dicit: *Laudate Deum cælum, mare, terra, &c.* Huic fini principali plures alij subordinantur. Celebrationi enim subseruit agnitio Dei: quia Deus non agnitus non potest celebrari. Propria autem hominis actio est Deum agnoscere & celebrare, in quo vita æterna consistit. *Hæc est vita æterna, & te solum cognoscant esse Ioh. 17. 3. Verum Deum.*

2.

Agnitio Dei.

Agnitioni Dei subordinatur felicitas & beatitudo hominis, quæ est communicatio Dei & fruitio bonorum cælestium. Ex his enim agnoscitur Dei bonitas, misericordia & potentia.

3.

Beatitudo hominũ.

Obiect. Atqui felicitas, agnitio, & celebratio, sunt proprietates seu conditiones, cum quibus & in quibus Deus hominem condidit, hoc est, sunt pars imaginis Dei, & formæ hominis. Ergò non sunt fines: & potius ad primam quæstionem, quàm ad hanc secundam pertinent. *Resp.* Sunt pars formæ & finis diuerso respectu. Nam & talem hominem Deus condidit, qui beatus & felix cum rectè agnosceret ac celebraret: & in hunc finem condidit, ut ab eo deinceps in æternum agnosceretur & celebraretur, & ut se ei perpetuò communicaret. Conditus igitur est homo felix, rectè Deum agnoscens & celebrans: hæc fuit ipsius forma, quàm in creatione accepit: & simul conditus est ad hoc, ut talis perpetuò maneret. Rectè igitur dicitur utrũque, & quòd sit creatus talis, & quòd sit creatus ad hoc, ut talis esset. Prius pertinet ad quæstionem *qualis* respectu principij: posterius ad quæstionem *ad quid*, respectu perseverantiz. Sic Ephes 4. 24. iustitia & sanctitas vera, cum sint noui hominis forma, dicuntur eiusdem finis. Neque absurdum est, idem diuerso respectu dici formam & finem. Quòd enim est forma respectu creaturæ, dicitur finis respectu intentionis creatoris.

4.
*Patefactio
Dei.*

Quartus finis est patefactio Dei, seu declaratio misericordiz Dei in electis seruandis, & iustitiz in reprobis puniendis. Hæc agnitioni & felicitati subordinatur. Vt enim Deus agnoscat, & se nobis communicet, necesse est, vt ipse se nobis patefaciat.

5.
*Conserua-
tio societa-
tis huma-
na.*

Quintus est conseruatio societatis in genere humano, patefactioni subordinata. Nisi enim essent homines, non haberet Deus, quibus se patefaceret.
Narrabo nomen tuum fratribus meis Psal. 22. 23.

6.
*Communi-
catio offi-
ciorum in-
ter homi-
nes.*

Sextus est communio officiorum & mutua beneficentia inter homines, conseruationi societatis humanæ subseruens. Nam vt conseruetur genus humanum, necesse est esse pacem & mutua officia inter homines.

Hæc prima hominis creatio cum humani generis miseria, & cum aberratione à fine, ad quem conditi eramus, diligenter est conferenda, vt hæc etiam ratione agnoscamus miseriz nostræ magnitudinem. Quanto enim videmus maiora fuisse bona, quæ amissimus: tantò grauiora cognoscemus esse mala, in quæ incidimus.

De imagine Dei in homine.

De hac præcipue quaeritur.

- I. *Quid sit & quæ eius partes.*
- II. *Quatenus sit amissa, & reliqua in homine.*
- III. *Quomodo reparetur.*

I. *Quid sit imago Dei in homine.*

*Imago Dei
quid sit.*

Imago Dei in homine est mens rectè agnoscens Dei naturam, voluntatem & opera: & voluntas liberè obtemperans Deo omniumque inclinationum, appetitionum & actionum cum voluntate Dei congruentia: & denique spiritualis ac immortalis animæ natura, totiusq; hominis puritas & integritas, perfecta beatitudo, lætitia ac quiescens in Deo, & dignitas hominis ac maiestas, quæ cæteris naturis antecedit ac dominatur.

Imago

Imago igitur Dei complectitur. 1. ipsam animæ *Partes 2*
 substantiam corpoream & immortalem, cum suis *maximis*
 potentiis *Dei.* intelligendi & volendi. 2. Omnes noti-
 tias naturales de Deo & eius voluntate atque operi-
 bus, hoc est, perfectam sapientiam in mente. 3. Iu-
 stas & sanctas actiones, inclinationes & motus par-
 tis volentis, hoc est, perfectam iustitiam & sanctita-
 tem in voluntate & corde, & externis actionibus o-
 mnibus. 4. Felicitatem, beatitudinem, & gloriam
 cum summa lætitia acquiescente in Deo, & copia
 omnium bonorum coniunctam, sine miseria & cor-
 ruptione. 5. Dominium hominis in omnes creatu-
 ras, pisces, aues, & alia animantia. His omnibus
 natura rationalis creatorem tanquam imago archet-
 ypum aliquo modo referebat, non tamen æquabat.
 Paulus imaginem Dei nominat, *Veram iustitiam & Ephef. 4. 24*
sanctitatem, tanquam præcipuas eius partes. Non ex-
 cludit sapientiam & notitias, sed præsupponit. Ne-
 mo enim Deum potest colere incognitum. Neque
 excludit felicitatem & gloriam. Hæc enim ex or-
 dine diuinæ iustitiæ illas consequitur. Vbi enim est
 vera iustitia & sanctimonia, ibi est absentia malo-
 rum culpæ, & malorum pœnæ. Possunt verò *iusti-*
tia & sanctitas vel pro eodem sumi, vel ita discer-
 ni, vt iustitia intelligatur de actionibus internis
 & externis, congruentibus cum mente rectè iudi-
 cante, & cum lege Dei: sanctitas de ipsis qualitati-
 bus.

Obiect. Perfecta sapientia & iustitia est solius Dei,
 nec cadit in vllam creaturam: & omnium creatura-
 rum etiam beatorum angelorum sapientia potest
 etescere, & crescere. Quomodo igitur imago Dei in
 homine fuit perfecta sapientia & iustitia? *Resp.* Per-
 fecta sapientia hic vocatur non quæ nihil ignoret,
 sed quæ perfecta sit ea perfectione, quæ potest in na-
 turam creatam comperere, seu quam creator vult
 in creatura esse, quæque ad creaturæ felicitatem
 sufficit: vt angelorum sapientia & beatitudo est
 perfecta, quia talis est, qualem Deus vult esse:

& tamen ei aliquid potest accedere: alioqui esset infinita. Sic homo erat perfectè iustus, quia erat conformis Deo in omnibus, quæ ab eo Deus requirebat: non quòd esset Deo æqualis, aut iustitiam haberet perfectam eo gradu, quo Deus habet: sed quòd nihil ei deesset ad eam perfectionem, quàm Deus in eo condidit, & esse voluit, & quæ sufficit naturæ creatæ ad beatitudinem: ~~Est ergò in nomine in vocabulo~~ perfectionis. Et hoc quidem sensu homo dicitur imago Dei, seu ad imaginem Dei conditus in scriptura.

Christus imago Dei dupliciter. Longè diuersa ratione Christus vocatur imago Dei, nimirum 1. *Respectu naturæ diuinæ*, quæ est imago æterni patris coætærna, consubstantialis & æqualis patri proprietatibus essentialibus, & operibus, & persona illa, per quàm pater se immediatè patefecit, creando & conseruando omnia, præcipuè autem seruando electos. Et quidem vocatur imago non sui ipsius, aut spiritus sancti, sed patris: quia non est à se ipso, nec à spiritu sancto, sed à patre genitus ab æterno. 2. *Respectu humane naturæ*, quæ est imago Dei creata quidem, sed gradibus & numero donorum, sapientia, iustitia, potentia & gloria omnibus angelis & hominibus in immensum antecellens, & peculiari ratione patrem nobis referens doctrina, virtutibus, & actionibus; sicut ipse dicit: *Philippe qui vidit me, vidit & patrem meum.*

1.

Heb. 1.3.

2.

Ioh. 14.9.

Angeli & homines imago Dei. Angeli verò & homines nominantur imago Dei, tam filij & spiritus sancti, quàm patris respectu, vbi dicitur: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*: non propter essentiæ similitudinem vel æqualitatem, sed propter quandam proprietatum conuenientiam, non gradibus vel essentia, sed genere & imitatione. Sunt enim quiddam à Deo in angelis & hominibus creatum, *αὐτὸλογον* ad diuinæ essentiæ archetypum. Quæ verò contra hæc de imagine Dei in homine olim ab Antropomorphitis, & recens ab Osiandro disputata sunt, legantur vol. I. D. Vrsini. pag. 154. 155.

Gen. 1.26.

II. Quatenus amissa & reliqua sit in homine.

Hæc igitur fuit imago Dei, ad quam Deus initio hominem condidit, & quam homo in se lucentem habuit antè lapsum. Sed post lapsum homo peccatum hanc pulcherrimam imaginem Dei amisit, & transformatus est in tetram imaginem diaboli. Manserunt quidem aliquæ illius reliquæ & sciat illæ post lapsum, quæ etiam in non renatis hominibus adhuc restant: 1. *Substantia animæ* incorporea, rationalis, & immortalis cum suis potentis: & in his libertas voluntatis, ut quicquid vult, liberè velit homo: 2. *Multæ notitiæ* in mente de Deo, de natura, de discrimine honestorum & turpium, quæ sunt artium principia: 3. *Vestigia* quædam & semina virtutum ethicarum, & disciplinæ externæ qualiscunque possibilitatis: 4. *Fructus* multorum temporalium bonorum: 5. *Denique* dominium aliquod in creaturas: nam ne hoc quidem totum amissum est: multæ manent hominis imperio subiectæ: multas regere, & iis uti potest: Hæc, inquam, reliquæ imaginis Dei in homine, etsi & ipsæ per peccatum vehementer sunt obscuratæ & labefactatæ: servatæ tamen sunt aliquo modo in natura, idque 1. ut essent testimonium misericordiæ Dei erga nos etiam indignos: 2. ut Deus his uteretur ad instaurationem imaginis suæ in nobis: 3. ut improbos redderet *ἀναπολόγητος*, h. e. inexcusabiles.

Sed amissa sunt de imagine Dei longè plura & maiora bona, 1. Vera, perfectæ, & salutatis agnitio Dei & voluntatis eius: 2. Integritas notitiarum de divinis operibus, & lumen clarissimum in mente: cui successit ignorantia, cæcitas, tenebræ: 3. Omnium inclinationum, apperitionum & actionum rectitudo, & conformitas cum lege Dei, in voluntate & corde & membris externis: cui successit horribilis impietas & prauitas inclinationum, & motuum cordis & voluntatis, unde pullulant actualia peccata, &c. 4. Dominium in creaturas merum & perfectum. Nara

Reliquia

imaginis

Dei post

lapsum.

1.

2.

3.

4.

5.

Cui sunt

servata in

homine.

Imago Dei

quatenus

perdita.

quæ bestiarum prius metuebant hominem, nunc ei repugnant, insidiantur ac nocent: agri spinas ac tribulos proferunt: 5. Ius vivendi creaturis, quod Deus non hostibus, sed filiis suis concessit: 6. Denique felicitas huius & alterius vitæ: cui successit mors æterna & temporalis cum omnis generis calamitatibus.

*Ethnici
virtutes.*

Obiect. Ethnici magnis virtutibus excelluerunt, & res præclaras gesserunt. Ergo non videtur in illis imago Dei destructa. *Resp.* Eximie virtutes & res gestæ Ethnicorum pertinent quidem ad reliquias & raderat imaginis Dei conservata in natura hominis: sed tantum abest, ut sine vera illa & integra imago Dei, quæ in homine luxit, ut tantum sint larvæ quædam disciplinæ externæ, sine obedientia cordis interna erga Deum, quem ignorant & fugiunt: ideo nec placent Deo, cum neque ex vera Dei agnitione proficiantur, neque ad gloriam eius referantur.

*Ad bonam opem
3 requiruntur.
1. ut fiant ex libe-
2. ut in modum
3. ad gloriam Dei.*

III. Quomodo imago Dei in nobis reparetur.

Reparatio imaginis Dei in homine fit à solo Deo, qui eam homini dederat. Eiusdem enim est vitam dare, & amissam restituere. Restituit eam Deus pater per filium: quia hunc fecit nobis sapientiam, iustitiam, sanctificationem & redemptionem: filius per spiritum S. *Transformamur in eandem gloriam, tanquam à Domini spiritu:* spiritus sanctus per verbum & usum sacramentorum: *Evangelium est potentia Dei ad salutem.* Sic autem fit instauratio, ut in hac vita tantum inchoetur in electis, confirmetur & crescat usque ad finem vitæ, quoad animam: quoad totum hominem in resurrectione corporum. Notandum ergo, quò autore, quò ordine, & quò modo fiat hæc reparatio.

QVÆST. VII. Undè igitur existit hæc natura humana pravitata?

RESP. Ex lapsu & inobedientia primorum parentum Adami & Evæ: Hinc natura nostra

nostra ita est depravata, ut omnes in peccatis concipiamur & nascamur ^b.

a Gen 3. per totum. Rom 5. 12. 18. 19. b Psal. 51. 7. Genes. 5. 3. Sap. 12. 10.

EXPLICATIO.

Hic primum de lapsu & primo peccato hominis, ex quo prauitas naturæ humanæ orta est: deinde de peccato in genere, præsertim de peccato originali est cogitandum.

De lapsu & primo peccato hominis.

De lapsu & primo peccato hominis tenendum est:

I. *Quod & quale peccatum fuerit.*

II. *Qua eius causa.*

III. *Qui effectus.*

IV. *Cui Deus permiserit.*

I. *Quod & quale fuerit peccatum.*

Lapsus siue primum peccatum hominis fuit inobedientia primorum parentum Adami & Eux in paradiso: siue esus pomi à Deo prohibiti. *De omni fru. Gen. 3. 17. Au horti comedes: sed de arbore scientia boni & mali non comedes. Quocumq; serò die comedere, morte morieris.* Hoc mandatum Dei homo suasu diaboli violauit. Inde prauitas & miseria nostra.

Sed an tantum nefas raptus pomi? Sanè grauissimum: quia in eo multa horrenda peccata concurrunt. 1. *Superbia, ambitio, admiratio sui:* quia homo non contentus suâ dignitate voluit Deo esse æqualis. Hanc ei exprobat Deus cum dicit: *Eccè Adam factus est quasi vnus ex nobis.* 2. *Incredulitas.* Arguebat enim Deum mendacij. Dixerat Deus: *Morte morieris.* Gen 3. 17. Hoc negauit diabolus, inquiens: *nequaquam moriemini:* accusauit Deum inuidia. *Sed nouit Deus, quod*

in die, qua comeditis ex ea, aperientur oculi vestri existitque sicut dñs, scientes bonum & malum: diabolo Adam plus credidit quàm Deo: comedit de fructu vetito, nec credidit futurum, vt propterea puniretur. Deo autem non credere, sed contrà credere diabolo, est Deū habere pro non Deo: imò est diabolum substituere in locum Dei. Hoc fuit suprà modum horribile peccatum. 3. *Contumacia & inobedientia aduersus Deum:* quia contrà mandatum Dei edit de pomo. 4. *Ingratitudo* pro acceptis beneficiis: erat conditus ad imaginem Dei, & ad vitam æternam: pro quo hanc gratiam repedit, quòd diabolo magis auscultauit quàm Deo. 5. *Agratia & neglectus dilectionis erga posteros:* quia miser homo non cogitauit, sicut sibi & posteris bona illa acceperat, sic se ea sibi & posteris peccando amissurum. 6. *Apostasia seu defectio manifesta à Deo ad diabolum,* cui credidit, & obtemperauit magis quàm Deo, quem in Dei locum constituit, se auellens à Deo. Non expetit bona à Deo quæ accepturus erat, sed consilio diaboli vult consequi æqualitatem cum Deo. Lapsus igitur hominis nec simplex, nec leue, sed multiplex & horrendum peccatum fuit propter quòd Deus hominem cum tota posteritate meritò abiicit.

Hinc facile respondetur ad *obiect.* Iustus iudex non infligit magnam pœnam pro paruo peccato. Deus est iustus iudex. Ergò esum pomi non debuit tam grauiterpunire. *Resp.* Non fuit peccatum paruum, sed grauitissimum & vatium, superbia, ingratitude, apostasia &c. vt dictū est. Iuste igitur Deus magnam pœnam inflixit. *Inst.* At saltem posteris parcere debuit: quia filius non portabit iniquitatem patris. *Resp.* Modò filius non sit particeps iniquitatis patris. Omnes autem hic sunt participes.

II. Quæ causa primi peccati.

Ortus habuit primum peccatum hominis, non à Deo, sed ab impulsu diaboli, & à libera voluntate hominis. Diabolus enim instigauit hominem ad deficien-

Ezech. 18.
20.

ficiendum à Deo, & homo instigationi diaboli assentiens liberè se se auertit à Deo. Et si autem Deus hominem in tentatione deseruit: tamen propterea non est causa lapsus, vel peccati, vel exitij hominis: quia in illa desertione nihil horum Deus intendit vel effecit: sed hominem probauit, ostendere volens, quàm nihil possit creatura facere aut retinere boni, Deo eam non seruante & gubernante, & cum probatione sua hominis peccatum concurrere iusto Dei iudicio permisit.

Ratio humana contrà disputat. Qui subtrahit in tentatione gratiam, sine qua non potest euitari lapsus, is est causa lapsus. Deus subtraxit homini in tentatione gratiam, sine qua non poterat non labi. Ergò fuit causa lapsus. *Resp.* Maior duntaxat vera est de eo, qui subtrahit gratiam, cùm sit obligatus 1. eam non subtrahere: & qui subtrahit inuito, nec vl- 2. trò eam abiicienti: & qui subtrahit ex inuidia. Non 3. autem est vera de eo, qui nec obligatus est ad seruandam gratiam, quàm dederat: nec subtrahit inuito, sed volenti & vltrò abiicienti gratiam datam: nec subtrahit idèò, quòd inuideat peccanti iustitiam & vitam æternam, aut quòd peccato delectetur, sed ut eum exploret. Qui enim sic aliquem deserit, nequaquam est causa peccati, etiam si hanc desertionem & gratiæ subtractionem necessariò sequatur peccatum in eò, qui sic deseritur. Atqui Deus non illo priore, sed hoc posteriore modo homini in tentatione gratiam suam subtraxit. Non ergò Deus eam subtrahens, sed homo vltrò eam abiiciens peccati & exitij sui causa est.

Inst. Qui tentari vult eum, quem certò scit esse lapsurum, si tentetur: is vult peccatum eius, qui labitur. Deus voluit à diabolo tentari hominem, quem certò sciuit esse lapsurum: aliòqui tentari homo non potuisset. Ergò Deus est causa lapsus. *Resp.* Negatur & hæc maior simpliciter intellecta. Non enim est causa peccati, qui lapsurum tentari vult explorandi, & creaturæ infirmitatem manifestandi causa. Sic au-

rem Deus hominem tentari, hoc est, probari voluit. Diabolus verò tentans hominem hoc hinc, ut peccet, atq; à Deo auellatur: & homo sponte obtemperans tentatori contrà præceptum Dei, verè sunt causæ peccati. Sed de causis peccati postea dicitur.

III. Qui effectus primæ peccati.

Effectus primi peccati sunt: 1. Reatus mortis, & priuatio ac destructio imaginis Dei in ipsis parentibus. 2. Peccatum originale in posteris, hoc est, reatus æternæ mortis, & prauitas atque auersio totius naturæ à Deo. 3. Omnia peccata actualia, quæ ex originali nascuntur. Nam quod est causa causæ, est etiam causa effectus. At primum peccatum est causa peccati originalis & hoc actualium. 4. Omnia mala pœnæ, quæ propter peccata infliguntur. Primum igitur peccatum est causa omnium aliorum peccatorum & pœnarum. An verò conueniat iudicium Dei propter peccata parentum punire posteros, postea in loco de peccato originali explicabitur.

IV. Cur Deus permiserit.

Poterat Deus hominem seruare, ne laboretur, si voluisset: permisit verò eum labi, hoc est, non dedit ei gratiam resistendi temptationibus diaboli, duas ob causas: *Primum* quidem, ut esset manifestatio infirmitatis creaturæ, si in rectitudine originalia creatore non seruaretur. *Deinde* verò, ut hæc occasione Deus ostenderet suam bonitatem, misericordiam & gratiam in seruandis electis per Christum: iustitiam verò & potentiam in puniendis propter peccata im-

Rom. 11. 32. piis & reprobis, iuxta dicta: *Confusit Deus omnes sub peccato, & omnium misereatur, & obtineatur omnes:*

Rom. 9. 22. Item: *Volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, pertulit multa lenitate & a sua ira coarctatum ad interitum, & ut notas faceret diuinitatis gloria sua erga & a sua misericordia, qua præparauit ad gloriam.*

De pec-

De peccato in genere.

De peccato in genere præcipuè quæri solet.

I. An sit, seu unde constet peccatum esse in mundo, & in nobis.

II. Quid sit.

III. Quotuplex sit.

IV. Unde sit, seu qua eius causa.

V. Qua sit eius effectus.

I. An sit peccatum in nobis.

Peccatum esse in mundo, & in nobis variè conuincitur. *Primum*, Assuectio diuina nos omnes pronunciat reos peccati. Deo autem assuectanti, ut *xp̄d̄os* & veracissimo est credendum. Genes. 3. 6. & cap. 3. 11. Jerem. 17. 9. Rom. 1. 11. & cap. 3. 10. & cap. 7. 13. Psalm. 14 & 53. Iesa. 59. *Secundò*, Ex lege Dei peccatum integrè cognoscitur, ut suprà ad quæstionem catechet. 3. & 5. ostensum est iuxta dicta: *Per legem cognitio peccati. Lex iram efficit, siquidem ubi non est lex, ibi nec est transgressio. Lex introit et augetur offensæ. Peccatum non cognouimus nisi per legem. Tertiò*, Conscientia nos conuincit peccati. Seruauit enim Deus etiam præter scriptam legem, notitias quasdam legis naturalis in mentibus, sufficientes ad eos accusandos & damnandos: *Quoniam id, quod de Deo cognosci potest, manifestum est in eis. Gentes naturâ, quæ leges sunt, faciunt, & ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, & tamen testimonium reddente ipsorum conscientia, & cogitationibus sese mutuo accusantibus, aut etiam excusantibus. Quarto*, Pœnæ & mors, quibus subiecti sunt omnes homines: imò cœmeteria omnia, cruentaria, patibula, totidem sunt conciones de peccato: quia Deus, cum sit iustus, non infligit pœnas, nisi propter peccatum: iuxta dicta: *Mors manauit ad omnes, eo quod omnes peccauerunt. Item: Stipendium peccati mors est. Item: Maledictus omnis qui non manserit in omni*, & c.

Rom. 1. 2.

Rom. 2. 14.

Rom. 5. 12.

Rom. 6. 23.

Deut. 27.

26.

¶ Ius huius quæstionis est: I. Ut habeamus materiam

riam perpetuæ humilitatis & pœnitentiæ : 2. Ut auersemur furiores anabaptistarum & libertinorum, qui negant in se peccatū esse, contra expressum Dei verbum: *Si dixerimus nos peccatum non habere, nos ipsos fallimus* : & contra omnem experientiam. Nam & multa subindè admittunt, quæ Deus in lege pronunciat esse peccata: ipsi verò dicunt esse motus Spiritus sancti, sed mentiuntur: & in miseris viuunt, morbis & morti obnoxij non minùs quàm alij, quòd certè, si essent *in auge mētis*, fieret contra regulam: *Vbi non peccatum, ibi nec mors est.*

*Agnitio
peccati
quatenus
fiat etiam
ex euan-
gelio.*

Sed queritur an non etiam ex euangelio fiat agnitio peccati. Nam euangelium iubens nos quærere iustitiam non in nobis, sed extra nos in Christo, pronunciat nos peccatores. Ergò etiam ex euangelio erit agnitio peccati, & non tantum ex lege. *Resp.* Euangelium pronunciat nos peccatores, sed non in specie, sicut lex, neq; ex professio docet, quid vel quoduplex sit peccatum, quid peccatum mereatur, &c. quod legis est proprium: sed tantum hoc facit in genere, & minùs principaliter, & ex ~~varietate~~ legis, sicut inferior scientia principium aliquod assumit ex superiore. Postquam. n. lex nos conuicit, quòd simus peccatores, euangelium hoc principium assumit & infert, cum simus peccatores in nobis, quærendam igitur esse iustitiam extra nos in Christo, ut seruemur.

*Peccatum
quinque
modis co-
gnoscitur.*

Sic igitur quinque modis cognoscitur, in nobis esse peccatum: 1. Ex asseueratione diuina: 2. ex lege Dei principaliter & in specie: 3. ex euangelio minùs principaliter, & in genere: 4. ex sensu conscientiz: 5. ex pœnis quas Deus iustus non, nisi propter peccatum, infligit.

II. Quid sit peccatum.

1. Ioh. 3. 4. Peccatum est *aisiopis*, seu quicquid cum lege Dei pugnat, h. e. defectus, vel inclinatio, vel actio, pugnans cum lege Dei, offendens Deum, & ream faciens creaturam æternæ iræ Dei, nisi fiat remissio propter

propter filium Dei mediatorem. *Genua peccati* est defectus, inclinatio vel actio: propriè tamen defectus: inclinatio vel actio potius sunt materiale peccati. *Differentia* seu formale, est pugnantia cum lege, quam Iohannes vocat *avopuiv*. *Proprium necessarium* ei adhzrens, est reatus creaturæ peccantis, hoc est, obligatio ad pœnas temporales & æternas, ex ordine iustitiæ diuinæ. Hinc vulgò peccati dicitur esse *geminum* formale: *pugnantia cum lege*, & reatus: *Geminum* seu geminus respectus, quorum prior est pugnantia *formale* cum lege, alter ordinatio ad pœnam. *Accidentalis peccati*, conditio est: nisi fiat remissio, &c. quia non ex natura peccati, sed per accidens fit, ut credentes in Christum non puniantur morte æterna: quia peccatum iis propter Christum non imputatur, sed ex gratia remittitur.

Porrò defectus nominantur, in mente ignorantia & dubitatio de Deo, eiusque voluntate: & in corde priuatio dilectionis Dei & proximi, ac letitiæ in Deo, & ardentis desiderij ac studij obtemperandi Deo, secundum omnia ipsius mandata: & omissio actionum internarum & externarum, quæ lege Dei præcipiuntur. *Inclinationes prauæ* sunt contumacia cordis & voluntatis aduersus legem Dei & mentis iudicium, de actionibus honestis & turpibus: item prauitas & propensio naturæ ad faciendum ea, quæ Deus prohibet, quod malum nominant *concupiscentiam*. *Defectus quid.* *Inclinationes prauæ quid.* *Quod defectus &*

Hos autem defectus & inclinationes inordinatas peccata esse, & à Deo damnari, probatur: *Primo*, ex lege Dei, quæ hos defectus & inclinationes expressè *sint peccata* damnat, cum dicit: *Maledictus omnis, qui non manserit in omnibus, &c. Non concupisces:* & illis opposita doctrina & facultates, perfectam nimirum agnitionem & dilectionem Dei & proximi, in hominibus requirit. *Deut. 27.* *Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, &c. Hac* *Exo. 20. 17.* *est vita æterna, & cognoscant te solum verum Deum, &c. Deut. 6. 5.* *Non habebis Deos alienos, &c. Secundo*, ex plurimis *Gen. 6 & 8.* scripturæ testimoniis, accusantibus hæc mala tanquam peccata: *Omne figmentum cogitationum cordis* *Rom. 7. 7.*

humani duntaxat malum est à pueritia. Primum est cor hominis & inscrutabile. Concupiscentiam non nossem (scilicet esse peccatum) nisi lex dixisset: Non concupisces. Sic Ioh 3.5.1. Cor. 2.14. & 15.50. Rom 1.21. & 8.6.

Rom. 9.11. Tertio, ex pœnis & morte infantium, qui etsi bonum vel malum non faciunt, & ad similitudinem transgressionis Adami non peccant: tamen habent peccatum, propter quod mors in eos regnat. Hoc vero est cæcitas & auersio naturæ à Deo, de qua dictum est.

Obicitur contra. 1. Quod non est voluntarium, nec potest evitari, id non est peccatum, nec meretur pœnas. Defectus & inclinationes non possunt à nobis vitari. Non igitur sunt peccata. Resp. Maior vera est in iudicio civili: sed non in iudicio Dei, coram quo peccatum est, & pœnas meretur, quicquid cum lege eius pugnat: siue vitari possit siue non. Vtrumque enim scriptura docet, & carnis intelligentiam non posse legi Dei subiici: & quicumque legi non subiiciuntur, maledictioni esse obnoxios.

Obiect. 2. Natura bona est: inclinationes & appetitiones sunt naturales. Ergo sunt bonæ. Resp. ad maiorem: 1. Natura est bona, scilicet ante corruptionem: quia dicitur: Omnia quæ fecerat Deus, erant valde bona. 2. Etiam nunc natura bona est, quod ad substantiam, & quatenus à Deo est condita: non autem, quod ad qualitates, & quatenus est corrupta.

Obiect. 3. Pœnæ non sunt peccata. Inclinationes vitiosæ & defectus sunt pœnæ primi lapsus. Ergo non sunt peccata. Resp. Maior valet in iudicio politico, non autem in diuino. Nam Deus sæpè peccata peccatis punit, quod præsertim ostendit apostolus Rom. 1.27.2. Thesl. 2. 11. Habet enim Deus potestatem priuandi creaturas suo spiritu, quam potestatem creaturæ non habent.

III. Quotplex sit peccatum.

Præcipuæ diuisiones peccati sunt quinque.

PRIMA

PRIMA. Omne peccatum aut est originale, aut actuale. Hæc distinctio expressa est Rom. 5. 14. Rom. 7. 20. Rom. 9. 11.

De peccato originali.

Originale peccatum est reatus totius humani generis propter lapsum primorum parentum, & priuatio agnitionis Dei & voluntatis diuinæ in mente, & inclinationis ad obediendum Deo in voluntate & corde: & in his inclinatio ad ea, quæ lex Dei vetat, & auersio ab iis, quæ præcipit: secuta lapsum primorum parentum, & ab his deriuata in omnes posteros, ac totam eorum naturam sic deprauans, vt omnes propter hanc prauitatem rei sint æternæ iræ Dei, neque Deo placens facere quicquam possint, nisi fiat remissio propter filium Dei mediatorem & renouatio naturæ per spiritum sanctum. De hoc dicitur: *Mors regnauit in eos quoque* Rom. 5. 14. *qui non peccauerant ad similitudinem transgressionis* Psal. 51. 7. *Adami. In peccatis concepit me mater mea.* Duo igitur complectitur peccatum originis: 1. reatum æternæ damnationis propter lapsum primorum parentum: 2. prauitatem totius naturæ humanæ post lapsum. De utroque dicit Paulus: *Per unum hominem peccatum introiit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors transiit, in quo omnes peccauerunt.* Eadem complectitur, licet obscurius, definitio vulgata, quæ tribuitur Anselmo: *Peccatum originis est carentia iustitiæ originalis, debita ineffe.* Iustitia enim originalis non modò erat conformitas naturæ cum lege Dei, sed etiam acceptatio seu approbatio diuina. Conformitati autem prauitas, approbationi reatus opponitur, & per lapsum in natura humana successit. Item illa Hugonis: *Peccatum originis est, quod trahimus à natiuitate per ignorantiam in uerbo, & per concupiscentiam in carne.*

Pelagianorum & anabaptistarum error.

Contra hanc de peccato originali doctrinam olim contendebant Pelagiani, sicut hodiè anabaptistæ, nullum esse peccatum originis: nec propter lapsum primorum parentum reos esse posteros, neque in eos peccatum à maioribus derivari propagatione: sed singulos tantum imitatione primorum parentum peccare, ac reatum contrahere. Hos Augustinus multis libris confutavit. Alij concedunt esse reatum propter lapsum parentum, sed negant prauitatem singulis innatam, quæ damnationem mereatur. Defectus enim, cum quibus nascimur, & concupiscentiam contendunt non esse peccata.

Quatuor theorematum de peccato originis.

Peccatum originis per naturam propagari.

Aduersus hos tenenda sunt hæc quatuor theorematum: 1. Totum genus humanum esse reum æternæ iræ Dei, propter inobedientiam primorum parentum: 2. Præter hunc reatum in nobis esse defectus, & inclinationes cum lege diuina pugnantes, quàm primum nascimur: 3. Hos defectus & inclinationes esse peccata merentia æternam iram Dei: 4. Hæc mala non imitatione tantum attrahi, sed propagatione naturæ vitiosæ à primis parentibus in omnes posteros, excepto Christo, derivari.

Primum, secundum, & tertium suprâ sunt confirmata: quartum probatur:

Ephes. 2. 3. Primo, testimoniis scripturæ. Eramus naturâ filij iræ sicut & ceteri. Per unam offensam reatus venit in omnes homines ad condemnationem. Per unius hominis inobedientiam peccatores constituti sunt multi. Quis dabit mundum de immundo. Iniquitatem natum sum. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non potest ingredi in regnum Dei.

Secundo: Infantes moriuntur, & sunt baptizandi. Ergo habent peccatum. At non possunt peccare imitatione. Habent ergo peccatum ingentum: unde Iesa. 48. 3. dicitur: Transgressorem ab utero vocavi te. Cor hominis prauum à pueritia. Et Ambrosius ait: Quis iustificatur de bono in conspectu Dei, cum unius quoque dei infans mundus à mortis cap. peccato esse non possit?

II.

Tertio: Omne genitum habet naturam gignentis quo

quo ad substantiam, & accidentia speciei propria. At omnes nascimur ex parentibus corruptis & reis. Omnes ergo nascendo trahimus corruptionem & reatum per naturam.

Quarto: Per mortem Christi, qui est secundus Adam, gemina nobis gratia contingit, iustificatio & regeneratio. Ergo & geminum malum ex primo Adam ~~no~~ nos dimanauit: reatus & deprauatio naturæ: alioqui gemina illa gratia & medicina non fuisset opus.

Obiect. 1. Si peccatum originis transit ex parentibus in sobolem, aut per corpus, aut per animam transit. Non per corpus, quia est brutum: nec per animam, quia nec per traducem propagatur anima, cum sit substantia spiritualis, impartibilis, nec creatur a Deo vitiosa, cum Deus non sit autor peccati. Ergo omnino non transit per naturam. *Resp. 1.* Negatur minor: quia anima condita a Deo non vitiosa, potest vitium contrahere a corpore, licet bruto, cui infunditur. Neque enim absurdum est dicere temperamentum corporis vitiosum, & ad mala pronum, ineptum esse animæ ad actiones bonas organum, & animam in rectitudine non confirmatam deprauare, ut a sua integritate deficiat, quam primum corpori infunditur. 2. Negatur consequentia, quia non est sufficiens enumeratio in maiore. Transit enim neque per corpus, neque per animam, sed per culpam parentum, propter quam Deus animas, dum creat, simul priuat originali rectitudine & donis, quæ parentibus hac lege contulerat, ut & posteris ea conferrent vel perderent, si ipsi ea retinerent vel amitterent. Neque Deus hoc faciens sit iniustus, vel causa peccati. Nam hæc priuatio respectu Dei eam infligentis ob culpam parentum, non peccatum, sed iustissima pœna est: etsi respectu parentum, sibi & soboli suæ eam attrahentium, peccatum sit. Quod si ergo maior integra ponatur: Peccatum originis transit in posterum, vel per corpus, vel per animam, vel per culpam parentum, seu meritum priuationis: vitium argumenti

*Obiectio-
nes Pela-
gianorum.*

*Transit per oia:
non per corpus, nec per
animam sed per
culpam parentum.*

manifestum est. Sicut enim peccatum originis ortum est in parentibus per culpam : sic per eandem in posterum transit. Hæc non est rimula, de qua scholastici tam anxie disputant, traduce videlicet & contaminatione animæ per corpus, sed amplissima porta, per quam irruit in naturam nostram peccatum originale, ut testatur Paulus: *Per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi.*

Inst. 1. Priuatio originalis iustitiæ est peccatum. Deus infligit priuationem hæc, creans in nobis animam non ornata illis donis, quæ ei contulisset, si Adam non peccasset. Ergo Deus est author peccati. *Resp.* Est fallacia accidentis in maiore. Priuatio peccatum est, respectu Adami & nostri, quatenus illius & nostra culpa attrahitur, & cupidè recipitur. Creaturam enim carere rectitudine & conformitate cum Deo, pugnat cum lege, & est peccatum. Respectu verò Dei est inobedientiæ Adami & nostræ iustissima pœna, cum natura & lege Dei congruens.

Inst. 2. At non debuit Deus culpam Adami tali pœna punire, ex qua sciebat secuturum esse totius naturæ humanæ interitum. *Resp.* Fiat iustitia, & pereat mundus. Debuit Deus contumaciam hominis hoc modo vlciſci, propter summam suam iustitiam & veritatem: quia summi boni offensio merebatur summam pœnam, h. e. creaturæ æternam destructionem: & dixerat Deus: *Morte morieris.* Misericordiæ verò est, quòd ex communi exitio aliquos eripit & seruat per Christum, videlicet electos.

Obiect. 2. Appetitiones obiectorum sunt naturales. Ergo non sunt peccata. *Respon.* Appetitiones scilicet ordinate suorum obiectorum, quæ Deus illis ordinauit, non sunt peccata. Inordinate verò, & quæ sunt contra legem, sunt peccata. Appetere enim per se non est peccatum: appetitus enim per se bonus est, quia naturalis. Appetere autem contra legem est peccatum.

Obiect. 3. Peccatum originis tollitur in sanctis. Ergo

Ergo sancti non possunt id propagare in sobolem
Resp. ad minorem: peccatum originis tollitur in sanctis, quo ad reatum, qui eis remittitur per Christum.
Sed manet, quo ad primum formale, vitium nempe pugnans cum lege. Et si enim simul regenerantur spiritu sancto, quibuscunque remittitur peccatum: tamen renouatio non perficitur in hac vita. Propagant igitur naturam vitiosam in posteros, qualem ipsi habent.

Reatus tollitur in sanctis sed manet primum formale

Inst. Quod non habent parentes, id non possunt propagare in posteros. Reatus tollitur in parentibus renatis. Ergo saltem reatus non propagatur. *Resp.* Maior distinguenda est. Parentes in sobolem non transmittunt id, quod non habent naturâ. A reatu autem non naturâ, sed gratia & beneficio Christi immunes sunt. Non igitur iustitiam gratis imputatam, sed iniustitiam & damnationem, cui naturâ sunt obnoxij, parentes in posteros naturâ propagant. Causa autem, cur reatum & non iustitiam propagent, hæc est: quia non secundum gratiam, sed secundum naturam nascuntur ex illis posteri: neque propagationi naturali, sed liberrimæ electioni gratia & iustificatio alligata est. Exemplo sunt Iacob & Esau, &c. Hoc Augustinus duplici similitudine declarat, Vna est de granis tritici, quæ cum à folliculis paleis, aristis & spicis per triturationem purgata seminantur, tamen cum illis omnibus renascuntur. Id fit, quia purgatio granis non accedit naturâ, sed industriâ humanâ. Altera est de patre circumciso, qui cum præputium non habeat, tamen filium procreat cum præputio. Id etiam fit, quia circumcisio in patre non fuit naturâ, sed ex scedere.

elegit simile

Obiect. 4. Si radix sancta, etiam rami sancti. Ergo liberi sanctorum sunt sancti, & absq; peccato originis. *Resp.* Fallacia *συνωνυμίας*: Sanctitas hic non significat immunitatem à peccato, vel integritatem naturæ, sed hanc posteritatis Abrahami dignitatem, quod Deus propter fœdus cum Abrahamo initum semper aliquos ex eius posteris conuercere, & vera interna

sanctitate donare voluit. & quòd omnes posterì A-
brahami ius externæ ecclesiæ obtinuerunt.

1. Cor. 7. 14. *Obiect. 5.* Liberi vestri sancti sunt. Ergo, &c. *Resp.*
Fallacia figuræ dictionis. Sunt sancti, non quòd o-
mnes sanctorum liberi regenerentur, aut sanctita-
tem habeant ex propagatione carnali: Nam dictum

Rom. 9. 11. est, *Antequam quicquam fecissent boni aut mali, Iacob dilexi, Esau odio habui: sed sancti sunt piorum libe-
ri, quo ad externam societatem ecclesiæ, id est, ha-
bendi sunt pro ciuibus & membris ecclesiæ, atque
etiam pro electis atque sanctificatis, nisi adulti sua
incredulitate vel impietate diuersum de se testen-
tur.*

Obiect. 6. In quos peccata omnium maiorum trans-
cunt, miseriore sunt illis, in quos tantum aliquo-
rum peccata propagantur. At si peccatum in poste-
rios tranñt, in postremos homines omnia maiorum,
in priores eorum tantum, qui præcesserunt, peccata
deriuantur. Ergo posteriores sunt miseriore. Hoc
verò absurdum est, & cum iustitia Dei pugnat. *Resp.*
Non foret absurdum, etiam si Deus posteriores magis
puniret ac defereret. Nam quanto plura peccata à
genere humano committuntur & cumulantur: tanto
magis ira Dei accenditur & exasperatur pœna, iuxta
Gen. 15. 16. illud: *Nondum completa sunt iniquitates Amorrhæo-
Matth. 23.* rum, &c. & *Veniat super vos omnis sanguis iustus, &c. De-
inde & minor negatur. Et si enim Deus propter iusti-
tiam suam peccatum originis, hoc est, vitium natu-
ræ & reatum in omnes posteros transire sinìt: tamen
simul ex misericordia metas figit peccato, vt non
semper maiorum peccata actualia luant & imiten-
tur posterì, nec semper malorum parentum mali aut
deteriores ac miseriore liberi existant.*

Ezech. 18. *Obiect. 7.* Filius non portabit iniquitatem patris:
19. Ergo iniustum est posteros luere peccatum Adami.
Resp. ad locum. Filius non portabit iniquitatem pa-
tris, seu non luet propter iniquitatem patris, nempe
si ipse eam non approbet, nec in eam prolatur: sed eam
damnet ac vitet. At nos Adami culpam iustè luimus:

1. Quia

1. Quia culpam eius omnes probamus & sequimur.
2. Culpā sic est Adamī, ut etiam sit nostra. Omnes enim eramus in Adamo peccante; proinde & omnes in eo peccauimus, apostolo teste. 3. Cum tota eius natura sit rea; nos autem ex substantia siue massa eius propagati simus quasi pars eius: non possumus non etiam ipsi rei esse. 4. Adam acceperat Dei dona ea lege, ut etiam nobis ea communicaret, si retineret, vel perderet, si amitteret. Quia igitur amisit, non sibi tantum, sed & posteris omnibus amisit.

Rom. 5.12.

Obiect. 8. Omne peccatum voluntate committitur: Infantes carent voluntate: Ergo peccatum non committunt. *Resp. 1.* Conceditur argumentum de peccato actuali: non de originali, quod est vitium naturæ. 2. Negatur minor, quia infantes non carent facultate volendi: ac licet peccatum non velint actu, volunt tamen inclinatione.

Inst. ad primam responsionem. Vitia seu mala naturæ veniam potius quam reprehensionem, & pœnam merentur, ipso Aristotele teste: πῆς μὲν γὰρ ἀλὲ φύσιν & δὲ ἐν πινυμῶ. Peccatum originis est vitium naturæ. Ergo non meretur pœnam. *Resp.* Maior vera est de vitio naturæ non negligentia aut malitia accersitis, ut si quis à natura, vel ex morbo, vel ex plaga cæcus factus sit, non vituperio, sed comiseratione dignus est. At vitia malitiosè attracta, quale est vitium originale, omnes iure reprehendunt, Aristotele ibidem testante, cū addit: τῶ δὲ τυφλῶς ἐξ οἰνοφλυγίας ἢ ἀδύνης ἀκολουσίας πᾶς ἀνὲν πινυμῶν. Hactenus de peccato originis.

Ethic. lib. 3. cap. 5.

De peccato actuali: & de reliquis peccati distinctionibus, causis & effectibus.

Peccatum actuale est omnis actio interna & externa, pugnans cum lege Dei, tam in mente, voluntate, & corde, quàm in externis actionibus: & omissio eorum, quæ lex præcipit: ut, cogitare, velle, profectum, qui,

quis facere mala: ignorare, nolle, fugere, omittere bona: Huc pertinet diuisio in facti & omissionis peccata.

*Peccatum
regnans.*

*Rom. 6. 12.
1. Ioh. 3. 8.*

Secunda distinctio: Peccatum aliud est regnans, aliud non regnans. *Peccatum regnans* est, cui peccans non repugnat per gratiam Spiritus sancti, ideóque sit obnoxius æternæ morti, nisi pœnitentiam agat, & veniam per Christum consequatur. *Sen*, est omne peccatum, quod non deploratur, & cui non resistitur gratia spiritus sancti, & propter quod non tantum ex ordine iustitiæ Dei, sed ex re ipsa æternarum pœnarum reus est, qui illud habet: De hoc dicitur: *Ne regnet igitur peccatum in mortali corpore vestro.* Idem: *Qui facit peccatum*, id est, qui data opera peccat, & cum delectatione, *ex diabolo est:* ubi de peccato regnante loquitur, Iohannes. Vocatur *regnans*, 1. quia ei indulgetur & seruitur ab homine: 2. quia imperium tenet in hominem & cum æternæ damnationis reum facit. Talia sunt omnia peccata in non renatis: quædam etiam in renatis: vt errores in fundamento fidei, & lapsus contra conscientiam, cum quibus fiducia remissionis peccatorum, & consolatio vera non consistit, donec resipiscant. Quod enim etiam renati possint ruere in peccatum regnans, satis ostendunt tristissimi lapsus sanctissimorum hominum: vt Araonis, Dauidis. Quæ contra afferri solent, videatur volum. 1. D. Ursini pag. 207.

*Peccatum
non re-
gnans.*

1. Ioh. 1. 8.

Non regnans peccatum est, cui peccans repugnat per gratiam spiritus sancti: ideóque non est obnoxius æternæ morti, quia pœnitentiam agit, & veniam consequitur per Christum. Talia peccata sunt omnes defectus, inclinationes & cupiditates prauæ, & multa peccata ignorantie, omissionis & infirmitatis, reliqua in sanctis, quamdiu sunt in hac vita: quæ tamen agnoscunt, deplorant & oderunt, & repugnant eis, & petunt assidue sibi ea remitti propter Christum mediatorem, dicentes: *Dimitte nobis debita nostra:* ideóque in his fidem & consolationem retinent. *Si dixerimus nos peccatum non habere, nos ipsos fallimus:*

Non

Non amplius id ego perpetro. Nulla condemnatio is Rom. 7.12. qui sunt in Christo Iesu, qui secundum spiritum incedunt. Errata quis intelligit? Ab occultis meis munda me. Rom. 8.1. Psal. 19.13.

Ad hanc distinctionem referri potest illa vulgaris, in *Peccatum mortale & Veniale*. Et si enim omne peccatum naturâ suâ est mortale, hoc est, æternam mortem meretur: tamen rectè sic vocari potest *peccatum regnans*, in quo qui perseverat, finaliter perit. Fit autem *Veniale*, hoc est, non accersit mortem æternam, cum sit non regnans in renatis, qui ei resistunt per gratiam Christi: ~~non quod per se mereatur veniam, aut sit indignum poenâ: sed quia credentibus propter Christi satisfactionem ex gratia condonatur, nec imputatur ad condemnationem: sicut dicitur: Nulla condemnatio is qui sunt in Christo Iesu, &c. Et hoc quidem sensu distinctio mortalis & Venialis peccati retineri potest: nequaquam autem eo sensu, quo à pontificiis usurpatur, quasi mortale sit, quod sua gravitate mortem æternam mereatur: veniale, quod propter leuitatem suam non æterna morte, sed tantum temporali poenâ dignum sit coram Deo. Ego pro peccato mortali & veniali malim dicere peccatum regnans & non regnans: 1. quia nomina mortalis & venialis peccati sunt obscura & ambigua. Nam omnia peccata sunt mortalia suâ naturâ, & Iohannes etiam vocat peccatum mortale seu ad mortem, peccatum in spiritum sanctum. 2. quia scriptura non utitur his vocabulis, præsertim venialis peccati 3. propter pontificios, qui venialia vocant ea peccata, quæ sint leuia, non merentia æternas poenas: cum scriptura dicat: *Maledictus Deus. 27. omnis, qui non manserit in omnibus, &c. Qui offenderit in vno, factus est omnium reus. Stipendium peccati mors est. Qui soluerit vnum ex mandatis, istis minimis, & ita docuerit homines, minimus vocabitur in regno celorum.* Summa: omne peccatum suâ naturâ est mortale, hoc est, mortem æternam meretur. Fit autem veniale, hoc~~

Peccatum mortale & Veniale.

Quid pontificiis peccatum mortale & Veniale.

1. Ioh. 5. 16.

26.

Iacob. 2. 10.

Rom. 6. 23.

Matth. 5.

19.

le, hoc est, non accersit mortem æternam in renatis, ex gratia, propter Christum.

Peccatum contra Conscientiam. *6^a Tertia distinctio.* Peccatum aliud est contra conscientiam, aliud non contra conscientiam. *Contra conscientiam est,* cum sciens Dei voluntatem, ex proposito contra eam facit. *Seu est,* quod à scientibus & volentibus committitur: ut David sciens & volens committit adulterium & eadem contra legem. *Non contra conscientiam est,* quod vel non scientes, vel non volentes committimus: *seu,* quod quidem peccatum esse agnoscitur, & deploratur à peccante, sed tamen vitari perfectè non potest in hac vita: ut peccatum originis, & multa peccata omissionis, ignorantiz, infirmitatis. Multa enim bona omittimus, & mala facimus, subitò victi infirmitatibus: ut Petrus ex infirmitate in periculo superatur, & abnegat Christum, sciens quidem, sed non volens: ideò flet amarè: nec penitus amittit fidem iuxta promissionem. *Oraui pro te ne deficiat fides tua.* Non erat peccatum regnans, multò minus in spiritum sanctum: quia amabat Christum non minus cum negabat, quàm cum flebat: licet propter metum periculi affectum illum non posset exercere. Tale peccatum Paulus in se agnoscit

Luc. 22. 32.

pro te ne deficiat fides tua. Non erat peccatum regnans, multò minus in spiritum sanctum: quia amabat Christum non minus cum negabat, quàm cum flebat: licet propter metum periculi affectum illum non posset exercere. Tale peccatum Paulus in se agnoscit

Rom. 9. 17. & defiet: *Non facio bonum quod volo, sed malum, quod nolo, hoc ago,* &c. Ignorantiz etiam peccatum fuit eius blasphemia & persecutio ecclesiz. *Nam ignorans,* inquit, *feci propterea Deus mei misertus est.*

1. Tim. 1. 13.

Quarta distinctio. Peccatum aliud irremissibile seu in spiritum sanctum, seu ad mortem: aliud remissibile, seu non in spiritum sanctum, seu non ad mortem. Hæc sumpta est ex Matth. 12. 31. Marc. 3. 29. 1. Ioh. 5. 16. *Peccatum irremissibile, seu in spiritum sanctum, & ad mortem: est abnegatio & oppugnatio agnitæ veritatis de Deo, eiusque voluntate & operibus, de qua testimonio spiritus sancti mentes certò edoctæ & conuictæ sunt, nō ex metu aut infirmitate, sed destinato consilio & odio veritatis, animoque hostili aduersus eam suscepta: quod peccatum qui committunt, puniuntur à Deo ætate finaliter, ut*

Peccatum irremissibile.

nunquam respiciant in hac vita, proinde nec remissionem consequuntur. Vocatur igitur *irremissibile*, *ut dicitur in remissibile*, non quod gravitate sua meriti Christi dignitatem superet, sed quia cæcitate finali punitur, quid perpetrat, nec datur ei pœnitere. Quia enim singulare genus peccati est, etiam singularis pœna ei infligitur, finalis cæcitas & impœnitentia sine pœnitentia autem nulla datur remissio. *Quisquis locutus fuerit ad Matth. 12. uersus spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc 32. seculo, neque in futuro. Et Quicumque blasphemaverit spiritum sanctum, non habet remissionem in aeternum, sed te. 59. netur aeterno iudicio,*

In spiritum sanctum vocatur non quod spiritus sanctus offendi a quoquam possit quin simul in patrem & filium peccetur: sed *ut dicitur, quia singulari modo admittitur contra spiritum sanctum, hoc est, contra proprium atque immediatum eius officium seu operationem, quæ est mentium illuminatio.* *ut in spiritum s.*

Ad mortem vocatur à Iohanne, non quod hoc solum sit mortale seu mortem mereatur: sed *ut dicitur, quod mereatur maximè, & in hoc peccato omnes certò moriantur, qui illud admittunt, quia nulli aguat pœnitentiam.* Ideò Iohannes non vult pro eo orari: quia nimirum remissio eius frustra à Deo petitur. De hoc peccato etiam alibi loquitur scriptura: ut Heb. 6. vers. 4. 5. 6. 7. 8. & cap. 10. vers. 26. 27. 28. 29. & Tit. 3. vers. 10. 11.

Regula de peccato in spiritum sanctum tenenda.

1. Peccatum in spiritum sanctum non in quosvis reprobos, sed in eos tantum cadit, qui à spiritu sancto illuminati, & de veritate in conscientia convicti sunt: ut, Saul, Iudas, &c.

2. Omne peccatum in spiritum sanctum est peccatum regnans, & contra conscientiam: sed non contra. Fieri enim potest, ut quis vel ignorans, vel etiam sciens & volens, errores aliquos tueatur, aut mandatum

datum aliquod violet ex imbecillitate, aut cruciatu, aut metu periculi: non tamen ex consilio & odio agnitam veritatem oppugnet, aut à religione & pietate totaliter deficiat, & in epicureo contemptu perseveret; sed ad poenitentiam redeat in hac vita. Differunt ergò vt genus & species.

3. Peccatum in spiritum sanctum non cadit in electos & verè conuersos: quia electi perire non possunt, sed certò à Deo seruantur. *Oues meas nemora-
piet ex manu mea.* Sic 1. Tim. 2. 19. 1. Pet. 1. 5. 1. Ioh. 5. 15. Qui ergò sic peccant, nunquam fuerunt verè conuersi & electi. Ex nobis egressi sunt, quia ex nobis non erant.

1. Ioh. 2. 19.

4. De hoc peccato non temerè pronuntiandum, ac non nisi à posteriori iudicandum est: quia non sumus *reges domus*. Plura de hoc peccato disputata legantur vol. 1. Vrsini pag. 213. & c.

Peccatum remissibile, seu non in spiritum sanctum: est quodvis aliud peccatum, cuius aliqui homines poenitentiam agunt, & veniam consequuntur.

Quinta distinctio: Peccatum aliud est per se: aliud per accidens.

Per se & suo genere peccata sunt omnia, quæ lege Dei prohibentur, vt omnes inclinationes, motus & actiones contra legem Dei: non tamen quatenus sunt motus, vel respectu Dei omnia mouentis (motus enim quatenus motus, per se boni, & à Deo sunt, in quo viuimus, mouemur & sumus) sed respectu nostri, quatenus à nobis contra legem Dei fiunt. Sic enim per se & suo genere sunt peccata.

Per accidens peccata sunt actiones non renatorum & hypocritarum, quæ præceptæ quidem sunt à Deo, sed tamen Deo displicent, quia fiunt sine fide & conuersione ad Deum: actiones item adiaphoræ, quæ fiunt cum scandalo. *Quicquid non fit ex fide, peccatum est.* Pollutis & infidelibus nihil est purum.

Rom. 14. 23.

Tit. 1. 15.

Sine fi-

Sine fide impossibile est Deo placere.

Heb. xi. 6.

Omnes ergo virtutes non renatorum, ut castitas Scipionis, fortitudo Iulij, fides Reguli, iustitia Aristidis, &c. Et si per se sunt actiones bonæ & à Deo præceptæ: tamen per accidens sunt peccata, ac Deo displicent; tum quia personæ, à quibus fiunt, non placent Deo, tum quia non eo modo & sine fiunt quo Deus vult fieri, hoc est, non ex fide, neque ad gloriam Dei: quæ conditiones ad bonum opus requiruntur, & sine quibus etiam optimæ actiones peccata fiunt: ut, peccatum est, cum impius vel hypocrita precatur, dat eleemosynam, offert sacrificia, &c. quia non ex fide, & non ad gloriam Dei facit. Hypocrita dant eleemosynam in synagoga & plateis, ut gloriam consequantur ab hominibus. Amen dico vobis, referunt mercedem suam. Qui mactat bovem, est ac si hominem occidat, &c.

Matth. 6. 2.

Iesa. 66. 3.

Ingens igitur est discrimen inter virtutes renatorum & non renatorum. Nam 1. Renatorum bona opera fiunt prælucente fide, & placent Deo: non renatorum non item. 2. Renati sua faciunt ad gloriam Dei: non renati & hypocritæ ad gloriam suam. 3. Renatorum opera coniuncta sunt cum interna obedientia, seu vero studio obtemperandi Deo. Non renati & hypocritæ tantum externam disciplinam præstant sine interna obedientia: ideo virtutes eorum tantum sunt larvæ & hypocrisis, non veræ virtutes. 4. Imperfectio operum in renatis tegitur satisfactione Christi, & peccata inhærentia eis non imputantur, nec obicitur eis, quod dona Dei suis peccatis inquinant. Non renatorum virtutes per se bonæ, sunt & manent peccata per accidens, & multis aliis peccatis inquinantur. 5. Bona opera non renatorum ornantur à Deo præmiis tantum temporalibus: idque non quod Deo placeant, sed ut ipsos & alios ad honestatem & disciplinam externam generi humano necessariam inuitet. Piorum vero Deus acceptat per Christum, & ornat præmiis temporalibus & æternis, sicut dicitur. Pietas habet promissionem huius & futurae.

1. Tim. 4. 8.

Vita

Vita. 6. Denique non renati præstando opera à Deo præcepta, consequuntur mitigationem poenarum, ne cum aliis facinorosis in hac vita grauiora patiantur: Renati verò non tantum, vt leuiora patiantur, sed etiam vt prorsus liberentur. *Obiect.* Peccata non sunt facienda: opera non renatorum ciuilitè bona sunt peccata: Ergo non sunt facienda. *Resp.* Est fallacia accidentis. Maior de peccatis per se, minor de peccatis per accidens vera est. Iam quæ per se peccata sunt, simpliciter omitti; quæ verò per accidens, non omitti, sed corrigi & præstati eo modo ac sine debent, quo Deus præcepit.

*Disciplina
externa
cur neces-
saria.*

Est autem disciplina externa necessaria etiam in non renatis. 1. propter mandatum Dei. 2. vt vitentur poenæ, quæ disciplinæ violationem sequuntur. 3. vt pax & societas humana conseruetur. 4. denique ne perseverantia in manifestis sceleribus aditum ad conuersionem eis intercludat.

*Reliquia
peccatorum
in renatis.*

Sic & ingens discrimen est inter peccata renatorum & non renatorum. Nam vt supra, præcipuè distinctione secunda est dictum, in omnibus renatis, manent adhuc multæ reliquæ peccati: vt 1. peccatum originis, 2. Multa peccata actualia, ignorantiz, omissionis, & infirmitatis, quæ tamen ipsi agnoscunt & deplorant, eisque repugnant, ideoque non amittunt bonam conscientiam, & remissionem peccatorum: 3. Nonnulli etiam aliquando ruunt in errores pugnantes cum fundamento, aut in peccata contra conscientiam, propter quæ amittunt bonam conscientiam, & dona spiritus sancti, & damnarentur, si in illis vsque ad finem perseverarent: sed in illis non pereunt: quia in hac vita poenitentiam agunt.

*Discrimen
peccatorum
in renatis
& non re-
natis.*

Interim triplex manet discrimen, quo renati peccantes ab impiis differunt. 1. In Deo est propositum æternum seruandi electos: 2. In renatis cum peccat, certa est poenitentia finalis: 3. In iisdem, cum labuntur, manet aliquod semen veræ fidei & conuersionis reliquum, quod aliàs est maius & firmitus, & sic reluctatur peccato, vt in errores contra funda-
men-

mentum, aut in peccatum regnans non labantur: aliàs est minus & languidius, ac vincitur tentationibus ad tempus, sed tamen facit, ne in vniuersum à Deo deficiant, qui semel verè fuerunt conuersi: vt in Dauide, Petro, &c. Rom. 7. 16. Luc. 22. 22. 1. Ioh. 3. 9. 1. Pet. 1. 23. Ies. 42. 3. Psal. 37. 24. Nihil horum est in non renatis peccantibus, sed omnia diuersa.

IV. Qua sint peccati causa.

Deus nullius peccati causa est. Probatur: 1. Testimoniis scripturæ. *Omnia erant valde bona. Non Gen. 1. 31. Deum volens iniquitatem tuas, &c.* 2. Deus summè & *Psal. 5. 5.* perfectè bonus est & sanctus. 3. Deus omne peccatum in lege sua prohibet. 4. Deus omne peccatum seuerissimè punit. 5. Deus imaginem suam in homine ipse non destruit.

Propria verò & per se causa efficiens peccati est, voluntas diabolorum & hominum, quâ liberè à Deo defecerunt, & se imagine Dei spoliaturunt. *Inusdià diaboli mors intrauit in mundum: Mors autem est pœna peccati. Vos ex patre diabolo estis, & cupiditates patris vestri vultis explere. Ille fuit homicida à principio, & in veritate non persistit: Non est enim veritas in eo: quod scilicet loquitur mendacium, de suo loquitur, quia mendax est, & mendaci pater. Qui committit peccatum ex diabolo est, quoniam à principio diabolus peccat: Ad hoc patefactus est filius Dei, vt destruat opera diaboli. Per unum hominem peccatum introiit in mundum.* *Causa peccati voluntas Diabolorum & hominum. Sap. 2. 24. Ioh. 8. 44.*

Primi igitur peccati seu lapsus primorum parentum in Paradiso, causa fuit Diabolus, impellens hominem ad peccandum, & hominis voluntas liberè se à Deo auertens & Diabolo obtemperans. *Originalis peccatus in Adamo, & posteris causa efficiens est, primus ille lapsus Adami. Per inobedientiam & minus hominis peccatores constituti sunt multi. Actualium peccatorum omnium in posteris causa, & vniuersum est, originale peccatum. Peccatum quod in me habitat,* *Rom. 5. 19. Rom. 7. 17. Iacob. 1. 14.*

- perpetrat malum, &c. Iacob. 1. 14. Cupiditas postquam concepit, parit peccatum. ὁ θυγὴρ γεννᾷ περὶ accidens sunt obiecta ad peccandum sollicitantia. Peccatum occasione sumit agens in me omnem cupiditatem per illud mandatum. Per se sunt diabolus & mali homines. Actualium peccatorum sequentium causæ sunt actualia peccata præcedentia: quia Deum peccata peccatis punire, & peccata sequentia pœnas præcedentium esse, scriptura docet. Propterea tradidit eos Deus cupiditatibus cordium ipsorum, ad impunitatem, perpetrantes fœda, & impudica, hoc est, compensationem, quam oportuit, erroris sui in se recipientes.*
- Rom. 7. 8. Per se sunt diabolus & mali homines. Actualium peccatorum sequentium causæ sunt actualia peccata præcedentia: quia Deum peccata peccatis punire, & peccata sequentia pœnas præcedentium esse, scriptura docet. Propterea tradidit eos Deus cupiditatibus cordium ipsorum, ad impunitatem, perpetrantes fœda, & impudica, hoc est, compensationem, quam oportuit, erroris sui in se recipientes.*
- Rom. 1. 6. Propterea mittet illis Deus efficaciam deceptionis, & credant mendacio, &c. Quandoquidem verò ingenium humanum, ut est superbum, paria solet comminisci, ut peccati causas à se in Deum deriuat, & se excuset: de causis peccati fufius aliquantò hic est differendum, & inanes prætextus discutiendi.*
- 2. Theff. 2. Propterea mittet illis Deus efficaciam deceptionis, & credant mendacio, &c. Quandoquidem verò ingenium humanum, ut est superbum, paria solet comminisci, ut peccati causas à se in Deum deriuat, & se excuset: de causis peccati fufius aliquantò hic est differendum, & inanes prætextus discutiendi.*

Varij prætextus de causa peccati.

Alij igitur originem peccati deriuant ex fato stellarum, dicentes: peccaui, quoniam in fausto sum fiderenatus. Alij peccantes & propterea obiurgati, respondent: non ego, sed diabolus in culpa est, quòd admisi hoc facinus. Alij, omissis excusationibus, directè in Deum culpam reiciunt, dicentes: Deus ità voluit. Nam si noluisset, non peccaſsem. Alij, Deus, inquit, prohibere potuisset: nec tamen prohibuit: ipse ergò peccati mei autor est.

His & aliis prætextibus non est nouum, homines blasphemam aduersus Deum linguam acuer. Parentes enim primi cùm peccaſſent, & peccati admissi accusarentur à Deo: à se admissum scelus trãſferunt in alios; nec ingenuè veritatem consitentur. Adam non tam in ipsam uxorem, quàm in ipsum Deum culpam regeſcit: Mulier, inquit, quam tu mihi dedisti sociam, prabuit mihi fructum, & comedi: quasi dicat,

dicat, nisi eam mihi coniunxisses, non peccassem. Mulier simpliciter imputat malum diabolo: *serpens, inquit, seduxit me, & comedi.*

Hæc sunt falsa, impia, & detestanda de origine mali iudicia, quibus Dei maiestas, veritas & iustitia graviter læditur. Neque enim ipsa natura hominis causa est peccati. Deus enim eam creavit bonam & integram: sicut dicitur: *Vidit Deus omnia, quæ fecerat: & ecce erant valde bona.* Aduentitia qualitas est, quæ aduenit homini ex lapsu: non substantialis proprietas: tametsi post lapsum facta sit naturalis, & ab Augustino recte sic appelletur, eo quod omnes nunc in peccatis nascimur, & sumus naturæ filij iræ: sicut & cæteri. Sed hæc fusiùs aliquantò sunt declaranda. *Falsipra- textus. Eph. 2. 3.*

1. Qui peccatis fatum obtendunt: sic illud definiunt: esse seriem connexam per æternitatem, ac necessitatem quandam perpetuam consiliorum & operum, secundum consilium Dei, vel ipsas stellas malas. Iam si roges, quis fecerit has stellas? Deus inquit. Deo igitur malum suum impingunt. At fatum tale non asseruerunt vel saniores philosophi omnes, nedum Christiani. *Fatum non est peccati causa*

Augustinus contra duas Pelagianorum epistol. ad Bonifac. *Fatum quippe*, inquit, *qui affirmant, de siderum positione ad tempus, quò concipitur quisque vel nascitur, quas constellationes vocant, non solum actus & euenta, verum etiam ipsas nostras voluntates pendere contendunt. De vero gratia non solum omnia sidera & omnes celos: verum etiam omnes angelos supergreditur.* *Lib. 2. cap. 6.*

Concludantur hæc verbo Domini per Ieremiam pronunciatò: *Hac dicit Dominus: Iuxta vias Ier. 10. 2; gentium nolite incedere, & à signis cali nolite mē- suere: quia timent gentes: quia leges populorum vana sunt.* Ergo quòd sidus Saturni inclemens & asperum

vel crudelis : Veneris benignum & mite ab astrologis appellatur : vanitas est vanitatum. Non enim astra ullam vim habent bene vel male faciendi. Proinde culpa peccatorum illis nequaquam imputari debet.

*Diabolus
non solus
peccati au-
tor.*

*Deus non plus gemit
Satanæ q̃ p̃st̃ hor.*

1 Cor. 10

2. Diabolum non vnum esse peccati autorem, quinobis peccantibus culpam sustineat solus, vt nos immunes simus à crimine : id maximè declarat, quòd ille homini suadere & suggerere malum potest : Cogere hominem non potest. Deus enim suo Diabolum imperio premit, vt non possit quod velit, sed hoc tantum, quod & quantum Deus permittit. Imò ne in fœdissimos quidem porcos imperium habet, nedum in nobilissimas hominum animas. Habet sanè suadendi astutiam, & vires maximas : at fortior est Deus, qui & ipse nunquam cessat homini suggerere bonum : nec plus permittit satanæ, quàm prodest homini. Id videlicet in viro sanctissimo Iobo : in exemplo Pauli : & in verbis eiusdem : *Fidelis est Deus, qui non sinet sustentari, supra id, quod potestis.* Ergò vani sunt qui culpam peccatorum suorum in humeros diaboli exonerare conantur.

*Deus non
est peccati
causa.*

3. Restat demonstrandum, ne Deum quidem peccati autorem esse. *Deus*, inquit isti, *in soluit ; si nolisset, non peccassem. Quis eius potentia resistat ?* Item : *cum prohibere potuisset, nequam prohibuit ; ipse utique est autor peccati.* Sunt hæc meræ calumniæ, & putida impiorum sophismata. Posset Deus per absolutam suam potentiam prohibere malum : sed non vult creaturam suam & hominem iustum corrumpere. Agit ergò cum homine humano more : proponit ei leges : proponit præmia & supplicia : iubet eum amplecti bonum, fugere malum : ad quam rem consciendam nec gratiam suam negat, sine quâ nihil possumus : nec diligentiam & laborem nostrum aspernatur. Hic si cesseret homo, peccatum & negligentia homi-
ni ad-

ni adscribitur, non Deo, licet prohibere potuisset: nec prohibuit, quia prohibere non debuit, ne turbaret ordinem, & suum opus destrueret. Ergo Deus non est auctor mali seu peccati.

Iam testimonia scripturæ colligemus: obiectiones quasdam diluamus: originem & fontem peccati aperiemus.

Testimonia docentia, Deum non esse autorem peccati plurima sunt, ex quorum numero quædam duntaxat proponere satis est. *Deus mortem non fecit, nec delectatur in inorum interitu.* Nolo mortem peccatoris, sed magis ut convertatur & vivat. Quoniam non Deus volens iniquitatem tuas: non habitabit tecum malitia: neque permancbunt iniusti ante oculos tuos. Deus hominem condidit rectum: ipsi autem quæsiuerunt ad inuentiones multas. In iustitia nostra commendat iustitiam Dei. Per unum hominem peccatum introiit in mundum & per peccatum mors. Nisi quod non habitet in me bonum.

Sap. 1. 13.

Ezech. 18.

23.

Psal. 5. 5.

Eccl. 7. 30.

Rom. 3. 5.

Rom. 5. 12.

Rom. 7. 18.

Ex his concludimus, Deum non esse peccati autorem: sed originem mali ex ipso derivari homine impulsore diabolo: sic tamen, ut dicamus, hunc initio corruptum corrupisse hominem: nihil tamen potuisse efficere, nisi sua sponte in malum consensisset homo. Hic reuocandus in memoriam est lapsus patris nostri Adami. Condidit Deus Adamum ad imaginem & similitudinem suam, hoc est, creauit optimum, integerrimum, sanctissimum, iustissimum & immortalem: instruxit eum donis præstantissimis, ut ad beatitudinem in Deo ipsi non deesset quicquam. Pollebat ergo intellectu planè diuino: voluntas ipsi erat liberrima & sanctissima, facultates habebat faciendi bonum & malum: data est ipsi à Deo lex, quæ quid ageret aut fugeret, ostendebat. Dixit enim Dominus: Ne comederis ex fructu ligni scientia boni & mali. Postulauit Deus simpliciter obedientiam ac fidem, ut totus homo

Peccatum
ex ipso est
hominis.

Hominis
præstantia
originalis.

Gen. 2. 17.

E ; pe-

Eccles. 15. 14. penderet à Deo, idque non necessitate adactus, sed liberè ageret: *Ac misit Deus creavit hominem, & permisit ipsum consilio ipsius, dicens: si voles custodire mandata & fidem, faciendo quod placet* Ergò cum serpens hominem tentaret, suaderetque gustare de arbore prohibita: homo non ignoravit consilium serpentis pugnare cum mandato do-

Gen. 2. 17. mini: *Ne comederitis ex illa arbore, neque attigeritis: alioqui moriemini.* Ergò in manu consilij eius erat edere, vel non edere. Declaravit ei Deus sententiam, disertè præcipiens, ne ederet, & periculi ostensione retrahebat ab esu: *Ne fortè morieris.* Satan quoque ut adhibere non potuit, ità nec adhibuit vim ullam, probabiliter autem suasit, & persuasit. Inclinate enim mulieris voluntate ad verbum Diaboli: mens recessit à verbo Dei, reiectaque bona lege, malum opus patrauit. Deindè maritum sponte sequentem traxit in mali consortium. Id inculcat scriptura his verbis: *Et videns mulier, quòd bonum esset lignum ad vescendum, & oculis desiderabile, & concupiscibile: tulit de fructu eius & comedit: dedit denique viro suo, qui & ipse comedit.*

Habes mali initium, diabolus: habes quid voluntatem hominis commouerit, falsum scilicet diaboli elogium: adeoque merum mendacium, & delectabilis arboris species. Sponte ergò faciunt Adam & Eva quod faciunt, spe decepti excellentioris sapientiz, quam mendaciter promiserat seductor.

Concludimus ergò, peccatum oriri non ex Deo prohibente malum; sed ex diabolo & hominum libera electione, deprauata per mendacium diaboli. Ideoque diabolus, & obsequens deprauata hominis voluntas causa sunt peccati verissima. Hoc malum ex primis parentibus in omnē dimanauit posteritatem, ut peccatum non aliundè, quàm ex nobis ipsis, & corrupto iudicio, ac praua voluntate ex diaboli suggestione oriatur: Mala enim radix, prima illa

corruptio progignit ex se putridum germen, suar
conueniens naturæ: quod Satan nunc quoque suis
dolus & mendaciis veluti plantas prouehit & exco-
lit: sed frustra aliòqui laborat, nisi formandos &
excolendos nos ei præbeamus. Peccatum illud
originale vocatur, quod à prima venit origine, nem-
pe à primo parente in omnes deriuatum propagine
vel traduce. Hoc etenim ex utero materno in no-
stra natura nobiscum afferimus in hanc vitam. *In*
iniquitate formatus sum, & in peccato concepit me mater
mea. De diabolo autem ita Christus loquitur: *il-*
le fuit homicida à principio, & in veritate non perstitit:
non est enim veritas in eo. Quotiescunque loquitur men-
dacium, de suo loquitur, quia mendax est, & mendacij
pater.

Psal 51. 7.
Ioh. 8. 44.

Obiect. 1. Satan est conditus à Deo: Ergò & ma-
litia satanæ est à Deo. *Respon.* Negatur antecedens.
Non enim satan, sed angelus bonus à Deo condi-
tus est, qui voluntaria apostasia factus est satan, hoc
est, aduersarius. Dicitur enim in veritate non
perstitisse. Ergò antè lapsum in veritate steter-
at.

Obiect. 2. Deus condidit Adamum: Ergò & pecca- *Obiect. 1.*
tum Adami.

Respon. Fallacia est accidentis: cum propter crea-
tionem substantiæ bonæ tribuitur Deo creatio acci-
dentis mali & accessorij. Peccatum non est natura,
sed corruptio naturæ bonæ à Deo conditæ. Deus
enim hominem condidit bonum: ipse verò suafore
diabolo bonitatem à Deo acceptam abiiecit, ac se-
ipsum corrupit.

Inst. Sed voluntas & facultas in Adamo à Deo
erat: Ergò & peccatum voluntate ea perpetra-
tum. *Respon.* Rursum est fallacia accidentis. Vo-
luntas enim Adami non quatenus à Deo erat, sed
quatenus ad verbum Diaboli suæ sponte inclina-
bat, peccati causa fuit. Deus enim non dedit ho-
mini voluntatem & facultatem operandi ma-
lum: sed lata lege malum prohibuit. Ipse ergò

Adam voluntatem & facultatem bonam, à Deo acceptam malè collocavit, malè illis utens. Accipit à patre prodigus filius pecuniam, non ut prodigeret luxuriosè sed ut haberet quantum sufficeret necessitati. Malè igitur pecuniam à patre acceptam dilapidans ac penens, suà non patris culpa perit.

Obiect. 3. Deus condidit hominem labilem, nec in eo bonitatem naturæ confirmavit: Ergò voluit eum cadere seu peccare. *Resp.* Scriptura proterviam illam hominum impiè curiosorum retundit. *Quis tu es, qui ex adverso respondas Deo? Et, Va es, qui contendis cum factore suo.* Nū labilem condidisset hominem, nulla fuisset laus operis siue virtutis: nam necessitate fuisset bonus. Quid quòd labilem oportuit condi hominem: ità enim poscebat ipsa Dei natura. Deus non dat gloriam suam ulli creaturæ. Adam homo erat, non Deus. Et ut Deus benignus, ità & iustus est. Benefacit hominibus, sed vult ei obediunt & grati sint. Contulit innumera beneficia in hominem: Ergò gratus & obediens debebat esse ac subiectus. *Gen. 2. 17.* Lege enim fanciuit, quid velit, & quid nolit. *De ligno scientia boni & mali, inquit, non comedas aliòquin morieris;* quasi dicat: me respicies, mihi adhærebis, obediens, servies: nec aliundè petes formulas boni & mali, quam ex me; atque te ità mihi obsequentem exhibebis.

Inst. Deus lapsum hominis præsciuit, quem si non voluisset, impedivisset: sed non impedivit: Ergò Dei voluntate & culpa peccavit Adam. *Resp.* iam responsum est suprà ad hanc objectionem: nec sequitur ex præscientia Dei necessitas, quæ cogeret Adamum labi. Præscit pater aliquis prudens ex signis, futurum ut aliquando filius degener perimatur gladio: nec fallit hæc præscientia. Confoditur enim filius iste propter fornicationem. Sed non idèò consolius creditur, quia pater prænovit

novit perimendum: sed quia fuit adulter. Sic Ambrosius, loquens de parricidio Caini: *Utiq;*, inquit, *præ* Lib. 2. cap. sciebat Deus, ad quem progressurus esset furor insipientis, L. de vocat. neq; ex eo, quod falli scientia divina non poterat, necessitate peccandi urgebatur facinus voluntatis. Et Augustinus: *Quorum non est malus auctor, iustus est ultor.* Lib. 3. cap. 4. de lib. arbit.

V. Quæ sint effecta peccati.

Effectus peccati sunt poenæ temporales & æternæ: & quia Deus peccata peccatis punit, etiam sequentia peccata sunt præcedentium effectus. Rom. 1. 24. 2. Thess. 2. 11. Matth. 13. 12. Hoc ut magis intelligatur, speciatim est explicandum.

1. Primi lapsus in paradiso effectus fuit peccatum originale, seu totius naturæ humanæ reatus, & corruptio, seu imaginis Dei in ea destructio, ut supra dictum est.

2. Peccati originalis effectus sunt omnia peccata actualia Rom. 7. 17. & c.

3. Peccatorum actualium præcedentium effectus sunt peccata actualia sequentia, eorumque incrementum, cum nempe homines iusto Dei iudicio ex vno peccato ruunt in aliud, ut docetur de gentibus, Rom. 1.

4. Peccatorum actualium effectus sæpè etiam sunt aliena peccata, ratione scandali & mali exempli, quo alij ab aliis deteriores redduntur, & ad peccandum alliciuntur vel impelluntur, iuxta illud: *Colloquia* 1. Cor. 15. 33. *prava corrumpunt mores bonos.*

5. Peccatum perpetuò sequitur mala conscientia & metus iudicii divini: Rom. 2. 15. Ies. 57. 21.

6. Omnes calamitates huius vitæ, & mors ipsa corporalis effectus peccati sunt: quia propter hoc generi humano à Deo infliguntur, iuxta dictum: *Morte* Gen. 2. 17. *morieris.* Rom. 5. 12.

7. Mors æterna extremus & summus effectus est peccati in omnibus, qui ab ea Christi merito non liberantur: *Maledictus omnis, qui non manserit in o-* Deu. 27. 26 *mnibus.*

*Dan. 12. 2. omnibus. Multi resurgent ad opprobria & abominationem
Matth. 25. sempiternam. Ite maledicti in ignem aeternum.*

41. Omnia peccata quali acinque sint, suâ naturâ merentur mortem æternam: idque testantur hæc & alia scripturæ dicta: *Maledictus omnis, &c. Qui offenderit in vno, factus est reus omnium. Non exilis de-
merentur mortem nec per solus extremum quadrantem.*

Deut. 27. Et tamen peccata non sunt paria, sed gradibus di-

26. stinguuntur etiam in iudicio Dei iuxta dicta: *Quod-
Iacob. 2. 10. Vis peccatum remittetur, sed blasphemia in spiritum san-
Matth. 5. 26. Et non remittetur. Qui me tibi tradidit, gravius pecca-
Peccata nō sum habet.*

sunt paria. Sic & pœnarum infernalium erunt gradus, ut ser-
Matth. 12. 31 uetur pœnarum & peccatorum proportio: et si du-
Ioh. 19. 11. ratione omnes erunt æternæ. *Servus sciens Volun-
Gradu pœ- tatem, & non faciens, pluribus plagis cadetur. Tyro-
narum in- & Sydon tolerabilis erit in die iudicii, quam Chora-
fernalium. 2in, &c.*

Luc. 12. 47.

Matth. 11. 22 **QVÆST. VIII** *An verò adeò corrupti sumus,
ut ad benè agendum prorsus non simus idonei,
& ad omne vitium proclives?*

R E S P. Certè^a: nisi per spiritum sanctum re-
generemur^b.

^a *Gen. 8. 19. & 6. 5. Ioh. 14. 4. & 15. 14. 16. 35. Ioh. 3. 6. Ies. 53. 6. b Ioh. 3. 3. 5. 1. Cor. 12. 3. 2. Cor. 3. 5.*

EXPLICATIO.

Cum tractatione de miseria hominis cohzret quæstio de libero arbitrio, seu de viribus humanæ voluntatis ad benè agendum, & ad obtemperandum Deo. Necessè enim est scire, quid homo ante lapsum potuerit, & quid post lapsum possit, & effecta primi peccati rectè agnoscens, ad humilitatem ac desiderium gratiæ & gubernationis diuinæ, nec non ad gratitudinem erga Deum magis instigetur

mur. Est enim doctrina de libero arbitrio non facultatis & præstantiæ, sed imbecillitatis ac miserix humanæ contemplatio.

De libero arbitrio.

Principalis huius disputationis quæstio & scopus est: *an homo, sicut seipsum à Deo auerit, sic etiam suis viribus redire ad Deum, accipere gratiam à Deo oblata, & sese corrigere possit: atque adeo: an hominis voluntas causa sit præcipua, cur alij conuertantur, alij in peccatis perseuerent: ac tam conuersorum, quam non conuersorum alij plus, alij minus, boni aut mali, denique siue boni, siue mali hoc vel illo modo faciant.*

Ad hanc quæstionem respondent Pelagiani & similes, omnibus hominibus tantum gratiæ à Deo datum, ac naturæ reliquum esse, ut ad Deum redire, ei que obedire possint, nec aliam causam voluntate humanæ priorem aut superiorem quæri oportere, propter quam alij accipiant aut retineant, alij repudient aut abiiciant auxilium diuinum in vitandis peccatis, & hoc vel illo modo consilia & actiones suas instituant.

Contrà verò scriptura docet, nullum opus Deo placens sine regeneratione & singulari spiritus sancti beneficio, ab illo hominum suscipi aut perfici, neque plus vel minus in cuiusquam consiliis auctoritibus boni existere posse, quam Deus gratuita bonitate sua in eis efficere voluerit, nec aliò voluntatem ullius creaturæ inclinari, quam quò æterno & optimo Dei consilio visum fuerit. Hoc ut melius intelligatur, considerandum est:

1. *Quid sit libertas voluntatis, & liberum arbitrium.*

2. *Quod sit discrimen libertatis in Deo, & in creaturis rationalibus, angelis & homine.*

3. *Sermo*

3. Sitne aliqua libertas voluntatis humana.
 4. Qualis sit libertas voluntatis in homine, seu qui sint gradus liberi arbitrij secundum quatuor status hominis.

I. quid sit libertas voluntatis, & liberum arbitrium.

*Libertas
ab obliga-
tione, ser-
uitute, ma-
lu.*

*Vide distin-
ctionem ap-
p. distin. 4.*

Libertas aliàs significat relationem, videlicet facultatem seu ius, h. e. ordinationem personæ aut rei, seu voluntate alicuius, seu natura factam, ad agendum proprio arbitratu aut motu, secundum honestas leges, aut ordinationem naturæ suæ congruentem, & fruendum bonis sibi convenientibus, absque prohibitione & impedimento, & non sustinendum defectus aut onera naturæ suæ non propria. Hæc libertas ab obligatione & à miseria dici potest, & opponitur seruituti. Sic Deus est liberrimus, quia nemini est obligatus: sic Romani & Iudæi erant liberi, h. e. immunes à dominiis & oneribus alienis: sic ciuitas est libera à tyrannide & seruitute, libertate ciuili: sic iustificati fide liberi sumus ab ira Dei, à maledictione legis, & à ceremoniis Mosaicis per Christum. Verùm hæc significatio libertatis ad disputationem de libero arbitrio non pertinet. Constat enim, nos omnes esse seruos Dei, & lege obligari vel ad obedientiam vel ad pœnam. Multa etiam voluntas nostra liberè vult, quæ tamen perficiendi libertatem aut potestatem non habet.

*Libertas à
coactione.*

Secundo, libertas opponitur coactioni, & est qualitas voluntatis, seu potentia naturalis naturæ intelligentis, coniuncta cum potentia volente, h. e. facultas eligendi aut repudiandi obiectum vel actionem ab intellectu monstratam, suo ac proprio motu, sine coactione, existente & manente voluntate sua natura idonea ad oppositum vel diuersum eligendum, vel ad actionem suspendendam: vt homo potest velle ambulare, vel non ambulare. Atque hoc est agere ~~et~~ *conscientiæ*, h. e. ex præeunte deliberatione, qui est modus agendi voluntatis proprius.

Hæc

Hæc libertas voluntatis est in Deo, angelis & hominibus: & libera horum voluntas vocatur liberum arbitrium, *Liberum* enim dicitur, quod hac facultate seu libertate volendi aut nolendi est præditum. *Arbitrium* verò est ipsa voluntas, quatenus mentis iudicium in eligendo sequitur aut repudiat. Vtrâmq; enim facultatem animi complectitur.

Est itaq; liberum arbitrium facultas seu potentia volendi aut nolendi, seu eligendi aut repudiandi obiectum arbitrium ab intellectu monstratum, proprio motu sine coactione, quid sit.

Ac nominatur hæc facultas *arbitrium* respectu mentis monstrantis voluntati obiectum eligendum aut repudiandū: *liberum* verò respectu voluntatis, vtrò & sponte sequentis iudicium intellectus sine coactione. *Liberum* enim vocatur *ἐκείνου*, h. e., spontaneum: quod opponitur *ἀναγκῆ*, h. e., inuoluntario & coactio: non autem *ἀναγκῆ* seu necessario. Potest enim ἐκείνου consistere cum *ἀναγκῆ*, sed non cum *ἀναγκῆ*: ut Deus & sancti angeli, *ἀναγκῆ*, h. e., necessario sunt boni: non tamen *ἀναγκῆ*, h. e., coactè, sed liberrimè: quia principium sue bonitatis habent in seipsis, liberam voluntatem. *Coactum* verò dicitur, quod motus sui principium & causam habet tantum externā, non etiam internam, quā ipsum sese moueat ad hoc vel alio modo agendum.

Est igitur discrimen inter *necessarium* & *coactum*, *Necessarium* ut inter genus & speciem. Omne enim coactum est necessarium: sed non contra, omne necessarium est coactum. Vnde gemina dicitur *necessitas*: immutabilitatis & coactionis: illa cum voluntario consistere *gemina*. potest: hæc non potest.

Simile discrimen est inter *liberū* & *contingens*. Nam omne liberum est contingens, sed non contra, omne contingens est liberum. Liberum igitur est species contingentis, ut etiam fortuitum & casuale.

II. De discrimine libertatis in Deo & creaturis.

Duo sunt communia Deo & creaturis rationalibus,

*Duo com-
munita Deo
& creatu-
ris.*

bus, quod ad libertatem voluntatis attinet: *Primum*, quod Deus & creaturæ rationales ex deliberatione & consilio agunt, hoc est, eligunt aut repudiant obiecta, præeunte intellectu, comitante voluntate. *Alterum*: quod eligunt aut repudiant proprio ac interno motu sine coactione, hoc est, voluntas suâ naturâ idonea existens ad volendum oppositam, aut diversum, eius quod vult, aut ad suspendendam actionem, suâ sponte in alteram partem inclinât. Psal. 104. 24. & 115. 3. Gen. 3. 6. Ies. 1. 19. 20. Matth. 23. 37.

Discrimina verò libertatis in Deo, & creaturis sunt tria.

Discrimina libertatis in Deo & creaturis. Primum est *in intellectu*: quod Deus omnia ex se ipso perfectissimè ab æterno intelligit ac introitur, sine ulla ignorantia, & iudicii errore. Creaturæ verò neque ex se se, neq; omnia, neq; eadem quovis tempore sciunt, sed tantum, ac dum demum de Deo, eiusque voluntate & operibus intelligunt, quantum & quando ipsis revelare Deus vult: idèoque multa ignorant, & sæpè errant. Testimonia huius discriminis sunt: *De die illa & hora nemo scit, nisi solus pater, &c.*

Matth. 24. 36. *Qui dat sapientiam sapientibus, &c.* *Quis erudit spiritum lehoue? Nec est illares creata, quæ non manifesta* Ies. 40. 13. *sit in conspectu ipsius. Illuminat omnem hominem: & mentem in hunc mundum.* Hebr. 4. 13.

Iohan. 1. 9. Secundum est *in voluntate*: quod Dei voluntas non aliam se regitur aut penæet. Angelorum verò & hominum voluntates sic sunt actionum suarum causæ, ut nihilominus arcano Dei consilio & providentia, ad obiectorum electionem aut repudiationem flectantur, siue immediatè à Deo, siue per media, aliàs bona, aliàs mala, quibus uti Deo est visum: ac præter æternum & immutabile Dei consilium eas agere quicquam sit impossibile. Itaq; vocabulum *ἀποκρίσις*, quod græci theologi liberum arbitrium appellant, magis propriè in Deum competit, qui perfectè & simpliciter est sui iuris. De creaturis verò rectius usurpatur *ἀποκρίσις*, quo etiam scriptura utitur ad Phil.

*ἀποκρίσις
Dei.*

*ἀποκρίσις
creaturæ.*

lem. v. 14. Heb. 10. 26. 1. Pet. 5. 2. Testimonia & argumenta

menta huius discriminis in doctrina de prouidentia explicantur.

Ac Deum quidem esse primam suorum consiliorum causam, docent hæc & similia dicta : *Omnia Psal. 115. 3. quacūq; soluit, facit. Qui pro sua voluntate agit, tam Dan. 4. 32. in exercitu celesti, quam inter habitatores terra, &c.* Creaturarum verò voluntates & consilia à Dei nutu & consilio pendere, hæc & alia probant : *Domini- Gen. 24. 7. nus mittit angelum suum coram te, &c. Vade & congre- ga seniores Israel, &c. Hunc desinito consilio & prouiden- Exod. 3. 16. tia Dei deditum interemisit, &c. Scis per ignorantiam Act. 2. 23. fecisse eos, &c. Deus autem hac impleuit, &c. Consili- Act. 3. 17. sunt Herodes & Pontius Pilatus, & facerent quacūque Alt. 4. 27. manus tua & consilium tuum prius desinierat facien- da. Noui Domine, quod non est hominis via sua, ne- Jer. 10. 23. que & dirigat gressus suos. Cor regis in manu Dei, &c. Prou. 21. 1.* Voluntates igitur angelorum & hominum, & omnes alix causæ secundæ, sicut à Deo prima & suprema causa sunt : sic à Deo reguntur. Dei verò voluntas à nulla creaturarum regitur : quia ut non efficien- tem, sic neque mouentem aut flectentem causam ullam extrà se habet Deus : aliòqui non esset Deus, hoc est, prima & suprema operum suorum causa, & creaturæ in locum Dei substituerentur. Regit autem *Voluntates* & flectit voluntates creaturarum, non rapit aut *co- creaturarum* git, hoc est, *ostensio menti obiectis, efficaciter mo- à Deo re-* uet voluntatem ad volendum, quod mens tunc *guntur, nō* bonum iudicat, & repudiandum, quod malum vi- *rapiuntur.* detur.

Tertium discrimen est *in intellectu & voluntate si-* mul : quod Deus sicut immutabiliter omnia scit : sic etiam decreuit ab æterno & vult immutabiliter omnia, quæ sunt, quatenus bona sunt, & permittit quatenus peccata sunt. Creaturarum autem sicut notitiæ & iudicia de rebus, sic etiam voluntates mu- tabiles sunt, ut velint, quod antea volebant, & no- lint, quod antea volebant. Cum enim Dei consilia omnia sint optima, iustissima & sapientissima : nun- quam ea improbat, corrigit aut mutat, ut sæpè fa- ciunt

cient homines, cum se imprudenter antea statuisse agnoscunt. Huc pertinent dicta. *Non est homo Deus ut mentiatur, & quasi filius hominis ut mutetur. Ego Deus & non mutor. Volens offendere iram, & notam facere potentiam suam, &c.*

Num. 23. 19

Mal 3. 6.

2 Sam. 2.

25.

Rom. 9. 2.

Contra immutabilitatem & libertatem Dei.

Obiect. 1. Qui non potest mutare consilium non habet liberam voluntatem. Deus consilium suum mutare non potest. Ergo eius voluntas non est libera. *Resp. ad maior. per distinct.* Non habet liberam voluntatem is, qui consilium mutare non potest, impeditus à causa externa, etsi mutare velit. Deus autem consilium suum non mutat, nec mutare potest, non propter impedimentum causæ externæ, nec propter naturæ aut facultatis defectum: sed quia non vult nec velle potest consilij sui mutationem, propter immutabilem rectitudinem voluntatis suæ, in quam neque error, neque vlla mutationis causa potest cadere.

Contra id, quod creaturæ à Deo voluntates reguntur à Deo.

Obiect. II. Quod immutabili Dei voluntate regitur, non agit liberè. Voluntas angelorum & hominum agit liberè. Ergo non regitur aliundè. *Resp. ad maior. per distinct.* Non agit liberè, quod à Deo regitur, sine deliberatione & electione propria. Voluntas verò angelorum & hominum ita regitur à Deo, monstrante intellectui obiectum, & efficaciter per id mouente atq; efficiente voluntatem eorum, ad illud eligendum, ut nihilominus propria deliberatione & electione id velit & eligat, proinde & liberè. Liberè enim agere in creaturis non est ex nullius gubernatione, sed ex deliberatione & spontaneo voluntatis motu agere, quantumvis hic motus aliundè excitetur & regatur.

Liberè agere quid sit in creaturis.

Obiect. III. Si voluntas, dum conuertitur à Deo, aut ad alia obiecta flectitur, non potest repugnare, habet se purè passiuè. At hoc falsum. Ergo & illud. *Resp.* Non est sufficiens enumeratio in maiore. Potest enim voluntas non tantum repugnare Deo mouenti, sed etiam assentiri & obsequi suo ac proprio motu: quod faciens non tantum patitur, sed etiam

agit

agit & ciet ipsa suas actiones: et si vires assentiendi & obsequendi nō ex se, sed ex gratia spiritus S. accipat.

Obiect. 1v. Quod repugnat diuinæ voluntati, Id non regitur ab ea. Volūtas hominum repugnat Deo in multis actionibus. Ergo non regitur à Deo. *Resp.* Sunt quatuor termini. Maior enim vera est de voluntate decreti & arcana: minor tantum de voluntate signi seu patefacta. Decreta enim volūtatē Dei semper sunt rata, & in omnibus perficiuntur, etiam in iis, qui præceptis diuinis quā maximè aduersantur.

Obiect. v. Si omnes motus voluntatum etiam malorum Dei voluntate excitantur & reguntur: Multi autem ex his sunt peccata: Ergo Deus constituitur autor peccati. *Resp.* Est fallacia accidentis in minore. Motus enim malorum sunt peccata, non quatenus à voluntate Dei ordinantur aut proficiuntur (hactenus enim sunt boni & cū lege Dei congruunt) sed quatenus à diabolis aut hominibus fiunt, qui in agendo aut voluntatem Dei non agnoscunt, aut non eō sine agunt, vt Deo sic volenti obtemperent.

III. Sitne aliqua libertas humana voluntatis.

Esse in hominibus aliquam libertatem voluntatis probatur. 1. quia homo est conditus ad imaginem Dei. Imaginis autem Dei pars est voluntas libera: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Deus ab initio constituit hominem, & reliquit eum in manu consilii sui.* 2. Ex definitione libertatis eius, quæ homini conuenit. Nam homo agit *ex æquoque*, liberè scilicet cognoscens, appetens & repudiāns hoc vel illud obiectum. Si autem definitio conuenit, etiam definitum.

*Gen. 1. 26.
Eccl. 15. 14.*

Obiect. 1. Si est in homine libertas voluntatis, euerteretur doctrina de peccato originis. Pugnat enim non posse obedire, & habere libertatem. *Resp.* Non pugnat, quia post lapsum habemus voluntatis libertatem tantum ex parte, non autem talem, qualem ante lapsum, neq. eodem gradu.

Obiect. 2. Qui non xquè habet voluntatem ad bo-

nū & ad malum, non habet liberam voluntatem. Sed homo pōt lapsum non habet æquē voluntatem ad bonum atque ad malum. Ergo &c. *Resp.* Negatur maior, quia est mala definitio libertatis. Sic enim ne Deus quidem haberet liberam voluntatem.

Obiect. 3. Quod aliundē pendet, non est liberum. Voluntas nostra aliundē pendet. Ergo non est libera.

Resp. ad maior. per distinct. Quod ab alio pendet & regitur tantum, & non etiam à se, id non est liberum. Voluntas verò humana ab alio regitur non tantum, sed etiam à se. Sic enim homines mouet Deus, vt tamē ne quicquam rapiantur, sed & seipfos moueāt. Quæ autē natura tantum à se mouetur, est solius Dei, cuius infinitē maior est libertas, quàm creaturarum. Sufficit interim ad libertatē hominibus, quod, quicquid volunt, velint liberē & proprio motu.

Obiect. 4. Quod est seruum, non est liberum. Arbitrium nostrum pōt lapsum est seruum. Ergo non est liberum. *Resp.* Conceditur totum, si liberum capitur pro eo, quod habet facultatem eligendi bonum & Deo placens: hætenus v. voluntas serua est, nec potest nisi eligere & velle malum. Ego carnalis sum, Seditus sub peccato &c. Si verò liberum capitur pro spontaneo seu arbitrio, maior est falsa. Non enim seruitus, sed coactio voluntatis libertatem tollit.

Rom. 7. 14

Qualis & quanta libertas sit **IV. Qualis sit libertas in homine, seu quis sint gradus libertatis humana, secundum quatuor status hominis.**

Voluntatis.

Porro autem quæritur, & ad nostri cognitionem est necessarium, qualis & quanta, siue ad quas actiones sese extendens libertas antè lapsum generis humani in volūate hominis fuerit: & aliquane annulla, & si aliqua, qualis nam pōt lapsum sit reliqua: an item & quomodo & quatenus in nobis restituatur. Vnde manifestum est, rectissimè liberi arbitrij gradus considerari & distingui secundum quatuor status hominis: videl. nondum lapsi in peccatum, lapsi, renati & glorificati: h. e, qualis & quanta libertas hu-

Quatuor status hominis.

manz

manæ volūtatis fuerit antè lapsum, qualisnā post lapsum sit reliqua antè regenerationē: qualis sit in hac vita post regenerationem: & qualis futura sit in altera vita post glorificationem.

Primus gradus libertatis in homine nondum lapso fuit mens illustrata perfectâ Dei agnitione, & voluntas inclinatione sua & motu spontaneo præstans integram obedientiâ Deo: sed tamen in hac agnitione & inclinatione non ita confirmata, quin objecta aliqua specie boni, ad deficiendū ab illa obedientia inclinari, atq; etiā ab ea deficere spontaneo motu posset, h. e. voluntas hominis erat libera ad bonum & ad malū, seu, liberè eligebat bonū, sed ita ut etiā posset eligere malum: posset etiā deficere ad malū, Deo eam seruante: & posset etiā deficere ad malum, Deo deserente. *Primus* cōfirmatur ex perfectione imaginis Dei, in qua homo erat conditus. *Posterius* nimis euidenter patet ex euentu: & ex scripturæ testimoniis: *Deus* Eccl. 7. 30. *fecit hominē rectum: ipsi autem inquisuerūt inuentiones multas. Conclufit Deus omnes in cōtumacia, & omnium miseretur:* quibus verbis testatur Paulus, singulari consilio Deū non confirmasse primum hominē cōtrā lapsum, nec ei tantū gratiæ contulisse, ut non posset tentatione diaboli seduci, & ad peccandum permoueri, sed permisisse eum seduci, & labi in peccatum & mortem, ut quicunq; ex communi interitu seruarentur, sola eius misericordia seruarentur. Probatum etiam euidenti ratione. Si enim nihil sine æterno & optimo Dei consilio fieri potest: sanè lapsus primorum parentū tantò minùs ab eo potest excipi, quantò magis Deus de præcipuo suo opere, genere videlicet humano, quid fieri vellet, accuratè ab initio cōstitutum habuit. Quæ hic ratio humana contrā obicere solet, videantur vol. 1. Vrsini pag. 242. & c.

Primus gradus libertatis antè lapsum.

Secundus gradus liberi arbitrij est in homine lapso, ex parētibus corruptis nato, & nondū regenerato. In hoc statu liberè quidē agit voluntas, sed fertur tantum ad malum, & nihil nisi peccare potest. Ratio est, quia lapsū secuta est priuatio agnitionis Dei, in mēte: *Secundus gradus libertatis post lapsum.*

& inclinationis ad obedientiam in voluntate & corde : successit cæcitas & auersio à Deo, quam homo exuere non potest, nisi per spiritum sanctum regeneretur. *Breuis*: Pòst lapsum in homine non regenerato est aptitudo tantum ad malum eligendum. De hac cæcitate & prauitate naturæ humanæ pòst lapsum dicitur: *Omne figmentum cordis humani tantum est malum. Si potest athiops mutare pellem suam, &c. Omnis homo ex inuentute ad mala pronus est, & non possunt corda sua ex lapideis facere carnea. Non potest arbor mala bonos fructus ferre. Eramus mortui in peccatis: naturâ filij ira. Non sumus idonei ex nobis ipsis ad cogitandum quicquam velut ex nobis ipsis.* Cum his testimoniis congruit singulorum experientia, & ipse conscientia sensus, qui clamat, nos nullam ad bona, nimis verò magnam ad mala facienda libertatē & propensionem volūtatis habere, nisi regeneremur, sicut dicitur: *Conuerte me & conuertar.* Nullus igitur amor Dei in nobis est natura: ac proindē nullam habemus naturā propensionem ad obediendum Deo.

Obiect. 1. Nihil facilius (inquit Erasmus ad Lutherum) quàm cōtinere manus à furto. Item Socrates, Aristides & plures alij fecerunt multas virtutes. Ergò in ipsis fuit liberum arbitrium ad bonum ante regenerationem. *Resp. 1.* Est mala definitio liberarbitrii & boni operis, seu libertatis ad bonum, quæ est facultas præstandi obedientiam Deo placentem. Hanc non renati non habent. Furantur intus cupiditate, etsi externo facto abstinēt. 2. Deus sua providētia etiam non renatorum corda gubernat. Hinc verò non sequitur, eis facile esse inchoare internam obedientiam. Non autem potuit interna obedientia in illis esse, cū non fuerint renati.

Obiect. 2. Opera legis sunt bona. Ethnici fecerunt opera legis. Ergò ethnicorum opera fuerunt bona etiam ante regenerationē. *Resp. ad masor. per distinct.* Opera legis sunt bona per se: sunt autem mala per accidens, cū sunt à non renatis: quia non sunt eò modo & fine, quò Deus iussit.

Obiect. 3.

Gen. 6. 5.

Ier. 13. 23.

Syrac. 17. 13

Matt. 7. 18.

Eph. 2. 1. 3.

2. Cor. 3. 6.

Ier. 31. 18.

Obiect. 3. Quòd Deus optat, vt faciamus, id est penes nos. Deus optat, vt simus idonei ad bonū aliquid agendum. Ergò per nos bonum agere possumus: & per consequens non egemus operatione spiritus S. *Resp.* Sunt quatuor termini. In maiore propriè sumitur optandi verbum, in minore impropiè. Deus. n. optare dicitur per *αἰσχροπρεπείαν*. Ideò mutatur genus prædicationis. Optat autè dupliciter: 1. mandato & inuitatione. 2. quòd ad amorem ergà creaturas, & cruciatum pereuntium: non autem quòd ad executionem suæ iustitiæ attinet. *Inst.* Qui inuitat alios ad benè agendum, & lætatur bona eorum actione, id facere est penes alium, & non penes eum qui inuitat. Sed Deus inuitat nos ad benè agendum, & delectatur &c. Ergò penes nos est, aliquid benè agere. *Resp.* Negatur maior: quia non est satis Deum inuitare, sed oportet etiam nostram voluntatem benè agendi accedere, quā habere nō possumus, nisi à Deo.

Obiect. 4. Si nihil nisi peccare possumus antè regenerationem, Deus iniuste nos punit, peccantes necessariò. *Resp. ad maior. per distinct.* Qui necessariò peccat iniuste punitur, nisi sc. ipse attraxerit sibi necessitatem peccandi. Iuste igitur punimur, quia ipsi nobis attraximus istā necessitatē in primis patētibus: quin & ipsi volumus eam. Cætera, quæ hīc obiici solēt à liberi arbitrij patronis, videantur vol. 1. Vrsini pa. 24.

Tertius gradus liberi arbitrij est nominis in hāc vita regenerati quidē, sed nondū perfecti & glorificati. In hoc statu volūtas sua libertate vitur non tantūm ad malè, sed partim ad benè, partim ad malè operandum. *Ad benè operandū:* quia singulari gratia spiritus sancti per verbū Dei renouatur natura hominis: accenditur in mentē noua lux & agnitio Dei, in corde noui motus, in voluntate nouæ inclinationes cū lege diuina congruentes, & volūtas efficaciter mouetur à spiritu S. ad agendum secundū hęc notitias & inclinationes, atq; ita & facultatem volendi, quòd Deus approbat. & facultatis eius vsum recuperat, incipitq; Deo obedire, iuxta dicta: *Circumcides Deus cor tuum.*

gradus libertatis post regenerationē.

*Deu
Jo.
N. 6*

*Ezech. 36. Dabo vobis cor novum & spiritum novum. Vbi spiritus
26. Domini, ibi libertas. Quisquis ex Deo natus est, nō peccat.*

2. Cor 3. 17. *Partim ad bene, partim ad male operandum.* 1. quia re-
1. Ioh 3. 9. nouatio mentis & voluntatis in hac vita non fit per-

fecta, sed perpetuò etiam in sanctis manent multæ
reliquiæ peccati, vndè opera, quæ faciunt, sunt im-

Rom. 7. 18. perfecta, & peccatis inquinata: Sic quod non habites in me, h.e. in carne mea bonum. 2. quia renati non sem-

Quartus
gradus li-
bertatis
humana
post glorifi-
cationem.

Quartus gradus liberi arbitrij est hominis post hanc vitam glorificati, seu perfectè regenerati: in quò volûtas hominis erit libera tantùm ad bonum, non ad malum eligendum. Atq; hæc erit integra voluntatis nostræ libertas perfectè & semper obediendi Deo, qua non tantùm non peccabimus, sed & à nulla re magis abhorrebimus, quàm à peccato, atq; etiam ampliùs peccare nõ poterimus: Primò: quia in mente lucebit perfecta Dei agnitio, in voluntate & corde perfectissima & summa alacritas ad obediendũ Deo. Idcirco nullus tunc erit locus ignorantiæ dubitationi de Deo, aut minimæ contumaciæ aduersus Deum. Deindè: quia nunquam deferentur, sed continuè regentur beati in vita cœlesti à Spiritu sancto, ut in vlla

in vlla actione eos à rectitudine aberrare sit impossibile. Undè dicitur: *Erunt sicut angeli in cælo. Similes erimus.* Angeli boni tantum ad bonum propensi sunt, *Matt. 22.30* quia sunt boni: sicut contra angeli mali tantum ad *Iohan. 3.3.* malum, quia sunt mali. Nos autem similes erimus angelis bonis. Erit ergò conditio nostra longè præstantior, quàm fuit Adami antè lapsum. Erat is quidam perfectè conformis Deo: sed poterat velle bonum & malum: ideòq; cum donis suis aliquā habebat infirmitatem: videlicet potentiam deficiendi à Deo, & amittendi bona, h. e. erat bonus mutabiliter. At nos non poterimus velle nisi bonum: & sicut mali tantum feruntur ad malum, quia mali sunt: sic nos tantum feremur ad bonum, tantum bonum amabimus & eligemus, quia erimus boni immutabiliter: erimus in rectitudine plenè confirmati, vt deficere à Deo non possimus. Impossibile erit nos tunc velle vllum malum: quia seruabimur diuinâ gratiâ in libertate integra voluntatis ad bonum.

Ex his, quæ de gradibus libertatis humanæ dicta sunt, apparet falsam esse calumniam, qua dicimur tollere liberum arbitrium. Licet enim renati & glorificati post glorificationem nihil nisi bonum velle poterunt: liberum tamen, & longè liberius quàm nunc, erit in illis arbitrium. Nam & Deus velle non potest nisi bonum: & tamen liberrimæ est voluntatis. Sic vice versa non tollimus liberum arbitrium in impiis vel non renatis, cum dicimus, eos non posse velle, nisi malum. Liberè enim volunt, liberè eligunt malum, imò liberrimè. Tantum enim ad malum summo impetu fertur eorum voluntas: quia semper in corde retinent odium Dei. Itaq; & opera moralia externa, quæ præstant, mala sunt coram Deo, vt in doctrina de peccato est declaratum. Hactenus de libero arbitrio hominis.

ab ipso calumniis.

QVÆST. IX. *An non igitur Deus homini iniuriam facit, qui ab eo in lege suâ flagitat, quæ præstare non queat?*

RESP. Minimè^a: Nam Deus hominem talem condiderat, ut ea præstare posset^b: verum homo, impullore diabolo^c, suâ ipsius contumacia, se & omnem posteritatem divinis illis donis orbavit.

^a Eph. 4. 24. ^b Gen. 3. 13. 1. Tim. 2. 13. Sap. 2. 23. 24. 25. ^c Gen. 3. 6. Rom. 5. 12. Luc. 10. 30.

EXPLICATIO.

Est obiectio humanæ rationis contrâ præcedentē quæstionem. Si n. homo adeò est corruptus, ut nō sit idoneus ad aliquid benè agendum, videtur Deus iniuste & frustra ab eo requirere perfectam obedientiā in lege. *Obiectio est*: Qui postulat vel præcipit impossibile, est iniustus. Deus ab homine in lege postulat impossibile, perfectam nempe obedientiam, quam præstare non potest. Ergò videtur iniustus. *Respon. ad maiorem*: Qui præcipit impossibile, est iniustus, videlicet, nisi prius dederit possibilitatē: deindè nisi homo impossibilitatem eam velit, & sibi sponte attraxerit: postremò, nisi præceptio impossibilis sit stimulus ad agnoscendam & deplorandam impossibilitatem. Deus verò hominem creando ad imaginem suam dederat ei possibilitatem, hoc est, facultatem præstandi ea, quæ pro suo iure ab eo requirit. Quòd si homo suâ culpâ & voluntate abiecit suum bonū, & sibi impossibilitatem obediendi Deo attraxit: non propterea etiam Deus amisit suum ius ab eo exigendi obedientiam debitam. Imò quia nos illud bonum abiecimus, mandatum Dei transgrediendo, & quia Deus transgressoribus minatus est pœnas: idè iuste nos punit.

Inst. 1. Atqui nos peccatum nēn attraximus *Resp.* Primi parentes lapsi amiserunt possibilitatem sibi & omnibus posteris: sicut eam quoque pro se & pro posteritate acceperant. Si princeps det nobili feudum, & is deficiat: feudum non sibi tantum, sed & posteris amittit: & princeps non facit iniuriam liberis

*Non sibi tantum
sed & posteris*

liberis eius, si non restituat feudum amissum patris culpâ. Si restituit, facit ex gratia.

Inst. 2. Qui præcipit impossibilia, frustrâ præcipit. Deus præcipit impossibilia homini post lapsum. Ergo frustrâ. *Resp.* Primo est fallacia a dicto secundum quid. Deus non frustrâ præcipit, etsi nos non præstemus, q̃ præcipit: quia sunt etiam alii fines præcepti, tam in piis quàm in impiis. A piis enim postulat.

1. vt agnoscant suam impossibilitatem: *Per legem a Rom. 3. 20.*

gnitio peccati. 2. vt sciant quales fuerint ante lapsum 3.

vt sciant quid principaliter à Deo petere debeant,

nempe renouationem naturæ. 4. vt intelligant, quid

Christus nobis præstiterit, nempe, quod pro nobis

satisfecerit, & nos regeneret. 5. vt inchoetur in nobis

noua obedientia, quia docet, quo modo nos vicissim

ergà Deum pro liberationis beneficio gerere debeamus.

seu quid Deus vicissim à nobis postulet. Impiis

verò præcipitur obedientia: 1. vt manifestetur iustitia

Dei in eis dampnandis, quia sciunt quid facere debeant.

Quando igitur id non faciunt, iustè damnan-

tur: *Seruus sciens voluntatem domini, & non faciens,* *Luc. 12. 47*

& c. 2. vt conseruetur externa disciplina 3. vt conuer-

tantur conuertendi. *Secundo, ad minorem per distinct.*

Qui præcipit impossibilia, scilicet nō simul dans pos-

sibilitatem, frustrâ præcipit. At Deus præcipiendo e-

lectis etiam dat facultatem obediendi, per doctrinā

euangelij eam nunc inchoans, & perficiens tandem.

Augustinus: *Da quod iubes, & iube, quod vis, & nō frustra iubebis.*

Ergo hæc postulatio impossibilis est ma-

ximum beneficium, quia est via ad recipiendam pos-

sibilitatem. *De bono perseverantia cap. 20.*

QVÆST. X. Num Deus hanc contumaciam & defectionem hominis dimittit impunitam?

RESP. Imò verò horrendis modis irascitur,

cū ob innata nobis peccata, tūm ob ea,

quæ ipsimet committimus; eaque iustissimo

iudicio temporalibus & æternis suppli-

ciis punit: ^b quemadmodum ipse pronunciat: Maledictus omnis, qui non permanet in omnibus, quę scripta sunt in libro legis, ut ea faciat. ^c

a. Gen. 2. 17. Rō. 5. 12. b. Psa 20. 21 & 5. 6. Nah. 1. 2. Exo. 30. 5. & 34. 7. Rom. 1. 18. Eph. 5. 6. c. Deu 27. 26. Gal 3. 10.

EXPLICATIO.

In hac quæstione agitur de altera parte miserię humanę, seu de malo pœnę: & docetur quod Deus grauiſſimē, iuſtiſſimē & certissimē puniat peccata. *Grauiſſimē*, hoc est, præsentiſſimis & æternis pœnis, propter magnitudinem peccati, quia omne etiam minimum peccatum violat legem Dei, idēq; ex ordine iuſtitie diuinę pœnam æternam & abiectiōē meretur. *Certissimē*, quia Deus est verax, nec mutat sententiam semel pronunciatam in lege: *Maledictus omnis, qui non manserit in omnibus*, &c.

Deu. 27. 26
Gal 3. 10.

Obiect. 1. Atqui impij hic florent, & multa impunē faciunt. Ergo non omnia peccata puniuntur. *Reſp.* Sed tandem puniuntur: imō etiam hic puniuntur: 1. in conscientia, cuius morſibus torquentur impij. 2. etiam in iis, quibus vtuntur cum maxima voluptate: & quidem tantō magis, quantō minus agnoscunt se puniri. 3. etiam sæpē aliis grauiſſimis pœnis: grauioribus tamē in altera vita, vbi erit perpetua mors non mortuum esse.

Obiect. 2. Deus non fecit malum & mortem. Ergo non punit peccata tam grauitē. *Reſp.* Non fecit quidem in principio: peccato tamen admiſſo, mortem ut pœnam iusto iudicio infligit peccātib; iuxta comminationem: *Morte morieris*: Vnde dicitur: *An est malum in ciuitate quod non fecit Dominus*:

Gen. 2. 17.
Amos 3. 6.

Obiect. 3. Si Deus peccata præsentiſſimis & æternis suppliciiis punit: idem bis punit, & est iniustus. At nō est iniustus. nec idem bis punit. Ergo non punit præsentiſſimis simul & æternis pœnis. *Reſp.* Negatur maior. Nā pœna, quam Deus in hac & in altera vita infligit impiis, vna tantū est pœna, sed quę partes ha-

bet.

het. Præfentes enim pœnz sunt tantum initiũ æternatum, nec sunt pœna separata vel integra, quia non sunt sufficientes ad satisfaciendum iustitiæ Dei.

Obiect. 4. Imparia peccata non sunt puniendâ pari pœna. Ergo non omnia peccata sunt puniendâ æternis suppliciis. *Resp.* Est plus in cõclusionẽ, quàm, & c. Tãtũ, n. hoc sequitur: Ergo nõ omnia peccata sunt pari pœna puniendâ: quod est verum. Omnia autem peccata etiam minima, merentur æternam pœnam, quia omnia delinquant in æternũ & immensum bonum. Ergo quoad durationem, omnia quidem peccata pariter puniuntur, sed non quoad gradus pœnarum. Grauiora enim grauioribus pœnis, leuiora leuioribus in æternum puniuntur.

Obiect. 5. Si Deus punit peccata æternis pœnis: Ergo perimus omnes, aut iustitiæ Dei non satis fit. *Resp.* Sanè cogeremur omnes perire si Deus peccata in nobis puniret. Verũ non punit ea in nobis suppliciis æternis: nec tamen violatur eius iustitia, quoniã pœna æquialẽte æternis punit peccata nostra in Christo: Hæc est *impenitentia*, quam euãgelium addit legi. *Inst.* Si punit in Christo, & est iustus, non debet amplius punire in nobis. Iniustè igitur pij affliguntur in hac vita. *Resp.* Afflictiones piorum non sunt pœna aut satisfactio pro peccatis, sed tantum crux & castigatio-nes paternæ, quibus ad humilitatem erudiuntur. Hic igitur de afflictionibus dicendum: sed prius explicanda sequens quæstio.

QVÆST. XI. *An non igitur Deus etiam est misericors?*

RESP. Est ille quidem misericors, ^a sed ita ut etiam sit iustus. ^b Quapropter postulat eius iustitia, ut quod aduersus summam Dei maiestatem commissum est, id etiam summis, hoc est, sempiternis cum animi tum corporis suppliciis leatur.

^a Exod. 34. Vers. 6. 7. & 20. V. 6. b. Psal. 10. V. 7. Exod. 20. Vers.

20. Vers. 5 & 23. Vers. 7. & 34. Vers. 6. Psal. 5. Vers. 5. 4. Nah.
1. Vers. 2. 3.

EXPLICATIO.

Obiectio est contra id, quod Deus omne peccatum æternis suppliciis puniat: *Summè misericordis est, remittere aliquid de summo iure. Atqui Deus est summè misericors. Ergò aliquid remittet de summo iure, nec puniet peccata æternis pœnis. Resp. ad maiorem.* Est misericordis aliquid remittere, sed citrà violationem suæ iustitiæ, si idem sit summè iustus. Deus autem sic est summè misericors, ut etiam sit summè iustus. Sic igitur vult exercere misericordiam, ut tamen iustitiam non violet. Postulata autem Dei iustitia, ut omnia peccata aduersus summam eius maiestatem admissa, summis, hoc est, sempiternis cum animi tum corporis suppliciis luantur, ut sit proportio culpæ & pœnæ. Tantò, enim grauius est crimen, & tantò grauiorem meretur pœnam, quantò maior est is, qui eo læditur.

Inst. 1. Stricta & summa iustitia non consistit cum summa misericordia. In Deo est summa misericordia. Ergo cum ea non consistit in Deo summa iustitia. *Resp. maior negatur. Probat. Summa misericordia addit iustitiæ.* Sed hanc non admittit stricta & summa iustitia; qualis in Deo est. Ergò, &c. *Resp.* Etiam Dei iustitia admittit iustitiæ, non omittendo, sed transferendo pœnam in alium.

Inst. 2. Qui strictè vult ius suum exequi, apud eum non habet locum iustitiæ. At Deus strictè exequitur ius suum. Ergò, &c. *Vel hoc modo:* Qui nihil remittit de summo iure, is non est misericors, sed tantum iustus: At Deus nihil remittit de summo iure: quia omnia peccata punit sufficienti pœna. *Resp. Primò negatur minor.* Deus enim de stricto iure multum nihilominus remittit, tametsi æternis pœnis peccata puniat. Nam quòd ad reprobos attinet, magnam adhibet iustitiæ, dum & nunc pœnas differt, & multis eos beneficiis ad pœnitentiam inuitat
& in

& in ipsa pœnarū æternitate leniùs, quàm merebantur, eos punit, &c. Quòd ad electos, summam misericordiam adhibet, quia dat nobis filium suum, & hunc pro nobis pœnæ subicit, ex mera misericordia, nullo iure aut nostro meritò ad hoc obligatus. *Demde & maior negatur* de eo, qui ea sit sapientia præditus, ut possit inuenire modum exercendi misericordiam, salva sua iustitia: Item de eo, qui dum exsequitur iustitiam, non gaudet tamen hominis destructione, sed mallet eum esse saluum: ut cum iudex latronem equuleo dignum contundit rota, nec gaudet eius supplicio: *set si summum ius videatur exequi, tamen misericordiam adhibet.* Multò magis Deus cum iustitia *misericordiam* adhibet. Nam destructione impiorum non delectatur (*quia non sult mortem peccatoris.*) & punit quidem omnia peccata æternis pœnis, sed etiam miseretur, deriuando pœnam à nobis in filium. *Ezech. 18. 23. & 33. 11.*

De afflictionibus.

De afflictionibus tres sunt præcipuè quaestiones:

I. *Qua sint earum genera.*

II. *Qua causa.*

III. *Qua consolationes eis opponenda.*

I. *Qua sint afflictionum genera.*

Afflictionum *alix sunt æternæ: alix temporales.* *Æterna* sunt cruciatus animi & corporis perpetuò duraturi, & nunquam finiendi, in quos abiicendi sūt omnes diaboli & homines impij, qui in hac vita ad Deum non conuertuntur. Vocantur in scriptura *gehenna, ignis, Vermis, cruciatus, mors æterna*, quia cruciatus erunt perpetui, & tales, quales sunt morientium, qui semper moriendo mori nunquam possunt. Nam mors æterna erit semper mori, & *Mors æterna* nunquam mortuum esse: seu continuatio mortis *na quid.* cum accessione cruciatuum in infinitum. Testimo-

nia

Ies 66. 24. nia scripturæ, quòd sint pœnæ æternæ: *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non exstinguetur.* Bonum est *Marc. 9. 43* tibi ad vitam ingredi mancam potius, quam duas habentem manus abire in gehennam, in ignem inexstinguibilem, ubi vermis eorum non interit, & ignis non exstinguitur. *Matt. 25.* Abite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Si iustus vix servatur, impius & peccator ubi comparebunt? Ratio etiam est evidens: quia pro peccato commisso in bonum infinitum postulatur infinita pœna, quandoquidem per pœnam temporalem creaturæ non fieret sufficiens satisfactio æternæ & infinitæ Dei iustitiæ.

Pœnas æternas esse animæ & corporis, testatur *Matt. 10. 28* Christus: *Metuite eum qui potest abicere corpus & animam in gehennam ignis, &c.* Anima est fons peccatorum: Corpus tanquam res bruta exequitur quæ anima monstrat. Ergo & autor & instrumentum punientur.

Obiect. Qui est summè misericors, nō potest videre æternos cruciatus creaturarum, nedum infligere. Dei misericordia est summa, & maior peccatis. Ergo, &c. *Resp.* ad maiorem quæ vera est, nisi idem simul sit summè iustus. At Deus sic est summè misericors, ut etiam sit summè iustus: ut suprà est declaratum.

Temporales afflictiones sunt piorum & impiorum morbi, paupertas, contemptus, calumniæ, oppressio, exilia, bella & aliæ miseriæ huius vitæ, deniq; mors ipsa temporalis. Hæ sunt vel pœna vel crux.

Pœna

Pœna est destructio & cruciatus, inflictus ordine iustitiæ ad personam ream peccati: estque reproborum, quia infligitur eis hoc fine, ut satisfiat iustitiæ Dei. Lex enim obligat omnes vel ad obedientiam vel ad pœnam.

Obiect. At impiorum mala in hac vita sunt nimis parva, quàm ut satisfaciant iustitiæ Dei: *Resp.* Et si non sunt tota pœna, sunt tamen pars pœnæ, & initium satisfactionis, quæ ab eis in æternum exigetur. Sicut autem pars aeris dicitur aer, sic pars pœnæ dicitur pœna.

Gradus pœnarum.

Sunt autem gradus pœnarum. *Primus* est in hac vita.

vita. Nam cum impios rodit conscientia, iam incipit vermis infernalis. *Secundus*, in morte tempora. *Luc 16.* li. Nam tunc incipiunt sentire iram Dei, quando anima à corpore separatur sine consolatione, & in locum tormenti detruditur. *Tertius* in iudicio extremo, quando corpus & anima abiicietur in gehennā, & in omnes impios quasi agmine facto irruent infernales & æternæ pœnæ.

Crux est piorum afflictio, quæ propriè non est pœna, quia non infligitur, vt sit satisfactio pro peccatis. Crucis autem sunt quatuor species, finibus distinctæ.

1. *Τῶν ἰσχυρίων*, sunt castigationes, quas Deus piis infligit propter ipsorum peccata, sed secundum misericordiam suam, vt pater castigat filium leuiter, secundum *ἰμενέμενον*: ideoque propriè non sunt pœnæ, sed castigationes paternæ, quibus admonentur pii suæ immundiciæ, suorum peccatorum & lapsuum peculiarium, excitantur ad pœnitentiam, & reuocantur in viam, vt Dauid elicitur in exilium propter lapsum. Singularia enim peccata sequuntur singulares & graues *ἰμωεῖται*, etiam in sanctis. Neque sunt compensatio peccati, sed sunt opera diuinæ iustitiæ, per quæ Deus nos & alios vult certos fieri de sua iustitia, se verè irasci peccatis, & non solum in hac vita, verum etiam in altera morte ea puniturū, nisi fiat ad Deum conuersio.

2. *Δοκιμασία*, sunt examina & probationes fidei, spei, inuocationis, timoris Dei, & patientiæ sanctorum, vt in his virtutibus proficiant: sæpè etiam, vt infirmitas eorum ipsis & aliis innotescat. Talis fuit afflictio Iobi.

3. *Μαρτύρια*, sunt testificationes sanctorum de doctrina: cum pii suo sanguine confirmant & obsignant doctrinam quam sunt professi, quod sit vera, & quod ipsi in media morte experiātur inde consolationem, quam aliis docendo promittebant, quodq; restet alia vita, & aliud iudicium post hanc vitam.

4. *Ἀντίποι*, est solius Christi obedientia, quæ est satis-

satisfactio pro peccatis nostris, & quæ pendet à tota eius humiliatione, indè ab articulo conceptionis, usque ad extremum agonem in cruce.

II. Qua sint afflictionum causa.

In impiis causæ pœnarum sunt 1. peccatum, causa impulsiva: puniuntur, ut peccatum iusta pœna compensetur. 2. Iustitia Dei, causa efficiens principalis, infligens pœnas propter peccatum. 3. Instrumentales sunt varix: angeli & homines boni vel mali, & alix creaturæ, quæ omnes aduersus peccantes armantur, & Deo militant.

Crucis piorum causæ sunt.

Peccati agnitiō & expurgatio.

1. Cor. 11. 32

Psa. 119. 71

Peccatum: aliter tamen quam in impiis. Pij enim affliguntur propter peccatum, non ut satisfiat iustitiæ Dei, sed ut peccatum ab eis agnoscat, & per crucem expurgetur: castigantur paternè ut agnoscant lapsus: sunt conciones pœnitentiæ: Gott zeigt ihnen ein wenig was sie verdienen hetten: Cum iudicamur, à Domino corripimur, ne cum mundo pereamus. Bonum est mihi Domine, quod humiliasti me. Impiis Deus laxat frena, ut ruant in exitium. Afficit eos commodis huius vitæ breui quidem cum gaudio, quia sunt creaturæ, ut conuincat eos ingratiitudinis, & reddat à ναπολῆτας. Pios verò per crucem emendet.

Odiū diaboli & impiorum

Ioh. 1. 19.

Ephē. 6. 12.

1. Ioh. 2. 15.

Exercitiū pietatis

Syr. 34. 10.

Rom. 8. 4.

Lapsus pecculares.

2. Ut discamus odisse peccatum, diabolū & mundum: Si de mundo essetis, mu. dus vos diligeret. Non est nobis lucta aduersus carnem & sanguinem: sed aduersus imperia & potestates. Nec diligatis mundum.

3. Exercitatio seu probatio, ut proficiamus in fide, spe, patientia, obedientia, inuocatione seu ut habeamus materiam nos exercendi, & ut manifesta fiat nobis & aliis spes, fides & patientia nostra. Nam rebus secundis facilis est gloriatio de fide: in aduersis elucet virtutis decus: Qui non est tentatus qualia scit: Probatio spem efficit.

4. Lapsus peculiare in sanctis. Manasses sua habuit peccata, sua Iosaphat, & alij alios habent lapsus: ideo

ideò castigationes sunt diuersæ, quibus ostendit Deus, quòd etiam sanctorum peccatis irascatur, & ea grauius sit vlturus, nisi resipiscant: *Seruus sciens* Lut. 12. 47
Voluntatem domini, nec sciens, cadetur multis plagis.

5. *Patefactio & illustratio gloria Dei* in liberationibus ecclesiæ & piorum. Vt enim liberatio sit gloriosior, sæpè Deus suos adducit in extrema pericula: vt in Ægypto, Babylone, &c. vt gloriose liberet, & ostendat se inuenisse liberationis modum, vbi nulla creatura poterat sperare: *Dominus deducit ad inferos, & reducit.* 1. Sam. 2. 6.

6. *Conformitas membrorum cum capite*. Christo in ærumnis & in gloria: *Sitoleramus, etiam cum eoregnabimus. Quos præscit, eosdem & prædestinauit, & conformes fiant imagini filij sui. Non est seruus maior Domino suo, nec discipulus supra magistrum.* Conformitas cum Christo.
2. Tim. 2. 2.
Rom. 8. 29.
Matth. 10. 24.
Testimonium doctrinae.
Iob. 21. 18.

7. Testificatio de doctrina in martyriis. Dum enim pij confessionis causa mala & ipsam mortem patiuntur, satis ostendunt se ita de huius doctrinæ veritate esse conuictos, vt ab ea nullo modo discedere possint: item hanc doctrinam in ipsa etiam morte veram ac firmam suppeditare consolationem, eòq; veram esse. Petro prædicitur, *quà morte Deum esses glorificaturus.*

8. Afflictiones piorum sunt *indicij futuri iudicij, & vite æternæ*. Postulant enim iustitia & veritas Dei, vt tandem bonis benè, malis malè sit. Hoc non fit in hac vita: restat igitur alia: *Qua res manifesta est in iudicio iusti iudicij Dei.* 2. Thess. 2. 1.

Ex his causis respondendum est ad argumentum mundi contra prouidentiam Dei: Ecclesia in toto mundo concutitur & conculcatur ab omnibus: Ergò non est vera ecclesia, nec à Deo curatur. *Respon.* Imò quia affligitur ab impiis, esse ecclesia vera deprehenditur. Si enim de mundo esset, mundus, quòd suum est, amaret. Sed causæ crucis ecclesiæ manifestæ sunt: mundum verò exitus aliquando refutabit. Iob. 15. 29.

III. Consolationes afflictionibus opponenda.

Consolationes in afflictionibus alix sunt Ecclesie propriæ, alix ecclesie cum philosophia communes. Propriæ sunt prima & dux postremæ. Reliquæ communes: idque tantum quo ad titulos, non quo ad explicationem. Propriæ igitur sunt:

Consolationes propriæ ecclesie.

1. *Remissio peccatorum.* Hæc est prima & fundamentum reliquarum: quia sine hac alix nos non consolantur incertos de reconciliatione cum Deo: semper aliqui dubitamus, an etiam ad nos pertineat promissio gratiæ: si autem hæc bene sit posita, reliquæ sponte sequuntur. Si enim Deus est pater noster, nihil ergo nobis immittere damnosum, & in malis nos defendet: *Si Deus pro nobis, quis contra nos.* Ratio est, quia ablata causa tollitur effectus. Ablato igitur peccato etiam tolluntur poenæ & mors.

Rom 8. 31.

2. *Voluntas Dei & providentia*, seu necessitas obediendi Deo in secundis & aduersis, quia Deus vult: Ratio consequentiæ est non solum, quia non possumus ei resistere, sed præcipue 1. quia est pater noster. Ergo debemus ei obtemperare. 2. quia sic de nobis est meritis, ut multo etiam grauiora ferre in eius gratiam velle debeamus. 3. quia mala quæ immittit, paternæ sunt castigationes. Hæc consolatio placet animis, quia significat patrem nostrum velle nos hæc pati: *Et si occiderit me, tamen sperabo in eum. Sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum. Tacui quia tu fecisti.* Philosophi dicunt, patienter ferendum quod mutari non potest: statuunt fatalem necessitatem: non igitur contra stimulum calcitrandum esse. Sed in calamitatibus non subiiciunt se Deo, nec agnoscunt iram Dei, nec aduersa patiuntur, ut Deo obtemperent, sed quia excutere non possunt. Hæc misera est consolatio.

Iob 13. 15.

Iob 1. 21.

Psal. 39. 9.

3. *Dignitas & virtus*, seu obedientia erga Deum, quæ est vera virtus, propter quam non est abiiciendus animus in cruce. Temporalia bona sunt magna beneficia

neficia Dei: sed longè maiora bona sunt, obedientia, fides, spes, &c. Ergo non præferamus minora maioribus, nec propter iacturam minorum abiciamus maiora: *Qui non odit patrem & matrem, &c. Qui querit Matt. 10. 37 animam seruare, perdet eam.* Hanc philosophi maxime vrgent, sed frigide, quia veris virtutibus destituuntur.

4. *Bona conscientia*, quæ non est vera nisi in piis, scientibus Deum sibi placatum esse per & propter Christum mediatotem. Deo autem propitio, non possumus non esse animo tranquillo. Philosophi hoc modo suos non consolantur. Nam afflicti cogitant, cur bonam conscientiam bona fortuna non sequitur? ideo fremunt aduersus Deum, vt Cato, &c.

5. *Causæ finales*. 1. Gloria Dei quæ elucescit in nostri liberatione. 2. Salus nostra. A Domino enim corripimur, ne damnemur cum mundo. 3. Conuersio aliorum & propagatio ecclesiæ. Apostoli lætabantur, quòd digni essent habiti, qui pro nomine Iesu contumelia afficerentur, propter bonum illud, hoc est, conuersionem aliorum, & confirmationem multorum in fide. Philosophi dicunt; bonus est finis, propter quem pateris, vt serues patriam, & gloriam nominis æternam consequaris. Sed interim miser cogitat: quid mihi ista proderunt, dum ego peream.

1. Cor. 11. 32

1. Cor. 5. 41

6. *Collatio euentuum*. Melius est ad breue tempus castigari, à Domino, quàm in abundantia rerum viuere, à Deo auelli, & in æternum exitium ruere. Philosophi conferentes mala inter se, exiguum bonum deprehendunt, quod ex collatione malorum prouenit, præcipuum verò bonum, cuius consequendi causa patiendum est, ignorant.

7. *Spes compensationis seu præmiorum* in hac & altera vita: *Merces vestra copiosa est in celis.* Matt. 5. 12.

Nos scimus nobis restare alia bona minimè conferenda cum afflictionibus præsents vitæ: Et in hac etiam vita pij accipiunt maiora bona, quàm alij homines: habent pacem cum Deo, & alia dona spiritalia. Corporalia bona si sunt exigua, sunt tamen eis

Matth. 19. 29. salutaria: Nullus est qui reliquerit domum, &c. quin accipiat centuplicia nunc isto tempore, & in seculo venturo vitam æternam.

Psal. 37. 17. Melius est modicum iusto, quàm peccatorum diuitia infinita. Gloriamur in afflictionibus, &c.

Rom 5. 3. Compensatio in exiguis malis aliquomodo consolatur philosophos, in magnis minimè: quia cogitant, se malle illa compensatione catere, quàm eam tantum emere, propterea quòd incerta, exigua, & temporaria est.

Iob. 15. 20. 8. *Exempla Christi & aliorum sanctorum: Non est*

Rom 8. 29. *seruus supra Dominum.* Et Deus vult nos conformes fieri imagini filij sui. Comitemur ergò Christum in

Philip. 2. 5. ignominia & in gloria. Requirit hoc gratitudo: quia

2. Cor. 8. 9. mortem subiit nostræ salutis causa. Sancti martyres

passi sunt, nec perierunt in malis Non debemus nobis

postulare fortunam peculiarem aut meliorem, cum non

simus meliores ipsis, imò etiam deteriores: ne simus tam iniusti.

Illi sunt passi, & liberati à Deo. Ergò & nos expectemus similem euentum, quia amor

Dei erga suos est immutabilis: Sic persecuti

Matth 5. 12. sunt prophetas, qui fuerunt ante vos. Resistite firmi per

1. Pet. 5. 9. fidem, scientes easdem afflictiones. à vestra, qua in mundo est, fraternitate impleri.

9. *Præsentia & auxilium Dei in afflictionibus.* Deus

adest nobis suo spiritu, corroborat, consolatur in

cruce, nec finit nos tentari supra vires, sed præstat cum

temptatione euasione, vt possimus sufferre, seruat

semper proportionem virium & afflictionum: Habemus primitias spiritus. Cum.

Rom 8. 23. pso sum in tribulatione. Dabit vobis alium paracletum

Psal. 91. 15. Et maneat vobiscum in æternum Ego & pater veni-

Iob. 14. 8. mus, & mansionem apud eum faciemus. Non re-

16. 18. 23. linquam vos orphanos. Nunquid obliuiscetur mu-

Ies. 49. 15. lie v

lier infantis sui, ita & non misereatur filij & veri sui? etiam si ista obliuiscuntur, sed ego non obliuiscar tui.

10. *Liberatio finalis & totalis est colophon omnium reliquarum. Prima est fundamentum & præcipua: hæc absolutio & consummatio. Sicut enim pœnarum, ita & liberationis gradus. 1. est in hac vita, ubi habemus initium vitæ æternæ. 2. in morte corporali, ubi anima Lazari in sinum Abraham defertur. 3. in resurrectione mortuorum & glorificatione, ubi corpore & anima erimus perfectè beati: Tunc Deus absterget omnem lacrymam.*

Apoc. 21. 4.

SECUNDA PARS

DE LIBERATIONE

HOMINIS.

QVÆST. XII. *Quoniam igitur in isto Dei iudicio, temporalibus & æternis pœnis obnoxij sumus: estne reliqua vlla ratio aut via, quâ his pœnis liberemur, & Deo reconciliemur?*

RESP. Vult Deus suæ iustitiæ satisfieri: quocirca necesse est, vel per nos, vel per alium satisfaciamus.

a Gen. 3. 17. Exod. 23. 7. Ezech. 18. 4. Matt. 5. 26. 2. Thessalon. 1. 6. Luc. 16. 2. b. ad Roman. 8. 3.

EXPLICATIO.

Postquam ostensum est, homines propter non præstitam obedientiam esse reos æternæ damnationis.

mnationis quæritur porro, an sit vel detur aliqua emersio seu liberatio ex ea. Ad hanc quæstionem respondet catechesis: dari liberationem, si iustitiæ Dei seu legi per sufficientem pœnam pro culpa admissa satisfiat. Obligat enim lex vel ad obedientiam, vel, si hæc non præstetur, ad pœnam: & virtusque præstatio est iustitia, quam sequitur approbatio eius, in quo est.

Satisfactio legalis.

Deut. 27. 81.

Evangelica.

Rom. 8. 3.

Iob. 3. 16.

Modi autem satisfaciendi per pœnam sunt duo. Vnus, per nos: quem lex docet, & iustitia Dei flagitat: *Maledictus omnis, qui non manserit in omnibus, &c.*

Hic est legalis. Alter, per alium: quem evangelium patefacit, & misericordia Dei admittit: *Quod legeserat impossibile, hoc fecit Deus misso filio, &c. Sic Deus dilexit mundum, & si'ium daret, &c.* Hic est Evangelicus. In lege quidem non docetur: sed nusquam etiam in ea improbatum vel excluditur. Neque cum iustitia Dei pugnat. Modo enim pro inobedientia hominis satisfactio præstetur ab homine per sufficientem pœnam: lex est contenta, & iustitia Dei patitur, ut pars offendens absoluat, & in gratiam recipiatur. Hæc est summa.

Porro hac quæstione duo docentur: quod liberatio fieri possit, & quomodo. Hæc ut plenius intelligantur, considerandum est:

I. Quid & qualis sit liberatio hominis.

II. An talis liberatio possibilis.

III. An sit necessaria & certa.

IV. An sit perfecta expectanda.

V. Quomodo fieri possit.

I. Quid & qualis sit liberatio.

2. Tim. 2.

26.

Heb. 2. 14.

Liberationis vocabulum est relatiuum: Omnis enim liberatio est ab aliquo & ad aliquid, quasi à captivitate ad libertatem. Homines verò natura captivi sunt peccati, satanz, & mortis. Non rectius igitur, quid sit hominis liberatio, intelligitur, quam si, quid sit eius miseria, cogitetur. Miseria hominis

primò

primò consistit in amissione rectitudinis, & prauitate innata, hoc est, peccatis: *deindè* in peccatorum pœnis. Liberatio igitur ab hac miseria requirit *primò* peccati condonationem, & abolitionem, ac rectitudinis amissæ restitutionem in nobis: *deindè* liberationem à pœnis ac miseriis omnibus. Vt igitur miserie ~~sunt duæ partes: peccatum & mors~~: ita & liberationis duæ sunt partes: à peccato & à morte. Liberatio à peccato, est tùm condonatio peccati, vt nō imputetur, tùm abolitio eius in nobis, per renouationem naturæ, vt non dominetur. Liberatio à morte, est liberatio à desperatione, & sensu iræ Dei, à calamitatibus & miseriis huius vitæ: deniq; à morte temporali & æterna.

Ex his liquet, quid & qualis sit liberatio: perfecta *Liberatio* nimirum hominis lapsi vindicatio ab omni miseria *quid* peccati & mortis, & plena restitutio iustitiæ, sanctitatis, & vitæ, ac felicitatis æternæ per Christū, quæ in omnibus credētibus inchoatur in hac vita, & perficitur in altera.

II. An talis liberatio sit possibilis.

Fuit possibilis liberatio hominis lapsi.

1. Propter immensam Dei bonitatem & misericordiam, quæ non passura erat totum humanum genus perire in æternum.

2. Propter infinitam Dei sapientiam, quæ poterat inuenire talem liberationis modum, quò & misericordiam suam erga genus humanum declararet, & iustitiam non violaret.

3. Propter Dei omnipotentiam, quæ vt hominem ex nihilo ad imaginem suam creare, ita eundem ex lapsu instaurare, atq; à peccato & morte liberare potuit. Negare igitur liberationem hominis fuisse possibilem, est Dei bonitatem, sapientiam & omnipotentiam negare. Deo verò neque consilium, neq; bonitas, neq; potentia deest, iuxta dicta: *Dem deducit ad inferos & reducit. Domini sunt exitus ex morte. Non abbreviata est manus Iehouæ.*

1. Sam. 2.

Psal. 68. 21.

Esa. 59. 1.

Sed quaeritur, vndè nos hos sciamus: & an huius

ra ratio sine verbo Dei scire possit: & an Adam post lapsum scire ac sperare potuerit.

*Liberatio
rationis hu-
manæ igno-
ræ.*

Resp. Liberationem fuisse possibilem nunc quidem patet ex euentu, & nos scimus ex euangelio seu reuelatione diuina: sed ratio humana de liberatione & eius modo nihil scit: etsi probabiliter opinari potest, non omnino esse impossibile: eò quod non sit verisimile, creaturam præstantissimam esse conditam ad æternas misérias: neque etiam, Deum tulisse legem, quæ nunquam impleretur: quæ duo argumenta sunt quidem per se firma, sed propter prauitatem suam ratio humana his non assentitur. Sicut igitur liberationem nec scire, nec sperare possunt quicumque extra Ecclesiam sunt, & euangelium ignorant: sic Adam post lapsum sine reuelatione & promissione singulari, ex solo rationis iudicio, eam nec scire, nec sperare potuit. Admissio enim peccato, nihil animo eius obuersari potuit, nisi summa Dei iustitia, quæ non patitur impunè abire peccatum: & immutabilis Dei veritas, quæ dixerat: *Quacumque die comederis, morte morieris*. Huic iustitiæ & veritati diuinæ intellexit Adam satisfieri oportere per æternam destructionem peccantis. Itaque ex hac cõsideratione liberationem nullam sperare potuit. Potuit quidem probabiliter colligere, liberationem fieri posse, si huic iustitiæ & veritati Dei satisficeret: sed satisfactionem neque sperare, neque intelligere potuit, qualis & à quo posset præstari: imò ne angeli quidem modum eius excogitare aut inuenire in æternū potuissent, nisi Deus eum pro immensa sua sapientia & bonitate inuenisset, & hominibus per euangelium reuclasset.

Sed contra. Si Adamo visa est impossibilis liberatio propter iustitiam & veritatem diuinam: ergo & nunc videtur esse impossibilis. Nam violatio iustitiæ & veritatis diuinæ non magis nunc fieri potest, quàm olim potuit. Sed euasio peccatoris ex miseria erat violatura iustitiæ & veritatem Dei. *Resp.* Euasio peccatoris erat violatura iustitiæ & veritatē Dei, nempe si fieret, non

ret, nō intercedente satisfactione pro culpa Hęc sol-
lutionem si vidit Adam, potuit liberationē non sim-
pliciter desperare, præsertim si simul naturam Dei,
hęc immensam eius bonitatem, sapientiam atq; po-
tentiam, & finem creati hominis consideraret, con-
sentaneum nempe non esse à Deo optimo, sapiētis-
simo, & potentissimo, creaturam præstantissimā ad
perpetuas miseras conditam, vel talem ab eo legem
homini latam esse, quam nunquam integrè præstare
posset. Certò tamen sperare non potuit, quoniam,
ut dictum est, antè promulgatum euangelium, neq;
ipse, neque vlla creatura modū euadendi ex peccis,
cum iustitia Dei non pugnantem, videre vel imagi-
nari sibi potuit, aut in æternum potuisset, nisi Deus
eum per filium reuelasset.

*Adam li-
berationē
potuit non
desperare,
sed nō spe-
rare antè
promissio-
nem.*

Summa igitur huc redit. Antè auditam promissio-
nem de semine mulieris contrituro caput serpentis,
homo lapsus liberationem à peccato & morte
nullam sperare potuit: desperare verò etiam non de-
buit, vel simpliciter potuit. Etsi enim neq; rationem
necessariam habuit, ex qua liberationem futuram
concluderet, neq; modum satisfactionis intellexit:
tamen non sequebatur, si nulla creatura eum inue-
nire posset, idè etiam Deum non posse. Debuit er-
gò in Dei sapientia, bonitate, & potentia acquiesce-
re, nec desperare, licet ad desperationem omnia eum
solicitarent: quanquam nihil vox euangelij accessis-
set, nihil sanè satis eum aduersus tentationes conso-
lari poterat. Post auditam verò promissionem, & iam
modum satisfactionis per Christum intellexit, etiam
non tantum certò sperare liberationem potuit, sed
& omnia argumenta obstantia soluere didicit, qualia
erant:

Iustitia Dei non sinit impunè abire eos, qui sunt *Argumentum
meriti æternam damnationem. Nos meriti sumus contrapos-
æternam damnationem. Ergò propter iustitiam Dei sibilisatem
impossibilis erit liberatio. liberatio.*

Responsionem Vidit ad maiorem: iustitiam Dei non
dimittere impunè æternam damnationem meritos.

G 5 nempe,

nempe, non interueniente satisfactione per sufficientem pœnam pro culpa.

2.

Item: Cùm non fit, quod iustitia Dei postulat, & veritas minatur: vtraq; violatur. At si homo emerget ex malis, non fiet, quod iustitia postulat, & veritas minatur, h e, non infligetur pœna & mors æterna. Ergò emersio hominis ex malis erit cum vtriùsq; violatione coniuncta, quæ est impossibilis.

Rursus vidit minorem tantùm esse veram, si prorsus nulla infligatur pœna vel ipsi peccanti, vel alij pro iusto ad sustinendam pœnam se offerenti. Christum verò semen mulieris pro homine esse contritutum caput serpentis, ex promissione didicit.

Item: Quod postulat immutabilis Dei veritas & iustitia, id est necessarium & immutabile. Abiectione peccatoris in æternas pœnas postulat immutabilis Dei veritas & iustitia. Ergò abiectio peccatoris est necessaria & immutabilis. *Responsionem vidit ad maiorem*: immutabile esse quod postulat iustitia Dei, nempe simpliciter, & non alternatiuè, h e, ita vt vel fiat abiectio peccatoris in pœnas, vel præstetur satisfactio per Christum.

Item: Ex quò non habemus facultatem emergendi, id est impossibile. Ex peccato & morte emergendi facultem non habemus. Ergò est impossibile. *Responsionem rursus vidit ad maiorem*: impossibile esse, nisi videlicet Deus sciat modum, & patefaciat viam eluctandi ex malis, rationi humanæ & omnibus creaturis incognitam, & inuentu impossibilem.

Hæc & similia fulmina homo per promissionem euangelij sustinere & elidere didicit. Nos verò solutiones istas hodiè multò illustriùs intelligimus, quàm olim Adam: quandoquidem liberationem hominis non modò possibilem, & aliquando futuram, vt ille, sed etiam iam factam & præstitam esse per Christum, ex euangelio, & ipso euentu, ac sensu conscientie nostræ certò scimus. Est ergò & semper fuit Deo possibilis liberatio hominis.

III. An liberatio sit necessaria & certa.

Et si Deus minimè fuit obstrictus, ut hominem liberaret, sed poterat pro sua libertate omnes in morte relinquere, & nullos servare: *Quis enim prior dedit Domino, ut retribuatur ei?* tamen rectè dicitur liberationem hominis fuisse & esse necessariam, nempe necessitate ea, quam vocant ex hypothesi.

Probatur. 1. Deus liberrimè & immutabiliter eam decrevit & promisit. Impossibile est autem, Deum fallere aut falli. *Vivo ego, nolo mortem peccatoris &c.*

A decreto

Dei.

Ezech. 18.

2. Deus vult ab hominibus in æternum celebrari. *Creavit nos in laudem gloriae suae. Creavit sine frustra omnes filios hominum?* Ergò necesse est, ut aliqui liberentur, quia Deus sine suorum consiliorum non frustratur.

23.

A sine creationis.

Eph. 1. 6

Psal. 89. 48

A sine missionis filij.

Ioh. 6. 39.

Matt. 9. 13.

Rom. 4. 25.

Hal. 2. 21.

3. Deus filium suum non frustra misit in mundum, nec Christus frustra est mortuus. *Descendi à caelo, & faciam voluntatem eius, qui misit me. Hac autem est voluntas eius, qui misit me patris, ut quicquid dederis mihi, non perdam ex eo, &c. Veni peccatores saluos facere. Veni servare id, quod perierat. Mortuus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram. Si per legem est iustitia, igitur Christus sine causa mortuus est.*

4. Deus magis propendet ad misericordiam, quam ad iram. At in puniendis impiis declarat iram. Ergò multò magis in servandis piis declarabit misericordiam.

A Dei natura.

tura.

IV. An liberatio sit expectanda perfecta.

Liberatio in hac vita est perfecta inchoatione: in altera erit perfecta etiam consummatione. Nunc est perfecta a partibus liberatio ab utroq; malo, poenae & culpae: tunc erit perfecta etiam gradibus, cum omnes lachrymae abstergentur ab oculis nostris, imago Dei perfecta instaurabitur in nobis, & Deus erit omnia in omnibus.

Probatur. 1. Quia Deus non tantum ex parte est liberator, sed perfectè servat & diligit, quos servat. *Sanguis Iesu Christi mundat nos ab omni peccato.*

1. Ioh. 1. 7.

2. Deus

2. Deus perfectè puniet impios, vt iustitiæ eius accuratè satisfaciant pœnis. Ergò & pios perfectè liberabit: quoniam magis propensus est ad misericordiam, quàm ad iram. At Christi beneficium non est imperfectius aut infirmius peccato Adami. Ellet autem infirmius, si non perfectè liberaret, quia omnes omnem iustitiam & salutem in Adamo amisimus. Est igitur expectanda perfecta liberatio, sed per gradus, vt dictum est: in hac vita, perfecta: in resurrectione, perfectior: in glorificatione, perfectissima.

V. quomodo fieri possit liberatio.

Est possibilis eiusmodi liberatio: 1. per satisfactionem sufficientem pro culpa admissa, h. e. per pœnam æternam, vel æternæ æquivalentem. 2. per expurgationem peccati, & instaurationem naturæ, h. e. per restitutionem rectitudinis amissæ & imaginis Dei in nobis. seu per regenerationem perfectam naturæ. Vtraq; ad liberationem est necessaria.

*Satisfactio
necessaria.*

Satisfactio requiritur: quia misericordia Dei, vt suprâ ostensum est, non euertit Dei iustitiam, cui oportet satisfieri. Lex autem obligat vel ad obedientiam, vel ad pœnam. Per obedientiam satisfactio non potest fieri: quia præcedens obedientia iam est violata: sequens verò obedientia pro priore offensa satisfacere non potest, cum homo ad eam tanquàm ad præsens debitum, quòvis momento obligetur. Violatâ igitur semet obedientiâ non restat alia satisfactio, nisi per pœnam, iuxta comminationem: *Si comederis, morte morieris*: qua pœna sufficienter præstita, Deus peccatori reconciliatur, & potest sequi liberatio.

Gen. 2. 17.

*Regenera-
tio necessa-
ria.*

Requiritur etiam expurgatio peccati & regeneratio naturæ. Ea enim conditione Deus vult acceptare satisfactionem, & remittere peccata, si in posterum desinamus eum offendere, & pro reconciliatione ei sumus grati. Si enim vellemus à Deo in gratiam recipi, nec vellemus tamen à peccatis desistere, illuderemus Deo. Non possumus autem à peccatis desiste.

desistere, nisi natura instauretur. Hoc igitur modo possibilis est hominis liberatio: si nimirum fiat talis satisfactio, quâ pœna culpæ æqualis luatur, & quam nulla deinceps sequatur nova offensio.

QVÆST. XIII. *Possumusne ipsi per nos satisfacere?*

RESP. Nulla ex parte: quin etiam debitum in singulos dies augemus ⁴.

¹ Job. 9. 1. & 15. 15. 16. & 4. 18. *Psal.* 130. 3. *Matth.* 5. 12. & 18. 25. & 16. 26.

EXPLICATIO.

Postquam constat, modum liberationis in satisfactione & expurgatione peccati consistere: amplius quæritur, à quo ista satisfactio & expurgatio peccati fieri possit: a nobisne an ab alio: & si ab alio, an à nuda seu mera creatura, & si nō à mera creatura, à quo igitur, & à quali mediatore. Ad primum respondetur hac quæst. 13. ad duo reliqua, qq. 14. 15.

A nobis igitur & per nos satisfactio præstari non potest, neq; per obedientiam, neq; per pœnam.

Non per obedientiam: quia quicquid boni præstamus, præsentī obligatione Deo debemus. Per id igitur pro peccatis prioribus satisfacere non possumus. Nihil enim possumus de Deo pro præsentī, ne dum pro præterito tempore mereri: nec potest vna satisfactione duplex meritum, præsens scilicet & futurum, exsolui. *Satisfactio à nobis non potest fieri per obedientiam.*

In catechesi additur alia ratio popularior: quia culpam seu debitū in singulos dies etiam augemus. Indefinenter enim peccamus, & peccando offensivum Dei atq; reatum cumulamur. Qui autem non desinit offendere, nunquam placat offensum: sicuti debitor nunquam se gere alieno exsoluit, qui ad priora debita subindē nova nomina accumulat. 1. 2.

Neq; per pœnam satisfacere possumus: quia culpa nostra infinita meretur pœnam infinitam, hoc est, æternam. *Nec per pœnam sufficit.*

nam,

nam, vel æternæ æquivalentem. Peccatum enim est offensio infiniti boni, quæ metetur æternam damnationem, vel certè temporalem æternæ æqualem. Æternam sustinere non possumus, quia nunquam emergeremus. Perpetuò quidem iustitiæ Dei satisfaceremus, sed nunquam satisfactum esset, satisfactio nunquam esset perfecta, nunquam esset victoria mortis & peccati, sed imperfecta continuaretur in æternum, qualis satisfactio est æterna pœna diabolorum & reproborum hominum, quæ nunquam absoluitur. Temporalem verò æternæ æquivalentem, qualis omninò requiritur, ut satisfactio in victoria de morte, nulla creatura propter multiplicem imperfectionem sustinere potest, ut paulò post ostendetur.

Cùm igitur nequeamus satisfacere per nos: necesse est, ut satisfaciamus per alium, si quidè liberari velimus.

Hinc ad *objectionem* facilè responderetur. Nos neque per obedientiam, neque per pœnam legi unquam satisfacimus. Ergò modus ille liberationis per satisfactionem est inanis. *Resp.* Non est inanis: quia licet satisfacere non possimus per obedientiam: possumus tamen per sufficientem pœnam, luendo eam nò quidè in nobis, sed in Christo, qui & per obedientiam & per pœnam legi satisfecit.

Inst. 1. Lex requirit obedientiam vel pœnam **NOSTRAM**: quia scriptum est: *Qui fecerit ea & iniet in eis. Maledictus qui non manserit in omnibus.* *Resp.* Requirit obedientiam vel pœnam nostram, sed nò exclusivè. Nusquam enim excludit vel improbat satisfactionem alienam pro nobis, tametsi eam non doceat, sed ignoret. Euangelium autem hanc reuelat, & in Christo nobis ostendit.

Inst. 2. Alium puniri pro nocente est iniustum. Ergò Christus non poterat pro nobis puniri. *Resp.* Alium puniri pro nocentibus non pugnat cum Dei iustitia, positis his conditionibus: 1. si, qui punitur, sit innocens: 2. si sit eiusdem naturæ: 3. si sponte

sponte se ad satisfactionem offerat: 4. si possit ipso emergere ex pœna. Idedem homines non possunt alium pro alio plectere, quia non possunt efficere, ut punitus non pereat in pœna. 5. si deniq; spectet & consequatur finem illum, quem Christus spectavit, nempe gloriam Dei, & salutem hominum.

QVÆST. XIV. *Potestne vlla creaturarum in cœlo vel in terra, qua tantum creatura sit, pro nobis satisfacere?*

RESP. Nulla: Nam principiò non vult Deus, quod homo peccavit, id in alia creatura plectere. Deindè nec potest quidem, quod mera tantum creatura sit, iram Dei aduersus peccata sustinere, & alios ab ea liberare.

a Ezech. 18. 4. Gen. 3. 17. b Nah. 1. 6. Psal. 130. 3.

EXPLICATIO.

In quæstione additur exclusiua *neminem*, ut vera sit negatiua responsio. Nam oportebat quidè pro peccato creaturæ satisfacere creaturam, sed non talem, quæ esset mera vel tantum creatura: quia talis satisfacere non poterat, ut patebit.

Quæritur ergò cum per alium sit satisfaciendum, an is alius possit esse alia aliqua creatura præter hominem, & quidem creatura mera vel nuda. Vtrumque negatur, *Prior ratio est*, quia Deus non vult, *Nob alia* quod homo peccavit, id in alia creatura plectere: *creatura* idque ex ordine suæ iustitiæ, quæ non patitur, ut *quæ homo.* alia creatura peccet, alia luat. *anima, qua pecca-* Ezech. 18. *ueris, ipsa morietur.* Hæc ratio probat, nullam creaturam, præter hominem potuisse satisfacere pro homine: imò ne quidè cœli & terræ, ipsorumq; angelorum & creaturarum omnium æterna destructione potuisse Deo satisfieri pro hominis peccato. *Possè-* Non vult *rior ratio est*: 1. Quia nullius creaturæ tanta vis *creatura.* est, ut possit supplicium sustinere finitum, æqui- 1. valens

ualens infinito, pro infinita culpa hominis. Citiùs enim absumeretur, & in nihilum redigeretur creatura: quàm Deo hoc modo satisfacere: *quia Deus*

Dent 4.24 ignis consumens est. Si iniquitates obseruaueris Domine,

Psal. 103.3. quis sustinebit? Quia lex non poterat iustificare, infir-

Rom. 8.3. mita per carnem: nisi Deus filium suum in similitudine

carnis, &c. Hæ ratio probat, nullam in uniuersum creaturam potuisse sic Deo pro hominis peccato satisfacere per poenam, ut ex ea emergeret: quâ emersione opus erat, ut fieret liberatio. Sic ergò propter infinitatem creaturæ non fuisset proportio peccati & poenæ. 2. Quia supplicium nude creaturæ non fuisset satis dignum pretium & *ἀντίδοτον* pro nostri redemptione. 3. Quia nuda creatura non potuisset naturam humanam à corruptione iustaurare, & ne in posterum peccaremus efficere, quod liberatorem efficere oportuit.

QVÆST. XV. *Qualis ergò querendus est mediator & liberator?*

RESP. Qui verus quidem homo sit^a, ac perfectè iustus^b, & tamen omnibus creaturis potentior, h. e., qui simul etiam sit verus Deus^c.

a 1. Corinth. 15. 21. b Hebr. 7. 26. c Ies. 7. 14. & 9. 6
Jerem. 23. 6. Luc. 11. 22.

EXPLICATIO.

Cùm igitur nos ipsi satisfacere Deo non queamus, sed alio satisfactore pro nobis seu mediatore opus habeamus: quæritur porrò, qualem hunc esse oporteat. Nam aut tantùm erit creatura, aut tantùm Deus, aut ut rûmq;. Tantùm creatura esse non potest, propter causas iam explicatas. Tantùm Deus etiam esse nõ potuit: rûm quia non Deus, sed homo peccauit: rûm quia mediator pati & mori debuit pro hominis peccato. Deus autem in se nec pati nec mori potest. Relinquitur ergò talem requiri, qui sit ut rûmq;

utrumq; , he, qui & homo sit & Deus. Causæ seqq. quæstionibus explicantur.

QVÆST. XVI. *Cur necesse est, cum verum ho-* Dominica
minem, & quidem perfectè iustum esse? VI.

RESP. Quia iustitia Dei postulat, ut eadem natura humana, quæ peccavit, ipsa pro peccato dependat^a: qui verò ipse peccator esset, pro aliis dependere non posset^b.

^a *Ezech. 18. 4. 20, Rom. 5. 12. 1. Cor. 15. 2. Hebr. 2. 4. 15. 16.*

^b *Heb. 7. 26. 27. Psal. 49. 8. 1. Pet. 3. 18.*

EXPLICATIO.

Mediatorem oportuit esse hominem, & quidem verum, ac perfectè iustum.

I. Hominem esse oportuit. 1. Quia homo peccavit: oportuit ergò hominem luere. *Sicut per unum hominem peccatum introiit in mundum, &c. Per hominem mors, & per hominem resurrectio.* 2. Ut posset mori. Debuit enim satisfacere pro nobis sanguinem suum effundendo & moriendo: quia dictum erat: *Morte morieris. Sine sanguinis effusione non sis re-* *Rom. 5. 12. 1. Cor. 15. 22. Gen. 2. 17. Heb. 9. 22.*

II. Hominem verum esse oportuit, ex eodem genere humano quod peccavit, propagatum, non ex nihilo creatum, aut cœlitus delapsum, quin & omnibus infirmitatibus nostris obnoxium, peccato excepto: 1. *Propter iustitiam Dei,* quæ postulabat, ut eadem natura humana, quæ peccaverat, pro peccatis lucret. *Animæ enim quæ peccavit, ipsa morietur. Et: quæcûq; die comederis ex eo, morte morieris.* Verus igitur homo ex posteritate Adami, qui peccavit, pro hominibus, quod ab ipsis exigebatur, dependere debebat. Huc faciunt dicta: *Quia per hominem mors, per hominem quoq; resurrectio mortuorum. Unus mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus. Assumpsit semen Abraham: Unde debuit per omnia fratribus similis fieri &c.* *Ezech. 18. 20. Gen. 2. 17. 1. Cor. 15. 22. 1. Tim. 2. 5. Rom. 6. 4. Col. 2. 12.*

Ideò Apostolus dicit, nos esse conscriptos Christo

H per

- par baptismum, & cum Christo resurrexisset, &c. Augustinus de vera religione: *Ipsa natura suscipienda orat, qualibetanda.* 2. Propter Veritatem Dei, qui passim per prophetas talem hominem descripsit mediatorem nostrum, qui sit pauper, infirmus, contemptus, &c. ac talis inprimis ab Esaia describitur cap. 53.
3. Propter consolationem nostram. Nisi enim sciremus, eum esse ex Adamo, non possemus statuere, eum esse promissum Messiam, & fratrem nostrum: quia dictum erat: *Semen mulieris contoret corpus serpentis. In semine tuo benedicentur omnes gentes terra.* Gen. 3. 15. Gen. 22. 18.
- Hebr. 2. 11. Unde Apostolus: *Qui sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno sunt omnes (hoc est, eiusdem nature humana) quam ob causam non erubescit fratres ipsos vocare, &c.* Ergo ut frater noster esset, oportuit eum propagari ab Adamo. Quoniam enim pueri participes sunt carnis & sanguinis, ipse quoque consimiliter participes factus est eorum, &c.
4. Ut posset esse fidelis pontifex, & succurrere infirmitatibus nostris. Debit enim per omnia fratribus similis fieri, ut misericors esset, & fidelis pontifex in iis, quæ apud Deum agenda forent ad expiandum peccatum populi. Nam ex eo quod perpassus fuit, cum tentatus esset, potest & iis, qui tentantur, succurrere.

III. Hominem perfecte iustum, hoc est, nulla peccati originalis vel actualis labe infectum esse oportuit: ut posset esse servator merito, & sacrificium eius valeret non pro ipso, sed pro nobis. Si enim ipse fuisset peccator, pro suis peccatis ei satisfaciendum fuisset. Servus meus iustus iustificabit multos. Qui peccatum non fecit, nec inuentus est iniquus in ore eius. Christum semel pro peccatis passus est, iustus pro iniustus, ut nos ad Deum adduceret.

Qui vero ipse peccator] Si enim ulli peccato mediator fuisset obnoxius, ne ipse quidem iram Dei effugere, nedum aliis impunitatem & gratiam Dei prometeri: neque passio & mors eius, qui non passus fuisset innocens, ut pro aliorum peccatis esse potuisset.

potuisset. Idcirco Deus eum, qui non novit peccatum, 2. Cor. 5. 21. pro nobis fecit peccatum, (hac est, victimam pro peccato) & sibi fieremus iustitia Dei in illo. Talis siquidem nobis Hebr. 7. 26. conveniens pater iustus, pius, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & sublimior caelis factus, cui non sit quotidianè necesse, quemadmodum illis pontificibus, prius pro peccatis propriis victimas offerre, deinde pro peccatis populi.

Quatuor verò modis Christus homo perfectè fuit *Christus*
iustus, seu legem implevit. 1. *Sua ipsius iustitia.* So- *quatuor*
lus enim perfectam obedientiam, qualem lex requi- *modis le-*
rebat, præstitit. 2. *Solvendo pœnam* sufficientem pro *gem imple-*
peccatis nostris. Hanc geminam legis impletionem *vit.*
oportuit in Christo esse. Nisi enim iustitia eius fuisset plena & perfecta, non potuisset pro alienis peccatis satisfacere: & nisi solutio pœnæ fuisset sufficientis, nos per eam à pœna æterna non potuissimus liberari. Prior vocatur impletio legis per obedientiam, qua ipse fuit conformis legi: Posterior, impletio legis per pœnam, quam nimirum pro nobis dependit, ne nos maneremus damnationi æternæ obnoxij. 3. In nobis implet legem *suo spiritu*: dum videlicet per spiritum sanctum vos regenerat, & per legem informat ad obedientiam internam & externam, quam lex à nobis requirit, & quam in hac vita incipimus, integram verò præstabimus in vita æterna. 4. Implet legem Christus *docendo & reprimendo* eam ab erroribus & corruptelis, ac restituendo veram eius doctrinam & intelligentiam, sicut dicit: *Non veni solvere legem, sed implere.*

1.

2.

3.

4.

Matth. 5. 17.

QUEST. XVII. *Quare oportet eum similes etiam verè Deum esse?*

RESP. Ut potentia suæ divinitatis^a, onus iræ divinæ^b, carne sua sustinere^c, nobisque amissam iustitiam & vitam reparare ac restituere possit^d,

a Ies. 9. 6. & 63. 3. b Deut. 4. 24. Nah. 1. 6. Psal. 130. 3.
c Ies. 53. 4. 11. d Ies. 53. 5. 11.

EXPLICATIO.

Mediatorem oportuit esse non tantum hominem, cumq; verum, & perfecte iustum: sed etiam Deum, & quidem verum & omnipotentem, non factitium, aut donis tantum excellentibus ornatum, ut fingunt hæretici. Rationes hæ sunt.

*Gravitas
supplicij.*

1. Ut potentiâ suæ diuinitatis infinitam Dei iram aduersus peccatum, & supplicium, quod duratione quidem temporale, magnitudine verò, dignitate, & valore infinitum esse debuit, carne sua sustinere posset. Redactus enim fuisset in nihilum, qui homo tantum exiens, molem iræ Dei in se suscepisset. Oportuit igitur mediatorem robore pollere infinito, ac proinde Deum esse, qui supplicium immensum sine desperatione, & sui in nihilum reductione perferret.

*Supplicium
infinitum
valore.*

Debit autem mediatoris supplicium esse infiniti valoris, & æterno æquiualens: ut inter peccatum & poenam esset proportio. Inter omnia enim peccata inde ab initio mundi usque ad finem nullum est tam paruum, quod mortem æternam non mereatur: omnia sunt tam mala, ut nullius creaturæ æterno exitio expiari possint.

*Finitum
tempore.*

Tempore tamen finitum esse debuit: quia redemptorem non oportuit perpetuo manere in morte, sed ex ea eluctari, ut beneficium redemptionis posset absolueret, hæc, perfecte mereri, & meritum efficacia sua nobis conferre & applicare. Vtriusq; enim facere debuit mediator, mereri & conferre iustitiam, ut esset perfectus seruator, merito & efficacia. Hæc non potuissent præstari à nudo homine, qui quantumcūq; esset robore præditus, non poterat tamen vi sua ex morte eluctari. Quare necesse fuit, cum qui alios à morte seruaret, potentiâ suâ mortem vincere, & eam à se ipso prius depellere. Hoc verò non poterat, nisi Deus esset.

2. *Ἀντὶ* mediatoris oportebat esse infiniti valoris, ut esset satis dignū, & præstans *ἀντὶ* pro animabus nostris, hoc est, ut satis valeret in iudicio Dei ad expianda peccata nostra, & ad reparandam nobis iustitiam & vitam amissam. Ergo etiam personam oportebat esse infinitæ dignitatis, h. e. Deum. Dignitas enim huius *ἀντὶ* cur Deo placeat, & sit infiniti vigoris, quantumvis temporale, consistit in duobus. 1. in dignitate personæ. 2. in gravitate personæ.

Dignitas personæ est, quod persona, quæ patitur, est Deus, creator ipse, quem pro mundi peccatis mori, in infinitum plus est, quam omnium creaturarum destructio, & plus valet, quam omnium angelorum & hominum sanctitas. Hinc est quod apostoli de Christo loquentes, ferè semper deitatis ipsius mentionem faciant. *Deus suo sanguine redemit ecclesiam.* Act. 20. 28. *Sanguis Iesu Christi filij Dei mandat nos ab omni peccato.* 1. Ioh. 1. 7. *Eccè agnus Dei, qui tollit peccata mundi.* Ioh. 1. 29. Imò Deus in paradiso coniungit hæc duo: *Semen mulieris conteret caput serpentis, & serpens mordebit ei calcaneum.* Gen. 3. 15.

Gravitas supplicij seu pœnæ fuit, quod Christus sustinuit horribiles inferni cruciatus, & iram Dei aduersus totius mundi peccata. *Dolores inferni comprehenderunt me.* Psal. 17. 6. *Deus ignis consumens est.* Deut. 4. 24. *Contecit in eum iniquitates omnium nostrarum.* Esa. 53. 10. Ex quo intelligitur, cur Christus tantoperè mortem exhorruerit, cum multi martyres intrepidè iugulum præbuerint.

Obiect. Perfecta impletio legis per obedientiam poterat esse satisfactio pro nostris peccatis. At nudus homo, modò perfectè iustus esset, poterat perfectè implere legem per obedientiam. Ergo nudus homo, perfectè iustus, poterat satisfacere pro nostris peccatis: proindè non necesse erat mediatorem esse Deum. *Resp.* Maior negatur: quia, ut suprà ostensum est, post obedientiam violatam iustitiæ Dei non poterat satisfieri pro culpa, nisi per pœnam sufficientem, propter comminationem diuinam: *Quicūq;*

Gen. 2. 17. die comederis, morte morieris. 2. Etsi minor concederetur, nudum videlicet hominem obedientiâ suâ legem perfectè implere posse: tamen obedientia hæc non posset esse pretium pro alieno debito: cum ad eam præstandam omnis homo obligetur. Requirebatur igitur, ut mediator penam sufficientem pro nobis lueret, ideoq; diuina potentia instructus esset. Nam ne diaboli quidem possunt molem iræ diuinæ aduersus peccata sustinere: nedum homo posset.

Inq. Atqui diaboli & impij æternam iram Dei sustinent, & sustinere coguntur. *Resp.* Sustinent quidem, sed non ita ut vnquam satisfaciant iustitiæ Dei, & ex pœna emergant. Nam supplicium eorum in æternum continuatur. Mediator verò onus iræ Dei ita debuit perferre, ut absoluta satisfactione illud tum à se, tum à nobis etiam tolleretur.

3. Oportuit esse Deum, ut arcanam Dei voluntatem de redemptione generis humani ex sinu æterni patris nobis proferret, quam, nisi Deus esset, scire non poterat. Neque enim vlla creatura eam intelligere aut scrutari in æternum potuisset, nisi filius Dei reuelasset. *Iohan. 1. 18. Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus ille filius, qui est in sinu patris, ipse reuelauit nobis.*

4. Deum esse oportuit, ut posset dare spiritum sanctum, colligere ecclesiam, ei adesse, & beneficia morte patta conferre & conseruare. Mediator enim non tantum debuit fieri victima, mortem à se depellere, & intercedere apud Deum pro nobis: sed etiam spondere, ut aliquando desinamus peccatis Deum offendere. Hoc verò propter prauitatem nostram sponderi de nobis à nullo poterat, qui non haberet facultatem donandi spiritum sanctum, & nos per eum reformandi ad imaginem Dei. Donare autem spiritum sanctum, & per eum regenerare corda, solius est Dei, cuius spiritus ille est. *Ioh. 15. 26. Quem ego mittam vobis à patre.* Solus enim Dominus naturæ potest reformare naturam.

Deniq;

Deniq; , Messiam oportuit esse Iehouam iustitiam *Ier. 23. 6.* nostram.

Obiect. Pars offensa non potest esse mediator. Christus est mediator. Ergo non potest esse pars offensa, hoc est, Deus. *Resp.* Maior vera est duntaxat de ea parte offensa, in qua non sunt plures personæ. Vide vol. I. Vrsini pag. 120.

QVÆST. XVIII. *Quis autem est ille mediator, qui simul est verus Deus^a, & verus^b perfectus, iustus homo^c.*

RESP. Dominus noster Iesus Christus^d, qui factus est nobis à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio, & redemptio^e.

a *1. Ioh. 5. 20. Rom. 9. 5. & 8. 3. Gal. 4. 4. Iesa. 9. 6. Ierem. 23. 6. Malach. 3. 1.* *b* *Luc. 1. 42. & 2. 6. 7. Rom. 1. 3. & 9. 5. Phil. 2. 7. Heb. 2. 14. 16. 17. & 4. 15. c* *Iesa. 53. 11. 9. Ier. 23. 5. Luc. 1. 35. Ioh. 8. 46. Heb. 4. 15. & 7. 56. 1. Pet. 1. 19. & 2. 22. & 3. 18. d* *1. Tim. 2. 5. Matth. 1. 23. 1. Timoth. 3. 16. Luc. 2. 11. Heb. 2. 9. e* *1. Cor. 1. 30.*

EXPLICATIO.

Qualis sit necessarius mediator, dictum est. Iam quaeritur, quis sit talis. Hic igitur mediator solus est Iesus Christus filius Dei in carne manifestatus: quod his rationibus confirmatur.

1. Mediatorem oportuit esse verum Deum, ut est demonstratum. Deus pater esse non poterat: quia is non agit per se, sed per filium & spiritum sanctum: nec sit ipse legatus, quia à nullo mittitur, sed ipse mittit mediatorem. Nec spiritus sanctus: quia hic à mediatore in corda electorum mitti debuit. Solus igitur filius est mediator.

2. Quod mediator nobis debuit conferre, id oportebat ipsum habere. Debuit autem nobis conferre ius filiorum Dei seu *adoptionis*, qua excideramus, he, debuit efficere, ut per & propter ipsum à Deo in filios adoptaremur: quia solus ipse hoc poterat, ut potè qui

solus hoc ius habebat. Non enim hoc habuit spiritus sanctus, quia non est filius. Nec id habuit pater, quia non est filius, & pater debuit nos per filium in filios adoptare. *Ad 7.* Igitur, qui est naturalis ille Dei filius, solus est noster mediator, in quo tanquam in primogenito, in filios Dei adoptamur: sicut dicitur:

Iohan. 8. 36. Si filius vos liberaverit, & erè liberi eritis. Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Quos adoptaret in filios per Iesum Christum. Fecit nos dilectos in illo dilecto.

3. Solus filius est *ad 7.* orator patris, & illa persona, quæ mittitur ad genus humanum, per quem pater consilium suum nobis patefacit, per quem operatur, dat spiritum sanctum: per quem etiam fit secunda creatio. Per filium enim efficiamur nonz creaturæ. Ideo scriptura passim coniungit primam & secundam creationem, quia per eundem debuit fieri secunda creatio, per quem facta est prima. *Per filium omnia facta sunt.* Mediatoris verò erat, esse internumcium apud Deum, nos per spiritum sanctum regenerare, &c. Ergo solus filius est mediator.

Iohan. 1. 3.

2. Cor. 5. 17.

Gal. 6. 15.

Eph. 2. 10.

Col. 1. 16.

Heb. 1. 2.

4. Mediatoris est immediatè mittere spiritum sanctum. Solus filius immediatè mittit spiritum sanctum. Pater enim eundem quidam mittit, sed per filium: filius immediatè à patre, sicut dicit: *Quem ego mittam vobis à patre.*

Ioh. 15. 26.

5. Mediatoris est pro nobis pati & mori. Solus filius est is, qui assumpta carne pro nobis est passus & mortuus. *Deus manifestatus est in carne, &c.* Mortificatus carne, &c. Ergo &c.

1. Tim. 3. 16.

1. Pet. 3. 18.

6. Filium esse mediatorem, probatur ex collatione patefactionum & oraculorum veteris testamenti, cum eorundem impletione in nouo.

7. Idem probatur ex operibus & miraculis, quæ Christus fecit. *Opera quæ facio, testantur de me, quod pater miserit me. Operibus credite.* Christus cum venisset, num signa plura edet in, quæ hic edidit? *Profective nunciate Iohanni, quæ videtis & audistis: cæci visum recipiunt, &c.*

Ioh. 5. 36.

Ioh. 11. 38.

Ioha. 7. 31.

Matt. 11. 4.

8. Ex scripturæ apertis testimoniis: *Vnus est mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus. Christus factus est nobis sapientia à Deo, iustitia, & sanctificatio & redemptio*, id est, factus est nobis doctor sapientiæ, iustificator, sanctificator, & redemptor, hoc est, mediator & servator merito & efficacia. Abstracta enim in dicto apostoli ponuntur pro concretis.

Notandum, quod mediator dicitur nobis à Deo factus, hoc est, *constitutus & datus*. Debuerat mediator à nobis dari, & ex nobis prodire: quia nos offenderamus. At nos ex nobis aliquem dare non poteramus: quia omnes eramus filij iræ. Necessè igitur fuit mediator à nobis dari à Deo. *Mediator à Deo datus.*

Notandum quoque iustitiam & sanctitatem in nobis *ante lapsum fuisse eandem rem*, nempe conformitatem cum Deo & lege nobis inherentem: ut nunc sunt res eadem in sanctis angelis. Iam verò post lapsum non sunt res eadem in nobis. Nam iustitia nostra est Christus: & iustificatio nostra est imputatio iustitiæ Christi, qua iusti habemur coram Deo. Sanctitas verò est inchoata conformitas nostra cum Deo: & sanctificatio est effectio conformitatis cum Deo in nobis, quæ hîc imperfecta est, in altera vitæ perficietur, ubi iustitia & sanctitas rursus eadem res erunt, etiam in nobis. Sequitur summa totius doctrinæ de mediatore. *Iustitia & sanctitas in nobis differant.*

De mediatore.

Doctrina de mediatore tenenda est propter Dei gloriam, & propter nostram consolationem. 1. Ut celebremus misericordiam Dei, quod filium suum nobis dedit mediatorem, qui fieret victima pro nostris peccatis. 2. Ut sciamus Deum esse iustum, neque ex levitate aliqua remittere peccata, sed adeò graviter irasci, ut ea non remittat, nisi interueniente filij sui satisfactione. 3. Ut hoc mediatore freti certi simus de vitæ æterna: quia vult & potest eam nobis dare. 4. Est fundamentum & summa totius

8. Christianæ doctrinæ. 5. Propter hæreticos, qui eam omnibus temporibus grauissimè oppugnarunt, vt contra hos eam defendere possimus.

Videtur quidem pertinere ad locum de iustificatione quia ibi etiam officium mediatoris explicatur. Verum aliud est docere, quid & quale sit beneficium iustificationis, & quomodo accipiatur, quod sit in loco iustificationis: aliud docere, cuius sit illud beneficium, & à quo nobis conferatur, quod huc pertinet.

Quæstiones de mediatore præcipue sunt:

- I. Quid sit.
- II. An aliquo nobis sit opus.
- III. Quod eius officium.
- IV. Qualis esse debeat.
- V. Quis sit.
- VI. An possint esse plures.

I. Quid sit mediator.

*Mediator
in genere.*

In genere mediator significat eum, qui reconciliat duas partes dissidentes, interponens se, & placans offensam deprecando, satisfaciendo, & cauendo ne amplius offendatur. Germ. ein *Schiedmann*. Reconciliare enim est. 1. intercedere pro eo, qui offendit, apud offensum. 2. satisfacere pro iniuria illata. 3. promittere & efficere, vt pars offendens non amplius offendat.

*Mediator
apud Deū.*

Hoc loco, mediator est persona reconcilians Deū irascentem peccatis, & genus humanum reum æternæ mortis propter peccatum, satisfaciens diuinæ iustitiæ moriendo, & deprecans pro reis, applicans etiam credentibus sua merita per fidem, & regenerando eos per spiritum sanctum, efficiens vt peccare desinant, deniq; inuocantium preces & gemitus exaudiens. Sen: est pacificator inter Deum & homines, placans iram Dei, & restituens homines in gratiam Dei, intercedendo & satisfaciendo pro eorum peccatis, & faciens, vt Deus amet homines, & homines ament Deum, sitq; inter Deum & homines constans & æterna pax atq; concordia.

Disce.

Differunt *medius* & *mediator*: illud est nomen naturæ, hoc officij. Christus utrumq; est. *Medius*, quia in eo est natura utriusq; partis, hoc est, divina & humana. *Mediator*, quia nos reconciliat Deo: quam & sic aliquo modo fit *medius*, quia in eo coniunguntur duo extrema, Deus & homo.

II An mediator apud Deum nobis opus sit?

Mediator est nobis necessarius.

1. Quia iustitia Dei non admittit reconciliationem sine reatu in gratiam: Ergo requiritur inter-nuncius. Nec sine deprecatione: Ergo & deprecator. Nec satisfactione: Ergo & satisfactor. Nec sine applicatione: oportet enim beneficium accipi: Ergo & applicator. Nec deniq; sine expurgatione peccati & instauratione imaginis Dei in nobis, ut desinamus offendere. Ergo & expurgator peccati & instaurator naturæ. Hæc autem ipsi non possumus præstare: Placare Deum offensum, & nos ei acceptos facere, &c. Alio igitur opus est mediatore, qui ista possit, & nobis præstet.

2. Deus postulabat mediatorem à parte, quæ offenderat. Deus enim, quatenus Deus, noluit à se accipere satisfactionem, sed voluit pro sua iustitia, ut pars offendens eam præstaret, vel gratiam impetraret per mediatorem, & eum ipsa daret, qui posset perfectè satisfacere, quiq; Deo gratissimus esset, ne videlicet repulsam pateretur, sed gratia sua, qua apud Deum valeret, facillè nos Deo reconciliare posset, satisfaciendo, deprecando & intercedendo pro nobis. At hanc personam neq; nos sustinere, neq; ex nobis dare poteramus: quia omnes eramus filij iræ. Opus igitur erat aliquo tertio, scilicet mediatore. Datus ergo est à Deo tertius, qui & homo esset, & Deo gratissimus.

3. Quos necesse est vel per se, vel per alium iustitiæ Dei satisfacere, ut liberentur: per se autem non possunt: ij opus habent mediatore. At nos oportet iustitiæ Dei vel per nos, vel per alium satisfacere: ut liberemur: per nos autem non possumus. Ergo opus habemus mediatore.

Obi.

Obiect. Vbi vnus tantum est modus satisfaciendi, non est querendus vel ponendus etiam alius. Lex modum satisfaciendi agnoscit tantum vnum, videlicet, *per nos*. Ergo non ponendus est etiam alius, nec dicendum est; *Vel per nos, Vel per alium*. *Resp.* Conceditur totum de lege. In ea enim tantum vnus ponitur satisfaciendi modus, & alius frustra queritur. Interim lex ita ponit modum vnum, vt non neget alteram. Nam dicit quidem satisfaciendum esse *per nos*. Sed nusquam dicit: *tantum per nos*. Nusquam igitur excludit modum satisfaciendi per alium. Etsi autem Deus hunc alterum modum in lege non expressit: tamen in suo arcano consilio eum subintellexit, & postea in euangelio reuelauit. Lex igitur eum modum non explicat: relinquit verò euangelio patefaciendum.

Inst. Ergo euangelium pugnat cum lege. *Resp.* Nò pugnat. Nam quod euangelium ponit, lex non negat: quia lex nullibi addit exclusiuam, quòd tantum per nos oporteat fieri satisfactionem.

4. Opus nobis esse mediatore apud Deum, ostendunt multa alia: 1. Pauores & cruciatus conscientiz in nobis. 2. Pœnz impiorum. 3. Sacrificia à Deo ordinata, quibus perfectum Christi sacrificium significabatur. 4. Sacrificia Ethnicorum, & papistarum, quibus volunt placare Deum, quia sentiunt, satisfactione apud Deum opus esse.

III. Quod sit mediatoris officium.

Oportet mediatorem agere cum vtrâque parte, offensa & offendente. Sic Christus Mediator agit cum vtrâq; parte.

*Officium
mediatoris*

1.

Cum Deo offenso agit: 1. intercedit apud patrem, & culpam deprecatur pro nobis. 2. offert se ad satisfactionem. 3. Reipsa præstat satisfactionem, moriendo pro nobis, & luendo pœnam sufficientem, tempore quidē finitam, sed dignitate & valore infinitam.

nitam. 4 Spondet fore, ut nos eum non amplius offendamus.

Nam absq; hac sponfione, ne apud homines quidem, nedum apud Deum, locum inuenit intercessio.

5. Tandemque hanc sponfionē in nobis efficit, dato spiritu sancto, & vita æterna.

Nobiscum etiam agit, & cum parte offedente. 1. Prodit in medium tanquam legatus patris, patefaciens hoc eius consilium, quod ipse se sistat mediatorem, & quod pater satisfactionem eius accipiat. 2. Præstat satisfactionem: præstitam nobis imputat, donat & applicat. 3. Dato spiritu sancto efficit in nobis fidem, quæ oblatum beneficium amplectamur, & non respuamus, quia non fit reconciliatio, nisi utræque pars consentiat. *Ipse efficit velle & perficere.* 4. Efficit *Phil. 2. 13.* per eundem spiritum, ut desinamus peccare, & inchoemus vitam nouam. 5. Seruat nos in reconciliatone, fide & obedientia noua, ac defendit aduersus diabolos & omnes hostes, etiam aduersus nos ipsos, ne deficiamus. 6. Denique resuscitabit nos & glorificabit, hoc est, perficiet inchoatam salutem, & donatum quæ nos amisimus, tum quæ ipse nobis est meritis.

Hæc omnia Christus agit, impetrat & perficit *Christus* non solum merito suo, sed etiam efficacia: idèd *mediator* citur mediator esse, merito & efficacia: quia non solum suo sacrificio nobis meretur, sed etiam virtute *merito & efficacia.* sui spiritus efficaciter confert sua beneficia, iustitiam & vitam æternam, iuxta dicta: *Ego pono animam Ioh. 10. 15. meam pro ouibus. Ego do eis vitam æternam. Sicut pater Ioh. 10. 28. habet vitam in se ipso, sic dedit & filio habere: & sicut Ioh. 5. 20. pater uiuificat, ita & filius, quos vult, uiuificat. Sine Ioh. 15. 5. me nihil potestis facere.*

In officio mediatoris continentur beneficia. Nam *Beneficia* officium mediatori à Deo iniunctum, est dare beneficia *mediatori.* ecclesiæ. Ea Paulus breuissimè complectitur cum inquit: *Ex ipso vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia a Deo, iustitiaque, sanctificatio & redemptio. I. Cor. 1. 30.* Sapientia est nobis factus. 1. quia est materia & subiectum

1. Cor. 2. 2. *secretum nostræ sapientiæ. Non decoremus quicquam
sive inter vos, nisi Iesum Christum, eumque crucifixum.*
2. Cor. 1. 24 *Prædicamus Christum crucifixum, Iudeis offendiculum,
Græcis stultitiam. Ipsi autem vocatis tum Iudei tum
Græci, Dei potentiam, & Dei sapientiam.* 2. quia est
causa nostræ sapientiæ, idque tripliciter: tum quia
protulit eam ex sinu æterni patris: tum quia instituit
& conservat ministerium verbi, per quod nos docet
de voluntate patris, & de suo officio: deniq; quia est
efficax in cordibus electorum, ut assentiantur do-
ctrinæ, & ad imaginem Dei regenerentur. Breuiter,
est sapientiæ nostræ subiectum, autor & medium.
Iustificandus est iustificator. In ipso enim est iustitia no-
stra, ut in subiecto: & ipse eam nobis donat merito &
efficacia. *Sanctificatio*: id est, sanctificator, quia nos
regenerat & sanctificat per spiritum sanctum. *Re-
demptio*, id est, redemptor, quia liberat finaliter. Nam
in *mediatore* non tantum pretium, sed etiam effectum
pretij & complementum significat.

IV. Qualis mediator esse debeat.

Hæc quæstio optimè cohæret cum superiobus.
Quia enim constat.

- I. *Esse satis faciendum.*
- II. *Per alium.*
- III. *Satisfactione mediatoris, quæ iam est descripta: qua-
ritur.*
- IV. *Qualis is sit.*

Mediator igitur debet esse. 1. homo. 2. homo ve-
rus, ex nostro genere naturam habens, & perpetuò
retinens. 3. homo perfectè iustus. 4. Verus Deus: *Sum-
ma*, debet esse persona *hypostasis*, utramq; naturam
habens, divinam & humanam, in unitate personæ,
ut sit verè medius & mediator inter Deum & homi-
nes.

Demonstrationes de persona mediatoris ducun-
tur ab officio mediatoris. Nam propter officium ta-
le, etiam mediatorem talem esse oportuit. Sunt autè
iam suprà explicatæ ad qq. catech. xv. xvi. xvii,
ubi requirantur.

V. Quis fuisse mediator David per ⑥?

Mediator hactenus descriptus est ipso filius Dei, dominus noster Iesus Christus. quemadmodum supra ad quæst. catech. xviii. est demonstratum. Summa hæc est, quod scriptura vni & soli Christo hæc tria simul tribuit.

Triain per
sonamedia
toris.

Primo: Quod sit Deus. Sermo erat Deus. Omnia per ipsum facta sunt. Deus proprio sanguine acquisivit ecclesiam. Qui declaratus est filius Dei patenter, secundum spiritum sanctificationis. Quisquis credit in eum non perdet. Tres sunt qui iustificantur in celo: pater, sermo, & spiritus sanctus: & hi tres vnum sunt. His addenda sunt & illa loca, quibus Christo tribuitur cultus diuinus, inuocatio, exaudicio, & opera solius Dei propria: Item ea, quæ attribuant Christo nomen Iehouæ. Ier. 23. 6. Zach. 2. 10. Malach. 3. 1. Item ea, quæ de Iehoua olim dicta ad Christum referunt. vt Iesa. 6. 9. Ioh. 12. 40. &c.

1.
Ioh. 1. 2. 3.
Act. 20. 28.
Rom. 1. 4.
Rom. 10. 11.
1. Ioh. 5. 7.

Secundo: Quod sit verus homo. Huc pertinent dicta, quæ Christum vocant hominem, filium hominis, filium Davidis & Abrahæ, fructum ventris Mariz; Item, quæ dicunt, factum ex semine David secundum carnem: habere corpus carnis: venisse in carne. Item, quæ Christo tribuunt propria hominis, vt, crescere, edere, bibere, nescire, defatigari, quiescere, circumcidi, baptizari, contristari, lætari, &c.

2.
1. Tim. 2. 8.
Matt. 1. 1.
& 9. 6. &
16. 13.
Rom. 1. 3.
& 9. 5.
Col. 1. 22.
1. Ioh. 4. 2.

Tertio: Quod duæ naturæ in Christo vnā personam constituent. Huc pertinent dicta, quæ per communicationem idiomatum tribuunt personæ Christi, quæ diuinæ vel humanæ sunt propria: Sermo ille est caro factus, Particeps factus est carnis & sanguinis. Deus proprio sanguine acquisivit ecclesiam. Antequam Abraham fieret, ego sum. Ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi. Locutus est nobis per filium, per quem & mundum fecit, &c. Iesus Christus venit in carnem. Christus Deus laudandus super omnia secula. Si cognouissent, nequaquam Dominum gloria crucifixissent.

3.
Ioh. 1. 14.
Heb. 2. 14.
Act. 20. 22.
Ioh. 8. 38.
Matth. 28.
20.
Heb. 1. 1.
1. Ioh. 4. 3.
Rom. 9. 6.
1. Cor. 2. 8.

VI. An sint plures mediatores.

1. Tim. 2. 6. Vnus tantum est mediator Dei & hominum. Ratio, quia solus filius Dei est mediator: & solus mediatoris officium præstare potest. Filius autem Dei naturalis est vnus.

Obiect. 1. Etiam sancti pro nobis intercedunt: ergo & illi sunt mediatores. *Resp.* Discrimen iugens est intercessionis Christi, & sanctorum in mundo degentium, & precantium pro se & aliis, etiam pro persecutoribus & hostibus. Sancti enim nituntur Christi merito: Christus suo. Et hic solus se obtulit sponso-rem & satisfactorem, pro nobis semetipsum sanctificans, hoc est, sistens iudicio Dei: quod de sanctis dici nequit.

196. 17. 19.

Obiect. 2. Vbi multa sunt media, ibi non vnus est mediator. Sed multa sunt media salutis nostræ. Ergo non vnus est mediator. *Resp.* Maior negatur. Non enim sunt idem, media & mediator salutis.

De fœdere Dei.

Dictum est, quod mediator sit persona reconcilians partes dissidentes, Deum & homines. Ista autem reconciliatio in scripturis dicitur fœdus, quod est correlatiuum mediatoris. Omnis enim mediator est alicuius fœderis mediator, & duarum partium conciliator. Quare cum doctrina de mediatore coheret doctrina de fœdere Dei. De hoc præcipue quæstiones sunt:

I. Quid sit.

II. Possint iniri sine mediatore.

III. Sitne vnum an plura.

IV. Quomodo vetus & nouum fœdus conueniant & differant.

I. Quid sit fœdus Dei.

Fœdus in genere.

Fœdus in genere est mutua pactio duarum partium, qua altera alteri se certis conditionibus obligat

gat ad aliquid faciendum, dandum vel accipiendum, adhibitis signis & symbolis externis ad solennem testificationem, confirmationis causa, vt promissio sit inuiolabilis. Hinc facile colligitur definitio fœderis Dei. Est enim mutua pactio inter Deum & homines, qua Deus confirmat hominibus, se futurum eis propitium, remissurum peccata, donaturum iustitiam nouam, spiritum sanctum, & vitam æternam, per & propter filium mediatorem: vicissim homines se obligant Deo ad fidem & pœnitentiam, hoc est, ad recipiendum vera fide hoc tantum beneficium, & ad præstandum Deo veram obedientiam. Hæc pactio mutua Dei & hominum symbolis externis confirmatur, quæ vocamus sacramenta, hoc est, sacra signa testificantia de hac Dei erga nos voluntate, & nostra erga Deum gratitudine atque officiis.

Fœdus Dei.

Sacramenta signa fœderis.

Testamentum est vltima voluntas testatoris, qua moriens disponit de rebus suis quid de illis fieri velit.

Testamentum.

In scriptura nomen fœderis & testamenti ad denotandum hoc Dei fœdus pro eodem sumuntur. Vtrunque enim reconciliationem nostri cum Deo, seu mutuam illam pactionem inter Deum & homines designat.

Testamentum & fœdus pro eodem.

Fœdus autem vocatur hæc pactio seu reconciliatio, quia Deus nobis promittit certa bona, & à nobis vicissim paciscitur obedientiam, adhibens etiam cærimonias solennes ad eius confirmationem.

Testamentum vocatur, quia interuentu mortis Christi testatoris facta est hæc reconciliatio, vt esset rata: seu, quia Christus hanc reconciliationem morte sua acquisiuit, eamq; nobis reliquit, non secus ac parentes morientes bona sua liberis relinquunt. Hæc ratio affertur in epistola ad Heb. Itaq; (ait Apostolus) ob id noui fœderis mediator est, vt morte intercedente vocati accipiant promissionem æternæ hereditatis. Nam ubi testamentum est, mors intercedat necesse est testatoris. Testamentum enim in mortuis ratum est: quemadmodum nondum valet cum viuit testator. Habet enim testatorius mutandi, detrahendi, addendi, quoad vi-

Heb. 9. 15. 16. 17.

uit. Hebræa vox **ברית** tantum significat fœdus, non testamentum. Interpretes tamen verterunt *Testamentum*, quæ vox latinis utrumque significat; unde epistolam eam non hebraicè (ut quidam volunt) sed græcè scriptam esse colligitur.

Obiect. Testamentum est ratum morte testatoris. Sed Deus non potest mori. Ergo testamentum eius non est ratum: vel reconciliatio hæc non potest dici testamentum. **Resp.** Negatur minor, quia Deus redemit ecclesiam proprio sanguine. Mortuus ergo est Deus, sed in humana natura. Christus enim est testator, qui & Deus & homo est: sed moritur in natura humana, teste Petrus: *Mortificatus carne.*

II. Quomodo fœdus inter Deum & homines iniri possit?

Hoc fœdus non potuit fieri sine mediatore. Nam neque nos satisfacere poteramus, neque redire in gratiam cum Deo, imò nec accipere beneficium reconciliationis ab alio partum. Tum etiam Deus propter iustitiam suam noluit nos absque satisfactione sufficiente admittere. Eramus hostes Dei: ideo aditum ad Deum nobis non patebat, nisi intercedente pro nobis Christo mediatore: quemadmodum hoc fufius declaratum est suprà, quæstione: cur necessarius sit mediator. Non potuit reconciliatio hæc fieri sine satisfactione & morte mediatoris.

III. Sunc unum, an plura?

Fœdus Dei est unum substantiâ, duplex circumstantiis: seu est unum, quoad condiciones principales, quas Deus nobis, & nos Deo stipulamur: & sunt duo, quoad condiciones minùs principales, vel ut alij loquuntur, quoad modum administrationis.

Unum fœdus substantiâ.

Unum est substantiâ. 1. Quia vnus est Deus, vnus mediator Dei & hominum Christus Iesus, vnus modus reconciliationis, vna fides, vna salutis via ab initio omnium qui seruantur, & seruati sunt. Quæstio magna est, an aliter seruati sint veteres, quàm nos: quæ nisi rectè explicetur, magnæ tenebræ offunduntur

rum euangelio. De ea verò docent hæc dicta : *Iesus Heb. 13. 8. Christus heri & hodie idem est, & in secula. Constituit Ephes. 1. 22. eum caput ecclesie super omnia. Ex quo totum corpus co-* *Eph. 4. 16. gmentatur congruenter, &c. Deum nemo vidit unquam; Ioh. 1. 18. filius, qui est in sinu patris, reuelauit nobis. Non est aliud Act. 4. 12 nomen sub celo, quod datum sit inter homines, per quod oporteat nos seruari. Nemo nouit patrem nisi filius, & cui filius voluerit reuelare. Nemo venit ad patrem nisi per me. Ego sum Via, Veritas, & Vita. Ego, inquit, nempe, solus sum via, per quam etiam Adam ad salutem peruenit. Multi reges & propheta cupierunt videre, quæ vos videris, & non viderunt. Abraham gessit videre diem meum, & vidit, & gaudisus est. Omnes ergo tam sub lege quàm sub euangelio saluandi fide respexerunt ad vnicum mediatorem Christum, per quem solum Deo reconciliati, sunt seruati. Fœdus proinde non est nisi vnum.*

2. Vnum duntaxat est, quia conditiones principales, quæ substantia fœderis dicuntur, eædem sunt ante Christum & post Christum. Nam in utroque testamento ante & post Christum exhibitum Deus credentibus & pœnitentiam agentibus promittit remissionem peccatorum, & homines se obligant ad credendum Deo, & ad pœnitentiam agendam.

Duo autem dicuntur fœdera; vetus & nouum, quod ad circumstantias & conditiones minùs principales, quæ fuerunt modus administrationis subseruiens principalibus, vt eas harum adminiculo fideles consequi possent. Quæ autem sint illæ, ex sequentibus patebit.

IV. Quomodo conueniant & discrepent vetus & nouum fœdus?

Cùm fœdus sit vnum, & tamen scriptura loquatur de eo, vt de duobus: in quibus igitur conueniant, & in quibus differant vetus & nouum fœdus, considerandum est.

Conueniunt 1. in autore, qui est Deus: & in mediatore,

qui est Christus, in utroque idem. At Moses fuit mediator veteris. *Resp. Typicus, adiunctus significato,* qui etiam tunc erat, nunc autem est solus sine typico. Nam manifestatus est in carne, nec typis amplius est rectus.

2. *In promissione gratia* de remissione peccatorum, & vita æterna gratis danda credentibus, per & propter Christum, quæ promissio veteri populo nobiscum communis fuit: et si iam clarior sit & sæpius repetita. Promisit enim Deus eandem gratiam omnibus credentibus in mediatorem. *In semetipso benedicentur omnes gentes terræ. Semen mulieris conteret caput serpentis. Ero Deus tuus & seminis tui. Et: Qui credit in filium, habet vitam æternam. Per gratiam domini Iesu Christi credimus nos servatum iri, quemadmodum & illi.* Loquimur autem non in specie de circumstantiis gratiæ, sed in genere, de promissione gratiæ.

3. *In conditione, respectu nostri.* In utroque enim requirit Deus ab hominibus fidem & obedientiam. *Gen. 17. 2. Ambula coram me, & esto perfectus. Et: Respicite & credite euangelio.* Conuenit igitur fœdus nouum cum vetere quo ad principales conditiones, tum ex parte Dei, tum ex parte nostra.

Differunt autem duo fœdera. 1. *Promissionibus corporalibus.* Vetus enim habebat promissiones speciales de certis quibusdam beneficiis corporalibus: de terra Chanaan Ecclesiæ danda, de forma cultus ceremonialis & politice Mosaicæ in illa terra conseruanda vsque ad tempus Messicæ: de Messia nascituro ex illo populo, &c. Nouum verò eiusmodi promissiones corporales speciales non habet, sed tantum in genere, quod Deus ecclesiam & aliqua eius hospitia sit seruaturus vsque ad finem, &c.

2. *Circumstantia promissionis gratia.* In veteri recipiebantur in gratiam credentes propter Messiam exhibendum, & sacrificium eius futurum: in nouo propter Messiam exhibitum, & sacrificium eius iam præstitum.

3. *Ritus* seu signis promissioni gratiæ additis. In veteri erant sacramenta alia, eaq; varia, & laboriosa: vt circumcisio, pascha, oblationes, sacrificia. In nouo item sunt alia, eaque pauca & simplicia, vt baptis-
mus & cœna domini.

4. *Claritate*. Vetus habebat typos & umbras bonorum futurorum: omnia erant typica, vt sacerdotes, sacrificia, &c. Ideo omnia etiam obscuriora. In nouo habetur typorum impletio, eoque omnia sunt clariora, tam in sacramentis, quàm in doctrina.

5. *Donū*. Olim angustior & paucior erat: nunc largior & vberior est donorum spiritus sancti effusio.

Feriam fœdus nouum. Si ministerium condemnationis Ier. 31. 31.
fuit gloriosum, &c. Effundam de spiritu meo super omnem 2. Cor. 3. 9.
carne, &c. Ier. 2. 28.

6. *Duratiōe*. Vetus erat temporarium vsque ad Messiam: nouum est æternum: *Sempiternum fœdus feriam cum illis. Ier. 32. 40.*

7. *Obligatiōe*: Vetus populum obligabat ad totam legem, moralem, ceremonialem & forensem. Nouum nos obligat tantum ad legem moralem, & ad usum sacramentorum Christi.

8. *Amplitudine*. In veteri, ecclesia erat inclusa in gente Iudaica, ad quam alios accedere oportebat, qui seruari vellent. In nouo ecclesia est sparsa per omnes gentes, & ad eam accessus patet omnibus credentibus, cuiuscunq; sint nationis, conditionis, aut linguæ.

Observatio. Vetus testamentum seu fœdus sæpè in scriptura synecdochicè sumitur pro lege, respectu eius partis, quæ præcipuè in eo tractatur. Nam in veteri fœdere lex magis vrgebatur, & multæ erant eius partes: euangelium verò erat obscurius. Contrà nouum testamentum seu fœdus ferè sumitur pro euangelio: quia in nouo magna pars legis est abrogata, & euangelium clariùs patefactum.

QVÆST. XIX. Vnde id scis?

RESP. Ex euangelio: quod Deus primum in

1 3

para-

paradiso patefecit^a, ac deinceps per patriarchas^b, & prophetas^c propagauit: sacrificiis, reliquisque ceremoniis legis adumbravit^d: ad extremum verò per filium suum vnigenitum compleuit^e.

a Gen. 3. 25. b Gen. 22. 18. & 12. 3. & 49. 10. c Ies. 53. per totum & 42. 1. 2. 3. 4. & 43. 25. & 49. 5. 6. 22. 23. Ier. 23. 5. 6. & 31. 32. 33. & 32. 39. 40. 41. Mich. 7. 18. 19. 20. Act. 10. 34. & 3. 22. 23. 24. Rom. 1. 2. Heb. 1. 1. d Heb. 10. 1. & 10. 7. Col. 2. 7. Ioh. 5. 46. e Rom. 10. 4. Gal. 4. 4. & 3. 24. Col. 2. 17.

EXPLICATIO.

Ordo.

Hæc quæstio respondet terræ, *Vnde agnoscis miseriam?* Ex lege. Ita hic: *Vnde agnoscis liberationem?* Ex euangelio. Cùm igitur de mediatore sit dictum, necessariò etiam dicendum est de doctrina, in qua nobis mediator ostenditur, describitur, & offertur. Ea doctrina est Euangelium. Deinde dicendum quoque de medio, quo mediatoris ac beneficiorum eius sumus participes. Id medium est fides. De euangelio igitur hic dicendum est: 1. Quia mediator est subiectum euangelij. Docet enim, quis & qualis sit. 2. Quia eiusdem est auctor. Nam pars officij mediatoris est, euangelium reuelare: sicut dicitur: *Vngentus ille filius, qui est in sinu patris, ipse reuelauit nobis.* 3. Quia euangelium est pars fœderis: & nouum fœdus sæpè pro euangelio sumitur.

Iob. 1. 18.

Quæstiones præcipuæ sunt:

- I. Quid sit.
- II. An sit noua doctrina.
- III. Quomodo differat à lege.
- IV. Qui sint proprij effectus.
- V. Vnde constet eius certitudo.

I. Quid sit euangelium?

Ipse vox euangelij significat: 1. lætum nuncium: 2. sacrificium, quod offertur Deo pro læto nuncio:

3. præ-

3. primum, quod datur læta nuntiandi. Hic significat doctrinam seu nuntium lætum de Christo exhibito: vt, *Euangelizo vobis gaudium magnum, quia vobis hodie natus est Christus.*

Luc. 2. 10.

Differunt ἐπαγγελία & ἀγγελίον. Nam ἐπαγγελία est promissio de Messia exhibendo: ἀγγελίον est nuntium de Messia exhibito. Quanquam discrimen hoc non est perpetuum, & est potius in vocibus, quàm in re ipsa. Notantur enim eadem beneficia Messie per vtrumque, vt patet ex dictis: *Abraham vidit diem meum & gavisus est. Nemo venit ad patrem nisi per me. Ego sum ostium, &c. Constituit eum caput super omnia. Iesus Christus heri & hodie, &c.*

*ἀγγελίον
& ἐπαγγελία
differunt.*

1oh. 8. 56.

1oh. 14. 6.

1oh. 10. 7.

Eph. 2. 22.

Heb. 13. 8.

*Euangelium
quid sit.*

Est igitur euangelium doctrina diuinitus in paradiso per filium Dei mediatorem statim post lapsum patefacta, & prolata è sinu æterni patris: qua promittitur & annuntiatur ex gratuita Dei misericordia omnibus credentibus in filium Dei, & penitentiam agentibus liberatio à peccato, à morte, à maledictione & ab ira Dei, hoc est, remissio peccatorum, & salus, ac vita æterna, per & propter eundem filium Dei mediatorem: & per quem spiritus sanctus efficaciter operatur in cordibus fidelium, accendens fidem, penitentiam, & initium vitæ æternæ. *Vel ex qq. catech. 18. 19. & 20. hoc modo:* Euangelium est doctrina, quam Deus primum in paradiso patefecit, & deinceps per patriarchas & prophetas propagauit, sacrificiis, reliquisque caeremoniis legis adumbravit, ad extremum verò per filium suum vnigenitum compleuit: docens, quod filius ille Dei dominus noster Iesus Christus factus sit nobis sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio: h est, perfectus mediator, satisfaciens pro peccatis generis humani, & iustitiam ac vitam æternam restituens omnibus iis, qui vera fide ipsi inseruntur, eiusque beneficia amplectuntur.

Hanc definitionē confirmant omnes euangelij summæ, vt: *Hæc est voluntas eius, qui misit me, ut qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternam: ego vero resuscitabo eum in nouissimo die. Oportuit prædicari in e-*

1oh. 6. 41.

ius nomine resipiscantiam ac remissionem peccatorum, apud omnes gentes. Lex per Moysen data est, gratia vero per Iesum Christum.

Lu. 27. 47.
Ioh. 1. 17.

II. An euangelium semper fuerit notum in ecclesia, an verò sit doctrina noua?

Euangelium aliàs significat doctrinam de promissione gratiæ & remissionis peccatorum gratis dandæ propter sacrificium Messię: aliàs doctrinam de Messia exhibito. Posteriore significatione euangelium non semper fuit, sed cum nouo testamento cœpit: priore semper fuit in Ecclesia. Nam statim post lapsum hominis in paradiso est patefactum primis parentibus, ac deinde per patriarchas ac prophetas propagatum & declaratum, tandemque à Christo ipso completum & illustratum.

Act. 10. 43.

Probatur: 1. Testimoniis apostolorum, ut Petri: *Huic testimonium dant omnes prophete, remissionem peccatorum accepturum per nomen eius quemus, qui crediderit in eum.*

I. Pet. 1. 10.
Rom. 1. 2.

Itē: *De qua salute inquisuerunt & scrutati sunt Propheta. Et Pauli: Quod (euangelium) antè prædicerat per prophetas in scripturis sanctis.* Ipsi usetiā Christi dicentis: *Si crederetis Moysi, crederetis mihi: de me enim ille scripsit.*

Ioh. 5. 46.

2. Idem constat ex omnibus promissionibus & vaticiniis de Messia.

Hoc ideo diligenter notandum est, quia Deus vult nos scire, inde ab initio mundi vsq; ad finē tantum vnam fuisse & esse doctrinā & viam salutis per Christū, sicut dicitur. *Iesus Christus hęc & hodie idem est, & in secula. Ego sum Veritas, & Vita: nemo venit ad patrem nisi per me. Moyses de me scripsit.* Quomodo, inquis, Moyses scripsit de Christo? Quia recitat promissiones de Messia. *In semine tuo benedicentur omnes gentes terra. Suscitabit Deus prophetam, &c. Orietur stella ex Iacob. Non auferetur sceptrum de Iuda, donec veniat siloh, &c.*

Heb. 13. 18.
Ioh. 14. 6.
Ioh. 5. 46.

Gen. 12. 3.
Deut. 18. 15
Num. 24.
17.

Gen. 49. 10.

2. Quia easdem restringit ad certam familiam, ex qua Messias erat nasciturus, & cui subinde magis ac magis renouata est & declarata promissio de Messia. 3. Totum sacerdotium Leuiticum, & totus cultus ceremonialis, sacrificia oblationes, altare, templum, & quæ

quæ Moses descripsit, Christum spectabant: Etiam regnum & reges erant typus Christi & regni eius. Valde igitur multa scripsit Moses de Christo.

Obiect. 1. Paulus dicit, euangelium fuisse promissum per prophetas: & Petrus: prophetas venturam in nobis gratiam prædixisse. Non igitur euangelium semper fuit. *Resp.* Conceditur de euangelio secunda significatione accepto, h. e. de doctrina impletæ promissionis gratiæ per Christum in carne exhibitum, & de doctrinæ huius claritate. Olim enim euangelium non erat, sed promittebatur per prophetas: 1. quoad impletionem eorum, quæ in veteri testamento de Messia fuerant prædicta: 2. quoad clariorem cognitionem promissionis gratiæ: 3. quoad vberiores donorum spiritus sancti effusionem: h. e. euangelium olim non erat concio de Christo exhibitio, mortuo, resuscitato, euecto ad dexteram patris, qualis nunc est: sed erat concio de Christo exhibendo, & hæc omnia præstituro. Nihilominus erat euangelium, h. e. lætam nuncium de beneficiis Messiae venturi, sufficiens patribus ad salutem: sicut dicitur: *Abraham vidit diem meum & gaudium est. Huic testimonium dant omnes prophetae, &c. Finis legis est Christus.*

Obiect. 2. Idem Paulus ait, euangelium à temporibus æternis fuisse tacitum, & aliis ætatibus non innotuisse filiis hominum. *Resp.* Est fallacia diuisionis. Addit enim apostolus, *Et nunc*, quod non est omittendum, quia indicat etiam olim innotuisse, etsi minùs clarè, & paucioribus, quàm nunc. Est etiam fallacia à dicto secundum quid. Non enim sequitur, simpliciter non innotuisse, vel tectum fuisse, eò quod nunc clariùs & pluribus innotuit. Nam & patribus fuit notum, licet non tam notum, quàm nobis. Atq; huc discrimen illud ἐπαγγελίας & ἀγγελίας priùs expositum propriè pertinet.

Obiect. 3. Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum. Ergò non semper fuit euangelium. *Resp.* Gratia & veritas per Christum existit, nempe, quoad impletionem typorum, & plenam ex-

Rom. 1. 2.

1. Petr. 1. 20

Ioh. 8. 50.

Act. 10. 43.

Rom. 10. 4.

Rom. 16. 25

Ephes. 3. 5.

Ioh. 1. 17.

hibitionem atq; vberiore applicationem eorum, quæ in veteri testamento olim promissa erant. Sed hinc non sequitur, veteres prorsus fuisse destitutos gratia. Nam & ipsis gratia est facta per & propter Christum, manifestandum olim in carne, etsi languidiùs, quàm nobis. Quicquid enim gratiæ & veræ cognitionis Dei vnquam hominibus fuit, id per Christum eis contigit, sicut dicitur: *Vnigenitus ille filius,*

Iohan. 1. 18.

Iohan. 14. 6. qui est in sinu patris, ipse reuelauit nobis: Nemo venit ad

Iohan. 15. 5. patrem nisi per me: Sine me nihil potestis facere.

Inst. At dicit: per Moysen lex: ergo non euangelium. *Resp.* Per Moysen lex, quia principale officium Moysi fuit promulgare legem. Interim & euangelium docuit, quia de Christo scripsit & docuit, licet obscuriùs, vt dictum est suprâ. At Christi præcipuum munus erat promulgare euangelium, licet interim & legem doceret, sed non principaliter, vt Moyses. Moralem enim legem purgauit à corruptelis, ceræmonias impleuit, & vnâ cum forenâ lege abrogauit.

III. Quid euangelium à lege differat?

Euangelium & lex conueniunt in eo, quod vtraq; doctrina est à Deo, & quod in vtraq; de natura, voluntate & operibus Dei agitur.

Sed plurimùm etiam inter se differunt.

1. Patefactionibus seu modo patefactionum. Lex impressa est mentibus hominum in creatione, eoq; naturâ omnibus est nota, etsi nulla accedat patefactio alia. *Rom. 2. 15. Gentes opus legis scriptum habent in cordibus.* Euangelium non est naturâ notum, sed cœlitùs patefactum est soli ecclesiæ per Christum mediatorem. Nam illam legis mitigationem de satisfactione pro peccatis nostris per alium, de qua suprâ dictum est, nulla creatura videre vel sperare potuisset, si filius

Matt. 11. 27 Dei eam non reuelasset. Nemo nouit patrem nisi filius,

Matt. 16. 17 & cui filius voluerit reuelare. Caro & sanguis non reue-

Iohan. 1. 18. lauit tibi. Filius qui est in sinu patris, exposuit nobis.

2. Ipsa doctrinæ genere seu subiecto. Lex docet quales nos esse, & quid præstare Deo debeamus: sed non confert

confert vi^z id prestandi, nec ostendit rationem, quales euadere possimus. Euangelium verò docet, quomodo tales fiamus, quales nos esse lex præcipit. Offert enim promissionem gratiæ de Christi iustitia nobis per fidem imputata, non secus ac si nostra propria esset, docens nos hac imputatione iustitiæ Christi esse iustos coram Deo. Lex dicit: *Redde quod debes.* *Matt. 18. 28.*
Hoc fac & viues. Euangelium: *Tantummodo crede, &c.* *Luc. 10. 28.*

3. *Promissionibus.* Lex promittit vitam in se iustis, seu cum conditione propriæ iustitiæ & perfectæ obedientiæ à nobis præstitæ: *Qui fecerit ea, &c. Si* *Leuit. 18. 5.*
vis ingredi vitam, serua mandata. Euangelium eandem promittit iustificatis fide in Christum, seu cum conditione iustitiæ alienæ, nempe Christi, per fidem nobis applicatæ. *Matt. 19. 17.*

Nec propterea euangelium & lex inter se pugnant. *Lex & Eu-*
 Est enim lex vult mandata abs te præstari, si velis vi- *angelium*
 tam ingredi: non tamen excludit te à vita, si alius ea *non pu-*
 prote præstet. Ponit quidem vnum satisfaciendi mo- *gnans.*
 dum, nempe per te: sed non excludit alterum, ut su-
 pra est dictum.

4. *Effectus.* Lex sine euangelio est litera occidens, & ministerium mortis. *Quoniam ex lege est agnitio pec-* *Rom. 3. 20.*
cati: & Lex iram operatur: &, litera occidit. Per lite- *Rom. 4. 15.*
 ram verò intelligitur prædicatio externa, & nudatio *2. Cor. 3. 9. 7*
 iustitiæ faciendorum. Euangelium est ministerium vitæ & spiritus, hoc est, habet coniunctam efficaciam spiritus, & viuificat: quoniam per illud quasi per organum, spiritus sanctus fidem & vitam operatur in electis. *Euangelium est potentia Dei ad salutem, &c.* *Rom. 1. 17.*

Ex tertio discriminae sic argumentantur Flaciani. *Obiectio*
 Euangelij nulla est præceptio, sed legis. Prædicatio *Flaciana.*
 poenitentiae est præceptio. Ergo prædicatio poenitentiae non pertinet ad euangelium, sed ad legem.
Resp. Maior vniuersaliter sumpta est falsa. Hæc enim præceptio propria est euangelij, quod iubet nos sibi credere, amplecti beneficia Christi, & post iustificationem incoare nouam obedientiam, hoc est, eam iustitiam, quam lex requirit.

Inst.

Inst. Etiam lex iubet nos credere Deo. *Resp.* Lex iubet nos credere Deo in genere, h. e. fidem adhibere omnibus promissionibus, præceptis, & minis diuinis, idque cum comminatione pœnæ, nisi faciamus. Euangelium verò in specie nos iubet fide amplecti promissionem gratiæ, & deindè hortatur, intus & foris per spiritum sanctum & per verbum, vt viuamus euangelio dignè, sed hortatur tantùm in genere, non explicans per species: *hæc vel illud facies*, sed relinquit hoc legi: sicut contrà non dicit in genere: *crede omnibus Dei promissionibus*, tē inuens hoc legi: sed in specie dicit: *crede huic promissioni: confuge ad Christum, & remittentur tibi peccata.*

IV. Qui sint proprii effectus euangelij?

Proprii effectus euangelij sunt.

Rom. 10. 17. 1. Fides: quia *fides ex auditu, auditus per Verbum*
2. Cor. 3. 8. *Dei Euangelium est ministerium spiritus. Est potentia*
Rom. 1. 16. *Dei.*

2. Per fidem tota conuersio, iustificatio, regeneratio & salus.

V. Vnde constet certitudo euangelij.

Euangelij certitudo & veritas constat.

1. Ex testimonio spiritus sancti.
 2. Ex vaticiniis prophetarum.
 3. Ex impletione eorundem vaticiniorum præstata in nouo testamento.

4. Ex miraculis, quibus est confirmata euangelij doctrina.

5. Ex ipsius euangelicæ doctrinæ testimoniis: quia ipsa sola monstrat viam effugiendi peccatum & mortem, & solidam consolationem ostendit afflictis conscientiiis.

Dominica
V II,

QVÆST. XX. Num igitur omnibus hominibus, qui in Adamo perierant, per Christum salus redditur?

RESP. Non omnibus^a, verùm iis tantùm, qui

qui vera fide ipsi inseruntur, eiusque beneficia omnia amplectuntur^b.

^a *Matth. 7. 41. & 22. 14. b Marc. 16. 16. Iohan. 1. 11. & 3. 16. 18. 36. Iesa. 53. 11. Psal. 2. 12. Rom. 11. 20. Rom. 3. 22. Hebr. 4. 3. & 5. 9. & 10. 39. & 11. 6.*

EXPLICATIO.

Post explicatam doctrinam de modo liberationis per Christum, rectè etiam quæritur, qui & quomodo liberationis fiant participes, omnesne, an tantùm aliqui. Si enim nulli fierent participes, frustrà facta esset. Quæstio igitur 20. est *πυγγοικόν* ad doctrinam de fide, sine qua neq; mediator, neq; prædicatio euangelij ullis prodesset. Simul occurritur securitati carnis, & calumniæ, quòd Christus sit minister peccati.

Resp. 1. Non omnibus, qui in Adamo perierunt, *Gal. 2. 17.* per Christum salus redditur: *2.* sed tantum iis, qui vera fide Christo inseruntur, eiusque beneficia amplectuntur.

Prior pars nimis patet per experientiam: & ex scriptura. *Qui non credit in filium, non habebit vitam, sed Ioh. 1. 12. ira Dei manet super eo. Non omnis, qui dicit mihi, domine, domine, introibit in regnum cælorum. Nisi quis renatus fuerit de super, non potest introire in regnum Dei. Cur non omnes seruentur per Christum, non est insufficientia meriti & gratiæ Christi: est enim Christum. tum ad dignitatem & sufficientiam λόγος attinet: sed I. Ioh. 2. 3. hominum infidelitas, qua beneficia Christi in euangelio oblata repudiant, eo quod non Christi, sed sua culpa pereunt.*

Alterapars etiam patet ex scriptura. *Quotquot receperunt eum, eis dedit potestatem fieri filios Dei. Notitia Ioh. 1. 12. Iesa. 53. 17. Cur soli filii credentes seruentur, est: quia hi soli beneficia Christi amplectuntur: & quia in his solis Deus se. uentur per Christum. in mortem tradidit. Soli enim credentes agnoscunt miseriam.*

misericordiam & gratiam Dei, & pro hac ei gratias agunt.

Summa igitur est : licet mediatoris Christi satisfactio pro nostris peccatis sit perfectissima non omnes tamen per eam liberantur, sed illi tantum, qui euangelio credunt, & meritum Christi fide vera sibi applicant.

Obiect. 1. Gratia exsuperat peccatum. Ergo si peccato Adami omnes perierunt, multò magis gratia Christi omnes debent seruari. *Resp. ad antecedens.* Gratia exsuperat delictum, quoad satisfactionem, non quoad applicationem. Quòd ergo non omnes per gratiam Christi seruantur, incredulis est ascribendum, qui gratiam oblatam respuunt.

Obiect. 2. Præstita satisfactione sufficienti pro offensis, omnes debent recipi in gratiam. Christus præstitit satisfactionem sufficientem pro omnibus offensis. Ergo omnes debent recipi in gratiam: aut si hoc non sit, Deus est iniurius hominibus, vel Christi merito derogatur. *Resp. ad maiorem,* quæ vera est, nisi addita sit conditio satisfactioni, ut ij tantum per eam seruentur, qui eam fide sibi applicant, Est autem conditio expresse addita: *Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum daret, et OMNIS QUI CREDIT in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

Obiect. 3. Adam omnes damnationi subiecit. Christus aliquos duntaxat seruat. Ergo maior est vis peccati Adami ad condemnandum, quàm satisfactionis Christi ad seruandum. *Resp.* Negatur consequentia, quia vis, excellentia, & efficacia satisfactionis Christi non æstimatur multitudine aut numero hominum, qui per eam seruantur, sed ipsius beneficii magnitudine. Atqui maius est opus unum vel alterum hominem liberare à morte æterna, quàm omnes homines æternæ mortis reos facere per peccatum. Deindè, quòd minùs ad omnes penetret vis efficacis beneficii Christi, sicut vis peccati Adami ad omnes penetrauit: culpa est in ipsis hominibus, qui

Job. 3. 16.

1.

2.

qui non æquè sibi applicant meritum Christi per fidem, atque sibi applicant peccatum Adami per naturam & imitationem. Cur verò non omnes sibi applicant nec omnes credant, sublimior est quæstio, quæ huc non pertinet. *Miseretur Deus cuius Vult: Rom. 9. 18. quem autem Vult, indurat. Et ita vult patefacere misericordiam, ut etiam exerceat iustitiam.*

QVÆST. XXI. Quid est vera fides?

RESP. Est non tantum certa notitia, qua firmiter assentior omnibus, quæ Deus nobis in verbo suo patefecit^a, sed etiam certa fiducia^b, à spiritu sancto^c, per euangelium in corde meo accensa^d, qua in Deo acquiesco, certò statuens, non solum aliis, sed mihi quoque remissionem peccatorum, æternam iustitiam, & vitam donatam esse^e, idque gratis, ex Dei misericordia, propter vnus Christi meritum^f.

^a Iacob 2. 19. ^b Heb. 11. 1. 7. Rom. 4. 18 19. 20. 21. & 10. 10. Eph. 3. 12. Heb. 4. 16. Luc. 1. 6. ^c Gal. 5. 22. Matth. 16. 17. 2. Corinth. 4. 13. Iohan. 6. 29. Ephes. 2. 8. Philip. 1. 19. Act. 16. 14. ^d Rom. 1. 16. & 10. 17. 1. Corinth. 1. 21. Act. 10. 44. & 16. 14. ^e Rom. 1. 17. Gal. 3. 11. Hebr. 10. 38. Rom. 5. 1. Gal. 2. 16. ^f Ephes. 2. 8. Rom. 3. 24. & 5. 19. Luc. 1. 77. 78.

EXPLICATIO.

Doctrina de fide sequitur. 1. quia fides est medium, quo sumus mediatoris participes. 2. quia sine fide euangelij prædicatio nihil prodest. De ea quæritur. 1. quid sit: 2. quas habeat species in scriptura: 3. quid à spe differat: 4. quæ sint causæ efficientes fidei iustificantis: 5. quæ eius effectus: 6. quibus detur.

1. Quid sit fides in genere?

Fides à fiendo dicta, quia fiat, quod dictum est, iuxta

Cic. 1. offic. iuxta Ciceronem est dictorum conuentorumque constantia & veritas: & fundamentum iustitiæ.

Fides in genere.

Vulgò definitur, quòd sit notitia certa propositionum seu conclusionum, quibus assentimur propter asseuerationem testium veracium, de quibus fas non est dubitare, siue ille sint Deus, siue angeli, siue homines, siue experientia. Cùm verò alia sit diuinarum, alia humanarum rerum fides, generalissima distinctione: quæritur hic, quid sit fides rerum diuinarum, seu fides theologia. Danda est igitur definitio fidei generaliter sumit, aliquantò restrictione: & tamen talis, quæ omnibus fidei speciebus in scriptura traditis competat.

Fides in S. Scriptura.

In genere igitur fides, cuius sit mentio in sacris literis, est assensus vel notitia certa propositionum de Deo, eiusque voluntate, operibus, & gratia, quibus assentimur propter testimonium diuinum. *Seu*, est assentiri omni verbo Dei ecclesiæ tradito in lege & euangelio, propter asseuerationem ipsius Dei.

Gal. 2, 23.

Sæpè autem fides accipitur pro ipsa doctrina ecclesiæ, seu pro rebus, quibus ex Dei verbo ad fidem informamur: vt cùm dicitur, *fides christiana, fides apostolica*. Sæpè pro impletionem veterum promissionum seu pro rebus ipsis, quæ creduntur, vt: *Antequam Genisset fides, sub legis præsidio tenebamur, conclusi in eam fidem, quæ erat reuelanda, &c.*

II. Quotplex sit fides.

Quatuor species fidei in scriptura commemorantur: historica, temporaria, miraculorum, & iustificans siue saluifica. Discrimen harum specierum earum definitionibus constat.

1.
*Historica
fides, seu
dogmatica.*

Historica fides est agnoscere & statuere, quòd verum sit omne Dei verbum diuinitus traditum vel patet actum, siue per vocem, siue per oracula, siue per visiones, siue per alium reuelationis modum, propter ipsius Dei autoritatem & asseuerationem, de qua nobis constat. Nominatur historica: quia tantum est notitia historiz, h e, eorum quæ Deus dicitur fecisse,

cisse, aut facere, aut facturum esse. De hac fide loquuntur dicta: *Si habeam omnem fidem, &c.* quod 1. Cor. 13. 2. tamen etiam de quavis fide intelligi potest, excepta iustificante. *Damones credunt, & contremiscunt. Simon* Luc 2. 19. *credidit:* nempe veram esse doctrinam Petri. Sed non *Act. 3. 13.* habuit fidem iustificantem.

Temporaria fides est assentiri doctrinæ cum professione & lætitia, sed non vera & solida, h. e. non orta ex sensu gratiæ Dei erga se, sed ex aliis quibus-
cunq; causis ideoq; tantum ad tempus durat, & tempore afflictionum deficit. *Sensu*, est assentiri doctrinæ celesti per prophetas & apostolos traditæ, eamque profiteri, de ea gloriari, & eius cognitione lætari ad tempus: non propter applicationem promissionis ad se, h. e. non propter sensum gratiæ in suo corde, sed propter alias causas. Hæc definitio sumpta est ex parabola & verbis Christi: *Qui in petrosa semen excepit* Matt. 13. 21 *non est, qui sermonem audit, & statim cum gaudio accipit, Verum non habet radicem in semetipso, sed temporarius est, ortusq; oppressione vel persecutione propter sermonem statim offenditur.* Causæ verò gaudij quodammodò sunt infinitæ, in aliis aliæ: omnes tamen temporariæ, quæ cum mutantur, fides deficit. Hypocritæ lætantur auditione euangelij, *vel quia eis est res noua, vel quia videtur* blandiri eorum affectibus, dum leuat eos oneribus traditionum humanarum, ut doctrina de libertate christiana, de iustificatione, &c. *vel quia* quæruunt sub eius professione licentiam peccandi, compendia & commoda, priuata vel publica, diuitias, honorem, gloriam, &c. quod patet, cum ad crucem est ventum. Tum enim, quia radicem non habent, exuruntur. Non autem lætantur, sicut verè credentes, de sensu gratiæ Dei, & de bonorum in verbo oblato- rum applicatione ad sese: quæ est causa solidæ & veræ lætitiæ in verè credentibus, & cuius vnius causæ remotio sufficit ad hoc, ut fides sit temporaria.

Hæc fides temporalis differt ab historica sola lætitia comitante ipsam. Historica enim tantum habet
K notitiam. *historica.*

Quomodo

temporalis

differt ab

notitiam. Temporaria verò etiam lætatur ea cognitione quam habet. ~~Tempus~~ enim accipiunt verbum cum gaudio: dæmones autem credunt historicè, sed non gaudent, verùm contremiscunt: non lætantur notitiâ quam habent, sed vellent eam prorsus extingui. Imò etiam non profitentur, se esse sectatores eius doctrinæ, etsi sciant veram esse, sed horribiliter eam oderunt, & oppugnant. In hominibus tamen historica fides aliàs coniuncta est cum professione, aliàs non. Sæpè enim homines quibusdam de causis ea profitentur, quæ oderunt. Multi verò, qui sciunt doctrinam veram esse, nihilominus eam oppugnant. *Sie wolten daß die Bibel im Rhein schwimme; & hi peccant in spiritum sanctum.*

Obiect. Atqui diabolus sæpè professus est Christum. Ergo, &c. *Resp.* Fecit hoc non studio propagandi aut promouendicam, sed ut eam misceret cum suis mendaciis, & redderet suspectam. Ideò Christus eum iubet tacere, quemadmodum & Paulus in Actis.

Marc. 1. 25.

Act. 16. 18.

3.

Fides miraculorum

Miraculorum fides est donum singulare faciendialiquid opus extraordinarium, aut prædicendi certum euentum, ex reuelatione diuina. *Seu*, est certa persuasio de futuro aliquo effectu miraculoso, quem fieri petit & euenturum dicit, ex reuelatione diuina aut promissione singulari. Hæc enim fides non potest ex nudo verbo generali concipi, nisi accedat specialis promissio aut reuelatio. De hac fide ait apostolus: *Si habeam omnem fidem, adeò ut montes transferam.* Hoc dictum licet intelligatur de omnibus fidei speciebus, excepta iustificante: tamen præcipuè loquitur de fide miraculorum.

1. Cor. 13. 2.

Diuersam hanc esse ab aliis fidei speciebus, probatur:

Matth. 17. 20

1. Ex dicto Christi: *Si habeatis fidem, quantum est granum synapis, dicetis monti huic: demigra hinc illuc: & demigrabit.* Atqui multi sancti habuerunt firmam fidem, ut Abraham, Dauid &c. & tamen non transulerunt montes. Ergo hæc est certa species fidei iustificante distincta.

2. Exorcistæ filij Sceux in Actis conabantur ei. *Act. 19. 14.*
 cere dæmonia, cum non haberent donum id facien-
 di, quibus proinde res malè succedebat.

3. Simon magus dicitur credidisse: & tamen non *Act. 8. 11.*
 potuit edere miracula. Nam ideò volebat hanc fa-
 cultatem pecuniâ emere.

4. Diabolus nouit historiam: nec tamen edit mi-
 racula, quia nemo nisi creator potest immutare re-
 rum naturam.

5. Iudas docebat, & edebat miracula, sicut alij
 Apostoli: ergo habuit fidem historicam (fortasse et-
 iam temporariam) & miraculorum: & tamen non
 habuit iustificantem: à Christo enim vocatur diabo- *Ioh. 6. 70.*
 lus.

6. Multi dicent: *Domine, domine, nōne in nomi-* *Matt. 7. 22*
netuo dæmonia eiecimus: quibus tamen respondebit
 Christus: *nūquam noui vos.*

7. Denique aliæ species fidei se extendunt ad o-
 mnia, quæ credenda in verbo proponuntur. Hæc ve-
 rò ad certa tantum opera & euentus extra ordina-
 rios pertinet. Est ergo species fidei ab aliis distin-
 cta.

Iustificans fides propriè est ea, quæ definitur in ca-
 techesi, in qua definitione genus est notitia & assen- *4.*
sus firmus. *Fides iusti-*
 Doctrinæ enim incognitæ nulla fides: & *ficans.*
 oportet te doctrinam prius nouisse, quàm ei credas:
 ex quo Papistarum fides implicita refutatur. *Diffe-*
rentia est fiducia & applicatio gratuitæ remissionis
 peccatorum per & propter Christum. *Proprium* est
 acquiescere & lætari in Deo propter hoc tantum bo-
 num. *Causa efficiens* est spiritus sanctus. *Instrumen-*
talis est euangelium, sub quo etiam sacramento-
 rum usus intelligitur. *Subiectum* est voluntas & cor
 hominis.

Differt ergo fides iustificans siue saluifica à reli-
 quis speciebus, quòd hæc sola est certa fiducia, qua
 nobis applicamus Christi meritum, hæc, certò statui-
 mus, iustitiam seu meritum Christi nobis quoq; do-
 nari & imputari. *Discrimen.*
1.
Fiducia.
 Fiducia verò est motus cordis &
 K 2 volun-

voluntatis persequens bonum aliquod, eoque gaudens & nitens: germanice *vertrawen/sich ganz vund gar daranß verlassē*. *πίσις* enim & *πισδών* est a *πίσις* *σμεν*: unde *πισδών* etiam apud profanos autores significat fiduciam collocare, niti re aliqua: ut apud Phocylidem:

Ἀπὸ μὰ πῖσδω, πολὺ τ' ἐπὶ σὺ δουλῶ:

& apud Demosthenem: *Σαυτὴς πῖσδωις: confidis tibi ipsi*, seu te ipso niteris.

2. Differt etiam ab historica, quòd historiam semper in se complectitur: historica verò ad iustificantem non sufficit: sicut nec alia dux. Et ab omnibus, quòd ex sola iustificante est iustitia & hæreditas. Nam si, ut apostolus dicit, fide iustificamur, fides imputatur ad iustitiam: ex fide est hæreditas: ea fides erit una aliqua harum quatuor. At non est historica: alioquin & diaboli essent iusti & hæredes: nec temporaria: quia hanc Christus reiecit: nec miraculorum: alioquin Iudas etiam esset hæres: Ex sola igitur iustificante est iustitia & hæreditas: quæ quidem propriè & simpliciter in scriptura fides appellatur, & electorum est propria.

Propria fides iustificantis. Quid sit autem fides iustificans, nemo verè intelligit, nisi qui credit, seu qui eam habet: sicut qui nunquam vidit & gustavit mel, non intelligit, quis sit eius sapor, etsi multa ei de mellis dulcedine & suavitate dicas. Reperit autem quisq; credens in se hæc, quæ & aliis explicare potest:

1. Credit vera & diuina esse omnia, quæ in scriptura continentur.

2. Sentit se obligari ad ea firmiter credenda & amplectenda. Si enim vera & diuina esse fatemur: iustum est, ut eis assentiamur.

3. Præcipuè intuetur, amplectitur, & sibi applicat promissionem gratiæ seu de gratuita remissione peccatorum, iustitiæ & vitæ æternæ, per & propter Christum: sicut dicitur: *Qui credit in filium Dei, habet vitam æternam.*

4. Hac fretus fiducia firmiter acquiescit in presententi

senti gratia Dei, & ex ea sic concludit de futura: Cùm iam me amet Deus, & mihi det tanta bonitatem, iam seruabit me in æternum: quia est immutabilis, & dona eius sunt absq; pœnitentia.

5. Sequitur lætitia in corde de his bonis, & pax conscientie omnem humanum intellectum superans.

6. Habet voluntatem & serium studium obediendi Deo, sine exceptione, in omnibus faciendis aut patiendis, quæ Deus iubet. Facit igitur homo præditus fide iustificante officium mundo & diabolo resistantibus. Hæc, qui verè credit, in se sentit: & qui in se sentit, verè credit.

IV. Quid fides & spes differant?

Fides iustificans non confunditur cum spe, etsi utraq; eadem bona respiciat. Fides enim apprehendit præsentia, spes autem futura. *Contra*: Credimus vi-

Vita æterna præsens & futura bonum.

tam æternam, quæ tamen est futura. Ergo fides etiam est futurorum. *Resp.* Vita æterna est futurum bonum quoad consummationem, & sic iam non creditur simpliciter, sed speratur. *Spe enim salus facti sumus. Nunc filij Dei sumus, sed nondum patefactum est quod erimus, &c.*

Rom. 8. 24. 1. Ioh. 3. 2.

Est verò etiam præsens bonum, i. quoad præsentem voluntatem Dei nobis eam dandi, 2. quoad eius initium etiam in hac vita, & sic non speratur, sed creditur vita æterna, iuxta dicta: *Qui credit in filium Dei, habet vitam æternam, & transiit à morte in vitam.*

Ioh. 5. 24. Ioh. 17. 3.

Hæc est Vita æterna, ut te solum cognoscant verum Deum, &c. Fide igitur statuimus nostra esse bona, quæ nondum habemus, propter promissionem diuinam: sed spe certa expectamus, quoad impletionem. Et hoc sensu dicit apostolus, fidem versari circa res speratas: *Fides, inquit, est certitudo rerum sperandarum, hoc est, illud, quod facit, ut extent quæ sperantur: & quod demonstrat, quæ non apparent: nempe quoad impletionem & consummationem, &c.*

Hebr. 11. 1.

Alij sic conciliant: Fides amplectitur propositiones

K 3 nes

nes symboli præsentes de rebus futuris: spes autem res ipsas futuras. Sed minùs popularis est hæc conciliatio quàm altera.

V. Quæ sint causa fidei?

Causa efficiens prima & principalis fidei historice, temporariæ & miraculorum est spiritus sanctus, sed actione diuina generali: Iustificantis verò actione speciali: *Gratia Dei seruati estis per fidem, non ex vobis: Dei donum est, &c.*

Obiect. Diabolus habet fidem historicam. Ergo à spiritu sancto. *Resp.* Etiam quæ in dæmonibus est fides, efficitur à Deo, sed generali & vniuersali, vt dictum est, operatione, non speciali, quia tali operatione & modo spiritus sanctus in solis electis operatur fidem iustificantem. Nam etiam in dæmonibus & hypocritis, quicquid est cognitionis, Deus per spiritum suum efficit, sed non ita, vt eos regeneret aut iustificet, sicut electos: neq; ita, vt ipsi eum doni huius autorem agnoscant vel celebrent.

Instrumentalis causa fidei in genere, est totum verbum Dei comprehensum libris veteris & noui testamenti, in quibus præter verbum multa etiam opera & miracula Dei continentur.

Proprium verò organum fidei iustificantis est prædicatio euangelij. *Rom. 1. 16. Euangelium enim est potentia Dei ad salutem omni credenti. Rom. 10. 17 Fides ex auditu est: auditus per verbum Dei.* Ordinariè igitur absq; euangelij prædicatione fides iustificans non generatur in adultis.

Fidei miraculorum organum non est simpliciter verbum Dei, sed requiritur promissio vel reuelatio singularis.

Formalis causa fidei iustificantis est differentia & proprium definitionis.

Obiectum eiusdem est Christus & promissio gratiæ. *Subiectum* seu materia in qua, est intellectus, voluntas, & cor hominis.

Finalis: 1. Est celebratio iustitiæ, bonitatis ac misericordiæ Dei. 2. Salus nostra.

VI. Qui

V I. Qui sint effectus fidei?

Effectus fidei iustificantis sunt: 1. Iustificatio coram Deo. 2. Lætitia ac quiescens in Deo, & pax conscientie. *Iustificati ex fide, pacem habemus cum Deo.* Rom. 5. 1.
3. Conuersio, regeneratio & tota obedientia. *Fide enim Deus purificat corda.* 4. Ad effectus pertineat consequentia: incrementum donorum spiritualium & corporalium, & acceptio ipsarum rerum. *Ador. 15. 9*

Primus itaque effectus fidei iustificantis est iustificatio: ex hac deindè promanant alia beneficia, quæ fidem consequuntur, & quæ per fidem credimus nobis dari, quorum proindè fides est causa. Nam quod causa est causæ, est etiam causa effectus. Si igitur fides est proxima causa iustificationis: etiam causa est eorum, quæ iustificationem consequuntur. *Fides tua te seruauit.* Summa: Effectus fidei sunt iustificatio & regeneratio, incoata in hac vita, & perficienda in altera. Rom. 3. 28. & 10. 10. Act. 13. 39. *Luc. 8. 48.*

V II. Quibus datur fides?

Iustificans fides est electorum propria, & quidem omnium. Datur enim omnibus & solis electis, etiam infantibus, inclinatione. *Nemo uenit ad me, nisi pater Ioh. 6. 44, traxerit eum. Vobis datum est nosse mysteria regni celorum: reliquis autem non est datum. Crediderunt quot-* Matt. 13. 11
quot erant ordinati ad uitam æternam. Quos predestina- Act. 13. 48.
uit, eos etiam uocauit, iustificauit, glorificauit. Fides do- Rom. 8. 3.
num Dei est. Non omnes auscultarunt euangelio. Esaias Eph. 2. 8.
enim dixit: Domine, &c. Non omnium est fides. Rom. 10. 16
2. The. 3. 2

Fides temporaria & miraculorum datur etiam iis, qui sunt tantùm uisibilis ecclesiæ membra, id est, hypocritis. *Nonne in nomine tuo fecimus uirtutes multas? Matt. 7. 22*
daemonia eiiecimus? Iam tamen fides miraculorum desinit, quæ uiguit in primitiua ecclesiâ: siquidem doctrina miraculis iam satis est confirmata.

Historica etiam omnibus extra ecclesiam contingere potest, cùm etiam sit diabolorum.

Obiect. Fides historica est bonum opus. Diaboli habent fidem historicam. Ergo habent bona opera.
Resp. ad maiorem : fides historica est bonum opus, si sit coniuncta cum applicatione & fiducia. *Ist.* Est effectus spiritus Dei : ergo etiam sine applicatione est bonum opus. *Resp.* Est bonum opus per se : sed fit malum per accidens, cum non applicatur & accipiuntur ea, quæ agnoscit esse vera. Ideo diaboli dicuntur contemnere, quia quæ norunt de Deo, sibi non applicant, h e, non credunt, Deum ipsi quoque talem esse, qualem esse sciunt ex verbo, bonum, misericordem, &c.

Contra id, quod fides sit omnium electorum. *Obiect.* 2. Infantes multi sunt electi : Nec tamen habent fidem. Ergo fides non est omnium electorum. *Resp.* ad maiorem : Infantes non habent fidem actualem ut adulti : habent tamen potentiam seu inclinationem ad credendum, quam spiritus sanctus pro eorum captu & modulo in iis operatur. Cum enim spiritus sanctus etiam infantibus promittatur, non potest in eis esse otiosus. Manet ergo, quod dictum fuit, fidem esse omnium electorum.

Fides est professio fidei necessaria. Quin & illud addo, fidem omnibus electis esse necessariam, nec tantum fidem, sed & professionem fidei, idq; 1. Propter mandatum Dei. *Non assumes nomen domini Dei tui in vanum*, Ergo rectè assumes. *Qui me confessus fuerit coram hominibus, &c.* 2. Propter gloriam Dei. *Luceat lux vestra coram hominibus, &c.* 3. Quia fides non est otiosa, sed veluti arbor frugifera per confessionem se prodit : 4. Propter salutem nostram. *Ore sit confessio ad salutem* : 5. Ut alios ad Christum adducamus. *Et tu conversus confirma fratres.*

Scimus autem nos habere fidem : 1. Ex testimonio spiritus S. & ex ipso fidei sensu, h e, vero & non simulato desiderio accipiendi beneficia à Christo oblata. Credens enim scit se credere : iuxta illud apostoli : 2. *Tim.* 1. 12. *Scio cui crediderim.* Et : *Quia habemus eundem spiritum fidei* : secundum illud, quod scriptum est : *Credids et ideo locutus sum : nos quoque credimus, quam ob rem etiam loquimur.* *Qui credit in filium Dei habet testimonium in seipso.*

1. Ex

2. Ex lucta fidei cum dubitatione. 3. Ex effectis, hoc est, ex serio proposito ac studio obediendi Deo secundum omnia eius mandata.

Obiect. 3. Qui possunt labi & deficere ante finem *Contrastivitz*, ij non possunt esse certi de vita æterna: quia *des certum* certum esse de salute, & posse excidere salute, inter *dissem* se pugnant. Atqui omnes nos possumus labi & deficere. Ergo non possumus de salute esse certi, & sal. *πληροφ.* sum esse, quòd fides sit certa fiducia, &c. *Resp. ad maiorem*, quæ vera est de iis, qui possunt labi & deficere finaliter. Nam sic posse labi, pugnat cum certitudine salutis. At vera hde semel donati à Deo, non deficient finaliter.

Inst. 1. Omnes infirmi possunt deficere finaliter. Nos omnes sumus infirmi. Ergo, &c. *Resp. ad maiorem*, quæ vera est, nisi infirmos gratia Dei sustentet, ne labantur finaliter. Sic autem sustentat Deus electos. *Si ceciderit iustus, non collidetur, quia Deus sup. Psal. 37. 24* ponit manum.

Inst. 2. Deus non expressit, se nos servaturum in gratia finaliter. *Resp.* Imò expressit loco dicto, & alibi: *Ego vitam æternam do eis, nec peribunt in æternum, neq; rapiet eas quisquam è manu mea. Pater qui dedit eis mihi, maior est omnibus, neq; potest eas quisquam rapere è manu patris mei: Ego & pater unum sumus. Mihi persuasum est, neq; mortem, neq; vitam, neq; instantiam, neq; futura, &c. posse nos separare à caritate Dei, quæ est in Christo Iesu.* *Ioh. 10. 28. Rom. 8. 38.*

Inst. 3. Qui stat, videat, ne cadat. Ergo Deus per seuerantiam non promisit, sed nobis committit. *1. Cor. 10. 12.* *Resp.* Fallacia non causæ. Nam hac ipsa hortatione Deus vult fidelium salutem fouere, conferuare, & perficere: non autem eorum viribus aut arbitrio perseuerantiam committere. Quare si verè nunc credimus, statuere certò debemus, Deum etiam deinceps nos servaturum esse. Nam si nos vult esse certos de gratia præsentè: vult etiam certos esse de gratia futura: quia est immutabilis.

Inst. 4. Nescit homo, amore an odio sit dignus.

Ecc. 9. 1.

Ergo non possumus esse certi de gratia præsentis: & per consequens nec de futura. *Resp. ad antecedens:* 1. Nescit homo, ex causis secundis, seu ex euentibus bonis vel malis. Externa enim fortuna non est *κατα* *ἐαυτοῦ* fauoris vel odij Dei. 2. Nescit ex se: scit autem Deo reuelante. Nescimus igitur quoad causas secundas, & quo ad nos seu per nos. Sed scire possumus, Deo nos docente per verbum suum & spiritum.

Rom. 11. 34.

Inst. 5. Quis cognouit mentem domini? *Resp.* Antepatefactionem. nemo cognouit: sed post patefactionem cognoscimus mentem domini, quantum ad salutem sufficit. *Nos omnes reuelata facie gloriam Domini ut in speculo intuentes, in eandem imaginem transformamur, & c.*

Isa. 18.

Obiect. 4. Si iustus deflexerit à via sua recta, morietur in peccatis suis. Ergo etiam credentes possunt deficere à pietate & perire. *Resp.* 1. conditionalis nihil ponit. 2. Iustus ibi dicitur non tantum qui verè est, sed etiam qui videtur esse iustus, quales sæpè sunt hypocritæ *ὡς ἄνθρωποι*, credentes ad tempus, & postea deficiente. Nam verè iustus, est vt arbor plantata ad riuos aquarum, cuius folia non defluunt.

*2 Cor. 6. 1.**Matth. 26.**41.*

Obiect. 5. Paulus hortatur Corinthios, ne frustra receperint gratiam. & Christus, vt vigilemus & oremus. *Resp.* Prohibetur securitas carnalis, præcipitur vigilantia & precatio, quibus certitudo salutis in electis fouetur & conseruatur.

Obiect. 6. Saul defecit finaliter: & fuit pius: Ergo quidam pij deficiunt finaliter. *Resp.* Saul non fuit verè pius, sed hypocrita. Minor igitur negatur. *Inst.* Habuit dona spiritus sancti, *Resp.* Habuit dona communia electis & reprobis: non habuit dona regenerationis & *ἰδιόμοις* electis propria.

Obiect. 7. Doctrina de perseuerantia & de certitudine salutis parit securitatem. *Resp.* Parit securitatem

tatem spiritualement per se in electis, carnalem per accidens in reprobis.

QVÆST. XXII. *Quanam sunt illa, quæ necesse est hominem Christianum credere?*

RESP. Omnia, quæ nobis in euangelio promittuntur^a, quorum summa in symbolo apostolico, seu in capitibus catholice & indubitatae omnium Christianorum fidei, breuiter comprehenditur.

^a Ioh. 20. 31. Matth. 28. 20. Marc. 1. 15.

EXPLICATIO.

Post tractationem de fide rectè quæritur de credendorum summa, seu de fidei obiecto. Fides igitur in genere fertur in omne Dei verbum, eiq; firmiter allentitur, vt ex fidei definitione constat. Sed fides iustificans propriè spectat promissiones euangelij seu concionem gratiæ per Christum. Euangelium ergò propriè est obiectum fidei iustificantis. Ideo & propriè dicitur doctrina credendorum: sicut lex propriè est doctrina faciendorum.

Excluduntur igitur traditiones humanæ, placita pontificum, decreta conciliorum. Fides enim solo Dei verbo, tanquam immoto fundamento niti potest. Sed decreta hominum sunt incerta: quia omnis homo mendax: solus Deus est verax, & verbum eius est veritas. Christiani igitur vt non debent ipsi sibi materiam fidei confingere, ita nec debent ab hominibus confectam aut traditam amplecti, sed debent credere euangelio, iuxta dicta: *Agite penitentiam & credite euangelio.* Marc. 1. 15. *Ne fides vestra consistat in sapientia hominum, sed in potentia Dei.* Porro euangelij seu credendorum

dorum summa est symbolum apostolicum, de quo sequitur.

QVÆST. XXIII. *Quod est illud symbolum?*

RESP. Credo in Deum, patrem omnipotentem creatorem cœli & terræ:

2. Et in Iesum Christum, filium eius unigenitum, dominum nostrum:
3. Qui conceptus est de spiritu sancto, natus ex Maria virgine:
4. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & sepultus, descendit ad inferna:
5. Tertia die resurrexit à mortuis:
6. Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram Dei patris omnipotentis:
7. Inde venturus est iudicatum vivos & mortuos:
8. Credo in spiritum sanctum:
9. Credo sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem:
10. Remissionem peccatorum:
11. Carnis resurrectionem:
12. Et vitam æternam. Amen.

EXPLICATIO.

Symbolum in genere notam vel testificam significat, qua quis discernitur ab alio. ut symbolum militare est tessera discernens socios ab hostibus: ein Feldzeichen oder Losung. Symbola, &, quod confertur ad convivium, ~~den Vorzeichen~~, zusammen schiessen. In ecclesia significat brevem & summariam fidei Christianæ formam, qua ecclesia eiusque membra ab aliis sectis se discernunt. Sunt qui putant dictum esse

esse *symbolum*, quia ab apostolis sit collatum. Sed non potest probari, singulos apostolos al quam eius partem contulisse. Probabilior est ratio, *symbolum* dici, quod hi articuli sunt *norma certa*, ad quam omnium fides congruere & conferri debet, quicunque volunt seruari. *Apostolicum* dicitur, quia continet *summam doctrinæ apostolicæ*, quam cogeantur tenere & profiteri *catechumeni*: vel quia apostoli eam summam discipulis suis tradiderunt, & ab eorum discipulis ecclesia eam postea accepit. Dicitur & *catholicum*, quia omnium Christianorum est una fides.

ex ore et pectore
unusquisque summam
lum
Symbolum

Apostolicum

Quæritur hic, cur post *symbolum apostolicum* alia *symbola*, ut *Nicænum*, *Athanasij*, *Ephesinum* & *Chalcedonense* sint facta & recepta in Ecclesia. *Resp. bolum.*

Hæc *symbola* propriè non sunt alia *symbola* ab apostolico, sed tantum sunt apostolici repetitio & declaratio, qua in aliis alia quædam verba sunt adiecta *explicationis causa propter hæreticos*, à quibus illud ob breuitatem deprauabatur.

Fuerunt & aliz graues causæ, quæ cogerent episcopos & doctores ecclesiarum has breues confessionis formulas condere, præsertim crescentibus & ecclesiis & hæresibus: nimirum: 1. Ut omnes tam iuuenes quàm adulti *fundamentum Christianismi breuiter comprehensum in animo circumferre possent*. 2. Ut omnes fidei suæ confessionem & consolationem in conspectu semper haberent, scientes, quæ sit illa doctrina, propter quam persecutiones essent sustinendæ: Sicut Deus olim summam legis & promissionum suarum breuiter complexus erat, ut omnes haberent in conspectu vitæ regulam, & consolationis fundamentum 3. Ut fideles haberent certam notam seu tesseram, quâ in præsentia, & deinceps omnibus sæculis discernerentur ab infidelibus & hæreticis, vocem propheticam & apostolicam veritè corruptentibus, qua etiam de causa hæ confessiones appellatæ sunt *symbola*. 4. Denique ut extaret regula perpetua, simplex, brevis, & omnibus

Causa aliorum symbolorum. Vide Admon. Neust. pag. 120.

1.

2.

3.

4.

cogni-

cognitu facilis, ad quam omnem doctrinam & interpretationem scripturæ examinarent, ut cum ea congruentem reciperent, pugnantem repudiarent.

Symbolum apostolicum Interim apostolicum aliis symbolis *antecellit* longè auctoritate: 1. Quia ferè totum *ipsum scripturæ* *antecellit aliis.* *verbis constat.* 2. Quia omnibus aliis symbolis est antiquius, & vel inde ab apostolis, vel ab ipsorum discipulis & auditoribus, viris apostolicis, ecclesiæ est traditum, & per manus ad nos vsque propagatum. 3. Quia fons est & regula, aliorum symbolorum, quæ eius declarandi causa ad vitandas hæreticorum fraudes & corruptelas, in synodis vniuersalibus & œcumenicis, ecclesiæ totius consensu edita & approbata fuerunt.

Aliorum symbolorum auctoritas unde dependat.

Reliquorum verò symbolorum certitudo consistit non in auctoritate vel placitis hominum aut conciliorum, sed in perpetuo consensu scripturæ sacræ, & totius ecclesiæ inde ab apostolis retinentis doctrinam apostolicam, & testimonium edentis ad posteros, hanc doctrinam ab apostolis & eorum auditoribus acceptam esse, qui consensus omnibus considerantibus est obuius. Certum est nec angelorum nec hominum ecclesiam habere potestatem condendi nouas leges de cultu Dei, aut nouos articulos fidei obligantes conscientiam. Id enim est solius Dei. Neque Deo propter ecclesiæ, sed ecclesiæ propter Dei testimonium credendum est. Hæc de symbolorum causis & auctoritate desumpta sunt ex Admonit. Neustad. anno 81. de Concordia Bergensi à D. Vr. sino scripta: vbi plura de veritate & auctoritate scriptorum ecclesiasticorum eruditè disputata legant Theologiæ studiosi à pag. 117. vsque ad pag. 142. Typum hîc breuiter subiicio.

Scripta

Scripta de doctrina ecclesiarum sunt vel

Divina, h. e., à Deo immediate prophetis & apostolis inspirata: ut sunt libri canonici veteris & noui testamenti. Hæc sola simpliciter sententiis & verbis sunt *quod* *modum* *ad* *gloriam* *dei*: ideoq; sola aliorum omnium norma.

Ecclesiastica, h. e., à doctoribus ecclesiasticis scripta: eaq; sunt vel

Publica, h. e., communi & publico ecclesiarum nomine scripta. Quæ rursum sunt vel

Catholica, h. e., symbola seu confessiones totius ecclesiarum orthodoxarum consensu & nomine scriptæ, receptæ & approbatæ: ut sunt:

Apostolicum.
Nicænū.
Constantinopolitanum.
Athenasianum.
Chalcedonenſe.

Particularia, h. e., confessiones certarum ecclesiarum vel conciliorum, ut, catecheses, Augustiniana confessio, &c.

Privata, h. e., unius vel plurium privato consilio & nomine scripta: ut, loci communes, commentarii, &c.

QVÆST. XXIV. *In quot partes distribuitur hoc symbolum?*

Dominica VIII.

RESP. In tres partes. Prima est de Deo patre, & nostri creatione. Altera est de Deo filio, & nostri redemptione. Tertia est de Deo spiritu sancto, & nostri sanctificatione.

EX-

EXPLICATIO

Principales partes symboli apostolici sunt tres :

- 1 De patre creatore.
- 2 De filio redemptore.
- 3 De spiritu sancto sanctificatore.

Obiect. 1. Patri tribuitur creatio, filio redemptio, spiritui sancto sanctificatio. Ergo filius & spiritus sanctus non creantur cælum & terram, neque pater & spiritus sanctus redemerunt genus humanum, acque pater & filius sanctificant fideles. *Resp.* Negatur consequentia : quia patri tribuitur creatio, filio redemptio, spiritui sancto sanctificatio non exclusivè, hoc est, ita ut hæc non etiam conveniant omnibus personis. Pater enim etiam nos redemit : quia tra-

Rom. 8. 32. *didit filium suum pro nobis : misit filium in mundum, &*

Ioh. 3. 17. *in mundum servetur per eum.* Pater etiam nos sanctificat,

Gal. 4. 6. iuxta illud apostoli. *Emisit Deus spiritum filij sui in*

Ioh. 14. 26. *corda vestra, clamantem abba, pater. Pater emittet eum*

1. Thess. 5. 23. *in nomine meo. Ipse Deus pater sanctificet vos totos.* Sic filius nos creavit. *Omnia enim per ipsum facta sunt.* Etiam nos sanctificat : quia factus est nobis sanctificatio à

Ioh. 1. 3. *Deo : & sanctificat ecclesiam, purgans eam lavacro aqua*

1. Cor. 1. 30. *in verbo : & dat spiritum sanctum : Cum venerit con-*

Eph. 5. 26. *solator ille, quem ego mittam vobis à patre. Effundit*

Ioh. 15. 29. *hoc quod vos nunc spectatis & auditis.* Idem quoque

Act. 2. 33. sentiendum est de spiritu sancto. Nam & is creavit cælum terram. *Spiritus Domini ferebatur super aquas.*

Gen. 1. 2. *Verbo leham facti sunt cali, & spiritu oris eius omnis ex-*

Psal. 13. 6. *ercitus eorum, &c.*

Cur distin- *Hac autem distinctione notatur discrimen & ordo*

ta opera *agendi inter personas divinitatis. Patri enim tribui-*

tribuantur *tur creatio, non exclusivè aut soli : sed quia fons est*

tribus per- *Deitatis & omnium divinarum operationum, pro-*

sonis. *inde & creationis. Omnia enim creavit à se per filiū*

& spiritum sanctum. Redemptio tribuitur filio non ex-

clusivè aut soli : sed quia filius est is, qui immediatè

opus redemptionis perficit Nam solus filius est factus

autem pro peccatis nostris : Ipse solus pro nobis pre-

tium soluit in cruce : non pater neq; spiritus sanctus.

Sanctificatio tribuitur spiritui sancto non exclusiue aut soli, sed quia spiritus sanctus est is, qui immediate nos sanctificat, seu per quem sit immediate sanctificatio.

Obiect. 2. Opera diuinitatis ad extra sunt indiuisa. Creatio, redemptio, sanctificatio sunt opera diuinitatis ad extra. Ergo sunt indiuisa : & per consequens, non est opus distinctione *Resp. ad maiorem.* Opera trinitatis sunt indiuisa, sed seruato ordine & modo agendi seu operandi singulis personis proprio. Omnes igitur personæ omnia ad extra operantur, sed seruato hoc ordine, vt pater omnia agat à se per filium & spiritum sanctum, filius omnia à patre per spiritum sanctum, spiritus sanctus omnia à patre & filio per se. Sic igitur omnes etiam personæ creant, redimunt, sanctificant: pater mediâtè per filium & spiritum sanctum : filius mediâtè per spiritum sanctum: spiritus sanctus immediâtè per se; mediâtè autem per filium (quatenus videlicet is est mediator:) Quæ verò dicantur opera Trinitatis ad extra vel ad intra, in doctrina de Deo quæstione penultima explicatur.

QVÆST. XXV. *Cum una tantum sit essentia diuina^a, cur tres istos nominas, patrem, filium, & spiritum sanctum?*

RESP. Quia Deus ita se in suo verbo patefecit^b, quod tres hæ distinctæ personæ sint vnus ille verus & æternus Deus.

^a Deuteronom. 6. 4. Ephes. 4. 6. Iesa. 44. 6. & 45. 5. 1. Cor. 8. 4. 6. ^b Iesa. 61. 1. Luc. 4. 18. Genes. 1. 2. 3. Psalm. 33. 6. Iesa. 48. 16. Matth. 3. 16. 17. & 28. 19. 1. Iohan. 5. 7. Iesa. 6. 1. 3. 10. Iohan. 12. 40. Actor. 28. 26. Iohan. 14. 26. & 15. 26. 2. Corinth. 13. Galat. 4. 6. Ephes. 2. 18. Tit. 3. 5. 6.

EXPLICATIO.

Hæc quæstione continetur doctrina ecclesiæ de

vno Deo & tribus personis diuinitatis. In capræcipuz quæstiones sunt:

- De Deo quæstiones.*
- I. *Vnde constet quòd sit Deus.*
 - II. *Quid & qualis sit Deus ecclesia, & quomodo ab idolis gentium differat.*
 - III. *An sit vnus tantum, & quo sensu dicantur plures.*
 - IV. *Quid essentia, persona, Trinitas significant & differant.*
 - V. *An hæc nomina in ecclesia sint retinenda.*
 - VI. *Quot sint personæ diuinitatis.*
 - VII. *Quomodo hæc discernantur.*
 - VIII. *Cur necesse sit tenere doctrinam de trinitate in ecclesia.*

I. *An sit Deus?*

Esse Deum multis argumentis philosophiæ & theologiæ communibus probatur.

Ordo naturæ pulcherrimus.

1. Ordo naturæ pulcherrimus, qui in mundo conspicitur, h est, partium dispositio, & motuum actionumque successio, certis ac perpetuis legibus constans, non potest existere & conseruari, nisi à natura aliqua intelligente & omnipotente, quæ est Deus. Hoc argumentum prolixè tractatur Psal. 104. Item 8. 19. 135. 136. 147. 148. Rom. 1. Act. 14. & 17.

Præstantia mentis humana.

Iob. 32. 8.

Psal. 94. 7.

Act. 17. 28.

Notitiæ principiorum nobiscum nascentes.

Rom. 2. 15.

Notitiæ naturalis quòd sit Deus.

Deus.

2. Rationalis natura habens causam, non nisi ab intelligente natura existere potest: quia causa non est toto genere deterior suo effectui. Mens humana est natura rationalis, & habet aliquam causam. Ergò à natura intelligente existit, quæ Deus est. *Profecò spiritus est in homine, &c. Et dixerunt: non videbit dominus, &c. Ipsius progenies sumus.*

3. Notitiæ principiorum nobiscum nascentes, vt sunt: discrimen honestorum & turpium, numeratio, intellectus consequentiæ in ratiocinando, &c. non possunt existere casu aut à natura bruta, sed necessariò nobis sunt ingenitæ à causa intelligente, quæ est Deus. *Gentes ostendit opus legis scriptum in cordibus, &c.*

4. Ab hac notitia, quòd sit Deus. Nulla enim gens tam est barbara, quin aliquam de religione opinio-

nem tueatur, proinde & aliquem Deum esse statuat. *Id quod de Deo cognosci potest, manifestum est in istis, Rom. 1. 13.* (hoc est, in animis hominum) *Deum enim is manifestum fecit.*

5. Pattores conscientiarum, quibus impii post admis- *Pattores*
sum peccatum corripuntur, non possunt infligi, nisi *conscientia*
à natura intelligente, & discernente honesta & tur- *in impiis.*
pia, intuentem animos & corda, & exercente iudicium
in animos hominum. *Vermis eorum non moritur. Non est lesa. 66. 24.*
pax impiis dicit dominus. Deus ignis consumens est. O. & 57. 24.
stendunt opus legis scriptum in cordibus sua reddente te. Deut. 4. 24
simoniam ipsorum conscientia, & cogitationibus sese Rom. 2. 15.
mutuo accusantibus, aut etiam excusantibus.

6. Præmia bonorum & poenæ sceleratorum: ut di- *Præmia*
luuium, incendium Sodomæ, submersio Pharaonis, *bonorum*
excidia florentissimorum regnorum, &c. testantur, elic- *& poenæ*
aliquem iudicem vniuersalem & omnipotentem to- *scelerato-*
tius mundi, qui est solus Deus. *Natus est dominus iu-*
dicium faciendo. Vtiq; es dominus iudicans in terra. Psal. 9. 17.

7. Societas politica legibus sapienter ordinata *Psal. 58. 12.*
non potuit nisi à mente intelligente & approbante
hunc ordinem hominibus monstrari: & quoniam
hanc societatem & hunc ordinem diabolus cum im-
piis omnibus maximè odit, Deus sit oportet, qui ad-
huc eum defendit. *Per me reges regnant, &c. Prov. 8. 15.*

8. Motus heroici, h. e. sapientia & virtus excellens *Virtutes*
in suscipiendis & efficiendis operibus, communem *heroica &*
naturæ humanæ captum superantibus, ut est felici- *inuentio-*
tas insignium artificum aut gubernatorum in perue- *nes artis-*
stigandis aut excolendis artibus, & inueniendis con- *um.*
siliis: item magnitudo animi in præstandis actioni-
bus, & in rebus gerendis, ut in Achylle, Alexandro,
Archimede, Platone, &c. ostendunt esse causam ali-
quam superiorem, omnipotentem, quæ hos motus *Deut. 31. 8.*
excitet, &c. De Iosua dicitur: *Dominus præcedes te ipse Esai. 1. 1. 1*
erit tecum. Excitauit dominus spiritum Cyri. Iruit in iud. 14. 95.
eum spiritus Dei. Prædituro-

9. Prædictiones certæ & claræ futurorum euentuum, *res futu-*
qui neq; humana acie vel perspicacia, neq; ex causis rum:

vel signis naturalibus præsciri potuissent, ut sunt, vaticinia de diluvio, de posteritate Abrahami, de exhibitione Messiz, &c. necessario ex eius tantum revelatione cognoscuntur, qui & genus humanum, & naturam rerum omnium sic in sua potestate habet, ut sine eius motu nihil fieri possit. Is verò est Deus, *Annunciate quæ futura sunt impostero, Et cognoscimus, quod dixistis. Verbum quod locutus fuero, complebitur, dicit dominus.*

Ies. 41. 23.

Ezech. 12.

18

Ordines omnium rerum ad certos fines

Firmas series causarum & effectuum.

10. Fias & utilitas omnium rerum non existit casu vel à natura bruta, sed à natura sapiente & omnipotente, quæ est Deus. Omnes verò res ad suos ac certos fines ordinatæ sunt sapientissimè.

11. Series causarum & effectuum est finita, nec fieri potest, ut progressus causarum efficientium sese extendat in infinitum. Est igitur aliqua causa prima, quæ reliquas siue mediata siue immediata producat & moueat, & à qua omnes reliquæ causæ pendeant. In serie enim finita est aliquod primum.

II. Quid & qualis sit Deus?

Deus definiri nequit: 1. quia immensus est: 2. quia essentia eius nobis est ignota (*De hoc vide Damasc. lib. 1. cap. 4. Orth. fid. Basil. lib. 1. contr. Eunom. Rustic. diaconum cap. 3. aduers. Aceph. Cyrill. libr. 11. Theoph. cap. 1. Socrat. hist. eccles. lib. 3. cap. 5. Aristot. Metaph. lib. 12. cap. 7. Macrob. lib. 1. de somnio Scip.*) Describi autem aliquo modo Deus potest ex patefactionibus diuinis, sic ut descriptio attributa, personas, & præcipua opera complectatur, quibus verus Deus à fictitiis numinibus discernitur. Ac philosophica quidem descriptio Dei est: *quod sit mens aterna ad felicitatem sibi sufficiens, optima, & causa boni in natura:* Theologica verò & plenior hæc descriptio habetur in ecclesia: *Deus est essentia spiritualis, intelligens, aterna, alia à creaturis omnibus, incomprehensibilis, in se ipsa perfectissima, immutabilis, immensa potentia, sapientia, & bonitatis, iusta, verax, casta, misericors, benefica, liberissima, irascens peccatis: quæ est pater aternus, qui filium ad imaginem suam ab aeterno genuit: & filius imago patris coeterna, & spiri-*

*Definitio
Dei philo-
sophica.
Theolo-
gica.*

ius sanctus procedens à patre & filio, sicut patefacta est diuinitas certo verbo, tradito per prophetas & apostolos, & testimoniis diuinis, quod pater aternus cum filio & spiritu sancto cælum & terram, & omnes creaturas in eis creauerit, & adsit omnibus creaturis vt eas conseruet ac regat sua prouidentia, & bona omnia in omnibus operetur, & quòd in genere humano condito ad imaginem suam elegerit & colligat sibi aternam ecclesiam propter filium & per eum, vt ab ea hac vna & vera diuinitas iuxta verbum diuinitus traditum agnoscatur ac colatur, & in vita aterna celebretur, & sit iudex iustorum & iniustorum.

Hæc descriptio, quam ecclesia tradit, differt à philosophica, 1. *Perfectione*, quòd ecclesia in sua descriptione addit quasdam partes naturæ ignotas, vt de tribus personis, de electione, & collectione Ecclesie per filium, &c. & natura notas dilucidius explicat. 2. *Effectus seu fructu*, quòd homines luce naturali ad veram Dei cognitionem peruenire nequeunt, quandoquidem ex ea nec veram & sufficientem notitiam Dei haurire possunt, nec mentes ad pietatem, hoc est, amorem & timorem Dei permoventur.

Eadem descriptio docet, verum Deum, quem ecclesia colit, à fictitijs numinibus aliarum gentium differre tripliciter: *attributis, personis, & operibus*, ex quibus personæ patefunt. Nam operibus declarauit Deus, se talem esse natura, qualis attributis describitur: & simul ostendit in vna essentia esse tres personas, quandoquidem secundum opera, quæ sunt vel creationis, vel redemptionis, vel sanctificationis, varia Deus sortitur attributa, personæque cognominantur.

Primo igitur Deus ab idolis differt *attributis*: quia extra ecclesiam nullum Dei attributum rectè & integre intelligitur. Non misericordia, quia filius ignoratur, vel doctrina de eo corrumpitur. Non iustitia, quia impij non credunt, Deum adèd irasci peccatis, vt opus fuerit satisfactione pro illis, & redem-

*Discrimen
Striusque
descriptio-
nis.*

*Triplex di-
scrimen
Veri Dei
& falso-
rum numi-
num.*

*I.
In attribu-
tis.*

tionē per mortem filij Dei. Non sapientia, quia pręcipua pars est eius in verbo, quod gentes non habent. Non veritas, quia ignorant promissiones: & sic de reliquis. In ecclesia verò plena tribuitur Dei iustitia, veritas, bonitas, misericordia, *φιλανθρωπία*, quę attributa Dei aut corrumpunt alię sectę, aut prorsus ignorant.

2. *Secundò*, Personis: quia Ethnici & alię sectę ignorant, vel negant tres personas in vna essentia diuina. Ecclesia verò agnoscit & inuocat patrem, filium, & spiritum sanctum vnum Deum, tribus subsistentem personis, sicut se in verbo patefecit.

3. *Tertiò*, Operibus: quia extra Ecclesiam ignorantur opera creationis & gubernationis rerum omnium, ac multo magis redemptionis & sanctificationis per filium & spiritum sanctum. His igitur modis verus Deus ab idolis discernitur: & cognitio Dei ecclesię in verbo patefacta ab ea differt, quam Ethnici habent ex natura haustam.

Breuis explicatio descriptionis Dei.

1. *Deus est essentia*] Res quę à nullo alio sit orta vel sustentetur, sed à se & per se ipsam existat, & omnibus aliis rebus sit existendi causa. Ideo *lebona*, quasi per se existens, & alia existere faciens.

2. *Spirituali*] Incorporea, inuisibilis, nulloque sensu perceptibilis item, per se viuens, & alia viuificans.

Iohan. 1. 18. *Obiect. 1.* Sępè apparuit. *Resp.* Specie corporea ad
Eccl. 4. 24. tempus assumpta. *Obiect. 2.* Vřsus est à facie ad faciem. *Resp.* Clara cognitione mentis, non oculis.
Act. 17. 24. *Obiect. 3.* Habet membra humana. *Resp.* Per *αἰσθητο-*
28. *πιδεσιν*. *Obiect. 4.* Homo corporeus est imago Dei
Resp. Animę essentia, facultatibus & rectitudine, non corporis figura.

3. *Intelligens*] Offendit hoc mens humana, & notitię in ea lucentes, quę sunt à Deo. *An qui plantauit aurem non audiet?*

4. *Aeterna*] Nec principium nec finem existendi habens. *Ab æterno usq; in æternum tu es Deus.*

Alia à creaturis] Non ipsa natura, non materia, non forma, non pars aliqua, sed efficiens rerum: nec permixta rebus, sed essentiâ alia à rebus, ac dissimilis omnibus. *Obiect.* 1. Omnia sunt ex Deo. *Resp.* Creatione ex nihilo. *Obiect.* 2. Dei progenies sumus. *Resp.* Gen. 1. Similitudine proprietatum & creatione. *Obiect.* 3. *Act.* 17. 29. Sancti sunt ex Deo nati. *Resp.* Regeneratione per spiritum sanctum. *Obiect.* 4. Sumus participes diuinitæ naturæ. *Resp.* Inhabitatione Deitatis & conformatate. *Obiect.* 5. Christus Deus habet corpus diuinum. *Respond.* Vnione hypostatica & glorificatione.

Incomprehensibilis] 1. Cogitatione nostra. 2. Immenfitate essentiæ. 3. Communicatione eiusdem, quæ sic est trium personarum substantia, ut maneat numero vna & eadem. 6.

In se ipsa perfectissima] 1. Sola habens omnia summa. 2. In se & à se ipsa. 3. Sufficiens omnibus aliis. *Prou.* 15. 4. *Obiect.* 1. Omnia fecit propter se. *Resp.* Non iuuandum, sed communicandum. *Obiect.* 2. Vtitur opera creaturarum. *Resp.* Non ex indigentia, sed honorans creaturas. *Obiect.* 3. Tribuitur ei cultus à nobis. *Resp.* Ipsi debitus, & nostro bono. *Obiect.* 4. Cui datur debitum, ei aliquid accedit. *Resp.* Negatur de debito ex ordine iustitiæ, & spectante ad felicitatem dantis. *Obiect.* 5. Lætatur nostra obediencia. *Resp.* Ut obiecto, non ut causa efficiente lætitiæ in eo. 7.

Immutabilis] 1. Essentia. 2. Voluntate. 3. loco: quia immensus. *Obiect.* 1. Deum pernitet factorum. *Resp.* Per *uſpamodum*. *Obiect.* 2. Promittit, minatur, quæ non facit. *Resp.* Conditionaliter. *Obiect.* 3. Pendet à conditione mutabilis. *Resp.* Respectu voluntatis humanæ, non sui consilij. *Obiect.* 4. Mutat præcepta & opera. *Resp.* Iuxta æternum suum decretum. 8.

Omnipotens] 1. omnia potest & facit, quæ vult. 2. Solo nutu sine difficultate. 3. Omnia habens in sua potestate. *Obiect.* Multa non potest. *Resp.* 9.

Quæ sunt imbecillitatis & imperfectionis, ut menti-
ri, mori.

10. *Immensa sapientia*] 1. Intuens & intelligens sei-
psum, & totum mentis suæ ac naturæ ordinem vno
intuitu, perpetuò, & perfectissimè. 2. Causa omnis
scientiæ in angelis & hominibus.

11. *Immensa bonitatis*] 1. Talis natura Dei, qualis in
lege & euangelio est patefacta: 2. Causa & norma
omnis bonitatis in creaturis. 3. Summum bonum,
4. Essentialiter.

12. *Iusta*] 1. Iustitia vniuersali, immutabiliter talia vo-
lens & faciens, qualia in lege sua præcepit: 2. Iustitia
particulari immutabiliter tribuens præmia & pœ-
nas conuenientes. 3. Regula iustitiæ ac rectitudinis
in creaturis. *Obiect.* 1. Bonis malè, malis benè facit.
Resp. Non finaliter. *Obiect.* 2. Malos non statim pu-
nit. *Resp.* Differens pœnas ob certas causas. *Obiect.*
3. Bonis nunquam debebat malè esse. *Resp.* Perfectè
bonis in sese. *Obiect.* 4. Facit quædam contraria legi.
Resp. Generali derogans speciali voluntate. *Obiect.* 5.
Dat æqualibus inæqualia. *Resp.* Sed indebita. *Inst.* 1.
Sunt debita ex ordine iustitiæ. *Resp.* Deus nulli ob-
ligatur. *Inst.* 2. Promissum cadit in debitum. *Resp.*
Promissio creaturarum, non Dei.

13. *Verax*] 1. Habens verissimas notitias rerum o-
mnium. 2. Non volens nec dicens contraria. 3. Non
simulans vel fallens. 4. Non mutans sententiam.
5. Euentu probans quod dicit. 6. Veritatem præci-
piens omnibus. *Obiect.* 1. Quæ non vult fieri præ-
dicit. *Resp.* Conditionaliter. *Obiect.* 2. Decipit pro-
phetas. *Resp.* Tradens diabolo decipiendos iusto
iudicio.

14. *Cassa*] 1. Purissima natura sua. 2. amans & præ-
cipiens castitatem. 3. seuerissimè detestans & puniens
omnem immundiciem internam & externam. 4. Hac
illustri nota se ab immundis & obscœnis spiritibus
diabolis discernens. *Hac est voluntas Dei, sanctificatio*
Vestra, & abstinence a fornicatione, & sciat unusquisque
Vestrum vas suum possidere in sanctificatione & honore, &c.

Ne

Ne polluamini in omnibus his. Per hæc enim omnia pot. Leu. 18. 24.
luerunt se gentes.

Misericors] 1. Volens omnium salutem. 2. Diffe- 15.
 rens pœnas, & inuicans omnes ad respicientiam.
 3. Accommodans se nostræ infirmitati. 4. Liberans
 electos. 5. Tradens pro his filium in mortem. 6. Gra-
 tuita bonitate hæc promittens & faciens. 7. Indignis
 & hostibus benefaciens. *Obiect.* 1. Misericordia est
 dolor. *Resp.* In hominibus non in Deo: *ut promittit.*
Obiect. 2. Lætatur vindicta. *Resp.* Quatenus est exse- 10. Jo. 1. 24.
 cutio iustitiæ suæ. *Obiect.* 3. Negat misericordiam
 impiis. *Resp.* Non respicientibus. *Obiect.* 4. Non ser- 10. Jo. 27. 11.
 uat omnes, cum possit. *Resp.* Vt cum misericordia
 etiam iustitiam declaret. *Obiect.* 5. Non miseretur sine
 satisfactione. *Resp.* Sed filij satisfactionem gratis no-
 bis donat.

Benefica] 1. Creans & seruans omnia. 2. Omnibus 16.
 benefaciens. 3. Etiam malis. 4. Gratuito amore erga
 creaturas. 5. Præsertim erga homines. 6. Maximè
 erga ecclesiam. 7. Et in hac erga electes, donans eos
 vita & gloria æterna. *Obiect.* 1. Irascitur. *Resp.* Praui-
 tati, non creaturæ. *Obiect.* 2. Affligit homines. *Resp.* 1. Tim. 4.
 Impœnitentes. 10.

Liberrima] 1. Immunis ab omni culpa, miseria,
 obligatione, seruitute, coactione. 2. volens & fa- 17.
 ciens omnia liberrimè & iustissimè, quando & quo-
 modo vult. *Obiect.* 1. Sine Deo non agunt causæ se-
 cundæ necessariò agentes. *Resp.* Necessitate conse-
 quentiæ. *Obiect.* 2. Est bonus necessariò. *Resp.* Ne-
 cessitate immutabilitatis, non coactionis. *Obiect.* 3.
 Quæ semel decreuit, necessariò vult. *Resp.* Immuta-
 biliternon coactè, *Obiect.* 4. Non fit quod vult. *Quo-* 37. Matth. 23.
ties Voluit & noluit. *Resp.* Voluntate ligui, non bene-
 placiti

Irascens peccatis] Horribiliter detestans & puniens 18.
 omnia peccata temporalibus & æternis pœnis.

III. Vnde constat unum esse Deum?

Vnum esse Deum probatur. *Primò*, expressis testi-

Deut. 6. 4. monitis scripturæ : *Audi Israël, dominus Deus noster Deut. 32. 23 Deus unus est. Videte, quod ego sum solus, & non est alius Ies. 44. 6. Deus prater me. Ego primus & nouissimus, Absq; me non 1. Cor. 8. 4. est Deus. Scimus idolum nihil esse in mundo, & nullum 1. Tim. 2. 5. alium esse Deum, nisi unum. Vnus Deus, vnus mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus.* Similia legantur. *Deut. 4. 35. 2. Reg. 22. 32. Psal. 18. 32. Ies. 36. 5. & 45. 21. & 47. 8. 10. Hof. 13. 4. Mal. 2. 10. Marc. 12. 32. Rom. 3. 30. Eph. 4. 5. Gal. 3. 20.* Hæc sufficiant, quamuis innumera per totam scripturam sint sparsa.

Secundo, firmis rationibus sine argumentis.

1. *Ab apertione.* 1. Vnus tantum Deus, quem colit ecclesia, talibus testimoniis patefactus est, quæ fallere non possunt, vt miraculis, vaticiniis, & operibus, quæ à sola natura omnipotente possunt proficisci. *Quis sicut ego, qui docet quod prateriit, annuntietq; illud & ordinet, &c. Non est sicut tu inter deos, Domine, nec est secundum opera tua faciens.*

2. *Ab impetitione.* 2. Qui solus imperet vniuersis, & solus gubernet omnia, ac proinde solus summam maiestatem obtineat, tantum vnus esse potest. Diuina verò maiestas sola summa ac tanta est, vt maior neq; existere, neq; cogitari queat. *Ego dominus, hoc est nomen meum, & Ies. 42. 8. gloriam meam alteri non dabo. Regi autem seculorum 1. Tim. 1. 17 immortalis, inuisibilis soli sapienti Deo honor & gloria. Di. Apoc. 4. 11. gnus es Domine, qui accipis gloriam, & honorem & virtutem: quia solus creasti omnia.*

3. *Ab perfectione.* 3. Perfectissimus tantum vnus esse potest. Qui enim solus habet totum & omnia, perfectus demum est Deus autem est perfectissimus: quia causa omnium bonorum in natura. Itaque nihil est absurdius, quam fingere, aliquid esse Deum, quod non sit summum & perfectissimum. *Domine, quis similis tibi?*

4. *Ab omnipotentia.* 4. Omnipotens tantum vnus esse potest. Plures enim se mutuo impedire possent, & eo ipso omnipotentes non essent. Hoc argumento monarchia mundi vni Deo assentitur apud Danielem, cum nullus esse dicitur, qui manui & voluntati eius resistere queat.

5. 5. Si plures disponantur, aut singuli regendis vniuersis

uerſis impares, atq; ſic imperfecti, & non diſtint reli-
qui otioſi & ſuperflui erunt. At abſurdum eſt talem
Deum fingere, qui adminiſtrandiſ vniuerſis non ſuf-
ficiat, aut ſuperfluus ſit & otioſus. Quare vnus tan-
tum ſit Deus neceſſe eſt, qui ſolus omnibus ſufficiat.

*A ſuffici-
entia.*

6. Inſinitum ſeu immenſum tantum vnus eſſe
poſteſt. Nam ſi darentur plura, nullum vbique eſſet.
proinde nec plures dii, ſed vnus tantum Deus eſſe
poſteſt, qui ſolus eſt inſinitus.

6.
*Ab immen-
ſitate.*

7. Non niſi vna eſſe poſteſt omnium rerum cauſa
prima. Deus autem eſt illa prima cauſa. Ergo tan-
tum vnus.

7.
*A cauſa
prima.*

8. Summum bonum tantum vnus eſſe poſteſt. Si
enim præter illud etiam aliud eſſet ſummum bonum,
eſſet aut maius, aut minus, aut æquale ſummo. Si
maius, illud non eſſet ſummum: & hoc etiam Deus
eſſet, quod Deo eſſet contumelioſum. Si minus, hoc
non eſſet ſummum, proinde nec Deus. Si æquale
neutrum eſſet ſummum, neque Deus.

8.
*A bonitate
immenſa.*

Vſus quaſtionis huius eſt: cum Deus ſit vnus, nõ igi-
tur colendi vel adorandi ſunt alij, præter hunc vnum
Deum: neque aliundè, quàm ab eo ſola bona omnia
ſunt expectanda, eiq; ſoli omnia accepta referenda.

Vſus.

Obiect. At multi dicuntur dii in ſcriptura. *Dixi ego
Vos dii eſtis. Sunt dii multi, & domini multi. Moſes dicitur
Deus Aaronis & Pharaonis:* imò diabolus dicitur
Deus mundi. *Reſp.* 1. Magiſtratus & iudices aliquan-
do vocantur dii, propter dignitatem & officium,
quod gerunt Dei nomine, ſicut dicitur: *Per me reges
regnant.* Quia enim Deus gubernationem ſuam per
magiſtratus & iudices tanquam per organa & ſer-
uos ſuos in his terris exſequitur: etiam honore no-
minis ſui eos dignatur, eos appellando deos, idq; vt
ſciant ſubditi, cum Deo ſibi negotium eſſe, ſue ob-
temperent, ſue repugnent magiſtratui: iuxta illud.

*Pſal. 82. 6.
1 Cor. 8. 5.
Exod. 4. 15.
& 7. 1.
2. Cor. 4. 4.
Proz. 18. 15.*

Qui ſe opponit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit. 2. An
geli etiam vocantur dii ob dignitatem & excellen-
tiam nature, potentie & ſapientie, qua longè nos an-
tecellunt: & propter officiũ diuinum, quod ſuſtinent in
defenſ.

Rom. 13. 2.

Psal. 8. 6. defendendis piis, & puniendis malis. *Fecisti eum pau-*
Heb. 1. 1. 4. *lifer inferiorem diis, h. e. angelis. Angeli sunt ministra-*
2. Cor. 4. 4. *torij spirituum.* 3. Diabolus vocatur Deus huius seculi
1 p. 2. 2. propter maximam potentiam, quam habet in homi-
et 6. 12. nes & alias creaturas, iusto Dei iudicio. 4. Denique
multi dii dicuntur opinione hominum, qui res aut
creaturas aliquas habent & colunt pro diis. Ita dii
dicuntur per mimetia omnia idola. *Dij qui non crea-*
Ier. 10. 11. *vunt calam & terram, pereant de terra. Quorum Deus*
Phil. 3. 19. *venter est.* Sed hic agitur de vero Deo, qui naturā est
Deus, ex se & per se non aliunde potentiam habens,
qualis tantum est vnus.

IV. Quid essentia, persona, Trinitas sint & dif- ferant?

Essentia
quid.

Essentia, græcè *οὐσία*, in hac doctrina, est res per se
subsistens, non sustentata ab alio, etsi pluribus sit
communicabilis. Communicabile vel communica-
tum dicitur, quod pluribus commune est, vel com-
municari potest: Incommunicabile est, quod nulli
rei communicatur. Essentia hominis est communi-
cabilis & communis multis hominibus specie, non
individo. Dei autem essentia est communicabilis
individo: quia deitas, seu Dei natura est in tribus,
personis eadem & tota existens.

Persona
quid.

Persona, græcè *ὑπόστασις*, ὑφισταμένη, αὐτόπαιον, est
subsistens individuum, vivum, intelligens, incom-
municabile, non sustentatum in alio, nec pars alte-
rius. *Subsistens*: non accidens, cogitatio, decretum,
sonus euasescens, qualitas, aut motus creatus. *Indi-*
viduum: non homo, sed hic homo. *Vivum*: non lapis,
Intelligens: non brutum: quia bruta etsi sunt viva a-
nimalia, non tamen sunt persona. *Incommunicabile*:
ad differentiam essentia, quæ in pluribus esse potest,
& pluribus esse communis: persona verò non potest.
Non sustentatum in alio: quia per se subsistens. Nam
humana Christi natura est subsistens, individua, in-
communicabilis, intelligens, & tamen non est perso-
na: quia sustentatur a *λόγῳ*. Rursus anima hominis
est

est per se subsistens, intelligens, non sustentata ab alio: & tamen non est persona, quia est pars alterius subsistentis individui. Ideo additur: *nec pars alterius.*

Hinc iam apparet discrimen inter essentiam Dei & personas essentiae diuinæ. *Essentia* nomine intelligitur id, quod pater æternus, filius, & spiritus sanctus singuli ad se absolute siue secundum naturam suam considerati sunt & dicuntur, ac tribus illis commune est. *Persona* verò nomine intelligitur id, quod singuli horum trium ad alios collati seu relativi, & secundum existendi modum cuique peculiarem considerati sunt & dicuntur, & eorum cuique est proprium: hoc est, *Essentia* est ipsum Dei esse, seu ipsa æterna atque vnica deitas. *Persona* est modus, quo illud Dei esse seu essentia diuina in singulis horum trium subsistit. *Deus pater* est illud *essens* à se, non ab alio. *Filius* est idem illud *essens*, non à se, sed à patre *Spiritus sanctus* est idem illud *essens*, non à se, sed à patre & filio. Ita *essens* seu essentia diuina horum trium eadem est & numero vna. Sed esse à se vel ab alio, item esse ab vno vel à duobus, hoc est, essentiam illam vnā habere à se, vel habere communicatam ab alio, ab vno vel à duobus, est modus subsistendi, qui sunt tres numero distincti: à se esse, generatum esse, procedere: eoque tres sunt personæ, quæ Trinitatis nomine significantur.

Summa discriminis est: Essentia est absoluta & communicabilis: persona est relativa & incommunicabilis. Patet exemplo hominis: quia aliud est hominem esse, aliud patrem esse: & tamen vnus idemque est homo & pater, sed homo absolute, & secundum naturam suam, pater respectu alterius, nempe filij. Ita aliud est Deum esse, aliud patrem, aut filium, aut spiritum sanctum esse, & tamen vnus idemque est Deus, & pater aut filius aut spiritus sanctus: illud respectu sui, hoc respectu alterius.

Discrimen hoc essentiae & personæ ideo tenendum est, ne aut vnitas veri Dei distrahatur, aut personarum distinctio tollatur, aut denique aliud nomine

*Discrimen
essentia di-
uina &
personarum.*

*In finem:
quia vnus-
quisque
vnusque
essens.*

*Discrimen
essentia &
persona cum
tenendum:*

personæ intelligatur, quam veritas verbi diuini ostendit. Itaque cautiones hæc diligenter sunt obseruandæ.

Persona diuina non tantum est relatio &c.

1. Personam in hac doctrina nequaquam significare duntaxat relationem vel officium: quemadmodum latini dicunt, principis personam tueri, sicut olim Sabeilius falsò intellexit: multò minus vultum seu speciem visibilem, alterius formam & gestus representantem, qualis est persona scenica, sicut his temporibus Seruatus in vocabulo personæ lusit: sed intelligi subsistens ab aliis ad quos refertur, proprietate incommunicabili reuera distinctum, h. e. ipsum gignens, aut genitum, aut procedens: non officium, dignitatem, aut gradum gignentis, vel geniti, vel procedentis.

Persona non est abstractum aliquid ab essentia.

2. Personas non esse abstractum aut separatum aliquid ab essentia, quam communem habent, nec essentiam esse quantum aliquid separatum à tribus personis: sed singulas personas esse ipsam integram & eandem essentiam diuinitatis. Discrimen autem in eo est, quòd personæ singulæ ab aliis distinctæ sunt, essentia verò est tribus communis.

Quomodo essentia se habeat ad personas.

3. De vocabulo essentia etiam hoc notandum est, quòd Deus vel diuinitas vel essentia diuina non habeat se ad personas tanquam materia ad effectum: quia Deus non componitur ex materia & forma: idèò *non rectè dicitur*. Tres personæ sunt vel constant ex vna essentia. Neque vt totum ad partes: quia Deus est indiuisibilis: idèò *non rectè dicitur*, persona est pars essentia, aut, essentia constat ex tribus personis: quolibet enim persona est tota essentia diuina. Neque vt genus ad species: quia essentia non est genus trium personarum, nec persona est species essentia. Sed Deus est nomen communius: quia deitatis essentia tribus personis est cõmunis, idèòque de singulis prædicari potest. Patris autem & filij & spiritus sancti nomina sunt angustiora: quia personæ reuera sunt distinctæ, nec vna de aliis prædicari potest. Itaque *rectè dicitur*, Deus vel essen-

tia diuina est pater, est filius, est spiritus sanctus:
item, Tres personæ sunt vnus Deus, vel in vno Deo:
item, sunt vna vel eadem essentia, natura, diuinitas, &c. *item*, sunt vnus vel eiusdem essentia: natura, &c. *Nec tamen rectè*, sunt vnus Dei: quia nulla est harum personarum, quæ non sit ipse Deus totus & perfectus. Quare essentia diuina habet se ad personas, vt singulari modo communicatum habet se ad ea, quibus est commune. Neque enim simile est exemplum communicationis in vllis rebus creatis.

Trinitas, græcè *τριάς*, significat hæc tres personas *Trinitas*
 tribus existendi modis distinctas in vna deitatis es- *quid.*
 sentia. Differunt autem Trinitas & triplicitas, tri-
 num & triplex. Triplex dicitur quod est compositum ex tribus: trinum, quod est vnum essentia, ha-
 bens tres existendi modos. Deus itaque trinus qui- *Eccles. 4. 12*
 dem est, sed non triplex. Non enim est compositus *Est vnum tri-*
 essentia vel personis, sed vnus essentia trinus perso- *plex non*
 nis simplicissimè existens, *cito rum-*
pitur.

V. An hæc nomina sint usurpanda?

Hæretici iam olim impugnârunt hæc vocabula, eò quòd non essent in scriptura. Nos verò ecclesiæ veteris & purioris sermonem rectè imitatur, & vocabula hæc retinemus.

1. Quia licet ipsa totidem syllabis non essent: tamen cognatæ aut similes, aut idem certè significantes voces & locutiones inueniuntur in scriptura. Vt illud: *Ego sum qui sum*: *item*: *ὁ ὢν, qui est, misit me ad vos*: *item* nomen *יהוה* negari non potest, quòd respondeat vocabulo essentia: Sic nomen *πατήρ* pro persona sumitur in epistola ad Hebr. *ὁ πατήρ* *Hebr. 1. 3.*
καὶ τὸς υἱὸς αὐτοῦ. Nec alio iensu ecclesiæ personas Trinitatem dicit, quàm Iohannes patrem, *ὁ λόγος*, & spiritum sanctum tres esse pronunciat in celo testificantes. *1. Ioh. 5. 7.*

2. Quia interpretationis ratio postulat, vt verba scri-

ba scripturæ aliis idem significantibus, & sumtis ex communi usu rudioribus exponantur. Alioqui tolleretur omnis interpretatio scripturæ. Licet ergo ecclesiæ inuenire & usurpare verba & loquendi modos, quibus sensum scripturæ, & mentem suam commodè declaret.

3. Quia corruptelæ & fraudes hæreticorum, quas plerumque scripturæ verbis tegere conantur, facilius deteguntur & cauentur, si res eadem diuersis verbis effertur. Et propter breuitatem & perspicuitatem harum vocum fit, vt hæretici non possint occultare suas imposturas & sophismata. Si tamen consensus esset de re ipsa facile conueniret de verbis. Abhorremus à hæreticis. Nequaquam de vocabulis certamen est ecclesiæ cum aliis gentibus & hæreticis, sed de hac doctrina, quod pater æternus & filius & spiritus sanctus sint vnus Deus, & tamen nec pater sit filius aut spiritus sanctus, nec spiritus sanctus sit pater aut filius, &c. Ab hac doctrina nisi abhorrerent hæretici, facile etiam vocabula admitterent. Verum ideò vocabula auersantur, quia res ipsas auersantur.

Ex his ad *obiectionem* facile respondetur: Vocabula quæ non sunt in scriptura, non sunt usurpanda in ecclesia. Hæc non sunt in scriptura: Non igitur sunt usurpanda. *Resp.* ad maiorem: Quæ non sunt in scriptura, neque quoad verba, neque quoad sensum omittenda sunt. At vocabula essentia, personæ, Trinitatis, quoad res ipsas in scriptura existare ostensum est. Item vocabula non exstantia in scripturis sunt omittenda, si scilicet omittis vocabulis res ipsæ non periclitentur. At hæretici nihil aliud quærunt, quàm vt cum vocabulis ipsam doctrinam tollant vel deprauent. *Inst.* At pariunt contentiones. *Resp.* Per accidens apud hæreticos contentiosos.

V I. Quot sint persone diuinitatis?

In vna Dei essentia tres personæ subsistunt, proprietatibus suis realiter distinctæ, consubstantiales & coæternæ, pater, filius, & spiritus S. quæ omnes & singulæ

singulæ sunt vnus ille verus & æternus D E V S.

Confirmant hoc 1. Expressa testimonia scripturæ veteris & noui testamenti plurima: *Spiritus Desce- Genes. 1. 2. batur super aquas: dixitque Deus: fiat lux. Verbo Iehou- Psal. 33. 6. na facti sunt caeli, & spiritu oris eius omnis exercitus eorum.* Clariora autem sunt testimonia noui testamen- *Matth. 28. ti: Baptizate omnes gentes in nomine patris, filij, & spi- 19. ritus sancti.* Consolator ille spiritus sanctus, quem mittet *Ioh. 14. 26. pater in nomine meo* (hoc est, per & propter me) *ille vos docebit omnia. Cum uenerit consolator ille, quem ego Ioh. 15. 26. mittam uobis à patre, qui à patre emanat, ille restabitur de me.* Tres sunt, qui testimonium perhibent in celo, pa- *1. Ioh. 5. 7. ter, sermo, & spiritus sanctus, & hi tres vnum sunt. Ex Tit 3. 5. 6. misericordia seruauit nos per lauacrum regenerationis, & renouationem spiritus sancti, quem effudit in nos copiose per Iesum Christum. Per ipsum (Christum) habemus Ephes. 2. 18. aditum & trique per vnum spiritum ad patrem Gratiæ do. 2. Cor. 13. 13. mini Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio spiri- tus sancti, sit cum omnibus uobis. Emisit Deus spiritum Galat. 4. 4. filij sui in corda uestra, &c.*

2. Idem probant ea scripturæ loca, quæ tribus, patri, filio, spiritui sancto nomen Iehouæ & veri Dei tribuunt, quæque de Iehoua in veteri testamento dicta, in nouo ad filium & spiritum sanctum expressè & liberrimè referunt.

3. Ea loca, quæ tribus eandem & totam essentiam diuinam tribuunt, & docent, filium esse patris filium proprium, & vnigenitum: & spiritum sanctum esse patris & filij spiritum ita proprium, ut ex utroque procedat.

4. Ea loca, quæ tribus eadem attributa & perfectiones naturæ diuinæ attribuunt, æternitatem, immensitatem, omnipotentiam, &c.

5. Ea loca, quæ tribus eadem opera deitatis propria tribuunt, nempe creationis, conseruationis & gubernationis mundi, miraculorum & redemptionis ecclesiæ.

6. Ea loca, quæ tribus æqualem, & soli uero Deo competentem honorem, inuocationem & cultum tribuunt.

Ex hoc consensu veteris & noui testamenti intelligitur & confirmatur, vnum Deum esse tres personas verè distinctas, & tres personas esse vnum Deum.

Alium & a. Hinc illud quoque intelligitur, rectè dici, patrem esse alium à filio & spiritu sancto: filium esse alium à patre & spiritu sancto: spiritum sanctum esse alium à patre & filio: non rectè autem, patrem esse aliud, filium aliud, spiritum sanctum aliud. Nam alium esse diuersitatem personæ, aliud esse diuersitatem essentiz declarat.

Iam demonstrandum esset de singulis personis, quòd verè sint *ὑποστάσεις*, contra Samosatenum & Seruetum: quòd distinctæ, contra Sabellium: quòd item æquales, contra Arium, Eunomium, Macedonium: quòd denique *ὁμοούσιον*, seu eiusdem essentiz, contra eosdem. Ac de patris quidem *ὑποστάσις* nulla est controuersia. De filio autem & spiritu sancto hæc suis locis infra commodiùs explicabuntur.

VII. Quomodo discernantur tres persone diuinitatis?

Hic tenendum est *primò*, quid scriptura patri, filio & spiritui sancto, qui tres sunt vnus Deus, & tamen personis distincti, tanquam tribus commune tribuat. *Deinde*, quid singulis, tanquam cuique proprium ascribat, & quomodo personas inter se discernat.

Communia tribus personis.

1.

Communes sunt tribus personis 1. Omnes proprietates Dei essentielles, quas vno deitatis nomine complectimur: vt æternitas, immensitas, omnipotentia, sapientia, bonitas, habere essentiam à se ipsa existentem, seu esse *αὐτότερον*.

2.

Opera Dei ad extra.

2. Actiones seu opera diuinitatis externa, quæ vulgò vocant *ad extra*, hoc est, ea quæ Deus erga creaturas & in eis vel per eas exercet, vt sunt creatio, conseruatio, gubernatio mundi, collectio & seruatio ecclesiæ, &c.

Discrimina personarum.

1.

Opera ad intra.

Distinguuntur verò persona dupliciter. 1. Operibus ad intra. 2. Operibus seu operandi modo ad extra. Opera seu actiones diuinitatis ad intra vocantur, quas habent

habent & exercent persona erga se inuicem. His igitur operibus internis seu proprietatibus personarum primo inter se distinguuntur. Pater enim est à seipso, non ab alio existit: Filius à patre est genitus ab æterno, hoc est, habet essentiam diuinam sibi à patre ineffabiliter communicatam: Spiritus S. à patre & filio procedit ab æterno, hoc est, habet eandem essentiam diuinam sibi à patre & filio ineffabiliter communicatam.

Testimonia: *in principio erat logos: & logos erat apud Ioh. 1. & 1. Deum: & logos erat Deus. Vidimus gloriam eius tantam quàm unigeniti à patre. Filius unigenitus, qui est in sinu patris, ipse exarravit nobis. Cum uenerit consolator ille, quem ego mittam vobis à patre, &c.*

Ordo itaque personarum in existendo hic est. Pater est prima persona, & quasi fons diuinitatis filij & spiritus sancti: quia deitas ei à nullo est communicata, sed ipse deitatem communicat filio & spiritui sancto. Filius secunda persona: quia deitas ei à patre communicatur per æternam generationem. Spiritus sanctus tertia persona: quia ei deitas à patre & filio communicatur per æternam spirationem: sicut recensentur in his dictis: *Baptizate omnes gentes, in nomine patris, filij & spiritus sancti. Tres sunt, qui testimonium dant in celo, pater, sermo & spiritus sanctus: & hi tres unum sunt.* Et tamen pater filio & spiritu sancto, & filius spiritu sancto non est prior tempore, sed tantum ordine existendi. Nulla enim persona altera est prior aut posterior tempore, aut dignitate, aut gradu, sed tantum ordine, quo alij ex alijs existunt. Nunquam enim pater fuit sine filio, nec filius sine spiritu sancto, quandoquidem mutari diuinitas non potest. Sic Deus ab æterno existit in sese, & sic in verbo suo se patefecit.

Querunt hic hæretici, quid sit æterna illa filij generatio, & spiritus sancti processio: & quid inter se differant. Etsi autem fatendum est, modum æternæ generationis & processionis, & formale virtutis quo discrimen nobis hominibus esse apparet, quod & orthodoxi patres olim confessi sunt: tamen rem

Ordo personarum in existendo.

Matt. 28. 19
1. Ioh. 5. 7.

Æternæ generationis & processionis quid differant.

Ambr. de fide ad Grat. lib. 1. cap. 5. Aug. cont. Max. Arian. lib. 3. cap. 14. Damasc. orth. fid. lib. 1. c. 10. ipsam ex scriptura certò colligimus: Generationem esse communicationem essentiz diuinæ, qua sola secunda persona diuinitatis à sola prima, tanquam filius ex patre, essentiam accipit eandem & integram, quam pater habet & retinet: Processionem verò seu emanationem esse communicationem essentiz diuinæ, qua sola tertia persona diuinitatis à patre & filio, tanquam spiritus ab eo, cuius est spiritus, essentiam accipit eandem & integram, quam pater & filius habent & retinent.

Generatio Viraque verò differt à creatione, quòd creati à Deo, est aliquid ex nihilo fieri diuinæ voluntatis imperio, nasci autem siue gigni, & procedere siue emanare, est alium siue personam aliam è substantia gignentis, & eius à quo sit emanatio, ineffabiliter ab æterno produci: sic tamen, vt nascendo filius, procedendo spiritus S. existat. Sic igitur rem ipsam seu Cón intelligimus, quantum Deus ad gloriam suam & salutem nostram nos scire voluit: et si Cón non allequamur.

An spiritus sanctus procedat ab De illa porro questione, quæ inter græcas & latinas ecclesias agitata est: an spiritus sanctus rectè dicatur procedere à patre & filio, non autem à patre tantum: infra in doctrina de spiritu sancto dicendi locus erit.

Sirog. Phrases orthodoxe. Obseruandæ verò etiam sunt phrasæ scripturæ & veteris ecclesiæ, de hoc discrimine personarum, ad intra. *Rectè dicitur*, Deus Deum genuit: *non rectè*, Deus alium Deum, vel seipsum genuit. *Rectè*, Pater genuit alium: *non rectè*, genuit aliud vel alium Deum. *Rectè*, Filius est id quod pater est: *non rectè*: est is qui pater est. *Rectè*, Filius est genitus; spiritus sanctus procedit siue emanat à patre: item, Filius est à vel ex patre, spiritus sanctus est à vel ex patre & filio: item, Quicquid habet filius, à patre habet & accepit nascendo: quicquid spiritus sanctus habet, à patre & filio habet & accepit emanando: item, Filius & spiritus sanctus habent originem quoad personam: & habent essentiam aliundè communicatam.

catam. *Non rectè*, habent originem quoad essentiam: vel, sunt essentiarum à patre: vel, habent essentiam aliunde productam. *Rectè*, prima persona diuinitatis genuit secundam de sua essentia: tertia persona procedit ex prima & secunda. *Non rectè*, essentia diuina genuit essentiam diuinam, vel de essentia gignitur aut procedit persona. *Rectè*, essentia diuina communicatur. *Non rectè*, essentia diuina gignitur, procedit: quia communicari & gigni non sunt idem. Non enim id, quod communicatur gignitur, sed illud gignitur, cui substantia gignentis communicatur.

*Alterum personarum discrimen ex primo oritur, & in ordine operationum ad extra, hoc est, earum consistit, quæ erga creaturas & in eis & per eas exercet. Fiunt enim hæc opera communi quidem patris, filij & spiritus sancti voluntate & operatione: sed eo tamen ordine personarum seruato in agendo, quem habent personæ in existendo. Pater est fons ut personæ sic & operationis filij & spiritus sancti, agitque omnia non ab alio, hoc est, non alio per ipsum agente, seu præeunte alterius voluntate, & altero potentiam seu efficaciam suam ei communicante, sed a seipso, ut existens, sic etiam intelligens, agens, &c. Filius autem & spiritus sanctus agunt non à se, sed per se, filius præeunte patris, spiritus sanctus præeunte patris & filij voluntate. Pater agit per filium & spiritum sanctum, mittit eos, non mittitur ab eis. Filius agit per spiritum sanctum, mittit eum in corda credentium à patre, non mittitur ab eo, sed à patre: *Iohan. 1.3.* spiritus sanctus agit & mittitur à patre & filio, non *Col. 1.16.* à se. *Omnia per ipsum facta sunt. Non potest filius à seipso operari, nisi uideret patrem operantem: quacunque Ioh. 5.19. enim ille facit, filius similiter facit. Non à me ipso ueni, Ioh. 8.42. Quem pater mittet in nomine meo. Mittam eum uobis Ioh. 14.26. à patre.**

2.
Ordo operationum
ad extra.

Ceterum quando filius & spiritus sanctus dicuntur mitti, non intelligenda est missio de motu locali, missio filij aut aliqua in ipso Deo mutatione, sed de æterna uoluntate ipsius sancti.

luntate & decreto aliquid per filium aut spiritum sanctum perficiendi, & huius voluntatis per operationem filij & spiritus sancti executione & patefactione. Sic filius dicit se à patre missum esse in mundum: se de caelo descendisse: & tamen cum in terra esset, se in caelo esse. Et cum spiritus sanctus iam antè esset & habitaret in apostolis, tamen missus illis dicitur in pentecoste. Missus est igitur in mundum vterque, non qui accepit existere alicubi, ubi prius non erat, sed quia in mundo, quæ pater voluit, effecit, seque præsentem & efficacem iuxta voluntatem patris ostendit. Sicut dicitur: *Misit Deus filium suum factum ex muliere. Quia vero estis filij, misit Deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem: Abba pater.*

Gal. 4. 4. 6.

VIII. Cur necesse sit doctrinam de Trinitate retinere in ecclesia?

Scienda & retinenda est hæc de Trinitate doctrina in ecclesia: 1. *Propter gloriam Dei*, ut discernatur verus Deus ab idolis, cum quibus non vult se confundi, sed agnosci & coli talis, qualem se patefecit. 2. *Propter nostram consolationem & salutem*. Nemo enim servatur sine cognitione Dei patris. Pater autem non cognoscitur sine filio. *Deum enim nemo vidit unquam: Filius qui est in sinu patris, ipse revelavit nobis.* Quisquis ergo negat filium, is nec patrem habet. Nemo etiam servatur sine fiducia in filium Dei mediatorem, qui est verus Deus, & vita aeterna. *Quomodo autem invocabunt, in quem non credunt? quomodo credent ei, de quo non audierunt?* Similiter nemo sanctificatur & servatur sine cognitione spiritus sancti. Qui enim non accipit spiritum sanctum, non servatur: iuxta illud: *Qui spiritum Christi non habet, non est eius.* At nemo accipit eum, qui eum non novit: sicut dicitur: *Quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, neque novit eum:* Quare qui spiritum sanctum non novit, non servatur. Omnes igitur salvandi unum Deum, æternum patrem, coæternum filium, & coæternum spiritum sanctum, agnoscant necesse

Iohan. 1. 18.

1. Ioh. 2. 23.

1. Ioh. 5. 20.

Rom. 10. 14

Rom. 8. 9.

Rom. 14. 17

neceſſe eſt. Niſi enim agnoſcatur talis, qualem ſe patefecit, non communicat ſe nobis, neque vita æterna ab eo ſperari poteſt.

Obiectiones hæreticorum contra doctrinam de Trinitate.

1. Vna eſſentia non ſunt tres perſonæ: quia vnum eſſe tria implicat contradictionem. Iehoua eſt vna eſſentia. Ergo, &c. *Reſp.* Maior eſt vera de eſſentia creata & finita, quæ non poteſt vna eadem & tota eſſe trium perſonarum ſubſtantia: falſa autem de eſſentia deitatis infinita ſimpliciſſima & indiuidua.

Inſt. Eſſentia ſimpliciſſima non poteſt eſſe trium perſonarum: Dei eſſentia eſt ſimpliciſſima. Ergo, &c. *Reſp.* Maior vera eſt de eſſentia, cuius pars alia aliam perſonam conſtituat, aut quæ multiplicata ſit pro perſonarum numero: falſa autem de eſſentia tali, quæ eadem eſt & integra in ſingulis perſonis. Huius enim ſumma ſimplicitas, perſonarum numero & diſtinctione minimè violatur.

2. Vbi ſunt tria & vnum, ibi ſunt quatuor res diſtinctæ. In Deo ſunt tres perſonæ & vna eſſentia. Ergo in Deo ſunt quatuor diſtincta, quod eſt abſurdum. *Reſp.* ad maiorem: ibi ſunt tria & vnum ſcilicet realiter diſtincta, vbi ſunt quatuor. At in Deo perſonæ ab eſſentia nequaquam ſunt realiter diſtinctæ. Nam tres perſonæ diuinitatis ſunt ipſa vna & eadem illa eſſentia diuina: Differunt autem ab ea, & à ſe inuicem tantum ſubſiſtendi modo.

3. Tria nomina vnius ſubſtantix ponere eſt Sabellianum. Sententia de Trinitate ponit tria nomina vnius ſubſtantix: Ergo eſt Sabelliana. *Reſp.* Sunt quatuor termini. Vel enim ſubſtantia in maiore perſonam, in minore eſſentiam ſignificat, vel altera præmiſſarum falſa eſt.

4. Qui eſt tota deitas, præter eum non eſt alius, qui ſit in quo ſimiliter ſit tota deitas. Pater eſt tota deitas. Ergo, &c. *Reſp.* Negatur maior: quia eadem deitas, quæ tota eſt in patre, tota etiam eſt in filio, & tota

Vide regulas generales & ſpeciales ex ſolutiones ſophiſmatum inſtæ, & de deitate filij.

in spiritu sancto, propter imensitatem essentiae diuinæ, cuius nec plus nec minus est in personis singulis, quam in duabus vel tribus.

5. Quorum operationes sunt distinctæ eorum etiam essentiae sunt distinctæ. Patris, filij, & spiritus sancti operationes internæ sunt distinctæ. Ergo & essentiae. *Resp.* Maior est vera de personis essentiam habentibus finitam: de personis verò diuinis falsa est.

6. Essentia diuina est incarnata. Tres personæ sunt essentia diuina. Ergo tres personæ sunt incarnatæ, quod est falsum. *Resp.* Maior non habet dici de omni: quia essentia diuina in solius filij ~~carne~~ est incarnata. Sunt igitur puræ particulares.

7. Iehoua seu verus Deus est Trinitas. Pater est Iehoua. Ergo pater est Trinitas, h. e. omnes tres personæ. *Resp.* Rursus maior non habet dici de omni. Non enim, quicquid est Iehoua, est Trinitas. Itaque ex puris particularibus nihil sequitur.

8. Nullum nomen abstractum significat substantiam. Trinitas est nomen abstractum. Ergo, & c. *Resp.* Maior falsa est. Nam deitas, humanitas, etiam abstracta sunt, & substantiam significant.

De Deo Patre.

Dominica **QVÆST. XXVI.** *Quid credis cum dicis: Credo in Deum, patrem omnipotentem, creatorem cæli & terra?*
IX.

RESP. Credo, æternum patrem domini nostri Iesu Christi, qui cælum & terram, eum omnibus, quæ in iis sunt, ex nihilo creauit^a, quique eadem æterno suo consilio & prouidentia sustentat ac gubernat^b: propter Christum, Deum meum & patrem meum esse^c. Itaq; sic ei confido, sic in eo acquiesco,

quiesco, vt non dubitem, quin prouisurus sit omnibus, cū animo tūm corpori meo necessariis^d: tūm etiam quæ mihi mala in hac ærumnosa vita immittit, ea in meam salutem sit conuersurus^e: cū & facere id possit, vt omnipotens Deus^f, & facere id velit, vt benignus pater^g.

^a Gen. 1. & 2. per totam. Exod. 20. 11. Job. 33. 4. Job. 38. & 39. per totum. Actor. 4. 24. & 14. 15. Psal. 33. 6. Psal. 47. 7. b Heb. 1. 3. Psal. 104. 2. 3. & 115. 3. Matth. 10. 29. Ephes. 1. 11. c Iohan. 1. 12. Rom. 8. 15. Galat. 4. 5. 6. 7. Ephes. 1. 5. d Psalm. 55. 23. Matth. 6. 26. Luc. 12. 22. e Roman. 8. 28. f Iesai. 46. 4. Rom. 10. 17. & 8. 38. g Matth. 6. 32. 33. & 7. 9. 10. 11.

EXPLICATIO.

Credo in Deum] Differunt credo Deum, & credo in Deum. Illud declarat fidem historiz, hoc fiduciam. Nam *credo Deum* est credo quod sit Deus, & quod sitalis, qualem se in verbo patefecit, nempe essentia spiritualis, omnipotens, &c. æternus pater, filius, & spiritus sanctus. *Credo in Deum* est credo quod mihi sit Deus, hoc est, quod quicquid est & habet, sit & habeat ad meam salutem; seu *credere Deum* propriè loquendo est credere aliquem esse Deum, secundum omnia eius attributa. *Credere in Deum* est statuere, quod Deus omnia, quæ ipsi attribuuntur, conferat ad meam salutem propter filium.

In Deum] Nomen Dei hic sumitur essentialiter *Deum*. pro Deo patre, filio, & spiritu sancto: quia verbum *credo* cum particula *in* refertur eodē modo ad omnes tres personas Deitatis. Nam non minùs credimus in filium & spiritum sanctum, quàm in patrem.

Patrem] Patris nomen oppositum filio, sumitur *Pater*.

M 5 perso-

Ies. 9. 6. personaliter, & significat primam personam deitatis, ut hoc loco: collatum verò cum creaturis intelligitur essentialiter, & significat totam essentiam diuinam, ut in oratione dominica: *Pater noster, qui es in Cælis*. Sic filius à Iesaja expresse vocatur *pater aterni-
tatis*. Pater autem dicitur prima persona. 1. respectu Christi filij vnigeniti. 2. respectu omnium creaturarum, quatenus est creator & conservator omnium. 3. respectu electorum, quos sibi adoptauit in filios, & fecit dilectos in filio suo dilecto.

Iph. 1. 5. 6. Est igitur *Credere in Deum Patrem* credere in eum Deum, qui est pater Domini nostri Iesu Christi: & credere quòd idem sit meus pater, hoc est, sit pater-
na ergà me affectus voluntate per & propter Christum, in quo me sibi adoptauit in filium. *Iterum*, est credere: 1. quòd sit pater domini nostri Iesu Christi. 2. quòd & mihi sit pater propter Christum.

Obiect. Credo in Deum patrem. Ergò filius & spiritus sanctus non sunt Deus, sed solus pater. *Resp.* Est fallacia compositionis & diuisionis. Nam vocabulù Deus ita coniungitur cum patre, ut non separetur à filio & spiritu sancto. Ponenda est enim distinctio post *eis* *ἑὸν*: hoc modo: *Credo in Deum patrem*, &c. Id probatur. 1. Quia Deus hic essentialiter significat, & tres personas complectitur, quæ veluti per appositionem ordine ponuntur in symbolo: *Credo in Deum patrem: & in Iesum Christum filium vnigenitum: Credo in spiritum sanctum*: pro, credo in vnum verum Deum, qui est pater, filius & spiritus sanctus: ita tamen, ut pater non sit filius, neque spiritus sanctus sit filius aut pater. 2. Expresse profiteamur, nos credere in filium & spiritum sanctum, non minùs quàm in Deum patrem. At non credimus, nisi in vnum, solùm, verum Deum. 3. Pleraque exemplaria græcæ legunt: *πιστεύω εἰς ἑὸν* *ἑὸν*, *Credo in vnum Deum*, nempe patrem, filium & spiritum sanctum. Ut ergò credendum est in patrem, quia Deus est, ita etiam credendum est in filium & spiritum sanctum, quia Deus sunt.

sunt. Semel autem positum est nomen Dei, quia Deus tantum unus est: nequaquam verò, quasi solus pater dicatur Deus.

Omnipotentem] Credere in Deum omnipotentem est credere in talem Deum: 1. qui omnia quæ vult possit efficere, imò etiam ea quæ non vult, si non repugnent eius naturæ: vt potuit Christum subtrahere morti, sed non voluit: 2. qui omnia sine difficultate solo nutu perficiat: 3. qui solus habeat potestatem omnia operandi, & author sit potentie eius, quæ est in omnibus creaturis: 4. qui mihi quoque sit omnipotens, & omnia ad salutem meam dirigere possit ac velit.

Obiect. Deus non potest mentiri, mori, factum reddere infectum. Ergo non potest omnia. *Resp.* Omnia potest, quæ sunt potentie. At posse mentiri, mori, &c. non est potentie, sed infirmitatis & defectus potentie. Defectus autem sunt in creaturis, non in Deo. Pugnant igitur cum natura Dei. Per inuersionem verò ita concludo: Non potest quæ sunt impotentie, & cum natura eius pugnant. Ergo est omnipotens.

Creatorem cæli & terra] Credere in creatorem est credere, 1. quòd sit creator omnium: 2. quòd omnia à se creata sustineat & gubernet sua providentia: 3. quòd me etiam creauerit, & me fecerit vas misericordie sue ad salutem obtinendam in Christo, meque ad illam salutem speciali providentia & misericordia, qua electos complectitur, perducatur: 4. quòd omnia reliqua creauerit propter nos, vt seruiant ecclesie saluti, ad laudem glorie sue. *Breuius:* Credere in creatorem est credere, quòd Deus creauit me, vt seruiam glorie sue, & omnia alia, vt seruiant saluti mee. *Omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus verò Dei,* quasi dicat, omnia sunt creata propter nos, nos verò propter Deum.

De creatione mundi.

*Quæ sunt
genera
operationum
Dei*

Doctrina de Deo commodè subiicitur doctrina de Dei operibus, quemadmodum in symbolo factum videmus. Genera verò operationum Dei sunt quinque: Creationis, cuius opera sunt, quæ in Genesi sex diebus perfecta leguntur: Conservationis, qua Deus cælum & terram, & res omnes creatas sustentat, ne corrumpant: Gubernationis, qua omnia in mundo pro immensa sapientia sua gubernat: Reparationis, qua omnia quæ propter peccatum hominis obnoxia sunt corruptioni, reparat in Christo: Perfectionis, qua omnia, ad fines destinatos perducit, præcipuè verò ecclesiam perfectè liberat & glorificat. Hic de operibus creationis, seu de creatione mundi agitur; & præcipuè quaeritur:

*Quæstiones de
creatione
mundi.*

- I. *An Deus creârit mundum.*
- II. *Quomodo creârit.*
- III. *Quare.*

I. *An Deus creârit mundum.*

Ioh. 1. 10. Primum vocabula intelligenda sunt. *Creare* est de nihilo aliquid producere. *Mundus* significat quatuor in scriptura 1. Compagem totius vniuersi, hoc est, cælum, terram & quæ in eis sunt: *Mundus per ipsum factus est.* 2. Concupiscentias mundanas. 3. Impios in mundo. 4. Electos ex mundo. *Ut mundus credat, & sic Deus dilexit mundum, &c.*

Testimonia scripturæ. Porro mundum à Deo creatum esse cognoscitur: *Gen. 1. & 2.* primum ex testimoniis sacræ scripturæ; ut ex historia creationis à Mose descripta; item ex aliis scripturæ locis quàm plurimis. *Psal. 33. 2.* *Verbo domini firmati sunt cæli, & spiritu oris eius omnis exercitus eorum. Ipse dixit & facta sunt. Ipse mandauit & creata sunt.* Prolixè item in Psalmis & alibi passim admiranda Dei opera & præcipuè mundi partes à Deo creatæ nobis considerandæ proponuntur, ut ex earum consideratione *Isa. 4. 4.* *Ab. 4. & 17.* Deo fidere discamus. Et Deus ipse Iobo ad demon-

stran-

strandam iustitiam, potentiam & providentiam suam, mirabilia & incomprehensibilia opera sua in cælo, terra & rebus aliis à se conditis, conspicua proponit.

Deinde, præter testimonia scripturæ penè innu-
mera etiam veris ac firmis rationibus mundum à Deo esse creatum confirmatur, ut sunt:

1. Origenes gentium à Mose tradita id ostendunt, quæ ab eo confingi non potuerunt, cum aliqua earum memoria tunc adhuc apud multos exstaret, quæ tamen progressu temporis extincta est. *Gen 10.25.*

2. Novitas omnium aliarum historiarum collata ad vetustatem historiarum sacrarum.

3. Ætas hominum decrescens, quæ ostendit maius robur olim fuisse in natura recenti, nec sine principio hucusque decreuisse.

4. Certa series temporum inde ab initio mundi usque ad exhibitionem Messie.

5. Politiarum constitutio & conservatio.

6. Ordo in natura rerum, qui à mente aliqua intelligente, & rebus omnibus superiore, productus sit necesse est.

7. Mentis humanæ & angelicæ præstantia. Hæ mentes intelligentes habent originem. Ergo oriuntur ab aliqua causa intelligente.

8. Principia & notitiæ naturales mentibus nostris insitæ.

9. Pauores conscientie in impiis.

10. Fines omnium rerum sapienter ordinari.

11. Denique omnia argumenta reliqua, quæ probant esse Deum, etiam probant, mundum esse à Deo creatum.

Tertio, præter has rationes etiam philosophi, horum argumentis ex media physica petitis obtinere possunt, mundum creatum, & quidem à Deo creatum esse, et h ex his eumci nequeat, quando sit creatus. *Argumenta in physica.*

1. Non est progressus causarum & effectuum infinitus in natura: alioqui nunquam perveniret natura

tura ad finem, seu effectus productionem. Ergo hic mundus coepit esse.

2. Mundus est effectus primus & præstantissimus. Ergo est à causa prima & præstantissima, quæ est Deus, &c.

Creatio

*quærens
philosophia
ignora.*

Aliæ vero quæstiones: an fuerit à Deo creatus ab æterno, an in tempore, hoc est an sit effectus coæternus suæ causæ, an verò inceperit aliquando esse, vt antea non fuerit: item si aliquando non fuit, an necesse fuerit eum creari: item, an semper sit duraturus: item, an semper idem, an verò alius sit futurus, &c. non possunt in philosophia expediri. *Ratio est*, quia hæc omnia pendent ex sola voluntate primi motoris Dei, qui non agit ex necessitate, sed liberissime. Hæc verò Dei voluntas non est cognita ulli creaturæ, nisi cui Deus ipse patefacit. Ergo philosophis hominibus ethnicis non est nota, sed soli ecclesiæ. Nam ac quidem à posteriori, hoc est, ab effectu contingenti ad causam progrediendo de his aliquid possunt colligere. Sequitur quidem aliquam esse causam eorum effectuum: sed non sequitur, effectus illos hoc illòve tempore vel ab æterno ab ea productos esse: quia causa libera potest agere vel actionem suspendere. *Summa demonstrationis hæc est*: Effectus pendens à sola causa liberè aut contingenter agente, non potest ex ista demonstrari. At talis effectus est creatio mundi: Ergo creatio mundi ex voluntate primi motoris non potest demonstrari, quòd vel ab æterno vel in aliquo principio temporis facta sit.

*Argumenta
philosophica
contra creatio-
nem mundi.*

Philosophorum verò argumenta contra mundi creationem non ex vera philosophia, sed ex hominum figmentis exstructa esse, facillè perspicere est, si ordo generationis ac mutationis rerum institutus à Deo in natura condita, à creatione discernatur.

Obiect. 1. Absurdum est (inquiunt philosophi) Deum fingere otiosum. *Resp.* Absurdum est otiosum dicere eum, qui gubernat mundum. *Inst.* At non potuit gubernare mundum nondum existentem. Fuit ergo

ergo otiosus. *Resp.* Nego consequentiam, quòd, si Deus non gubernavit mundum ab æterno, fuerit otiosus: *quia elegit nos in Christo ante facta mundi fundamenta*, impiis verò & curiosis in arcana Dei consilia irrumpentibus inferos fabricavit: sicut scitè Augustinus cuidam Afro sciscitanti, quid Deus ante creatum mundum egisset, respondit, curiosis fabricasse inferos: quod eleganti epigrammate Sabinus sic expressit:

Ephes. 1. 3.

*Dum Lybicus Christum pater Augustinus in oris
Afferit, ac peragit munus in ada suum,
Dum miranda refert populo primordia mundi,
Esse docens Verbo cuncta creata Dei:
Impius assurgit Verbisq; procacibus Afer,
Ergo opifex rerum quid faciebat, ait,
Et quibus intentus fallebat tempora curis,
Mundus adhuc nondum cum fabricatus erat?
Præsul ad hæc Lybicus, fabricabat tartara, dixit,
Hæc, quos scrutari talia mente iuvat.*

Obiect. 2. Omne quod ortum est interit. Mundus non interit. Ergo non est ortus. *Resp. ad maiorem:* omne ortum per generationem naturalem interit. Corruptio enim sequitur non creationem, sed generationem vnius rei ex alia, naturali ordine. Imò creatoris potentia tam quæ ex aliis format, quàm quæ ex nihilo producit, l. berrimè in eodem statu vel servare, vel mutare, vel in nihilum redigere potest.

Obiect. 3. Qui est actu dominus, felicior est eo, qui tantum potentia dominus est. Deus ante creationem mundi tantum potentia fuit dominus. Ergo iam felicior factus est ex creatione: At hoc est absurdum. Ergo mundus ab æterno fuit. *Resp. ad maiorem.* Felicior est, qui est actu dominus, scilicet si ex actuali dominio & gubernatione ei aliquid accedat boni, quod antè non habuit. Deo autem, propter summam perfectionem, ex creatione & dominio in creaturas nihil

pro-

*Plura ar-
guum. vide
Vessol. l.*

pag. 134.

Thes. sum.

p. 1. q. 46.

profus accedere potuit aut potest. Quod autem di-
citur Dominus, id fit creaturatum respectu. Nam
relationes in Deo non efficiunt mutationem, sed tri-
buntur Deo creaturarum respectu.

II. Quomodo mundus sit conditus?

Mundus creatus est à Deo æterno patre, per fi-
lium & Spiritum sanctum. De filio dicitur. *Omnia
hæc & sps. per ipsum facta sunt.* De Spiritu sancto: *Spiritus do-
mini ferebatur super aquas. Spiritus domini formavit
eum cœ- me.*

audet.

1. Mundum Deus creavit liberrimè, sine vlla coa-
ctione, non necessitate absoluta, sed tantum conse-
quenter. *Genes. 1. 1. quæritur hoc est, voluntatis suæ.* Nam quamvis æter-
no & immutabili, tamen liberrimo decreto condidit

2. omnia. *Quoniam ipse dixit & facta sunt.* Certè Deus no-
liberrimè. *Per est in cœlis, omnia quæ voluit fecit.*

Psal. 33. 9.

3. Deus mundum creavit solo nutu, verbo, vo-
luntate, sine labore, fatigatione & mutatione sui.

Solo nutu. *Psal. 115. 3.* Solo autem nutu & sine labore quid operari est su-
premi operum generis. *Quinque enim sunt o-
perum & agentium genera:* 1. Eorum est,
quæ secundum naturæ suæ vim absque vlla intel-
ligentiæ aut voluntatis moderamine operantur:

*Agens cum
appetitu.*

2. Eorum, quæ quidem
& ipsa naturæ ductum in operatione sequuntur: ve-
rùm non sine propria ipsorum voluntate, licet ma-
gisterium rationis desit. Sic tamen comparata est
istorum actio, ut eis aliquando contra voluntatem
extorqueatur. Hoc modo operantur bruta anima-

Homines.

Angeli.

Deus.

lia. 3. *Homines*, qui & ipsi secundum naturæ suæ
qualitatem, hoc est, ratione & voluntate operan-
tur, sed corruptè. 4. *Spiritus bonorum*, quos ange-
los vocamus, qui etiam operantur ratione & volunta-
te, sicut homines, sed sine corruptione. 5. *Supremum*,
operationis genus est, quod quidem fit secundum o-
perantis

perantis naturam, cum intelligentia & voluntate, eaque sincera & incorrupta: verum nulli est superioris alicuius sapientiz vel voluntati subiectum, sed omnium liberrimum, sapientissimum, optimum, prorsus infinitum, ac tale ut ab eius nutu omnia alia dependeant. Atque sic operatur solus Deus. *ipse Psal. 33. 6. 9. dixit, & facta sunt: ipse mandavit & creata sunt. Quis Rom. 4. 17. significat mortuos, & vocat quos non sunt tanquam sint.*

4. Omnia creata sunt ex nihilo, non ex Dei essentia, neque ex præiacente vel præexistente aliqua materia Deo coæterea. Si enim à Deo omnia creata sunt, nihil præter ipsum creatorem excipitur, ac ne materia quidem, ex qua omnia formantur. 4. Ex nihilo.

Obiect. 1. Nos non sumus creati ex nihilo. *Resp.* Respectu materiz proximæ: sumus autem respectu primæ, quæ ex nihilo creata est immediatè. Nam primò Deus creavit materiam primam ex nihilo: ex eadeinde varias effecit species

Obiect. 2. Ex nihilo nihil fit. *Resp. 1.* in ordine naturæ nunc constituto, ut aliud ex alio generetur & fiat. *2.* Ab hominibus nihil ex nihilo fit. Sed quod hominibus est impossibile, Deo est possibile. Principium ergo philosophorum, *ex nihilo nihil fit, non de Deo, sed de hominibus, nec de prima creatione aut extraordinaria Dei operatione, sed de ordine in naturam creata instituto accipiendum est.* Ad nostram verò consolationem pertinet, quòd ex nihilo Deus omnia creavit. Si enim creavit omnia ex nihilo, poterit & nos conferuare, & impiorum conatus retardare, imò in nihilum redigere.

5. Creavit omnia sapientissimè & optimè, hoc est, singula in suo genere atque gradu perfecta. *Omnia erant valde bona, hoc est, absque deformitate & vicio, & sine omni malo culpæ vel pænæ.* *Obiect. At qui mors est mala.* *Resp.* Deus mortem non fecit, sed inflixit creaturæ ut iustam pœnam propter peccatum. *Inst.* Ego creans malum, &c. An erit malum in ciuitate, & Iehoua non fecerit illud? *Resp.* Hæc de malo pænæ non culpæ dicuntur. Est enim Deus pœ-

N

natum

ex nihilo nihil fit.

5. Sapientissimè.
Gen. 1. 31.

Ies. 45. 7.
Amos. 3. 6.

narum author, quia est iudex mundi, & pœnz habentrationem boni: peccatorum ~~verò~~ non est author, sed permissor.

6. Non subito nec vno momento mundus est à Deo conditus, sed sex dierum spatio. *Die septimo oper-*
Gen. 2. 2. fecit Deus omne opus suum. Cur non momento? 1. Quia
Cur non voluit manifestam & distinctam esse creationem i-
momento plius materiz à formatione corporum mundi, quæ
Deus o- ex ea constant. 2. Voluit pœntiam & libertatem
mnia crea- suam ostendere in producendis, quoscunque voluit,
verit. effectibus, etiam sine causis naturalibus: dum lucem

1. præbet mundo, fecundat terram, stirpes ex ea elicit,
2. ante solem & lunam conditam. 3. Voluit ostendere
3. bonitatem & providentiam suam, qua creaturas suas fouet, iisque nondum natis prospicit, dum animalia in terram stirpibus & pabulo, hominem in mundum rebus omnibus ad vitæ necessitatem ac suauitatem pertinentibus instructissimum introdu-

4. cit. 4. Voluit nos illa creationis serie non in perfun-

Sirac. 18. 1. toria, sed diligenti operum suorum consideratione retinere, quam & sabbathi consecratione toti generi humano consecrauit. *Obiect.* Qui viuit in æternum: creauit omnia simul. Ergo vno momento. *Resp.* Non loquitur de momento temporis, sed de rerum vnuerſitate, quasi dicat, vnuerſa quæ sunt, à Deo creata sunt, nullo excepto.

7. Denique mundum Deus creauit non ab æterno, sed certo ac definito tempore, atque adeo in principio temporum. *In principio enim creauit Deus cælum & terram*, &c. nempe (hoc anno Christi ver-
Gen. 1. 1. tente) iuxta communem supputationem ante anno 5534. Nam ab orbe condito vsque ad Christum natum:

Ex sup-

Ex supputatione Melanchthonis.	} sunt anni	3963
Ex supputatione Luteri.		3960
Ex supputatione Geneuensium.		3943
Ex supputatione Beroaldi.		3929

Ergo hic mundus iam durauit:

Iuxta Melanchthonem.	} annos	5534
Iuxta Lutherum.		5531
Iuxta Geneuenses.		5514
Iuxta Beroaldum.		5500

Hæ supputationes satis inter se conueniunt in numero maiore, etsi in minore aliquot anni desiderentur uel superflint. His ergo quatuor supputationibus doctissimorum virorum inter se collatis constabit, saltem non ante plures, quam 5534. annos mundum à Deo fuisse conditum, ac proinde non esse ab æterno, sed initium habere.

III. Quare mundus à Deo sit conditus?

Finis creationis omnium rerum alij sunt generales, alij speciales & subordinati.

1. Summus siue vltimus finis est gloria & celebratio Dei, ad quam præcipue conditi sunt angeli & homines. *Vniuersa propter se ipsum fecit dominus. Benedicite domino omnia opera eius. Ex eo, & per eum, & in eum sunt omnia.*

Prou. 16. 4.

Psal. 103. 22

Rom. 11. 36.

2. Patefactio, agnitio & contemplatio diuinæ sapientię, potentię, & bonitatis in ipsa rerum creatione elucens. Si enim debuit celebrari Deus, debuit etiam creare naturas rationales, quæ ipsum agnoscerent, & agnitum celebrarent: & irrationales, quæ celebrationis materia essent. *Celi enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiant firmitermentum.*

Psal. 19. 1.

3. Gubernatio mundi. Ideo mundum condidit, vt eum prouidentia suâ semper gubernaret, regeret,

conferuaret, atq; ita in perpetuum patefaceret opera sua mirabilia, quæ inde ab initio fecit, facit & faciet: præcipuè verò vt ecclesiam angelorum & hominum electorum administraret. Et hic finis subseruit secundo. *Leuate in sublime oculos vestros, & videte, qui creauit hæc.*

4. Vt ex genere humano colligeret sibi æternam ecclesiam, quæ creatorem suum agnosceret & celebraret.

5. Vt omnes aliæ res seruirent salutis, vitæ, necessitati & suauitati hominum, præcipuè verò vt electis prodesse, suo quæque loco essent eis veluti ministri & organa, per quæ Deus eis benefaciens ab ipsis celebraretur. *Subiicite vobis terram, & dominamini piscibus maris, Dominum eum constituisi super opera, quæ manus tuæ parauerunt: cuncta subdidisti sub pedibus eius.*

Gen. 1. 28.

Psal. 8. 7.

1. Cor. 3. 22.

Sine vita, sine mors, sine presentia, sine futura, omnia, inquam, vestra sunt. Hominem igitur propter se creauit Deus: reliqua omnia propter hominem, vt homini seruirent, & per hominem Deo. Quare cum nos constituimus creaturas Dei loco, deicimus nos ex illo gradu, à quo constituti fuimus à Deo.

Vfus.

1.

2.

Vfus doctrinæ de creatione est. 1. Vt creationis gloria integra Deo tribuatur, eiusque sapientia, potentia & bonitas ex operibus creationis agnoscat. 2. Vt fiduciam nostram a rebus creatis, quæ sine Deo nihil sunt, abstrahamus, tamq; in solo Deo collocemus, qui est author & dator salutis.

*Dominica
X.*

QVÆST. XXVII. *Quid est prouidentia Dei?*

RESP. Omnipotens & vbique præsens Dei vis^a, qua cælum ac terram cum omnibus creaturis tanquam manu sustinet ac gubernat^b: vt quæ terra nascuntur, pluuia item & siccitas, fertilitas & sterilitas^c, bona & aduersa valetudo^d, diuitiæ & paupertas^e,
omnia

omnia denique non temerè aut fortuitò,
sed paterno eius consilio & voluntate con-
tingant.

- a Act. 17. 25. 27. Jer. 23. 24. Is. 29. 15. 16. Ezech. 8. 12.
b Heb. 1. 3. c Jer. 5. 24. Act. 14. 17. d Ioh. 9. 3. e Prov. 22.
2. f Matth. 10. 29. Prov. 16. 33.

EXPLICATIO.

Cum doctrina de creatione mundi cohæret locus
de providentia Dei, quæ nihil aliud est, quàm crea-
tionis continuatio: quia gubernatio est conservatio
rerum creatarum. Non enim fingenda est talis crea-
tio, qualis est constructio navis, quam architectus
post fabricationem tradit regendam nauclero; sed
certo certius est statuendum, sicuti Deo non crean-
te res nunquam existissent, sic Deo res creatas pro-
videntiâ suâ non gubernante & conservante, eas ne
ad momentum quidem consistere posse. Ideo non
possumus rectè intelligere creationem, nisi comple-
ctamur simul doctrinam de providentia. De hac præ-
cipuè quæritur:

- I. An aliqua sit providentia.
- II. Quid sit.
- III. Quis eius & finis.

De provi-
dentia Dei
quæstiones.

Duo priora hic explicantur: tertium quæstione
sequente.

I. An sit aliqua Dei providentia?

Tres fuerunt opiniones philosophorum de Dei
providentia. 1. Epicuræ negarunt, ullam esse provi-
dentiam eorum, quæ sunt & fiunt in inferioribus mû-
di partibus. 2. Stoicæ providentiæ loco necessitatem
absolutam omnium rerum & motuum commenti
sunt in ipsarum naturam existentem, cui non mo-
dò aliæ res omnes, sed etiam ipse Deus sit obnoxius:
quam necessitatem appellarunt fatum. 3. Peripatetici,

qui fixerunt Deum quidem omnia intueri atque intelligere, non tamen omnia moderari & regere, verum cœlestes tantum motus ciere, & per eos inferioribus naturæ partibus agendi vim indere, &c.

*Sententia
ecclesiæ de
providen-
tia.*

Contra hos errores Ecclesiæ ex verbo Dei docet, nihil in vniuerso mundo nisi certo & definito quidem sed tamen liberrimo atque optimo Dei consilio existere & euenire.

Duo autem sunt probationum genera, quibus providentia diuina esse ostenditur: testimonia scripturæ & argumenta.

*Act. 17. 25.
28.*

Matt. 10. 32

Eph. 1. 11.

1. Testimonia scripturæ, ut: *Ipse dat omnibus vitam, & halitum, & omnia. In ipso viuimus, mouemur, & sumus. Nonne duo passeruli assario beneuolent, & unus ex eis non cadit humi sine patre vestro? Vestri uero etiam capilli capitis omnes numerati sunt. Deus omnia effecit secundum beneplacitum voluntatis suæ.* Similia passim occurrunt in scriptura, quibus tum vniuersalis, tum particularis providentia confirmatur. Vix enim villa est pars doctrinæ cœlestis, quæ frequentius & diligentius inculcetur, quam doctrina de providentia Dei.

*posteriori
priori.*

2. Argumenta, quibus asseritur providentia, sunt duplicis generis. Alia sunt à *priori*, hoc est, ab effectis seu operibus Dei: alia à *posteriori*, hoc est, à natura & attributis Dei. Vtraque sunt demonstratiua & communia philosophiæ & theologiæ, nisi quod attributa & opera Dei plenius intelliguntur in hac, quàm in illa. Magis tamen obuia sunt illa à diuinis operibus desumpta. Per hæc enim, quæ sunt à posteriori, peruenimus ad ea, quæ sunt à priori.

Argumenta ab effectis.

1.

*Ordo in re-
rum natu-
ra.*

1. Ordo non potest esse à causa bruta. Vbi enim est ordo, ibi est causa ordinans & disponens. In rerum natura est ordo, aptissima nimirum dispositio &

tio & successio rerum omnium, motuum, temporum, conseruatio & propagatio specierum, &c. Ergo hic ordo existit & conseruatur ab aliqua mente: & cum hic ordo sapientissimus sit, etiam sapientissimus sit necesse est qui eum constituit, & prouidentia suâ gubernat. *Qui supputat numerum stellarum, omnes illas nominibus vocat.* Psa 147. 4.

2. Homo, qui est *μικρόλογος*, regitur à mente. Ergo multò magis totus mundus. *An qui plantat aurem, non audiet?* Mens humana.

3. Lex naturæ, notitiæ principiorum nobiscum nascentes, propositiones de discrimine honestorum & turpium mentibus nostris insitæ, docent esse prouidentiam. Qui præscribit regulam seu normam viuendi, is curat res humanas. Talem regulam seu legem Deus indidit mentibus humanis. Vult igitur Deus homines secundum hanc normam viuere, ac proinde vitam, actiones, euentus eorum gubernat. *Gentes ostendunt opus legis scriptum in cordibus, &c.* Plautus: *Est profecto Deus, qui quæ nos gerimus, auditque & videt.* Homerus: *ἄλλοι δὲ θεοὶ ἰσχύοντο μῦθοι.* Rom. 2. 15. In Captiu. In Butyræa.

4. Pauores conscientiæ. Vniuersaliter sequitur peccatum trepidatio conscientiæ in sceleratis. Ergo est numen arcana hominum cognoscens, peccato irascens, vindex scelerum, & pauores peccantibus incutiens. *Vnū testimonium reddente conscientia, & cogitationibus sese mutuo accusantibus, aut etiam excusantibus. Renelatur ira Dei super omnem impietatem.* De his Iuuenalis. Rom. 2. 15. Rom. 1 18. Satyr. 13.

————— *Cur tamen hos tu
Euasisse putes, quos diri conscia facti
Mens habet attonitos? & surdo verbere cadit
Occulto quatiente animum tortore flagellum?
Pana autem Vehemens ac multò sauior illis,*

*Quas & Caditius grauis inuenit & Rhadamanthus
Nocte dieq; suum gestare in pectore testem.*

5. 5. Præmia & poenæ testantur esse aliquem exsecu-
torem legis naturæ. 1. Iacidiore sunt eorum exitus,
Præmia & poenæ. qui moderate viuunt etiam extra ecclesiam. Atro-

Psal. 58. 11. aliquid iudex mundi. *Latibitur iustus, cum viderit vin-
dictam: pedes suos latuabit in sanguine impij, & dicet ho-
mo, Scire est fructus iusti: Stiq; est Deus iudicans in terra.*

Psal. 94. 10. *An qui corrumpit gentes, non arguat? Sic: Quia autem ipse, ratio-
nem & ad iudicium. Qualia patrat homo, talia manet exitus illum.*

6. 6. Magna pars providentiæ est constitutio, con-
seruatio, & translatio imperiorum. Hæc autem non
*Conserua-
tio politica-
rum.* fit sine Deo: *Per me reges regnant. Ut cognoscant viuen-
tes, quod altissimus dominatur in regno hominum, & cui*

Prou. 8. 15. *Soluerit dabit illud. Cicero: Deorum ope & auxilio mul-
to magis quam ratione hominum & consilio respub. gu-
bernantur, &c.* Malorum semper est maior multitu-
Dan. 4. 14. *do quam bonorum: & plures vellent omnes leges
22. 29.* sublatas, quam conseruatas. Nihilominus manet or-
*Cic. pro
Rabi. 2.* do politicus: seruantur respub. & regna. Ergo est ali-

7. 7. Virtutes excellentes, impetus & successus he-
*Virtutes
heroica.* roici, superantes communem naturam hominum,
dona singularia & excellentia artificum, quæ Deus
aliquibus confert ad vniuersale bonum, & conser-
uationem societatis hominum, &c. & esse Deum,
& curati ab eo genus humanum testantur. Sunt
enim hæc res longè maiores, quam vt existere que-
ant à re bruta, & præstantiores: quam vt humanâ
industria acquirantur. Deus ergo est, qui cum vult
gerere res magnas, humano generi salutares, dat
viros heroicis virtutibus præditos, artium, consi-
liorum inuentores, principes fortes, bonos, pru-
dentes, & alia organa idonea & salutaria: eadem-
que, cum vult punire, rursus tollit. *Qui dat sapien-
tiam*

tiam sapientibus: &c. Existunt Deo spiritum Cyri. Dan. 2. 27.
Ouid. Ffir. 1.1.

Est Deus in nobis, agitante clyscimus illo,
Impetus hic sacra semina mentis habet. Lib. 6. Fast.

Et: Lib. 3. de
art.

Sedibus aetheris spiritus ille venit.

8. A vaticiniis & prädictionibus euentuum. Deus 8.
est qui significat hominibus futura: nec potest falli Vaticinia.
prädictionibus Ergo non tantum prauidet res fu-
turas, sed etiam facit, vt eueniant vel effectione vel
permissione: eoque curat res humanas, & mundum
suä prouidentia regit. Dixit & non faceret? Cicero, Num. 22. 19
Non sunt dij, & non significant. Deductus.

9. Res omnes in mundo sunt ordinatæ ad certos 9.
fines, & ad eos tendunt constantèr. Ergo est aliqua Ordinatio
natura sapientissima & omnipotens suä prouidentia fines 9.
omnia vniuersaliter sic ordinans, & singula ad fines mutuo re-
destinatos deducens: Non ex solo pane viuit homo, sed ex ram.
omni verbo Dei, &c. Deut. 8. 3.

Denique iisdem ferè argumentis probatur quòd 10.
sit Deus, quòd creator, & quòd conseruator: nisi
quòd aliqua immediatè, aliqua non nisi per conse-
quens concludunt.

Argumenta à natura Dei.

1. Deuse est. Ergo est prouidentia. Hoc tam verè 1.
dicitur, quàm, non est Deus & non est prouidentia. A Deo esse.
Nam fingere Deum, qui mundum non regat, est
Deum negare: Et Deum esse, nec regere mundum,
pugnare diametro cum natura Dei, nec magis sine
Deo mundus potest consistere, quàm creari.

2. Deus sic est omnipotens, vt nihil possit fieri, 2.
quod ipse simpliciter & nullo modo vult, necesse au- Ab omni-
tem sit fieri, quicquid simpliciter vel aliquo modo potentia
vult fieri. Quæcunque igitur quotidie fiunt, Dei o. Dei.
omnipotentis voluntate fiunt, atque ideo Dei prou-
identia: 3.

3. Sapientis gubernatoris est, nihil sinere fieri in A summa
suo regno sine sua voluntate & certo consilio. Deus Dei sapien-
tia.

est sapientissimus, & potest rebus omnibus interesse. Nihil ergo fit in mundo sine Dei providentia.

4. *A Dei iustitia.* 4. Deus est summè iustus, & mundi iudex. Ergo ipse bonis dat premia, malis infligit pœnas.

5. *A Dei bonitate.* 5. Deus est summè bonus. Summum autem bonum est maximè communicativum sui. Ergo ut Deus ex immensa bonitate creavit mundum, ut se ei communicaret; ita eadē bonitate mundum creatum conservat, administrat & regit.

6. *Decretum de finibus & mediis.* 6. Omnium rerum fines sunt boni, & à Deo ordinati. Ergo etiam media ad fines sunt à Deo decreta ab æterno, vel simpliciter, vel secundum quid.

7. *Causa prima.* 7. Deus est causa omnium prima. Ergo à Deo omnes causæ secundæ pendent.

8. *A præscientia Dei immutabili.* 8. Præscientia immutabilis pendet à causa immutabili. Deus omnia præscit immutabiliter ab æterno.

Ergo præscit ex causa immutabili, quæ est consilium & decretum eius æternum. *Summa:* Deus est omnipotens, sapientissimus, iustissimus atque optimus. Ergo nec sine certo fine quicquam instituit aut creavit, nec perductionem suorum operum ad eos, quibus ea destinavit, fines, intermittit, nec ea casu fieri patitur, quæ ad gloriæ suæ patefactionem condidit, atque ordinavit. *Hac fecisti & tacui, & putasti me similem tibi, &c. Nunquid oblitus est misereri Deus? Confitefa. 46. 11.*

lum meum stabit, & omnem voluntatem meam faciam.

II. Quid & qualis sit providentia Dei?

Præscientia quid. Præscientia, providentia, & prædestinatio differunt. *Præscientia* est cognitio Dei, qua præcognovit ab æterno non ea tantum quæ ipse erat factururus, sed etiam ea, quæ ipsius permissione alij erant facturi, ut peccata. *Providentia & prædestinatio* licet sint eorum tantum; quæ Deus ipse factururus erat: tamen in hoc differunt, quòd providentia ad omnes res & opera Dei: prædestinatio verò ad creaturas rationales propriè extenditur. Est enim *prædestinatio* sapientissimum, æternum & immutabile Dei decretum, quo

Prædestinatio quid. unum

unumquemque hominem, antequam crearetur, ad suum certum usum & finem deputavit ac destinavit: vtriusque pluribus ostendetur. *Providentia* verò est consilium Dei æternum, liberissimum, immutabile, sapientissimum, iustissimum, & optimum, secundum quod Deus omnia in omnibus creaturis efficit bona: mala etiam fieri permittit: & bona ac mala uniuersa ad suam gloriam & electorum salutem dirigit.

Providentia quid.

Definitionis explicatio & confirmatio.

Consilium] *Providentia* diuina nominatur in scriptura consilium Dei: *Consilium domini in æternum stat. Consilium meum stabit. Deus volens ostendere immutabilitatem consilij sui.* Sic Iesa. 14. 26. & 19. 17. & 28. 29. Ierem. 32. 19. & 50. 45. Act. 1. 23. Ephes. 1. 11. &c. Ex quibus dictis manifestum est, *providentia* nomine non tantum scientiam vel notitiam presentium & futurorum, sed etiam decretum seu voluntatem Dei efficacem intelligendam esse. Vtrumque enim nomen consilij complectitur: intellectum suus *præscientiam* faciendorum, seu futurorum, & causarum, propter quas facienda sint aut non facienda: & voluntatem certis de causis aliquid statuentem. *Providentia* igitur non est nuda *præuision* aut *præscientia*, sed *præscientia*, & voluntas Dei simul: sic ut *πρόνοια* apud græcos & notitiam & curam rerum significat. Sophocl. *δαίμονας λέγων πρόνοιαν ἔχειν τὸ εὖ τὸ νομεῖν αὐτῇ.* In *Antigone*.

Æternum] Quia cum nec ullius rei ignoratio, nec cognitio incrementum, nec voluntatis mutatio vlla in Deum cadat, necesse est ipsum omnia ab æterno scivisse ac decrevisse. *Dominus possedit me ab initio quarum futurum. Annuntiavit ab exordio novissimum, & ab initio ea, que nondum facta sunt. Elegit nos ante iacta mundi fundamenta. Loquimur sapientiam, quam præfiguravit Deus ante secula.*

2.
Prov. 8. 22.
Iesa. 46. 10.
Ephes. 1. 4.
1. Cor. 2. 6.

Liber.

3. *Liberrimum.*] Quia ita decrevit ab æterno, sicut ipsi pro immensa sapientia & bonitate sua placuit: cum haberet integram potestatem, consilium aliter instituendi, vel etiam omittendi, vel res aliter perficiendi, quàm consilio suo eas decrevit perficere. *Omnia, quæ voluit, fecit. Sicut lutum in manu figuli, sic vos*

Psal. 115. 3. in manibus.

4. *Immutabile.*] Quia nec error nec mutatio in Deum cadit: sed quod semel ab æterno decrevit, id tanquam optimum & rectissimum in æternum vult & exsequitur. *Ego Iehoua & non mutor. Triumphator in Israël non mentitur, neque penitudine ducitur.* Sic Numer. 23. 10. Iob. 23. 13. Psal. 33. 13. Prouerb. 19. 21. Iesai. 14. vers. 24. 25. 26. 27. & 46. 10. Ezech. 12. 28. Iacob. 1. 17. Rom. 11. 29. Heb. 6. 17.

5. *Sapientissimum.*] Ostendit hoc rerum & euentuum in hoc mundo series admirabilis. *Apud ipsum est sapientia & fortitudo. Ipse habet consilium & intelligentiam. O profunditatem diuitiarum & sapientia & cognitionis Dei!* Sic 1. Sam. 16. 7. 1. Reg. 9. 39. 1. Par. 28. 9. Psal. 33. 11. Iob. 36. 23. Psal. 33. 15. & 139. v. 1. 2. 3. 4. 5. 6. & 147. 5. Prou. 8. 30.

6. *Iustissimum.*] Quia voluntas Dei est fons & norma omnis iustitiæ. *Non est apud dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio.* Sic Neh. 9. 33. Iob. 9. 2. Psal. 36. 7. & 119. 137. Dan. 9. 7. 14.

7. *Secundum quod omnia efficit.*] Hoc additur, ut sciamus, consilium Dei non esse otiosum, sed efficax, sicut Christus dicit: *Pater & quæ huc operatur, & ego operor.*

Operatio Dei duplex
Est autem operatio Dei duplex: *Generalis*, qua omnia, præsertim genus humanum sustentat ac gubernat: & *specialis*, qua electorum salutem in hac vita inchoat, & in altera perficit. De utraque dicitur.

1. Tim. 4. 10. *Deus est seruator omnium hominum, maxime vero fidelium.* Quotquot spiritu Dei docentur, & sunt filij Dei. Psal. 33. 16. *Oculi domini super iustos, &c.* Utraque operatio Dei est vel immediata vel mediata. *Immediata* est, cum sine medijs præter vel contra consuetum naturæ ordinem

nem Deus quæ vult operatur: vt cùm edit miracula, &c. *Mediata* est, cùm per creaturas siue media & causas secundas effectus illos producit, ad quas consuetudo naturæ ordine sunt idoneæ, & à Deo factæ: vt cùm per alimenta nos sustentat, per medicamenta morbos sanat. *Non in solo pane viuit homo. Tollunt massam ficuum, & ponant super oleum, & sanabitur. Non medicum propter necessitatem: etenim altissimus creauit eum, &c.* Ita immediatè per scripturam lectam, auditam, &c. se & voluntatem suam nobis patefacit Deus. *Habent Moyses & prophetas, audiant eos.*

Mediata.

Deut. 8. 3.

Ies. 38. 21.

Sir. 38. 1.

Luc. 16. 29.

Per instrumenta bona

vel mala.

Hæc autem operatio seu actio Dei mediata per agitur aliquando per instrumenta bona, eaque tam naturalia, quàm voluntaria: aliquando per mala & peccantia: ita tamen, vt Dei opus in illis & per illa semper optimum, iustissimum & sanctissimum sit. Non enim ab instrumenti, sed ab ipsius Dei bonitate, sapientia, & rectitudine, bonitas diuinorum operum pender. De bonis instrumentis, quod per illa Deus operetur optimè, non est inter pios controuersia. De malis autem non omnes idem sentiunt. Nisi tamen negare velimus, probationes & castigationes piorum, & pœnas impiorum, quæ per malos hunt, & iustas esse, & à voluntate atque efficacia diuina proficisci, tum etiam virtutes & facta impiorum generi humano salutaria, Dei dona esse: oportet sanè fateamur, etiam per mala & peccantia organa Deum iusta & sancta sua opera & iudicia exsequi. Sic enim per fratres & Midianitas impios mittit Iosephum in Ægyptum, per Bileamum pseudopphetam bene dicit Israeli, per pseudopphetas tentat populum, per Satanam exagitat Saulem. Dauidem punit per Absolomum, & per maledicta Simeï, Salomonem, per sediciosum Ieroboamum, Roboanum per populum deficientem, Iobum explorat per Satanam & Chaldæos, transfert Iudam & Ierusalem per manus Nebucadnezaris, &c.

Gen. 37. 20.

Num. 23. 8.

Deut. 13. 3.

1. S. 16. 14.

2. S. 15. 22.

2. S. 16. 10.

2. Reg. 11. 35

2. Reg. 12. 15

Iob. 1. & 2.

1. Par. 6. 15.

Omnia bona efficit] Ita videlicet, vt nulla creatura, magna vel parua, sine ipsius consilio & voluntate neque

8.

*Bonum
quid.*

9:
*Malum
culpe &
pene.
10, 18. 8.*

*Malum
pœna est à
Deo.*

*Isa. 45. 7.
Amos. 3. 6.
Matt. 10. 28*

*Malum cul-
pa non sunt
à Deo, sed
permittun-
tur fieri.
Permissio-
nis voca-
bulum in
scriptura.*

neque sit, neque moueatur, aut agat vel patiatur quicquam. Boni enim nomine, intelliguntur non tantum ipsæ substantiæ rerum, sed & earum quantitates, qualitates, & motus: quia hæc omnia sunt res à Deo conditæ: ac proinde eius prouidentie necessariò subiectæ.

Mala etiam fieri permittit] Malum duplex est: aliud culpæ, quod est peccatum: aliud pœnæ, quod est omnis destructio, aut afflictio, aut desertio creaturæ rationalis, qua Deus punit peccata. Exemplum utriusque significationis est in dicto Ieremæ: *Sin autem conuersatur gens ipsa à malo suo, contra quod locutus sum: penitebit me mali, quod cogitaueram facere ei.*

Malum pœna] est à Deo autore & effectuore, non tantum quatenus est actio seu motus aliquis, sed etiam quatenus peccantium destructio, vel afflictio, quod sic probatur. 1. Omnis boni causa prima & effectuore est Deus. Omnes autem pœnæ seu mala pœnæ habent rationem boni moralis, quia sunt executio & declaratio iustitiæ diuinæ. Ergo Deus est author pœnarum. 2. Deus est iudex mundi, & vindex gloriæ suæ, & talis vult agnosci. Ergo est author pœnarum & pœnarum. 3. Vniuersa scriptura maximo consensu, & pœnas impiorum, & castigationes exercitia atq; martyria sanctorum ad efficacem Dei voluntatē refert. *Ego Dominus faciens pacem, & creans malum. Non est malum (nempe pœna) in ciuitate, quod non fecerit Dominus. Timeate potius eum, qui potest animam & corpus perdere in gehennam.*

Mala Verò culpa] quatenus talia, h e, peccata sunt, non habent rationem boni: ideo Deus ea nec vult, nec probat, nec efficit, nec adiuuat, sed fieri à diabolis & hominibus permittit, h e, non impedit, quò minus fiant, quamvis impedire posset. Cadunt ergo ea quidem etiam sub prouidentiam Dei, verum non effectiue, sed tantum permissiue.

Fiunt enim non voluntate aut effectione, sed permissione diuina. Nec abiiciendū est permissionis vocabu-

cabulum, cum in scriptura quandoque usurpetur. *Non permisi ut tangeres eam. Non permisit ei Deus ut noceret mihi. Ista sunt gentes quas reliquit Deus, ut per eas tentaret Israël. Non sinit hominem opprimere eos. Praeteritis aetatibus sinit omnes gentes suis ipsarum sine incedere. Sed & rectè intelligendam est, ne Deo magna pars gubernationis mundi & rerum humanarum detrahatur. Est enim permissio non providentiae & operationis divinae in operationibus malorum cessatio, aut otiosa speculatio, qua fiat, ut actiones illae non ab alio principio, quam à creaturis agentibus pendant: sed est gratiae divinae subtractio, qua Deus (dum voluntatis suae decreta per creaturas rationales exsequitur) aut non docet creaturam agentem, quid ipse fieri velit, aut voluntatem eius ad obedientiam ipse non flectit: nihilominus interim creaturam sic desertam & peccantem rectè mouet, & quae decrevit optimè per eam exsequitur.*

Permissio divina quid sit.

Vniuersa bona & mala dirigit.] Vniuersa, inquam, nempe praeterita ab initio mundi, praesentia & futura, in omnem vsq; æternitatem. Recordamini primum, quae à seculo contigerunt: quoniam ego Deus, & non est ultra Deus, neq; est sicut ego, &c.

10.

Ad suam gloriam.] hoc est, ad agnitionem & celebrationem iustitiae, omnipotentiae, sapientiae, misericordiae, & bonitatis divinae.

11.

Et ad Electorum salutem.] hoc est, ad vitam, laetitiam, iustitiam, gloriam & felicitatem æternam ecclesiae. Huc autem, nempe, ad gloriam Dei & electorum salutem, omnia Dei consilia & opera à Deo referri, extra controuersiam esse debet: nam in omnibus gloria Dei, & cura ecclesiae paterna conspicitur. Calice enarrant gloriam Dei. Propter nomen meum longum faciam fauorem meum. Omnia propter seipsum fecit Deus. Nominus, quod is, qui diligunt Deum, omnia simul conferant ad bonum. Neq; hic peccauit, neque parentes eius, sed ut opera Dei manifesta fierent in eo.

12.

*Psal. 19. 1.
Ies. 48. 9.
Prou. 16. 4.
Iob. 2. 2.*

Explicata est haec providentiae divinae definitio, ex qua iam oritur QV AESTIO maximè

CON-

consideranda: *An omnium rerum sit providentia: seu an providentia ad omnia se extendat.* Responſio quidem ex definitione eſt manifeſta, omnia etiam minima ſub providentiam Dei ita cadere, ut quæ bona ſunt, ex providentia & Deo efficiente, quæ verò mala, ſecundum providentiam & Deo permittente ſiant. Verum cum a multis hæc doctrina vel ignoretur vel impugnetur: amplius ex ſcriptura eſt declaranda & demonſtranda.

Omnia igitur ſive maxima ſive minima, Dei providentia regi, probatur *primò* testimoniis ſcripturæ ſacræ: *deinde* rationibus.

*Testimo-
nia ſcri-
pturæ de
providen-
tia Dei.*

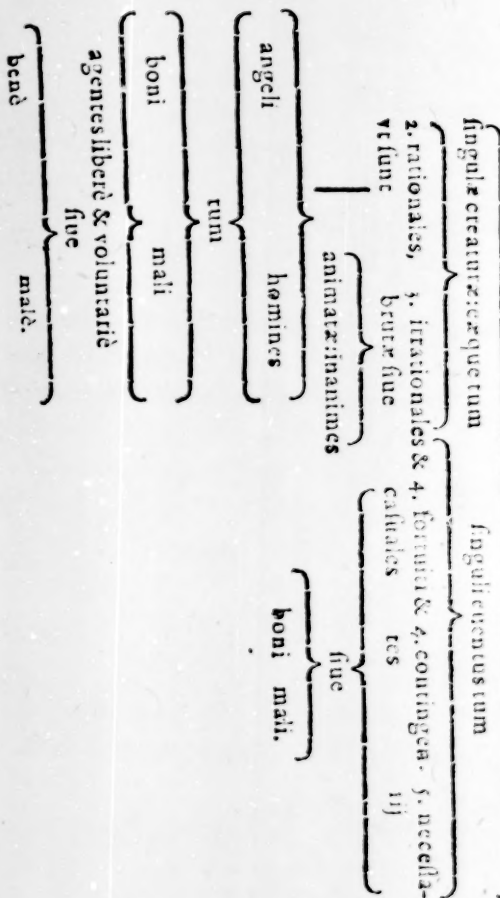
Testimonia, quibus demonſtratur, providentiam Dei ad omnia ſe extendere, alia ſunt *vniverſalia*, quæ generaliter & in vnuerſum omnes res & euentus providentiæ diuinæ ſubelle docent: alia *particularia*, quæ ſpeciatiim ſingula à Deo gubernari confirmant. Illam providentiam vniverſalem, hæc providentiam ſpecialem aſſerunt. *Particularia* verò testimonia ſunt vel de creaturis, vel de iis, quæ quotidie ſiunt, hoc eſt, de euentibus: & de creaturis, vel irrationalibus, iisque tum animatis tum inanimatis, vel rationalibus, & voluntariè agentibus, ſive benè, ſive malè. De euentibus autem vel contingentibus, vel caſualibus, vel neceſſariis. Quæ enim ſiunt, vel ſunt caſualia & fortuita, ſed nobis tantum, qui cauſas veras non videmus: vel contingentia, ratione cauſarum contingenter agentium: vel neceſſaria, ratione cauſarum neceſſariò agentium in natura. Deo autem nihil eſt caſuale vel contingens, ſed omnia neceſſaria: licet reſpectu bonarum & malarum actionum diuerſo modo.

Typus rerum providentia divina sub-
sectarum.

Providentiâ Dei regitur totus mundus, & in toto mundo tum

I. Universa & omnia generaliter: quæ
providentiâ dicitur universalis seu ge-
neralis.

II. Singula speciatim: quæ providentiâ dicitur
particularis seu specialis. Hæc autem disti-
guntur speciatim

Iam singulis his veluti capitibus testimonia quorundam illustriora addenda sunt.

1. De vniuersali prouidentia testantur ista. *Omnia efficit ex consilio & voluntatis suae. Ipse dat omnibus vitam, & halitum, & omnia. Ipse dixit, & non faciet? Locutus est, & non praeestabit illud? Tu fecisti caelum, terram, maria & vniuersa, quae sunt in eis: & significans quoque omnia haec. Dixit ergo, & non faciet? locutus est, & non implebit? formans lucem & creans tenebras: faciens pacem, & creans malum: Ego Iehoua faciens omnia haec. Sapientia pertingit ab extremo ad extremum fortiter, atque omnia moderatur subtiliter.*
 - Eph. 1. 11.*
 - Act. 17. 25.*
 - Nu. 23. 19.*
 - Neh. 9. 9.*
 - Iesa. 47. 7.*
 - Sap. 8. 1.*
2. De speciali: & quidem de rationalibus creaturis praeclara testimonia suppeditat historia Iosephi. *Non vestro consilio, sed Dei voluntate huc missus sum. Vos cogitastis aduersum me malum: Deus autem cogitauit illud in bonum, ut faceret secundum diem hanc. Item historia Pharaonis. Quis posuit os in homine? vel quis facit surdum & mutum? vel videntem & caecum? nonne ego Iehoua? nunc igitur & de, & ego ero cum ore tuo, & docebo te quid loquaris. Videatur tota historia cap. 3.*
 - Ios. 11. 6.*
 - 2. Sam. 16.*
 - 1. Reg. 22.*
 - 20.*
 - Prou. 21. 1.*
 - Esdr. 6. 23.*
 - Iesa. 10. 5.*
3. *Interfices vulnerandos in conspectu Israelis. Iehoua praecepit Simeoni ut malediceret Danti. Quis decipiet Achab? decipies ac preualebis. Corregis tu manu domini, quocunque voluerit inclinabit illud. Deus conuerterat corregis Dary.*
 - Thren. 3.*
 - 37.*
 - Dan. 4. 31.*
 - Act. 4. 27.*

3. De irrationalibus, viucentibus, & vitæ exper-
tibus. Dominus custodit omnia ossa iusti, & unum ex his totum.
non conteretur. Qui ascendere facit nubes ab extremo ter-
ra, fulgura cum pluuia facit, qui educit ventum de thesau-
ris suis. Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis cornu-
rum inuocantibus eum. Pater Vester celestis alit volu-
cres cæli. Quod si herbam agri Deus ita circumuoluit,
nonne vos multo magis? &c.

Iob. 37. per
Psal. 34. 21.
Psal. 104.
per totum.
Psal. 135. 7.
Psal. 147. 9
Matth. 6. 26.

4. De casualibus & fortuitis. Qui non est insidiatus
ei, sed Deus eum tradidit in manum eius: constituam ti-
bi locum, ad quem fugiet. Nonne duo passeruli assario
Venerunt? at vnus ex his non cadit humi sine patre Vestro.
Vestri verò etiam capilli capitis numerati sunt omnes. Do-
minus dedit, Dominus abstulit: sit nomen domini bene-
dictum. In sinum proicitur sors, & à lehoua est omne iu-
diciu eius.

30.
Exod. 21. 13
Matth. 10. 29
30.
Iob. 1. 21.
Prou. 16. 33

5. De necessariis: quorum necessitas pendet vel à
consilio Dei, nobis per verbum patefacto: Factus sunt
hæc, & impletur scriptura: Non confringetur vilius os
ipsum. Im scriptum est, & ita oportuit Christum pati, &
resurgere a mortuis tertia die. Necessè est venire scanda-
la. Si possibile esset, seducerentur electi. Oves meæ non per-
ibunt in aeternum, neque rapiet eas quaquam è manu
mea. Vel pendet ab ordine naturæ diuinitus institu-
to, seu à causis physicis necessitate physica agenti-
bus: Pluuia prouentum herba producit gignit rorem pru-
nam: glaciem, producit hyades suo tempore, regit arcti-
cum: cæli motus regit, & per hos efficax est in sublan-
tibus, &c. Tonat Deus voce sua mirabilia. Quis regit
montes de superioribus suis, & educat panem de terra, &
vinum quod latificat cor hominis, & faciem nitere faciat
pro oleo: de fructu operum tuorum satiabitur terra: qui
germinare facit fenum pro iumentis, & herbam ad escam
hominum, & panem qui cor hominis fuleit, &c. fecit lu-
nam in tempora, sol nouit occasum suum: potis tenebras
& est nox, &c.

Iob. 19. 36.
Exod. 12.
46.
Luc. 24. 46
Matth. 24.
24.
Iob. 10. 26.
Iob. 38. 27.
Iob. 37. 5.
Psal. 104.
13. 14.

Testimonia similia pendè infinita sunt in scrip-
tura, quæ diuinam prouidentiam ad omnia & singula
fese extendere demonstrant: sed hæc pauca facillè suf-
ficient.

ficient. Ex his enim certò constat, omnia tam mala, quàm bona, tam parua, quàm magna, Dei prouidentia regit: ita tamen, ut bona fiant non tantùm secundum prouidentiam, sed etiam ex prouidentia, tanquam ex causa, hoc est, Deo volente, præcipiente & efficiente: mala verò, quatenus mala non ex prouidentia, sed secundum prouidentiam, hoc est, Deo non volente, nec mandante, nec efficiente vel adiuvante, sed permittente, & ad fines à se destinatos dirigente.

Rationes quibus demonstratur, prouidentiam Dei ad omnia & singula se extendere, ferè sunt eadem cum illis, quæ probant esse prouidentiam.

1.
*Ab omni-
potentia
Dei.*

1. Sine eius voluntate nihil potest fieri, qui est omnipotens. Deo igitur simpliciter aliquid nolente, impossibile est quicquam fieri, cum sit omnipotens. Quicquid verò sit, id Deo vel simpliciter vel secundum quid volente fieri necesse est.

2.
*A sapien-
tia Dei.*

2. Summè sapientis gubernatoris est, ut nihil eorum, quæ in potestate habet, sinat fieri sine voluntate sua & consilio: & quantò quis sapientior est, tantò latius se extendit eius gubernatio. At Dei sapientia est infinita, & omnia sunt in eius potestate: *Ut quid Ies. 40. 7. dicis Iacob, & quid loqueris Israël? abscondita est scientia mea à te bona, & à Deo meo iudicium meum te auersit, &c.* Ergo in vniuerso mundo nihil fit, nisi quod vult ac decreuit Deus.

3.
*A finibus
rerum.*

3. Omnium rerum sunt certi fines, & quidem omnes boni. Omnia autem bona sunt à Deo, & Deus ea vult ac moderatur. Omnes igitur fines rerum vult ac moderatur Deus. Qui autem vult fines, is vult & media ad fines. Quare & media vult Deus, eaque simpliciter, si bona, vel aliquo modo, si mala sint. Cum igitur omnia, quæ sunt & fiunt, vel fines sint vel media, consequitur, Deum omnia velle & administrare.

4.
*Ab ordine
causarum.*

4. Est aliqua causa prima, quæ non pender ab aliis, sed à qua omnes alie pendent. Deus est illa causa prima. Ergo à Dei nutu omnes causæ secundæ pendent.

5. Deus

5. Deus omnia ab æterno præsciuit immutabili-
ter: quia falli aut errare in sua præscientia non po-
tuit. Idèd præscientia Dei est certa & infallibilis o-
mnium rerum notitia. Sic igitur nunc res omnes e-
uenire necesse est, sicut eas futuras præsciuit Deus:
& quidem idèd, quia præsciuit. Non enim præ-
scientiam petiuit ex rebus creatis, sed à seipso. Ab
ea igitur omnes euentus pendent & fluunt immuta-
biliter.

6. Omnia bona sunt à Deo tanquam à prima cau-
sa. Omnes res positivæ in natura, vt substantia, mo-
tus, actiones, in quantum sunt hoc, bonæ sunt. Ergò
sunt à Deo, Denique providentiæ sunt.

Confutatio sophismatum contra providen- tiam Dei.

Primum sophisma de confusionibus.

Confusa non reguntur à Deo: quia Deus non est
author confusionis. In mundo est multiplex confu-
sio. Ergo, vel nihil vel saltem non omnia reguntur
diuina providentia. *Resp.* 1. Vt in mundo multa
sint confusa: sunt tamen & multa ordinata: vt mo-
tus cœlestes, conseruatio specierum, politix, pœnæ
sceleratorum, Non potest igitur vniuersaliter con-
cludi, nihil in mundo regi à Deo. 2. De confusis
tantum sequitur, confusionem non esse à Deo, quæ
confusis accedit malitia diabolorum & hominum.
Plùs igitur etiam sic est in conclusione, quàm in
præmissis. 3. ad maiorem. Confusa non reguntur à
Deo, nempe quatenus confusa sunt. Nihilominùs
reguntur, quatenus in ipsa etiam confusione or-
do aliquis reperitur. Atqui nihil adèd inordina-
tum est vel geritur in mundo, in quo non etiam
ordo diuinæ sapientiæ, potentix & iustitiæ aliquo
modo eluceat, & ab ipsa scriptura nobis monstretur:
Exempli causa, in parricidio Iudæorum cru-
cifigentium filium Dei, in venditione Iosephi,
in seditione Absolomi, &c. horribilis fuit confusio,

quoad voluntates & actiones hominum: sed & optimus fuit ordo, quoad voluntatem & consilium Dei, tradentis filium in mortem propter peccata nostra, mittentis Iosephum in Ægyptum, punientis Davidem & Absolomum, &c. Sic in eodem euentu confusio & ordo esse potest diuerso respectu. Sequitur ergo, confusa non esse nec regi à Deo, quatenus confusa & peccata sunt: esse verò ac regi, quatenus cum ordine diuinæ sapientiæ & iustitiæ congruunt.

Inst. Quod repugnat voluntati Dei non regitur à Deo. Voluntas diabolorum & impiorum hominum repugnat voluntati Dei. Ergo non regitur à Deo. *Resp.* sunt quatuor termini. Maior enim de voluntate Dei patefacta & arcana simul, minor tantum de patefacta est vera.

Secundum sophisma de causa peccati.

Omnes actiones & motus sunt à Deo. Multæ actiones sunt peccata. Ergo peccatum est à Deo, & per consequens, dogma de vniuersali prouidentia facit Deum authorem peccati. *Resp.* Est fallacia accidentis. Actiones enim impiorum sunt peccata, non per se, quatenus actiones sunt, sed per accidens, propter defectum & prauitatem voluntatis malorum non hoc spectantium, vt in actione sua voluntatem Dei exsequantur. Hic enim defectus & hæc prauitas est accidens voluntatis & actionis illius, quam Deus per vitiosam voluntatem vult fieri.

Inst. 1. Multæ actiones sunt suo genere peccata. Ergo etiam per se. *Resp.* Conceditur de actionibus, quatenus sunt prohibitæ à Deo, & à creaturis contra voluntatem Dei perpetrantur: minimè verò, quatenus Deus eas vult aut iubet fieri. Nam respectu diuinæ voluntatis eas cientes semper sunt iustissima Dei iudicia, nec sine manifesta Dei contumelia sub nomine peccati tanquam sub suo genere comprehendendi possunt: eoque antecedens est falsum.

Inst. 2. Qui vult actionem, quæ per se peccatum est,

est, is vult peccatum. Deus vult actiones, quæ per se peccata sunt; vt venditionem Iosephi in Ægyptum: seditionem Absolomi, seductionem pseudo-prophetarum, crudelitatem Assyriorum, crucifixionem Christi, &c. Ergo vult peccatum. *Resp.* Maior est vera de eo, qui vult actionem, quæ suæ voluntatis respectu peccatum est, seu qui vult actionem eodem fine, quo is, qui peccat: non autem de eo, qui vult & efficit opus, quod alienæ voluntatis respectu peccatum est, seu qui vult opus illud alio fine, eoque bono, & cum natura ac lege Dei congruente. At Assyriorum & aliorum peccantium actiones, quas Deus efficaciter volebat, peccata erant, non Dei, sed voluntatis hominum peccantium respectu. Deus enim illa omnia volebat optimo fine: homines contra pessimo. Hæc responsio sumta est ex vniuersali regula, cuius tam in theologicis, quam in moralibus & physicis exemplis veritas manifesta est: vide licet: *Cum eiusdem effectus plures cause sunt, alie bonæ, alie vitiosæ: effectus ille respectu causarum bonarum bonus est, respectu vitiosarum. Verò vitiosus ac malus est ac bonæ cause sunt per se causa boni, per accidens verò mali ac vitiosi effectus siue vitij, quod est in effectu propter causam aliquam vitiosam: & contra, mala causa sunt per se causa mali, per accidens autem boni, quod est in effectu.* Vniuersaliter enim verum est, causas impulsivas & finales facere actionum discrimina. Hinc igitur eadem actio, puta, venditio Iosephi in Ægyptum, pessimum opus fuit respectu fratrum, & simul optimum, respectu Dei, propter diuersas causas impulsivas & finales. Sicut autem bonum opus Dei non potest referri ad fratres: sic nec sceleratum opus fratrum potest ascribi Deo, &c.

Inst. 3. Quod non potest fieri Deo simpliciter nolente, & tamen fit, id fit Deo volente. Peccatum etiam quatenus peccatum, non potest fieri Deo simpliciter nolente, quia est omnipotens. Ergo fit Deo volente. *Resp.* 1. Negatur consequentia: quis in maiore non est insufficiens enumeratio. Deest enim, *per-*

*Gen. 37.
2. Sam. 12.
1. Reg. 22.
Iesa 10.
Act. 4.*

Regula.

permittente : quia peccatum fit Deo nec simpliciter nolente, nec simpliciter volente, sed voluntariè permittente. 2. Est ambiguitas in verbo *nolle* : quod aliàs significat improbare & inhibere simul, & sic Deo nolente impossibile est aliquid fieri : alioqui non esset omnipotens : aliàs significat improbare tantum, & non inhibere, sed permittere. Sic sunt peccata Deo nolente, hoc est, improbante, sed tamen non impediēte quin fiant.

*Vide Sol. 1.
Vr sint pag.
322.*

Inst. 4. Privatio rectitudinis creaturæ est à Deo. Hæc privatio est peccatum. Ergo peccatum est à Deo. *Resp.* Sunt quatuor termini. Privatio enim in maiore significat actiue desertionem & subtractionem gratiæ, quæ est iustissima pœna creaturæ peccantis, ideoque à Deo : in minore verò significat passiue carentiam rectitudinis debiti inelle, quæ carentia cum à creaturis vltro attrahatur & recipiatur, inque iis contra legem Dei existat, peccatum est, quod à Deo nec efficitur, nec intenditur. *Breviter* : Privatio est à Deo, quatenus est pœna, & non est à Deo, quatenus est peccatum seu pugnancia cum lege in creaturis.

Inst. 5. Peccantes reguntur à Deo : At peccantium actiones sunt peccata : Ergo peccata sunt à Deo. *Resp. 1.* Plus est in conclusione, quàm in præmissis. Tantum enim sequitur : ego peccata reguntur à Deo, quod verum est, quatenus nimirum actiones & motus sunt, & ad gloriam Dei diriguntur. 2. Est fallacia accidentis in minore. Actiones enim peccata sunt, quatenus ab hominibus vitiosis fiunt contra legem, non quatenus à Deo in creaturis cientur. Malè ergo fiunt & sunt, non ex se, sed ex accidenti, quod est prauitas creaturarum à quibus fiunt : sicut aqua pura fit sordida, fluens per canalemmundum : vinum bonum acescit in vase acido, iuxta illud :

*Horat. lib.
1. epist. 2.*

Syncerum est nisi vas, quodcumq; infundis acescit.

Equitatio boni equitis fit claudicatio, si equus sit claudus. In his & similibus per se bona ex accidenti deprava.

deprauantur: ideoque committitur paralogismus accidentis, cum à re proceditur ad id, quod cum re concurret ex accidenti, hoc modo: Equitatio est ab equite: equitatio est claudicatio: ergo claudicatio est ab equite. *Vel:* Venditio Iosephi per fratres fuit peccatum: Deus venditionem eam voluit: ergo voluit peccatum.

Inst. 6. Quæ sunt Dei providentia, eorum Deus est author. Omnia mala sunt Dei providentia: Ergo eorum author est Deus. *Resp.* De malis peccatorum conceditur totum: de malis autem culpæ distinguenda est maior: Quæ sunt providentia Dei effectiue, seu ita vt ex ea tanquam ex causa efficiente fluant, eorum author & effector est Deus: non autem eorum, quæ sunt Dei providentia tantum permissiue, seu Deo tantum permittente, determinante, & ad fines optimos dirigente, vt sunt, mala culpæ. Nam mala culpæ seu peccata, quatenus talia, non habent rationem boni, sicut rationem boni habent mala peccatorum. Itaque Deus non vult peccata, nec ea probat, nec efficit, iuuat vel intendit: sed tantum ea fieri permittit, hoc est, non impedit, quod minus fiant: partim vt in illis puniendis iustitiam suam exerceat, partim vt remittendis misericordiam suam ostendat.

Conclufit scriptura omnia sub peccatum, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Ad hoc ipsum excitauit, vt ostendam in te potentiam meam. Ideo dictum est in definitione, quod mala Deus fieri permittat. Permissio autem, vt dictum est ante, est diuinæ gratiæ subtractio, qua Deus. 1. non patefacit creaturæ voluntatem suam, vt secundum eam agat, 2. non flectit voluntatem creaturæ, vt obediat ipsi, vt honore ipsum afficiat, vt secundum voluntatem Dei reuelaram agat. *Cum scitor somniorum surrexerit inter vos, non obedias illi: quia vos tentat Dominus Deus vester.* Deus incitat Dauidem in Israëlitas, vt dicat, *Vade, munera populum & Iehudam.* Postea cur ipsum Dauidem percussit: vt ageret poenitentiam. 3. Creaturam sic desertam nihilominus rectè mouet, & iu-

Gal. 3. 22.

Rom. 9. 17.

Permissio

diuinæ

quid sit.

1.

2.

Deu. 13. 13.

2 Sam. 34. 1

- flissima sua iudicia per eam exsequitur. Deus enim non minùs bona agit per mala instrumenta, quàm per bona. Sicut enim Dei opus non fit melius à bonitate instrumenti : sic non fit peius ex malitia instrumenti. Vult Deus actiones malas, sed quatenus sunt actiones siue motus siue inclinationes ad obiecta, siue quatenus pœnz sunt malorum. Omnia enim bona sunt à Deo. Omnes autem pœnz sunt iustæ & bonæ. Ergo à Deo iuxta illud : *Non est malum in ciuitate, quod non fecit Dominus* : intelligitur malum pœnz. De malo enim culpæ contrà Iacobus : *Nemo cum tentatur, (hoc est, cum ad malum sollicitatur) dicat se à Deo tentari*. Tantùm igitur malum pœnz est à Deo, sicut & castigationes, & martyria piorum, quæ ipse vult & efficit : *Nunc igitur ne dolore afficiamini, neq; sit ita in oculis vestris, quod vendideritis me huc; quia propter vitam misit me Deus ante vos in Egyptum*. Obiect. Atqui Deus non vult mortem. *Resp.* non vult mortem, quatenus est cruciatus & destructio creaturæ : sed vult eam, quatenus est pœna peccati, & executio sui iudicij. *Non audierunt vocem patris sui, quia volebat Ichona occidere eos*.
- Amos. 3. 6.*
- Iac. 1. 13.*
- Gen. 45. 5.*
- 1. Sam. 2. 26*

Tertium sophisma de voluntatibus contradictoriis.

Qui idem opus lege prohibet, & voluntate arcana vult fieri, in eo sunt voluntates contradictoriæ. At in Deo non sunt voluntates contradictoriæ. Non ergo arcana voluntate vult ea, quæ lege prohibet, vt rapinas, cædes, raptus, &c. *Respond.* 1. Conceditur totum, quatenus hæc contra legem fiunt à creaturis, & sunt peccata. Eatenus enim Deus ea nec vult nec probat, sed tantùm, quatenus sunt quidam motus & pœnz peccatorum. 2. Ad maiorem : contradicere sibi, qui idem opus vult & non vult eodem respectu seu fine. At Deus idem opus vult & non vult diuersissimo respectu & fine. Vult enim, v.g. venditionem Iosephi, quatenus est occasio euectionis Iosephi,

con-

*qui idem opus vult
et non vult eodem
respectu, in eo sunt
contradictorie voluntates*

conseruationis familie Iacobi, & impletionis oraculi de seruitute seminis Abrahami in Ægypto. Eandem verò non vult, sed execratur & damnat tanquam horribile patricidium, quatenus à fratribus exodio admittitur. Et sic de cæteris.

Quartum sophisma de libertate & contingentia.

Quod sit immutabili Dei decreto, id non fit contingenter & liberè, sed necessariò. At multa fiunt contingenter & liberè. Ergo multa non fiunt ex immutabili Dei decreto & providentia, aut tollitur libertas & contingentia. *Resp.* 1. ad maiorem: quod sit immutabili Dei decreto, id non fit contingenter, nempe respectu causæ primæ, seu respectu eiusdem immutabilis decreti diuini: potest tamen fieri contingenter, respectu causæ secundæ & proximæ contingenter vel liberè agentis. Contingentia enim est ordo inter causam & effectum mutabilem: sicut necessitas est ordo inter causam & effectum necessarium: & tales sunt effectus, quales sunt causæ. Potest verò idem effectus procedere ex mutabili & immutabili causa diuerso respectu: vt sunt omnia, quæ Deus facit per creaturas, hoc est, quorum & Deus & creaturæ sunt causa. Ita respectu Dei est immutabilis ordo inter causam & effectum: At respectu creaturarum est ordo mutabilis inter causam & eundem effectum. Proinde ratione Dei est necessitas: ratio ne creaturarum est contingentia in eodem effectu. Non igitur absurdum est, eundem effectum dici necessarium, & contingentem diuersarum causarum respectu, hoc est, respectu causæ primæ immutabiliter agentis necessarium: respectu verò causæ proximæ mutabiliter agentis contingentem. 2. Negatur quod in maiore dicitur, non fieri vel posse fieri liberè, quod sit immutabili Dei decreto. Non enim immutabilitas, sed coactio, seu non necessitas immutabilitatis sed coactionis tollit libertatem. Deus immutabiliter ac necessario bonus est: & tamen liberrimè bonus est: diaboli immutabiliter ac necessario mali sunt: & tamen liberrima voluntate mali sunt & mala faciunt.

}

exptm.

*Mirum pñ seru-
sum in necessitate
ut ibi motus nati-
ad form non, quod
nati de pñ nati-
co alio seru, non.
quod cum pñ nati-
fia si illi pñ nati-
o occurrunt cum id
videtur ad eundem
seru mittitur, illi
v. curam fortiter co-
fi de illi pñ nati-
non immutabiliter
sed coactus tollit li-
bertatem*

*Quintum sophisma de inutilitate me-
diorum.*

Quæ immutabili Dei voluntate & prouidentia fi-
unt, ad ea impedienda vel promouenda frustra adhi-
bentur media, hoc est, consilia præcepta doctrinæ,
hortationes, promissiones, minæ, labores, conatus,
preces, &c. Atqui hæc media non frustra adhibentur:
quia à Deo mandantur. Ergo non omnia sunt im-
mutabili Dei consilio & prouidentia. *Resp.* 1. Nega-
tur maior: quia posita causa prima & principali non
necesse est remoueri secundam & instrumentalem,
neq; contrà. Ratio est, quia Deus ad fines & effectus
à se decretos producendos etiam decreuit adhibere
media & causas secundas, iisque vti se velle in verbo
suo & naturæ ordine ostendit, & nos vti iussit. Vti-
gunt non frustra sol quotidie oritur & occidit, neque
frustra agri conferuntur, aut pluuia rigantur, aut cor-
pora victu reficiuntur, etiam si Deus lucem & tene-
bras creat, fruges à terra educit, vita & longitudo
dierum nostrorum est: ita nec frustra docentur, & ad
doctrinam conformare vitam suam student homi-
nes: etiam si & actiones & euentus salutares non nisi

Cur mediis à Deo proficiuntur. Utendum igitur est mediis. 1. Vt
sit utendum. Deo, qui & fines & media ad fines ordinauit, & no-
bis præscripsit, obtemperemus: alioqui cum nostro

1. periculo Deum tentamus. 2. vt bona nobis promif-
sa, consequamur. 3. vt bonam retineamus conscien-
tiam, si videntes mediis euentus expectatos non sem-
per obtineamus.

2. Est etiam fallacia à dicto secundum quid. Nam
etiam vbi non proficitur mediis, ad id tamen pro-
sunt, vt impios reddant inexcusabiles.

Sextum sophisma de premio & pœnis.

Necessaria non merentur præmia vel pœnas. At-
qui bona opera merentur præmia, mala pœnas. Er-
go bona & mala non eueniunt necessario, sed mu-
tabiliter. *Resp.* 1. Conceditur totum respectu causarum
secundarum & proximarum, ex quibus multæ
agunt mutabiliter, eoque effectus produciunt muta-
biles.

biles. 2. Negatur in minore, quòd bona opera mereantur præmia apud Deum, et si mereri possint apud homines, ut dicitur de Abrahamo: *Si iustitiam est operibus, habet quod gloriatur, sed non apud Deum.* 3. De malis negatur maior vniuersaliter intellecta. Ad hoc enim ut mala opera mereantur poenas, sufficit eorum prauitas, & mala hominum voluntas, siue sint necessaria, siue non: & ipse Aristoteles in Ethicis hoc argumentum tractans affirmat, *non excusari ebrium, si ex ebrietate peccet, & merito reprehendi ac puniri homines propter vitia corporis vel animi, quorum ipsi sunt causa, etiam si ea vitare aut deponere non possint, eò quòd ipsi sibi sponte ea attraxerint.*

Rom. 4.1.

Eth. lib 3.

cap. 1.

QVÆST. XXVIII. *Quid nobis prodest hæc cognitio creationis & prouidentie diuinæ?*

RESP. Ut in aduersis patientes^a, in secundis grati simus^b, in futurum verò optimam in Deo fidissimo patre spem repositam habeamus^c, certò scientes, nihil esse, quòd nos ab eius amore abstrahat^d, quandoquidem omnes creaturæ ita sunt in eius potestate, ut sine eius arbitrio, non modò, nihil agere, sed ne moueri quidem possint^e.

a Rom. 5.3. Iac. 1.3. Psal. 39.10. Iob. 1.21.22. b 1 Theff. 5.18. Deut. 8.10. c Psal. 55.23. Rom. 8.4 d Rom 8.38 39. e Iob. 1.12. & 2.6. Prov. 21.1. Act. 17.25.

EXPLICATIO.

Hanc doctrinam de creatione rerum & de prouidentia Dei tenere necesse est.

1. *Propter gloriam Dei.* Negata enim creatione & prouidentia, negantur Dei attributa. His autem negatis Deus non celebratur, sed negatur. Agnoscenda est igitur prouidentia, ut tribuatur Deo gloria omnipotentiz,

potentiz, sapientiz, bonitatis & iustitiz in rebus omnibus creandis, conseruandis & dirigendis.

1. *Propter nostram consolationem & salutem*: & quidem primo, vt simus patientes in rebus aduersis. Quicquid enim consilio & voluntate Dei nobis euenit, & nobis est salutare, illud patienter debemus ferre. At omnia etiam mala consilio & voluntate Dei nobis eueniunt, nobisque sunt salutaria. Ergo hæc debemus patienter ferre, & in omnibus paternam Dei erga nos voluntatem considerare. *Secundo*, vt in rebus secundis simus Deo grati pro beneficiis acceptis. A quo enim omnia bona corporalia & spiritalia, magna & parua, accipimus, ei debemus esse grati. A Deo autem bonorum omnium autore omnia habemus. Ergo Deo grati esse, hoc est, eius beneficia agnoscere & celebrare debemus. Gratitude enim ex voluntate & iustitia constat: ideo in agnitione, & celebratione, & remuneratione beneficiorum consistit. *Tertio*, vt spem bonam de futuris concipiamus, hoc est, certò statuamus, quia prouidentia suâ Dominus nos ex malis hætenus eripuit, omnia nobis etiam in posterum profutura ad salutem, neque vnquam Deum nos ita deserturum, vt percamus. *Breviter*: lines doctrinæ de prouidentia sunt: 1. Gloria Dei. 2. Patientia nostra in aduersis. 3. Gratitude in secundis. 4. Spes de futuris.

Ex his patet, omnis religionis & pietatis fundamenta conuelli, si non statuatur prouidentia Dei: quia. 1. in aduersis nunquam erimus patientes, nisi sciamus à Deo patre nostro ea nobis immitti. 2. Nunquam erimus pro beneficiis grati, nisi agnoscamus ea diuinitus nobis dari. 3. Nunquam habebimus spem bonam & certam de futuris, nisi faciamus voluntatem Dei præsentem, eamq; de nobis & omnibus electis seruandis immutabilem esse persuasi simus.

Dominica
XI.

QVÆST. XXIX. *Quare filius Dei appellatur
Iesus, hoc est, saluator?*

RESP.

RESP. Quia nos saluat ab omnibus peccatis nostris^a: nec vlla salus vel peti aliunde debet, vel alibi reperiri potest^b.

^a Matth. 1. 21. Heb. 7. 25. ^b Act. 4. 12. Ioh. 15. 45. 1. Tim. 2. 5. 1. Cor. 4. 11. 1. Ioh. 5. 11.

EXPLICATIO.

In secunda parte symboli, quæ nunc sequitur, de *Ordo & mediatore* agitur. Doctrina autem de mediatore *coherentia* constat duabus partibus: vna de mediatoris persona, *articulo* altera de eius officio. De persona sunt articuli duo: *rum sym.* *Et in Iesum Christum, filium eius unigenitum, dominum* *boli.* *nostrum: qui conceptus est de spiritu sancto, natus ex Maria Virgine.* De officio agunt quatuor articuli sequentes, vsque ad tertiam symboli partem, quæ est de spiritu sancto. Dux autem sunt officij partes: humilitatio seu meritum, & glorificatio seu efficacia. Nam humiliatione Christus est meritum, glorificatione est efficax. De humiliatione agit articulus quartus: *Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & sepultus, descendit ad inferos.* De glorificatione quintus & sextus: *Tertia die resurrexit a mortuis: ascendit ad caelos, sedet ad dextram Dei patris omnipotentis.* Septimus de aduentu, pertinet ad consummationem glorificationis, cum Deus erit omnia in omnibus.

Hinc apparet summa sapientia articulos istos esse conscriptos. Sunt enim eleganter ad quæstionem de mediatore accommodati. Prior pars officij humilitatio hos habet gradus: *passus, crucifixus, mortuus, sepultus, descendit ad inferos.* Ita paulatim à minoribus ad maiora descendimus: ad extremam scilicet humiliationem, quæ fuit descensus ad inferos. Altera pars officij glorificatio contra paulatim ascendit à minore gloria ad maiorem vsque ad supremum gradum, qui est sessio ad dextram Dei. Idem ordo & eadem sapientia fuit in prima symboli parte: & conspicitur quoque in tertia, in quo pulcherrimo ordine recensentur beneficia Christi, quæ nobis per spiritum

*Officium
& benefi-
cia Christi
diffinit.*

spiritum sanctum applicantur, & est tanquam fructus precedentium articuloꝝ. Differt autem officium ab ipsis beneficiis tanquam causa & effectus, vel antecedens & consequens. Beneficia sunt res partæ officio: Officium est ipsa impetratio rerum, & earum collatio; sicut aliud est pecunia, aliud actus dandi pecuniam.

Et in Iesum scilicet credo. Repetendum est verbum, quia sicut credimus in Deum patrem, sic etiam credimus in filium Dei, iuxta dicta: *Credite in Deum etiam in me credite. Credite mihi, quod ego sum in patre, & pater in me. Ego & pater unum sumus. Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem misit ille. Qui credit in filium, habet vitam æternam. Ut omnes honorent filium, sicut honorant patrem.* Hoc est certum argumentum veræ deitatis filij. Fides enim est cultus soli Deo debitus.

*De nomine
Iesu.*

Matth. 1. 21.

Luc. 1. 31.

Porro cum de nomine Iesu hic quæritur, non tantum de etymologia quæritur, quid nomen significet, sed præcipue de officio mediatoris, quod hoc nomine significatur. Significat autem Iesus (græc. ἰησὺς heb. Iehosuah, siue Iesehuah) saluatorem seu auctorem salutis, quod nomen imposuit ipse Deus mediatoris in nouo testamento. Vera etymologia nominis est tradita ab angelo dicente: *Quia saluans faciet populum suum à peccatis ipsorum.* Ab officio igitur filius Dei appellatus est Iesus, hoc est, saluator, quia est noster mediator, qui nos seruat & liberat à malis culpæ & poenæ, & quidem solus & perfectissimè. Salus autem quam atterit, est iustitia & vita æterna. Hoc ex ipso nomine colligitur, quia non habet nomen sine re, sed propter officium.

Obiect. 1. Etiam multi alij habuerunt hoc nomen Iesus, ut Iosua dux, Iesus pontifex, &c. Ergo ex hoc nomine nihil potest colligi. *Respond.* Habuerunt alij hoc nomen, quia fuerunt seruatores typici. Atqui (inquis) parentes Iosue quando in fan- ~~in hoc~~ *hoc* nomen indebant, ne suspicari quidem potuerunt liberationem futuram per ipsum. *Respond.* Sed Deus sciuit,

uit, & voluntatem eorum direxit. Magnum verò est *Discrimen* discrimen inter alios & hunc Iesum. 1. Alij nomen *huius Iesu* hoc fuerunt sortiti voluntate hominum: hic ab angelo. 2. Alij fuerunt typi: hic est significatus & verus *et alio* seruator. 3. Per alios Deus beneficia tantum corporalia suo populo præstabat: hic non tantum à corporis, sed & ab animæ malis culpæ & pœnæ liberat. 4. Alij tantum erant instrumenta & ministri, per quos dabat Deus illas res corporales: hic est author non modò corporaliū, sed & spiritalium bonorum.

Luc. 2. 21.

Ergo filius Dei appellatur Iesus *ἡγὶς ἐξ ὅλων*, tanquam verus seruator.

1. Quia seruat ab utroque malo, culpæ & pœnæ. A malo culpæ, teste angelo: *Ipse seruabit populum suum à peccatis ipsius.* A malo pœnæ: quia sublato peccato tollitur & peccati pœna, quæ est effectus peccati. Sublata enim causa tollitur effectus. Populus autem quem Iesus seruat, sunt omnes & soli electi seu credentes. Horum tantum est saluator, quia in his tantum assequitur suum finem. Constituit enim ecclesiam in hac vita colligere & seruare, sed ea conditione, ut ea beneficium illud accipiat, & sit ipsi grata.

2. Quia solus seruat. Solus enim est noster mediator, ideo & solus noster seruator, id quod scripturæ testimoniadeclarant. *Non est aliud nomen sub celo, quod datum sit inter homines, per quod oporteat nos seruari. Qui non credit in filium, iam condemnatus est, quia non credit in nomine unigeniti filij Dei. Vitam æternam dedit nobis Deus, & hac vita æterna in filio eius est. Unus Deus, unus etiam mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus. Ego ego sum qui delicta iniquitates tuas propter me. Tantum in me est salus: præter me non est seruator.*

2. Solus.

Act. 4. 12. Iob. 3. 13.

1. Iob. 5. 11.

1. Tim. 2. 5.

Ies. 43. 11.

et 25.

Obiect. Etiam pater & spiritus sanctus nos seruant. Ergo non solus filius. *Resp. 1. In modo est discrimen. Pater seruat per filium tanquam fons salutis: spiritus sanctus seruat tanquam immediatè effector regenerationis: filius seruat suo merito, tanquam so-*

*Efficacia est quod habet
per se, modo a
est in fine proprii*

lus mediator, soluens $\alpha\upsilon\tau\omega\varsigma$, dans spiritum S. regenerans & suscitans ad vitam æternam. Efficacia igitur est communis tribus personis: modus autem est filio proprius.
2. *Solus* opponitur omnibus creaturis. Excludit igitur omnes creaturas, non patrem aut spiritum S. sicut in dicto: *Nemo nouit quæ sunt Dei nisi spiritus Dei.* Alioquin & hinc sequeretur, patrem & filium se ipsos non nosse.

3. Seruator est duobus modis, merito & efficacia. Merito seu satisfactione seruat nos, quia sua obedientia, passione, morte & intercessionem meritis est nobis remissionem peccatorum, reconciliationem cum Deo, spiritum sanctum, salutem & vitam æternam. *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, nec pro nostris solum, sed etiam pro totius mundi peccatis*, hoc est, pro peccatis quorumlibet hominum, cuiuscunque tandem sint ætatis, ordinis, ac loci. *Sanguis Iesu Christi filij Dei purgat nos ab omni peccato. Quem proposuit Deus ut esset placamentum per fidem in sanguine ipsius, ad declarandum iustitiam suam per remissionem peccatorum precedentium. Per & eius obedientiam iusti constituentur multi.* *Iehoua coniecit in eum iniquitates omnium nostrum.* Efficacia etiam nos seruat, quia non solum nobis merendo impetrat remissionem peccatorum, iustitiam & vitam amissam, sed etiam totum beneficium redemptionis spiritus sui virtute per fidem nobis confert & applicat. Nam quæ meritis est morte sua, nequaquam sibi soli retinet, sed nobis confert. Salutem enim & vitam æternam (quam habebat) non sibi sed nobis peperit, utpote noster mediator. Ergo reuelat nobis voluntatem patris, instituit & conseruat ministerium, per hoc dat spiritum S. & conuertit homines, colligit ecclesiam, largitur etiam bona ad hanc vitam necessaria, defendit contra hostes, ecclesiam denique suam in nouissimo die excitabit ad vitam, & liberabit ab omnibus malis, abiectis hostibus in pernas. Ista facere est solius Dei veri omnipotentis. *Breuitur:* efficacia sua per verbum & spiritum regenerat in hac vita & seruat renatos, ne rursus deficiant, & tandem suscitatur ad vitam æternam. De reuelatione

3
*Merito &
efficacia.*

1. Ioh. 2. 2.

1. Ioh. 1. 7.

Rom. 3. 25.

Rom. 5. 19.

Ies. 53. 6.

*Quomodo
seruet effi-
cacia.*

tione & regeneratione loquuntur hęc dicta: *Nemo Matth. 11. novit quis sit filius, nisi pater, & quis sit pater nisi filius, & 27. cuiusq; voluerit filius detegere. Unigenitus ille filius, qui Job. 1. 18. est in sinu patris, ipse nobis exposuit. Alius est qui bapt. Mat. 3. 11. & spiritum S. & igne. Ego mittam vobis spiritum sanctum Job 15. 26. a patre. Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem. Eph. 4. 8. sem, & dedit dona hominibus, alios pastores, alios doctores, 10. 11 &c. Ascendit supra omnes cælos, & implevit omnia. Ap. 1. Job. 3. 8. paruit filius Dei & destruat opera diaboli. De servatio. Job. 1. 4. 1. ne loquuntur hęc testimonia. Ne conturbetur cor &c. Mat. 28. 20. sum & q; ad consummationem seculi. Non relinquam eos 23. orphanos. Ego & pater veniemus & mansionem apud eum Job. 6. 5. 4. faciemus. De suscitatione: Ego suscitabo eum in novissimo & 10. 28. die. Oves meas nemo rapiet ex manu mea. Ego do eos &c. 1. Cor. 15. 28. in aeternam nec peribunt in aeternum. Cum omnia sibi sub. Eph. 5. 27. fecerit, sibi et ecclesiā gloriosam in conspectu Dei, quam coeli. git ab initio mundi ad finem usq;. Ex his intelligitur, donationem S. sancti etiam esse partem nostrę salutis, & per mediatorem fieri debuisse. Nam S. sanctus renouat corda expurgato peccato, quo abolito, mors desinit, ad quam destruendam Christus in mundum venit.*

4. Plenē & perfectissimē servat, hic incipiendo, demū verō perficiendo in nobis salutē: tum quia meritū eius est perfectissimū, idq; duas ob causas, ut suprà est explicatum: 1. quia Deus est: Deus. n. suo sanguine redē-
mit ecclesiam, unde & satisfactio ipsius antepositur
 omnium angelorum pœnis & satisfactionibus: propter
gravitatem supplicij, quod sustinuit pro nobis: tum
 quia salutē nobis perfectissimē confert. In ipso estis cō-
summati, id est, habetis omnia, quę ad beatitudi-
 nem æternam pertinent, per & propter hunc Iesum
 estis filij Dei perfecti & beati. Quoniam in eo placuit
patri omnem plenitudinem inhabitare. Sanguis et sic Chri-
stus filij Dei purgat nos ab omni peccato. Nulla est cōdemna-
rio in quibus in Christo Iesu. At ipse propter ea quod in a-
eternum manet, perpetuum habet sacerdotium. Unde & ser-
uare prorsus potest eos, qui per ipsum accedunt ad Deum.

Haec, dicta de nomine Iesu breviter ad has questio-

nes reuocantur. 1. *Quis seruat?* Filius Dei est noster Iesus, hoc est, saluator. 2. *Quos?* Populum suum, hoc est, omnes & solos electos sibi à patre dados. 3. *A quibus malis?* Ab omnibus peccatis & peccatorum poenis. 4. *Quomodo?* Duobus modis, merito & efficacia, & utroque modo perfectissimè.

*Verba seu-
sui huius
articuli.*

1. Iam ergo quid est? *Credo in Iesum.* 1. Credo esse aliquem generis humani seruatore. 2. Credo hanc personam: Iesum natum ex Maria virgine, esse istum seruatore, de quo pater clamat de cælo: *Hic est filius meus dilectus in quo acquiesco, hunc audite.* Hunc Deus vult coli & celebrari. *Qui non honorat filium, non honorat patrem, qui misit eum.* 3. Credo hunc Iesum nos liberare à malis culpæ & poenæ, merito & efficacia, in hac vita incoatione, in futura autem consummatione. 4. Credo hunc non aliorum solum electorum, sed meum quoque vnicum & perfectum seruatore esse, hic incipiendo, tandem verò perficiendo in me salutem.

QVÆST. XXX. *Creduntne igitur illi in vnicum seruatore Iesum, qui à sanctis, aut à se, aut aliunde felicitatem aut salutem quarunt?*

RESP. Non. Et si enim verbo quidem eo seruatore gloriantur: re ipsa tamen abnegant vnicum seruatore Iesum *a.* Necesse est enim, aut Iesum non esse perfectum seruatore, aut qui eum seruatore vera fide amplectuntur, eos omnia in ipso possidere, quæ ad salutem requiruntur *b.*

a 1. Cor. 1. 13. 30. 31. Gal. 5. 4. *b* Heb. 12. 2. Ies. 9. 6. Col. 1. 19. 20. & 2. 10. 1. Ioh. 1. 7.

EXPLICATIO.

Quæstio hæc posita est propter eos, qui de nomine Ie-

ne Iesu gloriantur, interim salutem vel totam vel ex parte quærant alibi extra huac Iesum in meritis sanctorum, indulgentiis papæ, suis satisfactionibus, operibus, ieiuniis, precibus, eleëmofynis, &c. ut faciunt pontificij, Iesuitæ & similes hypocritæ. Quæritur ergo, an hi in vnicum seruatorem Iesum credant nec ne? *Resp.* Non credunt, sed re ipsa eum abnegant, quicquid verbis gloriantur. Summa responsionis hoc syllogismo explicatur ducto à descriptione vnici & perfecti seruatoris: Qui est perfectus & vnicus seruator, is neque cum aliis salutem confert, neque tantum eius partem. At Iesus est seruator solus & perfectus, ut probatum est quæst. præcedente. Ergo neque cum aliis salutem confert, neque tantum partem eius, sed totam solus perfectissimè. Et per consequens, qui salutem suam totam vel ex parte alibi quærant, re ipsa negant eum solum esse perfectum seruatorem. *Vel sic:* Quærentes salutem alibi quàm in Christo, apud sanctos aut apud se, &c. non credunt in vnicum seruatorem Iesum. Pontificij & Iesuitæ statuantes opera meritoria illud faciunt. Ergo non credunt in vnicum seruatorem Iesum. Minor est in confesso: maior patet ex descriptione præcedente perfecti seruatoris.

Obiect. Deus vult, ut alij pro aliis orent. Ergo tribuere sanctis partem intercessionis non pugnat eum officio & gloria vnici seruatoris Iesu. *Resp.* Magnum est discrimen intercessionis Christi & sanctorum. Christus intercedit pro nobis apud patrem vigore propriæ dignitatis & meriti: & propter se ipsum exauditur, & quæ petit, impetrat. Sancti in hac vita pro semetipso orant, non sua sed mediatoris dignitate & merito, & propter eum bona, quæ petunt, sibi & aliis impetrant. Pontificij autem fingunt, sanctos dignitate suorum meritorum aliis impetrare gratiam Dei & certa bona. Manifestè igitur officio & gloriæ Iesu derogant, eumquæ vnicum seruatorem esse negant.

Dominica
XII.

QVÆST. XXXI. *Quare appellatur Christus, hoc est, vnctus?*

RESP. Quòd à patre ordinatus & spiritu sancto vnctus sit *a* summus propheta & doctor *b*, qui nobis arcanum consilium & omnem voluntatem patris, de redemptione nostri patefecit *c*: & summus pontifex *d*; qui vos vnico sacrificio sui corporis redemit *e*, assidueque pro nobis apud patrem intercedit *f*: & rex, qui nos suo verbo & spiritu gubernat, & partam nobis salutem tuc-
tur ac conseruat *g*,

a Psalm 45.8. Hebr. 1.9. Ies. 62.1. Luc. 4.18. *b* Deuteronom. 18.15. Act. 2.22. & 7.37. Ies. 55.4. c. Io-
han. 1.18. & 12.55. *d* Psalm. 110.4. *e* Hebr. 10.14.
& 10.12. & 9.12.14.18. *f* Roman. 8.34. Hebr. 9.
24. 1. Iohan. 2.1. Roman. 5.9.10. *g* Psalm. 2.6. Za-
char. 9.9. Matth. 21.5. Luc. 1.33. Matth. 28.18. Io-
han. 10.28. Apoc. 10.12.16.

EXPLICATIO.

Iesus est nomen proprium mediatoris, Christus quasi cognomen. Ita enim est Iesus, vt etiam sit Chris-
tus, hoc est, promissus seruator & Messias. Vtroque officium eius designatur, sed nomine magis summa-
tim, quàm expresse: cognomine verò clarius & ex-
pressius. Cognomen enim Christus notat tres certas officij partes nempe prophetiam, sacerdotalem &
regiam. Nam Christus, significat vnctum. Est ergo Iesus seruator, ita vt sit Christus seu vnctus, hoc est,
officium vncti habens. Hoc autem in tribus consi-
stet: doctoratu seu prophetia, sacerdotio & regno. Ratio, quòd tria hæc notentur nomine Christi,
est: quia tria hæc hominum genera olim vngi sole-
bant, propheta, sacerdotes, & reges: qua vnctione
significabatur tum ordinatio ad officium, tum etiam
colla-

*Christus, vn-
ctus à xpo
& ergo, et
Messias à
mascab,
vnctus.*

collatio donorum ad obeundas partes illas necessariorum. Sic igitur concluditur: Qui faturus est propheta, sacerdos & rex, & dicitur vnctus, is propter hæc tria dicitur vnctus. At Christus faturus erat hæc tria, propheta, sacerdos & rex, & dicitur vnctus. Ergo propter hæc tria dicitur vnctus, seu Christus. Tres igitur hæc officij mediatoris partes vno titulo Messia, Christi, vncti, per vniuersas exprimuntur.

Sed hic quæritur.

- I. Quid sit Christi vnctio, cum nusquam legatur vnctus. Quæstiones de nomine Christi.
- II. Quod sit Christi propheticum munus,
- III. Quod sacerdotale.
- IV. Quod regium.

I. Quid sit vnctio Christi?

Vnctio erat cæremonia qua prophetæ, sacerdotes, *Vnctionu* & reges confirmabantur in suo officio, ad quod vn- *significa-*gebantur oleo siue singulari, siue vulgari adhibito. *110.*
Et significabat vnctio. 1. ordinationem seu vocationem ad officium. 2. promissionem donorum ad sustinendam impositi officij molem necessariorum, & eorumdem collationem. Analogia signi & rei per eam significata hæc erat: quod sicut oleum membra *Analogia signi & rei significata.* arida pingue facit, vegetat, reficit, confirmat, & homines ad exsequendum officium suum reddit promotos & alacres: ita spiritus sanctus nos natura ineptos ad boni aliquid agendum vegetat, recreat, & idoneos reddit ad efficiendas res Deo gratas, & suppeditat vires ac facultatem administrandi officia a Deo nobis iniuncta.

Porro qui vngebantur in veteri testamento typi *Discrimen* erant Christi, vt dictum est, & vnctio eorum tan- *aliorum* tum erat umbra, ideoque valde languida & imperfecta. *Vnctorum* Sed vnctio Christi perfecta est. *In ipsa enim & Christi.* *habitat omnis plenitudo Deitatis corporaliter:* & ipse 1.
solus omnia spiritus dona habet numero & gratia. *Cel. 2. 10.*
du summa. In veteri testamento vncti alij dona 2.

accipiebant plura, alij pauciora, nulli omnia, nec omnes eodem gradu. Hic autem Christus vnus habet omnia. Licet igitur vnctio vtriusq; & illis & Christo competat: tamen Christo verè & perfectè.

Obiect. Atqui nusquam legimus in sacra historia Christum esse vnctum. *Resp.* Non quidem est vnctus ceremonialiter, sed spiritualiter & realiter, hoc est, quoad rem significatam attinet. *Propterea vnxit te, Deus, Deus tuus, oleo exultationis ultra confortes tuos. Spiritus Dei super me, ideo vnxit me.* Hoc de Christo in vtroque testamento dicitur. Non debebat esse typicus rex, sacerdos, propheta, sed significatus & verus. Ideo non typicè sed realiter debebat vngi. Nam oportebat esse analogiam inter officium & vnctionem: & per consequens oportebat esse vnctionem non sacramentalem, sed spirituales, non typicam sed realem.

*Christus
quomodo
sit vnctus.*

1.

Ioh. 7. 28.

Hebr. 1. 1.

2.

Ioh. 3. 34.

Dua vn.

tionis partes quatenus Christo conueniant.

Vnctus est igitur Christus. 1. quia ordinatus est ad officium mediatoris diuinitus, voluntate patris. *A me ipso non veni, pater me misit. Pater locutus est per filium, quem constituit heredem omnium.* 2. quia natura ipsius humana donis spiritus sancti est ornata sine mensura. *Is quem misit Deus, Verba Dei loquitur. Non enim huic admittitur Deus spiritum.* Hæ autem duæ partes vnctionis Christi inter se differunt hoc modo, quòd donorum collatio ad humanam tantum naturam, ordinatio ad officium mediatoris ad vtramque naturam pertinet.

Hinc patet responsio ad aliam. *Obiect.* Deus non potest vngi. Christus est Deus. Ergo non potest vngi. *Resp.* Concedo totum: secundum quod Deus est, non potest vngi: 1. quia diuinitati nihil iustitiæ, sapientiæ, potentie, potest accedere. 2. quia spiritus sanctus, cuius est vngere, proprius est Christi non minus quàm patris. Sicut igitur nemo tuum spiritum, qui est in te, tibi dare potest, quia quod habes, id tibi non datur: sic Deo spiritum sanctum, qui est in ipso, ex quo est, cuius est proprius, & à quo datur aliis, nemo potest dare.

Iust.

Inft. Si Chriftus non potuit vngi fecundum diuinitatem : Ergo tantum fecundum humanitatem eft propheta, facerdos, rex, & mediator. Nam fecundum quam naturam potuit vngi, fecundum eam folum eft mediator. Secundum folam humanitatem potuit vngi. Ergo fecundum folam humanitatem eft mediator. Minorem confirmat vnctionis definitio : Vngi eft accipere dona. Sed fecundum naturam humanam Chriftus tantum accepit dona. Ergo, &c.

Reff. Negatur minor, quia non eft fufficiens definitio vnctionis. Vnctio enim eft non tantum donorum acceptio, quæ competit foli humanitati, fed & ordinatio ad officium mediatoris, quæ conuenit etiam diuinitati. Et igitur folam humanitatem poteft accipere fpiritus fanctum : tamen non fequitur exclusio diuinitatis ab vnctione, quatenus eft designatio ad officium. Negatiue clatior eft folutio. Iuxta quam naturam Chriftus non vngitur, fecundum eam non eft mediator. Iuxta deitatem non vngitur. Ergo, &c.

Reff. Sunt quatuor termini : In maiore vnctio fumitur pro vtraque parte vnctionis, feu pro tota vnctione : in minore tantum pro altera vnctionis parte. Manet igitur, Chriftum effe vnctum fecundum vtramque naturam, licet diuerfimodè vt patet. Ergo etiam eft propheta, facerdos, rex & mediator vtriusque naturæ refpectu, id quod hæc duæ regulæ in verbo Dei fententia confirmant.

1. Proprietates alterius naturæ mediatoris tribuuntur toti perfonæ in concreto, fecundum communicationem idiomatum, fed refpectu eius tantum naturæ, cuius funt propriæ : vt, Deus irafcitur, patitur, moritur, nempe fecundum humanitatem fuam. Homo Chriftus eft omnipotens, æternus, vbique, nempe fecundum deitatem fuam.

2. Nomina verò officij mediatoris tribuuntur toti perfonæ refpectu vtriusque naturæ, feruatis tamen naturarum proprietatibus, & actionum discriminibus : quia ad officium mediatoris peragendum requiritur & diuina & humana natura, & vtriusque

P s actio,

*unctio n. duas
partes h. e.
1. collatio donorum
2. ordinatio ad officium*

Dux regula.

1.

2.

actio, ita ut quælibet agat, quod suum est, cum alterius communione.

Iren. libr. 3. cap. 20. Irenæus dicit nomine vñctionis comprehenditres personas, vngentem patrem, vñctum filium & vñctionem, qui est spiritus.

II. De munere Christi prophetico.

Superest ut de munere triplici, seu de tribus partibus officij mediatoris, ad quod Christus est vñctus, breuiter dicatur. Hic verò tenendæ sunt definitiones prophetæ, sacerdotis & regis, quæ petuntur ex partibus officij, quibus illi fangebantur.

*Propheta
quid sit in
genere.*

Propheta, à *προφητις*, quasi foras enuncio res futuras, in genere est persona à Deo vocata, ut annunciet & explicet hominibus voluntatem Dei de rebus siue præsentibus, siue futuris, quæ alioqui hominibus manerent occultæ, & quas homines per se non possent cognoscere. Est autem propheta vel minister, vel caput prophetarum, quod est vnus Christus. Ministeriales prophetæ alij sunt veteris, alij noui testamenti. Noui testamenti alij in specie, alij in genere sic dicti.

*Propheta
veteris
testamenti:*

Propheta veteris testamenti erat persona immediatè à Deo vocata & missa ad populum Dei, ut taxaret errores & vitia, cum comminatione peccatorum, & inuitatione hominum ad penitentiam, repurgeret doctrinam & cultum à corruptelis, declararet & illustraret promissionem de Messia eiusq; beneficiis & regno, & prædiceret futuros euentus, &c. habens donum miraculorum, aliaque testimonia diuina & certa, quod non erraret in doctrina, & simul aliquam partem negotiorum politicorum sustinens.

*Propheta
nouus testa
menti.*

2 Thess. 2.

1. Tim. 4.

2. Pet. 3.

Act. 11. 28.

Propheta noui testamenti in specie erat persona immediatè vocata à Deo, & ornata dono prophetiæ ad præuidendum & prædicendum futura, quales erant Paulus, Petrus, Agabus, &c. In genere est quisquis habet donum intelligendi, explicandi, & ad vsum ecclesiæ & singulorum applicandi scripturas. Sic usurpatur nomen prophetæ 1. Cor. 14. 3. 4. 5. 29.

Pro-

Propheta summus est Christus, persona immediata ordinata à Deo & missa indè ab exordio ecclesiæ in paradiso, ad patefaciendam voluntatem Dei erga genus humanum, ad instituendum ministerium verbi & sacramentorum, & ad tandem patefaciendum sese in carne, doctrina & operibus diuinis, quod ipse sit æternus & consubstantialis patris filius, author euangelicæ doctrinæ, dans per eam spiritum sanctum accendens fidem in cordibus, mittens apostolos, & colligens sibi ex genere humano ecclesiam, à qua audiatur, inuocetur & colatur.

Munus ergo propheticum Christi est. 1. Patefacere angelis & hominibus Deum, & eius voluntatem omnem, quæ non potuit nisi per filium & singularem patefactionem cognosci. *Filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit nobis. Ego quæ audiui à patre hæc loquor.* Item legem promulgare & repurgare à corruptione. 2. Instituire & conseruare ministerium euangelij, excitare & mittere prophetas, apostolos, doctores & alios ministros ecclesiæ, conferre his donum prophetiæ, & instruere eos donis ad vocationem necessariis. *Ipse dedit alios prophetas, alios doctores, &c. Propterea dicit sapientia Dei: Mittam ad eos prophetas & apostolos, &c. Ego dabo vobis os & spiritum, cui non poterunt contradicere, neque resistere omnes aduersantes. Spiritus Christi locutus est per prophetas.* 3. Per ministerium esse efficacem in cordibus auditorum, intus docere, illuminare mentes, mouere corda ad credendum & obtemperandum euangelio. *Ipse vos baptizabit spiritu sancto & igne. Tunc aperuit eorum mentem, ut intelligerent scripturas. Christus semetipsum tradidit pro ecclesia, ut eam sanctificaret, mundatam lauacro aquæ per verbum. Illi egressi prædicarunt ubique, domino vñ operante, & sermonem confirmante per signa subsequentia. Dominus adaperuit cor Lydia, ut attenderet ea quæ dicebantur à Paulo. Dominus dabat testimonium omni gratia sua, &c.* Breuiter: Partes officij prophetici Christi sunt tres: 1. reuelare voluntatem patris. 2. instituere ministerium. 3. instruere

Munus propheticum Christi.

Ioh. 1. 18.

Ioh. 8. 26.

Mat. 5. 6. 7

Eph. 4. 11.

Luc. 11. 49.

Luc. 21. 15.

1. Pet. 1. 11.

Matt. 3. 11.

Luc. 24. 45

Eph. 3. 26.

Mar. 16. 20

Act. 16. 14.

Act. 17. 3.

Tres partes

officij prophetici

Christi.

tus

*Christus
cur λόγος
dictus.*

tus docere seu efficacem esse per ministerium. Hæc tria indè ab exordio ecclesiæ præstitit, & vsque ad finem mundi præstabit, idque sua autoritate, potentia & efficacia. Idèò Christus vocatur λόγος, non tantùm respectu patris, à quo genitus est cogitatione intuentes se & cogitante imaginem sui non euanescentem, sed subsistentem, ipsi patri consubstantiallem & coæternam: verùm etiam respectu nostri, quia est persona, quæ locuta est patribus, & prolatit viuificum verbum seu euangelium ex sinu patris.

*Discrimen
Christi &
aliorum
propheta-
rum.*

Hinc apparet discrimen inter Christum & alios prophetas, & cur Christus sit summus doctor & propheta, atque adeò prophetarum omnium princeps. 1. Christus filius Dei dominus omnium: alij prophetæ tantùm homines & serui. 2. Christus immediatè proferit verbum è sinu patris, prodit legatus & inter-nuncius à patre missus ad homines: alij ab hoc mit-tuntur & ordinantur prophetæ, apostoli. 3. Christi prophetica sapientia est infinita: atque etiam secundum humanitatem omnibus donis antecellit alios.

Iob. 1. 16.

4. Christus est author doctrinæ & ministerij: aliis re-latur prophetia ab hoc propheta: idèò dicitur Christus in prophetis locutus. Nec tantùm prophe-tis patefecit doctrinam, sed & omnibus piis: *Ex plenitudine eius omnes accepimus, &c.* 5. Christus per exter-num ministerium efficaciter hominibus spiritus san-cti virtute internè cōcionatur: alij sunt Christi orga-na & *οὐκ ἐγώ*. 6. Christi doctrina clarior & plenior est, quàm Moysi, & omnium aliorum prophetarum. 7. Denique Christus à se ipso, alij à Christo habent autho-ritatem: Christo loquenti credimus propter ipsum, aliis quia Christus loquitur in ipsis.

Hebr. 1. 1.

Eccl. 3. 3.

Iob. 1. 16.

Eccl. 1. 14.

Matt. 17. 5.

Mar. 10. 16.

Sacerdos q.

sacri dans.

Sacerdos

typicus.

III. Quod sit munus Christi sacerdotale?

Sacerdos in genere est persona à Deo ordinata, ad offerendum victimas & sacrificia, ad orandum & alios docendum. Alius est typicus, alius significatus. Typicus est persona ordinata ad offerenda sacrificia typica,

typica, & ad orandum pro se & pro aliis, atque ad docendum populum de voluntate Dei, & de futuro Messia. Tales fuerunt omnes sacerdotes veteris testamenti. In his vnus erat summus, alij inferiores. Summus pontifex. 1. solus quotannis ingrediebatur in sanctuarium semel, & quidem cum sanguine & suffitu. 2. maiorem habebat ornatum quam reliqui. 3. præerat reliquis. 4. offerebat & orabat pro se & pro populo. 5. Ordinatus erat ad petenda oracula & responsa, quæ ad aram dabantur. Omnes reliqui erant inferiores sacerdotes, quorum officium erat sacrificare, docere doctrinam legis & promissionem de Messia, intercedere pro se & pro aliis.

*de Hieremia
summi sacerdotis ab
inferioribus.*

Obiect. Videntur igitur prophetæ & sacerdotes nihil differre, si vtrique docent. *Resp.* Et si vtrique docebant, tamen variè distinguebantur. Prophetæ excitabantur immediatè à Deo ex quavis tribu: sacerdotes ordinabantur mediatè ex sola tribu Levitica. Prophetæ docebant extraordinariè: sacerdotes habebant ordinarium ministerium. Prophetæ accipiebant doctrinam immediatè à Deo: sacerdotes discabant eam ex lege. Prophetæ habebant testimonia diuina, quod non errarent: sacerdotes poterant errare in doctrina, & errabant sæpè discedentes à lege, & à prophetis reprehendebantur.

*Discrimen
prophetarum
& sacerdotum.*

1. à videri.
2. à mini pœnis
3. ab in pœnis
4. hi pœnis cœlestes

Sacerdos significatus est Christus, persona immediatè ordinata à patre, & vncta spiritu sancto ad hoc officium, vt assumpta natura humana patefaciat nobis arcanum consilium & voluntatem Dei erga nos, & se ipsam offerat sacrificium propitiatorium pro nobis, intercedens pro nobis, & intercessione sua nobis applicans sacrificium suum, habens promissionem, quod omnium nomine, pro quibus intercedit; certò semper exaudiat, iisque impetret remissionem peccatorum, denique per ministerium verbi & per spiritum sanctum colligens, illuminans, & sanctificans ecclesiam.

*Sacerdos
significatus
est.*

*Munus
sacerdotale
Christi.*

Munus ergo sacerdotale Christi est, 1. Docere nos, & quidem aliter, quam alij sacerdotes, hoc est, nō tantum

tum auribus per verbum, sed etiam in cordibus per spiritum sanctum. 2. *Offerre* scilicet immam pro mundi peccatis. 3. *Orare*, intercedere pro nobis perpetuo apud patrem, ut propter hanc intercessionem ævoluntatem, & propter perpetuum sacrificij sui vigorem, pater nos recipiat in gratiam: & habere promissionem exauditionis & vñctionis in omnibus quæ petit. 4. Applicare suum sacrificium his, pro quibus orat, hoc est, recipere in gratiam credentes, & efficere, ut pater eos recipiat, & denique operari fidem in cordibus, qua nos accipiamus meritum eius, & per spiritum sanctum nos regenerare ad nouam & æternam vitam.

*Discrimen
Christi &
reliquorum sacer-
dotum.*

Ex his liquet, quid à Christo reliqui sacerdotes differant. 1. Illi tantum externa voce docent: Christus etiam internâ spiritus S. efficaciam. 2. Alij non intercedunt perpetuo, nec semper impetrant. 3. Nemini sua beneficia applicant. 4. Non se offerunt victimam pro peccatis aliorum. Hæc verò omnia sunt solius Christi.

IV. *Quod sit regium Christi munus?*

Rex quid sit.

Rex est persona ordinata à Deo, ut in populo aliquo imperet sola, secundum honestas leges, & habeat potestatem ac potentiam bonos ornandi præmiis, & malos puniendi, ac defendendi subditos aduersus hostes, non habens dominum superiorem. Rex regum Christus est persona immediatè ordinata à Deo, ut ecclesiam suam sanguine suo redemptam regat verbo & spiritu, defendat contra hostes, & præmiis æternis afficiat, hostes verò in æternas pœnas abiiciat. *Vocaturq; nomen eius sermo Dei, habebatq; in vestimento & in femore suo nomen scriptum: Rex regum, & dominus dominantium.*

*Apoc. 19.
12. 16.*

*Officium
regum
Christi.*

Officium ergo regum Christi est. 1. Regere ecclesiam spiritu & verbo, hoc est, non tantum ostendere verbo, quid nobis sit faciendum, sed etiam efficere suo spiritu, ut faciamus. 2. Tueri nos contra hostes externos & internos, quod dupliciter facit, dum & ipse nos defendit sua omnipotentia, & nos ipsos armis, hoc est, spiritu suo ad hostibus resistendum instruit.

3. Orna-

3. Ornare ecclesiam donis & gloria, ac tandem liberare ab omnibus malis: hostes verò vincere & frangere potentiâ suâ, tandemq; planè debellatos in æternas pœnas detrudere.

QVÆST. XXXII. *Cur vero tu Christianus appellaris?*

RESP. Quod per fidem membrum sum Iesu Christi^b, & vnctionis ipsius particeps^c, vt & nomen eius confitear^d, meque sistam ipsi viuam gratitudinis hostiam^e, & in hac vita contra peccatum & Sathanam, libera & bona conscientia pugnem^f, & postea æternum cum Christo regnum in omnes creaturas teneam^g.

a Act. 11. 26. b 1. Cor. 6. 15. c Iohan. 2. 28. Act. 2. 17. d Matth. 10. 32. Rom. 10. 10. e Rom. 12. 1. 1. Pet. 2. 5. 9. Apoc. 1. 6. & 5. 8. 10. f 1. Pet. 2. 11. Rom. 6. 12. 13. Gal. 5. 16. 17. Ephes. 6. 11. 1. Timoth. 1. 18. 19. g 2. Tim. 2. 12. Matth. 25. 34.

EXPLICATIO.

Quæstione hac agitur de dignitate & ueritate Christianorum cum capite suo Christo, & de eorū officiis. Christianorum nomen cœpit usurpari tempore apostolorum de ecclesia Antiochena. Prius fratres & discipuli appellabantur. Christianus. n. est discipulus Christi, seu is qui sectatur doctrinâ & vitâ Christi, seu is qui habet communionē cum Christo, qui Christo insertus est. Sunt. a. Christiani duplices: alij apparentes tantum, alij veri. Apparentes tantum sunt, qui sunt baptizati, sunt in cœtu vocatorū, & profitentur Christianam fidem, sed sine vera conuersione, h. e. simulati, hypocritici, & ore tenus Christiani. De his dicitur: *Multi uocati pauci electi. Non omnis qui dicit mihi domine, domine, introibit in regnum celorum, &c. Veri sunt, qui* *Matth. 23. 16.* *Matth. 7. 21.*

Christianus quid sit.

Christiani apparentes.

NON

*Christiani
Veri.*

non tantum sunt baptizati, & profitentur doctrinam Christi, sed etiam vera fide sunt præditi, & eam fructibus poenitentiae declarant: seu, qui per fidem verè sunt membra Christi, & vocationis ipsius participes. Omnes verè Christiani etiam sunt apparentes, quia

Matth. 5. 16. dicitur: *Luceat lux vestra coram hominibus. Ostende*

Iacob. 2. 18. *mibi fidem tuam ex operibus tuis* sed non contra omnes

Matth. 7. 23. apparentes etiam sunt veri: quia multis dicitur.

Nunquam novi vos. Hic de veris duntaxat Christianis agitur, non amulatis. *Quasi* ut ergo cur appellemus Christiani, h. e. vñdi. Causæ duæ sunt: quia per fidem sumus membra Christi, & quia sumus vñctionis Christi participes, h. e. Christiani dicimur, communicatione per hanc, officij & dignitatis Christi.

Cur dicis Christiani

*Membrum
Christi esse
quia sit.*

Fieri & esse membrum Christi] est Christo inferi seu copulati, per inhabitantem in ipso & in nobis eundem spiritum sanctum, & ornari ab eo tali iustitia & vita æterna, qualis in Christo est, & in hac vita, quia hæc iustitia est imperfecta; placere Deo propter iustitiam Christi fide nobis imputatam. De hac *ignominia* nostri cum Christo loquuntur dicta. *Multis sumus*

Rom. 12. 5. *Unum corpus in Christo. An ignoratis corpora vestra esse*

1. Cor. 6. 15. *membra Christi? Qui adglutinetur domino, unus spiritus*

est. Propterea adulescamus in eum per omnia, qui est caput,

1. Cor. 12. 12 *nempe Christus, &c.*

Eph. 4. 14. Ratio similitudinis membrorum & capitis in natura corporis humani optimè declaratur. Sicut enim membra habent unum caput, cum quo per nervos ipsa inter se coherent, & ex quo in totum corpus vi-

ta & motus propagatur: & sicut in capite formantur spiritus vitales, proximum instrumentum sensus & motus: sicut item in capite sunt omnes sensus exteriores & interiores, quibus totum corpus & singula membra vivificantur, & ita ex solo capite vita in omnia membra propagatur, non autem ex vno membro in aliud, si tamen maneant copulata capiti & sibi inuicem: Sic Christus est vivum caput, ex quo vno in omnia membra spiritus ipsius spargitur, non autem ex vno membro in aliud, & à quo omnia membra vivificantur

bificantur & reguntur, si tamen ei maneant copulata per spiritum in ipso & in nobis habitantem, idque per fidem, qua & simus membra Christi. Per fidem enim accipimus spiritum, per quem fit ista unio. Membra autem copulata sunt inter se per dilectionem, quæ non potest abesse, si simus capiti coniuncti. Connexio enim capitis cum corpore est causa connexionis membrorum inter se.

Deinde, sicut in corpore humano varia sunt dona & officia membrorum, & una tantum vita mouens omnia: sic in hoc ecclesiæ corpore varia sunt dona & officia, & unus tantum spiritus, cuius beneficio singula membra possunt obire suam functionem.

Denique sicut caput est in summo loco, ideoque dignius, & fons omnis vitæ: sic in ecclesia Christus habet superiorem gradum, & in eo spiritus est sine mensura, & fons omnium bonorum, in membris autem certæ sunt mensuræ donorum, quæ in illo ex uno capite Christo deriuantur. Vnde apparet, mentiri pontificem Romanum, cum dicit, se esse caput ecclesiæ.

Tripliciter autem Christus est caput. 1. *Perfectione personæ*, quia est Deus & homo, donis antecellens omnibus creaturis: etiam quoad naturam humanam. *In ipso habitat omnis plenitudo deitatis corporaliter, & est in eo completi.* Ipse solus dat spiritum sanctum: *Hic est qui baptizat spiritu sancto.* 2. *Dignitate & ordine*, gloria & maiestate, qua declarat se esse regem, dominum & hæredem omnium. Sicut enim Deus per ipsum creauit omnia: sic fecit eum hæredem omnium, & administratorem domus. 3. *Officio*: est redemptor & sanctificator ecclesiæ, præest omnibus membris, regit, gubernat, viuificat, alit & confirmat omnia membra in ipso manentia, & cum reliquis membris coniuncta: sicut caput regit & viuificat totum corpus.

Tripliciter etiam nos sumus membra Christi. 1. *Quia per fidem & spiritum sanctum ipsi copulati sumus, atque etiam inter nos cohxremus, sicut mem-*

2.

3.

1.

Christus caput ecclesiæ tripliciter. Col. 2. 9. Matt. 3. 11.

2.

3.

Nos membra Christi tripliciter.

1.

Q

bre

bra cohaerent cum capite & inter se. Membrorum enim coniunctio inter se non minus requiritur, quam coniunctio totius corporis cum capite. Nam si separes brachium à manu, illud & à capite separabis,

Eph. 3. 17. proinde non amplius habebit vitam: *Ubi habitet*

2. *Christus per fidem in cordibus vestris.* 2. Quia Christo se iungit eo vivificamur & regimur, & ex eo,

tanquam ex fonte omnia haurimus, ac nisi manea-
mus in ipso, non habemus vitam manentem in nobis, sicut nec membra auulsa à capite vitam in se

Ioh. 15. 6. continent. *Nisi quis in me manserit, et cetera extra scri-*

3. *pta ut palmeti auferet.* 3. Quia sicut in capite variae

sunt membrorum facultates & instrumenta: sic varia sunt dona & officia membrorum Christi in ecclesia: & sicut omnes actiones partium corporis ser-
viunt conservationi ipsius: sic etiam omnia mem-
bra Christi, quicquid agant, debent referre ad con-

Rom. 12. 4. servationem corporis, quod est ecclesia. *Quemadmo-*

dum in uno corpore membra multa habemus, membra

verò omnia eandem non habent actionem: multis enim

1. Cor. 12. 7. corpus sumus in Christo. *Unicuique datur declaratio spiritus*

ad edificationem.

Quoniam nunc intelligimus, quid sit esse mem-
brum Christi, & quomodo eius membra simus: etiam
clarius apparebit, quid sit vñctionis Christi partici-
pem esse.

Vñctio & *vñctio* significat collationem donorum: &

participatio *participatio* vñctionis significat communionem donorum & officij Christi: seu, vñctio est participatio om-

nium *nium* Christi beneficiorum, & cōstitutio in participati-

one *one* regni, sacerdotij, & muneris prophetici Christi.

Est igitur participem esse vñctionis Christi 1. esse par-

1. esse *1. esse* participem spiritus sancti & donorum eius. Nam spiritus

Christi *Christi* in nobis non est otiosus, sed eadem in nobis

operatur *operatur*, quae in Christo, nisi quod Christus vnus ha-

bet *bet* plura dona quam nos omnes. eaque gradu etiam

perfectiora. 2. Christum nobis communicare suum

munus *munus* propheticum, sacerdotale & regium.

Dignitas prophetica in nobis est agnitio & confes-

sio *sio* veræ doctrinae de Deo ad salutem necessaria: seu,

officium

Vñctio &

vñctio

participatio

nium

Christi

operatur

bet

perfectiora.

munus

sacerdotale

regium.

agnitio

confessio

veræ doctrinae

de Deo

ad salutem

necessaria

seu,

officium

officium nostrum propheticum est 1. verè agnoscere Deum & eius voluntatem 2. verè agnitiū profiteri, fidelitate, audacia, & constantia confessionis. *Quisquis confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego Matt. 10. 32 eum coram patre meo, qui est in celis.*

Sacerdotale munus est, docere, orare, sacrificare. Nostrum igitur sacerdotium est 1. etiam alios docere, hoc est, agnitionem veri Dei propagare ad alios. *Et tu conversus confirma fratres tuos.* 2. Deum rectè agnitiū invocare. 3. Præstare Deo gratitudinis officia, cultum, obedientiam internam & externam: *Luc. 22. 32.* ieu, offerre sacrificia eucharistica Deo grata, & sacrificio Christi sanctificata: videntur 1. Nos ipsos, mortificando veterem hominem in nobis, & sicut domembra nostra arma iustitiæ Deo. 2. Preces nostras: *Offeramus Deo sacrificium laudis, hoc est, fructum liberiorum conscientiarum nostrarum.* 3. Eleemosynas nostras. *Preces tuæ & eleemosynæ ascenderunt in memoriam coram Deo.* 4. Confessionem evangelij. *Operans evangelio Dei, ut oblationem gentium fiat accepta.* 5. Crucem & calamitates à Deo immittas patienter tolerando. *Si pro libramento offerar super hostiam & sanctificatione fides vestra, gaudeo, & gratulor omnibus vobis. Ego iam labor, & tempus resolutionis meæ ad-* *Phil. 2. 17.* *2. Tim. 4. 6.*

Porro hoc officium sacerdotale nobis communicat Christus 1. efficiendo, ut hæc sacrificia Deo offeramus. 2. efficiendo, ut ea Deo sint grata.

Differt igitur sacrificium n. Christi sicut à veterum sacerdotum sacrificio, sic & à nostro. 1. Christus obtulit *oblationem* & *oblationem* simul: nos offerimus *oblationem* tantum. Veteres etiam sacerdotes obtulerunt *oblationem*: quia hæc sunt totius ecclesiæ inde ab initio usque ad finem. Quæ autem illi præterea obtulerunt, tantum fuerunt typica. At neque nos offerimus typica, quia tantum *oblationem*, atque etiam Christus. Non enim typicum, sed reale & significatum sacrificium obtulit, quippe non typicus, sed significatus sacerdos existens. 2. Christus

Discrimen sacrificij Christi & aliorum.
1.

Q 1 obtulit

3. obtulit sacrificium utrumque perfectum: nos imperfecta & multis peccatis inquinata. 3. Christi sacrificium est meritum per se, & valet coram Deo propter se ipsum: nostra nihil merentur, & valent propter sacrificium Christi.

Regale nostrum officium.

Regale nostrum officium est. 1. Per fidem pugnare & vincere diabolum, mundum, & omnes hostes.

1.

2. Per eandem fidem tandem obtinere vitam & gloriam æternam. *Possidete regnum paratum vobis à patre*

2.

fundamenti mundi. Regnum igitur nostrum est, Quod

Regnum nostrum.

domini sumus omnium creaturarum in Christo. *Omnia vestra sunt.* 2. Quod vincimus hostes per fidem

1.

in Christum: *Qui victoriam dedit nobis. Victoria qua*

1. Cor. 3. 21.

vincimus mundum, est fides nostra.

2.

Differt autem Christi regnum à nostro. 1. Chri-

1. Cor. 15. 57

sti regnum est hereditarium. Ipse enim est natura-

1. Ioh. 5. 4.

lis filius. Nostrum est iure adoptionis. Nam nos per

Discrimen

& propter ipsum sumus filij adoptiui. *Christum vi si-*

regni Christi

lius domus sue praeest. Quem constituit heredem omniū.

fi & no-

stri.

Hebr. 3. 6.

2. Ipse solus est rex omnium creaturarum, & in pri-

Hebr. 1. 1.

mis ecclesiae. Nos non sumus reges vel domini an-

gelorum & ecclesiae, sed tantum reliquarum creatu-

rarum: cælum & terra atque adeo omnia seruiunt

nobis: gloria, maiestas, excellentia donorum non vul-

garis nobis erit, sed maxima ex eo, quod conde-

mnabimus hostes, hoc est, in condemnandis illis iu-

dicio Dei subscribemus: regnum, inquam, habebi-

mus, non in ecclesiam, sed in omnes reliquas creatu-

ras. Solus autem Christus & in ecclesiam vniuersam

& in omnes creaturas pleno iure regnum obtinet.

Matt. 19. 28

Sedebitis super thronos duodecim, & iudicabitis duo-

1. Cor. 6. 2.

decim tribus Israel. An nescitis sanctos mundum iudica-

tuos? 3. Ipse vincit hostes sua potentia: nos autem

vincimus hostes in ipso & per ipsum, hoc est, ipsius

Ioh. 16. 33.

gratia & auxilio. *Confidite, ego vici mundum.* 4. Ipse

regit ecclesiam scepro sui spiritus & verbi, mouens

corda, & restituens in nobis imaginem amissam,

Hoc est solius Christi. Nos non possumus dare spi-

ritum sanctum: sed tantum sumus ministri & admi-

nistrato-

ministratores externæ vocis & rituum: sicut & baptista dixit: *Ego quidem baptizo vos aqua: is vero, qui ponet me* *Matt. 3.11.*
venit, baptizabit vos spiritu sancto & igni. Quis igitur *1. Cor. 3.5.*
est Paulus? quis autem Apollos? ministri sunt per quos
credidistis, & ut cuiq; dominus dedit.

Vfus ergo huius doctrinæ ingens est. 1. Ad consolationem, quod per fidem sumus Christo in situ, tanquam membra capiti, ut perpetuò ab eo gestemur, regamur & vivificemur: & quod vñctionis suæ communicatione fecit nos Deo & patri suo prophetas, sacerdotes & reges. *Hæc sanè ineffabilis est Christianorum dignitas.* 2. Ad commonefactionem. Cum enim omnes simus doctores & prophetæ Dei, ergo perpetuò eum celebremus: cum sacerdotes, ergo nos totos in hostiam viam ei offeramus: cum reges, ergo alacres pugnemus contra hostes, ut cum eo regnemus. *Apoc. 1.6.*

QVÆST. XXXIII. *Quam ob causam Christus vocatur filius Dei unigenitus, cum, nos quoq; simus filij Dei?* *Dominica XIII.*

RESP. Quia solus Christus est coæternus & naturalis æterni patris filius^a: nos autem propter eum ex gratia adoptati sumus^b.

^a *Iohan. 1.14. Hebr. 1.1.2. Ioh. 3.16. 1. Ioh. 4.9. Rom. 8.32.*

^b *Rom. 8.16. Ioh. 1.12. Gal. 4.5. Eph. 1.5.6.*

EXPLICATIO.

Hic continetur locus de deitate filij. In qua questione talis est obiectio: Qui est unigenitus, non habet fratres. Christus habet fratres: Nam & nos sumus filij Dei. Ergo non est unigenitus. *Resp.* distinctione filiationis Christi & nostræ: aliter Christus, aliter nos filij Dei sumus. Christus est filius Dei unigenitus, naturalis, proprius, &c. Nos sumus filij Dei propter Christum ex gratia à patre adoptati.

Ut hæc magis fiant perspicua, paucis explicandum

dum est: quinam & quot modis dicantur filij: & sic deinde, quinam sint & vocentur filij Dei.

Filij duplices. Filij sunt & dicuntur vel nati filij sunt vel adoptiui. *Nati filij* sunt, qui simul cœperunt & esse, & filij esse. Et hi autem sunt nati ex parentibus, aut nati per gratiam filij.

Nati ex parentibus filij propriè dicuntur naturales, quibus essentia suorum parentum communicatur, eaque vel ex parte vel tota. *Ex parte* nobis communicatur essentia & natura nostrorum parentum, ex quibus nascimur. *Tota* Christo à patre secundum divinitatem communicata est essentia divina. Ut igitur nos sumus naturales filij parentum nostrorum: ita Christus secundum divinam suam naturam est naturalis & vnicus filius Dei eiusdem essentia & naturæ cum patre, *ex cuius substantia modo inenarrabili generatus est ab æterno. Sicut pater vitam habet in seipso, sic dedit & filio habere vitam in seipso.* Communicauit igitur ei pater vitam, qua ipse & per se viuit, & omnes creaturas viuificat, quæ vita est ipsa vna & æterna deitas.

Ioh. 5. 26.

Nati per gratiam filij sunt, qui simul quidem cœperunt & esse, & filij esse, sed quòd sunt filij, id habent vel per gratiam creationis, vel per gratiam conceptionis de spiritu sancto & vnionis cum *deop.*

Per gratiam creationis filij Dei sunt Angeli, Adam ante lapsum: quia Deus eos creauit, ut haberet eos pro filiis, & ipsi rursus Deum agnoscerent & celebrarent, ut benignum patrem. Dicuntur autem hi nati per gratiam filij improprie quidem, sed eatenus tamen, quatenus cœperunt simul & filij esse & existere.

Per gratiam conceptionis de spiritu sancto, & vnionis cum *deop.* filius Dei est solus Christus secundum humanam naturam: quia secundum hanc fuit filius Dei per gratiam statim ab eo momento, quo cœpit homo esse & nasci: idque idè, quia virtute spiritus S. solus ab omni labe purus ex virginis substantia natus est, & personaliter cum *deop.* vnitus.

Adoptiui seu adoptiui filij sunt, qui non simul cœpe-

runt & esse, & esse filij, sed qui iam erant antequam essent adoptati, qui aliquando fuerunt non filij, qui existerunt antequam essent filij: Facti autem sunt filij lege tantum & voluntate adoptantis eos, & donandis iure filiorum, ita ut sint eo loco, ac si essent ex co nati. Sic Adam post lapsum, & omnes electi renati sunt filij Dei adoptivi, propter Christum filium naturalem adoptati. Antequam verò adoptarentur, erant filij iur.

Ex his patet manifestè, tum quomodo nos filij Dei *Quomodo* finis, nempe adoptione, tum quomodo Christus *Christus* filius Dei sit vnigenitus, nempe dupliciter, secundum *vnigenitus.* diuinitatem suam, quia secundum hanc genitus est 1. ab æterno ex patris essentia. *Vidimus gloriam eius Job. 1. 14. quasi vnigeniti a patre.* 2. Secundum humanitatem a- 2. liquatenus, quia etiam secundum hanc tali modo est genitus, quasi nunquam quisquam alius, ex virgine nimirum incorrupta, vi spiritus sancti.

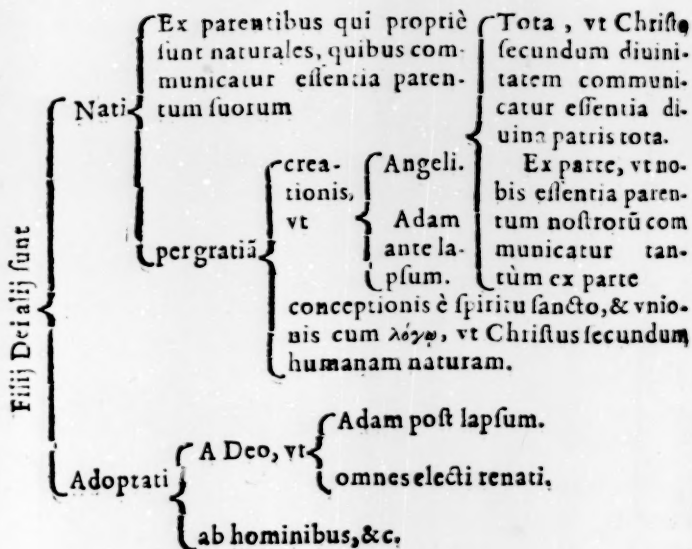
Dicitur idem primogenitus. 1. secundum diuini- *Primoge-* tatem tempore & dignitate. 2. Secundum humani- *ritatem.* tatem dignitate tantum, idque propter modum ge- 1. nituræ miraculosum & peculiarem, & propter do- 2. na quibus antecellit omnes. Ius primogenituræ erat, habere duas partes ex hereditate, cum reliqui tantum haberent singuli vnam. Causa autem iuris illius erat officium. Reliquis enim primogenitus præerat, & eos gubernabat. *Primogenitus omnis creaturæ. Col. 1. 15. 28* *Principium & primogenitus ex mortuis, Et in omnibus primas teneat.*

Filius Dei proprius dicitur, quia genitus non ad- *Proprius.* optatus. *Qui proprio filio non pepercit.* *Rom. 8. 32.*

Notandæ etiam sunt formulæ rectè loquendi de filiatione Christi & nostrâ. Christus secundum diuinitatem dicitur filius Dei naturalis, quia ex essentia patris ab æterno genitus. Secundum humanitatem non dicitur filius naturalis, sed per gratiam non quidem adoptionis, sed conceptionis de spiritu sancto & unionis cum dñe. Ratio illius est, quia secundum humanitatem non est genitus ex essentia patris.

Ratio huius, quia non est factus filius ex non filio, sed quo momento cœpit esse, cœpit etiam filius esse. Angeli enim dicuntur filij Dei naturales, sed per gratiam creationis, vt & homo ante lapsum. Renati in hac vita sunt filij gratiâ non creationis, sed adoptionis. Habent igitur se gratiâ ad adoptionem, tanquam genus ad speciem. Sunt enim gratiæ tres vel quatuor gradus tanquam species, nempe creationis, conceptionis è spiritu sancto, vnionis cum λόγῳ, & adoptionis, vt liquet ex priùs dictis.

Typus filiorum Dei.

Alia

tem, non autem propter generationem aliquam æternam ex patre secundum diuinitatem. *Respond.* ad maiorem, quæ vera est tantum de eo, qui generationem habet dissimilem tota specie, hoc est, natura & modo generationis. At Christus secundum humanitatem habet generationem a nobis diuersam, non tota specie, seu non quo ad naturam, sed tantum quoad modum generationis. Nam secundum humanitatem est nobis *γεννητός*: tantum differt miraculoso modo conceptionis & natiuitatis ex virgine. Est igitur etiam respectu huius generationis est vnigenitus: tamen in scriptura & symbolo propriè dicitur filius Dei vnigenitus, non secundum humanam, sed secundum diuinam naturam: Nam secundum humanam habet fratres eiusdem naturæ, secundum diuinam autem nullos habet fratres, sed solus est de patris essentia ab æterno genitus. De nullo alio dicitur, quod pater ei dederit habere vitam in seipso; item, quod in ipso omnis plenitudo habitet corporaliter. Ideò expresse nominatur *Vnigenitus à patre*, non à matre. Et ipsa vox *Vnigeniti* propriè respicit naturam & essentiam, non conceptionem miraculosam, & significat solum genitum, non singularem modo genitum.

Obiect. 1. Omnis filius est vel naturalis vel adoptiuus. Christus secundum humanitatem non est naturalis Dei filius. Ergo est adoptiuus. *Resp.* Non est sufficiens enumeratio in maiore. Potest enim quis esse filius Dei gratiâ suæ adoptione, vt patet ex pri^o dictis.

*Credere in
Iesum fi-
lium Dei
Vnigeni-
tum.*

Iam, quid est, credo in Iesum filium Dei vnigenitum? *Resp.* 1. Credo Iesum esse filium Dei vnigenitum, hoc est, naturalem, proprium, non habentem fratres, natum ex substantia patris ab æterno, verum Deum de vero Deo. Sed hoc non est satis: Nam etiam diaboli hoc credunt, & contremiscunt. Itaq; addendum est: 2. Credo mihi, h e, in meam salutem eum esse filium Dei vnigenitum: seu, credo eum ideo esse naturæ filiū, vt me faciat filium adoptione, mihi & omnibus electis communicet ius & dignitatem filiorum

Dei,

Dei, sicut dicitur: *Vidimus gloriam eius, tanquam gloriæ* *Ioh. 1. 14. 12*
in origenti a patre: & his, qui credunt in nomen eius,
adit hanc dignitatem, ut filij Dei fiant. Hic est filius meus *Matt. 3. 17.*
dilectus, in quo acquiesco, & de quo testis sum: *Eph. 1. 6.*
Dilexit nos in illo dilecto.

De Deitate Christi.

Quoniam verò doctrina hæc de ingenito filio Dei
 fundamentum est nostræ salutis & ab hæreticis variè
 depravatur & impugnatur: uberiùs hoc loco est ex-
 plicanda & confirmanda. Quatuor igitur de Deitate
 filij præcipuè quaeruntur.

Quæst.

I. *An præter corpus & animam sit & fuerit aliquod* *1.*
ὁψιστάμενον.

II. *An persona distincta.* *2.*

III. *An æqualis patri & spiritus sancto.* *3.*

IV. *An ἐμμέν & ὁμοῖος.* *4.*

Totidem igitur capita demonstranda sunt contra
 duos hæreticos.

1. Quod Christus natus ex virgine etiam præter
 animam & corpus sit *ὁψιστάμενον*.

2. Quod sit persona distincta à patre & spiritu
 sancto.

3. Quod sit ὁμοῖος seu æqualis utrique.

4. Quod eisdem sit ἐμμέν & seu consubstantialis.

Est autem duplex via colligendi argumenta, de di-
 vinitate filij, ut & spiritus sancti: vel iuxta ordinem
 Bibliorum; hæc est prolixior: vel secundum classes
 argumentorum; hæc est brevior, & magis iuvat me-
 moriam. Ideo nos eam hic sequemur.

I. *Quòd filius Dei λόγος sit & fuerit ὁψιστάμενον*
ante & præter carnem assumptam.

Hæc thesis probanda est contra veteres & recen-
 tes hæreticos, Ebionem, Cerinthum, Samosatenum,
 Photinum, Soructum, & alios. Classes argumeto-
 rum, quibus probatur *ὁψιστάμενος λόγος* ante & præter
 carnem, possunt constitui octo vel novem.

Cl. 1.

Classis 1. Ad hanc pertinent ea loca scripturæ, quæ expresse ponunt & opponunt in Christo duas naturas, & quibus describitur λόγος, quod sit factus homo, sit manifestatus in carne, assumerit carnem,

Ioh. 1. 14. &c. vi: λόγος factus est caro. Assumfit semen Abraha.
Hebr. 2. 16. Deus manifestatus est in carne. Omnis spiritus, qui non
1. Tim. 3. 16 confitetur Iesum Christum Venisse in carnem, ex Deo non
1. Ioh. 4. 3. est. Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit,
Ioh. 3. 13. filius hominis qui est in cælo. Ad hoc natus sum, & ad
Ioh. 8. 37. hoc Veni in mundum. Quoniam pueri participes erant
Heb. 2. 14, carnis & sanguinis, ipse particeps factus est eorundem
Ioh. 8. 58, consimiliter. Antequam Abraham esset, ego sum. Ergo alia natura est, quæ apparuit in carne, quæ assumpsit carnem, quæ de cælo descendit, & in hunc mundum veniens, particeps facta est carnis & sanguinis, & fuit ante Abrahamum: alia item natura, quæ assumpta est, in quam venit, & in qua apparuit. Assumens enim & assumptum non sunt idem. Quia igitur λόγος assumpsit naturam humanam, alius ab ea sit oportet, qui & ante eam assumptam existerit, nec in eam sit conuersus, sed habet ἁρμόδιον ab assumpta carne diuersam ac distinctam. Argumentum tale est: Assumens est ante assumptum. De λόγος seu filio dicitur, quod assumerit carnem, factus sit caro. Ergo filius λόγος fuit ante carnem assumptam. Maior est manifesta: minor patet ex dictis.

Pertinent huc etiam ea loca, quibus λόγος, qui assumfit, discernitur à carne quam assumpsit. *Filius factus ex semine Davidis secundum carnem, declaratus filius Dei potenter secundum spiritum sanctificationis.*
Rom. 9. 5. Ex quibus est Christus secundum carnem, Deus benedictus in seculum. Christus mortificatus carne, uiuificatus spiritu. Est igitur aliquid in Christo, quod non est ex semine Davidis & ex patribus, quod non est mortificatum: *Destruit templum hoc, & tribus diebus erigam illud.* Est igitur alia natura quæ destruitur, alia quæ destructam suscitatur, nempe λόγος, qui vocatur à Iohanne ὁ γεννητὸς ἐκ τοῦ νεφελῆος.

Obiect. 1. λόγος, hoc est, iste prædicator Iesus factus

Aut est caro, hoc est, fuit homo mortalis. *Resp.* Corruptela impudens. *207* & dicitur fuisse antequam assumeret carnem, fuisse Deus, per eum omnia facta esse, in sua venisse, illuminare omnem hominem venientem in hunc mundum, tandem factus esse caro, & omnes ex plenitudine eius accepisse. Ergo hic *207* & fuit ante omnes homines venientes in hunc mundum, & ipse Adam, Abraham, Moyses per eum sunt illuminati, acceperunt ex eius plenitudine, &c. *Ego sum panis ille Vita, qui de caelo descendit. Christus Ioh. 6.*
per spiritum profectus temporibus Noë, spiritibus qui sunt in carcere olim immorigeris predicavit. 1. Pet. 3: 19.
 Sed caro predicatoris Iesu non descendit de caelo, nec fuit temporibus Noë.

Obiect. 2. Christus in nouo testamento vocatur homo Deus. Ergo non aliqua est natura inuisibilis in hoc homine, & sic corrumpitur scriptura: quia cum dico, te esse scholasticum, non dico, scholasticum esse in te, &c. *Resp. 1.* Christus ab Apostolo vocatur filius Dei secundum spiritum. Scriptura allegit hunc hominem esse Deum, in ipso habitare omnem plenitudinem Deitatis corporaliter. Christus de seipso: *Destruite, inquit, templum hoc. Et author epistolæ ad Hebr. meminit tabernaculinaturæ humanæ: carnem vocat velum nempe Deitatis. Passus est secundum carnem. 207 & factus est caro, & venit in propria. Ergo oportet in carne esse aliam naturam.* *Rom. 1. 4. Col. 2. 9. Ioh. 2. 19. Hebr. 9. 11. Heb. 10. 20. 1. Pet. 4. 1. Ioh. 1. 14. 11.*
2. Scriptura Christo diterte tribuit pugnantem proprietates, quæ vni vno tempore non possunt tribui. Tribuit etiam ei naturam finitam & infinitam. *Antequam Abraham esset, ego sum. Ergo gressus est hoc accipi per communicationem idiomatum de diuersis naturis. Nusquam verò describitur Deus talis, qui sit factus, vel sit Deus propter excellentia dona, sed æternus, qui dat spiritum sanctum, & per eum est efficax in cordibus.* *Ioh. 8. 58.*

Classis 2. Ad hanc referuntur loca scripturæ, quibus vocatur filius Dei proprius, quia est de substantia patris genitus, non adoptatus. *Qui filio proprio* *Rom. 8. 32.*

Ioh. 19. 7.

Ioh. 5. 18.

non peperit. Iudæi clamant aduersus Christum coram Pilato: *Filium Dei se finxit*, nempe proprium & naturalem; alioquin ipsi Iudæi fuissent rei blasphemie, cuius accusabant Christum, eum & ipse se agnoscerent Dei filios. Et alio loco clarius id explicatur, ubi dicuntur Iudæi studuisse Christum crucidare, quod se Deo parem faciens Deum dixisset patrem suum, hoc est, patrem sibi proprium & peculiarem, quod ex eo colligitur, quia operatur si verbum, quod Deo proprium est, sibi vendicat. Colligitur etiam vel ex ipsorum Iudeorum verbis, Christum se appellare *filium Dei proprium & naturalem*, hoc est, filij habentem istam naturam, quod alij ex gratia per ipsum accipiunt. Quod si Christus appellaret se *filium Dei* vel *adoptivum* vel *gratiam tantum*, non iudicassent eum Iudæi blasphemum. Sic enim scriptos blasphemos iudicassent quoniam se etiam filios Dei gloriabantur. Quod si calumnia fuisset Iudeorum, certe Christus eam refutasset. Non autem fecerunt aut repulsi à se, quod dicebant Iudæi, sed hoc ipsum quod dicebant, verum esse firmiter rationibus ostendit. Quia igitur Christus est proprius Dei filius: alia præter humanam in ipso natura sit necesse est, secundum quam proprius sit Dei filius. Et enim secundum humanam naturam suam est ex nostro genere.

Obiect. Serueti: Dicitur Filius Dei proprius, quia à Deo est factus: sicut & Ecclesia Dei populus proprius appellatur. *Resp.* Corruptela est. Apostolus enim loco antè citato filium Dei proprium opponit nobis & angelis ipsi, qui sumus filij Dei non proprii. Angeli enim sunt filij gratia creationis, nos gratia adoptionis. Proprius autem filius dicitur, qui est e substantia patris sui propagatus. Cum itaque soles Christus dicatur proprius Dei filius, etiam ipse solus e substantia patris est propagatus: ac proinde solus ipse est filius Dei naturalis, non autem adoptione vel gratia sicut nos. Qui enim gratia vel adoptione filius est, non est filius naturalis neque proprius

Inß:

Inſt. 1. At non habetur in ſcriptura Chriſtum eſſe filium Dei naturalem: ergo eſt ſignum hominum

Reſp. 1. Habentur & qui pollentia: quia dicitur filius proprius, filius vnigenitus à patre. 2. Ex argumento Apoſtoli ad Rom. & Iudæorum apud Iohannem neceſſario ſequitur, ut prius oſenſum eſt. *Rom. 8. 32. Ioh. 1. 14. Rom. 8. 32. Ioh. 5. 18. Ioh. 19. 7.*

Inſt. 2. Potuit ſemper eſſe λόγος in Deo, ſed non filius. Dicitur autem eſſe filius reſpectu futuræ filiationis in carne aſſumta. *Reſp.* 1. Imò ſic non eſſet filius Dei proprius. 2. λόγος talis filius appellatur, cui dedit pater vitam habere in ſeipſo. 3. Non eſſet diſcrimen perſonale inter patrem & filium: quia λόγος ſecundum Seruetum nulla fuit *ἀντιſτοιχία*. Tu eſſet igitur pater ſine filio, vel pater idem qui filius, ut voluit Sabellius.

Clasſis 3. Hæc continet ea dicta, quibus Chriſtus vocatur filius Dei vnigenitus, *μνηστικός*. *Speculum* Ioh. 1. 14. *gloriam eius, ut gloriam vnigeniti à patre. Ita Deus dixit Ioh. 3. 16. ait mundum, ut filium ſuum vnigenitum daret, &c. Vnigenitus autem eſt, qui non habet fratres. At Chriſtus ſecundum humanam naturam habet fratres. De- buit per omnia fratribus ſimilis fieri. Quam ob cauſam non erubescit fratres ipſos vocare. Eſt igitur in Chriſto alia natura, ſecundum quam eſt vnigenitus patris filius, & ſecundum quam non habet fratres.* *Heb. 2. 17. Heb. 2. 11.*

Obiect. Dicitur vnigenitus, quia ſolus genitus eſt homo Ieſus ex virgine per ſpiritum ſanctum. *Reſp.* Eſt corruptela. Nam 1. Vnigenitus eſt qui ſolus eſt ex patris ſubſtantia genitus. 2. In ſcripturis ſæpe diſcernitur generatio λόγος ex patre, & generatio Chriſti ex virgine, ut ſapientia dicit: *Ad initio ante colles formata, ſeu, (ut reddi Chaldaus paraphraſtes) genita ſua. Speculum* Ioh. 1. 14. *gloriam eius, ut gloriam vnigeniti à patre. Apud Matthæum verò legimus, Ieſum, qui dicitur Chriſtus, ex Maria eſſe genitum. 3. Vnigenitus opponitur angelis & hominibus, quippe qui neque per adoptionem, ut hi, neque per creationis gratiam, ut illi, ſed natura filius eſt. Excepſimus: Vidimus gloriam eius, ſcilicet, hominis Ieſu. Reſp. Corruptela.*

Rela-

Relatium *αὐτοῦ* non habet aliud antecedens, ad quod referatur, nisi *λόγος*. Præcedit enim: *Verbum caro factum, & habitavit in nobis: & vidimus gloriam eius, scilicet Verbi*. Si igitur *λόγος* & ipse vocatur & est unigenitus: certè non significat unigenitus hoc loco generationem ex Maria, sed generationem ex patre ab æterno.

Classis 4. Ad hanc classem pertinent omnia testimonia scripturæ, quibus nomen filij Dei tribuitur Christo secundum divinam naturam, etiam ante assumptam carnem, ut: *Quis stabilivit omnes terminos terræ, quod nomen eius? & quod nomen filij eius? Locutus est Deus nobis per filium, per quem & seculum fecit. Non misit Deus filium suum in mundum, ut condemnet mundum. Pater filium misit in mundum. Humana autem natura in mundo est nata. Erat ergo filius antequam in mundum mitteretur.*

Huc referuntur & illa, quæ filio tribuunt opera divina ante carnem assumptam, ut: *Per eum (filium) condita sunt omnia quæ in calis sunt, & quæ in terra. Pater meus & que huc operatur, & ego operor. Quacunque pater facit, filius similiter facit. At caro Christi nec omnia operatur quæ pater, nec quicquam eodem modo, quo pater, etiam tunc cum erat facta, nedum ab initio. Ergo secundum quod ab initio operabatur omnia filius, id fuit aliud quam caro. Nemo novit filium, nisi pater, neque patrem nisi filius, & cuicunque voluerit filius retere.*

Si filius revelavit etiam illis, qui vixerunt ante naturam eius humanam: ergo ante assumptam carnem fuit.

Pertinent præterea huc testimonia, quibus nomen Dei expresse tribuitur Christo, secundum naturam aliam, præter humanam. Et hæc diligenter colligenda sunt. Hoc enim valde urgent aduersarij, non nisi secundum humanam naturam Christo Dei nomen attribui in scripturis. *λόγος, & erat Deus. Deus manifestatus est in carne. Ad hoc manifestatus est filius Dei, ut destruat opera diaboli. Est igitur in Christo natura, quæ*

quæ etiam ante assumptam carnem vocatur filius Dei. Non ergo possunt hæretici dicere, Christum tunc demum appellatum fuisse filium Dei, quando miraculose conceptus est.

Classis 5. Huc refero dicta scripturæ de λόγῳ. λόγῳ de quo Iohannes, persona fuit præter & ante carnem. Filius est λόγῳ. Ergo filius est persona aliqua præter & ante carnem assumptam. Ad probationem maioris pertinent omnes partes descriptionis λόγου apud Iohannem: ut, quod fuit in principio mundi, & quidem Deus, quod per ipsum factæ sunt omnes creaturæ, quod fuit vita & lux, hoc est, author omnis vitæ & lucis in hominibus, quod iam inde ab initio fuit in mundo, etiam cum non agnosceretur, &c. Eadem de λόγῳ docentur. 1. Ioh. 1. & 5. Apoc. 19. quæ omnia cum non nisi in ὑφιστάμενον viuum, intelligens, & operans competere possint, euidenter confirmant, λόγον illum, de quo ista scribuntur, esse personam, & fuisse ante hominem Iesum ex virgine natum. Minor patet ex textu Iohannis: *Vidimus gloriam eius (nempe Ioh. 1. 14. λόγῳ incarnati), tanquam gloriam unigeniti à patre.* Id est, quem dixerat λόγῳ, cum paulò post vocat filium unigenitum existentem in sinu patris. Item Iohannes dicit per λόγῳ, Paulus per filium à Deo mundum creatum esse. Est igitur persona quæ nominatur λόγῳ & filius Dei, etiam ante Iesum natum ex virgine subsistens, & nunc in assumpta humana natura habitans personaliter.

Classis 6. Ad hanc referuntur loca, quæ Christum sapientia testantur esse sapientiam Dei. Sapientia Dei, per Dei est a- quam omnia condidit, est æterna. Filius est illa sa-
 pientia. Ergo filius est æternus: & per consequens, existit ante naturam humanam. Maior est in Pro-
 uerbiis: *Iehoua possedit me ab initio via sua, iam tunc ante opera sua: cum nondum essent abyssi, genita suæ.* *Prou. 8. 12.*
 Minor probatur: 1. Ipsa sapientia dicit se genitam. Genitum verò esse, cum de natura intelligente dicitur, non est aliud, quàm esse filium. 2. Christus ipse *Luc. 11. 49.*
 vocat sese Dei sapientiam. *Propterea etiam sapientia*

Dei dixit: Mittam ad eos prophetas, &c. 3. Paulus etiam vocat Christum Dei sapientiam: *Pradicamus Christum Dei potentiam & Dei sapientiam.* 4. Eadem à Salomone adscribuntur sapientiæ, quæ alibi sermoni & filio tribuuntur propriâ efficaciâ, & quæ fufius cap. 7. 8. 9. 10. persequitur liber sapientiæ. Ergo sapientia est filius Dei.

Classis 7. Ad hanc referuntur testimonia scripturæ de officio mediatoris, quod est colligere & servare ecclesiam vniuersam merito & efficaciâ. Vt ecclesia plenè liberetur, indiget mediatore, non tantum propter quem, sed etiam per quem colligatur & seruetur. Hic mediator neque est pater neque spiritus S. Est igitur Christus totius ecclesiæ mediator iam ab initio existens. Propter Christum futurum poterat in gratiam recipi vetus ecclesia: sed per ipsum non potuit, nisi existentem. Nam non existentis nulla potest esse efficaciâ. Vnde euincitur necessarium, Christum existisse ante assumptam carnem. Non enim potest esse inter Deum & homines amicitia sine mediatore iam existente. At in veteri testamento fuit amicitia inter Deum & homines, nempe credentes. Ergo aut ille aut alius tunc fuit mediator ecclesiæ. Non alius fuit, sed ille solus quia tantum vnus est mediator Dei & hominum. *Iesus Christus heri & hodie*

*Mediator
fuit in
veteri te-
stamento.*

Hebr. 13. 3. idem & in seculum. Quod verò non possit esse amicitia inter Deum & homines sine mediatore iam existente, ex officio mediatoris patet. Nam mediatoris officium est, non tantum deprecatione & sacrificio nobis placare patrem, sed omnia etiam bona impetrata sua potentia & efficaciâ conferre credentibus, patrefacere hominibus voluntatem Dei, instituire ministerium, colligere & servare ecclesiam, & quidem totam. *Nemo nouit patrem nisi filius, & cuscumq; voluerit filium retgere.* Ergo nec Adam Deum cognouit nisi per filium: & per consequens filius tunc fuit.

Huc referuntur testimonia non tantum de futuro Christi merito loquētia, sed etiam de ipsius efficaciâ. *Ephes. 1. 22. Omnia subiecit (pater) pedibus eius, cumq; constituit caput*

put super omnia ipsi ecclesia. Superstructi super funda- Eph 2.20.
mentum apostolorum & prophetarum, cuius unius angu-
laris lapis est ipse Iesus Christus. Est ergo Christus fun-
damentum, caput, sustentator & gubernator eccle-
siae, ac proinde existit antequam esset ecclesia. Ego
sum Via, Veritas & Vita, nemo venit ad patrem nisi per Ioh. 14.6.
me. Ego vitam aeternam do eis. In ipso Vita erat, & Vita Ioh. 10. 28.
erat lux illa hominum. Hic erat lux illa Vera, qua illu- Ioh. 1. 4. 9.
minat omnem hominem venientem in hunc mundum.
Vtrique per ipsum habemus aditum per unum spiritum Eph. 2. 18.
ad patrem. Ipse dedit alios quidem Apostolos, alios vero Ephe. 4. 11.
prophetas, alios autem pastores & doctores. Petrus ait, 1. Pet. 1. 11.
spiritum Christi fuisse in prophetis, & prae-nunciasse
eventuras Christi perpassiones. Moses quidem fide- Heb. 3. 5.
lus fuit in tota domo ipsius, & famulus, ad testificanda
qua post dicenda erant: at Christus & filius domus suae
praeest. Ergo patefecit voluntatem Dei Christus, in-
stituit ministerium, est architectus domus suae, eam-
que gubernat: quod quia fecisse ipsum constat inde
ab initio nascentis ecclesiae, non dubitandum est,
quin semper fuerit usqueque nov. Hae est voluntas patris, Ioh. 6. 39.
& quicquid mihi dederit, non perdam ex eo. Servat igitur
ecclesiam, & ideo semper fuit, quia semper eccle-
sia servata est.

Insigne est testimonium apud Malachiam: Ecce e- Mal. 3. 1.
go mitto angelum meum, qui preparabit viam ante fa-
ciem meam: & statim veniet ad templum suum domi-
nator, quem vos quaritis: Angelus testamenti, quem vos
exultis. Hae loquitur ipse Christus per prophetam,
id quod confirmatur hoc argumento. Cui paratur
via, is est Christus. Qui promittit, est cui paratur
via. Ergo qui promittit est Christus. Maior est mani-
festa. Nō enim pater sed Christus expectabatur, & is
Iohannem secutus est. Minor probatur ex textu. Ecce
ego mitto angelum meum, qui preparabit viam ante faciem
meam. Fuit ergo Christus ante assumptam carnē, quia
misit angelum suum Iohannem: Et quidem ante as-
sumptam carnem fuit verus Deus. Templum enim
suum vocat, ad quod se dicit venturum. At nemi-

ni in sui cultum exstruitur templum nisi Deo. Blasphemum est igitur dicere, Christum ante carnem assumptam non existisse. Nec obstat, quod dicit in tertia persona: *Et Veniat dominator ad templum suum.* Quis enim sit ille dominator, satis ostendit, nempe non pater, sed filius: Ego dominator, qui permitto Iohannem, quique sum angelus fœderis. Deindè fieri potest, ut propheta mutata persona non amplius introducat Christum, sed ipsam patrem de filio mittendo loquentem repræsentet.

Classis 8. Hæc continet testimonia de angelo, qui in veteri testamento patribus apparuit tanquam legatus Dei. *Angelus qui eripuit me de cunctis malis, benedicat pueris istis, &c.* Hunc angelum, qui & angelus Iehoux, & Iehoua multis locis appellatur, ecclesia semper confessâ est filium Dei fuisse, idque 1. Quia tota scriptura docet, filium esse legatum patris ad ecclesiam, & gerere mediatoris officium: *Et mox Veniet ad templum suum dominator, quem queritis, & angelus fœderis, quem expetitis. Ad filium autem dixit: Thronus tuus Deus in seculum seculi, &c.* Iesus Christus heri & hodie idem in seculis, &c. 2. Quia quod apud Moysen dicitur de illo angelo, eum fuisse tentatum ab Israëlitis in deserto, id apud Paulum dicitur de Christo. Ex his & similibus sic licebit argumentari: Angelus legatus patris fuit ante carnem assumptam. Angelus ille non fuit pater nec spiritus sanctus, sed filius: quia solus filius est legatus patris & mediator. Ergo filius fuit ante carnem assumptam.

Classis. 9. Hac postrema classe comprehenduntur loca scripturæ, quibus Christus apertè dicitur verus Deus, nomine & proprietatibus. *Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula. Hic est verus Deus, & vita æterna.* Hic apertè homo ille Iesus Christus appellatur verus Deus. Si igitur est verus Deus, utique semper existit. Unus enim verus Deus est ab æterno. *Deus manifestatus est in carne:* & hic manifestè Christus appellatur Deus.

Ad

Ad hanc classem referre licet & illa testimonia, quæ tribuunt Christo opera creationis, miraculorum, redemptionis, regenerationis, defensionis, glorificationis, item gubernationis totius mundi, ad quæ requiritur infinita sapientia, omnipotentia, omniscientia, & vbiquitas: cuiusmodi passim hæcenus multa sunt citata. Ex quibus luculenter apparet, homini Christo tribui non tantum nomen, sed & proprietates veri Dei. Attributio autem proprietatum veri Dei nobis argumentum suppeditat magis firmum, quam attributio tantum nominis veri Dei seu Iehouæ. Nomina enim Dei possunt aliquo modo exponi metaphoricè: sed proprietates diuinæ Christo attributæ aliò detorqueri nequeunt. Huiusmodi argumentis si nos muniamus, aduersarij non poterunt consistere, sed velint nolint fateri cogentur, Christum fuisse ante assumptam carnem.

Hæc propositione constituta, quòd filius fuerit *ὁ υἱος* aliquod ante carnem, quæritur quid fuerit, creatore an creatura? an spiritus Deo coæternus? an in tempore creatus? Ad hanc quæstionem responderetur ex descriptionibus *λόγος* & sapientiæ, quæ exstant apud Iohannem & Salomonem. Inde enim facile apparet, eum esse creatorem, coæternam patri personam.

II Quod filius sit persona distincta à patre & spiritu sancto.

Personam filij à patris distinctam esse tenendum est propter Noëtum, Sabellium, & horum assecias. Hi dixerunt patris filij & spiritus sancti essentiam esse eiusdem personæ, seu hos tres esse vnā personam, sed diuersa nomina esse propter diuersitatem officij.

Ad probandum verò, quòd filius non tantum sit officio distinctus à patre, sed & ipsa persona, sufficit *vnū argumentum*: quòd nemo est sui ipsius filius, sed omnis filius est patris filius: alioqui idem & filius

ni in sui cultum exstruitur templum nisi Deo. Blasphemum est igitur dicere, Christum ante carnem assumptam non existisse. Nec obstat, quod dicit in tertia persona: *Vt Veniat dominator ad templum suum.* Quis enim sit ille dominator, satis ostendit, nempe non pater, sed filius: Ego dominator, qui permitto Iohannem, quique sum angelus fœderis. Deinde fieri potest, ut propheta mutata persona non amplius introducat Christum, sed ipsum patrem de filio mittendo loquentem repræsentet.

Classis 8. Hæc continet testimonia de angelo, qui in veteri testamento patribus apparuit tanquam legatus Dei. *Gen. 48. 16.* *Angelus qui eripuit me de cunctis malis, benedicat pueris istis, &c.* Hunc angelum, qui & angelus Ichouæ, & Ichoua multis locis appellatur, ecclesia semper confessa est filium Dei fuisse, idque 1. Quia tota scriptura docet, filium esse legatum patris ad ecclesiam, & gerere mediatoris officium: *Et mox Veniat ad templum suum dominator, quem queritis, & angelus fœderis, quem expetitis.* *Ad filium autem dixit: Thronum tuum Deus in seculum seculi, &c.* *Iesus Christus hodie & hodie idem in secula, &c.* 2. Quia quod apud Moysen dicitur de illo angelo, eum fuisse tentatum ab Israëlitis in deserto, id apud Paulum dicitur de Christo. Ex his & similibus sic licebit argumentari: Angelus legatus patris fuit ante carnem assumptam. Angelus ille non fuit pater nec spiritus sanctus, sed filius: quia solus filius est legatus patris & mediator. Ergo filius fuit ante carnem assumptam.

Classis 9. Hac postrema classe comprehenduntur loca scripturæ, quibus Christus apertè dicitur verus Deus, nomine & proprietatibus. *Rom. 9. 5.* *Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula. Hic est verus Deus, & vita æterna.* Hic apertè homo ille Iesus Christus appellatur verus Deus. Si igitur est verus Deus, utique semper existit. Vnus enim verus Deus est ab æterno. *Deus manifestatus est in carne: & hic manifestè Christus appellatur Deus.*

Ad hanc classem referre licet & illa testimonia, quæ tribuunt Christo opera creationis, miraculorum, redemptionis, regenerationis, defensionis, glorificationis, item gubernationis totius mundi, ad quæ requiritur infinita sapientia, omnipotentia, omnia scientia, & vbiquitas: cuiusmodi passim hactenus multa sunt citata. Ex quibus luculenter apparet, homini Christo tribui non tantum nomen, sed & proprietates veri Dei. Attributio autem proprietatum veri Dei nobis argumentum suppeditat magis firmum, quam attributio tantum nominis veri Dei seu Iehouæ. Nomina enim Dei possunt aliquo modo exponi metaphoricè: sed proprietates diuinæ Christo attributæ aliò detorqueri nequeunt. Huiusmodi argumentis si nos muniamus, aduersarij non poterunt consistere, sed velint nolint fateri cogentur, Christum fuisse ante assumptam carnem.

Hæc propositio constituta, quod filius fuerit & ~~postmodum~~ aliquod ante carnem, quæritur quid fuerit, creatorne an creatura? an spiritus Deo coæternus? an in tempore creatus? Ad hanc quæstionem responderetur ex descriptionibus *λογος* & sapientiæ, quæ existant apud Iohannem & Salomonem. Inde enim facile apparet, eum esse creatorem, coætæram patri personam.

II Quod filius sit persona distincta à patre & spiritu sancto.

Personam filij à patris distinctam esse tenendum est propter Noërum, Sabellium, & horum asseclas. Hi dixerunt patris filij & spiritus sancti essentiam esse eiusdem personæ, seu hos tres esse vnā personam, sed diuersa nomina esse propter diuersitatem officij.

Ad probandum verò, quod filius non tantum sit officio distinctus à patre, sed & ipsa personā, sufficit *vnū argumentum*: quod nemo est sui ipsius filius, sed omnis filius est patris filius: alioqui idem & filius

& pater esset eodem respectu, quod est absurdum. Ergo λόγος est filius patris, non ipse pater: vel sic: Nemo sui ipsius est filius. Hoc ὁφιστάμενος vocatur filius. Ergo distinctum est hoc ὁφιστάμενος à patre & spiritu sancto. Accedunt deinde alia.

2. Patefactio diuinitatis in tribus personis distinctis. *Tres sunt qui testificantur in cælo: pater, sermo & spiritus sanctus, & hi tres unum sunt. Et dixit Deus: faciamus hominem in imagine nostra. non dicit: faciam. Ego & pater unum sumus, Consolator autem ille, quem mittet pater in nomine meo, docebit vos omnia. Cum autem venerit consolator ille, quem ego mittam vobis à patre (spiritus, inquam, ille veritatis, qui à patre emanat) ille testabitur de me. Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Spiritus sanctus descendit in specie columbæ, filius baptizabatur in Iordane, patris vox auditur de cælis: Hic est filius ille meus dilectus, in quo acquiesco.*

3. Aperta scripturarum testimonia ubi dicitur, quod pater sit alius, filius sit alius, spiritus sanctus sit alius. *Alius est qui testatur de me, nempe pater clamans de cælo: Hic est filius meus, &c. Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me. Non potest filius à semet operari, nisi viderit patrem operantem. Ego rogabo patrem, & alium paracletum mittet vobis.*

4. Attributa distincta personarum. Pater genuit filium, filius est genitus. Pater mittit, filius est missus. Pater non dicitur factus caro, sed solus filius. Filius assumpsit semen Abraham, non pater. Filius factus est supplex, intercessor, sacerdos, propheta, rex, mediator, non pater. Alius igitur est pater, alius filius. Pater à se per filium: filius non à se, nec per patrem, sed per se à patre. Denique Christus baptizatus est, non pater, neque spiritus sanctus. Est igitur Christus alius à patre & spiritu sancto.

III. Quod filius patri & spiritui sancto sit aqualis Deitate.

Filium esse patri & spiritui sancto æqualem Deitate, hoc est, verum Deum, non factitium aut creatum ante alias creaturas, nec Deum propter diuitias, qualitates aut operationes, aut Deum aliquem minorem, ut sinxerunt Arius, Eunomius, Samosatenus, Seruetus & similes hæretici: sed naturâ Deum cum patre & spiritu sancto, probatur.

1. Disertis testimoniis scripturæ. *Hæc est voluntas patris, ut omnes honorent filium, sicut honorant patrem.* Ioh. 5. 23.
Pater autem debet honorari ut verus Deus, non ut factitius. Sic igitur & filius. *Qua pater facit, filius similiter facit. Sicut pater habet vitam in se ipso, sic & filio dedit habere in se ipso. Qui (Christus) est supra omnia Deus.* Ioh. 5. 19. Ioh. 5. 26. Rom. 9. 5.
Ὁ λόγος, laudandus in secula. Hic est ὁ ἀληθινὸς Θεός, I. Ioh. 5. 20.
Verum ille Deus & vita æterna. Secundus homo ipse dominus à celo. I. Cor. 15. 47.
Omnia, quæ habet pater, mea sunt. In quo habitus omnis plenitudo Deitatis corporaliter. Ioh. 16. 35.
Qui cum esset in forma Dei, non duxit rapinam, esse æqualem Deo. Coloss. 2. 9. Philip. 2. 6.

2. Et verus, proprius, & naturalis Dei filius, unigenitus, natus ex essentia patris. Si ex essentia Dei natus: ergo ei tota & eadem communicata est. Vnica enim Dei essentia, quoniam infinita est & impartibilis, non communicatur ex parte, alioquin non esset infinita. Quia igitur filius totam essentiam habet communicatam: ideo est patri æqualis, & per consequens verus Deus.

3. Scriptura filio tribuit omnes proprietates Dei essentielles non minus quàm patri: ut quod sit æternus. *Ante colles formatus sum.* Ioh. 1. 1.
Immensus. Nemo ascendit in celum, nisi qui de celo descendit, filius hominis, qui est in celo. Ioh. 3. 13.
Ut Christus habet per fidem in cordibus vestris. Eph. 3. 17.
Omnipotens. Quicquid pater facit, filius similiter facit. Ioh. 5. 19.
Secundum efficaciam, quæ potest. Phil. 3. 21.
Ipse sibi subiicere omnia, Ferens omnia verbo potentia sua. Hebr. 1. 3.

- Ies. 9. 6.* Immensa sapientia. Vocabitur nomen eius consilia-
Matth. 11. 27. rius. Nemo nouit filium nisi pater, neque patrem quan-
Ioh. 3. 24. quam nouit nisi filius, & c. *ἡγεμονεύων*: Iesus autem non
Ioh. 16. 30. credebat se in, eo quod ipse nosset omnes: nec opus esset,
Eph. 5. 25. ut quiquam testaretur de homine: ipse enim sciebat,
 quid esset in homine. Nunc scimus, quod scis omnia,
Matth. 24. 38. Sanctificator Ecclesiae. Christus dilexit ecclesiam &
Ioh. 8. 14. semetipsum tradidit pro ea, & eam sanctificaret mun-
 datum lauacro aqua per Verbum. Immutabilis. Ca-
 lum & terra transibunt, Verba autem mea non transi-
 bunt. Veritas ipsa, & fons veritatis. Ego et si testimo-
 nium perhiberem de me ipso, Verum est testimonium me-
 um. Ego sum Via, Veritas & Vita. Ineffabilis miseri-
 cordia. Sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semet-
Eph. 5. 2. ipsum oblationem & hostiam Deo. Irascens peccatis,
Ioh. 33. 6. & ea vindicans, etiam arcana. Qui non credit filio,
Apoc. 6. 16. non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum. Cadite
 super nos, & occultate nos ab ira sedentis super thronum,
 & ab ira agni, quia venit dies magnus ira, & quis potest
 consistere? Est ergo filius naturā Deus & patri æ-
 qualis.
4. Eadem scriptura omnia opera diuina tribuit
Ioh. 1. 3. filio pariter & patri: primum vniuersalia, quod sit
Hebr. 1. 3. creator. Per ipsum omnia facta sunt. Conseruator &
 gubernator omnium. Qui sustinet omnia Verbo suo po-
 tenti. Deinde specialia ad Ecclesiae salutem perti-
 nentia: quod mittat Prophetas, apostolos & alios,
 ministros ecclesiae: Sicut misit me pater, ita & ego mit-
Ioh. 10. 21. to vos. Et ipse dedit alios quidem prophetas, alios au-
Eph. 4. 11. tem apostolos, alios euangelistas, alios pastores & do-
 ctōres. Instruens ministros donis necessariis: Ego
Luc. 21. 15. dabo vobis os & spiritum, cui non poterunt contradi-
 cere, neque resistere omnes aduersantes vobis. Patefa-
Iohan. 1. 13. ciens doctrinam: Unigenitus ille filius, qui est in fi-
Marc. 16. 61. nu patris, ipse enarrauit nobis. Confirmans doctrinam
 per miracula: Illi vero egressi predicauerunt vbiq̃ue, do-
1. Cor. II 23 mino cooperante & sermonem confirmante per signa sub-
Matth. 28. sequentia. Instituens sacramenta: Ego accepi a domino,
 quod tradidi vobis. Baptizate eos in nomine patris & fi-
 lii &

lij & spiritus sancti. Reuelans futura: Ego Iesus misi an-
gelum meum, ut testificaretur vobis hac in ecclesia. De men-
te accipiet & annuntiabit vobis. Colligens ecclesiam: Ego sum pastor ille bonus: & cognosco meas oves, & cogno-
sor à meis. Alias etiam oves habeo, quæ non sunt ex quili-
bus: illas quoque oportet me ad lucere, & vocem meam au-
dient, & fiet vnum ovile, & vnus pastor. Illuminans
mentes: Nemo nouit patrem nisi filius, & cui filius vo-
luerit reuelare. Tunc aperuit mentes eorum, ut intelli-
gerent scripturas. Regenerans & sanctificans: Hic est qui
baptizat spiritus sancto. Qui tradidit semetipsum pro no-
bis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, & mundaret sibi
ipsi populum, peculiarem, studiosum honorum operum. Gu-
bernans actiones & vitam piorum: Sine menibus pote-
stus facere. Vno autem iam non ego, sed viuus in me Chri-
stus. Quod consoletur in tentationibus: Venite ad me
omnes, qui fatigati & onerati estis, & ego faciam ut re-
quiescatis, &c. Pacem meam relinquo vobis, pacem
meam do vobis. Quod confirmet & defendat aduersus
tentationes diaboli, & conseruet conuersos in fide
vsq; ad finem: Confidite, ego vici mundum. Oves meæ non
peribunt in æternum: & nemo rapiet eas ex manu mea.
Quod exaudiat inuocantes: Si quid petideritis in no-
mine meo, ego faciam. Ter rogavi dominum, & respondit
mibi: sufficit tibi gratia mea. Quod condonet peccata,
iustificet nos & adoptet in filios Dei: Notitia sui ser-
uum meum iustus iustificabit multos. Ut sciatis filium ho-
minis habere potestatem remittendi peccata in terra.
Quorquor receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei
fieri. Quod det vitam & salutem æternam: Ego vitam
æternam do eis. Hic est verus Deus & vita æterna. Quod
iudicet mundum. Ipse est qui constitutus est à Deo iudex
viuorum & mortuorum. Eò quod Deus statuit diem, in
quo iudicaturus est orbem terræ in iustitia per eum virum,
per quem decreuerat, &c. Hæc opera diuina filio attri-
buita à proprietatibus diuinis eidem attributis diffe-
runt, ut effecta à causis.

5. In scriptura etiam honor æqualis & communis
tribuitur patri & filio: quæ æqualitas ex qualitate

Apo. 22. 16

Ioh. 16. 14.

Ioh. 10. 14.

Mat. 11. 27

Luc. 24. 45.

Ioh. 1. 33.

Tit. 2. 14.

Ioh. 15. 5.

Gal. 2. 20.

Mat. 11. 28

Ioh. 14. 27.

Ioh. 16. 33.

Ioh. 10. 28.

Ioh. 14. 14.

2. Cor. 12. 8.

Ies. 53. 11.

Mat. 9. 6.

Ioh. 1. 12.

Ioh. 10. 28.

Ioh. 5. 20.

Act. 10. 42.

Act. 17. 31.

essentia & operum sequitur. Adoratur ab angelis, & ab ecclesia. *Et adorent enim omnes sancti angeli eius.* Et dixit ipse: *Vt omnes honorent filium sicut honorant patrem.* Fiducia & spes in illo collocatur. *Credite in Deum, & in me credite.* Nominatur Deus absolute, ut pater. *Hic est Verus Deus & Vita aeterna.* Ipse instituit sacramenta, quibus colitur. Obligamur baptismo in eius cultum, & obedientiam. *Baptizate eos in nomine patris, & filii, & spiritus sancti.* Dicitur sedere ad dexteram Dei, in throno patris: & equali potentia regnare cum patre. Celebratur & equali honore cum patre ab ecclesia triumphante. *Sessori throni & agno benedictio, & honor, & gloria, & robur in secula seculorum.* Denique est sponsus, maritus, caput, rex ecclesiae: ecclesia est ipsius domus, templum, cuius ipse architectus, &c.

Obiect. 1. Qui omnia habet ab alio, inferior est eo, à quo habet. Filius omnia habet à patre. Ergo est à patre inferior. *Resp.* Maior tantum vera est de eo, qui habet ex gratia donantis: posset enim non habere, ideoque naturam est inferior: falsa autem de eo, qui omnia habet generatione seu naturam, ut filius Dei. *Ioh. 1. 12.* & omnia habet à patre. *Pater dedit filio habere vitam in se ipso, sicut ipse vitam habet in se ipso.* Omnia mea traxi sunt, & in mea sunt.

Obiect. 2. Qui alterius voluntate praecedente agit, eo est inferior. Filius agit praecedente voluntate patris. Ergo est patre inferior. *Resp.* Ordo agendi personarum non tollit aequalitatem. Sic enim se Deus patefecit in verbo, quod pater agit omnia per filium & spiritum: filius à patre per spiritum, &c. Neque hic ordo est temporis aut dignitatis, aut naturae, sed tantum ordinis. Ad maiorem igitur: qui agit alterius voluntate praecedente, scilicet tempore vel natura. Filius autem ita agit, ut voluntas patris non praecedat aut sit prior tempore vel natura, sed tantum ordine.

IV. Quod

IV. Quod filius sit patri ὁμοούσιος, hoc est, consubstantialis.

His positis vltro sequitur ὁμοούσιον. Hæretici concedunt filium esse ὁμοούσιον, hoc est, similis essentiae cum patre. Rectè quidem, sed non satis. Duo homines etiam sunt ὁμοούσιοι, qui tamen non sunt ὁμοούσιον. Pater verò & filius sunt ὁμοούσιοι, hoc est, sunt eiusdem essentiae & vnus Deus. Alius quidem est pater, alius filius: sed non alius Deus est pater, alius Deus est filius, &c. Iohannes dicit: *Tres sunt, 1. Ioh. 3. 7. qui testificantur in caelo*, non autem tres dii, qui testificantur. Dicimus itaque contra Arium, Christum non tantum esse ὁμοούσιον, sed & ὁμοούσιον patri, hoc est, habere eandem cum patre essentiam diuinam.

1. Quia filius vocatur Iehoua, qui vnus tantum est essentia. Nec tantum nomen Iehouæ ei tribuitur, sed & proprietates, quæ soli Iehouæ conueniunt. *Hoc est nomen eius quo vocabitur: Iehoua iustitia nostra. Ier. 23. 6. Deus expectatus & seruator noster Iehoua. Hic expectatus Deus & seruator est Messias, qui eodem sensu desiderium gentium appellatur. Hic exspectatus Deus & seruator est Messias, qui eodem sensu desiderium gentium appellatur. Dicitur etiam Iehoua mitti à Iehoua: Sic dicit Dominus exercituum: Mal. 3. 1. Propter gloriam misit me ad gentes: Sciētique quod Dominus exercituum misit me. Ad templum suum Iehoua Geniet. Præquam Geniat dies ille Iehoua magnus & tremendus. Eph. 4. 8. Psal. 95. 9.*

Huc pertinent loca, quibus angelus Iehouæ nominatur ipse Iehoua: item ea, quæ in veteri testamento de Iehoua loquuntur, in nouo autem de Christo citantur. *Ascendit in altum, captiuam duxit captiuam, & dedit dona hominibus. Tentatus in deserto est Iehoua. Idem est Christus. Et adorent eum omnes angeli eius. Tu Iehoua initio terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt caeli. Ponam lapidem in Sion lapidem preciosum, & lapidem offendiculi. Ego primus & nouissimus. Apoc. 1. 17.*

2. Quia dicitur verus Deus: verus autem Deus non

non

1. Ioh. 5. 20. non nisi vnus est: Hic est Verus Deus & vita aeterna. Qui Rom. 9. 5. est Deus super omnia *ὁ θεός*, benedictus in secula.

3. Patris & filij est vnus & idem spiritus, quem vterque spirat, per quem vterque agit. Ergo non essentia, sed tantum personis sunt distincti: alioqui singuli suum & diuersum spiritum spirarent.

Fontes sophismatū
contra ortho-
doxos.

4. Quia est proprius & vnigenitus filius patris, habens essentiam sibi communicatam eandem & ingregram.

His consideratis, facile est respondere ad sophismata hæreticorum, præsertim si fontes eorum considerentur. Aut enim principiis falsissimis nituntur: Aut, quæ rerum creaturarum sunt propria, ad creatorem transferunt: Aut, quæ de Christo secundum humanam naturam sunt dicta, ad ipsius diuinitatem trahunt: Aut, mediatoris officium cum natura vel persona confundunt: Aut ab iis, quæ patri tanquam filij & spiritus sancti & omnium diuinarum operationum fonti tribuuntur, filium & spiritum sanctum excludunt: Aut ea, quibus diuinitas in persona patris à creaturis aut idolis discernitur, filio & spiritui sancto detrahunt: Aut denique phrasin scripturæ corrumpunt.

Regula generales, ex quibus ad hæc fundamenta hæreticorum respondetur.

Regula 1.

1. Cùm ex falsis principiis argumentantur: vt, si Deus genuit vnum filium, etiam potest plures gignere, & filius potest alium filium gignere, &c. Resp. per inficiationem, ex hac regula: *De Deo est iudicandum tantum ex verbo patefacto, non autem ex cerebro hæreticorum.* Sed Deus patefecit se talem, qui tantum vnum filium genuerit, habeat, & habere velit, non plures, &c.

2. Quia multa principia vera de rebus finitis sumunt, exempli gratia: Tria non possunt esse vnum: Gignens & generatum non sunt vnum essentia: Persona

sona infinita non potest infinitam gignere: Essentia una non potest communis esse pluribus: Qui communicat totam essentiam suam alteri, non manet id quod erat, &c. ad hæc respondendum est, non per simplicem inficiationem, sed per distinctionem ex hac regula: *Principia, quæ vera sunt de natura finita, non sunt transferenda ad essentiam Deï infinitam, alioqui sunt falsa.* Regula 2.

Cum ex propriis naturæ humanæ argumentantur: ut, Christus est passus, mortuus, &c. quæ non competunt Deo: respondendum est distinctione naturarum in Christo, ex hac regula: *Quæ sunt propria humana natura non sunt transferenda ad diuinam.* Regula 3.

4. Cum ex proprietatibus officij: ut, Deus non mittitur à Deo: respondendum est ex regula Cyrilli: *Missio & obedientia non tollunt aequalitatem potentia aut essentia: vel, Inæqualitas officiorum non tollit aequalitatem naturæ aut personarum.* Ex hac regula etiam responderetur ad dictum: *Pater maior est me:* nempe quo ad officium & naturam humanam: non autem quo ad essentiam diuinam. *Job. 14. 28.*

5. Passim in scriptura tribuit filius sua opera patri tanquam fonti operum diuinorum: ut, *Pater in me* *Job. 14. 10.* *manens facit opera.* Hinc concludunt: Ergo filius aut non est Deus, aut est Deus inferior. Ad hæc respondendum est ex regula: *Quæ tribuuntur patri ut fonti, ea non remouentur à filio, cui sunt communicata, ut habeat ea propria.* Agit enim iugiter cum patre. *Job. 5. 19.* Regula 5.

6. Sic cum argumentantur ex dictis, quæ opponunt patrem falsis numinibus, non facta mentione filij, & concludunt, filium non esse illum unum Deum: facilis est responsio ex regula: *Cum aliquid tribuitur alicui personæ diuinitatis, ut opponatur creaturis aut fictis numinibus, ut ab his discernatur: non excluduntur a diuinitate personæ aliæ, sed tantum ea, cum quibus fit collatio.* Vel, *Cum remouentur à Deo, quæ sunt extra eum, non remouentur filio & spiritui sancto.* Vel, *Cum una personæ diuinæ opponitur creaturis aut idolis, non sequitur, filium & spiritum sanctum non esse eandem essentia cum personâ* Regula 6.

persona, qua opponitur creaturis & idolis. Vel, Cum soli patri opposito creaturis & idolis tribuitur gloria & honor, non excluduntur reliqua persona diuinitatis, sed tantum illa, secundum quam fit antithesis: alioqui multa obscura sequerentur: Vel, Proprietates, operationes, honor diuinus, Vni alicui persona tribuuntur ita, ut non à reliquis personis deitatis, sed tantum à creaturis remoueantur: Vel, Oratio superlatiua aut exclusiua, de Vna persona & surpat, non excludit alias diuinitatis personas, sed creaturas & fictitia numina, quibus Verus Deus, siue in Vna, siue in pluribus personis opponitur. Vt, pater maior est omnibus, nempe creaturis: non filio aut spiritu sancto. Solum pater nouit diem iudicii, hoc est, nulla creatura. Hinc etiam respondetur ad dictum: Vt cognoscant se solum esse Verum Deum. Non excluditur à verà deitate filius, sed idola & falsa numina, quibus pater verus Deus opponitur.

Ioh. 10. 29.

Mat. 24. 36

Ioh. 17. 3.

Inst. Atqui valet: Maximilianus est imperator. Ergo Rudolphus non est imperator. Cur non etiam: Pater est Deus. Ergo filius non est Deus? *Resp.* Non valet, quia comparantur personæ finitæ, quarum essentia non potest esse plurius, cum personis infinitis, quarum essentia potest esse, & est plurius, nempe trium personarum.

7. De phrasibus, quas corrumpunt, est iudicandum ex circumstantia locorum, & ex aliorum dictorum collatione: Vt, Tradet regnum Deo & patri, sic scilicet: ut & ipse illud retineat, sicut pater regnum tradidit filio, ut tamen id ipsum non amiserit. Sic, *Filius non facit quicquam*, nempe à se, seu non præeunte voluntate patris: facit tamen per se à patre.

Regule speciales contra hereticorum sophismata, & ad intelligendas scripturas necessariae.

1. Nihil obstat quò minùs, qui essentia sunt pares, officio sint impares.

2. Quod pater dedit filio, ut perpetuò illud habeat,

hunc.

nunquam ab eo repetet. Quod verò ad certum tempus ei datū & commissū est, ab eo deponi est necesse.

3. A relatiuo ad absolutum non valet consequentia.

4. Non sequitur, cuiuscunque persona est ab alio, eius etiam essentiam ab alio esse.

5. De persona in concreto dicitur, quod vnius tantum naturæ est: sed non nisi respectu eius naturæ, cuius proprium est.

6. Sapientia duplex est: alia creata in creaturis existens, quæ est ordo rerum in natura sapienter institutus: alia increata in Deo subsistens, quæ cum opponitur creaturis, est ipsa mens diuina, seu æternum de hoc rerum ordine decretum patris, filij & spiritus S. Cum verò hæc sapientia in Deo subsistens distinguitur à Deo, pro filio Dei rectè accipitur.

*Sapientia
Dei.*

7. Quoties in scriptura vna deitatis persona creaturis aut fictitiis numinibus opponitur, & ab his discernitur, aliæ personæ non excluduntur à deitate, sed tantum creaturæ, cum quibus fit collatio veri Dei. Idem sentiendum est de orationibus exclusiuis & superlatiuis.

8. Deus absolutè nominatus in scriptura, non nisi verus Deus intelligitur.

9. Quia ex patre est filius & spiritus sanctus, & pater agit per filium & spiritum sanctum, neque humiliatus est vti filius: frequenter scriptura, præsertim Christo loquente, patris nomine etiam filium & spiritum sanctum intelligit.

10. Quando Deus absolutè seu per se consideratur, vel creaturis opponitur, tres personæ comprehenduntur. Cum autem filio suo opponitur, persona deitatis prima, quæ est pater, intelligitur.

11. Distinguit scriptura personas, quando eas inter se opponit aut confert, aut earum proprietates personales exprimit, quibus nomen Dei commune ad certam personam restringit. Omnes. a. simul intelligit, cum verum Deum creaturis aut fictitiis diis opponit, vel absolutè secundum suam naturam considerat.

12. Solet

12. Solet filius ad patrem referre, quod cum ipso habet commune, non facta sui mentione, quando in personam mediatoris loquitur.

13. Filius dicitur videre, discere, audire, & agere a patre, naturæ quidem utriusque respectu: sed saluo tamen discrimine. Menti enim ipsius humanæ voluntas Dei per reuelationem innotescit. Deitas autem ipsius per se & natura sua perfectissimè voluntatem patris nouit, & intuetur ab æterno.

14. Si operationes externæ trium personarum essent distinctæ, facerent distinctas essentias: quia una agente, & altera cessante, essent diuersæ essentiz.

15. Quando Deus Christi & fidelium pater dicitur: non sequitur, eadem ratione horum & illius patrem esse.

16. Nunquam pater sine filio, nec pater & filius sine spiritu suo fuerunt: quandoquidem, nec augeri, nec minui, nec mutari deitas potest.

*Sophismata quadam hæreticorum contra
æternam filij deitatem breuiter
refutata.*

1. Vnum essentiâ non est tres personæ. Iehoua est una essentia, Ergo, &c. *Resp.* Maior valet tantum de finitis.

2. Habens principium non est æternus. Filius habet principium. Ergo non est æternus ille Iehoua, qui est pater. *Resp.* ad maiorem. Æternus non est, habens principium essentiz & temporis. Filius autem dicitur habere principium, non essentiz & temporis, sed solummodò personæ, vel ordinis, & modi existendi. Habet enim vnâ & eandem essentiam cum patre, non temporali, sed æterna generatione. *Egressus eius ab initio a diebus æternis. Glorifica me pater apud te ipsum eâ gloria, quam habui apud te, primumquam hic mundus existeret. Sicut pater habet vitam in se ipso, sic dedit & filio habere vitam in se ipso.*

Inst. Etiam qui personæ seu originis principium habet,

Mich. 5. 2.

Ioh. 17. 5.

Ioh. 6. 26.

habet, non est Iehoua. Filius habet principium personæ seu ordinis. Ergo, &c. *Resp.* Maior vniuersaliter est falsa. Scriptura enim aperte docet vtrumque filium esse Iehouam, & esse genitum, hoc est, habere originem personæ à patre.

3. Vnitas nostra cum Deo est consensus. Vnitas autem filij cum patre talis est, qualis nostra. *Ut sint Ioh. 17. 22. Vnum, sicut & nos vnum sumus.* Ergo non essentia, sed *as.* consensus tantum est vnitas filij cum patre. *Resp.* Est plus in conclusione, quam in præmissis. Nam conclusio est vniuersalis, cum minor sit particularis. Est enim præter consensum & alia quædam vnitas filij cum patre, nempe essentia: quia sunt vnus Deus. *Ego & pater vnum sumus. Ego in patre, & pater in me. Qui Ioh. 10. 38. Videt me, videt patrem. Quis est expressa imago substantia patris. Ioh. 14. 9. 10. Heb. 1. 3.*

4. In quo est tota deitas, præter eum non est alius in quo sit tota deitas. In patre est tota deitas. Ergo non etiam in filio. *Resp.* Nego maiorem: quia eadem essentia, quæ est in patre, tota est etiam in filio, & tota in spiritu sancto. Axioma igitur est vnum ex his, quæ vera sunt tantum, quando de rebus finitis agitur.

5. Essentia diuina non est genita. Filius est genitus. Ergo non est essentia diuina, quæ pater. *Resp.* Ex puris particularibus nihil sequitur. Maior enim vniuersaliter exposita fit falsa: Quicumque est essentia diuina, non est genitus.

6. Vbi sunt distinctæ operationes saltem internæ, ibi etiam essentia distinctæ sunt. Sed patris, filij & spiritus sancti operationes internæ sunt distinctæ. Ergo, &c. *Resp.* Maior vera est de personis finitis. De infinita essentia habentibus inuerti potest. Nam vbi sunt distinctæ operationes ad intra, quæ sunt communicatio essentia, ibi necesse est vnâ & eandem, eamque totam essentiam esse, quia communicatur tota cuiusque communicatur.

7. Christus secundum eam naturam est filius Dei; secundum quam dicitur filius in scriptura. Sed filius

Ioh. 3. 13.

Ioh. 1. 3.

Hæc. 1. 2.

dicatur tantum secundum humanam naturam. Ergo, &c. *Resp.* Minor est falsissima, quia dicitur filius de cælo descendisse, in cælo esse, cum caro esset in terra. Per filium dicitur pater omnia creasse. Hæc autem non dicuntur de filio secundum humanam naturam.

8. Filius habet caput, & est minor patre. Ergo non est una essentia cum patre. *Resp.* Filius habet caput respectu naturæ humanæ, & respectu officij mediatoris. Hæc nihil adimunt ei deitati.

9. Essentia diuina est incarnata. Pater, filius, & spiritus sanctus sunt essentia diuina. Ergo incarnati sunt pater, filius & spiritus sanctus. *Resp.* Negatur consequentia. Ex puris enim particulatibus nihil sequitur. Maior non potest resolui vniuersaliter. Nam non quicquid est essentia diuina est incarnatum, hoc est, non omnis persona in essentia diuina subsistens est incarnata: seu, non incarnata est essentia diuina in tribus personis, sed in una tantum, nempe in persona filij.

Ioh. 17. 3.

10. Solus pater est verus Deus. *Vt cognoscant te solum esse Verum Deum, &c.* Ergo filius non est verus Deus.

Respond. 1. Ex regula generali sexta. Ibi fit oppositio non patris, filij & spiritus S. sed Dei & idolorum atque creaturarum. Particula igitur *μόνος* solum non excludit à deitate filium & spiritum S. sed tantum ea, quibus pater verus Deus opponitur. 2. Est fallacia diuisionis. Sequitur enim: *εἰ quem misisti Iesum Christum.* Ergo in hoc etiam consistit vita æterna, ut Iesus Christus à patre missus similiter cognoscatur esse verus Deus: sicut dicitur: *Hic est Verus Deus & Vita æterna.* 3. Est etiam fallacia compositionis. Nam exclusiua *μόνος* non pertinet ad subiectum *te*, sed ad prædicatum *Verum Deum*, quod articulus ostendit in græco: *ὅτι τὸ μόνον ἀληθινὸν θεόν.* Sensus enim, ut cognoscant te patrem esse Deum illum, qui solus est verus Deus.

1. Ioh. 5. 20.

Ioh. 14. 28.

11. Christus discernit se à patre, dicendo: *Pater maior me est.* Ergo non est *ὁμοούσιος* patri. *Respond.* Discernit se à patre 1. respectu naturæ humanæ. 2. respectu

specu officij mediatoris. Pater igitur maior est filio, non quoad essentiam, qua patri filius est æqualis, sed quoad officium & naturam humanam. Soluitur ex regula quarta generali.

12. Mediator Dei & hominum non est ipse Deus. Filius est mediator Dei & hominum. Ergo, &c. *Resp.* Maior est falsa, quia eadem ratione sequeretur, mediatorem Dei & hominum, non esse hominem.

Inst. 1. seu probatio maioris. Deus non est inferior Deo, h e. seipso. Mediator apud Deū est inferior Deo. Ergo non est Deus. *Resp.* Minor est vera de officio: de natura negatur, ex eadem regula 4. generali: *Inæqualitas officij, non tollit æqualitatem naturæ vel personarum.*

Inst. 2. Filius est mediator apud Iehouam. Filius non est mediator apud seipsum. Ergo ipse non est Iehoua. *Resp.* Ex puris particularibus nihil sequitur: Maior non est vniuersalis. Non enim quicumque est Iehoua, apud eum filius est mediator. Est enim mediator apud patrem.

Inst. 3. Ergo filius & spiritus S. non sunt verè placati, aut sunt placati sine mediatore. *Resp.* Negatur consequentia, quia eadem est trium personarum voluntas. Placato patre, placatur & filius & spiritus S.

Inst. 4. Quem placat filius apud eum est mediator. Sed filius non tantum patrem, sed & seipsum placat. Ergo apud seipsum est mediator: quod est absurdum. *Resp.* 1. ad maiorem. Apud eum filius est mediator propriè quem ita placat sua satisfactione, vt ab eo consilium & voluntas placandi tanquam à fonte oriatur. Is autem solus est pater. Itaq; hoc modo filius nō est apud se mediator, se apud solum patrem. 2. Non est absurdū dicere, filium erga se esse mediatorem. Neque enim absurdum est, eum vtrumq; officium gerere, & Dei recipientis, & mediatoris reconcilians diuerso respectu: illud quatenus Deus est, seu ratione naturæ diuinæ, hoc quatenus mediator est, seu ratione officij, &c.

Has obiectiones conferre licebit cum iis, quæ sunt allatæ suprā ad locū de Trinitate personarū. Quibus enim essetia diuina & ipsa Trinitas oppugatur, iisdē

oppugnantur etiam personæ singulæ: & quibus una oppugnatur persona, iisdem oppugnatur ipsa Dei essentia. Præterea illic propositæ sunt obiectiones aliquot, quæ hic paulò fusiùs refutantur. Plures videantur Vol. I. Vrsinià pag. 115. vsque ad pag. 125.

QVÆST. XXXIV. Quæ de causa appellatur eum Dominum nostrum?

RESP. Quia corpus & animam nostram à peccatis, non auro, nec argento, sed pretioso suo sanguine redemit, & ab omni potestate diaboli liberauit, atque ita nos sibi proprios vindicauit.

1. Pet. 1. 18. 9. 1. Pet. 2. 9. 1. Corinth. 6. 20. 1. Timoth. 2. 6. Iohann. 20. 28.

EXPLICATIO.

Hic duo sunt consideranda. 1. quo sensu Christus dicatur dominus. 2. propter quas causas, & quot modis sit noster dominus.

I. Quo sensu Christus dicatur dominus?

Dominus est, qui habet ius vel in rem, vel in personam. Christus itaque est dominus omnium & noster: 1. quia habet dominium in omnia, & in nos, h. e. quia curat, custodit, & seruat omnia, & nos maximè. 2. quia omnia ei sunt subiecta, & nos ei sumus obligati ad seruiedum corpore & animo, ut per nos glorificetur.

Ad utramque verò naturam nomen Domini pertinet?

*Christus
Dominus
secundum
utramque
naturam.*

Resp. Ad utramque: quemadmodum & nomen sacerdotis, regis, prophetæ, &c. Nomina enim officij, beneficiorum, dignitatis & beneficentia, quam Christus in nos exerceat, tribuuntur toti personæ, non per communicationem idiomatum, ut nomina naturarum vel proprietatum: sed propriè, ratione utriusque naturæ. Vtraque enim natura Christi vult & exsequitur nostri redemptionem: humana fit precium redemptionis, moriendo pro nobis: diuina dat & offert patri hoc precium, & nobis applicat. Itaque Christus est dominus noster, non tantum respectu naturæ diuinæ, quæ

quæ nos creauit, sed etiam respectu humanæ. Nam etiam, quatenus homo, persona Christi est domina omnium angelorum & hominum.

II. Propter quas causas, & quot modis sit noster dominus?

Christus non vna tantum ratione est dominus noster, sed pluribus:

1. *Ratione seu iure creationis*, suæ rationis, & gubernationis vniuersali, & sibi communis cum patre & spiritu sancto. *Omnia mea tua sunt, & tua mea sunt. re.*

Estque hoc dominium generalissimum, quod se ex-

tendit non tantum ad nos, sed ad omnes homines, etiam ad impios, & ipsos diabolos, etsi non omnino eadem ratione ad nos & ad istos. Nam 1. hos creauit ad mortem, nos ad vitam. 2. In impios & diabolos habet ius & potestatem faciendi quod lubet, ut præter nutum eius ne mouere quidem se possint, & si velit, possit eos in nihilum redigere, ut testatur historia obfessi in euangelio. Sed præter hoc ius, quod in nos quoque habet, etiam hoc nomine est noster dominus, quod nos custodit tanquam peculium suum, & populum proprium, quem acquisiuit suo sanguine, & sanctificat suo spiritu: præterea hoc suo spiritu nos regit, gubernat, & in cordibus nostris fidem & obedientiam operatur.

Marc. 5. 12.

2. *Ratione seu iure redemptionis*, sibi proprio: quia ipse solus est mediator, qui nos à peccato & morte suo sanguine redemit, à potestate Satanæ liberauit, & sibi proprios dicauit. Modus redemptionis est preciosissimus, quia maius est suo sanguine, quam pecunia redimere. Ergo ius possessionis, quod in nos habet, etiam est maximum. Quoniam verò nos liberauit, constat nos fuisse seruos. Et quidem eramus serui & mancipia diaboli, à cuius tyrannide Christus nos liberauit: atque hinc iam sumus serui Christi: quia nos naturâ hostes suos & dignos quos perderet, tamen seruauit. Serui enim dicti sunt à seruando, quod

Serui à seruando.

S ; uabantur

uabantur. Hoc Christi dominium in nos est speciale, quia tantum ad ecclesiam sese extendit.

Obiect. Si sumus redempti à potestate diaboli: ergo illi est datum pretium pro redemptione. Nam à cuius potestate redempti sumus, ei debetur pretium. At non datum est illi pretium à Christo. Ergo non sumus redempti à potestate diaboli. *Resp.* ad maiorem. A cuius potestate, scil. tanquam supremi domini, & iure imperium in nos tenentis, redempti sumus, ei debetur pretium. Diabolus verò nequaquam, sed solus Deus est supremus noster dominus, & solus iure imperium in nos tenet. Ergo pretium redemptionis nostræ non debetur diabolo, sed Deo. Redegerat quidem nos Satan in suam potestatem, iusto Dei iudicio, propter peccatum, rapiens ad se & inuadens possessionem alienam. Sed Christus fortior ille armatus, expiato peccato nostro, & fractâ diaboli potentiâ, nos ab eius tyrannide liberauit. Respectu itaque Dei nos Christus redemit: quia Deo persoluit pretium: respectu diaboli nos liberauit, & in libertatem vindicauit.

Ratio ne Dei nos Christus redemit, ratio ne diaboli liberauit.

3. *Ratione conseruationis* Christus est noster dominus: quia nos defendit vsque ad finem, & custodit ad vitam æternam, non solum corpora ab iniuriis tuendo, sed & animas à peccatis. Seruatio. n. non tantum debet intelligi de prima ereptione à potestate diaboli, sed etiâ de continua seruatione & consummatione beneficiorum. De hoc dominio dicit ipse. *Nemo peruit existit, quos dedisti mihi. Oves meas nemo rapiet, &c. Omnem qui ad me venit, non eiciam foras.* Impios cõseruat ad interitum, & corporali defensione tantum.

Ioh. 17. 13.
& 10. 28.
Ioh. 6. 37.

4. *Ratione ordinationis*, quia pater λόγος seu hanc personam Christum ad hoc ordinauit, vt per eum omnia in cœlo & in terra perficiat. Neque enim Christus tantum dominus noster est, quia seruauit nos, h e, liberauit ab hostibus, & fecit ex hostibus filios Dei: sed etiam, quia nos pater illi dedit, & cum nobis præfecit principem, regem, & caput. *Constituit eum heredem omnium. Tui erant, & dedisti mihi. Omne quod dat mihi pater, ad me venit. Omnia subiecit eius pedibus, eumq,*

Hebr. I. 3.
Ioh. 17. 6.
Ioh. 6. 37.
Eph. 1. 23.

numq; constituit caput super omnia ipsi ecclesia, &c. Hunc Act. 1. 31.
 Deus dextra sua euectū constituit principē ac seruatorem,
 ut det respicientiam Israël, & remissionem peccatorum.
 Cū igitur Christus sit noster dominus longē excel-
 lēriori modo, quā aliorū: etiam lōgē magis ad obe-
 dientiam ei sumus obligati. Nam sic noster est domi-
 nus, ut faciat quidē de nobis quod vult, & habeat ab-
 solutū ius in nos, at eo tamē utatur ad nostrā dunta-
 xat salutē. Plura. n. & infinitis partib. maiora benefi-
 cia ab hoc domino accipimus, quā vlli alij. Proinde
 dominū. quod in nos habet Christus. nunquā non de-
 bemus agnoscere. Agnitio a eius dominij est 1. pro-
 fessio tāti beneficiij, quod ipse dignetur esse dominus
 noster. 2. Cōfessio nostrę obligationis & officij: quo-
 niam Christus dominus noster tam clemens: et igo de-
 bemus ipsi seruire, ipsum colere, & solum amare.

Quis igitur est sensus: credo in Christum dominum
 nostrū? Tres diuersę locutiones sunt: 1. *Credere Chri-
 stum esse dominum.* Hoc credere nō sufficit: nam etiam
 credimus, diabolum esse dominū: sed nec omniū, nec
 nostrum, sicut Christum credimus dominū omnium
 nostrum. 2. *Credere Christum esse dominū & omnium &
 nostrum.* Neque hoc satis est credere. Nam & diaboli
 credunt Christū esse dominum suum, quatenus videl.
 in eos ius habet. 3. *Credere in Christū dominū nostrum,*
 he, ita credere Christum dominum nostrum, ut in eo
 fiduciam colloceamus. Atq; hoc est, quod pręcipuē o-
 portet nos credere. Cū igitur dicimus, nos credere
 in dominū nostrum, credimus: 1. Filium Dei esse crea-
 torē omnium rerū, ideoq; ius habere in omnes crea-
 turas. *Omnia quę habet pater, mea sunt.* 2. Singulatim a.
 modo esse pręfectum & dominū ecclesię, defensore
 & conseruatorem, quia redemit eam suo sanguine. 3.
 Filiū Dei mihi quoq; esse dominum, & me quoq; esse
 eius subditum he, me quoque eius sanguine esse re-
 demtum, & seruari perpetuū, ac proinde me obliga-
 tum ei esse ad gratitudinem: dominum eius mihi es-
 se salutare: me seruari ab eo, tanquam possessionem
 charissimam, peculium maximo pterio entum.

*Credere in
 dominum
 nostrum
 quid sit.*

1.
 2.
 3.

1. Joh. 16. 15.

Dominica
XIV.

*QVÆST. XXXV. Quid credis, cum dicis:
Conceptus est per spiritum sanctum, natus ex
Maria virgine?*

RESP. Quod ipse filius Dei, qui est *a* & per-
manet verus ac æternus Deus *b*, naturam
verè humanam ex carne & sanguine virgi-
nis Mariæ *c*, operatione spiritus sancti as-
sumsit *d*, vt simul sit verum semen Dau-
dis *e*, fratribus suis per omnia similis *f*, ex-
cepto peccato *g*.

a 1 Iohan. 5. 20. Iohan. 1. 1. & 17. 3. Rom. 1. 3. Coloss. 1. 15.
b Rom. 9. 5. *c* Gal. 4. 4. Luc. 1. 31. 42. 43. *d* Matth. 1.
20. Luc. 1. 35. *e* Roman. 1. 3. Psalm. 132. 11. 2. Sam. 7. 12.
Luc. 1. 32. Ador. 2. 30. *f* Philipp. 2. 7. Hebr. 2. 14. 17.
g Hebr. 4. 15.

EXPLICATIO.

Huius quæstionis explicatio necessaria est pro-
pter hæreticos veteres & recentes, qui negârunt &
negant carnem Christi ex substantia virginis assum-
tam esse. Nam Eutychiani inquirunt: Christus con-
ceptus est de spiritu sancto. Ergo caro Christi pro-
pagata est ex substantia diuinitatis, seu ex essentia
spiritus sancti: eoque natura diuina mutata est in
humanam. *Respond.* Est fallacia figuræ dictionis. *Per*
enim, siue *ex*, siue *de spiritu sancto* hic non significat
materiam, sed efficientem causam, hoc est, vim, effi-
caciam, virtutem, seu operationem, & *enim dicitur*
idem est quod *de spiritu sancto* dicitur, quia virtute & ope-
ratione spiritus sancti filius Dei conceptus est in ve-
ro virginis, vt liquet ex verbis angeli: *Spiritus sanctus*
superueniet in te, & virtus altissimi inuocabit te. Chri-
stus dicitur semen Abrahami, filius Davidis. Ergo
carnem suam sumit ex his patribus, non ex spiritu
sancto. Et sicut nos ex Deo sumus geniti, quia fecit
nos: sic Christus conceptus est de spiritu sancto quia
virtu-

Luc. 1. 35.

virtute & operatione spiritus sancti conceptus est: non autem quia conceptus est ex spiritus sancti substantia.

In 2. Ergo etiam ubi dicitur Christus natus ex Maria virgine: ibi *ex* non significat materialem causam.

Resp. Imo ibi significat materialem causam. Christum enim nasci oportuit ex semine Davidis. At cum dicitur conceptus ē spiritu sancto, non potest particula *ex* accipi pro causa materiali. 1. Quia si hoc verum esset, non esset verum, quod Christus natus sit ex virgine. 2. quia Deus non est mutabilis, ideoque non mutatur in carnem. 3. quia λόγος & assumpsit carnem, non in eam mutatus est.

Quid igitur conceptio de spiritu sancto significat? Tria complectitur. 1. Immediatam actionem seu operationem spiritus sancti in utero virginis miraculose concipientis filium sine semine virili: qua operatione caro Christi formata est ex sola matre virgine, præter ordinem rerum à Deo in natura institutum: *Virtus altissimi inumbrabit te. Obiect.* Atqui nos etiam formamur à Deo. *Resp.* Non immediatè à Deo, ut Christus, sed mediatè.

*Conceptio
ē spiritu
sancto tria
complecti-
tur.*

1.

Luc. 1. 35.

2. Miraculosam sanctificationem fœtus in utero materno, qua effecit spiritus sanctus, ne peccatum originis in fœtum illum propagaretur. Non enim conveniebat λόγος filio Dei assumere naturam pollutam peccato. Oportuit igitur prohiberi, ne ullum peccatum in eum transfunderetur: 1. Ut esset victima pura: quia pro peccatis debuit satisfacere. 2. Ut etiam alios sanctificaret sua sanctitate. 3. Ut sciremus, quicquid filius loquitur, id esse veritatem. Quicquid enim ex carne natum est, peccatrice scilicet & non sanctificata, caro est, mendacium, & vanitas. *Obiect.* Atqui natus est ex virgine itidem peccatis obnoxia. Ergo & ipse habuit peccatum. *Resp.* Spiritus sanctus optimè novit discernere peccatum à natura hominis. Peccatum enim non est de natura hominis, sed aliunde à Diabolo naturæ accessit.

2.

3. Unionem hypostaticam naturarum, divinæ & humanæ,

3.

S }

humanæ,

humanæ, factam ab eodem spiritu sancto in utero matris, in ipso statim conceptionis articulo.

Est igitur sensus articuli: *Conceptus de spiritu sancto*
 1. Spiritus sanctus author fuit immediatus miraculo-
 se conceptionis carnis Christi. 2. Separauit à se tuo-
 minem impuritatem & contagionem peccati origina-
 lis. 3. Vniuit carnem & 2^{am} vnione hypostatica in ipso
 conceptionis momento.

Natus ex Maria Virgine. Messias debuit nasci ex vir-
 gine, secundum vaticinia prophetarum, vt esset pon-
 tifex sine peccato, & figura spiritualis nostræ regene-
 rationis, quæ non ex voluntate carnis, sed ex Deo est.
 Additur igitur in symbolo, Christum natum esse ex
 Maria virgine.

1. 1. Vt significetur veritas naturæ humanæ à filio
Cum Chri- Dei assumptæ Christum videlicet conceptum virtute
stus natus spiritus sancti, esse ex substantia Mariæ matris verum
ex Virgine. hominem natum, q. d. Et si miraculose concepta est
 caro Christi: tamen accepta & nata est ex virgine, &c.
2. 2. Vt sciamus eum esse ex iis patribus, ex quibus
 etiam Maria: verum scilicet Abraham semen, ex Abra-
 hami semine propagatum, & filium Dauidis ex Dau-
 dis filia natum, iuxta promissiones & vaticinia.
3. 3. Vt sciamus impletam esse scripturam: *Eccce Virgo*
Isa. 7. 14. *concepit & pariet filium. Semen mulieris conteret caput*
Gen. 3. 15. *serpentis.* Ex hac impletione vaticiniorum, quibus præ-
 dictum erat Christum nasciturum ex virgine, & qui-
 dem nata è posteris Dauidis, & ex hoc miraculo simi-
 liter à prophetis prædicto, quod Christus è sola ma-
 tre virgine est natus, certò constat, hunc hominem
 Iesum ex virgine natum esse promissum illum Chri-
 stum seu Messiam generis humani redemptorem.
4. 4. Vt significetur, sanctificatum esse Christum in
 virginis utero virtute spiritus sancti: ideo esse purum
 & sine peccato.
5. 5. Vt sciamus esse analogiam inter Christi natiui-
 tatem & fidelium regenerationem. Generatio enim
 Christi ex virgine est signum spiritualis nostræ rege-
 nationis, quæ non ex sanguine, neq; ex libidine car-
 nis, neq; ex libidine viri, sed ex Deo est. QVAD-

QVÆST. XXXVI. *Quem fructum percipis ex sancta conceptione & natiuitate Christi?*

RESP. Quod is noster sit mediator^a, & sua innocentia ac perfecta sanctitate, mea peccata, in quibus conceptus sum, tegat, ne in conspectum Dei veniant^b.

^a Hebr. 7. 26. 27. ^b 1. Pet. 1. 18. 19. 1. Pet. 3. 18. 1. Cor. 1. 30. 31. Rom. 8. 3. 4. Ies. 53. 11. Psal. 32. 1.

EXPLICATIO.

Duo fructus sanctæ conceptionis & natiuitatis Christi. 1. Confirmatio fidei, quòd hic sit mediator. 2. Consolatio, quòd per hunc mediatorem coram Deo iustificemur. Ratio consequentiæ est: quia non potest esse mediator inter Deum & homines, qui non ipse sit homo, quinon sit iustus, qui non sit vnitus cum *λύη*, hoc est, verus & natura Deus & homo, & idoneus, vt conseruet nobis partam salutem. *Talis enim nobis conueniebat pontifex, qui esset innocens, im-* Heb. 7. 26,
pollutus, separatus à peccatoribus, & sublimior caelis sa-
ctus.

Quisigitur est sensus articuli: Credo in Iesum Christum, conceptum de spiritu sancto, natum ex Maria virgine.

1. Credo hunc filium Dei naturalem factum esse verum hominem miraculoso modo: & quidem vnum Christum habentem duas naturas vnione personali vnitas: diuinam & humanam: & esse sanctificatum ab utero matris per spiritum sanctum.

2. Credo talem eum esse, verum Deum & verum hominem, vnum Christum, sanctificatum ab utero matris: vt me redimat & sanctificet (quod non posset nisi in ipso facta esset sanctificatio & vnio) & vt propter hunc filium sic conceptum & natum ego habeam ius adoptionis filiorum Dei.

De duabus in Christo naturis.

Quia verò huc ptinet articulus de incarnatione, seu

de

de duabus in Christo naturis, & de earum hypostatica vnione: aliquantò plenius explicandæ sunt quæstiones:

I. *An sint dua natura in mediatore.*

II. *An sint vna an plures persona.*

III. *Si sit tantum vna persona, qualis igitur vnio?*

IV. *Quare oportuerit vnionem hypostaticam fieri.*

I. *An sint dua nature in mediatore?*

Quod in mediatore sit natura diuina, probatum est supra. Quod sit humana, negatum olim fuit à Marcione, & hodie negatur à Syvenckfeldianis, qui nominatenus tantum hominem Christum concedunt. Probandum itaq; est, Christum esse hominem verum, naturalem, constantem corpore & anima, perfecte & verè, obnoxium infirmitatibus omnibus, excepto peccato, hoc est, probanda est contra Marcionem & Syvenckfeldium non tam ipsa natura, quàm veritas naturæ humanæ. Probatur igitur:

Veritas

natura hu-
mana

Christi

probat.

1.

Heb. 2. 11.

Heb. 2. 14.

Heb. 2. 16.

Heb. 14. 15.

Luc. 24. 38.

Error Apol-

linaris re-
futatur.

1. *Scriptura testimoniu*, quæ ostendunt Christum habere omnes partes naturæ humanæ, & nobis per omnia factum esse similem solo peccato excepto: *Nam & qui sanctificat, & qui sanctificantur, ex vno sunt omnes: quam ob causam non erubescit fratres ipsos vocare. Quoniam igitur pueri participes sunt carnis & sanguinis, ipse quoq; consimiliter particeps factus est eorumdem, &c. Non enim angelos assumpsit, sed semen Abrahæ assumpsit, vnde debuit per omnia fratribus similis fieri, ut misericors esset & fidelis pontifex in eis, quæ apud Deum agenda forent, ad expiandum peccata populi. Non habemus pontificem, qui non possit affici sensu infirmitatum nostrarum, sed tentatum in omnibus similiter abiq; peccato. Huc pertinent etiam testimonia, quibus post resurrectionem dominus ipse veritatem naturæ suæ humanæ probauit: Contrectate me & videte: nam spiritus carnem & ossa non habet, prout me conspicius habere, &c.*

Fuerunt, qui diuinitatem fecerunt animam corporis Christi. Apollinaris dixit, fuisse quidem veram Christi

Christi humanam carnem, sed pro anima habuisse unitum λόγῳ. At facile refutatur his dictis. *Tristis est anima mea usque ad mortem.* Contristatio non competit corpori, quia corpus est res bruta: neque diuinitati, quæ est expers omnis passionis. *Pater in manus tuas depono spiritum meum, & cum hac dixisset, exspirauit. Emisit spiritum.* Spiritus animam significat, non diuinitatem, quia diuinitas nunquam discessit à natura humana. Oportuit enim Deum suo sanguine redimere ecclesiam: est ubique nec translatio localisei competit. *Debuit per omnia fratribus similis fieri.* Ac si ne anima non fuisset fratribus suis per omnia similis: quia non fuisset verus homo.

Mat. 26. 38.

Luc. 23. 46.

Mat. 27. 50

Hebr. 2. 17.

2. A promissionibus diuinis. Messias talis erat promissus, qui esset semen mulieris, semen Abrahami, filius Dauidis, filius virginis, &c. *Semen mulieris conteret caput serpentis. Ecce Virgo concipiet & pariet filium. Liber generationis Iesu Christi filij Dauid. filij Abraham. Benedictus fructus ventris tui. De filio Dei, factus ex semine Dauid secundum carnem.* Argumentum hoc firmum est: Assumpsit carnem ex semine Abrahami & Dauidis. Ergo veram carnem.

2.

Gen. 3. 15.

Ies. 7. 14.

Matt. 1. 1.

Luc. 1. 42.

Rom. 1. 3.

3. Officium mediatoris requirebat in Christo naturam verè humanam sumtam ex nostra natura, quæ peccauerat, & quæ erat per ipsum redimenda, &c. ut suprà. Oportebat eandem naturam pati, quæ peccauerat. At nostra natura peccauit. Ergo eandem oportebat Christum assumere, non autem ex nihilo creatam, aut de cælo demissam, &c. nec tantum assumere, sed etiam retinere, & carnem nostram manere in æternum: quia ea conditione pater nos recipit in gratiam, si filio suo maneamus insiti. Hæc consolatio in æternum nobis est necessaria, quod Christus sit frater noster, gesserit carnem nostram. *Sicut enim caro de carne eius, & os de ossibus eius.* Hanc consolationem amitteremus, si Christus non verè assumpsisset & retineret naturam nostram, quoniam sine ea non esset frater noster.

3.

Eph. 1. 30.

Obiect. 1. Caro Adami est peccatrix. Caro Christi

non

non est peccatrix. Ergo caro Christi non est Adami. *Resp.* Est fallacia accidentis ab accidente ad substantiam. Cum enim caro Adami, non per se sed tantum per accidens peccatrix sit: sequitur etiam carnem Christi tantum secundum accidens illud non esse carnem Adami: at secundum substantiam esse eandem Adæ carnem. Itaque argumentum sic potius inuertitur: Caro Adami est vera caro. Caro Christi est caro Adami. Ergo caro Christi est vera caro.

Obiect. 2. Christus est conceptus ex spiritu sancto. Ergo caro eius est propagata ex substantia spiritus sancti: proinde non est creatura. *Resp.* vt supra, est fallacia figuræ dictionis. Nam particula ex significat causam efficientem, non materialem.

Obiect. 3. In Deo non sunt duæ naturæ. Christus est Deus. Ergo in Christo non sunt duæ naturæ. *Resp.* Ex puris particularibus nihil sequitur. Maior non habet dici de omni, vera tantum est de Deo patre, & spiritu sancto, non de filio incarnato, qui est Deus manifestatus in carne.

Inst. 1. Deo nihil potest accedere. Filius est Deus. Ergo non potuit ei accedere natura humana. *Resp.* ad maiorem: Deo nihil potest accedere perfectione: potest autem copulatione; quia assum sit semē Abrahæ.

Inst. 2. Deus inhabitat lucem inaccessam. Ergo non potest humana natura ad Deum accedere. *Resp.* Conceditur non posse naturam humanam accedere ad Deum, nisi Deus ipse sibi eam ex gratia admoueat, assumat & uniat.

Inst. 3. Deo ignominiosum est esse creaturam. *Resp.* Deo ignominiosum esset mutari in creaturam, non autem uniri cum natura creata, sine mutatione suæ essentia.

II. An Christus sit una persona vel plures?

*Vide Iren.
lib. 3. cap. 17
aduer. ha-
res.*

Dux naturæ quidem sunt, sed vnā tantum personam. Marcion dixit duos fuisse Christos: vnum crucifixum, alterum non: hunc Christum tantum descendisse super Iesum in cruce suspensum. Sed oportuit vnum esse Christum: quia oportuit vnum esse media-

torum;

torum, merito & efficacia. Ergo & vnam tantum oportuit esse personam.

Obiect. 1. In quo sunt duæ res constituentes duas integras personas, in illo etiam sunt duæ personæ. In Christo sunt duæ res constituentes duas integras personas; λόγος enim est integra persona: item corpus & anima, & c. Ergo in Christo sunt duæ personæ. *Resp.* Nego minoris alteram partem, quod corpus & anima in λόγῳ constituant personam. Hoc falsum esse patet ex definitione personæ, quæ non competit naturæ humanæ à λόγῳ assumptæ. Non enim subsistit per se, sed sustentatur in & ab alio, nempe in & à λόγῳ. Nam tunc primum cœpit esse, cùm & assumpta à λόγῳ, & tunc assumpta est: cùm cœpit esse: quin & nunquam existisset, nisi à λόγῳ assumpta esset, nec existeret etiam nū, nisi à λόγῳ sustentaretur. Est etiam pars alterius, nempe personæ mediatoris. *At persona est individuum, intelligens, per se subsistens, non sustentatum ab alio, nec est pars alterius. λόγος quidem persona fuit & est: habet tamē rationem naturæ, quatenus assumpsit carnem.* Vnde fit, vt rectè dicatur: persona naturam, & natura naturam assumpsit, nō autem persona personam, vel, natura personam assumpsit. Humana n. natura in Christo est condita, vt sit pars alterius: & rectè dicere possumus, humanam Christi naturam esse alterius partē: modò in partis nomine nulla includatur imperfectio. Tunc n. non sine periculo sic loquemur: ideoq; multi ab hac locutione abstinuerunt: Damascenus tamē & alij ea loquendi formula sæpè vtuntur.

Obiect. 2. Sic neq; λόγος erit persona: quia & ipse est pars personæ. Quod est pars personæ non est persona. λόγος est pars personæ. Ergo λόγος non est persona. *Resp.* ad maiorem: Quod est pars personæ, scilicet tantum, h. e. ita vt nō etiam sit persona: vel, quod est pars personæ, non est persona, scilicet ea ipsa, cuius est pars. Sic λόγος non est tota persona mediatoris, et si sit per se tota & integra persona secunda diuinitatis.

Obiect. 3. Deus & homo sunt duæ personæ. Christus est Deus & homo. Ergo sunt duæ personæ. *Resp.* Maior vera

λόγος non ē tota persona mediatoris sed est tota persona diuinitatis.

vera est extra vnionem. Christus autem est Deus & homo vnione. Est ergo fallacia compositionis & diuisionis. Nam Deus & homo in maiore sensu diuiso, in minore sensu composito accipiuntur.

Inst. 1. λόγος vniuit sibi corpus & animam. Ergo personam. *Respond.* Vniuit sibi vnione hypostatica, non quæ per se subsisterent, sed vt subsisterent in sua vnione.

Inst. 2. Vniuit sibi partes essentielles personæ. Ergo personam. *Resp.* Maior valet de partibus per se subsistentibus. Christi autem corpus & anima non subsistunt nec subsisterent nisi in hac vnione.

Inst. 3. Non subsistens per se est imperfectus eo, quod subsistit per se. Natura humana Christi non subsistit per se: nostra autem per se subsistit. Ergo humana Christi natura est imperfectior nostrâ. *Resp.* Negatur minoris pars prior: quia etiam natura humana in Christo subsistit per se, quatenus non subsistit per accidens, sed est substantia, hoc est, constituit partem integri.

Apo. 1. 18. *Obiect.* 4. Mortuus & viuens perpetuò non sunt idem: Christus est mortuus & perpetuò viuens. Ergo non est vna persona. *Resp.* Sunt quatuor termini. Nam maior intelligitur secundum idem: minor non secundum idem, sed secundum diuersas naturas.

III. Qualis sit naturarum vnio, & quomodo facta?

Facta est hæc vnio duarum naturarum operatione spiritus sancti in ipsa conceptione, ita vt duæ naturæ in vna Christi persona subsistant inconfuse, inconvertibiliter, indiuulse & inseparabiliter, vt est in symbolo Chalcedonensi. Vocatur vnio hypostatica, hoc est, personalis, quia duæ naturæ diuersæ arcano modo vnitæ sunt in vnâ personam, saluis & integris manentibus vtriusque naturæ proprietatibus essentialibus. Christus igitur propter hanc vnionem dicitur & verè est Deus & homo secundum distinctas

Vnio hypostatica.

distinctas naturas; Deus quidem secundum diuinam, homo verò secundum humanam naturam.

Quod ex te nascetur sanctum, filius Dei vocabitur. In ipso habitat tota plenitudo Deitatis corporaliter. Verbum caro factum est. Semen Abraha assumpsit. Deus manifestatus est in carne.

Luc. 1. 35.

Col. 2. 9.

Ioh. 1. 14.

Heb. 2. 16.

1. Tim. 3. 16.

IV. Quare oportuerit fieri vnionem hypostaticam?

Supra sunt expolitæ causæ, cur oportuerit mediatorem esse verum & perfectè iustum hominem, & simul verum Deum, quas non necesse est hic repetere. Propter easdem causas oportuit fieri vnionem hypostaticam naturarum in mediatore, vt simul verus homo & verus Deus esset, qui iustitiam & vitam amissam nobis & mereri & restituere posset.

QUEST. XXXVII. Quid credis, cum dicis: Passus est?

Dominica
XV.

RESP. Eum toto quidem vitæ suæ tempore, quo in terris egit, præcipuè verò in eius extremo, iram Dei aduersus peccatum vniuersi generis humani, corpore & anima sustinuisse^a, vt sua passione tanquam vnico sacrificio propitiatorio^b, corpus & animam nostram ab æterna damnatione liberaret^c, & nobis gratiam Dei, iustitiam & vitam æternam acquireret^d.

^a Ies. 53. 4. 1. Pet. 2. 24. 1. Pet. 3. 18. 1. Tim. 2. 6. b Ies. 53. 10. Eph. 5. 2. 1. Cor. 5. 5. 1. Ioh. 2. 2. Rom. 3. 15. Heb. 9. 28. & 10. 14. c Gal. 3. 13. Col. 1. 13. Heb. 9. 12. 1. Pet. 1. 18. 19. d Rom. 3. 25. 2. Cor. 5. 21. Ioh. 3. 16. & 6. 51. Hebr. 9. 15. & 10. 19.

EXPLICATIO.

Hactenus de persona mediatoris, sequitur de officio: ac primùm de humiliatione Christi, priore scilicet officij Christi parte, ad quam pertinet articulus quartus: *Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, &*

sepultus.

sepultus.

*Passio sta-
tim sequi-
tur natus-
tatem.
Vita Chri-
sti.*

sepultus, descendit ad inferos. Passio Christi statim se-
quitur eius conceptionem & natiuitatem. 1. Quia
in eius passione & morte tota nostra salus consistit.
2. Quia tota eius vita fuit continua passio & calami-
tas. Interim in historia tranſactæ vitæ ipſius ab eu-
angelistis descripta, multa etiam vtiliter possunt ac
debent obseruari: Nam 1. ostendit, hanc personam
esse Messiam promissum, cum in ea concurrant &
impleantur omnia prophetarum vaticinia. 2. Est
consideratio humilitatis & obedientiæ, quam patri
præstitit.

Huc pertinent ea, quæ sunt meditanda in passione
Christi. 1. Historia congruens cum miraculis. 2. Cau-
sæ & fructus passionis. 3. Exemplum, quo nos Chri-
stus per passiones præcessit in gloriam.

Plenioris verò explicationis causa considerentur
hæ quæstiones:

*Quæstiones
de passione
Christi.*

- I. *Quid passionis nomine intelligatur, seu quid Christus
sit passus.*
- II. *An sit passus secundum &ramq; naturam.*
- III. *Qua passionis causa impulsus.*
- IV. *Qua causa finales & fructus.*

**I. Quid nomine passionis intelligatur, seu quid
sit passus Christus?**

*Passio
Christi quæ
complecti-
tur.*

Nomine passionis intelligitur tota humiliatio, seu
obedientia totius humiliationis, omnes miseriæ, in-
firmitates, dolores, cruciatus, ignominie, quibus
Christus ab articulo natiuitatis ad horam vsq; mor-
tis, tam anima, quam corpore, nostrâ causâ fuit ob-
noxius. Dolorum enim præcipua pars fuerunt cru-
ciatus animæ, in qua sensit iram Dei aduersus pecca-
ta generis humani. Principaliter tamen intelligitur
actus extremus vitæ eius, in quo passus est extremos

Matt. 26. 38

Matth. 27.

4. 6.

Ies. 53. 4. 6.

10.

cruciatus animæ & corporis propter nostra peccata.
*Vndiquaq; tristis est anima mea & usque ad mortem. Deus
meus, Deus meus, quare me deseruisti? Verè languores no-
stros ipse tulit. Coniecit in eum peccata omnium nostrum.
Propterea sic voluit eum dominum conterere.*

Quid

Quid igitur Christus est passus? 1. Carentiam seu priuationem summæ felicitatis, lætitiæ, & omnium bonorum, quibus frui debuit. 2. Omnes infirmitates naturæ humanæ, excepto peccato: esuriit, sitiuit, defessus est, tristitia & dolore fuit affectus, &c. 3. Extremam inopiam & paupertatem: *Filius hominis non habet, ubi caput reclinet.* 4. Infinitas iniurias, contumelias, calumnias, insidias, obrectationes, opprobria, blasphemias, abiectionem & contemptum. *Ego vermis & non homo. Vidimus eum, & non erat illi aspectus vel forma.* 5. Tentationes diaboli. *Tentatus in omnibus similiter absq; peccato.* 6. Mortem corporis, & quidem contumeliosam, nempe crucis. 7. Grauißimos animæ cruciatus, sensum videlicet iræ Dei aduersus peccata vniuersi generis humani. Hinc est quòd alta voce clamat in cruce: *Deus meus, Deus meus, cur deseruisti me?* quasi dicat, cur nõ repellis à me tantos cruciatus? Ita videmus, quæ & quanta pro nobis Christus sit passus.

*Matt. 3. 17.
Ioh. 4. 7. &
19. 28.
Heb. 4. 15.
Luc. 9. 58.
Mat. 12. 24
Psal. 22. 7.
Ies. 53. 4.
Heb. 4. 1, 6*

Sed cum fuerit diuina natura vnita humanæ, qui fieri potuit, vt humana ita frāgeretur & debilitaretur, vt erumperet in illas voces: cum tamen alij martyres fuerint multò fortiores? *Resp.* Propter diuersitatem supplicij Christi & aliorum martyrum. Laurentius iacens in craticula nõ sentit iram Dei horrendam, neq; aduersus sua neq; aduersus humani generis peccata: quorum pœna tota in filium Dei effusa erat, sicut inquit Iesaias, Christum percussum & contritum fuisse à Deo propter nostra peccata non inquam, sensit Deū percutientem & iratū Laurentius, sed reconciliatū & propitiū: nec sicut Christus horrores mortis & inferni expertus est, sed ingentem consolationem habuit, quòd pro cōfessione euāgelij pateretur, ac certus est, peccata sibi remissa esse per & propter filiū Dei, in quæ ea Deus reiecerat, iuxta dictū: *Ecce agnus Dei, qui tollis*

Matth. 27: 46.

Cur Christus magis debilitatus in passione quam martyres.

Ioh. 1. 29.

peccata mundi. Hinc itaq; factū est, vt maiori cōstantia & animi præsentia Laurentius fuisse in suo martyrio, quàm Christus in suo *luctu* videatur. Ideo autē humana Christi natura licet vnita esset diuinitati, potuit sudare sanguine in horto, & in voces illas erūpere: *Deus*

T a meus;

Matth. 27. mem. Si quid me dereliquisti? non quòd facta esset natura-
 46. turarum diuulgio, sed quòd humanitas à diuinitate

Lib. 3. ad Irenæus, nec ferente auxilium, & liberationem hu-
 uers. har. manitati afflicte donec passio sufficiens peracta esset.

Passio Christi Differt igitur λόγος Christi ab aliorum cruciati-
 sit & alio- bus. 1. *Ipsa forma:* Christus enim corpore & anima
 rum quo- sentit totalem Dei iram: alij non item. 2. *Causam-*
 modo dis- *pulsiva:* Christus patitur non propter sua peccata, sed
 ferat. propter nostra. 3. *Fine:* Passio Christi est λόγος, & vni-
 cum sacrificium propitiatorium pro nostris peccatis,
 Aliorum passionibus non sunt λόγος, sed vel *πυνεσία*, vel

δυναμίς, vel *μωρία*.

Obiect. 1. Innocens ex ordine iustitiæ Dei non de-
 bet plecti pro nocentibus, quia iustitiæ est plectere
 fontes. Christus est innocens. Pugnat ergo cum re-
 gula iustitiæ eius supplicium, quod innocens susti-
 nuit pro nobis nocentibus. *Resp. ad maiorem:* Inno-
 cens non debet plecti pro nocentibus. 1. nisi innocens
 vltro se offerat pro nocentibus: 2. nisi volens sic patia-
 tur, ut præstet sufficiens λόγος: 3. Et ipse interim non
 pereat in supplicio, sed emergat: 4. possit etiam effice-
 re, ne ij, pro quibus satisfacit, in posterum peccent. 5.
 & sit eiusdem naturæ cum iis, pro quibus est satisfa-
 ciendum. Talis satisfactor si substituatur, nihil fit cō-
 tra iusticiam Dei. Sic. n. patiēdo uterq; seruatur, & pa-
 tiens & pro quo fit passio. Talis autem satisfactor est
 Christus. Nam & omnia hæc fecit & non tantum est
 homo eiusdem naturæ nobiscum, sed etiam nos su-
 mus eius membræ. Propter hanc nostri cum capite
 Christo coniunctionem, supplicium eius verè est no-
 strum supplicium, & passim dicunt apostoli, nos om-
 nes passos & mortuos esse in Christo. Cū enim
 totum corpus luit pœnam, plectuntur omnia mem-
 bra. Plura de hoc argumento vide infra articulo de
 remiss. peccatorum. *Summa:* ut aliquis pro aliquo sa-
 tisfaciat, debent ista concurrere. 1. sufficiens satisfa-
 ctio. 2. eaq; spontanea. 3. ut is, cui debetur, sit cōcon-
 tentus. Ista concurrunt in satisfactione Christi.

Obiect.

Obiect. 2. Inter satisfactionem & culpam debet esse proportio. Sed inter vnius personæ passionem, & infinitorum hominum peccata, nulla est proportio: Quomodo igitur vnius Christi ~~passio~~ potest respondere infinitorum hominum peccatis? *Resp.* Potest duplici de causa. 1. Ob dignitatem personæ: quia est verus Deus & homo purus. 2. Ob grauitatem supplicij: quia est passus id, quod nos in æternum debuissimus pati. Equipollet igitur iphus passio pœnæ æternæ, imò eam superat: quia Deum pati plus est, quàm omnes creaturas interire. Miraculum maximum fuit, filium Dei clamare in cruce: *Deum apens, quid me deliquisti?* Matth. 27. 46.

Inst. 1. Deus non potest mori. Christus est passus & mortuus. Ergo non est Deus. *Resp. ad maiorem:* Deus, h e, persona quæ tantum est Deus, non potest pati, seu est impassibilis secundum id, secundum quod Deus est. Christus autem non tantum est Deus, sed etiam homo. *Vel.* Concedo totum argumentum rectè intellectum. Nam Christus non est Deus secundum id, quod est passus & mortuus, h e, secundum naturam humanam.

Inst. 2. Si Christus non est Deus secundum quod passus est, ergo falsum est quod dicitur, Deum ecclesiam redemisse suo sanguine. *Resp.* Est communicatio AB. 20. 36. idiomatū seu locutio syncedochica, vera tantum in cōcreto: Deus, h e, ea persona quæ est Deus & homo, redemit ecclesiam suo sanguine, quem profudit secundum humanitatem. Est autem communicatio Communi-
catio idio-
matum
quid sit. idiomatū tribuere toti personæ quod est alterius naturæ proprium, idque in concreto tantum: quia nomen cōcretum significat personam, in qua est utraq; natura, & eius naturæ proprietas, de qua ea prædicatur. Ideo nihil impedit, quo minùs de tota persona prædicemus quod est alterius naturæ proprium, modo illa proprietas in persona insit. Contrā verò de nomine abstracto tantum eius naturæ proprietates prædicantur, cuius sunt propriæ. Hæc obiter.

Obiect. 3. Temporalis & æternæ pœnæ nulla est proportio. Christus passus est tantum temporales

pœnas. Ergo non potuit satisfacere pro pœnis æternis. *Resp. ad maiorem:* Nulla est proportio temporalis & æternæ pœnæ, scilicet in eodem subiecto: sed potest esse in diuersis subiectis: supplicium temporale filij Dei, dignitate præcellit totius mundi æterno supplicio, propter causas prius explicatas.

Obiect. 4. Si Christus pro omnibus satisfecit, omnes debent seruari. Atqui non omnes seruantur. Ergo non perfecte satisfecit. *Resp.* Satisfecit pro omnibus, quoad sufficientiam λόγου, sed non quoad applicationem. Nam legem impleuit dupliciter: 1. iustitia sua propria. 2. satisfactione pro nostris peccatis. Vtraque est perfectissima. Satisfactio autem fit nostra applicatione, quæ duplex est: prior fit à Deo, cum nos iustificat propter filij sui meritum, & facit, ut desinamus peccare: altera fit à nobis fide. Applicamus enim nobis meritum Christi, quando statuimus vera fide, Deum propter λόγον filij sui nobis remittere peccata. Sine hac applicatione satisfactio Christi non prodest.

Obiect. 5. At etiam in lege Moïsi fuerunt sacrificia propitiatoria. *Resp.* Nō proprie expiatoria, sed typica. Christi autem sacrificium est vnicum expiatorium.

Heb. 10. 4. Non enim potest sanguis taurorum & hircorum auferre peccata. *1. Ioh. 1. 7.* Sanguis Iesu Christi filij Dei purgat nos ab omni peccato. *1. Ioh. 2. 2.* Ipse est propitiatio pro peccatis totius mundi.

II. An Christus sit passus secundum utramque naturam?

Non secundum utramque naturam, neque secundum diuinitatem, sed secundum humanam naturam tantum Christus passus est, anima & corpore. Diuina enim natura est immutabilis, impassibilis, immortalis, & vita ipsa, quæ non potest mori. Ita autem passus est secundum humanitatem suam, ut morte & passionis sua satisfecerit pro infinitis hominum peccatis. Diuina autem natura humanitatem suam sustinuit in doloribus, & mortuam reuocauit in vitam. Morti-

1. Pet. 3. 18. ficiatus carne, diuificatus spiritu. Nam & Christus semel pro peccatis passus est, iustus pro iniusto, ut nos ad Deum addu-

adduceret. Christus passus pro nobis carne. Destruxite tem- 1. Pet. 4. 1.
plum hoc, & tribus diebus ego erigam illud. Mortuus sum, Ioh. 2. 19.
& ecce vivo. Habeo potestatem ponendi animam, & rur- Apoc. 1. 18.
sus eam assumendi. Hæc dicta testantur, præter ear- Ioh. 10. 18.
nem fuisse aliam naturam in Christo, quæ non est
passa & mortua. Irenæus: Sicut homo erat: Et tentare Lib. 3. cont.
tur, sic & Verbum erat Et glorificaretur, requiescente qui- har.
dem Verbo, Et posset tentari, crucifigi, & mori: & tamen
humanitati unito, Et posset vincere, &c. Obiect. Deus suo Act. 10. 28.
sanguine ecclesiam acquisiuit. Ergo deitas est passa.
Resp. Non sequitur, quia mutatur genus prædica-
tionis. Deus est mortuus, dicitur per communicatio-
nem idiomatum seu figuratè per synecdochen. Sed
Deitas est passa, dicitur sine figura. Item, à concreto
ad abstractum non valet consequentia. Concretum
significat subiectum, habens formam. Abstractum
verò nudam formam. In hac doctrina concretum est
nomen personæ: abstractum nomen naturæ. Vri-
gitur non valet consequentia. Homo est compositus
ex elementis, & corporeus. Ergo & anima est com-
posita ex elementis & corporea. Ita etiam non sequi-
tur: Christus Deus est mortuus. Ergo Christi Deitas
est mortua.

III. Qua causa impulsiva passionis Christi?

Causa mouens Deum, ut daret filium pro nobis,
fuit 1. Amor Dei erga genus humanum. Sic Deus dile-
xit mundum, Et filium unigenitum daret. 2. Misericor-
dia Dei erga lapsos in peccatum & mortem. Ex sua Ioh. 3. 16.
misericordia seruauit nos. 3. Voluntas in Deo vindi- Tit. 3. 5.
candi iniuriam diaboli, qui in Dei contumeliam nos
ab ipso auerterat, & imaginem Dei mutilauerat in
contumeliam creatoris.

IV. Quæ causæ finales & qui fructus passionis Christi?

Causæ finales & fructus passionis Christi idem
sunt diuersa ratione. Nam respectu Christi patientis
dicun-

dicuntur causæ finales, respectu nostri fructus. Sunt autem finales causæ præcipue: 1. Patefactio amoris, bonitatis, misericordiæ & iustitiæ Dei, dum punit filium pro nobis. 2. Ut eius passio esset *lucra* sufficiens pro peccatis nostris, seu redemptio nostri. Dux igitur sunt: gloria Dei & salus nostra. *Ad priorem* pertinet agnitio magnitudinis peccati, ut cogitemus, quantum malum sit peccatum, & quid mereatur. *Ad posteriorem* iustificatio, qua omnia beneficia comprehenduntur, quæ Christus meritus est moriendo, & quæ confert nobis emersione ex morte. Inde scimus mortem non esse perniciosam piis, & ideo non esse timendam.

QVÆST. XXXVIII. *Quid causa fuit, cur sub iudice Pilato pateretur?*

RESP. Ut innocens coram iudice politico damnatus^a, nos à seверо Dei iudicio, quod omnes manebat, eximeret^b.

^a *Ioh. 18. 38. Matth. 27. 24. Luc. 23. 14. 15. Ioh. 19. 4. b* *Psal. 69. 5. Ies. 53. 4. 5. 2. Cor. 5. 21. Gal. 3. 13.*

EXPLICATIO.

Pilati iudicis fit mentio in passione Christi:

1. Quia Christus ab hoc iudice consecutus est testimonium suæ innocentie. 2. Ut sciamus, Christum quantumvis voce ipsius iudicis innocentem pronunciatum, tamen damnatum esse, & quidem ordinario iudicio. 3. Monemur de impletionem oraculorum: *Obliquam obliquam puniam eam; etiam hac non fuit, donec veniat, cui iure convenit. Non auferetur sceptrum de Iuda, neque legislator de pedibus eius, donec veniat siloh.* Facit igitur nomen Pilati ad confirmationem nostri, Iesum esse exhibitum Messiam. Iam tum enim sceptrum fuit ablatum: quia à Romano iudice damnatur.

Ezech. 27.

20.

Gen. 49. 10.

Quare autem debuit sub iudice pati, & condemnari ordinariè?

1. Ut

1. Ut sciremus, eum ab ipso Deo propter nostra peccata condemnatum esse, ac proinde iudicio Dei pro nobis satisfecisse, ne nos in seверо iudicio Dei condemnaremur: sicut & mortem pro nobis sustinuit, ut nos ab ea liberaremur. Nam iudicij ordinarij p̄ses est ipse Deus.

2. Ut ipse consequeretur testimonium suæ innocentie ab ipso iudice, à quo est condemnatus. Ideò non debuit Christus clam à Iudæis abripi, neque per tumultum ad mortem pertrahi: sed legitimo ordine & iudicio, facta inquisitione in omnes accusationes, voluit eum pater. 1. Examinari, ut paterneret eius innocentia. 2. Damnari, ut constaret, eum innocentem antea pronunciatum non sua, sed nostra culpa condemnatum esse, atque ita ipsius damnatio iniusta esset loco iustissimæ condemnationis nostræ. 3. Interfici, tum ut impleveretur vaticinia, tum ut constaret, & à Iudæis, & à gentibus ipsum esse interfectum, & in crucem actum. Hæc ergo circumstantia in passione Christi diligenter est consideranda, ut sciamus, hunc Iesum à Pilato damnatum esse Messiam, & nos per hunc à seверо Dei iudicio esse exemptos.

Iam, quid est credere in Iesum Christum passum sub Pontio Pilato? *Resp.* Credere Christum passum, non est ita credere, ut tantum habeas fidem historicam. Sed credere in Christum passum, est fiduciam in eius passione collocare. Est igitur credere i. Christum esse passum, hoc est, inde à natiuitatis momento omnis generis miseras sustinuisse: præcipue verò extremo vitæ tempore sub iudice Pilato acerbissimos quosque cruciatus animo & corpore perpassum esse, & horrendam Dei iram sensisse, ad compensationem peccatorum totius mundi, & ad placandam Dei iram aduersus peccatum. 2. Credere etiam pro me esse passum, hoc est, sua passione etiam pro meis peccatis satisfecisse, meritum mihi esse remissionem peccatorum, spiritum sanctum, & vitam æternam.

QVÆST. XXXIX. *Estne verò quiddam amplius, quòd affixus est cruci, quam si alio genere mortis affectus esset?*

RESP. Sanè amplius. Ex hac enim re sum certus, eum maledictionem, quæ mihi incumbebat, in se recepisse^a: Nam mors crucis à Deo erat maledicta^b.

a Gal. 3. 13. b Deut. 21. 23.

EXPLICATIO.

Mors crucis est exaggeratio supplicij Christi, & confirmatio fidei nostræ. Si enim Christus est crucifixus: ergo 1. sustinuit maledictionem, quia hæc mors signum erat maledictionis. 2. pro nobis, quia ipse in se erat iustus.

Voluit igitur Deus filium suum obire tam probrosum mortis supplicium, his potissimum de causis:

1. Vt sciremus, ipsi incubuisse maledictionem peccatis nostris debitam. Nam mors crucis fuit à Deo
Deut. 21. 23 maledicta, iuxta illud: *Maledictus qui pendet in ligno.*

2. Vt esset exasperatio supplicij, & nos tantò magis in fide confirmaremur, certò statuentes, eum hoc supplicij genere recepisse in se reatum nostrum, & sustinuisse pro nobis maledictionem, ut nos à maledictione liberaret. Hoc docet Paulus: *Christus nos redemit ab execratione legis, pro nobis factus execratio.* Scriptum est enim: *Execrabilis quisquis in ligno pendet.*

3. Vt nos ad maiorem gratitudinem excitaremur, considerantes, quàm detestabilis res sit peccatum: adeò nimirum, ut non poruerit expiari, nisi acerbissima & maximè probrosa morte vnigeniti filij Dei.

4. Vt veritas responderet figuris. Oportuit enim veritatem respondere figuris, ut nos sciremus typos impletos esse in Christo. Nam vetera sacrificia, quæ
victi-

viciniam Christi adumbrabant, imponebantur lignis, & antequam cremarentur, leuabantur in altum à sacerdote, vt significaretur, Christum ligno crucis exaltandum esse, vt se hostiam sanctam offerret patri pro nobis. Idem adumbratum est in Isaaco, qui lignis imponebatur à patre sacrificandus. Denique serpens æneus de palo suspendebatur à Mose in deserto, quem typum Christus de se ipso interpretatur: *Sicut Moser extulit serpentem in deserto: ita tolli oportet filium hominis. Et ego si exaltatus fuero è terra, omnes traham ad me ipsum.* *Gen. 22. 9. Ioh. 3. 14. Ioh. 12. 32.*

Quid igitur est credere in Christum crucifixum? Est credere, Christum pro me esse maledictioni obnoxium factum, vt me ab ea redimeret.

QVÆST. XL. *Cur necesse fuit, vt Christus ad mortem usq; se demitteret?* *Dominica XVI.*

RESP. Propterea, quòd iustitiæ & veritati Dei nullo alio pacto pro nostris peccatis potuit satisfieri, quàm ipsa morte filij Dei^b.

^a *Genes. 2. 17.* ^b *Rom. 8. 3. 4. Heb. 2. 14. 15.*

EXPLICATIO.

Hic considerandum 1. *quomodo Christus dicatur mortuus*: 2. *an oportuerit Christum mori*: 3. *pro quibus sit mortuus.*

1. *Quomodo Christus dicatur mortuus?*

Huius quæstionis explicatio necessaria est propter hæreticos, qui sensum huius articuli deprauarunt. Marcion negabat Christum verè esse mortuū: quem admodum etiam affirmabat totam dispensationem *lōy* in natura humana & omnia illa, quæ Christus pro nobis subiit fuisse imaginaria, & Christum visum tantummodò vt hominem, sed non fuisse. Nestorius *Nestorius* naturas in Christo separabat, nec filium Dei, sed hominem tantummodò crucifixum & mortuum esse *Marcion. Nestorius.*

*Vbiquita-
ry.*

esse volebat: *Noli gloriari Indae (inquirebat) hominem non Deum crucifixisti.* *Vbiquitarij* credunt, naturam humanam Christi à momento incarnationis sic fuisse omnibus deitatis proprietatibus ornatam, ut inter eam & deitatem hoc tantum interstit, quod illa per accidens habet quicquid hæc per se & ex se habet. Hinc fit, ut Christum in morte, imò cum sætus lateret in utero virginis non tantum deitate, sed etiam corpore in cælo & ubique fuisse imaginentur. Et hoc est, quod formam Dei vocant, de qua Paulus Philip. 2.6.

*1.
Christus
mortuus
Verè.*

*Matth. 27.
50.*

Mar. 15. 37

Luc. 23. 46

Ioh. 19. 30.

Contrà verò in symbolo credimus, Christum verè esse mortuum, vera diuisione animæ à corpore, & quidem locali, ita ut anima & corpus non modo non essent ubique, sed ne quidem simul in vno loco, anima non esset ubi corpus, nec corpus ubi anima: Cum rursus clamasset Iesus voce magna, emisit spiritum. Iesus autem emissâ voce magna expirauit. Pater in manus tuas commendo spiritum meum: & cum hac dixisset, expirauit. Et inclinato capite tradidit spiritum.

Obiect. Sicut virtus, id est, diuinitas dicitur egressa ex ipso, sic etiam expirauit. *Resp.* Est dissimilitudo: quia diuinitas manens in humana natura tamen operabatur extra eam. Anima autem discedebat à corpore. Dissimilitudinis ratio est, quia diuinitas est ætus increatus, eoque infinitus; anima autem ætus creatus, eoque finitus.

*2.
Salua &
mione na-
turalium.*

Sed alterum quoque addendum, nempe licet anima à corpore verè esset separata: tamen à corpore animam & corpus non deseruisse, sed mansisse nihilominus utrique coniunctum personaliter, eoque illa animi & corporis diuisione nequaquam diuulsas fuisse duas naturas in Christo.

Matth. 26. 28.

Obiect. Cur ergo clamauit: *Deum meum, Deum meum, quare deseruisti me?* *Resp.* Propter dilationem auxilij: minimè verò propter diuulsionem naturarum. Diuelli enim in Christo duæ naturæ non debuerunt, quia scriptum est: *Deum ecclesiam proprio illo sanguine acquisiuit.* Et oportebat esse filium Dei, qui moreretur

tur pro nostris peccatis, ut pro iis esset precium sufficiens. Ex his etiam liquidò constat, unionem naturarum in Christo non esse vbiuitatem. Nam anima à corpore auulsa non fuit in sepulchro cum corpore, & per consequens non vbiq; : quia quod est vbiq;, nusquam auelli potest. Et tamen in morte, & in sepulchro saluo mansit naturarum unio.

II. An necesse fuerit Christum pro nobis mori?

Necesse fuit Christum, ut satisfaceret, non solum pati sed etiam mori :

1. *Propter iustitiam Dei.* Peccatum enim tantum est malum, ut ordine iustitiæ mereatur & requirat peccantis destructionem. Est enim læsio summi boni, quæ expianda est summo supplicio, & vltima destructione naturæ peccantis, hoc est, morte, iuxta dictum: *Stipendium peccati mors est.* Christus autem in *Rom. 6. 23.* locum nostrum successerat, induerat nostram personam, qui peccaueramus, & meriti eramus mortem, non tantum æternam, sed etiam temporalem. Nam meriti eramus destructionem, quæ est dissolutio animæ à corpore, qua facta, corpus etiam ipsum dissoluitur, sicut domus destrui dicitur, quando partes aliz ab aliis separantur.

Obiect. Meriti sumus æternam mortem. Ergo non debent animæ à corporibus separari, ut possint pati æternam damnationem. *Resp.* Hoc non sequitur, sed tantum illud, oportere corpora & animas rursus uniri, ut possint mortem æternam pati, quod & fiet tandem. Ergo necesse fuit Christum pro nobis mori, & animam à corpore separari.

Filium autem Dei mori necesse fuit, ut pro peccatis nostris esset λύτρον eius sufficiens. Nulla enim creatura potuisset tale supplicium sustinere, quod & temporale esset, & æterno æquipolleret.

2. *Propter veritatem Dei:* quia dixerat Deus, se puni-
turum peccata destructione & morte peccantis:

Quæ-

Gen. 2. 17. Quocunque die comederis de fructu hoc, morte morieris. Hanc comminationem Dei oportuit impleri, admissio peccato.

Obiect. At non continuo mortuus est Adam. *Resp.* Non quidem euestigio moriebatur morte corporali: statim tamen fiebat mortalis, paulatim moriebatur, & iam erat mortuus morte æterna. *Audisi, inquit, Vocem tuam, & timui, quia nudus sum.* Erat terror, & sensus iræ Dei, lucta cum morte, amissio omnium donorum animi & corporis. Sed tamen accessit *inuentio* euangelij. Non enim expresse Deus dixerat, quod omnino totus euestigio esset moriturus. Nam sic in æternum periisset. Filius obtulit mitigationem, excitauit eum ad nouam vitam, vt tamen mori corporali maneret obnoxius, sed quæ ei lethalis non esset.

3. Propter promissiones patribus factas, tum verbis, vt apud Iesaiam: *Sicut ouis ad occisionem ducetur, & sicut agnus coram tondere suo obmutescet, nec aperiet os suum:* tum typis & sacrificiis, quibus significauit Deus, Christum debere mori, & quidem tali morte, quæ esset æquipollens precium pro peccatis. Hoc autem nullius creaturæ potuit esse opus, sed solius filij Dei. Proinde filium Dei tam diram pro nobis oppetere mortem oportuit.

4. Denique ipse Christus prædixerat, necesse esse, vt moreretur: *Nisi ego abiero, paracletus non veniet ad vos. Nisi te lauero, non habes partem mecum. Exaltatus traham omnes ad me.* Tres igitur circumstantiæ in hac quæstione concurrunt: 1. quod necesse fuit iustitiæ & veritati Dei satisfieri. 2. & quidem morte. 3. & quidem morte filij Dei.

Ex his verò triplicem doctrinam licet haurire: 1. Maxime nobis fugienda esse peccata, quæ videlicet expiari non potuerunt, nisi interueniente morte filij Dei. 2. Nos igitur debere gratos esse erga filium Dei pro tanto ipsius beneficio in nos, ex inenarrabili gratia collato. 3. Omnia peccata, quot, quanta, & quam grauius illa sint, sola Christi morte esse expiata.

III. An Christus sit mortuus pro omnibus?

Ad hanc quæstionem respondendum est per distinctionem, vt scripturas super ea in speciem pugnantes conciliemus. Aliquot locis Christus dicitur mortuus pro omnibus, & pro toto mûdo: *Qui est propitiatio pro nostris peccatis, nec pro nostris solum, sed etiam pro totius mundi. Vt beneficio Dei pro omnibus gustaret mortem. Vt qui hoc statuerimus, si vnus pro nobis mortuus fuit, nempe omnes fuisse mortuos, & illum pro omnibus mortuum esse, & qui vixit, posthac non sibi viuat: sed ei, qui pro ipsis mortuus est & resurrexit. Qui dedit semetipsum redemptionis pretium pro omnibus, &c.* Contrâ non paucioribus locis Christus dicitur mortuus esse, orasse, se tradidisse, &c. tantum pro multis, pro electis, pro suo populo, pro ecclesia, pro ouibus, &c. non pro mundo, pro infidelibus, &c. *Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo: sed pro iis, quos dedisti mihi, quia tui sunt: hoc est, pro solis electis: Filius hominis non venit, vt sibi ministraretur, sed vt ministraret, daretque animam suam in redemptionis pretium pro multis. Non sum missus, nisi ad oues perditas domus Israël. ipse seruat populum suum à peccatis. Hoc est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum. Christus oblatus est semel, vt multorum peccata tolleret. Seruus meus iustus cognoscione sui iustificabit multos, quorum iniquitates ipse portabit, &c. Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea.*

Hanc quæstionem neq. memini, neq. in illis m. ss. notis inuenio, hic à D. Vrsino vnquam fuisse motam vel explicatâ. Interim quid senserit de ea, ex aliis eius scriptis, & ex his ipsis explanationibus passim non est obscurum. Quia vero hoc tempore apud nonnullos in controuersiam venit, & variè agitur, eodem consilio eius explanatione, quo priori editioni adieceram, etiam huic, recognitam nonnihil inferendam putauimus. Sinon videbitur Vrsiniana satis, legatur saltem vt mea.

Iohan. 2. 2.

Hebr. 2. 9.

2. Cor. 5. 15.

1. Tim. 2. 6.

Ioh. 17. 9.

Matt. 20. 28

Mat. 15. 24.

Matt. 26. 28

Matt. 1. 31.

Hebr. 9. 28.

Iesa. 53. 11.

Eph. 5. 25.

Quid igitur? An scriptura hic secum pugnat? Minime.

nimè. Atqui pugnabit secum, nisi sententiæ vniuersales & restrictæ commoda distinctione conciliantur. Est igitur distinctio seu conciliatio duplex:

*Duplex
concilia-
tio.*

1.

*Restrictio-
ne vniuer-
salium ad
credentes,
Ioh. 3. 16.
Rom. 3. 22.
Act. 10. 43.
Lib. 1. cap.
3. de voc.
gent.*

Alij vniuersales sententias interpretantur de vniuersitate fidelium, seu de omnibus credentibus: quia promissiones euangelij propriè ad omnes credentes pertinent, & quia scriptura passim eas ad credentes restringit: *Vt omnis qui credit, non pereat. Iustitia perfidem in omnes & super omnes credentes. Quid per nomen eius accipias remissionem peccatorum omnium, qui credit in eum, &c.* Sic etiam Ambrosius vniuersales interpretatur: *Habet populus Dei plenitudinem suam: & quamvis magna pars hominum saluans gratiam aut negligat, aut repellat: in electis tamen & præsitis, atq; ab omni generalitate discretis SPECIALIS quadam censetur VNI-
VERSITAS, & de toto mundo totum mundum liberatim, & de omnibus hominibus omnes homines videantur redempti, &c.* Sic nulla est repugnantia. Nam omnes credentes sunt illi multi, sunt populus, ecclesia, oues electi, dati Christo, pro quibus Christus se tradidit, &c.

2.

*Distinctio-
ne suffici-
entia & ef-
ficacia.*

2. Pet. 2. 1.

2. Pet. 1. 9.

Alij conciliant per distinctionem sufficientiæ & efficacis mortis Christi. Quidam enim contentiosi negant, vniuersales esse restringendas ad solos credentes, h. e. negant ipsam literam, quæ sic restringit: & adferunt quædam loca, quibus redemptio videtur tribui non solis credentibus, sed etiam hypocritis & apostatis: vt illud Petri: *Abnegantes Dominum, qui est mercatus est.* Item: *Oblitus sese à veteribus peccatis suis fuisse purgatum, &c.* cuiusmodi dicta manifestum est vel de externa tantum specie & gloriatione redemptionis aut purgationis, vel certè de amplitudine & sufficientia meriti Christi accipienda esse. Vt igitur non sit necesse, cum istis morosis de restrictione vniuersalium, licet per se manifestissima, multum litigare, & loca illa de hypocritarum redemptione facilius conciliantur: malunt alij sententias illas in speciem contrarias partim de sufficientia, partim de applica-
tione

tionē & efficacia mortis Christi interpretari, nec meo iudicio, incommode.

Dicunt ergo Christum pro omnibus & non pro omnibus mortuum, diuerso respectu. Pro omnibus, quoad sufficientiam λόγος: non pro omnibus, sed pro solis electis, seu credentibus, quoad applicationem & efficaciam λόγος. Ratio prioris est: quia Christi λόγος sufficiens est omnibus omnium hominum seu totius mundi peccatis expiandis, modò omnes id fide sibi applicarent. Neque enim dici potest esse insufficientis: alioqui culpa aliqua interitis impiorum foret in defectu meriti mediatoris, quod absurdum. Ratio posterior est: quia omnes, & soli electi seu credentes meritum mortis Christi fide sibi applicant, & efficaciam eius, hoc est, iustitiam & vitam ex ea consequuntur, sicut dicitur: *Qui credit in filium Dei, habet vitam æternam*. Reliqui ab hac efficacia sua infidelitate excluduntur, sicut rursus dicitur: *Qui non credit, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum*. Quos igitur scriptura ab efficacia mortis Christi excludit, pro iis non potest dici Christus mortuus, quoad efficaciam, sed tantum quoad sufficientiam: quia mors Christi sufficiens est etiam ipsis seruandis, si credant: sed efficaciam nullam in eis habet, quia non credunt.

*Christus
quomodo
pro omni-
bus & non
pro omni-
bus sit
mortuus.*

Ioh. 3. 36.

Ibid:

*An volue-
rit Christus
pro omni-
bus mori.*

Siquærat de voluntate Christi, an voluerit Christus pro omnibus mori, eadem distinctione responderetur: Sicut enim est mortuus, sic etiam voluit mori. Ut igitur est mortuus pro omnibus, sufficienti sui λόγος, pro solis credentibus efficacia eiusdem: sic etiam voluit mori pro omnibus communiter, quoad sufficientiam sui meriti, hoc est, voluit morte sua mereri gratiam, iustitiam, vitam, sufficientissime pro omnibus: quia nihil voluit in se & suo merito desiderari, ut omnes impii percurrentes essent *ὡς ἀπολόγητοι*. Sed pro solis electis voluit mori quoad efficaciam, hoc est, solis electis voluit gratiam & vitam non tantum sufficienter mereri, sed etiam efficaciter conferre, donare fidem & spiritum sanctum, & efficere, ut be-

beneficia mortis eius fide sibi applicarent, & sic efficaciam eius obtinerent.

Hoc sensu rectè dicitur Christus aliter pro fidelibus, aliter pro infidelibus mortuus. Neq; hæc declaratio quicquam habet incommodi: Conuenit autem non solum cum scriptura, sed etiam cum experientia. Nam utraq; testatur, medicinam peccati & mortis in euangelio omnibus quidem sufficientissimè offerri: sed solis credentibus efficaciter conferri & pro-

Mat. 20. 28. desse. Scriptura etiam passim efficaciam redemptionis

Eccl. 28. 28. restringit ad aliquos tantum, ad oues Christi, ad elec-

1. Cor. 13. 11. tos & credentes: Reprobos & infideles contra aper-

Ioh. 10. 15. tè arcet à gratia Christi, quam diu infideles manent?

Mat. 15. 24. *Quid Christo & Belial? qua pars fideli cum infideli?*

2. Cor. 6. 14. Præterea Christus pro solis electis credentibus &

Ioh. 17. 9. credituris orauit: *Non oro pro mundo, sed pro hiis, quos*

deditis mihi. Si pro mundo, hoc est, pro infidelibus

Christus non uoluit orare, multò minùs pro eis vo-

luit mori, nempe quoad efficaciam. Nam orare mi-

nùs est, quàm mori pro aliquo: Et sunt dux indiu-

duæ partes sacrificij Christi intercessio & mors. Si

igitur ipse Christus impiis negat vnā, quis eis aude-

bit dare alteram?

Deniq; orthodoxi patres & scholastici sic restrin-

gunt & distinguunt, præsertim Augustinus, ad cap.

obiect. cap. 1. in Ioh. tract. 52. serm. 137. de tem. Cyrill.

in Ioh. lib. 11. cap. 19. Prosper ad cap. Gallorum. Lom-

Lib. 3. dist. bardus sic scribit: *Christus se Deo Trinitati obtulit pro o-*

22. *mniibus, quantum ad pretij sufficientiam: sed pro electis*

tantum quantum ad efficaciam, quia prædestinatis salu-

Sum. de *tem tantum effecit.* Et Thomas: *Meritum Christi, quan-*

Verit. mat. *tum ad sufficientiam, aequaliter se habet ad omnes: nō au-*

26. 4. 7. *tem, quantum ad efficaciam: quod accidit partim ex liberi*

arbitrio, partim ex diuina electione per quam quibundam

misericorditer effectus meritorum Christi confertur, qui-

bundam uero iusto Dei iudicio subtrahitur. Eodem modo

loquuntur alij scholastici. Ex quibus omnibus liquidd

constat, Christū ita esse mortuū pro omnibus, ut ta-

mē beneficia mortis eius propriè ad solos credentes

pertineant; quibus solis etiam profunt. *Obi.*

Obiect. 1. Promissio euangelij est vniuersalis: *Venite ad me omnes: Ut omnis: Et omnium miseretur.* Ergo non pertinet ad solos credentes. *Resp. ad antecedens.* Promissio est vniuersalis respectu credentium & agentium poenitentiam. Nam ad canes & porcos eam extendere est blasphemia. In electis verò & præscitis (inquit Ambrosius) atq; ab omni generalitate discretis, specialis quædam censetur vniuersitas. Probatur restrictio ex ipsa litera promissionum: *Ut omnis qui credit: In omnes & super omnes credentes: Venite ad me omnes, qui laboratis: est diues in omnes innocentes eum.* *Quiquis inuocauerit nomen domini, saluus erit. Factus est author salutis æterna omnibus, qui ipsi auscultant.* Et ex verbis Christi: *Ne date quod sanctum est, canibus, nec projicite margaritas vestras coram porcis.*

Obiect. 2. Christus est pro omnibus mortuus. Ergo mors eius non ad solos credentes pertinet. *Resp. ad antecedens per distinct.* Est mortuus pro omnibus, merito & sufficientiā: pro solis credentibus, applicatione & efficacia. Quatenus enim mors Christi his solis confertur & prodest, etiam horum esse propria, & ad hos solos pertinere iure dicitur, vt prius est declaratum.

QVÆST. XLI. Quare etiam sepultus est?

RESP. Vt eo testatum faceret, se verè mortuum esse.

a Act. 13. 29. Matth. 17. 59. 60. Luc. 23. 52. Ioh. 19. 38.

EXPLICATIO.

Causæ sepulture Christi sunt plures.

1. Sepelisti voluit in testimonium veræ mortis, vt eam verè mortuum esse constaret. Non enim viui sepeliuntur, sed mortui tantum. Quemadmodum igitur post resurrectionem præbuit se videndum, contractandum, &c. vt constaret de veritate corporis resuscitati: sic post mortem præbet se palpandum, sepellendum, vt scirent esse verum cadauer. Huc

pertinent aliquot partes historiz, quòd mortuus lancea est perfossus, quòd de cruce sublatuS, quòd vinctus, quòd linteis inuolutus, &c. Nam & ista veritatem mortis ostendunt. Ex sepultura igitur certi sumus de vera ipsius morte: ex hac autem de vera nostri redemptione. Nam in eius morte, cuius est testimonium sepultura, consistit nostra salus.

Gen. 3. 19.

2. Ut postrema pars humiliationis accederet. Erat enim hæc quoque pars pœnz, maledictionis, & ignominiz, quam meriti eramus, videlicet sepultura, secundum dictum: *In puluerem reuerteris*. Est quidem mortuum corpus sensus expers: Nihilominus ignominiosum fuit, corpus ipsius in terram proijci, non minus quàm aliud cadauer. Sicut igitur resurrectio ex sepulchro est pars gloriæ: sic sepultura, hæc demissio inter cadauera est pars humilitatis & ignominiarum, quas nostra causa sustinuit. Non enim detredauit cadauer fieri propter nos.

3. Voluit sepeliri, ne nos exhorresceremus sepulchrum, sed sciremus, eum nostra sepulchra sanctificasse sua sepultura, ut iam nobis non sint sepulchra, sed cubicula, quibus placidè requiescamus, donec in vitam resuscitemur.

4. Ut constaret de vera ipsius resurrectione, quòd verè vicisset mortem in suo corpore, verè sua ipsius virtute à se depulisset mortem: nec esset resurrectio phantastica, sed vera reuiuiscantis cadaueris suscitatio.

5. Ut confirmaret in nobis spem resurrectionis, fore nimirum, ut ipsius exemplo & virtute nos quoque sepeliatur & resurgamus: scientes Christum caput nostrum iter nobis aperuisse à sepulchro ad gloriam.

Rom. 6. 4. 6. Ut nos spiritualiter mortui iam quiescamus in peccato. *Sepulsi sumus* & nà cum Christo per baptismum in mortem, & sicut Christus à mortuis excitatus est ad gloriam patris, ita & nos in noua vita ambulemus.

7. Deniq; ut veritas responderet typo Ionæ, & implerentur vaticinia de sepultura Messiz. *Non derelin-*
quet

ques animam meam in sepulchro. Exposuit improbis se- pulchrum eius. *Psal. 16. 10*
Esa. 53. 9.

QVÆST. XLII. *At cum Christus pro nobis mortem oppetierit, cur nobis quoq, est moriendum?*

RESP. Mors nostra non est pro peccatis nostris satisfactio ^a, sed peccati abolitio, & transitus in vitam æternam ^b.

^a Marc. 8. 73. *Psal. 49. 8.* ^b *Philipp. 1. 32. Iohan. 8. 24. Rom. 7. 24.*

E X P L I C A T I O.

Est explicatio obiectionis: Pro quo moritur alius, is non debet ipse mori: alioqui Deus videtur geminam satisfactionem exigere pro vna culpa. Pro nobis Christus est mortuus. Ergo nos non debemus mori.

Resp. Concedo, non debemus mori, satisfaciendi causa. Sic enim nos non morimur: sed sunt aliæ causæ, cur nobis sit moriendum: nimirum vt percipiamus bona parta alterius morte, expurgentur peccata, & fiat transitus ad vitam. Mors igitur temporalis nostra non est satisfactio pro peccatis, sed 1. admonitio de reliquiis peccatorum in nobis. 2. admonitio de peccati magnitudine. 3. purgatio à reliquiis peccati. 4. traductio in vitam æternam. Per mortem enim corporalem fit fidelium in vitam æternam transitus.

Inst. Sublata causa tollitur effectus. In nobis sublata est causa mortis, nempe peccatum. Ergo etiam effectus, nempe mors ipsa, tolli debet. *Resp.* ad maiorem: effectus tollitur, vbi sublata est causa scilicet omnis. In nobis verò non omnis causa mortis est sublata quoad expurgationem peccati attinet: etsi sublata est quoad peccati remissionem. Sublatum est peccati formale, nempe reatus: materiale verò nondum est planè expurgatum, sed relinquitur in nobis, paulatim expurgandum, vt habeamus exercitia pœnitentiæ & precum, donec in altera vita perfectè a peccatorum reliquiis liberemur.

QVÆST. XLIII. *Quid præterea capimus commodi ex sacrificio & morte Christi in cruce?*

RESP. Quòd virtute eius mortis vetus noster homo vnà cum eo crucifigitur, interimitur, ac sepelitur^a, ne prauæ cupiditates & desideria carnis posthac in nobis regnent^b, sed nos ipsos ei hostiam gratitudinis offeramus^c.

a Rom. 6, 6. b Rom. 6, 6. 12. c Rom. 12, 1.

EXPLICATIO.

Hæc quæstio est de fructibus seu vtilitatibus mortis Christi. Fines & fructus hic etiam iidem sunt vt in passione, diuerso respectu. Quos enim Christus habuit fines in moriendo, ij nobis sunt fructus in percipiendo. Fructus igitur siue vtilitates mortis Christi sunt totum opus redemptionis, videlicet:

1. *Iustificatio seu remissio peccatorum*: quia iustitia postulat, vt Deus peccantem non bis puniat. In Christo autem puniuit nostra peccata. Idè eadem in nobis non puniet. *Sanguis Iesu Christi purgat nos ab omni peccato*, nempe tam originali, quàm actuali, tam facti, quàm omissionis. Iustificati igitur, h e, absoluti sumus à reatu, tam pœnæ, quàm culpæ propter Christi mortem. Huius effectus causa est mors Christi.

2. *Regeneratio seu instauratio natura per spiritum sanctum*: quia Christus moriendo nobis meretur non tantum peccati condonationem, sed etiam eius expurgationem & spiritum sanctum: morte sua implet nobis non tantum remissionem peccatorum, sed etiam nouam Dei in nobis habitationem: *Nisi ego abiero, paracletus non veniet ad vos: quòd si abiero, mitam eum ad vos. In ipso estis consummati. Factus est nobis iustitia & sanctificatio.*

Est autem mors Christi tam iustificationis, quàm regene-

Ioh. 16. 7.

Col. 2. 10.

1. Cor. 1. 30.

regenerationis nostræ causa efficiens dupliciter. 1. *Respectu Dei*: quia Deus propter meritum & mortem Christi nobis remittit peccata, donat nos spiritu sancto, & restituit in nobis suam imaginem: *Iustificatio Rom. 5. 9. in sanguine eius. Reconciliati Deo per mortem filij eius. 10. Quia estis filij, misit Deus spiritum filij sui in corda vestra Gal. 4. 6. clamantem abba pater.* 2. *Respectu nostri*: quia nos, qui credimus Christum nobis sua morte peperisse iustitiam & spiritum sanctum, facere non possumus, quin simus ipsi grati, & studeamus ita vivere, ut simus ei honori, quod sit nouitate vitæ. Applicatio mortis Christi & eius consideratio non sinit nos esse ingratos, sed pellit nos ad Christum redamandum, ad gratitudinem pro tanto beneficio præstandam. Ideo non est fingenda remissio peccatorum sine regeneratione. Qui hanc non habet, nec illam habet. Mentitur qui gloriatur de fiducia mortis Christi sibi applicatæ, & non habet studium viuendi piè & sanctè, ita ut Christo sit honori. Omnes, nempe iustificati, se comparant ad grata Deo facienda. Non enim potest studium obediendi Deo separari ab applicatione, nec beneficium regenerationis à iustificationis beneficio. Omnes iustificati etiam regenerantur, & omnes regenerati sunt iustificati.

Obiect. Apostolus regenerationem tribuit resurrectioni: quomodo igitur hic tribuitur morti. *Respond.* Tribuitur utrique: morti quoad meritum: moriendo enim regenerationem nobis est meritum: & resurrectioni, quoad applicationem: resurgendo enim nobis applicat regenerationem, dans nobis spiritum S.

3. *Vita aterna* etiam est fructus mortis Christi. *Sic Ioh. 3. 16. Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret (nempe in mortem) ut omnis qui credit, non pereat, sed habeat vitam aternam. Vitam aternam dedisti nobis, & hac I. Ioh. 5. 31. Vita in filio eius est.*

Iam quid est credere in Christum mortuū? Est credere, Christū nō tantum esse passum cruciatus maximos, sed ipsam etiam mortē: & moriendo mihi impetrasse remissionē peccatorū, reconciliationē cū Deo,

& per consequens etiam spiritum sanctum inchoantem in me nouam vitam, vt denuò fiam templum Dei, tandemque vitam æternam consequar, in qua Deus in æternum est a me celebrandus.

QVÆST. XLIV. *Cur additur: Descendit ad inferna?*

RESP. Vt in summis doloribus & grauissimis tentationibus, me consolatione hac sustentem, quòd Dominus meus Iesus Christus inenarrabilibus animi sui angustiis, cruciatibus, & terroribus, in quos cùm antea a, tum maximè in cruce pendens fuerat demersus, me ab angustiis & eruciatibus inferni liberauit b.

a Psal. 18. 5. 6. & 116. 3. Matth. 26. 36. & 27. 46. Heb. 5. 7.

b Ies. 53. 5.

EXPLICATIO.

Duo hîc excutienda 1. Verus sensus articuli: 2. Vsus.

1. *Quis sit verus sensus huius articuli: seu quid sit descensus Christi ad inferos?*

Infernum. Infernus in scriptura tripliciter accipitur 1. Pro se pulchro: *Deducetis canos meos cum dolore in infernum, Gen. 42. 38 Non derelinques animam meam in inferno:* 2. Pro loco damnatorum, vt in historia diuitis & Lazari. *Epulo in inferno sublati oculus, cùm esses in tormento, Vidit Abrah. Luc. 16. 13. ham procul. Si strauero lectum meum in inferno, &c.* 3. Pro summis angustiis & doloribus: *Dolores mortis cœ. Psal. 139. 8. cum dederunt me, & angores inferni occupauerunt me. Psal. 116. 3. Dominus deducit in infernum & reducit, hoc est, in 1. Sam. 2. 6. summos cruciatus, ex quibus deindè rursus eripit.*

In hoc articulo infernus accipitur tertia significatione pro summis angustiis, &c. Nam prima significatio.

cauo.

gatione pro sepultura accipi non potest. 1. quia præcedit: *sepultus est*. Si quis articulum posteriorem prioris exegesis dicit, nihil dixerit. Quoties enim duæ lucutiones rem eandem exprimentes coniunguntur, ita ut altera sit exegesis alterius: posteriorem priore clariorem esse convenit. Hic verò contrā fieret. Nam obscurius est descendere ad inferos, quàm sepeliri. 2. Non est verisimile in hoc symbolo tam breui & succincto eundem articulum bis poni, seu idem bis dici verbis commutatis. Non etiam secunda, pro loco damnatorum, in quem Christus descenderit. Probatur diuisione. Diuinitas non descendit, quia est & erat vbique. Neque corpus, quia id triduum requieuit in sepulchro, iuxta typum Ionæ: nec aliunde resurrexit quàm ex sepulchro.

Infernus hic non pro sepulchro.

Nec pro loco damnatorum.

Neque anima Christi descendit:

1. Quia scriptura nusquam hoc expressit.

Anima

2. Quia de hac dixit Christus moriens in cruce: *Pater in manus tuas depono spiritum meum: Et ad latronem: Hodie mecum eris in paradiso.* Anima igitur Christi post mortem fuit in manu patris, in paradiso, non in inferno.

Christi non descendit.

Nec Valerianus: Etiam in inferno erat in manu patris, secundum illud: Si strauero lectum meum in inferno, tu illic es, hoc est, erat Deo curæ, custodiebatur ne periret.

Luc. 23. 46. Luc. 23. 43. Psal. 130. 7.

Dictum enim prius: *In manus tuas, &c.* declarandum est per posterius: *Hodie mecum eris in paradiso.*

Hoc autem loquitur de felicitate & liberatione, quæ non est in inferno. Sensus est enim, uterque qui iam patimur, hodie futuri sumus in paradiso, in loco salutis & felicitatis sempiternæ, immunes ab his cruciatibus. Paradisus autem non est infernus, nec in inferno, qui est locus tormenti.

Hinc etiam liquet, Christum hoc dixisse latroni, non de diuinitate, sed de anima, quæ cum corpore patiebatur. Nam diuinitas iam erat cum latrone: neque Christus secundum eam patiebatur aut liberabatur, sed secundum animam.

3. Si descendit in infernum anima, descendit vel ut ibi pateretur aliquid, vel ut inde liberaret patres, ut

Non descendit ut pateretur.

aslic-

V 5

retur, vel
ut patres
liberaret
ex limbo.
Job. 19. 30.

Sap. 3. 1.
Luc. 16. 26.

asserunt pontificij. At non descendit passurus aliquid, quia in cruce pendens dixit: *Consummatum est.* Nec asseruit patres. 1. quia hoc fecit patiendū pro iustis in terra. 2. Fecit idem potentia & efficacia suae diuinitatis inde ab initio mundi, non animae aut corporis locali descensu ad inferos. 3. Patres non fuerunt in inferno. Ergo non potuerunt inde liberari. *Iustorum anima in manu Dei sunt, & non attingit eas cruciatus. Inter nos & vos hiatus ingens constitutus est, ut illi, qui volunt huc transire ad nos, non possint, neque isthuc hinc transire.* Et Lazarus moriens portabatur ab angelis in sinum Abraham, non in limbum inferni.

Nec descē-
dit ut dia-
bolū ter-
rorem in-
citeret.

Aliqui statuunt descensum animae Christi ad inferos post mortem, non ut ibi pateretur, neque ut patres liberaret, sed ut ibi victoriam suam ostentaret, & incuteret terrorem diabolis. Sed quod eam ob causam descenderit ad inferos Christus, nusquam reperitur in scriptura.

1. Pet. 3. 19.

Obiiciunt 1. locum Petri: *Per quem etiam spiritibus, qui sunt in carcere profectus, praedicauit olim immorigeris.* Resp. Petri alia est sententia, quam isti putant. Dicit enim *Christum profectum*, hoc est, inde ab initio missum à patre ad ecclesiam, *suo spiritu*, hoc est, sua diuinitate, *spiritibus in qui iam sunt in carcere*, hoc est, in inferno, *praedicasse olim*, cum adhuc uiuebat, & erant *immorigeri*, nempe ante diluuium. Tunc enim praedicauit immorigeris, quando erant immorigeri. Erant autem immorigeri tempore Noe, *ante diluuium*. Ergo tempore Noe, hoc est, per Noam & per patres praedicauit Christus, inuitans immorigeros ad resipiscentiam. Deinde etsi loqueretur Petrus de descensu ad inferos: tamen haec non esset sententia ipsorum, sed papistarum, qui volunt, Christum apud inferos praedicasse patribus, & eos liberaſſe.

1. Pet. 4. 6.

2. Obiiciunt alium locum Petri: *Mortuis quoque praedicatum est euangelium.* Resp. Est fallacia figurae dictionis: Praedicatum est mortuis, hoc est, iis, qui nunc sunt mortui, vel qui mortui erant, cum Pe-

trus

trus illa scriberet, sed tunc cum eis prædicaretur, vinebant.

3. Abutuntur loco Pauli: *Christus descendit ad inferiores partes terra*. Ergo ad inferos. *Resp.* Rursus est fall. figuræ dictionis. Sensus enim phræseos est. *Descendit ad inferiores partes terra*, hoc est, in terram, quæ est infima pars mundi, vel, quæ partes inferiores sunt terra, per appositionem, hebraico more: quia non vna pars terræ alteri, sed terra cælo opponitur, & significatur humiliatio Christi. Patet ex scopo apostoli, quia facit antithesin summæ gloriæ & summæ humiliationis Christi. Sic Christus ascendit in superiores partes cæli, hoc est, in cælum, in supremas partes mundi.

Eph. 4. 9.

Nihil igitur hæc loca faciunt ad descensum animæ Christi ad inferos: & si maximè facerent: tamen, ut dictum est, non facerent pro ipsiis, sed potius pro pontificiis docentibus, Christum apud inferos prædicasse, & patres liberasse. Quod si pontificios hæc testimonia non iuvant, multò minus iuvabunt istos. Nam certum est inde non posse probari, Christum descendisse ad inferos, ut morti & diabolo terrorem incuteret. Nihil quidem impietatis habet per se hæc sententia, & est à multis patribus approbata. Ideo non est odiosè dimicandum de ea cum quoquam. Interim certum est ea non posse obtineri ex scriptura, nec nititur firmis rationibus: & contrariæ rationes in promptu sunt. Nam post mortem, quando dixerat: *consummatum est*; anima Christi quieuit in manibus patris, in quas commendauerat. Etsi triumphandi causa descendit, esset hic articulus initium glorificationis. At non est verisimile Christum glorificationis initium summis in inferno. Nam omnes præcedentes articuli ad hunc usque loquuntur de gradibus humiliationis, quorum extremus & infimus est descensus ad inferos quod etiam ex antithesi constat. Ideo ab illa sententia discedo. Interim fateor, Christum diabolis magnum incussisse terrorem, Id vero morte sua fecit, qua diabolum, peccatum & mor-

P. Solp. d. e. de fen-
sum itlg. f. l. m. h.
miliatōis p. l. m. d.
p. m. u. l. g. ad infimū
gradū v. l. e. f. f. l. m.
a. d. p. m. l. p. a. l. m. i. s.
m. l. m. d. s. e. p. u. l. i. m. i. s.
d. i. s. p. i. s. n. e. m. p. e. d. e. p. a. r.
d. i. s. n. o. m. r. e. g. n. i. s. a. l. a. n. c. i. a.
m. a. r. k. 7. A. g. C. o. n. f.

*retur, vel
ut patres
liberaret
ex limbo.
Ioh. 19. 30.*

asserunt pontificij. At non descendit passurus ali-
quid, quia in cruce pendens dixit: *Consummatum est.*
Nec asseruit patres. 1. quia hoc fecit patiēdo pro i-
pſis in terra. 2. Fecit idem potentia & efficacia suæ
diuinitatis inde ab initio mundi, non animæ aut
corporis locali descensu ad inferos. 3. Patres non fue-
runt in inferno. Ergo non potuerunt inde liberari.

Sap. 3. 1.

Luc. 16. 26.

*Iustorum anima in manu Dei sunt, & non attingit ea
cruciatu. Inter nos & vos hiatus ingens constitutus est,
ut illi, qui volunt huc transire ad nos, non possint, neque
isthuc hinc transire. Et Lazarus moriens portabatur
ab angelis in sinum Abraham, non in limbum in-
ferni.*

*Nec descē-
dit ut dia-
bolus ter-
rorem in-
cuteret.*

Aliqui statuunt descensum animæ Christi ad in-
feros post mortem, non ut ibi pateretur, neque ut pa-
tres liberaret, sed ut ibi victoriam suam ostentaret,
& incuteret terrorem diaboli. Sed quod eam ob
causam descenderit ad inferos Christus, nusquam
reperitur in scriptura.

1. Pet. 3. 19.

*Obiciunt 1. locum Petri: Per quem etiam spiritibus,
qui sunt in carcere profectus, prædicaui olim immorige-
ri. Resp. Petri alia est sententia, quàm isti putant. Di-
cit enim Christum profectum, hoc est, inde ab initio
missum à patre ad ecclesiam, suo spiritu, hoc est, sua di-
uinitate, spiritibus iis qui iam sunt in carcere, hoc est, in in-
ferno, prædicasse olim, cum adhuc viuebat, & erant im-
morigeri, nempe ante diluuium. Tunc enim prædica-
uit immorigeri, quando erant immorigeri. Erant
autem immorigeri tempore Noë, & iniquissimi viri.
Ergo tempore Noë, hoc est, per Noë & per pa-
tres prædicaui Christus, inuitans immorigeros ad
resipiscentiam. Deinde etſi loqueretur Petrus de des-
censu ad inferos: tamen hæc non esset sententia ipſo-
rum, sed papistarum, qui volunt, Christum apud in-
feros prædicasse patribus, & eos liberaſſe.*

1. Pet. 4. 6.

*2. Obiciunt alium locum Petri: Mortuis quoque
prædicatum est euangelium. Resp. Est fallacia figuræ
dictionis: Prædicatum est mortuis, hoc est, iis, qui
nunc sunt mortui, vel qui mortui erant, cum Pe-
trus*

trus illa scriberet, sed tunc cum eis predicaretur, videbant.

3. Abutuntur loco Pauli: *Christus descendit ad inferiores partes terra.* Ergo ad inferos. *Resp.* Rursus est fall. figuræ dictionis. Sensus enim pharæseus est, *Descendit ad inferiores partes terra*, hoc est, in terram, quæ est infima pars mundi, vel, quæ partes inferiores sunt terra, per appositionem, hebraico more: quia non una pars terræ alteri, sed terra cælo opponitur, & significatur humiliatio Christi. Patet ex scopo apostoli, quia facit antithesin summæ gloriæ & summæ humiliationis Christi. Sic Christus ascendit in superiores partes cæli, hoc est, in cælum, in supremas partes mundi.

Nihil igitur hæc loca faciunt ad descensum anime Christi ad inferos: & si maximè facerent: tamen, ut dictum est, non facerent proipsis, sed potius pro pontificiis docentibus, Christum apud inferos prædicasse, & patres liberasse. Quod si pontificios hæc testimonia non iuvant, multò minus iuvabunt istos. Nam certum est inde non posse probari, Christum descendisse ad inferos, ut morti & diabolo terrorem incuteret. Nihil quidem impietatis habet per se hæc sententia, & est à multis patribus approbata. Ideo non est odiosè dimicandum de ea cum quoquam. Interim tertium est ea non posse obtineri ex scriptura, nec nititur firmis rationibus: & contrariæ rationes in promptu sunt. Nam post mortem, quando dixerat: *consummatum est*; anima Christi quievit in manibus patris, in quas commendauerat. Et si triumphandi causa descendit, esset hic articulus initium glorificationis. At non est verisimile Christum glorificationis initium summis in inferno. Nam omnes præcedentes art. uli ad hunc usque loquuntur de gradibus humiliationis, quorum extremus & infimus est descensus ad inferos quod etiam ex antithesi constat. Ideo ab illa sententia discedo. Interim fateor, Christum diaboli magnum incussisse terrorem. Id verò morte sua fecit, qua diabolum, peccatum &

mor-

Eph. 4.9

*P. Solmius p. de sen-
sum itelligit totum h-
umiliationis patrem &
primo ubi ad infim-
um gradum vel effectum
an. fructu passionis
m. & sepulchri &
Christi, nempe depon-
tionem regni Salu-
m. 476. 7. Aug. Conf.*

mortem debellauit, & sine dubio sensit diabolus, se morte Christi victum esse.

Quid igitur significat iste descensus Christi ad inferos?

1. Summos cruciatibus, angustias & dolores, quos Christus perpeſſus est in anima ſua, quales dampnati experiuntur partim in hac, partim in altera vita.
2. Complectitur etiam ignominiam maximam & extremam, qua est affectus Chriſtus in toto actu paſſionis. Iſta ſignificari per deſcenſum ad inferos docent

Pſal. 116. 3. teſtimonia ſcripturæ ſuprà citata: *Anguſtia inferni*

1. Sam. 2. 6. *inuenerunt me. Dominus deducit ad inferos & reducit.*

Chriſtum verò iſta debuiſſe pati & perpeſſum eſſe, probatur teſtimonio eodem Dauidis: *Anguſtia inferni comprehenderunt me*: quod de Chriſto dicitur in perſona Dauidis. Similia ſunt: *Dominus ſoluſ contemere eum in infirmitate. Triftis eſt anima mea & ſue ad*

Mat. 26. 28. *mortem.* Idem demonſtrant terrores & cruciatibus in

Luc. 22. 44. *horto, cum ſudaret ſanguinem: quia coniecit in eum omnes iniquitates noſtras Dominus.* Propterea exclamat: *Deus meus, Deus meus, quare me deſeruiſti?* Idem

Matth. 27. 46. probatur argumentis:

1. Chriſtus non tantum corpora, ſed etiam animas noſtras debuit redimere. Ergo non tantum corpore, ſed etiam anima debuit pati.

2. Debuit nos ab anguſtijs & cruciatibus inferni liberare. Ergo debuit ipſe hos experiſſe. Id fecit vel ante vel poſt mortem. Non poſt mortem, ipſis papiſtis fatentibus. Ergo ante mortem. At non in corpore. Huius enim paſſiones tantum fuerunt externæ. Ergo in anima dolores illos eſt paſſus.

3. Cruciatibus & anguſtijs animi ſummos, tanquam grauiffimam paſſionis Chriſti partem in ſymbolo non taceri conſentaneum eſt. Atqui tacerentur, ſi articulus de deſcenſu ad inferos de iis non intelligeretur: Nam præcedentes articuli tantum de externis paſſionibus corporis loquuntur, quas Chriſtus foris perpeſſus eſt. Non igitur eſt dubium, hoc articulo ſpirituales animæ paſſiones ſignificari.

Hic

Hic est verus descensus Christi ad inferos. Itaque tenendum & defendendum est contra papistas id, quod est certum: nempe Christum eo quo dictum est modo descendisse ad inferos. Si quis potest defendere, etiam alio sensu descendisse, bene est: Ego non possum.

Obiect. 1. Articuli fidei debent propriè & sine tropo intelligi. *Resp.* Nisi pugnet articulus propriè acceptus cum aliis scripturæ locis. At hic articulus de descensu ad inferos propriè acceptus pugnat in primis cum hoc dicto Christo: *consummatum est*. Nam si Christus omnes redemptionis partes in cruce complevit & consummauit, nulla fuit causa, cur descenderit ad inferos, ad locum nempe damnatorum.

Obiect. 2. Cruciatu & horrores animi in Christo præcesserunt sepulturam. Descensus ad inferos sequitur sepulturam. Ergo descensus ad inferos non potest notare illos cruciatu. &c. *Resp.* Fallacia non causæ est in minore. Descensus enim in symbolo sequitur sepulturam, non quod post sepulturam demum sit factus; sed quia est explicatio præcedentium de passione, morte & sepultura, ne quid iis adimatur, quasi dicat: non tantum passus est corpore, non tantum mortuus corporaliter, non tantum sepultus: sed etiam summos cruciatu & dolores infernales, quales impij omnes in æternum patientur, animæ est perpeffus. Præcipua igitur & grauior pars passionis rectè sequitur. Nam symbolum à doloribus corporis ad dolores animi, & à passione visibili ad passionem inuisibilem, tanquam a leuioribus ad grauiora progreditur.

II. *Fruetus descensus Christi ad inferos.*

Christus descendit ad inferos: 1. Ne nobis esset descendendum, sed vt nos ab æternis angustis & cruciatibus inferni liberaret. 2. Vt nos secum euehret in cælum.

Credere

*Credere in**Christum**qui descen-**dit ad infe-**ros. quid**fit.*

Credere igitur in Christum, qui descendit ad inferos, est credere, Christum in anima sua pro nobis sustinuisse dolores & cruciatus infernales, & ignominiam summam impiis in inferno debitam: ne nos unquam in infernum descenderemus, & illos dolores & cruciatus pati cogeremur, quos omnes diaboli & impii in æternum apud inferos passuri sunt: sed ut è contratio potius ascenderemus cum ipso in cælum, atque ibidem cum ipso summa felicitate & gloria in æternum frueremur. Hic est usus articuli de descensu Christi ad inferos.

Dominica
XVII.

QVÆST. XLV. *Quid nobis prodest resurre-*
ctio Christi?

RESP. Primùm, sua resurrectione mortem deuicit, ut nos posset eius iustitiæ, quam nobis sua morte pepererat, participes facere ^a. Deinde, nos iam quoque eius potentia ad nouam vitam excitamur ^b. Postremò, resurrectio capitis nostri Christi, nobis gloriosæ relurrectionis nostræ pignus est ^c.

^a Rom. 4. 25. 1. Pet. 1. 3. 1. Cor. 15. 16. ^b Roman. 6. 4. Col. 3. Eph. 1. 3. Eph. 2. 5. ^c 1. Cor. 15. 20. 21.

EXPLICATIO:

Hactenus de humiliatione Christi: sequitur de eius gloria, ad quam tertia die resurrexit ex mortuis. Humiliatio enim mediatoris non debuit durare perpetuò: sed satis erat eum semel passum & mortuum esse. Efficacia verò & potentia eius in conseruandis beneficiis in æternum durat.

*Duo consi-**deranda**in resurre-**ctione.*

1.

Historia.

Sunt autem in resurrectione Christi duo potissimum consideranda: historia & fructus. *In historia* ¹ *rum.* 1. Quis resurrexit: Christus nempe Deus & homo, secundum corpus illud, secundum quod mortuus erat. Id enim $\lambda\omicron\gamma$ nunquam deposuit. 2. Quo-

modo:

modo: Vere mortuus reuixit, anima ad corpus reuocata, & gloriosus è sepulchro egressus est tertio post sepulturam die secundum scripturas, idq; tum patris tum sua propria vi atq; potentia, non quidem carnis, sed deitatis suæ. A patre enim est suscitatus per seipsum: quia pater agit per filium. 3. Testimonia veræ resurrectionis: Visendum se præbuit, multis mulieribus, discipulis, testantur angeli, &c. *Fructus* recitantur in quæstione. Sed hæc vberius sunt explicanda. *Fructus.*

Quæstiones igitur de resurrectione Christi præcipue considerentur:

I. *An Christus resurrexerit.*

II. *Quomodo resurrexerit.*

III. *Quare resurrexerit.*

IV. *Qui sint fructus resurrectionis Christi.*

I. *An Christus resurrexerit?*

Infideles credunt Christum esse mortuum, sed non credunt eum resurrexisse à mortuis. Quod autem resurrexerit, probant testimonia angelorum, mulierum, euangelistarum, apostolorum, aliorumque sanctorum, qui post resurrectionem ipsum viderunt, patparunt, & cum ipso locuti sunt. Apostolis credendum esset propter autoritatem coelestem, etiam si eum non vidissent.

II. *Quomodo Christus resurrexerit?*

Modus resurrectionis sequentibus circumstantiis declaratur.

1. Verè Christus resurrexit, hoc est, verè anima ad corpus rediit, à quo fuit per mortem separata, & verè Christus ex sepulchro custodibus inuitis & etiam stupore percussis exiit. *1.*

2. Resurrexit eadem persona, idem Iesus Christus, verus Deus & verus homo qui erat mortuus: secundum eam naturam, secundum quam passus erat, nempe secundum humanam, & quidè veram essentia & proprietatibus *2. Verò suo corpore.*

Luc. 24. 39 ribus eandem, quæ fuerat, non deificatam, sed glori-
ficatam depositis infirmitatibus: *Videte manus meas*
& pedes meos: nam ego ipse sum. Contrectate me & videte:
nam spiritus carnem & ossa non habet, prout me conspi-
citis habere. Et certè nihil aliud resurgere potuit,
quàm quod ceciderat. Idem ergo corpus, quod ceci-
derat, resurrexit: id quod & nobis est maximo sola-
tio. Nam oportuit esse vnum & eundem mediatō-
rem, qui & mereretur nobis bona, quæ perdidera-
mus per peccatum, & eadem nobis restitueret, ac sin-
gulis applicaret. Nam nisi Christi caro resurrexisset,
neque nostra resurgeret.

3. Resurrexit propria potentia, hoc est, ipse depu-
lit à se mortem, viuificauit corpus mortuum, animæ
rursus copulauit corpus, & restituit sibi vitam bea-
ram, cœlestem, & gloriosam, idque diuina sua vir-
tute & potentia. *Destruite templum hoc, & ego tribus*
diebus erigam illud. Potestatem habeo ponendi animam
meam, & potestatem habeo rursus eam assumendi. Sicut
pater excitat mortuos & viuificat, ita & filius quos vult
viuificat.

Rom. 8. 11. Obiect. Atqui pater eum suscitauit. *Si spiritus eius;*
qui excitauit eum à mortuis, &c. Ergo non ipse se. *Resp.*
Pater suscitauit filium per ipsum filium, non tan-
quam per instrumentum, sed tanquam per alteram
personam eiusdem essentia cum patre & infinitæ po-
tentia, per quam pater ordinariè agit. Filius à patre
suscitatus est per semetipsum: ipsemet suscitauit se
suo spiritu. *Quacunque enim pater facit, filius similiter*
facit.

4. Tercio die reuixit virtute patris & propria.
Tercio die. 1. secundum scripturas, sub quibus intelliguntur o-
mnes prædictiones & typi, ostendentes Christum
tercio die resurgere debuisse: vt typus Ionæ, &c.
Quia corpus incorruptum debuit suscitari: nec ta-
men statim primo die, vt constaret eum verè mor-
tuum esse, sed tercio die post. Additur igitur circum-
stantia tertij dici in symbolo, vt veritas respondeat
typo, idque ob nostri confirmationem, hunc esse
Messiam

Messiam patribus promissum, quia hic solus tertio die resurrexit.

III. Quare Christus resurrexerit?

Christus resurrexit:

1. Propter suam & patris gloriam. *Declaratus filius Dei per resurrectionem à mortuis. Pater glorifica filium tuum, & filius glorificet te.* Nam gloria filij est patris gloria. *Gloria patris & filij. Rom 1.4.*

2. Propter vaticina prophetatum de Christo mortuito & resurrecturo edita. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longauum, pro eo quod laborauerit anima ipsius, videbit & saturabitur. Signum non dabitur ei nisi signum illud Iona propheta. Sicut enim Iona fuit in ventre catis tres dies & tres noctes, ita erit filius hominis in corpore terrae tres dies & tres noctes. Nondum nouerant scripturam, videlicet, oportere Christum à mortuis resurgere. Propter hæc & alia vaticinia necesse fuit Christum mori & resurgere: quia oportuit impleri scripturas: Quomodo implerentur scriptura, qua dicunt, sic oportere fieri? Scilicet nempe propter immutabile decretum Dei in scripturis patefactum, de quo apostoli in actis: Coacti sunt verè aduersus sanctum filium tuum Iesum, quem vixisti, Herodes & Pontius Pilatus cum gentibus & populo Israël & facerent quacumque manus tua & consilium tuum prius definerat faciendæ. Huc pertinent & Christi prædictiones: Filium hominis trucidabunt, sed tertio die suscitabitur. Triduo reedificabo illud.* *Iohan. 17.1. 2. Vaticinia. Psal. 16. 10. Act. 2. 27. Ies. 53. 10. Mat. 12. 40. Ioh. 20. 9. Matth. 26. Act. 4. 27. Mat. 17. 23. Ioh. 2. 19.*

3. Propter personæ resurgentis dignitatem & potentiam. Propter hanc impossibile erat Christum à morte retineri, dicit Petrus: 1. Quia erat filius Dei dilectus & vnigenitus. *Pater diligit filium, & omnia dedit in manus eius. Sic Deus dilexit mundum, & filium vnigenitum daret.* 2. Christus est verus Deus, author & fons vitæ. *Ego sum resurrexiss & vitæ. Pater dedit filio vitam habere in se ipso, & sicut pater excitat mortuos & viuificat, ita & filius, quos vult viuificat.* *Ego vitam æternam*

- Iob. 10. 28.* *aternaludo eis.* Absurdum igitur fuisset, cum manere in morte, qui ipse hominibus dat vitam. 3. Erat in se iustus homo, & pro nostris peccatis ipsi imputatis moriendo satisfecerat. Vbi verò non est peccatum, ibi mors non amplius dominatur. *Vnica oblatione consecrauit in perpetuum eos qui sanctificantur.*
- Rom. 6. 10.* *Quod mortuus est, peccato mortuus est semel: quod autem uiuit, uiuit Deo.*

4. Propter personæ resurgentis officium, quod non poterat obire, manens in morte. Nam 1. Mediator, qui sit verus Deus & homo, debebat in æternum regnare: *Thronus tuus, Deus, in seculum seculi: Psal. 45. 7.* *Virga rectitudinis Virga regnitui. Stabilis solum regnis eius & seque in seculum. Ego ero ei in patrem, & ipse Psal. 89. 38.* *erit mihi in filium. Semel iurauit per sanctitatem meam, si Dauidi mentiar: semen eius in æternum manebit, & thronus eius sicut sol in conspectu meo, sicut luna stabilietur in seculum, & testis in cælo fidelis. Erunt mihi in Ez. 37. 23.* *populum: ego vero ero eis in Deus, & seruus meus Dauid.*
- Dan. 7. 27.* *uid erit rex super eos in perpetuum. Regnum autem & potestas, & magnitudo regni, quod est sub toto cælo, datur populo sancto altissimi: regnum eius regnum æternum, & omnes potestates ei seruient, & obediunt ei.*
- Ies. 9. 7.* *Multiplicationis regni & pacis non erit finis.*
- Luc. 1. 33.* *Regni eius non erit finis.*

Oportebat ergo naturam humanam semen Dauidis resuscitari & regnare. 1. Mediator, qui sit frater noster & verus homo, debebat semper pro nobis intercedere, & tanquam sacerdos æternus apparere coram Deo. *Tu es sacerdos in æternum secundum Psal. 110. 4.* *ordinem Melchisedech. Christus is est, qui mortuus est, imò vero etiam qui excitatus est: qui etiam est ad dexteram Dei: qui etiam postulat pro nobis.* 3. Mediator, qui sit verus homo, debuit esse mediator merito & efficacia. Non enim sufficiebat eum pro nobis mori, sed etiam oportebat eum ecclesiæ & nobis omnibus potentiam suam conferre beneficia, quæ moriendo nobis impetrauerat, iustitiam videlicet, spiritum sanctum, vitam & gloriam æternam. Vtrumque enim pertinebat

bat ad mediatorem mereri & conferre. Non potuisset autem conferre, si mansisset in morte: quia non fuisset. Qui non est, nihil agit. Ideo etiam hæc beneficia in eo deponuntur à diuinitate, ut ipse met eorum nos faciat participes: *Ex plenitudine eius omnes acce-* *Ioh. 1. 16.*
primus, gratiam pro gratia. Neq; mirum videri debet, Christum conferre nobis eadem beneficia hæc, quæ morte sua à diuinitate nobis impetrauit. Nam & homo potest ab altero alicui aliquid impetrare & conferre. Intercedat aliquis pro te apud principem propter donum 1000. coronatorum. Princeps hoc faciat in precantis gratiam, eiq; det donum quod tibi conferat. Is à principe tibi impetrabit hoc donū, & simul cōferet. Etsi verò Christus mortis suæ beneficia conferre nobis potuisset per deitatem suam, cuius potētia nos iustificat & regenerat: tamē sicut Deus decreuit per hominē suscitare mortuos, (*per hominem enim* *Occupatio.*
1. Cor. 15. 21
resurrectio mortuorum) & per virū iudicare mundum: sic etiam decreuit hæc beneficia dare per hominē Iesum, ut idem esset mediator & maneret verus Deus & homo. Propheta etiam oportebat Christū perpetuū manere nostrum fratrem, nostrumq; caput: nos vice versa oportebat ipsi per veram fidem inuitos esse perpetuū, & manere eius membra. *Manete in me & ego* *Ioh. 15. 4.*
in vobis. Nam in semine Dauidis fundata est salus nostra. *Servus meus Dauid pascet eos in æternum.* At- *Ezech. 34:*
qui ipse non mansisset frater noster, neque nos *23.*
fuisset membra eius, si natura ipsius humana mansisset in morte. *Obiect.* Attamen in veteri testamento ante incarnationem etiam sine humana natura mediator eadem beneficia patribus contulit, quæ nobis confert in nouo testamento: & non minus ante assumptam carnem fuit mediator, quàm post eam assumptam. Ergo non fuit necesse, Christum propterea fieri hominem & mori. *Resp.* Illa ne tunc, quidem fecisset, nisi aliquando fuisset homo futurus, & perpetuū etiam homo mansurus. Sic neque iam faceret illa, si non resurrexisset, vel si assumptam naturam non retineret in æternum. *Pater auctoritas.*

Ioh. 5. 27. tem dedit filio iudicium etiam exercendi, quatenus filium hominis est.

5. Propter nostram salutem, idque tripliciter.

Nostra sal- 1. Propter iustificationem nostri. Traditus est propter peccata nostra, & excruciatu est propter iustificationem nostri.

Rom. 4. 25. Requiebat autem ad iustificationem nostri resurrectionis mediatoris. Primo, quia sine resurrectione satisfactio eius non fuisset perfecta, neque supplicium finitum. Nisi autem perfecta fuisset satisfactio, & finitum fuisset supplicium eius, nos ex æterna morte non emerissemus, à qua sic oportebat mediatorem nos liberare, ut eam planè in nobis vinceret. Ut verò in nobis mortem penitus vinceret, usque necesse fuit, ut eam prius vinceret in se ipso, atque ita im-

ose. 13. 14. pleret re ipsa, quod prædictum erat: *Absorpta est mors*

1. Cor. 15. 21 in Victoriam: *Vbi est mors, Victoriat Vbi tuus est sepulcrum*

Matth. 27. stimulus? & ita pudefaceret hostes exprobrantes ei:

42. *Alios servauit, se ipsum seruare non potest.* Deinde nisi

mortem vicisset, non potuisset nobis conferre beneficia, quæ morte sua nobis erat meritis. Eiusdem autem erat nobis mereri & conferre ut est dictum prius. Imò ne sciremus quidem, eum pro nobis satisfecisse, si mansisset in morte. Id enim certum fuisset argumentum eum non satisfecisse, sed superatum esse à morte & à mole peccatorum. Vbi enim mors, ibi peccatum: aut si satisfecisset, & tamen mansisset in morte, hoc pugnasset cum iustitia Dei. Oportuit igitur Christum resurgere, tum ad hoc, ut pro nobis satisfaceret: tum etiam ad hoc, ut sciremus ipsum perfectè satisfecisse, & beneficia sua nobis esse promeritum: tum denique ad hoc, ut ipse eadem nobis posset applicare, hoc est, ut ipsius merito & efficacia perfectè iustificatemur & saluaremur. 2. Propter regenerationem nostri. Non enim sufficit iustificatio siue remissio peccatorum sine regeneratione & inchoatione nouæ vitæ. 3. Propter cōseruationem beneficiorum, suscitationem & glorificationem nostri. Deus vult hoc modo in æternum nos viuificare & glorificare, ut inserti massæ humanæ filij eius perpetuò ab ea gessimur

mut & ex cavitate hauriamus. *Per hominem mors, per 1. Cor. 15. 21*
hominem quoque resurrectio mortuorum. His igitur de
 causis necessarium fuit, ut Christus resurgeret, hoc est, a-
 nima eius cum suo corpore per mortem deposito
 rursus conjungeretur. Resurrectio enim nihil est al- *Resurre-*
 liud, quam eiusdem corporis cum eadem anima con- *ctio quid*
 iunctio. *sit.*

IV. Qui sint fructus siue effectus resurre- ctionis Christi?

Diuerse sunt quæstiones, quare Christus resurre-
 xerit, & quosnam fructus resurrectionis Christi nobis
 afferat. Non enim omnes causæ resurrectionis sunt
 eiusdem fructus: Et aliter causæ aliter fructus resur-
 rectioni considerantur: quin & ipsa beneficia Chri-
 sti per eius resurrectionem nobis collata aliter consi-
 derantur ut causæ resurrectionis, quatenus nimirum
 postulabant eum resurgere, ut ea nobis conferret: a-
 liter ut eiusdem fructus, quatenus videlicet potentia
 resurrectionis suæ illa nobis confert.

Duplex porro fructus resurrectionis Christi: al- *Rom. 1. 4.*
 ter Christum spectat, alter nos. *Act. 13. 33.* *Primum* enim per re-
 surrectionem à mortuis, ipse est declaratus filius Dei,
 nempe vnigenitus & naturalis, qui sit ipse etiā Deus.
 Sua enim potentia reuixit, quod est solius Dei. *In ipso* *Ioh. 1. 4.*
vixerat. Pater dedit ei vitam habere in se ipso, sicut ha- *Ioh. 5. 26.*
 bet pater vitam in se ipso. Deinde & humana Christi na-
 tura per resurrectionem ornata est donis cœlestibus,
 immortalitate, & ea gloria, quæ decet naturam filij
 Dei. *Deus exseruit potentiam suam in Christo, cum ex-* *Eph. 1. 20*
citauit eum ex mortuis, & collocauit ad dextram suam
in cœlo, longe super omne imperium, ac potestatem, & po-
tentiam, & dominium & omne nomen, quod nominatur,
non solum in hoc seculo verum etiam in futuro: & omnia
subiecit pedibus eius, eumque constituit caput super omnia
ipsi ecclesie.

Fructus resurrectionis Christi nos spectans est
 multiplex. In genere tamen loquendo & vno verbo,
 omnia beneficia mortis Christi sunt etiam fructus

ipsius resurrectionis. Resurrectio enim Christi facit, ut mors ipsius suum habeat effectum. Resurrectione sua nobis applicat Christus beneficia, quæ morte nobis est meritis, atque hoc pacto eadem sunt mortis & resurrectionis beneficia, nisi quod aliter nobis merita sunt per mortem, aliter conferuntur per resurrectionem. Non enim necesse erat ipsum actum merendi durare per omne tempus veteris & nouæ ecclesiæ. Sed actum conferendi & applicandi necesse erat perpetuò durare, ac proinde necesse etiam erat mediatorem esse omni tempore, ut beneficia, quæ debebat semel promereri, ecclesiæ semper conferret. Conferri enim absque mediatore non possunt, eoquæ nec ecclesia potest vel ad momentum sine mediatore subsistere. In veteri autem ecclesia mediator futuræ mortis suæ beneficia patribus conferebat valore & efficacia resurrectionis suæ futuræ: nunc eadem nobis confert, efficacia resurrectionis suæ iam factæ.

Restat ut in specie præcipuos quosdam fructus, quos resurrectio Christi nobis offert, enumeremus.

I.
Testimonium
perfectæ satisfactio-
nis & applica-
tionis be-
neficiorum
Christi.

1. Resurrectione Christi confirmamur. 1. *De merito*, quod satisfactum sit perfecte pro nostris peccatis. Nam vel vnicum peccatum eum in morte detinisset. In talem enim carcerem detrusus erat ex quo nisi exsoluisset extremum quadrantem, in æternum non fuisset dimissus. At dimissus est. Extremum igitur quadrantem persoluit. Propter hoc igitur meritum habemus remissionem peccatorum & sumus iustificati coram Deo. 2. *De applicatione beneficiorum Christi*, quæ non potuisset conferre, si non resurrexisset. Nam ut antè dictum est, oportuit eundem mediatorem hominem mereri & conferre, ideoque resurgere. Quia igitur resurrexit, certi sumus non tantum, quod sit meritis, sed etiam quod possit conferre. *Resurrexit propter iustificationem nostri*, hoc est, ad iustitiam nobis conferendam & applicandam.

Rom. 4. 23.
2.
Donatio
spiritus
sancti.

2. Fructus resurrectionis Christi est, *donatio spiritus sancti*, per quem Christus nos regenerat, & excitat

citat ad nouam vitam. Oportebat ipsum à se prius depellere mortem, deinde à nobis: oportebat nos ipsi inferi tanquam capiti, vt ex eo spiritus sanctus in nos propagaretur. Postquam igitur resurrexit, spiritum sanctum nobis impetrat & donat, & per eum nos sibi inserit, regenerat & viuificat. Olim qui *Occupatis.* dempi etiam spiritu sancto donati sunt, & regenerati: sed parcius quàm nunc in nouo testamento, & quidem vi resurrectionis futuræ: vt dictum est supra. Nam spiritus sanctus, cuius sola virtute nos regeneramus, non potuit donari absque resurrectione & ascensione Christi in cælum. Idèd dicitur: *Ioh. 7. 39.* *Nondum erat spiritus sanctus, quia Christus nondum erat glorificatus.*

3. Fructus est *resuscitatio corporum nostrorum.* Christi enim resurrectio nobis est pignus nostræ resurrectionis. 1. Quia Christus est caput nostrum, nos eius membra. Conuenit autem gloriæ capitis, vt membra etiam sint gloriosa: quæ si manerent in morte, esset quidem Christus per se, sed non esset caput, rex, &c. alioquin esset caput sine membris, rex sine regno: quia non est caput nisi respectu membrorum. 2. Si Christus resurrexit, aboleuit peccatum. Non autem suum: ergo nostrum. Si nostrum peccatum aboleuit: aboleuit etiam mortem. Sublata enim causa tollitur effectus. *Stipendium peccati mors Rom. 6. 23.* est. Porro si mortem aboleuit, & quidem per sufficientem satisfactionem pro nostris peccatis, quam resurrectione sua sufficientem declarauit: certè resurrectio eius certissimum testimonium est resurrectionis nostræ. Præstita enim satisfactione sufficiente, non possumus teneri à morte. 3. Sicut primus Adam accepit bona pro se & pro omnibus posteris, atque eadem omnibus amisit: sic Christus secundus Adam accepit vitam & gloriam pro se & pro nobis: ac proinde vitam & omnia sua bona nobis quoq; communicabit. 4. Quia idem spiritus habitat in nobis qui in Chri-
X 4 in Chri-

in Christo etiam eadem ager in nobis quæ in capite. Nam semper sibi est similis, neque agit in capite, & in membris dormit. Ergo cum sese Christus idō spiritu excitauit à mortuis, utiq; & nos excitabit: *Si spiritus eius qui excitauit Iesum à mortuis habitat in vobis, uiuificabit etiam mortalia corpora vestra per inhabitantem eius spiritum in vobis.* 5. Ipse est frater noster. Ergo propter amorem non relinquet nos in morte, & multò magis propter potentiam & gloriam suam. Sic enim seipsum excitauit mortuus: nos multò magis poterit excitare uiuus: & si potuit se ex morte resuscitare in humilitate exsistens: multò magis poterit nos suscitare ad dexteram patris gloriose regnans. Præter hos tres fructus sunt & alij.

4. Ex resurrectione Christi scimus ipsum esse Messiam, impletis in eo vaticiniis.

5. Ex eadem certi sumus, cum nunc partes mediatoris obire, applicare nobis beneficium redemptionis, conseruare nos perpetuò in iustitia applicata, inchoare in nobis vitam nouam, atque ita nos de consummatione vitæ æternæ confirmare, quod non poterat, nisi resurgeret.

6. Quia nunc uiuit & regnat in perpetuum certi sumus eum seruaturum & defensurum ecclesiam.

7. Postremus resurrectionis Christi fructus, nec tamen minimus, est consummatio omnium beneficiorum, & glorificatio ecclesiæ. Nam Christus ideo mortuus est & resurrexit, & ideo nos perfecte liberauit à peccatis, ut eiusdem regni & gloriæ suæ nos redderet cohæredes. *Primogenitus ex mortuis. Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi.* Conformabit nos sibi, quia & ipse & nos uiuimus eodem spiritu. Hic autem spiritus non est sibi dissimilis. *Si spiritus eius qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, uiuificabit etiam mortalia corpora vestra, per inhabitantem eius spiritum in vobis. Rursum Veniam & Vos ad me assumam, ut ubi ego sum, ibi & Vos sitis.*

Coll. 1. 18.

Rom. 8. 17.

Rom. 8. 11.

Ioh. 14. 3.

Summa

Summa fructuum est: quoniam Christus resurrexit, constat ipsum esse filium Dei declaratum, & quoad humanitatem, ornatum ea gloria, quæ naturam filij Dei deceat, nos verò etiam iustitia sua donare, sui spiritus virtute nos regenerare, nouamque vitam in nobis inchoatam consummare, atq; eiusdem gloriæ suæ, felicitatis, ac vitæ sempiternæ nos facere consortes.

Obiect. 1. Resurrectio Christi nec argumentum nec causa esse potest resurrectionis impiorum: quia impij non sunt Christi membra. Ergo impij non resurgent. *Resp.* Non propter resurrectionem Christi, sed propter alias causas resurgent videlicet propter iustum Dei iudicium, ad quod excitabuntur, vt in æternum puniantur. Possunt enim eiusdem effectus plures esse & diuersæ causæ.

Obiect. 2. Beneficia ista sunt mortis Christi. Ergo non resurrectionis. *Resp.* Sunt mortis, quatenus per mortem est meritis: & sunt resurrectionis. 1. *declaratione*: quia resurrectione declarauit ea beneficia nobis parta esse. Nam ex pœnis emergendo ostendit, plenè pro peccatis esse satisfactum. 2. *applicatione*: quia resurgens beneficia nobis applicat. Ex diu- 2. Cor. 8.9.
uite factus est pauper, & ex paupere diues, vt nos di-
taret.

Obiect. 3. Ante effectum est causa. Ante iustificationem patrum & resurrectionem sanctorum in veteri testamento non erat causa, scilicet resurrectio Christi, ergo nec effectus. *Resp.* Nego minorem. No. 1. erat quidem causa impletionis, sed erat in consilio Dei, efficacia, & valore. Nam etiam tunc patres recipiebantur in gratiam, donabantur spiritu sancto, & cætera beneficia accipiebant, sed propter & per mediatorem exhibendum, humiliandum & glorificandum.

Iam quid est: Credo in Christum, qui tertio die resurrexit ex mortuis? *Resp.* Credo. 1. Christum verè animam suam ad corpus mortuum reuocasse, illudq; viuificasse. 2. Animam & corpus verum retinuisse,

sed glorificatum vtrumq; , & liberum ab infirmitatibus. 3. idque propria sua diuina virtute & potentia. 4. in hunc finem, vt posset nos participes facere iustitiæ, sanctificationis, & glorificationis, quam nobis morte sua pepererat.

QVÆST. XLVI. *Quomodo intelligis illud: Ascendit ad cælos?*

RESP. Quòd aspicientibus discipulis Christus de terra in cælum sublatus est^a, atque etiamnum nostra causa ibidem est^b, & erit, donec redeat ad iudicandum viuos & mortuos^c.

a Act. 1. 9. Marc. 16. 19. Luc. 24. 51. b Hebr. 9. 24. & 4. 14. Rom. 8. 34. Col. 3. 1. c Act. 1. 11. Matth. 24. 30.

EXPLICATIO.

*Ascensio
Christi
quid.*

Ascensio Christi in cælum est visibilis, localis, & vera translatio corporis & animæ Christi de terra in cælum, quòd est supra omnes cælos visibiles, ad dexteram Dei, ad lucem inaccessam, vbi nunc est & manet, & vnde redibit ad iudicium. In hac duo itidem vt in resurrectione sunt consideranda: historia & fructus. *In historia* rursus. 1. *Quis ascenderit.* Ille ipse, qui passus est & resurrexit. 2. *Secundum quid.* Secundum naturam humanam. 3. *Quò.* Sursum, in cælum, supra hos aspectabiles cælos. 4. *Quibus auxiliis.* Propria suæ diuinitatis potentia. 5. *Quare.* Vt sit caput nostrum, pontifex cœlestis. 6. *Quomodo.* Visibiliter, aspicientibus discipulis, vera & locali eleuatione corporis de terra in cælum. 7. *Quando.* Quadragesimo die post resurrectionem. 8. *Vbi.* In Bethania, monte oliuarum. *Fructus* explicantur quæst. 49.

Act. 1. 12.

Sed omnia reuocari possunt ad hæc pauciora.

I. *Quò ascenderit.*

II. *Quomodo.*

III. *Quare.*

IV. *Quid*

VI. Quid ascensio Christi à nostra differat.

V. Fructus ascensionis Christi.

I. Quò Christus ascenderit?

Postquam Christus apostolis sæpè probasset suam resurrectionem, veramq; humanitatem, die quadragesimo post resurrectionem, cum esset vnà cum ipsis in Bethania, eis intuentibus ascendit in cælum. Cælum autem in scriptura tripliciter significat. 1. *Æ-* Cælum trirem: *Intuemini Volucres cæli.* 2. Regionem ætheriam *placiter si-* superlunare, & sphæras cœlestes. *Cum video calos tuos, gmficat.* *op. s. i. gitorum tuorum, &c.* *Ascendit supra omnes calos.* *Matt. 6. 16.* nempe hos visibiles. 3. Locū beatorum, qui est spaciū *Psal. 8. 4.* illud immensum, lucidissimum, gloriosum extra & *Eph. 4. 10.* super hunc mundum, & hoc cælum spectabile, domicilium Dei, angelorum, & beatorum hominum, in quo Deus immediatè & gloriose patefacit se in omnem æternitatem, & communicat beatis angelis & hominibus, vbi parata est nostræ beatitudinis sedes cum Christo & sanctis spiritibus. Dicitur in hoc cæ- *Deu quo-* lo Deus habitare, non quòd vllò spacio contineatur, *modo ha-* sed quia ibi maximè apparet, & communicatur eius *viset in cæ-* gloria beatis angelis & hominibus. Vocatur in scri- *lo.* ptura nouus mundus, cælum nouum, cœlestis Hierosolyma, paradysus, sinus Abrahæ, &c. Hoc cælum non est vbique, sed sursum, à terra & inferno separatū. *Inter vos & nos hiatus ingens constitutus est, Si q. qui Luc. 16. 26.* Voluit hinc transire ad vos, non possint, neq; isthinc huc *ies. 66. 1.* transire. Cælum sedes mea, terra scabellum pedum meorum. In hoc cælum raptus est Elias. De hoc cælo ad- *2. Reg. 2. 11.* uenit spiritus sanctus in die pentecostes. Paulus vocat *Act. 2. 2.* tertium cælum. Hac tertia significatione accipitur hoc loco. *2. Cor. 12. 2.*

In hoc igitur cælum, hoc est, in cælum beatorum ascendit Christus. Confirmant hoc plurima & euidentissima testimonia scripturæ, quæ diabolus in æternum non eludet. *Aspicientibus ipsis eleuatus est, &* *Act. 1. 9.* *nubes susceptū cum absistit ab oculis eorum: & cum essent* *10. 11.* *inten-*

- intentis in cælum oculis eo proficiente, ecce duo viri ascenderunt eis albo vestitu, qui & dixerunt: Viri Galilaei, quid statis intuentes in cælum? hic Iesus, qui sursum receptus est à vobis in cælum, ita veniet quemadmodum conspexistis eum proficentem in cælum. In domo patris mei mansiones multa sunt, hoc est, multa domicilia, in quibus habitare & manere possumus. Vado paraturus vobis locum. Ferebatur sursum in cælum. Sursum receptus est. Video cælos apertos, & filium hominis stantem ad dexteram Dei. Videbat oculis corporalibus noua acie diuinitus instructis, trans & per cælos omnes visibiles, Christum in eadem natura humana, in qua exinatus fuerat. Qua sursum sunt quærit, ubi Christus est. Ascendit longe supra omnes cælos. Pervenit ad cælum. Ex celsior cælis factus. Ingressus est in ipsius cælum, & nunc Hebr. 7. 26 appareat in conspectu Dei pro nobis. Conuersatio nostra Hebr. 9. 24. in cælo est, unde Christum expectamus. Obiect. At nos Phil. 3. 20. conuersamur in terra. Ergo cælum est in terra. Resp. Conuersatio nostra est in cælo 1. spe & certitudine, 2. inchoatione vitæ cœlestis.

In hoc ergo cælum, nempe in domicilium Dei & beatorum Christus ascendit, & ibi nunc est, & inde veniet iuxta testimonia scripturæ.

Ideo autem voluit Deus nos scire locum, in quem Christus ascendit: 1. Vt constaret, eum esse verum hominem, neq; euasisse, sed mansisse & mansurum perpetuò verum hominem in cælo. 2. Vt sciremus, quò conuertendæ essent cogitationes nostræ, & ubi eum inuenire deberemus, atque ita vetaretur idololatria. 3. Vt sciremus nostrum domicilium, in quod nos Christus sit deducturus, & in quo cum Christo simus habitaturi.

1.

II. Quomodo Christus ascenderit in cælum?

Secundum
humani-
tatem.

- Christus ascendit in cælum. 1. Secundum humanam naturam. *Me non semper habebitis, &c. Contrà: Mat. 26. 11. Qui est in cælo, non ascendit in cælum. At filius hominis erat in cælo. Ergo non ascendit. Resp. Qui est in cælo,*

in cœlo, non ascendit in cœlum, secundum id, quod est in cœlo, nempe secundum diuinitatem, secundum quam concedimus Christum non ascendisse. Ea enim iam antè in cœlo erat, & sicut cum Christus esset in terra, non ideo migrabat è cœlo: sic cùm idem est in cœlo, non ideo discedit à nobis. Cyprianus: *Dominus ascendit in calum, non ubi Verbum Dei prius non fuerat, quippe qui erat semper in cœlis, & manebat in patre, sed ubi Verbum caro factum antè non sedebat.*

Inß. Quòd descendit, etiam ascendit. At diuinitas descendit. Ergo, &c. *Reß.* Mutatur genus prædicationis. Diuinitas descendit, hoc est, patefecit se in loco, ubi prius se non patefecerat. *Eph. 4. 10.*

2. Ascendit localiter & corporaliter, hoc est, verè mutauit iocum: ex loco inferiori transtulit naturam suam humanam reali & propriissima translatione in locum superiorem, in cœlum: quod fieri non potuisset, si corpore prius fuisset ubiq;. Verè mutasse locum probatur his dictis: *Me non semper habebitis vobiscum. Nisi abiero, consolator ille non veniet ad vos. Relinquo mundum, & vado ad patrem. Quid si videritis filium hominis ascendentem cœ, ubi prius erat. Qua sursum sunt quarite, ubi Christus est ad dexteram Dei. uiridi qñ sursum receptus est. Nubes abstulit eum ab oculis eorum.* *Mal. 26. 11. Ioh. 12. 8. Ioh. 16. 7. & 16. 28. Ioh. 6. 62.*

3. Ascendit visibiliter. Oculis enim erat conspectua illa corporis eius in cœlum translatio. Ferebatur sursum videntibus discipulis. Assumptus est donec ipsum non ampliùs viderent. Tamdiu conspexerunt ascendentem, donec nube sublatus esset ex eorum conspectu. *Col. 3. 1. Act. 1. 2.*

4. Sua ipsius potentia, virtute nimirum suæ diuinitatis, qua etiam à mortuis resurrexit. *Ascendo ad patrem meum. Vado paraturus vobis locum. Dextra signatur Dei exaltatus.* *Propria virtute diuinitatis. Ioh. 20. 17. Ioh. 14. 3.*

5. Quadragesimò die à resurrectione. Et quare, inquis, post quadraginta dies? cur non citiùs vel statim à resurrectione? Vt certam faceret suam resurrectionem, & veritatem carnis suæ: *Quibus etiam se ipsum,* *Quadragesimo die.* *Act. 1. 33.*

Act. 1.3. ipsum, postquam ipse passus fuit, repræsentarat cinum multis indubitatis signis. 2. Ut discipulos erudiret de suo regno: reuocaret eis in memoriam prius dicta, aliaq; adderet: atq; ita non illos tantum, sed & nos de resurrectione sua, deq; carnis seu humanæ suæ naturæ veritate confirmaret. *Per dies quadraginta conspectus est ab iis, & dicens, quæ ad regnum Dei spectant.*

6. Non reuersurus ante iudicium. Ita Veniet, quem

Act. 1.11. admodum conspexistis eum proficiscentem in celum. Rur-

Ioh. 14. 13. sum Veniam, & assumam vos ad me. Mortem domini an-

1. Cor. 11. 26 nunciate, donec Veniat. Quem oportet cælo capi, &q; ad

Act. 3. 21. tempora restitutionis omnium.

Obiectio. Obiect. 1. Extra cælum non est locus, Ergo ascen-

nes & ubique. sio in cælum non est localis translatio. *Resp. ad antec.* Extra cælum non est locus physicus seu Aristotelicus, qui est superficies continentis cedentis contento: est verò locus metaphysicus, supernaturalis, seu cœlestis: qui qualis sit, discemus suo tempore notitia intuitiva. Satis est nos iam scire & credere,

Ioh. 14. 2.3. quod sit, iuxta testimonia scripturæ. *Vado paraturus*

Ioh. 17. 24. *vobis LOCUM, rursum Veniam & vos ad me assumam,*

Act. 1. 2. *Se VBI ego, & vos sitis, & QVO ego abeam. scitis. Pater*

Col. 3. 1. *Solo, & VBI ego sum, & illi sint mecum, quos dedisti mihi. SVRSVM receptus est. Qua SVRSVM sunt qua-*

rite, VBI Christus est ad dextram Dei sedens. Conuersatio nostra in cælo est, VNDE & seruatorem expectamus dominum nostrum Iesum Christum. Hæc & similia testimonia docent, cælum in quod Christus ascendit, & quod est supra hos aspectabiles cælos, verò locum esse. Nam particulæ SVRSVM, QVO, VNDE, VBI, significant locum. Hunc locum Aristoteles nec sciuit nec credidit, quia ignorauit scripturas.

Inß. Ergo tamen inquirunt vbiquitarij, est translatus de loco in non locum. At quod non est in loco, id est ubiq;. Christus non est in loco: ut qui ascendit supra & extra cælum visibile, extra quod non est locus. Est igitur ubique. *Resp. 1.* Negatur maior, ubique esse quod non est in loco: alioqui & cælum extre-

mum

mum esset vbique. Nam & cœlum supremum non est
 in loco, nec tamen est vbique. 2. Minor vera est de lo-
 cophyfico. Est enim Christus translatus in non lo-
 cum, scilicet physicum, & iam non est in loco scilicet
 physico. Sed est falsa de loco, metaphysico superna-
 turali, qui continet quidem, sed non continetur, cu-
 iusmodi locus est extra cœlum visibile, & in quo
 Christus nunc est secundum scripturas. 3. Per *placuit*.
 Christus translatus est de loco in locum: an in non
 locum translatus sit, parum refert. Ergo mutauit
 locum. Est igitur natura humana finita, & mutat lo-
 cum, proinde non est vbique. Nam esse vbique & mu-
 tare locum, sunt contradictoria. Ideo etiam diuini-
 tas, quæ sola est infinita, æterna, & vbique, non dicitur
 mutare locum.

Sed hic vbiquitarij quærunť effugium, ne ledan-
 tur hoc telo: Quod mutat locum non est vbique.
 Corpus Christi mutat locum. Non igitur est vbique.
 Maiorem huius syllogismi concedunt esse veram
 terminis acceptis vno modo: Hic verò contendunt
 accipi terminos diuersis modis, nimirum, vbique, esse
 corpus Christi modo maiestatis: mutare locum mo-
 do physici corporis. Verum non effugiunt hoc ca-
 uillo contradictionem. Nam diuersus modus qui cō-
 traditionem tollat, non debet coincidere cum præ-
 dicatis: alioqui sit *tautologia* & petitio principij: vt si
 eos imitatus dicam. Aer hic est lucidus secundum
 modum lucis: & est tenebrosus secundum modum
 tenebrarum. Item, hic est pauper secundum modum
 paupertatis: & est diues secundum modum diuitia-
 rum. Sicidem de eodem prædicatur. Nam modus
 paupertatis nihil aliud est, quàm paupertas, & mo-
 dus diuitiarum nihil nisi diuitiæ. Similiter & isti mo-
 di, quos in maiore propositione cōtingunt, cum præ-
 dicatis coincidunt, h e, idem in istis de eodem prædi-
 catur, ideoq; modi isti sunt id, in quo est cōtradictio.
 Nam dicunt, Christi corpus est vbique modo maiesta-
 tis: Interrogari quid illis sit maiestas, respondent esse
 omnipotentiam & immensitatem. Itaque dicere,
 corpus

corpus Christi est ubiq; secundum modum maiestatis, non secundum modum corporis physici, nihil aliud est, etiam ex ipsorum sententia, quàm Christi corpus ubiq; est secundum modum immensitatis, & non est ubique secundum modum finitatis. Egrege verò contradictionem ita distinguendo tollunt. Nam modus immensitatis nihil aliud est, quàm immensitas, ac de eodem prædicatur immensitas, de quo prædicatur esse immensum. Proinde sicuti contradictoria sunt, ubique esse, & mutare locum, seu non esse ubique, sic etiam sunt contradictoria idem corpus esse immensum & finitum, eidem competere immensitatem & finitatem: vel, idem corpus esse ubiq; seu immensum secundum modum immensitatis vel maiestatis: & non esse ubique, sed locum mutare & esse finitum, secundum modum finitatis vel corporis physici. Constat ergo, quod & antè confirmatum est, Christum localiter ascendisse, ac proinde hunc articulum de locali ascensione intelligendum esse.

Obiect. 2. Opposita debent eodem modo explicari, vt retineatur oppositio. At hi articuli, *ascendit in calum, descendit ad inferos*, inter se sunt oppositi. Ergo sicut articulus de descensu figuratè accipitur de extrema humiliatione: ita & articulus de ascensione Christi figuratè debet accipi de summa maiestate, non de motu locali. *Resp.* ad maiorem per distinct. Opposita sunt eodem modo explicanda, nisi explicatio pugnet cum articulis fidei, & cum aliis scripturæ locis. Hic autem pugnaret. Nam hunc articulum

Act. 1. 11. scriptura intelligit de ascensione locali: *Ita Veniet sicut vidistis eum proficiscentem in calum*: Illum verò de descensu spiritali, vt suprà ostensum est. Et sic utrūque accipere analogia fidei postulat. 2. Minor negatur. Hi enim duo articuli non sunt oppositi. Nam ascensio ad cœlos non est summus gradus gloriæ, quemadmodum descensus ad inferos est summus gradus humiliationis: Verùm sessio ad dexteram patris est summus gradus gloriæ. Itaq; de hoc articulo maiorem concedimus. Etenim huic articulo descen-

sus ad inferos opponitur: vnde etiam scriptura duos hos articulos de descensu Christi ad inferos, & de eius ad dexteram patris sessione figuratè interpretatur. 3. Si de exæquatione naturarum ascensio accipitur, omnes reliqui articuli de vera Christi humana natura penitus erueptur.

Duo alia sophismata vbiquitariorum contra veram Christi ascensionem in ipsa Catechesi qq. 47. & 48. proponuntur. Igitur eorum explicatio est continuanda. Postea capita reliqua de causis & fructibus ascensionis pertexentur.

QVÆST. XLVII. *An ergo Christus non est nobiscum, usq. ad finem mundi, quemadmodum promissit^a?*

R E S P. Christus est verus Deus & verus homo. Itaque secundum naturam humanam iam non est in terra^b: at secundum diuinitatem suam, maiestatem, gratiam & spiritum, nullo vnquam tempore à nobis abest^c.

a Matth. 28. 20. b Hebr. 8. 4. Matth. 26. 11. Iohan. 16. 28. & 17. 11. Act. 3. 21. c Iohan. 14. 18. Matt. 28. 20. August. tract. 50. in Iohan.

E X P L I C A T I O.

Est occupatio obiectionis vbiquitariz: Christus *Mat. 28. 20* promissit se nobiscum fore, usque ad consummationem seculi. Ergo non ita ascendit in cælum, quin & nunc sit in terra & vbique sua humanitate. *Respond.* Plus concluditur, quàm sequitur. Christus loquitur de præsentia personæ, cui tribuit quod deitatis est proprium, sicut etiam, antequam ascendisset, in cælo erat. Simili modo dicit ante passionem suam, cum adhuc versaretur in terra cum discipulis. *Ego & pater Ioh. 14. 23. ser Veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Hoc dicit de diuinitate sua, qua erat & est in cælo & vbi-

Y

que,

Ioh. 14. 18. que, & qua, sicut pater, sic ipse nobis adest. Alioquin

Ioh. 16. 28. possemus etiam sic argumentari: *Adeo*, inquit Christi.

Mat. 26. 11. stus, *relinquo mundum: me non semper habebitis*, &c.

Ergo planè non est nobiscum. Tribuitur autem im-

propriè alteri naturæ, hoc est, humanitati, quòd no-

biscum maneat, propter vnionem personalem, quæ

Personalis est arcana & admirabilis duarum diuersarum Christi

Unio quid. naturarum, diuinæ scilicet & humanæ, in vnā per-

sonam indissolubilis copulatio, ita vt hæc dux naturæ

eo modo coniunctæ, essentiam ipsius personæ Christi

constituant, ac destrueretur vna natura, si diuella-

retur ab altera: vtraq; tamen retinente suas proprie-

tates, quibus vna ab altera distinguitur. Augustini

Tract. 50. explicatio hæc est: *Secundum maiestatem suam, secun-*

in Iohan. dum providentiam, secundum ineffabilem gratiam, im-

pletur quod ab eo dictum est: Ecce ego vobiscum sum omni-

bis diebus usq; ad consummationem seculi. Secundum

carnem verò, quam verbum assumpsit, secundum id, quod

de Virgine natus est, secundum quod a Iudæis prehensus

est, quod ligno confixus, quod de cruce depositus, quod lin-

teis inuolutus, quod in sepulchro conditus, quod in resur-

rectione manifestatus, non semper habebitis vobiscum.

Quare? quoniam conuersatus est secundum corporis pra-

sentiam quadraginta diebus cum discipulis & eis dedu-

centibus videndo non sequendo ascendit in cælum, & non

est hic ibi est enim, sedet ad dexteram Dei: & hic est: non

enim recessit presentia maiestatis. Aliter: secundum pra-

sentiam maiestatis semper habemus Christum: secundum

presentiam carnis, rectè dictum est discipulis: me autem

non semper habebitis. Habuit enim illum ecclesia se-

cundum presentiam carnis paucis diebus, modo fide

Quomodo tenet, oculis non videt. Christus igitur nobis adest.

Christus 1. Spiritu suo & deitate. 2. Fide nostra & fiducia i-

nobis adsit. ipsum intuentem. 3. Dilectione mutua, quia diligit nos,

& nos ipsum, ita vt non obliuiscatur nostri. 4. Vnio-

ne etiam cum natura ipsius humana. Est enim idem

spiritus in nobis & in ipso, qui nos cum ipso copu-

lat. 5. Spe consummationis, hoc est, spe certa acce-

dendi ad ipsum.

QVÆST. XLVIII. *An verò isto pacto dua natura in Christo non diuelluntur, si non sit humana, ubicunque est diuina?*

RESP. Minimè. Nam cùm diuinitas comprehendendi non queat, & omni loco præsens sit ^a: necessario consequitur, esse eam quidem extra naturam humanam, quam assumsit ^b, sed nihilominus tamen esse in eadem, eique personaliter vnitam permanere.

^a Ier. 23. 24. Act. 7. 49. ^b Iohan. 3. 13. Col. 2. 9. Iohan. 3. 13. & 11. 15. Matth. 28. 6.

EXPLICATIO.

Aliud argumentum siue instantia vbiquitatorum:

In Christi persona duæ naturæ inseparabili vnione conueniunt. Ergo ubicunque est Christi diuinitas, ibidem & ipsius humanitatem esse oportet. *Resp.* Itæ coniunctæ sunt hæ duæ naturæ, ~~ut distinctæ tamen~~ ^{confunduntur in vno cum communiōne} manent earum proprietates, & nullius fiat in alteram conuersio. Fieret autem si vtraque esset inūnita & vbique.

Ins. 1. Duæ naturæ quarum vna non est ubicunque est altera, diuelluntur, nec vnitæ manent personaliter. At naturæ duæ in persona Christi manent personaliter vnitæ. Ergo necesse est humanam esse ubicunque est diuina, secùs diuellitur vnio. *Resp.* Maior vera est de duabus naturis æqualibus, seu pariter finitis vel infinitis: falsa de inæqualibus, quarum altera finita est, altera infinita. Finita enim natura non potest esse simul in pluribus locis: infinita autem potest esse tota infinita, & tota simul extra eam, atque hoc in Christo re ipsa considerare licet. Humana enim natura eius, quæ finita est, vno saltem est in loco. At natura eius infinita, nempe diuina,

est in humana Christi natura, & extra eam, atq; ad-
eò vbiq;e. *Inst. 2.* Fiet nihilominus separatio in ali-
qua parte, vbi humana natura non est, licet non fiat
vbi illa est. *Resp.* Nequaquam: quia diuinitas est to-
ta & eadem in natura humana & extra eam: iuxta
Nazianzenum dictum: *αὐτὸς ἐστὶν ἐν τῷ ἑαυτοῦ ἑνὶ ἑκαστῷ
ἐκ τῶν ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐστὶν ἐν τῷ ἑαυτοῦ ἑνὶ ἑκαστῷ
ἐκ τῶν ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐστὶν ἐν τῷ ἑαυτοῦ ἑνὶ ἑκαστῷ*
que, sed singulari modo in suo templo. Inst. 3. Si natura
humana non est ornata diuinis proprietatibus, se-
quitur nullum esse discrimen inter Christum & reli-
quos sanctos. Non enim potest aliud discrimen in-
ueniri inter Christum & Petrum, nisi ex: quatio na-
turatum. *Resp.* Antecedens est falsum. Manet enim
multiplex discrimen inter Christum & sanctos, etiam
sine ex: quatione. *Inst. 4.* Discrimen inter Christum
& sanctos, vel est in substantia, vel in proprietatibus
& donis. Non in substantia: quia tam in sanctis,
quam in Christo habitat tota deitas. Ergo in pro-
prietatibus & donis. *Resp.* Negatur discrimen inter
Christum & sanctos esse aut in substantia, aut in pro-
prietatibus & donis: quia non est sufficiens enume-
ratio. Est enim tertium, quo Christus à sanctis omni-
bus discernitur, videlicet, arcana & hypostatica co-

Coloss. 2. 9. pulo rione duarum naturarum, quæ in Christo est, in Pe-
tro & sanctis non est. In Christo enim habitat omnis
plenitudo deitatis corporaliter, ita vt Christus homo
sit Deus, & Deus sit homo. Non sic habitat in Petro
Philip. 2. 9. & in aliis sanctis. *Inst. 5.* Atqui dicitur: Datum est ei
nomen supra omne nomen. *Resp.* Datum est ei no-
men cum deitate, vnione videlicet, non ex: quatio-

Tres herba ne naturarum. Sicut enim deitas, sic etiam propria
nascētes in deitatis sunt data:
horto vbi-
quitario. Coronidis loco iuuenes obseruent tres pestilentif-
simas herbas crescentes in hortu vbi quitario. 1. Cum
1. Nestorio naturas Christi diuellunt: dum pro vnione
naturarum ex: quationem vel operationē vnus per
Nestoria- alteram substituunt. Possunt enim duæ res, duo spi-
nismum. ritus, duæ naturæ ex: quari, vel per se mutuo agere,
2. etiam sine vnione personali. 2. Cum Eutychete na-
Eutychia- turas confundunt, dum eas ex: quant. 3. Eripiunt
nismum. nobis

nobis arma quibus pugnandum est contra Arianos & Samosatenianos. Omnia enim loca probantia deitatem Christi eneruant, trahendo ea ad exæquationem humanæ naturæ cum diuina. 3.
Ariani-
sum.

III. Quare Christus ascenderit in cælum?

Christus ascendit. Primò, propter suam & patris gloriam. 1. Regnum cæleste habere debuit. Igitur non potuit manere in terra. *Qui descendit, ipse est, qui etiam ascendit longè supra omnes cælos, & impleret omnia. Quapropter extulit eum Deus in summam sublimitatem, & omnis lingua confiteatur, dominum esse lesū Christum ad gloriam patris.* 2. Conuenit etiam capiti, ut sit glorificatum donorum excellentia supra reliqua membra, quod in terra fieri non potuit. *Deinde, propter nos, triplici causa:*

1. Ut intercederet pro nobis in cælo. *Qui est ad dexteram patris, qui etiam intercedit pro nobis.* Intercedit autem pro nobis. 1. *Valore sui sacrificij iam præstiti, doret.* qui tantus est, ut propter eum pater nos debeat recipere in gratiam. 2. *Voluntate sua, qua constanter vult, ut pater nos recipiat in gratiam, intuitu & recordatione sacrificij in corpore suo peracti.* 3. *Assensu patris approbantis hanc voluntatem filij, acceptantis valorem sacrificij eius tanquam ἀντὶς, pro nostris peccatis, & vnà cum filio in gratiam nos recipientis.* Sicigitur intercedendo beneficia sua & mortis meritum nobis applicat. Ad hanc applicationem requirebatur tota glorificatio mediatoris, cuius partes sunt, resurrectio, ascensio & sessio ad dexteram patris. *Obtest.* Etiam in terra pro nobis intercessit. *Resp.* Ea intercessio fiebat respectu intercessionis futuræ. Nam hac conditione intercedebat prius, ut mediator in cælesti sanctuario, peractio in terris sacrificio, perpetuò appateret.

2. Ut & nos ascenderemus, & de nostra ascensione certi essemus. *Parabo vobis locum, in domo patris mei, ut non a mansiones multe sunt, hæc, loca ad manendum perpetuò.* Nam de duratione loquitur. Christus ascendit: ergo & nos ascenderemus: valet, quia ipse est caput, *Iob. 14. 3.*

nos membra: item, est primogenitus inter multos fratres.

3. *Ut mitteret* 3. Ut missio spiritu sancto ecclesiam usque ad finem mundi colligat, consoletur ac defendat. *Nisi spiritum sanctum.* *abiero, consolator non veniet ad vos Quem spiritum suum effudit in nos copiose, per Iesum Christum servatorem nostrum.*
Ioh. 16. 7.
Tit. 3. 6.

Obiect. Ante & post resurrectionem dedit spiritum sanctum. Ergo non ideo ascendit, ut eum mitteret. *Resp.* 1. Dederat quidem, sed non tanta copia, quanta in die pentecostes. 2. Illa missio spiritus sancti facta ab initio mundi in ecclesia fiebat propter futurum Christum, qui aliquando regnaturus esset in humana natura, & largiter daturus spiritum sanctum. Ante ascensionem autem non dedit spiritum sanctum tanta copia propter decretum Dei: quia Deus constituerat utrumque per hominem glorificatum facere. Erat præcipua pars gloriæ Christi missio spiritus sancti. Ideo dicitur: *Nondum erat spiritus sanctus*, h e, miraculosa & copiosa missio spiritus sancti, quia *Christus nondum erat glorificatus. Nisi abiero, paracletus non veniet ad vos.* Hæc est causa, cur missio usque ad ascensionem differretur.

IV. Quod sit discrimen inter ascensionem Christi & nostram?

Conveniunt Christi & nostra ascensio. 1. Quo ad locum, quia in eundem locum nos ascendemus, quo ipse ascendit. 2. Quo ad gloriam. *Volo, & ubi ego sum, etiam sint quos dedisti mihi, & videant gloriam meam.*
Ioh. 17. 24.

Differunt autem 1. Christus ascendit propria potentia & virtute. *Nemo ascendit in calum* (nempe propria virtute) *nisi filius hominis.* Nos ascendemus virtute Christi, per & propter ipsum. *Vado paraturus vobis hospitium.* *Volo, quos dedisti mihi, sint ubi & ego.*
Ioha. 14. 3.
Et 17. 24.
 2. Ipse ascendit, ut sit caput: nos ut simus membra: ipse ad gloriam capiti convenientem: nos ad gloriam membrorum ascendemus: ipse ut sedeat ad dexteram

dexteram patris: nos ut sedeamus in throno ipsius quidem & patris, sed tantum participatione, non autem in eadem dignitate. *Vincenti dabo sedere in throno meo, & ego vici, & sedeo cum patre meo in throno eius.* Apoc. 3. 21. Erimus igitur participes gloriæ eius seruata proportionem membrorum & capitis. 3. Christi ascensio fuit causa nostræ ascensionis: nostra illius effectus. 4. Totus Christus ascendit, sed non totum Christi: quia secundum naturam humanam tantum ascendit, non autem secundum diuinam naturam, quæ etiam est in terra. Nos toti ascendemus, & totum nostri ascendet, quia habemus tantum naturam finitam; & quidem vnā.

QVÆST. XLIX. *Quem fructum nobis adfert ascensio Christi in cælum?* Dominica XVIII.

RESP. Primum, quod in cælo apud patrem pro nobis intercedit^a. Deinde, quod carnem nostram in cælo habemus, ut eo tanquam certo pignore confirmemur, fore, ut ipse qui caput nostrum est, nos sua membra ad se extollat^b. Tertiò, quod nobis suum spiritum mutui pignoris loco mittit^c, cuius efficacia non terrena, sed superna querimus, ubi ipse est, ad dextram Dei sedens^d.

a. Ioh. 3. 1. Roman. 8. 34. b. Iohan. 14. 2. & 17. 24. & 20. 17. Ephes. 2. 6. c. Iohan. 14. 16. & 16. 7. Act. 2. 33. 2. Corinth. 1. 21. & 5. 5. d. Coloss. 3. 1.

EXPLICATIO.

V. Qui sint fructus ascensionis Christi?

Fructus ascensionis Christi præcipui sunt tres. *Intercessio*

1. *Intercessio Christi* pro nobis apud patrem. Ea significat. 1. Valorem sacrificij Christi perpetuum. 2. quid signi- Voluntatem Christi utramque, diuinam & humanam, ficer.

erga nos propitiam, qua vult propter sacrificium suum nos recipi à patre. 3. Assensum patris acquiescentis in hac voluntate & in hoc *ἀποφύ* filij. *Summa*, est voluntas patris & filij, ut valeat Christi oblatio pro nobis in perpetuum. *Obiect.* Intercessio fuit ante ascensionem Christi, imò ante aduentum eius. Ergo non est ascensionis fructus. *Resp.* 1. Fuit, sed ita, ut dependeret ab ea, quæ futura erat post ascensionem, hoc est, siebat respectu futuræ intercessionis, sicut tota receptio in gratiam ab initio mundi. 2. Fuit, sed non talis, qualis nunc est. Olim enim intercedebat mediator valore sacrificij sui præstandi: & pater recipiebat patres veteris ecclesiæ in gratiam intuitu sacrificij præstandi: nunc verò præstiti. Sic olim remittebantur peccata, donabatur spiritus sanctus, propter futurum sacrificium: nunc verò propter peractum. Valor autem vnus sacrificij Christi continuatur in perpetuum, quia *vnica oblatione consecrauit in perpetuum eos, qui sanctificantur*. Neque imperfecti, sed potius perfecti sacrificij argumentum est cessatio Christi à sacrificando. Si enim sæpius sacrificaret, more Leuiticorum sacerdotum, faceret profectò id eò, quia vnico sacrificio non possit perficere eos, qui ad Deum accedunt. Atqui omnes vnico sacrificio perfecit. Fungitur ergo nunc sacerdotio suo, non quidem sæpius offerendo aut merendo, sed applicando nobis gratiam, iustitiam & spiritum sanctum, æterno & infinito sacrificij sui vnici valore ac dignitate: quòd certè multò est magis, quàm si sacrificium iteraret.

Heb. 10. 14.
Cur Christi non sæpius sacrificet.

2.
Ascensio nostra in cælum.
Ioh. 14. 2.

2. *Ascensio nostra & glorificatio.* Quia enim Christus caput nostrum ascendit, etiam nos eius membra certò ascendemus. *Proficiscor paraturus vobis locum: & cum profectus fuero, & parauero vobis locum, rursum veniam, & assumam vos ad me.* *Obiect.* Atqui Elias & Enoch ascenderunt ante Christum. Ergo Christi ascensio non est causa nostræ ascensionis. *Resp.* Illi ascenderunt respectu & virtute ascensionis Christi, quæ futura erat. Nam Christi ascensio & glo-

glorificatio nobis non tantum est exemplum, sed etiam causa ascensionis & glorificationis. Nisi enim ipse esset glorificatus, nos non glorificaremur. Omnia decreuit pater nobis dare per Messiam, & in ipso omnia deposuit. Quomodo autem Christus fuisset nobis regnum daturus, nisi prius hoc ipse tanquam primogenitus occupasset. Quia igitur ascendit, & nunc ibi regnat, etiam nos ciues suos eo transferet: *Vbi ego fuero illic & minister meus eris. Assumam vos ad me ipsum, & vbi ego sum, & vos sitis.*

Job. 12. 26.

Job. 14. 3.

3. Missio spiritus sancti, per quem ecclesiam ad finem vsque mundi colligit, consolatur, & defendit. Dabatur quidem piis etiam sub lege spiritus sanctus ante ascensum & aduentum Christi: Sed 1. Respectu huius ascensionis & glorificationis Christi, quæ tunc adhuc futura erat, & cuius non modò fructus est, sed etiam pars missio atque effusio spiritus sancti. 2. Post glorificationem Christi datur copiosius, vt in pentecoste: id quod etiam prædictum erat: *Et eris vltimis temporibus, dicit Dominus: effundam ex spiritu meo in quamvis carnem, &c.* Efficaciâ huius spiritus superna quærimus, quia ibi est thesaurus noster, ibi bona nostra: idque quia Christus ideo ascendit, vt bona, quæ iam antea ibi erant, nostra faceret. Et hoc est argumentum Apost. Col. 3. 1.

1. Cor. 12. 13.

Act. 2. 17.

Sunt & alij fructus ascensionis Christi.

4. Est testimonium, nobis credentibus esse peccata remissa perfectè. Nisi enim luisset pœnam pro peccatis, nequisset intrare thronum Dei. Nam vbi peccatum est, ibi & mors. *Iudicabis mundum de iustitia, eo quod ad patrem abeam.*

4.

Remissio peccatorum.

Job. 16. 10.

5. Est testimonium, Christum reuera mortis, peccati, diaboli esse victorem.

5.

Victoria mortui.

6. Est testimonium, nos nunquam destitutum iri consolatione, quia ideo ascendit, vt mitteret spiritum suum. *Nisi ego abiero, consolator ille non veniet ad vos: Sin autem profectus fuero, mittam eum ad vos.* Cum ascendisset in sublime, captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona hominibus.

6.

Consolatio ecclesia.

Job. 16. 7.

7.
*Defensio
ecclesia.*

7. Est testimonium, Christum nos perpetuò defensurum, quia scimus nostrum caput esse gloriosum, & supra omnes principatus collocatum. Iam quid est? Credo in Iesum Christum, qui ascendit in cœlum? *Resp.* Est, credo 1. eum verè & non apparenter ascendisse in cœlum, & iam ibi esse, & invocari velle ad dexteram patris, donec inde redeat ad iudicium. 2. Eum ascendisse mea & tua causa, & nunc ibi in conspectu Dei apparere, & intercedere pro nobis, mittere nobis spiritum sanctum, & tandem nos ad se assumpturum esse.

QVÆST. L. Cur additur: Sedet ad dexteram Dei?

RESP. Quia Christus ideo in cœlum ascendit, vt se ibi caput suæ ecclesiæ declararet ^a, per quod pater omnia gubernat ^b.

^a *Ephes. 1. 20. 21. 22. 23. Coloss. 1. 18.* ^b *Matth. 28. 18. Iohan. 5. 22.*

EXPLICATIO.

Sessio differt ab ascensione.

1.
Ordine.

2.
*Duratio-
ne.*

3.
Fine.
Heb. 1. 13.

Differunt sedere ad dexteram Dei, & ascendere ad cœlos: quia vnum potest esse sine altero. Ergo non sunt idem. Differt igitur hic articulus à præcedente tripliciter. 1. Quia hoc articulo finis prioris declaratur. Ideo enim Christus ascendit ad cœlos, vt sederet ad dexteram Dei. 2. Quia perpetuò Christus sedet ad dexteram patris: at semel tantum ascendit ad cœlos. 3. Ascendunt etiam angeli, ascendemus & nos: sed neque tu, neque illi vel nos sedebimus ad dexteram patris. *Ad quem enim angelorum dixit: sede ad dexteram meam, & ego, dum posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum?* Multò minùs hoc dixit ad hominem vllum, excepto Christo.

De sessione autem ad dexteram Dei præcipuè considerandum:

1. *Quid*

- I. Quid dextera Dei in scripturis significet.
- II. Quid sit sedere ad dexteram.
- III. An semper Christus ad dexteram Dei sederit.
- IV. Qui sint fructus sessionis Christi ad dexteram patris.

Sed fructus sequenti quæstione explicantur.

I. Quid in scripturis sit dextera Dei?

Dextera tribuitur Deo improprie per *ἀνθρωπομορφίαν*, ut alia humana membra: & in scripturis duo significat. 1. **Summam potentiam & virtutem**, seu omnipotentiam Dei. *Hunc Deus dextera sua euectum*

constituit principem ac servatorem. Dextera Domini fecit virtutem. Dextera tua, Domine, percussit inimicum.

2. **Summam dignitatem & gloriam seu maiestatem.** Hic sumitur secunda significatione.

II. Quid sit sessio seu sedere ad dexteram Dei?

Sedere ad dexteram Dei est esse personam Deo æqualem potentia & gloria, per quam pater immediate agit & gubernat omnia. Vulgò definiunt, quòd sit æquali cum patre potentia & gloria regnare. Verum id quidem est de Christo. Nam omnia facit similiter cum patre, & prædictus est eadem cum patre potentia, quam etiam exerceat. At filius semper ita regnavit. Idem competit & Spiritui sancto, qui tamen ad dexteram patris in scriptura non dicitur sedere, neque sedet: quia non per spiritum sanctum pater omnia, præsertim verò ecclesiam gubernat, sed per filium. Proinde ista vulgo recepta definitio non est sufficiens. Aliqui confundunt sessionem cum ascensione, & idem esse aiunt. Sed discrimen prius ostensum est: & absurdum est, in tam brevi symbolo *παιδολογίαν* committi.

Sumta autem est phrasis ex consuetudine magnorū dominorum seu regum, qui quos honorant à dextris collocant, & suos habent assessores, quibus regendi partes committunt. Ita & Christus euectus dicitur ad dexterā patris, quia per eum pater immediate omnia in cælo & in terra regere vult & gubernare.

Est

Phrasis sumta de sumta.

*Sessio in
quibus con
sistat.*

Est ergo hæc sessio summa dignitas & gloria à patre Christo data post ascensionem, seu exaltatio mediatoris summa in suo regno & sacerdotio. Proinde solus Christus sedet ad dexteram Dei, quia solus ipse est mediator & persona omnipotens, per quam pater immediatè omnia gubernat, præsertim verò ecclesiam defendit contra hostes. Consistit autè hæc gloria & sessio Christi ad dexteram patris in his quatuor:

1. In perfectione naturæ divinæ seu in æqualitate τῷ λόγῳ cum patre, quam non quidem tunc accepit, sed semper habuit: hanc tamen diuinitatem suam, quæ toto tempore humiliationis quasi occultata latebat, postea exseruit & manifestavit.

Col. 2. 9.

2. In perfectione & exaltatione naturæ humanæ Christi. Hæc excellentia est. 1. Unio hypostatica naturæ humanæ cum λόγῳ: In eo habitat omnis plenitudo deitatis corporaliter. 2. Excellentia donorum, sapientiæ, potentæ, fulgoris, gloriæ, maiestatis, aliorumque longè maiorum & pluriū, quàm ulli vel angeli vel homines acceperunt, quibus donis omnes angelos & homines plurimū antecellit. *Ex plenitudine enim omnes accepimus gratiam pro gratia. Non enim huic admetitur Deus spiritum.*

Iohan. 1. 16.

Iohan. 3. 34

3. In perfectione & excellentia officij mediatoris, prophetici scilicet, sacerdotalis & regij, quod iam Christus ut caput Ecclesiæ glorificatum in natura humana gloriose in cælis exercet. Nam nunc in gloria intercedit, gloriosus dat spiritum sanctum, potenter Ecclesiam servat & defendit. Hæc excellentia officij Christi est ipsa exaltatio Christi in sacerdotio suo ac regno, hoc est, depositio infirmitatum naturæ humanæ, & consummatio gloriæ, quæ ei, tum ratione officij, ut prophetæ, regi, ac sacerdoti, tum ratione personæ, ut Deo debebatur. *Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.*

Mat. 28. 18.

4. In perfectione honoris reverentia, & cultu, qui Christo ab angelis & hominibus propterea deferretur æqualis cum patre: quia ab omnibus ut Dominus & caput omnium agnoscitur, adoratur & celebratur:

Ado-

Adorant eum omnes angeli Dei. Cui angelorum *inquam* Psal. 97. 7. dixit: *sede à dexteris meis*? Donavit ei nomen *supra omne* Hebr. 1. 16. nomen, *ut in nomine Iesu flectatur omne genu*, & c. Hoc Phil. 2. 9.

nomen est præstantia personæ & officij Christi, atque utriusque declaratio per visibilem maiestatem, ut omnes agnoscant, & cogantur fateri, hunc esse regem illum, per quem Deus omnia gubernat. Sic Stephanus cum vidit stantem à dexteris Dei visibili maiestate, & gloria ornatum, & adoravit eum. Habuit quidem Christus etiam antea partes aliquas præstantiæ suæ personæ, sui que officij: sed consummationem tunc assecutus est, cum assumptus in cælum collocatus est ad dexteram patris.

Act. 7. 56.

Ex his iam plenior descriptio efficitur: quòd se- *Plenior de-* dere ad dexteram patris, sit Christum habere æqua- *scriptio ses-* lem & eandem cum patre potentiam, antecellere o- *tionis ad* mnes angelos & homines in natura humana, tam *dexteram* donorum & plurium & maiorum collatione, quàm *Dei.*

gloria & maiestate visibili: ostendere se hominum & angelorum atque adeò omnium creaturarum rerum dominum: nomine patris immediatè regnum in cælo ac toto mundo administrare, & in primis immediatè sua potentia gubernare ecclesiam: ab omnibus denique agnosci & celebrari dominum suum & caput. Quomodo autem & quot modis Christus dicatur caput, explicatum fuit suprà quæstione Ca- tech. 1 x x i i.

Christus
quomodo
caput.

Estigitur sessio ad dexteram Dei honor non patris aut spiritus sancti, sed solius filij proprius: & quidem honoris ultimus gradus seu consummatio, quā filius est consecutus, utriusque naturæ respectu, sed diuersimodè. Nam respectu humanæ naturæ est realis communicatio donorum seu gloriæ cōsummaræ, *Christum* quam humana *Christi natura antea ascensionem* non *sedes ad* habuerat. At respectu diuinæ sessio ad dexteram Dei *dexteram* nō est realis aliqua mutatio diuinitatis, sed humilitatis tantum depositio, & gloriæ, quam ipse ante mundi fundamenta apud patrem habuerat, occultauerat *Dei vir-* autem tempore humilitatis, ex seruo, & plenæ ac li- *tuque na-* *tura respec-* *tu.*

beræ

beræ vsurpationis ius, quo iure se abdicauerat quasi diuinitas filij in assumptione humanæ naturæ. Sicut enim diuinitas se humiliavit, sic etiam rursus ad dexteram patris collocata est, hæc, in carne gloriøsè manifestata: *Pater glorifica me ea gloria quam habui apud te prius quàm hic mundus existeret.*

Iohani 17. 5.

Ex hac descriptione sessionis multæ obiectiones refutantur:

Obiect. 1. Etiam spiritus sanctus est æqualis patri. Ergo rectè dixerimus & ipsum sedere ad dexteram patris. *Resp.* Negatur consequentia, quia argumentum ex mala definitione est. Nam etsi spiritus sanctus æquè ac pater est Deus, & dominus ac rector ecclesiæ: non tamen spiritui sancto sed soli Christo competit sedere ad dexteram patris: quia ipse solus assumpsit naturam humanam, humiliatus est, mortuus est, resurrexit, ascendit & est mediator. Deinde per solum Christum pater agit immediatè, per spiritum sanctum non immediatè sed mediante filio. Talis enim est ordo seruandus in operatione, qualis in personis. Pater operatur non per se, sed à se, quia est à nullo. Filius operatur per se, non à se, quia à patre est genitus. Spiritus sanctus operatur per se, sed à patre & filio, à quibus procedit. Ergo pater immediatè per filium operatur, quia filius est prior spiritu sancto, non tamen tempore, sed ordine; mediatè verò per spiritum sanctum. Proinde solus filius mediator rectè dicitur sedere ad dexteram patris.

Obiect. 2. Christus ante ascensionem semper fuit caput & rex ecclesiæ gloriøsus. Ergo non tunc demum sedit ad dexteram patris. *Resp.* Rursus ex mala definitione sumitur argumentum. Semper Christus fuit gloriøsus: at non semper fuit exaltatus in officio mediatoris, in suo videlicet regno & sacerdotio. Nam consummationem gloriæ cœpit habere, quam antea non habuit, ut nimirum administret regnum & sacerdotium suum in cœlis.

Obiect.

Obiect. 3. Christus dicit: *Si quis vicerit, dabo ei sedere in throno meo, &c.* Ergo & nos sedebimus ad dexteram patris. *Respond.* Nos sedebimus participatione gloriæ: concessio interim, quod idem sit patris & filij thronus. In eodem throno possunt multi sedere, alius superiori loco, alius inferiori, sed non eadem dignitate. Multi consiliarij sedent iuxta principem: Cancellarius tamen solus sedet ad dexteram principis. Summam igitur illam dignitatem & gloriam à patre sibi datam Christus non dabit alteri. *Inst.* Sed ad dexteram Dei sedere est etiam gloriose & beatè vivere. Hoc autem nobis competit. *Resp.* Rursus non est sufficiens definitio: quia nobis & angelis competit beata vita: sessio ad dexteram Dei non item.

III. *An Christus semper ad dexteram Dei sederit?*

Hæc quæstio non esset necessaria, nisi curiositas hominum eam talem fecisset. Ad eius explicationem opus est primò naturarum, deinde temporis distinctione.

Ad diuinitatem quod attinet, Christus quoad eam *Secundum diuinitatem* semper sedit ad dexteram Dei. 1. Quatenus sedere ad dexteram est æquali potentia cum patre regnare, æqualique honore & gloria præditum esse. Natura enim Christi diuina ab æterno fuit æqualis patri honore & potentia: item quatenus sedere ad dexteram Dei significat esse caput ecclesiæ. Semper enim filius fuit persona illa, per quam pater omnia ab initio gubernauit, sicut per eandem omnia creauit. Hoc modo Christus ipsa generatione æterna ad dexteram patris est collocatus. 2. Quo ad destinationem ad officium mediatoris ab æterno factam. Nam ad hoc ab æterno fuit destinatus etiam secundum diuinitatem suam. 3. Quatenus secundum diuinitatem suam inde ab initio mundi exsequi cœpit & exsecutus est hoc officium mediatoris.

Eato-

*Quatenus
non sem-
per.*

Eatenus verò secundum diuinitatem suam Christus post ascensionem in cœlum collocatus est ad dexteram patris, quatenus illa gloriose sese exferere in natura humana, in qua sese tempore humiliationis suæ occultauerat. Nam tempore humiliationis, quo scilicet in terris Christus versabatur, humiliauerat sese etiam ipsius diuinitas, non quidem ~~se infirmiore reddendo, sed tantum se occultando & non exferendo.~~ Ergo sic etiam Christus secundum diuinam naturam suam collocatus est ad dexteram patris, deponendo nimirum humilitatem, quam nostra causa in sese susceperat, & gloriam quam ante iacta mundi fundamenta apud patrem habuerat (occultauerat autem tempore humiliationis) exferendo, non adiiciendo ei aliquid, quod antea non habuerit, nec illustriorem robustioremve illam faciendo, neque apud Deum, sed apud homines eam patefaciendo, & plenè ac liberè ius suum vsurpando, quo iure se quasi abdicauerat diuinitas Christi in naturæ humanæ assumptione. Ideo dicit: *Nunc glorifica me tu pater apud te ipsum ea gloria, quam habui apud te priusquam hic mundus existeret.* Hanc gloriam apud homines non habebat. Itaque petit, vt sicut eam semper habuit apud patrem, sic etiam patefaciat illam apud homines. Proinde non accipiendum est hoc, quasi λόγος aliquam mutationem suæ diuinitatis acceperit, sed eo quo dictum est modo.

Iob. 17. f.

Ad humanam Christi naturam quod attinet, secundum illam tunc primùm collocatus est Christus ad dexteram patris: cum ascendit ad cœlos. Tunc glorificationem est consecutus, cum accepit, quod antè non habebat. Oportuit enim Christum pati & mori, & sic ingredi in gloriam suam.

*Luc. 24. 26
Vbi quis-
rorem ar-
gumenta
ex sessione.*

Obiect. 1. Qui sedet ad dexteram Dei est vbique. Christus sedet ad dexteram Dei. Ergo est vbique. *Resp.* Concedi potest per communicationem idiomatum: Sed si quis inferat, etiam secundum carnem; plus erit in conclusione, quam in præmissis.

Obiect. 2. Dexteræ Dei est vbique. Natura humana se-

na sedet ad dexteram Dei. Ergo natura humana est ubique. *Resp.* Negatur consecutio, quia sunt quatuor termini. Non enim idem sunt dexteram Dei, & sedere ad dexteram Dei. Minor talis esse debet: Natura humana est dexteram Dei. Sed sic minor propositio est falsa. *Desinde* nec simpliciter vera est maior. Nam sessionis ad dexteram Dei pars est & illa visibilis gloria ac maiestas, qua ornata est humana Christi natura, & qua Christum prædictum Stephanus in cælo videbat. Hæc non est ubique, sed ibi duntaxat ubi est.

Act. 7. 56.

Obiect. 3. Christus ascendit supra omnes cælos, ut impleret omnia: scilicet præsentia carnis suæ. *Resp.* Fallacia figuræ dictionis ex vitiosa interpretatione. Ascendit ut impleret omnia scilicet donis, non carne, ossibus, & cute sua. Ita sunt monstra & deliria, quibus diabolus propinat gloriam Dei deridendam.

Eph. 4. 10.

Obiect. 4. Natura quæ accepit omnipotentiam, est ubique. Humanitas Christi accepit omnipotentiam. Ergo, &c. *Resp.* ad maiorem: natura ubique est quæ accepit omnipotentiam, scilicet reali transfusione seu communicatione proprietatum, non autem quæ eam accipit unionem tantum. Multa interim reali transfusione in humanitatem Christi collocata sunt, aliæ videlicet qualitates, quàm quas habebat in humiliatione & cruce. Nam longè plura & maiora dona collata sunt naturæ humanæ post ascensionem, quàm vel angelis vel hominibus ullis conferuntur: & respectu collationis horum donorum Christus secundum naturam suam humanam ad dexteram Dei collocatus est: secundum diuinitatem verò ad dexteram collocatus dicitur, quatenus eam glorificatus & in cælum sublatus in carne exseruit, atque ita consummationem gloriæ & summum glorificationis gradum adeptus est, ut prius fuit declaratum.

QVÆST. LI. Quid nobis prodest hac gloria nostri capitis Christi?

Dominica
XI.

Z

RESP.

RESP. Primum, quod per spiritum sanctum in nos sua membra, cœlestia dona effundit^a. Deindè, quod nos sua potentia contra omnes hostes protegit ac defendit^b.

a Actor. 2. 33. Ephes. 4. 10. b Psal. 2. 9. & 110. 1. 2. Iohan. 10. 28. Eph 4. 8.

EXPLICATIO.

Fructus sessionis Christi ad patris dexteram sunt omnia beneficia regni & sacerdotij Christi gloriosi, videlicet 1. Intercessio pro nobis, quæ quid sit, prius est dictum. 2. Collectio gubernatio & conseruatio ecclesiæ per verbum & spiritum sanctum. 3. Defensio ecclesiæ contra hostes. 4. Abiectio & destructio hostium. 5. Glorificatio ecclesiæ & abolitio omnium infirmitatum. Hi fructus sessionis Christi ad dexteram sequuntur ex eius officio, quod gerit.

*Beneficia
regni Christi
glorificati.*

Regni Christi glorificati beneficia sunt, quod nos regit per ministerium verbi, & spiritum sanctum, quod ministerium conseruat, ecclesiæ dat hospitia, efficax est per doctrinam in conuertendis electis: quod electos tandem suscitabit, omnes eorum infirmitates abolebit, eos glorificabit, absterget ab iis omnem lacrymam, collocabit eos in suo throno, eosque faciet patri suo sacerdotes ac reges. Sacerdotij Christi glorificati fructus est, quod pro nobis apparet & intercedit in cœlo, & quidem efficaciter, ita ut pater nihil nobis neget propter valorem intercessionis eius. Hinc oritur illa consolatio: Quia rex noster caput nostrum, caro nostra & frater noster sedet ad dexteram patris: ergo dabit ciuibus suis bona, spiritum sanctum: ergo membra sua viuificabit & glorificabit: ergo effundet in nos *cœlestia dona*, hoc est, veram Dei agnitionem, fidem, pœnitentiam, omnes virtutes Christianas: idque faciet tum ex amore fraterni, tum ex officio capitis. Quia talem habemus pontificem, qui ad dexteram patris consedit, non est quod quicquam de salute dubitemus: eam ipse tutò

*Beneficia
sacerdotij
Christi glorificati.*

nobis

nobis conseruabit, ac tandem certissimè conferet: *Iob. 10. 28. Nemo rapiet omes meas ex manu mea. Volo, & tibi sum Iob. 17. 24. ego, & illi sint mecum, quos dedisti mihi.*

Iam quæ est applicatio articuli de sessione Christi ad dexteram patris? *Resp.* Credo Christum in summa & diuina maiestate pro me & omnibus electis intercedere, & applicare nobis sacrificium suum, vt per & propter eum pater mihi det vitam æternam: & in hac vita etiam regere & defendere me contra diabolum & pericula omnia: tandemque me esse glorificaturum, & donaturum vita æterna.

QVÆST. LII. *Quid te consolatur reditus Christi ad iudicandum vivos & mortuos?*

RESP. Quod in omnibus miseriis & persecutionibus, erecto capite, eundem illum, qui se prius pro me iudicio Dei statuit, & maledictionem omnem à me abstulit, iudicem è cælo exspecto^a, qui omnes suos & meos hostes in æternas pœnas abiiciat^b: me verò cum omnibus electis ad se in cœlestia gaudia, & sempiternam gloriam traducat^c.

^a *Philipp. 3. 30. Luc. 21. 28. Rom 8. 23. Tit. 2. 13. 1. Thess. 4. 16.* ^b *Matth. 25. 41. 2. Thessal. 1. 6. 7.* ^c *Matth. 25. 34.*

EXPLICATIO.

In hoc articulo coincidunt tres loci per se diuersi: de secundo aduentu Christi, de fine mundi, & de iudicio extremo. De his locis coniunctim agemus, quia inter se cohærent, ita tamen, vt postremus, qui est de iudicio extremo, præcipuè tractetur. Nam parum esset nos cogitare de Christi secundo aduentu, nisi simul consideretur ad quid venturus sit.

Quæstio-
nes de ex-
tremo ad-
ventu &
iudicio.

Quæstiones igitur potissimum considerandæ
sunt:

- I. An sit futurum iudicium.
- II. Quid sit illud iudicium.
- III. Quis iudex.
- IV. Unde & quo venturus iudex.
- V. Quomodo venturus.
- VI. Quos sit iudicaturus.
- VII. Qualis futura sententia & exsecutio iudicij.
- VIII. Quare futura hac exsecutio.
- IX. Quando.
- X. Cur de eo debeamus esse certi.
- XI. Cur tempus incertum.
- XII. Cur differatur.
- XIII. An sit optandum.

I. An sit futurum iudicium?

Hæc quæstio necessaria est. Nam scriptura prædixit, postremis temporibus venturos irrisores, qui sint
 2. Pet. 3. 4. hunc articulum habituri pro fabula: *Vbi est sollicitatio aduentus eius? Nam ex quo die patres obdormierunt, omnia ita permanent ab initio creationis, &c.* Demonstrari quidem iudicium extremum ex philosophia non potest: sed neque contra hoc est in ea quicquam pugnans. Certitudo autem tota pendet ex doctrina ecclesiæ, & oraculis diuinis. Quamvis enim philosophus aliquid fortassis per caliginem diceret, & ratio etiam iudicer, bonis benè, malis malè esse debere, nec esse verisimile hominem ad has misérias conditum esse: tamen propter amissam cognitionem iustitiæ, bonitatis & veritatis diuinæ non potest satis certò concludere, quòd & quando sit futurum iudicium: multò minus, quibus futurum sit circumstantiis. Oportet ergo accedere testimonia scripturæ. Argumenta quidem quæ philosophia suppeditat, efficacia sunt per se, sed non explicantur nisi in theologia: proinde etiam tantum sunt efficacia in theologia. Probationes igitur futuri iudicij.

I. Sunt

1. Sunt testimonia scripturæ ex veteri & nouo testamento, directè hoc asserentia, vt prophetia Danielis. *Aspicebam in visione noctis, & ecce in nubibus Dan. 7. 13.* celsi quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquum dierum peruenit, & in conspectum eius appropinquare fecerunt eum: & dedit ei potestatem, & honorem, & regnum, & omnes populi tribus & lingua ipsi seruiunt: potestas eius potestas aterna, quæ non auferetur, & regnum eius, quod non corrumpetur. Et mox. *Antiquus dierum* Vers. 9. 10. sedis, vestimentum eius erat, & nix candidum: thronus eius flamma ignis: fluminis ignem procedebat, egrediebaturq; a conspectu eius: milles mille ministrabant ei, & decies milles centena millia coram eo stabant: postea iudicium sedit: & libri aperti sunt: & interfecta est bestia, & perditum corpus eius, & tradita incendio ignis. Item prophetia Enochii citata ab apostolo Iuda: *Ecce veniet dominus cum sanctis milibus suis, & ferat iudicium* Ind. 7. 14. *aduersus omnes, & redarguat, quicumque ex ipsis sunt* 15. *impij, de factis omnibus quæ impiè patraverint, deque omnibus duris, quæ locuti fuerint aduersus ipsum peccatores impij.* Item conciones Christi, maxime apud Matthæum cap. 24. & 25. Similiter conciones apostolorum: *Diem statuit dominus, quò iuste iudicaturus est orbem terrarum, per eum virum, quem definiit, fide palam* Act. 17. 31. *facta omnibus, illo à mortuis excitato. Ipse dominus cum* 1. The. 4. 16 *hortu. onis clamore & voce archangeli ac Dei tuba, descendens è cælo: & qui mortui fuerint in Christo, resurgent* Heb. 9. 27. *primum: deinde nos viui, qui reliqui erimus, rapiemur simul cum ois in nubes in occursum domini, in æra. Statutum est hominibus semel mori, postea verò iudicium.* Et vidi thronum magnum candidum, & quendam ei insidentem, &c. & vidi mortuos magnos & pusillos stantes in conspectu Dei: & libri aperti sunt: & alius liber apertus est, qui est liber vitæ, iudicatiq; sunt mortui ex his qua scripta sunt in libris, secundum opera ipsorum. Nec solum certitudo futuri iudicij constat ex his & similibus disertis scripturæ testimoniis, sed etiam ex aliis, ex quibus bona consequentia deducitur, qualia sunt:

2. *De decreto Dei*, quo ordinavit & proposuit sibi Deus ab æterno excitare mortuos. Ergo cum sit immutabilis, hoc decretum non antiquitabit. Eius decreti specimen exstat Ezech. 37. & exempla sunt Enoch, Elias, Christus, &c.

3. *De omnipotentia Dei*, qua potest etiam rationi absurda facere. Hoc argumento Christus vititur contra Sadducæos: *Erratis, nescientes scripturas, neque potentiam Dei.*

4. *De iustitia Dei*, quæ postulat bonis bonè, malis malè esse, & quidem perfectè: quod cum nunc non fiat, certum est restare aliud seculum, in quo Deus illam iustitiæ normam exercebit. Sic Paulus se & omnes pios in cruce consolatur: *Tolerantia vestra in oppressionibus indicium est iusti iudicii Dei, &c. siquidem qui vos affligunt, afflictionem vobis verò, qui affligimini, relaxationem nobiscum, cum patefiet dominus Iesus de caelo, cum angelis potentia sua, &c. Memento fili, te bona tua accepisse in vita tua, & Lazarum similiter mala: nunc autem hic solatio fruitur, tu verò cruciari.*

5. *De fine*, ad quem à Deo conditum est genus humanum. Deus necessario assequitur suum finem. Ad hoc autem condidit genus humanum, ut esset templum in quo habitaret, cui communicaret lætitiā & beatitudinem: quod cum nunc non fiat, nec tamen fieri possit, ut præstantissimam creaturam Deus ad miseriam perpetuam crearet: certò colligimus futuram mutationem. Assequetur enim Deus suum finem, nec patietur ut templum spiritus sancti perpetua consumatur putredine. Felicitas est pars imaginis Dei, ad quam homo erat conditus. Sed hæc destructa est à diabolo. Ergo Deus eam restituet, quia fortior est diabolo. Neque enim solum est verisimile (ut philosophus argumentatur) sed & longè certissimum, hominem non esse conditum ad has miseras, sed ad faciē meliorem, qui licet in hac vita variis modis impediatur: eum tamen certò Deus in homine tandem consequetur. Hoc argumento confirmatur etiam corporum nostrorum resur-

resurrectio & felicitas, iuxta illud Pauli: *An ignoratis 1. Cor. 6. 19.* corpus vestrum esse templum spiritus sancti, qui est in vobis?

6. *De gloria*: quia Deus hominem creavit, ut ipsum perpetuò celebret, quod non fieret sine resurrectione & iudicio. Alia argumenta ad hæc referri possunt.

II. Quid sit iudicium extremum?

In omni mundano iudicio, sunt reus, actor, & iudex, causa, cognitio causæ, lex secundum quam iudicatur, sententia absolutionis vel damnationis, & eius executio secundum leges. Iudicium igitur mundanum in genere est inquisitio causæ à iudice ordinario secundum leges facta, & sententiæ de reo vel absolvendo vel plectendo latio & executio.

Hinc facile eruitur definitio iudicij extremi, quod Deus exercebit per Christum. Accusatoribus vel testibus non egebit hic iudex, quia ipse manifesta faciet opera omnium, cum sit *apodicticus*: sed tantum erunt, rei, lex, sententia & executio sententiæ.

Iudicium igitur extremum erit, quando in fine dierum Christus iudex in gloria & maiestate patris & angelorum visibiliter descendet de cælo in nubes, & suscitabuntur omnes homines, qui mortui fuerunt ab initio mundi, reliqui autem subito immutabuntur, & sistentur omnes ante tribunal Christi, qui de omnibus feret sententiam, & impios cum diabolis abiciet in æternas pœnas, pios autem ad se assumet, ut cum ipso & beatis angelis in cælo fruantur æterna felicitate & gloria: *Ita veniet quemadmodum conspe-*

*Iudicium
extremum
quid sit.*

xistis eum proficiscentem in calum. Breuius: *Iudicium extremum* erit resectio cordium, & patefactio omnium eorum, quæ homines fecerunt, & discretio ac separatio iustorum & iniustorum, à iudice Deo per Christum futura, & latio sententiæ de omnibus, sententiæque executio secundum doctrinam legis & euangelij, quæ erit perfecta liberatio

Act. 1. 11.

ecclesiz, & abiectio impiorum ac diabelorum in æternas pœnas.

Huius definitionis partes omnes confirmantur ex scriptura. 1. Erit resectio & patefactio omnium. Nam aperientur libri, vt manifesta fiant arcana cordium. 2. Fiet separatio iustorum & iniustorum. Iudex enim separabit alios ab aliis, vt pastor separat oues ab hœdis & statuet oues ad dexteram suam, hœdos ad sinistram. 3. Hæc separatio fiet ab ipso Deo. Erit ergo iudicium planè diuinum & iustissimum. *Si Deus iustus, quomodo iudex erit mundi?* Per Christum fiet: quia pater omne iudicium dedit filio. *Deus constituit mundum iudicare per virum.* 4. Erit latio sententiæ: quia iudex stantibus ad dexteram dicet: *Venite benedicti patris mei, possidete regnum paratum vobis à iactis fundamentis mundi.* Aliis ad sinistram: *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius.* 5. Fiet æterna executio *Et abibunt isti in ignem æternum: iusti vero in vitam æternam.* 6. Hac ratione secundum legem & euangelium pij & impij iudicabuntur, hoc est, iusti vel iniusti declarabuntur coram tribunali Christi. Nam absolutio iustorum fiet principaliter secundum euangelium, confirmabitur per legem. Damnatio iniustorum fiet principaliter per legem, confirmabitur ab euangelio. Sententia de impijs feretur ex merito ipsorum: sententia de pijs feretur ex merito Christi fide ipsis applicato, cuius fidei testimonium erunt opera. Fatebuntur ipsi non secundum meritum suum, sed secundum gratiam fieri retributionem præmiorum: *Quando vidimus te esuriem, aut sitientem?* Naturaliter omnes iræ Dei sumus obnoxij. Benedicti tamen à Deo pronunciabimur non vtique in Adamo, sed in semine benedicto, Christo. Proinde sententia hæc erit secundum euangelium.

Obiect. At vniciq; secundum opera sua reddetur. Ergo non secundum euangelium, sed secundum legem tantum iudicabitur. *Resp.* Etiam electis reddetur secundum opera: non quod opera eorum sint merita, sed quod

quòd sint effecta fidei. Electis ergo reddetur secundum opera, effecta fidei, h e, iudicabuntur secundum fidem. Secundum fidem verò iudicari, est iudicari secundum euangelium. Potius autem Christus iudicabit secundum effecta fidei, quàm secundum fidem:

Cur secundum effecta fidei potius quàm secundum fidem.

1. Quia volet manifestum esse omnibus, cur sic iudicet: ne impij calumnientur ipsius iustitiam, quasi inique det vitam æternam credentibus: probabit ex fructibus fidei, fidem eorum veram fuisse, id eoq; tales esse eos, quibus iuxta promissionem debeat victoria. Monstrabit igitur impiis opera nostra, eaq; ad refutandum illos proferet, tanquam testimonia, quod in hac vita applicuerimus nobis meritum Christi. 2. ut in hac vita consolationem habeamus ex operibus, nos sistendos ad dexteram.

III Quis sit futurus iudex?

Iudex erit Christus, persona eadem, quæ & mediator. Pater enim *omne iudicium dedit filio: & auctoritatem ei dedit iudicium exercends: quia filius hominis est.* Non quòd remoucantur à iudicio pater & spiritus sanctus, sed quia Christus in sua natura humana apparebit, loquetur, & feret sententiam. Ipso autem loquente, Deus loquetur, & ipso iudicante, Deus iudicabit, non solum, quia ipse Deus est, sed etiam, quia pater per ipsum loquetur & iudicabit: *ipse definitus est à Deo iudex viuorum & mortuorum. Iudicaturus est orbem terrarum iuste per eum virum quem definit.* Itaq; iudicium erit totius indiuiduæ trinitatis, quod ad consensum & auctoritatem: Christi verò, quòd ad visibilem actum, promulgationem & executionem sententiæ. Nam Christus visibiliter de omnibus feret sententiam, & latam exsequetur. Ecclesia etiam iudicabit, quod ad approbationem huius iudicij, quomodo Christus dicit apostolos sessuros super duodecim thronos, & iudicaturos duodecim tribus Israël. Nos ergo etiam iudicabimus, h e, Christi sententiam approbabimus, eique subscribemus.

Ioh. 5. 22. 27

Act. 10. 42.

Act. 17. 31.

Quomodo

ecclesia sit

iudicatura

Luc. 22. 30.

*Cur Christus
fit iudica-
torus.*

1. Sed quare Christus homo erit iudex? 1. Quia debet iudicare homines. Ergo necesse est eum ut iudicem ab hominibus conspici. Nam Deus est inuisibilis. 2. Quia per eundem mediatorem Deus vult glorificari ecclesiam, per quem etiam est iustificata, quique ei beneficia hæc promeruit. *Per eum & virum Deus*
- Act 17. 31. iuste iudicabit orbem terrarum, quem definiit. Videbunt*
- Matth. 24. filium hominis venientem in nubibus celi, cum potentia*
30. *& gloria multa. Pater auctoritatem dedit filio iudicium*
- Ioh. 5. 27. etiam exercendi, quatenus filius hominis est.* 3. Ut habeamus hanc consolationem, iudicem hunc, cum sit redemptor & frater noster, & caput nostrum, nobis fore propitium, neque damnaturum eos, quos suo sanguine redemit, imò quos fratres & membra sua
- Hebr. 2. 17. facere dignatus est. Consolatur igitur nos. 1. Persona*
- Ephes. 5. 30. iudicis. Est enim frater noster & caro nostra. 2. Promissio iudicis. Promisit enim & dixit: *Qui credidit in filium, habet vitam aeternam, & in condemnationem non veniet, sed transiit à morte in vitam.**
- Ioh. 3. 36. & 5. 24.*
4. 4. Propter iustitiam Dei. Quia Christum mundus affecit contumelia, repudiatis eius beneficiis: idè videbunt, quem confixerunt, ut eò magis confundat impios hostes suos, qui eum cogentur videre iudicem, cui tantum restiterunt.
- Zach. 12. 50*
- Ioh. 19. 37.*
- Ioh. 11. 47.* *Obiect.* Christus dicit se non venisse ad iudicandum. Quomodo igitur erit iudex? *Resp.* Loquitur de primo aduentu, in quo non venit ad iudicandum, sed ad servandum mundum. In secundo autem aduentu propterea veniet, ut sit iudex vivorum & mortuorum.
- 3. 17.*

IV. Undè & quò sit venturus iudex?

Act 1. 11.
2. Thess. 1. 7
Matth. 26.
64.

Eccolo expectamus iudicem nostrum Christum venturum in nubes. Indè enim veniet, quò discipuli ascendentem viderunt: *Patefiet dominus Iesus de caelo cum angelis potentia sua. Ab hoc tempore Videbitis filium hominis sedentem ad dexteram potentia Dei, & venientem.*

Venientem in nubibus celi. Conuersatio nostra in celis est, Phil. 3. 20.
Vnde & seruatorem expectamus dominum nostrum Ie-
sū Christum. E cœlo igitur, vbi sedet ad dexteram
Dei (non ex aëre aut mari aut terra:) descendet in
nubes, hoc est, descendet è cœlo visibiliter in hanc
regionem aëris, sicut reuera visibiliter per nubes as-
cendit in cœlum: Sicut eum vidistis ascendentem, ita ve-
niet. Hæc necessariò proponuntur, vt ecclesia sciat,
vndè sit expectandus iudex & redemptor. Sicut e-
nim Christus vult sciri, quonam ascenderit: ita et-
iam vult sciri, vndè rediturus sit, vt simus certi, eum
non deposuisse naturam humanam, quam assump-
serat.

Act. 1. 11.

V. Quomodo venturus sit?

1. Veniet verè, visibiliter, & localiter, non phan-
 tasticè: *Ita veniet sicut vidistis eum ascendentem in cœ-*
lum. Sed visibiliter & localiter ascendit. Ergo sic des-
cendet. Videbunt filium hominis venientem in nubibus
celi: & cognoscent eum esse Deum ex visibilitate
maiestate. Videbunt quem transfixerunt 2. Veniet in-
 structus gloriâ patris & maiestate diuina, cum omni-
 bus angelis, cum voce & tuba archangeli, cum po-
 tentia diuina ad excitandos mortuos, ad separandas
 oues ab hœdis, ad liberandos pios, & abiiciendos im-
 pios in pœnas æternas: *Filius hominis veniet cum glo-*
ria patris sui & angelis suis, hoc est, veniet in tali glo-
ria, quæ soli vero Deo conueniat: & gloriosus, pro-
pter gloriosum comitatum & satellitium angelo-
rum. 3. Veniet subitò, impiis non expectantibus, cum
dicent: pax, pax, veniet vsq; sur in nocte.

Act. 1. 11.

Mat. 24. 30

Zac. 12. 10.

Mat. 16. 27

1 The. 5. 2. 3

VI. Quos sit iudicaturus?

Iudicabit omnes homines, tam viuos quàm mor-
 tuos, tam bonos quàm malos, etiam angelos malos.
 Homines autem dicuntur viui vel mortui respectu
 status, qui præcedit iudicium. Viui enim intelligun-
 tur, qui ad iudicium vsque superuixerunt. Reliqui
 omnes

omnes dicuntur mortui: atque hi tempore iudicii resurgent: illi immutabuntur, quæ immutatio illis erit

1. Cor. 15. 51 mortis loco: & sic omnes sistemur apud tribunal Christi.

Rom. 14. 10

Obiect. 1. Qui credit, non venit in iudicium, Ergo non omnes iudicabuntur. *Resp.* Qui credit, non veniet in iudicium condemnationis, sed veniet in iudicium absolutionis. Omnes ergo iudicabimur, quatenus latè sumitur vocabulum iudicii pro toto actu iudicii, seu pro damnatione & absolutione simul. Sed non omnes iudicabimur, quod ad damnationem attinet. Diaboli iudicabuntur, quantum ad promulgationem iudicii iam facti, & quantum ad exasperationem iudicii.

Iob. 16. 11.

Obiect. 2. Princeps mundi iam iudicatus est. Ergo non tunc demùm iudicabitur diabolus. *Resp.* Diabolus iam iudicatus est, sed tantùm 1. decreto Dei. 2. in verbo. 3. sua conscientia. 4. inchoatione pœnæ. Tunc autem sic iudicabitur, promulgata publicè sententia, ut nihil ampliùs in Deum & ecclesiam possit moliri.

VII. Qualis sit iudicii processus, sententia, & executio futura?

1. Virtute & potentia diuina Christi, & eiusdem voce humana fiet suscitatio mortuorum. Omnes enim, qui in monumētis sunt, audient vocem eius, & prodibunt. Viuentes immutabuntur, & ex mortalibus fient immortales.

Iob. 5. 28.

1. Cor. 15. 53

Mat. 13. 40.

2. Ministerio angelorum omnes sistentur tribunali. Per angelos enim tanquam per messorēs illos Christus colliget pios & impios à quatuor plagis mundi, & omnes sistet iudicio. Per angelos hoc faciet, non necessitate, sed imperio: non quod egeat eorum opera, sed ut se dominum angelorum & omnium creaturarum declaret: pertinebitque id ad maiestatem & gloriam iudicis. 3. Mundus, cœlum, terra, igne liquefcent, fietque mutatio presentis status, & repurgatio creaturarum, non omniū abolitio 4. Fiet piorum & impiorum separatio, & ferretur

retur de utrisque sententia. De impiis principaliter secundum legem (vt supra etiam attigimus) ita tamen vt euangelium eam approbet: de piis principaliter secundum euangelium, ita tamen vt lex ea sit contenta. Electi ergo audient sententiam ex euangelio, ex merito Christi per fidem apprehenso, cuius fidei testimonia erunt ipsius opera: *Venite benedicti, Mat. 25. 34 possidete regnum, &c.* Impij verò audient terribilem vocem legis: *Ite maledicti in ignem aeternum. 3.* Tandem sequetur glorificatio perfecta piorum, & abiectio impiorum in sempiternos cruciatus. Pios enim Christus in gloriam ad se traducet: *Rursum Veniam, & assumam vos ad me. Rapiemur in occursum Domini in Ioh. 14. 3. aëra, & ita semper cum Domino erimus.* Impij verò *1. The. 4. 17* cum diabolis abiicientur, & pœnis æternis adiudicabuntur.

Obiect. Qui non credit, iam iudicatus est. Ergo impij iam sunt condemnati, & non tunc demum condemnabuntur. *Resp.* Quemadmodum diabolos diximus iam esse iudicatos: ita & impij iam sunt iudicati & condemnati. 1. Decreto Dei. 2. In verbo, hoc est, quatenus hoc Dei decretum in verbo reuelatum est. 3. Suis ipsorum conscientis. 4. Inchoatione. Sed tunc impij iudicabuntur cum diabolis, promulgatione eius iudicij. Nam tunc fiet. 1. Manifestatio iudicij Dei, quod iuste pereant, qui pereunt. 2. Impij etiam patientur pœnas & cruciatus corporis, quod nunc est sepultum. 3. Impiis & diabolis pœnz exasperabuntur, & ita coerceruntur, ne possint amplius lædere pios, Deumq; & ecclesiam contumeliis afficere. Hiatus ingens inter nos & illos constitutus transitum illis intercludet, vt nobis nocere desistant.

VIII. Quare futurum sit hoc iudicium?

Causa principalis est Dei decretum. Idè enim futurum est, quia Deus decreuit, & dixit illud futurum. Necessè igitur est, vt fiat. 2. Vt Deus assequatur finem creati hominis, & ab electis in æternum celebretur. 3. Vt ostendat perfectam bonitatem & misericordiam

ricordiam suam erga electos, qui in hac vita cruciantur. 4. Propter perfectam iustitiam & veritatem Dei, ut hanc etiam ostendat in puniendis impiis, qui hic florent. Oportet enim ut perfecte tandem bonis benè, malis malè sit, secundum corpus & animam. *Summa*, ut impios Deus abiiciat, ecclesiam liberet, ut habitet in nobis, & sit omnia in omnibus.

IX. Quando futurum sit iudicium?

1. Futurum est iudicium in fine dierum, seu in fine mundi. Nam tres sunt partes durationis mundi, 1. ante legem. 2. sub lege. 3. sub Christo. Pars tertia sub Christo vocatur finis mundi, finis dierum, tempus extremum, ultima hora: duratio nempe à primo Christi aduentu vsque ad secundum. Ergo non erit tantum spatium inter aduentum primum & secundum, quantum fuit ab initio mundi vsque ad aduentum primum. Nos enim in postremos dies incidimus, quotidie siquidem signa iudicii prædicta conspiciamus. *Puerulus ultimum tempus adest: & sicut audistis antichristum venturum, & nunc antichristi multiplicaverunt esse: Unde scimus ultimum tempus adeste.* 2. Annus autem, mensis, dies & hora ignoratur, etiam ab angelis, & ab ipso Christo in statu humilitatis. 1. quo ad naturam humanam. 2. quo ad officium mediatoris, quatenus videlicet illud non postulat, ut tempus iudicii nobis declarèt: *De die illo & hora, nemo scit, ne angeli quidem qui in caelo sunt, nec ipse filius, sed solus pater.*

X. Cur Deus velit esse certos de iudicio?

Tempus quidem iudicii futuri nobis est incognitum: sed ut certissimum est, iudicium esse futurum, sic Deus de eo vult nos esse certos. 1. *Propter gloriam suam*, ut nimirum refutare possimus Epicuræos, qui hanc de futuro iudicio doctrinam habent pro fabula, & ex confusione, quæ nunc est in mundo, inferunt, aut mundum non curari à Deo, aut si curetur à Deo, ipsum esse iniustum. Iustis, inquit, debet esse benè.

benè. Hoc autem non fit. Ergo Deus aut non potest id præstare, aut non stat promissis, aut non est prouidentia. *Resp.* Sed opponendum est istorum cauillo, quòd secutura sit immutatio huius status. Quoniam enim in hac vita iustis non est benè: ergo benè tandem illis erit post hanc vitam. 2. *Propter consolationem nostram*, vt sciamus secuturam aliquando huius miseri status commutationem. 3. *Vt contineamus nos in timore Dei atque officio nostro.* Futurum est iudicium: demus igitur operam vt in hoc iudicio consistere possimus: *Vigilate igitur omni tempore, rogantes, et digni habeamini, qui effugiatis ista omnia, qua futura sunt, & consistatis coram filio hominis.* Cum igitur hac omnia soluantur, quales oportet vos esse in sanctis conuersationibus & pietatis officiis. 4. *Vt impij reddantur animòrùm inexcusabiles.* Monentur enim satis, vt omnibus momentis sint parati: nimirum ne dicant, de improviso se oppressos esse.

XI. Cur velit diem iudicij à nobis ignorari?

Licet certissimum sit iudicium tandem futurum: dies tamen huius iudicij planè est incertus: *De die illo ac hora nemo scit, ne angeli quidem, qui in celo sunt, nec filius, sed solus pater.* Causæ cur velit Deus nos latere, sunt. 1. *Vt exerceat fidem, spem & patientiam nostram, vt credamus Deo, perseueremus in expectatione promissionum, tamen si ignoremus, quando futura sit liberatio.* 2. *Vt frenetur nostra curiositas.* 3. *Vt contineat nos in timore sui, in pietate & officij executione: ne simus securi, sed parati expectemus, quia incerti sumus, quando venturus sit Dominus.* 4. *Vt etiam impij pœnitentiam non differant, quia horam ignorant, ne comprehendat eos imparatos dies iudicij: Si sciret pater familiàs, qua Vigilia fur venturus sit, Vigilaret. Vigilate, quia nescitis diem, qua venturus sit dominus. Negatiimini donec Veniam.*

XII. Cur

XII. Cur iudicium differat?

- Differt Dominus aduentum suum & iudicium.
1. Ut exerceat in piis fidem & patientiam, spem, & inuocationem.
 2. Ut omnes electi aggregentur ad ecclesiam. Propter hos enim, non propter impios, mundus consistit. Nam creaturæ sunt conditæ propter filios Dei. Impiis utuntur sicut fures & latrones. Aggregatis verò aggregandis ad ecclesiam, erit finis. Vult autem Deus electos colligi mediis ordinariis in hac vita: vult eos audire verbum, ac per illud renasci & conuerti, ad quod requiritur tempus.
 3. Ut omnibus concedat tempus pœnitentiæ, sicut tempore Noë: atque ut dilatio impios & contumaces reddat inexcusabiles: *Multa lenitate tulit Sasa ira. An nescis Rom. 2. 4. re benigntate Dei ad resipiscentiam Vocari?*

XIII. An iudicium extremum sit optandum?

- Est omnino: quia est ~~certum~~ discernens pios ab impiis, electos à reprobis, quam discretionem pij vehementer expetunt. Perpetuò enim suspirant cum
- Rom. 7. 24. Paulo: Quis me liberabit a corpore mortis huius? Cupio dissolui & esse cum Christo.* Spiritus sanctus efficit id desiderium in cordibus eorum, ut elament eum spiritu & sponsa: *Veni domine Iesu, & qui audit, dicat, Veni.* Impij verò ad mentionem huius iudicii exhorrescunt. *Dann es dienet ihnen nicht in ihre Rüthen.* Hoc certum est signum impietatis. Nisi enim quis dicat, veni, non est membrum sponsæ, nec habet spiritum Christi, vocem illam piis suggerentem.

Quid igitur est, credo in Christum venturum ad iudicandum viuos & mortuos? *Resp.* Credo. 1. Quòd Christus certo sit venturus, & quòd in aduentu eius futura sit renouatio cœli & terræ. 2. Quòd idem ille Christus venturus sit, qui pro nobis est passus, mortuus & resurrexit. 3. Quòd venturus sit visibiliter & gloriose ad liberandam ecclesiam, cuius ego sum membrum. 4. Quòd sit venturus ad abiiciendos impios

impios in æternas pœnas. Ex his consolationem pertipimus magnam simul & solidam: Nam quia futura est cœli terræque renouatio, concipimus fiduciam, fore & nostrum statum aliquando alium & meliorem: quia Christus veniet, iudex nobis erit propiti-
Consolatio ex aduentu Christi.
 us. Ipse enim veniet ad iudicandum, qui nobis est meritis iustitiam, qui noster est frater, redemptor, patronus: quia gloriose veniet, etiam feret sententiam iustam & satis potens erit ad nos liberandos: quia veniet ad liberandam ecclesiam, erit quod læti ipsum expectemus: quia abiiciet impios in æternas pœnas, patienter feramus ipsorum tyrannidem: deniq; quia liberabit pios, impios abiiciet, etiam nos aut liberabit aut abiiciet, ac proindè necesse est, vt respiscamus, & in hac vita grati simus, & securitatem carnalem fugiamus, vt simus in eorum numero, quos liberabit.

De Deo spiritu sancto.

QVÆST. LIII. *Quid credis de spiritu sancto?* *Dominica XX.*

RESP. Primùm, quòd sit verus & coæternus Deus, cum æterno patre & filio^a. Deindè, quòd mihi quoque datus sit^b, vt me per veram fidem, Christi & omnium eius beneficiorum participem faciat^c, me consoletur; & mecum in æternum maneat^e.

^a 1. Ioh. 5. 7. Gen. 1. 1. Iesa 48. 16. 1. Corinth. 3. 6. & 6. 19: *Act. 5. 3. 4.* ^b Gal. 4. 6. Matth. 28. 19. 20. 2. Corinth. 1. 22. *Eph. 1. 13.* ^c Gal. 3. 14. 1. Pet. 1. 1. 2. 1. Corinth. 6. 17: *d Ioh. 15. 6. Act. 9. 31. e Ioh. 14. 16. 1. Pet. 4. 14.*

EXPLICATIO.

Hac tertia symboli parte sex articuli continentur, quorum primus est de ipsa spiritus sancti persona: alter de ecclesia, quæ per spiritum sanctum colligitur;

A 2

confir-

confirmatur & conseruatur: quatuor sequentes sunt de beneficiis Christi per spiritum sanctum in ecclesiam collatis, communione sanctorum, remissione peccatorum, resurrectione carnis, & vita æterna.

De spiritu sancto tria præcipuè in considerationem veniunt, persona, officium, & dona seu effecta. Sed vt plenior sit explicatio, hæc ordine considerentur:

- Quæstiones de spiritu sancto.*
- I. *Quid nomen spiritus significet.*
 - II. *Quid & quid sit spiritus sanctus.*
 - III. *Quod eius officium.*
 - IV. *Qua & quotuplicia eius dona.*
 - V. *A quo & cur detur.*
 - VI. *Quibus & quatenus detur.*
 - VII. *Quando & quomodo detur & accipiat.*
 - VIII. *Quomodo retineatur.*
 - IX. *An & quomodo amittatur.*
 - X. *Quare sit necessarius.*
 - XI. *Vnde agnoscatur eius habitatio in nobis.*

I. *Quid nomen spiritus significet?*

Spiritus aliquando notat causam aliquando effectum. Spiritus à spirando, sicut *vinum* à *vinu*, aliquando pro causa sumitur, aliquando pro effectu. Quando pro causa accipitur, significat naturam seu vim

agitantem & cientem aliquid: & hanc vel increatam vel creatam. Increatam, vt Deus essentialiter & personaliter est spiritus, hoc est, incorporeus, spiritualis essentiz, sine dimensionibus eorum, indiuisibilis: *Deus spiritus est*. Creatam vel incorporatam, vt sunt angeli boni, mali, animæ humanæ, &c. *Qui facit angelos suos spiritus. Aufert spiritum eorum, & deficient*: vel corpoream, qualis est: ventus & vapores impellentes: *Spiritus ubi vult flat*. Quando pro effectum seu pro ipso motu & agitatione capitur, significat. 1. Aërem impulsam. 2. Ipsam impulsione & motum aëris. 3. Ventum & vapores aliunde impulsos. 4. Affectus & motus spirituales bonos vel malos. Sic spiritus timoris, roboris, vertiginis, fornicationis,

Ioh. 4. 24.

Psal. 104.

4. 29.

Ioh. 3. 6.

tionis, &c. 5. Dona spiritus sancti. *Spiritus ne exstinguitur. 1. Thef. 8.*
gnite. In hac doctrina spiritus causam significat mo-
 uentem seu motorem, nempe tertiam personam
 deitatis, quæ efficax est in mentibus ac voluntatibus
 hominum.

Vocatur autem hæc persona *spiritus*. 1. Quia est *spiritus*
 spiritualis essentia, incorporea, inuisibilis. 2. Quia *quærens*
 spiratur à patre & filio, hoc est, quia est persona, per
 quam pater & filius immediatè efficiunt motus in
 cordibus electorum, seu quia est agitator ac motor
 immediatus diuinorum operum. Pater & filius mo-
 uent, sed per hunc spiritum. 3. Quia ipse spirat &
 efficit motus immediatè in cordibus, vnde & virtus
 altissimi vocatur. 4. Quia est æqualis & idem cum
 patre & filio Deus. Deus autem spiritus est. *Sanctus*
Sanctus dicitur. 1. Quia in se & sua natura sanctus est. *quærens*
 2. Quia est sanctificator, electos immediatè sancti-
 ficans. Pater & filius per ipsum sanctificant, eoque
 mediatè.

II. Quis & quid sit spiritus sanctus?

Spiritus sanctus est tertia persona veræ & vnicæ
 deitatis, à patre & filio procedens, patri filioque coæ-
 terna, coæqualis & consubstantialis, quæ ab utroque
 mittitur in corda electorum, vt eos ad vitam æter-
 nam sanctificet. Hæc descriptio vt confirmetur ad-
 uersus hæreticos: eadem de deitate spiritus sancti
 ex scripturis ostendenda sunt, quæ prius de deitate
 filij demonstrata fuerunt, esse nimirum. 1. *ὁ θεὸς ἀληθινός*
 seu personam. 2. *ἔκ τῶν* à patre & filio. 3. Vtrique *ἰσὺν*.
 4. *ὁμοῦς*. Omnia hæc ostendit testimonium aposto-
 li: *Ea quæ sunt Dei, nemo nouit, nisi spiritus Dei.* Nos Verò
 non spiritum mundi accepimus, sed spiritum, qui ex Deo
 est: vt sciamus, quia Deus est nobis gratificatus. Item il-
 lud: *Omnia hæc efficit vnus ille & idem spiritus, distri-*
buens prout illi singulis, sicut vult. Sed singula ordi-
 ne sunt ostendenda.

1. Cor. 2. 12.

1. Cor. 12. 11.

1. *Ἅγιος πνεῦς* esse spiritum sanctum probatur. 1. Ab apparitionibus eius: quia visibili specie apparuit, Descendit spiritus sanctus super Christum *συνελθὼν εἰς αὐτόν*, tanquam columba: Et visæ sunt iis (apostolis) dispersæ linguæ instar ignis, qui etiam sedit super unumquemq; eorum. Nulla autem qualitas aut motus animorum aut cordium creatus assumit & gestat corpoream speciem. Nam accidens non modò nullam assumit speciem, sed & indiget alio, in quo ipsum hæreat. Nequè verò sanctitatis, pietatis, amoris Dei aliorumq; motuum spiritalium subiectum est aër, sed mentes humanæ. 2. Quia vocatur Deus: 1. Cor. 3. 16. *An nescitis vos esse templum Dei, & spiritum sanctum habitare in vobis? Cur impleat Sathanas cor tuum, & mentieris in spiritum sanctum? Non es mentitus hominibus, sed Deo.* Vide etiam Iesa. 40. 7. 13. Act. 28. 25. Ephes. 4. 4. 30. Quocunque igitur modo hæretici dicant spiritum sanctum vocari Deum, tamen fieri non potest, quin sit *ἁγιος πνεῦς* seu persona subsistens, cum Deus sit *ὁ ὢν*: nostra autem pietas, bonitas, pij motus & alij affectus spirituales, Deus dici non possunt.
3. Quia est author baptismi, & in nomine eius perinde atque in nomen patris, & filij, h. e. eius iussu, voluntate, & autoritate, baptizamur. Rei autem mortuæ, vel non existentis, vel donorum Dei iussu, voluntate & autoritate nequaquam baptizamur. 4. Quia propria personæ ei tribuuntur: ut quodd doceat, ducat in omnem veritatem, & consoletur: quodd distribuat dona prout vult: quodd vocet ac mittat apostolos: & in iisdem loquatur: *Spiritus sanctus vos docebit, quæ oporteat dicere: Separate mihi Barnabam & Saulum. Tentabant ire in Bithyniam, sed non sinit eos ire spiritus: quodd annunciet futura: Quæ ventura sunt, annuntiabit vobis:* quodd det oracula, de Simeonis morte, de Iuda proditore, de professione Petri ad Cornelium, de vinculis & afflictionibus manentibus Paulum Hierosolymæ, de apostasia & deceptibus postremorum temporum, de significatione ingressus pontificis in sacrarium prioris tabernaculi, de sc-

de fardere nouo, de Christi perpeſſionibus & gloria Hebr. 10. 15.
 illas ſecurura, &c. quòd intercedat pro nobis gemi- I. Pet. 1. 11.
 ribus ineffabilibus, & clamet abba pater: quòd tēte- Rom. 15. 26.
 tur à mentiētibus: deniq; quòd teſtetur in cœlo cum Act. 5. 9.
 patre & filio. Hæc omnia ſunt perſonæ exiſtentis. vi- I. Ioh. 5. 7.
 uentis, volentis & agentis conſilio, &c. 5. Quia diſer- 5.
 tē à donis diſtinguitur: *Discrimina donorum ſunt, ſed* I. Cor. 12. 4.
idem ſpiritus. Omnia autem hac efficit vnus idemq; ſpiri- II.
tus, diſtribuens illa prout ſingulis, ſicut vult. Pluri-
 mum igitur dona differunt ab ipſo ſpiritu.

Obiect. Donum Dei non eſt perſona. Spiritus ſan- Act. 2. 39
 ctus dicitur donum Dei. Ergo non eſt perſona. Reſp.
 Maioreſt falſa vniuerſaliter. Nam & filius eſt datus,
 & donum Dei: & tamen eſt perſona. Vocatur autem
 ſpiritus ſanctus donum propter miſſionem, quia mit-
 titur à patre & filio: *Conſolatorem illum ego miſſum ſo-* Ioh. 15. 26.
bui à patre: & eſt tale donum, quod efficit ſua virtute
reliqua.

Ad hoc eſſe ſpiritum ſanctum, hoc eſt, diſtinctum à II.
patre & filio, probatur aduerſus illos, qui dicunt eum S. ſanctum
eſſe patris & filij ſpiritus. Nemo autem eſt ſui ipſius ſpi- eſſe diſtin-
ritus, ſicut nemo eſt ſui ipſius pater, nemo ſui ipſius ctum à pa-
ſilius. Ergo ab vtroque eſt alius. 1. Expreſſe in ſcri- tre & filio.
ptura ſpiritus ſanctus vocatur alius à patre & filio: I.
Rogabo patrem, & alium paracletum miſſet vobis. Quem 2.
ego vobis miſſum à patre. Tres ſunt in cœlo qui teſtan- Ioh. 14. 16.
tur: pater, ſermo & ſpiritus ſanctus. Eſt ergo ab vtro- Ioh. 15. 26.
que diſtinctus. 3. Dicitur mitti à patre & filio. Eſt I. Ioh. 5. 7.
 ergo ab vtroque diſtinctus. Nemo enim mittitur à
 ſeipſo. Poſſeſt quis accedere ſua voluntate, & à ſe
 ipſo: ſed mitti à ſe ipſo nemo poſſeſt: *Ego miſſum eum* Ioh. 15. 26.
vobis à patre. Pater miſſet eum in nomine meo. 4. Ab Ioh. 14. 26.
 attributis diſtinctis. Solus ſpiritus ſanctus procedit
 à patre & filio: ſolus apparuit in ſpecie columbæ &
 ignis, non pater aut filius. Chriſtus etiā non per pa-
 trem aut filium, ſed per ſpiritum ſanctum conceptus
 eſſe dicitur, hē, immediata virtute atq; efficacia ſpi-
 ritus ſancti: *Spiritus ſanctus ſuperueniet in ſe, & virtus* Luc. 1. 35.

altissimi in umbrabit te. Est igitur alius à patre & filio. Hæretici his scripturæ argumentis conuicti concedunt spiritum sanctum esse *ὁμοούσιον*, sed patris, & sic obiciunt.

Obiect. 1. Virtus patris est ipse pater. Spiritus sanctus vocatur virtus patris. Ergo spiritus sanctus est ipse pater. *Resp. 1.* Sunt quatuor termini: quia in maiore virtus sumitur pro natura seu potentia patris; in minore pro persona, per quam pater exserit suam potentiam.

Obiect. 2. Quod est omnibus personis commune, non debet restringi ad vnā. Vocabulum spiritus est tribus personis commune. Ergo non debet restringi ad tertiam. *Resp.* Concedo totum, si intelligatur spiritus de essentia: non autem, si de ordine existendi & operandi. Nam spirans & spiritus differunt: alius est procedens, alius à quo procedit: alia persona deitatis tertia, alia prima vel secunda. At spiritus sanctus vocatur tertia persona: idque non quòd in Deo sit prius aut posterius tempore, sed propter ordinem siue modum existendi: quia videlicet spiritus sanctus à patre & filio habet suam essentiam, à quo utroque ab æterno procedit: sicut & utriusq; est spiritus. Pari ratione filius secunda persona vocatur, quia est à patre: pater prima, quia est à nullo.

III.

*S. sanctum
esse aqua-
lem patri
& filio.*

1.

*Processio S.
sancti à pa-
tre & filio
quid sit.
Generatio
filij à patre
quid sit.*

1°, hoc, & qualem esse spiritum sanctum patri & filio probant hæc firmissima argumenta. 1. Ipsi communicata est essentia patris & filij: quia ab utroque procedit, & utriusq; est spiritus. In Deo autem nihil est, quod non sit eius essentia. Ea igitur indiuisibilis cum sit, tota & eadē ipsi communicata sit necesse est. Sicut enim spiritus hominis, qui est in homine, est de essentia hominis: sic spiritus Dei, qui est in Deo, est de essentia Dei. Hinc apparet, quid sit processio spiritus S. nēpe communicatio diuinæ essentia, qua sola tertia persona diuinitatis à patre & filio, tanquam spiritus ab eo, cuius est spiritus, essentiam accipit eandem & integram, quam pater & filius habent & retinent: sicut generatio filij est communicatio essentia diuina,

px,

nz, qua sola secunda persona diuinitatis à sola prima, tanquam filius à patre essentiam accipit eandem & integram, quam pater habet & retinet.

Quod verò spiritus S. etiam à filio procedat, his rationibus euincitur: *Primo*, quia dicitur etiam filij spiritus sancti à patre & filio: *Si quis spiritum Christi non habet, is non est eius. Emisit Deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem, probatur. abbat. Spiritus filij dicitur, non donatus filio à patre, sed sicut ex patris, sic ex filij quoque essentia existens & procedens, cum filius sit æqualis & consubstantialis patri. Secundo*, quia filius cum dat vnà cum patre: *Ego mittam eum vobis à patre, Accipite spiritum sanctum. Tertiò*, quia spiritus sanctus accipit sapientiam filij, quam nobis reuelat: *De meo accipiet, renuntiabit vobis. Cum autem sit verus Deus, consubstantialis patri & filio, vt mox ostenderetur, non potest quicquam accipere, nisi ab eo, de cuius est substantia. Procedit ergo etiam de substantia filij.*

2. Omnes proprietates seu attributa essentia diuinae tribuuntur spiritui sancto: vt *aternitas*, quia fuit in creatione rerum, & quia Deus nunquam fuit absque suo spiritu: *Spiritus domini ferebatur super aquas: Gen. 1. 2. Immensus*: quia habitat totus in omnibus electis. *Spiritus Dei habitat in vobis. Per spiritum sanctum, qui habitat in vobis. Omnipotentia*, quia cum patre & filio omnia creauit & conseruat: *Verbo Iehoua creati sunt celi, & spiritu oris eius totus exercitus eorum. Omnia hac efficit vnus ille & idem spiritus, distribuens priuatim singulis sicut vult. Omni scientia: Spiritus omnia scrutatur, etiam profunditates Dei. Bonitas & sanctitas immensa, & causa bonitatis & sanctificationis in creaturis: Spiritus tuus bonus deducat me in viam rectam. Sanctificati estis per nomen domini Iesu, & per spiritum Dei nostri. Immutabilitas: Oportuit impleri scripturam, quam predixit spiritus S. Veritas, de qua non liceat dubitare, & fons veritatis: Cū venerit ille spiritus veritatis. Spiritus est veritas. Misericordia ineffabilis: Dilectio Dei diffusa est in corda nostra per spiritum S. qui datus est nobis. Similiter & spiritus auxiliatur infirmitatibus nostris, &c. Ita aduersus peccata*

Ies. 63. 10. etiam arcana, in æternas pœnas abiiciens: Illi rebelles
 Ephe. 4. 30. fuerunt, & irritarunt spiritum sanctum eius. Nolite con-
 Act. 5. 9. tristare spiritum sanctum, quo ob signati estis. Quare con-
 Mat. 12. 31. uenit inter vos, ut tentaretis spiritum domini. Qui dixerit
 blasphemiam in spiritum sanctum, ei non remittetur.

3. 3. Eadem opera diuina tribuuntur spiritui sancto,
 quæ patri & filio: tum vniuersalia, vt sunt creatio,
 Diuina o- cōseruatio & gubernatio vniuersalis: Spiritus eius or-
 pera. nauit celos. Spiritus Dei fecit me, &c. tum singularia, vt
 Iob. 26. 13. miracula: Ege in spiritu Dei eicio demonia. Diuisionis
 Iob. 33. 4. operationum sunt: sed idem spiritus. Item ea, quæ pro-
 Mat. 12. 28. priæ ad salutem ecclesiæ pertinent, vt vocatio & mis-
 1. Cor. 12. 4. sio prophetarum & apostolorum: Dominus Iehona mi-
 Ies. 48. 16. sit me & spiritus eius. Separate mihi Barnabam & Pau-
 Act. 13. 2. lum. Attendite gregi, in quo Spiritus S. vos constituit apo-
 Act. 20. 28. stolos. Collatio donorum in ministros ad ministeriū ne-
 Luc. 12. 12. cessationum: Spiritus S. docebit vos omnia. Vnicuiq; da-
 1. Cor. 12. 7 tur manifestatio spiritus ad utilitatem. Promulgatio do-
 2. Pet. 1. 21. ctinæ propheticæ & apostolicæ: Spiritu Dei afflati lo-
 Mat. 28. 19 cuti sunt sancti Dei homines. Institutio sacramentorū:
 Heb. 9. 8. Baptizate eos in nomine patris & filij & Spiritus S. Hoc
 declarante spiritu S. (per vnum quot annis ingressum pon-
 Ioh. 16. 13. tificis in sacrarium) nondum patefactum fuisse viam, &c.
 Act. 11. 29. Prædictio & reuelatio futurorū: Qua futura sunt, re-
 1. Tim. 4. 1. nunciabit vobis. Agabus per spiritum S. significabat sa-
 Ephe. 2. 22. mem, &c. Spiritus disertè dicit, quod in posterioribus tem-
 1. Cor. 12. 13 poribus quidam descedent à fidē, &c. Collectio eccle-
 siæ: In quo & vos adificemini in habitaculum Dei per spi-
 ritum. Per vnum spiritum nos omnes in vnum corpus ba-
 Ioh. 14. 26. ptizati sumus. Illuminatio mentium: Spiritus sanctus
 Ioh. 16. 13. docebit vos omnia. Ducet vos in omnem veritatem. Deu-
 Eph. 1. 17. det vobis spiritum sapientiæ & reuelationis in agnitionem
 Ioh. 3. 5. sui. Regeneratio & sanctificatio: Nisi quis renatus fue-
 2. Cor. 3. 18. rit ex aqua & spiritu, in eandem imaginem transforma-
 mur à gloria in gloriam tanquam à domini spiritu. Gu-
 Rom. 8. 14. bernatio actionum & vitæ piorum: Quicunq; agun-
 Act. 18. 17. tur spiritu Dei, sunt filij Dei. Spiritus sanctus prohibuit
 Paulum loqui sermonem in Asia. Consolatio in tenta-
 Ioh. 14. 28. tionibus: Paracletus autem ille spiritus sanctus, quem
 mittet

mittet pater in nomine meo. Ecclesia edificabatur, & Ad. 9. 31.
 consolatione spiritus sancti multiplicabatur. Effundam Zach. 12. 10
 super domum David spiritum gratia & precum. Confir-
 matio & conseruatio renatorum aduersus vim ten-
 tationum in finem vsque: Requiescet super eum spiri-
 tus fortitudinis. Alium paracletum dabit vobis, & ma-
 neat vobiscum in aeternum. In quo etiam obsignati estis
 spiritu illo promissionis sancto. Condonatio peccato-
 rum, & adoptio in filios Dei: Accepistis spiritum ad-
 optionis. Vbi spiritus domini, ibi libertas, iustificati estis
 per nomen domini Iesu, & per spiritum Dei nostri. Dona-
 tio vitæ & salutis æternæ: Spiritus est qui viuificat. Si
 spiritus eius, qui Iesum excitauit à mortuis, habitat in vo-
 bis, viuificabit etiam mortalia corpora, per inhabitantem
 in vobis spiritum: Iudicium aduersus peccata: Cum ve-
 nerit paracletus, arguet mundum de peccato. Qui di-
 xerit blasphemiam in spiritum sanctum, non remitte-
 tur ei.

4. Aequalis & idem honor diuinus offertur spiri-
 tui sancto, qui patri & filio. Nulli autem creaturæ, Diuinus
 sed soli Deo tribuendus est honor & cultus diuinus. honor.
 Aequalitas ergo honoris euidentissimum est Deitatis
 æqualis argumentum: Tres sunt qui testantur in celo,
 pater, sermo, & spiritus sanctus: & hi tres vnum sunt. Spi-
 ritus sanctus igitur idem est cum patre & filio ve-
 rus Deus: Profecti docete omnes gentes & baptizate eos
 in nomine patris filij & spiritus sancti. Hoc testimonio
 docemur. 1. pos etiam in spiritus sancti nomen fidem,
 cultum & religionem baptizari & obligari. 2. Etiam
 spiritum sanctum esse authorem baptismi & ministe-
 rij. Sic & in spiritum sanctum creditur, & spes in eo
 collocatur: Ne turbetur cor vestrum: Ego rogabo patrem
 & alium paracletum mittet vobis, qui maneat vobiscum
 in aeternum. Peccatum in spiritum sanctum non re-
 mittitur. Ergo in eum peccatur. Nos sumus ipsius
 templum? Templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in
 vobis. Apostoli precantur ecclesiis gratiam & pacem
 à spiritu sancto in epistolis: Communicatio spiritus san-
 cti sit cum omnibus vobis.

Obiect. 1. Qui accipit ab alio, non est æqualis ei, qui dat. Spiritus sanctus accipit à patre & filio. Ergo non est utriusque æqualis. *Resp.* 1. ad maior. qui accipit ab alio partem non totum. 2. qui accipit in tempore seu successiue. 3. ad minorem: Spiritus sanctus accepit, quoad ordinationem, & missionem ad nos, ut nos doceat immediatè. Sed hæc missio æqualitatem confirmat, quia est opus diuinum: & destinatio ad docendum non imminuit æqualitatem.

Ioh. 1. 3.

Obiect. 2. Pater per filium omnia fecit. Ergo etiam spiritum sanctum. *Respond.* Omnia scilicet, quæ facta sunt, fecit per filium: quia dicitur: *Et absq; eo factum est nihil, quod factum est.* At spiritus sanctus non est factus, sed procedit à patre & filio.

Obiect. 3. Missus non est æqualis mittenti. Spiritus sanctus mittitur à patre & filio. Ergo non est utriusque æqualis. *Respond.* Negatur maior vniuersaliter sumpta: quia missus potest esse æqualis mittenti. Nam & Christus à patre missus est patri æqualis. Vnde à Cyrillo rectè est dictum: *Missio & obedientia non tollit æqualitatem.*

IV.

*Spiritum
sanctum
esse con-
substan-
tiale pa-
tri & filio.*

Ὁμοῦς esse spiritum sanctum patri & filio, hoc est, vnum & eundem cum utroque verum Deum, probatur: 1. Quia est patris & filij spiritus: procedit ab utroque: est spiritus Dei, in Deo & ex Deo. Ergo habet sibi communicatam essentiam diuinam, & quidem eandem & totam, quæ est patris & filij: quia essentia Dei non potest multiplicari, nec diuidi, nec alia creati. 2. Iehoua non est nisi vnus. Spiritus sanctus est Iehoua. Nam quæ de Iehoua dicuntur ad ipsum accommodat scriptura: ut ostendit collatio locorum Leuit. 16. 1. 34. & Hebr. 20. 9. 7. 8. 9. 10. item Leuit. 26. 11. 12. & 2. Corinth. 6. 16. item Deuter. 9. 25. & Iesa. 63. 10. item Psalm. 95. 7. & Hebr. 3. 7. item, Iesa. 6. 9. & Actor. 28. 25. item Actor. 1. 16. & 4. 24. 25. 3. Verus Deus non est nisi vnus. Is autem est spiritus sanctus, non minùs quàm pater & filius. quia est Iehoua, & sæpe absolute vocatur Deus.

Non

Non hominibus, sed Deo mentitus es, &c. Ergo est patri Adu. 5.4. & filio ὁμῶν.

Obiect. Qui est ab alio, non est ei ὁμῶν, seu non est idem cum eo, à quo est. Spiritus sanctus est à patre & filio. Ergo, &c. *Resp.* 1. Maior valet in creaturis. 2. Est ambiguitas in termino, esse ab aliquo. Qui est ab alio, scilicet non eandem vel totam essentiam habens: tantum sequitur, cum non esse eandem personam, quod datur. De essentia negatur. Ergo per inuersionem respondendum est: imò quia est à patre & filio, ideo est ὁμῶν.

III. Quod sit officium spiritus sancti?

Officium spiritus sancti est sanctificatio, quæ fit immediatè per ipsum à patre & filio: ideo spiritus sanctificationis vocatur. Eius præcipuæ partes sunt, docere, regenerare, vnire cum Christo & Deo, regere, *Rom. 8.4.* consolari, & confirmare: quæ hoc disticho comprehenduntur.

*Spiritus ecce docet, renouat, copulatq; regitq;
Et consolatur arrha salutifera.*

1. Igitur spiritus S. nos docet & illuminat, vt sciamus quæ debemus, & ea rectè intelligamus, iuxta promissionem Christi: *Docebit vos omnia. Duceat vos in omnem veritatem. Ioh. 14.26.* Sic docuit apostolos in pentecoste, *Ioh. 16.13.* rudes antea doctrinæ de morte & regno Christi, accendit in mentibus eorum nouam lucem, infudit iisdem cognitionem miraculosam linguarum, & impleuit oraculum Ioëlis. Ideo vocatur in scriptura doctor veritatis, spiritus sapientiæ & reuelationis, spiritus intelligentiæ, consilij, scientiæ, &c.

2. *Regenerat nos*, cum indit nouas qualitates, cordibus nouas inclinationes, hæc efficit in nobis fidem & conuersionem: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non potest ingredi in regnū Dei. Ego quidē baptizō vos aqua in resipiscentiā, uerò qui post me venit, baptizabit vos spiritu sancto & igni. Hic baptismus, qui fit à Christo per spiritū S. est ipsa renouatio, eaq; per externū baptismum Iohannis & aliorū ministrorum significata.* *Iohan. 3.5. Matt. 3.11.*

3. *Coniungit nos cum Christo*, vt simus eius mēbra, & ab eo

ab eo viuificemur, omniumque beneficiorum sic nos facit participes: *Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine domini Iesu, & per spiritum Dei nostri. Per unum spiritum nos omnes in unum corpus baptizati sumus. Per hoc nouimus eum habitare in vobis, nempe ex spiritu quem dedit nobis. Nemo potest dicere Iesum dominum, nisi per spiritum sanctum. Discrimina donorum sunt sed idem spiritus.*

4. *Regit nos.* Est autem regis à spiritu sancto institui consilio in actionibus vitæ & vocationis, & flecti ad sequendum recta, & ad faciendum officia dilectionis erga Deum & proximum. Sub hoc continentur omnes virtutes Christianæ primæ & secundæ tabulæ: *Qui spiritu Dei ducuntur, hi sunt filij Dei. Apostoli ceperunt loqui aliis linguis, prout spiritus ille dabat en eloqui.*

5. *Consolatur nos in periculis & afflictionibus.* Apostoli fugientes prius ac latitantes metu Iudeorum, accepto spiritu sancto prodeunt in publicum: *lætantur cum est patiendum propter confessionem euangelij: Alium consolatorem dabit vobis, qui manebit vobiscum in aeternum.*

6. *Confirmat nos vacillantes in fide, & facit certos de salute, hoc est, continuat & conseruat beneficia Christi vsque ad finem.* Sic apostolos reddidit animosos, qui prius fuerant infirmi, & multis dubitationibus inuoluti: quod ostendit collatio concionis Petri in pentecoste, & orationis euntium in Emaus: *Nos autem sperabamus illum esse, qui redempturus esset Israël, &c.* De hoc loquitur Christus: *Gaudetis cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis. Manebit vobiscum in aeternum.* Hinc spiritus fortitudinis, & arthabo hæreditatis vocatur.

Varia elogia spiritus sancti.

Hæ sunt officij spiritus sancti præcipue partes quarum respectu varia habet in scripturis elogia. Hinc enim vocatur. 1. *spiritus viatorius seu adoptionis*, quia nos certos facit de paterna Dei erga nos benevolentia, & nobis est testis gratulæ bonitatis & misericor-

sericordiz, qua nos pater complectitur in filio vnigenito. Ideo per hunc spiritum clamamus: abba pater.

Rom. 8. 15.

2. Arrhabe & sigillum hereditatis nostra, quia nos certos reddit de salute nostra: Qui nos confirmat vobis.

16.

Rom. 5. 5.

3. Vita seu spiritus vita, quia veterem nostrum hominem mortificat, & nouum viuificat: Lex spiritus vita,

2. Cor. 1. 22.

qua est in Christo Iesu, liberauit me a lege peccati & mortis.

Ephes. 1. 13.

4. Aqua, quia nos refrigerat penè mortuos in peccatis, expurgat peccata, & fecundat nos, vt fructum iustitiz feramus Deo.

14.

5. Ignis, quia assidue gliscientes in nobis concupiscentias & vitia exurit & excoquit, & corda nostra amore Dei & proximi accendit.

Rom. 8. 2.

6. Fons aqua viua, quia ex ipso & per ipsum omnes cœlestes diuitiz ad nos manant.

Rom. 8. 2.

7. Spiritus precum, quia ad precandum nos excitat & instruit: Effundam super domum David & super habitatores Ierusalem spiritum gratia & precum, & afficient ad me.

Ies. 44. 3.

Ezech. 36.

25. & 47. 15.

Isa. 2. 28.

Iob. 3. 8. &

4. 14. & 17.

37. 38. 39.

Matth. 3. 11.

Ier. 21. 13.

Iob. 4. 14.

Apoc. 7. 17.

& 21. 6.

Zach. 13. 1.

Zach. 12. 10.

Rom. 8. 26.

Iob. 14. 16.

26. & 35. 26.

Rom. 5. 2.

Rom. 8. 26.

Ies. 11. 2.

Zach. 13.

10.

8. Oleum letitia, quia letos, alacres, & vegetos reddit: Propterea vnixit te Deus, Demum oleo letitia praconfortibus tuis.

9. Paracletus, he, consolator, quia fidem in nobis excitat, purificat peccata conscientias & corda, & ita nos consolatur, vt in afflictionibus etiam gloriemur.

10. Advocatus seu intercessor, quia interpellat pro nobis gemitibus ineffabilibus.

11. Denique spiritus veritatis, sapientiz, intelligentiz, consilij, gaudij, letitiz, fidei, timoris Dei, fortitudinis, gratiz, &c.

Obiect. 1. Iste officij partes iam enumeratz sunt etiam patris & filij. Non ergo soli spiritui sancto sunt assignandæ tanquam propriæ.

Resp. Sunt etiam patris & filij, sed mediare per spiritum sanctum. Huius autem sunt immediatæ.

Inst. Sed eadem ratione etiam tanquam propria officia spiritui sancto, videretur tribuenda conseruatio rerum, artium inuentio,

& si.

Sap. 1. 7.

& similia. Nam etiam illa agit pater & filius per spiritum sanctum, iuxta dictum: *Spiritus domini replet terras.* *Resp.* ut aliquod opus tanquam proprium assignetur spiritui sancto, non tantum illud immediate ab eo fieri debet, sed etiam ita, ut agnoscat. Sed tantum agnoscitur per sanctificationem. Ibi igitur propriè operatur spiritus sanctus, ubi sanctificat, cum & inde sanctus dicatur.

Obiect. 2. Saul & Iudas non obtinuerunt hæreditatem: & tamen habuerunt spiritum S. Ergo spiritus sanctus non est arrhabo hæreditatis nostræ. *Resp.* Saul & Iudas habuerunt spiritum sanctum, quod ad aliquam dona spiritus sancti: sed non habuerunt spiritum adoptionis. *Inst.* Atqui est idem spiritus. *Resp.* Idem quidem spiritus est, sed non eadem efficit in omnibus. Nam adoptionem & conuersionem in solis electis efficit. Hic igitur de donis & eorum discrimine aliquid dicendum est.

IV. Quæ & quotuplicia sint dona spiritus sancti?

*Dona duplicia.
Communia.*

Omnia dona S. sancti possunt referri ad partes officij prius enumeratas, ut sunt: illuminatio, donum linguarum, donum prophetiæ, donum interpretationis, donum miraculorum, fides, regeneratio, preces, fortitudo, constantia, &c. Sunt autem duplicia. *Quadam sunt communia* piis & impiis: *quadam* piorum & electorum propria. *Quæ communia* sunt piis & impiis, rursus sunt duplicia. *Quadam* dantur certis hominibus & temporibus, ut facultas miraculosa linguarum, oracula, fides miraculorum, &c. apostolis & primitiis ecclesiæ erant necessaria, cum primum esset spargendum euangelium: ideo dabatur eis miraculose. *Quadam* omnibus membris ac temporibus ecclesiæ sunt necessaria, ut donum linguarum, interpretationis, scientiæ, artes, prudentia, eruditio, eloquentia, & alia, quæ ad conseruationem ministerij pertinent. Hæc etiam nunc accipiunt singuli ad mensuram donationis Christi pro necessitate vocationis suæ: licet non miraculose, ut apostoli, sed labore & studio. *Dona*
verò

verò piorum propria sunt ea omnia, quæ nomine sanctificationis & adoptionis comprehenduntur, ut fides iustificans, regeneratio, inuocatio vera, dilectio Dei & proximi, spes, patientia, constantia, & alia dona salutaria. Hæc dantur solis electis in conuersione: *Quem mundus non potest accipere. Spiritus contestatur spiritui nostro, quod simus filij Dei. Intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Hinc spiritus adoptionis vocatur.

Propria.
Ioh. 14. 17.
Rom. 8. 16.
Et 8. 26. Et
8. 15.

Obiect. Multi extra ecclesiam calluerunt linguas, scientias, &c. Lingux igitur & scientiæ non sunt inter dona spiritus sancti numerandæ. *Resp.* Extra ecclesiam linguæ, &c. sunt dona Dei, quia sunt ex actione Dei generali, quæ est sine vera eius cognitione. In ecclesia verò sunt dona spiritus sancti, quia in ea spiritus sanctus agnoscitur.

Porro omnia illa dona, ut diximus, commodè referuntur ad sex illas partes officij spiritus sancti: ut notitia linguarum ac scientiarum ad docendi officium: donum autem ipsum miraculosum linguarum partim ad officium regendi (regebat enim spiritus sanctus apostolorum linguas) partim ad docendi & confirmandi officium. Sic & donum prophetiæ atque interpretationis ad officium docendi pertinet. Docet enim tum animos iatus illuminando, tum foris instruendo per verbum. Fides & conuersio ad officium regenerandi & coniungendi nos cum Christo pertinet. Quod est spiritus precum, nos instruens ad precandum, pertinet ad officium regendi. Pari ratione & reliqua dona ad certas officij spiritus sancti partes referri poterunt.

V. A quo detur spiritus sanctus, & quare?

Datur à patre per filium: quod confirmant hæc testimonio. Denuntiavit in, ut expectarent promissum patris. Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Rogabo patrem, & alium consolatore mittet vobis. Quem pater mittet in nomine meo. Datur etiam à filio, sed hoc ordine,

Act. 14.
Act. 2. 17.
Ioh. 14. 16.
16.

Ioh. 15. 26.

Ioh. 16. 7.

Act. 2. 33.

dine, vt filius eum mittat à patre, à quo ipse filius est & agit, secundum hæc dicta: *Quem ego vobis mittam à patre. Sin autem profectus fuero, mittam illum ad vos. Dextera Dei euectus, & promissum spiritum sanctum adeptus, à patre effudit hoc, quod vos nunc spectatis & auditis, &c.* Hinc firmum argumentum colligitur pro Deitate Christi. Quis enim ius habet in spiritum Dei, & quis potest eum dare nisi Deus? Nam & humana Christi natura tantum abest vt ius habeat mittendi spiritum sanctum, vt contrà spiritus sanctus ipsam formârit & sanctificarit.

Dari autem spiritum sanctum à patre & filio sic est intelligendum, quod vterque per illum est efficax, & quod spiritus sanctus agit præeunte voluntate patris & filij. Notandus enim est operationis ordo in personis diuinis, qui talis est in agendo, qualis est in existendo. Præcedit voluntas patris, sequitur voluntas filij, vt riusque voluntatem consequitur voluntas spiritus sancti, non tempore, sed ordine.

Cur detur.

Eph. 1. 3.

Ioh. 14. 16.

Dat autem nobis spiritum sanctum Deus non alia de causa, quàm ex gratuita electione propter meritum & intercessionem filij: *Benedixit nobis omni benedictione spirituali in calis in Christo, sicut nos elegit in ipso, antequam iacerentur fundamenta mundi. Ego rogabo patrem, & alium consolatorem dabit vobis.* Filius autem eum nobis dat, seu per & propter filium nobis datur, quia filius suo merito impetravit, vt nobis daretur, & ipse sua intercessione eum nobis confert.

VI. Quibus & quatenus detur?

Dari spiritus sanctus dicitur his quibus dona sua communicat, quique eum agnoscunt. Datur igitur spiritus sanctus aliis atque aliis secundum varia dona. Datur toti ecclesiæ vocatorū, hoc est, & electis & hypocritis, sed aliter illis, aliter istis. Electis datur nō tantum quoad dona communia, sed etiam quoad propria & salutaria, hoc est, non tantum quoad cognitionem doctrinæ, sed etiam quoad regenerationem,

Quatenus
detur ele-
ctis.

nem, fidem & conuersionem: quia præterquam quòd in iis accendit veritatis ac voluntatis diuinæ notitiam, eos etiam regenerat, veraque fide & conuersione donat. Sic igitur eis datur, vt dona sui ipsi efficiat salutaria, & vt ex iisdem donis ipsi spiritum in se habitantem possint cognoscere. Datur autem volentibus & petentibus: ac deinde perseverantibus augeatur. Hypocritis verò spiritus sanctus datur tantum *Quatenus* quoad cognitionem doctrinæ, & quoad alia dona *hypocritis.* communia: *Quem mundus non potest accipere, quia non loh. 14. 17: cognouit eum.*

Hinc apparet, quid cognitio linguarum, scientiarum, & similia dona Ethnicis collata differant ab iis quæ conferuntur ecclesiæ. Nam qui inter Ethnicos linguarum cognitione, & bonarum artium rerumque utilium notitia excelluerunt: ~~habuerunt quidem dona Dei, sed non spiritum sanctum, quippe quem nulli dicuntur habere, nisi quos ipse sanctificat, & qui ipsum agnoscunt authorem donorum.~~

VII. Quando & quomodo detur atque accipiat spiritus sanctus?

Datur spiritus sanctus, quando dona sua communicat, vt prius dictum est. Datur verò *vel visibiliter*, quando dona sua confert symbolis adhibitis: *vel invisibiliter*, quando dona sua confert sine symbolis.

Visibiliter non semper, sed certis temporibus datus est certis de causis: sed tamen liberaliùs in nouo testamento, quàm olim in veteri, iuxta oraculum Ioëlis: *Postremis diebus effundam de spiritu meo.* Sic vi- *Ioël. 1. 2.* sibiliter datus est apostolis & aliis in prima ecclesia: *Act. 1. 17.* *Visa sunt in iis dispersita lingua instar ignis, qui etiam Act. 2. 3.* sedis super eum quemque illorum. *Spiritus sanctus deci Act. 10. 44:* *dit super eos.* *Vidi spiritum descendentem de calo, &c. Ioh. 1. 3. 2.* quæ locutiones sic explicandæ sunt, quòd symbolum accipiat nomen rei, ideoque de re dicatur, quòd *metonymi-* symbolo conuenit, quia nimirum symbolo spiritus *ca.* sanctus præsentiam atque efficaciam suam testatur.

Luc. 3. 22.

Sic Iohannes vidit spiritum descendentē supra Christum corporea specie, tanquam columbam: vidit nempe speciem columbæ, sub qua Deus spiritus sui præsentiam demonstrabat. Non igitur motus localis cogitetur in Deo, sed præsentia & operatio, quam exercet in ecclesia. Nam spiritus sanctus ubique diffusus est, celum ac terram replens. Hoc est spiritum sanctum dari, mitti, effundi, &c. quando efficacia; præsentia sua in ecclesiæ membris dona sua creat, excitat, & paulatim perficit.

Missio non est, motus localis.

Rom. 8. 9.

Inuisibiliter semper datus est & datur ecclesiæ inde ab initio vsque ad finem mundi: quia locutus est per prophetas: *Qui spiritum Christi non habet, non est eius.* Sine spiritu sancto nulla fuisset nec esset ecclesia.

Per median.

Datur autem per ministerium verbi & sacramentorum: & quidem. 1. Patefaciendo sese nobis per evangelicæ doctrinæ studium & meditationem. Agnitus enim vult se nobis communicare, ac dum se nobis cognoscendum præbet, etiam corda nostra renouat & reformat.

Act. 2. 37.

Act. 10. 44.

Liberè.

Act. 9. 6.

Luc. 1. 15.

Eccl. 4. 42.

Sic operatus est in electis per concionem Petri in die pentecostes: item in Cornelio, & reliquis, qui aderant loquente Petro. Ita tamen per verbum & sacramenta operatur spiritus sanctus, ut his mediis non sit alligatus. Neque enim omnes audientes conuertit, sed alios aliter: ut Paulum, in itinere Damasceno: & Iohannem donis suis instruxit in utero matris. Cum autem dicimus eum dari per ministerium, loquimur de adultis, & de via ordinaria, deque missione visibili, qua singulis dona consueta in ecclesia contingunt; & de qua dicitur: *Misit spiritum filij sui in corda vestra, &c. Qui spiritum Christi non habet, non est eius.* 2. Efficiendo in electis desiderium sui. Petentibus enim datur. Hinc sumitur argumentum efficax pro deitate spiritus sancti. Per ministerium enim operari efficaciter, est solius Dei: *Neque enim qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed Deus qui dat incrementum.* Ego baptizo vos aqua ad resipiscen-

Gal. 1. 6.

Rom. 8. 9.

Luc. 11. 13.

1. Cor. 3. 7.

Matth. 3. 11.

Rom. 1. 16.

tiarum: *non vero qui ponit me venit, vos baptizabit spiritus sancto & igni. Euangelium est potentia Dei, &c.* quia spiri-

Spiritus est per illud efficax: unde & ministerium spi- I. Cor. 3. 8.
ritus dicitur euangelium.

Accipitur autem Spiritus sanctus fide: In quò etiam Ephe. 1. 17.
postquam credidistis, obsignati estis spiritu illo promissionis
sancto. Mundus non potest spiritum illum veritatis acci- Ioh. 14. 17.
pere, quia non videt eum, nec nouit eum.

Obiect. Atqui fides est donum & fructus Spiritus Ephe. 2. 8.
sancti: Gratia estis seruati, idq; non ex vobis, donum Dei I. Cor. 12. 3.
est. Nemo potest dicere Iesum dominum, nisi per spiritum
sanctum. Ergo Spiritus sanctus est prior fide. Quo-
modo igitur accipitur fide. Resp. 1. Actio Spiritus san-
cti naturâ prior est fide, simul tempore: quia fidei i-
nitium est Spiritus sancti acceptio. 2. Fide autem in-
choata, magis magisque per eam accipitur Spiritus
sanctus, qui reliqua deinde per fidem in nobis opera- Gal. 5. 6.
tur, sicut dicitur: Fides per charitatem operatur. Fide Alit. 15. 9.
purificantur corda.

VIII. Quomodo retineatur spiritus sanctus?

Isdem propè modis retinetur, quibus datur &
accipitur Spiritus sanctus. 1. Diligenti vsu ministerij Eph. 4. 1.
ecclesiastici: Dedit alios Apostolos, alios prophetas, &c.
ad coagmentationem corporis Christi, donec enadamus om-
nes in unitatem fidei. 2. Meditatione doctrinæ assi- Psal. 1. 2.
dua, & studio in ea proficiendi: Qui in lege domini me- Col. 3. 16.
ditatur die ac nocte: eris velut arbor plantata ad ripas a-
quarum. Sermo Christi inhabitet in vobis cum omni sa-
pientia, docendo & commouefaciendo vos mutuo. 3. Af-
sidua pœnitentia, & studio cauendi lapsus contra Mat. 13. 12.
cōscientiam: Habenti dabitur. Iustus iustificetur ad- Apoc. 22. 11
huc Ne tristitia afficite spiritum illum sanctum Dei, per Eph. 4. 30.
quem obsignati estis in diem redemptionis. Huc pertinet
studium vitandi praua commercia, & peccatorum
occasionēs. Peccata. n. vitare, est vitare occasionēs
peccatorum. 4. Assidua & seria inuocatione: Quando Psal. 51. 11.
magis pater meus cœlestis dabit spiritum sanctum peten- Luc. 11. 13.
tibus. Spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Hoc Mat. 17. 21
genus non expellitur nisi ieiunio & precibus. Huc Eph. 6. 14.

Luc. 3. 22. Sic Iohannes vidit spiritum descendentē supra Christum corporea specie, tanquam columbam: vidit nempe speciem columbæ, sub qua Deus spiritus sui præsentiam demonstrabat. Non igitur motus localis cogitur in Deo, sed præsentia & operatio, quam exercet in ecclesia. Nam spiritus sanctus ubique diffusus est, coelum ac terram replens. Hoc est spiritum sanctum dari, mitti, effundi, &c. quando efficacia; præsentia sua in ecclesiæ merabris dona sua creat, excitat, & paulatim perficit.

Missio non est motus localis.

Inuisibiliter semper datus est & datur ecclesiæ inde ab initio vsque ad finem mundi: quia locutus est per prophetas: *Qui spiritum Christi non habet, non est eius.* Sine spiritu sancto nulla fuisset nec esset ecclesia.

Rom. 8. 9.

Per mediā.

Datur autem per ministerium verbi & sacramentorum: & quidem. 1. Patefaciendo sese nobis per evangelicæ doctrinæ studium & meditationem. Agnitus enim vult se nobis communicare, ac dum se nobis cognoscendum præbet, etiam corda nostra renouat & reformat. Sic operatus est in electis per concionem Petri in die pentecostes: item in Cornelio, & reliquis, qui aderant loquente Petro. Ita tamen per

Act. 2. 37.

Act. 10. 44.

Liberè.

Act. 9. 6.

Luc. 1. 15.

Eccl. 4. 42.

Gal. 1. 6.

Rom. 8. 9.

Luc. 11. 13.

1. Cor. 3. 7.

Matt. 3. 11.

Rom. 1. 16.

verbum & sacramenta operatur spiritus sanctus, ut his mediis non sit alligatus. Neque enim omnes audientes conuertit, sed alios aliter: ut Paulum, in itinere Damasceno: & Iohannem donis suis instruxit in vtero matris. Cum autem dicimus eum dari per ministerium, loquimur de adultis, & de via ordinaria, deque missione visibili, qua singulis dona consueta in ecclesia contingunt; & de qua dicitur: *Misit spiritum filij sui in corda vestra*, &c. *Qui spiritum Christi non habet, non est eius.* 2. Efficiendo in electis desiderium sui. Petentibus enim datur. Hinc sumitur argumentum efficax pro deitate spiritus sancti. Per ministerium enim operari efficaciter, est solius Dei: *Neque is qui plantat est aliquid, neque is qui rigat, sed Deus qui dat incrementum.* Ego baptizo vos aqua ad resipiscentiam: *is vero qui ponit me veniet, vos baptizabit spiritu sancto & igni.* Euangelium est potentia Dei, &c. quia spiri-

Spiritus est per illud efficax: unde & ministerium spiritus dicitur euangelium. 1. Cor. 3. 8.

Accipitur autem spiritus sanctus fide: In quo etiam Eph. 1. 17. postquam credidistis, obsignati estis spiritu illo promissionis sancto. Mundus non potest spiritum illum veritatis accipere, quia non videt eum, nec nouit eum. Ioh. 14. 17.

Obiect. Atqui fides est donum & fructus spiritus sancti: Gratia estis seruati, idq; non ex vobis, donum Dei est. Nemo potest dicere Iesum dominum, nisi per spiritum sanctum. Ergo spiritus sanctus est prior fide. Quo- modo igitur accipitur fide. Resp. 1. Actio spiritus sancti naturâ prior est fide, simul tempore: quia fidei initium est spiritus sancti acceptio. 2. Fide autem inchoata, magis magisque per eam accipitur spiritus sanctus, qui reliqua deinde per fidem in nobis operatur, sicut dicitur: Fides per charitatem operatur. Fide purificantur corda. Gal. 5. 6. Att. 15. 9.

VIII. Quomodo retineatur spiritus sanctus?

Isdem propè modis retinetur, quibus datur & accipitur spiritus sanctus. 1. Diligenti vsu ministerij ecclesiastici: Dedit alios Apostolos, alios prophetas, &c. ad coagmentationem corporis Christi, donec enadamus omnes in unitatem fidei. 2. Meditatione doctrinæ assidua, & studio in ea proficiendi: Qui in lege domini meditatur die ac nocte: erit velut arbor plantata ad ripas aquarum. Sermo Christi inhabitet in vobis cum omni sapientia, docendo & communesaciendo vos mutuo. 3. Assidua poenitentia, & studio cauendi lapsus contra conscientiam: Habenti dabitur. Inustus iustificetur adhuc Ne tristitia afficiat spiritum illum sanctum Dei, per quem obsignati estis in diem redemptionis. Huc pertinet studium vitandi praua commercia, & peccatorum occasiones. Peccata. n. vitare, est vitare occasiones peccatorum. 4. Assidua & seria inuocatione: Quanto magis pater meus cælestis dabit spiritum sanctum petentibus. Spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Hoc genus non expellitur nisi ieiunio & precibus.

pertinet Christiana panoplia Pauli. 5. Dona Dei conferendo ad vsuram, hoc est, ad gloriam Dei, & proximi salutem: *Et tu conuersus confirma fratres tuos. Ne gotiamini donec veniam. Habenti dabitur, à non habente etiam quod habet, auferetur.*

Luc. 22. 32.
Luc. 19.
13. 26.
Mat. 4. 25.

IX. An & quomodo amittatur spiritus sanctus?

*Quatenus
possit amitti
et spiritus
sanctus.*

A mittitur ab hypocritis & reprobis finaliter, hoc est, ita ut nunquam recipiant; & totaliter, hoc est, prorsus & vniuersum, ita ut nulla dona retineant. Ab electis nec amittitur totaliter, sed quoad multa dona, quia semper aliqua dona retinent, ut testatur exemplum Dauidis: *Redde mihi latitiam, &c. & spiritum tuum sanctum ne auferas à me*: nec finaliter, quia tandem redeunt ad poenitentiam.

Obiect. Atqui spiritus sanctus recessit à Saule, qui fuit electus. Ergo etiam ab electis recedere potest. *Resp.* Recessit à Saule non spiritus regenerationis & adoptionis, quem nunquam habuit, sed spiritus prophetiz, prudentiz, fortitudinis, & aliorum donorum, quibus fuerat ornatus. Fuit autem electus non ad vitam sed ad regnum, sicut Iudas ad apostolatam.

Inst. Imò etiam spiritus regenerationis recedit ab electis: quia Dauid precatur; *Redde mihi latitiam salutis tue.* *Resp.* Potest amitti, & sepe amittitur à sanctis, quoad aliqua dona regenerationis, sed non quoad omnia, nec in vniuersum.

1. Ioh. 3. 9.

Fieri enim non potest, ut electi nullas retineant fidei reliquias, cum non peccent ad mortem: sed ex infirmitate carnis, quatenus nondum sunt renati. Hoc expresse docet Iohannes: *Quisquis ex Deo natus est non peccat, quoniam semen eius manet in eo, nec potest peccare, eo quod ex Deo natus est.* Amiserat Dauid in lapsu latitiam cordis, puritatem conscientiz, & multa alia dona, quz sibi petit restitui. Sed spiritum sanctum non amiserat prorsus, alioqui non potuisset dicere: *Spiritum tuum sanctum ne auferas à me.* Hunc ergo non penitus amiserat.

serat. *Homo nunquam in eodem statu manet (inquit Bernhardus) aut deficit, aut proficit. Hoc discrimen tenendum est ad soluendam quæstionem: quomodo certa sit nihilominus electorum salus & perseverantia, licet amittant spiritum sanctum, quia scilicet totaliter & finaliter spiritu sancto non destituuntur.*

Potest autem amitti spiritus sanctus multis modis & quidem contrariis iis, quibus retinetur. 1. Contemptu ministerij ecclesiastici. 2. Neglectu studij & meditationis doctrinæ. Ideo Paulus Timotheum iubet *ἀναζωοποιεῖν τὸ πνεῦμα διὰ τὴν ἐπιστάμην*, quo pacto hoc fiat etiam docet; attendendo scilicet lectioni, exhortationi, doctrinæ. 3. Securitate carnali, proiciendo nos in scelera, & indulgendo peccatis contra conscientiam. 4. Neglectu precum & inuocationis Dei. 5. Denique abusu donorum spiritus sancti, quando non conferuntur ad ipsius gloriam & proximi salutem: *Habenti dabitur, à non habente aufertur quod habet.*

*Quomodo
amittatur.*

2. Tim. 1. 6.

Mar. 4. 25.

X. *Quare & quantopere sit necessarius spiritus sanctus?*

Quàm sit necessarius spiritus sanctus, & quibus de causis, ex his dictis luculenter apparet: *Nisi quis Ioh. 3. 5. fuerit genitus ex aqua & spiritu, non potest introire in regnum Dei. Caro & sanguis non potest hereditatem regni Dei consequi. Non sumus idonei ad cogitandum: quipiam boni ex nobis ipsis, sicut ex nobis, sed quod idonei sumus id ex Deo est. Quod si quis spiritum Christi non habet, non est eius.* Hinc ita licet concludere: Sine quo non possumus boni quid cogitare, nedum facere, nec regenerari, nec agnoscere Deum, nec obedire Deo, nec regni cœlestis hereditatem consequi, sine eo non possumus seruari. Sine spiritu sancto illa fieri propter nostræ naturæ corruptionem & excitatem non possunt. Ergo sine spiritu sancto fieri non potest ut seruemur: & per consequens

Spiritus sanctus nobis omninò necessarius est ad salutem.

XI. Vnde agnoscatur inhabitatio spiritus sancti in nobis?

Agnosimus spiritum sanctum nos habere ex effectis seu beneficiis ipsius in nobis : videlicet , ex vera Dei agnitione , regeneratione , fide , pace conscientiz & inchoatione nouz obedientiz , seu promittuntur ad obediendum Deo : *Iustificati fide pacem habemus cum Deo. Dilectio Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum , qui datus est nobis.* Item ex testimonio , quod ipse dat spiritui nostro , nos esse filios Dei. Insuper certissima testimonia sunt & indicia spiritus sancti in nobis habitantis , consolatio in medijs morte , lætitia in afflictionibus , propositum perseuerandi in fide , gemitus & preces ardentes , sincera denique professio Christianismi : *Nemo potest dicere Iesum dominum nisi per spiritum sanctum.* Breuiter , ex fide & pœnitentia habitationem spiritus sancti in nobis agnosimus.

*Dominica
XXI.*

QVÆST. LIV. Quid credis de sancta & catholica Christi ecclesia?

R E S P. Credo filium Dei ^a , ab initio mundi ad finem vsque ^b , sibi ex vniuerso genere humano ^c , cœtum ad vitam æternam electum ^d , per spiritum suum & verbum ^e , in vera fide consentientem ^f , colligere , tueri ac seruare ^g : meque viuum eius cœtus membrum esse ^h , & perpetuò mansurum ⁱ.

^a Ephes. 5. 26. Iohan. 10. 11. Act. 20. 28. Ephes. 4. 11. 12. 13. ^b Psalm. 71. 17. 18. Ies. 59. 21. 1. Corinth. 11. 26. ^c Genes. 26. 4. Apocal. 5. 9. ^d Roman. 8. 29. Ephes. 1. 10. 11. 12. 13. ^e Ies. 59. 21. Roman. 1. 16. &

16. & 10. 14. 15. 16. 17. Ephes. 5. 26. f. Act. 2. 42. Eph. 4. 3. 4. 5. g. Matth. 16. 18. Ioh. 10. 28. 29. 30. Psal. 129. 1. 2. 3. 4. 5. h. 1. Iohan. 3. 14. 19. 20. 21. 2. Corinth. 13. 5. Rom. 8. 16. i. Psal. 23. 6. 1. Cor. 1. 8. 9. Ioh. 10. 28. 1. Iohan. 2. 19. 1. Pet. 1. 5.

EXPLICATIO.

Quæstiones de ecclesia præcipuæ sunt:

- I. *Quid sit.*
- II. *Quotuplex sit.*
- III. *Qua sint nota vera ecclesia.*
- IV. *Quare dicatur vna, sancta & catholica.*
- V. *Quid differat ecclesia à politia.*
- VI. *Qua sit causa discriminis inter ecclesiam & reli-
quum genus humanum.*
- VII. *An extra ecclesiam sit salus.*

I. *Quid sit ecclesia?*

Cùm quæritur quid sit ecclesia præsupponitur esse ecclesiam: ita vt quærere an sit ecclesia non sit necesse. Semper enim fuit & futura est aliqua ecclesia, aliàs maior, aliàs minor: quia semper fuit & futurus est Christus rex, & caput, & sacerdos ecclesiæ, vt infra quæst. 4. fusiùs ostenderetur.

Quod attinet ad nomen ecclesiæ, dicebatur apud Athenienses ἐκκλησία cœtus ciuium voce præconis è reliqua turba quasi nominatim & per centurias euocatas ad concionem vel ad audiendam senatus sententiam ab ἐκκλησίῳ euocare. Hinc apostoli nomen ecclesiæ transtulerunt ad summi institutum, propter similitudinem. Est enim ecclesia Dei cœtus non fortuito confluent, nec inordinatus, sed voce Domini & præconio verbi euocatus è regno satanæ ad audiendum & amplectendum Dei verbum. Et hoc modo differt ecclesia à συναγωγῇ. Notat enim συναγωγή qualemcunque congregationem, etiam quæ sit communis & inordinata. At ecclesia ordinatum cœtum denotat, eumque certa de

causa euocatum, qualis est cœtus vocatorum à Deo ad euangelij cognitionem. Hunc cœtum etiam Latini voce græca vocant *ecclesiam*. Germanicum nostrum *Kirch* factum videtur ex Græco *κκλησία*, hæc, *dominica* scilicet *domus*, *Gotteshaus*.

Definitio ecclesia in quaestione talis continetur: Ecclesia est cœtus hominum ab æterni electus à Deo ad vitam æternam, quem inde ab initio mundi ad finem vsque filius Dei sibi ex vniuerso genere humano, per spiritum suum & verbum, in fide vera consentientem colligit, tuetur & conseruat, tandemque glorificat, gloria & vita æterna. Sic definitur vera Dei ecclesia, de qua propriè agit symbolum.

II. Quotuplex sit ecclesia?

Ecclesia est aut vera, aut falsa. *Falsa* impropiè dicitur ecclesia, sicut malus grammaticus impropiè dicitur grammaticus: & est omnis cœtus arrogans sibi titulum ecclesiæ Christianæ, sed eam non sequens, verum persequens. *Vera* est aut triumphans, aut militans. *Triumphans*, quæ & nunc cum beatis angelis in cœlo triumphat, & post resurrectionem plenum triumphum ager. *Militans*, quæ in hoc mundo aduersus diabolum carnem, & mundum sub Christi vexillo pugnat. Militans est duplex, visibilis & inuisibilis. *Visibilis* est cœtus in genere humano amplectentium & profitentium integram & incorruptam doctrinam legis & euangelij, & vrentium sacramentis secundum institutionem diuinam, & profitentium obedientiam erga doctrinam: in quo cœtu multi regenerantur à spiritu sancto per verbum ad vitam æternam, multi etiam sunt non renati vel hypocritæ, consentientes tamen de doctrina & ritibus externis. *Seu*, est cœtus consentientium de doctrina, habens multa membra mortua seu non regeneratos: *Non omnis qui dixerit mihi, domine, domine, ingredietur in regnum celorum.* Huc pertinet parabola de semine & de zizaniis, & de sagena cogente

Matt. 7. 21.

Matt. 13.

24. 42.

cogente bonos & putridos pisces. Inuisibilis, est cœtus electorum & regeneratorum, qui sunt de cœtu visibilis ecclesiæ. Hæc enim ecclesia quamdiu in terris adhuc militat, semper latet in ecclesia visibili. Aliàs dicitur ecclesia sanctorum. Qui sunt de hac ecclesia, nunquam pereunt: neque vlli in ea sunt hypocritæ, sed soli electi: de quibus dicitur: *Omnes mei nemo rapiet è manibus meis. Firmum stat fundamentum Dei, habens sigillum hoc: novit dominus qui sint sui.* Inuisibilis autem dicitur, non quod homines sint intrisibiles, sed quia fides & pietas est inuisibilis, nec agnoscitur nisi ab iis, in quibus est: & quia verè pios ab hypocritis in ecclesia visibili nos non possumus certò dignoscere.

Ioh. 10. 28.

2. Tim. 2. 19

Cur dicitur ecclesia inuisibilis?

Porrò utraq; visibilis & inuisibilis est vel vniuersalis vel particularis. Ecclesia visibilis catholica est cœtus omnium profitentium doctrinam per totum mundum sparsus. Visibilis ecclesia particularis est cœtus profitentium doctrinam in certo loco. Visibilis est vniuersalis, quod ad professionem vnius fidei in Christum vniusque doctrinæ & cultus: particularis verò, quod ad habitationes & diuersitatem rituum attinet. Sic & inuisibilis ecclesia est vniuersalis, quatenus omnes electi, vbicunq; locorum sint, & quocunque tempore vixerint, vnā habent fidem. Rursum particularis est, quatenus in hoc vel in illo loco eandem habent fidem. Omnes autem particulares ecclesiæ sunt partes vniuersalis, & quidem visibiles visibilis, inuisibiles verò inuisibilis ecclesiæ. Atque de hac inuisibili ecclesia vniuersali agit propriè articulus symboli nostri: *Credo sanctam catholicam ecclesiam.* Hæc enim propriè eo titulo insignitur, quod sit sancta: & in hac est vera communio sanctorum cum Christo & membris omnibus. Est autem inter visibilem & inuisibilem ecclesiam idem ferè discrimen, quod inter totum & partem. Inuisibilis enim latet in visibili, vt pars in toto: quod etiam ex loco Pauli cõstat: *Quos elegit, hos vocauit.* Vocatio autem, qua nos Deus vocat, est duplex, interna & externa. Internam

vniuersalis

particularis.

invis vniuers.

partic

Inuisibilis
& visibilis
ecclesia
quomodo
differant.
Rom. 8. 30.

Paulus secundum propositum seruandi factam dicitur & utrâque vocantur electi, hypocritæ tantum externâ. Huius autem externæ vocationis respectu visibilis ecclesia dicitur etiam ecclesia vocatorum, in quâ sunt & hypocritæ: Inuisibilis verò dicitur ecclesia electorum.

Obiect. 1. Si totum est visibile, etiam pars est visibilis. *Resp.* Pars etiam illa est visibilis, quod ad ipsos homines electos, quatenus sunt homines, & quatenus profitentur doctrinam visibilis ecclesiæ. Sed non est visibilis, quod ad hominum pietatem, seu quod ad fidem & pœnitentiam in hominibus.

Obiect. 2. Qui sunt in ecclesia non pereunt, vt fert ipsa definitio ecclesiæ. Multi hypocritæ sunt in ecclesia. Ergo aut hypocritæ non peribunt, aut falsum est, quod qui sunt in ecclesia, non pereant. *Resp.* ad maiorem: Qui sunt in ecclesia inuisibili non pereunt: & de hoc est definitio. Minor loquitur de visibili, in qua sunt multi hypocritæ.

Obiect. 3. Vbi non est inuisibilis ecclesia, ibi nec visibilis. In papatu non fuit inuisibilis ecclesia. Ergo nec visibilis. *Resp.* Nego minorem: quia etiam ibi fuerunt reliquiæ, hoc est, semper admixti fuerunt illis fecibus aliqui verè pij, retinentes fundamentum, alij purius, alij minus purè. In summa ecclesia fuit oppressa.

Est etiam alia ecclesiæ diuisio in ecclesiam veteris testamenti & noui. *Ecclesia Veteris testamenti* fuit cœtus amplectens doctrinam Moïsi & prophetarum, & professionem edens, se velle amplecti in Iudæa cæremonias Mosaicas, & eas seruare, & tum in Iudæa, tum extra Iudæam amplecti res illis cæremoniis significatas, hæc, credens in Messiam exhibitum. *Ecclesia noui testamenti* non habet hæc discrimina: quia omnes credunt in Messiam exhibitum, & est cœtus amplectens doctrinam euangelij, vtens sacramentis à Iesu Christo institutis, & in eum exhibitum verum Messiam credens.

III. Quæ sint signa sex notæ veræ ecclesiæ?

Tres sunt notæ veræ ecclesiæ. *Professio veræ*, incorruptæ, & rectè intellectæ doctrinæ legis & euangelij, doctrinæ scilicet prophetarum & apostolorum. 2. *Rectus* & legitimus vsus sacramentorum. Nam finis sacramentorum præter alios etiam hic est, ut hic cœtus ecclesiæ ab aliis omnibus sectis & hæreticis discernatur. 3. *Professio* obedientiæ erga doctrinam seu ministerium. Hæ notæ sunt in dicto Christi: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij, & spiritus sancti: docentes eos seruire omnia, quæ præcepi vobis.* Et oportet ut eas teneamus. 1. propter gloriam Dei, ut discernantur hostes à filiis. 2. propter nostram salutem, ut possimus veræ ecclesiæ nos adiungere.

1. nota

2. nota

3.

Mat. 28. 18.

Obiect. 1. Omnibus temporibus magni semper errores fuerunt in ecclesia, publici & priuati. *Resp.* Sed t. retento fundamento, supra quod alij aurum, alij stipulas ædificant. 2. Errores non defenduntur ab ecclesia. Constat verò nihilominus hæc nota, si fundamentum seruetur, licet super hoc extruantur stipulæ: modò eiusmodi errores vel stipulæ non defendantur.

Contra primam notam.

1. Cor. 3.

Obiect. 2. In multis ecclesiis veram doctrinam profitentibus etiam magna scelera grauantur. Ergo obedientia non est nota veræ ecclesiæ. *Resp.* 1. Multi sunt in iis, qui reuera præstant & præstare conantur obedientiam. 2. Omnes obediunt professione, agnoscetes quòd non debeant defendi peccata. Hæc igitur non defenduntur, sed deplorantur ab ecclesia. Ac necesse est addi, hanc tertiam notam, quia ludibrio Deum haberent, qui dicerent, se recipere doctrinam Christi, & tamen nollent viuere secundum eam.

Contra tertiam notam.

Obiect. 3. Quæ omnes hæretici & schismatici sibi arrogant, ea non sunt notæ veræ ecclesiæ. Hæc tria sibi arrogant omnes. Ergo, &c. *Resp.* Nego maiorem quia non an sibi arrogant, sed an habeant, videntum

Contra omnes.

dum est: alioqui sequeretur etiam bona ecclesia non esse propria ecclesie, quia etiam hæc illi sibi arrogant.

Obiect. 4. Sine quo non potest consistere ecclesia, id est eius nota. Sine ordinaria successione ministrorum non potest consistere ecclesia in mundo. Ergo ordinaria successio est eius nota. *Resp.* Ordinaria successio in minore intelligitur successio ministrorum in eadem vera doctrina & administratione sacramentorum. Atque si sic etiam conclusio intelligatur, vera est. Nam talis successio nihil aliud est, nisi illæ notæ, quas nos posuimus. Sed in conclusione intelligitur ordinaria successio in eundem tantum locum, siue eandem doctrinam doceat, siue diuersam: item alligatio ecclesie ad certum locum, urbem, regionem, &c. Sic verò minor & conclusio est falsa.

IV. Cur ecclesia dicatur una, sancta, & catholica?

Ecclesia Una.

Sancta.

Catholica

Ecclesia *Una* est, non propter cohabitationem, aut identitatem rituum & caeremoniarum, sed propter doctrinæ & fidei consensum. *Sancta* dicitur, quia sanctificatur à Deo sanguine & spiritu Christi, ut sit ei conformis, non quidem perfectione: sed 1. Imputatione propter imputatam ei sanctitatem seu obedientiam Christi. 2. Inchoatione, quia spiritus sanctus eam paulatim renouat, & à sordibus peccatorum repurgat, ut omnes obedientiæ partes omnia eius membra inchoent. 3. Quia vsui sancto atque diuino dedicata est & segregata ab impiis, qui sunt extra ecclesiam. *Catholica* dicitur. 1. Ratione locorum, non quia multa regna possidet, sed quia sparsa est per totum orbem terrarum, ad nullum certum locum, regnum, certamve successionem alligata. Hoc respectu catholica appellatio cœpit temporibus apostolorum. Prius enim angustis terminis ecclesia circumscripta erat. 2. Ratione hominum, quia collecta est ex omnium generum hominibus. 3. Ratione temporum, quia durabit omnibus temporibus in mundo:

Ergo

Ero vobiscum omnibus diebus vsq; ad consummationem seculi: & quia omnium temporum vna tantum est vera ecclesia, quæ & vno quoque tempore sic est catholica, vt dispersa sit per totum mundum, nec vnquam sit certo alicui loco alligata.

Quod autem vna sit omnium temporum ecclesia *Vna omniū tem-* indè ab initio ad finem vsque, de eo non est dubitan- *porum ec-* dum. Nam 1. semper ecclesiam fuisse manifestum est. *clesia.* Nec obici possunt Abrahami tempora, quasi ante ipsius vocationem nullus fuerit veri Dei cultus in ipsius familia, & post vocationem ipse fuerit solus. Nam & ante vocationem retinuit fundamenta doctrinæ de vero Deo, licet illa fuerint superstitionibus admixtis obscurata. Deindè Melchisedech eodem tempore vixit, qui fuit sacerdos Dei altissimi: ideoq; nec post vocationem solus fuit Abrahamus, sed alij fuerunt præter ipsum veri Dei cultores, quotū nempe sacerdos fuit Melchisedech. 2. Mansuram quoque semper ecclesiam, patet, ex his testimoniis: *Non rece-* *Ies. 59. 21.* *des verbum meum ab ore tuo, nec ab ore seminis tui. Si* *Ier. 33. 20.* *non & dies mutabitur, mutabitur etiam pactum meum. Mat. 28. 20.* *Ego vobiscum sum vsq; ad consummationem seculi.* Præterea Christus & fuit semper, & futurus est rex, caput, & sacerdos ecclesiæ: proindè nunquam non ecclesia fuit, & est futura. Atque hinc etiam liquet ecclesiam vtriusque testamenti esse vnā & eandem: id quod etiam confirmatur articulo sequenti. Nam Christus est ecclesiæ sanctificator vtriusque testamenti hominibus communis.

Quæstio de authoritate ecclesiæ huc pertinet, *De autho-* quam omitto. Papistæ dicunt ecclesiæ authoritatem *ritate ec-* maiorem esse, quàm scripturæ: sed est falsum. Non *clesia.* enim ecclesia scripturam, sed scriptura ecclesiam peperit. Obiiciunt testimonium Augustini contra epistolam Manichæi cap. 5. vbi narrat, quomodo ad fidem catholicæ ecclesiæ perductus fuerit. Dicit enim se obtemperasse catholicis dicentibus: *crede euangelio:* & ibi in medium profert vulgatam illam sententiam: *Ego vcrò euangelio non crederem, nisi me catholicæ ecclesiæ*

ecclesia communeret auctoritas. Ex ecclesie igitur re-
 stificatione commotus est, ut legeret euangelium, &
 crederet doctrinam patefactam in illo contineri.
 Quid tum? An verò postquam euangelio credidit,
 pollicetur se plus crediturum ecclesie, quam euan-
 gelio, si ipsa aliquid statuat vel proponat, quod sit
 contra euangelium, vel nullo scripturæ testimonio
 probari possit? Hoc certè noluit Augustinus. Imò
 alibi anathema dicit iis, qui annunciat, præterquam
 quod in scripturis legalibus & euangelicis accepi-
 mus. Et in illo ipso loco testatur, se, quia euangelio
 credat, nò posse Manichæo credere, propterea quòd
 in euangelio nihil legat de Manichæi apostolatu. Er-
 go traditiones deducunt nos ad scripturam, & ad vo-
 cem in scriptura sancitam nos alligant.

- Hic autem obseruetur, quam candidè agant pon-
 tificij. Vbiunque enim occurrit vocabulum tradi-
 tionis, id mox detorquent ad suas traditiones, quæ
 ex scriptura probari non possunt. Ut cùm Paulus di-
 cit: *1. Cor. 15. 3.* *Tradidi vobis quod accepistis:* statim exclamant:
 audis traditiones? Audio, sed mox ibidem lege Pau-
 lum scripto explicare, quæ sint illæ traditiones: *Tradidi vobis quòd Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas: quòd sepultus est & resurrexit, secundum scripturas.* Audis hic traditiones Pauli dupli-
 ci modo esse *in scripturis*. Primò enim sumptæ sunt ex
 scriptura veteris testamenti. Secundò ab ipso Pau-
 lo literis consignatæ sunt. Ita de cœna domini Pau-
 lus inquit: *1. Cor. 11. 13* *Ego accepi à domino, quod & tradidi vobis.*
 Sed illam traditionem post euangelistas ipse etiam
 scripto comprehendit. Iesuitæ citant dictum Pauli:
2. Thes. 3. 6 *Subducite eos ab omni fratre ambulante inordinatè, & non secundum traditionem, quam accepi à nobis.* Sed
 mox in eodem capite describit, quam intelligat tra-
 ditionem, sicut insipienti manifestum est. Et ta-
 men indè volunt probare, multa esse credenda, quæ
 nullo scripturæ testimonio probari possunt. Ean-
 dem impudentiam produnt in alio testimonio ex Lu-
 ca desumpto: *Act. 16. 4.* *Tradebant eis custodienda dogmata, quæ ab apo-*

ab apostolis & senioribus Ierosolymitanis decreta fuerant:
cùm paulò antè testetur, dogmata illa literis fuisse
ab apostolis consignata.

Dictum illud papistarum: *Ecclesia non errat*, verum
est hoc modo non errat 1. tota, etiam si aliqua mem-
bra errant. 2. vniuersaliter, licet in aliquibus doctri-
næ partibus erret ecclesia. 3. Non errat in funda-
mento.

V. Quid differat ecclesia à politia?

Præcipua discrimina sunt. 1. Politia est cœtus, qui *Discrimi-*
obligatur certis legibus politicis, ad externam disci- *na ecclesia*
plinam, secundum vtramque tabulam decalogi. Ec- *& politia.*
clesia est cœtus amplectentium euangelium, & rectè 1.
vrentium sacramentis, qui regitur spiritu & verbo
Dei, requirente internam & externam obedientiam.
2. In ecclesia semper sunt aliqui sancti electi: In po- 2.
litia non semper. 3. Politicæ sunt multæ & diuersæ, 3.
locis, temporibus & legibus distinctæ: nec qui est ci-
uis vnius, est alterius quoque vel omnium ciuis, nec
est vna aliqua generalis politia, cuius alix omnes sint
partes. Ecclesia verò fuit, est, & erit vna omnibus
temporibus, & apud omnes: idèò dicitur catholica,
habens multas partes. 4. Caput ecclesiæ vnum & in 4.
cœlo est Christus. Politicæ multa & quidem in ter-
ra. 5. Politia habet authoritatem prætoriam con- 5.
dendi leges, quibus etiam propter conscientiam ob-
temperandum est. Ecclesia est alligata ad verbum
Dei, nec habet potestatem condendi nouos articulos
fidei. Potest quidem instituere ordinem & decorum,
sed sine obligatione conscientiarum, idque non au-
thoritate prætoria, sed ex consensu. 6. Politia est ar- 6.
mata potentiâ corporali contra delinquentes, & tue-
tur leges suas gladio. Ecclesia tantùm habet gladium
verbi, hoc est, denunciationem iræ Dei aduersus con-
tumaces. Aliquando in vna & eadem persona con-
currunt duo officia, ecclesiasticum & politicum, vt in
prophetis & sacerdotibus olim: idèò diligenter dis-
cerni debent.

V I. Qua causa discriminis inter ecclesiam & reliquum humanum genus?

Tria sunt hominum genera in mundo plurimum inter se diuersa. Alij professione prorsus alieni sunt ab ecclesia, vt qui negant fidem & poenitentiam, eoque sunt professi hostes Dei & ecclesie. Alij sunt vocati, sed non efficaciter, vt hypocritæ, profitentes fidem sine vera conuersione ad Deum. Alij denique vocati sunt efficaciter, electi videlicet, quorum est minima

Matth. 20. 16 portio, iuxta illud Christi: *Multi Vocati, pauci electi.*

Iam queritur, quæ sit causa huius discriminis.

Resp. 1. Discriminis huius causa efficiens est electio Dei, volentis sibi colligere ecclesiam in his terris.

2. Filius Dei est huius consilij exsecutor mediatuus: spiritus sanctus immediatus. 3. Verbum Dei est causa instrumentalis: *Præteritis autatibus fuit Deus omnes*

Act. 14. 16. gentes suis ipsorum viis incedere. Deus cuius vult, misere-

Rom. 9. 18. tur: quem autem vult, indurat. Quicquid dat mihi pater

Ioh. 6. 37. ad me veniet. Quos præsciuit, eosdem & prædestinauit, ut

Rom. 8. 29. conformes fiant imagini filij sui. Quos vero prædestinauit, hos & vocauit, &c. Hoc dicto docemur, promissionem

30. gratiæ esse vniuersalem respectu electorum seu credentium. Omnes quidem Deus vult saluos fieri, idq; 1. quod ad amorem salutis omnium. 2. quod ad in-

Rom. 11. 7. uitationem omnium ad salutem. Sed electi tantum assequuti sunt, reliqui occalluerunt.

V II. An extra ecclesiam sit salus?

Nemo extra ecclesiam potest saluus fieri. 1. quia extra ecclesiam nullus est saluator. Ergo nec salus:

Iohan. 15. 1. Sine me nihil potestis facere. 2. quia quoscunque Deus

elegit ad finem, h e, vitam æternam, eos etiam elegit ad media, h e, ad vocationem internam & externam.

Electi igitur etsi non semper sunt membra visibilis ecclesie: omnes tamen fiunt, antequam moriantur.

Obiect. Ergo electio Dei non est libera. *Resp.* Est libera: quia liberè eligit, & ad finem & ad media. Postquam elegit & destinauit ad vtrumq; non mutat de-

cretum.

eretur. Infantes nati in ecclesia, sunt etiam de ecclesia: contra anabaptistas.

Quid igitur est credere ecclesiam sanctam catholicam?
Est credere semper fuisse, & esse, & fore talem ecclesiam in mundo, & in cœtu visibili ecclesiæ semper esse aliquos verè conuersos, & me ex horum numero esse: proindè & esse viuum inuisibilis & visibilis ecclesiæ membrum, ac perpetuò mansurum.

De æterna Dei prædestinatione.

Locus hic de æterna Dei prædestinatione, seu de electione & reprobatione, oritur ex loco de ecclesia: Ideò rectè cum illo coniungitur. *Quæstiones præcipuæ sunt:*

I. *An sit prædestinatio.*

II. *Quid sit.*

III. *Quæ eius causa.*

IV. *Quæ effecta.*

V. *An sit immutabilis.*

VI. *Quatenus sit nobis nota.*

VII. *An electi semper sint membra ecclesiæ, & reprobi nunquam.*

VIII. *An electi deficiant ab ecclesiæ, & reprobi semper in ea maneant.*

IX. *Quis sit & sensus huius doctrinæ.*

1. *An sit prædestinatio?*

Cum quæritur, an sit prædestinatio, hoc quæritur: an sit aliquod consilium Dei, quo discreuerit saluandos & damnandos. Nonnulli dicunt, electionem, cum eius sit mentio in scripturis, significare præstantiam, propter quam aliquis sit dignus ut eligatur: sicut equus egregius dicitur electus, aurum sincerum dicitur electum. Sic & reprobationem interpretantur, sed falso. Est enim æternum Dei consilium.

Esse igitur prædestinationem, hoc est, electionem & reprobationem in Deo, probant hæc scri-

Mat. 20. 16 plura testimonia: *Multi sunt vocati, pauci electi. Non*
Ioh. 15. 16. *Vos me elegistis, sed ego elegi vos. Alias oves habeo, quæ*
Ioh. 10. 16. *non sunt ex ovili hoc. Elegit nos in Christo antequam na-*
Eph. 1. 4. 5. *cerentur fundamenta mundi. Prædestinauit nos, quos ad-*
Ad. 28. 40. *fectu voluntatis suæ. Populus mihi multus est in hac*
Act. 13. 48. *Urbe. Et crediderunt, quotquot erant ordinati ad vitam*
Rom. 8. 3. *æternam. Quos prædestinauit, hos & vocauit. De repro-*
Rom. 9. 22. *batione speciatim loquuntur hæc dicta: Deus volens*
Rom. 9. 13. *ostendere iram, & notam facere potentiam suam, pertulit*
Mat. 13. 11. *multa lenitate & sa ira coagmentata ad interitum. Ia-*
Iuda 4. *cob dilexi, Esau odio habui. Vobis datum est nosse myste-*
Mat. 11. 15. *ria regni, & c. illis autem non est datum. In hoc iudicium*
Ioh. 8. 42. *iam olim descriptis. Confiteor tibi pater, domine celi &*
Ioh. 10. 26. *terra, quod absconderis hæc a sapientibus & intelligen-*
Prou. 16. 4. *tibus, & detexeris ea i sanctis: Etiam pater, quia si*
Ioh. 8. 42. *placuit tibi. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non*
Ioh. 10. 26. *estis. Vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis. O-*
Prou. 16. 4. *mnia fecit Deus propter semetipsum: etiam impium ad*
Prou. 16. 4. *diem malum.*

Obiect. 1. Promissio gratiæ est vniuersalis. Resp. Est
vniuersalis respectu credentium, hoc est, pertinet ad
omnes credentes. Particularis est respectu omnium
hominum. Reueta autem aduersarij negant esse vni-
uersalem, quia dicunt conuersos posse deficere. Hoc
est labefactare promissionem vniuersalem.

Inst. Atqui dicitur, quod Deus velit omnes saluos
1. Tim. 2. 4. *fieri. Respond. Contrà: multi sunt vocati pauci electi.*
Mat. 20. 16 *Cor populi huius pingue factum est, dicit Dominus, ne*
Matt. 13. 15 *conuertantur & sanem eos: & hic dicitur quod Deus*
Prou. 1. 26. *velit aliquos non seruari. Ergo hæc testimonia pu-*
Prou. 1. 26. *gnant. Absit. Deus vult omnes saluos fieri. quate-*
Prou. 1. 26. *nus omnium salute lætatur: alibi dicitur, cum læ-*
Prou. 1. 26. *tari pœna impiorum, non tamen in quantum cru-*
Prou. 1. 26. *ciatus est, sed in quantum exsecutio iustitiæ. 2. vult*
Prou. 1. 26. *omnes saluos fieri, quatenus omnes aliquo modo*
Prou. 1. 26. *vocat & inuitat ad pœnitentiam. Sed non vult omnes*
Prou. 1. 26. *saluos,*

saluos, quoad efficaciam vocationis. Benefacit omnibus, si fortè palpent & agnoscant: omnes inuitat, omnibus dicit: *Probitas & obedientia mihi placet: omnes mihi eam debent.* Non omnibus dicit: *in vobis efficiam;* sed solis electis, idque quia ab æterno sic ei placuit: *Electio apprehendit, ceteri induruerunt.* Rom. 11. 7.

Obiect. 1. Qui dat æqualibus inæqualia est *ἀδυστολόγητος*. *Resp.* Per distinct. *ἀδυστολόγητος* est, qui dat æqualibus inæqualia: 1. si det propter causas externas, quæ non sunt conditio, propter quam dandum vel non dandum sit æquale præmium, vel pœna, hoc est, cum in iudicio negligitur causa communis virtutisque partis, & spectantur alia ad causam non pertinentia, vt alterius partis diuitiæ, potentia, honores, amicitia, &c. Hæc *ἀδυστολόγητος* Deus in saluandis non spectat, sed requirit fidem & conuersionem: & eam habentibus dat, non habentibus non dat vitam æternam. 2. Etiam *ἀδυστολόγητος* est, qui dat æqualibus inæqualia, si det ex obligatione: hoc est, si cum iure teneatur æqualibus dare æqualia, det tamen inæqualia. Deus autem dat liberrimè, ex mera misericordia & gratia: nemini est obligatus. Omnes eramus ipsius hostes, idè iustissimè poterat omnes excludere. Et si iniustitia caderet in Deum (quod absit) iniustus & *ἀδυστολόγητος* esset aliquid dando. Quod ergo aliquorum miseretur, aliquorum non, nulla est *ἀδυστολόγητος*: sicut tu, si misericordia motus vni mendico des, alteri non des eleëmofynam; vel vni des assem, alteri denarium, non idè *ἀδυστολόγητος*. Curigitur tu homuncio Deum accusas iniustitiz, quod miseretur quorum vult, & quorum non vult non miseretur, cum nulli sit obligatus. *Annon Math. 20. 15 licet mihi (inquit dominus) quod volo facere in meum?* Rom. 11. 35. *an oculus tuus malus est, quia ego sum bonus? Quis prior dedit domino, & retribuet ei?* Hoc scite gloriæ Dei interest.

Obiect. 3. Iustum est, eum qui accepit *λόγος*, sufficiens pro omnium peccatis, omnes in gratiam recipere. Deus *λόγος* accepit sufficiens in filio pro totius mundi

mundi peccatis. Ergo tenetur omnes recipere in gratiam. *Resp.* ad maiorem: Iustum est omnes recipere in gratiam cum, qui accepit *λύτρον* sufficiens pro omnibus, & applicatum omnibus. Sed hic non fit applicatio ad omnes, quia dicitur: *Non rogo pro mundo, sed pro iis, quos dedisti mihi.* *Inst.* 1. *λύτρον* sufficiens debet applicari omnibus. Christi *λύτρον* est sufficiens.

Ioh. 17. 9.

Ergo, &c. *Maior probatur:* quia hoc est infinitæ misericordiæ, videlicet, benefacere omnibus. *Resp.* 1. Negatur in hoc consistere infinitam misericordiam. Non enim in numero seruatorum, sed in modo consistit. 2. Deus non omnibus vult hoc beneficium dare, quia etiam summè sapiens & iustus est. Potest &

Ioh. 3. 16. 18.

vult simul exercere misericordiam & iustitiam: *Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Qui vero non credit, iam condemnatus est, &c.*

Inst. 2. Qui accipit *λύτρον* sufficiens pro omnibus, & non omnes seruat, est iniustus, quia plus æ quò accipit. At Deus non est iniustus. Ergo omnes recipit in gratiam, &c. *Resp.* ad maiorem per distinct. 1. Est iniustus, nisi ipse det *λύτρον*. Deus autem dedit: idque de suo accepit, non de nostro. 2. Sufficiencia non obligat ad recipiendos omnes, sed applicatio. Non autem obligauit se, quòd omnibus velit *λύτρον* illud applicare,

Obiect. 4. Qui suæ gloriæ causâ aliquos affligit, est iniustus. Deus non est iniustus. Non ergo aliquos suæ gloriæ causâ reprobat & affligit. *Resp.* 1. Nego maiorem vniuersaliter sumptam. De creaturis vera est, de Deo est falsa: quia Deus est summum bonum. Summi autem boni maxima habenda ratio est. Summum verò bonum, hoc est, gloria Dei requirebat, ut non tantum misericordia, sed etiam iustitia Dei pateretur. 2. Per distinct. iniustus est, qui gloriæ suæ causâ aliquos affligit, scilicet sine ipsorum culpa. Sed Deus suæ gloriæ causâ finit aliquos perire: dura ipsi volentes in peccatum labuntur & pereunt. 3. Deus nulli est obligatus ad eum seruandum.

dum: sicut nulli obligatus erat ad eum creandum. Sinit homines labi in peccatum & exitium: sed 1. volentes, 2. non obligatus ad seruandum. 3. suæ gloriæ maiorem rationem habere debuit, quàm salutis reproborum.

Obiect. 5. Qui destinat ad finem, destinat etiam ad media, per quæ venit ad finem. Deus iuxta hanc doctrinam, destinat aliquos ad finem, hoc est, ad damnationem. Ergo etiam ad media, hoc est, ad peccata. Quod autem peccata sint media, probatur: quia medium est id, sine quo ad finem peruenire non possumus. *Resp.* ~~Duplicia sunt media.~~ Alia quæ antecedunt quocunque modo finem, hoc est, quibus viuitur is, qui ad finem tendit, & quorum auxilio assequitur & perficit finem quem intendit. Alia sunt media, quæ quidem accedunt ad finem, sed non sunt effecta ab eo, qui intendit. Ea potest is quidem admittere, sed non sequitur eum velle. *Respondet* igitur ad maiorem: qui vult finem, vult etiam media, quæ ipse efficit, & per quæ operatur ad consequendum finem, quem intendit: non autem omnia. Alioqui plus erit in conclusione quàm in præmissis. Nec etiam ea vult, quæ permittit, hoc est, non prohibet quo minùs fiant: quamvis seruet, si non impediant ipsius finem.

Obiect. 6. Qui omnes vocat, & interim aliquos tantùm vult seruare, simulat. Deus, &c. *Resp.* Ex puris particularibus nihil sequitur: vel est fallacia non causæ vt causæ. Maior enim intellecta vniuersaliter est falsa: quia potest esse alia causa. Deus omnes vocat, non vt illudat, sed vt omnes reddat inexcusabiles. Maior itaque sic est distinguenda: Qui vocat omnes, & interim tantùm aliquos seruare vult, vt hominibus illudat, aut eos fallat, is simulat: si indefinitè, vel si animo volendi efficere, vt omnes obtemperent, eos vocet. Sed Deus nunquam promissit, quòd hoc in omnibus efficere velit. Igitur non est contradictio in his propositionibus:

Omnes debent facere: & ego in aliquibus efficiam: quia non sunt iidem termini.

Obiect. 7. Quorum salus pendet ab arcano consilio Dei, ij non possunt habere consolationem. Salus nostra pendet ab arcano Dei consilio. Ergo, &c. *Resp.* Nequimus habere consolationem, scilicet ante patefactionem. Sed arcanum illud consilium nobis aperitur per filium & spiritum S. item ex effectis: *iustificati* Rom. 5. 1. *fide pacem habemus.* 2. Cor. 1. 22. *Obsignauit nos, deditq; arrhabonem* Eph. 1. 14. *spiritus in cordibus nostris. Ipse spiritus testatur & nuncium* Rom. 8. 16. *spiritus nostro, nos esse filios Dei. Ex hoc cognoscimus, nos in* 1. Ioh. 3. 24. *eo habitare & ipsum in nobis, quia de spiritu suo dedit nobis.* 1. Ioh. 4. 13. Ante hanc itaque patefactionem verum est, quod nullam consolationem habere possimus ex arcano Dei consilio: sed post patefactionem est falsum.

Obiect. 8. Quod frustrà fit, nemo debet suscipere. Sed reprobi frustrà agunt pœnitentiam: quia impossibile est eos seruari. *Resp. 1.* Si constaret ipsis, quod sint reprobi. Deus autem neminem vult hoc statuere. 2. Est contradictio, reprobum esse & agere pœnitentiam: quia si pœnitentiam agerent, iam non essent reprobi. Igitur non est periculum ab hoc absurdo,

II. Quid sit predestinatio?

definitio

Prædestinatio differt à prouidentia, sicut species à genere. Nam prouidentia est consilium Dei de omnibus creaturis Prædestinatio autem de hominibus & angelis saluandis. Est itaque prædestinatio consilium Dei æternum, iustissimum & immutabile, de creandis hominibus, de permittendo eorum lapsu in peccatum & mortem æternam, de mittendo filium in carnem, ut fiat victima, deque aliquibus per spiritum sanctum & verbum propter mediatorem in vera fide & conuersione seruandis, per & propter eum iustificandis, ad gloriam suscitandis, & donandis vitæ æternæ: de aliquibus verò relinquendis in peccato & morte, suscitandis ad iudicium, & abiiciendis in æternas pœnas. Hæc definitio prædestinatio-

nis non competit angelis, sed solis hominibus, quia hic agitur de hominibus saluandis.

Prædestinationis partes sunt *electio & reprobatio*.

Electio est æternum & immutabile Dei decretum, quo decreuit gratuitò aliquos ad Christum convertere, *conferuare in fide & penitentia, ac per ipsum donare vitam æternam.*

Reprobatio est decretum Dei æternum & immutabile, quo decreuit aliquos iustissimo suo iudicio in peccatis relinquere, punire cæcitate, & participes Christi non factos in æternum damnare. Vtrumque esse decretum Dei, probant hæc & similia dicta: Scio quos elegerim. Nobis est data

gratia ab æterno. Cuius vult, miseretur. Consilio igitur facta est electio & reprobatio: proinde utraque

est decretum, atque ad æternum: quia in Deo nihil est noui, sed omnia ab æterno: & scriptura dicit manifestè, Deum nos ab æterno elegerisse, seu ante

iacta mundi fundamenta. Quia verò nos elegit: ergo cæteros reiecit. Id etiam verbum eligendi demonstrat. Nam quod eligitur, id aliis repudiatis eligitur.

Ioh. 13. 18. 2. Tim. 1. 9. Rom. 9. 15.

873.
19.

reprobatio.

electio 12

III. Quæ sint prædestinationis causa?

Causa efficiens & impulsua prædestinationis est beneplacitum Dei. *Etiã pater, quia sic placuit tibi. In* Mat. 11. 26.

nobis Deus nihil quicquam præiudicauit, cuius gratia nos elegerit, cum essemus naturæ filij iræ, sicut & cæteri. Ephe. 2. 3.

Si quid verò boni in nobis reperitur, id ipse totum in nobis efficit. Nihil autem efficit in nobis, quod non decreuerit ab æterno efficere. Proinde solum gratuitū & liberrimum Dei beneplacitum, seu sola Dei misericordia gratuita est causa efficiens & impulsua electionis nostræ: gratuita, inquam, nō respectu alicuius boni in nobis præiudicatum facta. Cuius vult miseretur: Gratis dat quod dat. Non vos me elegistis, & c. Præde- Ephe. 1. 5.

stinauit nos Deus, quos adoptaret in filios per Iesum Christum in sese pro beneuolenti affectu voluntatis suæ. Nondum Rom. 9. 11.

natis pueri, cum nihil fecissent boni vel mali, & propositum Dei, quod est secundum electionem ipsius, non ex

Rom. 9. 16. operibus, sed ex Vocante firmum maneret, dictum est ei:
Rom. 9. 18. Maior seruiet minori. Non est Volentis aut currentis, sed
Col. 1. 12. misereantis Dei. Cuius Vult miseretur, quem Vult indurat,
1. Cor. 4. 7. Grattas agentes patri, qui idoneos nos fecit ad participan-
2. Tim. 1. dam sortem sanctorum in luce. Quis enim te discreuit,
12. 13. quid autem habes, quod non acceperis? Qui seruauit nos,
 & Vocauit Vocatione sancta, non ex operibus nostris, sed
 ex suo proposito & gratia, qua data est nobis in Iesu Chri-
 sto ante tempora secularia.

*Causa re-
probatio-
nis.*

Similiter & reprobationis causa efficiens est libe-
 rum Dei beneplacitum. Nam cum omni natura
 simus filij iæ: periiissemus omnes si peccatum esset
 reprobationis causa. Non igitur in hominibus est
 hæc causa, sed in Deo, voluntas nimirum Dei illu-
 strandi gloriam suam, sicut dicitur: *Miseretur cuius
 Rom. 9. 18.* Vult, quem autem Vult indurat. Etiam pater, quia sic pla-
Mat. 11. 26. cuit tibi. Itaque de indiuiduis, cur hic sit electus, ille
 reprobatus, nulla alia dari potest ratio, nisi solum Dei
 beneplacitum,

*Causa da-
mnationis.
Ex admo-
nit. Neu-
stad pag.
113.*

Damnationis autem causa est omnino in homini-
 bus, nempe peccatum: Vult enim Deus in damna-
 tione reproborum suam iustitiam declarare. Non
 igitur quenquam damnat neq; damnationi addixit,
 nisi propter peccatum: ac nequidem damnationem
 vult, quatenus damnatio est, sed quatenus iusta pœ-
 na. Non autem habet locum pœna, nisi vbi antece-
 dit peccatum. Prima igitur causa & fons damnatio-
 nis est libera diabolorum & hominum voluntas, quia
 se sponte auerterunt à Deo: salutis autem prima
 causa est electio Dei æterna & gratuita, hoc est, cu-
 ius nullam causam in nobis Deus præuiderit, qua-
 re nos potius, quam alios vellet ad Christum con-
 uertere, & per ipsum saluos facere, & eripere ex
 communi exitio, cui omnes propter peccatum erant
 obnoxij.

Finalis causa suprema prædestinationis est illustra-
 tio gloriæ Dei. Electionis causa finalis vltima & pro-
 pria est patefactio bonitatis & misericordiæ Dei in
 electis gratuito seruandis: proxima verò est electio-
 rum

rum iustificatio & salus per Christum. Vitamq; hanc electionis nostræ causam apostolus complectitur his verbis: Prædestinavit nos ad laudem gloriæ suæ *Eph. 1. 6.* gratiæ, qua nos efficit sibi gratos in illo dilecto. Ex aduerso reprobationis causa finalis prima est declaratio iustitiæ, seueritatis & odij aduersus peccatum in reprobis. Volens ostendere iram, & notam facere *Rom. 9. 22.* potentiam suam, pertulit multa lenitate vasa iræ adaptata ad interitum.

Obiect. 1. Deus præcognouit opera nostra. Ergo propter ea nos elegit. *Resp.* Præcognouit bona non quæ eramus facturi, sed quæ statuit ipse in nobis efficere, sicut etiam personas præcognouit: alioqui multa bona opera potuisset præcognoscere: Sicut nec mala opera potuisset præuidere, nisi statuisset ea permittere.

Obiect. 2. Quos Deus elegit in Christo, eos inuenit in Christo: ratio, quia nulli benefacit in Christo, nisi qui sit in Christo. Deus nos elegit in Christo. Ergo inuenit nos in Christo, hoc est, præuidet nos fore in Christo, nos præ aliis credituros, & futuros aliis meliores, & ideo nos elegit. *Resp.* Negatur maior. Ratio vera est non de electione, sed de effectis electionis, & consummatione beneficiorum Christi, quæ nulli contingunt, nisi in Christo esistenti per fidem: sicut dicitur: Nisi in me manseritis, non habebitis vitam in vobis. De electione verò & prima salutis causa est falsa, ut ex textu liquet. Elegit enim nos ante iacta mundi fundamenta, non quia eramus futuri, sed ut essemus aliis meliores, hoc est, sancti & inculpati: non quia iam essemus in Christo, sed ut nos inferret Christo, & adoptaret in filios. Non igitur fides vel sanctitas nostra præuisa est causa, sed effectus nostræ electionis in Christo: Elegit nos, nicht darumb/dass wir fromb waren/ oder seyn würden/sondern dass wirs würden; Elegit nos, non existentes iam filios, sed adoptandos in filios. Augustinus: Non elegit nos ideo quòd tunc sancti essemus, imò nec ideo quia tunc sancti futuri essemus, sed potius elegit nos

ad hoc, ut in tempore gratiæ sancti essemus per bona opera. Non ergo quia futuri eramus, sed ut essemus sancti, elegit, &c. Sed Pelagianus veritati resurgens ait: Præsciebat Deus, qui essent futuri sancti, & immaculati per liberæ voluntatis arbitrium, & ideo eos in sua præscientia, quales futuros esse præsciuit, elegit. Quem confutat hic Apostolus, dicens, ut essemus sancti, &c.

Eph. 1. 4.

1. Pet. 1. 20.

Job. 3. 16.

Obiect. 3. Meritum Christi fide applicatum est causa electionis. Ergo non beneplacitum Dei. *Resp.* Negatur antecedens: quia meritum Christi non inter causas, sed inter effecta electionis, inter causas vero salutis nostræ numeratur. Elegit nos in Christo, nempe tanquam in capite. Caput igitur primò elegit, & ad officium mediatoris ordinavit, ut Petrus testatur: deinde in capite elegit & nos tanquam membra. Sic Deus dilexit mundum ut filium suum unigenitum daret, ut omnis, &c. Dilectio igitur, hoc est, gratuita electio est causa missionis filij, non missio filij est causa dilectionis.

Rom. 9. II.

Obiect. 4. Mala opera sunt causa reprobationis. Ergo bona opera sunt causa electionis. *Resp.* Negatur antecedens. Mala enim opera non sunt causa reprobationis, sed eorum quæ sequuntur reprobationem, hoc est, damnationis & ordinationis ad eam. Si enim peccata fuissent reprobationis causa, omnes fuissetus reprobati: quia omnes fuimus pariter filij iræ: *Nondum natus pueris, cum nihil fecissent boni vel mali, Et propositum Dei, secundum electionem, non ex operibus, sed ex vocante firmum maneret: dictum est ei: Maior seruiat minori.* Bona opera non præcedunt iustificandum, sed sequuntur iustificatum, inquit Augustinus. Non igitur sunt causa iustificationis. Multò minùs sunt causa electionis, sed à mera Dei gratia originem & efficaciam perpetuam trahunt.

IV. Quæ sint prædestinationis effecta?

Electiois effectus est totum opus salutis, & omnes gradus redemptionis nostræ, videlicet. i. Creatio

rio & electio ecclesie: 2. missio ac donatio Christi mediatoris, & eius sacrificium: 3. vocatio efficax & conuersio electorum ad Christum per spiritum sanctum & verbum: 4. Fides, iustificatio, regeneratio: 5. Bona opera: 6. perseuerantia finalis. 7. Suscitatio ad gloriam: 8. glorificatio & vita æterna. *Ephes. 1. 4. 5. 6. 7. 8. 11.*

Reprobationis effecta sunt: 1. creatio reproborum. 2. priuatio gratie diuinæ seu desertio. 3. ex-*Job. 6. 39. Rom 9. 17.* cecatio & induratio: 4. perseuerantia in peccatis: 5. suscitatio ad iudicium: 6. abiectio in penas æternas. *Matt. 11. 21. Ies. 6. 9.*

Obiect. 1. Contrariarum causarum sunt contrarii effectus. Electionis effectus sunt bona opera. Ergo reprobationis effectus sunt mala opera. *Resp.* Ex puris particularibus nihil sequitur. Maior non semper est vera de causis voluntariis, quæ possunt dissimiliter agere, nec producere contrarios effectus, ut hoc loco est dissimilitudo: quia Deus bona opera in electis decreuit efficere: mala verò in reprobis permittere. Propria autem causa malorum est diabolus & mali homines.

Obiect. 2. Cæcitas est reprobationis effectus. Cæcitas est peccatum. Ergo peccatum est reprobationis effectus. *Resp.* Cæcitas est peccatum respectu hominum admittentium & attrahentium eam, seu quatenus ab hominibus ea recipitur & attrahitur suo merito. Quatenus verò infligitur à Deo, iusta pœna est. Quod autem Deus ea cæcitate aliquos liberat, id est ipsius misericordie.

Obiect. 3. Induratio est effectus reprobationis, & est peccatum. Deus est auctor reprobationis. Ergo & indurationis, eoque & peccati. *Resp.* Reprobationis effectus est induratio, nimirum sic, ut fiat vel secundum eam, vel ex ea. Secundum reprobationem seu prædestinationem sunt induratio & excæcatio, quatenus sunt peccata. Sunt autem ex reprobatione seu prædestinatione, quatenus sunt iustissime pœnæ.

V. An

V. *An predestinatio sit mutabilis?*

Prædestinatio est firma & immutabilis. Id patet
 vel ex hac generali ratione, quod Deus est immuta-
 bilis nec decretum eius pendet à vicissitudine rerum,
 sed hæc potius ab ipsius decreto. Quod igitur Deus
 ab æterno decreuit, de seruandis electis, & repro-
 bis damnandis, id immutabiliter decreuit, ideoque
 firma & immutabilis est tuam electio tum reprobatio,
 Nam quos ab æterno voluit ac decreuit saluos fieri,
 eos etiam nunc vult & vult semper. Idem sentien-
 dum de reprobatione. Nec desunt scripturæ testi-
 monia, quibus hoc confirmatur: *Consilium meum sta-*
bit. Deus sum & non mutor. Hac est voluntas patris, &
ex his quos dedit mihi, nullum perdam. Oves meæ memo-
rapiet ex manu mea. Vos non creditis, quia ex quibus meū
non estis. Firmum stat fundamentum Dei: nouit dominus
quis sunt sui. Fundamentum Paulus vocat decretum de
 electis saluandis. 1. quia est origo & fons postre salutis,
 omniumque mediorum ad salutem. 2. propter fir-
 mitudinem, quia nunquam illud concutitur. Hæc
 nos scire necesse est, vt habeamus firmam cōsolatio-
 nem & possimus credere vitam æternam, eoque o-
 mnes alios articulos fidei. Ratio est sæpe repetita, &
 ideo sæpe meditanda, quia qui negat se de futura
 gratia esse certum, is etiam incertus est de præsentē.
 Nam Deus est immutabilis,

*Ies. 46. 10.**Mal. 3. 6.**Ioh. 6. 36.**Ioh. 10. 28.**Ioh. 10. 26.**2. Tim. 2. 10*VI. *Quatenus predestinatio sit nobis nota,
 & an possimus ac debeamus de
 ea certi esse?*

Electio & reprobatio nota est in genere, quod ali-
 qui sint electi, aliqui reprobi: non in specie, quod
 hic vel ille, quantum ad alios. De nostra verò ele-
 ctione singuli in specie non tantum possumus, sed
 etiam debemus esse certi, idque à posteriori, nempe
 ex conuersione, hoc est, ex vera fide & penitencia.
 Nam vt credamus & sciamus, nos certò ad vitam æ-
 ternam

ternam electos esse, tenemur credere in Christum, & credere vitam æternam. Hoc autem credere non possumus, nisi habeamus veram fidem & pœnitentiam. Atque ut hanc utramque singuli debent habere, sic etiam singuli certò tenere debent, se esse ex electorum numero: alioqui Deum arguent mendacij: *Gloriamur sub spe gloria Dei.* Christus est intercessor efficiens, ut in æternum seruemur. Credo vitam æternam, hoc est, non spiritualem tantùm, sed æternam, quam hic inchoatam effero mecum ex hac vita. Neque tantùm in specie singulis nota est sua electio ex fide & conuersione: sed & notum est in genere, esse etiam alios electos: atque id in genere non tantùm debes sperare, sed & certò credere, esse videlicet & alios electos præter te. Teneris enim credere articulum de ecclesia, quod ea fuerit omnibus temporibus, & iam sit. Tu solus autem non es ecclesia: ideo non dicendum cum Elia: *Solus relictus sum.* *In 1. Reg. 19.*
diuidua verò discernere tuum non est. Interim de electione aliorum etiam quod ad indiuidua benè est sperandum. *Summa:* in genere est nota electio de omnibus: in specie diuersa est ratio de se ipso & de aliis.

De reprobatione nec sua nec alterius certi quid quisquam statuere debet, ante finem vitæ: quia qui nondum est conuersus, potest adhuc conuerti. De aliis igitur nemo statuere debet, quod sint reprobi, sed de omnibus benè sperare. De se verò quisque certò credere debet, se esse electum. Nam habemus mandatum vniuersale, ut omnes credant euangelio, & pœnitentiam agant.

VII. An electi semper sint membra ecclesiæ, & reprobi nunquam?

Electi non semper sunt membra ecclesiæ, sed tùm demùm, quando conuertuntur & regenerantur per spiritum sanctum. Dicitur enim: *Quicumque spiritum Christi non habet, non est eius.* *Rom. 8. 9.* Item ecclesia dicitur sancta.

- sancta. Sed tum demum electi fiunt sancti, cum conuertuntur. Nam Paulus expressè inquit: *Tales eratis & vos quondam, sed abluti estis, sanctificati estis.* Item: *Transtulit nos in regnum filij sui.* Alij autem in ecclesia nascuntur, manent, & moriuntur: Alij non nascuntur in ea, sed vocantur aut statim, aut serò, ad visibilem & inuisibilem ecclesiam, vt latro in cruce: *Alias oues habeo, quas oportet me adducere,* inquit Christus.
- Item: *Est mihi populus multus in ciuitate hac,* scilicet electione. Sic reprobi non semper sunt alieni ab ecclesia, sed aliquando nascuntur in ea, aliquando fiunt membra visibilis ecclesie, & recedunt ab ea: *Ex nobis egressi sunt. Ex vobis egredientur lupi graues.*

Obiect. 1. Omnes credentes semper sunt membra ecclesie. Omnes autem electi sunt credentes: quia sunt termini conuertibiles, electi, seruandi, credentes. Ergo omnes electi semper sunt membra ecclesie. *Resp.* ad minorem: Sunt termini conuertibiles, sed adhibita certa limitatione: Omnes credentes, & omnes seruandi sunt electi, semper & omni tempore. At omnes electi sunt credentes & seruandi: non tamen semper: sed aliàs electi sunt saluandi, aliàs credentes, aliàs salui. Haftenus igitur tantum sunt termini conuertibiles, quod omnes electi credunt, vel credituri sunt, ante finem vitę. Iam enim gratie tempus est: tunc erit iudicij tempus.

Obiect. 2. Christus nihilominus oues vocat nondum conuersas ex gentibus. *Habeo, inquit, alias oues, quae non sunt ex hac caula,* id est, ex hac ecclesie parte, quae est ex Iudaeis colligenda. Videntur igitur oues illae aliae esse ex ouili vniuersali. *Resp.* Oues etiam tunc erant, quoad curam & consilium Dei, non autem quoad impletionem decreti, hoc est, oues erant praedestinatione. *Summa:* electi non semper sunt membra ecclesie, sed tamen necesse est, eos adhuc in hac vita adduci ad ecclesiam, etiam si id accidat in ipso articulo mortis. Hoc est quod dicitur, oportere omnes electos, in hac vita inchoare vitam aeternam. Reprobi membra quidem sunt aliquando ecclesie

visibilis, & ab ea non semper sunt alieni: sed nunquam verè accedunt ad ecclesiam, nec vnquam sunt membra inuisibilis ecclesiæ, seu ecclesiæ sanctorum. Nam ab hac semper sunt alieni.

VIII. An electi deficient ab ecclesia, & reprobi semper in ecclesia maneant?

Hæc quæstio patet ex iis, quæ de immutabilitate electionis & perseuerantia sanctorum supra sunt dicta. Electi ergo, quando semel verè accesserunt ad ecclesiam sanctorum, deficere quidem aliquando possunt, sed nunquam discedunt ab ea totaliter & finaliter. Non totaliter: quia nunquam sic deficient, vt fiant hostes Dei & ecclesiæ: non finaliter, quia non perseuerant in apostasia, sed certò tandem redeunt ad pœnitentiam: *Calamum quassatum nõ con- Ies. 42.3, fringet, & linum fumigans non exstinguet. Oves meas ne Iob. 10.28. morapiet è manu mea.* Reprobi verò omnes & hypocritæ tandem finaliter ab ecclesia discedunt, & cum donis, quæ habebant, amittunt etiam dona quæ videbantur habere: *Ex nobis egressi sunt, quia ex nobis non 1. Iob. 2.19. erant. Nam si fuissent ex nobis, mansissent & tunc nobiscum.*

Obiect. Etiam sancti sæpe deficient, vt David, Petrus, &c. *Respond.* Deficiunt, sed non totaliter, nec finaliter: vt Petrus non defecit totaliter nec finaliter. Nam retinebat in animo amorem Christi, etsi metu periculi eum negabat: agnoscebat etiam postea delictum suum, & verè respiscebat. Vnde Augustinus: Non defecit Petrum fides in corde, cum cessaret confessio in ore. David etiam non defecit totaliter, sed à Domino per prophetam correptus verè respuit, & fidem non extinctam sed ad tempus sopitam fuisse ostendit: ideo precatur: *Spiritum tuum sanctum ne auferas à Ps. 51.13. me.* Sancti igitur & electi nunquam prorsus deficient. At hypocritæ & reprobi tandem totaliter & finaliter deficient, ita vt nunquam redeant ad pœ-

ad pœnitentiam : & quia nunquam in iis fuit verus amor Dei, nunquam etiam fuerunt ex numero electorum. Proinde non mirum, si tandem ab ecclesiâ prorsus etiam discedant.

IX. Quis sit usus doctrina de predestinatione?

Usus est. 1. Ut in solidum Deo tribuatur gloria: *1. Cor. 4. 6. Quid habes, quod non accepisti.* 2. Ut firmam ac certam consolationem habeamus. Hanc habebimus, ubi de iis, quæ hic decernuntur, non dubitauerimus: & maxime, si certò unusquisque nostrum statuer, immutabile penitus esse decretum Dei de seruandis electis: nec non, se vnum esse ex electorum numero, vnum scilicet inuisibilis ecclesiæ membrum, eoque se nunquam discessurum à sanctorum ecclesiâ.

QVÆST. LV. Quid sibi vult communio sanctorum?

RESP. Primùm, quòd vniuersi & singuli credentes, Christi & omnium eius bonorum, tanquam ipsius membra communionem habeant^a. Deinde, quod singuli, quæ acceperunt dona, in commune commodum, & vniuersorum salutem promptè & alacriter conferre debeant^b.

a 1. Ioh. 1. 3. Rom. 8. 32. 1. Cor. 11. 12. 1. Cor. 6. 17. b 1. Corinth. 12. 21. & 13. 15. Phil. 2. 4. 5. 6.

EXPLICATIO.

Sequentes articuli sunt de Christi beneficiis in ecclesiâ per spiritum sanctum collatis & conferendis. *Communio* est relatio inter duos vel plures, rem siue possessionem communem habentes: commune relationum: fundamentum res; quæ communis est: terminus possessores siue plures, siue vnus plurium vel vnus

nus rei. *Communio igitur sanctorum* est æqualis participatio omnium promissionum euangelicarum: seu, est communis possessio Christi & omnium beneficiorum eius: & collatio donorum in salutem corporis, quæ singulis membris data sunt. Significat igitur. 1. *Copulationem omnium sanctorum cum Christo* tanquam membrorum cum capite, factam per spiritum sanctum in capite & in membris habitantem, membra que capiti conformia reddentem, seruata tamen proportionem membrorum & capitis: *Seu*, vnionem ecclesie cum Christo & membrorum inter se: & quidem cum Christi tota persona, vtraque videlicet natura, diuina & humana. Nam communio personarum fundamentum est communionis beneficiorum, secundum dicta: *Ego vitis, vos palmistes: manete in me & ego in vo-* *Ioh. 15. f.*
his. Sicut palmes non possunt fructum ferre à semetipso nisi manserint in vite, ita & vos nisi in me manseritis. Per vnum spiritum nos omnes in vnum corpus baptizati sumus. Qui spiritum Christi non habet, non est eius. Qui adharet Domino, est vnus spiritus cum eo. Per hoc cognoscimus nos in eo habitare, & ipsam in nobis, quod de spiritu suo dedit nobis. 2. *Participationem omnium Christi beneficiorum.* Eadem enim est omnibus sanctis reconciliatio, redemptio, iustificatio, sanctificatio vita & salus per & propter Christum. Eadem habent communia omnes sancti beneficia, quæ ad salutem sunt necessaria: *Vnum est corpus, vnus est spiritus, sicut & vocati estis in spem vnā vocationis vestra, vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, &c.* 3. *Distributionem donorum specialium.* Hæc dona particularia sunt quidem etiam totie ecclesie communia; quæ conferuntur membris ecclesie in salutem totius corporis, ad coagmentationem sanctorum, ad opus ministerij, ad ædificationem, inquam, corporis Christi: verum distribuuntur ita singulis membris, vt alij aliis in ecclesia donis antecellant. Nam varia sunt dona spiritus sancti, & vnique nostrum data est gratia proportionata doni Christi. 4. *Obligationem membrorum omnium*, vt dona quæ habent ad gloriam capitis sui

Dd

Chr.

Communio sanctorum quid significet.

1.

1. Cor. 12. 13

Rom. 8. 9.

1. Cor. 6. 17.

1. Ioh. 4. 13.

2.

Eph. 4. 4.

3.

Eph. 4. 12.

Eph. 4. 7.

4.

Christi & Dei & ad salutem corporis totius & quorumlibet inter se membrorum conferunt.

Hinc liquet vanum esse commentum de communione quæ sit subsistentia corporis Christi intra nostra corpora. Refutatur id frequentissima capitis & membrorum comparatione. Cohærent illa, non mixtim subsistunt. Hinc etiam facile iudicatur de communione in sacramentis. Nam sacramenta non aliud obsignant, quàm verbum promittit. Refutatur & inde, quod communionem hanc oportet continuari perpetuò. Ad hoc enim Christus se nobis communicat, ut habiteret & maneat in nobis. Talis proinde est communio, qualis mansio. At mansio Christi est spiritualis, quia perpetua. Ergo & communio. Firmissimum est hoc argumentum, in cuius solutionem excogitata est *UBIQUITAS*. Nam ut alia illa corporalis communio obtineretur, affirmandum erat, Christum perpetuò in omnibus sanctis corporaliter manere.

Sancti qui.

Sancti autem dicuntur fideles tripliciter. 1. Imputatione in Christo. 2. Inchoatione conformitatis cum lege. 3. Segregatione, quatenus à reliquo genere humano sumus segregati & à Deo ad hoc vocati, ut ipsi colamus, siue hoc verè faciamus siue simulatè.

Ex his apparet quid sit: *credo communionem sanctorum*, nempe, credo sanctos omnes (in quorum numero & me esse certò statuo) Christo capiti per spiritum ipsius vniri, & ex capite in eos transfundi dona, tum quæ eadem singulis ad salutem necessaria sunt, tum quæ varia ac diuersa singulis data requiruntur ad ædificationem ecclesiæ.

QVÆST. LVI. *Quid credis de remissione peccatorum?*

RESP. Deum propter satisfactionem Christi meorum peccatorum, atque illius etiã prauitatis, cum qua mihi per omnem vitam pugnandum est^a, memoriam omnem deposuisse^b, & me

& me iustitia Christi gratis donare, ne vn-
quam in iudicium Dei veniam^c.

a. 1. *loh.* 1. 1. 1. *loh.* 1. 7. 2. *Cor.* 5. 19. b. *Ro.* 7. 23. 24. 25. *let.*
31. 34. *Mich.* 7. 19. *Psa.* 103. 3. 10. 11. c. *loh.* 3. 18. *loh.* 5. 24.

E X P L I C A T I O.

De remissione peccatorum considerandum :

- I. *Quid sit.*
- II. *A quo fiat.*
- III. *Propter quid fiat.*
- IV. *An congruat cum iustitia Dei.*
- V. *An sit gratuita.*
- VI. *Quomodo & quando detur.*

1. *Quid sit remissio peccatorum?*

Remissio peccatorum est propositum in Deo non
puniendi peccata fidelium propter satisfactionem
Christi. *Vel*, est condonatio pœnæ pro meritis, & lar-
gitio acque imputatio iustitiæ alienæ nempe Christi.
Plenum definitur, hoc modo : Est voluntas Dei, quæ
credentibus & electis non impurat vllum peccatum;
sed remittit eis culpam & pœnam peccati, & pro-
pterea eos perinde diligit, ac si nunquam peccassent,
eosque liberat ab omnibus pœnis peccati, & donat
vitæ æternæ gratis propter meritum & intercessio-
nem filij mediatoris. Etsi verò Deus propter meri-
tum filij sui peccata nobis remittit: nos tamen adhuc
affigit in hac vitæ, non quidem vt nos puniat, sed vt
nos paternè castiget. Nec tamen est cogitandum,
peccata ipsi non displicere. Nam etiam sanctissimò-
rum peccata ipsi valdè displicent; licet ea non puniat
in ipsis idè quia pœniuit in filio. Deus enim non sic
remittit peccata, quasi peccata non habeat pro pec-
catis, aut iis non irascatur: sed quòd ea nobis non im-
putat, nec punit in nobis, quodq; nos iustos reputat
propter satisfactionem alienam, quam fide apprehendimus.
Idem ergo sunt: habere remissionem peccatorum,
& esse iustum. *Contra*: Lex non tantum requirit,
vt vitemus peccata, sed etiam, vt

*Quomodo
Deus re-
mittit pec-
cata.*

faciamus bona. Ergo non satis est, ut peccatum sit condonatum, sed etiam necessaria est perfecta legis præstatio, ut simus iusti. *Resp.* Etiam omisso boni est peccatum: *Quis potest facere bonum, & non facit, peccator est, & maledictus.* Atqui hoc etiam nobis remissum est, quia Christus pro omnibus peccatis sufficienter satisfecit. Habemus ergo in Christo perfectam remissionem omnium peccatorum, ita ut eius unico merito iusti coram Deo reputemur.

II. A quo fiat remissio?

- Peccatorum remissio fit à solo Deo, qui (ut in *Ies. 43. 15.* quit propheta) solus delet iniquitates nostras: & quidem à patre, filio, & spiritu sancto. Nam in nomine trium personarum, patris, filij, & spiritus sancti baptizamur. Baptismus autem fit in remissionem peccatorum, ut ex Iohannis baptismo constat. Ac de filio manifestè dicit scriptura, filium hominis habere potestatem remittendi peccata. Similiter de spiritu sancto dicitur, quòd fuerit tentatus, quòd ostendatur & contristetur peccatis. Proinde & ipse peccata potest remittere. Nullus enim peccata remittere potest, nisi in quem peccatur, & qui peccatis offenditur. Ac disertis etiam verbis de peccato in spiritum sanctum Christus apud euangelistas loquitur. Causa autem quòd à solo Deo, patre filio, & spiritu sancto peccata remittantur, hæc est, quia nemo nisi pater *Mar. 3. 28.* offensa potest peccatum remittere. At solus Deus pater, filius, & spiritus sanctus peccatis nostris offenditur. Ergo solus Deus ea potest remittere: & per consequens, de hoc iure Dei nulla creatura potest quicquam largiri. Vnde David ait: *Tibi soli peccavi, & malum coram te feci.*

Obiect. Atqui etiam apostoli & ecclesia remittunt peccata: quia dicitur: *Quacunque ligaueritis in terra, erunt ligata in calo: & quacunque solueritis in terra, erunt soluta in calo:* Item: *Quorum remisistis peccata, remittentur iis; & quorum retinueritis, retenta erunt.* Ergo
non

non solus Deus remittit peccata. *Resp.* Apostoli remittunt peccata, quatenus internuncij sunt remissionis diuinæ. Similiter ecclesia remittit peccata, cum ex mandato Dei agentibus pœnitentiam remissionem peccatorum denunciat. Item proximus proximo remittit peccata: quando condonat priuatas offensas. Solus autem Deus liberat nos à reatu peccati sua autoritate; solus Deus nos abluit à peccatis sanguine filij sui: solus denique Deus remittit omnia peccata, originalia & actualia, omissionis & ignorantiz secundum illud: *Qui sanat omnes infirmos tate tuas. Nulla est condemnatio in eis, qui sunt in Christo Iesu.* Psal. 103. 3. Rom. 8. 1.

III. Propter quid fiat remissio?

Deus peccata nobis remittit. 1. Ex mera misericordia, & gratuito amore erga nos. 2. Propter intercessionem & satisfactionem Christi mediatoris fide applicatam. Deprecatio enim absque satisfactione fieri non potest: quia id esset rogare, vt Deus de iustitia sua aliquid concederet: *Christus semel pro peccatis passus est, iustus pro iniustis, Et nos ad Deum adduceret.* 1. Pet. 3. 18. *Sanguis Iesu Christi purgat nos ab omni peccato. Quoniam in Christo placuit patri, Et omnis plenitudo inhabitaret, Et pace per sanguinem crucis eius facta, per eum reconciliare omnia sibi.* 1. Ioh. 1. 7. Col. 1. 19. 20. *Accessistis ad noui testamenti mediatorem Iesum, Et sanguinem asperisionis præstantiora loquentem, quam loqueretur sanguis Abel. In Christo habemus redemptionem per sanguinem ipsius: remissionem peccatorum ex diuinitate ipsius gratia.* Heb. 12. 24. Eph. 1. 7.

IV. An remissio peccatorum congruat cum iustitia Dei?

Dei vt pote iustissimi iudicis est, non relinquere peccatum impunitum, eoque illud nulla satisfactione interueniente non remittere. Non igitur fit remissio à Deo ex lenitate, quæ pugnet cum eius iustitia, quia peccatum non reliquit impunitum, sed pu-

niuit illud pro nobis in Christo sufficientissimè. Pronuntiat igitur nos iustos & non puniendos, propter satisfactionem Christi perfectissimam: Et hoc non pugnat cum iustitia & veritate Dei.

Obiect. Iustitia Dei postulat, ut qui peccat puniatur. Ergo peccatorum remissio, quæ sit sine sufficienti pœna peccantis, pugnat cum iustitia Dei. *Resp.* Pugnat cum iustitia Dei, peccatum non punire, simpliciter, hoc est, nec in peccante, nec in alio, qui pro peccante pœnam subeat.

Inst. Innocentem punire loco nocentis etiam pugnat cum iustitia Dei. *Resp.* Innocentem. 1. qui non lit subire pœnam. 2. qui non sit eiusdem naturæ cum nocente. 3. qui non possit pœnam sufficientem persolvere. 4. qui non possit ex ea emergere. Deus enim non vult innocentem perire pro nocente. 5. qui nocentem non possit restaurare, eumque fide donare, qua suum hoc beneficium amplectatur. Hæ autem conditiones omnes sunt in Christo, ut ex testimoniis sequentibus clarè liquet: *Christus dilexit nos, & tradidit seipsum pro nobis oblationem ac victimam Deo, in odorem bonæ fragrantia. Animam meam pono pro omnibus.* Ipse vulneratus est propter iniquitates nostras: Attritus est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ super eum: & liuore eius sanati sumus. Christus pro omnibus mortuus est, & qui viuunt, post hæc non sibi viuunt, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit. *Destruite templum hoc & tribus diebus erigam illud. Ego pono animam meam, & eam rursus assumam.* Christus dilexit ecclesiam, & semetipsum tradidit pro ea, ut eam sanctificaret. Dedit semetipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibi ipsi populum peculiarem, studiosum bonorum operum.

Eph. 5. 2.

Ioh. 10. 15.

Ies. 53. 5.

2. Cor. 5. 15.

Ioh. 2. 30.

Ioh. 10. 12.

Eph. 5. 24.

Tit. 2. 14.

V. An remissio peccatorum sit gratuita?

Et si peccata nostra nobis Deus non remittit, nisi interueniente pœna sufficientissima: remittit tamen gratis

gratis, quia non postulat à nobis λύσις, sed à Christo, cui peccata nostra satis magno constiterunt. *Obiect.* Si remittit propter satisfactionem Christi: Ergo non gratis. *Resp.* Imo gratis, respectu nostri, hoc est, sine nostra satisfactione, licet non sine satisfactione aliena. *Inst.* Et qui hoc pacto condonat, non condonat gratis. Est enim regula: *Quod quis per alium facit, id per se facere videtur.* Nos igitur ipsi solvimus soluendo per Christum. *Resp.* Deus etiam nobis dat hoc precium, nempe satisfactorem & mediatorem Christum, qui à nobis non emitur: *Sic Deus dilexit Iob. 3. 16. mundum, & filium suum daret, &c.*

VI. Quibus datur peccatorum remissio?

Datur solis & singulis electis: quia datur solis & singulis credentibus: nulli autem credunt, nisi soli electi. Reprobi nunquam verè credunt: Ideo hi nunquam verè accipiunt remissionem peccatorum: *Qui credit habet vitam æternam. Huic testimonium dant Iob. 3. 38. omnes prophetae, remissionem peccatorum accepturum per nomen eius quemnis, qui credit in eum.* Non tamen semper omnes electi habent remissionem peccatorum, sed omnes credentes eam habent semper: quia illi tantum habent remissionem peccatorum, qui credunt se eam habere. Hoc autem non semper credunt omnes electi, sed tum demum cum conuertuntur, & fide donantur. Semper tamen habent remissionem peccatorum, quoad propositum Dei. Infantes etiam habent fidem & conuersionem potentiâ & inclinatione, tamen si nondum actu. Habent ergo etiam remissionem peccatorum.

VII. Quomodo & quando datur peccatorum remissio?

Remissio peccatorum datur & accipitur per solâ fidem, qua per S. S. in nobis creata & accensa nos illam accipimus. Ergo etiâ tunc datur cum fide accipitur.

Decreuit quidem Deus ab æterno electis suis in Christo condonare peccata propter huius satisfactionem. Re ipsa verò omnibus & singulis peccata condonat credentibus in Christum, reputans eos pro iustis, & per spiritum sanctum efficiens in ipsorum cordibus, ut sentiant condonationem illam, & in perpetuum de illa certi & confirmati maneant. Ergo decretum Dei de remittendis peccatis æternum est: sed executio eius fit, cum fide nobis applicamus remissionem peccatorum in euangelio oblatam. Sic semper electos suos Deus diligit; sed hæc dilectio Dei non diffunditur in cordibus electorum ante penitentiam. Nam illi demum habent certum illud conscientię testimonium ex spiritus sancti dono, se à Deo diligi, eoque sibi remissa esse peccata, qui verè resipiscunt.

*Dominica
XXII.*

QVÆST. LVII. *Quid te consolatur resurrectio carnis?*

RESP. Quòd non tantum anima mea, postquam è corpore excesserit, è vestigio ad Christum suum caput assumetur^a: verum quòd hæc quoque caro mea potentiâ Christi excitata, rursus animæ meæ vnietur, & gloriolo corpori Christi conformabitur^b.

^a *Luc. 16. 22. & 23. 43. Philip. 1. 31. 23.* ^b *Iob. 19. 25. 26. 1. Iob. 3. 2. Phil. 3. 21.*

EXPLICATIO.

Quæstiones huc pertinentes sunt.

- I. An anima sit immortalis.*
- II. Vbi sit separata à corpore.*
- III. Quid sit resurrectio, & quid de ea sint errores.*
- IV. Vnde constet resurrectionem certo futuram.*
- V. Qua & qualia corpora sint resurrectura.*
- VI. Quomodo.*
- VII. Quando.*

VIII. Cui.

VIII. *Cuius Virtute, & per quem.*

IX. *In quem finem sit futura resurrectio.*

I. *An anima sit immortalis, an verò moriatur cum corpore?*

Quæstio de immortalitate animæ non est aliena ab hoc articulo. Resurrectio enim præsupponit mortem. Quæritur ergo, an animæ moriantur & resurgant sicut corpora. Neque superuacanea erit huius quæstionis explicatio. Facit enim 1. ad explicationem multorum scripturæ locorum, quæ videntur animam hominis facere mortalem. 2. ad refutandos Epicuræos & Sadducæos, qui iam olim animæ immortalitatem & carnis resurrectionem negauerunt: sicut & illi, qui dicebant iam factam esse resurrectionem credentium, nec aliam esse præter illam spiritua-
lem expectandam. Hodie etiam disputatur à nonnullis Anabaptistis, an animæ post discessum à corporibus dormiant, vsque ad futuram coniunctionem cum corporibus. Quin & Paulus III. Papa moriturus dixit, se iam experturum veritatem trium quæstionum, de quibus in tota vita dubitasset: 1. an animæ immortales: 2. an infernus sit: 3. an Deus. Sæpè etiam in Psalmis & apud Salomonem occurrit hæc sententia: *Homo moritur vt brutum: Non mortui laudabunt te domine, &c.*

Matt. 22. 23

2. Tim. 2. 18

En caput Ec-
clesiæ.

Ex his vt possimus nos expedire, confirmanda est animæ immortalitas euentibus scripturæ dictis, qualia sunt: *Quoniam non cum interierit ipse, sumet omnia: neq; descendet cum eo gloria eius: quia anima eius in vitam ipsius benedicetur. Per vitam tuam, & per vitam anima tua faciam hac. Ne timeatis vobis ab illis, qui trucidant corpus, animam autem non possunt trucidare. An-*
imæ in manu Dei sunt. De mortuis verò quod suscitandi sint, nonne legistis, &c. Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Non est autem Deus mortuorum, sed viuorum. Christus in cruce pendens, dixit latroni: Hodie mecum eris in paradiso. At corpus non potuit illic esse, quia illic mortuum & sepul-

Psal. 49. 18

19.

2. Sam. 11.

11.

Matt. 10. 28

Sap. 3. 1.

Mar. 12. 26.

Luc. 23. 43.

Phil. 1. 23.

tum fuit. Ergo anima eius cum Christo collecta est in paradysum, & per consequens, anima viuit. *Cupio dissolui*, inquit Paulus, *& esse cum Christo*. Loquitur de quiete & læticia, qua cum Christo fruiturus erat post mortem. Sed qui nihil sentiunt, quæ potest eorum esse læticia aut felicitas? Proinde & illi refutantur hoc loco, qui animas dormire fingunt, eoque animarum immortalitatem negant. *In ma-*

Luc. 23. 46. nus tuas, commendo spiritum meum. Domine, Iesu

Act 7. 59. suscipi spiritum meum. Ego sum resurrexisti & vitam,

Ioh. 11. 25. qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet.

2. Cor. 5. 8. Cum è corpore emigramus, ad Dominum mi-

gramus. Non igitur animæ dormiunt, sed vita immortali & gloria cœlesti fruuntur apud Domi-

Apo. 6. 10. num. In Apocalypsi animæ martyrum dicuntur

clamare sub altari voce magna, dicentes: *Vsquequò Domine, qui sanctus es & verax, non iudicas & vindicas sanguinem nostrum de iis, qui habitant in ter-*

Luc. 16. 22. ra. Viuunt igitur animæ. Apud Lucam Lazarus

dicatur post mortem deportatus in sinum Abraham: Epulo ex aduerso in infernum, locum tormenti.

Hæc igitur & similia scripturæ testimonia docent & confirmant euidentissimè, non tantum in corporibus ante mortem, & post resurrectionem corporum ex morte, sed & toto intermedio spacio extra corpora existere, viuere, sentire & intelligere animas humanas: tamen modus operationis earum extra corpora nobis sit incognitus. Denique resurrectio carnis animæ immortalitatem præsupponit: proinde hanc cum illa credimus. Nam ut idem corpus resurgat, necesse est ut eadem formâ substantiali, quæ est anima, informetur. Accidentalialis enim formæ aliqua mutatio non facit diuersum individuum, sed idem individuum est, cum eadem materia, eadem formâ substantiali informatur. Si autem anima moriatur, & Deus aliam creet, atque corpori indat, non eadem, sed diuersa forma informabit: proinde non erit idem indi-

individuum. At erit idem, ut quæstione 5. ostenditur.

Obiect. 1. Ecclesiastes ait: Unus interitus est homini & iumentorum, & aqua & trinusque conditio: sicut moritur homo, sic & illa moriuntur. Ergo anima hominis non magis, quam bruti est immortalis. Resp. 1. Est fallacia à secundo quid, ut simpliciter. Vtriusque est æqua conditio, quod ad moriendi necessitatem. Coguntur enim homines non minus quam bruta semel mori, & ex hac vita discedere, quia statutum est semel omnibus mori, nec habent hic fixam sedem. Sed non eadem conditio est hominis & bruti, quod ad mortis exitum & conditionem sequentem attinet. Nam animæ brutorum cum corporibus extinguuntur & evanescent: hominum verò animæ post mortem manent superstites, ut testimonia recitata ostendunt. 2. Negatur antecedens. Ecclesiastes enim loquitur de morte hominis, non ex suo, sed ex vulgi profani sensu & opinione, quam concepit ex foris apparente similitudine euentuum, qui bonis & malis accidunt. Eam enim querelam de iudiciis humanis subiungit doctrinæ de providentia & iudicio Dei, quo bonis bona, & malis mala tandem tribuentur.

Obiect. 2. Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes, qui descendunt in infernum. Respond. Non ita laudabunt Dominum, sicut nos in hac vita, qui vivimus Sed non sequitur: ergo simpliciter non laudabunt.

II. Vbi & qua conditione vivat anima à corpore separata?

Papistæ fingunt, animas è corporibus migrare in ignem purgatorium, ut purgentur à peccatis, aliæ tardius, aliæ citius, secundum quod illa pereuntia magis vel minus amaverunt, ut loqui-

Lib. 4. d. loquitur Lombardus. Contrà docet scriptura, non ignem aliquem post mortem, sed sanguinem Christi
21. c. 2. in hac vita purgare animas nostras ab omni peccato;
1. ioh. 1. 7. Ac defunctorum quidem animas fideles non detru- di in locum tormentorum ad excoquendum pecca- ta, sed illas in sinum Abrahæ ad Christum colligi: in- fideles vero illicò etiam in infernum abiici, vnde nul- lus patet exitus, & nunc quidem flammis inferna- libus torqueri, sed reservari grauioribus tormentis ignis æterni, quem sufflabit furor Iehouæ in Christi iudicio.

De conditione animarum fidelium testantur hæc
Luc. 13. 46 dicta: *In manus tuas commendo spiritum meum. Domi- Aët. 7. 59. ne Iesu suscipe spiritum meum. Factum est autem, ut mo- Luc. 16. 22. reretur mendicus, & asportaretur ab angelis in sinum A- Phil. 1. 3. brahæ. Ergo non in purgatorium. Paulus optat dissol. 2. Cor. 5. 8. ui, & esse cum Christo. Non ergo metuit purgatorium. Fideles cupiunt migrare è corpore, & ad dominum ire habitatum. Non ergo prius migrant in purgato- rium, quam ad dominum, &c.*

De conditione animarum infidelium, loquuntur hæc dicta: *Mors peccatorum pessima. Timete ab eo, qui Psal. 34. 22 potest corpus & animam abicere in gehennam. Epulo Mat. 10. 28. mox à sepultura est apud inferos in tormentis & cla- Luc. 19. 23. mat: crucior in flamma hac: vnde ei negatur exitus in æternum. Metuit etiam quinq; fratribus Epicuræis, quia scit, breui pòst venturos in eundem tormenti locum. Non igitur animæ impiorum migrantes è corporibus deferuntur in purgatorium, vnde pateat exitus aut redemptio, sed in gehennæ ignem inexstin- guibilem detruduntur.*

III. Quid sit resurrectio: & qui sint de ea er- rores?

Resurrectio aliquando in scriptura significat spi- ritualem conuerſionem hominis, vt: *Hac est resurre- Apoc. 20. 5. ctio prima.* Sed in hoc articulo resurrectio carnis est restitutio substantiæ corporum nostrorum post mor- tem ex eadem materia, quæ nunc constant, & viuifi- catio

catio eorundem vita immortalis & incorruptibili per eandem animam, qua non viuunt, immortales: futura à Deo per Christum in fine mundi, virtute ac potentia diuina, & quidem electorum ad gloriam æternam, reproborum verò ad pœnas æternas.

Resurrectio igitur seu resuscitatio erit. 1. *Instantio* eiusdem corporis, hoc est, recollectio illius massæ seu materiæ, quæ corpus nostrum constituit, & quæ in omnia elementa fuit dissipata. 2. *Vnio* corporis cum eadem anima, quam prius habuit, & viuificatio per eam, & effectio immortalitatis in illa. 3. *Glorificatio* electorum, & abiectio reproborum sempiterna.

De hac resurrectione præcipue triplex fuit error: *Triplex error de resurrectione.*
 1. Quidam prorsus eam negârunt, dixeruntque animas cum corporibus interire, vt Sadducæi, de quibus in Actis: *Sadducæi dicunt, non esse resurrectionem, neq; angelum neq; spiritum.* 1.
 2. Alij concesserunt quidem animarum immortalitatem: sed interpretati sunt resurrectionem de regeneratione in hac vita. *Ab. 23. 8.* 2.
 Corpora autem resurgere negârunt: etiamsi animæ post mortem piorum æterna felicitate fruantur. Authores huius opinionis videntur fuisse Hymæus & Philetus, de quibus apostolus, *Aberrârunt*, inquit, à *scopo circa veritatem, dicentes: resurrectionem iam esse factam, & subuertunt quorundam fidem.* 1. *Tim. 2. 18*
 3. Alij, vt Anabaptistæ, negant eadem numero corpora, quæ nunc habemus, resurrectura: sed Deum in secundo Christi aduentu alia conditum contendunt. Contra hos errores credendum est scripturæ asseueranti, mortuos certò resurrecturos esse. 3.

IV. Vnde constet, resurrectionem certò futuram?

Probabiliter quidem colligi potest ex philosophia futuram aliquando resurrectionem: sed certò futuram non potest ex ea demonstrari. Nam in philosophia cognitio veritatis & iustitiæ Dei est mutila. In sacris literis autem rationes firmæ sunt ac veræ. Ex
 iis

his igitur solis certissime futuram esse resurrectionem demonstratur. Idq; primum apertis testimoniis: deinde rationibus ex sacra scriptura desumptis.

- Testimonia scripturæ, quæ certitudinem futuræ resurrectionis confirmant, evidentissima sunt in veteri & nouo testamento: Scio quod redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra resurrecturus sum, & rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum. Reuiuescent mortui, cadauera quoque mentes surgent. Ecce ego aperiens sepulchra vestra, deducam vos è sepulchris vestris. Tandemq; multi ex dormientibus in puluerulentâ terra expergiscuntur, hî ad vitam æternam; illi ad opprobria & contemptum æternum. Veniet hora, qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem eius; & prodibunt, qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem condemnationis. Ego suscitabo eum in nouissimo die. Si resurrectio mortuorum non est, Christus quoq; non est excitatus: quod si Christus non est excitatus, inanis videlicet est prædicatio nostra: inanis autem fides vestra. Si credimus Iesum mortuum esse & resurrexisse, ita etiam eos, qui obdormierunt in Iesu, adducet cum eo. Et vidimus mortuos magnos & pusillos stantes in conspectu Dei, &c. & reddidit mare mortuos, quos habebat: mors quoque & infernus reddiderunt mortuos suos, quos habebant. His testimoniis addantur argumenta ex scripturis desumpta.

Argumentum pro resurrectione mortuorum. I. Deus est Deus Abraham, Isaac & Iacob: & est Deus viuorum, non mortuorum. Atqui non esset Deus totius Abrahami, neq; Deus viuorum, nisi corpus Abrahami aliquando resuscitandum esset. Est Deus totius hominis, non partis. At non esset Deus totius hominis, sed tantum partis, si corpus nunquam resurgeret. Hoc argumento utitur Christus aduersus Sadducæos.

II. Deus promittit vitam æternam non tantum animæ, sed etiam corpori piorum: impiis contra minatur pœnas animæ & corporis æternas. Has autem promissiones & minas Dei oportet impleri. Earent enim

enim certitudo est immutabilis. Atqui non implebuntur, si non resurgant mortui. Quoniam igitur Deus certissimè exsequitur suo tempore, quod piis promissit, & impiis est comminatus, mortui quoque resurgant necesse est.

III. Præmia & pœnæ pertinent ad totum hominem: quia totus peccauit. Ergo corpora resurgent, piorum quidem, ut fruantur gloria & felicitate gratis data: impiorum verò, ut luant pœnas meritis debitas.

IV. Misericordia Dei perfecta est, ut quæ ad totum hominem extenditur, & quæ nos totos vult saluos fieri. Resurgent igitur & corpora nostra.

V. Misericordia & amor erga pios perpetuus est, & immutabilis: ita ut quod semel vult pro paterno suo erga eos amore eis præstare, id semper velit. Vult autem pios & animo & corpore fieri saluos. Oportet igitur eos animo simul & corpore, totos nimirum saluos fieri: ac proinde, ut toti salui fiant, oportet eos resurgere.

VI. Iustitia Dei perfecta postulat, ut impij secundum id totum, secundum quod peccant æternis pœnis puniantur. Peccant autem simul corpore & anima. Igitur & eorum corpora suscitentur necesse est, quibus non minùs corpore, quàm anima sustinere pœnas æternas debent.

VII. Christus resurrexit. Ergo & nos resurgemus. Valet consequentia. 1. quia Christus ideo resurrexit, ut nos posset suscitare: 2. quia Christus est caput, nos membra. Cum igitur Christus caput nostrum resurrexerit, etiam nos eius membra proculdubio resurgemus. Nam gloria capitis postulat, ut membra habeat sibi conformia. Itaque si membra manerent putrida, caput non esset gloriosum; Idem spiritus est in nobis, qui in Christo resuscitato. Is nos cum Christo coniungit & vnit, atque eadem in nobis operatur, quæ in Christo, quia sui semper est similis. At excitauit Christum. Ergo & nos excitabit, &c.

VIII. Chri-

Psal. 45. 7.

VIII. Christus dicitur habiturus regnum æternum. Id autem non esset habiturus, si corpora nostra perpetuò manerent in morte. Neq; enim sufficeret, animas nostras esse immortales aut æternas. Nam ut regnum Christi sit æternum, æternos habeat subditos necesse est, eosque totos æternos. Igitur & corpora nostra resurgent, ut ita Christo regi nostro toti simus in æternum subiecti.

IX. Christus est perfectus seruator: quia totum hominem seruauit, ac Deo reconciliauit. Igitur & corruptum corpus per Christum suscitabitur & resurget.

X. Christus non est infirmior ad saluandum, quam Adam ad perdendum: imò totum illud & amplius Christus moriendo restituit, quod Adam peccando perdidit. At Adam cum anima etiam corpus perdidit. Imò maiorem felicitatem Christus nobis est meritus, quam habituri fuisset, si nunquam peccasset. Amiserat autem nobis Adamus inter cætera dona etiam corporis vitam & salutem. Ergo Christus eam nobis restituit, & per consequens corpora haud dubiè resurgent.

XI. Deus homini post lapsum legem suam promulgauit. Ergo eam vult ab homine aliquando seruari. Id autem non fit in hac vita. Ergo fiet in æterna, eoque homines resurgent.

XII. Stipendium peccati mors est. Abolito igitur peccato, mors abolebitur, & vita restituetur.

XIII. A fine propter quem sunt condita etiam corpora: videlicet, ut in ipsis quoque, sicut in anima, habitet spiritus sanctus, sintq; templa spiritus sancti in æternum. Corpora igitur resurgent & viuent in æternum.

V. Quæ & qualia corpora sint resurrexura?

Neque verò tantum humana corpora resurgent, sed etiam eadem numero hæc, quæ nunc gestamus: non alia à Christo creata, ut Anabaptistæ volunt. Iob enim

enim dicit: *Videbo Deum in hac carne mea: hârpelle* Job. 19. 26.
mea circumdabor. Et apostolus: *Quisque recipiet in Eph 6. 8.*
corpore suo quod fecit. Oportet hoc mortale induere imm 1 Cor. 15. 53
mortalitatem. Idè in ecclesiis Africanis dicebatur, *Cypr. in*
credoreurrectionem carnis huius. Et verbum relur *expos. sym.*
gendi hoc ipsum satis euincit. Nihil enim potest
resurgere, nisi quod cecidit. Hæc est enim resurre-
ctio, inquit Ambrosius, sicut Verbi ipsius sono exprimi-
tur, ut quod cecidit, resurgat, quod mortuum fuit, reni-
uiscat. Euincit & Dei iustitia. *Hæc est enim* (inquit *Desideres*
idem Ambrosius) series & causa iustitia, & quoniam *surr. cap. 19*
corporis animique communis est actus, quia animus co-
gitauit, corpus effectus, & utrumque in iudicium Veniat;
utrumque aut pena dedatur, aut gloria reseruetur. Po-
 stulat enim iustitia Dei, ut caro sanctorum, quæ mi-
 litauit, coronetur: & caro impiorum, quæ blasphemauit,
 torqueatur, teste apostolo. Quare vnicui- *i. The. 1. 6.*
 quæ animæ non confusum aut extraneum corpus, *Cypr. in*
 sed suum, quod habuerat, reparabitur, ut consequen- *expos. sym.*
 ter possit pro agentibus præsentis vitæ cum animâ
 sua eato vel pudica coronari, vel impudica puniri.
 Denique sicut Christus eadem carne, qua ceciderat,
 resurrexit: sic & nos eadem hac carne nostra resur-
 gemus.

Obiect. Caro & sanguis hæreditatem regni Dei
 non consequentur. Hæc corpora nostra sunt caro
 & sanguis. Non igitur possunt regnum Dei conse-
 qui, eoque non ista, sed alia corpora resurgent. *Resp.* *1. Cor. 15. 50. So.*
 Sunt quatuor termini. Nam caro & sanguis in di-
 cto apostoli significant prauam qualitatem substan-
 tiæ adhzrentem, vel substantiam respectu eius qua-
 litatis: in minore significant ipsam substantiam no-
 strorum corporum, de qua Anabaptistæ conclusio-
 nem suam intelligunt. *Vel est fallacia accidentis:* quia
 propter accidens negatur substantia: seu proceditur
 à substantia vitiata ad substantiam simpliciter, hoc
 modo: Caro & sanguis mortalis & corruptibilis, ut
 hunc est, non consequentur regnum Dei: Ergo caro
 & sanguis simpliciter non consequentur. Caro igitur

nempe peccatrix & corruptibilis non possidebit regnum Dei: at ingreditur gloriosa & immortalis. Ex professo hoc docet apostolus. *Seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale.*

1 Cor. 15. 44

Corpus spirituale quid. } *Inst.* Corpora nostra resurgent spiritualia. Ergo tunc non habebunt proprietates carnis. *Resp.* Spirituale corpus nominat apostolus, non quod mutatum sit in spiritum, aut omnibus proprietatibus spiritui sit æquale, sed quod à spiritu Dei regitur, immortale, & ab omnibus ærumnis immune, cælesti verò splendore, gloria, industria, robore, sanctitate

Corpus animale quid. } ornatum. Sicut contra animale nominat, non quod in animam sit conuersum, aut omnibus proprietatibus animæ sit simile, sed quod ab anima in hac mortalitate gestatur, viuificatur & gubernatur. Hanc esse sententiam verborum Pauli probatur 1. quia dicit: *Resurget corpus spirituale.* Spiritus verò non est corpus.

Cont. Adimant. cap. 12. } *2.* Addit: *Oportet hoc corruptibile (corpus) induere incorruptibilitatem.* 3. Corpus Christi post resurrectionem habebat carnem & ossa: & tamen erat maximè spirituale & gloriosum. Ergo multò magis nostra corpora spiritualia habebunt carnem & ossa. Sic etiam interpretatur Augustinus: *Quod spirituale dixit corpus in resurrectione futurum, non propterea putandum est, quod non corpus, sed spiritus erit: sed spirituale corpus omnimodò spiritui subditum dicit sine aliqua corruptione vel morte.* Non enim quia quod modo habemus corpus animale appellat, ideo putandum est, non illud esse corpus, sed animam. Ergo quemadmodum corpus animale nunc dicitur, quia subditum est anima: spirituale autem dici nondum potest, quia nondum spiritui plenè subiectum est, quam diu corrumpi potest: sic & tunc spirituale vocabitur, cum spiritus atq; aternitati nulla corruptione resistere poterit.

VI. Quomodo sit futura resurrectio?

Fiet manifestè & gloriose, non occultè, nec trepidè, eritque longè alia, quam fuit illa quorundam resurgens.

urgentium cum Christo resurgente. Fiet enim spectantibus omnibus angelis, hominibus & diabolis, cum magna lætitia piorum, & horrore impiorum. Veniet Christus de cælo, cum comitatu omnium angelorum, cum hortationis clamore & voce archangelis, ac ruba Dei, cuius clangore mortui omnes excitati prodibunt è sepulchris: & omnes sistentur coram summo & iustissimo iudice Iesu Christo. Qui verò in aduentu Domini adhuc erunt superstites, immutabuntur subitò, & fient ex mortalibus immortales: eritq; eis hæc immutatio pro morte & suscitatione: Vide 1. Cor. 15. 42. 43. & c. & 1. Thes. 4. 15. 16. & c.

VII. Quando futura sit resurrectio?

Futura est resurrectio in fine mundi, in die nouissimo, iuxta dicta: *Ego suscitabo eum in nouissimo die*, & Ioh. 6. 44. Martha confitetur, *Scio resurrecturum (Lazarum fratrem) in resurrectione & ultimo illo die*. Quis autem futurus sit vltimus dies, nemo nouit, ne angeli quidem: sed Matt. 24. solus Deus. *Vsus est*, ne imaginemur nobis futuram suscitationem tum, cum minimè est futura, atque ita ipsi turbemus fidem nostram, si fingamus nobis certum aliquod tempus, & tunc incipiamus dubitare; aut nos delusos putemus, cum non acciderit tempore à nobis constituto.

VIII. Cuius virtute, seu per quem mortui sint resuscitandi?

Suscitatio mortuorum fiet virtute Christi, & per Christum mediatorem: *Ego suscitabo eum in nouissimo die*. De corpore hoc est intelligendum. Nam animas non resuscitabit, quia animæ non moriuntur. Et quidem Christus homo nos suscitabit, voce humana, virtute autem diuina. *Veniet hora, qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem filij hominis. Statuit Deus diem, in quo iuste iudicaturus est orbem terrarum, per eum virum, quem definiit, fide palam facta omnibus; illo à mortuis excitato*. *Vsus est*: tum vt suscitationem

ipsam possumus credere ex eo, quod suscitator sit satis potens, quia omnipotens Deus: & quod velit, quia caput nostrum. Hinc magna oritur consolatio. Carnem enim suam & membra sua nequaquam negligeret, sed suscitabit ea ad vitam æternam, cuius causa carnem nostram assumsit, & nos redemit.

- Obiect.* At pater dicitur suscitare nos: imò ipsum
Rom. 8. 13. Christum: *Is, qui excitauit Christum à mortuis, uiuificabit etiam mortalia corpora vestra per inhabitantem eius spiritum in uobis.* Ergo non per Christum nec virtute Christi suscitabuntur mortui, *Resp.* Opera Trinitatis ad extra sunt indiuisa, seruato tantum ordine personarum in agendo. Vt ergo non excluditur pater, cum suscitatio tribuitur filio, ita nec excluditur filius, cum suscitatio tribuitur patri, vel spiritui sancto. Pater igitur suscitabit nos mediata per filium: filius uero immediate nos suscitabit spiritu suo, ut redemptor & iudex: *Phil. 3. 20.* *Exspectamus e caelo seruatorem nostrum Iesum Christum, qui transformabit corpus nostrum humile, & conforme fiat glorioso corpori suo, pro efficacitate, qua potest etiam subicere sibi omnia.* Sicut pater excitat mortuos & uiuificat: ita & filius, quos uult, uiuificat. At spiritus sanctus immediate per se nos suscitabit: *Rom. 8. 13.* *Si spiritus eius qui Iesum excitauit, &c.*

IX. In quem finem, & ad quam conditionem mortui sint resurrecturi?

1. *Finis ultimus* resurrectionis mortuorum est gloria Dei. Futura est enim resurrectio, ut Deus patefaciat, & perfecte exerceat misericordiam suam in electis glorificandis: iustitiam uero in reprobis damnandis: & ita patefaciat ineffabilem certitudinem promissionum & comminationum suarum in utrisque.
 2. *Finis proximus* & subordinatus est salus & gloria electorum: & ex aduerso pœna & abiectio reproborum. Electi enim resurgent ad vitam æternam: reprobi ad pœnas æternas, iuxta dicta: *Multi ex dormientibus in puluerulenta terra expergescentur, hi ad vitam æternam:*
- Mat. 12. 2.*

aternam illi ad opprobria & contemptum aeternum. Prodi- Ioh. 5. 28.
bunt, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui ma-
la, in resurrectionem condemnationis. Dabo eis sedere in Apoc. 3. 21.
throno meo. Induentur stolis albis. Fulgebunt sicut sol. Apoc. 7. 13.
Maledicti abite a me in ignem aeternum, qui paratus est Matth. 13. 43
diabolo & angelis eius, &c. & abibunt isti in supplicium Matth. 25.
aeternum, iussi vero in vitam aeternam. Atque hæc erit 41.
conditio, ad quam omnes mortui resurgent.

Obiect. Resurrectio Christi ab apostolo dicitur *Contra re-*
causa nostræ resurrectionis, & nostra resurrectio ef- *surrectio.*
fectus seu beneficium resurrectionis Christi. Hæc nemini
autem causa, atque hoc beneficium non pertinet ad *piorum.*
impios. Igitur isti non resurgent. Nam ad quos
non pertinet causa resurrectionis, ad eos nec ipsa
resurrectio pertinere videtur. Ad impios non per-
tinet causa. Ergo, &c. Resp. ad maiorem. Ad quos
 non pertinet resurrectionis causa, scilicet nulla. Et
 si autem ad impios non pertinet hæc causa, vide-
 licet resurrectio Christi, hoc est, etsi impij non resur-
 gent ideo, quia Christus resurrexit: tamen resur-
 gent propter aliam causam, videlicet, propter ius-
 tum Dei iudicium, quo destinabit eos æternis pec-
 nis. Possunt enim eiusdem effectus, si non nume- *no.*
ro, saltem specie, plures ac diversæ causæ, præsertim
in diversis subiectis esse. Resurrectionis ergo pio-
 rum causa est Christi tanquam capitis resurrectio.
 Impiorum vero non resurrectio Christi (quia non
 sunt membra Christi) sed iustitia Dei, & iudicium
 & minarum diuinarum veritas. *Breviter:* Non se-
 quitur: Non resurgent propter resurrectionem
 Christi. Ergo non resurgent: quia resurgent pro-
 pter aliam causam, nimirum, ut puniantur. Vnus
 quidem resurrectionis omnium finis est respectu
 Dei, nimirum gloria Dei. Sed ad hunc finem diverso
 modo peruenitur.

QVÆST. LVIII. *Quam consolationem capis*
ex articulo de vita æterna?

Ec 3

RESP.

RESP. Quòd, quoniam in præsentia vitæ æternæ initia in meo corde præsentisco^a, futurum sit, vt post hanc vitam plenâ perfectâque beatitudine potiar in qua Deum in æternum celebrem: quam quidem beatitudinem nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec vllus homo cogitatione comprehendit^b.

a 2. Corinth. 5. 2. 3. b 1. Corinth. 1. 9.

EXPLICATIO.

Hic articulus in fine ponitur 1. quia post alios impletur perfectè: 2. quia est effectus aliorum omnium. Propter hunc enim omnes alij creduntur, & omnia, quæ credimus in aliis, facta sunt, vt hunc vltimum credere & consequi, hoc est, vita æterna frui possimus. Est ergo hic articulus colophon totius salutis & vitæ nostræ. Sunt autem de vita æterna hæc potissimum quæstiones:

I. Quid sit vita æterna.

II. A quo detur.

III. Quibus detur.

IV. Quare detur.

V. Quomodo detur.

VI. An & Undè in hac vita de ea possimus esse certi.

VII. Quando detur.

I. Quid sit vita æterna?

Videtur inexplicabilis quæstio, quia dicitur de ea: *Nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in mentem hominū venerunt, quæ parauit Domui, qui ipsum diligunt.* Ex analogia tamen vitæ, de qua philosophi disputant, & ex scriptura, quid sit vita æterna, vt cūque intelligi potest. Vita apud philosophos variè definitur. Est enim *ἐπιβίωσις*. In genere quatenus Deo, angelis, animabus & plantis competit, vita est ipsum esse viuētis. Nam & spiritus viuunt
(sed

Isa. 64. 4.

1. Cor. 2. 9.

Vita quid sit.

sed non id habent ex anima, verum ex essentia. In animalibus vero proprie vita est esse viventis animati, quod nihil est aliud, quam prædictum esse anima, seu habere in se animam viventem. Anima enim est id, quo animal vivit: seu est vitæ forma essentialis, qua quæ prædita sunt, vivunt: Sumitur autem pro actu primo & secundo, hoc est, pro ipso esse, & pro actione, seu pro ipso vivere, & pro operatione viventis, *Sic igitur plenius definitur*: Vita animalis est existētia seu mansio animæ in corpore animato, & operatio viventis animalis. *Vel*, est animæ *conditio*, efficiens operationes animato proprias. *Vel denique*, est aptitudo animalis ad efficiendum operationes sibi proprias, atq; ipsæ etiam operationes ex viatione animæ cum corpore promanantes.

Æternum dicitur 1. quod principio & fine caret, *Æternum* vt Deus. 2. quod principio caret, sed finem habet, *quid*. vt decreta Dei. 3. quod principium habet, sed caret fine, vt angeli, &c. Atque hoc tertio modo vita cœlestis dicitur æterna, hoc est, principium habens, sed fine carens: sic *Vita æterna hominis* nihil est aliud, quam æternum esse hominis renati & glorificati: quod esse, erit habere in se imaginem Dei perfectè instauratam, ad quam homo initio erat conditus, hoc est, perfectam sapientiam, iustitiam & felicitatem, seu veram agnitionem & dilectionem Dei, cum æterna lætitia coniunctam. Ac docendi causa in his *enigmatibus* includimus ipsas *divinitus*. Nam posse Deum rectè agnoscere & diligere, non minùs est de vita spiritali, quam ipsum agnoscere & diligere: siquidem animalis homo non intelligit ea, quæ sunt spiritus Dei. *Aliter sic eam describimus*: Est perfectæ instauratio imaginis Dei, & lætitia æterna, acquiescens in Deo, gloria cœlestis, abundantia & fruitio omnium bonorum, quæ ad statum perfectæ felicitatis requiruntur. *Vel brevius*: Est perfectæ conformitas hominis cum Deo, in vera & perfectæ Dei agnitione, dilectione & gloria animæ & corporis consistens. Sic ad intelligendum quid sit vita æterna,

1. Cor. 1. 14

consideranda sunt hæc duo: 1. vnio & corporis & animæ nostræ cum Deo. 2. Conformitas cum Deo, quæ ex vnione tanquam effectus ex causa profluit, Conformitas autem ista est perspicua & illustris cognitio Dei & voluntatis atque operum eius: iustitia perfecta lætitia in Deo acquiescens, gloria maxima, qua corpora nostra floreant, & fulgebunt ut sol, & sufficientia omnium bonorum ad veram perfectamque felicitatem pertinentium in Deo. Hæc materiam & formam vitæ æternæ vtrunque expriment, Quod si causæ efficientes & finales addantur, fortè plena erit definitio talis: *Vita æterna* erit inhabitatio æterna Dei in electis per spiritum sanctum, & per eundem spiritum immediatè accensa in mentibus eorum vera Dei, voluntatis, atque operum eius omnium cognitio: vera atque integra sapientia & iustitia: conformitas mentis, voluntatis & virium atque operationum omnium integra cum mente & voluntate Dei: itemque lætitia in Deo, secundum animam & corpus, gratis donata electis à Deo: per & propter Christum: & in hac quidem vita inchoata, in altera verò perficienda: ad Deum in omnem æternitatem celebrandum & glorificandum..

*Vita æterna
na plenior
definitio,*

Huius definitionis partes omnes desumptæ sunt ex scriptura 1. Erit inhabitatio æterna Dei in nobis per spiritum sanctum: *Ego & pater veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Alium consolatorem dabit vobis, & maneat vobiscum in æternum.* 2. Erit agnitio Dei & sapientia perfecta: *Hæc est vitæ æterna, & cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.* 3. Erit iustitia: *Parces angelis erunt, & filij Dei, cum sint filij resurrectionis.* 4. Erit lætitia in Deo: *Gaudium vestrum nemo tollet à vobis.* 5. Erit sufficientia omnium bonorum: *Deus erit omnia in omnibus.* Nec templum vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens, templum illius est, id est, agnus. Neque urbs ista eget sole vel luna, & luceant in ea: nam gloria Dei illustravit eam, & lucerna eius est agnus. Quæ hæc habemus

bemus bona inchoata, ibi erunt omnia perfecta. *Postquam aduenerit, quod perfectum est, tunc quod ex parte est, abolbitur.* 6. Erit sine interruptione & sine: *1. Cor. 13. 10. Absterget Deus omnem Lacrymam. Regni eius non erit finis. Regnum & potestas & magnitudo regni, quæ est subter omne cælum, detur populo sanctorum, cuius regnum est regnum sempiternum, hoc est, principio & finecarens.* *Apoc. 21. 4. Luc. 1. 33. Dan. 7. 27.*

Obiect. Viuere in æternum est habere vitam æternam. Impij etiam uiuent in æternum: suscitabuntur enim immortales. Ergo etiam impij habebunt vitam æternam. *Respond.* Ex imperfecta definitione non valet consequentia. Nam vita æterna non definitur sola præsentia perpetua animæ in corpore, seu immortalitate: sed etiam vita, gloria & felicitate cœlesti ac spirituali, quam spiritus sanctus propria sua operatione in electis efficiet. Etsi autem impij post resurrectionem erunt immortales; tamen animalis eorum vita non erit vita, sed mors æterna, quia cum ea coniuncta erit 1. æterna à Deo abiectio. 2. priuatio agnitionis & gratiæ Dei. 3. perpetuus & inenarrabilis cruciatus. *Vermis eorum non morietur. Ies. 66. 24. Illic erit fletus, & stridor dentium.* Ex his intelligitur, quid sit mors æterna, & quod sic dicatur, non quia semel moriendo ea defungentur reprobi, sed quia perpetuò morientur, & perpetuos cruciatus sentient sine fine, *Mat. 8. 13. Mat. 22. 13. Mat. 24. 51 Mar. 25. 30*

II. A qua detur vita æterna?

Solus Deus dat vitam æternam, *Donum Dei est Vita æterna: & quidem Deus pater tanquam author & fons omnis vitæ dat per filium & spiritum sanctum: filius per spiritum sanctum: spiritus sanctus per seipsum: qui ordo operationum personis diuinis est naturalis. De patre dicitur: Sicut pater excitat mortuos & uiuificat. Sicut pater habet vitam in seipso. De filio: Sic & filius quos uult, uiuificat. Sic dedit & filio habere vitam in seipso. In ipso Vita erat. Pater futuri seculi seu æterni.* *Rom. 6. 23. Ioh. 5. 21. 26 Ioh. 1. 4. Ioh. 9. 6. Ioh. 10. 18.*

Joh. 3. 5. cia. De spiritu sancto: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua*
Rom. 8. 11. & spiritu, non potest ingredi in regnum Dei. Si spiritus
 eius, qui Christum excitauit à mortuis, habitat in vobis:
 suscitabit etiam mortalia corpora vestra, per inhabitantem
 eius spiritum in vobis. Hæc testimonia obseruanda
 sunt: quia etiam ad filij & spiritus sancti Deitatem, &
 cum patre iugiter probandam faciunt.

- 1. Cor. 4. 15.* Obiect. Etiam ministri euangelij dant vitam æter.
1. Tim. 4. 16 nam: Per euangelium in Iesu Christo ego vos genus. Id si
 feceris, te ipsum seruabis, & eos, qui te audierint. Ergo
 non solus Deus dat vitam. *Resp.* Possunt eiusdem ef-
 fectus plures esse causæ subordinatæ. Christus & spi-
 ritus sanctus dant vitam propria sua potentia. Mini-
 stri sunt tantum instrumenta, per quæ Christus vir-
 tute sui spiritus agit & operatur: Sic de nobis reputet
 homo, Si de ministris Christi, & de dispensatoribus my-
 steriorum Dei. Quis igitur est Paulus? quis autem Apollo?
1. Cor. 3. 5. nisi ministri, per quos credidistis, & ut cuique dominus
 dedit: ego plantauit: Apollo rigauit: sed Deus dedit incre-
 mentum.

Inst. Etiam Christus dat vitam communicatâ po-
 tentiâ. Ergo non propriâ. *Resp.* Dat vitam potentiâ
 communicatâ, sed per naturam & æternam genera-
 tionem. Per inuersionem igitur sequitur: Dat vitam
 communicatâ sibi potentiâ per æternam generatio-
 nem à patre. Ergo dat propria potentia: Sicut pater
 habet vitam in seipso: sic dedit & filio habere vitam in
 seipso.

III. Quibus detur vita æterna?

- Datur vita æterna omnibus & solis electis ab æ-
 terno, seu conuersis in hac vita: Ego vitam æternam do
Joh. 10. 28. eis: nempe ouibus meis, hoc est, electis. Non rogo pro
Joh. 17. 9. mundo, sed pro iis, quos dedisti mihi. Quos dedisti mihi, ego
12. custodius, & nemo ex eis perit, nisi filius ille perditionis.
Mat. 23. 31. Venite benedicti patris mei possidete regnum paratum vo-
Joh. 6. 44. bis à iactis fundamentis mundi. Nemo potest ad me ve-
Rom. 8. 30. nire, nisi pater traxerit eum. Quos prædestinauit, eos etiam

iam vocauit: & quos vocauit, eos etiam iustificauit: quos autem iustificauit, eos etiam glorificauit. Fides & poenitentia sunt electorum propria. Hæc autem sunt principium & pars vitæ æternæ. Ergo vita æterna est electorum tantum: *Electio affectum est, ceteri occalluerunt.* Obseruandum hoc loco, cum quæritur, quibus detur vita æterna, melius responderi, dari vitam æternam electis quàm dari conuersis. Nam conuersio & fides sunt vitæ æternæ principium. Dicere igitur vitam æternam dari conuersis, idem est, ac si dicas, vitam dari uiuentibus. Cum quæritur, quibus detur initium vitæ æternæ, etiam rectè responderetur electis. Si enim dicas, dari conuersis, principium petis: cum hoc ipsum quæritur, quos Deus conuertat. Rom. 11. 7.

IV. Quare detur?

Vita æterna nobis datur non propter opera nostra, siue præsentia, siue præuisa; sed ex sola gratuita Dei misericordia & beneuolentia erga humanum genus, & voluntate ostendendi misericordiam suam in seruandis electis, interueniente merito & satisfactione Christi mediatoris, nobis per fidem imputata, in hunc finem, ut Deus à nobis in æternum celebretur: *Donum Dei est Vita æterna in Christo Iesu domino nostro. Gratia Dei seruati sumus, non ex nobis; donum Dei est, ne quis gloriatur. Nam ipsi sumus opus, conditi in Christo Iesu ad opera bona, quæ præparauit Deus, ut in eis versaremur. Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum, non pereat, &c.* Causa igitur impulsiva vitæ æternæ nobis datæ non est ullum hominis opus in nobis vel præuisum vel præsens. Nam ante initium vitæ æternæ, hoc est, ante conuersionem omnia opera nostra merentur mortem æternam. Post eius initium, hoc est, post conuersionem, sunt eiusdem effectus. Nihil autem est sui ipsius causa. Adducimur quidem ad vitam æternam Rom. 6. 23.
Eph. 2. 9. 10.
Ioh. 3. 16.

æternam per multa media. Sed aliud sunt media, per quæ, aliud est, causa, propter quam adducimur ad vitam æternam à Deo. Finalis causa, propter quam datur, est, ut Dei misericordia agnoscat & celebretur à nobis: *Ad laudem gloriosæ gratiæ suæ, qua nos gratos sibi efficit in illo dilecto.* Propter eandem causam Deus nobis dat vitam æternam, propter quam nos elegit.

Ephes. 1. 4.

V. Quomodo datur?

Vita æterna datur nobis per fidem: fides, per doctrinam verbi, & efficaciam spiritus sancti internam. Nam per verbum spiritus sanctus efficit in nobis cognitionem Dei & voluntatis diuinæ: cognitionem sequitur studium & desiderium magis magisque Deum cognoscendi, & ad voluntatis ipsius præscriptum viuendi iuxta dicta: *Quo ibimus? Verba Vita æterna habes.*
Ioh. 6. 68. Ego Vos in Christo Iesu genui per euangelium, Euangelium
1. Cor. 4. 15. est potentia Dei ad salutem omni credenti. Fides est ex
Rom. 1. 16. auditu, auditus per Verbum Dei. Atque hæc est ordinaria ratio dandi nobis initium vitæ æternæ: nempe per ministerium verbi mediatè. Alia ratio est infantium ecclesiæ: alia item conuersionis miraculosæ, qualis fuit latronis in cruce, Pauli, Cornelij, &c. Hic sermo est de ordinaria via, quæ propria est adultorum.

Ioh. 6. 68.

1. Cor. 4. 15.

Rom. 1. 16.

Rom. 10. 17.

VI. Quando datur?

Principium vitæ æternæ datur in hac vitæ, consummatio post hanc vitam: sed non nisi iis, qui initium hinc acceperint. Nam cui hinc vita æterna data non fuerit inchoatione, ei nec dabitur post hanc vitam consummatione, hoc est, qui hinc non cœperit sentire in se initium vitæ æternæ, fidem scilicet & conuersionem: is nunquam ibi perfectionem sempiternæ vitæ cōsequetur. *Breuster:* Quibus datur, iis datur in hac vitæ inchoatione: post hanc vitam nulli inchoatione: in altera perfectione: *In hoc suspiramus, expectantes domicilio nostro, quod est è caelo, superindui:*
3. Cor. 5. 2. figui.

siquidem etiam induti non nudi reperiemur. Habenti Matt. 13. 12 dabitur, ei autem qui non habet, etiam quod habet, adimetur.

Consummationis autem sunt duo gradus; *Unus, Consum-*
quando animæ piorum à corpore solutæ mox in cœ- *mationis*
lum deferuntur. Nam morte corporali liberamur ab *duo gra-*
omni infirmitate: *alter* est maior & sublimior, quan- *du.*
do post resurrectionem corporum reddemur toti

gloriosi in cœlo, & videbimus Deum sicuti est, à facie
ad faciem: *Qui sermonem meum audit, & credit ei, qui* *Ioh. 5. 24.*
misit me, habet vitam æternam, & in condemnationem
non veniet, sed transiit à morte in vitam. Nunc filij Dei *1. Ioh. 3. 3.*
sumus, sed nondum patefactum est quod futuri sumus.
Scimus autem fore, ut cum ipse patefactus fueris, similes
ei erimus, quoniam videbimus eum, sicuti est.

VII. An & unde in hac vita possimus esse certi de vita æterna?

In hac vita non tantum possumus, sed etiam de-
bemus esse certi de vita æterna; vel eam non habe-
bimus. Solis enim & omnibus credentibus datur.
Et credere vitam æternam est certò statuere, non
tantum aliquos eius fore participes, sed me quoque:
quod notandum est contra *apostolus* papisticam. Certi
enim esse debemus de perseverantia finali: *Iustificati* *Rom. 5. 1.*
fide pacem habemus. Ego vitam æternam do eis. At non *Ioh. 10. 28.*
daret æternam, si dubiam & incertam, quæ possit
abrumpi: Dona & vocatio Dei sunt æternæ. Oves *Rom. 11. 29*
meæ nemo rapiet ex manibus meis. Qui cepit in vobis o *Ioh. 10. 28.*
pui bonum, idem perficiet, &c. Scio cui crediderim, & *Phil. 1. 6.*
mibi persuasum est, eum posse depositum meum in diem *2. Tim. 1. 12*
illum servare. Credens scit se credere. Hæc certitudo
nititur firmis rationibus: 1. Author vitæ æternæ, est
verax & immutabilis, nempe Deus. 2. Electio Dei est *2. Tim. 2. 19*
æterna, pariterque immutabilis: Solidum stat funda-
mentum Dei, habens sigillum hoc: nōvis Dominus quis sint
sui. 3. Christus in omnibus, quæ à patre petit, exau- *Ioh. 17. 11.*
ditur. Petit autem, ut pater servet, quos dedit ei. *24.*

4. Deus

4. Deus non vult, vt bona ad salutem necessaria à se petamus cum conditione, sed categoricè, quia promissit. Dubitare igitur de perseuerantia & consummatione vitæ æternæ est fidem & veritatem Dei euertere, & Christi intercessionem irritum habere.

Vnde autem possumus esse certi? De consummatione sumus certi, ex principio: *Omni enim habenti dabitur. Dona Dei sunt à præsenti.* *Fidelis est Deus: ideo sicut inchoauit, sic etiam perficiet.* De principio verò certi sumus potissimum ex vera fide, quæ resistit dubitationibus, habet propositum repugnandi diabolo, & clamat; *Credo Domine, opem fer incredulitati meae:* & ex ipso consensu, idque dupliciter: 1. ex pace conscientiae cum Deo, quam habemus iustificati fide. 2. ex vera poenitentia & serio proposito obediendi Deo secundum omnia mandata. Fides enim non potest esse sine vera poenitentia: *Cuius domus sumus nos, siquidem fiduciam & glorificationem spes ad finem usque firmam retinuerimus.*

Credere videtur aternam vitam quid sit.

Quæ iam dicta sunt de hoc articulo, satis declarant, quid sit credere vitam æternam: nempe, certò statuere. 1. Post hanc vitam fore aliam vitam, in qua ecclesia glorificabitur, & Deus in æternum celebrabitur: 2. Me etiam membrum esse istius ecclesiae, & ideo vitæ æternæ participem futurum: 3. Me etiam in hac vita eius initium habere per fidem.

QVÆST. LIX. *At cum hac omnia credis, quid utilitatis inde ad te redit?*

RESP. Quòd in Christo iustus sum coram Deo, & hæres vitæ æternæ.

2. Hab. 2. 4. Rom. 2. 17. Ioh. 3. 36.

QVÆST. LX. *Quomodo iustus es coram Deo?*

RESP. Sola fide in Iesum Christum, adeo
vt li-

Typus partitionum iustitiæ.

Ad pag. 446. quest. 2. Quotuplex sit iustitia?

Increata : qua est ipse Deus, cuius essentia est mera iustitia.

Iustitia in genere est conformitas cum Deo & lege diuina : seu est impletio totius legis. Et est vel

Creata : qua est effectus Dei in creaturis rationalibus, quæ legi diuinae sunt conformes. Est quoque vel

Legalis, quæ & operum : est obedientia perfecta legi ab angelis vel hominibus præstita. Hac rursus est vel

Vniuersalis : qua est obedientia secundum omnes leges ad nos pertinentes. Eaque est vel

Perfecta : qua est conformitas interna & externa cum lege Dei & aliis ad nos pertinentibus.

Imperfecta : qua est conformitas quidem, sed tantum inchoata. Hac rursus est vel

Philosophica seu humana : qua est notitia legis diuinæ & virtutum imperfecta, obscura, languida, &c.

Euangelica : qua & fidei, est impletio legis, non à nobis sed ab alio pro nobis præstita, hoc est, à nostro filio Dei nobis imputatum.

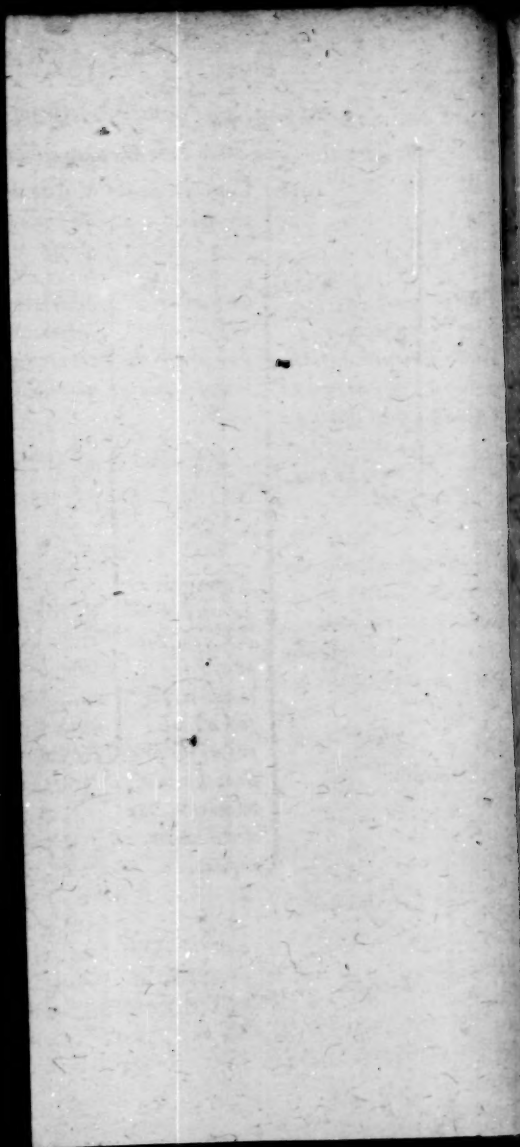
Particularis : qua est virtus suæ cuique tribuens. Et est vel

Commutatiua : seruans æqualitatem in contrariis & permutatione rerum ac pretiorum.

Distributiua : seruans proportionem in distributione officiorum, dignitatum, præmiorum, penarum.

Christiana : qua est notitia Dei & legis diuinæ, imperfecta quidem, sed tamen illustris accensa in mente à spiritu sancto per euangelium, & coniuncta cum serena inclinatio cordis ad obediendum Deo secundum omnia mandata.

increata vel increata &
legalis vel euangelica &
philosophica vel particularis

vt licèt me mea conscientia accuset, quod aduersus omnia mandata Dei grauiter peccauerim, nec vllum eorum seruauerim ^b, ad hæc etiamnum ad omne malum propensus sim ^c, nihilominus tamen (modò hæc beneficia vera animi fiducia amplectar ^d) sine vlllo meo merito ^e, ex mera Dei misericordia ^f, mihi perfecta satisfactio ^g, iustitia & sanctitas Christi ^h, imputetur ac donetur ⁱ, perinde ac si nec vllum ipse peccatum admissem, nec vlla mihi labe inhæreret: imò verò quasi eam obedientiam, quam pro me Christus præstitit, ipse perfectè præstitissem ^k.

a Roman. 3.21. 22. 24. & 5. 1. Galat. 2. 16. Ephes. 2. 8. 9. Philip. 3. 9. b Rom. 3. 9. c Rom. 7. 23. d Roman. 3. 22. Iohan. 3. 18. e Tit. 3. 5. Deuteron. 9. 10. Ezech. 6. 22. f Roman. 3. 24. Ephes. 2. 8. g 1. Ioh. 2. 1. h 1. Iohan. 2. 1. i Rom. 4. 4. 2. Cor. 5. 19. k 2. Cor. 5. 21.

E X P L I C A T I O.

Doctrina de iustificatione, quæ nunc sequitur, est ex præcipuis fidei nostræ capitibus, non solum quia de præcipuis rebus agit, sed etiam quia ab hæreticis præcipuè in controuersiam vocatur. Dux enim sunt controuersiarum præcipuè inter ecclesiam & hæreticos: vna de Deo, altera de iustificatione hominis coram Deo. Euersa alterutra harum doctrinarum, reliquæ partes fidei nostræ faciliè ruunt. Quamobrem in doctrina de Deo & de iustificatione maximè nos aduersus hæreticos munire debemus. De Deo suprà est tractatum: de iustificatione hic considerandum:

I. Quid sit iustitia in genere.

II. Quotuplex sit iustitia.

III. Quid

pag. 251.
w/eq.

III. Quid iustitia differat à iustificatione.

IV. Quare sit nostra iustitia coram Deo.

V. Quomodo illa fiat nostra, cum sit extra nos.

I. Quid sit iustitia in genere?

Iustitia dicitur à iure, quod est lex, & est *εὐνομία* seu *νόμος* quiddam, hoc est, conformitas cum lege: sicut peccatum est *ἀνομία* seu *ἀνόμος*, hoc est, dispensantia à lege. *Definitur ergo in genere*, quòd sit conformitas cum Deo & lege diuina: quamquam definitio tam generalis vix dari potest, quæ Deo simul & creaturis, eoque summis iustitiæ generibus, increatæ videlicet & creatæ competat, nisi valde *εὐαριστως*. Nam increata iustitia est Deus ipse, fons & norma omnis iustitiæ. Creata iustitia est effectus increatæ seu diuinæ iustitiæ in creaturis rationalibus. Iustitia igitur in vniuersum, quatenus creaturis rationalibus competit, est impletio legum ad creaturas rationales pertinentium: seu, est conformitas creaturarum rationalium cum legibus ad ipsas pertinentibus. Denique iustitia est impletio legis: & conformitas cum lege est ipsa iustitia. Hoc tenendum, quia oportet nos iustificari per impletionem legis: Nam etiam euangelica iustitia est impletio legis, neque pugnat cum lege. Per euangelium enim lex non aboletur, sed stabilitur. Rom. 3, 31.

II. Quotuplex sit iustitia?

creata. l. iust.
est
legalis. l. euang.

Iustitia in genere est vel *increata*, ut Deus ipse iustus: vel *creata*, ut iustitia in creaturis rationalibus. *Creata* est Legalis & euangelica. *Legalis* est impletio legis præstita ab eo, qui per eam dicitur iustus: seu, est talis impletio legis, quæ fit ab aliquo propria obedientia: seu, est conformitas cum lege, quæ in eo ipso est, qui dicitur iustus. Hæc iustitia legalis fuit in nobis ante lapsum; & est in angelis, & in Christo, quatenus homo est, tanquam forma in subiecto. *Euangelica* iustitia est impletio legis, non à nobis, sed ab alio

alio pro nobis præstita, nobis autem à Deo per fidem imputata, nimirum λόγος illud filij Dei nobis per fidem imputatum. Legalis iustitia fit aut per obedientiam legis, aut per poenam: alterutrum enim lex requirit. Quæ fit per obedientiam legis vel est vniuersalis, vel est particularis. *Vniuersalis* est obseruatio omnium legum ad nos pertinentium, seu, est obedientia secundum omnes leges ad nos pertinentes. Nam curare leges aut res alienas non est iustitia, sed πολυπραγμοσύνη, de qua dicitur: *Contendite quieti esse, & res vestras agere.* *Vniuersalis* rursus duplex est: perfecta & imperfecta. *Perfecta* est interna & externa erga omnes leges ad nos pertinentes obedientia: seu, est perfecta conformitas cum lege Dei: *Maledictus omnis qui non manserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis.* *Imperfecta*, est conformitas tantum inchoata, & non omnia, vel omnia non eo modo faciens, quæ & quomodo lex requirit. Hæc imperfecta etiam duplex est: Philosophica & Christiana. *Philosophica* est notitia legis diuinæ & virtutum imperfecta, obscura & languida in mente & quaecumque propositum in voluntate & corde, faciendi recta secundum illam notitiam, & gubernatio loco motu & morum secundum leges. *Christiana* est regeneratio, seu notitia Dei & legis diuinæ, imperfecta quidem, sed tamen illustrior & perfectior quam philosophica, orta ex fide & dilectione Dei, accensa in mentibus & cordibus renatorum virtute spiritus sancti per euangelium, & coniuncta cum seria inclinatione voluntatis & cordis, ad obediendum Deo, secundum omnia ipsius mandata. Hæc propria est electorum & renatorum in hac vita, & profluit ex fide iustificante. *Particularis* est virtus suam cuique tribuens, estque duplex commutativa & distributiva. *Communitativa* est, quæ seruat æqualitatem in contractibus, seu in commutatione rerum & preciorum, operarum & officiorum. *Distributiva*, quæ seruat proportionem in distributione officiorum, dignitatum, honorum, præmiorum & poenarum: tribuens personis conuenientia, præmia,

η legalis quoniam
μαρτυρ.

pœnas, &c. Agricola colat agrum, politicus gubernet rempublicam, theologus doceat ecclesiam, bonis præmia, malis pœnæ tribuantur, cui honor, honor; cui tributum, tributum detur.

Rom. 13. 7. Distinguitur etiam iustitia à subiectis, in iustitiam personæ & causæ, *iustitia personæ* est, cum persona est iusta & conformis legi. *iustitia causæ*, cum persona habet causam iustam & bonam in aliqua controuer. sia, siue persona sit bona, siue mala. Hac David in Psalmis passim se consolatur: aliàs vocatur iustitia bonæ conscientie.

III. Quid & quotuplex sit iustificatio, & quid à iustitia differat?

Iustitia est conformitas cum lege, seu legis impletio, seu res, qua iusti sumus coram Deo. *Iustificatio* est iustitiæ applicatio ad aliquem. Differunt igitur iustitia & iustificatio, ut forma & applicatio formæ ad subiectum, ut albedo & dealbatio seu albificatio. Diuiditur autem iustificatio, sicut iustitia. Alia est legalis, alia euangelica. *Legalis iustificatio* est effectio conformitatis cum Deo & lege in nobis: Hæc imchoatur in nobis, cum per spiritum S. regeneramur. *Euangelica iustificatio* est applicatio iustitiæ euangelicæ: seu, est imputatio iustitiæ alienæ, quæ est extra nos in Christo: seu, est imputatio & applicatio iustitiæ Christi, quam pro nobis moriendo in cruce & resurgendo præstitit. Non est transfusio iustitiæ aut qualitatum in nos, sed absolutio à peccatis in iudicio Dei propter alienam iustitiam. Idem igitur sunt iustificatio & remissio peccatorum. Iustificare enim est Deū nobis non imputare peccatum, sed nos acceptare pro iustis & absolvere, seu iustos pronuntiare propter imputatam iustitiam Christi. Probatur hoc verbum sic esse accipiendum: *Non iustificabitur in conspectu tuo gl. ius & iustus*, hoc, non absoluetur, iustus pronuntiabitur, nempe iustitia inhxrente. *Beati quorum remissa* Psal. 32. 1. 2. *sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beati &c.* *Rom. 4. 7.* *cui Dominus non imputat iniquitatem, &c.* Ex hoc dicto

Iustificare
quid sit.

Ius & iustus, hoc, non absoluetur, iustus pronuntiabitur, nempe iustitia inhxrente. *Beati quorum remissa* Psal. 32. 1. 2. *sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beati &c.* *Rom. 4. 7.* *cui Dominus non imputat iniquitatem, &c.* Ex hoc dicto

dicto Paulus interpretatur iustificationem de remissione peccatorum: vbi septies verbum imputandi repetitur.

Obiect. Iustus est legi conformis. Iustificare est iustum facere. Ergo iustificare est legi conformem facere. *Resp.* Concedo totum: est legi conformem facere, vel in se, quæ iustitia dicitur propria, inhærens, infusa, legalis: vel in alio, quæ iustitia imputata, fidei, euangelij, aliena; quia non inhæret in nobis sed in Christo. Hæc etiam est conformitas legis. Fides enim legem non inanem reddit, sed stabilit, Et talis iam est nostra iustitia & iustificatio. Quæritur enim de iustitia, qua nos peccatores in hac vita sumus iusti coram Deo: non de ea, qua iusti erimus in altera vita: vel iusti fuissetis ante lapsum, si homo non peccasset. Rom. 3. 31.

IV. Qua res sit iustitia nostra coram Deo in hac vita?

Iustitia nostra, qua iusti sumus coram Deo in hac vita, non est conformitas nostra cum lege, non bona opera, non fides: sed est sola satisfactio Christi præstita legi pro nobis, seu pœna quam sustinuit Christus pro nobis: atq; adeo tota humiliatio Christi ab initio conceptionis ad glorificationem vsq;, hæc, assumptio carnis, seruitutis, penuriz, ignominiz & infirmitatis, passionis & mortis tolerantia, &c. quæ omnia subiit pro nobis volens: quicquid deniq; fecit & passus est, ad quod ipse tanquam iustus & Dei filius non fuit obligatus, est satisfactio eius, quam pro nobis præstitit, & iustitia, quæ nobis credentibus à Deo gratis imputatur. Ea enim satisfactio æquipollet vel impletioni legis per obedientiam, vel pœnz æternæ propter peccata: ad quorum alterutrum lege obligamur: Non de- 1. Cor. 2. 2.
creueram inter vos quicquam scire, nisi Christum Iesum, Col. 2. 10.
eumq; crucifixum. In ipso estis consummati. Per eius Rom. 5. 19.
obedientiam iusti constituentur multi. Liore eius sa- Ies. 53. 5. 6.
nati sumus. Consecit in eum iniquitates omnium no- Luc. 22. 20.
strum. Hic calix nouum Testamentum est in meo sangui-
ne, qui pro vobis effunditur in remissionem peccatorum.

- Rom. 3. 24.* Omnes iustificantur gratis, id est, eius gratia per redemptionem factam in Christo Iesu: quem proposuit Deus, ut esset placamentum per fidem in sanguine ipsius. Beati quorum remissa sunt iniquitates. Iustificati eius sanguine servabimur ab ira. Reconciliati per mortem filij eius. Qui cum esset dives, factus est pauper, ut nos paupertate eius discederemus. Redemit nos ab execratione legis, dum pro nobis factus est execratio. In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, hoc est, remissionem peccatorum.
- Col. 1. 14.* Sanguis Iesu Christi filij Dei purgat nos ab omni peccato.
- 1. Ioh. 1. 7.* Christus legem implevit: 1. Sanctitate naturæ humanæ. 2. obedientia usque ad mortem crucis. Vtraque est perfecta legis impletio: & prior quidem requirebatur ad alteram. Oportebat enim mediatorem esse per se iustum & sanctum, ut posset pro nobis præstare obedientiam ac satisfacere: *Talis enim nobis conveniebat pontifex, qui esset, &c.* Hæc verò obedientia est iustitia nostra, qua Deo placemus: sanguinis effusio est satisfactio, propter quam apud Deum in gratiam recipimur, & quæ nobis imputatur: *Sanguis Iesu Christi purgat nos ab omni peccato:* nempe non solum admissionis, sed etiam omissionis. Nam effusio sanguinis, est satisfactionis complementum: ideo sola dicitur iustitia nostra.
- Heb. 7. 26.*
- 1. Ioh. 1. 7.*

Distinguendum autem est inter has quæstiones: 1. Quomodo creatura rationalis possit esse iusta coram Deo: 2. Quomodo homo peccator existens possit haberi iustus coram Deo: 3. An creatura rationalis possit mereri de Deo. De primo respondetur, creaturam esse iustam conformitate inhærente cum lege, sicut beati homines & angeli iusti sunt. De secundo, hominem peccatorem haberi iustum sola imputatione meriti Christi: & de hac quæstione sermo est, cum de iustificatione agitur. Per opera verò iustus esse nequit. 1. quia ante iustificationem opera eius sunt corrupta. 2. Etiam post iustificationem sunt imperfecta. 3. Etiam si essent perfecta, ut erunt in altera vita: tamen non posset iis satisfacere pro peccatis præteritis. Debemus enim opera, cum ea facimus. De tertio, hominem

minem nihil mereri, iuxta illud: *Cum omnia feceritis, Luc. 17. 30. dicite: serui inutiles sumus, quod debuimus, fecimus.* Nam ne Christi quidem obedientia ideo est meritum, quod Deo aliquid boni inde accedat, sed propter personę dignitatem, quod passus est filius Dei Christus, dicitur meritum.

V. Quomodo satisfactio Christi, cum sit extra nos, fiat nostra iustitia?

Cum verò absurdum videatur, nos iustificari re quapiam extra nos existente: explicandum porro est, quomodo satisfactio seu obedientia Christi fiat nostra. Nisi enim fiat nostra, seu nobis applicetur, non possumus ea esse iusti: sicut paries non fit albus, nisi albedo ei applicetur. Nostra igitur sit, seu nobis applicetur dupliciter: 1. Deus ipse nobis applicat, hoc est, imputat iustitiam Christi, & acceptat nos pro iustis propter illam non secus, ac si nostra esset. 2. Nos applicamus nobis, dum accipimus iustitiam Christi per fidem: hoc est, statuimus, quod Deus eam nobis donet, & propter eam nos reputet iustos, & absoluat ab omni reatu. Duplex igitur est applicatio respectu Dei, & respectu nostri. *Respectu Dei applicatio est iustitię Christi imputatio: dum Deus iustitiam Christi hoc sine pręstitam, ut pro nobis valeat, acceptat, & propter eam nos pro iustis habet, perinde ac si nunquam peccassemus, vel saltem pęnam sufficientem pro peccatis nostris ipsi exsoluissemus. Respectu nostri applicatio est ipse actus credendi, quo certo statuimus eam nobis imputari, donari, &c. Vtramque applicationem necesse est concurrere. Deus enim hac lege nobis applicat iustitiam Christi, ut nos ipsi quoque eam nobis applicemus per fidem. Etiam si alteri aliquis offerat beneficium: tamen si is cui offertur, id non accipit, non ipsi applicatur, nec fit ipsius beneficium. Sine nostra igitur applicatione diuina applicatio non est. Et tamen nostra est etiam a Deo. Deus enim primũ nobis imputat satisfactionem Christi: deinde in nobis efficit fidem, quã*

Iustitia Christi fit nostra dupliciter.

Applicatio duplex.

illam imputatam nobis applicemus. Vnde apparet, quod applicatio diuina applicationem nostram, quæ est fidei) præcedat, & sit eius causa: licet non sit sine nostra: *Ioh. 15. 16. Non vos me elegistis (ne quis Christum) sed ego vos.*

Ex his quæ de utrâque applicatione dicta sunt, patet, *primò*: non esse absurdum dicere, nos iustificari iustitia aliena. Non enim iustitia, qua per fidem applicata iusti censemur, est simpliciter aliena, sed sit nostra applicatione. Subiectum quidem & materia in qua est ipse Christus. Obiectum verò & materia circa quam siue terminus, quatenus nobis imputatur, sumus nos. *Secundò*, vocabulum imputationis esse angustius vocabulo applicationis. Illud n. dicitur de solo Deo, hoc etiam de nobis. *Tertiò*, aliter Deum nobis iustitiam Christi applicare, aliter nos. Deus applicat imputando: nos applicamus credendo seu accipiendo. *Quartò*, iustificandi verbum in ecclesia non significare legaliter, ex iniusto iustum facere, iustitiæ qualitate indita, sed euangelicè, iniustum pro iusto reputare, absoluerè, à reatu, nec velle punire, idq; propter alienam satisfactionem ipsi imputatam. Sic utitur hoc verbo scriptura: nec alia est eius significatio ferè in omnibus linguis. Nam **קָדַשׁ** iustificare Hebræis significat, reum, absoluerè innocentem pronunciare: *Exod. 23. 7. Ego non iustificabo impium. Qui iustificat impium, & condemnat infontem, Sterg, abominatio lehoua.* *Δικαιοσύνη* Græcis significat aliàs *δικαιοσύνην*, iustum censere seu pronunciare: aliàs *κατάζειν*, supplicio afficere causa in iudicio cognita, vt Suidas annotat. Sic Christus: *Ex verbis tuis iustificaberis.* Prior significatio dupliciter vsurpatur in scriptura. Vel enim significat non condemnare, sed absoluerè in iudicio: *Quis con-* *Luc. 18. 14. demnabit electos Dei? Deus est qui iustificat: Descendit iustificatus pro illo:* Vel significat iustum agnoscere, declarare: &c. *Iustificatus est sapientia à filiis suis. Vt iustificeris in sermonibus tuis.* Utrâque tamen significatio in adẽm recidit. Iustificate autem

autem pro iustum facere, seu iustitiæ habitum infundere, apud latinos nusquam reperitur: & ut maximè reperiri posset apud latinos auctores: in scriptura tamen & ecclesia aliter accipitur: ut testantur hæc manifesta loca, quæ aliter non possunt, quàm de absolutione & acceptatione gratuita peccatoris intelligi. *Quis accusabit electos Dei? Deus est qui iustificat. Publicanus descendit iustificatus*, hoc est, absolutus à reatu & acceptus Deo magis, quàm pharisæus: *Ab omnibus, à quibus per legem Moïsis iustificari non potuisti, per hunc quisquis credit, iustificatur*. Et: *annuncio vobis remissionem peccatorum, &c.* Hic iustificari manifestè significat absolui, & accipere remissionem peccatorum: *iustificantur gratis. Iustificans eum qui est ex fide. Hominem iustificari absque operibus. Ei qui non operatur, sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides sua ad iustitiam: iustificati eius sanguine. Reconciliati Deo per mortem filij eius.*

Rom. 8. 33.

Luc. 18. 14.

Act. 13. 9.

Rom. 3. 24.

26. 28.

Rom. 4. 5.

Rom. 5. 9.

VI. Cur Christi satisfactio nostra fiat: seu quare Deus nobis imputet ad iustitiam?

Iustitia Christi nobis imputatur & applicatur à Deo ex mera & gratuita misericordia, ut qui nos ab æterno prædestinavit ad hanc gratiam, & gratis elegit in Christo, quibus eam suo tempore per eundem applicaret, *κατὰ τὴν εὐδοκίαν τῆς ἡλπίδος αὐτοῦ*, ut loquitur apostolus: hoc est, secundum merum beneplacitum voluntatis suæ, non per motus nostræ probitæ, quam nos habitutos præviderit. *Ratio*: quia nihil in nobis boni esse potest, nisi prius id in nobis operetur Deus. Remouenda est igitur omnis opinio meriti: quippe quæ cum gratia Dei pugnat, estque diuinæ gratiæ negatio. Nam misericordia & gratia Dei sola est utriusque applicationis causa: imple pro immensa bonitate sua meritum Christi nobis applicat, & facit, ut illud nobis applicare possimus. Causa igitur cur hæc fiat applicatio est in solo Deo, nequaquam

Ephes. 1. 5.

P.

verò in nobis, non aliquid in nobis præuisum, nec etiam ipsa apprehensio iustitiæ. Omnia enim bona in nobis sunt effectus applicationis meriti Christi: *Quid habes quod non accepisti? Gratia esset seruati per fidem, idque non ex vobis: Dei donum est.*

Christus igitur variè se habet ad iustificationem nostram. 1. Vt subiectum & materia in qua est nostra iustitia. 2. Vt causa impulsiva, quia impetrat. 3. Vt efficiens principalis, quia vna cum patre iustificat, & dat fidem qua credimus. *Misericordia Dei* habet se vt causa impulsiva in Deo. *Satisfactio Christi* est causa formalis iustitiæ nostræ. *Fides* nostra est causa instrumentalis apprehendens & applicans nobis iustitiam Christi. Obseruandum ergò non eodem sensu dici, nos gratia Dei, merito Christi & fide iustificari. Primum intelligitur de causa impulsiva in Deo: secundum de causa formali in Christo: tertium de causa instrumentali in nobis. *Misericordia seu gratia Dei* iustificamur, vt causa impulsiva principali, qua permotus Deus nos iustificat & seruat. *Merito Christi* iustificamur, partim vt causa formali iustificationis, quatenus obedientiâ Christi nobis applicata placemus Deo, & ea quasi veste induti pro iustis reputamur; partim vt causa impulsiva & meritoria, quatenus propter eum Deus nos absoluit. *Fide* iustificamur, vt causa instrumentali, qua iustitiam Christi nobis imputatam apprehendimus.

Vulgò dicitur: Fide iustificamur correlatiuè, hoc est, eo iustificamur, quod est correlatiuum fidei, nempe merito Christi, ad quod refertur, seu quod apprehendit fides. Nam fides & satisfactio Christi habent se correlatiuè, vt accipiens & acceptum. Rectè autem sic loquimur: quia tunc fides de causa formali iustificationis intelligitur, & sensus est: meritum Christi iustificat, non fides: apprehensum iustificat, non apprehendens instrumentum. Sed iustificatio etiam sine relatione rectè tribuitur fidei, vt causæ instrumentali. Fide iustificamur, hoc est, per fidem vt per medium. Vtutè enim effectus causæ efficientis, tribui-

*Ita ut fides non
sit obiectum,
sed proprius acci-
pietur, & sit qua-
litas trans-
dentalem.*

tribuitur instrumento. At cum dicitur: *Fides ei imputatur* *Rom. 4. 3.*
ut est ad iustitiam, & aliarum eiusmodi propositiones,
 necessario tantum correlatiue sunt intelligendæ,
 quatenus nimirum fides est apprehensæ iustitiæ in-
 strumentum & veluti manus, qua iustitia Christi ac-
 cipitur.

QVÆST. LXI. *Cur sola fide te iustum esse af-
 firmas?*

RESP. Non quod dignitate meæ fidei Deo
 placeam, sed quod sola satisfactio, iustitia &
 sanctitas Christi, mea iustitia sit coram
 Deo: ego verò eam non alia ratione, quàm
 fide amplecti, & mihi applicare queam.

a 1. Corin. 1. 30. & 2. 2. b 1. Iohan. 5. 10.

EXPLICATIO.

Sola fide dicimus nos iustificari.

*hor mō fides accipit correlatiue
 seu synonymice.*

1. Quia solo fidei obiecto iustificamur, hoc est, so-
 lo Christi merito, extra quod nulla est iustitia nostra,
 vel eius pars. Gratis enim iustificamur propter Chri-
 stum. Nihil præter meritum Christi potest esse iusti-
 tia nostra coram Deo, neque ex toto, neque ex parte:
 tantum credendo & accipiendo alienam iustitiam
 iustificamur: non faciendo, aut merendo, sed sola ac-
 ceptione sumus iusti. Excluduntur omnia opera,
 etiam ipsa fides, quatenus virtus vel opus.

2. Quia proprius actus fidei est apprehendere &
 sibi applicare iustitiam Christi: imò fides nihil est al-
 liud, quàm acceptio ipsa & apprehensio iustitiæ alie-
 næ seu meriti Christi.

3. Quia sola fides est instrumentum apprehendens
 satisfactionem Christi. Hinc liquet, cur exclusiua
 sola retinenda, & contra pontificios vrgenda sit: vi-
 delicet 1. Ad exprimendum id quod Paulus dicit: *Rom. 3. 24.*
Iustificamur digno & debito, & eis ipsius, gratis, gratia, absq. 28.

*Cur exclu-
 siva sola sit
 retinenda.*

Mare 5 36. operibus: & quòd Christus dicit: Tantummodo crede.

2. Ut omnia opera & merita nostra vel aliena à causa iustificationis excludantur: & fides tantum correlatiuè intelligatur: *Sola fide*: h.e. solo merito Christi iustificamur.

3. Ut non inodò omne nostrum meritum, sed etiam ipsa fides excludatur ab eo, quod fide accipitur: & sit sensus: *sola fide*, id est, non merendo, sed tantum accipiendo iustificamur: ut cum dicitur: hic pauper tantum accipiendo eleëmofynam est ditatus, excluduntur omnia opera & merita, etiam ipsa acceptio eleëmofynæ, quatenus habetur ut meritum. Ideò Paulus semper dicit, nos iustificari *in nra*, & *Ab ipso nra fide, & per fidem*, tanquam per organum, nusquam verò *Ab ipso nra*, propter fidem, ut pontificij volunt, qui utramque phrasin admittunt, ac si fides esset quidem applicatio iustitiæ Christi, sed præterea etiam opus aliquod seu meritum, quo mereamur esse iusti: quod cum natura fidei ex diametro pugnat. Nam si propter fidem essemus iusti, iam fides non esset acceptio alienæ iustitiæ, sed esset meritum, & causa propriæ iustitiæ, nec alienam satisfactionem qua non haberet opus, acciperet.

4. Ut intelligatur necessitas fidei ad iustificationem, & sciat, non quidem merito fidei, sed tamen non nisi fide accipiente iustitiam Christi nos iustificari: quia fidei actus proprius est iustitiam eius accipere. 5. Orthodoxi patres, exclusiuam *sola fide* sæpè vident.

Origen. in Rom. lib. 3. cap. 3. Origenes: *Dicit apostolus sufficere SOLIUS FIDEI iustificationem, ita ut credens qui TANTUMMODO iustificetur: etiamsi nihil operis ab eo fuerit expletum.*

Ambros. in Rom 3. Ambrosius: *Iustificati sunt gratis, qui nihil operantes, neque vicem reddentes, SOLA FIDE iustificati sunt.*

In cap. 10. dono Dei. Ibidem: *Quomodo igitur Iudæi per opera legis iustificari se putent iustificatione Abrahæ, cum videant, Abrahamum non ex operibus legis, sed SOLA FIDE iustificatum? Non igitur opus est lex, quando impius per*

In 1. ad Cor. 13. 4. SOLAM FIDEM iustificatur apud Deum: Et ibidem, *sæpius exclusiuam SOLA repetitur. Idem: Quia hoc constitutum est à Deo, ut qui credit in Christum, saluus sit sine*

sine opere. SOLA FIDE *gratis recipiens peccatorum remissionem.* Sola igitur fide iustificamur, hoc est, solo Christi merito fide accepto.

Hoc firmiter tenendum est 1. propter gloriam Dei, ne extenuetur Christi sacrificium. 2. propter nostram consolationem, ut possimus esse certi non pendere iustitiam nostram ex operibus nostris (alioqui millies eam amitteremus) sed ex solo sacrificio & merito Christi.

QVÆST. LXII. *Cur nostra bona opera non possunt esse iustitia, vel pars aliqua iustitia coram Deo?* Dominica XXIV.

RESP. Propterea, quod oporteat eam iustitiam, quæ in iudicio Dei consistat, perfectè absolutam esse, & omni ex parte diuinæ legi congruentem ⁴: Nostra verò etiam præstantissima quæque opera, in hac vita sunt imperfecta, atque adeò peccatis inquinata ⁶.

^a Gal. 3. 10. *Deus. 27. 26.* ^b *Ies. 64. 6.*

EXPLICATIO.

Haftenus vera doctrina de iustificatione fidei est explicata & confirmata. Sequitur falsa doctrina papistarum refutanda, quod operibus, vel quod partim fide, partim operibus iustificemur. *Argumentum hoc est:* Iustitiam, quæ in iudicio Dei consistat, oportet esse perfectè absolutam, & omni ex parte diuinæ legi congruentem. At nostra etiã præstantissima opera in hac vita sunt imperfecta, atque adeò peccatis inquinata. Ergo nostra etiam præstantissima opera non possunt esse nostra iustitia in iudicio Dei, neque ex parte, neque ex toto. Maior patet ex lege: *Qui fecerit ea & uet* *Leu. 28. 5.*
in eis. Maledictus omnis, qui non manserit in omnibus, *Deu. 27. 26*
qua scripta sunt in libro legis, & faciat ea. Minor est manifesta. Multa enim facimus mala, quæ debemus

banus

Psa. 143. 2.

bamus omittere, & multa omittimus bona, quæ debemus facere: imò bonis, quæ facimus, multa admiscemus mala, hoc est, bona malè facimus. Id est: *stantur sanctorum querelæ, & quotidiana precatio: Dimitte nobis debita nostra. Ne ingrediari in iudicium cum seruo tuo, &c.* Opera igitur imperfecta non possunt esse iustitia perfecta.

Luc. 17. 10.

Hæc est causa, cur operibus non possimus iustificari: quia videlicet iustitia nostra esset imperfecta, cum opera sint imperfecta. Accedunt plures alie causæ. Nam. 2. etiam si opera nostra essent perfecta tamen sunt debita, ita ut non possimus iis præterita delicta exsoluere: *Cum omnia feceritis, dicite: Serui inutiles sumus: quod debuimus fecimus.* 3. Non sunt nostra, sed Dei operantis ea in nobis. 4. Sunt temporaria, nec habent proportionem cum bonis æternis: Inter mercedem verò & meritum oportet esse proportionem. 5. Sunt effectus iustificationis: Ergo non causa. 6. Haberemus de quo gloriari: contra illud: *Non ex operibus: ne quis gloriatur.* 7. Conscientia destitueretur certa consolatione. 8. Christus frustra esset mortuus. 9. Non eadem esset salutis via in utroque testamento, si Abraham esset iustificatus sola fide, nos verò operibus, siue solis, siue cum fide iustificaremur. 10. Christus non esset perfectus seruator: quia extra eum esset pars aliqua iustitiæ & salutis.

*Ephe. 2. 9.**Rom. 4. 16.**Gal. 2. 21.*

QVÆST. LXIII. *Quomodo bona opera nostra nihil promereantur, cum Deus & in presenti & in futura vita mercedem pro his se daturum promittat?*

RESP. Merces ea non datur ex merito, sed ex gratia^a.

^a *Luc. 17. Ver. 10.*

EXPLICATIO.

Est occupatio argumenti papistarum pro iustificatione coram Deo per nostra opera & meritum. *Merces*
(*Suppo-*

supponit meritum: ita vt vbi merces est: ibi sit meritum: Sunt enim correlatiua, quorum vno posito, ponitur & alterum. Sed bonis operibus merces proponitur vita æterna. Ergo meritum bonorum operum est vita æterna. *Respond.* Maior aliquando vera est de creaturis: quia homines de hominibus mereri possunt. Sed nec semper apud homines ibi meritum esse consequitur, vbi est merces. Nam & ab hominibus sæpe dantur præmia non ex merito. Improprè autem de Deo dicitur, quòd ab eo vita æterna proponatur operibus nostris, vt merces. Nihil enim operibus nostris mereri possumus apud Deum. *Vel sic:* Cuius est merces, id est meritum. Bonorum operum est merces. Ergo sunt merita ex ordine iustitiæ. *Resp.* Cuius est merces scilicet ex obligatione. Bonorum operum est merces ex gratia. *In mercede duo considerantur:* obligatio & compensatio. Cessat autem hinc obligatio, compensatio sequitur opera ex gratiâ. Operum igitur merces est: quia sequitur compensatio. Et hac potissimum de causa dicit Deus se mercedem tribuere nostris operibus 1. vt ostendat bona opera sibi placere. 2. vt doceat vitam æternam tantum certantibus ac strenuè laborantibus esse propositam. 3. quia non minùs certò, quàm si meriti essemus, est daturus.

Cur Deus mercedem promittat operibus.

Huc referenda sunt similia papistarum argumenta, quibus merita operum stabiliunt.

Obiect. I I. Fide iustificamur: fides est opus: ergo operibus iustificamur. *Resp.* 1. Negatur consequentia, quia plus est in conclusione, quàm in præmissis. Tantum enim sequitur: Ergo illo opere iustificamur: quod concedimus, nempe tanquam instrumento seu medio, non verò tanquam causa impulsuâ, vt ipsi intelligunt. Iustificamur enim fide, id est, per fidem, tanquam per medium, non propter fidem, id est, propter meritum fidei. 2. *Mutatur genus prædicationis.* Nam fides in maiore correlatiuè intelligitur: in minore propriè.

Obiect. I I I. Iustitia nostra est id, quo formaliter sumus

sumus iusti Fides est iustitia nostra. Ergo fide formaliter iusti sumus. *Resp.* 1. Negatur consequentia, mutato genere prædicationis. Maior enim propriè, minor correlatiuè & *μεγαλειους* intelligitur, alioqui falsa esset. Propriè enim non fides, sed fidei correlatiuum, hoc est, meritum Christi, quod fides intuetur, & sibi applicat, est iustitia nostra. 2. Vel sunt quatuor termini: quia maior loquitur de iustitia legali, minor de euangelica: vel maior est falsa. Nam euangelica iustitia non est formaliter in nobis, sicut albedo est in pariete, sed est extra nos in Christo: fit autem nostra imputatione & applicatione per fidem.

Obiect. IV. Quod nobis ad iustitiam imputatur, propter id sumus iusti. Fides nobis ad iustitiam imputatur. Ergo propter fidem sumus iusti, *Ἀλλ' οὐκ*, non tantum *Ἀλλ' οὐκ*. *Resp.* Rursus mutatur genus prædicationis proprium in figuratum. Maior est vera de eo, quod propriè & per se: minor de eo, quod correlatiuè ad iustitiam imputatur per metalepsin: quia correlatiuè per fidem intelligitur obiectum fidei. Meritum enim Christi, quod apprehenditur fide propriè est formalis causa nostræ iustitiæ. Efficiens est Deus, meritum Christi nobis applicans: Instrumentalis causa est fides. Proindè hæc propositio fide iustificamur, legaliter intellecta cum papistis, non est vera, sed blasphemæ. Correlatiuè autem accepta, hoc est, euangelicè, est vera. Correlatiuum enim fidei est meritum Christi, quod fides tanquam instrumentum apprehendit.

Obiect. V. Mala opera damnant: Ergo bona iustificant. *Resp.* 1. Contraria non sunt paria: mala enim sunt perfectè mala: bona sunt imperfectè bona. 2. Etiam si bona essent perfectè bona: tamen non mererentur vitam æternam, cum sint debita. Malis operibus debetur merces ex ordine iustitiæ: bonis non item, quia ad ea facienda sumus obligati. Creatura enim obligata est creatori: nec illa ex aduerso obligare sibi Deum potest ullis operibus aut modis ad sibi benefacien-

faciendum. Et mala opera sua intentione lædunt Deum: bona ei nihil utilitatis aut felicitatis afferunt.

Obiect. VI. Qui facit iustitiam, iustus est. Ergo o-^{1. iob 3. 7.} peribus iustificamur. *Resp.* ad antecedens: qui facit iustitiam, iustus est, nempe coram hominibus, hoc est, faciendo iustitiam se iustum aliis declarat: at coram ^{Psal. 143. 3.} Deo non faciendo, sed credendo sumus iusti: sicut scriptum est: *Ex operibus legis non iustificabitur* ^{Rom. 3. 20.} *ulla caro in conspectu eius.* 2. Iohannes indicat, non quomodo simus iusti, sed quales sint iusti, quasi dicat, qui est regeneratus, est etiam iustificatus: quia faciendo iustitiam se iustificatum testatur. Est ergo fallacia non causæ ut causæ.

Obiect. VII. Christus ait: Remissa sunt ei peccata ^{Luc. 7. 47.} multa: quia dilexit multum. Ergo dilectio est causa iustificationis. *Resp.* Christus argumentatur a posteriori ad prius, ab effectu ad causam. Ex eo quod mulier Christum diligit multum, colligit ei multa remissa esse: quia magnus beneficii sensus est in hac muliere, idè necesse est multa ei peccata remissa esse. Hunc esse sensum patet ex parabola. 2. Non quicquid est causa consequentiæ est etiam causa consequentis & rei. Est ergo fallacia consequentis, si addatur: Ergo propter dilectionem remissa sunt ei multa peccata. Nam *quia* non semper significat causam rei consequentis. Non sequitur: Sol ortus est, quia dies est. Ergo dies est causa ortus solis: contrarium potius est verum.

QVÆST. LXIV. *An autem hac doctrina non reddat homines securos & profanos?*

RESP. Non: neque enim fieri potest, quin ij, qui Christo per fidem insiti sunt, fructus proferant gratitudinis ^a.

^a *Matth. 7. 18. iohan. 15. 5.*

EXPLICATIO.

Est occupatio calumniæ papistarum aduersus doctrinam de iustificatione fidei. *Doctrina* reddens homines securos

securos & profanos, non est vera. Doctrina de gratuita iustificatione per fidem reddit homines securos & profanos. Non igitur est vera. *Resp.* Est fallacia accidentis. Si doctrina de gratuita iustificatione homines securos reddit, id fit per accidens. Per se effectus huius doctrinæ est studium gratitudinis erga Deum declarandæ. Accidens autem est, non quia applicant, sed quia non applicant sibi homines doctrinam de gratia. *Inst.* 1. Etiam per accidens mala sunt fugienda. Ergo cum hæc doctrina vel per accidens hominibus sit mala, fugienda est. *Resp. ad antec. dens:* Fugienda sunt etiam per accidens mala, nisi scilicet maior aut grauior subfit causa, cur non omittendum, sed retinendum & docendum sit id, quod hominibus ipsorum vitio malum est. At causæ sunt necessariæ, cur docenda & non omittenda sit hæc doctrina, nempe mandatum & gloria Dei & salus electorum. *Inst.* 2. Quod non potest nocere, id non est necesse cauere. Iuxta doctrinam de iustificatione fidei, futura peccata non possunt nobis nocere: quia Christus pro omnibus satisfecit, nempe pro admis- sis & admittendis. Ergo nihil attinet cauere futura peccata. At hoc absurdum. Absurda igitur doctrina ex qua sequitur. *Resp.* 1. ad maiorem per distinct. Non necesse est cauere, quod non potest nocere, nempe siue caueatur siue non. At peccata futura non nocent, nempe ea cauentibus & pœnitentiam agentibus: nocent verò non cauentibus. 2. Igitur & minor negatur. Nam Deus semper offenditur peccatis, quod est maximum damnum. Deindè peccata nos spoliunt conformitate cum Deo, & attrahunt corporales pœnas etiam fidelibus, etsi æternæ eis remittantur. Huc pertinent alia papistarum argumenta, quibus doctrinam de iustificatione fidei oppugnant, qualia sunt:

Obiect. II. Quod non est in scriptura, non est docendum. Sola fide nos iustificari non est in scriptura. Ergo, &c. *Resp.* ad maiorem Dogma in scriptura non traditum, neq; quoad verba, neque quoad sensum,

non est recipiendum. At sola fide nos iustificati continetur in scriptura quoad sensum. Dicit enim scriptura: nos iustificati *gratis, gratia, sine operibus legi, sine lege, non ex nobis, non ex operibus, non ex iustitia, quam fecerimus nos.* Item sanguis Iesu Christi dicitur nos mundare ab omni peccato. Item verò est sola fide iustificari, & sanguine seu merito Christi iustificari si de apprehenso, tantum accipiendo & credendo, nihil merendo, neq; fide, neq; operibus aliis. Est ergo fallacia à dicto secundum quid, ut simpliciter. Cur verò exclusiua *sola* retinenda sit contra papistas, supra est explicatum.

Obiect. III. Quod non est solum, non iustificat solum. Fides non est sola. Ergo non iustificat sola. *Respond.* Si conclusio sic intelligatur, ut ex præmissis sequitur: ergo fides non iustificat sola, id est, existens sola, valet consequentia. Fides enim iustificans nunquam est sola sine operibus tanquam suis effectis. Si autem sic accipiat: ergo non sola iustificat, id est, non sola habet actum iustificandi seu accipiendi iustitiam Christi, tunc aut plus est in conclusione quam in præmissis, aut maior falsa. *Respond.* enim ego solus loqui in hypocausis, etiam si non sum solus. Potest res non esse sola, sed cum aliis coniuncta, & tamen sola habere hunc vel illum actum: ut voluntas non est sola, sed coniuncta cum parte intelligente: & tamen sola vult, anima hominis non est sola, sed coniuncta cum corpore: & tamen sola intelligit: acies cultei non est sola, sed coniuncta cum manubrio: tamen sola secatur. Vulgò dicitur, est fallacia compositionis, & rectè. Exclusiua enim *sola*, quæ in minore coheret cum verbo, est, in conclusione ab eo diuellitur, & componitur cum verbo iustificat.

Obiect. IV. Quod requiritur in iustificandis, sine eo fides non iustificat. Bona opera requiruntur in iustificandis. Ergo fides non sine bonis operibus, proinde nec sola iustificat. *Respond.* Est eadem fallacia, propter ambiguum constructionem particulæ *sine*.

149. 457. 158

22

22

Anima 501

Quod requiritur in iustificandis, sine eo fides, nempe existens, non iustificat. Etsi autem non est, vel existit sola, sed semper est coniuncta cum charitate, per quam est efficax: sola tamen iustificat, hoc est, sola habet actum amplectendi, & sibi applicandi meritum Christi. *Minor* etiam dexterè est expli-

*Fides & o-
pera in iu-
stificandis
quo discri-
mine re-
quirantur.*

canda. In iustificandis fides & opera requiruntur, sed non eodem modo. Fides cum illo actu suo proprio (sine quo fides considerari nequit) requiritur tanquam necessarium instrumentum, quo meritum Christi nobis applicamus. Opera verò bona non requiruntur, ut iis apprehendamus meritum Christi: & multò minùs, ut propter ea iustificemur: sed ut iis ostendamus fidem nostram, quæ sine bonis operibus mortua est, & non nisi ex iis cognoscitur: hoc est, opera requiruntur ut effecta fidei, & ut testimonia graditudinis nostræ erga Deum. Quicquid necesse est coherere cum causa, id non propterea necessarium est ad effectum producendum. Sic bona opera licet necessariò cum fide coherereant: non tamen ad apprehensionem meriti Christi sunt necessaria.

Obiect. V. Vbi requiruntur plura, ibi non est ponenda exclusiva. In iustificandis præter fidem requiruntur bona opera. Ergo, &c. *Resp.* Est eadem solutio. Vbi requiruntur plura, nempe eodem modo. In iustificandis requiruntur plura, diuersa ratione: fides tanquam medium apprehendens alienam iustitiam: bona opera tanquam fidei & gratitudinis nostræ testimonium.

Obiect. VI. Qui iustificantur duabus rebus, non iustificantur vna sola. Nos iustificamur duabus rebus: fide & merito Christi. Non ergo sola fide *Resp.* Rursum eadem solutio. Non iustificatur vna re sola, qui iustificatur duabus, nempe eodem modo. Nos iustificamur duabus rebus, sed diuersimodè: fide ut instrumento apprehendente iustitiam: merito Christi, ut causa formali nostræ iustitiæ.

Obiect. VII. Notitia non iustificat. Fides est notitia.

notitia. Ergo fides non iustificat. *Resp.* ad maiorem: Notitia, scilicet sola non iustificat. At fides iustificans non est tantum notitia, sed etiam fiducia, qua tanquam medio nobis applicamus meritum Christi, Ac multum differunt notitia & fiducia. Illa est in intellectu, hæc in voluntate. Itaque fiducia non tantum est alicuius rei cognitio, sed etiam voluntas & ~~acquiescentia~~ ^{Notitia & fiducia dis-} faciendi aut applicandi hoc quod cognoscimus, & in eo acquiescendi, ita ut simus securi, ac de eo lætemur. Ergo fiducia seu fiduciam habere est, quod germanicè dicitur *vertrawen*. Ita credere in Deum non est tantum agnoscere Deum, sed etiam in Deo fiduciam habere: Alioqui etiam diabolus habet notitiam Dei & promissionum diinarum, sed sine fiducia: ideo notitia eius non est fides iustificans, sed tantum historica, de qua dicit Iacobus: *Diaboli credunt, & contremiscunt*. Et de tali fidelibenter damus papistis argumentum: de iustificante non item.

Notitia & fiducia dis-ferunt.

Iacob. 2. 19.

Obiect. VIII. Iacobus ait: *Videtur igitur ex operibus iustus iustificari hominem: non ex fide tantum.* Ergo non sola fides iustificat. *Resp.* Est duplex ~~operum~~ ^{operum} in verbis. *Primo* non loquitur Iacobus de iustitia, quam Deo iustificamur, hoc est, qua vel propter quam à Deo iusti reputamur: sed de iustitia, qua ex operibus nostris coram hominibus iustificamur, hoc est, iusti comprobamur, seu comperimur esse iustificati. Probat 1. ex versic. 18. *Ostende mihi fidem tuam ex operibus tuis.* Mihi, inquit, ostende, nempe homini. Ergo de ostensione fidei & iustitia loquitur, coram hominibus: 2. ex versic. 21. *Abraham pater ille nonne ex operibus iustificatus est, cum obtulisset Isaac filium suum super altare?* Hoc de iustificatione coram Deo non potest intelligi. Nam historia testatur Abrahamum multò ante oblationem filij fuisse à Deo iustum reputatum. Paulus dicit: Abrahamum non ex operibus, sed fide iustificatum esse coram Deo. Hoc igitur vult Iacobus, Abrahamum coram Deo fide iustificatum esse, quia

Iacob. 2. 19.

Rom. 4. 1.

Gen. 22. 16.

scriptum est: *Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iustitiam*: sed bonis operibus & obedientia erga Deum iustitiam suam hominibus testatam fecisse. Hæc est prima *operum* in verbo iustificare. *Altera* est in vocabulo *fides*. Loquitur enim Iacobus, *cum iustificationem fidei derogat*, non de fide vera & viva, ut Paulus, sed de fide mortua, quæ est nuda notitia sine fiducia & operibus. Id patet ex verbis:

Iacob. 2. 17. Ita quoque fides, si opera non habeat, mortua est per se.
Verf. 19. & talem fidem tribuit etiam diabolis, qui certè fidem veram iustificantem non habent. *Denique v. 26.*

Verf. 26.

fidem quam negavit iustificare, cadaueri mortuo comparat. Talis autem non est vera & iustificans fides. *Summa*: si verbum iustificandi in verbis Iacobi propriè accipitur de iustificatione coram Deo, tum nomen fidei significat fidem mortuam: Si fides de fide vera seu iustificante, tum ambiguitas est in verbo iustificandi.

Obiect. IX. Quod non requiritur ad iustificationem, id non necesse est facere. At bona opera necesse est facere. Requiritur ergo ad iustificationem. *Resp.* Negatur maior: quia unus rei multiplex esse solet. Et si igitur bona opera non requiruntur ad *iustificationem*: tamen requiruntur ad gratitudinem & *illustrationem gloriæ Dei*, sicut dicitur: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant bona opera vestra, glorificentque patrem vestrum caelestem.* Propter hanc causam necesse est facere bona opera. Plures causæ in doctrina de gratitudine explicantur.

Matt. 5. 16.

Psal. 106. 31

Obiect. X. Opus Pinehæ dicitur ei imputatum ad iustitiam. Ergo opera iustificant. *Resp.* Est fallacia figuræ dictionis, ex mala interpretatione phrasæ, cuius sensus est, quod Deus approbaverit opus eius: non autem, quod eo opere sit iustificatus.

Psal. 143.

Nam ex operibus legis non iustificabitur vlla caro in conspectu eius.

Obiect. XI. Decem aurei sunt pars centum aureorum in soluendo debito. Ergo etiam bona opera possunt

sunt esse pars aliqua iustitiæ coram Deo. *Resp.* Est dissimilitudo in exemplis. Nam 1. decem aurei sunt pars integra centum aureorum, & decies multiplicati constituunt integram summam debiti. Opera autem nostra non sunt pars integra, sed imperfecta obedientiæ debiti, & centies millies multiplicata, nunquam tamen perfectam obedientiam constituunt. 2. Decem aurei acceptari possunt à creditore pro parte debiti, quia de solutione reliqua potest spes esse. Bona opera non acceptantur à Deo, ut pars iustitiæ: quia nulla est spes perfectæ solutionis à nobis præstandæ: omnis verò imperfectio à lege damnatur.

Obiect. XII. Iustitia quam Christus attulit, est æterna: quia Messias (iuxta Daniel.) adducet iustitiam sempiternam. Iustitia imputata non est sempiterna. Ergo iustitia imputata non est ea, quam affert Christus. *Resp.* Negatur minor, quia iustitia imputata est sempiterna 1. duratione & continuatione imputationis in hac vita. 2. perfectione iustitiæ inchoatæ. Vtraque enim iustitia est Messicæ, imputata & inchoata. Vtraque erit æterna. Nam in æternum placebimus Deo propter Christum filium. Itaque etiam imputatio continuabitur, vel potius mutabitur in iustitiam propriam. *Inst.* Vbi non est peccatum, ibi non habet locum remissio & imputatio. In vita æterna non erit peccatum. Ergo, &c. *Resp.* Conceditur totum rectè intellectum. Non erit remissio peccati, nempe præsentis: erit tamen remissio peccatorum præteritorum, quia remissio semel facta in hac vita semper & in omnem æternitatem durabit, hæc, in æternum non imputabuntur nobis peccata olim remissa. Imò etiam in hærens illa conformitas nostra cum Deo in altera vita erit effectus imputatæ iustitiæ.

Obiect. XIII. Ichoua est iustitia nostra. Ergo non iustificamur iustitiâ imputatâ, sed Deus ipse essentialiter habitans in nobis est nostra iustitia. *Resp.* Fallacia figuræ dictionis. In dicto Jeremix est metalepsis effectus

I. Cor. I. 30.

effectus pro causa, seu abstracti pro concreto: *Iohannes iustitia nostra*, h e, iustificator noster: sicut Christus dicitur nobis factus à Deo. *sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio*, h e, sapientiae doctor, iustificator, sanctificator, redemptor. Iustitia illa, qua Deus nos iustificat, non est in nobis, nec est ipse Deus habitans in nobis: quia Deus sic esset accidens creaturae. Osiander nō discernit causam ab effectu, iustitiam increatam à creatura. Sicut non vivimus, aut sapientes sumus essentia Dei (hoc enim perinde esset, ac si dicas, nos æquē sapientes esse, ac Deus est) ita etiam non iusti sumus essentia Dei. Nihil igitur magis est impium, quā dicere essentialē iustitiam creatoris esse iustitiam creaturarum. Indē enim sequeretur, nos habere iustitiam Dei, imō ipsam Dei essentiam.

De Sacramentis.

Q V A E S T . L X V . *Quoniam igitur sola fides nos Christi atque omnium eius beneficiorum participes facit: Undē hac fides proficiscitur?*

R E S P . A spiritu sancto^a, qui eam per prædicationem euangelij in nostris cordibus accendit, & per vñum sacramentorum confirmat^b.

^a Ephes. 2. 8. & 6. 23. Iohan. 3. 5. Philip. 1. 29. ^b Matth. 28. 19. 20. 1. Pet. 1. 22. 23.

E X P L I C A T I O .

Hæc quaestio ostendit cōhærentiam doctrinae fidei & sacramentorum. Fidem enim de qua hactenus est dictum, spiritus sanctus ordinatiōe operatur in nobis per ministerium ecclesiasticum, cuius duæ sunt partes: *Verbum & sacramenta*. Per verbum accendit fidem: per sacramenta accensam fouet, confirmat & obsignat. *Verbum enim se habet vt diploma: sacramenta vt signa diplomati annexa*. Diploma est ipsum cuan-

euangelium, cui annexa sunt sacramenta, tanquam sigilla voluntatis Dei. Quicquid enim in verbo de salute nostra per Christum obtinenda promittitur, id sacramenta tanquam signa & sigilla verbo seu diplomati apposita nobis ad succurrendum infirmitati nostræ, magis magisque confirmant. Rectè igitur nunc de sacramentis fidei signaculis euangelio appensis sequitur.

Obiect. Dicitur quòd spiritus sanctus & verbum efficiant in nobis fidem, & quòd sacramenta eam foueant. An igitur hæc tria nihil inter se differant? *Resp.* Multum differunt 1. Spiritus sanctus efficit & confirmat in nobis fidem, vt causa efficiens: verbum & sacramenta vt causæ instrumentales. 2. Spiritus sanctus etiam sine verbo & sacramentis potest efficere fidem: verbum & sacramenta sine spiritu sancto nihil possunt. 3. Spiritus sanctus vbique; habitat, est efficax: verbum & sacramenta non item.

QVÆST. LXVI. *Quid sunt sacramenta?*

RESP. Sunt sacra & in oculos incurrentia signa, ac sigilla, ob eam causam à Deo instituta, vt per ea nobis promissionem euangelij magis declaret & obsignet: quòd scilicet non vniuersis tantum, verum etiam singulis credentibus, propter vnicum illud Christi sacrificium in cruce peractum, gratis donet remissionem peccatorum, & vitam æternam.

Gen. 17. 11. Rom. 4. 11. Deut. 30. 6. Leuit. 6. 25. Hebr. 9. 7. 8. 9 & 14. Ezech. 20. 12. 1. Reg. 17. 36. Iesa. 6. 9. 6. 7. & 54. 9.

EXPLICATIO.

Recta methodus explicandi doctrinam de sacramentis requirit, vt primùm dicatur de sacramentis in genere: postea in specie de baptismo & de cæna Domini.

In genere de sacramentis quæritur.

I. Quid sint sacramenta.

II. Quis sint eorum fines.

III. Quid sacramenta differant à sacrificiis.

IV. Quid sacramenta commune habeant cum verbo, & quid ab eodem differant.

V. Quid discrepent sacramenta vetera & noua.

VI. Quid sint signa, quid res in sacramentis, & quid differant.

VII. Quid sit vnio sacramentalis.

VIII. Qua forma loquendi de sacramentis.

IX. Qui legitimus eorum vsus.

X. Quid impij in sacramentis accipiant.

XI. Quot sint noui testamenti sacramenta.

I. Quid sint sacramenta?

Hic primò nominis, deindè rei definitio consideranda est. *Sacramentum* latinis dicebatur pecunia à litigantibus deposita in loco sacro, vel apud pontificem, ea conditione, vt qui sponfione vicisset, victus suam ærario relinqueret: vnde nata est phrasidis contendere sacramento, hoc est, litigare pecunia deposita, &c. Hæc significatio sacramenti huc non pertinet. Est quoque latinis *sacramentum* forma solennis iuramenti in bello, seu iuramentum militare: sic dictum è sacrando, quòd eo iuramento quis consecratur & destinetur huic imperatori, & non alij, ad seruiendum. Hinc quidam volunt cæremonias à Deo institutas vocari sacramenta, quòd, vt milites illo sacramento militari se obligabant suo imperatori: sic nos vsu sacramentorum, ceu solenni iuramento coram Deo, angelis & hominibus, nos obligemus duci nostro Christo. Ista quidem satis concinna est metaphora: Sed puto ex veteribus versionibus latinis ortum esse hoc nomen, in quibus vbicunq; in contextu græco occurrit *μυστήριον*, latine redditum est sacramentum. Est autem *μυστήριον* à *μύω*, in sacris instruo, initior: vnde & germanicum *weihen*. At *μύω* derivatur à *μύω*, claudio, occludo propriè os vel labra: quia, vt inquit

quit Eustathius, oportebat τὸς μυσταὺς μόνον τὸ εἶμα καὶ μὴ ἐμφανῆσαι, ἢ μαρτυρεῖται. *Μυστήριον* autem dicitur vel ipsum arcanum, vel signum arcanū rei arcanæ, seu id quod habet arcanam significationem, quod non intelligunt nisi sacris initiati. *Signum* intelligimus rem & actionem externam & corpoream, seu cæremoniā diuinitus institutam, quæ rem quandam internam & spirituales denotat. Hoc græci vocarunt *μυστήριον*, Latini Theologi sacramentum, id est, signum significationem habens arcanam, quam non intelligunt, nisi initiati & edocti de summis capitibus Christianæ religionis. Atque eiusmodi signa semper aliqua in ecclesia exstare voluit Deus, quibus & bona Dei voluntas erga homines testata fieret, & vicissim homines fidem suam & obedientiam erga Deum declararent.

Variè tamen sacramentum in scriptis theologorum usurpatur. I. & quidem propriè pro ritu seu cæremonia externa: 2. pro ipsis symbolis: 3. pro re symbolis significata. 4. denique pro symbolis & re significata simul. Hæc de voce sacramenti: nunc ad definitionem rei accedamus.

Sacramenta sunt ritus seu cæremoniæ à Deo institutæ in hunc usum, ut sint signa fœderis, hoc est, voluntatis Dei erga nos & obligationis ecclesiæ ad poenitentiam & fidem: & ut sint notæ discernentes ecclesiam ab aliis gentibus & sectis. *In Catechesi sic definiuntur*: Sacramenta sunt sacra & in oculos incurrentia signa & sigilla, ob eam causam à Deo instituta, ut per ea nobis promissionem euangelij magis declararet & obfignet, &c. Tria sunt membra definitionis: primum ad sacramentorum genus: posteriora ad eorum differentiam pertinent. *Ad genus pertinet* quod dicitur: *sunt sacra & in oculos incurrentia signa & sigilla*, id est, diuina, & significantia res sacras, ad cultum Dei ac salutem hominum pertinentes. *Signum* in genere est res præter speciem, quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cognitionem venire, ut definit Augustinus: *Vel* signum

Quadruplex significatio sacramenti.

Signum quid. Lib. 2. cap. 1. de doctrina Christiana.

Gg s

est,

Signa duplicia.

est, per quod intellectus aliud intelligit, aliud sensus percipit: Sic verba sunt signa rerum. Signum & sigillum differunt ut genus & species. Omne enim sigillum est signum, sed non contra. Sigillum certificat & confirmat. Signum tantum aliquid ostendit. Signa igitur sunt duplicia: alia tantum significantia, alia etiam confirmantia: nimirum eiusmodi signa, ex quibus non tantum intelligimus quid significant, sed etiam argumentamur, & ratiocinamur de re, quam significant: ita ut non relinquamur incerti, an sit verum vel falsum, quod significant, hoc est, confirmamur de certa exhibitione & perceptione rei significantis. Vtrumque genus in definitione coniungitur, quia vtrumque sacramentis convenit. Sacramenta enim non tantum significant, quid promittatur, sed etiam obsignant, quod promittitur in euangelio: Nō sunt tantum signa figurativa seu admonitoria, & ut veteres vocant ἀντίτυπα, sed etiam ἀσφαλισματα, signa passionalia, exhibentia & obsignantia in vero usu: quoniam credentibus & exhibent res in euangelio promissas, & exhibitionem earum obsignant. De circumcisione dicit Deus: *Ut sit signum fœderis inter me* Gen. 17. 11. & vos Paulus declarat: *Signum accepit circumcisionem* Rom. 4. 11. *& quædam signaculum iustitiæ fidei.* Idem ergo præstant sacramenta quod pignora. Nam & significant esse tibi quid promissum, & simul idem tibi confirmant. Idē additur in definitione: *& sigilla.*

Hæc autem signa & sigilla vocantur *sacra*. 1. quia nobis dantur à Deo. 2. quia ad sacrum usum dantur. Res enim sacre sunt duplices. 1. quæ nobis præstantur à Deo: 2. quæ Deo præstantur à nobis. Dicuntur *signa in oculos incurrentia*, hæc, visibilia. Nam talia debent esse, si res inuisibiles debent significare. Si enim debent esse adminicula fidei, oportet externo sensu percipi, quo mouetur sensus internus. Quod enim non vides, non est tibi signum. Qui facit signum inuisibile, implicat contradictionem & facit signum non signum: Res sunt inuisibiles non signa: alioqui signa non possent significare res, multò minùs confirm.

firmare, quia incertum confirmaretur per æquè incertum. Hinc est, quod veteres sacramentum ita definiunt: *Sacramentum est signum visibile inuisibilis gratia.*

Ad differentiam sacramentorum pertinent. 1. quod sint instituta à Deo. 2. Instituta idco, vt per ea nobis Deus declaret & obsignet promissionem euangelij: Prior differentia est *generica*, quam sacramenta communem habent cum aliis signis à Deo datis, tum vniuersalibus: vt est iris, tum particularibus, vt fuit vellus Gedeonis primùm rore madens: deinde sicum: Contactus linguz Iesaiæ per prunam ardentem, &c. Posterior est *specifica* à fine principali sumpta, qua sacramenta à reliquo signorum sacrorum genere propriè discernuntur.

A solo autem Deo instituta esse hæc signa certum est. Sicut enim Deus solus pronunciat de sua voluntate, eamque nos docet, & dat nobis promissionem gratiæ: sic ipse solus per sacramenta nobis eam promissionem confirmat. Proinde solus Deus habet authoritatem instituendi sacramenta. Nam sacramentum instituere duo complectitur: 1. præcipere ecclesiæ certum ritum ac cæremoniam. 2. Huic ritui addere promissionem gratiæ, qua Deus promittit, se legitimè vtentibus hoc signo dare rem significatam. Hæc autem sunt solius Dei. Nam vt receptio in gratiam & remissio peccatorum est solius Dei, sic etiam eius promissio. Et vt solus Deus instituit sibi cultum publicum, sic ipse solus confirmare nobis potest per cultum publicum, h. e. per ministerium verbi & per sacramenta promissionem gratiæ: promissionem nimirum de accipiendis omnibus beneficiis ad salutem necessariis, quæ per cæremonias sacramentorum significantur & confirmantur.

Promissio euangelij vocatur promissio gratiæ: quia nimirum eam nobis Deus in euangelio principaliter promittit. Huius promissionis etiã fit mentio in definitione, vt sacramentorum differentia specifica melius intelligatur: quia etiã aliarum rerum promissiones Deus dedit homini.

Sacramentum instituere solius Dei.

Promissio euangelij.

hominibus, & signis confirmavit. Sacramenta enim sunt signa promissionis non cuiusvis, sed gratiæ & non tantum ad unam certam personam, sicut contra istius laborum Iesaiæ, sed ad totam ecclesiam pertinentis.

Eam deinde promissionem in Evangelio datam per sacramenta nobis *magis declarat*: idque per analogiam signorum cum rebus, quæ per ea significantur, sicut similitudo declarat id, cuius est similitudo. Hæc enim quando intelligitur, etiam id, cuius est similitudo, fit perspicuum, & quidem magis quam sine similitudine: & ut vera similitudo non intelligitur, nisi analogia similitudinis intelligatur: ita nec sacramenta, nisi analogia signorum & rerum intelligatur.

Neque verò Deus evangelij promissionem per sacramenta nobis tantum declarat, *sed & obsignat*. 1. Quia siue per verbum, siue per signa nobiscum loquens æquè est verax: ideoque de voluntate suæ certos nos facit verbo pariter & sacramentis, sed magis tamen sacramentis. 2. Quia sacramenta sunt sigilla & pignora addita promissioni, ut testentur, in fide illis utentes, debere participes fieri bonorum, quæ promittuntur.

II. Qui sint sacramentorum fines?

1. Principalis finis continetur in definitione: *Sunt signa fœderis & voluntatis Dei erga nos*, hoc est, ut per ea Deus testetur, se in usu legitimo rem promissam conferre: atque ita fidem nostram confirmet: seu, ut nos doceat per sacramenta de voluntate suâ: per eadem nos hortetur ad amplectenda bona per Christum parata: & iisdem sacramentis hæc beneficia Christi nobis obsignet. *Obsignant* autem, 1. quia sunt signa. 2. quia sunt signa additam habentia promissionem. Ideo per hæc signa & pignora favoris divini erga nos, spiritus sanctus efficaciter movet corda nostra non minus quam per verbum.

2. *Professio ac testificatio nostra gratitudinis & officij*

cij erga Deum : seu obligatio ad seruandam fidem & bonam conscientiam. Obstringimur Deo, nos futuros eius populum, sicut ipse est noster Deus : nos in ipsum credituros, accepturos ab ipso oblata beneficia, & acturos veram poenitentiam.

3. *Distinctio ecclesie ab Ethnicis & omnibus aliis sectis.* Vult enim Deus ecclesiam suam conspici in hoc mundo, eamque agnosci ex his sacris signis, vt milites agnoscuntur ex tessellis militaribus, & oues ex notis, quas eis pastor inurit. Iubet Iudæos circumcidi: alienos ab ecclesia arceat ab esu agni pesach. Nunc iubet Christianos baptizari, vti eucharistia: vult suum regnum à synagoga satanæ discerni propter gloriam suam, & propter consolationem ac salutem nostram. Sicut enim non vult se confundi cum idolis, sic etiam non vult confundi populum suum cum regno diaboli.

4. *Seruiunt sacramenta conseruationi & propagationi doctrina:* quia vsum sacramentorum non vult Deus esse sine verbo & explicatione: *Cum interrogauerit te filium tuum cras, dicens, & videns hac: respondebis ei: In manu forti eduxit nos dominus de terra Egypti, de domo seruitutis, &c.* Exod. 13. 14

5. *Sunt vincula dilectionis mutua:* quia confederati cum Christo capite ecclesie non debent inter se dissidere: *Per vnum spiritum nos omnes in vnum corpus baptizati sumus.* 1. Cor. 12. 13 Pari ratione sunt vincula publicorum congressuum in ecclesia: *Cum conuenitis ad vescendum, alius alium expectate: Quoniam vnum panem & vnum corpus multi sumus, quia omnes de vno pane participamus.* 1. Cor. 11. 33 *Studentes seruare vnitatem spiritus per vinculum pacis: vnum est corpus, & vnus spiritus, vna domus, vna fides, vnum baptisma, &c.* 1. Cor. 10. 17 Sed nos nec communionem inter nos constituere, nec constitutam conseruare, nec mortem domini vtiliter annuntiare possumus, quam diu de institutione sacramentorum rixosè inter nos dissentimus. Sacramenta enim sunt pignora communionis Christianorum cum Christo inprimis: deinde etiam inter se. Eph. 4. 5.

III. Quid

III. Quid sacramenta à sacrificiis differant?

Tenendum est discrimen inter sacramenta & sacrificia, ut sciamus, quid agamus, cum ad sacramenta accedimus, nec faciamus ex sacramentis sacrificia, hæc opera nostra, fingentes ea ex opere operato placere Deo, & mereri remissionem peccatorum, ut fit in papatu. Est autem præcipue discrimen duplex.

1. *in ipso genere*: Sacramenta tantum sunt cæremoniæ testantes de voluntate Dei. Sacrificia possunt esse cæremoniæ, & etiam opera moralia: ut sacrificia nostra *λογισμῶν*, sacrificia laudis, gratitudinis, virtutis laborum, elemosynarum, &c. sunt opera moralia, quibus Deo præstamus debitam obedientiam & honorem, absque cæremonia. 2. *in principali fine*: In sacramentis Deus offert nobis sua beneficia: Sacrificia sunt obedientiæ nostræ erga Deum testimonia. Id patet ex

Sacramentum.

definitione utriusque: *Sacramentum* est opus, quo Deus nobis dat aliquid: nempe signa & res signatas: seu, quo Deus testatur se nobis offerre ac dare sua beneficia.

Sacrificiū.

Sacrificiū est opus, quo nos Deo præstamus obedientiam vel cultum ab eo præceptum: seu, est opus nostrum factum in fide, & hoc fine principali, ut Deo præstetur debita obedientia & honor. Differunt igitur, ut dare & accipere. Sacramenta Deus nobis dat: sacrificia à nobis accipit, &c. Potest tamen

Idem opus sacramentum & sacrificium diuerso respectu.

propter diuersos respectus idem ritus sacramentum esse & sacrificium: Sacramentum quatenus à Deo datur: sacrificium, quatenus à piis usurpatur, præstantibus Deo suam obedientiam, & ei gratias agentibus. Itaque sacramentum & sacrificium sæpe idem sunt subiecto: semper autem differunt ratione. Omnia igitur sacramenta respectu nostri etiam sunt sacrificia: sed tantum *λογισμῶν*, non *ἰδανῶν*. Nam vnum est tantum sacrificium *ἰδανῶν*, nempe Christi *ἀνθρώπου* pro nobis in cruce oblatum.

Hinc ad *obiectionem* facile respondetur: Pascha & aliæ veteris testamēti cæremoniæ erant sacrificia & sacramenta: Ergo sacramenta & sacrificia nihil differunt. *Resp.* Plus est in conclusione quam in præmissis; quia hoc tantum

tum sequitur, eandem rem posse esse & sacramentum & sacrificium, quod concedimus. Sic baptismus & cæna Domini sunt sacramenta & sacrificia diuersa ratione. Sunt *sacramenta* & quidem principaliter, quia sunt opus Dei, qui aliquid in iis nobis dat, & se dare testatur: Quemadmodum enim per ministros ore suo nobis loquitur: sic ministrorum manibus porrigit nobis sacramenta, & nos ex manibus illorum, tanquam ex Dei manibus, illa accipimus. Multo autem magis nobis dat, & veluti manu porrigit in usu legitimo res per sacramenta significatas, modo illa sumamus cum reuerentia & fide. *Sacrificia* vero sunt minus principaliter, quatenus sunt opus nostrum, quod Deo præstamus, hoc est, quatenus velut ex Dei manu symbola accipimus, atque ita declaramus obedientiam nostram erga Deum.

IV. Quid sacramenta commune habeant cum verbo, & quid ab eodem differant?

De hoc videatur quæst. sequens catecheti: LXVII.

V. Quomodo conueniant & differant sacramenta veteris & noui testamenti?

Conueniunt. 1. *Authore*: quia utraq; sunt instituta à Deo. 2. *Rebus significatis siue substantia*. Nam sacramentis utriusq; testamenti eadem res significantur, promittuntur & offeruntur: nimirum remissio peccatorum, & donatio spiritus sancti, & quidem per solum Christum: *Iesus Christus heri & hodie idem est*, Hebr. 13. 8. & in secula. *Patres in nube & mari baptizati sunt in* 1. Cor. 10. 2. *Mosen: & omnes eandem escam spirituum quem comederunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt. Bibebant enim ex sequente spirituali petra. Petra vero erat Christus* Col. 2. 11. *Per Christum circumcisi estis circumcisione qua fit sine manibus, hoc est, in baptismo eadem beneficia nos accepimus, quæ veteres in circumcisione. Pascha* 1. Cor. 5. 7. *nostrum pro nobis immolatum, est Christus*. Augusti- Tract. 26. *nas: In signis diuersa sunt, sed in re qua significatur, in Iohan.*

PARIA sunt. Omnes eandem escam spirituales comederunt, spirituales & itaq; eandem. Nam corporalem aliteram: quia illi manna: nos aliud spirituales. Verò QVAM NOS, &c. Extra Christum igitur, qui est omnium sacramentorum veteris & noui testamenti res significata, nullus vnquam seruatus fuit, aut hodie seruatur. Vnde consequitur, patres in veteri testamento eandem habuisse *significatam* Christi, quam & nos, & hanc illis non minus per verbum & sacramenta fuisse significatam, quam nobis hodiè in nouo fœdere significatur. Proinde non solum idololatria est, in sacramentis quærere aliam Christi *significatam*, quam in verbo: sed & quærere aliam *significatam* in noui testamenti sacramentis, quam quæ fuit in sacramentis veteris testamenti.

Differunt vero. 1. *Ritibus.* Alios enim ritus habuerunt vetera, alios habent noua: quia mutatio facta est Christi aduentu, vt significaretur cessatio veteris, & successio noui testamenti. 2. *Numero.* Olim fuerunt plura & operosiora: nunc pauciora & faciliora. 3. *Significatione.* Vetera significabant Christum verurum: noua significant exhibitum. Significatio diuersa est, quoad circumstantiam temporis diuersam. Vetera significabant futurum tempus exhibendi Christi: nostra significant tempus præteritum Christi iam in carne manifestati. 4. *Duratione.* Illa debebant durare tantum vsque ad primum aduentum Messie: nostra vsque ad aduentum secundum Messie, hoc est, vsque ad finem mundi. 5. *Obligatione.* Vetera tantum Iudæos seu posteros Abraham obligabant. Nam qui conuertebantur ex gentibus, non necesse habebant ea obseruare, vt viri religiosi: Act. 15. Nostra verò totam ecclesiam gentium omnium obligant: *Baptizate omnes gentes, &c. Bibite*

Mat. 28. 19

Mat. 26. 27

ex hoc omnes, &c. 6. Claritate. Illa erant obscuriora, quia res exhibendas adumbrabant: nostra sunt clariora, quia significant res exhibitas & impletas in Christo.

VI. Quid

*VI. Quid signa, quid res sint in sacramentis:
& quid differant?*

In omni sacramento sunt duo: signum & res signata. *Signum* est elementum & tota actio externa. *Res signata* est Christus cum suis beneficiis, seu communicatio Christi & beneficiorum eius.

Differunt igitur signa à rebus signatis. 1. *Substantia*. Signa sunt corporalia, visibilia, terrena: res sunt spirituales, inuisibiles, cœlestes. *Obiect.* Atqui corpus & sanguis Christi sunt quiddam corporeum: *Resp.* Spirituales res hic vocantur, non quoad substantiam, sed quoad modum perceptionis, quia videlicet mediante spiritu sancto, sola fide, non autem membris corporis percipiuntur. *Spirituale* enim in scriptura aliàs significat incorpoream naturam seu spiritum, aliàs effectum seu donum spiritus sancti, aliàs obiectum spiritus seu motuum spiritualium, quod spiritu, hoc est, motu spiritus sancti accipitur, siue quod illis datur, in quibus habitat spiritus sanctus, ut: *Omnes eandem escam spirituales comederunt, &c.* 1. Cor. 10. 1. *Spirituale quid in scriptura.* Atque hoc sensu corpus & sanguis Christi res spirituales vocantur in sacramentis. 2. *Modo accipiendi*. Signa visibiliter manu, ore, membris, & sensibus corporeis: eoque etiam ab infidelibus accipiuntur: Res sola fide & spiritu, eoque à credentibus tantum. 3. *Fine vel usu*. Res dantur ad consequendam vitam æternam, quia sunt ipsa vita æterna, vel eius pars, vel eam efficiunt. Signa accipiuntur ad obsequandam & confirmandam fidem de rebus acceptis vel accipiendis. 4. *Res significatz simpliciter sunt necessariz* omnibus seruandis: signa non simpliciter, nec omnibus, sed iis tantum, qui per ætatem vel alioqui legitime iis uti possunt: quia non priuatio, sed contentus sacramentorum damnat. 5. *Denique* in diuersis sacramentis signa sunt diuersa: res perpetuo eadem in omnibus sacramentis.

VII. Qualis sit signorum & rerum unio, qua vocatur sacramentalis?

Vnio in genere est duarum vel plurium rerum coniunctio, qua fit, ut res illæ aliquo modo fiant vnum. *Vnio hypostatica* est duarum naturarum copulatio in vnam personam. In sacramentis copulatio signi & rei vocatur *vnio sacramentalis*. Quæritur qualis ea sit. Papistæ in cœna fingunt conuersionem signorum in res. Sed conuersio non est vnio. Et oportet sacramentalem vnionem talem esse, quæ omnibus sacramentis conueniat: alioqui non esset vnio sacramentalis, sed cœnalis vel baptismalis. Alij volunt esse corporalem copulationem signi & rei, quasi in vnam massam, & coëxistentiam vtriusque in eodem loco. Sed huiusmodi coëxistentia vel latentia vnius in altero non est vnio sacramentalis, quia non conuenit omnibus sacramentis. Vnio igitur sacramentalis non est corporea, neque consistit in præsentia rei & signi in eodem loco: ac multò minùs in transmutatione aut consubstantiatione: sed est *relatiua, & consistit in his duobus. 1. In similitudine* seu *analogia* signorum cum rebus signatis, de qua Augustinus: *Sic, inquit, sacramenta quandam similitudinem earum rerum, quarum sacramenta sunt, non habent, omninò sacramenta non essent.* 2. *In coniuncta exhibitione & acceptione* signorum & rerum in vsu legitimo, qui non est sine fide, ut postea dicitur. Soli fideles in vsu legitimo, à ministris signa, à Christo res accipiunt: & quando ita accipiunt vtrumque, id dicitur vnio sacramentalis.

Vnio sacramentalis probatur. 1. Ex natura sacramenti. Sacramentum est vocabulum relatiuum; fundamentum est ritus & cœremonia à Deo instituta. Terminus est Christus & communio Christi cum omnibus beneficiis. Relatio est ordinatio fundamenti ad terminum, h e, rituum ad rem significandam. Correlatiua sunt signum & signatum seu res signata. Hinc manifestum est, vnionem sacramentalem nihil aliud esse, quàm relationem signi

signi ad rem significatam. Vnde regula nascitur
 verissima: *Durante relatione, cohaerent res & signa: ces-
 sante, separantur*, hoc est, manente ordine diuino in-
 ter res & signa, illæ cum his exhibentur & obfignan-
 tur: ordinatione verò diuina cessante, nec exhibitio,
 nec obfignatio per signa fieri potest. 2. *Ex analogia sa-
 cramentorum*. Vnio sacramentalis talis est, vt conue-
 niat omnibus sacramentis. Qualis igitur fuit unio
 Christi cum veteribus sacramentis: talis etiam est
 cum sacramentis nostris: alioqui vel sacramenta illa
 non fuissent sacramenta vel unio illa non fuisset sa-
 cramentalis, hoc est, omnibus sacramentis conue-
 niens. At illa non potuit esse alia quam relatiua. Er-
 go & nunc est talis.

VIII. De formis loquendi sacramentalibus scriptura & ecclesia vsitatis.

Formæ loquendi de sacramentis partim sunt pro-
 pria, partim figuratæ. *Propria* sunt. 1. Quando sacra- *Propria lo-
 cutiones de
 sacramen-
 tis.*
 menta dicuntur res esse, signa, sigilla, pignora, eaque
 obfignantia & confirmantia, quòd Deus velit dare
 promissa. *Sic circumcisio est sigillu iustitia fidei. Circum-
 cidem carnem prapustij vestri, & sit signum fæderis inter
 me & vos: & hoc signum erit in carne tua.* Sic panis est
 signum corporis Christi. 2. Quando signis diserte ad- *Figuratæ
 res per illa significatas: vt cum dicitur: Qui crediderit
 & baptizatus fuerit, saluus erit.*

Figurata vel sacramentalis locutio est. 1. Quando si- *locutio.*
 gnis tribuuntur nomina rerum signatarum, vt: Pa- *1. Cor. 5. 7.*
schæ est transitus. Petra erat Christus. Panis est corpus *1. Cor. 10. 16*
Christi. 2. Vel cõtra, quando rebus tribuuntur nomina *Act. 22. 16.*
 signorum, vt: *Pascha nostrum est Christus.* 3. Quando *Eph. 5. 26.*
 signis tribuuntur proprietates rerum, vt: *Panis quem* *1. Pet. 3. 21:*
frangimus, nonne est communio corporis Christi? Sic ba- *Tit. 3. 5.*
 ptismus dicitur ablueri peccata, saluare, regenerare. *1. Ioh. 1. 7.*
 4. Vel cõtrà, quando signorum proprietates tribuun- *Ioh. 1. 33.*
 tur rebus ipsis, vt: *Hoc est corpus meum, quod pro vobis* *Ioh. 16:*
frangitur. Sic dicimur sanguine Christi ablui, Spir. S.

H h 2

bapti-

Gen. 7. 10. 11
 Ex. 24. 8
 Heb. 9. 20
 Ru. 14. 11

baptizari, corpore & sanguine Christi nutrirī, &c. Hæ locutiones omnes idem significant, nēpe. 1. quòd signa res repræsentent & obſignent. 2. quòd ſimul res & signa à fidelibus in uſu legitimo percipiantur.

Breviter: Locutio sacramentalis eſt, qua nomen aut proprietates ſigni imponitur ſignificato, vel contra: per metonymiam ſacramentalem: & ſenſus eſt, non quòd mutetur vnum in aliud, ſed quòd ſignum repræſentet & obſignet ſignificatum.

Ad Rom. 23.

Cauſa locutionum ſacramentalium eſt analogia ſigni & ſignati: de qua Auguſtinus: *Si ſacramēta quādam ſimilitudinē earum rerum, quarum ſacramenta ſunt, non haberent: omnino ſacramenta non eſſent. Ex hac autem ſimilitudine plerumq; etiam ipſarum rerum nomina accipiunt. Sicut igitur ſecundum quendam modum ſacramentum corporis Chriſti, corpus Chriſti eſt: ſacramentum ſanguinis Chriſti, ſanguis Chriſti eſt: ita ſacramentum fidei, fides eſt. Et alibi: Solent res, quæ ſignificant, cum rei, quam ſignificant, nomine ſignificari. Hinc dictum: Petra erat Chriſtus: non enim dixit: petra ſignificat Chriſtum: ſed tanquam hoc eſſet, quòd ſcīd, per ſubſtantiam non erat, ſed per ſignificationem.*

In Levit. quaſt. 7.

IX. Quis ſit legitimus ſacramentorum uſus?

Legitimus ſacramentorum uſus eſt, cū ritus à Deo inſtituti uſurpantur à credentibus ſeu conuerſis, tanquam ſymbole gratiæ & pignora voluntatis Dei erga ipſos. Conſiſtit ergo in his tribus. 1. Cū obſervantur ritus à Deo inſtituti ſine depravatione. Inſtitutio Chriſti pura eſt retinenda: additiones Antichriſti ſunt tollendæ, quæque abſtulit ſunt reſtituenda. 2. Cū illi uſurpant ritus, quibus eos Deus inſtituit. Sacramenta igitur debent uſurpare tantū domeſtici Chriſti, hoc eſt, Chriſtiani, qui profeſſione fidei & pœnitentiæ ſunt ciues eccleſiæ: *Si credis toto corde, licet tibi baptizari. Iohannes baptizavit conſiſtentes peccata ſua.* 3. Quando ritus in eum finem uſurpantur, in quem à Deo ſunt inſtituti, de quibus ſupra.

Harum

Matth. 3. 37.

Matth. 3. 6.

Harum conditionum aliqua violata, hoc est, vel ritu vel sine mutato sine authoritate diuina, vel signo sine fide vsurpato: manifestum est, non amplius rem & signum ordinatione diuina coherere. De persona dicitur: *Circumcisio prodest, si legem serues, &c.* De ritus violatione: *Conuenientibus vobis, hoc non est carnem Domini manducare.* De sine: *In gregibus & armentis suis cadent ad querendum Dominum, & non inuenient.* Nam sacrificia non erant in hunc finem à Deo instituta, vt essent merita iustificationis & salutis. Non igitur licet ritus à Deo præceptos in alios fines transferre: 1. quia id non est obtemperare Deo. 2. quia signis mutatis, aut in alium vsum conuersis, aut pacto non seruato: sponforis consensus amittitur, sine quo nihil confirmat signum vel archabo. Itaque extra vsom institutum sacramenta non sunt sacramenta, sed inania spectacula. Legitimus enim vsus consistit in vera fide & pœnitentia: hanc qui non habent, iis sacramenta non sunt sacramenta. Proinde insaniunt, qui infideles dicunt vnà cum signis accipere res per signa significatas.

*legitimus Sacerdotum
usus: est in vera
fide & pœnitentia.*

X. Quid impij in sacramentis accipiant?

Notandum præcipuè in sacramentis, quid, quibus, quomodo Deus offerat & communicet. *Impij.* Et si Deus ipsis quoque in sacramentis beneficia sua offert: tamè cum destituantur fide, nuda tantùm signa accipiunt, eaque ad iudicium & condemnationem. *Id probatur.* 1. Quia beneficia Christi tantùm in vsu sacramentorum legitimo percipiuntur. At legitimum eorum vsum negligunt, qui ea sumunt indigne sine fide & pœnitentia. Ideo Paulus dicit: *Quiquid edetis panem hunc & biberis poculum hoc indigne, reus tenebitur corporis & sanguinis Christi.* Impij autem edunt & bibunt indigne: quia profanant sacramenta. 2. Cui nihil promittitur in verbo: ei sacramenta nihil obsignant. Impiis nihil promittitur in verbo. Omnes enim promissiones habent annexam conditionem

fidei & poenitentiz. Sacramenta igitur impiis nihil obliquant neque conferunt. Diploma quomodo & quibus aliquid promittit, eo modo & iis illud etiam promittit signum diplomati appensum, non autem aliis. Haud aliter beneficia sua Deus eo modo & iis præstat, quo modo & quibus ea promittit. At impiis Deus nihil promittit, quàm diu manent in sua incredulitate. 3. Fide percipimus res spirituales. Impij non habent fidem. Ergo res spirituales non percipiunt. 4. Contradictionem implicat, esse impium & accipere rem signatam sacramenti.

XI. Quot sint novi testamanti sacramenta?

De hoc vide quæst. Catechet. LXVIII.

QVÆST. LXVII. *Num utraque igitur & verbum & sacramenta eò spectent, ut fidem nostram ad sacrificium Christi in cruce peractum, tanquam ad unicum nostræ salutis fundamentum deducant?*

RESP. Ita est. Nam spiritus sanctus docet euangelio, & confirmat sacramentis, omnem nostram salutem positam esse in unico sacrificio Christi, pro nobis in cruce oblato.

a Rom. 6. 2. Gal. 3. 27.

EXPLICATIO.

Sacramenta quædam communia habent cum verbo: quædam à verbo diuersa. *Communia cum verbo habent:* 1. Quòd utraque Deus instituit.

2. Utraque Deus peragit & exsequitur per ministros ecclesiæ. Loquitur enim nobiscum in verbo per ministros: in sacramentis per eosdem nobis porrigit symbola. Res autem per symbola significatas offert nobis immediatè filius Dei. Is enim dicit: *Accipite spiritum sanctum. Panis quem ego dabo est caro mea.* Et Iohannes

Ioh. 20. 22.

Ioh. 6. 51.

hannæ

hannes de eo : *Ego baptizo vos aqua, ipse vero baptizat vos spiritu sancto & igni.* Matt. 3. 11.

3. Vtraque sunt organa spiritus sancti ad fidem in nobis accendendam & confirmandam : & sic vtraque etiam confirmant fidem.

4. Præcipuè commune habent, quòd vtraque eadem res nobis exhibent. Vtrisq; enim testatur Deus voluntatem suam, vtrisque eadem beneficia, eandem gratiam, eundemque Christum nobis proponit, nec aliud repræsentat & confirmat sacramentis, quàm verbo promittit. Qui verò aliud quærunt in sacramentis, quàm in verbo est promissum, ex sacramentis idola fabricant.

Differunt autem à verbo sacramenta. i. *Subiecto & naturâ.* Nam verba significant *verbi causa*, ex *insti-*
tuto hominum, quibus ita placuit res significari. Sym-
bola significant *verbi causa*, *secundum similitudinem*,
quam habent cum rebus significatis : Item verba au-
dimus legimus, & c. symbola etiam visu, tactu perci-
pimus : Item, verba tantùm significant : symbola &
signa etiam confirmant.

2. *Obiecto.* Verbum promissionis & præcepti pro-
miscuè proponitur omnibus, tam non renatis & alie-
nis ab ecclesiâ, quàm renatis & membris ecclesiæ : il-
lis quidem, ut regenerentur & credere incipiant, vel
reddantur inexcusabiles : his verò, ut magis credant
& confirmentur. Sacramenta tantùm membris ec-
clesiæ, profitentibus fidem & pœnitentiam, porri-
guntur, quorum fides iis confirmatur & conservatur.
Item, verbum simul vniuersis & omnibus prædicatur :
sacramenta singulis dantur : vna post aliud baptiza-
tur : vni post aliud communicatur cœna.

3. Verbum est instrumentum spiritus sancti, per
quod inchoat & confirmat in nobis fidem, ideoque
verbum debet præire. Sacramenta sunt organa S.
sancti, per quæ fidem inchoatam confirmat : ideoque
sacramenta debent sequi. Ratio discriminis est, quia
sacramenta sine intellectu non mouent, nec confir-
mant fidem. *Ignorant nulla cupido.* Itaque declaratio

symbolorum ex verbo necessariò debet præmitti. Diuersa tamen ratio est in infantibus ecclesiæ. In his enim fides à spiritu sancto non inchoatur vel confirmatur verbo, sed internâ efficacîâ: & quia nascuntur in ecclesia, ad eos etiam pertinet fœdus & promissio,

4. Verbum adultis tantùm prædicatur: Sacramenta quædam etiam infantibus præbenda sunt, ut circumcisio & baptismus,

5. Verbum est necessarium & sufficiens ad salutem adultis. *Rom. 10. 17. Fides enim ex auditu, auditus per Verbum Dei.* At sacramenta non præcisè & absolute sunt necessaria omnibus, nec per se sine verbo ad salutem sufficiunt. Sigilla enim sine diplomate nihil valent, & verissimum est illud vulgatum dictum; *Non priuatio, sed contemptus sacramenti damnas,*

6. Verbum potest esse absque sacramentis, ut in explicatione publicâ vel priuata, eaque etiam efficaci, sicut apparuit in Cornelio. Sacramenta verò absque verbo nec esse, nec efficaciam habere possunt.

7. Verbum est id, quod confirmatur signis adhibitis: Sacramenta sunt ea quibus verbum confirmatur.

8. Verbum sermone: Sacramenta gestibus voluntatem Dei declarant.

Denique conuenientiam & differentiam verbi & sacramentorum Augustinus vpo verbo expressit, cum dixit, *sacramentum esse Verbum visibile.* Nam cum dicit, sacramentum esse Verbum, ostendit conuenientiam sacramenti & verbi, quòd nempe idem doceant. Cum addit: *visibile*, ostendit discrimen, quòd scilicet ritu differant. *Breuius*: Signa gestibus, verbum sermone nobis declarat voluntatem Dei. Verbo fides inchoatur & confirmatur: sacramentis inchoata tantùm confirmatur. Verbum etiam sine sacramentis: Sacramenta non sine verbo prosunt. Sine cognitione adulti non seruantur: Sine sacramentis, non tamen neglectis, renasci & seruari possunt. Verbum ad omnes: sacramenta ad solos credentes pertinent.

QVÆST.

QVÆST. LXVIII. *Quot sacramenta instituit Christus in nouo fœdere?*

RESP. Duo; Baptismum & sacram cœnam.

E X P L I C A T I O.

In nouo testamento tantum duo sunt sacramenta, quorum usus perpetuus & vniuersalis est in ecclesia, Ambrosio & Augustino consentientibus: *baptismus*, qui circumcissioni & reliquis purgationibus successit, & *cœna domini*, quam agnus pefach, reliquaque sacrificia adumbrarunt. Hæc duo & non plura sunt sacramenta noui testamenti. quia tantum hæc duæ ceremoniæ institutæ & mandatæ sunt à Christo, addita promissione gratiæ. Argumentum est firmum: Definitio sacramenti tantum duobus ritibus in nouo testamento competit. Tantum ergo duo habemus sacramenta.

Papistæ præter hæc duo numerant alia quinque: confirmationem, pœnitentiam, ordinem, vñctionem extremam & matrimonium. Sed hæc non sunt sacramenta propriè dicta. Nam *confirmatio* & *vñctio* sunt quidem ceremoniæ, sed nec institutæ sunt à Christo toti ecclesiæ, nec habent promissionem gratiæ. *Confirmatio seu impositio manuum* in ecclesia primitiua fuit symbolum vel miraculosæ collationis spiritus sancti, quæ citò desuit, vel vocationis ad docendi officium. *Vñctionis* res significata cum aliis miraculosis donis etiam desuit in ecclesia. *Pœnitentiam seu absolutionem* primum certum est esse tantum concionem euangelij. Ipsa autem concio seu annuntiatio gratiæ non debet confundi cum signis & appendicibus promissionis gratiæ. *Ordo seu ordinatio ministrorum* testificatur quidem Dei præsentiam in ministerio, sed per illud Deus potest efficax esse etiam personis non placentibus. *Matrimonium* non est cœrenomia, sed opus morale. Pontificij id inter sacramenta numerant,

Hh s quia

Primum Sacra
addunt Pontif.

1.

2.

1.

2.

3.

4.

Ephes. 5. 32. quia vocatur *mysterium*, & *vetus* interpret *μυστήριον* vertit sacramentum. Sed potius audiendus est Paulus quàm latinus interpret. Nemo ignorat, *μυστήριον* græcis non minùs latè patere, quàm *arcantum* latinis. Fateantur ergo Pontificij, omnia arcana esse sacramenta; atq; sic coniugium erit sacramentum septimum: voluntas Dei erit octauum Ephes. 1. 9. Vocatio gentium erit nonum Eph. 3. 3. & pietas decimum. 1. Tim. 3. 16. & fortassis plura talia erunt numeranda. Nam omnibus hisce locis *μυστήριον* latinus interpret transtulit sacramentum. Paulus verò Ephes. 5. 32. *mysterij* nomine vititur ad designandam Christi & ecclesiæ, non autem mariti & vxoris coniunctionem.

De Baptismo.

*Dominica
XXVI.*

QVÆST. LXIX. *Qua ratione in Baptismo admoneris & confirmaris, te unici illius sacrificij Christi participem esse?*

RESP. Quòd Christus externum aquæ lauacrum mandauit ^a, addita hac promissione ^b, me non minùs certò, ipsius sanguine & spiritu à sordibus animæ, hoc est, ab omnibus meis peccatis lauari: quàm aqua extrinsecùs ablutus sum ^c, qua sordes corporis expurgari solent.

^a *Matth. 28. 19.* ^b *Ibid. Marc. 16. 16. Act. 2. 38. 1oh. 1. 33. Matt. 3. 11. Rom. 6. 3. 4. c. 1. Pet. 3. 21. Marc. 1. 4. Luc. 3. 3.*

EXPLICATIO.

De baptismo quæstiones præcipuæ sunt.

- I. *Quid sit baptismus.*
- II. *Qui sint fines baptismi, seu ad quid sit institutus.*
- III. *Quis sensus verborum institutionis.*
- IV. *Usum legitimum baptismi.*
- V. *Qua loquendi forma de baptismo.*

VI. Qui

VI. *Qui sint baptizandi.*

VII. *Cui successerit baptismus.*

VIII. *Quomodo baptismus cum circumcisione conveniat, & quid ab ea differat.*

Dux priores pertinent ad quæst. catechet. L X I X.
L X X. tertia & quarta ad L X X I. quinta ad L X X I.
L X X I I. sexta ad L X X I I I. septima & octava explicantur in loco de circumcisione, qui sequitur.

I. *Quid sit baptismus?*

Βάπτισμα & *βάνησις*: *mersio, ablutio*, à verbo *βαπτίζω*, quod est à *βαπτω* *mergo, tingo, abluo, aspergo* Orientales toti in aquam mergebantur. Septentrionales in regionibus frigidioribus aqua vere asperguntur. Sed in hoc nihil est situm. Nam ablutio fit utroque modo, & immergendo & aspergendo. Ablutio autem est baptismus.

Definitio talis continetur in catechesi: Baptismus est externum aquæ lauacrum, à Christo mandatum, addita hac promissione, nos cum baptizamus, non minus certo ab omnibus nostris peccatis tanquam ab animæ sordibus ipsius sanguine & spiritu lauari, quam extrinsecus aqua ablui. *Alias sic definitur*: Baptismus est cæremonia à filio Dei instituta in novo testamento, qua tingimur aqua in nomine patris & filij & spiritus sancti, ad significandum, nos recipi à Deo in gratiam propter effusum pro nobis sanguinem Christi, & regenerari ipsius spiritu: & nos vicissim obligari ad fidem & novam obedientiam Deo præstandam. *Sem*: Est sacramentum novi testamenti à Christo institutum, quo fidelibus, in nomine patris & filij & spiritus sancti aqua baptizatis, obsignatur omnium peccatorum remissio, & spiritus sancti donatio, & in Christi corpus atq; ecclesiam insitio, & ipsi vicissim profitentur, se hæc beneficia à Deo accipere, & ei deinceps vivere velle ac debere.

Vel brevius: Est instituta à filio Dei mersio in aquam, cum pronuntiatione verborum: *Baptizo te in nomine*

mine patris, & filij, & spiritus sancti, ut sit testimonium, eum qui sic mergitur, per fidem reconciliari Deo propter Christum, & sanctificari spiritu Dei ad vitam æternam. Dicimur in gratiam recipi propter sanguinem Christi pro nobis effusum, nempe in morte, hoc est, propter totam humiliationem Christi fide nobis applicatam. Definitionem confirmant hæc dicta:
Mat. 28. 19 Profecti docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti, hoc est, symbolo baptismi testificantes, eos recipi à patre propter filium in gratiam, & sanctificari eius spiritu. Iohannes baptizabat in deserto, prædicans baptismum penitentiae in remissionem peccatorum. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit.

Complectitur igitur baptismus 1. Signum, quod est aqua & tota cæremonia. 2. Res ipsas cæremonia significatas, quæ sunt aspersio sanguinis Christi: item mortificatio veteris, & viuificatio noui hominis. 3. Mandatum & promissionem Christi, unde signum habet authoritatem confirmandi.

Obiect. 1. Baptismus dicitur externum aquæ lauacrum. Ergo est nudum signum. *Resp. 1.* Est fallacia diuisionis: quia cum dicimus baptismum esse signum externum, coniungimus cum signo rem signatam. 2. Non additur particula exclusiua tantum. Sine promissione utiq; baptismus esset nudum signum: & incredulis qui promissionem fide non accipiunt, reuera tantum est externum aquæ lauacrum, ut somni imago. Sed accedit & cum hoc signo coniungitur promissio & res signata in vsu legitimo.

Ob. 2. 10.

Obiect. 2. Etiam in veteri testamēto fuerunt baptismi seu ablutiones. Ergo baptismus nō est sacramentum noui testamenti propriū. *Resp.* Magna est dissimilitudo inter lotiones legales & baptismū nostrum. 1. Lotiones illæ non erant symbola ingressus & receptionis in ecclesiam, ut noster baptismus. 2. Baptismi illi erant instituti ad ablucendam immundiciem cæremonialem, ut si quis contactu cadaueris vel rei immundæ se polluisset, immundities erat cæremonialis, lotio-

lotione cæremooiali purganda. Noster baptisumus est institutus ad eluendam immundiciem moralem, hoc est, peccata: ideo in scriptura appellatur ablutio peccatorum. 3. Illi significabant ablutionem per & propter Christum venturum: noster eandem obli-
 48. 32. 16.
 gnat per & propter Christum exhibitum. 4. Illi solos Iudæos obligabant: noster ad omnes gentes, seu ad totam ecclesiam pertinet. 5. Denique baptisumi lega-
 lei per Christum sunt sublati, quia immundities & lex ipsa cæremooialis exhibitio Christo cessauit: no-
 ster est perpetuus: quia dicitur: *Baptizate omnes gen- Mat. 28. 20*
tes: & ero vobiscum omnibus diebus vsq; ad consumma-
tionem seculi. Est ergo fallacia *opumpius*, quia nihil præ-
 ter nomen ablutiones illæ cum nostro baptismo ha-
 bent commune.

11. Qui sint fines baptisumi?

Principalis & præcipuus finis baptisumi est, vt sit confirmatio fidei, hoc est, solenne testificatio, qua Christus testatur, se nos lauare suo sanguine & spiri-
 tu, hoc est, se nobis conferre remissionem peccato-
 rum, & spiritum sanctum, qui nos regeneret & san-
 ctificet ad vitam æternam: seu vt sit obli-
 gnatio promissionis gratiæ, hoc est, iustificationis & regenera-
 tionis nostræ, ac testimonium diuinæ voluntatis,
 quodd Deus ipse hæc dona baptizatis in præsentia
 det, & in posterum semper daturus sit. Ipse enim per
 manus ministri nos baptizat, & nobis hanc volunta-
 tem suam significat.

Huius diuinæ voluntatis de conferenda nobis sa-
 lute testimoniū & confirmationem esse baptismum
 patet. 1. Ex formula baptisumi, quia baptizamur in
 nomine patris, & filij & spiritus sancti, hoc est, Deo
 patri, filio & spiritui sancto assignamur, & eius pro-
 prii esse asserimur. 2. Ex promissione ritui annexa. *Mar. 16. 16*
Qui crediderit & baptizatus fuerit, seruetur. Deus
 igitur hoc ritu testatur, se velle credentes & baptiza-
 tos seruare. 3. Ex alijs scripturæ locis: *Cui nunc corre-*
spond.

Alb. 22. 16. *Rom. 6. 3.* *Col. 2. 12.* *Tit. 3. 5.* *Alb. 19. 4.*

spondens baptismus nos quoque, servat: Exsurge baptizari, & ablue peccata tua, invocato nomine Domini. An ignoratis, nos, quotquot baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem eius esse baptizatos? Sepulti igitur sumus cum eo per baptismum, &c. In quo etiam circumcisi estis circumcisione, qua fit sine manibus, corpore peccati carni exuto in circumcisione Christi, conspersi cum eo per baptismum, &c. Ex misericordia sua servavit nos per lavacrum regenerationis & renouationem spiritus sancti.

Cur non sit iterandus baptismus.

Ex hoc fine apparet, quare baptismus non reiteretur: quia nimirum est sacramentum recepti nisi gratiam & in fœdus Dei, quod agentibus poenitentiam semper manet ratum. Ergo post lapsus non est opus nouo baptismo, sed tantum poenitentia: Item quia regeneratio semel tantum fit. Semel tantum nascimur, & semel tantum renascimur. Qui enim semel est verè insitus Christo, nunquam eiicitur foras. *Eum qui venit ad me, non eiiciam foras.* Proinde satis est baptismum regenerationis, utpote sacramentum, semel duntaxat accipi, maximè cum regeneratio & salus non pendeat à baptismo, alioqui toties oporteret nos rebaptizari, quoties peccamus. His accedit quòd baptismus noster circumcisioni successit. Circumcisio autem semel tantum fiebat.

Baptismus Iohannis & noster quomodo differat.

Apparet etiam baptismum Iohannis re ipsa eundem esse cum nostro baptismo. Iohannes enim prædicabat baptismum resipiscentiæ, in remissionem peccatorum, ut crederent in Christum Iesum, qui venturus erat post eum. Talis etiam est noster baptismus, nisi quòd nunc non amplius baptizamur in Christum venturum sed in Christum exhibitum. Ergo baptismus Iohannis & apostolorum & noster idem est quoad essentiam: tantum differt quoad circumstantiam significandi: quòd Iohannes baptizabat in nomen Christi passuri, & resuscitandi: apostoli baptizarunt & nos iam baptizamur in nomen Christi passi & resuscitati: alioqui dicendum esset, baptismum nostrum non esse eundem cum Christi baptismo.

Chri-

Christus enim à Iohanne est baptizatus. *Obiect.* Iohannes dicit : *Ego baptizo aqua.* Ergò fuit tantùm aquæ baptismus. *Resp.* Iohannes distinguit ministerium suum ab efficacia Christi in baptismo : alioqui rursus sequeretur. Christum tantùm fuisse baptizatum aqua, & nos etiam tantùm baptizari aqua, vel non habere eundem baptismum cum Christo.

Secundus finis est , testificatio officij nostri erga Deum, seu obligatio nostri & ecclesiæ ad gratitudinem, hæc ad fidem & pœnitentiam. *Ad fidem:* ut hunc solum Deum, qui est æternus pater domini nostri Iesu Christi, & filius, & spiritus sanctus, in cuius nomen baptizamur, agnoscamus pro vero Deo, & eum solum colamus, & beneficia oblata fide amplectamur. *Ad pœnitentiam:* ut per omnem vitam hoc ritu admoniti, nos sanguine filij Dei ablutos, & spiritu eius renatos esse, gratitudinis ergò in vitæ nouitate ambulemus : secundum dicta: *Iohannes predicabat baptismum pœnitentia. Hac erat in nonnullis, sed abluti esset, &c. Quis mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo? an ignerati, nos, quosquos baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem eius esse baptizatos? Sepulti ergo sumus cum eo per baptismum in mortem, ut sicut excitatus est Christus ex mortuis in gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.* Baptizari in mortem Christi, est baptizari. 1. Ut simus participes omnium beneficiorum mortis Christi, non secus atque si ipsi mortui essemus: 2. Ut moriamur etiam nos, hoc est, virtute mortis Christi concupiscentias carnis mortificemus, & cum Christo in vitam nouam resurgamus. Nam in baptismo Deus promittit nobis mortificationem, & ad eandem nos obligat.

Tertius, Ut sit symbolum ingressus & receptionis in ecclesiam, quia Deus omnes ecclesiæ ciues vult hoc modo recipi, & non baptizatos, cùm baptizari possent, non vult censeri in ecclesia.

Huc pertinent omnia loca, in quibus ij, qui facti sunt Christiani, ut Eunuchus, Cornelius, commentariensis

Marc. 1. 4.

1. Cor. 6. 11.

Rom. 6. 2.

3. 4.

Baptizari

in mortem

Christi

quid sit.

Act. 8. 38.

Act. 10. 48.

tariensis philippicus, Lydia purpuraria, Paulus, &c. quàm primùm facti essent Christiani, statim etiam baptizati fuerunt: ideo & cœna tantùm datur baptizatis. Ij enim soli recepti sunt in ecclesiam. De hoc sine loquuntur dicta: *Profecti docete omnes gentes, baptizantes eos, &c.* Verbum *profecti*, quo Christus utitur, proprie est, *discipulos facite, baptizantes & docentes eos servare, &c.* Sic declaratur à Iohanne: *Pharisæi audierunt, Christum plures discipulos facere & baptizare, quàm Iohannem.* Confirmat etiam hunc finem substitutio baptismi in locum circumcisionis, quæ olim fuit sacramentum receptionis in cœtum Iudaicum.

Quartus, Ut sit nota discernens ecclesiam ab omnibus aliis gentibus, & sectis in mundo. Hic finis consequitur ad proximum. Qui enim publico sacramento in ecclesiam recipiuntur: eo ipso discernuntur, & hac quasi tessera dignoscuntur à reliqua hominum colluie: *Profecti docete omnes gentes, baptizantes eos, &c.* quasi dicat, colligite mihi ecclesiam per verbum, & quos feceritis mihi discipulos toto corde credentes, eos omnes & solos baptizate, & mihi à reliquis separate.

Quintus est significatio immersionis in crucem: & consolatio de conservatione ac liberatione ecclesie ex ea. Baptizatos videlicet mergi in afflictione, sed & certò ex illis emergere. Hinc afflictiones vocantur baptismi: *Potestis eodem baptismate baptizari, quo ego baptizor?* Liberationem ex cruce declarat ipsa baptismi cœremonia: Nam nos immergimur quidem: sed non submergimur, aut suffocamur. Huius finis respectu baptismus diluvio comparatur. Ut enim in diluvio Noah cum suis arca inclusus non sine molestiis & difficultatibus maximis servatus est, reliquis omnibus extra arcam pereuntibus: ita in ecclesia, qui Christo adhærent, et si premuntur calamitatibus, tamen certò tandem suo tempore liberantur, reliquis extra ecclesiam, peccatorum & poenarum diluvio absorptis. Huc etiam pertinet Pauli locus, ubi

transi-

transitum maris rubri baptismo aufert: *Omnes in Mo-*
se baptizati sunt nube & mari, &c.

Sextus; Vt significet ecclesie unitatem; & sit con-
firmatio articuli: Credo ecclesiam catholicam, com-
munionem sanctorum: *Per unum spiritum nos omnes* 1. Cor. 12. 13
baptizati sumus. Unus dominus, una fides, unum ba- Eph. 4. 5.
*ptisma. Potest tamen hic finis comprehendi sub quār-
to: quia dum baptismus ecclesie membra discer-
nit ab aliis, eadem ei quoque coniungit, & unit in-
ter sese.*

Septimus: Vt sit medium conseruationis & pro-
pagationis doctrinae de promissione gratuite salu-
tis propter Christi mortem: & vt baptizati habeant
occasionem discendi doctrinam de auctore, signifi-
catione & vsu baptismi.

QVÆST. LXX. *Quid est sanguine & spiritu*
Christi ablui?

RESP. Est accipere à Deo remissionem pec-
catorum gratis, propter sanguinem Christi,
quem is pro nobis in suo sacrificio in cruce
profudit^a: Deinde etiam per spiritum san-
ctum renouari, & ipso sanctificante mem-
brum Christi fieri, quò magis ac magis pec-
catis moriamur, & sanctè inculpateque vi-
uamus^b.

^a Hebr. 12. 24. 1. Pet. 1. 2. Apocal. 1. 5. & cap. 22. 14. Zach.
13. 1. Ezech. 36. 25. b Ioh. 1. 33. & 3. 5. 1. Corin. 6. 11.
& 12. 13. Rom. 6. 4. Col. 2. 12.

EXPLICATIO.

Duplex ablutio est in baptismo, *externa*, quæ fit
per aquam; & *interna*, quæ fit sanguine & spiri-
tu Christi. Interna significatur & obsignatur per
externam, & in vsu legitimo semper est cum ea con-
iuncta. Hæc etiam ablutio duplex est, ablutio san-
guinis,

Duplex ab-
lutio in ba-
ptismo.
Interna
ablutio di-
plex.

guinis, & ablutio spiritus. Vtraque fit simul, & hac quæstione declaratur. *Ablutio sanguinis* est condonatio peccatorum seu iustificatio propter effusum sanguinem Christi. *Ablutio spiritus* est renouatio per spiritum sanctum. Ablui igitur sanguine Christi est iustificari, seu habere remissionem peccatorum gratis, propter sanguinem Christi in cruce pro nobis effusum. *Ablus spiritu* Christi, est regenerari per spiritum sanctum; quæ regeneratio est mutatio inclinationum malarum in bonas, facta virtute spiritus sancti in voluntate & corde, ut habeamus odium peccati & contrā, propositum viuendi secundum voluntatem Dei.

Duplicem hanc abluionem à peccatis baptismi sacramento significari patet ex dictis: *Iohannes predicabat baptismum resipiscencia ad remissionem peccatorum. Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini Iesu, & per spiritum Dei nostri.* Item ex eo, quod dicimur per baptismum cum Christo mori & sepeliri, & exuere corpus carnis peccatricis, & Christum induere, &c. Vtriusque igitur abluionis seu vtriusque beneficii Christi, remissionis nempe peccatorum & regenerationis symbolum est baptismus: non tantum, quia similitudinem cum utroque habet, sed etiam, quia ista duo beneficia perpetuò coniuncta sunt & neutrum potest esse sine altero. Nisi enim Christus nos lauerit, non habemus partem cum eo: & qui spiritum Christi non habet, non est eius. Differunt autem *iustificatio*, quæ fit sanguine Christi: & *regeneratio*, quæ fit spiritu Christi: quod iustificatio fit perfectè in hac vita imputatione; sicut dicitur: *Nulla est condemnatio in qui sunt in Christo Iesu.* Regeneratio verò & mutatio naturæ prauæ in bonam in hac vita non fit perfectè, sed tantum inchoatione: sic tamen ut initium eius verè sit in nobis omnibus piis & sentiatur in omnibus conuersis, dum adhuc sunt in hac vita: quia omnes pij verè habent in voluntate & corde studium obedi-

obediendi Deo: ita ut maximè etiam doleant propter reliquos defectus.

QVÆST. LXXI. *Vbi promissit Christus, senos iam certò sanguine & spiritu suo abluturum, quam aqua baptismi ablusi sumus?*

RESP. In institutione baptismi, cuius hæc sunt verba: *Ite & docete omnes gentes. baptizantes eos, in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Qui crediderit & baptizatus fuerit, servabitur: qui verò non crediderit condemnabitur* ^a. Hæc promissio repetitur, cum scriptura baptismum nominat lavacrum regenerationis ^b, & ablutionem peccatorum ^c.

^a *Matth. 23. 19. Marc. 16. 16. b Tit. 3. 5. c Altor. 23. 16.*

EXPLICATIO.

Probatio definitionis & præcipuorum finium baptismi continetur in verbis institutionis, quæ leguntur apud Matthæum & Marcum: *Profecti docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij & spiritus sancti. Qui crediderit & baptizatus fuerit, servabitur, qui verò non crediderit, condemnabitur.* Hæc paucis explicanda sunt.

Profecti docete omnes gentes] omnes, inquit, non aliquas tantum gentes docete: neque tantum posteros Abrahami. Hic Christus sustulit maceriem, quæ hactenus Iudæos ab omnibus aliis gentibus separaverat, & constituit discrimen sacramentorum veteris & novi testamenti: Vetera enim solis Iudæis erant instituta. Hoc verò novum sacramentum Iudæis simul & gentibus omnibus Christus instituit.

Baptizantes eos] omnes nempe, qui vestra doctrina ad me accedent, meique sicut discipuli. Inter eos autem etiam numerandi sunt infantes accedentium ad Christum, seu discipulorum Christi. Nam & hi sunt Christi discipuli, nati videlicet in schola Christi. Nasci enim in ecclesia est infanti- bus loco professionis. Notandus est hic ordo. Iubet prius eos doceri, postea baptizari, quia loquitur de adultis conuertendis, & significat sacramenta non debere esse muta, sed addendam esse doctrinam, & quidem verbum debere precedere, sacramenta sequi in adultis.

1. *In nomine patris, & filij, & spiritus sancti*] *ὀνόματι, εἰς τὸ ὄνομα, ἐν τῷ ὀνόματι*, pro eodem sumuntur. Significat autem in nomine, i. iussu & auctoritate communi horum trium institutum esse baptismum, atque has tres personas mandare, ut qui velint esse membra ecclesie, illi sic baptizentur. Idem ergo valet, quando minister baptizat, ac si Deus pater, & filius, & spiritus sanctus baptizaret. Unde porro liquet, hos tres esse tria *ὁμοούσιον* divina & *ὁμοούσιον*, hoc est, tres personas eiusdem diuinitatis, & unum verum Deum, in quem baptizamur.
2. Testificatione hac nobis has tres personas confirmare, quod ipsae nos in gratiam recipiant & nobis verè præstent beneficia, quæ baptismò significantur, si crediderimus. Et hic notatur principalis finis baptismi.
3. Baptizari in nomine patris, filij & spiritus sancti, est baptizatum obligari ad agnitionem, fidem, cultum, fiduciam, honorem & invocationem huius veri Dei, qui est pater, filius, & spiritus sanctus. Et hic est secundus baptismi finis, quem & Paulus his verbis indicat: *Num tu nomen*
1. Cor. 1. 13. *Pauli baptizati estis?* quasi dicat, Illius debetis esse, cui in baptismo nomen dedistis, & vos obligastis.

Qui crediderit] Promissioni additur conditio fidei. Nam qui baptizantur, non nisi fide possunt percipere, quod baptismò promittitur & obsequatur, adeo

aded vt sine fide nec promissio fit rata, nec baptismus pro-
fit. Atque his verbis notatur breuiter vsus bap-
tismi legitimus, in quo legitimo vsu sacramenta sunt
sacramenta, & sunt rata iis nimirum, qui ex vera fide
accipiunt. In vsu autem illegitimo sacramenta non
sunt sacramenta, nec profunt.

Vsus igitur legitimus baptismi est: quando bap-
tizantur conuersi ritu & sine instituto, h. e. 1. Quando
non mutantur caeremoniae & ritus à Deo instituti in
baptismo. Vnde manifestum est abiiciendas esse pon-
tificiorum sordes de chrismate, sputo, exorcismo,
cereis, lile, & similes, quibus baptismum conspur-
cant.

Sed hæc, inquiunt, pertinent ad ordinem & de-
corum.

Respond. Spiritus sanctus satis intellexit, quid
ad ordinem & decorum baptismi faceret. At ha-
bent significationem & mysteria. *Respond.* Homi-
num non est instituere mysteria, & signa volunta-
tis Dei. Idem de aliis huius farinae caeremoniis iu-
dicandum est. 2. Quando baptismus confertur iis,
quibus est institutus, nimirum conuersis & ecclesiae
membris: & quando ab his vera fide accipitur iux-
ta illud: *Licet tibi baptizari, si credis toto corde.* 3.
Quando baptismus in eum finem vsurpatur, in quem
est institutus: non ad curationem pecudum vel si-
miles abusus. His additur 4. vt baptismus admini-
stretur ab iis, quibus id Christus præcipit, hoc est,
ministris ecclesiae, quos Christus misit ad docendum
& baptizandum: non à mulieribus aut aliis, qui à
Deo non sunt missi.

AR. 3. 37.

Et baptizatus fuerit] Christus etiam signo nos
vult confirmare. Addit igitur hoc: *& baptizatus
fuerit*, vt sciamus non tantum ex fide, sed etiam ex
symbolo nos certos esse, quod simus è numero ser-
uandorum.

Seruetur] id est, baptizatus sciat, se habere
illa beneficia, quæ ritu significantur, hoc est,

se iustificari & regenerari, si credat: Nam sine fide promissio non est rata, nec baptismus prodest. Vtrique & fidei & baptismo additur promissio salutis, sed diuerso modo: fidei, tanquam medio necessario ad accipiendam salutem, baptismo tanquam signo obliuante acceptam salutem.

Qui non crediderit condemnabitur] scilicet, etiam si baptizatus fuerit. Vt si sacramenti sine fide non seruat. Contrà priuatio sacramenti non dampnat, si non accedat contemptus. Non enim priuatio, sed contemptus sacramentorum dampnat: quia contemptus non potest esse cum fide. Atque hinc est, quod Christus in antithesi promissionis non retinet vtrumque membrum subiecti: *Qui non crediderit, & non baptizatus fuerit*: quoniam non est eadem necessitas fidei & baptismi ad salutem. Fides enim simpliciter necessaria est ad salutem, addeò vt sine ea nemo *Hebr. 11. 6.* seruari possit. *Sine fide enim impossibile est Deo placere.* Sacramenta autem sunt necessaria, quando haberi possunt secundum institutionem diuinam. Contemptus enim sacramenti pugnat cum fide. Hæc ratio cur Christus cum discrimine promittat credentibus baptizatis: nec adimat salutem iis, quibus adimatur baptismus.

*Dominica
XXVII.*

QVÆST. LXXII. *Estne ergò externus baptis-
mus aqua ipsa peccatorum ablutio?*

RESP. Non est ^a: Nam solus sanguis Iesu Christi purgat nos ab omni peccato ^b.

^a *Matth. 3. 11. 1. Petr. 3. 21. Ephes. 5. 2.* ^b *1. Iohann. 1. 7. 1. Corin. 6. 11.*

EXPLICATIO.

Sicut de toto genere sacramentorum verum est, locutiones de illis alias esse proprias, alias improprias,

ptias, quas vocant sacramentales: sic etiam de baptismo formæ loquendi sunt duplices, propriæ & impropriæ. *Propria sunt.* 1. Cum accipientes signum dicuntur accipere rem significatam, vt: *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit.* 2. Cum signum dicitur significare rem: vt: *Baptismus est signum ablutionis peccatorum. Dedit ois circumcisionem signum fœderis.* *Impropria seu figurata sunt.* 1. cum signum dicitur esse res ipsa; vt: *Baptismus est lauacrum regenerationis.* 2. Cum sacramentum dicitur conferre rem, aut eaque sunt rei, vt: *Baptismus nos saluos facit.* Tres posteriores æquipollent promissioni: *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit.* Omnes autem habent hanc vnâ sententiam: Baptismus est certum signum remissionis peccatorum & æternæ salutis credentibus. Nam figuratæ locutiones de sacramentis interpretandæ sunt, sicut locutiones figuratæ de sacrificiis. Sacrificia sæpillimè dicuntur expiatione peccatorum: & tamen apostolus affirmat, sanguinem hircorum & taurorum non potuisse expiare peccata. Sic cum dicitur: *Baptismus nos saluat: est lauacrum regenerationis: est ablutio peccatorum,* 1. Petr. 3. idem est ac si dicatur: Baptismus est signum horum omnium. *Hebr. 9. 13. Tit. 3. Act. 22.*

QVÆST. LXXIII. *Cur ergo spiritus sanctus baptismum appellat lauacrum regenerationis, & ablutionem peccatorum?*

RESP. Deus non sine graui causâ sic loquitur, videlicet non solum, vt nos doceat, quemadmodum sordes corporis aqua purgantur, sic peccata nostra sanguine & spiritu Christi expiari: Verum multò magis, vt nobis hoc diuino symbolo ac pigmore certum faciat, nos non minùs verè à peccatis nostris interna lotionem ab-

lui, quàm externa & visibili aqua abluti sumus ^b.

a Apocal. 1. 5. & 7. 14. 1. Corinths. 6. 11. b Marc. 16. 16. Galat. 3. 17.

EXPLICATIO.

Cur scriptura sic loquatur, nomina signorum & rerum permutans, tres sunt causæ. 1. *Analogia signi & rei signata*: Tale scilicet quiddam est res significata in suo genere, quale quiddam est signum in suo genere, & contrà. Ut enim aqua, hoc est, signum abluit sordes: sic sanguis & spiritus Christi, hoc est, res significata abluit peccata: & sicut signum externè confertur à ministro: sic Deus internè virtute sui spiritus rem signatam vult conferre iis, qui signum vera fide percipiunt. Ut epim ministri agunt foris: ita Deus agit intus. 2. *Obfiguratio rei per signum*, seu confirmatio fidei in nobis per vsum signi. Signa epim testantur voluntatem Dei erga nos, propter promissionem additam, qualis est hæc: *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit.* Sed quare ad confirmationem sic loquitur? Quia in usu legitimo est coniuncta exhibitio & perceptio signorum & rerum. Ut itaque doceat nos, quid det: & confirmet, quòd det, permutat nomina, quod rei est, tribuens signo vel contrà. Hæc igitur est 3. causa ex superiore pendens, *coniuncta nimirum cum signis exhibitio rerum.*

QVÆST. LXXIV. *Suntne etiam infantes baptizandi?*

RESP. Omnino: Nam cum xquè ac adulti ad foedus & ecclesiam Dei pertineant ^a, cumque eis per sanguinem Christi, remissio peccatorum ^b, & spiritus sanctus fidei effector, non minus quàm adultis promittatur ^c: per baptis-

baptismum ecclesie Dei inserendi sunt, & ab infidelium liberis discernendi^d, itidem ut in veteri fœdere per circumcisionem fiebat^e, cui in nouo fœdere substitutus est baptismus^f.

^a Genes. 17. 7. ^b Matth. 19. 14. ^c Luc. 1. 14. 15. ^d Psalm. 22. 11. ^e Iesa. 44. 1. 2. 3. ^f AB. 2. 39. ^d AB. 10. 47. ^e Genes. 17. 14. ^f Col. 2. 11. 12. 13.

EXPLICATIO.

Ad hanc quæstionem intelligendam obseruetur *thesis*, quidebeant admitti, & qui debeant petere baptismum. Qui nondum sunt discipuli Christi, hoc est, ex numero vocatorum, non consentientes de doctrina, nec obediētes ministerio, non sunt admittendi ad baptismum. Qui sentiunt se nondum esse discipulos Christi, non debent petere baptismum. *Ratio contraria*, est, quia Christus dicit primò: *μὴν ὁνομαζέσθαι* *discipulos*, facite mihi discipulos omnes gentes, & deinde eos baptizari præcipit. Vnde omnes iique soli sunt baptizandi ex Christi mandato, qui sunt Christi discipuli hoc est, qui sunt & haberi debent membra visibilis ecclesie, siue ij sint adulti profitentes fidem & penitentiam, siue infantes in ecclesia nati. Omnes enim fidelium liberi sunt in fœdere, & in ecclesia Dei, nisi ipsi se excludant. Proinde etiam sunt discipuli Christi: quia nati sunt in ecclesia, hoc est, in schola Christi: idēd eos etiam docet spiritus sanctus propriorum captu & ætatis modo.

Hinc facillè iudicatur de *hypothesi*: an infantes sint baptizandi. Si enim sunt discipuli Christi, & de ecclesia, sunt baptizandi: Atqui illud. Ergo & hoc. Maior patet ex mandato Christi: minor est manifestissima ex formula fœderis & aliis locis. Rationes verd quibus in catechesi probatur infantes esse baptizandos sunt quatuor.

Prima: Omnes pertinentes ad fœdus & ecclesiam Dei sunt baptizandi. Infantes Christianorum æquē

ac adulti pertinent ad fœdus & ecclesiam Dei. Infantes igitur Christianorum æquè ac adulti sunt baptizandi.

Matth. 28. Maior probatur, quia tota ecclesia debet baptizari iuxta præceptum Christi. *Professis docete omnes*

1. Cor. 12. 13 gentes, & baptizate eos, &c. & dictum Pauli: *Per unum*

Gen. 17. 7. spiritum omnes in unum corpus baptizati sumus. Minor

Matth. 19. patet ex formula fœderis: *Ero Deus tuus, & seminis tui.*

14. Et ex Christi mandato: *Sinite puerulos ad me venire,*

quia saluum est regnum Dei.

Secunda: Ad quos pertinet beneficium remissionis peccatorum & regenerationis, ij non possunt arceri à baptismo. Ad infantes ecclesie pertinet beneficium

remissionis peccatorum & regenerationis, h e, infantibus æquè ac adultis remissio peccatorum per sanguinem Christi, & S. sanctus fidei effector promittitur.

Ergo infantes Christianorum debent baptizari.

Act. 2. 38. Maior confirmatur verbis Petri: *Resipiscite & baptizetur unusquisque vestrum in nomine Iesu Christi. Vobis enim*

Act. 10. 47. facta est promissio & liberum vestrum. Item: *Num quoniam*

Act. 10. 47. testis aquam prohibere, quò minus baptizantur isti, qui S. sanctum acceperunt, sicut & nos? Probatur etiam eul-

denti ratione. Quibus enim debeatur res significatur iis etiam symbolum debetur nisi obitet aliqua conditio in modo utendi, vel nisi sit aliqua circumstantia in institutione expressa, impediens vsum ritus: ut olim

sexus excluderat fœmellas à circumcissione, & hodiè annuntiatio mortis domini, & probatio sui excludit

infantes à cœna. Minor patet ex formula fœderis: *Gen. 17. 7.*

Matth. 19. *Ero Deus tuus & seminis tui.* Et ex promissione: *Sinite puerulos ad me venire, quia saluum est regnum Dei.* Item

Act. 2. 39. ex dictis: *Vobis & liberum vestrum facta est promissio. Vos*

Act. 3. 25. estis filij prophetarum, & pacti quod pepigit Deus erga patres vestros. *Liberi vestri sancti sunt.* Si radix sancta est,

1. Cor. 7. 14. etiam rami sancti sunt: Sic & baptista Iohannes sanctificatus fuit in utero. Qui hæc testimonia scripturæ diligenter expendet, videbit non tantum licere, sed etiam debere infantibus baptismum conferri. Sunt enim sancti: ipsis facta est promissio: eorum est regnum Dei: & Deus eorum quoque se Deum dicit

esse,

esse, qui certè non est impiorum Deus. Nec est vlla conditio in infantibus impediens vsum baptismi. Num quis igitur aquam prohibere potest, quò minus baptizentur isti, qui eorundem beneficiorum cum tota ecclesia sunt participes?

Tertia: Sacramentum, quod à Deo in hunc finem est institutum, vt sit solennis receptio in ecclesiam, & discretio eius ab omnibus aliis sectis, debet communicari omnibus ætatibus, ad quas fœdus & receptio in ecclesiam, & discretio pertinet. Baptismus est tale sacramentum. Ergo debet omnibus ætatibus, proinde & infantibus tribui. Valet consequentia à propria causa finali ad effectum. Quibus enim causa finalis conuenit, iisdem effectus rectè & necessariò tribuitur.

Quarta: Circumcisio pertinebat ad vtramque ætatem. Circumcisioni in nouo fœdere succellit baptismus, ita vt habeat eundem vsum, quem habuit in veteri fœdere circumcisio. Ergo baptismus pertinet tam ad infantes, quàm ad adultos. Maior parer. Minor probatur testimonio apostoli: *Circumcisi estis Col. 2. 11. 12. circumcisi non manu facta, dum exuisti corpus carnis peccatricis per circumcisionem Christi: consepulsi cum eo per baptismum, per quem etiam cum eo resurrexistis.* Baptismus igitur est nostra circumcisio, hoc est, sacramentum, quo confirmantur eadem & iis omnibus nunc in nouo testamento, quæ & quibus confirmabantur & conferebantur in veteri testamento circumcissione.

Quare anabaptistæ negantes infantibus ecclesiæ baptismum, non modo iure suo eos spoliant, sed & gratiam Dei, sobolem fidelium indè ab vtero inter ecclesiæ membra censi volētis, obscurant: imò gratiæ noui fœderis manifestè derogant, & angustiorē gratiæ veteris fœderis negantes baptismū extendi ad infantes, ad quos olim circumcisio extenderetur: consolationem ecclesiæ & fidelium parentum labefaciunt: obligationē solennē, qua sibi Deus sobolē populi sui indè ab infantia vult obstringi, & à reliqua hominum multi-

1.

2.

3.

4.

5.

6. multitudine discerni ac separari, tollunt: studium gratitudinis & seruandæ obligationis in parentibus & liberis languescunt: apostolis affirmantibus ab aqua non posse carceri spiritu sancto donatos, impudenter contradicunt: infantes à Christo iubente eos ad se adduci petulanter repellunt: denique vniuersali Christi mandato de baptizandis omnibus impiè derogant. Ex quibus omnibus manifestum est, impugnacionem pædobaptismi non esse leue erratum, sed impium dogma, verbo Dei & consolationi ecclesiæ aduersum. Quò magis vitanda sunt hæc & similia deliria sectæ anabaptistæ, quæ sine dubio à diabolo est excitata, & monstrum est execrabile, ex variis hæresibus & blasphemis conflatum.

Obiect.

anabaptistarum contra pædobaptismum.

Obiect. 1. Dogma cuius neque mandatum, neque exemplum exstat in scriptura, non est recipiendum. Pædobaptismi neq; mandatum neq; exemplum exstat in scriptura. Pædobaptismus ergo non est in ecclesia recipiendus. *Resp.* Negatur minor. Exstat mandatum vniuersale: *Baptizate omnes gentes.* Ad hos omnes etiam infantes ecclesiæ pertinent. Exstant exempla, quòd integræ familiæ ab apostolis sint baptizatz, non exclusis infantibus ad familias illas pertinentibus. *Baptizata est ipsa (Lydia purpurarsa) & domus eius. Et baptizatus est ipse (commentariensis Philipporum) & omnes illius illico. Baptizauit etiam Stephanus familiam.*

Act. 16. 15.

Act. 16. 33.

1. Cor. 1. 16.

Inst. 1. Christus non expressè iubet baptizari infantes. *Resp.* Nec expressè iubet baptizari adultos, viros, fœminas, ciues, rusticos, fullones, straminefactores, quales pleriq; sunt anabaptistæ. Omnes baptizari mandat, cuiuscunq; sint ætatis, sexus, conditionis, qui ad fœdus & ecclesiam pertinent. Nec requiritur in præceptis & legibus vniuersalibus singularem enumerationem: quia leges præcipiunt de toto genere. De singularibus sub genere comprehensis volunt esse simile iudicium. Anabaptistæ ipsi non arcent mulieres à cœna: nec tamen eius facti habent expressum mandatum vel exemplum in scriptura.

Deba-

De baptismo habemus mandatum generale: *Docete omnes gentes (inquit Christus) & baptizate eos, &c.* Precepit ut baptizentur omnes, qui sunt discipuli. Infantes autem sunt discipuli: quia nascuntur in schola Christi: & docentur suo modo. Idem Petrus mandavit, inquit: *Facta est vobis & liberis vestris promissio. Act. 2.39. Ergo baptizetur unusquisque vestrum in nomen Iesu Christi. Num quis aquam prohibere potest, quod minus baptizantur isti, qui acceperunt spiritum sanctum sicut & nos? Mandat & hoc ipsum Paulus, cum docet, nos esse circumcisos in Christo, & cum eo consepultos per baptismum. Substitutus ergo est baptismus noster circumcisioni, quæ substitutio est loco mandati. Col. 2.11.*

Inß. 2. Qui debent baptizari, debent prius doceri: *Docete omnes gentes, baptizantes eos, &c.* Infantes non possunt doceri. Ergo non debent baptizari. *Resp.* Maior vera est de adultis, qui doctrinæ sunt capaces, ex quibus fiebat prima collectio ecclesiæ. Hos iubet Christus prius doceri, deinde baptizari, & discerni ab aliis. De infantibus in ecclesia natis, aut cum fidelibus parentibus in ecclesiam transeuntibus maior est falsitas: quia Christus non loquitur de infantibus, sed de adultis, qui possunt doceri, & non debent recipi in ecclesiam, nisi prius doceantur. Infantes verò comprehenduntur in formula fœderis. *Ero Deus tui & seminis tui*, etiam antequam doceri possint. Quare etiam antequam doceri possint, sunt baptizandi.

Inß. 3. In exemplis de totis familiis baptizatis est *mundus*, & intelliguntur baptizati, qui fuerunt credentes, & fidem confessi. Non igitur inde sequitur pro baptismis. *Resp.* Negatur antecedens: quia historia apostolica nullam facit exclusionem, & non est decurrendum ad figuram, ubi nulla est ratio, cur non retineatur sententia propria.

Inß. 4. Imò est duplex ratio synecdoches: una quod apostoli non fecerunt contra mandatum & institutionem Christi: altera, quod exemplorum illorum circumstantiæ infantes excludunt. Nam dicitur:

Act. 16. 31. *tur: Dixerunt Verbum omnibus, qui in domo erant: cum tamen infantibus non dixerint. Tota domus gaudio*

1 Cor. 16. 15 *est. Tota domus Stephana ministravit sanctis. Excluduntur ergo infantes. Respond. ad 1. Negatur, baptismum infantum pugnare cum institutione Christi, qui vult omnes ad se, & ecclesiam pertinentes baptismis insigniri, ut satis ostensum est. Non igitur est verum, apostolos ex institutione Christi abstinuisse a baptismis infantum. Ad 2. Negatur, ex illis circumstantiis sequi synecdochen in phrasibus de baptismo. Potuerunt infantes baptizari cum parentibus, etsi non ipsi, sed parentes & alij domestici adulti audirent verbum, & ministrarent apostolis: quandoquidem ætas potuit quidem eos excludere ab audita doctrina, & a ministratione: sed a baptismis non magis, quàm a salute ipsa. Idè dicitur Cornelio: Petrus tibi en dicturus est, per qua serueris & tu, & tota domus tua. Quare reiectis tam friuolis cauillationibus, certò est statuendum, pædò baptismum à Christo mandatum, & ab apostolis totaq; ecclesia semper vsurpatum esse. Augustinus: Baptismum paruulorum traditum tenet vniuersitas ecclesia. Et ibi concludit: Quod vniuersa tenet ecclesia, non concilium institutum, sed semper retentum est: non nisi apostolica auctoritate traditum, & fissimè credimus.*

Act. 11. 14. *Lib. 4. c. 23* *cont. Don.* *tum tenet vniuersitas ecclesia. Et ibi concludit: Quod vniuersa tenet ecclesia, non concilium institutum, sed semper retentum est: non nisi apostolica auctoritate traditum, & fissimè credimus.*

Obiect. 2. Qui non credunt, non sunt baptizandi. Dicitur enim: Qui crediderit & baptizatus fuerit, &c. Infantes non credunt. Ergo non sunt baptizandi. Ad vsu baptismi necessariò requiritur fides. Nam quicumq; non crediderit, condemnabitur. Condemnandis autem non debet dari signum gratiæ. Respi. Maior vniuersaliter negatur. Potest opponi exemplum circumcisionis infantum per instantiam. Itaq; verum est tantùm de adultis. Non sunt baptizandi, quia non credunt, scilicet adulti. Nec tamen pronunciare de adultis possunt, quòd credant. Si igitur infantes non sunt baptizandi, quia non credunt: neq; grandes natiuerunt baptizandi: quia etiam de his non potest sciri, an credant: ut, Simon magus baptizatur, & tamen

fuit

fuit hypocrita. Sed (inquiunt) sufficit professio fidei ecclesiarum: Fatemur ita esse: sed addimus, natum esse in ecclesia infantibus esse loco professionis. 2. Ad vltimum baptismi requiritur fides, nempe actualis in adultis: in infantibus tantum quoad inclinationem. Sunt igitur quatuor termini, vel fallacia à dicto secundum quid, &c. Qui non credunt, nempe simpliciter, nec professione, nec inclinatione, non sunt baptizandi. At infantes fidelium credunt inclinatione. 3. Neganda etiam est minor. Infantes enim credunt suo modo, seu pro modo ætatis, quia habent inclinationem ad credendum. Fides est in infantibus potentiâ & inclinatione licet non actu, vt in adultis. Sicut enim infantes impiorum extra ecclesiam non habent impietatem actualem, sed habent inclinationem ad impietatem: sic infantes piorum non habent pietatem actualem, sed habent inclinationem ad pietatem: non quidem ex naturâ, sed ex gratia fœderis. Habent etiam infantes spiritum S. & ab eo regenerantur pro modo ætatis suæ, sicut Iohannes baptista impletus fuit spiritu S. cum adhuc esset in utero matris: & Ieremias dicitur: *Commendatum prodidisti ex utero sancti spiritus.* Ier. 1. f. Si infantes habent spiritum sanctum, certe operatur in eis regenerationem, bonas inclinationes, bonos motus, & alia, quæ ad salutem eis sunt necessaria: vel certe hæc omnia ipse quasi supplet, & ad baptismum eis sufficit, iuxta dictum Petri: *Qui potest arguere eos, qui spiritum sanctum acceperunt sicut & nos?* Propter hanc causam Christus puerulos numerat inter credentes: *Qui offenderit unum ex pusillis istis, Matt. 18. 6. qui credunt in me.* Cum igitur infantes ecclesiarum baptizantur, non profanatur baptismus, vt calumniantur anabaptistæ.

Obiect. 3. Si signum fœderis pertinet ad omnes, ad quos pertinet promissio fœderis: etiam cœna erit administranda infantibus: qui etiam cœna est signum fœderis. At cœna non est infantibus administranda. Ergo, &c. Resp. Nos non concludimus: Ergo omne signum, sed ergo aliquod signum dandum est infantibus illud

Contra
maiores
prima
secunda
ratio.

AB. 10. 47.

illud nimirum: 1. quod non habet condiciones, quæ excludant infantes: 2. quod est initiatio. Tale autem in nouo fœdere est solus baptismus. *Probatur.* Baptismus tantum requirit spiritum sanctum & fidem sine actu siue potentia: ut patet ex verbis Petri: *Qui poterit, &c.* Item, solus baptismus est receptio in ecclesiam. Ergo, &c. *Vel hoc modo:* Si baptizandi sunt infantes, admittendi quoque sunt ad cœnam. Cœna enim debetur toti ecclesie non minus quam baptismus. At non sunt admittendi. Ergo. *Resp.* Negatur consequentia, quia est dissimilitudo in exemplis. Magnum discrimen est inter baptismum & cœnam: Nam 1. Baptismus est sacramentum introitus & receptionis in ecclesiam, quo fit, ut nemini sit cœna cōcedenda, nisi prius baptizato. Cœna verò est sacramentum mansionis in ecclesia, seu confirmatio receptionis factæ. Cœna enim est instituta ad confirmationem nostram, ut sit signum, quo Deus nos confirmet & obsignet, quod nos in ecclesiam semel receptos velit in ea perpetuo conseruare, ne vñquam ab ea deficiamus, quod item velit continuare beneficia semel nobis collata, & nos alere ac nutrire corpore & sanguine Christi ad vitam æternam. Hac autem confirmatione indigent adulti, qui variè tentantur. 1. Ad baptismum satis est regeneratio per spiritum sanctum, & fides, vel inclinatio ad fidem & poenitentiam. In cœna verò additæ sunt & requiruntur condiciones, quæ ab eius usu infantes excludunt. Requiritur enim in cœna 1. ut vtentes signo annuncient mortem domini. 2. Ut seipso probent, an habeant fidem & poenitentiam. Hæc cum non possit ætas infantum, manifestum est, quod infantes à cœna excludantur, à baptismo non item. Proinde nō sequitur, infantes, quia sunt baptizandi, statim etiam esse admittēdos ad cœnam. Nam ad ea tantum sacramenta admitti debent, quæ sunt signa receptionis in fœdus & ecclesiam: item, quæ non habent additam conditionem, qua eorum ætas excludatur. Tale autem sacramentum baptismus est in nouo testamento: non cœna domini.

Obi.

Obi. 4. Si circumcisiōni successit baptis-
 mus, et- *Contra*
 jam hodiē masculi essent tantū baptizandi, & qui *quartum*
 octavo die. At hoc est falsum. Ergo & illud. *Resp.* *rationem.*
 Negatur maior, quia baptis-
 mus non in singulis circumstantiis, sed in re signifi-
 cata, siue & v/su, in quibus hæc duo sacramenta con-
 ueniunt: tamen circumstantia sexus & ætatis non
 sit utriq; communis. Nam Deus circumcisiōnem ex-
 pressè restrinxerat ad masculos, foemellis pepetue-
 rat. Interim in masculis eas complectebatur, ut eis
 nasci ex circumcisis parentibus, pro circumcisiōne
 esset. Foemellæ igitur in maribus circumcidebantur,
 he, pro circumcisis habebantur. Hinc mulier sancta
 à Christo vocatur filia Abrahami: & filij Iacob di-
 centes: *Non possumus sororem nostram dare in circum-*
cisum. *Luc. 13. 16.*
 apponunt inter se hæc duo: soror nostra & in cir-
 cumcisiōne. Foemellas igitur Deus olim excep-
 erat à circumcisiōne, & circumstantiam octauæ diei deter-
 minauerat. In baptismo verò hæc circumstantiæ sexus
 & ætatis non sunt determinatæ: sed vniuersale man-
 datum est, quod liberi piorum omnes hoc symbolo
 debent inseri ecclesiæ: siue id fiat octavo die, siue sta-
 tim post partum.

De circumcisiōne.

Dux quæstiones posteriores de baptismo suprà
 positæ sunt communes doctrinæ de circumcisiō-
 ne: quæ de circumcisiōne dici possunt, non incom-
 modè subiunguntur doctrinæ de baptismo. De cir-
 cumcisiōne igitur quæstiones potissimum confide-
 randa sunt.

- I. Quid fuerit circumcisiō.
- II. Cui fuerit instituta.
- III. Cur rursus abolita.
- IV. Quid ei successerit.
- V. Quomodo circumcisiō & baptis-
 mus conueniant &
 differant.
- VI. Cui Christus sit circumcisius.

Et

I. Quid

I. Quid fuerit circumcisio?

Circumcisio erat ritus, quo circumcidebantur omnes mares in populo Israëlítico ex Dei mandato: ut iste ritus esset sigillum initi fœderis cum posteritate Abrahami. *Scilicet*, erat amputatio præputij omnibus masculis populi Israëlîtici mandata à Deo, ut esset signum fœderis initi cum Abrahamo & eius posteris, significans & obliuans eis amputationem præputij cordium, propter nasciturum semen promissum, discernens eos à reliquis gentibus, & obligans eos ad fidem & obedientiam erga Deum: *Hoc est fœdus meum inter me & vos, & inter semen tuum post te, quod seruabitis, & circumcidatis omnem masculum.*

Gen. 17. 10.

Rom. 4. 11.

Deut. 30. 6.

Et. Circumcisionem Verò accepit. *Signum iustitiæ fidei.*
Et. Iehoua circumcidet cor tuum, & cor seminis tui, & diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, &c. Circumcisio igitur solos Iudæos obligabat. Aliis gentibus non Iudæis liberum erat circumcidere, vel nō circumcidere, si ad ecclesiam Iudaicam accederent.

Notandum hic est, triplices fuisse ciues veteris ec-

Isrâelita.

Gen. 17. 12.

14.

Profelyti.

Religiosi.

1. Erant *Isrâelita*, ex semine Abrahami progeniti, qui omnia tenebantur ex lege obseruare, circumcisionem & reliquas ceremonias. 2. Erant *profelyti*, hoc est, aduentitij, qui ex gentibus ad religionem Iudaicam accedebant, & fidei suæ confirmationis causa subieciuntur se circumcissioni & toti legi ceremoniali. Horum fit mentio Act. 13. 10. Matth. 23. 15. 3. Erant *religiosi*, seu conuersi ex gentibus ad Iudæos, & doctrinam ac promissiones Dei amplexi: sed non circumcisi, nec obseruantes ceremonias: quia gentibus liberum erat, seruare circumcisionem & ceremonias. Tales fuerunt Naaman Syrus, Eunuchus Æthiops, & alij, de quibus Act. 13. 5. *Erant enim illi homines religiosi, &c.*

Obiect. Soli mares circumcidebantur. Ergo fœmina excluduntur à fœdere gratiæ. *Resp.* Fœmina comprehendebantur in marium circumcissione, quia Deus parcebat infirmiori sexui: satis erat eis circum-

eumellis prognatas esse, ut in fœd. re & semine Abrahami censerentur. Vide obiect. 4. anabapt.

II. Qui fuerint circumcisionis fines?

Instituta fuit: circumcisio. 1. Ut esset signum gratiæ Dei erga posteros Abrahami, & quidem dupliciter: *primò*, quòd propter Messiam vêturum Deus receperit fœdus credentes: *deinde*, quòd terram Chanaan eis esset daturus, & ibi certam sedem ecclesiæ vsq; ad aduentum Messie concessurus. *Gal. 3.3.* 2. Ut esset obligatio Abrahamæ eiusq; seminis ad gratitudinem, seu ad fidem & penitentiam, adeoq; ad seruandum totam legem. 3. Ut esset discretio illius populi ab alijs gentibus & sectis. 4. Ut esset sacramentū ingressus & receptionis in visibilem ecclesiā. 5. Ut significaret omnes homines naturali propagatione esse immundos & reos: seu, ut esset commonitio de immunditiæ naturali; & de abicienda massa peccati, præsertim immunditiæ pugnante cum lege castitatis: *Circumcidite præputium cordis vestri, & cervicem vestram ne obdurate am-* *Dent. 10.10.*
plius. Circumcidimini domino & auferite præputia cordum vestrum. *1er. 4.4.* 6. Ut esset signum ostendens modum liberationis à peccati immunditiæ & reatu, per & propter Christum ex semine Abrahamæ nasciturum: *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* *Gen. 22.18.*

III. Cur abolita sit circumcisio?

Abolita est circumcisio. 1. Quia res significata est exhibita. Inter alia. n. significabat Messiam veni-urum aliquando, & nostram naturam assumpturum. 2. Quia instituta erat ad discretionem populi Iudaici ab alijs omnibus gentibus. Nunc verò ecclesiā ex omnibus gentibus colligitur. Exhibito igitur Messia, & discrimine illo populorum sublato, typum circumcisionis aboleri oportuit. Nam causis mutatis etiam leges & instituta ex illis pendentia tollere & mutare, sapientis Legislatoris est.

IV. Quid circumcisioni successerit?

Circumcisioni successit baptismus in nouo testamento. Succedere sacramentum sacramento, est vno

Col. 2. II.

abolito aliud in eius locum substitui, & quidem ita, ut sub diuersis ritibus idem sit significatum, idem finis & usus utriusque. Sic baptismum successisse circumcisioni, probatur. 1. autoritate apostoli: *In quo etiam circumcisi estis circumcissione non manu facta, dum corpus carnis peccatricis exuistis per circumcisionem Christi consepulti cum eo per baptismum: per quem etiam cum eo resurrexistis per fidem Dei efficaciter agentis, qui excitauit eum ex mortuis: Vosq. mortuos in peccatis & praprie carnis vestra cum eo diuificauit, condemnatis vobis omnibus peccatis, &c.* Hic apostolus duabus rationibus probat, externae circumcisionis nullum amplius esse usum, seu circumcisionem non amplius esse seruandam in noua ecclesia: *primò*, quia in Christo habemus circumcisionem non manu factam seu spiritualem, cuius symbolum fuerat circumcisio corporalis, hoc est, quia in Christo iam est impletum, quod pereum fuit adumbratum. *Deiudè*, quia baptismus eandem significationem & eandem usum nunc habet, quem olim circumcisio habuit, nisi quod baptismus est signum rei exhibitæ, quam exhibendam figurabat circumcisio. Itaq; docemur hoc Pauli loco, baptismum id esse Christianis, quod olim Iudæis fuerat circumcisio. 2. Probatur ex fine utriq; sacramento communi: quia utrumq; sacramentum est tessera adoptionis in populum Dei, & sacramentum ingressus in ecclesiam. Nam sicuti infantes Iudæorum & proselytorum, tanquam nati ciues ecclesiæ, mox octauo die circumcidebantur, adulti verò tum demùm admittebantur ad circumcisionem, cum professi essent Iudaismum: sic etiam Christianorum infantes baptizantur statim: adulti verò non nisi post professionem doctrinæ Christi: cuius professionis loco infantibus est, quod nati sunt in ecclesia.

V. *Quomodo circumcisio & baptismus conueniant & differant?*

Conueniunt circumcisio & baptismus 1. *Fine primo Rom. 4. II. ripab.* quod utroq; sacramento obligatur promissio

gra.

gratiz per & propter Christum, quæ omnibus tem-
poribus est eadem. 2. Quod utroq; significatur rege-
ratio, & sit stipulatio de fide & obedientia homi-
num erga Deum. 3. Quod utrumq; est sacramentum
ingressus seu receptionis & institutionis in ecclesiam.
Differunt autem: 1. *Ritu seu ceremoniis*, quæ non est
eodem in circumcisione & baptismo. 2. *Circumstantiis*
seu ætatis: quod circumcisio solis masculis erat
precepta octavo die: baptismus ad utrumq; ætatem
eandem mox à natiuitate pertinet. 3. *Modo significan-*
di: Circumcisio (ex parte Dei) promittebat gratiam
propter venturum Messiam: baptismus propter exhi-
bitum. Circumcisi recipiebantur in gratiam propter
exhibendum: baptizati recipiuntur propter exhibi-
tum Christum. 4. *Promissione particulari*: Circumcisio
habebat promissionem de beneficio etiam corporali,
hoc est, de certa sede ecclesiæ danda & seruanda in
terra Chanaan usq; ad aduentum Messie. Baptismus
in specie nullam habet promissionem temporalis be-
neficij. 5. *Obligatiui modo*: Circumcisio (ex parte no-
stri) obligabat ecclesiam ad obseruationem totius
legis ceremonialis, forensis, & moralls simul. Baptis-
mus nos tantum obligat ad legem moralem, hæc, ad
fidem & penitentiam. 6. *Obiecti & durationis*: Circu-
cisio tantum fuit mandata posteris Abrahami, & usq;
ad exhibitionem Messie durare debuit. Baptismus
omnibus gentibus est institutus volentib. ad ecclesiæ
societate accedere, & permanebit usq; ad finem mundi.

VI. Cur Christus circumcissus?

Nulla causa circumcisionis erat in Christo. Nihil
enim poterat ei significari aut conferri, nec vlla im-
mundities in eo hærebant, cuius imputatio ei obigna-
retur. Circumcidi tamen voluit propter consolatio-
nem & doctrinam ecclesiæ. 1. Vt testaretur se esse po-
puli illius circumcisi membrum: sicut & idem bapti-
zari voluit, ut testaretur, se etiam populi baptizati
esse membrum. Vtriusq; igitur ecclesiæ sacramento
initiatorio insigniri voluit, ut se vtriusq; caput, set-

Col. 2. 11.

abolito aliud in eius locum substitui, & quidem ita, ut sub diuersis ritibus idem sit significatum, idem finis & usus utriusque. Sic baptismum successisse circumcisioni, probatur. 1. autoritate apostoli: *In quo etiam circumcisi estis circumcisione non manu facta, dum corpus carnis peccatricis exquiritur per circumcisionem Christi conspersi cum eo per baptismum: per quem etiam cum eo resurrexistis per fidem Dei efficaciter agentis, qui cruciuit enim ex mortuis: Vosq; mortui in peccatis & praprio carnis vestra cum eo diuificauit, condemnatis vobis curibus peccatis, &c.* Hic apostolus duabus rationibus probat, externæ circumcisionis nullum amplius esse usum, seu circumcisionem non amplius esse seruandam in noua ecclesia: *primò*: quia in Christo habemus circumcisionem non manu factam seu spirituales, cuius symbolum fuerat circumcisio corporalis, hoc est, quia in Christo iam est impletum, quod pereum fuit adumbratum. *Deinde*, quia baptismus eandem significationem & eundem usum nunc habet, quem olim circumcisio habuit, nisi quod baptismus est signum rei exhibitæ, quam exhibendam figurabat circumcisio. Itaq; docemur hoc Pauli loco, baptismum id esse Christianis, quod olim Iudæis fuerat circumcisio. 2. Probatu rex sine utriq; sacramento communi: quia utrumq; sacramentum est tessera adoptionis in populum Dei, & sacramentum ingressus in ecclesiam. Nam sicuti infantes Iudæorum & proselytorum, tanquam nati ciues ecclesiæ, mox octauo die circumcidebantur; adulti verò tum demùm admittebantur ad circumcisionem, cùm professi essent Iudaismum: sic etiam Christianorum infantes baptizantur statim: adulti verò non nisi post professionem doctrinæ Christi: cuius professionis loco infantibus est, quod nati sunt in ecclesia.

V. Quomodo circumcisio & baptismus conueniant & differant?

Conueniunt circumcisio & baptismus 1. *Finis primæ Rom. 4. 11. cipali*, quod utroq; sacramento obsignatur promissio gratiæ.

patris per & propter Christum, quæ omnibus tem-
 poribus est eadem. 2. Quod utroq; significatur rege-
 neratio, & sit stipulatio de fide & obedientia homi-
 num erga Deum. 3. Quod utrumq; est sacramentum
 ingressus seu receptionis & institutionis in ecclesiam.
 Differunt autem: 1. *Ritu seu cerimonia*, quæ non est
 eadem in circumcisione & baptismo. 2. *Circumstantiis*
seu ætate: quod circumcisio solis masculis erat
 præcepta octavo die: baptismus ad utrumq; sexum
 æque mox à natiuitate pertinet. 3. *Modo significan-*
di: Circumcisio (ex parte Dei) promittebat gratiam
 propter venturum Messiam: baptismus propter exhi-
 bitum. Circumcisi recipiebantur in gratiam propter
 exhibendum: baptizati recipiuntur propter exhibi-
 tum Christum. 4. *Promissionis particulari*: Circumcisio
 habebat promissionem de beneficio etiam corporali,
 hoc est, de certa sede ecclesiæ danda & seruanda in
 tota Chanaan usq; ad aduentum Messie. Baptismus
 in specie nullam habet promissionem temporalis be-
 neficii. 5. *Obligationis modo*: Circumcisio (ex parte ho-
 minis) obligabat ecclesiam ad obseruationem totius
 legis ceremonialis, forensis, & moralis simul. Baptis-
 mus nos tantum obligat ad legem moralem, hæc, ad
 fidem & poenitentiam. 6. *Obiecti & durationis*: Circu-
 cisio tantum fuit mandata posteris Abrahami, & usq;
 ad exhibitionem Messie durare debuit. Baptismus
 omnibus gentibus est institutus volentibus ad ecclesiæ
 societatem accedere, & permanebit usq; ad finem mundi.

VI. Cur Christus circumcissus?

Nulla causa circumcisionis erat in Christo. Nihil
 enim poterat ei significari aut conferri, nec ulla im-
 mundities in eo hærebat, cuius imputatio ei obigna-
 retur. Circumcidi tamen voluit propter consolatio-
 nem & doctrinam ecclesiæ. 1. Vt testaretur se esse po-
 puli illius circumcisi membrum: sicut & idem bap-
 tizari voluit, ut testaretur, se etiam populi baptizati
 esse membrum. Vtriusq; igitur ecclesiæ sacramento
 initiatorio insigniri voluit, ut se utriusq; caput, set-

uatosum, & lapidem angularem esse, & ex utraque
 vnam ecclesiam efficere velle, significaret. 2. Ut ostend
 deret, se omnia nostra peccata in se recepisse, & pro
 2. Cor. 5. 21. iis satisfacere, & nos ab omni re liberaret: *Eum,*
qui peccatum non noverat, fecit pro nobis peccatum, & nos
 1. Cor. 5. 5. 6. *efficeremur iustitia Dei in eo. Disciplina pacis nostra super*
eum, & amor eius sanctus sumus. Posuit dominatio in
iniquitatem omnium nostrum. 3. Ut ostendatur se nostro
nomine esse factum legi obnoxium, & eam integrè
ac perfecte implere, exsecrationem eius in se decto
uando, ut nos ab ea redimeat. 14. Circumcisio Christi
fuisset etiam pars humiliationis & doloris pro nostris
peccatis,

De cœna Domini.

Domini cœna
 XXVIII.

QVÆST. LXXV. *Quaratione in cœna Do-*
mini admoneri & confirmari, se uncialium
sacrificij Christi in cruce oblatis, atq; omnium
eius bonorum participem esse?

RESP. Quod Christus me atque omnes fide-
 les de hoc fracto pane edere, & de poculo
 distributo habere iussit in sui memoriam,
 addita hac promissione: Primùm, corpus
 suum non minùs certò pro me in cruce ob-
 latum ac factum, & sanguinem suum pro
 me fusum esse; quàm oculis cerno, panem
 domini mihi frangi & poculum mihi com-
 municari. Deinde animam meam non mi-
 nùs certò ipsius corpore, quod pro nobis
 crucifixum, & sanguine, qui pro nobis fu-
 sus est, ad vitam eternam ab ipso pasci: quàm
 panem & vinum, symbola corporis & san-
 guinis domini, è manu ministri accepta, ore
 corporis percipio.

2. Matt. 26. 27. 28. Mar. 14. 22. 23. 24. Luc. 22. 19. 20. 1. Co-
 rinth. 10. 16. 17. & 11. 23. 24. 25. & 12. 13.

EXPLICATIO.

De cœna Domini præcipue considerandum.

- I. Quid sit cœna Domini.
- II. Qui sint eius fructus.
- III. Quid à baptismo differas.
- IV. Quis sit sensus verborum institutionis.
- V. Quod discrimen missæ & cœnæ: & cur missa sit abolenda.
- VI. Qui & sibi legitimus cœna.
- VII. Quid accipiant impij in cœna.
- VIII. Qui ad eam accedere debeant.
- IX. Qui debeant admitti.

Ex his tres priores pertinent ad quæst. catechet.
 lxxv. lxxvi. quarta ad lxxvii. lxxviii. lxxix.
 quinta ad lxxx. sexta, septima, octava ad lxxxi.

I. Quid sit cœna Domini?

Primum videbimus, quibus nominibus appellatur cœna Domini: postea quid sit, paucis definietur. Hæc actio seu hic ritus à Christo paulò ante mortem institutus vocatur cœna Domini, à circumstantia primæ institutionis, quæ inter cenandum facta est: quom tempore circumstantiam ecclesia pro libertate mutavit. Nam per accidens, h. e. propter esum agni paschalis, qui ex lege inter duas vespervas celebrandus, & hoc nouo sacramento abolendus erat, factum est, ut vespere sub tempore cenæ potius, quàm mane vel meridie, hic ritus sit à Christo institutus. Vocatur etiam à Paulo mensa Domini. Deindè appellata est crineta à conuentu ecclesiæ, quia in peragenda cœna conuenire debent aliqui, siue multi siue pauci. Nam in primâ actione erant discipuli: eis dicitur: *accipite hoc, & diuidite inter vos.* Necesse est igitur ibi *Luc. 22. 17.* plures fuisse: id quod etiam apparet ex repetita institutione ab apostolo, ubi dicit: *Cum conuentu in unum,* 1. Cor. 11. 20. hoc non est dominicam cœnam edere: & ad extremum subiungit: *Itaque fratres mei cum conuentu ad vescendum,* 1. Cor. 11. 33. alium alium expectate. Et plures conuenire oportere ad celebrandam cœnam finis demonstrat, quem apostolus

1. Cor. 10. 17

4.

5.

6.

*Definitio
cena Do-
mini.*

*Definitio
cena Do-
mini.*

*Quibus co-
muni.*

*Panis nostri
cum Chri-
sto.*

stolus ei tribuit: quodd nimirum sic symbolum & vin-
culum dilectionis: *Quoniam unus panis, unus corpus
multi sumus: Dicitur etiam Agnoscere* quia est ritus
gratiarum actionis. A patribus sæpè vocatur *sacrifi-
cium*, non idcirco, aut meritotum, ut singulis ponti-
ficij, sed *Agnoscere*, quia est solennis commemoratio
& celebratio propitiatorij sacrificij Christi. Tandem
vocata est *missa*, ab oblatione missa à ditionibus in v.
sum pauperum, vel à dimissione certus post concionē
publicam: quæ de re infra. Nos appellationem in scri-
ptura traditam retinentes *cena Domini* vocamus.
Iam ad definitionem veniamus, quæ talis hac ques-
tione continetur: *Cena Domini* est instituta & man-
data à Christo panis ac vini distributio in sui memo-
riam, quæ mihi & omnibus fidelibus Christus certò
promittit & obsignat, *primò*, suum corpus pro me in
cruce oblatum, & sanguinem suum pro me effusum
esse tam verè, quàm oculis meis video panē Domini
mihi frangi, & calicem mihi distribui: *deinde*, se suo illo
corpore crucifixo, & sanguine illo effuso tam certò
animam meam pascere ad vitam æternā, quàm certò
meum corpus pascitur panē & calicē Domini ex ma-
nu ministri sumtis, quæ mihi tanquam certa corporis
& sanguinis Christi sigilla porriguntur. Poterit & bre-
uius hoc modo definiri. *Cena Domini* est distributio &
sumptio panis & vini mandata à Christo fidelibus, ut
his symbolis testetur, se corpus suū pro eis morti tra-
didisse, & sanguinem effudisse, & hæc eis dare edende
& bibenda in cibum ac potum vitæ æternæ, & se velle
in eis habitare, eosq; flere & viuiscere in æternum.

Constat igitur hoc sacramentum ritu & promissio-
ne ritui annexa. seu ignis & aquæ significatis,
ritus seu signa sunt panis fractus & manducatus, vi-
num distributum & sumptum: seu panis fractio &
manducatio, vini distributio & sumptio: *res significatae*
sunt crucifixum Christi corpus, effusus Christi san-
guis, eorumq; manducatio & haustio. h. e. vniū nostri
cum Christo per fidem, quæ ipsius & omnium bene-
fictorum eius participatio facti, ex eo, ut palmites ex
vitis

vite vitam æternam haurimus. De hac vnione & gratia nostri cum Christo admonet nos *primùm* ipsa analogia signi & rei signate, *deinde* & promissio signo addita. Nam duo potissimum nobis analogia proponit, sacrificium Christi, & *quæritur* cum Christo: quia non tantum panis frangitur, sed etiam nobis ad edendum datur. *Fractio* autem panis est pars cæremoniæ, *Fractio* quia ei respondet pars rei significatæ, fractio nimirum corporis Christi, de qua significatione Paulus testatur, cum ait: *Hoc est corpus meum, quod pro vobis* *frangitur.* Sic vini separatio à pane significat mortis violentiam, qua sanguis eius à corpore diiunctus est.

Fractio
nis est p.
cæremoniæ
1. Cor. II. 24.

II. Qui sint fines cene Domini?

Fines propter quos instituta est cæna Domini, sunt:

1. Vt sit confirmatio fidei, h. e. testificatio certissima communionis & vnionis nostræ cum Christo: quia Christus per hæc signa nobis testatur, quod ipsa tam verè suo corpore & sanguine nos ad vitam æternam pascit, quàm verè symbola è manu ministri accipimus: atque hæc testificatio dirigitur ad vnumquemque verè fide symbola percipientem. Sic enim symbola è manu ministri accipimus, quasi ea ipse Dominus sua manu nobis porrigeret. Vnde etiam Christus dicitur plures baptizasse, quàm Iohannes, cum tamen id faceret per suos discipulos.

Iohann. 4. 1.

2. Vt sit testificatio nostra erga Christum & ecclesiam, seu publica confessio fidei, & solennis gratiarum actio atque obligatio nostri ad perpetuam gratitudinem & Alebrationem huius beneficii. De vtroque sine dictum est: *Hoc facite in meam recordationem,* Et: *Quicquid comederitis de pane isto, & biberitis de poculo isto, mortem Domini annuntiatis donec veniat.* Hæc recordatio & commemoratio est primùm ipsa fides in corde, deinde publica confessio & gratiarum actio.

Luc. 22. 19.

1. Cor. 11. 26

3. Vt sit publica distinctio seu nota discernens ec-

clesiam ab aliis omnibus gentibus & sectis. Dominus enim discipulis suis & non aliis cenam suam in-
stituit.

4. Ut sit vinculum dilectionis: quoniam cenam
testatur, omnes legitime eam sumentes, fieri mem-
bra vnius corporis sub vno capite Christo: *Quoniam
vnum panem, vnum corpus multo sumimus, quia omnes de
vno pane participamus.* Membra autem eiusdem cor-
poris se mutuo diligunt.

5. Ut sit vinculum congressuum publicorum ec-
clesiarum: quia cenam est instituta, ut fiat ac peragatur in
congregatione, siue magna siue parua. Ideo vocatur
communis: & Christus precipit: *Bibite ex hoc omnes* Pau-
lus item: *Cum convenitis ad vescendum, alij alios exspe-*
ctate.

Matth. 26.

27.

1. Cor. 11. 33

*Cena non
ab vno solo
celebran-
da.*

Ex his colligitur, cenam Domini non debere
priuatim ab vno solo celebrari: 1. Quia est commu-
nis, & communionis symbolum. Priuata autem
cena non est communio. 2. Quia est sollemnis ac-
tio, seu gratiarum actio: & omnes debemus Deo
gratias agere. Qui ergo se indignum re-
eum aliis communicet, scire debet non esse idoneum
ad gratias cum aliis Deo agendas. 3. Quia Chri-
stus cum suis beneficiis non est priuatim vnius, sed
omnium communis. Priuata igitur communio ex
publico bono facit priuatum. 4. Quia Christus
conuocauit ad cenam omnes suos domesticos, et-
iam Iudam. Ergo communio priuata est contra in-
stitutum Christi. 5. Denique quidam vna cena
abstinent, vel eam vique in morbum differunt, sit
haud dubie ex malo quodam motu, vel quia cum aliis
communicare nolunt, vel quia putant se nun-
quam satis dignos. Atqui omnes satis digni sunt,
qui credunt, se morte Christi ab aeterna damnatio-
ne liberatos esse, & in pietate proficere cupiunt. In
summa, cum ab vno tantum cena sumitur, id sit
contra vsum, appellationem, institutionem & natu-
ram sacramenti.

Obiect. Christus ponit principalem finem cœnæ *Contra*
adipiscendi sui; hoc facite in mei recordationem. Ergo prin- *principa-*
 cipalis finis non debet poni confirmatio fidei. *Resp.* *lem finem*
 A positione totius ad negationem partis non valet cœna.
 consequentia. Recordatio enim Christi est totum,
 complectens *adipiscendi* fidei, & *adipiscendi* gratitudi-
 nis, tanquam partes. Est igitur collectio talis, ac si
 dicas: Petrus est homo: ergo non est corpus. Imo
 per inuersionem sic infertur, quia est *adipiscendi*, ideo
 est confirmatio fidei. Si enim Christus hanc cœre-
 moniam nobis proponit in sui *adipiscendi*, vique et-
 iam proponit eam in confirmationem fidei; cum sit
 des nihil sit aliud, quàm fidelis recordatio Christi &
 beneficiorum eius. *Inst.* Spiritus sanctus confirmat
 nostram fidem. Ergo non cœna. *Respond.* A positione
 cause primæ vel principalis, ad remotionem secun-
 dæ, vel instrumentalis, non valet consequentia. Ve-
 si dicas: Deus nos pascit & nutrit; ergo non panis.
 Nam spiritus sanctus confirmat nostram fidem, sed
 per verbum & sacramenta: sicut Deus nos pascit &
 nutrit, sed per panem.

2. Cor. 1. 12.

III. Quid cœna à baptismo differat?

Esi eadem beneficia nobis porriguntur & obli-
 gnantur in baptismo & in cœna, nempe spiritualis
 initio & *ignis* Christi, & totum saluationis bene-
 ficiū, de quo dicit apostolus: *Per unum spiritum*
nos omnes in unum corpus baptizati sumus, & omnes
una potione potati sumus in unum spiritum: ita-
 men varia & manifesta sunt horum sacramento-
 rum discrimina. Differunt enim 1. Ipse *caremonia*
 seu ritibus externis. 2. *Caremoniarum significationi-*
buz. Est enim eadem est Christi participatio, ab-
 lutio peccatorum per sanguinem Christi, quæ fit
 in baptismo, & manducatio ac haussio corpo-
 ris & sanguinis Christi, quæ fit in cœna: tamen
 illa significatur merione corporis in aquam ba-
 ptismi; hæc manducatione ac haussione panis &
 vini

1. Cor. 12. 13

vinum pingitur & obsignatur in cœna. Ideo res sacramentorum non est diuersa: quia idem est, sanguinem Christi ablui, & sanguinem Christi bibere. Modus autem significandi vnâ eandemque rem est diuersus. 3. *Finibus propriis.* Baptismus est signum fœderis initi inter Deum & fideles: cœna est signum eiusdem fœderis continuandi: *scilicet*, baptismus est signum regenerationis, & ingressus in ecclesiam & fœdus Dei cœna signum est nutritionis, mansionis & conseruationis eorum, qui semel in ecclesiam sunt ingressi. Oportet hominem primùm renasci spiritu: & huius renascentiæ signum est baptismus: deinde iam renatum etiam oportet nutriri corpore & sanguine Christi, cuius nutritionis signum est cœna. *Breuius*: in baptismo de receptione in ecclesiam: in cœna de conseruatione & incremento beneficiorû nos Deus confirmat. Interim vnus & idem est Christus, qui nos ad vitam æternam regenerat & nutrit. 4. *Modo vtrius.* Ad Baptismi legitimum vsum sufficit regeneratio: Ideo competit omnibus, quos ecclesia habet pro regeneratis: vt sunt omnes adulti profitentes fidem & pœnitentiam, & infantes in ecclesia nati. Sed cœna requirit etiam probationem fidei sumentium, commemorationem mortis Domini, & gratiarum actionem: *Hoc facite in meam recordationem. Mortem Domini annunciate, donec veniat. Probet quisque se ipsum*, &c. Baptismus igitur toti ecclesiæ, hoc est, tam infantibus quàm adultis debetur: cœna solis adultis, qui se ipsos probare & mortem Domini annunciare possunt. 5. *Ordo sumtionis.* Baptismus debet præcedere: cœna sequi, hoc est, cœna non debet conferri nisi prius baptizatis, & quidem non illicd, sed postquam ediderint confessionem fidei, & pœnitentiæ. Ideo in veteri ecclesiâ finita concione ante *ἀναγινωσκον* dimittebantur excommunicati, item *ἐπερωτάμενοι*, hoc est, obfessi, & *ἡμετέρας*, hoc est, discentes capita Christianæ fidei, & vel nondum baptizati, vel baptizati quidem in infantia, nondum tamen fundamenta religionis satis intelligentes. Sic olim non circum-

concelsi non admittebantur ad sacrificia & cetero-
 minas. Quod si baptizati priusquam fidei & pœnitent-
 iæ confessionem ediderint, nondum ad cœnam sunt
 admittendi: multo minùs admittendi sunt, qui ba-
 ptizati porcorum & canum instar viuunt. 6. *Vsurpa-*
non: cœnam sæpe debemus sumere: quia sæpe de- *Cœna sæpe*
 bemus commemorare mortem domini. Ideo enim *iteranda.*
 est instituta, vt fiat in ea publica commemoratio &
 annuntiatio mortis Domini. Fidei item confirma-
 tio de æterna duratione fœderis quæ sit per cœnam
 sæpe est necessaria. Ideo cœna sæpe est iteranda; sic-
 ut & pascha propter hanc causam quotannis itera-
 batur. Baptismus verò non debet iterari, sicut nec *Baptismus*
 circumcisio olim iterabatur: tum quia de iteratione *non ite-*
 nullum exstat mandatum: tum quia est signum rete- *randus.*
 ptiōis in ecclesiam & in fœdus Dei. Fœdus enim se-
 mel initum non fit irritum, sed semper manet ratum
 agentibus pœnitentiam: Nam dona & vocatio Dei
 sunt *irrevocabila*. Neque enim pœnitentiâ post la- *Rom. 11.*
 psionem nouum fœdus, sed prius initum instau-
 ratur & renouatur. Hinc de cœna dicitur: *Hoc facite, 1. Cor. 11.*
quousque biberitis in mei commemorationem: Quo-
tiscumque ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis
mortem domini annuntiabitis donec veniat. De baptis-
 mo autem docetur: *Quotquot baptizati sumus in Iesum Rom. 9.*
Christum in mortem eius baptizati sumus. Qui credido- *Mat. 26. 26*
rit, & baptizatus fuerit, seruabitur.

QVÆST. LXXVI. *Quid est crucifixum cor-*
pus Christi edere, & fufum eius sanguinem
bibere?

R E S P. Est non tantùm totam passionem &
 mortem Christi, certa animi fiducia am-
 plecti, ac per id remissionem peccatorum
 & vitæ æternam adipisci: sed etiam per
 Spiritum sanctum, qui simul in Christo &
 in nobis habitat, ita sacrosancto eius cor-
 poris

pori magis ac magis vniri^b: vt quamvis ipse
in cœlo, nos verò in terra simus, nihilomi-
nus tamen caro simus de carne eius & qs de
ossibus eius^d: Vtque omnia corporis mem-
bra ab vna anima, sic nos vno eodemq; Spi-
ritu viuificemur & gubernemur^e.

a. Iohan. 6. 35. 40. 47. 48. 50. 51. 53. 54. b. Iohan. 6.
55. 56. c. Coloss. 3. 1. Act. 3. 21. 1. Cor. 12. 11. 25.
d. Ephes. 5. 30. & 3. 15. 1. Cor. 6. 15. 1. Iohan. 3.
24. & 4. 13. e. Iohan. 6. 57. & 15. 1. 2. 3. 4. 5. 6.
Ephes. 4. 15. 16.

EXPLICATIO.

*Manduca-
re carnem
Christi
quid sit.*

Pertinet ad declarationem rei signatz sacramen-
ti. Manducatio carnis, & bibitio sanguinis Christi,
non est corporalis, sed spiritalis: & complexitur
1. Fidem passionis & mortis Christi: 2. Acceptionem
remissionis peccatorum & vitæ æternæ per fidem:
Vnionem nostri cum Christo per spiritum sanctum
in Christo & in nobis habitantem: 4. Beneficium vi-
uificationis per eundem spiritum. Carnem igitur
Christi manducare, & sanguinem Christi bibere est
credere, nos propter Christi meritum recipi à Deo in
gratiam, & per eandem fidem accipere remissionem
peccatorum, & reconciliari Deo, & filium Dei
qui naturam humanam assumptam sibi vniquè perso-
naliter, in nobis habitare, & nos sibi ac naturæ suæ
assumptæ copulare, effuso in nos spiritu sancto, per
quem nos regenerat, & restituit in nobis lucem, ius-
ticiam & vitam æternam, qualis lucet in natura eius
assumpta. *Brenan*: Manducare est 1. credere. 2. fide ac-
cipere remissionem peccatorum. 3. vniri Christo. 4.
participem fieri vitæ Christi, seu Christo fieri con-
formem per spiritum sanctum, qui eadem in Christo
& in nobis operatur.

Hæc manducatio est *ignavia* nostra cum Christo,
quam scriptura docet, & quam in symbolo prohibe-
re

nampe vnio spiritualis cum Christo, qualis est
membrorum cum capite, palmitum cum vite. Hanc
manducationem suæ carnis docet Christus Iohan.
& confirmat in cœna externis signis. Et sic mandu-
cationem exposuerunt veteres, Augustinus, Euse-
bius, Nazianzenus, Nyssenus, Hilarius, & c. vt videbi-
tur in sequentibus. Non igitur stabilitur ex verbis
cœnæ, quæ manducationem corporis Christi pro-
mittunt, transubstantiatio papistica aut præsentia a-
liqua corporalis, aut manducatio oralis corporis
Christi in pane, quam multi descendunt.

Iohan. 15. 1.

1. Cor. 12. 12

Ephes. 5. 30.

1. Iob. 1. 3.

Q. VEST. LXXVII. *Quo loco promissit Chri-
stus se credentibus tam corio corpus & sangui-
nem suum sic edendum & bibendum dari-
rum, quam fractum hunc panem edunt, &
poculum hoc bibunt?*

In institutione Cœnæ, cuius hæc sunt verba.
Dominus noster Iesus Christus, ea no-
ctæ qua proditus est, accepit panem: &
gratis actis, fregit ac dixit: accipite, hoc
est corpus meum, quod pro vobis fran-
gitur: hoc facite in mei recordationem. I-
tidem & poculum postquam cœnassent,
dicens: hoc poculum est nouum fœdus per
meum sanguinem: Hoc facite, quotiescun-
que biberitis in mei recordationem. Quo-
tiescumque enim ederitis panem hunc, &
poculum hoc biberitis, mortem Domini
annunciate, donec venerit. *Hæc promissio
a Paulo repetitur, cum inquit:* Pocu-
lum gratiarum actionis, quo gratias a-
gimus, nōne communio est sanguinis
Christi? Panis, quem frangimus, nōne
commu-

communio est corporis Christi? quoniam
 vnus panis, vnum corpus multi sumus.
 Nam omnes vnus panis participes sumus.

a 1. Cor. II. 23. 24. 25. Matth. 26. 26. 27. 28. Marc. 14. 22.
 23. 24. Luc. 22. 19. 20. b 1. Cor. 10. 16. 17.

EXPLICATIO.

Institutio cœnæ Domini confirmat veram & sa-
 lutatem communionem corporis & sanguinis Chri-
 sti. Verus igitur sensus verborum institutionis dili-
 genter considerandus est: Matthæus, Marcus &
 Lucas institutionem præcipue describunt: & præter
 hos non minus luculenter apostolus ad Corinthios.
 Verba sunt hæc:

MATTH.

MATTH.	MARCUS.	LUCAS.	PAVLVS.
c. 26. 26. &c.	c. 14. 22. &c.	c. 22. 19. &c.	1. COR. II. 13.
<p>Ascensibus illis In Iesum accepit panem, & cum benedixisset (di- loquens) fregit & dedit disci- pulis suis, dicens: Accipite, come- ditis. Hoc est corpus meum, &c. Et accepto poculo gratias egit (dixens) & dedit illi- bus dicens: Ribi- te hoc omnes: Hoc enim est sanguis meus novi testamen- ti, qui pro mul- tis effunditur, in remissionem peccatorum.</p>	<p>Edensibus illis, sumpto pane cum benedixisset (di- loquens) fregit & dedit illis ac di- xit: Accipite, comedite, Hoc est corpus meum. Et accepto poculo, cum gratias egis- set (dixens) dedit illis: & bi- berant ex eo om- nes, & dixit il- lis: Hoc est san- guis meus novi testamenti, qui pro multis effun- ditur.</p>	<p>Et accepto pane, cum gratias egis- set (dixens) fregit ac dedit eis dicens: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur. Hoc fa- citis in mei recor- dationem. Simi- liter & poculum peracta cena di- cens: Hoc pocu- lum est novum testamentum in meo sanguine, qui pro vobis ef- funditur.</p>	<p>Ego à Domino accepi, quod & tradidi vobis: quo- nam Dominus Iesus ea nocte, quia probebatur, accepit panem, & postquam gra- tias egisset (di- xens) fregit ac dixit: Ac- cipite, edite, Hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur. Hoc facite in mei cõ- memoracionem; Similiter & pocu- lum peracta ca- na dicens: Hoc poculum est no- vum testamen- tum in meo san- guine: Hoc facite quotiescumque feceritis in mei commemoracio- nem. Quotiescũ- que enim ederitis panem hunc & poculum hoc biberitis, mortem Domini annun- ciate donec vene- rit.</p>

Libr. 2.
epist. 3.

Dominus Iesus] Hic est author, à quo vocatur cœna Domini. Videndum ergo quid hic Dominus fecerit, dixerit, & præceperit: ut præclare monet Cyprianus: *Sis solus Christus audiendus est, non debemus attendere, quid aliquis ante nos faciendum putauerit, sed quid, quis ante omnes est Christus, prior facerit.*

Ea nocte qua proditus est] Hæc circumstantia additur, ut sciamus, Christum voluisse in vltima cœna paschali cœnam suam instituere, ut ostenderetur, Veteribus sacrificiis iam finem imponi, & se nouum substituere sacramentum, quod succederet & seruetur deinceps, illo paschali abolito: quodque idem significaret, excepto temporis discrimine. Nam pascha significabat futurum & immolandum Christum: cœna verò Christum significat immolatum. *Obiect.* Atqui cum cœna institueretur, Christus erat immolandus. *Resp.* Iam tunc instabat immolatio, & paucis post horis immolatus est: & debebat cœna deinceps significare Christum immolatum. 2. Ut maiorem attentionem & considerationem causæ, quæ institueret, in discipulis & in nobis excitaret, & ut admoneremur, quàm seriò velit Christus nobis commendatam esse hanc cœnam: cum nihil ante mortem, nisi maximè serium egerit. Ideo in ipso articulo mortis instituit, ut sit veluti testamentum & extrema testatoris voluntas. *Breuitè:* hoc Paulus addit, ut sciamus, Christum instituisse hanc cœnam tanquam *perhærentior* sui iam iam morturi.

Accipit panem] Panis erat *ἄζυμος*, infermentatus, cibarius, quali tunc vescabantur in conuiuio paschali quod non admittebat fermentum. Per accidenti concurrebant institutio cœnæ, & azymus panis. Hæc igitur circumstantia propriè non pertinet ad cœnam, sicut nec vespæra, sub quam est instituta: ideo non potest ex ea necessitas panis azymi vrgeri, nec voluit Christus certam rationem coquendi vel adhi-

adhibendi panis ad cenam suam præscribere. Interim panis cenzæ vñ differt à pane communi. Hic enim sumitur ad *nutritionem corporis*: ille ad *nutritionem animæ*. hoc est, ad confirmationem fidei, & vnionis cum Christo. Notandum verò, quod Christus dicitur panem à mensa accepisse, nempe manu: Non igitur accepit suum corpus: nec accepit corpus cum pane, in pane, sub pane, nisi sacramentaliter. Nam corpus eius non iacebat in mensa, sed acumbat.

Gratiæ actus] Matthæus & Marcus de pane dicunt *dispositionis*, de poculo *dispositionis gratias agens*. Lucas & Paulus etiam de pane dicunt *dispositionis, gratias agens*. Idem ergo hic significat benedicere & gratias agere: nec latet in hoc participio mysterium magicæ consecrationis pontificiæ. Christus igitur benedixit, hoc est, gratias egit, nempe patri suo, *Benedictio & gratiarum actus in cena: de x.* non panem, pro beneficiis spiritualibus, hoc est, pro animarum saturitate, quòd videlicet peracto iam officio suo in terris (ultimo eius actu tantum restante) aduenisset tempus moriendi pro redemptione electorum: & quòd patri ita hominum redemptio placuisset; vel quòd paschate typico abolito iam verum & significatum pascha esset exhibitum, & eius *munus* ecclesiæ sancendum: vel denique pro admirabili collectione & conseruatione ecclesiæ gratias egit.

Fregit] panem scilicet, quem de mensa acceptum in frustra comminuit, & vnum inter multos distribuit; non aliud quippiam inuisibile latens in pane: Corpus suum non fregit, sed panem. vnde Paulus ait: *Panem quem frangimus*, &c. Vnum verò panem i. Cor. 10. 18 inter multos distribuit, *quoniam vnum corpus multis sumus*. Fregit igitur panem non modo ad distribuendum, sed etiam ad significandum i. Pas. *Quid significet* passionis dolores, & separationem corporis Christi ab anima: 2. *significet* multorum cum vno corpore suo: & *significet*.

vinculum vnionis & dilectionis mutuz: sicut dicitur
 1. Cor. 10. 16 *Panus quem frangimus, & unum commune est corpus Christi? quoniam vnus panis vnus corpus multis sumus, quia omnes de vno pane participamus.* Itaque fractio panis cæremonia est necessaria, tum propter significationem, tum propter confirmationem fidel, ac proinde in ritu cœnz est retinenda: idque 1. Propter mandatum Christi: *Hoc facite*: 2. Propter auctoritatem & exemplum ecclesiæ apostolicæ, quæ à ritu fractionis totam actionem denominauit *ad id vñ æteru fractionem panis*: 3. Propter nostram consolationem, vt sciamus corpus Domini tam certò pro nobis crucifixum esse, quam certò videmus panem nobis frangi: 4. Vt eximatur ex animis opinio de transubstantiatione & consubstantiatione seu latentia corpusculi alicuius in pane.

denominatio
 a. fit à parte
 potiori.

Accipite comedite] Hoc mandatum pertinet ad discipulos & ad totam ecclesiam noui testamenti: vnde liquet 1. Missam pontificiam, in qua sacrificulus nihil dat accipiendum & manducandum ecclesiæ, non esse cœnam Domini, sed priuatam sacrificanti, & histrionicum lusum. 2. Nos non debere ociosos esse cœnz spectatores, sed eam accipere & manducare: 3. cœnam Domini non esse celebrandam, nisi in cœtu aliquo, vbi sint accipientes & manducantes. 4. Denique cœnam esse signum gratiæ ex parte Dei exhibentis nobis certa beneficia fide accipienda, sicut symbola manu & ore accipimus.

Hoc est corpus meum, quod pro vobis, &c.] *vñ, Hoc, id est, hic panis.* At fuisset dicendum *vñ, non vñ.* Respond. *vñ, id est, hac rei quam habeo in manibus: ea verò erat panis.* Sic esse intelligendum, constat his rationibus. 1. Christus nihil nisi panem accepit, panem fregit, fractum panem dedit discipulis mandandum. 2. Paulus disertè dicit: *Panus quem frangimus, est commune corpus Christi.*

1. Cor. 10. 16 3. De vino dicitur: *hoc poculum est novum illud to-*

stamentum.

*vñ hoc panem
 nem vocat.*

panem, in sanguine meo: Eodem igitur modo dicitur: *Hoc, id est, hic panis, est corpus meum, quod 1. Cor. 11. 25* pro vobis frangitur, ac traditur in mortem. Hæc est literalis sententia, quæ propriè accepta non potest aliter intelligi, quam sic; substantia huius panis est substantia corporis mei. Sed sic intelligere haud dubie absurdum est. Nam panis est massa inanimis, cocta ex tritico, non vnita λόγῳ personaliter: corpus Christi est substantia animata, est natum ex virgine, & vnitum λόγῳ personaliter. Panem igitur Christus vocat suum corpus, hoc est, symbolum sui corporis per meronymiam sacramentalem, qua signo tribuitur nomen rei signatæ, quia hunc panem ordinat in signum & sacramentum sui corporis, sicut interpretatur Augustinus: *Non dubitauit Dominus dicere: hoc est corpus meum, cum daret im. cap. 12. signum corporis sui*. Absit igitur, vt dicamus Christum accepisse panem visibiliter & corpus inuisibiliter in pane. Neque enim dicit: In hoc est corpus meum: aut hic panis est corpus meum inuisibile: sed, hic panis est corpus meum, nempe verum & visibile, quod pro vobis traditur.

Hæc porro verba sunt verba promissionis additæ huic sacramento, vt sciamus, quid sit panis in hoc usu, nempe corpus Christi, hoc est, quid Christus exhibeat & det sumentibus hunc panem, & credentibus huic promissioni, nempe suum corpus seu carnem illam, quam se pro mundi vitæ esse daturum in euangelio promiserat. Neque enim hæc est alia, sed eadem illa promissio de viuifica carne Christi, & de saluifica eius manducatione, quam prius docuerat, Iohannis sexto. Tantum hic accedit ritus sacramentalis, quo promissio vestitur & obsignatur, quasi dicat: Promissi in euangelio vitam æternam omnibus, qui manducauerint meam carnem, & biberint meum sanguinem. Iam eam promissionem externo ritu confirmo &

Declaratio addita.

Ioh. 6. 51.

obligatio , vt deinceps huic promissioni credentes , & hunc panem manducantes , indubitato stantuant , & certi sint , se verè manducare meam carnem traditam pro mundi vita , & habere vitam æternam.

*Vnio signi
& signa-
si in hoc
sacramen-
to*

Hac igitur promissione hic panis factus est sacramentum corporis Christi , & corpus Christi factum est res signata huius sacramenti : & hæc dux res , nempe signum & res signata , coniunguntur in hoc sacramento , non copulatione aliqua physica , vel existentia corporali aut locali vnius in altera , multò minùs transubstantiatione vel conuersione vnius in alteram , sed significatione , ob signatione & exhibitione vnius per alteram , hoc est , *Unionis sacramentalis* , cuius nexus est hæc promissio pani addita , postulans fidem vrentium. Vnde patet , eas res in vsu legitimo semper coniunctim exhiberi & percipi , sed non sine fide promissionis , intuentem & apprehendentem rem promissam in sacramento præsentem : non tamen præsentem vel inclusam in signo , vt in vasculo , sed præsentem in promissione , quæ est pars potior , & anima sacramenti. Inepti enim sunt , qui clamant , corpus Christi non posse esse in sacramento præsens , nisi sit in pane vel sub pane. Quasi verò solus panis absque promissione sit sacramentum aut præcipua pars sacramenti.

Quod pro vobis] nempe discipulis meis : hoc est : in vestram & totius Ecclesiæ salutem.

Frangitur] Atqui corpus Christi non erat nec est fractum. *Respond.* Paulus respicit ad significationem fractionis panis. Hæc autem fractio significat dolores & lacerationem corporis Christi , & diuisionem animæ & corporis in duas partes. Vt enim panis frangitur in duas partes ;

res : sic anima & corpus Christi ab inuicem fuerunt diuulsa in cruce. Metonymiâ igitur sacramentali proprium signi tribuitur rei signata.

Hoc facite] præceptum de obseruatione ritus instituti. *Hoc*, nempe, quod vidistis me facere, facite & vos deinceps in ecclesia: congregati accipite panem, gratias agite, frangite, distribuite, edite, &c. Intelligit & præcipit totam actionem: & quidem nobis credentibus, non Iudæis qui ipsum erant crucifixuri.

In mei recordationem] id est, cogitantes mea beneficia, quæ vobis præstiti, & quæ vobis per hos ritus in memoriam reuocantur, ac verè etiam sentientes in corde, me dare vobis hæc mea beneficia, ac proinde ea celebrantes publica confessione coram Deo, sanctis angelis, imò & coram hominibus: atque ita pro iis mihi gratias agentes. *Finis cœnæ* igitur est Christi *memoria*, quæ non tantum est cogitatio historica, sed est recordatio mortis & beneficiorum Christi, & fides, qua Christum & eius meritum nobis applicamus, & gratitudo seu confessio publica beneficiorum Christi. *Recordatio seu memoria est quasi totum*: cuius partes sunt recordatio fidei & recordatio gratitudinis. Vnde liquet, cœnam ad hoc esse institutam, vt sit nobis *perpetuum* Christi, hoc est, sacramentum admonitorium reuocans nobis in memoriam, quàm diro mortis genere & quantis cruciatibus, quanta bona Christus nobis acquisuerit, & fidem qua ista accipimus, in nobis confirmans. Non igitur sequitur: Christus instituit cœnam ad sui recordationem: Ergo non ad confirmationem fidei. Non minùs friuola est hæc obiectio, quàm si dicam: Spiritus sanctus confirmat nostram fidem: Ergo non cœna. Non enim valet consequen-

Finis cœnæ recordatio mortis Domini.

tia à positione causæ principalis ad remotionem causæ instrumentalis. Ita nec valet à positione totius ad negationem partis. Recordatio enim complectitur cogitationem beneficiorum, fidem, & gratiarum actionem. Nam per hæc symbola monet nos Christus sui & suorum beneficiorum, & fiduciam in se nostram in nobis excitat & stabilis. Deinde ex hac cogitatione beneficiorum vltro sequi debet, vt ipsi gratias agamus, etiam publice. Sic igitur cœna non tantum debet pos admodum nostri officij, vt quidam volunt, sed prius debet nos commones facere de Christi beneficio, postea de nostro officio. Nam pro non beneficio non possemus esse grati.

Bibite ex hoc omnes] Hoc mandatum opponitur sacrilegio papæ eripientis calicem laicis, & figmentò sophistarum de concomitantia sanguinis cum corpore, sub specie panis. Christus iubet omnes comedere & bibere: Papa vult non omnes bibere, sed solos sacerdotes: laicos verò, tantum comedere, quia comedendo etiam bibant. Hæc impudentia refutatur mandato Christi: *Bibite ex hoc omnes*. Sophistæ cauillantur, mandatum pertinere tantum ad præsentis discipulos, qui non fuerint laici, sed sacerdotes. Sed 1. ineptè ex discipulis faciunt sacrificios missificos: 2. Discrimen sacerdotum & laicorum non est in scriptura, quæ omnes fideles vocat sacerdotes Dei. *Fecit nos reges & sacerdotes Deo & patri suo: Vos estis regale sacerdotium, ad offerendas spirituales hostias, acceptas Deo per Iesum Christum*. 3. Hoc prætextu laicis tota cœna posset eripi, præsertim scilicet, si verum esset tantum id hominum genus esse admittendum ad cœnam, quod fuit in prima cœna.

Apoc. 1.6.
1. Pet. 2.9.

Concomitantia figmentum.

Concomitantia figmentum est impius sacrilegij prætextus, quem Christus refutat, dum seorsum panem vocat corpus suum, & poculum sanguinem suum, & vtrumque seorsum discipulis exhibet manducandum

am & bibendum, & sic deinceps seorsum exhiberi precipit.

Hoc poculum est nouum testamentum] siue fœdus, *græcè αἵμα*, quod respondet Hebræo *ברית*. *Novum*, id est, *renouatum*, vel (vt vno verbo complectar) impletum, confœderatio renouata. Nouum *verò fœdus* est reconciliatio cum Deo, communio Christi, & omnium eius beneficiorum, per fidem in Christi sacrificium iam perfectum, sine obseruatione caeremoniarum veteris paschæ. *Cena* vocatur hoc nouum fœdus, significatione: quia est fœderis huius signum & sigillum, reconciliationem nostram Deo, nostramque cum Christo coniunctionem (quæ per fidem fit) nobis obsignans. Appel-
lando autem cenam nouum fœdus Christus 1. complectitur promissionem, tum conditionem, quæ in promissione exprimitur, fidem scilicet & pœnitentiam nostram. Vnde sequitur, cenam idem quoque institutam, vt sit obligatio nostri ad vitam Christianam. 2. Facit antithesin inter nouum fœdus, & inter vetus fœdus, quod erat pascha cum suis ritibus. Nam cena significat Christum immolatum: pascha Christum significabat immolandum. Vtrumque tamen nostri cum Christo coniunctionem significat.

*Cena quo-
modo sit
nouum te-
stamentum.*

Hinc etiam colligimus, bibitionem sanguinis Christi non esse corporalem. Nouum enim testamen-
tum tantum vnum est, ad quod omnes electi etiam ante Christum natum pertinent.

In meo sanguine, qui pro vobis effunditur in remissionem peccatorum] sanguis Christi est mors Christi. In sanguine Christi est: in morte, seu propter mortem Christi. Effusio sanguinis Christi est meritum Christi, propter quod fide apprehensum accipimus remissionem peccatorum.

Quotiescunq; ederitis de pane hoc] Ergo cena sapientis est iteranda: quod etiam ex scopo eius colligitur quia debet fieri ad recordationem & celebrationem mortis Domini.

Mortem Domini annunciate] Credite, Christum esse mortuum, & quidem pro vobis: deinde id profitemini publicè coram omnibus.

Usquequò veneris] Ergo cœna debet observari usque ad finem mundi, nec est expectanda alia forma externa cultus usque ad iudicium.

Verba institutionis hæc tenet explicata, magis ill.
 1 Cor. 10. 16 Iustrantur verbis apostoli: *Poculum benedictionis, cui benedicimus, nonne est communio sanguinis Christi? Panis quem frangimus, nonne est communio corporis Christi?* Hæc paucis etiam explicabimus.

Poculum benedictionis] *διδοικας & εὐχεσθαι* in hac actione idem significare ex collatione verborum institutionis liquet. Poculum igitur benedictionis, siue gratiarum actionis vocatur, quod in hunc finem accipitur, ut agamus gratias Christo pro passione & morte: seu, quo utentes debemus nobis in memoriam reuocare Christi beneficia, & pro his ei gratias agere.

Est communio sanguinis Christi] Communio est participatio rei communis. Communio corporis & sanguinis Christi est per fidem fieri participem Christi & omnium beneficiorum eius, eodem spiritu in nobis existente, qui est in Christo, & eadem in nobis efficiente, quæ efficit in Christo: seu, est spiritualis consociatio fidelium cum Christo, tanquam membrorum cum capite, & palmitum cum viti. *Panis & vinum sunt communio*, hoc est, signum & testimonium communionis nostræ cum Christo. Communio autem hæc (ut breuiter declarat apostolus) in eo consistit, quod vnum corpus multi sumus. Vnde faciliè colligitur communionem Christi non esse manducationem corporalem. Illa enim communio tantum fit per fidem & spiritum sanctum. Christus est caput, nos membra, & nos omnes, qui sumus membra, habemus communionem omnium beneficiorum Christi. Itaque commune est caput, communia sunt beneficia: proinde communia etiam sunt membra inter se: vnde dilectio mutua.

QVÆST. LXXVIII. Num ergo panis & vi- Dominica
XXIX.
num sunt ipsum corpus & sanguis Christi?

RESP. Nequaquam^a: verum, vt aqua baptismi in sanguinem Christi non conuertitur, nec est ipsa peccatorum ablutio, sed symbolum tantum & pignus earum rerum, quæ nobis in baptismo obsignantur^b: ita nec panis cenz dominicæ est ipsum corpus Christi^c: Quanquam pro ratione sacramentorum, & vñtata spiritui sancto de his loquendi forma^d, panis Christi corpus appellatur.

^a Matth. 26. 29. ^b Ephes. 1. 26. ^c 1. Cor. 10. 16. & 11. 26.
^d Gen. 17. 10. 11. Exod. 12. 11. 13. & 13. 9. Tit. 3. 5. 1. Petr. 3. 21. 1. Corin. 10. 4.

EXPLICATIO.

Hæreticetur transubstantiatio papistarum, sub qua etiam comprehenditur consubstantiatio, quam vbi- quitarij & alij defendunt: & explicatur locutio sacramentalis & vera sententia verborum Christi: *Hoc est corpus meum.* De locutione sacramentali & vera sententia verborum prius dicendum: postea de controversia transubstantiationis & consubstantiationis. Quæ igitur supra de locutionibus sacramentalibus in genere dicta sunt, etiã ad hoc sacramentum pertinent, sicut & Augustinus generali regula locutionum sacramentalium exemplum de manducatione carnis Christi expressè subiicit: *iste omnino modus est (inquit) inuenienda locutionis, propriane an figurata sit, ut quicquid in sermone diuino neq; ad morum honestatē, neq; ad fidei veritatem propriè referripotest, figuratum esse cognoscas.* Et paulò post dat hoc exemplum: *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & sanguinem biberitis, non habebitis*

*Epist. 23. ad
Bonif.
Declaratio
addita ex
Augustino.*

habebitis vitam in vobis. Flagitium videtur inbero. Figura est ergo praeicipiens passioni domini esse communicandum, & suauiter ac stiliter recondendum in memoria, quod pro nobis caro eius crucifixa & vulnerata sit. Quem admodum igitur de baptismo, scriptura modo propriè loquitur, modo figuratè, vt suprà ostensum est: sic etiam de cœna modo figuratè, modo propriè loquitur. *Figurata* locutio est, cum Christus dicit de pane: *hoc est corpus meum*: & de poculo: *hoc est sanguis meus*: item Paulus: *hoc poculum est nouum testamentum in meo sanguine*. Signo enim tribuitur nomen rei signatæ per metonymiam sacramentalem. Figuratè etiam loquitur Paulus, cum dicit: *Hoc est corpus, quod pro vobis frangitur*: quia proprium signi (quod est frangi) tribuit rei signatæ. Sic & Cyprianus: *Bibentes calicem cruci haremus, sanguinem sugimus, & intra ipso redemptoris nostri vulnera linguam figimus*. Et Chrysostomus: *Sanguis Christi est in calice: corpus Christi, quod in cœlis est, in terra nobis videndum proponitur: nec tantum videtur, sed tangitur: nec solum tangitur, sed comeditur: à nobis tenetur, mordetur: & manducatur in signum dilectionis: sicut quos amamus, nonnunquam etiam mortui patimur: carnem eius lingua attingimus, &c.* Hæc non nisi per tropum sacramentalem verè dicuntur, & intelligi possunt de corpore Christi.

Locutio figurata.

Serm. de cœna.

Hom. 24. in 1. Cor. 10. & hom. 27.

Locutio propria.

Sed propria locutio est, cum Christus dicit: *Hoc facite in meam memoriam*: & cum patres passim dicunt: *Fractio panis est recordatio, & iterum sacrificij Christi: panis significat corpus Christi: est figura, signum sacramentum corporis Christi*.

De controuersia verborum cœnæ.

Quoniam verò aduersarij papistæ & alij negant, in verbis Christi esse locutionem sacramentalem, & contendunt retinendum esse *quod est*: idè de controuersia præ xj. *Agonias* hic aliquid addendum est. Papistæ fingunt, vt consecrationis fieri *per verbum* seu conuersio.

versionem panis in corpus Christi, remanentibus tantum accidentibus, & vocant transubstantiationem: alij contendunt de *coexistentia* seu coexistentia corporis Christi in vel cum pane. Metuisti cum synesthis pariter gloriantur à se Christi, verba simpliciter accipi. Sed neutri id præstant, quod venditant. Ea enim verborum est simplicitas & proprietates, cui ad istam intelligentiam & interpretationem neque addendum est quicquam, neque adimendum, & nihil etiam in litera immutandum. Quorquor verò eum, in sub pane corpus Christi esse statuunt, Christi verbis addunt, & à simplicitate recedunt. Nam si simpliciter est retinendum, quod Christus dixit, & non addimendum, quod non dixit: utique non est dicendum: *panis est simul panis & Christi corpus*: sed simpliciter: *panis est Christi corpus*. Non enim dixit: corpus meum est in, vel cum, vel sub pane: vel panis est simul panis & meum corpus: neque addidit, ut isti de suo addunt: realiter, substantialiter, corporaliter: sed nuda ista sua de pane protulit verba: *hoc est corpus meum*. Nec Metuisti suam sententiam habent ex verbis Christi simpliciter acceptis, quòd ex pane fiat corpus Christi, vel quòd panis in corpus Christi mutetur: sed hoc est ipsorum commentum. Non enim Christus dixit, panem iam factum esse, vel fieri, vel futurum esse corpus suum: sed simpliciter dixit, panem esse corpus suum: vnde nulla effici potest mutatio, dummodò verba Christi simpliciter accipiantur. Falsò igitur utriq; persuadent populo, quòd simpliciter proprietati verborum Christi insistant, eum multipliciter & longissimè ab ea recedant.

Nos verò simpliciter sine additione & mutatione verba Christi retinemus, quòd panis sit corpus Christi, & quidem verum ac visibile illud quod pro nobis est traditum. Quia verò hæc verba secundum accepta haberent sensum repugnantem veritati fidei christianæ (si enim panis esset corpus Christi propriè, sequeretur panem esse pro nobis crucifixum) idèd dicimus in verbis Christi esse continen-

tem *Algorum* querendam, hec, verba Christi esse intelligenda sacramentaliter: panem videlicet appellari corpus Christi, quia est symbolum corporis Christi: poculum seu vinum in poculo sanguinem Christi, quia est symbolum sanguinis Christi: poculum item vocari nouum testamentum, quia est symbolum noui testamenti: Sicut baptismus vocatur ablutio peccatorum, & lauacrum regenerationis, quia est symbolum vtriusque; quæ propriè fit sanguine & spiritu Christi. Verus igitur sensus & vera interpretatio verborum Christi est. *Hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur*, id est, hic panis à me fractus, & vobis datus, est symbolum corporis mei pro vobis in mortem traditi, & ~~ceterum sigillum vestræ mecum coniunctionis~~, ita vt qui crediderit, & panem hunc edarit, is verè & realiter suo modo edat corpus meum. Signo igitur tribuitur nomen rei signatæ, per metonymiam sacramentalem: idq; tum propter analogiam signi cum re signata, tum propter coniunctionem rei signatæ cum signo in vsu legitimo.

Tres nor-
ma iudi-
candi de
Algorum.

1.

2.

In hac sententia indaganda non sequimur philosophiam aut rationem humanam, vt nos traducent aduersarij, sed adhibemus eas normas, secundum quas omnium sanorum consensione de quavis scripturæ interpretatione est iudicandum: nempe, secundum analogiam seu regulam fidei: secundum naturam materię subiectæ: & secundum testimonia scripturæ idem docentia. Nam trium istarum regularum adminiculo in scripturis indagari solet genuina sententia, quotiescunque à scripto ad sententiam transire necessitas cogit: 1. Vt nulla interpretatio recipiatur non congruens cum regula fidei, seu pugnant cum aliquo fidei articulo, vel decalogi præcepto, vel expresso scripturæ testimonio: quia spiritus veritatis non pugnat secum: 2. Vt *Algorum congruat cum natura subiectæ rei, de qua sonant verba*, quorum *Algorum* queritur: verbi causa, cum hic queratur de cena, quæ est sacramentum, videndum est, quomodo scriptura alibi de sacramentis, & de ipsa cena loquatur.

ter. 3. Ut considerentur loca similia, quibus vel manifestum & inconfesso est, vel ostendi potest aliis verbis de eadem re eandem tradi doctrinam, quæ loco controuerso continetur. Si enim de loci alicuius clarioris vel non controuersi sententia constat, etiam de controuerso loco certi erimus, quandoquidem idem utrobique docetur. Cum his regulis congruens ~~24~~ non verborum cœnæ procul dubio est vera, aliz non congruentes non sunt veræ: sed falsæ. Atqui nostra sententia, quæ non nostra est, sed ipsius Christi & apostolorum, totiusque orthodoxæ antiquitatis, ad normas illas omnino congruit. Quare sine dubio est verissima, & euangelicæ veritati maximè consentanea. Accedamus autem ad argumenta, quibus veram esse confirmemus. Ea sunt quaduplicia:

I. Quædam sumuntur ex ipso contextu & circumstantiis institutionis cœnæ Domini. *Argumenta Vera*

II. Quædam ex natura rei subiectæ, intelligendo locationem, ut res patitur, hoc est, ex natura omnium sacramentorum. *sententia.*

III. Quædam ex analogia articulorum fidei, seu ex collatione partium doctrinæ Christianæ.

IV. Quædam denique ex aliis similibus locis scripturæ, quibus eadem res verbis non controuersis proponitur.

1. Genus argumentorum, quæ sumuntur ex contextu & circumstantiis institutionis cœnæ Domini.

1. Humana Christi natura in prima cœna corporali locatione sedit suo loco ad mensam, & nunc est in cœlo. Ergo tunc non erat, nec iam est simul corporaliter in pane, vel ad locum panis.

2. Christus in prima cœna non accepit in manus nec fregit suum corpus, sed panem. Panis ergo propriè & realiter non est ipsum corpus Christi.

3. Cor-

3. Corpus Christi est natum ex virgine: Panis est factus a pistina. Non est igitur realiter corpus Christi.

4. Christus de pane visibili fracto dixit: *Hoc est corpus meum*: & de poculo visibili distributo: *Hoc poculum est novum testamentum in meo sanguine*. Non ergo retinetur *¶* *¶*, cum papistæ dicunt: sub speciebus panis & vini continetur corpus meum: & ubique in hoc, cum hoc, sub hoc pane est corpus meum: ac multò minùs, cum utriq; dicunt: corpus meum invisibile, contentum sub hac specie, vel sub hoc pane est corpus meum. Utriq; enim non modò à litera ad glossam manifestè discedunt, sed etiam verba Christi priore glossa scèdè pervertunt, quasi scriptum sit: *corpus meum est sub hoc*: posteriore ineptam *translatoxi* Christo affingunt, quasi dixerit: *corpus meum est corpus meum*.

5. Corpus Christi quod in cœna manducamus, est pro nobis traditum, & crucifixum. Panis non est pro nobis traditus & crucifixus. Panis igitur propriè & realiter non est corpus Christi.

6. Quo modo poculum est novum testamentum, eo modo panis est corpus Christi. Poculum est novum testamentum sacramentaliter, ut suprà est declaratum: & præterea hac ratione ostenditur, quòd novum testamentum propriè non ore bibitur, sed corde creditur: poculum verò ore bibitur. Ergo propriè non potest esse novum testamentum. Eodem igitur modo panis est corpus Christi, nempe sacramentaliter.

7. Si panis propriè est corpus, poculum sanguis Christi: necesse est in prima cœna sanguinem fuisse separaturn à corpore Christi, & nunc utrumque separaturn nobis exhiberi, sicut symbola sunt separata. At neque in prima cœna sanguis dum erat extra corpus, neque nunc corpus Christi nobis exhibetur ex sanguine. Nam Christus tunc nondum erat mortuus, & nunc non moritur ampliùs. Non igitur propriè, sed sacramentaliter panis est corpus, poculum sanguis Christi.

8. Quòd

8. Quod Christus ipse comedit & bibit, id non fuit propriè ipsius corpus & sanguis: alioqui seipsum comedisset & bibisset. *Comedit autem de pane illo, & de poculo illo bibit: Non hibeat post hoc de sanguine vitæ huius.* Chrysostomus: Ipse quoque bibit ex eo, ne autem verbis illis dicerent: quid igitur sanguinem bibimus? & carnem comedimus? ac ideo perturbarentur. Nam & paulo prius de his verba fecit, multis solummodo propter scandalum passi sunt. Ne igitur id tunc quoque accideret, primus ipse hoc fecit, ut tranquillo animo ad communem mysteriorum adduceret. Panis igitur & poculum non sunt propriè corpus & sanguis Christi, sed sacramentaliter.

Hom. 83. in
Matth.

9. Recordatio non est corporaliter præsentium, sed abstractum. Christus hoc sacramentum instituit in sui recordationem. Non igitur corporaliter est præsentia in pane vel in sacramento.

10. Ad hoc non est Christus suo corpore substantialiter in pane, vel panis specie, aut cœna non est amplius celebranda. Apostolus enim iubet nos de hoc partecedere, & de hoc poculo bibere, & morrem domini annunciare, donec veniat. At sine dubio celebratio cœnæ nondum est intermittenda, sed debet ad finem mundi vsque continuari. Christus igitur nondum venit, nec adest corporaliter in pane vel specie panis.

11. Denique, quo modo in prima cœna panis fuit corpus Christi, & discipuli corpus Christi manducarunt: eo modo & non alio, etiam nunc panis est corpus Christi, & nos corpus Christi manducamus. Nostra enim cœna non est alia cœna, quàm fuit cœna discipulorum. At in prima cœna panis non fuit essentialiter corpus Christi, nec discipuli corpus Christi oraliter manducarunt in pane, vel in specie panis. Christus enim corporaliter & visibiliter accubuit discipulis, nec in tota actione ullam mutationem est passus. Ergo neque nunc panis essentialiter est corpus Christi, nec nos corpus Christi oraliter manducamus in pane, vel specie panis.

Mm

II. Genus

II. Genus argumentorum, quæ sumuntur ex natura sacramentorum.

1. Ipsa loquendi forma firmum argumentum suppeditat: panis est corpus Christi. Atqui panis non est sua substantia corpus Christi (ideò enim confecta est transsubstantiatio & consubstantiatio.) Ergo est locutio figurata & sacramentalis, h. e. talis quæ sacramentis est vitata, & explicata suprà in institutione cœnæ.

2. In omnibus sacramentis, quando symbolis nomina vel propria rerum signatarum tribuuntur, significatur non præsentia rerum corporalis in signis, sed similitudo rerum cum signis, & obsignatio earum per signa, & coniunctio earum cum signis in usu legitimo. In cœna Christus symbolis (pani & vino) tribuit nomina rerum signatarum (corporis & sanguinis sui) *hoc est corpus meum: hoc est sanguis meus.* Ergo, &c.

3. Natura omnium sacramentorum est, ut symbola corporaliter, res significatæ spiritualiter intelligantur & sumantur, & ut res visibiles non sint res significatæ, sed tantum rerum symbola & pignora. Cœna est sacramentum. Ergo, &c.

4. Phrasæ sacramentales sunt sacramentaliter intelligendæ. Verba cœnæ: *hoc est corpus meum: hoc est sanguis meus*, sunt phrasæ sacramentales Loquuntur enim de sacramento, & symbolis tribuunt nomina rerum signatarum. Sacramentaliter ergo, seu per metonymiam sacramentalem sunt intelligenda.

Obiect. In verbis cœnæ nulla metonymia est expressa. Non igitur talis interpretatio eis affingi debet. *Resp.* Negatur antecedens. Nam ipse Christus declarationem sacramentalem adiunxit, dicens: *hoc facite*, id est, hunc panem edite, & hoc poculum bibite, *in mei recordationem*, hoc est, ut eo admoneamini & confirmemini, corpus & sanguinem meum pro vobis esse traditum & fustum, & dari vobis in cibum & potum vitæ æternæ. Item: *hoc poculum est novum*.

scilicet

flammentum in meo sanguine, id est, sigillum noui testamenti seu promissionis gratiæ iam impletæ per meum sanguinem.

3. Quæ res non est in euangelio promissa, ea non potest per cœnam obsignari. Sacramenta enim nihil aliud significant, exhibent, confirmant, obsignant, quàm quòd verbum euangelij promittit: idèò dicuntur promissiones visibiles, & visibilia verba. In euangelio nulla promittitur manducatio corporalis vel oralis: imò diserte damnatur & refutatur à Christo in euangelio, idque duplici argumento 1. quòd corpus suum paulò pòst esset euecturus in cœlum, & procul remoturus ab ore Iudæorum: 2. quòd corporalis manducatio suæ carnis nihil nobis prodesset. Nec facit ibi distinctionem oralis manducationis crassæ & subtilis, sed simpliciter reiecit omnem manducationem suæ carnis, quæ ore corporis fiat. Non est igitur fingenda in cœna manducatio oralis aut corporalis, quæ euangelio est contraria.

6. Imaginatio de præsentia & manducatione corporali carnis Christi sub pane, toto genere diuersa est à ratione formali sacramenti. Ergo est repudianda. Antecedens probatur: quia nec est signum nec signatum, quibus duobus omne sacramentum constat. Signum nō est, quia non incurrit in sensus, nec haberet quod significaret. Nec potest dici res signata, quia scriptura de essentiali transfusione & commixtione reali carnis Christi cum nostris corporibus nusquam concionatur: nec vlla talis esse potest, nisi Eutychianorum & Svvenfeldij deliria recipiamus. Nam sacramenta tantum de illis bonis testantur, & ea tantum obsignant, quæ in promissione euangelij continentur. *Item*, quia dicitur posse fieri etiam absq; fide, & esse communis piis & impiis. Res verò signatæ sacramentorum sola fide, & à solis piis percipiuntur. *Item*, quia, si esset res signata, nemo sine ea seruatu esset, aut seruaretur. Nam res omnium sacramentorum sunt eædem, & dantur omnibus saluandis, quia sunt beneficia Messæ in promissione euangelij

comprehensa, quæ sunt eadem omnium, & sine quibus nemo saluatur. Nullus igitur locus substantiali præsentia & orali manducationi corporis Christi sub pane vel sub specie panis in sacramento relinquitur, & nihil reuera est, nisi inane nomen & idolum in mundo.

Obiect. Corporalis manducatio est symbolum spiritualis manducationis, & singularis confirmatio fidei. Ergo corpus Christi quoque est sacramentum, res verò significata est invisibilis gratia. *Resp.* Negatur antecedens: 1. Quia caro Christi sub pane est inuisibilis. Non potest igitur aliud inuisibile significare, aut fidem confirmare. Sacramenta enim seu signa debent esse visibilia, aded ut sacramentum (inquit Erasmus) dici non mereatur, quod signo externo non peragitur. In hunc enim usum à Deo adhibentur, ut efficaciter velut externis nostris sensibus demonstret, quod verbo promittit, & per spiritum sanctum in cordibus nostris efficitur, ut sint aspectabilia testimonia & pignora exhibitæ & applicatæ promissionis gratiæ. Hinc illud Augustini: *Sacramentum est visibile verbum.* Item: *Est inuisibilis gratia visibilis forma.* Item: *Signum est res præter speciem, quam ingreditur sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cognitionem venire.* Item: *Signacula quidem rerum diuinarum sunt visibilia, sed res ipsa inuisibiles.* Et illud Prosperi: *Sacrificium ecclesia in duobus consistit: visibili elementorum specie, & inuisibili Domini nostri Iesu Christi carne & sanguine: sacramento & re sacramenti, id est, corpore Christi.* Nulla igitur res siue actio inuisibilis rationem vel appellationem sacramenti tueri potest. Per consequens, qui volunt Christi carnem in, sub, vel cum pane sacramentum esse: visibilem nobis eam eiusque sensibilem manducationem ostendant in cona, ne à veteribus dissentire videantur. 2. Inter signum seu sacramentum, & signatum seu rem sacramenti oportet esse analogiam. Nisi enim sacramenta (inquit Augustin.) haberent aliquam similitudinem earum rerum, quarum sunt sacramenta, utique

Lib. 19. c. 16. cont. Faust. & lib. 2. c. 1. de doctr. Christ. & de catech. rud. cap. 26. Prosp. in sentent.

Epist. 23. ad Bonif.

sacra-

sacramenta non essent. Iam si caro Christi quoq; sacramentum est, res verò sacramenti inuisibilis gratia: quæ tandem erit inter hæc duo sacramentalis analogia & similitudo? Cùm autem nulla esse possit, efficitur carnem Christi sacramentum dici non debere, utpotè quæ tam sit res ipsa sacramenti, quàm æterna salus, visibili pane tanquam symbolo analogicè significata. Sacramentalis igitur, quæ ore naturalifiat manducatio, corpus Christi per se consideratum physico aliquo respectu non attingit. Ori enim externa duntaxat symbola in sua propria natura obiiiciuntur. Augustinus quærens, quomodo panis sit corpus Christi, & vinum sanguis: *Ista (inquit) Serm. ad fratres ideo dicuntur sacramenta, quia in illis aliud videtur, aliud intelligitur. Quod videtur, speciem habet corporalem: quod intelligitur, fructum habet spiritualem, &c.*

7. Communio Christi, quæ in verbo promittitur & sacramentis obsignatur, non est corporalis, sed spiritualis. At communio Christi, quæ fit in cœna, est eadem illa, quæ in verbo promittitur, & aliis sacramentis obsignatur. Ergo non est corporalis communio in cœna, sed spiritualis. Maior est manifesta. Nam in euangelio nulla alia docetur communio, quàm spiritualis, quæ fit per fidem. Minor etiam patet, quia in omnibus promissionibus euangelij eadem beneficia nobis promittuntur, quæ in sacramentis. Sacramenta enim sunt verbum visibile, quia idem promittunt, quod verbum, per signa visibilia, & sunt ~~officiis~~ promissionis eiusdem gratiæ.

8. Omnium sacramentorum veteris & noui testamenti est eadem significatio, & eadem Christi communio. At omnium aliorum sacramentorum est significatio vel communio tantùm spiritualis. Ergo nec in cœna est alia. Minore est in confessio. Maior exprimitur ab apostolo: *per unum spiritum nos omnes 1. Cor. 12. 13 in unum corpus baptizati sumus: omnes in Mose baptizati sunt in nube & mari: & omnes eandem escam spiritualem ederunt. 1. Cor. 10. 3.*

Obiect. Non est omnium sacramentorum eadem res significata. Nam in baptismo res est ablutio per sanguinem Christi: in cœna est corpus & sanguis Christi. *Resp.* Res non est diuersa, quia idem est sanguine Christi abluj, & sanguinem Christi bibere, vt suprà ostensum est. Modus autem significandi vnâ & eandem rem est diuersus, propter diuersa signa, quæ ad vnâ illam & eandem rem diuersam habent analogiam. Sicut ergo in baptismo, item circumcissione, & paschate significatur & promittitur res spiritalis, non corporalis: ita & hic in cœna.

III. Genus argumentorum ex analogia artikulorum fidei.

1. *Firma sumuntur argumenta ex articulo de veritate naturæ humanæ Christi.* *Mat. 27.* & assumit naturam verè humanam, nobis per omnia similem, excepto peccato, & eandem propter consolationem & salutem nostram in omni æternitatem retinet. Natura verò humana nec est infinita, nec potest simul in pluribus locis, aut pariter visibilis & inuisibilis & insensibilis esse. Solius enim immensæ deitatis est, essentia suâ in pluribus & omnibus simul locis præsentem esse, iuxta dictum: *Nonne ego sum, qui cælum & terram impleo?* & hoc attributo Deus ab omnibus creaturis discernitur. Simul verò visibilis & inuisibilis finita & infinita esse ne deitas quidem potest, sed perpetuò manet substantia sua inuisibilis, incomprehensibilis, & infinita, alioqui non esset immutabilis. Non igitur fingendum est, cum diceret Christus, *hoc est corpus meum*, corpus eius tunc simul visibile sedisse ad mensam, & inuisibile fuisse in pane: vel nunc simul visibiliter in cœlo versari, & inuisibiliter pane comprehendi.

2. *Ex articulo ascensionis.* Christus verè ascepit hoc est, sublatu est suo corpore visibiliter & localiter sursum in cœlum, ita vt ipse corpus non manserit, nec iam sit in terra, sed in cœlo, vnde visibiliter

lter redibit ad iudicium. Non igitur est in pane, *Falsè*: Christi corpus est finitum, utpotè verum corpus: Est autem iam in cœlo. Ergo non est in pane. Maior patet ex articulo ascensionis in cœlum:

Afficientibus ipsis eleuatus est: Quare qua sursum Act. 1. 9. sunt, ubi Christus est, &c. Maior etiam patet. Sienim *Coloss. 3. 1.*

verum Christi corpus est infinitum, est etiam inuisibile & insensibile. Ergo quod videbatur, patiebatur, & agebat in terra, non erat verum Christi corpus, scilicet apparens: & sic omnia, quæ de Christo in articulis fidei dicuntur non fuissent verè gesta, sed tantùm fuissent vîla fieri: ac proindè nos adhuc esse-
mus in morte.

Hic verò duo sunt notanda: 1. Argumento ascensionis non tolli corpus Christi ex cœna, ut quidam calumniantur, sed tantùm ex pane. Distantia enim cœli & terræ tantùm obstat, ne corpus Christi in cœlo existens simul sit in pane, non autem, ne sit in cœna præsens, & per fidem spiritaliter manducetur. Nam fides nostra in verbo promissionis pani & vino annexæ, corpus Christi & sanguinem, omniaque eius beneficia præsentiſſima sibi intuetur & amplectitur. 2. Argumentum ascensionis non quidem solum, sed coniunctum cum priore de veritate naturæ humanæ euertere corporalem præsentiā Christi in pane. Sienim natura Christi humana esset vbique, vel multipræsens: non obstarèt eius ascensio, quin simul in cœlo & in pane esset. Sed cùm natura humana sit finita, non multipræsens nec vbique: firmissimum est argumentum ab ascensione ductum: & sicut in prima cœna valebat consequentia ex proprietate naturæ humanæ: corpus Christi ad mensam sedet: Ergo non est in pane, vel in ore discipulorum: ita nunc valet ex veritate ascensionis: corpus Christi est in cœlo: Ergo non est in pane, aut alibi in terris.

Obiect. Tantùm humana ratio iudicat corporalem præsentiā in pane pugnare cū his articulis fidei. Ergo

*Ratio hu-
manam
diuinis non
audienda,
quatenus.*

reuera non pugnat. *Resp.* Negatur antecedens. Non sola ratio, sed etiam fides Christiana, & verbum Dei docet, corpus Christi esse verè humanum & finitum corpus, nec simul existerè in omnibus aut pluribus locis, & iam, postquam ascendit in cœlum non esse in terra, sed in cœlo, donec inde redeat ad iudicandum viuos & mortuos. Non igitur tantùm humanæ rationi, sed etiam verbo Dei præsentia corporis Christi in cœlo simul & in pane repugnat. Illud quidem est extra controuersiam, rationem humanam in rebus diuinis contra verbum Dei non esse audiendam, sed verbo Dei subiiciendam. Interim ne in diuinis quidem simpliciter est exuenda vel abiicienda, quasi brutum sensum ad verbum Dei afferre oporteat: sed ratione est rectè vtendum ad discernendum verum à falso. Idè enim ratio à Deo nobis tributa est, vt contradictorias opiniones mentis lumine discernamus, & quid verbo Dei sit consentaneum, quid ei repugnet, certò intelligentes, illud amplectamur, hoc repudiemus. Hoc nisi fixum maneat, nullum erit dogma tam absurdum & impium, nihil in omnium hæreticorum sententiis tam erit impurum & monstruosum, quod ex scriptura sacra refutari possit. Semper enim hæretici & impostores excipient, suas opiniones non pugnare cum verbo Dei, sed tantùm rationi humanæ hoc ita videri.

Inss. Scriptura tribuit corpori Christi multas proprietates & prærogatiuas *neg. quædam*, quæ in corpora nostra non cadunt, vt in ambulare aquis, transformari, ferri sursum in cœlum, penetrare saxum & fores clausas, vniri deitati personaliter, fieri victimam pro peccatis, &c. Ergo non est absurdum, eidem tribuere præsentiam in cœlo simul & in pane, & ipsam vbiquitatem. *Resp.* In antecedente miscetur falsa veris. Nam penetratio corporis Christi per saxum & per fores clausas non est expressa in scripturis: idè negatur. Reliquæ prærogatiuæ sunt quidem expressæ, sed non tollunt veritatem naturæ humanæ. Nam etiam Petrus inambulauit aquis, & nos etiam transforma-

bimur,

bimur, feremur sursum, &c. Sed vbiquitas aut multipresencia carnis Christi nunquam in scripturis est expressa, nec patitur carnem Christi esse creaturam, nedum verum corpus. Nam suâ substantiâ simul in diuersis locis vel vbique esse, solius immensæ Deitatis est proprium: omnis verò creatura est finita, & finitate sua à creatore discernitur. Finitum autem non potest simul pluribus locis esse quàm vno. Hinc scriptura & veteris ecclesiæ doctores præsentiam in pluribus locis, tanquam certum veræ & vnicæ diuinitatis argumentum proferunt: vt Christus ipse de se loquens: *Filius hominis, qui est in cælo*. Didymus: *ipse spiritus, sanctus, si ōnis de creaturis esset, saltem circumscriptam haberet substantiam, sicut ōniuersa qua facta sunt*. Nam etsi non circumscribantur loco inuisibiles creatura; tamen proprietate substantia finiuntur. Spiritus autem sanctus, cum in pluribus sit, non habet substantiam circumscriptam. Tertullianus: *Si homo tantummodo Christus, quomodo adest, vbiqueq; innocatur: cum hac hominis natura non sit, sed Dei, ut adeste omni loco possit?* Admittunt igitur aduersarij fallaciam non causæ dum fingunt, prærogatiuas illas esse causam multipræsentis & vbiquitatis, quæ eius causa non sunt: vel argumentantur à disparibus. Nam prærogatiuarum illarum & vbiquitatis diuersissima est ratio.

3. *Ex articulo de communione sanctorum.* Talis nunc est communio sanctorum cum Christo, qualis fuit ab initio, & qualis semper futura est, tam vtentium 1. Cor. 10. 3. sacramentis, quàm necessitate exclusorum ab eis. 4. Est enim vna tantùm communio sanctorum: quia omnes sumus vnum corpus cum Christo. At communio sanctorum cum Christo semper fuit spiritualis; 1. Cor. 6. 17. vt docet apostolus: *Qui agglutinatur Domino, vnus spiritus est*. Per hoc cognoscimus eum in nobis habitare, Iohan. 15. 5. & nos in ipso, quod de spiritu suo dedit nobis. Ipse vitis Eph. 1. 22. est, nos palmites: ipse caput, nos membra: ipse sponsus, nos Eph. 4. 15. cum tota ecclesia sumus Christi sponsa, vel sic: Omnes Ephes. 5. 30. sancti habent eandem Christi communionem tam 31. in veteri quam in nouo testamento: tam qui possunt Apo. 22. 17.

*Solus Deus
vbique: quia
infinitus.*

*Iohan. 3. 13.
Lib. 1. cap.
1. de spiritu
sancto.*

*Lib. de
Trin.*

accedere cœnam, quam qui non possunt: 1. Corinth. 10. Ephes. 4. 1. Roman. 8. Neque nos Christum aliter possumus edere, quàm discipuli in prima cœna Christum ederunt. At illi spiritualiter. Ergo, &c.

Ex eodem articulo: Talis est manducatio Christi, qualis mansio ipsius in nobis. Hæc autem spiritualis est. Ergo & manducatio est spiritualis. Maior patet, quia idè manducatur, ut maneat in nobis, & nos in ipso, non ut manducatus mox euascescat: *Qui edit carnem meam, & bibit sanguinem, in me manet, & ego in eo.* Minor probatur: quia eadem est Christi mansio in nobis, quæ & patris? *Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus diligit eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* At quomodo pater in nobis manet & habitat? certè per spiritum sanctum. Ergo sic etiam Christus apud nos manet, & *1. Ioh. 4. 13.* in nobis habitat. Huc pertinent dicta: *Per hoc cognouimus eum habitare in nobis, & nos in ipso, quia de spiritu suo dedit nobis. Ut Christus inhabitet per fidem in cordibus vestris: Ego sum vitis vos palmites, qui manet in me, &c.*

4. *Ex articulo de remissione peccatorum.* Si Christus corporaliter est in pane, & manu ministri porrigitur: remissio peccatorum erit à Deo petenda propter id, quod est in pane, & quod minister habet in manu: siue simul cum eo maneat panis, siue non. Nam in usu cœnæ remissio peccatorum propter Christum vel maximè peti debet. Communicantes igitur sic oportebit precari: *Oro te, pater celestis, ut sis mihi propitius, propter hunc filium tuum, qui est in hoc pane, & quem minister habet in manu, & quem ego ore meo comedo.* Atqui hæc est ipsa illa horrenda idololatria, quæ in missa papistica exercetur, quæ haud dubiè tam est detestabilis Deo, ut satius sit mille mortes oppetere, quam

quàm semel eam committere. Nam euangelium non docet, remissionem peccatorum petere à Deo, non propter Christum, qui est in pane, qui manibus gestatur, aut ore comeditur: sed propter Christum qui passus & mortuus est pro nobis qui nunc est in cœlo ad dexteram patris, & interpellat pro nobis. *Sic igitur hinc argumentumur.* Quod horrendam missæ idololatriam stabilit, id est fugiendum: Præsentia corporalis & manducatio oralis Christi in pane, stabilit horrendam missæ idololatriam. Ergo, &c.

6. Accedunt huc argumenta *de sacrificio & adoratione Christi*: Vbicunque constat Christum adesse corporaliter, siue visibili, siue invisibili modo: ibi est adorandus, mentibus videlicet & gestibus eò conuersis. At in cœna Christus non est sic adorandus, mentibus videlicet & gestibus ad panem vel ad locum panis conuersis. Ergo non est corporaliter in pane, vel in loco panis. Maior per se patet: Minor probatur, quia in nouo testamento post Christi ascensionem in cœlum non licet adorationem alligare certo loco aut rei, sine expresso mandato & promissione Dei, absque manifesta idololatria: Omnis enim adoratio alligata certo loco, aut rei in terris, per Christum est sublata & prohibita: *Venit hora, quando neque in monte hoc, neque Hierosolymus adorabitur patrem. Vos adoratis, quod nescitis: nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est. Sed Venit hora, & nunc est, cum veri adoratores adorabunt patrem spiritu ac Veritate.* Etenim pater tales querit, qui ipsum adorent. *Deus est spiritus: & qui adorant eum, oportet ut spiritu & Veritate adorent.* Deinde, si adorandus esset Christus in cœna mentibus & gestibus ad panem directis: tota illa oblatio per manus sacri-

Ioh. 4. 21.

sacrificulorum staret, qua offerunt patri filium ad impetrandam remissionem peccatorum: & sic iteranda esset Christi crucifixio.

Obiect. Christus non iussit se in pane offerri vel adorari, sed manducari. Non igitur præsentia corporali stabilitur oblatio vel adoratio papistica. *Resp.* 1. Petunt principium dicentes, Christum iussisse se in pane manducari. Id enim nusquam est scriptum. 2. Tergiuersantur. De Christo adorando habemus mandatum vniuersale: *Ipse est dominus Deus suus, & adorabunt eum. Et adorent eum omnes angeli Dei.* Huic mandato vniuersali sine exceptione, aut præcepti singularis expectatione omnes obtemperare, & Christum in pane adorare cogeremur, non minùs quam si præsentem oculis intueremur, si certò constaret, eum in pane inuisibiter latere. Sic Thomas non expectat mandatum speciale, sed rectè facit, adorationem conuertens ad locum, vbi stantem videt Christum, dicens: *Dominus meus & Deus meus.* Stante igitur opinione de præsentia corporali, stat papistica adoratio & oblatio, & tota missa pontificia. Nam oblationem Christi in missa, ne ipsi quidem pontificij intelligi volunt de maceratione aliqua, sed de ostensione Christi corporaliter præsentis, & de petitione atque impetratione remissionis peccatorum propter eum, quem sacrifici manibus tenent, & patri ostendunt.

IV. Genus argumentorum ex similibus scripturalis locis, similem vel eandem doctrinam continentibus, verbis non controuersis.

1. Similium phrasium similis est sententia, & interpretatio. Omnes istæ phrasces pro similibus habentur, nempe pro sacramentalibus, in quibus nomina vel propria effecta rerum significatarum tribuuntur signis: *circumcisio est factus Dei: agnus est transitus Iehoua: Sabbathum est factus Dei: sacrificia Leuitico sunt*

Gen. 17. 10.

11.

Exod. 12. 11

situs Iehoua: Sabbathum est factus Dei: sacrificia Leuitico sunt

sunt expiatio peccatorum: sanguis victimarum est san- Exod. 37. 16
guis faderis: operculum arca est propitiatorium: petra erat Leu. 1. 4.
Christus: panis est corpus Christi: poculum est nouum te- Exod. 24. 8.
stamentum: baptisimus abluit peccata: est lauacrum re- Exod. 26.
generationis: facit nos saluos, &c. Ergo similis est o- 34.
mnium interpretatio. Sic autem Deus ipse quasdam 1. Cor. 10. 3.
ex his interpretatur: circumcisio est signum faderis: a- Mat. 26. 26
guis est signum & memoriale transitus: sabbathum est Luc. 22. 10.
signum faderis. Merito igitur nos etiam reliquas sic Act. 22. 16.
interpretamur: sacrificia significant expiationem pec- Tit. 3. 5.
catorum per Messiam: sanguis victimarum est sacramen- 1. Pet. 3. 21.
tum confirmans fadus, seu, est signum sanguinis Christi, Gen. 17. 11.
quo sanctitum est fadus: operculum significat idusieor. Exod. 13.
Petra significabat Christum: panis est sacramentum cor- 13. 14.
poris Christi: poculum est sacramentum obfignans nouum Exod. 13. 9.
fadus: baptisimus est sacramentum ablutionis peccato- Exod. 31. 17
rum, regenerationis, & salutis nostra.

3. Sicut poculum est nouum testamentum, sic etiam est sanguis Christi. Poculum est nouum testamentum sacramentaliter, hoc est, est signum noui testamenti. Ergo sic etiam est sanguis Christi. Maior pater, quia verba Lucæ & Pauli: *Hoc poculum est nouum testamentum in meo sanguine*; & verba Matthæi & Marci: *Hoc est sanguis meus noui testamenti*: haud dubiè sunt eiusdem sententiæ. Minor prius est probata, & non potest aliter accipi. Testamentum enim nouum non est res vel cæremonia externa, sed est gratuita reconciliatio cum Deo propter Christi sanguinem in euangelio promissa. Poculum igitur vel est res ipsa promissa, vel est sigillum promissionis. At non est promissio, nec ipsa res promissa. Ergo est sigillum promissionis.

3. Ex loco: *Panis quem frangimus, nonne est communio corporis Christi?* 1 Cor. 10. 16
Sicut panis est communio corporis Christi, sic etiam est corpus Christi. Ratio: quia verborum Pauli & Christi est idem sensus. Paulus enim verba Christi interpretatur. At panis est communio corporis Christi sacramentaliter, hoc est, est sacramentum vel signum spiritualis communionis nostræ

noſtræ cum corpore Chriſti. Nam propriè & ad li-
ram panis non poteſt dici communio. Ergo panis ex-
iam eſt corpus Chriſti ſacramentaliter, hoc eſt, eſt
ſacramentum vel ſignum corporis Chriſti. Quod au-
tem communio ſeu communicatio corporis Chriſti
ſit ſpiritualis, probatur. 1. Paulus loquitur de tali
communione, qua vñ panis vñ corpus multi
ſumus. Atqui vñ corpus multi ſumus ſpiritu-

1 Cor. 10. 21 liter. 2. Communio Christi de qua loquitur, non potest consistere cum communione dæmoniorum. *Non potestis, (inquit) poculum domini bibere, & poculum dæmoniorum: non potestis mensa domini participes esse, & mensa dæmoniorum:* argumentum est non ab indecoro, vt aliqui fingunt, sed ab impossibili, sicut illud Christi: *Non potestis Deo servire & mammona: vbi*

Mar. 6. 24.

2. Cor. 6. 15.

1.10b.1.3.
6.7.

rud: *non potestis*, dicitur utroque loco: & illud apostoli: *Qua concordia Christo cum Belial? qua pars fidelis cum infidelis?* 3. Hæc *ignavia* sanctorum cum Christo & inuicem spiritualiter explicatur in scriptura: *Communio nostra est cum patre & cum filio eius Iesu Christo: Si dixerimus, nos communionem habere cum eo, & in tenebris incedimus, mentimur, nec sincerè agimus. Si autem in luce ambulamus, sicut ipse est in luce: communionem habemus mutuam, & sanguis Iesu Christi filij eius purgat nos ab omni peccato* Neque aliam quam spiritualem communionem sanctorum cum Christo & inuicem credimus in symbolo. 4. Denique de spirituali *ignavia* verba Pauli interpretatur Chrysostomus. *Quare non dixit πυστοι? ut aliquid excellentius indicet, summam putz unionem.* Et mox: *Quid appello*

Hom. 24 in

1. Cor. 10.

Corpus Christi. Quid autem sunt, qui accipiunt corpus Christi? non multi, sed unum corpus. Nam quemadmodum panis ex multis granis unitur, sic inuicem cum Christo coniungimur.

Job. 6. 62.

4. Ex verbis Christi: *Quid igitur, si conspexeritis filium hominis ascendentem eo, ubi prius erat spiritus est, qui significat: caro non prodest quicquam: Verba, qua ego loquor vobis, spiritus est & vita sunt.* His verbis

verbis Christus oralem esum carnis suæ expresse reijcit, & duplici argumento refutat, vt supra ostensum est: contra verò confirmat manducationem spiritualem. Non igitur siugendus est in cœna corporalis esus corporis Christi: cum talis esus in euangelio sit expresse damnatus.

Obiect. Caput sextum Iohannis non pertinet ad cœnam. Ergo nihil facit contra oralem manducationem corporis Christi in cœna institutam. *Respond.* Est fallacia à secundo quid. Non pertinet ad cœnam. Hinc non sequitur: Ergo simpliciter non pertinet ad cœnam. Pertinet enim ad promissionem: *Hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur:* quia hæc promissio est ex concione Iohann. sexto, desumpta; & symbolis panis & vini annexa atque confirmata. Non igitur potest de alio esu corporis Christi intelligi in cœna, quàm de quo sonat in concione Iohan. 6. hoc est, de spiritali. Oralis enim in concione Iohan. 6. damnatur. *Inst.* Non oralis, sed Capernaitica damnatur. *Resp.* Oralis est Capernaitica. Ergo damnatur. Capernaitica enim non est tantum cruenta laniatio carnis Christi, & inter dentes commansio, sed simpliciter esus oralis. Neque enim dicunt Capernaitæ: *Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad vorandum, dentibus terendum, laniandum, &c. sed, dicunt: ad manducandum, nempe ore.* Nec Christus eos ab orali manducatione crassa reuocat: ad oralem manducationem subtilem, sed ad ascensionem suam in cœlum paulò post futuram, qua corpus suum ab ore ipsorum longissimè sit remoturus, & ad manducationem spiritualem, quæ fiat spiritu & fide.

5. Ex eodem cap. 6. Iohan. Manducare carnem Christi, & bibere sanguinem Christi, est in Christum credere, in Christo manere, & ipsum manentem in se habere: quod patet, quia vtrique, nempe manducationi carnis suæ, & fidei in se eundem effectum vitæ æternæ tribuit. In cœna sancitur eadem
hæc

hæc manducatio. Non potest enim alia promissio, præter hanc, in toto euangelio ostendi, cuius obsequandæ causa cœna sit instituta. Ergo etiam in cœna manducare corpus Christi, & bibere sanguinem Christi, est in Christum credere, in Christo manere, & ipsum manentem in se habere.

6. Ex loco 1. Cor. 12. 13. *Per unum spiritum nos omnes in unum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Græci, siue serui, siue liberi: & una potatione omnes potati sumus in unum spiritum.* Hinc geminum argumentum petitur. 1. Qualis potatio, talis & manducatio in cœna. Potatio est spiritualis. Ergo & manducatio spiritualis. 2. Manducatio corporis & bibitio sanguinis Christi, est communis omnibus fidelibus, etiâ patribus veteris testamenti. *Omnes enim in unum spiritum una potatione potati sumus:* Manducatio oralis non est communis omnibus fidelibus. Nam patres ante Christum natum non potuerunt carnem Christi oraliter manducare: & hodie infantes, & multi adulti, facultatem utendi cœna non habentes, non possunt eam manducare oraliter.

Oralis igitur manducatio carnis Christi non est vera illa manducatio, quam euangelium promittit & quam cœna obsignat.

Testimonia patrum.

His argumentis ex sacra scriptura & fidei nostræ fundamento depromtis addantur testimonia patrum & doctorum purioris ecclesiæ, quos non est obscurum monumenta eorum perlustrantibus, eandem doctrinam de sacra cœna tradere. Ex multis tantum quædam illustriora proferemus.

Lib. 4. cap. 24. Irenæus: *Panis terrenus accepta vocatione à verbo Dei, non amplius est communis panis, sed efficitur eucharistia, qua constat ex duabus rebus, terrena & celesti.*

Lib. 4. cõ. Marcion. Tertullianus: *Acceptum panem & distributum, discipulis corpus suum illum fecit: hoc est corpus meum dicendo, id est, FIGURA CORPORIS MEI.*

Cle.

Clemens Alexandrinus: *Hoc est bibere Iesu sanguinem*. Padag. lib. nem esse participem incorruptionis domini. Cyprianus: 2. cap. 2. *Nec potest videri sanguis eius, quo redempti & iustificati sumus, esse in calice, quando Vinum desit calici, sola 3. quo Christi sanguis OSTENDITUR, qui scripturam omnium sacramento & testimonio predicatur.*

Idem: *Hac quoties agimus, non dentes ad mordendum accuimus, sed fide sincera panem sanctum frangimus, & carnem partimur, dum quod diuinum & humanum est, distinguimus & separamus, itemque simul separata iungentes vnum Deum & hominem fatemur: sed & nos ipsi corpus eius effecti sacramento, & re sacramenti capiti nostro connectimur, & vnimur.*

Canon concilij Nicceni: *In diuina mensa rur. De diuina suetiam hic non proposito pani & Vino pueriliter adhaereamus, sed sublata in altum mente per fidem, consideremus proponi in sacra illa mensa agnum Dei tollentem peccata mundi, qui sine maculatione à sacerdotibus sacrificatur: & pretiosum eius corpus & sanguinem vere accipientes nos, credamus hac esse nostra resurrectionis SYMBOLA. Nam ideo etiam non multum sed parum accipimus, ut agnoscamus, quod non ad satietatem, sed ad sanctificationem accipimur.*

Basilus: *Apposui manus ANTIITYPA sancti corporis In Liturg. & sanguinis tui.*

Hilarius: *Hac accepta atq; hausta id efficiunt, ut & De Trim. nos in Christo, & Christus in nobis sit.* lib. 8.

Gregorius Nazian. ANTIITYPA pretiosi sanguinis & corporis Christi. Orat. de Pasch.

Ambrosius: *Quia morte domini liberati sumus, huius rei memores, in edendo & potando carnem & sanguinem Domini, qua pro nobis oblata sunt SIGNIFICAMUS.* Idem: *Hac oblatio est FIGURA CORPORIS ET SANGVINIS Domini nostri Iesu Christi.* De Sacr. lib. 4. cap. 5. Cōt. Adim. cap. 12.

Augustinus: *Non dubitauit dominus dicere: Hoc est corpus meum; cum daret signum sui corporis.* Idem: *Dominus Iudam adhibuit ad conuiuium, in quo cor-*

Nu

poris

Epist. 23. porus & sanguinis sui FIGURAM discipulis suis com-
ad Bonif. mendauit & tradidit. Idem: Si sacramenta quendam
 similitudinem earum rerum, quarum sac. menta sunt,
 non haberent, omnino sacramenta non essent. Ex his
 autem similitudine plerumque etiam ipsarum rerum
 nomina accipiunt. Sicut ergo secundum quendam in-
 dum sacramentum corporis Christi, corpus Christi est, sa-
 cramentum sanguinis Christi, sanguis Christi est: ita sa-
 cramentum fidei fides est. Idem: Sicut ergo celestis pa-
 nis, qui caro Christi est, SVO MODO Vocatur corpus

In sentent. CHRISTI, cum reuera sit SACRAMENTUM
Prosper. de CORPORIS CHRISTI, illius videlicet, quod
ausc. dist. visibile, palpabile, mortale in cruce positum est: vo-
2. c. hoc est. caturque ipsa immolatio carnis quæ sacerdotis ma-
 nibus fit, CHRISTI passio, mors, crucifixio,
 NON REI VERITATE SED SIGNIFICAN-

Serm. ad
infans.

TE MYSTERIO. Sic sacramentum fidei, quo
 baptismus intelligitur, fides est. Item: Ista, fra-
 tres, ideo dicuntur sacramenta, quod in eis aliud vide-
 tur, aliud intelligitur. Quod videtur, speciem habet
 corporalem: quod intelligitur, fructum habet spiritua-
 lem.

In Matth.
hom. 83.

Chrysostomus: Hic est sanguis meus, qui effundi-
 tur in remissionem peccatorum: quod dicebat, ut ostende-
 ret passionem & crucem mysterium esse, & discipulos con-
 solaretur.

Dial. 1.

Theodoretus: Seruator certe noster nomina com-
 mutauit, & corpori quidem idem, quod erat symbo-
 li ac signi, nomen imposuit: Symbolo autem quod erat
 corporis. Causam mutationis manifesta est in, qui sunt
 diuinis mysteriis initiati. Volebat enim eos, qui sunt
 diuinorum mysteriorum participes, non attendere na-
 turam eorum, qua videntur, sed propter nominum mu-
 tationem, mutationi, qua fit ex gratia, credere. Qui
 enim, quod natura est corpus, triticum & panem ap-
 pellauit, & vitem se ipsum rursus nominauit, ut sym-
 bolis qua videntur, appellatione corporis & sangui-
 nis honorauit, non naturam quidem mutans, sed na-
 tura gratiam adiciens: Celebre etiam est dictum

Moca-

Macarij monachi: ἄρτος καὶ οἶνος, ἀντίτυπον τῆς σαρκὸς Ἰησοῦ. 17.
αὐτοῦ καὶ αἵματος ὃ ἐκαλεῖται εὐχαριστία. καὶ οἱ μεταλαμ-
βάνοντες ἐν τῇ φανερῇ ἁγίου, πνευματικῶς τὴν σάρκα
τοῦ κυρίου ἐσθίουσιν. Reliqua breuitatis causa præte-
reuntur.

De transubstantiatione.

Iam facile videre est, quid de transubstantiatione sentiendum sit: illam scilicet impium esse papistarum commentum: id quod & variis rationibus breuiter demonstrabimus. Sed prius, quid per transubstantiationem propriè intelligant papistæ, paucis est explicandum.

[Fingunt, vi consecrationis, hoc est, prolationis *Declaratio addita.*
verborum super elementa panis & vini: *Hoc est enim corpus meum:* Hic est enim calix sanguinis mei nouite-
stanti: panem & vinum substantialiter conuer-
ti in corpus & sanguinem Christi, remanentibus tantum speciebus seu accidentibus panis & vini, figura, calore, sapore, pondere, &c. Vocant igitur hæc verba consecratoria, operatoria & effectiua conuersionis: & in ultimo instanti prolotionis syllabæ VM, dicunt confectam esse conuersionem seu mutationem: & tunc non ampliùs esse panem & vinum, sed sub speciebus panis & vini substantialiter adesse & contineri corpus & sanguinem Christi, & oraliter ab omnibus manducari ac bibi in eucharistia.

De modo conuersionis non inter omnes conuenit. Alij dicunt, substantiam panis & vini per modum transubstantiationis conuer-
ti in substantiam corporis & sanguinis Christi, ita vt illa essentialiter fiat ista, speciebus tantum externis remanentibus, & vocant *conuersionem substantialem*. Alij vo-
lunt substantiam panis & vini non conuer-
ti, sed *Conuersio substantialis.*
per annihilationem euanescere, & succedere substantiam corporis ac sanguinis Christi, ita, vt sub accidentibus illis, sub quibus priùs erat substantia panis & vini, post consecrationem sit substantia

Conuersio corporis & sanguinis Christi, & vocant *conuersionem*
formalem. Vtramque Lombardus exponit lib. 4. dist.
 11. sed priorem solam probare videtur. Vtramq; ta-
 men conuersionem vocant transubstantiationem,
Thomas p. Pronomen igitur, *hoc*, volunt demonstrare substan-
3. q. 78. a. 5. tiam vagam, seu indeterminatam, in generali, vt lo-
 quuntur, sine quanto, & quali, sub illis accidenti-
 bus contentam, ita vt nec demonstraret panem, neque
 corpus Christi, sed contentum sub speciebus, quod
 ante consecrationem fuerat panis, sed vi verborum
 incepit esse corpus Christi, vt sensus verborum sit:
hoc est corpus meum, id est, *quod continetur sub hoc seu*
his speciebus est corpus meum.

Vbi fun-
dentur ac-
cidentia.

De accidentibus variè disputant, vbi funden-
 tur: an in corpore Christi, an in aëre, an in materia
 prima, an in superficie extensa, an in nihilo & com-
 munis opinio est, quòd existant sine subiecto. Hæc
 est scholasticorum & omnium papistarum doctrina,
 cuius vt apparet duo præcipuè sunt capita: vnum de
 transubstantiatione, alterum de manducatione o-
 rali. Sed vtrumque est falsum & impium commen-
 tum à verbis Christi alienum. Ac posterius quidem
 de orali manducatione sub speciebus, iisdem argu-
 mentis euertitur, quibus spiritualis manducatio
 prius est confirmata: transubstantiatio verò sic re-
 futatur.]

Argumen-
ta contra
transub-
stantiatio-
nem.

Panis est
corpus
Christi.

- 1.
- 2.

1. Quod in cœna est corpus Christi id manet, non
 transmutatur aut annihilatur in cœna: alioqui cor-
 pus Christi non maneret, nec adesset in eucharistia.
 At in cœna panis est corpus Christi: (nempe, sacra-
 mentaliter, vt suprà est demonstratum.) Ergo panis
 in cœna manet, non transmutatur aut annihilatur.
Minor suprà est probata, & patet ex verbis Lucæ &
 Pauli: *Hoc poculum est nouum testamentum: &c. Pa-*
nis est vniuersa corporis Christi. Probatum etiam ex
 verbis hoc modo: Quod Christus fregit, id di-
 xit suum corpus. Fregit autem panem, non sub-
 stan-

stantiam vagam, nec tantum accidentia panis. Ergo panis est corpus Christi. *Probat & sic: Hoc*, aut demonstrat panem, aut sola accidentia panis, aut corpus Christi, aut substantiam vagam. Non substantiam vagam: quia Christus non dedit, nec fregit substantiam vagam, sed panem. Non corpus Christi visibile aut invisibile: quia visibile discipulis assidebat & loquebatur: invisibile Christus nulum habuit: & ipsi papistæ fatentur, corpus Christi nondum adesse sub specie panis, cum sacerdos incipit pronunciare particulam *hoc*, sed demum adesse post mutationem factam: mutationem autem fieri in ultimo instanti consecrationis, quo profertur ultima syllaba, *VM*, in his verbis: *hoc est corpus meum*. Non denique sola accidentia panis, quia Christus non fregit nuda accidentia. Nihil igitur aliud, quam panem monstrat particula *hoc*, nec aliud sonant verba Christi, hoc est corpus meum, quam, hic panis est corpus.

3.

2. Christus fregit panem: corpus autem suum non fregit. Ergo panis non est realiter corpus Christi.

3. Corpus Christi est traditum pro nobis. Panis non est traditus pro nobis. Ergo panis non est realiter corpus Christi.

4. Christus non dicit, sicut transubstantiatores: *sub his speciebus est corpus meum: Vel corpus meum continetur sub his speciebus*. Ergo transubstantiatores non retinent verba Christi, sed pervertunt.

5. Christus non dixit: *hoc fiat*: sed: *hoc est corpus meum*. Ergo verba Christi non convertunt panem in substantiam corporis Christi, sed tantum docent, panem in hoc usu esse corpus Christi, nempe, sacramentaliter.

6. Paulus id quod foris datur & sumitur, expressè nominat panem ante & post esum. Er-

go panis nec annihilatur, nec mutatur in substantiam corporis, sed manet panis.

7. In omni sacramento duo sunt: signum & res signata, seu, ut Irenæus loquitur, res terrena & res cœlestis, sine quibus sacramentum constare non potest. At transubstantiatio tollit signum seu rem terrenam, nempe panem & vinum ex eucharistia. Ergo totam rationem sacramenti tollit.

8. Spectrum panis & vini non potest confirmare fidem rerum cœlestium, sed eam ludificabitur tantumquam res vana, quæ non est id, quod videtur. At signum in eucharistia debet confirmare fidem rerum cœlestium, tam certò nimirum nos pasci corpore & sanguine domini, quàm certò percipimus panem & vinum. Sacramenta enim sunt instituta ad confirmandam fidem per visibilia signa. Facessat ergo transubstantiatio, quæ signum in spectrum transformat.

Epist. 23. ad Bonif. 9. Transubstantiatio tollit analogiam signi & rei signatæ, de qua Augustinus: quod corpus sic pascit animam, sicut panis nutrit corpus: & sicut panis triticeus est una massa ex multis granis cocta: sic multi fiunt unus panis, & unum corpus: qui de vno pane participant. Hanc enim analogiam sola accidentia panis & vini sustinere non possunt, quia accidentia non nutriunt, nec potes dicere; quemadmodum accidentia panis & vini nutriunt corpus ad hanc vitam, ita Christi corpus animam meam nutrit ad vitam æternam. Erit enim collatio rei veræ & falsæ. Analogia igitur signi & rei manifestè satis transubstantiationem refellit.

De consubstantiatione.

*Declaratio
addita de
consubstanti-
atione.*

Papistæ finxerunt, duo magna miracula fieri in eucharistia vi consecrationis, connerfionem substantia-

stantiarum, & substantiam accidentium sine sub-
iecto: quarum illa cum analogia totius fidei Chri-
stianæ, hanc etiam cum sana philosophia pugnare
manifestum est. Vis verò illa consecrationis nihil
est, nisi magicum commentum diaboli & humanæ
rationis.

Hoc igitur iam olim doctores aliqui intelligen-
tes, vt euitarent tam absurda miracula pro trans-
substantiatione slexerunt consubstantiationem: hoc
est, coëxistentiam duarum substantiarum in eodem *Consub-*
loco, seu præsentiam corporis & sanguinis Christi, *stantiatio*
non sub speciebus panis & vini, sed sub ipso pane & *quid sit.*
vino.

Hi igitur voluerunt symbola non transsubstan-
tari, sed consubstantiari, hoc est, panem & vinum
manere, sed cum, in, sub pane & vino substantialiter
esse, & oraliter manducari & bibi corpus & sangui-
nem Christi.

Hanc opinionem testatur Lombardus ante sua
tempora iam à nonnullis defensam fuisse: sed eam
vocat miram. *Libro 4.
dist. 11. c.*

Guilmundus eam tribuit Berengario post palino-
diam, & vocat *impanationem*. *Quidam.
Ætas &
parentes
consubstā-*

Alij ascribunt cuidam Vualramo, aduersus quem
exstant duo opuscula Anselmi. *stantiatio-
nis.*

Alij Ruberto abbati Tuitiensi, qui non mul-
tò post Guilmundum vixit, circa annum Domi-
ni 1124.

Petrus de Alliaco cardinalis Camerac. testa-
tur, se consubstantiationem potius quàm transsub-
stantiationem amplecti velle, nisi contrà statuisset
ecclesia Romana. Vixit is circa annum Domi-
ni 1416. *In lib. 4.
sent. 9. 6.
art. 2.*

Tandem LUTHERVS auctoritatem cardi-
nalis Cameracensis secutus, ut ipse testatur, primò
quidem statuit, non esse articulum fidei, vtrum
maneat substantia panis cum corpore Domini:
sed vtrumque posse teneri absque hæresi. Postea
probabilius ei est visum, panem manere, & sub, in,
*Lib. de ca-
ptiu. Ba-
byl.*

cum pane, esse corp^{us} Christi. Et hæc nunc est vulgata opinio eorum, qui se vocant LUTHERANOS. Verba igitur Christi: *Hoc est corpus meum*, interpretantur per ista: *In hoc, cum hoc, sub hoc pane est corpus meum*. Nec minùs interim quàm papistæ gloriantur, se retinere literam sine tropo. Et quidem, quoties cum papistis pugnant, particula *est* hoc eis panem solum demonstrat: & panis ipse est corpus Christi. Quoties verò in sacramentarios, quos ipsi vocant, stylum stringunt, particula, *est* hoc, iam non solum panem, sed panem cum corpore inuisibiliter intus latente, ipsis demonstrat, & sensus est: *Hoc est corpus meum*, id est: *hic panis & corpus meum in pane latens, est corpus meum*. Illustrant hanc glossam similibus, ut aiunt, vulgò vſitatis: perinde Christum, dum porrigeret inuisibile suum corpus in pane, dixisse: *hoc est corpus meum*: atque cum rusticus de auena in sacco dicit: *hoc est auena*, saccum demonstrans: vel mercator de pecunia in loculis: *hoc est pecunia*, crumenam exhibens: vel mater de infante in cunis: *hoc est infans meus*, cunas ostendens: vel caupo de vino: *hoc est vinum Rhenanum*, cyathum porrigens. Hæc ex libris & disputationibus eorum nota sunt.

Sed bonis istis viris accidit, quod pœta dicit:

Stulti dum vitant vitia, in contraria currunt.

Nam pro absurdo miraculo subsistentiæ accidentium sine subiecto, sinxerunt aliud absurdius de penetratione duorum corporum: & longius quam papistæ à verbis Christi recesserunt, siue litera spectetur, siue sententia. Litera est, *hoc*, id est, *hic panis est corpus meum*: sententia est: *panis ille visibilis fractus & distributus est verum & essenziale corpus meum pro vobis traditum*: non essentiali conuersione, ut papistæ volunt, (panis enim non est à λόγῳ assumptus, nec pro nobis traditus) sed mysticè seu sacramentali metonymy-

*hoc est auena
hoc est pecunia*

ronymia: vt Christus ipse, & Paulus, & tota ortho-
doxa antiquitas interpretatur. Ab hac litera & sen-
tentia verborum Christi, glossa transubstantiatorum
toto cœlo abest. Sicut igitur non est verum,
papistas retinere *ἑστίν*, cum pro verbis Christi: *hoc
est corpus meum*: hanc seraphicam glossam suppo-
nunt: *hæ res seu substantia vana, contenta sub his specie-
bus, est corpus meum*: sic multò minùs est verum, istos
literam & verum sensum verborum retinere, cum
pro verbis Christi hæc sua nobis afferunt: *in, cum, sub
pane est corpus meum*, vel, *panis & corpus in pane inusi-
liter latens, est corpus meum*. Nam nec solus panis, nec
panis cum corpore intus latente, propriè & sine tro-
po est corpus Christi: sicut nec crumena vacua, nec
nummis plena propriè & sine tropo est pecunia. Lo-
cutiones verò adhibent ab eo, quod illustrare vo-
lunt, nimis alienas. In his enim iam constat ita lo-
quentibus, auenam esse in sacco, nummos in cru-
mena, infantem in cunis, vinum in cyatho. Sed cor-
pus Christi in pane esse nondum constat, nec proba-
ri potest, quia symbolum Christianæ fidei contrà te-
stat, quòd sit in cœlo.

De schismate consubstantiatorum.

Fundamentum Lutheri initio fuerunt sola ver-
ba Christi: *Hoc est corpus meum*. Postea in certami. *Declaratio*
ne contra aduersarios anno 27. & 28. confugit ad *addita de*
vbiquitatem, & pro vno fundamento posuit qua- *schismate*
tuor: 1. Vnionem personalem naturarum in Christo. *consubstā-*
2. Dexteram Dei, quæ sit vbique. 3. Veritatem Dei, *tiatorum.*
qui mentiri non possit. 4. Triplicem modum corpo- *Quatuor*
ris Christi existendi alicubi. Sed ab istis etiam depul- *fundamē-*
sus tandem, rursus se ad verba Christi recepit, & *in Lutheri.*
disputationem de vbiquitate missam fieri voluit.
Nihilominùs postea quidam, qui nomen Lutheri
profitentur, non satis præsidij in verbis Christi pro
sua causa inuenientes, vbiquitatem rursus in arc-

nam protraxerunt, & eam huc vsque proram ac pup-
pim causæ suæ statuunt: aliis tamen vbiquitatem rei-
cientibus.

Hinc igitur natum est consubstantiatorum schis-
ma & duplex secta. Alij volunt esse *Lutherani simpli-*
ces, qui ex solis verbis Christi impanationem & ora-
lem manducationem defendunt. Alij sunt *Lutherani*
multipræsentiarij & omnipotentarij, qui corpus Chri-
sti statuunt simul in multis hostiis, propter realiter
ei communicatam omnipotentiam. Alij denique
sunt *Lutherani omnipræsentiarij seu vbiquitarij*, qui ad
propugnandam præsentiam corporis Christi in pa-
ne clypeum vbiquitatis apprehendunt & docent,
corpus Christi vi vnionis cum λόγῳ ubique existe-
re, ideoque etiam ante & extra vsum in pane præ-
sensesse: ritum & consecrationem tantum efficere,
vt in hoc pane comedatur Hæc iuniores ad rectè in-
telligendam hanc controuersiam non ignorare con-
uenit. Hinc enim vident hodiè duo præcipuè funda-
menta esse consubstantiationis, *Vbiquitatem & Ver-*
ba Christi. *Vbiquitas* suprâ in explicatione articulo-
rum de vnione personali naturarum in Christo, de
ascensione in cælum, & de sessione ad dexteram sa-
tis est refutata. *Verba Christi* consubstantiationem
nec sonant, nec ferunt, ipsis pontificiis testibus. Ne-
que vbiquitarij hoc dissimulant in scriptis suis. Ideò
enim vbiquitatem inuenerunt, quia viderunt funda-
mentum suæ opinionis in verbis Christi nimis ruino-
sum esse.

Christus dixit: *Hoc est corpus meum, quod pro vobis tra-*
ditur. Hæc verba consubstantiatores, neq; quoad li-
teram, neq; quoad sensum retinent dicentes: *In hoc,*
cum hoc, sub hoc est corpus meum. Non igitur nobis o-
pus est aliis argumentis ad refutationem cōsubstan-
tiationis, quam ipsis verbis Christi, ad quæ eos reuo-
camus, & sic argumentamur: Christus non dixit: *In*
hoc pane est corpus meum, sed: *hoc est corpus meum*: nec
idem est harum locutionum sensus, cum illa, quid
sit in pane, & vbi sit corpus Christi: ista, quid sit
ipse

*Duo præci-
pua funda-
menta con-
substantia-
tionis.*

*Consub-
stantiatio
verbis Chri-
sti euerti-
tur.*

ipse panis in eucharistia declaret. Ergo consubstantiatores, qui docent, quòd in pane, non autem, quòd ipse panis sit corpus Christi: nec *ἡ ἰδέα*, nec sententiam Christi retinent.]

Obiectionum pro consubstantiatione refutatio.

Obiect. 1. Vñtatissima locutio est, cùm res duz coniunguntur, altera apparens, altera non appatens simul dantur, vt ea solum nominetur, quæ non apparet, vt de loculis pecunia plenis: *hoc est pecunia*, de vini cantharo, *hoc est vinum*. Christus in cœna eodem modo duas res coniunctas, panem & corpus suum porrigens eam saltem, quæ non apparebat sub pane, nominavit, dicens: accipite: *hoc est corpus meum*. Ergo locutio Christi est vñtatissima & propria: nec indiget vlla explanatione.

Argumentum Schenkelii colloq. Mulbr. lat. pag. 159.

Resp. 1. ad maiorem: Est vñtatissima, &c. nimirum, cùm constat, rem non apparentem, quæ nominatur, in altera apparente contineri, sicut constat, pecuniam esse in loculis, vinum in cantharo. Secus, nec vñtatè, nec perspicuè, nec verè dicitur de vacua crumena, *hoc est pecunia*, &c. Atqui nondum constat, nec hactenus probârunt cōsubstantiatores corpus Christi latuisse in pane, cùm de eo diceret Christus: *hoc est corpus meum*: sicut constare oportet, pecuniam in crumena, vinum in vase contineri, cùm dicitur: *hoc est pecunia*, *hoc est vinum*. Nos contra asserimus, corpus Christi in prima cœna non latuisse in pane, sed mensæ accubisse, & nunc in cœlo esse, donec indè redeat ad iudicium. Est ergo petitio principij.

2. *Minor falsa est.* Christus enim non corpus suum, sed panem de mensa acceptum & fractum discipulis porrigens, dixit: accipite, *hoc (id est, hic panis) est corpus meum*. Probatur 1. quia dicitur: *hoc poculum est novum testamentum*. 2. Paulus particulam hoc de pane explicat, dicens: *panis quem frangimus, est communicatio corporis Christi*. 3. quia panis & corp⁹ Christi simul nec propriè nec figuratè, verè sunt corpus Christi, & affingeretur Christo inanis *ταῦτολογία: corpus meum est corpus meum*.

3. *Nega-*

3. Negamus consequentiam, quia plus est in conclusione, quàm in præmissis. Concludunt vñtatissimam & propriam esse locutionem. At hæc duo non idem valent. Potest enim vñtatissima locutio esse figurata: sicut vñtata, & tamen synecdochica est hæc ipsa: *hoc est pecunia: hoc est vinum*. Quis enim sic infinit, vt credat vel loculos solos, vel loculos cum pecunia propriè pecuniam esse. Sic vñtata & nota erat discipulis locutio sacramentalis de paschate. *Vbi vñt, Et paremus tibi pascha?* Et tamen non loquuntur propriè, sed figuratè, tribuentes signo nomen rei signatur per metonymiam sacramentalem. Tantùm ergo sequitur, verba Christi fuisse discipulis vñtata, perspicua & nota: non autem fuisse propriè, ad literam, & sine omni tropo intellecta.

Matt. 26. 17

Obiect. 2. Christus dixit: *hoc est corpus meum*. Christus autem est verax. Ergo ei est credendum sepositum philosophico acumine: & per consequens verbarius simpliciter, vt sonant, ad literam sunt intelligenda. *Resp. 1.* Est fallacia non causæ. Nam veritas Christi tantùm facit, vt verba eius sint vera & verissima, quibus seposito philosophico acumine credendum est: non autem, vt sint propria, & ad literam accipienda. Nam etiam qui figuratè loquitur, verax esse potest: sicut Christus non mirus erat verax, imò veritas ipsa cum diceret: *Ego sum lux mundi: ostium ouilis: pastor bonus, & c.* Verax, pater meus agricola, & c. palmitem: quam cum diceret: *hoc est corpus meum*. Et explodendi ex scholis sunt, qui dicere audent, figuratas locutiones esse mendacia. 1. per *plurimorum*: Christus est verax: ergo non dixit corpus suum latere in pane, cum omnes discipuli viderent, id mensæ accumbere. 3. per *plurimorum*. Verba sunt accipienda simpliciter: ergo non est eis affingenda glossa pugnans cum litera, quòd in, cum, sub pane sit corpus Christi, vñl quòd panis sit corporis Christi latibulum.

Obiect. 3. Christus est omnipotens. Ergo potest efficere, vt corpus suum sit realiter in pane. *Resp.* A posse ad inesse non valet consequentia. Non est quæ-
stio,

Quid Christus possit, sed quid velit. Nusquam promissit corporis sui presentiam in pane vel in loco panis. Nihil ergo derogatur eius omnipotentiz, cum presentia talis non creditur. *Insp.* Panis est in loco cœnz præsens. Panis est corpus Christi. Ergo corpus Christi est in loco cœnz præsens. *Resp.* Mutato genere prædicationis non valet consequentia. Minor est figurata etiam aduersariorum confessione. Nam Iacobus Andreæ in disputatione Mulbr. cum aliter elabi non posset, expressè confessus est hanc esse figuram: *panis est corpus Christi*. Sed istam hoc est corpus meum, esse propriam. [Idem Andreas postea scripsit, hanc phrasim; *panis est corpus Christi* esse propriam si- netropo intelligendam. An non hoc est flare calidum & frigidum ex eodem ore?]

Protoc. Lat. pag. 160.

Nota spiri- tum con- tradictio- nis.

Obiect. 4. Verba Christi non sunt mutanda. Christus dixit: *hoc est corpus meum*. Ergo non debet loco verbi *est*, poni verbum *significat*. *Resp.* 1. Concedimus totum, Non enim pro *est* ponimus *significat*, nec verba Christi mutamus: sed, ut sunt à Christo pronuntiata, retinemus. Dicimus verò hanc esse earum verà & genuinam sententiam, quòd panis sit corpus Christi symbolice, h e, quòd sit sacramentum seq. signum corporis, seu, quòd significet corpus Christi. Sic enim ipse Christus ea interpretatur: *hoc facite in mei recor- dationem*: & Paulus: *hoc poculum est nouum testamen- tum in meo sanguine*: & Tertullianus: *Acceptum panem & distributum discipulis corpus suum illum fecit*: *hoc est corpus meum* dicendo, *hoc est figura corporis mei*. Et Ambrosius: *Hæc oblatio est figura corporis & sanguinis Do- mini*: & Augustinus: *Non dubitauit Dominus dicere*: *hoc est corpus meum*: cum daret signum corporis sui. 2. Re- torquemus argumentum: Verba Christi non sunt mutanda. Ergo falsa est glossa transubstantiatorum: *sub his speciebus est vel continetur corpus meum*: & glos- sa consubstantiatorum: *in, cum, sub hoc pane est corpus meum, inuisibiliter præsens*. 3. Denique non sunt mu- tanda, nempe in alium sensum, quam Christus vult. Septem sunt mutanda, id est, rectè interpre- tandas

Lib. 4. cons.

Marc.

Lib. 4. c. 4.

5. de Sac.

Cot. ad Rom.

cap. 12.

Matt. 5. 29. tunda: vt cum dixit: *Erne oculum, &c. Auferenti am-*
40. tam, da & pallium, &c. Verba enim sunt intelligenda
 pro natura rerum.

Obiect. 5. Verba testamentorum propriè sunt in-
 telligenda, ne detur occasio litigandi de voluntate
 testatoris. Cernà est nouum testamentum. Ergo, &c.
Resp. ad maiorem: Verba testamentorum sunt intel-
 ligenda propriè, nempe ea, quæ propriè sunt dicta:
 figuratè verò, quæ sunt dicta figuratè. Si dicant o-
 mnia, *negatur maior.* Satis est, testamentorum verba
 & phrasæ esse claras & perspicuas, etsi sæpè non sint
 propriæ, sed figuratæ. Cum enim de testatoris men-
 te & voluntate constet, frustrà disputatur de litera.
 Sic Deus in veteri testamento locutus est figuratè de
 circumcisione, de agno, de sacrificiis. Et Christus in
 nouo testamento figuratè dixit: *accipite, bibite, hoc*
poculum est nouum testamentum in meo sanguine. Est
 enim duplex figura 1. synecdoche, cum iubet bibere
 poculum, hoc est, *vinum in poculo:* 2. metonymia,
 cum poculum vocat nouum testamentum, hoc est,
 reconciliationem generis humani cum Deo, sangui-
 ne suo sancitam.

Obiect. 6. Manducatio panis est oralis. Manduca-
 tio corporis est etiam manducatio panis. Ergo man-
 ducatio corporis etiam est oralis. *Resp.* Minor vel fi-
 gurata vel falsa est. Figurata est sic intellecta: man-
 ducatio corporis est res significata & obliquata man-
 ducatione panis. Sic nihil sequitur mutato genere
 prædicationis. Propriè verò intellecta est falsa. Nam
 manducatio panis est externa, corporalis & visibilis:
 manducatio verò corporis est interna, spiritalis, &
 inuisibilis. Propriè igitur vna manducatio esse non
 possunt: sed sicut res signata est distincta à signo, sic
 vtriusque perceptio est distincta, tamen si vtrique
 simul sit in vsu legitimo.

Obiect. 7. Quod nos viuificat & nutrit, id necesse
 est intra nos recipi. Corpus & sanguis Christi viuifi-
 cant nos. Ergo corpus & sanguinem Christi necesse
 est intra nos recipi, he, ore manducari & bibi. *Resp.*

Ex pu-

Ex puris particularibus nihil sequitur. *Vel ad maiorem*: quod nos nutrit seu vivificat naturaliter, hoc est, per contactum corporalem, ut cibus naturalis, non nutrit, nisi accrescat substantiæ corporis nostri. Sed longè aliter de animæ nutritione, quæ spiritualis est, loquimur. Christi corpus nequaquam nutrit nos naturaliter. Non enim receptum intra nos vivificat nos, efficiendo in nobis novas qualitates, sicut pharmacum aliquod: verum nos nutrit & vivificat Christi corpus, modo ab illa naturali nutritione diverso: & prout modus nutriendi nos requirit, ita nos corpus Christi recipimus. Modus ille, quo corpus & sanguis Christi nos nutrit, est 1. *ratio meriti*. Pro nobis enim Christi corpus est traditum, & sanguis Christi effusus: & propter hæc nos æterna vita donamur. Hoc igitur modo corpus & sanguis Christi nos vivificat, ut meritum. 2. *Vivificat* nos, dum corporis & sanguinis Christi meritum recipimus vera fide, hoc est, dum propter illud nos habituros vitam æternam credimus. Fides hæc nititur Christo pendente in cruce, non autem corporaliter in nobis habitante. 3. *Vivificat* nos, cum idem spiritus per fidem non unit Christo, & similia in nobis operatur, quæ & in Christo. Nam nisi Christo simus insiti, Deo non placemus. Ea enim lege vult nos recipere in gratiam, & nobis peccata remittere, ut per fidem spiritus sancti virtute Christo simus coniuncti & insiti. Non igitur requiritur illapsus vel ingressus aliquis corporis & sanguinis Christi in nostra corpora ad nos vivificandos.

Insp. Non tantum animæ, sed etiam corpora nostra pascuntur corpore & sanguine Christi ad immortalitatem. Ergo non tantum animus, sed etiam corpora oportet manducare & bibere. Corpora autem nostra manducant & bibunt oraliter, &c. *Resp.* Maior omissa est falsa universaliter. Quicquid pascitur corpore Christi id manducat illud, &c. *An n. crucis tum,* vel cubitus tum idem comedit, quia nutritur cibo, quem per os ingeris? *Ratio* est manducationem per os fieri,

fieri, quòd instrumentum à natura est ad hoc factum, ut per id nutrimentum vniuerso corpori suggeratur. Sic non necesse est corpora nostra ore manducare corpus Christi, vt eo pascantur ad immortalitatem: satis est os fidei cibum spiritualem accipere, vt spirituale nutrimentum ac vita in totum hominem transfundatur.

QVÆST. LXXIX. *Cur ergo Christus panem, appellat suum corpus, calicem verò suum sanguinem, seu nouum fœdus per suum sanguinem: Paulus item panem & vinum consumptionem corporis & sanguinis Christi?*

RESP. Christus non sine graui causa sic loquitur: videlicet non solum vt nos doceat, quemadmodum panis & vinum corporis vitam sustentant: sic etiam crucifixum suum corpus & effusum suum sanguinem, verè esse animæ nostræ cibum ac potum, quoad vitam æternam nutriatur^a: Verùm multò magis, vt hoc visibili signo ac pignore nobis certum faciat, nos non minùs verè corporis & sanguinis sui, per operationem spiritus sancti, participes esse, quàm sacra ista symbola, in eius memoriam, ore corporis percipimus^b. Tum etiam, quòd eius passio & obedientia, tam certò nostra sit, quàm si ipsimet pro nostris peccatis pœnas dedissemus, & Deo satisfecissemus.

^a Iohan. 6. 55. ^b 1. Corinth. 10. 16.

EXPLICATIO.

Cùm neq; *peruocia* neque *omuoia* verbis Christi significetur; quæritur cur ergo panis dicatur corpus Christi.

Christi, calix sanguis Christi, h e, cur nomina retum
signatarum tribuantur signis.

Quæ sunt causæ propter quas Christus sic loquitur: 1. propter similitudinem seu analogiam, quam inter se habent panis & corpus Christi. 2. propter certitudinem seu confirmationem coniunctæ exhibitionis signi & rei signatæ in vero usu. *Analogia* panis & corporis Christi in his præcipuè consistit: 1. Vt panis & vinum nutriunt corpus ad hanc vitam: ita corpus & sanguis Christi nutriunt animam ad vitam æternam. 2. Vt panis & vinum percipiuntur ore: sic corpus & sanguis Christi fide, quæ est os animæ: 3. Vt panis non deglutitur integer, sed manducatur fractus: ita corpus Christi percipitur mactatum in cruce. 4. Vt panis & vinum sine appetitu non profunt vescenti, sed oportet afferre famem & sitim ad mensam: ita corpus & sanguis Christi non profunt, nisi esurientibus & sitientibus iustitiam. 5. Vt ex multis granis fit vnus panis, & ex multis acinis vnum vinum: sic nos per hæc symbola multi efficiamur vnum corpus, & in vnum corpus coalescimus cum Christo, & inter nos. *Certitudo* seu obfignatio fidei similiter causa est, cur de signis dicatur, quod est rei significatæ proprium. Testamentum signa, sacrificium Christi peractum esse, & quidem in nostram salutem, tam verè, quàm verè habemus signa: imò nos pasci crucifixo corpore & effuso sanguine Christi tam verè, quàm verè sacra ista symbola corporis & sanguinis Christi percipimus.

*Analogia
panis &
corporis
Christi in
Eucharistia.*

QUEST. LXXX. Quid interest inter cænam Domini & missam papisticam? *Dominica XXX.*

RESP. Cæna Domini nobis testatur, nos perfectam remissionem omnium nostrorum peccatorum habere, propter vnicum illud Christi sacrificium, quod ipsemet semel in
Oo cruce

crucepergit^a: Tum etiam nos per spiritum sanctum inferi Christo^b, qui iam secundum naturam suam humanam, tantum in cœlis est ad dexteram patris^c, ibique vult à nobis adorari^d.

In missa autem negatur, viuos & mortuos habere remissionem peccatorum propter vnicam Christi passionem. nisi etiamnum quotidie Christus pro ipsis à sacrificiis offeratur: Tum etiam docetur, Christum corporaliter sub speciebus panis & vini esse, ideoque in illis adorandum esse^e. Atque ita ipsum Missa fundamentum, nihil aliud est, quàm abnegatio vnici illius sacrificij & passionis Iesu Christi, & execranda idolatria^f.

^a Hebr. 10. 10 12. & 7. 26. & 9. 12. 25. Iohan. 19. 30. Matth. 26. 28. Luc. 22. 19. ^b 1. Corinth. 10. 13. 16. & 6. 17. ^c Coloss. 3. 1. Hebr. 1. 3. & 8. 1. ^d Matth. 6. 20. 21. 10. Iohan. 4. 21. & 20. 17. Luc. 24. 52. Act. 7. 55. Coloss. 3. 1. Phil. 3. 20. 1. Thessal. 1. 9. ^e In canone Missæ & de consecr. distinct. 2. Consul. Trid. sess. 13. 5. ^f Hebr. 9. 26. & 10. 12. 14.

EXPLICATIO.

Necessaria est hæc quæstio, propter errores & horribiles abusos, qui per Missam irreperunt in ecclesiam. Aliàs quæritur, cur missa sit abolenda. Sed hîc ista quæstio continetur: quia discrimina seu antitheses cœnæ Domini & missæ sint totidem causæ, cur missa sit abolenda. Cùm enim habeat tam multa pugnantia cum cœna Domini: non debet cum ea confundi, nec eius loco in ecclesia obrudi, nec à piis magistratibus in ecclesia ferri, sed aboleri. Sed prius de nomine missæ paucula dicamus. Missam

sam aliqui deducunt ab Hebræo מִסָּח, quod signi- *Missæ etymologia.*
 ficat tributum seu oblationem spontaneam מִסָּח
tribus, quod à quaque persona pendi consuevit. Vox
 constructa habetur Deuteronom. 18. 10. *Missæ tibi*
bath sadechâ, hoc est, oblationem spontanea manu tua.
 Sic autem appellatur ea oblatio quasi annuum tri-
 butum, quod tamen spontaneum erat. Alij interpre-
 tantur sufficientiam, nimirum ut daretur, quod sa-
 tis esset: & fortasse verius, quia Deuter. 15. 8. Do-
 minus præcipit Israëlitis, ut manum suam pauperi ope-
 riant, & ei mutuent, quod sufficit: Id Chaldæus pa-
 raphrastes interpretatur *missæ*: Hinc illi nostri mis-
 sam dictam esse putant, quasi sit tributum & oblatio
 spontanea, quæ passim Deo in ecclesia pro vivis &
 mortuis offeratur. Sed id non est verisimile. Con-
 stat quidem ecclesiam voces nonnullas ab Hebræis
 mutuatas esse, ut *sathan*, *osanna*, *sabaoth*, *halleluia*,
pascha, &c. Sed hæc & similes voces ad latinam eccle-
 siam non venerunt, nisi per græcam: ideo in nouo
 testamento græcè conscripto etiam reperiuntur;
 neque nosillas hebræas voces habemus ad no-
 stram ecclesiam deriuatas, quas ecclesia græca prius
 non habuerit. Si quoque patres græcos excutia-
 mus, nunquam ab eis vox *missæ* usurpata reperie-
 tur. Ideo *missæ* nomen ab Hebræis deductum non
 opinor.

Missæ igitur nomen, quod utique latinum est,
 sumptum videtur ex patribus, qui *remissam* dixe-
 runt pro *remissione*, ut Tertullianus: *Diximus Lib. 4. con.*
(inquit) de remissa peccatorum. Et Cyprianus. *Marc.*
Qui remissam peccatorum, erat daturus, lauacro re- De bono
generationis defungi non dedignatus. Idem: *Qui patient.*
blasphemat spiritum sanctum, remissam peccatorum non Lib. 3. epi.
habet. Ut ergo dixerunt *remissam* pro *remissione*, 14.
 sic *missam* pro *missione* dixisse videntur. A mitem-
 do igitur nomen habet. Sed hic rursus variant.
 Alij enim volunt *missam*, quasi *missionem*, ab an-
 tiqua consuetudine actuum ecclesiasticorum, quæ à

græcis ecclesiis ad latinas defluxit, quod finitis concionibus & lectionibus, ante consecrationis mysterium diaconus foras mittebat, hoc est, exire iubebat catechumenos, energumenos & excommunicatos, alta voce clamans: *Si quis catechumenus remanet, exeat*, atque ita missa videtur dicta quasi missio, quia

3. scilicet erat postrema pars actionum sacrarum. Alij missam quasi *dimissam* vel *dimissionem* dictam putant à formula dimittendi cœtus ecclesiasticos: quia finitis precibus & ritibus clamabat diaconus: *Ite, missa est*. Alij à missis eleëmofynis seu collectis, quæ in laudibus sacra mittebantur, & dicebatur: *Ite missa est*, scilicet collecta vel eleëmofyna, quæ mittebatur & dabatur pauperibus. Summa, quod in ecclesia post missionem siue catechumenorum siue eleëmofynarum agebatur, *missam* appellârunt. [Lombardus aliter *Missæ* (inquit) *dicitur*, eò quòd *caelestis nuncius ad consecrandum vniuscuique corpus adueniat, iuxta dictum sacerdotis dicentis*: Omnipotens Deus, iube hæc perferri per manus sancti angeli tui in sublime altare tuum, &c. Idcirco *nisi angelus venerit, missa nequaquam iure vocari potest*. Videte ineptias. Idem: *Missæ dicitur*, vel quia *missa est hostia, cuius commemoratio fit in illo officio*. Unde dicitur, *Item missa est id est: sequimini hostiam, quæ missa est ad caelestia, tendentes post eam*: vel quia *missus caelestis venit ad consecrandum dominicum corpus, per quem ad altare caeleste deferretur hostia*: Unde & dicitur: *Ite missa est*.]

Lib. 4. dist.
15.

Lib. 4. dist.
24.

Nos abiicimus missam cum vocabulo, quia cœnz dominicæ non competit, quæ cum missa nihil habet commune, quamvis eo veteres scriptores aliqui sint vsi. Nec isto vocabulo nobis est opus. Habemus alias appellationes huic mysterio convenientissimas, quæ in scripturis exstant. Vocatur enim *cena Domini*, *mensa Domini*, *fractio panis*, &c.

Iam videamus discrimina cœnz Domini & missæ papisticæ, eaque prorsus inter se contraria: & propter quæ missa debeat omninò aboleri. Sunt autem tria præcipua, quæ in catechesi explicantur:

I. Cœna

I. Cœna Domini testatur, nos habere plenariam remissionem peccatorum, & iustificationem gratis, perfidem, propter unicum sacrificium Christi in cruce peractum, iuxta dicta: *Panis est corpus Christi pro nobis traditum: poculum sanguis Christi pro nobis effusus in remissionem peccatorum: Hec facite in meam recordationem: Mortem Domini annunciate donec Veniat.* Id fecit semel, cum semetipsum obtulit. Per propriam sanguinem ingressus est semel sacrarium, aeternam redemptionem nactus. Alioqui oportuisset eum sæpe passum esse a condito mundo: nunc autem semel in consummatione mundi ad abolendum peccatum per immolationem sui ipsius patefactus est. Quia voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi, semel factam. Hic verò una pro peccatis oblata Victimam in perpetuum sedet ad dexteram Dei. Unica enim oblatione consecrauit in perpetuum eos, qui sanctificantur.

Heb. 7. 27.

Heb. 9. 12.

Heb. 9. 26.

Heb. 10. 10.

Ibid. 22.

Ibid. 14.

Contrà verò missa negat viuos & mortuos habere remissionem peccatorum per & propter unicum Christi oblationem, nisi etiamnum quotidie à sacrificulis Christus Deo offeratur. Sic enim habet canon, quem vocant minorem: *Suscipe sancte pater omnipotens aeternae Deum hanc immaculatam hostiam, quam ego indignus famulus tuus offero tibi Deo meo, viuis & vero, pro innumerabilibus peccatis, & offensionibus, & negligentis meis, & pro omnibus circumstantibus: sed & pro omnibus fidelibus Christianis viuis atq; defunctis, Et mihi & illis proficiat ad salutem in vitam aeternam. Et canon maior: Memento Domine famulorum famularumque tuarum N. N. & omnium circumstantium, quorum tibi fides cognita est, & nota deuotio, pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis, pro se suisq; omnibus, pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis & incolumitatis suae, &c. Quid opus fuit Christum se ipsum offerre, si oblatio sacrificuli valet pro redemptione animarum?*

II. Cœna testatur, Christum iuxta articulos fidei, humana nitate sua esse in cœlis ad dexteram patris,

nec delitescere sub accidentibus elementorum: sed exhibere nobis in cœna corpus & sanguinem suum manducandum & bibendum fide, & nos sibi inferere per spiritum sanctum, ut in ipso maneamus, & ipsum manentem in nobis habeamus: iuxta dicta: *Qui ag-*
glutinatur Domino, unus est spiritus. Panis quem frangi-
mus, nonne est communio corporis Christi? Talem habe-
mus pontificem, qui confedit ad dexteram throni ma-
gnæ gloriæ. Nam si esset in terra, ne sacerdos qui-
dem esset.

1. Cor. 6. 17

2. Cor. 10. 16

Heb. 1. 3.

8. 1.

ibid. 9. 4.

Aug. 1. 1. 1.

In missa contra docetur, panem & vinum vi consecrationis mutari in corpus & sanguinem Christi, & hæc in actu consecrationis ab angelo deferri à cœlo, latere corporaliter sub speciebus panis & vini, manibus sacerdotis realiter gestari, tractari, & à communicantibus oraliter sumi. Hæc figmenta pugnant cum articulis fidei, de incarnatione, de ascensione, de intercessione, de reditu ad iudicium: & cum natura sacramentorum, in quibus necesse est symbola manere, non naturam amittere, ut supra est demonstratum.

III. Cœna docet, Christum esse adorandum in cœlo ad dexteram patris. Cœna enim non conuellit, sed confirmat articulos fidei, & doctrinam totius evangelij, Christum esse querendum & adorandum SVRSVM: *Quare qua SVRSVM sunt, VBI Christus est ad dexteram Dei sedens* Et Stephanus cum lapidaretur, Christum vidit, & adoravit SVRSVM ad dexteram Dei stantem. Verus quoque ecclesia cecinit in Liturgia: SVRSVM CORDA habemus ad Dominum.

Col. 3. 1.

Act. 7. 55.

Missæ contra docet, Christum esse adorandum in pane: quæ adoratio haud dubiè est idololatrica. Est enim adorare, ad panem dirigere adorationem animo, mente, cogitatione, & quantum fieri potest, gestu corporis ad locum, in quo est panis, & eò conuersos per stantem reuerentiam Christo, tanquam ibi presentem magis quàm alibi: Sicut olim adorabant Deum ad arcam, conuersi ad eam animis, & quantum fieri poterat, etiam gestu corporis. Hoc esse idololatricum.

patet.

patet: 1. Quia nulla creatura potestatem habet alligandi adorationem ad ullam rem aut locum, in quo vel ad quam Deus non iussit expresso verbo se adorari, & exauditionem promissit. Hinc manifesta est causa discriminis, cur Iudei dirigentes adorationem ad propitiatorium, simul tamen in spiritu adorantes, verum Deum rectè colebant, & ex promissione certè rant de exauditione. Adorantes autem in Dan & Bethel, & in excelsis & in templo Samariæ, erant idololatæ, nescientes quod adorabant: & huius rei causa fusiùs explicatur 2. Reg. 17. 9. 2. Quia in nouo testamento omnis adoratio, quæ sit alligata ad certum locum in terra, omninò sublata est tantumq; spiritualis requiritur: excitata à spiritu S facta in vera agnitione & fide. Hæc docet Christus Ioh. 4. *Vos adoratis, quod nescitis: nos adoramus, quod scimus. Sed venit hora, quando neq; in monte hoc, neq; hierosolymis adorabitis patrem: Sed veri adoratores adorabunt eum in spiritu & veritate.* Cum dicit: *in spiritu, non in monte hoc, non hierosolymis,* tollit adorationem alligatam loco in terris. Itaq; tollere ac detestari nos quoque debemus impium istud commentum de corporali præsentia Christi in pane, quod idololatriæ adorationis est fundamentum. Posito enim quòd Christus sit corpore præsens in pane (siue id fieri dicatur *μυστήριον* siue *συνωστία*) stat adoratio papistica. Sicut enim olim ante ascensionem nò tantum licebat, sed etiam oportebat adorare Christum, quocunq; erat loco: ita nunc, si est in pane, ad panem oportet adorari, siue videatur siue non. Multo enim magis voci diuinæ, quam vllis sensibus credendum esset, si qua hæc doceret Sed & vice versa tollitur corporalis præsentia Christi in pane, sublata ex ipsius Domini mandato hac terra papistarum adoratione Christi sub panis & vini speciebus eorum iudicio latens.

Ubiq; arq; excipiunt, Christum adesse in pane, non ut adoretur, sed ut manducetur: nec iussisse se adorari in pane, sed manducari: Resp. Est petitio principij in utroque. Neutrum enim iussit. Si est in pane, oportet

eum ibi adorari, propter mandatum generale: *Adorant eum omnes sancti angeli eius. Dominum Deum tuum adorabis.* Fingunt ergo Christum in pane, quem non liceat adorare. Hæc est manifesta impossitura. Ideo Musculus & alij, ut hunc nodum soluant, procidunt coram pane, & in eo Christum adorant. *Instat Hebræus*, diuinitatem non adorari in omnibus creaturis, licet in omnibus sit præsens: ergo nec humanitatem necesse esse adorari in pane, licet in eo sit præsens corporaliter. *Resp.* Est dissimilitudo in exemplis. Adoratio diuinitatis non est alligata omnibus creaturis: Est verò alligata humanitati assumptæ, tanquam proprio templo. Vbiunque igitur est Christi humanitas, ibi diuinitas in ea, & cum ea vult adorari. Et quidem hoc certissimo argumento vbiquitas humanitatis euertitur. Cum enim humanitas in omnibus creaturis, & vbique non sit adoranda: sequitur eam non esse vbique præsentem in omnibus pyris, pomis, funibus, caseis, cantharis, ut scripserunt vbiquitarij.

*Vbiquitas
humanitatis
euertitur
ab adorariis.*

Eadem discrimina D. Ursinus anno 69. sic tradidit:

1. Coena testatur, solum sacrificium Christi iustificare. Sacrificuli dicunt, suam missam iustificare ex opere operato.

2. Coena docet, Christum semetipsum offerendo nos redemisse. Sacrificuli dicunt, nos redimi per Christum ab ipsis oblatum.

3. Coena docet, salutem nostram vno sacrificio Christi perfectam esse. Sacrificuli dicunt, eam perfici infinitis missis.

4. Coena docet, nos Christo inseri mediante spiritu sancto per fidem. Missa mentitur Christum in nos ingredi corporaliter, seu nos Christo inseri per corporalem illapsum.

5. Coena docet, Christum sacrificio suo peracto ascendisse in cælum. Missarij volunt, eum corpore suo esse in altari.

6. In cœna panis & vinum manent & non mutant substantiam, quia sacramenta retinent & non mutant substantiam signi. Missarij docent, panis & vini substantiam aboleri, manentibus tantum accidentibus.

7. Finis cœnæ est confirmatio fidei in Christum & eius vnicum sacrificium. Missæ finis est confirmatio opinionis de opere operato, & abnegatio sacrificij Christi.

Cœna docet, Christum esse adorandum sursum in celo. Missarij adorant sub speciebus panis & vini. Hæc discrimina ostendunt missam papisticam in fundamento nihil esse aliud, quam abnegationem unici sacrificij Christi, & horribilem idololatram.

Hæc porro discrimina plurimas & grauissimas ostendunt causas, propter quas missa papistica debeat tolli, aboleri, & procul ex ecclesia eliminari, videlicet:

Causa cur missa sit abolenda.

1. Missa papistica est multiplex deprauatio vel potius abolitio totius ritus à Christo instituti, hoc est, cœnæ Domini. Eripit enim calicem populo, & addit multas ineptissimas nugas, ignotas apostolis, & piz antiquitati: cum tamen nulla creatura habeat potestatem instituendi sacramenta, vel commutandi aut abolendi constitutiones diuinas.

2. Missa tollit signum & sacramentum ipsum, quia transformat signum in rem signatam: negat adesse panem & vinum: sed dicit esse carnem & sanguinem Christi substantialiter: quod pugnat cum natura sacramentorum, quæ non patitur aboleri signorum substantiam nec requirit physicam annexionem signorum & rerum: proinde nec requiritur transubstantiatio, vel præsentia corporalis in cœna: quæ nimirum nos deducit ad Christum crucifixum, & iam in celo regnantem, atque inde sese nobis communicantem.

3. Opinio operis operati: quod sacrificuli fingunt, missam esse sacrificium ἱλασµόν, hoc est, propiti-

pitiatatorium, quod sua dignitate mereatur remissio-
nem peccatorum ipsis & aliis, ex opere operato: cum
hoc ne quidem Mosais sacrificiis, sed vnico sacri-
ficio filij Dei semel facto competat, ad quod cœna
Domini nos deducit & remittit: missa verò abducit

Cœna pa- & auocat. Patres quidem cœnam aliquando vocant
tribus est sacrificium, sed *ἡ χρεία τοῦ*, non autem *ἡ ἀσκήσις*, vt vo-
sacrificiam lunt pontificij Et est quidem cœna illud ipsum sacri-
ἡ χρεία τοῦ ficium quod Christus obtulit, sicut panis est illud ip-
sum corpus quod Christus tradidit pro nobis, ve-
rùm sacramentaliter. At missarij faciunt missam sa-
crificium non ipsum, quod Christus obtulit, sed di-
uersum: quia dicunt esse incrementum quo impetretur
remissio peccatorum. Ergo sacrificium Christi cru-
entum reuera abnegant, dum negant, Christum per-
fectè meruisse remissionem peccatorum, & fingunt
aliud sacrificium pro peccatis: quantumvis dicant se
non offerre aliam victimam, quàm Christus obtulit.
Nam aliud est vnā victimam semel offerri, & qui-
dem sufficientem ad tollenda omnia peccata: quod
de Christi victima dicit scriptura: aliud verò, eandem
victimam sæpius offerri, quod victimæ Christi non
competit. Contradictoria enim sunt, dicere, hoc sa-
crificium solum sufficit ad remissionem peccatorum:
& hoc sacrificium cum aliis offertur pro peccatis.

4. In hoc errore latet alius, quòd fingunt se etiam
absentibus, vel mortuis, & in purgatorio existētibz
posse impetrare remissionem peccatorum, & redem-
tionem animarum: cum cōtra verbum Dei dicat nos
superinduendos esse in cœlis, si induti non nudi repe-
riamur in terris, & iudicandos, quales reperti fuerim-
us in huius vitę excessu. Quando enim istinc excessum
fuerit (dicit Cyprianus) nullus iam penitentia locus est, nul-
lus satisfactionis effectus: hic vita aut amittitur aut tene-
tur: hic salutis aterna cultus Dei & fructus fidei prouidetur.

Cont. Do-
ctr.

5. Item alius, quòd fingunt, se opere illo non tantū
mereri remissionem peccatorum, sed etiam alia be-
neficia, vt sanationem ægrotantium hominum, pec-
corum, equorum, bouum, porcorum, &c. Fingunt igitur in
missa

missa conferri bona toto genere diuersa ab iis, quæ in euangelio promittuntur, & sacramentis obsignantur.

6. Missa pugnat cum sacerdotio Christi. Solus Christus habet potestatem se ipsum offerendi. Contra missarij fingunt, filium Dei posse offerri etiam ab alio quàm à seipso & se eum offerre Deo patri: cum tamen nulla creatura sit eius dignitatis, vt possit sacrificare filium Dei. Sacerdos. n. superior est victima. Qui ergo voluit

esse sacerdotes offerentes Christum, id se supra hunc offerunt. *Exciptiunt*: se non mactare, sed tantum offerre & exhibere filium patris, vt propter ipsum remittat peccata: atq; ita applicare tantum vnicū illud sacrificiū.

Resp. Satis est, quod dicunt, se Christum suis manibus offerre. Manet. n. quòd se constituent sacerdotes, qui filium Dei offerunt victimā: & sic se supra filium Dei constituent. Nec refert, quòd negant se eū mactare. Offerebantur olim à sacerdotibus multa, quæ non mactabantur, sed duntaxat immolabantur, vt placentē.

liba, & c. Iudæi quidem mactarunt Christū, sed ipsum non sacrificarunt: ipse autē volens mactatus est, eoq; seipsum sacrificauit: *Se ipsum per spiritū aternū obtulit* Heb. 9. 14.

inulpatum Deo: & quidem semel se obtulit victimam patri pro nobis Christus. *Semel oblatus est, & peccata* Heb. 9. 28.

multorum tolleret: altera vice absq; peccato cōspicietur iis, qui ipsum expectant ad salutem. Vna pro peccatis victima Heb. 10. 12.

in perpetuum sedet ad dextram Dei. Contra hæc manifesta scripturæ testimonia missarij volunt Christum sæpius offerre: Volunt eum sacrificare: nō autem mactare. At sacrificiū, id est, sine mactatione non potest esse.

Nam absq; sanguinis effusione nulla fit remissio. *Sacrificiū*

7. Missa pugnat cū articulis fidei de veritate naturæ Christi, de vera ascensione in cælū: de reditu eius ad iudiciū. Astringit. n. Christo corp^o ex pane factū: fingit Christū corporaliter latere sub specieb^{us} panis & vini. *potest esse absq; sanguine.*

8. Missa pugnat cum cōmunionē sanctorū cū Christo. *Hebr. 9. 22.*

Fingit. n. execrabile commentū, Christi corpus in corpora illabi, & tādū in ventriculo nostro manere, quādiu manēt indigestæ species panis & vini. Cœna verò docet, nos per S. S. fieri mēbra Christi, & ipsi inferi.

9. Denique missa pugnat cum vero Dei cultu:

quia statuit adorationem idololatricam in pane, de qua supra est dictum. Alligant enim pontificij adorationem ad rem, ad quam ipse Christus eam expresso verbo non alligavit: & sic profitentur se idololatrias: non minùs, quàm si Christum adorarent ad parietem: aut si coram columna procidentes eum adorarent.

Ex his constat, missam esse idolum ex variis, iisque horrendis erroribus & blasphemis ab antichristo conflatum, & in locum cœnæ Dominicæ substitutum: proinde rectè ac necessariò rursus aboleri.

Obiect. 1. Missa est applicatio sacrificij Christi: Ergo non tollenda. *Resp.* Negatur antecedens: quia sola fide applicatur nobis meritum Christi: sicut ipse *Christus per fidem habitat in cordibus nostris.*

Eph. 3. 71.

Ies. 66. 23.

Mal. 1. 11.

Obiect. 2. Oportet esse sacrificium perpetuum in ecclesia, quia Iesaias prædixit futurum sabbathum ex sabbatho: & Malachias: *Offerent munus purum.* *Respond.* Sacrificia nouæ ecclesiæ sunt eucharistica: & de tali sacrificio iugi ac puro loquuntur prophetae. Tale sacrificium nempe gratiarum actionis patres vocarunt eucharistiam: 1. quia est recordatio sacrificij Christi: 2. quia in primitiua ecclesia eleemosynæ offerebantur & dabantur pauperibus peractâ cœnâ, quæ erant sacrificium. Cœnam verò sacrificium propitiatorium esse patres nunquam somniarunt.

QVÆST. LXXXI. *Quibus accedendum est ad mensam Domini?*

RESP. Iis tantum, qui verè dolent, se suis peccatis Deum offendisse: confidunt autem sibi ea propter Christum remissa esse: & quas reliquas habent infirmitates, eas passionem & morte illius obteatas esse, quique desiderant magis ac magis in fide & integritate vitæ proficere. Hypocritæ autem, & qui non

non verè resipiscunt, damnationem sibi edunt & bibunt ^a.

21. *Corinth. 11. 28. & 10. 19. 20. 21. 22.*

EXPLICATIO.

Hic tria sunt explicanda: 1. Qui ad cœnam debeant accedere: 2. Quid accipiant impij, si accedant: 3. Quis sit cœnæ legitimus vsus.

1. Qui ad cœnam debeant accedere?

Distinctæ sunt quæstiones, qui debeant accedere, & qui debeant admitti ad cœnam. Prior loquitur de officio vrentium: posterior de officio ecclesiæ & ministrorû. Prior est angustior: posterior est latior & generalior, quia tantum pij debent accedere: sed non tantum pij, verum etiam hypocritæ nondum patefacti sunt ab ecclesia admittendi. Omnes igitur, qui debent accedere, etiam debent admitti: sed non contrâ, omnes qui debent admitti, etiam debent accedere, sed tantum 1. Qui peccata sua agnoscunt, & verè de his dolent: 2. Qui confidunt, *Qui debent accedere ad cœnam.* ca sibi remissa esse, per & propter Christum. 3. Qui habent serium p̄positum in fide & vitæ integritate magis ac magis proficiendi: hoc est, ij tantum debent accedere ad cœnam, & sunt digni conuiuij Christi, qui viuunt in vera fide & pœnitentia. In his consistit vera probatio sui de qua Paulus: *Homo* (inquit) *probet seipsum, & sic edat de pane hoc.* Probare seipsum, est explorare, an habeas fidem & pœnitentiam: sicut dicitur: *Explorate vos ipsos, an sitis in fide: an Christus habitet in vobis.* Sed vnde quis potest cognoscere, quod hæc habeat? 1. Ex fiducia & tranquillitate conscientie: quia, *iustificati pacem habemus: spes non confundit: Nam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis.* 2. Ex effectis, hoc est, ex iniitiis vitæ obedientie internæ & externæ, & ex serio proposito obediendi Deo secundum omnia mandata. Hæc in se habentes & sen-

1 *Cor. 11. 28*

Probare

seipsum

quid sit.

2. *Cor. 13. 5.*

Rom. 5. 13.

sentientes, debent accedere, nempe, qui fidem & poenitentiam non tantum habent potentia, sed etiam actu. Ideo infantes nondum sunt capaces eorum, quia nondum fidem habent actu, sed tantum potentia & inclinatione. Hic autem requiritur fides actualis, quæ est notitia, & fiducia: requiritur etiam initium nouæ obedientiæ, & propositum piæ viuenditatem probatio sui ipsius, & commemoratio mortis Domini.

Impiis & hypocritis non licet accedere ad cœnam.

1.

Luc. 22. 15.

2.

3.

1 Cor. 11. 29

4.

Mat. 5. 24.

Ies. 66. 3.

Rom. 2. 25.

Gen. 12. 13.

Obiect. 1. Deus mandat omnibus, ut utantur sacramentis: & Christus dicit: *Accipite, bibite ex hoc omnes.* Ergo impij accedentes non peccant. *Resp.* ad antecedens.

dens. Mandat omnibus vsum sacramentorum, nempe legitimū, qui non est sine fide & pœnitentia vt dicitur. Mandat vt omnes baptizentur & vrantur cœna: sed etiam mādāt vt omnes credant & agant pœnitentiā: *Respicite & baptiz. animi. Quisq. probet se ipsum. Act. 2. 38.*

Obiect. 2. Omnes sumus indigni. Ergo omnibus est abstinentum. *Resp.* ad antecedens. Omnes sumus indigni naturā & in nobis: sed digni reddimur gratiā Christi, modo afferamus fidem & bonam conscientiam. Augustinus: *Securus accede, parus est, non venenum.* Non igitur quēquam indignitas sua absterere debet: quia digni sunt omnes afferentes fidem & pœnitentiā: *Ad quem respiciam, nisi ad pauperculum, & contritum spiritu, & tremētem sermones meos. 1. Cor. 11. 28.*

Obiect. 3. Qui vitant profanationem cœnæ, rectè faciunt. Abstinentes à cœna propter odia, aut alia peccata, vitant profanationem cœnæ: Ergo rectè faciunt. *Resp.* ad maiorem per dist. Qui vitant profanationem cœnæ eo modo, quo vitare debent, nempe agendo pœnitentiā, rectè faciunt: pessimè verò, qui perseuerando in peccatis, hypocrisis, vel odiis vitare volunt. Hi enim peccatum peccato cumulant, & profanationi contemptum addunt: nec sunt facienda mala vt eueniant bona.

II. Quid in cœna accipiant impij?

Ipij & hypocritæ accedentes ad cœnam non accipiunt res signatas corpus & sanguinem Christi, &c. sed nuda symbola, & quidem ad iudicium.

Probatur: 1. à definitione manducationis. Manducare Christum est fieri participem essentiae, meriti, efficaciae & omnium beneficiorum Christi; sicut dicitur: *Qui manducat me, & inet propter me: manet in me & ego in ipso. Ioh. 6. 56.* Impij & infideles non sunt participes Christi, 57.

Non ergo manducant Christum.

2. A modo & organo manducationis. Corpus Christi manducatur sola fide. Christum. n. cum suis beneficiis accipim⁹ sola fide: & corpus Christi est cibus mētis nō vtrius cordis non oris, vt rectè dicitur in cat. Lutheri: *Hac Verba pro vobis, requirunt corda credentia.* Impij & hypo-

hypocritæ destituuntur fide. Ergo non percipiunt corpus Christi.

3. Christus in cœna suum corpus iis solis offert manducandum, pro quibus se obtulit in cruce. Obtulit autem se pro solis credentibus, non pro impiis vel hypocritis: *Rogo non pro mundo, sed pro credentibus: Hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur.*

4. Corpus Christi est panis viuificus quem quicunque percipiunt, vitam simul percipiunt. Spiritus enim Christi à suo corpore non separatur: *Qui manducat carnem meam, in me manet & ego in eo:* Impij percipientes symbola non percipiunt vitam. Impij igitur symbola percipiunt sine rebus.

5. Infideles edunt & bibunt sibi iudicium: Ergo non edunt & bibunt corpus & sanguinem Christi. Valet à contrariis. Nam edere sibi iudicium, est per incredulitatem & abusum sacramenti à Christo & omnibus eius bonis alienari & repelli, seu propter abusum sacramenti sine fide & pœnitentia summi Deum graviter offendere, atque ita sibi pœnas temporales & æternas attrahere, nisi resipiscant. Contra manducare Christum, est fide fieri participem Christi & omnium eius bonorum. Nemo enim potest manducare Christum, & non simul particeps fieri ipsius meriti, efficaciz & bonorum. Nemo igitur potest simul manducare Christum, & edere sibi iudicium.

6. Paulus cum dicit: *Non potestis participes esse mensæ Domini & mensæ dæmoniorum;* impiis aliquid adimit in mensa Domini, de quo non possint participare. Sed fiunt in mensa Domini participes symbolorum panis & vini. Ergo adimit eis participationem rerum signatarum corporis & sanguinis Christi, &c. *Obiect.* non potestis; nempe bona conscientia & ad salutem. *Resp.* Est falsa glossa. Apostolus non argumentatur ab inutili, sed ab impossibili. Non debetis participare idolothytis: quare? quia hoc est participare dæmoniis: At impossibile est, vos simul participes esse mensæ dæmoniorum & mensæ Domini: quia videlicet impossibile est simul duobus

duobus dominis servire: sicut Christus dicit: *Nemo potest duobus dominis servire: Non potestis Deo servire & mammona: sic dicit Apostolus: Non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ demoniorum.* Mat. 6. 24.

7. Christus dicit: Non est honestum panem filiorum obicere canibus. Corpus Christi est panis filiorum, hoc est, fidelium. Ergo Christus suum corpus non obicit canibus, hoc est, impiis, contra suam ipsius doctrinam. *Ne sanctum detis canibus, nec margaritæ porcis, &c.* Matt. 7. 6.

8. Ab authoritate patrum, qui idem docuerunt. Augustin. libr. 21. cap. 25. de ciuit. Dei: & in Iohan. tractat. 26. & 59. & in sentent. Prosperi cap. 339. Ambrosius serm. de cœna: *Quamuis ab indignis se sumi vel contingi sacramenta permittant: non possunt tamen spiritus esse participes, quorum infidelitas vel indignitas tanta sanctitudini contradicit.* Et mox: *Verum his, qui verbotenus corde ficti & mente aridi sacris intersunt, vel etiam participant de donis: lambunt quidem petram, sed inde nec mel sugunt, nec oleum: quia nec aliqua caritatis dulcedine, nec spiritus sancti pinguedine vegetantur: nec se iudicant: nec sacramenta distudicant: sed sicut cibus communibus, irreuerenter sacris utuntur muneribus: & dominicæ mensæ in vesse lutulenta se ingerunt impudenter, quibus melius erat mola asinaria collo alligata mergi in pelagus, quam illotâ consentiâ de manu Domini bucellam accipere, qui & q. hodie hoc veracissimum & sanctissimum corpus suum creat, & sanctificat, & benedicit, & piè sumentibus diuidit.*

Cur verò infideles & impij edendo & bibendo sibi attrahant iudicium, causæ sunt: 1. Quia profanant symbola, & per consequens rem signatam, recipiendo ea ad se, quæ non ipsis, sed discipulis Christi sunt instituta. 2. Quia profanant fœdus Dei, trahendo ad se signa fœderis. Volunt videri confœderati Deo, cum sint confœderati diabolo, non Deo; quem quantum in ipsis est constituunt patrem impiorum. 3. Quia non discernunt corpus Domini, & sanguinem eius conculcant. Offeruntur quidem

eis beneficia: sed ea non accipiunt fide: ita derident Deum, dum profitentur se accipere, cum nihil minus faciant aut velint, & neuum hoc addant aliis peccatis. 4. Quia suo se iudicio condemnant. Accedentes enim profitentur, se approbare hanc doctrinam, & se credere, extra Christum non esse salutem. Interea tamen sunt sibi conscij, quòd sint hypocritæ. Sic igitur damnant seipsos.

Falsa igitur est eorum obiectio qui dicunt: impii sibi edunt iudicium: Ergo edunt corpus Christi. *Respond.* Contrarium sequitur: Edunt iudicium: Ergo non corpus Christi. Nam edere Christum, & edere iudicium, sunt contraria, quæ non consistunt simul. *Inst.* 1. Edunt indignè: Ergo tamen edunt. *Respond.* Concedo: edunt panem, sed non Christum. Expresse enim dicitur: *Quisquis edens hunc panem indignè.* *Inst.* 2. Christus non tantum est saluator, sed etiam iudex. *Respond.* Est iudex non eorum à quibus manducatur: sed eorum à quibus respuitur. Nam de manducantibus, dicit. *Qui manducat me, & uiuet propter me.* De contemnentibus vero: *Discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem.* Sicut igitur euangelium creditum est odor uitæ ad uitam: contemptum est odor mortis ad mortem: ita Christus manducatus uiuificat, spretus iudicat. Spernitur autem, dum in verbo & sacramentis infidelibus offertur, sed infidelitate respuitur. *Inst.* 3. Fiunt rei corporis Christi. *Respond.* Causa reatus eorum non est manducatio Christi, sed manducatio panis sine Christo: quia dicitur: *Qui indignè edit de pane hoc, &c.* Abusus ergo symboli est contemptus ipsius Christi: sicut violatio diplomatis vel sigilli principis, est læsio ipsius principis, & crimen læsæ maiestatis. *Inst.* 4. Sed quomodo edunt iudicium, & fiunt rei, cum ne bonum opus accipere sacramenta? *Respond.* Sumtio sacramentorum est bonum opus per se, & cum accedit uerus & legitimus usus: extra hunc usum sit opus non mandatum, sed prohibitum à Deo, de quo Deus dicit: *Qui mactat bo-*
nem,

Ioh. 6. 57.

Mat. 7. 23.

nem, est quasi mactet canem. Sic & Paulus: *Hoc non les. 6. 3.*
est Dominicam cœnam edere: &: Si transgressor fueris 1. Cor. 11. 20
legi: circumcisio tua facta est praputium. Alioqui et- *Rom. 2. 26.*
 iam liceret colligere: Sumtio corporis Christi est res
 bona: Ergo impij ea sumtione non possunt fieri rei
 corporis Christi.

III. Quis sit cœna legitimus usus?

Legitimus usus cœnæ est, cum fideles in ecclesia
 sumunt panem & poculum Domini, & annunciant
 mortem eius. ut ea sumtio sit pignus unionis suæ cum
 Christo, & applicatio totius beneficij redem-
 tionis & saluationis nostræ. In tribus igitur con-
 sistit.

1. Quando ritus à Christo instituti retinentur &
 obseruantur, & quidem obseruantur, non ludicre,
 vel ab vno priuatim, sed in legitimo ecclesiæ conuen-
 tu, siue magno siue paruo: Ritus autem instituti sunt,
 ut panis Domini frangatur, distribuatur & sumatur:
 poculum Domini detur omnibus communicanti-
 bus, cum recordatione mortis Domini.
2. Quando ri-
 tus seruantur ab iis personis, quibus eos Christus in-
 stituit, hoc est, quando panis & vinum Domini non
 sumitur ab aliis, quàm à quibus dominus sumi vo-
 luit: nempe non ab hostibus, sed à discipulis suis, hoc
 est, à fidelibus. Obseruatio enim ritus sine fide & pe-
 nitentia, non est usus, sed abusus & hypocrisis.
3. Quando cœna sumitur, & tota actio dirigatur
 in finem à Christo institutum, nempe in memoriam
 mortis Domini, hoc est, ad confirmationem fidei, &
 ad gratitudinem præstandam.

QVÆST. LXXXII. *Suntne illi etiam*
ad hanc cœnam admittendi, qui confessio-
ne & vita se infideles & impios esse decla-
rant?

Pp 2 RESP.

RESP. Nequaquam: Nam eo pacto fœdus Dei profanatur, & ira Dei in vniuersum cœtum concitatur^a. Quocirca ecclesia, ex præscripto Christi & apostolorum, hos, clauibus regni cœlorum vtens, à cœna arcere debet, quoad relipuerint & mores mutauerint.

a 1. Corinth. II. 20. 24. Ies. 1. 1. & 66. 3. Ierem. 7. 21. Psal. 50. 16.

EXPLICATIO.

Ad cœnam ab ecclesia sunt admittendi.

1. Quorum ætas est idonea ad probationem sui, & ad commemorationem mortis Domini iuxta præceptum: *Hoc facite in mei memoriam: Homo probet seipsum, & sic edat de pane hoc: Mortem Domini annunciate donec venerit.* Infantes igitur ecclesiæ, etsi pro fidelibus censentur, ab usu huius sacramenti eximuntur.

2. Qui sunt baptizati, & per baptismum facti membra ecclesiæ. In cœna enim fœdus cum Deo initum in baptismo renouatur. Ideo olim de pascha te non licebat edere, nisi prius circumcissis. Turcæ igitur, Iudæi, & alij ab ecclesia alieni à cœna arcendi sunt.

3. Qui verbis & factis veram poenitentiam & fidem profitentur, seu qui professionem fidei & poenitentiae etiam vitæ actionibus exprimunt: siue id verè & sincerè, siue per occultam hypocrisis faciant. De occultis enim non iudicat ecclesia. Admittit ergo omnes, quos potest iudicare esse membra Christi, hoc est, quos audit & videt confessione & factis externis fidem & respicientiam profiteri, siue sint verè pii, siue hypocritæ nondum patefacti.

Non sunt autem admittendi, qui quidem simpliciter se omnia credere dicunt, sed sceleratè viuunt. Nam, qui dicit se credere, & non habet opera, mentitur,

tur. & re ipsa negat, quod verbis affirmat iuxta illud apostoli: *Deum profitentur se scire, sed factis negant.* Tit. 1. 15. *cum sint abominandi & rebelles, & ad omne opus bonum reprobi.* Sic & Iacobus demonstrat fidem, quæ est absque operibus, mortuam esse. Iac. 2. 20.

Rationes verò, cur tantum sint admittendi, qui confessione & vita fidem & poenitentiam profitentur, sunt:

1. Ecclesia profanaret fœdus Dei, si admitteret incredulos & impœnitentes. *Faciens enim & conficiens eadem lege renentur.* Profanare fœdus Dei est, venditare vel agnoscere eos pro confœderatis aut lociis Dei, qui sunt hostes Dei: ac proinde Deum talem fingere, qui obliget se hypocritis & impiis. *Profanare Dei fœdus quid sit.* Dupliciter autem fœdus Dei profanatur: nempe, tam communicando symbola fœderis iis, quibus Deus nihil promittit, quam usurpando symbola sine fide & poenitentia. Siquidem non tantum profanant fœdus, qui symbola fœderis impœnitentes ad se rapiunt, sed etiam, qui scientes & volentes symbola dant iis, quos Deus à suo fœdere exclusit. Faciunt igitur Deum socium impiorum, & filios diaboli faciunt filios Dei, quicunque symbola dant impiis.

2. Ecclesia iram Dei in se concitaret, si ad cœnam admitteret impœnitentes sciens & volens. Quòd autem sic ira Dei concitetur in ecclesiam, fati testatur apostolus dicens: *Propterea inter vos multi sunt debiles & inualidi, & multi dormiunt.* I. Cor. 11. 31. *Etenim si nos ipsi dinoscere mur, non puniremur:* Consentientibus igitur vel conniuentibus ad profanationem sacramenti Deus irascitur, eosque punit, quia punit ipsos impios à conniuentibus admissos. Ab utrisque enim cœna zquè profanatur.

3. Christus mandavit, ut impij non admittantur. Si quis neget existare tale mandatum de cœna: sententia tamen mandati facilè probabitur. Christus enim cœnam suam instituit discipulis suis,

Luc. 22. 15. & his solis dixit: *Desiderio desideravi vobiscum manducare hoc paschus: Accipite hoc, & partimini inter vos. Hoc poculum est nonum illud fadus per meum sanguinem, qui effunditur pro vobis.* Solis ergo discipulis Christi cœna instituta est, & ad hos solos pertinet mandatum: *Accipite, &c.* reliqui omnes, pro quibus Christus non est mortuus, excluduntur. His addi potest.

Tit. 1. 16.

4. Demonstratio evidens: Qui abnegant fidem, non sunt habendi pro membris ecclesiæ, ne visibilis quidem. At omnes negantes pœnitentiam abnegant fidem, iuxta illud apostoli: *Deum profitentur se scire, sed factis negant, cum sint abominandi & rebelles, ad omne opus bonum reprobi.* Ergo negantes pœnitentiam non sunt habendi pro membris ecclesiæ, ne quidem visibilis. Proinde nec ad sacramenta ecclesiæ admitti, sed tanquam alieni ab illis arceri debent, quoad resipuerint & mores mutauerint. Interim vnâ cum iis admittendi quidem sunt ad cœnam hypocritæ nondum patefacti, vt qui confessione & factis externis fidem & resipiscentiam profitentur. Accedere verò nulli debeat, nisi veri fideles. Nam præter hos alij omnes, etiam ipsi hypocritæ nondum patefacti, damnationem sibi ipsis edunt & bibunt, ac cœnam Domini profanant.

Obiect. Ecclesia non profanat fœdus admittens hypocritas. Ergo nec profanat admittens impœnitentes. *Resp.* ad antecedens: Non peccat, admittens hypocritas, nempe occultos, & nondum patefactos, quos quia ore profitentur fidem, & simulant pœnitentiam, cogitur pro sinceris agnoscere. Peccaret autem, si sciens & volens admitteret hypocritas iam detectos, fidem vel pœnitentiam ore vel factis negantes. *Iast.* At multi impœnitentes se ingerunt, & fœdus profanant: præsertim vbi non viget excommunicatio disciplinæ ecclesiasticæ, & hos ecclesia admittit sine peccato. Ergo etiam non peccat admittens alios pœnitentiam negantes. *Resp.* Ecclesia

eclesia tunc non peccat, non quòd non sit peccatum
admittere impenitentes, sed quia admittit igno-
rans eos tales esse. Ipsi verò impenitentes, qui se
ingerunt, profanant fœdus, non ecclesiz aut piis
vnâ communicantibus, sed sibi. Sibi enim aeer-
sunt iudicium. Interim ecclesiz est diligenter ob-
seruare, quos & quales admittat, & minister eccle-
siz, vbi non viget excommunicatio, excusatus est:
modò non volens det cœnam abutentibus, sed in-
stet monendo, & cupiat cauere abusus. *Beati enim Matt. 5. 6.*
qui suriunt & sitiunt iustitiam. Peccatum verò erit
penes alios, nempe eos qui abutuntur, vel qui con-
nuent.

De paschate.

Cùm suprà dictum sit, cœnam Domini substitu- *Additio.*
tam esse paschati: non abs re fuerit, breuiter etiam
explicare de paschate.

- I. Quid fuerit.
- II. Quis fuerint eius fines seu usus.
- III. Quas sint allegoria rituum agni paschalis.
- IV. An sit abrogatum, & quid ei successerit.

I. Quid fuerit pascha?

Pascha erat solennis manducatio agni à Deo Isra-
elitis mandata, vt is ritus quotannis per familias ite-
ratus, esset recordatio liberationis populi ex Ægy-
pto, ac præcipuè significaret fidelibus liberationem
spiritualem à peccato & morte per Christum ma-
standum in cruce, & fide manducandum. *Semper* erat al-
terum veteris ecclesiz sacramentum, anniuersaria
mastatione & comestione agni anniculi in singu-
lis ludæorum familiis ex Dei mandato peragen-
dum, vt esset memoriale præstiti beneficii libera-
tionis ex Ægypto, & sigillum promissionis gra-

Ritus paschalis.

tiz de remissione peccatorum propter victimam Messiz. Pascha, græcè πάσχα vox ex hebræo Pesach transitus, à pasach transire vel transflire: Sic autem dictum fuit sacramentum & totum festum à transitu angeli, qui conspecto sanguine agni in superliminari ludæorum, transit, & pepercit eorum primogenitis, cum omnia primogenita Ægyptiorum trucidarer. Historia instituti paschalis exstat Exod. 12. Præcepit Deus hanc maciationem fieri certo ac vario ritu. Agnus anniculus, masculus, integer segregandus erat à grege per familias, decima die primi mensis Nisan siue Abib: maciandus verò quadriduo post inter duas vespervas, seu sub vesperam decimæ quartæ lunæ exeuntis: sanguine eius aspergendi postes & superliminaria forium: tum assandus igne & comedendus totus, & festinanter, adhibitis panibus azymis & herbis amaris. Comedentes verò stabant succincti lumbis, calceati & baculo subnixi. De hoc ritu inquit Deus: *Pesach est lehouæ. Sanguis ille erit pro vobis in signum, super illas domos, ubi eritis, ut videns sanguinem illum transeam præter vos.*

Voluit autem Deus hoc festum esse anniuersarium, hoc est, semel quotannis per totos dies septem summa solennitate celebrari. *Esto dies iste vobis in monumentum, & celebretis eum diem festum lehouæ, per ætates vestras, statuto perpetuo celebrate eum. Septem dies panes azymos comeditote.* Vide Exod. 23. 15. Leuit. 23. 5. Deut. 16. 1.

Confirmatio promissionis de transitu angeli & de seruandis primogenitis.

Exod. 12. 13

II. Qui fuerint fines seu usus paschalis?

Fines instituti paschalis quinque indicantur Exod. 12.

1. Ut sanguis agni in postibus esset signum transi-
turi angeli, & conseruandorum primogenitorum:
Erit autem sanguis ille pro vobis in signum super illas do-
mos

mos ubi eritis, & videns illum sanguinem transeam praeter vos. Hic finis respectu ritus & transitus semel facti postea desit, etsi analogia perpetua maneat. Nam propter sanguinem Christi Deus & olim pepercit fidelibus, & nunc parcat, hoc est, remittit peccata, ut in secundo fine docetur.

II. Ut esset typus futuri sacrificij Messiae, seu signum praestandae liberationis per Christum, atque in signum gratiae Dei erga ecclesiam. Hic fuit primarius finis paschae anniversarij. Probat: *Os Exo. 12. 46. non confringetis in illo.* Hunc typum Iohannes dicit *Ioh. 19. 36.* esse impletum, cum ossa Christi in cruce non frangerentur. Ergo agnus fuit typus Christi & victimae eius. Item: *Pascha nostrum pro nobis immolatum est Christus.* Agnus ergo paschalis significabat Christum, & immolatio eius immolationem Christi. Item: Ecclesia intelligebat significationes aliorum sacrificiorum, quod essent typi victimae Messiae. Neque enim tam bruti erant patres, ut remissionem peccatorum in sanguine taurorum quizerent. Multo igitur magis in agno paschali fide intuebantur Messiam & victimam eius. Denique Iohannes Christum vocat agnum Dei: & quidem mactatum ab origine mundi: quia nimirum per agnum illum mactatum fuit significatus. *I. Cor. 5. 7.*

III. Ut essent memoriale primi transitus, & liberationis ex Aegypto. Voluit enim Deus conservare memoriam tanti beneficii in suo populo, ne postea non essent ingrati: *Septem diebus comedet panem pauperum: cum festinatione enim exiit ex Aegypto, & recorderis dies exitus tui de terra Aegypti omnibus diebus vitae tuae.* *Exo. 12. 17. Dent. 16. 1.*

IV. Ut esset nervus conventuum publicorum & conservationis ministerij ecclesiastici: *In primo autem dies illorum erit convocatio sancta.* *Exo. 12. 16.*

V. Ut esset sacramentum distinguens populum Dei ab aliis gentibus: *Nullus alienigena vescitur illo.* *Exod. 12. 43. 48.* *Quod si peregrinabitur apud te peregrinus, qui facere velit pascha lehoua, circumciditor es omnis masculinum demum*

accedito ad faciendum ipsum: & esto sicut indigena terra.
At nullus praputiat us Vesprior illo.

III. Allegoria agni paschalis & Christi.

Ad confirmationem & illustrationem finis principalis plurimum facit consideratio allegoriæ rituum, quas Deus obseruari circa agnum præceperat:

Collatio typi & rei significatæ.

TYPVS.

1. Agnus ex grege.
2. Integer separatus.
3. Manducandus & assandus.
4. Non fractis ossibus.
5. Circa Vesperam.
6. Aspergendi postes eius sanguine.
7. Ut transiliret interfector.
8. Manducandus & quidem in singulis familiis.
9. Totus.
10. Sine fermento.
11. Cum herbis amaris.
12. Festinanter & peregrinantium habitu.
13. A folio circumcisis.

RES SIGNIFICATA.

1. Christus Verus homo. Ies. 53. Ioh. 1.
2. Sine peccato. Ies. 53. Heb. 7.
3. Passus & mortuus. I. Corinth. 5.
4. Sine fractura ossium mortuus. Ioh. 19.
5. In fine mundi. Heb. 1 & 9.
6. Eius satisfactio nobis imputata. Ies. 53. Rom. 3.
7. Ut liberemur à morte aeterna. Heb. 2.
8. Applicatio singulis personarum. Rom. 1. Ioh. 6.
9. Iuxta omnes articulos fidei. 2. Tim. 3.
10. Sine hypocrisis. 1. Cor. 5.
11. Cum tollerantia crucis. Matth. 10.
12. Studio proficiendi & expectatione celestis vite. Matth. 13. Heb. 13.
13. Soli renati edunt cum, & his soli prodest, & solis non & surpant sacramenta ad iudicium. Iohan. 6. Heb. 13. 1. Cor. 11.

IV. An

IV. *An vetus pascha sit abrogatum?*

Pascha vetus aduentu Christi abrogatum esse, cum aliis typis Messiam venturum significantibus constat: 1. Ex tota disputatione apostoli ad Heb. de umbrarum legalium abolitione in nouo testamento:

Multo sacerdotio, necesse est & legis quoq; mutatio fiat. *Hebr. 7. 12.*

Damnouum dicit, antiquauit prius. 2. Ex implerione: *Hebr. 8. 15.*

Facta sunt hec, & scriptura impletur: Non confringetur os ipsum. *1ob. 19. 36.*

Pascha nostrum pro nobis immolatum est Christus. 3. Ex substitutione noui testamenti. Christus enim moriturus, & tanquam verum pascha te-

iplum immolaturus, solenni conuiuio ritum paschalem clausit, & eius loco cenam suam ecclesie deinceps obseruandam instituit & mandauit: *Desiderio*

desideraui uobiscum comedere hoc pascha, antequam fac- *Luc. 22. 15.*

tur. Hoc facite in mei commemorationem. Iubet cenam

in sui aduentum celebrari, non vetus pascha. Veigitur

circumcisioni baptismus: sic paschati cena successit in nouo testamento.

QVÆST. LXXXIII. *Quid sunt clauēs regni* *Dominica*
cælorum? *XXXI.*

RESP. Prædicatio euangelij, & ecclesiastica disciplina: quibus cælum credentibus aperitur: infidelibus autem clauditur.

QVÆST. LXXXIV. *Quo pacto aperitur &*
clauditur regnum cælorum predicatione eu-
angelij?

RESP. Cum ex mandato Christi credentibus vniuersis & singulis, publicè annuncietur, omnia peccata ipsis diuinitus propter meritum Christi condonari, quoties promissionem euangelij vera fide amplectuntur: Contra verò omnibus infidelibus

bus & hypocritis denunciatur, tantisper ipsis iram Dei & æternam condemnationem incumbere, dum in suis sceleribus perseverant^a: secundum quod euangelij testimonium, Deus tam in præfenti, quam in futura vita iudicaturus est.

^a *Iohan. 20. 21. 22. 23. Matth. 19. 16.*

EXPLICATIO.

Quoniam proximè fuit ostensum, quinam admittendi sint ab ecclesia ad cœnam Domini: nunc per commodè sequitur hæc doctrina de potestate clauium, qua præter alia præcipuè docetur, quomodo qui non sunt admittendi, coerceri & excludi debeant à sacramentis, ne accedentes ea profanent. De ea verò præcipuè quæritur:

- I. Quid sit potestas clauium ecclesia data, & quæ eius partes.*
- II. An sit necessaria disciplina ecclesiastica & excommunicatio.*
- III. Quibus hæc potestas sit commissæ: contra quos, & quo ordine sit exercenda.*
- IV. Ad quos fines sit dirigenda, & qui abusus vitandi.*
- V. Quid potestas clauium differat à potestate civili.*

I. Quid sit potestas clauium data ecclesia: & quæ sint eius partes?

Potestas clauium, quas Christus ecclesiæ tradidit, est prædicatio euangelij & ecclesiastica disciplina, quibus cœlum credentibus aperitur, infidelibus autem clauditur. *Sens*: est officium ecclesiæ mandatum à Christo per prædicationem euangelij & disciplinam ecclesiasticam, denunciandi voluntatem Dei: & quidem gratiam Dei & remissionem peccatorum annuntiandi resipiscantibus, hæc, iis qui viuunt in vera fide & pœnitentia: impiis verò denunciandi iram Dei,

Dei, & exclusionem ex regno Christi, & eiciendi eos ex ecclesia, quamdiu se doctrina vel vita alienos à Christo ostenderint: & ubi relipuerint, eos in ecclesiam recipiendos. *Vocatur potestas clauum* metaphora ducta ab œconomiis vel ab alia gubernatione. Œconomis enim traduntur clauis: & clauis significant officium œconomicum per metonymiam signi & signati, ut *sceptrum pro regno*. Ecclesia est domus Dei *1. Tim. 3. 15.* viventis. *Ministri ecclesie* sunt œconomi Dei. Quod *1. Cor. 3. 1.* enim œconomus fidelis est in domo, administrans omnia ad nutum sui domini, hoc minister fidelis est in ecclesia. Denunciatio igitur voluntatis Dei in ecclesia fit à ministris, ut ab œconomis, Dei nomine. Author est ipse Christus, qui potestatem hanc dedit ecclesie, & clauum nomine insigniuit, dicens Petro: *Dabo tibi clauis regni calorum: hæc, officium vel potestatem aperiendi & claudendi regnum Dei: & omnibus discipulis: Quaecumq; ligaueritis super terram, ligata erunt in calo: & quaecumq; solueritis super terram, soluta erunt in calo.* Clauis igitur sunt potestas aperiendi, claudendi, ligandi, soluendi: & sic vocantur, quia sunt potestas efficax. Ecclesia enim aperit, claudit, ligat, soluit per verbum Dei, Christi nomine, cuius vice funguntur ministri: spiritus verò sanctus per verbum suum est efficax: sicut Christus promittit: *Quorum remisistis peccata, remittuntur eis, si quorum Iob. 20. 23. remiseritis, retenta sunt.*

Sunt autem clauum partes præcipue duæ: Prædicatio euangelij seu ministerium verbi: & iudicium ecclesiasticum, quod & vocatur disciplina, vel iurisdicatio spiritualis, ad quam excommunicatio pertinet. Vtraque parte ecclesia claudit & aperit, ligat & soluit. Prædicatione verbi claudit & ligat, cum infidelibus & hypocritis denuntiat iram Dei & æternam damnationem, donec resipiscant: aperit verò & soluit, cum fidelibus & penitentiam agentibus annunciat remissionem peccatorum & gratiam Dei propter Christum. Iudicio ecclesiastico claudit & ligat, cum facinorosos & contumaces excommunicat hæc,

Matt. 16. 10

Matt. 18. 18

Partes duæ
potestatis
clauum.

he, excludit à communione sacramentorum, ecclesie & regni Dei. Aperit verò & soluit, cum eodem, si resipiscant, tanquam Christi & ecclesie membra recipit.

*Excommu-
nicatio
quid.*

Est verò notandum discrimen in ordine. In prædicatione euangelij clauces prius solvunt, deinde ligant. In disciplina ecclesiastica prius ligant, deinde solvunt. Et quidem in illa solvunt & ligant eodem vel diuersos: in hac ligant & solvunt eodem. Porro *excommunicatio* vocatur electio facinorosi vel palam impij & contumacis è societate fidelium, iudicio presbyterij, vel primorum & totius ecclesie consensu, auctoritate Christi & spiritus sancti facta, ut perversus resipiscat, & scandala caueantur. Fit hæc exclusio non tantum à sacramentis, sed à communione fidelium, ad quam contumaces non pertinent. Est autem duplex: *interna*, quæ ad solum Deum; & *externa*, quæ ad ecclesiam pertinet. Illa per hanc declaratur in terra, & hæc per illam fit & habetur rata in cælo, iuxta promissionem Christi:

Matt. 18. 18 *Quicquid ligaueritis in terra, ligatum erit in cælo.*

II. An disciplina & excommunicatio sit necessaria ecclesie?

Matt. 18. 15
2. Thef. 3. 14
1. Cor. 5. 1.
1. Tim. 1. 20

De ministerio verbi non est dubium, quin omnes prophetæ, Christus, & apostoli sint concionari. Cum ministerio autem verbi diuini necessario coheret iudicium ecclesiasticum, de quo etiam non est dubium, siquidem illud Deus ipse, & Christus, & apostolus præceptis & exemplis confirmarent ac stabiliuerunt. Et sanè si nullus pagus nullaque vrbs sine disciplina, legibus, & poenis stare potest: certe ecclesia, quæ est domus Dei viuientis, sua etiam spiritali politia & disciplina indiget, licet ea à civili iurisdictione multum differat.

Necessaria igitur est disciplina ecclesie.

1. Propter mandatum Dei generale, de cauenda profana.

profanatione sacramentorum in veteri & nouo te-
 stamento. In veteri testamento contumaces ne
 membra quidem populi Deus esse voluit, sed tolli è
 medio. Multò minùs ad sacramenta voluit admitti.
Anima qua commiserat elata manu (hoc est, proteruè) si- Num. 15. 38
ue ex indigenis, siue ex peregrinis: lehouam afficit pro-
bro, omnino excinditor anima illa è medio populi sui.
Quoniam aduersus Dominum rebellis fuit, peribit de
populo suo. Omnes quidem venire volebat ad pa-
 scha, id est, omnia membra populi. Sed contuma-
 ces nolebat esse membra populi. Ergo hos non vo-
 lebat venire. *Qui autem superbiuerit, nolens obedire Deut. 17. 12*
sacerdoti, qui eo tempore ministrat Domino suo, aut
summo iudici, omnino morietur sicut ille, & tolliso ma-
lum ex israhel. Duobus istis locis Deus iubet tol-
 li contumaces ex populo, nec eos esse membra po-
 puli sui permittit. Multò igitur minùs vult eos ha-
 beri pro membris ecclesie vniuersalis, & ad sacramen-
 ta admitti. Forensis quidem lex sublata est, sic-
 ut & ceremonie: sed præcipuum illud discrimen
 ciuium ecclesie & aliorum non est sublatum. Ie-
 saia 1. exstat tota concio aduersus eos, qui scele-
 rati offerebant sacrificia, nec vult Deus ab his
 sibi sacrificari. Ergo neque nunc vult tales ad sa-
 cramenta admitti: *Ne offeratis vltra sacrificium fru-* Ies.
stra, &c. At vult omnes celebrare pascha. Ergo
 etiam sceleratos. *Respond.* Omnes scilicet, quos
 præcipit haberi pro membris populi. Ergo non
 contumaces quos præcipit ex populo tolli. Iesaiæ
 66. execratur eos, qui in sceleribus perseveran-
 tes offerebant sacrificia: *Qui immolat bouem, est qua-* Ies. 66. 3.
siqui interficiat hominem: qui mactat pecus, quasi qui ex-
curebret canem: qui offert oblationem, quasi qui sangui-
nem suillum offerat: qui recordatur thuris, quasi qui be-
nedicat idolo, &c. Ierem. 6. increpat eos, qui polluti Ier. 6. 7. 10.
 sceleribus tamen audebant venire in templum. Er-
 go neque vult eos admitti ad sacramenta. Ezech. Eze.
 20. non vult responderi iis, qui post alienos Deos
 iuerant, & tunc ad templum Dei veniebant, cum
 polluti

he, excludit à communione sacramentorum, ecclesie & regni Dei. Aperit verò & soluit, cum eodem, si resipiscant, tanquam Christi & ecclesie membra recipit.

Est verò notandum discrimen in ordine. In prædicatione euangelij clauis prius soluunt, deinde ligant. In disciplina ecclesiastica prius ligant, deinde soluunt. Et quidem in illa soluunt & ligant eodem vel diuersos: in hac ligant & soluunt eodem. Porro *excommunicatio* vocatur electio facinorosi vel palam impij & contumacis è societate fidelium, iudicio presbyterij, vel primorum & totius ecclesie consensu, autoritate Christi & spiritus sancti facta, ut perversus resipiscat, & scandala caueantur. Fit hæc exclusio non tantum à sacramentis, sed à tota communione fidelium, ad quam contumaces non pertinent. Est autem duplex: *interna*, quæ ad solum Deum; & *externa*, quæ ad ecclesiam pertinet. Illa per hanc declaratur in terra, & hæc per illam fit & habetur rata in cælo, iuxta promissionem Christi:

Matt. 18. 18 Quicquid ligaueris in terra, ligatum erit in cælo.

II. An disciplina & excommunicatio sit necessaria ecclesie?

De ministerio verbi non est dubium, quin omnes prophetæ, Christus, & apostoli sint concionati. Cum ministerio autem verbi diuini necessario coheret iudicium ecclesiasticum, de quo etiam non est dubium, siquidem illud Deus ipse, & Christus, & apostolus præceptis & exemplis confirmant ac stabilierunt. Et sanè si nullus pagus nullaque vrbis sine disciplina, legibus, & pœnis stare potest: certe ecclesia, quæ est domus Dei viuens, sua etiam spirituali potentia & disciplina indiget, licet eam ciuili iurisdictione multum differat.

Necessaria igitur est disciplina ecclesie.

1. Propter mandatum Dei generale, de cauenda profana.

*Excommunicatio
quid.*

Matt. 18. 18

2. Thes. 3. 14

1. Cor. 5. 1.

1. Tim. 1. 20

profanatione sacramentorum in veteri & nouo te-
 stamento. In veteri testamento contumaces ne
 membra quidem populi Deus esse voluit, sed tolli è
 medio. Multò minùs ad sacramenta voluit admitti.
Anima qua commiseris elata manu (hoc est, proteruè) si- Num. 15. 31
ue ex indigenis, siue ex peregrinis: leuam afficit pro-
bro, omnino excinditur anima illa è medio populi sui.
Quoniam aduersus Dominum rebellis fuit, peribit de
populo suo. Omnes quidem venire volebat ad pa-
 scha, id est, omnia membra populi. Sed contuma-
 ces nolebat esse membra populi. Ergo hos non vo-
 lebat venire. *Qui autem superbiuerit, nolens obedire* Deut. 17. 12
sacerdoti, qui eo tempore ministrat Domino suo, aut
summo iudici, omnino morietur vir ille, & tollito ma-
lum ex israhel. Duobus istis locis Deus iubet tol-
 li contumaces ex politia, nec eos esse membra po-
 puli sui permittit. Multò igitur minùs vult eos ha-
 beri pro membris ecclesiæ vniuersalis, & ad sacra-
 menta admitti. Forensis quidem lex sublata est, sic-
 ut & cæremoniæ: sed præcipuum illud discrimen
 ciuium ecclesiæ & aliorum non est sublatum. Ie-
 saia 1. exstat tota concio aduersus eos, qui scele-
 rati offerebant sacrificia, nec vult Deus ab his
 sibi sacrificari. Ergo neque nunc vult tales ad sa-
 cramenta admitti: *Ne offeratis ultra sacrificium fu-* Ies.
stra, &c. At vult omnes celebrare pascha. Ergo
 etiam sceleratos. *Respond.* Omnes scilicet, quos
 præcipit haberi pro membris populi. Ergo non
 contumaces quos præcipit ex populo tolli. Iesaiæ
 66. execratur eos, qui in sceleribus perseueran-
 tes offerebant sacrificia: *Qui immolat bouem, est qua-* Ies. 66. 3.
si qui interficit hominem: qui mactat pecus, quasi qui ex-
tebret canem: qui offert oblationem, quasi qui sangui-
nem suillum offerat: qui recordatur thuris, quasi qui be-
nedicat idolo, &c. Ierem. 6 increpat eos, qui polluti Ier. 6. 7. 10.
 sceleribus tamen audebant venire in templum. Er-
 go neque vult eos admitti ad sacramenta. Ezech. Eze-
 20. non vult responderi iis, qui post alienos Deos
 iuerant, & tunc ad templum Dei veniebant, cum
 polluti

- Ezech. 20.* polluti essent: Ibidem dicit, eos profanare sabbatha
24. ipsius, & polluere sanctuarium, qui cum idolis for-
Amos 5. 21. nicati veniebant in templum. Amos 5. reiecit facino-
 rosum sacrificia & cultum: *Odi & proiecisti festiuitates vestras, & non capiam odorem ceruum vestrorum.*
Hagg. 2. 15. Hagg. 2. Contaminatum in anima verat attingete
 sacrum, vbi de immunditie morali & cæremoniali loquitur. Prouerb. 15. *Victima impiorum abominabilis Domino.*
Prou. 15. 8.

In nouo testamento Iohannes admisit ad baptis-
 mum tantum confitentes peccata & agentes pœni-
 tentiam. *Facite fructus pœnitentiæ dignos. Relinque*
Mat. 3. 6. *munus tuum ad altare, & abi prius, ac reconciliare fratri*
Mat. 5. 24. *tuo, & tum veniens offer munus tuum.* Ergo qui non
 prius se reconciliat fratri, est arcendus à sacramen-
 tis. Vult vt omnes se subiiciant Deo secundum o-
 mnia mandata, antequam accedant ad vllum sacra-
 mentum. Altaris nomine quælibet sacramenta hoc
Act. 2. 30. loco intelliguntur. *Agite pœnitentiam & baptizemini*
Unusquisq; Si credis toto corde, licet tibi baptizari. Ergo
1. Cor. 10. si non credis, non licet. *Gentes quæ immolant, damo-*
20. 21. *niis immolant. Non potestis participare mensa Domini, &*
1. Cor. 11. 27 *mensa demoniorum. Qui indignè edit, reus est.* Impij
 edentes sine fide & pœnitentia indignè edunt. Ergo,
 &c. Non debemus communicare alienis peccatis:
 Item, non debemus committere, vt nobis conuiuen-
 tibus aliquis pereat. Ergo non debemus admittere
 sceleratos, ne iudicium sibi edant.

Mat. 18. 15. 2. Propter speciale mandatum Christi & aposto-
16. 17. 18. *lorum: Si peccauerit in te frater tuus, veni & argue eum*
inter te & ipsum solum: si te audierit, lucratus es fratrem
tuum: sin vero te non audierit, accipe tecum adhuc unum
aut duos, ut in ore duorum aut trium testium stabile sit
omne verbum. Quod si neglexerit eos audire, dic ecclesiæ:
Quod si ecclesiam audire neglexerit, sit tibi velut qui piam
ethnicus & qui piam publicanus. Amen dico vobis qua-
cunque ligaueritis in terra, erunt ligati in celo: & qua-
cunque solueritis in terra, erunt soluti in celo. Ethnico
 autem & publicano Dominus non vult sacramenta
 commu-

communicari, quæ solis fidelibus instituit. Ac ne de priuato iudicio mandatum intelligatur, additur expressè: *Quæcunque ligaueritis, &c.* quod non potest, nisi de publica clauium potestate intelligi. E- *i. Cor. 5. 3.*
 nimvero ego, *Et absens corpore, præsens autem spiritu, 4 5.*
 iam *Et præsens iudicauit, Et is, qui hoc ita perpetravit,*
vobis & meo spiritu in nomine Domini nostri congregatis, cum potestate domini nostri Iesu Christi: eum m-
di, inquam, homo tradatur Sathana ad interitum car-
nis, Et spiritus saluus sit die illo domini Iesu. Et: *Cum Ibid. 6. 11 13*
eiusmodi ne datis quidem. Tollite igitur istum sceler- *2. Cor. 6. 15.*
ratum ex vobis ipsis. Qua enim communio Christo &
Belial? Denunciamus vobis fratres per nomen Domini *2. Thes. 3. 6.*
nostri Iesu Christi, Et subducatis vos ab omni fratre, qui
inordinatè se gerit, & non ex tradita doctrina, quam ac-
cepit à nobis. Quod si quis non auscultet nostro per episto- *Ibid. 6. 14.*
lam sermone, hunc notate, & ne commercium habe-
te cum eo, Et cum pudeat. Si quis venit ad vos, & hanc *2. Ioh. 19. 8.*
doctrinam non affert: ne recipite eum in domum, nec aue-
ei dicete. Quis enim dicit illi aue, communicat operibus *10.*
eius malis.

3. Propter gloriam Dei opus est clauium potestate. Nam Deus afficitur contumelia si sine discrimine omnes pro filiis Dei habentur, etiam impij & blasphemij, & regnum Dei atque diaboli confunditur.

4. Ne profanentur sacramenta, & quod impijs negatur in verbo, eis detur in cœna.

5. Ut puritas doctrinæ & cultus conseruetur.

6. Propter salutem ecclesiæ, quæ punitur, si sciens & volens sacramenta profanet, vel profanatinuat.

7. Propter salutem peccantium, vt iij sæpius moniti & pudefacti redeant ad pœnitentiam.

8. Ut vitentur scandala in ecclesia, nec infirmi corrumpantur exemplis: *An nescitis paululo fermenti totam massam fermentari.* *2. Cor. 5. 6.*

9. Ut vitentur scandala extra ecclesiam, ne, qui

non dum sunt membra ecclesie, ad eam non accedant.

10. Ne nomen Dei apud alios blasphemetur, & fœdus ipsius afficiatur contumelia.

11. Ut ab ipsis peccantibus auertatur pœna: siquidem impij accedentes iudicium sibi sumunt. Hoc igitur ne fiat, ecclesia tenetur cauere, ut istiusmodi non accedant.

12. Qui negant fidem & doctrinam, excludendi sunt ab ecclesia, & ab usu sacramentorum. Non enim confundendi sunt fideles seu Christiani cum alienis ab ecclesia, ut cum palam impijs, blasphemis, deficientibus ad Arianismum, Mahumetismum, &c. Atqui negantes se pœnitentiam acturos abnegant fidem & doctrinam: *Deum profitentur se scire, sed factum negant.* Qui verò fidem abnegat, est infideli deterior. Ergo perseverantes in sceleribus & negantes se pœnitentiam acturos, excludendi sunt ab ecclesia, & ab usu sacramentorum arcendi.

Tit. 1. 16.

Matt. 7. 6. 13. Hic etiam locum habet illud Christi: *Nolite sanctum obscure canibus, neque margarit as porcis.* Sed perseverantes in sceleribus, ridentes ecclesiam & Deum ipsum, reuera sunt canes & porci. Non igitur admittendi sunt ad sacramenta. Si enim Christus hoc dixit de verbo audibili, quod tamen institutum est conuersis & non conuersis vel conuertendis: multò magis hoc dicetur de verbo visibili, hoc est, de sacramentis, quæ tantum conuersis sunt instituta.

14. Palam increduli, impij, blasphemi, non debent baptizari. Non enim baptizari debent, qui non credunt toto corde: Unde Philippus dicit Eunuchus: *Licet tibi baptizari, si credis toto corde:* & Iohannes nullos baptizabat, nisi confitentes sua peccata. Si ergo increduli & blasphemi non debent baptizari: consequitur eos etiam excludendos ab ecclesia, nec admittendos ad cœnam. Qui enim non de-

Act 8. 37.

Matth. 3. 6.

bent

debet baptizari, ij nec debent admitti ad cœnam: eadem enim utrobique est ratio.

15. Nondum baptizati, ad cœnam non sunt admittendi. At deficientibus à suo baptismo, baptismus non est baptismus: iuxta illud apostoli: *Circumcisio tua facta est praputium, si fueris transgressor legis*, hoc est, si in transgressionem perseveraueris sine pœnitentia. Ergo deficientes à suo baptismo, non sunt admittendi ad cœnam. Rom. 2. 35.

Obiect. Ergo qui à suo baptismo defecerunt, etiam baptizandi sunt post receptionem. *Respond.* receptio per baptismum rata est agentibus pœnitentiam, etiam sine iteratione signi. Baptismus autem cum sit ingressus in ecclesiam, qui ab eo deficient non sunt in ecclesia: ideoque quam diu tales manent, nec ad ecclesiam, nec ad cœnam sunt admittendi.

16. Ad quos promissio gratiæ non pertinet, ad eos nec signa gratiæ extendi debent: alioqui ecclesia esset falsaria, admittens quos Deus excludit, & pugnaret secum. Nam verbo visibili absolueret, quos verbo audibili damnaret. Ad sceleratos & blasphemos non pertinet promissio gratiæ. Ergo nec signa gratiæ ad hos extendi debent.

17. Denique institutio sacramentorum vel conditio, qua accedendum est ad sacramenta, postulat fidem & pœnitentiam. Ergo infideles & non agentes pœnitentiam non sunt admittendi ad sacramenta. Valet argumentum per contrapositionem: Habentes pœnitentiam & fidem sunt admittendi. Ergo non habentes non sunt admittendi.

III. A quibus, aduersus quos, & quo ordine potestas clauium sit exercenda?

Quibus annuntiatio verbi diuini delegata est, iisdem & potestas clauium est commissæ. Denunciatio iræ & gratiæ Dei, quæ sit in euangelij prædicatione, ministris est commissæ. Nam his

soliseuangelij prædicatio commendatur. Quæ verò denunciatio fit in ecclesiastica disciplina, est totius ecclesiæ. Ad totam enim ecclesiam pertinet disciplina & iurisdictio spiritualis: sed alio modo fit illa denunciatio in verbi diuini ministerio, quam in ecclesiæ iudicio. In ministerio verbi à solis & singulis pastoribus & verbi ministris ira Dei verbo diuino præeunte denunciatur omnibus impiis, incredulis & non resipiscentibus; ipsos nimirum esse exactos ex regno Christi, quam diu non resipiscunt, & ad euangelicæ doctrinæ præscriptum viuunt. Deinde, si resipuerint, rursus eis ex verbo Dei annunciatum ab iisdem gratia Dei, & remissio peccatorum.

*Quomodo
ministri
absoluant
& conde-
mnent.*

Act. 8. 13.

Obiect. Ergo homines habent potestatem condemnandi? *Resp.* Habent potestatem ministerialem, hoc est, officium denunciandi ex verbo Dei, quod Deus remittat peccata vel non remittat: & hoc fit dupliciter. *Primo* & generaliter, cum in prædicatione euangelij denunciant, omnes credentes saluari, omnes non credentes condemnari. *Deinde*, cum priuatim erga singulos & vnumquemque vtuntur hoc officio denunciandi: vt cum certæ personæ pœnitenti promittitur remissio peccatorum, certæ item personæ non agentis pœnitentiam denunciatur ira Dei, quantisper talis manet: sicut Petrus dicebat Simoni mago: *Non est tibi pars, neq; sors in hoc negotio.* Idem omnibus nominatim dicendum est, quoties necessitas requirit, non nostro quidem arbitratu, sed iuxta Dei verbum. Atque hæc est potestas clauium, pastoribus ecclesiæ concessa, & verbi ministerio annexa. Denunciationem verò exsequi est solius Dei. In ecclesiastico iudicio gratiæ & iræ Dei denunciatio non fit ab vno priuatim, sed à tota ecclesia, aut nomine totius ecclesiæ, ab iis, qui ad hoc delecti sunt communi omnium consensu, & quidem fit illa denunciatio propter certas causas, & ad certas personas, adhibita etiam exclusionem ab usu sacramentorum, quando necessitas postulat.

Qui

Qui verò sint excludendi satis ex præcedentibus *Qui sint cognoscitur, nempe, qui aut pertinaciter negant al-* *excluden-*
quem articulum fidei, aut ostendunt se nolle pœni- *di.*
tentiam agere, & se subicere voluntari Dei secun-
dum omnia præcepta, neque dubitant in manifestis
sceleribus contumaciter perseverare. Omnes istius-
modi non sunt admittendi ad ecclesiam: quòd si sint
ad ecclesiam admissi in baptismo, non tamen est per-
gendum exhibitione sacræ cœnz.

Ordo autem in exercenda clauium potestate ob- *Modus ex-*
seruari debet is, quem Christus ipse Math. 18. præ- *exercenda po-*
scripsit. Cùm quis admiserit priuatum aliquod de- *testatu*
lictum, is primum ab vno humaniter admoneri de- *clausum.*
bet, iuxta mandatum Christi: *Si peccauerit in te frater*
tui, Veni & argue eum inter te & ipsum solum. Si te au-
derit, lucratus es fratrem tuum. Deindè, si ab vno ad-
monitus nondum resipiscat, assumpto vno & altero
rursum admoneri priuatim debet: atque admonitio-
nes eiusmodi fieri debent secundum Dei verbum, &
cum significatione beneuolentiæ, nec non iustis,
grauibus & necessariis de causis: *Sin verò te non audie-*
rit, accipe tecum adhuc vnum aut duos, & in ore duo-
rum aut trium testimonium stabile sit omne verbum. Quòd si
nec sic admonitus ab vno atque altero resipuerit, à
tota ecclesia corrigendus est: id quod etiam Chri-
stus præcipit, inquit: *Quod si neglexerit eos audire,*
dic ecclesia. Cùm autem quis palàm peccauerit cum
offensione totius ecclesiæ, is etiam publicè ab eccle-
sia corrigi debet pro modo delicti. Si nondum resi-
piscere velit etiam admonitus & castigatus ab eccle-
sia, siue is, qui priuatum admisit peccatum, siue is, qui
delictum admisit publicum, tandem excommunica-
tio velut extremum remedium ad corrigendos im-
penitentes ab ecclesia adhiberi debet, iuxta præce-
ptum Christi: *Quod si ecclesiam audire neglexerit, sit ti-*
bi velut Ethnicus aut publicanus.

Hæc igitur est legitima via corrigendi errantes, &
coercendi contumaces in ecclesia Christi, si gradus
præscripti correctionum seruentur. Gradus autem

prescripti sunt quatuor. 1. Admonitio fraterna priuata. 2. Admonitio per plures. 3. Admonitio per ecclesiam. 4. Iudicium publicum ecclesie. Primus & secundus gradus in peccatis priuatis: tertius in peccatis notoriis & grauibus, quartus demum in casu contumacie locum habet, in quo solo ecclesia ad exclusionem procedit, habens contumacem pro Ethnico & publicano, hoc est, pro alieno ab ecclesia & regno Dei, quoad resipiscat.

Excommunicationem igitur necessario precedit, cognitio erroris seu lapsus, & cognitio contumacie. Si itaque quis fiat Papista, vel Arianus, vel Dauidianus, vel alius apostata, non est habendus pro membro ecclesie, etiam si dicat se esse membrum, & velit in ecclesia manere, nisi abiiciat, & detestetur errorem, & uiuat secundum doctrinam euangelij. Ratio est, quia Deus vult suam ecclesiam segregari ab aliis omnibus sectis & membris diaboli. Qui autem rescindunt iuramentum baptismi, sunt membra diaboli. Itaque rescindendi sunt ab ecclesia, etiam si dicant se esse Christianos. Nam factis negant, quod ore profitentur, & eos mentiri patet. Fides enim & vita Christiana non possunt separari. Qui separant, Deum & ecclesiam rident. Est verò apostata, non qui aliquando aut etiam sæpè in doctrina & vita peccat, & resipiscit, sed qui conuictus de erroribus & sceleribus negat se velle desistere. Si autem quis profiteatur poenitentiam, & externè etiam declarer, etsi intus sit hypocrita, eum ecclesia tenetur admittere, donec ipse se prodatur. Nam non est ecclesie de aicanis iudicare.

*Apostata
quis sit.*

IV. Qui sint disciplina ecclesiastica fines spectandi, quique abusus cauendi?

Potestatem excommunicandi Christus ecclesie dedit, non ad destructionem peccatoris, sed ad eius ædificationem & salutem. Finis igitur discipline nequaquam est, vt stabiliatur potentia vel tyrannis mini-

ministrorum: *Potentes dominantur: Vos autem non sic.* Luc. 22. 25.
Ministri debent vel maxime disciplinæ subiecti esse,
& hoc facere cum primis intra limites vocationis
sue continentur: quia clauces non sunt ministrorum
tantum, sed totius ecclesiæ. Multò minùs hic finis
est, ut vexentur, premantur, aut ad desperationem
adigantur miseri peccatores. Hæ sunt calumniæ ho-
stium disciplinæ. Fines verò sunt, quos apostolus tra-
dit & ostendit.

1. Ut contumaces hoc medio pudefacti & territi
in se redeant & resipiscant: *Eiusmodi homo tradatur* 1. Cor. 5. 5.
satana ad interitum carnis, & spiritus saluus sit in do-
mino Domini Iesu.

2. Ne alij Christiani conuersatione & exemplis
facinorosorum corrumpantur. Nam vna morbida
pecus, nisi curetur vel excludatur, potest totum gre-
gem contagione sua inficere, & modicum fermenti
fermentat magnam massam: *Non est bona gloria.* 1. Cor. 5. 6.
Uos vestra. An nescitis, paululo fermento totam massam
fermentari?

3. Ut alij à peccatis absterreantur: *Eos qui peccant,* 1. Tim. 5. 20
coram omnibus argue, & reliqui timeant.

4. Ne ecclesia scandalis deformatur: & ut profa-
natio sacramentorum & ira Dei caueatur: *Expurgate* 1. Cor. 5. 7.
vetus fermentum, & sitis noua massa: sicut estis fermenti
expertes. Etenim pascha nostrum pro nobis immolatum,
est Christus, &c. Hi igitur sunt fines siue vsus disci-
plinæ.

Abusus verò in excommunicatione vitandi sunt:
Primo: ne negligantur admonitionum gradus, nec
initium fiat à summo, sed à primo. Precedat igitur
admonitio priuata, & primo humaniter ad non ea-
tur qui deliquit: & admonitio sit detectio & re-
prehenso erroris vel peccati ex verbo Dei, & hor-
tatio ad emendationem. *Secundo,* fiat eo modo
quo debet hoc est, secundum verbum Dei cum signi-
ficatione fraternæ beneuolentiæ, & studij iuuan-
di errantes, & ad eorum salutem. Deus enim
non vult esse exsecutor sententiæ alienæ, sed suæ.

- Peccans igitur frater, non mox habeatur pro hoste vel alieno, sed moneatur vt frater: iuxta illud apostoli: *Neque & inimicum ducite, sed admonete & fratrem.* Tertiò, fiat iustis, grauib, & necessariis de causis, non propter iniustas, incertas, aut non satis graues: non temerè ex quavis suspitione descendatur ad exclusionem, sed extrema cogente necessitate: exemplo medicorum, qui non prius veniunt ad sectionem, quàm necessitas flagitet. Est autem necessitas, cùm errores contra fundamentum, & manifesta scelera, contumaciter defenduntur, & totus cœtus vel aliqui periclitantur. Quarto, attentè expendatur causa à toto presbyterio, iudicium proberetur ab ecclesia, non suscipiatur priuata autoritate ab vno solo, vel à ministris solis. Potestas enim à Christo non est tradita paucis, vel solis ministris, (etsi executio paucis vel vni ministro ab ecclesia committitur) sed toti ecclesiæ: *Si te & alios non audierit: disc ecclesia. Potentes dominantur, Vos autem non sic.* Accedat igitur ecclesiæ consensus & iudicium 1. propter mandatum Dei. 2. vt nemini fiat iniuria. 3. vt actio plus habeat autoritatis. 4. ne ministerium ecclesiæ conuertatur in *ὀλιγαρχίαν* vel tyrannidem papisticam. 5. vt iustior sit damnatio pertinacium. Denique cauendum, ne excitentur schismata aut scandala in ecclesia, si videant boni, multos inter se dissentire, sequi maiora mala, scindi ecclesiam.

Hæc mala si videant aut metuant ministri, non debent procedere, sed priuatim & publicè mone- re & hortari. Si nihil proficiant, sunt excusati, Matth. 5. vers. 6. *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quia saturabuntur: ceteri pertinaciæ suæ pœnas dabunt.*

IV. Quid differat potestas clauium ecclesia delegata a potestate politica?

Discri-

Discrimina sunt multa & manifesta.

1. Ecclesiastica disciplina exercetur ab ecclesia: Potestas ciuilis à prætore vel magistratu.

2. Politia iudicat secundum leges ciuiles & politicas: Ecclesia secundum leges diuinas, seu verbum Dei.

3. Potestas clauium ecclesiæ commissa nititur verbo Dei, & ecclesia ius suum exercet verbo denunciāns iram Dei impœnitentibus: punit contumaces solo Dei verbo: ita tamen, vt hæc pœna penetret ad conscientias vsque. Politica potestas armata est gladio, & coërcet contumaces pœna tantum corporali.

4. Ecclesia præmittit gradus admonitionum, & interueniente pœnitentia, non procedit ad executionem. Magistratus procedit ad pœnam, licet peccans resipiscat.

5. Ecclesia spectat emendationem peccantium: Magistratus executionem iustitiæ, & pacem publicam: *Will der dieb nicht zu vnserm Herr Gott fahren/ so fahr er zum Bösen.*

6. Sicut ecclesia tantum procedit aduersus contumaces: ita iudicium & pœnam tenetur retractare, si interueniat resipiscencia. Magistratus verò, postquam puniuit, non retractat iudicia & pœnas: *Wenn gleich ein vertriebener were fromb worden in einem andern Landt.* Latro resipiscit in cruce & recipitur à Christo in paradysum: nihilominus magistratus pœnam exsequitur, & excludit eum ex politia. Sic sæpè locum habet ecclesiasticum iudicium vbi non est locus iudicio politico: vt cum ecclesia ex cœtusuo eiicit, nec agnoscit amplius pro membris suis non agentes pœnitentiam: quos tamen magistratus ciuilis tollerat: & contrà, sæpè politia eiicit, quos ecclesia recipit: vt cum magistratus pœna capitali plectit adulteros, latrones, fures: quos tamen ecclesia, si agant pœnitentiam, non excommunicat, sed recipit. Manifestum est igitur discrimen ecclesiasticæ & politicæ potestatis.

Superfuant obiectiones aduersariorum disciplinz ecclesiasticæ, ad quas paucis respondebimus.

- Obiect 1.* Nusquam est mandatum officium clauium. Ergo nemo debet excludi à sacramentis. *Respond.* Negatur antecedens: quia passim exstant in scriptura diuini mandati testimonia manifesta: *Tibi dabo clauis regni cælorum: & quicquid ligaueris super terram, erit ligatum in cælo, &c.* Hic disertis verbis exprimitur potestas clauium omnibus verbi ministris delegata. Quomodo etiam ecclesia fungi debeat hoc officio clauium, Christus disertè præcipit & explicat: *Quod si neglexeris eos audire, dic ecclesia; quod si ecclesiam audire neglexeris, sit tibi veluti quispiam Ethnicus & publicanus. Amen dico vobis, quacunque ligaueritis in terra, erunt ligata in cælo, &c.* Hæc à Christo præcepta Paulus re ipsa confirmat: *1. Cor. 5. 5.* *Huiusmodi tradatur Satana ad interitum carnis, & spiritus saluus sit die illo domini Iesu. Cum conuenitis in &c.* *1. Cor. 11. 20.* *num, hoc non est cænam domini edere. Quod si quis non auscultat nostro per epistolam sermoni, hunc notate, & ne* *14.* *1. Tim. 1. 20.* *commercium habete cum eo, & eum pudeat. Ex quibus sunt Alexander & Hymeneus, quos ego tradidi Satana, & discant non blasphemare. In prophetis etiam manifesta sunt testimonia, quibus hoc à Deo mandatum esse constat: Quò mihi Victimarum Vestrarum multitudo? dicit dominus: Plenus sum holocaustis arietum, &c.* *Ier. 7. 21.* *Qui immolat bouem, est quasi qui interficiat virum, &c. Non sum locutus cum patribus vestris, & non præcepi eis de verbo holocaustorum & Victimarum. Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum per os tuum? Hinc & Christus ait: Omite illic munus tuum coram altari, & abi, & reconciliator fratri tuo primum, & tunc Veniens offer munus tuum. Præter hos & alij sunt scripturæ loci, quibus mandatum est, ut omnes palàm impij excludantur ab ecclesia & vfu sacramentorum, veluti vbiuque reprehenditur illegitimus sacramentorum vfu: item vbiuque iubentur ministri pro membris ecclesiæ*

eleſiæ recipere tantum profittentes fidem & pœnitentiam.

Inſt. Deus quidem impios ad ſacramenta accedere vetat, ſed non præcipit, vt eccleſia eos prohibeat. *Reſpond.* Quæ Deus prohibet in eccleſia fieri, ea vult eccleſiæ iudicio vitari: & quod præceperit Dominus eccleſiæ, vt prohibeat, & excludat palam impios, ex locis allegatis manifeſtè euincitur.

Obiect. 2. Homines non poſſunt diſcernere dignos ab indignis, nec ſcire qui verè reſipſcant, & qui in impietate perſeuerent: quia non poſſunt inſpicere corda; nec poſſunt aliquem in gehennam abiicere. Ergo non eſt eccleſiæ mandatum illud iudicium, quo impij diſcernantur à piis. *Reſpond.* Eccleſia non iudicat de arcanis aut occultis, ſed de manifeſtis, de iis nempe, quæ in externa vita & profeſſione apparent: idque cum de iis iudicio Dei ſubſcribit, id eſt, cum de iis iudicat, ſecundum verbi Dei præſcriptum: vt cum ex verbo Dei condemnatos eſſe pronunciat contumaces, quamdiu tales manent: & cum ex verbo Dei pœnitentiam agentes abſoluit. Occultos autem ab aliis diſcernere ſicut non poteſt eccleſia, ſic nec ſibi tribuit.

Obiect. 3. Chriſtus ait in illa parabola de zizaniis: *Mat. 13. 30.* *Sinite ſimul & traque crefcere & ſque ad meſſem.* Ergo nullus debet excludi. *Reſpond.* Chriſtus 1. loquitur ibide hypocritis, qui non poſſunt diſcerni ſemper à verè piis. Itaque ſenſus eſt, non debere tolli vel ſegregari hypocritas ab eccleſia, quos videlicet nos non nouimus, ſed id facturos dicit angelos in nouiſſimo die. 2. Diſcernit officium miniſtrorum & magiſtratus: *Sinite crefcere*, id eſt: ne interficiat alienos ab eccleſia: miniſtri ſiquidem non debent quenquam officere vi corporali, ſicut magiſtratus.

Hoc autem discrimine posito, non tollitur discrimen inter ecclesiam & regnum diaboli.

Obiect. 4. Homines cogendi sunt ad bona opera. Sacramentorum usus est bonum opus. Ergo nemo ab eo est arcendus, sed omnes potius ad eum cogendi sunt. *Resp. 1.* Minor non est vera, nisi intelligatur de usu, qui fit in fidelibus: aliàs cum ab infidelibus usurpantur sacramenta, eorum usus non est bonum opus. Usus sacramentorum est bonum opus, quando hunc usum præcedunt opera moralia: ac tunc reuera usus dicitur sacramentorum: aliàs potius est abusus & profanatio sacramentorum. Nam cum impij sumunt sacramenta, abutuntur iis, vnde Christus diserte dehortatur impios ab hoc opere bono, cum ait: *Relinque munus tuum ad altare, & abi, &c.* 2. Maior est distinguenda: Ad bona opera homines sunt cogendi, suo scilicet ordine, ita ut præcedat coactio ad opera moralia, sequatur deinde coactio ad cærimonialia. Et sic intelligi debet, quod ait Christus: *Compelle eos intrare.*

Luc. 14. 23. Si sic obiciant: Bona opera non sunt prohibenda, Usus sacramentorum est bonum opus. Ergo non est prohibendus: concedimus totum. Non enim prohibemus usum, sed abusum. *Inst. 1.* Deus voluit omnes accedere ad pascha celebrandum. *Respond.* Omnes non sceleratos, sed eos, qui erant membra populi, & debebant tollerari in societate politica: de contumacibus erat mandatam, ut tollerentur. *Inst. 2.* At nihilominus multa comitantur & fiunt mala. *Resp.* Fiunt ab impenitentibus & sequi nolentibus; non à momentibus. *Beati autem qui esuriunt & sitiunt iustitiam,* hoc est, qui cupiunt fieri bona. Si non fiant, ipsorum non est culpa. Non autem debemus facere mala, aut omittere bona, quæ Deus iubet, ut bonum inde sequatur. Nos nostrum faciamus officium, euentum Deo committamus. Si non fiant, bonam tamen conscientiam retineamus.

Obiect. 5. Prophetæ, apostoli & Iohannes neminem excluderunt, imò Iohannes baptizavit progeniem

niem viperarum. Ergo neque nostri ministri debent excludere. *Resp.* ad antecedens. De Iohanne negatur. Et si ex progenie viperarum, erant quos baptizabat, tamen non ampliùs erant viperæ, cùm baptizarentur. Baptizabat enim confitentes peccata sua: prædicabat baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, & exigebat à baptizatis, vt facerent fructus pœnitentiæ dignos. Prophetæ, etiam si non potuerunt excludere à sacrificiis & sacramentis impios: tamen scelera & abusum sacrificiorum damnarunt, & sæpè longas habuerunt conciones tùm contra impios qui accedebant, tùm contra ecclesiam, quæ illos admittebat ad sacrificia. Apostolos vsos esse exclusionem vel vnus Pauli exemplo constat, quia iussit incestum tradi satanæ & ex ecclesia eiici. *Marc. 1. 5. Luc. 3. 3. 1. Cor. 5.*

Inst. Iohannes profitentes fidem & pœnitentiam admittebat solus, & impœnitentes reiiciebat solus. Ergo & vni ministro licebit vel admittere profitentes doctrinam & pœnitentiam, vel contumaces reiicere & excludere, quod suprà fuit negatum: aut exemplum Baptistæ nihil probat. *Resp.* Est dissimilitudo in exemplis. Iohannes erat præditus auctoritate prophetica & apostolica, quam nostri ministri non habent. Deinde agebatur tunc de collectione nouæ ecclesiæ, non de exclusionem eorum, qui fuerant in ecclesia, & ab ea defecerant.

Solutiones breues sophismatum, quibus in publica disputatione Heydelbergæ habita præside D. Petro Boquino: respondente M. Georgio VVuthero Anglo anno 1568. die 10. Iunij, disciplinam ecclesiasticam expugnare quidam conati sunt: exceptæ ex ore D. Vrsini in disputationis repetitione postridiè primatim in collegio sapientiæ instituta. Theses autem de disciplina propositæ erant due hæ.

XII. Ad sinceram Verbi diuini prædicationem, & legitimam sacramentorum administrationem, oportet in ecclesia gubernationis vigere officium.

XIII. Officium autem hoc voco, Et ministri cum præbiterio quosuis peccantes (etiam principes) arguendi, increpandi, excommunicandi, reliquaque ad disciplinam ecclesiasticam pertinentia peragendi facultatem & habent & exerceant.

*Obiect. 1. Vbi rectè debent administrari verbum & sacramenta, ibi debet vigere officium disciplinæ. Sed in primitiua ecclesia & hodie in multis ecclesiis benè constitutis non viget officium disciplinæ. Ergo in iis non rectè administrata sunt, nec administrantur verbum & sacramenta. Atqui hoc est absurdum. Ergo & illud. Resp. ad maiorem per distinct. Rectè administrari est amb. Potest intelligi de administ. secundum *ἡγούμενον*, hoc est, talique prorsus congruat cum præscripto Domini. Potest etiam intelligi de administratione non secundum *ἡγούμενον*, sed ita tamen facta, vt placeat Deo, & sit salutaris ecclesiæ: In toto mundo sacramenta non administrantur rectè secundum primam significationem: secundum alteram verò non item. Est enim subinde sint aliqui auzui, qui propter imbecillitatem humanam subito corrigi nequeant: tamen administratio etiam potest Deo placere, & salutaris esse ecclesiæ. Interim debent defectus agnosci & deplorari. *Beati enim qui esuriunt & sitiunt iustitiam.* Hæc nisi concedantur, nulla erit ecclesia pura in mundo. Hæc solutio sufficeret. *Sed minor etiam negatur.* Nam in primitiua ecclesia fuit officium disciplinæ, & mansit etiam in malè constituta ecclesia, sed cum magno abusu, vt in papatu. *Inf. contra negationem minoris:* In nostris & Helueticis ecclesiis benè constitutis non viget excommunicatio. Ergo stat miror. *Resp. ad antecedens:* Quòd in aliquibus non viget, malè fit, Interim nihilominus infringitur minor,*

Mat. 5. 6.

nor, quia recte administrantur verbum & sacramenta in illis ecclesiis secundum alteram significationem: modò addamus illud: Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam. Hic citavit Ursinus dictum Chrysostomi: *Si quis flagitiosus veniet ad mensam Domini, ne porrigas illi corpus & sanguinem Domini. Si nolet cedere, indica mihi: sanguinem potius fundam, quàm illum admisero.* Viguit ergo disciplina in prima ecclesia aliquot centum annis post Christum.

Obiect. 2. Doctrina carens verbo Dei & exemplis probatis, non est ecclesie obtrudenda. Hæc doctrina de excommunicatione caret verbo Dei & exemplis probatis. Ergo non debet obtrudi ecclesie. *Resp.* Negatur minor. Verbum exstat. Matth. 18. *Dic ecclesie, si ecclesiam non audierit, sit tibi velut Ethnicus & publicanus.* Exemplum verò 1. Cor. 5. *Huiusmodi hominibus tradatur satana, ad interitum carnis.* Et 1. Tim. 1. *Quos tradidi Satana.*

Matth. 18.

17.

1. Cor. 5. 5.

Contra verbum.

Inst. 1. Matth. 18. nulla fit mentio presbyterij, neque excommunicationis. Ergo hoc verbum nihil probat. *Respond.* Negatur antecedens, quia etsi non habeantur verba formalia: tamen sententia continetur. Presbyterium enim continetur ibi: *Dic ecclesie: excommunicatio ibi: sit tibi velut Ethnicus & publicanus.*

Inst. 2. Ecclesia non est presbyterium. Iubet autem Christus indicationem fieri apud ecclesiam, & admonitionem per ecclesiam. Ergo non fit mentio presbyterij. *Resp.* Negatur maior: quia vis etiam potest concedi totum argumentum, videlicet, quòd Christus non intelligat presbyterium, sed propriè sumat vocabulum ecclesie ante Christum Iudaicæ, post Christum Christianæ. Sed in ecclesia iurisdictione oportet esse ordinem, oportet esse aliquos ab ecclesia constitutos, qui actiones dirigant: alioqui esset

Sub nomine ecclesie continetur presbyterium.

Matth. 18.

esset *ἀνάγκη*. Nec potest observari id, quod Christus iubet sine circumstantiarum determinatione. Itaque sub ecclesia continetur presbyterium, & per consequens intelligitur de synedrio.

Inst. 3. Verum quidem est non posse fieri indicationem apud totam ecclesiam, sed apud aliquod synedrium, quod tamen sit politicum, ut sit sensus: dic ecclesie, id est, senatui urbis. *Resp.* Iam fatentur, non posse indicationem fieri apud totam ecclesiam, sed apud aliquod synedrium, non tamen ecclesiasticum, sed politicum. Quæstio igitur est an intelligendum sit de synedrio politico. Hoc ipsi debent probare. *Probant:* Synedrium illud fuit politicum. Christus iubet indicari apud synedrium. Ergo apud politicum. *Resp.* Negatur maior. *Illi probant:* Synedrium quod afficit pœnis corporalibus, est politicum. Illud synedrium, quod dabat Paulo potestatem interficiendi Christianos, afficiebat pœnis corporalibus. Ergo erat politicum. *Resp. ad maiorem:* Quod afficit pœnis corporalibus nempe iure. Pontifices afficiebant, sed iniuria: quia non habebant ius, sed rapiebant ad se; Sic etiam de Stephani morte; Est enim per tumultum interfectus: deinde ipsis quidem sacerdotibus volentibus, sed malè.

Inst. 4. Ex Augustino: Iudæi mentiebantur cum dicerent: *Non licet nobis interficere quenquam.* *Respond.* Augustini verba sic habent: *An non interficiebant, quem interficiendum offerebant? Sed intelligendum est, eos dixisse, non sibi licere interficere quenquam propter diei festi sanctitatem, quem celebrare iam ceperant. Itane obduruisti falsi Israelita? itane omnem sensum misericordia malitia amisisti, Et ideo vos à sanguine innocentis impollutos esse credatis, quia eum fundendum alteri tradidistis?* Non igitur dicit Augustinus eos fuisse mentitos, sed tantum, eos nihilominus fecisse, quod sibi non licere clamabant.

Inst. 5. ex Chrysostomo: Non licet nobis, scilicet propter vicinitatem festi. *Resp.* Non est verum, bona venia Chrysostomi: quia historix testantur iurisdic-
dictio.

Ioh. 18. 31.
Tract. 114.
in Ioh.

In Matth.
homil. 85.

dictionem civilem & leges ipsis fuisse ereptas ab Herode magno : & Iosephus scribit, totum synedrium ab eo fuisse trucidatum vnà cum Hyrcano , vno excepto Samea. Hoc igitur Iudæi volunt ad Pilatum:

Tu habes ius gladij, nobis non licet interficere quenquam: Lib. 4. antiquod & ipse Pilatus confirmat: Nescis me potestatem tiq. cap. 8. habere te crucifigendi , & potestatem habere te absol- loh. 19. 10. uendū

Inst. 6. Sed ipse dixit: Sumite vos eum & secundum loh. 18. 31. legem vestram iudicate. Resp. Intelligit legem Moysis, quasi dicat, Si est blasphemus, obruatur lapidibus, me concedente.

Inst. 7. Iosephus scribit, Iudæis fuisse concessas à Claudio. Respond. Ergo prius eas non habuerunt. Lib. 19 antiquod Deinde concessit eis leges, hoc est, αὐτοκρατία religio- tiq. cap. 5: nis: Volo, (inquit) inconcussa esse iura eorum à Caij insania, eisque ius esse persecerandi in patriis ritibus.

Inst. 8. Ius gladij fuit eis ademptum ab Herode magno. Ergo prius habuerunt, & synedrium erat politicum tunc, cū Christus iuberet synedrio indicari: Ergo iussit indicari senatui politico. Nullum enim aliud synedrium erat, quod non esset politicum. Nam tria erant synedria in Iudæa. 1. synedrium Triasynedri- maius, quod erat totius regni senatus, vt in Gallia dria lu- das Parlament. 2. synedrium minus, quod erat vrbs daorum: Hierosolymæ senatus. 3. triumuiratus. Hæc omnia erant politica, &c. Respond. 1. Per Inuersionem. Si Iudæi ius politicum amiserunt sub Herode magno; non igitur id habuerunt tempore Christi. Nam constat Herodem magnum prius fuisse mortuum, quàm Christus inciperet docere. 2. ad argumentum: Synedrium erat politicum: Respond. ad maiorem: erat politicum, sed non tantum; habebat etiam potestatem ecclesiasticam, quia tractabat simul causas religionis: constabat ex pharisæis, & aliis legum peritis seu scribis, hoc est, ex theologis & iureconsultis. Idem in populo Iudaico erant theologi iurecon-

sulti. Nam habebant leges morales & forenses. Synedrium igitur minus, de quo Christus loquitur, non fuit merè politicum, sed simul ecclesiasticum. Iam est quæstio, an iubeat synedrio indicari ut politico, an verò ut ecclesiastico? *Respond.* ut ecclesiastico: probatur ex textu. 1. quia iubet contumacem habere pro Ethnico & publicano, hoc est, pro alieno à regno Dei. Declarare verò aliquem publicanum & alienum à regno Dei non est magistratus politici, sed ecclesiastici: quia publicanus potest esse membrum ciuitatis, sed non ecclesiæ Christi. 2. Christus addit: *Amen dico vobis, quicquid ligaueritis in terra*, &c. & respondet illi, qui posset obicere: quid mea refert, etiamsi ecclesia me habeat pro nebulo & publicano: tamen ego nihilominus suauiter bibam vinum. *Davon werd ich nicht mager.*

Huic igitur respondet: non erit irritum iudicium ecclesiæ, quia ego ero exsecutor illius. Suprà quidem Matthæi decimo sexto, *Dabo tibi claves regni cælorum*; loquitur de communi auctoritate ministerij: sed hic nominatim loquitur de auctoritate ecclesiæ in hac causa: Ligare igitur & soluere non est magistratus politici, sed ecclesiæ.

*Excommunicatione
contineri
loco.
Matt. 18.*

Hactenus de priore membro, sub nomine ecclesiæ fieri mentionem presbyterij: nunc de altero, etiam fieri mentionem excommunicationis per æquipollentiam, ibi: *Sit tibi velut Ethnicus & publicanus.*

Instant. 1. Haberi pro Ethnico & publicano, & esse excommunicatum non sunt idem. Ergo excommunicatio non continetur ibi per æquipollentiam. *Respond.* Negatur antecedens. *Probant:* Sit tibi ut Ethnicus: non loquitur de iudicio publico ecclesiæ, sed de privato singulorum. Ergo non à tota ecclesia illico est excommunicatus, qui habetur pro Ethnico à priuatis. *Respond.* Quem singuli habent pro Ethnico, eum tota ecclesia habet

habet pro tali. Ergo loquitur de iudicio ecclesiæ.

Inst. 2. Non habetur in textu: Quem ecclesia habet pro Ethnico, sed; *qui ecclesiam non audit, extra tu habeas pro Ethnico.* Ergo non habes eum pro Ethnico, ex iudicio ecclesiæ, sed ex tuo. *Resp.* Benè: ideo habeo, quia non audit ecclesiam. Verum, non audire ecclesiam & esse publicanum, nec est, alienum ab ecclesia, an non sint idem? Sed addo alterum minus disputabile: Non dicit tantum privati, singulis, sed toti ecclesiæ: nam *sibi & ecclesiæ* æquipollent: Ratio, cum Christus iubet aliquem à me haberi pro Ethnico, an iubet eum interea ab ecclesia haberi pro Christiano? minime: quia vellet contradictoria: vellet contraria iudicia de eodem homine simul fieri. Pro publicano igitur haberi ab vno, est pro tali haberi ab omnibus, & à tota ecclesia: ac si non fieret illa denunciatio in specie, nullus posset haberi pro publicano. Ab ecclesia autem haberi pro publicano, est excommunicari & esse extra *variis* ecclesiæ. Stat igitur etiam posterius membrum, fieri ibi mentionem excommunicationis, & eam ecclesiæ mandari.

Haberi pro publicano & Ethnico est excommunicatum esse:

Inst. 3. Scelerati possunt haberi pro Ethnicis & publicanis sine excommunicatione. Ergo publicanus & excommunicatus non sunt idem. *Resp.* Negatur antecedens, quia habere aliquem *extraneum* ecclesiæ, & excommunicare sunt idem.

Inst. 4. Sed possumus aliquem habere pro publicano, hoc est, sentire de eo in animo, quod sit talis *Resp.* Christus non loquitur de cogitationibus, sed de actionibus ecclesiæ. Si quis ecclesiam non audit, oportet te illud scire: & ut possis eum habere pro ethnico & publicano, oportet scire, non quid ecclesia de illo sentiat in animo, sed quid de eo publicè statuat. Deinde Paulus vetat eum sceleratis capere cibum & potum: *Cum eiusmodi ne edatis quidem.* Con- uictus autem cum scelerato non potest vitari ex occulta cogitatione: sed ex publico iudicio ecclesiæ. Ergo non est tantum cognitio in animo. *Tertio,*

1. Cor. 5. 11.

ibidem dicit: *Tollite istum sceleratum ex vobis ipsis*: hoc est, declarate eum non esse membrum ecclesie. Ergo habere pro publicano non est tantum cogitare in animo, sed etiam pronunciare & excommunicare.

Contra exempla excommunicationis apostolica. 1. Cor. 5. 2. Cor. 5. 2. Thess. 3. 1. Tim. 1. &c.

Qui hodie improbant disciplinam ecclesie, exemplum Pauli dupliciter eludunt. Alij simpliciter negant, apostolum loqui de excommunicatione, cum dicit: *Qui talia fecit, tradatur satana*: quia tradere satanae non sit excommunicare, sed miraculosa poena è medio tollere, ministerio satanae, vel saltem imprecationibus & diris deuovere, & satanae excruciantum tradere ita vt nihilominus ecclesie membrum maneat. Alij concedunt Paulum loqui de excommunicatione: sed negant exemplum pertinere ad nos, quia nunc sint Christiani magistratus, disciplinae custodes, quibus ecclesia apostolorum tempore fuerit destituta. *Resp.* Sed contra priores sonant verba apostoli: *Tollite vos malum è medio ecclesie: cum tali nec sumite cibum*. Hæc non possunt intelligi de supplicio capitali miraculoso, quale erat Ananix & Sapphiræ, sed sonant de ordinario officio & iudicio ecclesie. 1. Quia dicit: *Tollite vos*: & reprehendit eos, quod non sustulerint: *Et vos inflati estis, ac non potius luxistis, Et tolleretur è medio vestri, qui facinus hoc patrauit*? At non omnes habebant donum Petri: Iniuria igitur eos reprehenderet, propter non editum miraculum. 2. Quia requirit consensum ecclesie: *Congregatis vobis, & meo spiritu*. Tali verò solennitate ad miracula non erat opus. 3. Quia vult eum tradi satanae *ad interitum carnis, Et spiritus saluus sit in die Domini Iesu*, hoc est, ita vult tractari, vt nihilominus in hac vita maneat & resipiscat, dometur eius caro vera contritione, mortificetur verus, & viuificetur nouus homo. Ergo non vult eum interfici. 4. Loquitur de

Tradere satana: tollere ex ecclesia, est excommunicare.

1. Cor. 5. 2.

1. Cor. 5. 4.

1. Cor. 5. 5.

sepa-

separatione & exclusionem ex ecclesia, cum inquit: *Expurgate vetus fermentum. Ne commisceamini cum scortatoribus: Ne edatis cum eo.* Hæc omnia loquuntur de separatione, non de supplicio capitali. 5. collatio locorum scripturæ docet, eos qui negant doctrinam Christianam ore vel vita, non esse habendos pro Christianis. Ambrosius dicit, hunc incestuosum, cognito flagitio, pellendum fuisse de cœtu fratemitatis, hoc est, de ecclesia. Qui vero eiectioni sunt ex ecclesia, meritò dicuntur traditi satanæ, quia versantur in regno satanæ, quamdiu non resipiscunt.

1. Cor. 5. 7.
11.

Postiores illi admittunt fallaciam non causæ, cum dicunt: Paulum ideo voluisse incestum excommunicari, quia tunc non fuerit Christianus magistratus. Longè enim alias rationes Paulus adducit etiam nunc durantes. 1. Mandatum Christi: *Vobis & spiritu meo in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis*, hoc est, autoritate & mandato Christi: *Dic ecclesia: sit tibi sicut Ethnici & publicanus.* 2. Ut excommunicatus resipiscat & saluus fiat: *Tradatur satana ad interitum carnis, & spiritus saluus fiat in die Domini nostri Iesu.* 3. Ne reliqui inficiantur: *An nescitis paululo fermentis fermentari totam massam?* Quia pascha nostrum immolatum, est Christus: ut vivamus in azymis sinceritatis & veritatis, sicut nova conspersio, eiiciamus vetus fermentum malitiæ & nequitie, vel saltem ex professo non feramus, si totum eiicere non possumus.

Causa cur
subeat
Paulus in-
cestum ex-
communi-
cari.

Hæc sunt causæ cur Paulus mandet incestum tolli ex ecclesia. Nusquam verò legitur ecclesiam ideo sceleratos excommunicasse, quod careret Christiano magistratu. Nam officia ecclesiæ & magistratus semper fuerunt & manent distincta. Certum est igitur apostolum loqui de excommunicatione cum dicit: *Tradite eum satana: tollite malum e vobis:* & præcipere de ecclesiæ ordinario offi-

cio contra flagitiosos: siue tum accesserit miraculum, siue non.

Obiect. 1. Nathan non excommunicauit Dauidem adulterum. Ergo neque Paulus excommunicauit hunc incestuosum.

Respondet. Dauid post primam admonitionem resipuit. Ergo non debuit excommunicari. Paulus etiam loquitur cum conditione pœnitentiæ; *Tollite*: si scilicet non agat, vel nec iam egerit pœnitentiam, qua interueniente iubet eum recipi. Hanc conditionem necesse est subintelligere: quia Christus voluit præire gradus admonitionum, & Deus quocunque tempore pœnitentiam agentes in gratiam recipit. Latro in cruce non excommunicatur, sed recipitur à Christo agens pœnitentiam: *Si septuagies septies peccauerit in te frater, remittes ei.* Non igitur peccantes, sed pertinaces sunt excommunicandi, qualis Dauid non erat.

Obiect. 2. Christus neminem excommunicauit. Ergo nec Paulus id fecit, nec ecclesia quenquam excommunicare debet. *Respond.* Non valet consequentia à negatione facti, ad negationem iuris. Tale argumentum est: Christus neminem baptizauit: ergo nec Paulus debuit, nec ecclesia debet quenquam baptizare. Christus neminem baptizauit: iussit verò baptizare omnes gentes. Sic neminem excommunicauit: iussit verò excommunicare contumaces: *sit tibi Velut Ethnicus. Relinque munus tuum ad altare*, &c. Philippus dicit eunuchò: *Licet tibi baptizari, si credis toto corde*. Ergo non baptizasset eum, si non credidisset.

1. Cor. 5. 2. *Obiect. 3.* Paulus dicit: *con innotuere, in iugum in pœnitentiâ*: hoc est, non luxistis, Et tolleretur è medio Vestri. Ergo debuerunt orare, ut Deus eum tolleret miraculosè per satanam. *Respond.* Falla-

Fallacia figuræ dictionis. ἐκ ἐπιτίσιοντι significat, non fuistis anxij de scandalo illo tollendo, quod debuit à vobis tolli: à vobis, inquam, quia in fine dicit; ἐξερῆτε tollite vos eum. ἐξαρῆν igitur significat tollendum fuisse per ecclesiam, non per satanam.

Instant. Paulus de se vitur eodem verbo ἐπιτίσιοντι πολλούς: Et lugeam multos eorum, qui ante peccauerunt, nec resipuerunt, &c. Hic lugere non significat anxium esse de tollendo scandalo. Ergo nec ibi. *Respond.* ex textu. Ibidem dixit: Si Venero denuò, non parcam. Hanc luctus causam exponit, quòd cogatur seuerius animaduerrere in contumaces, hoc est, eos tandem ex ecclesia eiicere. 2. Cor. 12. 12.

Obiect. 4. Paulus se ipsum explicat, quod non præceperit Corinthiis excommunicationem incestuosi, cum dicit, sufficit istiusmodi homini ἐπιτιμία 2. Cor. 2. 6. καὶ τῶν πλειόνων, hoc est, obiurgatio à plurimis profecta. Ergo habere pro Ethnico & publicano, & tollere è medio, tantum est ἐπιτιμᾶν. *Respond.* Est fallacia consequentis, quia ex vno exemplo non constituitur regula. Non sequitur, hic tantum opus fuit ἐπιτιμία, quia resipuit: ergo semper tantum opus est ἐπιτιμία.

Instant. Quod isti fecerunt, Paulus iussit. Sed hi tantum reprehenderunt. Ergo Paulus tantum iussit ἐπιτιμᾶν dum iussit è medio tollere, satanæ tradere. *Respond.* ad maiorem: Paulus iussit reprehendere, sed non tantum: quia iussit etiam eiicere, nisi resipisceret: Si autem resipisceret, dixit satis esse ἐπιτιμᾶν. Non igitur sequitur: Illi tantum reprehenderunt. Ergo Paulus tantum iussit reprehendere. Hæc est vera solutio. Sed etiam est alia: ἐπιτιμία hic non tantum est improbare factum, aut obiurgare, sed etiam excommunicare: quia excommunicatio tantum fit verbo. Sic accipi non tantum potest, sed etiam oportet.

1. Quia dicit : ὥς τε του αὐτίκον μᾶλλον ὑμεῖς χειροτονᾶτε hoc est, ut è diuerso magis condonare debeat. Ergo iam fuit excommunicatus, & nondum receptus, sed recipiendus, nec tantum obiurgatus, sed etiam eiectus.

Matth. 18. 2. ὥς τε τῶν πλείονων, à pluribus. Hinc confirmatur, quod Christus ecclesiam dicat ecclesia primores non confusam plebeculam. Fuit enim ἐκκλησία facta ab ecclesię presbyteris & primoribus.

2. Cor. 2. 9. 3. Nam in hoc (inquit) etiam scripsi, ut cognoscere vos obedire. Laudat igitur, quod sint obsecuti.

2. Cor. 2. 8. 4. Παραγγιλῶ ὑμεῖς κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην: hoc est, precor ut vos ratam faciatis in illum charitatem. κυρῶσαι est publica voce decernere condonationem. Ergo antea ipsi nondum erat condonatum. Sic sumitur Galat. 3. 15. κεκυρωμένῳ Δι' ἡμῶν, publica auctoritate sancitum testamentum. Vult igitur publico testimonio declarari dilectionem erga ipsum. Ergo χειροτονᾶτε condonate erat excommunicatum in gratiam recipere, idque sæpius repetit. Fuit autem interuallum aliquod inter scriptionem posterioris & prioris epistolę ad Corinthios. Fuit igitur excommunicatus. In prima epistola dicit se audiuisse quosdam sceleratos versari in grege: illos iubet excommunicari. Verisimile est, hic Corinthios obtemperasse, excommunicando illos & rescripsisse Paulo, quod obtemperauerint: quia in secunda capite 2. laudat eorum obedientiam. Ad epistolam autem Corinthiorum respondet Paulus secunda epistola, & iubet incestum recipi, si resipiscat. Denique ante resipiscientiam vetat ne commisceantur cum illo incesto. Ergo fuit eiectus.

Obiect. 5. Excommunicatio non requirit excusationem. Paulus excusat se, quod iusserat eum tradi Satanę. Ergo non iusserat excommunicari, sed aliquid grauius. *Resp.* Negatur maior, quia exclusio

clusio ex ecclesia & regno Christi, cum sit grauissima poena, multò maiorem requirit excusationem, quam quodvis supplicium corporale.

Obiect. 6. Ministri non possunt excludere ex regno Dei. Ergo Paulus non iubet eos hoc facere. *Respond.* ad antecedens. Non possunt, sua autoritate: sed possunt, nomine Christi, iuxta præceptum apostoli: *Vobiscum spiritu meo in nomine Domini Iesu congregatis* Deindè non possunt eiicere, sed possunt & debent eiectionem denunciare iis, quos Deus se eiicere in verbo suo significat. Excommunicare enim nihil est aliud, quàm eiectionem, quæ sit à Deo, denunciando contumacibus, diuino iudicio subscribere. Hoc verò ecclesia facere non tantum potest, sed etiam debet. Ideò Paulus reprehendit Corinthios, quòd incestum non excommunicassent, sed expectassent, donec mōnerentur. Ergo reprehendit eos, quòd aberrassent à regula, hoc est, quòd non fecissent officium ecclesiæ cognitum & ordinarium, iuxta mandatum vniuersale, &c.

Obiect. 7. εἰς ὄλεθρον σατανᾶς ad interitum carnis iubet incestum tradi Satanæ. ὄλεθρος verò inscriptura perpetuò significat internecionem. Ergo & hoc loco notatur miraculosa corporis internecio per Satanam, vt saluetur anima. *Respond.* Ex circumstantiis patet, ὄλεθρον hoc loco significare mortificationem veteris hominis. Antithesis enim carnis & spiritus, & phrasis ipsa Paulo est vñtatiſſima hoc sensu. Scopusetiam id docet. Vult enim eum tradi Satanæ, vt mortificetur caro, & seruetur spiritus, hoc est, vt conuertatur in hac vita, & saluus esse possit in vitæ æterna. Non igitur vult eum tolli ex hac vita per miraculum. *Inst.* Atqui Satanæ nemo tradi potest ad conuersionem seu mortificationem veteris hominis. *Respond.* Verum est per se: at per accidens, hoc est, per Dei misericordiam fit, vt electi in ipsis castigationibus corrigantur. Eadem verò ratione nos ipsorum interpretationem negabi-

mus: quia etiam Satan neminem occidit, vt anima eius saluetur.

Obiect. 8. Si voluisset eum excommunicari, clariùs id significasset. *Respond.* Non tantùm claritas, sed etiam vis & *deuotio* orationis spectanda est. Hic non erat opus maiore claritate, quoniam Corinthij intelligebant, quid vellet, alioqui iniuste eos reprehenderet.

2. The. 3. 15 *Obiect.* 9. Frater non est excommunicatus. Paulus vult eum, quem iusserat notari per epistolam, haberi pro fratre. Ergo non vult eum excommunicari. *Maior probatur.* Contraria non possunt simul poni. At sunt contraria: haberi pro fratre, & excommunicari. Excommunicare enim est non habere pro fratre. Ergo idem habebitur pro fratre, & non pro fratre, quod est absurdum. *Resp.* 1. Negatur minor prosyllogismi quòd sint contraria. Ambiguum est, habere pro fratre, quia sunt gradus fraternitatis. Non ergo valet contrarietas. Nam omnes homines sunt fratres & proximi, etiam Christiani & Turcz. Interim Christiani, etiam si Turcas habeant pro fratribus & proximis, & salutem eorum expetant, tamen non habent eos pro fratribus, hoc est, pro Christianis. Si igitur Turcas, multò magis illos debent habere pro fratribus, & studere eorum saluti, qui priùs fuerunt fratres, hoc est, Christiani. 2. *Est fallacia à secundum quid.* Habere pro fratre, nempe dilectione, studio, & spe eum seruandi, non autem numeratione inter filios Dei & membra ecclesiæ, priusquam resipiscat. 3. Non dicit: *habere eum pro fratre*, sed: *monete eum & fratrem*, hoc est, vt eum, qui fuit frater, & qui resipiscens rursus debet fieri frater. Non enim omninò arcantur à spe salutis, qui excommunicantur, sed vt redeant ad se, & rursus includantur. Vtitur verò Paulus hac phrasi, quia dilectionem & spem emendationis vult esse regulam oburgationum. Frater enim monet fratrem amicè & bono fine.

Obiect. 10. Quod fecit Paulus, non est nobis imitandum.

tandum. Paulus excommunicauit Hymenæum & Alexandrum sine consensu ecclesiæ. Ergo nemo est excommunicandus. *Maiores probatur*, quia fecit auctoritate apostolica: & *minor*, quia dicit: *Tradidi Sathana Hymenæum & Alexandrum*. Nostri autem ministri & pastores ecclesiæ id non possunt. Ergo oportet Paulum peculiari aliqua ratione id fecisse. *Resp.* conceditur totum: non debemus imitari, si fecit solus, non autem sequitur: ergo non licet excommunicare. Est enim plus in conclusione. Quod licuit Paulo apostolica auctoritate, id licet ecclesiæ ministris ordinario officio. Deinde etiam minor potest negari, quia in textu tantum dicitur, quid Paulus fecerit, non quomodo, solus an cum aliis id fecerit.

TERTIA PARS. DE GRATITVDINE.

Post locum de miseria hominis, & de liberatione eius per Christum etiam doctrina de gratitudine est necessaria: 1. Propter gloriam Dei, quia præcipuus finis nostræ redemptionis est gratitudo, hoc est, agnitio & celebratio beneficiorum Christi: 2. Propter consolationem nostram, quæ in gratuita liberatione consistit. Liberatio autem non pertinet, nisi ad eos, qui se Deo gratos præstare student. 3. Vt Deo legitimum cultum præstare possimus. Deus enim omnem *ἀγνοήσαντες* damnat. Ergo de vera gratitudine, quæ est cultus Deo debitus, ex verbo Dei docendum est. 4. Vt sciamus omnia bona opera nostra esse gratitudinem & non meritum.

Est autem *gratitudo* in genere, virtus agnoscens & profitens, à quo & quanta beneficia acceperis, & studium præstandi benefactoribus mutua officia, honesta & possibilia. Complectitur veritatem & iu-

*Gratitudo
quid sit.*

& iustitiam: veritatem quia agnoscit & prædicat beneficia accepta: iustitiam, quia studet referre gratiam æqualem bonè meritis.

Christiana igitur gratitudo, quæ hîc docetur, est agnitio & professio gratuitæ redemptionis per Christum à peccato & morte, & serium studium vitandi peccata, omnemq; Dei offensam & vitam instituendi ex ipsius voluntate: omnia etiam bona ab ipso solo ex vera fide petendi, exspectandi, accipiendi, & pro acceptis ei gratias agendi.

*Connexio
analytica
eorum
huius par-
tis.*

Huius gratitudinis etiam sunt duæ partes: veritas & iustitia. *Veritas* agnoscit & proficitur beneficium gratuitæ redemptionis, & pro eo Deo gratias agit. *Iustitia* offert Deo *arctius*. Deus autem non postulat à nobis alia, *arctius*, quàm verum sui cultum, seu obedientiam & bona opera. Ad veritatem ergo pertinet doctrina de prece: ad iustitiam doctrina de bonis operibus. Horum autem fons est conuersio hominis ad Deum. Tantum enim renatorum opera bona sunt & placent Deo. Norma bonorum operum est lex Dei. Hic igitur simul de conuersione hominis ad Deum, & de lege Dei tractatur. Sic ad partem de gratitudine quatuor præcipuè loci communes pertinent: *de conuersione, de bonis operibus, de lege Dei, & de prece*.

*Connexio
synthetica
eorundem
locorum.*

Horum locorum ordo & coherentia etiam sic colligitur. Ex varia & multiplici doctrina partis vtriusque præcedentis didicimus, nos à peccato & morte, hæc, ab omnibus malis pænæ & culpæ, nullo nostro merito, sed ex mera Dei gratia per & propter Christum redemptos esse. Indè consequitur, nos pro hoc summo beneficio ad gratitudinem erga Deum obligari. Ceterum non possumus nos Deo gratos probare, nisi simus verè conuersi. Quicquid enim sit à non conuersis, sit sine fide, ac proinde peccatum & abominatio est coram Deo. Primum igitur *de conuersione hominis* dicendum est. Sequitur locus *de bonis operibus*. Absque his enim vera conuersio nequit consistere, & iis nos gratitudinem nostram erga Deum præci-

1.

2.

præcipue declaramus. Postea subiungitur doctrina *de lege Dei*, ex qua nimirum opera bona cognoscuntur. Nam verè bona opera, quibus Deus rectè colitur, & quibus gratitudo nostra declaratur, eademum sunt, quæ ex fide, ad legis diuinæ præscriptum hoc sine fiunt, vt Deus colatur & glorificetur. Quia verò Deus principaliter à nobis vult coli ac celebrari vera inuocatione ac precibus, ad gratitudinem etiam requiritur precatio. Ergo ad extremum doctrina *de precatone* subiicitur.

3.

4.

QVÆST. LXXXVI. *Cum ab omnibus peccatis & miseriis, sine ullo nostro merito, sola Dei misericordia propter Christum liberati simus, quid est cur bona opera faciamus?* Dominica XXXII.

RESP. Quia postquam nos Christus suo sanguine redemit, renouat nos quoque suo spiritu ad imaginem sui, vt tantis beneficiis affecti, in omni vita nos erga Deum gratos declaremus^a, & ipse per nos celebretur^b. Deindè vt nos quoque ex fructibus de sua quisque fide certi simus^c. Postremò vt vitæ nostræ integritate alios Christo lucrifaciamus^d.

a Rom. 6.13. & 12.1.2. 1. Pet. 2.3. 9.1. Cor. 6.20. b Matth. 5.16. 1. Pet. 2.12. c 2. Pet. 1.10. Matth. 7.17. Gal. 2.6.22. d 1. Pet. 3.12. Rom. 14.19.

EXPLICATIO.

Quæstio de causis impulsivis bonorum operum est primo loco, & ante quæstionem de conuersione posita, non quòd bona opera præcedant conuersionem, sed quia peream sequentia cum præcedentibus commodè connectuntur. Nam ex doctrina de gratuita satisfactione humana ratio sic argumentatur: Pro quo alius satisfecit, is non tenetur ipse satisfacere.

facere. Pro nobis satisfecit Christus. Ergo non opus est, ut nos bona opera faciamus. *Resp.* Plus est in conclusione, quàm in præmissis. Hoc tantum sequitur: ergo non tenemur ipsi satisfacere: atque id conceditur: 1. propter iustitiam Dei, quæ non exigit duas solutiones. 2. propter salutem nostram, quæ alioqui nulla esset. Tenemur tamen ad obedientiam, & ad bona opera, propter causas, quæ hac quæstione explicantur.

1. Quia bona opera sunt effectus renouationis nostræ per spiritum sanctum, quæ cum gratuita iustificatione perpetuò coheret: *Quos enim vocauit, hos & iustificauit, & glorificauit. Tales fustis, sed abluti, estis, sed sanctificati estis, &c.* Ergo non facientes bona opera declarant, se nec renatos esse spiritu Dei, nec sanguine Christi redemptos.

2. Ut gratitudinem nostram erga Deum pro redemptionis beneficio declaremus: *Sistite membra vestra arma iustitiæ Deo. Sistite corpora vestra hostiam viuam, sanctam, acceptam Deo, rationalem illum cultum vestrum, &c.*

3. Ut Deus per nos celebretur: *Luceat lux vestra coram hominibus, & videant bona opera vestra, & glorificetur pater vester, qui in cælis est.* Item: *Ut ex bonis operibus quæ spectarint, glorificent Deum in die Visitationis.*

4. Quia sunt fructus fidei, ex quibus de nostra & aliorum fide iudicatur: *Studete vocationem & electionem vestram firmam efficere:* vbi quædam exemplaria addunt: *(per bona opera.) Omnis arbor bona ferit fructus bonos: non potest arbor bona fructus malos ferre.* *Fides est per charitatem efficax. Fructus spiritus est charitas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, fides, mansuetudo, temperantia.*

5. Ut proximum Christo lucrificamus: *Et tu conuersus confirma fratres tuos. Vxoribus subiecta sint vtriusque, & etiam, si qui obediunt sermoni, per vxorum conuersationem absque sermone lucrifiant.* Nempe igitur ei qui

qua ad pacem faciunt, sectemur, & qua ad mutuam ad- *Rom. 14. 19*
 iunctionem. Hæ causæ in concionibus paræneticis ad
 populum diligenter explicandæ & urgendæ sunt: &
 hæc pertinet totum caput sextum, & pars capitis o-
 ctavi ad vers. 16. epist. ad Rom.

Pro declaratione primæ causæ notandum: non *Iustificatio*
 dari beneficium iustificationis sine beneficio rege- & regene-
 rationis: 1. Quia Christus vtrumque est meritis: *ratio cur*
 nempe remissionem peccatorum, & inhabitatio. *necessario*
 nem Dei in nobis per spiritum sanctum. Spiritus *cohereant.*
 autem sanctus nunquam est otiosus, sed semper est
 efficax, & homines, in quibus habitat, Deo efficit
 conformes: 2. Quia fide purificantur corda. Quibus *Ad. 15. 9.*
 enim fide applicatum est Christi meritum, in iis ac-
 cenditur Dei amor & studium Deo grata faciendi.
 3. Quia Deus nemini dat beneficium iustificationis,
 nisi qui etiam gratitudinem præstet. Gratitudinem
 verò nemo præstat, nisi qui beneficium regenera-
 tionis accipit. Neutrum ergo ab altero potest se-
 parari.

Est etiam notandum discrimen primæ & secundæ
 causæ. *Prima* ostendit, quid Christus virtute mortis
 suæ in nobis efficiat: *secunda*, ad quid nos pro bene-
 ficiis acceptis obligemur.

QVÆST. LXXXVII. *Non possunt igitur*
illis servari, qui ingrati, & in peccatis securò
persistentes, a sua prauitate ad Deum non con-
uertuntur?

RESP. Nullo modo. Nam vt scriptura testa-
 tur, nec impudici, nec idololatræ, nec adul-
 teri, nec fures, nec auari, nec ebriosi, nec
 conuiuatores, nec raptores, hæreditatem re-
 gni Dei consequentur ^a.

^a 1. Corin. 6. 6. Ephes. 10. 5. 6. 1 Ioh. 3. 14.

EXPLI-

facere. Pro nobis satisfecit Christus. Ergo non opus est, ut nos bona opera faciamus. *Resp.* P'us est in conclusione, quàm in præmissis. Hoc tantum sequitur: ergo non tenemur ipsi satisfacere: atque id conceditur: 1. propter iustitiam Dei, quæ non exigit duas solutiones. 2. propter salutem nostram, quæ alioqui nulla esset. Tenemur tamen ad obedientiam, & ad bona opera, propter causas, quæ hac quæstione explicantur.

Rom. 8. 30.

1. Cor. 5. 11.

1. Quia bona opera sunt effectus renouationis nostræ per spiritum sanctum, quæ cum gratuita iustificatione perpetuò cohæret: *Quos enim vocauit, hos & iustificauit, & glorificauit. Tales fustis, sed abluti, estis, sed sanctificati estis, &c.* Ergo non facientes bona opera declarant, se nec renatos esse spiritu Dei, nec sanguine Christi redemptos.

Rom. 6. 13.

Rom. 12. 2.

2. Ut gratitudinem nostram erga Deum pro redemptionis beneficio declaremus: *Sistite membra vestra arma iustitiæ Deo. Sistite corpora vestra hostiam viuam, sanctam, acceptam Deo, rationalem illum cultum vestrum, &c.*

Matt. 5. 16.

2. Pet. 1. 12.

3. Ut Deus per nos celebretur: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant bona opera vestra, & glorificetur pater vester, qui in calis est.* Item: *Vt ex bonis operibus qua spectarint, glorificent Deum in die visitationis.*

2. Pet. 1. 10.

Matt. 7. 17

Gal. 5. 6.

ibid. 22.

4. Quia sunt fructus fidei, ex quibus de nostra & aliorum fide iudicatur: *Studete vocationem & electionem vestram firmam efficere: vbi quædam exemplaria addunt: (per bona opera.) Omnis arbor bona, ferri fructus bonos: non potest arbor bona fructus malos ferre. Fides est per charitatem efficax. Fructus spiritus est charitas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, fides, mansuetudo, temperantia.*

Iuc. 22. 32.

1. Petr. 3. 1.

5. Ut proximum Christo lucrificamus: *Et tu conuersus confirma fratres tuos. Vxoribus subiecta sint vni suis, ut etiam, si quis obediunt sermoni, per vxorum conuersationem absque sermone lucrificent. Nempe igitur tu*

qua ad pacem faciunt, scilicet, & qua ad mutuam ad- Rom. 14. 19
fectionem. Hæ causæ in concionibus paræneticis ad
populum diligenter explicandæ & vrgendæ sunt: &
huc pertinet totum caput sextum, & pars capitis o-
ctauæ ad vers. 16. epist. ad Rom.

Pro declaratione primæ causæ notandum: non *Iustificatio*
dati beneficium iustificationis sine beneficio rege- & rege-
nerationis: 1. Quia Christus vtrumque est meritis: *ratio cur*
nempe remissionem peccatorum, & inhabitatio- *necessario*
nem Dei in nobis per spiritum sanctum. Spiritus cohæreant.
autem sanctus nunquam est otiosus, sed semper est
efficax, & homines, in quibus habitat, Deo efficit
conformes: 2. Quia fide purificantur corda. Quibus *Act. 15. 9.*
enim fide applicatum est Christi meritum, in iis ac-
cenditur Dei amor & studium Deo grata faciendi.
3. Quia Deus nemini dat beneficium iustificationis,
nisi qui etiam gratitudinem præstet. Gratitude
verò nemo præstat, nisi qui beneficium regenera-
tionis accipit. Neutrum ergo ab altero potest se-
parari.

Est etiam notandum discrimen primæ & secundæ
causæ. *Prima* ostendit, quid Christus virtute mortis
sue in nobis efficiat: *secunda*, ad quid nos pro bene-
ficiis acceptis obligemur.

QVÆST. LXXXVII. Non possunt igitur
illi seruari, qui ingrati, & in peccatis securò
persistentes, a sua prauitate ad Deum non con-
uertuntur?

RESP. Nullo modo. Nam vt scriptura testa-
tur, nec impudici, nec idololatræ, nec adul-
teri, nec fures, nec auari, nec ebriosi, nec
conuiuatores, nec raptores, hæreditatem re-
gni Dei consequentur ^a.

^a 1. Corin. 6. 6. Ephes. 10. 5. 6. 1 Ioh. 3. 14.

EXPLICATIO.

Est πῶς prioris quæstionis: cum bona opera sint fructus nostræ regenerationis, & gratitudo Deo debita, & argumenta veræ fidei, quam habentes soli seruantur: sequitur è contrario mala opera esse fructus carnis, ingratitude erga Deum, & argumenta infidelitatis, in qua perseverantes seruari non possunt. Ergo quicumque à malis operibus ad Deum non conuertuntur, sed in peccatis perseverant, in æ-

1. Cor. 6. 9. ternum damnantur, iuxta dicta: *Ne errate, neq; scortatores, neq; idololatra, neq; mæchi, neq; molles, &c. regni Dei hæreditatem possidebunt. Quia prædico vobis, sicut prædixi, eos videlicet, qui talia agunt, regni Dei non fore hæredes. Nam hoc nosis, nullum scortatorem, aut impurum, aut auarum, qui est idololatra, habere hæreditatem in regno Christi & Dei. Propter hac enim venit ira Dei super filios contumacia. Qui non diligit fratrem, manet in morte.*

Obseruandum est simul, hic contineri aliam causam bonorum operum ab effectu contrarij: quia nimirum bona opera non habentes, sed perseverantes in peccatis, non possunt seruari, ut potè vera fide & conuersione destituti.

Dominica
XXXIII.

QVÆST. LXXXVIII. *Quibus partibus constat conuersio hominis ad Deum?*

RESP. Mortificatione veteris^a, & viuificatione noui hominis.

QVÆST. LXXXIX. *Quid est mortificatio veteris hominis?*

RESP. Verè & ex animo dolere, quòd peccatis tuis Deum offenderis, eaque magis ac magis odisse & fugere^b.

QVÆST. XC. *Quid est viuificatio noui hominis?*

RESP.

RESP. Vera lætitia in Deo per Christum,
& serium ac promptum studium instituendi
vitam ex voluntate Dei, omniaque bona
opera exercendi^d.

^a Rom. 6. 1. 4. 5. 6. Eph. 4. 22. 23. 24. Col. 3. 5. 6. 8. 9. 10. 1. Co-
rinth. 5. 7. 2. Cor. 7. 11. ^b Rom. 8. 13. Ioel. 1. 13. Ose. 6. 1.
^c Rom. 5. 1. & 12. 17. Ies. 57. 15. ^d Rom. 6. 10. 11.
Galat. 2. 20.

EXPLICATIO.

Sequitur doctrina de conuersione hominis ad
Deum, de qua præcipuè tenendum:

I. *An conuersio sit necessaria.*

II. *Quid sit.*

III. *Quæ eius partes.*

IV. *Quæ causa.*

V. *Qui effectus.*

VI. *An sit perfecta in hac vita.*

VII. *Quid conuersio piorum à penitentia impiorum dis-
ferat.*

I. *An sit necessaria conuersio hominis ad
Deum?*

Conuersio hominis in hac vita adeò est necessaria,
ut sine ea nemo salutem æternam post hanc vitam cõ-
sequatur, secundum dicta: *Nisi quis renatus fuerit ex Ioan. 3. 5.*
aqua & spiritu, non potest ingredi in regnum celorum.
Nisi respueritis, omnes simul peribitis. Talia facientes, Luc. 13. 3.
regnum Dei non possidebunt. Superinduemur, siquidem 1. Cor. 6. 9.
induti, & non nudi reperiemur. Pertinet huc exemplum Gal. 5. 21.
fatuarum virginum, quæ excluduntur à nuptiis, non Matt. 25. 10
habentes lampadas ardentes oleo instructas. Et præ-
ceptum Christi: Sint lumbi vestri præcincti, & lucerna Luc. 12. 35.
vestra accensa. Estote parati, quia qua hora non putatis,
filium hominis veniet. Item: Veniet dominus eius seruis
die qua non expectat: & qua hora non ncuit: & separabit
eum partemq, cum infidis ei assignabit. Huc referri po-

test præclara sententia Cypriani contra Demetrianum, sub finem: *Quando isthinc excessum fuerit, nullus iam locus penitentia est, nullus satisfactionis effectus. Hic Vita aut amittitur, aut tenetur: hic salutis aeterna cultus Dei & fructus fides promidetur. Nec quinquam aut peccatis retardetur, aut armis, quò minus ventat ad consequendam salutem. In isto adhuc mundo manenti nulla penitentia sera est, &c.* Ex his patet, quàm sit necessaria conuersio in saluandis: ac proindè quòd in hortatione ad resipiscentiam fundamentum sit iaciendum de conuersis absoluta in iustificandis omnibus necessitate.

II. Quid sit conuersio hominis ad Deum?

Hebræis vocatur *Thechubab*, græcis *μετάνοια* & *μετάνοια*. Aliqui volunt sic differre, quòd *μετάνοια* tantum de penitentia piorum, *μετάνοια* etiam de penitentia impiorum dicatur. De Iuda dicitur: *μετάνοια* *Heb. 12. 17.* *ἡ δὲ οὐκ ἔστιν.* De Esau dicitur: quòd locum *μετάνοια* *Rom. 11. 29.* non inuenierit. De Deo dicitur: *μετάνοια* Dei sunt *οἱ μετάνοια*, hoc est, eiusmodi, ut eorum ipsum penitere non possit. Septuaginta de Deo promiscuè vsurpant utrumque: *Penitet me* (*μετάνοια*) quod constituit Saul *1. Sa. 15. 11.* in regem. *Sanctus Israel* non agit penitentiam, & *μετάνοια*. Discrimen ergo vel exile vel nullum est, nisi quòd *μετάνοια* propriè mutationem mentis, *μετάνοια* mutationem voluntatis aut consilij significat. In conuersione autem fit mutatio vtriusque partis.

Latini varias habent appellationes. Vocant enim *regenerationem*, *renouationem*, *resipiscenciam*, *conuersionem*, *penitentiam*. Ex his resipiscencia videtur propriè respondere vocabulo *μετάνοια*. Sicut enim resipiscencia est à resipisco, hoc est, post factum sapere incipio: sic *μετάνοια* est à *μετάνοια*, quod est, post factum sapio, sententiam retracto, & consilium mutuo. *Penitentia* dicitur vel à *penitet*, vel à *pœna*, quòd dolor in penitentia sit quasi pœna: vel ut Erasmus putat,

putat, à pone tenendo, quasi pœnitere sit posterius consilium tenere seu intelligere post factum. Vnde-
cunque sit, pœnitentiæ nomen obscurius est nomi-
ne conuersionis. Nam pœnitentia non complecti-
tur totum: terminum videlicet à quo & ad quem,
sed tantum significat dolorem post factum vel pec-
catum. Conuersio autem totum complectitur, vt
quæ addit mutationem, quam inchoatio in vera fi-
de sequitur. Deindè latius patet nomen pœniten-
tiæ, quàm conuersionis. Nam *conuersio* tantum di-
citur de piis, qui nimirum soli conuertuntur ad
Deum, atque eadem ratione *metánoia*, & resipiscen-
tia de piis tantum dicitur: quia tribus hisce nomi-
nibus significatur noua piorum vita. Verùm *pœni-
tentia* de impiis etiam dicitur, vt de Iuda, quem qui-
dem pœnituit sui sceleris, at non est conuersus: quia
impij dolentes non conuertuntur aut corriguntur.
Hæc de appellationibus. Iam quid sit conuersio vi-
deamus.

Definitio partialis ex qua fit. 38. peti potest, quòd sit *Conuersio*
mortificatio veteris & viuificatio noui hominis. De- *quid sit.*
finitur plenius hoc modo: *Conuersio ad Deum* est mu-
tationis & voluntatis prauæ in bonam, à spiri-
tu sancto per prædicationem legis & euangelij in
electis excitata, quam consequitur studium bono-
rum operum, & vitæ cõformatio ad omnia Dei man-
data. Confirmatur dictis scripturæ: *Si conuertimini.* *Ier. 4. 1.*
ni, conuertimini & sique ad me. Lauamini & mundi esto. *Ies. 1. 16.*
te. Sed abluti estis, sed sanctificati estis, per nomen Domi- *1. Cor. 6. 11.*
ni Iesu, & per spiritum Dei nostri. Desiste à malo, & fac *Psal. 34. 14*
bonum. Integra definitio ponitur Actuum 26. ver. 18.
Mitto te ad aperiendum oculos eorum, & se conuertant à
tenebris ad lucem, & à potestate Sathane ad Deum, & re-
missionem peccatorum & sortem inter sanctificatos acci-
piant per fidem, quæ est in me. Et verfic. 20. Annunciaui
& resipiscerent & conuerterent se ad Deum: opera facien-
tes digna in, qui resipuissent.

III. Quibus partibus conuersio conſeſt?

*Partes**Rom. 6. 4.**Eph. 4. 22.**Col. 3. 9.**Rom. 8. 13.**1 Cor. 2. 13.**Oſea. 6. 1.**Contritio
non ſalu-
tarius.*

Quibus conuerſionis ſunt duæ: mortificatione veteris hominis: & viuificatione noui hominis. Ita melius loquimur cum apoſtolo, quàm cum iis, qui contritionem & fidem partes conuerſionis conſtituunt. Per contritionem intelligunt mortificationem: per fidem intelligunt lætitiā ſequentem, ſtadium iuſtitie & nouam obedientiam: quæ quidem ſunt effectus fidei, ſed non ipſa fides: & contritio conuerſionem præcedit, nec eſt ipſa conuerſio, nec etiam pars illius, ſed tantum præparatio ad conuerſionem, & quidem in ſolis electis, non in aliis. *Vetus homo* qui mortificatur, eſt peccator tantum, hoc eſt, natura hominis corrupta: *nouus homo* qui viuificatur, eſt qui incipit ceſſare à peccatis, hoc eſt, natura hominis regenerata. *Mortificatione* veteris hominis ſeu carnis, eſt abnegatio & abolitio prauitatis naturæ in nobis, & continet agnitionem peccati & iræ Dei. 1. dolorem propter peccatum, & propter offenſum Deum. 3. deteſtationem ac fugam peccati. De ea loquuntur dicta: *Si ſpiritu actiones corporis mortificaueritis, ſineth. Lacerate corda veſtra, & non veſtes. Vanite reuertemur ad Dominiſm. quia ipſe lacerauit nos, & ipſe ſanabit nos.* Hinc apparet, valdè improprie tribui mortificationem, nedum conuerſionem, impiis, in quibus videlicet non eſt odium vel fuga peccati: nec dolor propter peccatum: quæ omnia mortificatio complectitur. Agnitio peccati præcedit dolorem, quia affectus cordis ſequuntur cognitionem: Dolor ſequitur agnitionem peccati, in impiis quidem ex ſenſu præſentis, & ex metu futuri mali, temporalium nempe & æternarum penarum: & hic dolor in impiis proprie nec pars eſt conuerſionis, nec præparatio ad eam, ſed potius fuga & auerſio à Deo, & aditus ad deſperationem: vt in Caino, Saule, Iuda, &c. Vocatur *contritio non ſalutarius*, & dolor mundi efficiens mortem, ſeu dolor non ſecundum Deum. In piis verò dolor naſcitur ex offeſione Dei, quam ſeriò agnoſcunt & de-

& deplorant, & est coniunctus cum odio ac detestatione peccati admissi, & cum fuga seu auersione à peccato presenti & futuro. Hic dolor est pars conuersionis, vel certè præparatio ad eam, & vocatur *contritio salutaris*, & trinitia secundum Deum, efficiens resipiscentiam ad salutem. *Differunt vero sub. salutari. actus.* Agnitio peccati est in mente: dolor in corde: *2 Cor. 7. 10.* fuga in voluntate, quòd nolimus in posterum committere peccatum: auersio in voluntate & corde, estque auersio ab vno ad aliud, nempe à malo ad bonum: iuxta illud Psalmi: *Desisse à malo, & fac Psal. 34. 14 bonum.*

Vocatur in scriptura *mortificatio*: 1. Quia sicut mortuus non potest edere actiones hominis viui: sic natura nostra abolita eius corruptione, non amplius exercet suas actiones, hoc est, non amplius actualia peccata producit, represso peccato originali. *vergete 78 aduersus.* 2. Quia hæc mortificatio non fit absq; dolore & luctu. Nam *caro concupiscit aduersus spiritum*: & ob hanc causam mortificatio etiam appellatur crucifixio carnis: *Qui sunt Christi, carnem crucifixerunt cum afflictibus & concupiscentiis suis.* 3. Quia est fuga peccati, seu cessatio à peccato. Nec simpliciter vocatur mortificatio, sed *mortificatio veteris hominis*, quia per eam non substantia hominis, sed peccatum in homine destruitur. Additur etiam, *Veteris hominis*, ad discernendam piorum & impiorum penitentiam. In illis enim non homo, sed vetus homo: in his non vetus homo, sed homo destruitur.

Vivificatio noui hominis est vera lætitia in Deo per Christum, & serium ac promptum studium instituentiæ uitæ ex voluntate Dei, omniaque bona opera exercendi. Complectitur tria mortificationi contraria: 1. Agnitionem misericordiz Dei, & applicationem eius in Christo. 2. Lætitiam inde ortam de Deo placato per Christum, & de obedientia inchoata & perficienda. 3. Ardens studium nouæ obedientiz, seu non amplius peccandi, sed gratitudinem Deo per totam vitam præstandi, & amorem eius retinendi

- quod studium est ipsa noua obedientia, iuxta dicta:
Rom. 5. 1. *Iustificati fide pacem habemus cum Deo per Dominum*
Rom. 14. 15 *nostrum Iesum Christum. Regnum Dei est iustitia, &*
Ies. 57. 15. *pax, & gaudium per spiritum sanctum. Qui habito in ex-*
Rom. 6. 11. *celsis, & in contritis & humilibus spiritu, sit resocilem spi-*
ritum humilium & cor contritorum. Ita etiam vos colligi-
te, vos ipsos mortuos esse peccato, viuere autem Deo per Ie-
Gal. 2. 20. *sum Christum dominum nostrum. Vivo autem non am-*
plius ego, sed uiuit in me Christus, & uita quam nunc uiuo
in carne, uiuo per fidem filij Dei, qui dilexit me, & tradi-
dit semetipsum pro me.

Vocatur uiuificatio hæc pars conuersionis: 1. Quia sicut homo uiuus agit actiones hominis uiui: sic uiuificatio est accensio nouæ lucis in mente, & generatio nouarum qualitatum & motuum in voluntate & corde, ex quibus noua uita & nouæ operationes sequuntur: 2. Quia est lætitia in Deo per Christum, quæ est res suauissima. Additur *per Christum*, quia non possumus lætari in Deo, nisi placato. Non autem placatur nobis, nisi per Christum. Non ergo possumus lætari, in Deo, nisi per Christum.

Utraque conuersionis pars manat ex fide. Ratio est, quia nemo potest odisse peccatum, & ad Deum accedere, nisi Deum diligat. Nemo autem diligit Deum, nisi præditus fide. Quod ergo in neutra parte fit expressa mentio fidei, factum est, non quòd fides à conuersione excludatur, sed quia in tota doctrina de conuersione & gratitudine præsupponitur, sicut causa præsupponitur à suo effectu.

Obiect. Fides parit lætitiā. Ergo non parit dolorem & mortificationem. *Respond.* Non est absurdum, eandem causam producere diuersos effectus, diuersa causatione, & diuerso respectu. Fides itaq; parit dolorem non per se, sed per accidens, quod est peccatum, quo Deum tam benignum patrem offendimus. Lætitiā operatur per se, quia facit nos certos de paterna Dei voluntate erga nos per & propter Christum. *Inst.* Prædicatio legis præcedit fidem, quia à lege

finis initium prædicationis penitentiz. Prædicatione legis operatur dolorem & iram. Ergo est dolor aliquis ante fidem. *Resp.* Concedo esse aliquem, sed non talem, qui sit pars conuersionis. Nam dolor impiorum, qui est ante fidem, & sine fide, est potius auersio à Deo, quàm conuersio ad Deum: quæ cum sint contraria, non possunt, neq; in toto, neq; in parte conuenire. In electis verò est quædam *παρασκευα* præparatio ad conuersionem, vt modò est dictum.

Vide Gal. 3. 2. infl. lib. 3. cap. 3. §. 2.

IV. *Quæ sint conuersionis causa?*

Causa efficiens principalis conuersionis nostræ est spiritus sanctus seu Deus ipse. Hinc sancti petunt se à Deo conuerti, & resipiscencia passim Dei donum appellatur in scriptura: *Conuertere me, & conuertar, quia tu domine es Deus meus. Conuertere nos domine ad te.* *Ier. 31. 37. Thren. 5. 21* Hunc Deus dextera sua cunctum constituit principem & seruatorem, & det resipiscencia Israel, & remissionem peccatorum. Egregium deitatis Christi argumentum: quia resipiscencia & remissionem peccatorum dare est solius Dei. *Nempe etiam gentibus Deus resipiscencia dedit ad vitam.* *Act. 11. 18.* *Ecquando det eis Deus resipiscencia ad agnitionem veritatis, & resipiscant à diaboli laqueis, &c.* *2. Tim. 2. 25*

Instrumentales causæ mediæ sunt 1. Lex. 2. Euangelium. 3. Post doctrinam euangelij rursus doctrina legis. Præcedit enim concio legis præparans nos ad concionem euangelij: quia *sine lege non est agnitio peccati*, eoque nec dolor de peccato. Euangelij concio deinde sequitur erigens corda contrita fiducia misericordiz Dei per Christum; Sine hac enim concione non est fides, & sine fide non est dilectio Dei: proinde neque conuersio ad Deum. Concionem euangelij rursus sequitur concio legis, vt ea sit norma gratitudinis & virtutis nostræ. Lex igitur præcedit & sequitur conuersionem. Præcedit, vt excitet agnitionem & dolorem peccati: sequitur vt conuersus sit regula vitæ. Hinc propheta primò accusant peccata, minantur pœnas, hortantur ad resipiscencia: *Rom. 3. 20.*

postea consolantur & promittunt ad extremum rursus hortantur, & officia pietatis præscribunt. Tales quoque fuerunt conciones Iohannis baptistæ. Sic igitur concio penitentiae complectitur legem & euangelium: eth in efficienda conuersione distinctæ sunt vtriusque partes.

Causa instrumentalis proxima & interna conuersionis est fides. Sine fide enim non est dilectio Dei: & nisi sciamus, quæ sit voluntas Dei erga nos, nimirum, quod nobis velit remittere peccata per & propter Christum: nunquam inchoabitur in nobis conuersio, neque quoad mortificationem, neque quoad uiuificationem: quia fide purificantur corda. Sine fide non est vera lætitia in Deo: sine fide non possumus amare Deum & quicquid non est ex fide, peccatum est. Omnia bona opera ex fide, tanquam ex fonte promanant: Iustificati fide pacem habemus.

Adiuuantes cause conuersionis sunt, crux: duxque, castigationes nostræ & aliorum. Item beneficia, pœnæ & exempla aliorum, &c. Castigasti me, & castigatus sum, &c. Et vitulus. Bonum est mihi domine, quod humiliasti me, &c. Et cognoscerem vias tuas. Luceat lux vestra coram hominibus, &c. Videant bona opera, &c. Subiectum seu materia in qua est mens, voluntas, cor, & omnes affectus hominis, in quibus fit mutatio per conuersionem. Forma conuersionis est ipsa conuersio, & conuersionis accidentia, videlicet 1. In mente & intellectu rectum iudicium de Deo, deque eius voluntate & operibus. 2. In voluntate serium ac promptum studium vitandi lapsus, & offensiones Dei: ac propositum obediendi Deo, secundum omnia eius mandata. 3. In corde noui ac boni motus & affectus, cum lege Dei congruentes. 4. In actionibus externis, & tota vita rectitudo, & obedientia inchoata secundum legem Dei. Obiectum est 1. peccatum seu inobedientia, nempe terminus à quo. 2. Iustitia seu noua obedientia, nempe terminus ad quem. Finis conuersionis præcipuus est gloria Dei: proximus & subordinatus est bonum nostrum, h. e. beatitudo nostra & fructio

fruitio æternæ vitæ. Minus principalis est conuersio aliorum: *Et tu conuersus confirma fratres. Sic luceat lux vestra, & videant bona opera vestra, & glorificent patrem, &c.* Luc. 22. 32.
Matt. 5. 16.

[Huc pertinent quæstiones de Pelagianismo: an homo sine gratia spiritus possit se ipsum conuertere: & an possit se ad gratiam præparare per liberum arbitrium. Priorem Pelagius defendebat contra scripturam: *conuertere me, & conuertar: Deus dat Velle & perficere. Non potest arbor mala bonos fructus ferre.* Posteriori scholastici & pontificij hodie tuerentur contra eadem scripturæ dicta, & contra illud: *Nemo venit ad me, nisi pater traxerit eum.* Thomas tribuit libero arbitrio præparationem, sed non conuersionem. Præparationem verò pingit fuco, quòd sit quidem ad gratiam habitualement conuersionis, sed tamen per auxilium gratuitum Dei interioris mouentis. Vide ium. theo. partis primæ parte secunda, quæst. 109. ad 6.]

V. Qui sint conuersionis effectus?

Effectus conuersionis sunt: 1. verus & ardens amor Dei & proximi: 2. serium studium obediendi Deo, sine exceptione secundum omnia eius mandata: Omnia bona opera seu ipsa obedientia noua: 4. denique studium conuertendi, & in salutis viam reuocandi etiam alios. *Summa*, fructus veræ penitentiz sunt officia pietatis erga Deum, & charitatis erga proximum. Vide Calu.
instit. lib. 3.
cap. 3. §. 16.

VI. An sit conuersio perfecta in hac vita?

Conuersio nostra ad Deum nunquam perficitur in hac vita, sed nunc est in perpetuo motu, donec in cœlesti vita perfectionem consequatur. *Ex parte 1. Cor. 13. 9. cognoscimus. Testantur idem sensus, querelæ, & preces Psal. 19. 13. sanctorum: Ab occultis meis munda me. Miser ego Rom. 7. 24. homo, qui me liberabit, &c. Remitte nobis peccata. Matt. 6. 12.*

Lucta item carnis & spiritus in conuersis, de qua Rom. 8. Gal. 5. *caro concupiscit aduersus spiritum, &c.* Hortationes prophetarum & apostolorum, vt conuersi magis conuertantur. *Qui iustus est, iustificetur adhuc: qui sanctus est, sanctificetur adhuc.* Demonstratur etiam ratione euidentissima. Nec mortificatio carnis, nec viuificatio spiritus in hac vita est absoluta in sanctis. Ergo nec tota conuersio. *De mortificatione* constat: quia sancti non modò perpetuò luctantur cum concupiscentia carnis, sed in lucta etiam sæpè ad tempus succumbunt, sæpè peccant, labuntur, & Deum offendunt: licet peccata sua non defendant, sed detestentur, deplorent, ac vitare studeant. *De viuificationis* imperfectione, eadem lucta testatur, & certè cum cognitio tantum sit ex parte, renouatio voluntatis & cordis etiam talis erit, voluntas enim sequitur cognitionem.

Apoc. 22. 11

*Vitæque
pars con-
uersionis
imperfecta
in hac vita.*

*Dua causa
imperfe-
ctionis.*

*Rom. 7. 18.
19. &c.*

*Marc. 9. 24
Ezech. 16.*

61.

*Psal. 143.
Matth. 6.*

Ac dua euidentes causa sunt, cur voluntas in conuersis imperfectè ad bonum feratur in hac vita. 1. Quia in hac vita renouatio naturæ nunquam fit perfectæ, neque quoad agnitionem Dei, neq; quoad inclinationes ad obediendum Deo: quod vel vnus Pauli querela satis confirmat: *Scio quod non habito in me, hoc est, in carne mea bonum.* 2. Quòd conuersi non semper à spiritu sancto reguntur, sed interdum à Deo vel examinandi, vel castigandi, vel humiliandi ipsos causa, ad tempus deseruntur, sed tamen ad pœnitentiam reuocantur, vt non percant: *Credo domine, sed opem fer incredulitati meæ.*

Cur autem Deus in hac vita conuersionem non perficiat, cum possit, causæ hæc sunt: 1. Vt sancti humilientur, exerceantur in fide, patientia, precibus & lucta aduersus carnem, nec superbiant opinione perfectionis, sed quotidie orent: *Ne ingrediar in iudicium cum seruo tuo. Remitte nobis peccata.* 2. Vt ad perfectionem magis ac magis contendant, eamque ardentius desiderent. 3. Vt contempto hoc mundo ad vitam cœlestem magis aspirent ac properent:

vt ipse

virtute cui intelligunt perfectionem suam esse refer-
uatam: *Supernacurate, non terrena. Vita Vestra ab-* Col. 3. 3.
secundum est cum Christo in Deo. Mortificate igitur mem-
bra Vestra terrena. Nondum patefactum est, quod eri- 1. Ioh. 3. 3.
mus scimus autem fore, Et cum ipse patefactus fuerit, si-
miles ei simus.

[De hac imperfectione præclare Calvinus: Atque *Inst. lib. 3.*
hæc quidem (inquit) inauratio non vno momento, *cap. 3. §. 9.*
vel die, vel anno impletur, sed per continuos, imò
& lentos interdum profectus abolet Deus in electis
suis carnis corruptelas: repurgat eos sordibus, sibi-
que in templa consecrat, sensus eorum omnes ad ve-
ram puritatem renouans, quo se tota vita exerceant
in pœnitentia: sciuntque huic militiæ nullum nisi in
morte esse finem. Legantur & sequentes paragra-
phi vsque ad decimum quintum, quibus disputatio
dereliquis peccatorum in sanctis contra catharos
& anabaptistas eruditè expeditur]

VII. *Quid conuersio piorum, & pœnitentia impiorum differat?*

Nomen pœnitentiæ tam impiis, quàm piis tri-
buitur, quia aliquid habent commune: videlicet a-
gnitionem peccati, & dolorem post peccatum. Sed
in cæteris magnum discrimen est. 1. *In causa impul-*
sua pœnitentia seu doloris. Impij dolent, non propter
offensum Deum, sed tantum propter paratum sibi
supplicium & venturum cruciatum, absque quo si
esset, de peccato nunquam dolerent. Ita Cain do-
lebat tantum propter pœnam: *Maiores iniquitas* Gen. 4. 13.
mea; (hoc est, iniquitatis mea pœna) quàm sit eam ferre
possim. Ecce cecidit me hodie à facie terra, &c. Pij verò
oderunt quidem & ipsi pœnam, sed præcipuè dolent
propter ipsum peccatum & propter offensum Deum.
Ita David: *Tibi soli peccaui: & malum coram te fe-* Psal. 51. 4.
ci. Peccatum contra me est semper: Sic in Petro
dolor est propter Christum offensum: in Iuda
tantum

tantum propter cruciatum sequentem, non propter ipsum peccatum. Hoc discrimen versiculi Horatiani exprimunt:

Horat. lib.

1. epist. 16.

Oderunt peccare boni, virtutis amore.

Tu nihil admittes in te formidine panæ.

2. *In causa efficiente:* Impij agunt pœnitentiam ex diffidentia & desperatione ita, ut ruant magis in desperationem, fremitum atq; odium aduersus Deum. Pij verò resipiscunt ex fide seu fiducia misericordie Dei, & gratuitæ reconciliationis per & propter Christum.

Psal. 51.

3. *In ipsa forma:* Piorum pœnitentia est conuersio ad Deum à diabolo, à peccatis, & à natura veteri: quia non tantum dolent, sed etiam se erigunt fiduciâ mediatoris, confidunt Deo, lætantur in Deo, & in eo acquiescunt cum Dauide: *Assperges me hyssopo domine, & mundabor.* Impiorum pœnitentia est auersio à Deo ad ipsum diabolum, odium, fuga, & fremitus aduersus Deum, & initium desperationis.

4. *In effectu:* Resipiscuntiam piorum sequitur noua obedientia: quanto magis resipiscunt, tanto magis vetus homo in ipsis emoritur, & studium iustitiæ augetur. Impiorum pœnitentiam non sequitur noua obedientia, sed pergunt illi in peccatis, & redeunt ad vomitum, licet aliquamdiu pœnitentiam simulent, ut Achab. Mortificantur quidem ipsi, ac destruuntur, sed naturæ vetustas, hoc est, peccatum in ipsis non mortificatur: imò quanto magis agunt pœnitentiam, tanto magis in ipsis crescit odium, fremitus, & fuga Dei, auersio à Deo & accessus ad diabolum.

Q V Æ S T. X C I. *Quæ sunt bona opera?*

R E S P. Tantum ea, quæ ex vera fide^a, secundum legem Dei fiunt^b, & ad eius solius gloriam referuntur^c: Non ea autem, quæ à nobis

bis opinione recti conficta, aut ab hominibus tradita sunt ^d.

a *Roman. 14. 23.* b *Leuit. 18. 4.* c *1. Sam. 15. 22.* *Ephes. 2. 10.* c *1. Corinth. 10. 31.* d *Ezech. 20. 18. 19.* *Ies. 29. 13.* *Matth. 15. 7. 8. 9.*

EXPLICATIO.

Hûc pertinet doctrina de bonis operibus, de quibus præcipuè quæritur,

I. *Quid sint bona opera.*

II. *Quomodo possint fieri.*

III. *An sanctorum opera sint pura seu perfectè bona.*

IV. *Quomodo, cum sint imperfectè bona, placeant Deo.*

V. *Cur sint facienda.*

VI. *An sint meritoria coràm Deo.*

I. *Quid sint bona opera?*

Bona opera sunt, quæ fiunt secundum legem Dei ex vera fide, & ad solius Dei gloriam referuntur: Tria hic considerata sunt: 1. conditiones bonorum operum. 2. Discrimen operum reparatorum & non reparatorum. 3. Quatenus opera moralia impiorum sint peccata.

Primò igitur, vt opus aliquod sit bonum & Deo placeat, requiruntur tres conditiones.

1. Vt sit mandatum à Deo. Nulla enim creatura habet ius instituendi cultum Dei. Bona autem opera (loquimur de bono morali) & cultus Dei sunt idem. Interim piusimum differt bonum morale à bono naturali: omnes siquidem actus, quatenus illi quidem sunt actus, etiam malorum, sunt boni naturaliter, hoc est, quiddam à Deo conditum in natura: sed non omnes sunt boni moraliter, hoc est, cum iustitia Dei congruentes. Excluditur hac conditione omnis ὁμιλοῦσα, & commentum de bona intentione, cum scilicet homines mala faciunt, vt eueniant

Bonum morale & naturale differant.

eueniant bona, vel cū ipsi confingunt opera, quæ Deo pro cultu obtrudunt, non quidem per se mala, sed tamen non præcepta à Deo. Nam ad cultum Dei non sufficit, aliquod opus non esse malum, vel non prohibitum, sed oportet esse à Deo præceptum, secundum dicta: *Obedientia melior est sacrificiis. In præceptis meis ambulabitis. Frustra me colunt mandatu bo-*

1. Sam. 15

22.

Ezech. 20. minimum.

29.

Matt. 23. 9. à Deo: & multa tamen adiaphora placent Deo. *Re-*

ies. 29. 23. *spond.* Placent non per se, sed per accidens, quatenus in genere dilectionis continentur, & quatenus iis vitantur scandala, & salus proximi inuatur. Eatenus enim sunt à Deo præcepta, licet non in specie, tamen in genere.

2. Ut fiat ex vera fide, quæ videlicet nitatur merito & intercessione mediatoris, & ex qua sis certus, personam & opus placere Deo propter mediatorem. Nam ex vera fide aliquid facere, est. i. statuere, quod persona placeat Deo propter satisfactionem Christi. i. quod etiam obedientia Deo placeat, tum quia sit ab ipso mandata tum quia eius imperfectio fiat Deo accepta propter eandem Christi satisfactionem, qua persona placet Deo. Sine fide fieri non potest, ut quis Deo placeat, nec sufficit fides, qua scias, Deum hoc velle, & hoc opus esse à Deo mandatum: Sic enim etiam impij scientes & facientes quod Deus vult, ex fide agerent: Sed longius fides vera extenditur, quippe quæ & fidem historicam in se comprehendit, & (quod præcipuum est) promissiones euangelij ad se applicat. De hac vera fide dicuntur ista: *Quicquid non fit ex fide, peccatum est: impossibile est sine fide placere Deo:* Et ratio vtriusque huius dicti non est obscura: quia sine fide non est dilectio Dei, & per consequens, nec dilectio proximi. Omne autem opus quod non ex dilectione Dei proficiscitur, est hypocrisis, imò contumelia & contemptus Dei. Qui enim audet aliquid facere, siue Deo placeat siue non, contemnit Deum, & afficit eum contumelia. Nec sine fide est bona conscientia:

Rom. 14.

23.

Hebr. 11. 6.

tia: quod autem non fit bona conscientia, non potest Deo placere.

3. Ut referatur principaliter ad honorem & gloriam solius Dei. Honor complectitur amorem, reuerentiam & obedientiam & gratitudinem. Ergo ad honorem Dei aliquid facere, est id facere, ut testemur amorem nostrum & reuerentiam nostram & obedientiam nostram erga Deum, idque gratitudinis causa pro beneficiis acceptis. Hinc principaliter oportet referri opera, ut sint bona, & Deo placeant: ad Dei videlicet gloriam: non ad gloriam vel utilitatem nostram: alioqui non fiunt ex Dei amore, sed ex *φιλαυτία* vel *πλεονεξία*, & erunt mera hypocrisis. Quando igitur aliquid facimus, Deus est respiciendus: nec est curandum, quid homines dicant, laudent, vituperent: modò sciamus placere Deo quod fecimus, iuxta illud apostoli: *omnia ad Dei gloriam facite.* 1. Cor. 10. 31 Veram interim gloriam apud homines possumus etiam legitime & secundario expetere & consequi, iuxta illud: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant bona opera vestra, &c.* Matt. 5. 16.

Breuitur: Requiritur *fides* in bonis operibus, quia nisi certo statuamus, ea Deo placere, fiunt cum Dei contemptu. Requiritur *mandatum*, quia fides respicit verbum. Proinde cum præter verbum nulla sit fides, nulla etiam bona opera præter illud esse possunt. Denique requiritur, ut fiant *ad gloriam Dei*, quia si fiant studio propriæ gloriæ, aut utilitatis, non possunt Deo placere.

Excluduntur his conditionibus omnia opera:
 1. Quæ pugnant cum lege & voluntate Dei in lege patefacta, ut sunt peccata per se: 2. Quæ quidem non pugnant cum lege, nec per se mala vel bona sunt, sed adiaphora, per accidens tamen possunt fieri mala, accedente opinione cultus vel scandalo. Opera enim cum lege non pugnantia, & non à Deo, sed ab hominibus præcepta, per accidens fiunt mala & peccata, cum fiunt opinione cultus Dei, aut cum scandalo proximi. Hæc in duas priores conditiones

ditiones impingunt. 3. Quæ sunt per se bona, & præcepta à Deo, per accidens tamen fiunt peccata, dum illegitimè, nec modo nec fine debito, h e, non ea fide, nec hoc fine principali fiunt, vt Deus celebretur. Hæc in duas posteriores conditiones peccant.

Secundò: Differunt igitur opera renatorum & non renatorum, quòd opera bona renatorum fiunt ad conditiones dictas. Opera bona non renatorum, etsi sunt à Deo mandata: tamen 1. non fiunt ex fide: 2. nec sunt coniuncta cum interna obedientia, sed fiunt simulatè, & sunt mera hypocrisis: 3. Sicut non promanant ex recta causa, h e, ex fide, sic non referuntur ad legitimum finem, h e, ad gloriam Dei. Ergo bona opera dici non merentur.

Tertiò: hæc inter opera piorum & impiorum differentia confirmat, etiam ipsa impiorum opera moralia esse peccata, non quidem talia, qualia sunt quæ sua natura cum lege diuina pugnant. Hæc enim per se & suo genere sunt peccata: illa tantum per accidens, nempe propter defectum quia neque ex fide, neque ad Dei gloriam fiunt. Non igitur valet consequentia: *Bona opera non renatorum et Ethnicorum sunt peccata: Ergo sunt fugienda:* quia est fallacia accidentis, vt supra in doctrina de peccato est explicatum.

Typus

Typus bonorum operum.

Opera bona alia sunt	{	Gerè bona, quæ iuxta definitionem fiunt:	{	ex Dei mandato	{	ex his vel	perfecta, & angelorum & hominum ante lapsum, & in Vita celesti.	
			ex fide					
			ad Dei gloriam.		imperfecta, & renatorum in hac Vita.			
{	apparēter bona, quæ aliis sunt	{						mandata quidem à Deo, & suo genere bona, sed mala per accidens, & potē non facta eo modo & fine quo debebant.
		{						mandata ab hominibus, religionis causa, & traditiones, consilia, præcepta pharisæorum & papistarum Matth. 15. Frustra me colunt, &c.

II. Quomodo bona opera fieri possint, seu quomodo sint possibilia?

Hæc quæstio explicanda est propter Pelagianos, qui bona opera etiam non renatis tribuebant: & propter pontificios & semipelagianos qui fingunt præparatoria opera liberi arbitrij, &c. Possibilia igitur sunt bona opera per gratiam & auxilium dun-
taxat spiritus sancti, & quidem solis renatis, quorum nempe cor verè est regeneratum à spiritu sancto per fidem euangelij, idque non tantum prima conuersione & regeneratione, sed etiam perpetua & continua gubernatione spiritus sancti, tum efficientis in eis agnitionem peccati, fidem & nouæ obedientiæ studium, tum indies magis eadem in ipsis dona augentis & confirmantis. Cui dogmati etiam subscribit Hieronymus inquitens: *Anathema sit, qui dicit legem possibilem sine gratia spiritus sancti.* Sine gratia

Contra Pelagianos & pontificios.

Matt. 7. 11

Ephc. 2. 1.

Ies. 64. 6.

enim & sine continua gubernatione spiritus sancti etiam sanctissimi nihil nisi peccare possunt, ut videre est in Dauide, Petro & aliis. Sine regeneratione verò ne quidem inchoari potest vlla pars boni operis: natura enim sumus mali & mortui in peccatis: *Omnes iustitia nostra sunt velut pannus menstruata*: quo dicto Iesaias etiam comprehendit se ipsum & sanctissimos quosque. Si in sanctis coràm Deo nihil aliud reperitur nisi peccatum, quiderit in non renatis? Quid boni hi præstare valeant, satis docet epist. ad Rom. cap. 1. & 2. Docent etiam hæc dicta: *Non potest arbor mala fructus bonos ferre. Si athiops potest mutare pellem suam, & pardus maculas suas: etiam vos potestis bene agere asueti malefacere. Sine me nihil potestis facere. Demum est, qui efficit in nobis ut velimus & perficiamus pro gratuita sua voluntate*. Sine imputata iustitia nos omnes sumus coràm Deo *ὁμολογούμενοι*, & omnia nostra opera sunt *κακὰ*. At Christi iustitia non imputatur nobis ante conuersionem. Impossibile est ergo vel nos, vel opera nostra ante conuersionem placere Deo. Fides est causa bonorum operum. Fides est à Deo. Ergo & opera effectus fidei sunt à Deo, nec esse possunt ante fidem & conuersionem: alioqui effectus esset prior sua causa.

Quæstio ad
discipulos
vrbis præ-
paratoris.

Quæritur tamen, an nulla sint opera præparatoria? Respond. Si opera præparatoria vocantur, quæ sunt occasio poenitentiae, seu quibus Deus viitur ad efficiendam in nobis resipiscenciam, qualia sunt, externa honesta disciplina, & vita secundum legem, auditio, lectio, meditatio verbi: sæpe etiam crux & res aduersæ: potest concedi quòd sint aliqua. Si autem præparatoria intelliguntur opera ante conuersionem secundum legem facta, quibus tanquam bono hominū conatu Deus alliciat, ad veram conuersionem & alia beneficia ipsis danda, negatur quòd sint aliqua: quia iuxta regulā Pauli, *quicquid non est ex fide peccatū est*. Papistæ talia opera vocant *merita congrui*, quod ex se quidem imperfecta, & nihil merentia, tamen propter quæ sit congruū misericordiae Dei, dare homi-

Merita
congrui.

hominibus conuerſionem & vitam æternam. Sed *miſeretur Deus quorum vult*, non eorum qui merentur. *Rom. 9.18.* Nemo enim de Deo aliquid meretur, niſi plagas: *Cum omnia feceritis, dicite: ſerui inutiles ſumus, Luc. 17.11. quæ debuiſimus, fecimus.*

III. An opera renatorum ſint perfectè bona?

Opera ſanctorum non ſunt perfectè bona, ſeu pura in hac vita: 1. Quia etiam ſancti multa facient mala, per ſe peccata, propter quæ rei ſunt coram Deo, & digni, vt abiiciantur in pœnas æternas. Petrus ter abnegat Chriſtum, Dauid committit adulterium, interficit Vriam, conatur ſceluſ tegere, numerat populum, &c. *Maledictus omnis, qui non manſerit in omnibus. Deut. 27.26* 2. Quia multa omittunt bona, quæ facere deberent ſecundum legem. 3. Quia etiam bona, quæ faciunt, non ſunt tam perfectè bona & pura, quàm requirit legis æqueſ, ſed ſemper ſunt coniuncta cum nxiis, & inquinata peccatis. In optimis eorum operibus nunquam eſt ea rectitudinis perfectio, quæ eſſe debebat. Ratio ex loco de conuerſione faciliè intelligitur. Fides enim, regeneratio, & dilectio Dei & proximi, vnde bona opera proficiſcuntur, manent in nobis imperfecta in hac vita. Ex cauſa igitur imperfecta, non poſſunt ſequi perfecti effectus: *Video aliam legem in membris meis, rebellantem legi Rom. 7.23. menti meæ.* Hæc eſt cauſa, cur opera piorum non poſſint conſiſtere in iudicio Dei: *Ne ingrediaris in iudicium cum ſeruo tuo, quia coram te non iuſtificabitur ſcillus viuens. Pſal. 143.2.* *Maledictus omnis qui non manſerit in omnibus. Deut. 27.26.* Cum igitur omnia ſint imperfecta, agnoſcamus & depletemus nxiuos & imbecillitatem noſtram, atque ad perfectionem tantò magis contendamus.

Hinc etiam liquet, impium eſſe commentum monachorum de operibus ſupererogatoriis, quæ ſingunt eſſe opera indebita Deo & legi, quædo homines *Opera ſupererogatoria monachorum.*

plus præstant, quam debent, daß Gott ihnen noch etwas herauß schuldig bleibe. Blasphemum dogma: *Cum omnia feceritis, dicitis, serui inutiles sumus, quod fecimus, debuiamus.*

Luc. 10. 31. Obiect. 1. Si quid supererogaueris, &c. Ergo sunt aliqua opera supererogationis. *Resp.* In parabolis non debent ex omnibus circumstantiis extrui dogmata, quia simile non est idem. Samaritanus dicit: *si quid supererogaueris*, non Deo, sed huic & grotto.

1. Cor. 7. 26. Obiect. 2. Consilium do vobis. Ergo sunt quadam consilia de operibus indebitis. *Resp.* Do consilium nempe de commoditate & utilitate ad hanc vitam: non de meritis vitæ æternæ.

Matt. 19. 22. Obiect. 3. Si vis perfectus esse, vende quæ habes. Ergo sunt aliqua consilia de perfectione. *Resp.* Est mandatum, & quidem speciale, quo superbus adolescens vocatur ad humilitatem & dilectionem proximi, & ad officium apostolatus in Iudæa, & Christus non requirit ab eo supererogationem, sed perfectionem, & quidem ideo requirit, ut quantum ab ea absit, intelligat.

IV. Quomodo opera nostra, cum sint imperfectè bona, placeant Deo?

Si opera nostra non placerent Deo, frustra fierent. Sciendum igitur est, quomodo placeant. Cum in se sint imperfecta & multis modis contaminata, in se non possunt Deo placere, propter summum *anæ-*
Codex quod in Deo est. Placent tamen ei in Christo mediatore, per fidem, hoc est, propter meritum & satisfactionem Christi fide nobis imputatam, & propter intercessionem eius apud patrem pro nobis. Sicut enim nos ipsi placemus Deo non in nobis, sed in filio: sic & opera nostra in se imperfecta & inquinata Deo placent propter iustitiam filij, qua quicquid in eis imperfectum est, aut impurum, tegitur, ne in conspectum Dei veniat. Oportet prius placere personam, postea opera placent: alioqui etiam opri-

ma opera non placent, cum persona est sine fide, sed sunt abominatio, quia nil sunt nisi hypocrisis. Et sicut persona placet, sic etiam placeant opera. Placet autem persona propter mediatorem, hoc est, imputatione meriti & iustitiæ Christi, cum ea quasi veste est induta coram Deo. Proinde & opera personæ sic placent Deo propter mediatorem. Deus iustitiam nostram & opera nostra imperfecta, qualia in se sunt, non examinat secundum rigorem legis, secundum quem illa potius damnet, sed respicit & considerat ea in filio suo. Hinc dicitur Deus respexisse ad Abelem, & ad sacrificium eius, nempe *Hebr. 11. 4.* in filio, in quem Abel credidit. Obluit enim per fidem: Hinc etiam Christus dicitur *pontifex*, per quem opera nostra offeruntur Deo: Dicitur & *altare*, cui preces & opera nostra imposita placent Deo, quæ aliàs forterent in conspectu Dei. Defectus ergo & omnis imperfectio nostra & nostrorum operum tegitur & veluti sarcitur perfectione satisfactione Christi in iudicio Dei. Ideo dicit Paulus: *Et comperiar in eo, Phil. 3. 9.* non habens meam iustitiam, quæ est ex lege, sed eam, quæ est ex fide Christi, &c.

V. Cur facienda sint bona opera: & an sint necessaria?

Supra ad quæst. 86. aliquot causæ impulsivæ bonorum operum sunt explicatæ, quæ huc pertinent: nempe, regeneratio necessariò cohærens cum iustificatione: gratitudo pro redemptione; celebratio Dei: confirmatio nostræ fidei & electionis, & bonum exemplum, quo alij Christo lucrifiant. Hæ causæ possunt latissimè diduci, reuocantur ad tres classes, si dicamus bona opera esse facienda, *Dei, nostri & proximi* causâ.

Dei causa sunt facienda 1. Ut illustretur gloria patris nostri cœlestis, seu propter gloriam Dei. Nam illustratio gloriæ Dei est præcipuus finis, in quem Deus mandat, & à nobis vult fieri bona opera, ut ni-

mirum & nos iis Deum celebremus, & alij ea videntes eundem glorificent: *Luceat lux vestra coram hominibus, & videant bona opera vestra, & glorificent patrem vestrum in caelis.*

2. Ut praeestetur Deo obedientia debita, seu, propter mandatum Dei. Requirit enim Deus initium obedientiae in hac vita, perfectionem in altera: *Luceat lux vestra coram hominibus, &c. Hoc est praeceptum meum, & diligatis alij alios. Hac est voluntas Dei sanctificatio vestra. Liberati à peccatis serui facti estis Deo.*
Rom. 6. 13. Sistite vestra membra arma iustitia.

3. Ut simus Deo grati, seu, propter gratitudinem quam Deo debemus: Iustum est enim, ut qui nos redemit, & à quo summa beneficia accepimus, cum amemus, colamus, reueremur, & nostrum amorem & gratitudinem obedientia nostra & bonis operibus declaremus. Deus officia nostra meretur suis beneficiis, nos non meremur eius beneficia nostris officiis: ideo pro his gratitudinem ei debemus, quae obedientia & bonis operibus declaratur: *Precor vos fratres, per miserationes Dei, & sistatis corpora vestra hostiam viuam, sanctam, acceptam Deo, rationalem illum cultum vestrum. Offerentes spirituales hostias acceptas Deo per Iesum Christum.*
Rom. 12. 1.
1. Pet. 2. 5.
9. 20.

Nostri causa: 1. Ut bonis operibus testemur fidem, nostram, & de ea ex iis certi simus. *Arbor enim bona non potest nisi bonos fructus ferre. Repleti fructibus iustitia, qui sunt in vobis per Iesum Christum ad gloriam & laudem Dei: fides sine operibus est mortua.* Ex operibus ergo agnoscimus nos habere veram fidem, quia effectus non est sine sua causa, & causam ex proprio effectu cognoscere oportet. Si ergo bona opera & nouam obedientiam in nobis non sentimus, sumus hypocritae, nec habemus veram fidem, sed malam conscientiam. Fides enim vera (quae nunquam fructibus omnibus suis caret) sola velut arbor fructifera profert bona opera, obedientiam, respicientiam, &
 hzc

hæc fidem veram discernunt ab historica, temporali & ab ipsa hypocrisi.

2. Vt simus certi de remissione peccatorum nobis per Christum impetrata, nos esse propter Christum iustificatos. Iustificatio enim & regeneratio sunt coniuncta beneficia, quæ sic inter se cohærent, vt nunquam possint separari. Christus enim vtrumque simul nobis impetrauit, nempe peccatorum remissionem & spiritum sanctum, qui per fidem studium bonorum operum ac nouam obedientiam in nobis exciter.

3. Vt certi simus de nostra electione & salute: *Stude vocationem vestram & electionem firmam efficere. 2. Pet. 1.10.* Hæc causa prouenit ex præcedente. Solos enim iustificatos propter meritum filij sui Deus ex mera sua misericordia ab æterno elegit: *Quos prædestinauit, hos Rom. 8.31. & vocauit, & iustificauit.* De electione igitur sumus certi ex iustificatione. Iustificationem verò (quæ nunquam datur electis sine sanctificatione) nos esse consecutos in Christo, cognoscimus ex fide: fidem ex fructibus fidei, hoc est, bonis operibus, noua obedientia, & vera resipiscentia.

4. Vt bonis operibus fides nostra exerceatur, alatur, corroboretur, & prouehatur. Nam qui indulget prauis cupiditatibus contra conscientiam, in iis non potest esse fides, eoq; nec bona conscientia, nec fiducia in Deo placato & beneuolo. Sensum enim fauoris erga nos diuini, & pacatam conscientiam tantum ex fide obtinemus: *Si secundum carnem vixeritis, moriemini: suscite donum quod in te est, &c. Rom. 8. 13. 2. Tim. 1.6.*

5. Vt bonis operibus ornemus & cohonestemus vitam, professionem & vocationem nostram: *Preco- Et ambuletis ita, Et dignum est vocatione, qua Vocati Ephe. 4.1. estis.*

6. Vt vitemus pœnas temporales & æternas: *Qua- Mat. 7. 19. cunque enim arbor non fert fructus bonos, exciditur, & in ignem conicitur. Si secundum carnem vixeritis, Rom. 8. 13. moriemini. Propter iniquitates corripit filios homi- Psal. 39. 12. sum.*

7. Ut à Deo consequamur præmia spiritualia & corporalia quæ ex promissione imitantur bona opera in hac & futura vita: *Pietas ad omnia est utilis, habens promissionem huius & futura vite.* Nisi enim Deus vellet spem præmiorum, & metum pœnarum esse causas impulsivas bonorum operum, non vteretur iis argumentis in promissionibus & comminationibus suis.

Deniq; proximi causa debent fieri bona opera. 1. Ut simus utiles proximo, & cum piis officiis atque exemplis ædificemus: *Hec omnia propter vos, & gratia illa copiosissima pluribus gratiam agentibus, redundet in gloriam Dei, &c.* *Permanere in carne magis necessarium est propter vos.*

Matt. 18. 2. 2. Ut per nos vitentur scandala: *Væ enim homini, per quem veniunt scandala. Nomen Dei blasphematur propter vos inter gentes.*

Luc. 22. 32. 3. Ut lucrifaciamus infideles: *Et tu conuersus aliquando, confirma fratres tuos.*

Quæstio hîc mora est, utrum bona opera sint necessaria ad salutem. Aliqui simpliciter defenderunt, alij contra contenderunt, bona opera esse perniciofa ad salutem. Vtraque locutio est ambigua & scandalosa, maximè posterior: quia videtur non modò fiduciam, sed etiam studium bonorum operum damnare. Posterior ergo est reiicienda: prior sic declaranda: quòd sint *necessaria ad salutem*, non tanquam causa ad effectum, vel tanquam meritum ad mercedem, sed tanquam pars ipsius salutis, vel tanquam antecedens ad consequens, vel tanquam medium sine quo non ad finem. Dici quidem potest eadem ratione, esse necessaria ad iustitiam, vel ad iustificationem, vel in iustificandis, nempe tanquam consequens iustificationis, cum qua regeneratio inseparabiliter est coniuncta. *Sed ego his loquendi formis non vterer.* 1. quia sunt ambiguae. 2. quia pariunt contentiones & præbent aduersariis ansam cauillandi. 3. quia iis non vtitur scriptura, cum qua nobis est loquendum. Tutiùs dicitur, *bona opera esse*
necef-

necessaria in iustificatis & in saluandis. In iustificandis esse necessaria ambigüe dicitur, quia intelligi potest, quasi requirantur ante iustificationem, & sint causa iustificationis. Rectè verò Augustinus: *Bona opera non precedunt iustificandos, sed sequuntur iustificatos.* Hinc patet responsio ad obiect. Quod non habentes non possunt saluari, id est necessarium ad salutem: Non habentes bona opera non possunt saluari, vt dicitur quæst. 87. Ergo bona opera sunt necessaria ad salutem. *Respond. ad maiorem per distinct.* est necessarium ad salutem, nempe vel vt pars salutis, vel vt quiddam necessariò antecedens salutem: & sic datur conclusio: non autem, vt causa, vel vt meritum salutis. Secundum hanc declarationem maioris conclusio intellecta conceditur. Sunt enim bona opera necessaria ad salutem, vel potiùs in saluandis (sic enim præstat loqui vitandæ ambiguitatis causa) tanquam pars ipsius salutis: aut tanquam antecedens salutis, non autem tanquam causa vel meritum eius.

VI. *An bona opera sint meritoria coram Deo?*

Ex quinta quæstione oritur sexta, sicut quarta extertia. Cùm enim audiunt homines, nos consequi præmia à Deo bonis operibus, statim concludunt, nos iis aliquid mereri. Sciendum est igitur, bona opera esse quidem necessaria, & facienda etiam propter præmia consequentia, sed tamen non esse meritoria, hoc est, nihil ea mereri à Deo, ne minimam quidem particulam bonorum spiritualium vel corporalium. Rationes verissimæ & euidentissimæ sunt.

1. Opera nostra sunt imperfecta, tam partibus quàm gradibus. *Partibus*, quoniam multa bona omittimus, quæ lex præcipit: multa mala facimus, quæ prohibet, & semper bonis mala admiscemus, scriptura & experientia teste: *Caro concupiscit aduer-* Gal. 5. 17.

scilicet spiritum, spiritus aduersus carnem: hac autem inter se opposita sunt, et non quacunque volueritis, ea faciatu.

Imperfecta autem opera non modò nihil merentur, sed etiam dampnantur in iudicio Dei: *Maledictum omnis, qui non manserit in omnibus, &c. Gradibus etiam imperfecta sunt: quia præstantissima sanctorum opera sunt immunda & vitiosa in Dei conspectu, eò quòd non fiunt à perfectè renatis, neque ex tanto Dei & proximii amore, quantus in lege requiritur:*

Ies. 64. 6. Facti sumus, et immundi omnes nos, & quasi pannu menstruata vniuersa iustitia. Hoc propheta dicit etiam de suis bonis operibus. Paulus idem de suis pronunciat: *Duco omnia damnum esse propter eminentiam Christi Iesu domini nostri, propter quem omnibus istum ipsum multauimus, eaq, duco esse οὐδυνα, hoc est, stercora, et Christum lucrificamus.* Sic iudicant sancti de sua iustitia & suis meritis.

Phil. 3. 8.

2. Nulla creatura faciens etiam præstantissima opera, potest quicquam mereri de Deo, aut Deum sibi obligare ad aliquid dandum ex debito, & secundum ordinem iustitiæ Dei. Huius rationem reddit

Rom. 11. 35. apostolus: Quis prior dedit ei, & retribuet ei? Annon

Mat. 20. 15. licet mihi facere de meo quod volo? Non magis meremur conseruationem, quàm creationem. Non tenebatur Deus nos creare: creatos non tenetur conseruare: sed vtrumque fecit & facit liberrima voluntate, & gratuito beneficio. A nobis nihil accipit beneficij, nihil nos creatori nostro conferre possumus. Vbi verò non est beneficium, ibi nec meritum. Meritum enim præsupponit beneficium acceptum.

*Fac m'a, sed que n
debas, propatio p
res, Hanc
aliter me 2. h'm
dixit te h'm.*

3. Opera nostra sunt debita. Omnes enim creaturæ debent creatori cultum & gratitudinem, ad eò vt si nunquam peccaremus, tamen non possemus Deo satis præstare cultum & gratitudinem debitam: *Cum omnia feceritis, dicite: serui inutiles sumus: fecimus quod debuimus.*

Luc. 17. 10.

4. Si quæ bona opera facimus, ea non sunt nostra, sed Dei, per spiritum sanctum ea in nobis operantur

rantis: *Deus enim est, qui efficit & velle & perficere, pro gra-* Phil. 2. 13.
tutis sua voluntate. Quid habes, quod non acceperis? Su- 1. Cor. 4. 7.
mus natura filij ira, mortui in peccatis: arbores mala, qua Eph. 2. 4.
bonos fructus non faciunt. Deus verò gratis nos facit Matt. 7. 18.
 arbores bonas, & fructus bonos in nobis operatur,
 sicut dicitur: *Ipsius factura sumus, creati in Christo Iesu* Eph. 2. 10.
ad bona opera, qua preparauit, & in illis ambulemus. Si
 quid ergo boni præstamus, id est Dei donum, non no-
 strum meritum. Impudens fuerit, qui cum centum
 florenos dono acceperit à diuite, putet se mereri
 mille alios centum illos accipiendo, cum ipse potius
 hoc accepto dono obligetur diuiti, non diues ipsi.

5. Nulla est proportio inter opera nostra tam im-
 perfecta, & inter summa beneficia, quæ nobis pater
 in filio suo gratis donat.

6. *Qui gloriatur, in domino gloriatur.* At si meremur 1. Cor. 1. 31.
 operibus nostris remissionem peccatorum, habemus
 de quo gloriemur in nobis, nec Deo gloriam tribua-
 mus, sicut dicitur: *Si Abraham iustificatus est operibus,* Rom. 4. 1.
habet de quo gloriatur, at non apud Deum.

7. Iusti sumus, antequam faciamus bona opera:
Nondum natus puer, cum nihil fecissent boni vel mali, & Rom. 9. 11.
propositum Dei, quod est secundum ipsius electionem, id 12. 13.
est, non ex operibus, sed ex vocante, firmanum maneret, di-
ctum est ei: Maior seruiet minori, &c. Non igitur bona
 opera facientes demùm iustificamur coram Deo, sed
 ea facimus iam iustificati.

8. Opinio & meriti iustificationis per opera la-
 bescat consolationem Christianam, turbat con-
 scientias, & cogit homines de salute dubitare & de-
 sperare. Audientes enim vocem legis: *Maleuisti* Deut. 27.
omnis, qui non manserit in omnibus: & suam imper- 26.
 fectionem considerantes, conuincuntur in con-
 scientiis, quòd nunquam omnia præstiterint: idè
 coguntur perpetuò incerti fluctuare, & maledictio-
 nem horrescere. Sed fides conscientias dat firmam
 consolationem, quia nititur promissione, quæ est
 certa. *Ex fide est hereditas, & sit per gratiam, & sit fir-* Rom. 4. 16.
ma promissio toti semini.

9. Sicx

Gal. 2. 21. 9. Si ex operibus esset iustitia, irrita fieret promissio, & Christus frustra esset mortuus.

10. Si admitteretur opinio de meritis operum, non esset eadem ratio salutis: aliter Abraham, aliter latro in cruce iustificatus fuisset, nos item aliter iustificaremur. Atqui unica est via ad salutem: *Ego sum Via, Veritas, & Vita. Nemo venit ad patrem, nisi per me.* *1. Tim. 2. 5.* *Vnus est mediator Dei & hominum. Vnus est dominus, una fides, unum baptisma. Iesus Christus heri & hodie & in secula. Non est aliud nomen sub cælo, in quo oporteat nos salvos fieri.*

11. Christus non largiretur nobis omnem salutem, eo quod non esset perfectus servator, si à nobis aliquid ad iustitiam nostram merito eius addendum esset. Tantum enim de merito eius detraheretur, quantum de nostro ei accederet. Atqui est perfectus servator noster teste apostolo: *In quo habemus redemptionem in sanguine eius, hoc est, remissionem peccatorum.* *Ephes. 2. 8.* *Gratia estis servati per fidem, idque non ex vobis: Deus donum est, ne quis gloriatur. Sanguis Iesu Christi purgat nos ab omni peccato. Non est in alio salus.*

Obiect. Merces præsupponit meritum. Deus vocat præmia & mercedem illa bona, quæ promittit & dat facientibus bona opera. Ergo bona opera præsupponunt meritum, & sunt meritoria coram Deo. *Resp.* Maior aliquando valet inter creaturas, sed nunquam apud Deum, quia de Deo nulla creatura mereri potest, eo quod Deus nulli quicquam debet. Vocata tamen præmia & mercedem bonam, quæ largitur pro bonis operibus, sed gratuitam, quia ea gratis compensat, non ex debito. Nihil ei ex nobis accedit commodi, neque operibus nostris ipse indiget. Imò nobis potius ex bonis nostris operibus commodum accedit: quia sunt conformatio nostri cum Deo, & beneficium Dei, quo ipsi nos obligamur Deo ad gratitudinem, non Deus nobis. Non minus igitur absurdum est dicere nos bonis operibus de Deo mereri salutem, quam si quis diceret: tu dedisti mihi centum florenos: Ergo & debes mihi dare mille florenos. *Mandar*

Mandat tamen ea nobis Deus, & facientibus promittit compensationem gratuitam, sicut pater promittit præmia filiis, &c.

QVÆST. XCII. *Quaest lex Dei?*

RESP. Loquutus est Deus omnia verba hæc.^a

Dominica

XXXIV.

Primum præceptum.

Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te ex Ægypto, domo seruitutis. Non habes deos alienos in conspectu meo.

Secundum.

Ne sculpas tibi simulacrum, nec vllam imaginem effingas eorum, quæ aut suprâ sunt in cælo, aut infrâ in terra, aut in aquis sub terra: neque incurues te illis, neque colas ea. Ego enim sum Dominus Deus tuus, fortis, zelotes, vindicans peccata patrum in filiis, idque in tertia & quarta progenie eorum qui oderunt me: & misericordiâ vtens in millesimam eorum, qui diligunt me, & obseruant præcepta mea.

Tertium.

Ne vsurpes nomen Domini Dei tui temerè. Neque enim Dominus dimittet eum impunitum, qui nomen eius vanè vsurpauerit.

Quartum.

Memento vt diem sabbathi sanctifices. Sex diebus operaberis, & facies omne opus tuum. At septimo die sabbatum erit Domino Deo tuo. Non facies vllum opus, nec tu, nec filius tuus, nec filia tua, nec seruus tuus, nec ancilla tua, nec iumentum tuum,
nec

nec aduena, qui est intra portas tuas. Nam sex diebus fecit Deus cœlum, terram, mare, & quæcunq; in iis sunt, & requieuit die septimo, ideoque benedixit diei sabbathi, & sanctificauit eum.

Quintum.

Honora patrem tuum & matrem tuam, vt diu viuas in terra, quam tibi Dominus Deus tuus daturus est.

Sextum.

Non occides.

Septimum.

Non committes adulterium.

Octauum.

Non furaberis.

Nonum.

Non dices contra proximum tuum falsum testimonium.

Decimum.

Non concupisces domum proximi tui, nec concupisces vxorem proximi tui, nec seruū eius, nec ancillam, nec bouē, nec asinū, nec quicquā eorum, quæ sunt proximi tui.

2 *Exod. 20. & 1. Deut. 5. 6.*

EXPLICATIO.

Sequitur doctrina de lege, quæ est norma bonorum operum. De eap̃cipuz quæstiones sunt:

- I. *Quid sit lex in genere.*
- II. *Quæ sint legis diuina partes siue species.*
- III. *Quatenus lex sit abrogata per Christū: & quatenus nō.*
- IV. *Quid lex moralis ab euangelio differat.*
- V. *Quomodo decalogus diuidatur.*
- VI. *Quæ sit vera sententia decalogi & singulorum preceptorum.*

VII. *Quæ.*

VII. Quatenus lex possit seruari à renatis.

VIII. Quis sit & sua legis.

Ex his quatuor priores huc pertinent: quinta ad quæst. catech. x c i i i. sexta ad x c i v. & seqq. septima ad c x i v. octaua ad c x v.

I. Quid sit lex in genere?

Lex dicitur à legendo, id est, publicando: vel à legendo, id est, deligendo. Cum priore etymo conuenit vox hebræa *תורה* *Thorah*, id est, doctrina, quia leges idè publicantur, vt omnes eas legant & discant. Hinc est, quòd ignorantia legis aut iuris non excuset: imò qui ignorant leges ad se pertinentes, eo ipso peccant. Cum altero conuenit vox græca *νόμος* & lex à distribuendo, quia lex singulis officia distribuit.

Est autem *lex in genere*, sententia præcipiens honesta obligans naturam rationalem ad obedientiam, cum promissione præmij, si obedientia præstetur, & comminatione pœnæ, si violetur. Est *sententia præcipiens honesta* alioqui non est lex: *Obligans creaturam rationalem* lex. n. non est illis lata, qui non obligantur ad obedientiam. *Cum promissione præmij* lex gratis promittit bona præstantibus obedientiam, quia nulla obedientia potest esse meritoria apud Deum.

Obiect. Atqui etiam euangelium promittit bona gratis: ergo lex ab euangelio non differt. *Resp.* Aliter lex, aliter euangelium promittit gratis. Lex promittit gratis ex pacto obedientiæ nostræ: euangelium autem promittit gratis sine operibus legis, ex pacto fidei, non ex pacto obedientiæ nostræ. Non quidem absque omni conditione euangelium gratis promittit bona: sed tamen absque tali conditione, quali promittit lex. *Et comminatione pœnæ* alioqui lex esset inanis sonitus & nihil efficeret. *Plato Lib. de legib.* Lex est recta gubernandi ratio, qua dirigitur in optimum finem, per media commoda, proponendo transgressoribus pœnas, & obedientibus præmia. Per legem etiam *expositio* lex enumerò intelligitur naturæ series & ordo à Deo institut⁹. Ita lex, id est, ordo naturæ postulat,

lat, ut ex arbore nascatur fructus. Et magis ^{no. 1. 2. 3. 4. 5.} Paulus vocat legem peccati peccatum originale, quòd legis instar nos cogit ad peccandum.

II. Quæ sint partes siue species legis, & quæ sint harum discrimina?

Leges aliæ sunt diuinæ, aliæ humanæ. *Humana*, quæ ab hominibus sancientur, certos homines obligant ad certas actiones externas, de quibus neque præcepto, neque prohibitio diuina est expressa, cum promissione præmiorum, & comminatione pœnarum corporalium & temporalium. Hæ sunt aut politicæ aut ecclesiasticæ. *Politica*, quales sunt leges positivæ, quæ à magistratibus vel à tota aliqua communitate feruntur, de certo ordine actionum seruando in politia, in contractibus, iudiciis, pœnis, &c. *Ecclesiasticæ* siue cæremoniales sunt, quæ ecclesiæ consensu feruntur de ordine actionum in ministerio ecclesiæ, & sunt determinationes circumstantiarum seruientes legi diuinæ.

Diuinæ leges, quæ à Deo sancitæ sunt, partim ad angelos, partim ad homines, partim ad aliquos homines pertinent: & hos non ad externas tantum actiones obligant, sed etiam internas qualitates, actiones, & motus requirunt, nec tantum corporalia & temporalia, sed etiam spiritualia & æterna præmia & pœnas proponunt, & sunt fines legum humanarum. *Diuinæ* leges aliæ sunt æternæ & immutabiles, aliæ mutabiles quidem, sed tamen non nisi à Deo ipso à quo sunt latæ, mutari possunt.

Tres partes legis diuinæ. Communiter dicuntur legis diuinæ esse tres species seu partes: moralis, cæremonialis & forensis.

Lex moralis. *Lex moralis* est doctrina congruens cum æterna & immota sapientia & regula iustitiæ in Deo, discernens recta & non recta, naturâ nota, & insita creaturis rationalibus in creatione, & postea sæpè repetita & declarata voce diuina, docens quid sit Deus, & qualis sit: obligans omnes creaturas rationales ad perfectam obedientiam, & conformitatem cum illa regula,

regula, internam & externam, & promittens fauorem Dei, & vitam æternam omnibus, perfectam obedientiam præstantibus, & denunciens iram Dei, & penas æternas omnibus, qui non perfecte illi conformes sunt: nisi fiat remissio peccatorum & reconciliatio propter filium Dei mediatorem.

Congruens cum immota & æterna sapientia] Est lex *Explicatio*
 æterna ab initio vsq; ad finem mundi manet eadem, *definitio-*
 & ideo creati eramus, ideo etiam redempti sumus per *nis.*
 Christum, & regenerati per spiritum sanctum, vt
 hanc legem in hac & æterna vita seruemus, h. e. vt
 Deum & proximum ex toto corde amemus. *Nonam*
doctrinam non scribo vobis, sed doctrinam veterem, quam *1. ioh. 2. 7.*
videlicet habuistis iam inde à principio.

Postea sapè repetita] Deus repetiuit legem naturæ
 mentibus nostris impressam. 1. quia per lapsum erat
 obscurata. 2. multa etiam erant planè oblitterata &
 amissa. 3. ne reliquæ in mentibus hominum puta-
 rentur esse tantum opinio & tandem penitus extin-
 guerentur.

Cæremoniales leges] sunt leges à Deo latæ per Mo-
 sen de cæremoniis, hoc est, de actionibus siue gesti-
 bus externis solennibus, seu cum earundem circum-
 stantiarum obseruatione peragendis in cultu Dei
 publico: obligantes populum Iudaicum vsque ad
 aduentum Messie, vt discernerent eum populum
 ab aliis gentibus, & essent signa, symbola, typi seu
 vmbre rerum spiritualium in nouo testamento per
 Christum implendarum. *Cæremonia* vocantur actio-
 nes externæ solennes, sæpè eodem modo & iisdem
 circumstantiis repetendæ, institutæ à Deo vel ab ho-
 minibus; vt adhibeantur in externo Dei cultu ordi-
 nis & decori vel significationis causa. Latæ à Deo cæ-
 remoniarum sunt cultus Dei: ab hominibus latæ vel in-
 stitutæ, si bonæ sint, cultus tantum sunt *imperfecti*, id
 est, cultui diuino seruientes.

Cæremonia
quid.

Forenses seu iudiciales] leges erant leges de ordine
 politico seu de gubernatione ciuili, & externæ disci-
 plinæ defensione secundum vitamque tabulam de-

calogi in populo Iudaico, hoc est, de ordine & officio magistratum, iudiciorum, contractuum, & penarum, distinctione dominiorum, &c. lata à Deo per Moysen ad constitutionem & conservationem politice Iudaice, obligantes omnes posteros Abrahami, & discernentes eos à reliquo genere humano usque ad aduentum Messie: idque ut essent nervus conservationis & gubernationis politice Mosaicæ, usque ad exhibitum Messiam, & certæ notæ, quibus populus iste obligatus discerneret ab omnibus aliis, & simul contineretur honesta disciplina, atque ordine decoro, & ut essent typi ordinis in regno Christi, he, spiritualis gubernationis Messie.

Moralis lex est fons omnium aliarum legum bonarum, quæ quidem dignæ sunt legum nomine, & plane congruit cum decalogo, atque etiam necessaria consequentia ex eo deducitur, adeò ut qui illum violat, etiam hanc violet. *Ceremoniales* verò & *forenses* leges siue diuinæ sint siue humanæ, modò sint bonæ, congruunt quidem cum decalogo, sed necessaria consequentia ex eo non deducuntur, sicut moralis: subseruiunt verò ei tanquam determinationes quadam circumstantiarum. Hinc optimè perspicitur discrimen harum legum. Aliud enim est, necessariò sequi ex decalogo, aliud cum eo congruere, & eius observationi seruire. Est tamen discrimen hoc varium, quia non est eadem gubernatio ecclesiæ & politice, nec est idem harum legum omnium finis, nec denique eodem modo omnes hæ leges abrogantur.

*Discrimen
legum di-
uinarum.*

Præcipua verò harum legum discrimina consistunt in obligatione, patefactione, duratione & usu. *Morales* leges sunt naturæ notæ, obligant omnes homines, & sunt perpetuò, aliæ verò non item. *Morales* requirunt internam & externam obedientiam: aliæ tantum externam. *Morales* sunt generales ad homines quoslibet pertinentes: aliæ sunt speciales, non pertinentes ad quoslibet. *Morales* sunt aliarum fines: aliæ moralibus subseruiunt. *Morales* multa-

multarum aliarum typi sunt: alix sunt typi moralium. Denique *morales* non cedunt aliis: alix verò cedunt moralibus.

Obiter notandum, quid lex moralis, naturalis & decalogus differant. *Decalogus* est summa legum moralium, quæ in tota scriptura veteris & noui testamenti sunt spatia. *Lex natura & lex moralis idem erant in natura integra.* In natura autem corrupta legis naturalis bona pars obfuscata est per peccatum, & tantum particula eius de obedientia Dei post lapsum mansit reliqua in mente humana: qua de causa Deus integram legis suæ sententiam in ecclesia repetiuit & declarauit in decalogo. Decalogus igitur est renouatio & inſtauratio legis naturæ: lex verò naturæ tantum est pars decalogi. Hæc distinctio partium legis diuinæ retinenda est, cum propter ipsum discrimen istarum legum, quo neglecto non rectè earum vis & sententia intelligitur, tum vè de abrogatione & vñu legis rectè iudicari ac doceri possit.

III. Quatenus lex sit abrogata per Christum, & quatenus non?

Vſitata & vera responsio est: lex Mosaica cæremialis & forensis abrogata est, quod ad obedientiam: moralis, quod ad maledictionem, sed non quod ad obedientiam attinet.

Cæremiales & forenses leges Christi aduentu sic abrogatas esse, vt neminem iam obligent ad obedientiam, vt nostri temporis respectu rationem legum non habeant, probatur: 1. Quia abrogationem istam etiam prophetæ in veteri testamento docuerunt: *Christus roborabit fœdus multis hebdomada: & dimidia hebdomade cessare faciet sacrificium & oblationem. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec.* 2. Christus & apostoli in nouo testamento hanc abrogationem disertè exposuerunt: Act. 7. 8. Heb. 7. 11. 12. 13. 18. & cap. 8. 9. 10. 11. 12. 13. Ac pro multis testimoniis est decretum synodi apostolicæ.

*Ab. 15. 28. Visum est spiritui sancto & nobis, ne quid amplius vobis
29. oneris imponeremus, quam hac necessaria. 3. Causis mu-*

tatis mutantur & leges ex illis pendentes. Causæ legum ceremoniarum & forensium erant: *Una*, ut hac forma cultus & politia populus Iudaicus, ex quo erat nasciturus Messias, discerneretur ab aliis gentibus, usque ad eius aduentum: *altera*, ut essent typi Messie & beneficiorum eius. Hæ causæ exhibitio Christo cessarunt. Nam discretionem Iudæorum &

Eph. 2. 14. gentium sublatam esse testatur apostolus; ipse vira-
Gal. 6. 15. que fecit vnum, &c. In Christo neque circumcisio quis-

quam valet, neque preputium, sed noua creatura: Et rituum

significationem impletam esse per Christum docetur passim: Hoc declarante spiritu sancto, nondum

Luc. 16. 16. patefactam fuisse viam ad sacrarium. Lex & propheta

Col. 2. 16. usque ad Iohannem. Ne quis vos damnet ob cibum & potum.

Iudæi obsecunt 1. Cultus Mosaicus ex mandato,

regnum Iudaicum ex promissione Dei perpetuò durare debuit. *Circumcisio passim perpetuum. Pascha ob-*

Gen. 17. 13. seruandum statuto perpetuo. Hac requies mea in seculum.

Exo. 12. 24. Sabbathum passim perpetuum. Thronus tuus firmus vi-

Isa. 132. 14. que in seculum. Ergo cultus & politia Mosaica non

Exo. 31. 16. fuit abroganda per Christum. Resp. Est gemina fal-

2 Sam. 7. 16. lacia à dicto secundum quid, ut simpliciter. Primò

enim maior de absoluta perpetuitate loquitur, minor de restricta: quandoquidem in dictis perpetuitas promittitur ceremoniarum & regni non infinita, sed usque ad Christum, qui post Moysen erat audiendus. Nam particula *ὅτι* passim in scriptura

Deut. 18. 15 non æternitatem, sed perpetuationem longi, defini-

Exod. 21. 6. titi tamen temporis significat: *Sic seruis et in seculum*: hoc est, usque ad annum iubilæum, ut liquet

ex collatione eius legis, cum lege iubilæi, Leuitici 25. 40. Deinde, ut in minore absolutam quoque perpetuitatem promitti concedatur: ea tamen non est

ipforum typorum & umbrarum: sed duntaxat rerum significatarum siue spiritualium, quòd harum veritas in ecclesia perpetuò sit duratura, etiam si typi

& sym-

& symbola per Christum aboleantur. Sic enim circumcisionis significatio etiamnum durat, & in regno Christi perpetuum est sabbatum, & perpetuum erit in vita æterna. Denique regnum Davidis in Christi throno est æternum.

Obiect. 2. Cultus, quem Ezechiel cap. 40. vsque ad finem suæ prophetiæ describit, pertinet ad regnum Messix, & in eo est obseruandus. At cultus ille est merè typicus & cæremonialis. Ergo cultus typicus & cæremonialis etiam in regno Messix est obseruandus: proindè per Messiam non debuit aboleri, sed instaurari Iudaica religio & politia. *Respon.* Maior non est simpliciter vera, quia propheta vaticinatur quidem de regno Messix, sed non tantum. Simul enim describit cultus cæremonialis instaurationem in Iudæa post reditum ex Babylone futuram, & duraturam vsque ad Messiam. *Minor* etiam negatur. Non enim tantum typorum instaurationi promittitur, sed sub typica descriptione præcipuè notatur ac promittitur spiritalis conditio ac magnificentia ecclesiæ in regno Messix, in hac quidem vita inchoanda, in altera verò perficienda: id quod evidentibus argumentis probari potest. 1. Et ne promittitur historia docet, hanc instaurationem non fuisse impletam ante Christi aduentum. Sed nec post eius aduentum tam splendidam ecclesiæ conditionem in his terris futuram, ut somniant Iudæi, credere nos sinunt alia prophetarum oracula de aduentu & regno Messix humili & contempto in hoc mundo. Quare vel spiritaliter intelligenda est ea instauratione de hierosolyma significata, hoc est, de ecclesiæ, vel concedendum, nunquam nec impletam nec implendam esse hanc prophetiam, quod est absurdum. 2. Promissio, qua futurum negat propheta, ut domus Israël & reges eorum ultra polluant sanctum nomen eius, spirituale omnino sensum postulat de perfectione futuræ vitæ. Solent enim prophetæ exordium regni Christi cum eiusdem complemento connectere. 3. Aquæ ex templo

Ex ec. 47. 1 plo profuentes, non possunt de elementaribus aquis accipi, sed significant dona spiritus sancti copiose effundenda cœlitus in regno Christi. 4. Denique nos Christiani interpretem habemus Iohannem in apocalypsi cap. 21. & 22. vbi hierosolyma spiritualis ac cœlestis, hoc est, ecclesia noui testamenti glorificata, verbis quasi ex illa Ezechielis hypotyposi desumptis, describitur. Quare hæc prophetia ad probandam cæremoniarum obseruationem in regno Messæ nihil facit.

Obiect. 3. Optima & iustissima politiz forma semper est retinenda. Iudaicz politiz forma fuit optima & iustissima, vtpote à Deo ipso constituta. Ergo est retinenda. **Resp.** Est Fallacia à dicto secundum quid, vt simpliciter. Maior simpliciter, minor secundum quid est vera. Iudaicz politiz forma fuit optima, non absolutè, sed illo tempore, & illo loco, & in illa gente. In ea enim multa fuerunt ad illius gentis, regionis, temporis, & cultus cæremonialis rationem accommodata, quorum obseruatio, iam neque iusta, neque utilis futura esset, quia causæ, cur illæ leges tunc ferrentur Iudæis, sublatae aut mutatae sunt: vt de libello repudiij, de ducendis viduis cognatorum, &c. Neque Deus idè eam politiam instituit, vt omnes gentes & ætates ad eam alligaret, sed tantùm, vt populum suum hac disciplina ab aliis populis ad tempus seingeret.

Insp. Licet Christianis vti legibus Atticis, Romanis, &c. Multò magis Moësaicis. **Respond.** conceditur, modò fiat absque opinione necessitatis, hoc est, non idè obseruentur leges Moësi, quia Moëses præcepit populo Iudaico, sed quia rationes probabiles sunt, quare nunc etiam sic agatur: & si rationes mutentur, eas mutandi libertas retineatur.

Hactenus de abrogatione legum cæremonialium

Lex moralis & forensium.

In quatenus Lex verò moralis per Christum secundum aliquid
abrogata. est abrogata, & secundum aliquid non. Abrogata est

est credentibus dupliciter. 1. Quoad maledictionem, ne possit iustificatos fide in Christum damnare, propter imputatum eis Christi meritum: seu quoad iustificationem, quia iudicium de nobis non fertur secundum legem, sed secundum euangelium. Iudicium enim legis nos damnet & perderet: quia vox legis est: *Non iustificabitur in conspectu tuo & tuus ueniens.* Sed euangelij iudicium est: *Qui credit in filium Dei, habet uitam aeternam* Hæc abrogatio legis prima & præcipua pars est libertatis Christianæ de qua dicitur: *Non est condemnatio in, qui sunt in Christo Iesu. Non estis sub lege, sed sub gratia.* 2. Quoad coactionem. Lex enim non ampliùs extorquet obedientiam tanquam tyrannus, aut herus seruum nequam cogens ad obedientiam: quia Christus obedientiam spontaneam spiritu suo in nobis inchoat, ut voluntariè legi obtemperemus. De hac parte libertatis Christianæ dicit apostolus: *Peccatum uobis non dominabitur. Non enim estis sub lege, sed sub gratia:* quod quid sit, toto septimo capite explicat: *Lex iusto non est posita, sed legis contemptoribus. Aduersus eos, qui sunt eiusmodi, non est lex.*

*Psal. 143. 2.
Ioh. 3. 36.*

*Rom. 8. 1.
Rom. 6. 14.*

Rom. 6. 14.

*1. Tim. 1. 9.
Gal. 5. 23.*

Obiect. Lex & prophetæ usque ad Iohannem. Si ergo tunc demùm lex abrogata fuit, quoad condemnationem, cum Christus apparuit in carne, sequitur fideles fuissè sub condemnatione, qui ante aduentum Christi vixerunt. **Resp.** Lex fuit abrogata, quoad condemnationem, tam in veteri testamento credentibus, quàm his, qui sunt in nouo: illis in veteri, quoad efficaciam: his in nouo, quoad impletionem & exhibitionem.

Non autem abrogata est lex moralis seu decalogus, quantum ad obedientiam, sed **Da vs** perpetuò, non minùs nunc, quam olim requirit tam à renatis, quàm à non renatis, ut legi suæ obedientiam præstent. Probat 1. *A fine*, propter quem Christus nos à maledictione legis liberauit. Is fuit, ut nos à peccatis & maledictione

Lex moralis non abrogata quoad obedientiam.

liberatos templa Dei faceret : non autem, ut nos in peccatis & inimicitia cum Deo perseveraremus.

2. Quamto plura & maiora sunt Dei erga nos beneficia, tanto magis obligamur illi ad obedientiam & gratitudinem præstandam. At in Christo obtinemus plura & maiora beneficia, quam omnibus alijs Deus præstat. Nam ad creationis & sustentationis communia beneficia accedit etiam iustificationis & regenerationis gratia. Magis ergo quam antea & quam alij ad obedientiam legis obligamur.

Matt. 5.17. 3. A testimonijs scripturæ : *Ne existimate me venisse, ut dissoluam legem & prophetas, non veni ut dissolam, sed ut impleam.* Hoc de tota lege præcipue verò de morali dicitur, quam Christus quatuor modis implevit.

1. *Propria iustitia & conformitate cum lege.* Opponebat enim eum in se legi conformem, & perfectè iustum esse secundum utramque naturam, ut posset pro nobis satisfacere, sicut dicitur : *Talis nobis conveniebat pontifex, pius, innocens, impollutus, &c.*

2. *Per solutionem pena* sufficientis pro nostris peccatis : *Cum enim legis impotentia nihil posset in carne, Deus suo ipsius filio misso conformato carni peccato obnoxia, idque pro peccato condemnavit peccatum in carne.*

3. *Implet legem in nobis suo spiritu, reformans nos per eum ad imaginem Dei:* *Vetus ille homo cum Christo crucifixus est, ut enervetur corpus peccati, ne posthac nos serviamus peccato. Si spiritus eius, qui excitavit Christum à mortuis, habitat in vobis, vivificabit etiam mortalia corpora vestra, per inhabitantem eius spiritum in vobis.*

4. *Implevit docendo & repurgando legem à corruptelis Pharisæorum, ut videre est in concione montana & alibi. Sic itaq; docet & restituit obedientiam legis in nobis, non abolet legem quantum ad obedientiam atinet.*

Matt. 3.6.7

Idem

Idem confirmat Paulus: *Legem igitur inanem vedimus per fidem? imò legem stabilimus.* Rom. 3. 31.

Stabilitur verò lex per fidem tripliciter. 1. *Confessione* Lex stabilitur per fidem & approbatione iudicij legis aduersus nos, quòd non præstemus debitam legi obedientiam, proinde simus rei damnationis: siquidem iustitiam in Christo extra nos quærimus: 2. *satisfactione*, quia fide nobis applicamus satisfactionem Christi æquipolentem pœnæ æternæ, quam lex nobis non præstantibus obedientiam irrogabat, qua satisfactione fit, ut iustificemur non quidem ex lege, nec tamen contra legem: sed cum lege, cui pro nobis Christus perfecta sua obedientia satisfecit. 3. *Nona obedientia*, eaque per Christi spiritum inchoata in hac vita, perficienda autem in vita æterna. *Breuius idem sic dicitur*: Lex stabilitur per fidem, tum quia doctrina de iustitia fidei docet, nos in nobis non esse iustos, iustificari autem non nisi interueniente perfecta satisfactione, quam lex postulat, tum quia per fidem fit obedientiæ legis instaurationis in nobis.

Summa igitur doctrinæ de abrogatione legis hæc est. Leges Mosaicæ, cæremoniales, & forenses penitus abrogatæ sunt Christi aduentu, quod ad obligationem & obedientiam: Lex verò moralis non quod ad obedientiam, sed tantum quod ad maledictionem, iustificationem, & coactionem attingit.

Obiectiones antinomorum, libertinorum, & similium, qui contendunt, legem moralem ad Christianos nihil pertinere, neque in ecclesia Christi docendam esse, requirantur infrà quæst. 115. de usu legis.

V. Quid lex moralis ab euangelio differat?

Declaratio huius quæstionis multis modis est necessaria, ut ex discriminibus intelligi potest. Nasci-

tur verò potissimum ex definitione legis, vbi dicitur, quòd lex præmia promittat præstantibus integram obedientiam: promittit autem gratis, quia nulla obedientia potest esse meritoria apud Deum. Sed & euangelium promittit gratis vitam æternam. Videtur ergo lex ab euangelio non differre. Sed magnum est discrimen.

1. Differunt *mòdo patefactionis*. Lex est naturâ nota: euangelium post lapsum hominis diuinitus est reuelatum: 2. *Subiecto seu doctrina*: lex proponit iustitiam Dei nudam: euangelium coniunctam cum misericordia: item, lex docet quales nos esse oporteat, vt seruemur: euangelium etiam docet, quomodo tales efficiamur, quales lex requirit, nempe in Christo per fidem. 3. *Conditionibus seu promissionibus*. Lex promittit vitam æternam & omnia bona cum conditione propriæ & perfectæ iustitiæ atque obedientiæ in nobis. Euangelium eadem promittit cum conditione fidei nostræ in Christum, qua obedientiam alienam pro nobis præstitam, Christi videlicet, amplectimur, seu, euangelium docet, nos gratis saluari per fidem in Christum. Cum fide autem indissolubili nexu coniuncta est conditio nouæ obedientiæ. 4. *Effectibus*. Lex iram operatur, & est ministerium mortis, Rom 4.2. Cor.3. Euangelium est ministerium vitæ & spiritus. ibid.

Rom. 4.15.

a. Cor. 3.7.

QVÆST. XCIII. *Quomodo diuisuntur hæc præcepta?*

RESP. In duas tabulas^a, quarum prior quatuor præceptis tradit, quo pacto nos erga Deum geramus: Posterior, sex præceptis, quæ officia proximo debeamus^b.

a Deut. 4.13. Exod. 34.28. Deut. 10.3.4. b Matth. 23.37.

EXPLICATIO.

Quæstio de diuisione decalogi necessaria & utilis est:

est: 1. quia Deus ipse certum numerum tabularum *Exo. 32. 15.*
& præceptorum decalogi expressit. 2. quia Christus *Exod. 34.*
summam totius legis in duo mandata, seu in duo *Deu. 4. 13.*
mandatorum genera distribuit. 3. quia recta diuisio *Mat. 22. 28*
decalogi facit ad intellectum præceptorum: Admo-
ner enim de gradibus obedientiæ vtriusque tabulæ,
ac docet cultum primæ tabulæ esse præcipuum.

Cæterum triplici ratione decalogus diuiditur.

1. Diuiditur in duas tabulas à Mose & Christo, *Prima de-*
quarum prior complectitur officia erga Deum im- *calogs di-*
mediatè, posterior erga Deum mediatè: seu, prior *uisio.*
tradit quo pacto nos erga Deum geramus: posterior,
quæ officia proximo debeamus: Hæc diuisio nititur
expressio Dei verbo: *Dola tibi duas tabulas lapideas:*
Item eo, quod Christus & Paulus referunt totam le-
gem ad dilectionem Dei & proximi: *Diliges dominum*
Deum tuum, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex
tota cogitatione tua. Istud est primum & magnum man-
datum. Secundum autem est simile huic: Diliges proxi- *Exo. 32. 15.*
um sicut te ipsum. Distinctio hæc predest: 1. Vt senten- *34.*
tiam & scopum totius legis & perfectionem obe- *Deut. 4. 13.*
dientiæ melius intelligamus: 2. Vt regulam vulgatam *Deu. 10. 1. 4*
obseruemus, præcepta secundæ tabulæ cedere præ- *Mat. 22. 28*
ceptis primæ in eodem genere cultus, hoc est, dile- *29.*
ctionem & gloriam Dei anteponendam esse dilectio- *Vfus.*
ni & saluti omnium creaturarum: iuxta illud: *Oportet*
Deo magis obedire, quam hominibus.

2. Diuiditur decalogus in decem præcepta seu de- *Act. 5. 29.*
cem verba, quorum quatuor primæ, sex secundæ ta- *Secunda*
bulæ tribuuntur. Numerauit autem Deus decem *diuisio.*
præcepta seu leges, non quod hoc numero magis *Exo. 34. 28.*
quàm alio fuerit delectatus, sed propter ipsarum re- *Deu. 4. 13.*
rum totidem summas & argumenta. Nam omnia
quæ Deo & proximo debemus, decem legibus com-
prehenduntur, vt nihil sit omissum, nihil superfluum.
Sic quatuor primæ tabulæ præcepta continent om-
nia, quæ Deo debemus immediatè: & sex secundæ
tabulæ complectuntur omnia ea, quæ ad hanc vitam
feliciter degendam pertinent.

Est tamen de enumeratione præceptorum distinctio. Ab aliis enim tantum tria, ab aliis quinque, ab aliis quatuor præcepta primæ tabulæ numerantur. Sed rectiorem esse distinctionem eam, qua quatuor præcepta primæ tabulæ sic attribuuntur, ut *primum* sit de non habendis diis alienis: *secundum* de non faciendis sculptilibus: *tertium* de nomine Dei temerè non usurpando: *quartum* de sabbatho sanctificando: *sex reliqua* ad tabulam secundam referuntur: hæc rationes ostendunt.

1.
Probatio
secunda
divisionis.

1. Distincta sunt præcepta, quæ distinguuntur sententiis. Cum enim Deus ipse decalogum in decem verba distribuerit, haud dubiè præcepta sensu inter se differre voluit. Ergo diuersa sunt, quæ sensu differunt: non diuersa, sed vnum præceptum sunt, quæ sensu non differunt. Præceptum de non habendis diis alienis, & de non faciendis sculptilibus, sententiis differunt. Illud enim vetat aliud numen præter solum verum Deum coli: hoc vetat solum verum Deum aliter coli, quam ipse præcepit. *Contra*, præceptum de concupiscentia, quod aliqui in novum & decimum diuidunt: sensu vnum esse, tum ipsi met testantur, quoties in explicationibus suis novum suum & decimum coniungunt: tum verò Paulus docet, cum de concupiscentia tanquam de vno præcepto dicit: *Non nouissem, concupiscentiam esse peccatum, nisi lex dixisset: non concupisces*. Illa igitur duo diuersa, hæc vnum præceptum sunt. Quod si propterea præceptum de concupiscentia in duo diuidi deberet, quia distinctè domus & vxoris proximi concupiscentiam prohibet: eadem ratione distrahi deberet in plura, & tot præcepta fierent, quot species rerum non concupiscendarum enumerantur.

2. Haud dubiè præcepta diuersa sunt, non eadem, quæ diuersis periodis & versibus: non diuersa, sed vnum præceptum sunt, quæ vno versu à Mose ponuntur. Præceptum de non habendis diis alienis, & de non faciendis idolis, Moses versiculis distinguit.

Distinctio

Distincta igitur sunt præcepta. *Contrà*, præceptum de concupiscentia domus & vxoris periodis non distinxit, sed vno versiculo comprehendit. Vnum igitur est de concupiscentia præceptum.

3-

3. Moses haud dubiè eundem præceptorum ordinem in Exodo & Deuteronomio retinuit. Iam autem verba decimi præcepti de concupiscentia domus & vxoris non eodem, sed inuerso ordine posuit. Nam in Exodo præcedunt hæc verba: *non concupisces domum proximi tui*: sequuntur hæc: *non concupisces vxorem proximi tui*. In Deuteronomio præcedunt hæc: *Non concupisces vxorem proximi tui*: sequuntur illa: *non concupisces domum proximi tui*. Sunt igitur hæc vnius præcepti partes: alioqui nõ poterit dari nonum præceptum, & dicendum erit, Mosén in altero loco nonum præceptum cum decimo confudisse, & partem decimi in locum noni substituisse, cuius absurditatis non est insimulandus. Hac igitur verborum transpositione satis per Mosén Deus declarat, se velle vnum duntaxat esse præceptum, quæcunque vna periodo coniunctim comprehensa in decimo præcepto leguntur.

4-

4. Auctoritas admodum locuples est, qua hæc præceptorum distinctio confirmatur. Sic enim primum & secundum distinguunt, decimum coniungunt veteres Iudæorum scriptores: *Iosephus lib. 3. antiqu. Iud. Philo in expos. decalogi*. Sic & Christianorum græci scriptores: *Athanasius in synopsi script. lib. 2. Origenes libr. 3 super Exod. hom. 8. Gregorius Nazianz. in carm. Chrysostomus siue author operis imperfecti in Mat. hom. 49. Zenaras tomo primo histor. Nicephorus historia eccles.* Et scriptores latini: *Hieronymus in cap. 6. ad Ephes. Ambrosius in eundem locum ad Ephes. Sulpitium Seuerus lib. 1. historia sacra. August. lib. questionum veteris & noui testamenti quæst. 7. & libr. 2 quæst. sup. Exod. cap. 71*. Fuit ergo hæc distinctio decalogi tanquam rector iam olim in ecclesiis græcis & latinis recepta. Ergo à nobis restitutio est facta, non immutatio decalogi.

Nec

Nec refert, quòd Iosephus, Philo & aliqui graeci quinque praecepta utrique tabulae tribuunt. Nam in hoc nihilominus conveniunt omnes, verba de vno Deo colendo, & de non habendis simulacris, esse duo distincta praecepta: de concupiscentia verò non duo, sed vnum.

Reperitur quidem & altera diuisio, qua tantum tria praecepta in prima, septem in secunda tabula numerantur, apud Augustinum: Epist. 119. ad Ianuar. cap. 11. & Quæst. super Exod. cap. 7. Sed infirma est trinitatis allegoria, quâ Augustinus pro ratione videtur.

Obseruandum verò, si modò doctrina & sententia decalogi de vero Deo & vero cultu Dei integra retineatur, de verborum numeratione non odiose pugnandum esse.

*Tertia di-
uisio.*

3. Diuiditur decalogus secundum materiam subiectam, seu secundum res quæ iubentur aut prohibentur in decalogo, in cultum Dei immediatum & mediatum. *Generaliter* in decalogo præcipitur cultus Dei: contrarium diuino cultui veratur. *Cultus Dei est vel immediatus* cum opera moralia immediate Deo præstantur: *vel mediatum*, cum opera moralia proximo præstantur propter Deum. *Immediatum* in prima tabula continetur, & est vel internus, vel externus. *Internus* in eo consistit, partim vt verum
1. Deum colamus, isque saneitur in *primo* præcepto: partim vt modo legitimo intus & foris cum colamus: & hic in *secundo* præcepto docetur. *Externus* est aut priuatus, aut publicus. *Priuatus* continet opera moralia singulorum priuata, quæ ab vnoquoque semper præstari debent, quantum ad confessionem linguæ & operum de Deo, & hic in *tertio* præcepto traditur. *Publicus* consistit in sanctificatione sabbathi & traditur in *quarto* præcepto. *Mediatum* Dei cultus, qui in officiis erga homines vel proximos consistit, in secunda tabula continetur, estque similiter externus & internus. *Externus* consistit partim in officiis superiorum erga inferiores, & contrà, de quibus officii

officiis vt de ordine etiam politico sub iis comprehenso, agitur in *quinto* p^rcepto: partim in officiis proximorum erga proximos quæ in reliquis p^rceptis stabiliuntur, eaque sunt vel conseruatio vitæ & salutis suæ & alienæ, quæ in *sexto*: vel conseruatio castitatis & coniugiorum, quæ in *septimo*: vel conseruatio rerum seu possessionum: quæ in *octauo*: vel conseruatio veritatis: quæ in *nono* p^rcepto exigitur. Mediatuſ cultuſ internuſ, ſeu interna officia cultuſ mediatuſ ſunt affectionum omnium erga proximuſ reſtitutio, quæ includenda eſt omnibuſ p^rceptiſ p^ræcedentibuſ, & in *decimo* p^rcepto adiungitur.

Hinc ad *obiectionem* facilis eſt reſponſio. Officia erga proximuſ non ſunt cultuſ Dei. Secunda tabula p^ræcipit officia erga proximuſ. Ergo ſecundæ tabulæ obedientia non eſt cultuſ Dei. *Reſp.* Maior tantuſ eſt vera de cultu Dei immediato de quo etiam datur conſuſio. Obedientia enim ſecundæ tabulæ non eſt cultuſ Dei immediatuſ, vt obedientia primæ: eſt tamen cultuſ Dei mediatuſ, he, qui Deo p^ræſtatur in proximo, ſeu mediante proximo. Nam officia dilectioniſ proximi ex dilectione Dei proficiſci debent, & ſic p^ræſtita placent Deo, & ſiunt ipſi Deo, non minùſ, quàm obedientia primæ tabulæ. Reſpectuigitur Dei, propter quem ſiunt, dicuntur & ſiunt *cultuſ Dei*: reſpectu verò proximi, cui immediatè ſiunt, dicuntur *officia*. Differt autem cultuſ vtriuſque tabulæ *obiectum*. Prima tantuſ immediatuſ obiectuſ habet, Deum. Secunda immediatuſ obiectuſ habet, proximuſ: & ſimul mediatuſ, Deum.

Typus

v.

vi.

vii.

viii.

ix.

x.

In decalogi præcipit cultus Dei.	immediatus erga Deum i. q. 3. vel	inter- nus	{ de colendo & no vero Deo: & in præcepto I.	
			{ de recta & verâ Deum colendi ratione: & in II.	
	exter- nus qui est vel	privatus: & in	III.	
		publicus: & in	IV.	
	medius erga pro- ximum propter Deum: i. q. 3. vel	exter- nus qui constitit in	{ officii superiorum erga inferiores: & contra: V.	
			{ vita & salutis nostræ aliena: & in VI.	
		Conservatione		
		internus qui est mode- ratio & rectitudo cupi- ditatum, ne quis expe- tat aut cogitet aliquid contra præcepta priora omnia, & in	{ castitatis: & in VII.	
			{ rerum & possessionum: & in VIII.	
			{ veritatis: & in IX.	
			X.	

QVÆST. XCIV. Quid postulat Deus in primo præcepto?

RESP. Vt, quàm mihi chara est salus animæ meæ, tam studiosè vitæ & fugiam omnem idololatriam^a, magiam, incantationem, superstitionem^b, inuocationem sanctorum, aut cæterarum creaturarum^c: vnicum autem & verum Deum rectè agnoscam^d, ipsi soli

solifidam^e, summa humilitate^f, & patientia me illi subiiciam^g, ab eo solo omnia bona exspectem^h, denique intimo cordis affectu ipsum amemⁱ, reuerear^k, venerer^l, adeo vt omnibus potius creaturis renunciem, quàm vt vel minimum contra eius voluntatem committam^m.

a 1. Iohan. 5. 21. 1. Corinth. 6. 9. 10. & 10. 7. 14. b Leuit. 19. 31. Deuter. 18. 9. 10. c Matth. 4. 10. Apocal. 19. 10. & 22. 8. 9. d Iohan. 17. 3. e Ierem. 17. 3. 7. f 1. Pet. 5. 5. g Heb. 10. 36. Coloss. 1. 11. h Roman. 5. 3. 4. i 1. Cor. 10. 10. Philipp. 2. 14. h Psalm. 104. 27. Ies. 45. 7. Iac. 1. 17. i Deut. 6. 5. Matth. 22. 37. k Deut. 6. 2. Psalm. 111. 10. Prouerb. 1. 7. & 9. 10. Matth. 10. 28. l Matth. 4. 10. Deut. 10. 20. m Matth. 5. 29 & 10. 37. Act. 5. 29.

QVÆST. XCV. Quid est idololatria?

RESP. Est loco vnus Dei, aut præter vnum illum & verum Deum, qui se in suo verbo patefecit, aliud quippiam fingere aut habere, in quod spem reponas^a.

a Ephes. 5. 5. 1. Par. 16. 26. Philip. 3. 19. Gal. 4. 8. Ephes. 2. 12. 1. Ioh. 2. 23. 2. Ioh. 9. Ioh. 5. 23.

EXPLICATIO.

Antequam de sententia singulorum præceptorum in specie dicatur, tenendæ sunt regulæ quædam generales, ad totius decalogi & singulorum præceptorum intelligentiam necessariæ.

1. Decalogus est intelligendus secundum interpretationem scripturæ, hoc est, secundum declarationem prophetarum, Christi & apostolorum: non autem secundum iudicium humanum aut philosophicum tantum. Coniungenda est explicatio passim

Regula interpretationis decalogi.

sparsa in scripturis: non autem hzrendum in breuibus illis præceptis. Nec philosophia moralis sufficit ad interpretationem, tùm ea non contineat nisi particulam legis. Atque hoc est vnum & magnum discrimen philosophiæ & doctrinæ quæ in ecclesia traditur.

2. Decalogus postulat in omnibus præceptis obedientiam internam & externam, in mente, voluntate, corde & actionibus omnibus, perfectam, non tantum partibus, sed & gradibus hoc est, vt non tantum omnibus officiis, sed etiam omnibus officiorum gradibus perfectissimè Deo obtemperemus: *Maledictus omnis, qui non manserit in omnibus. Lex spiritualis est. Qui irascitur fratri suo temerè, tenetur iudicio, &c.*

Deu. 27. 26

Gal. 3. 10.

Rom. 7. 14.

Matth. 5. 22.

3. Primum præceptum debet includi in reliquis omnibus, hoc est, obedientia primi præcepti debet esse causa impulsiva & finalis obedientiæ reliquorum præceptorum omnium, alioqui non est cultus Dei, sed hypocrisis, quicquid agimus: omnia siquidem quæ præcipiuntur reliquis præceptis, facienda sunt ex dilectione Dei, & propter eam, hoc est, ideo quia Deum super omnia amamus, & vt ipsum celebremus.

4. Vt rectè iudicemus de sententia cuiusque præcepti, ante omnia scopum seu finem eius considerare oportet. Finis enim legis ostendit eius sententiam, & ex fine, quem Deus in quolibet præcepto intendit seu consequi voluit, de mediis ad illum consequendum rectè & facilè iudicabimus. Regula hæc etiam in humanarum legum interpretatione valet, & eius plenior declaratio est in locis D. Vrsini.

5. Propter diuersos fines & respectus eadem virtus seu idem opus in diuersis præceptis præcipi potest: quia fines faciunt actionum discrimina, & eadem virtus potest diuersis scopis inservire. Vt fortitudo est virtus sexti præcepti, & simul quinti, quia etiam requiritur in magistratu suscepturo defensionem aliorum. Tenenda est hæc regula, ne nos frustrà nimium torquæ-

corqueamus in distinguendis & collocandis virtutibus.

6. In præceptis affirmatiuis negatiua: & in negatiuis affirmatiua continentur. Quod enim præcipitur, eius contrarium prohibetur: & quod prohibetur, eius contrarium præcipitur. Sic igitur in præceptione virtutum, semper prohibitio vitiorum includitur & vicissim. Vbi enim bonum aliquod mandatur, ibi malum in specie oppositum prohibetur, propterea quod bonum illud præstari non potest, nisi oppositum malum omittatur. Per malum autem non tantum actio mali, sed etiam omissio boni intelligitur.

7. Cauendum ne nimis angustè præcepta accipiamus. Semper igitur in genere etiam species omnes: in specie præcipuâ etiam cognatæ species ac totum genus: in effectu etiam causa; in relatiuo etiam correlatiuum, intelligendum est. Ita cum homicidium vel adulterium prohibetur, omnis iniusta læsio, & omnes vagæ libidines damnantur: cum præcipitur castitas, simul præcipitur temperantia, quæ est mater castitatis: cum præcipitur subiectio, simul præcipitur correlatiuum eius, nempe magistratus.

et prohibetur

8. Præcepta secundæ tabulæ cedunt præceptis primæ tabulæ: & cæremonialia moralibus. *Obiect.* Secundum mandatum est simile primo. Ergo secunda tabula non cedit primæ. *Resp.* Est fallacia à dicto secundum quid, vt simpliciter. Secundum est simile primo, non simpliciter, sed sicut supra est explicatum.

Matth. 23. 39.

1. *In eodem genere cultus moralis*, qui perpetuò anteponendus est cæremoniali. Cæremoniæ enim etiam officiis caritatis secundæ tabulæ cedere debent. 2. *In eodem genere pena æterna*, quæ propter vtriusq; tabulæ violationem æquè infligitur. 3. *In coherencia* necessaria dilectionis Dei & proximi, tanquam causa & effectus, qua fit, vt neutra sine altera præstari possit. Non enim amatur Deus, nisi & ametur proximus, nec

Similitudo prima & secunda tabula.

1. *Job. 4. 20.*

verè amatur proximus, quin & ametur, Deus: *Si quis dixerit, diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum, quem videt, Deum, quem non videt, quomodo potest diligere?* Atque hic est scopus Christi Matth. 22. Pharisæi enim exquabant cæremonias diuinas, & suas superstitiones obedientiæ secundæ tabulæ, quem errorem Christus corrigens dicit, secundam tabulam esse similem primæ tabulæ, hoc est, sicut obedientia primæ est moralis, spiritualis & principalis, sic etiam esse obedientiam secundæ: & sicut cæremoniæ cedunt primæ, sic etiam cedere secundæ.

Diffimilitudo 1. & 2. tabula.

Interim magna etiam est dissimilitudo inter præcepta primæ & secundæ tabulæ. 1. *In obiectu.* Primæ enim tabulæ obiectum est ipse Deus, secundæ, proximus. Quantò igitur Deus maior est proximo, tantò maior est obedientia primæ tabulæ obedientiæ secundæ: & quantò proximus inferior est Deo, tantò magis obedientia secundæ tabulæ cedit obedientiæ primæ. 2. *In ordine seu consequentia.* Nam obedientia primæ tabulæ est maximè principalis: obedientia secundæ est minus principalis, & principali subferuens. Nam ideo debemus diligere proximum, ut diligamus Deum: & illa obedientia est huius causa: hæc ex illa proficiscitur, non contrà. Sic Christus: *Qui non odit patrem & matrem, & suam ipsam animam propter me, non potest esse discipulus meus.* Propter hanc duplicem & maximam dissimilitudinem rectè præcepta secundæ tabulæ cedunt præceptis primæ tabulæ.

Ose. 6. 7. Matt. 23. 7.

Instant. Officia dilectionis erga proximum non cedunt cæremoniis primæ tabulæ, iuxta illud: *Misericordiam volo, non sacrificium.* Officia dilectionis erga proximum sunt obedientia secundæ tabulæ. Ergo obedientia secundæ tabulæ non cedit obedientiæ primæ tabulæ. *Respond.* Plus est in conclusione, quàm in præmissis. Tantùm sequitur, ergo officia secundæ tabulæ non cedunt cæremoniis primæ tabulæ.

tabulæ: quod est verum, neque evertit regulam. Ea enim de moralibus, non de cæremonialibus intelligitur. Si igitur necessitas & salus proximi omiffionem cæremoniarum postulet, hæc potius omittenda est, quàm illa negligenda. Et sic intelligendum est dictum. *Misericordiam Solo, non sacrificium.* Hactenus regulæ generales de recta interpretatione decalogi: sequitur de sententia singulorum præceptorum in specie.

PRIMI PRÆCEPTI sunt duæ partes: præfatio & præceptum. Præfationis verba sunt: *Ego sum Iehoua Deus tuus, qui eduxi te à terra Ægypti, domo servitutis.* Præfatio hæc pertinet ad totum decalogum, qui describit & discernit Deum legislatorem ab omnibus creaturis, legumlatoribus, & fictitiis numinibus, & continet tres rationes, cur & primi & sequentium præceptorum obedientia erga ipsum præstanda sit. 1. Dicit, *se esse Iehouam*, quo se verum Deum discernit ab omnibus creaturis, ut se summum ius imperandi habere ostendat. *Ego*, inquit, quem videlicet audis loquentem, & ferentem tibi leges. *Sum Iehoua*, hoc est, verus Deus à se, & per se existens, & aliis rebus omnibus dans esse, eoque autoritatem omnibus imperandi summam habens, creator omnium, æternus, omnipotens, author & conservator omnium bonorum. Ergo mihi obedias. 2. Dicit, *se esse Deum populi sui*, ut promissione beneficentiæ nos ad obedientiam magis alliciat. Est quidem Deus omnium creaturarum Deus, creatione, conseruatione & gubernatione: sed ecclesiæ Deus est patefactione singulari, & communicatione sui. Deus enim propriè illorum est Deus, quos præ cæteris diligit: vnde David felicem prædicat eam gentem quæ Deum habet pro Deo: *Beata gens cuius est Deus Iehoua: populus quem elegit in hereditatem sibi.* Deus ergo est *Deus noster*, Quomodo quando enim agnoscimus talem, qualem se in ver- *Deus sis nobis* bonobis patefecit, nempe qui ad salutem nostram *ser Deus.*

Tres rationes obedientia.

omnem suam potentiam, iustitiam, sapientiam & misericordiam conferat, & qui nos singulari amore prosequatur in filio. 3. Addit: *qui eduxit te ex Aegypto*: ut commemoratione recentis & insignis beneficii eos ad gratitudinem & obedientiam obligatos esse ostendat, & admoneat, quasi dicat, *Ego sum tu, qui me tibi patefeci, & te mihi tanto beneficio singulariter obstrinxi*. Pertinet hoc etiam ad nos, quia mentione vnus illustris liberationis synecdochicè omnes ecclesie liberationes complectitur, & cum primis eam, quæ per Christum est facta, cuius illa liberatio fuit typus. His igitur epithetis Deus se opponit & creaturis omnibus, & idolis, sibi vni omnem obedientiam, honorem & cultum vendicans.

Hesychius.

Nonnulli ex hac præfatione fecerunt primum præceptum, & secundum ex sequentibus: *non habebis Deos alienos in conspectu meo*. Sed manifestum est, hæc verba: *Ego sum Iehoua Deus tuus*, &c. non esse verba præcipientis, sed tantum aliquid de se commemorationis, Sequentia verò: *non habebis*, &c. habent formam præceptionis.

Finis primi præcepti.

Præceptum igitur est: *non habebis Deos alienos in conspectu meo*. Finis huius præcepti est cultus Dei immediatus internus, hoc est, ut solum verum Deum in ecclesia patefactum agnoscamus, eique debitum honorem mente, voluntate & corde tribuamus. Porro hoc præceptum ita negatiuum est, ut contineat in se affirmatiuum: *non habebis Deos alienos: sed me Iehouam illum in ecclesia patefactum solum habebis Deum*. Est autem habere Deum, agnoscere, quod sit Deus, quod sit vnus, quod sit talis, qualem se in ecclesia patefecit, & quod etiam erga nos sit talis: proinde ipsi soli fidere, summa humilitate & patientia, timore ac reuerentia se illi subiicere: ipsum amare, & ab eo solo omnia bona expectare. In his consistit obedientia huius præcepti, cuius partes sunt virtutes quæ mox sequuntur. *Deum alienum*, est

Habere Deum quid sit.

Deum alienum.

res omnis, cui propria, attributa & opera veri Dei tribuuntur, cum tamen illa non habeat, neque ei conueniant. *Habere Deos alienos*, est non habere verum Deum, hoc est, aut nullum, aut plures, aut alium, quam patefactum Deum habere, aut Deum non agnoscere talem erga se, qualem se patefecit, aut non fidere Deo, nec se Deo subiicere vera humilitate, & patientia, non ab ipso solo omnia bona sperare, ipsum non amare aut reuereri. Huius impietatis partes sunt vitia virtutibus, quæ mox sequuntur, opposita. *Coram me vel in conspectu meo*, quasi dicat, non tantum in conspectu hominum gestibus vel verbis, sed ne quidem intus in arcano recessu cordis tui: quia coram facie mea nihil est occultum, sed mihi cordium & renum scrutatori omnia patent, & prorsus sunt manifesta.

Habere Deos alienos quid.

Facilima ratio explicandi singula præcepta est, distributio obedientiæ cuiusque præcepti in suas virtutes tanquam partes, adiunctis deinde vitiis, quæ virtutibus iisdem sunt opposita. Partes igitur obedientiæ primi huius præcepti sunt virtutes septem: agnitio Dei, fides, spes, dilectio Dei, timor Dei, humilitas, & patientia. Hæ virtutes præcipiuntur, & harum contraria vitia prohibentur.

I. AGNITIO DEI, est ita sentire de Deo sicut se verbo & operibus patefecit, & ea agnitione ad fiduciam, dilectionem, timorem, & cultum illius veri Dei moueri & excitari. De hac dicitur:

Quomodo credent de quo non audiuerunt? Hac est Vis. Rom. 10. 14
in aterna, & te solum cognoscant esse verum Deum, & Ioh. 17. 3.
quem misisti Iesum Christum.

Extrema seu vitia huic virtuti repugnantia sunt plura. 1. *Ignorantia veri Dei & voluntatis eius*, quæ est, non scire de Deo, aut de illis dubitare, quæ ex creationis beneficio, & ex patefactionibus diuinis scire debemus. Estque vel *innata infestia* eorum, quæ

propter naturæ prauitatem ignoramus, aut intelligere non possumus, vel affectata ignoratio eorum, quæ conscientia dicitur esse inquirenda, nec tamen serio discendi ac Deo obtemperandi studio inquiruntur.

Psal. 14. 3. De vtraque dicitur: *Non est qui intelligat, non est qui inquirat Deum: Animalis homo non intelligit ea, quæ*
1. Cor. 2. 12. sunt spiritus Dei.

Errores de Deo.

2. *Errores, & falsæ opiniones de Deo:* ut cum alij fingunt, nullum esse Deum, alij plures deos comminiscuntur, ut olim *Ethnici, Manichæi, &c.* aut si id non profitentur, tamen re ipsa plures faciunt, dum solius Dei propria creaturis tribuunt, ut qui angelos vel homines de mortuos inuocant in papatu. Inuocatio enim tribuit ei, qui inuocatur, infinitam sapientiam & potentiam. Vnde Paulus eos qui inuocant creaturas, dicit mutare gloriâ inuisibilis Dei in efformatam imaginem hominis mortalis & volucrum, & quadrupedum, & reptilium: item mutare veritatem Dei in mendacium dum colunt & seruiunt rebus creatis præterito creatore. Ideo angelus à Iohanne non vult adorari, & hanc affert rationem: *Quia con-*

Rom. I. 23.

Apoc. 19. 10

4.

5.

seruus tuus sum, & unus ex fratribus tuis, qui habent testimonium Iesu: Deum adora, &c. Pari modo falsas de Deo opiniones fingunt, & à vero Deo aberrant, qui Deum quidem vnum agnoscunt, sed non verum, qui se in euangelio patefecit: ut *Philosophi seniores, Mahumetani.* Item, qui verum quidem Deum se agnoscere profitentur, sed tamen à vero Deo aberrant, & eius loco colunt idolum, quod sibi fingunt, quia alium hunc Deum imaginantur, quam ipse in verbo se esse ostendit: ut *Iudas, Samosatenici, Ariani, & pneumatomachi, &c.* *Qui non honorat filium, non honorat patrem. Quisquis negat filium, is nec patrem habet.*

Ioh. 5. 23.

1. Ioh. 2. 23.

Magia quid sit.

3. *Magia,* quæ imprimis pugnat cum agnitione Dei. Est enim fœdus seu pactum cum diabolo Dei hoste, adhibitis certis verbis aut cæremoniis initum, ut hoc vel illud facientes aut dicentes, accipiant à Diabolo promissa, eaque quæ à solo Deo sunt petenda

tenda & accipienda: vt nimirum diaboli ope cognoscant aut efficiant res non necessarias, vel ad explendas malas cupiditates, vel ad ostentationem, vel ad vitæ commoditatem spectantes. *Magnus* est vox perifica, significans philosophum vel doctorem. Sed homines videntes suam ignorantiam, accersuerunt operam diaboli: indè nomen hæsit in vituperio, & magia vsurpari cæpit pro eo, quod nos vocamus *Sauberey*.

Ad magiam pertinent *incantationes*, quæ sunt vsurpatione verborum & cæremoniæ ex pacto cum diabolo, quibus dictis vel factis diabolus efficiat, quod incantatores volunt. In ipsis verbis & cæremoniis nulla inest efficacia, sed diabolus ipse promissa perficit, hoc fine, vt homines à Deo ad ipsum deficiant, & ipsum pro Deo colant. Damnantur autem non solum ipsi magi & incantatores, sed etiam qui horum opera vtuntur. De vtrisque enim dicit Deus in lege: *Vir siue mulier, in quibus fuerit pytho, & ariolorum spiritus, moriendo morietur. Non inuenietur in medio tui magnus & incantator, congregans congregationem, consulens pythoem, ariolos, & qui sciscitatur à mortuis. Abominations enim est lehoua quicquid facit hac, &c.*

Incantationes

*Zeusselobes
schwebren
oder bañen.*

Magicola.

Leu. 20. 6.

Dent. 18. 16

4. *Superstitio*, quæ est certis rebus vel obseruationibus gestuum aut verborum tribuere effectus, qui neque rationibus physicis aut politicis, neque verbo Dei nituntur, & vel non sequuntur, vel à diabolo, & aliis causis fiunt, quam existimatur. Et si autem non est pactum cum diabolo: est tamen idololatria. Comprehenduntur sub hoc vitio etiam *auguria*, *obseruationes somniorum*, *diuinationes*, *signa* & *prædictiones ariolorum*, quæ omnia disertis verbis in scriptura damnantur.

5. *Omnis fiducia in creaturis collocata*, quæ veræ agnitioni Dei manifestè repugnat, quando quidem qui eam ad creaturas transfert, reuera plures deos fingit. Vnde Deus in verbo suo simpliciter damnat omnes, qui vel in hominibus, vel in opibus & diuitiis, vel in

vllis rebus creatis fiduciam collocant. Et sic huius vitij nomine etiam *avaritia* damnatur.

6. *Idololatria*, quæ quæst. 95. definitur. Sunt autem duæ species idololatriæ: *Una*, cum professione colitur alius, quàm verus Deus: *seu*, cum colitur pro Deo id, quod non est Deus. Hæc est apertior & crassior, & propriè pertinet ad hoc primum præceptum. *Altera* cum non professione colitur alius Deus, sed erratur in modo cultus, hoc est, cum verus quidem Deus colitur, sed alio modo quàm quo se in secundo præcepto, & passim in verbo suo coli præcepit. Hæc subtilior est, & secundo præcepto damnatur. Qui enim Deum colunt ad statuas, etiamsi negent, se colere alium præter verum Deum, tamen nihilominus sunt idololatræ. Fingunt enim talem Deum, qui velit coli ad statuas: proindè mutant voluntatem Dei. Mutata autem voluntate Dei, mutatur ipse Deus.

7. *Contemptus Dei*, qui est cognita quidem de Deo habere, quæ sunt vera, sed iis ad ipsum diligendum & colendum non permoueri: seu est agnoscere quidem vnum verum Deum in ecclesia patefactum: sed tamen hac agnitione ad Dei amorem, cultum, timorem & fiduciam non excitari. Neq; enim novitia veri Dei sufficit, sed accedere oportet per motionem illam, alioqui etiam diaboli & gentes veram Dei agnitionem haberent, quod apostolus negat: *Sunt inexcusabiles, propterea quod, cum Deum cognouerint: tamen ut Deum non glorificauerunt, neq; gratias ei egerunt, &c.*

Rom. I. 20.
31.

II. *FIDES* est certa persuasio, qua assentimur omni verbo Dei nobis tradito, & qua statuimus, promissionem gratuitæ misericordiæ Dei propter Christum ad nos pertinere, & fiducia accipiens hoc beneficium Dei, & in eo acquiesceas, accensa in mentibus, voluntatibus, & cordibus electorum à spiritu sancto, per verbum Dei, & in illis efficiens lætitiā in Deo, invocationem Dei, & obedientiam, secundum omnia Dei præcepta: *Credite in dominum Deum vestrum, & securi eritis.*

1. Par. 20. 29

In defectu fidei repugnat 1. Incredulitas, quæ auditis & cognitis se ætentiis de Deo non assentitur. 2. *Dubitatio*, quæ neq; assentitur firmiter doctrinæ de Deo, neq; omninò repugnat, sed fluctuans nunc in vnam, nunc in alteram partem languidè inclinatur. 3. *Diffidentia*, quæ notitias de Deo & promissiones diuinas ad se non applicat, ac metu desertionis diuinæ ab officio recedit, & quærit præsidia extra Deum. De his omnibus dictum est: *Qui non credit Deo mendacem eum facit, quia non credit testimonio, quo testificatus est Deus de filio suo, &c.* 4. *Fides hypocrisis seu temporaria*, & *defectio a fide*, quæ est assentiri doctrinæ ecclesiæ, eiusque cognitione lætari ad tempus, sed sine applicatione & fiducia promissionis gratiæ diuinæ, & sine regeneratione: ac propterea tentationibus, vel aliis causis vinci, & illum assensum ac professionem pietatis rursus abiicere: *Qui in petrosâ semen excepit, est, qui sermonem audit, & eum statim in gaudio accipit: non habet autem radicem in se: sed temporarius est, ortusq; oppressionis vel persecutionis propter sermonem, statim offenditur: Ad tempus credunt, & tempore tentationis desiciunt. Etiam Simon credidit, &c.*

1. Iob. 5. 10.

Matt. 13. 20

Act. 8. 13.

In excessu fidei repugnat 1. Tentatio Dei, quæ est, ex incredulitate, aut diffidentia, aut contemptu Dei, & fiduciâ aut studio propriæ sapientiæ, iustitiæ, potentis aut gloriæ, discedere à verbo & ordine diuino, atque ita experimentum capere diuinæ veritatis aut potentis, ac Deum contumaciter & superbe ad iram prouocare: *Non tentabis dominum Deum tuum.* Deut. 6. 16. *Neq; tentemus Christum, sicut quidam eorum tentarunt, & a serpentibus perierunt. An ad iram dominum prouocabimus? an validiores eo sumus?* Matt. 4. 7. 1. Cor. 10. 9. 22. *2. Securitas carnalis*, quæ est, sine cogitatione de Deo & ipsius voluntate, & de infirmitate sua, & de periculis suis, & sine agnitione ac deploratione peccatorum suorum, & sine timore Dei viuere, & tamen immunitatem ab ira Dei, & à pœnis sibi polliceri. De his prædicitur: *Sicut erant dies Noë, ita erit & aduentus filij hominis: sicut enim diebus, qui præcesserunt diluuium, edebant, bibebant,*

Matt. 24. 37.

bibebant, uxores ducebant, & nuptum dabant, ad eum vi-
que diem, quo ingressus est Noa in arcam, nec cognoue-
runt diluvium, & que dum venisset, & delevisset omnes:
ita erit & adventus filij hominis.

Vide Luc.
21. 34.

Rom. 2. 4.

III. SPES est expectatio certa vitæ æternæ pro-
pter Christum gratis dandæ, & mitigationis præsen-
tium malorum & liberationis ab illis, iuxta confi-
lium & voluntatem Dei. De hac dicitur: *Integrè spe-
rate in eam, qua ad vos defertur, gratiam, in patefactione
Iesu Christi. Spes non confundit.*

Rom. 5. 5.

Oritur autem spes ex fide: quia certus de præsen-
ti Dei erga se voluntate, certus est etiam de futura,
cum Deus non mutetur. *Dona enim & Vocatio Dei
sunt æquæ & in æquâ.* Differunt verò spes & fides: quòd fi-
des amplectitur præsentia Dei beneficia, & volunta-
tem eius erga nos. Spes amplectitur præsentis & per-
petuæ voluntatis diuinæ effectus futuros. Sicut dici-
tur: *Fides est sperandarum fiducia, & demonstratio ve-
rum non apparentium. Spes salus facti sumus, spes autem
qua videtur non est spes, &c.*

Hebr. 11. 1.

Rom. 8. 24.

Gen. 4. 13.

1. Thef. 4. 13

Rom. 5.

Spei repugnat in defectu 1. *Desperatio*: quæ est pec-
cata sua maiora æstimare, quàm meritum filij Dei, &
misericordiam Dei in filio mediatore oblatam repu-
diare, ideoque non expectare beneficia credentibus
promissa, sed horribili sensu iræ Dei, & metu futuræ
abiectionis in pœnas æternas cruciari, & Deum tan-
quam crudelem & tyrannum exhorrescere atque
odisse: ut Cain exclamat: *Maior est iniquitas mea,
quam ut remittatur.* Ab hac dehortatur nos Paulus:
*Ne doleatis sicut ceteri, qui spem non habent. Vbi autem
est peccatum, ibi super abundavit gratia.* 2. *Dubitatio de
futuro beneficio* expressis in verbo, aut de vita æterna,
de defensione ac liberatione in tentationibus, deque
perseuerentia finali.

Securitas
spiritualis.

In excessu repugnat spei, *Securitas carnalis*: quæ
paulò antè est definita. Sicut autem hæc passim in
verbo Dei damnatur, ita *securitas spiritualis* commen-
datur, & in omnibus piis requiritur, quæ nimirum
nos aduersus omnes conscientix pauores de gratia
Dei

Dei confirmat, & nihil est aliud, nisi fides & spes coniuncta cum vera resipiscencia, quæ non metuit desertionem aut abiectionem à Deo, propter certitudinem de immutabili Dei voluntate & fauore erga sese. De hac dicitur: *Si Deus pro nobis quis contra nos? Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non omnia etiam cum eo nobis gratificabitur?* Rom. 8.33.

IV. DILECTIO DEI est Deum agnoscere summè bonum, & summè beneficum, & misericordem non solum in se, sed etiam erga nos, & propterea cum summè amare, & coniunctionem atque conformitatem cum ipso, & voluntatis ipsius executionem magis expetere, quàm omnes alias res, & promtum esse ad alia omnia, quæ amamus, in gratiam ipsius amittenda. *Sen*, est ex agnitione infinitæ bonitatis Dei, eum sic amare, vt malimus omnia amittere, quàm ipsius communionem carere, aut eum vlla in re offendere. Duo enim complectitur vera dilectio: 1. Studium salutis & conseruationis eius rei, quæ amatur. 2. velle ei vniri, seu eam sibi coniungi. De hac dicitur: *Diliges dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, Deut. 6. 5. &c. Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem & uxorem, & liberos, atque adeo etiam animam suam, non potest meus esse discipulus.* Luc. 14. 26.

Dilectioni repugnat in defectu 1. Absectio amoris Dei, seu contemptus & odium Dei, quod est propter naturæ auersionem à Deo & iustitia Dei, & propter inclinationem ad peccandum, fugere Deum accusantem & punientem peccata, eiq; irasci. De hoc peccato dicitur: *Intelligentia carnis inimicitia est aduersus Deum. Legi enim Dei non subditur: nam ne potest quidem.* 2. Amor sui aut creaturarum inordinatus, qui est suas cupiditates, aut voluptates, aut vitam, aut gloriam, aut alias res anteferre Deo, & ipsius voluntati & gloriæ, ac malle ipsum negligere, & offendere, quàm res illas quas amamus, amittere: *Qui amat patrem aut matrem supra me: non est me dignus.* 3. Simulatio amoris Dei. Rom. 8. 7. Matt. 10. 37.

In excessu hic peccari non potest: quia nunquam tam valdè diligimus Deum, quàm debemus.

V. TIMOR DEI est agnoscere iram Dei immensam aduersus peccatum, & potentiam eius ad puniendum, & pro summo malo ducere offensionem Dei, & alienationem ab ipso, ac propterea summè odisse ac detestari peccatum, & ad quævis alià mala ferenda potius paratum esse, quàm Deum in re vlla offendere velle. *Seu*: est ex agnitione sapientiæ, potentiz iustitiæ & iuris, quod habet in omnes creaturas, & ex subiectione erga eum, nolle ipsum offendere. De hac dicitur: *Tinebis tibi à Deo tuo: Ego lehoua. Quis non timebit te o rex gentium? Tuum est enim decus inter omnes gentium sapientes, & in vniuersis regnis illorum nullus est similis tui.*

Obiect. Summum bonum non potest timeri: quia timor est fuga mali: Deus est summum bonum: Non ergo potest timeri. *Resp.* ad maiorem. Non potest timeri summum bonum, nempe, quatenus tale est, sed hoc respectu, quatenus etiam est aliud quid. Sic Deus timetur, non quatenus est summum bonum (sic enim diligitur) sed quatenus est iustus, & potens ad puniendum: seu timetur respectu mali & pœnz destructionis, quod potest infligere.

*Discrimen
timoris &
dilectionis
Dei.*

Timor & dilectio Dei differunt. Nam 1. *Dilectio* persequitur bonum, videl. Deum & coniunctionem cum eo: *Timor* auersatur malum, videlic. offensionem & iram Dei, & auulsionem ab ipso: *seu*, dilectio est, nolle priuari summo bono: timor, cauere summi boni offensionem. 2. *Dilectio* oritur ex agnitione bonitatis Dei: timor ex agnitione potentiz, iustitiæ & iuris, quod habet in omnes creaturas.

*Timor Dei
in natura
integra, &
in reatâ
differunt.*

Differt etiam timor Dei, qui erat in natura hominis integra, ab eo qui nunc est in renatis in hac vita. Timor Dei in natura integra, qualis nunc est & erit in beatis & angelis & hominibus in vita æterna, est auersatio summa peccati & pœnarum peccati, sed sine dolore: quia neque peccatum in ipsis est, neque pœna peccati, & certi sunt nunquam fore,

vt peccent, aut puniantur: *Præcipitabit mortem in Ies. 25. 7. sempiternum, & auferet Deus omnem lacrymam ab o. Apoc. 7. 18. mis facie.* Timor Dei in renatis in hac vita, est a- & 21. 4.

gnitio peccati & iræ Dei, & dolor ferius propter admilla peccata, propter offensionem Dei & calamitates, quas propter peccatum nos & alij sustinemus, & metus futurorum peccatorum & pœnarum, & ardens studium effugiendi hæc mala, propter agnitionem misericordix Dei, nobis per Christum præstix.

De hoc dicitur: *Neq; tu times Deum? Time te eum, qui Luc. 23. 4. potest corpus & animam perdere in gehenna.* Hic timor Mat. 10. 18.

uilitatè vocatur *filialis*, quia talis est, qualis filiorum erga parentes, qui dolent propter iram & offensionem patris, & metuunt, ne porro offendant eum, & puniantur: & tamen de amore, & animo patris erga se perpetuò persuasi sunt: idcircoque amant eum, & propter hunc amorem illius, quem offenderunt, acrius dolent: vt de Petro dicitur: *Egressus fletus Mat. 26. 75 amatè.*

A timore filiali multum differt *timor seruilis*, qualis est seruorum erga heros, & est fugere pœnas sine fide ac sine desiderio aut studio mutandi vitam cum desperatione, & fuga Dei, & auulsione ab ipso. 1. *Filialis* prouenit ex fiducia & dilectione Dei. *Seruilis* oritur ex agnitione & accusatione peccati, & sensu iudicij atque iræ Dei. 2. *Filialis* principaliter auersatur offensionem Dei siue peccatum, sed non ipsum Deum. *Seruilis* est fuga & odium non peccati, sed pœnarum & iudicij diuini, ac proinde ipsius Dei. 3. *Filialis* coniunctus est cum certitudine salutis & vitæ æternæ. *Seruilis* est metus & expectatio æternæ damnationis & abiectionis à Deo, tantò maior, quantò maior est dubitatio vel desperatio de gratia & misericordia Dei. Hic timor est in diabolo & impiis, estque initium æternæ mortis, quod impij sentiunt in hac vita: *Vocem Gen. 3. 10. tuam audis, & timus. Dæmones credunt & contrelac. 2. 19. misunt.*

Timor filialis.

Timor seruilis.

Notandum, sæpè in scriptura dilectionem & timorem

Timor Dei morem Dei sumi pro toto cultu Dei, seu pro obedientia vniuersali erga omnia Dei mandata: *Per hoc pro toto cultu.* cognoscimus, nos diligere filios Dei, cum nos Deum diligimus, & mandata eius seruamus. Finis mandati est caritas ex corde puro, & conscientia bona, & fide non simulata. Initium sapientie timor Domini, &c. Ratio est: quia dilectio & timor Dei, cum ex fide & spe nascantur, sunt causæ totius obedientiæ. Qui enim verè diligunt & timent Deum, nolunt eum vlla re offendere, & student omnia ipsi grata facere.

Timori Dei repugnat in defectu profanitas & securitas carnalis: contemptus Dei. In excessu timor seruilis & desperatio, de quibus prius dictum est.

V I. H U M I L I T A S seu ταπεινότης, est agnoscere, quòd bona omnia, quæ in nobis sunt, & per nos fiunt, non ex dignitate aut facultate aliqua nostra, sed ex gratuita Dei bonitate existant, atque ita ex agnitione maiestatis diuinæ & nostræ infirmitatis ac indignitatis se Deo subiicere, ipsi soli tribuere gloriam omnium bonorum, quæ in nobis sunt, ideoque verè Deum timere, & agnoscere ac deplorare suos defectus ac vitia, non appetere locum altiore, nec suis donis, sed solo Dei auxilio confisum intra vocationem suam se continere, non despiciere alios præ se, nec impedire eos in suo officio faciendo, sed agnoscere, alios etiam esse, aut fieri posse organa Dei salutaria, ideoque locum & honorem suum libenter ipsis tribuere, & ipsis cedere, non tribuere sibi vel tentare maiora viribus suis, nec affectare excellentiam supra alios, sed contentum esse donis & loco à Deo sibi concessis, & omnia dona & studia sua conferre ad gloriam Dei, & salutem proximorum, etiam inferiorum & indignorum, nec fremere aduersus Deum, si frustreremur spe, aut contemnamur, sed Deo sapientiæ & iustitiæ laudem in omnibus tribuere. De hac virtute dicitur: *Quis te discreuit? quid autem habet, quod non acceperis? quod si etiam accepisti, quid gloriaris, Et qui non acceperis: Deus superbi resistit, humilibus dat gratiam.* Humiliamini igitur sub potente manu Dei, &c.

Quin.

Quicquid se demiserit, & est puerulus iste, is est maximus Matt. 19. 4.
in regno celorum. Nihil gerite per contentionem, aut per Phil. 2. 3.
inane gloriam, sed ex modestia quicquid, alium se prastan-
tiorem existimet.

Humilitati opposita est in defectu *Superbia* vel *arrogantia*: quæ est, dona sua non Deo, sed propriæ dignitati aut facultati accepta ferre, ideoque se suaque dona admirari, non verè timere Deum, nec agnoscere & deplorare suos defectus, & subindè altiore locum appetere, ac non Deo, sed suis donis confisum sibi tribuere etiam quæ non habet, tentare maiora viribus, & aliena à vocatione, alios præ se contemnere ac deprimere, nulli cedere, sed velle supra alios ire & eminere, dona sua & consilia principaliter ad suam gloriam referre, Deo atque hominibus irasci, & contra Deum fremere cùm impediuntur cupiditates & consilia, accusare etiam Deum erroris aut iniustitiæ, si ipsius consilia cum iudiciis & affectibus humanis non congruant. *Seu breuius*: Est se suaque dona admirari, ea sibi tribuere, aliena tentare, & aduersus Deum fremere, si impediuntur cupiditates. De hoc vicio dicitur? *Deus superbis resistit. Abominatio coram* i. Petr. 5. 5.
Deo omne cor superbum. Prou. 16. 5.

In excellu eidem repugnat. *Simulatio modestia seu humilitati*, quæ est, humilitatis laudem venari negatione eorum, quæ quis in animo sibi tribuit, seu verè seu falsò, & reculatione eorum, quæ expetit, & consequi clam conatur: *Cum ieiunatis, ne sitis* & Matt. 6. 16.
hypocrita tetrici: obscurant enim facies suas, & appareant hominibus ieiunare. Amen dico vobis, referunt mercedem suam. Aristoteles appellat *βωυκαυαρία*, q d, *situm fastidium*, & eo laborantes vocat *βωυκαυαργος*, q d, *sitè fastidientes*: alij reddunt *gloriosos veteratores*: verba sunt Ethic. lib. 4. cap. 7. οἱ ἵππευ καὶ οἱ φανερὰ ἀποποιήσαντες, βωυκαυαργοὶ λέγονται ὡς ἀκαταφρόνηοι εἰσι. εἰς οὗτο ἀλαζονεία φαίνεται, οἷον ἡ τῶν λακωνικῶν ἰδιότης, hoc est, *Qui autem & parua & manifesta dissimulant, versipelles dicuntur, & passim contemnuntur, ac interdum arrogantia est, qualis est Lacedæmonia.*

demoniorum & vestitus. Simulata igitur humilitas est duplex superbia.

VII. PATIENTIA est ex agnitione diuinę sapientię, prouidentię, iustitię & bonitatis obedire Deo in perferendis aduersis, quę Deus iubet ferre, neque propter dolorem fremere contra Deum, aut facere aliquid contra eius mandata, sed in dolore fiducia & spem diuini auxiliij retinere, & ab ipso liberationem petere, & hac agnitione & fiducia diuinę voluntatis dolorem moderari. *Seu breuius: Est ex agnitione maiestatis diuinę, & fiducia auxiliij Dei, & liberationis, obedire Deo, in ferendis malis, quę ipse nobis immittit: sicut dicitur: Sile Domino, & spera in eo. Exspecta Dominum, & custodi viam eius & exaltabit te.*

Patientia.

Psal. 37. 7. 34.

Humilitas & patientia pertinent ad primum præceptum, non solum quia sunt partes obedientię internę, quam immediatę erga se Deus postulat: sed etiam, quia ex vera Dei agnitione, fiducia, dilectio- ne & timore tanquam effectus necessarij consequuntur.

Patientię contraria est in defectu, *Impatientia*, quę est, ex ignorantia & diffidentia diuinę sapientię, prouidentię, iustitię, & bonitatis, nolle obedire Deo in perferendis aduersis, quę ipse iubet perferre, ac propter dolorem fremere contra Deum, aut facere aliquid contra eius mandata, nec perere aut expectare à Deo auxilium & liberationem, nec agnitione & fiducia diuinę voluntatis dolorem moderari, sed ei indulgere, & eo fractum impelli vel sollicitari ad desperationem. Exempla sunt Saul & Iudas: item multi affectus in querelis lobi, quibus etiam pij sæpè concutuntur.

In excessu ei repugnat *Temeritas*, quę est, & stultitia ignorante, aut non considerante pericula, vel vocationem suam & voluntatem Dei, aut ex fiducia sui adire pericula sine necessitate: *Qui amat periculum, peribit in eo.*

Sira. 3. 27.

Notandum, sæpè in hoc & in aliis præceptis eadem

dem vitia pluribus ac diuersis virtutibus opponi. Sic enim cum fide, spe, timore Dei pugnat securitas carnalis: cum spe, dilectione Dei, humilitate & patientia pugnat tentatio Dei, &c. cum vera agnitione Dei & fide maximè pugnat idololatria. Idem in aliorum præceptorum virtutibus & vitiis vsu venit, & obseruari debet.

QVÆST. XCVI. *Quid postulat secundum* *Dominicæ XXXV.*
præceptum?

RESP. Ne Deum vlla imagine aut figura exprimamus^a, neve vlla alia ratione eum colamus, quàm qua se in suo verbo coli præcepit^b.

^a Ies. 40. 18. 19. 25. Deut. 4. 15. 16. Rom. 1. 23. 24. Act. 17. 29.
^b 1. Sam. 15. 23. Deut. 12. 30. Matth. 15. 9.

E X P L I C A T I O.

Duo continentur secundo præcepto: præceptum ipsum, & hortatio ad obedientiam. *Præceptum finis est:* vt verus ille Deus, qui se in primo præcepto solum coli præcepit, rectè colatur, eo nimirum cultu, quod iustum est eum coli à creaturis intelligentibus, quiq; ipsi placet. non autem cultu ab hominibus excogitato aut cōficto: *scilicet* vt legitimus veri Dei cultus incorruptus conseruetur, nec superstitionis cultibus vlla ratione violetur. Præcipitur igitur verus veri Dei cultus, & simul regula sancitur, vt intra metas à Deo præscriptas sanctè & religiosè nos contineamus, neque cultui diuinitus instituto quicquam addamus, aut eundè vel minima in parte mutilemus: id quod & aliis locis disertè nobis à domino iniungitur. Est autem *verum Deum cultum* omne opus internum vel exter-
verus Dei cultus.
num mandatum à Deo, factum in fide statuentes, quod persona & opus placeat Deo, propter mediatorem, hoc principali fine, vt Deus glorificetur: Et *verè Deum colere* est Deum ita colere, quemadmodum se in verbo suo velle coli præcepit.

*Ἱεροφρο-
σκευα cult-
us ficti-
tius.*

Contra prohibetur omnis *Ἱεροφροσκευα*, hoc est, cul-
tus fictitius, ut non tantum creaturas aut statuas pro
Deo non habeamus aut veneremur, sed nec ipsum
verum Deum vlla imagine aut figura exprimamus,
nec eum ad statuas aut per eas, vel vlllo alio cultus
genere, quod ipse non praecepit, colamus. Cum enim
Deus damnet speciem falforum cultuum prae-
cipuam, crassissimam: & maximè conspicuam, videli-
cet, cultum sui ad statuas: manifestum est ipsum &
species alias falforum cultuum damnare, cum hæc
sit fons aliarum omnium. Prohibet enim crassissi-
mam speciem, non ut alias excludat, sed quia est fons
omnium aliarum. Omnes igitur cultus, qui non à Deo,
sed ab hominibus sunt instituti, & in quibuscadem
prohibitionis causa reperitur, hac crassissima specie
nominata prohibentur.

*Contraria
Vero cul-
tus.*

Proindè huic secundo præcepto contraria sunt ea,
quæ vero cultui diuino aduersantur.

1. *Idololatria*, quæ est cultus numinis fictitius aut
superstitiosus. Sunt autem (ut prius est dictum) ido-
lolatriæ duæ species præcipuæ. *Vna* crassior, cum
fictitium numen colitur, hoc est, cum loco veri Dei
aut præter illum alicui rei vel fictæ vel existentis is
honor seu cultus tribuitur, qui soli vero Deo com-
petit. Hæc species in primo præcepto prohibetur,
& aliqua ex parte in tertio. *Altera* est subtilior,
cum verus Deus coli fingitur, sed erratur in gene-
re cultus, hoc est, cum vero Deo cultus seu honor
fingitur præstari aliquo opere, quod ipse non præce-
pit. Hæc species idololatriæ hoc præcepto propriè
damnatur, & nominatur *Ἱεροφροσκευα*, siue supersti-
tio, addens præceptis diuinis inuenta humana: vn-
dè *superstitiosi* dicuntur quicumque cultum Dei suis
commentis adulterant. Damnatur passim in scri-
ptura: *Frustrà me colunt mandatis hominum. Vide.*
Ies. 29. 13. te ne quis sit, qui vos depradetur per philosophiam, & in-
Matt. 15. 8. anem deceptionem, secundum traditionem hominum, se-
Col. 2. 8. cundum elementa mundi, & non secundum Christum.
Col. 2. 16. Ne quis vos damnet ob cibum & potum, &c. qua omnia
2. 23. ipse

*Supersti-
tiosi.*

Ies. 29. 13.

Matt. 15. 8.

Col. 2. 8.

Col. 2. 16.

2. 23.

ipso & superent, præscripta ex mandatis & doctrinis hominum, quæ rationem quidem habent sapientia, & in submissione animi, & in eo, quod corpori non parcunt: non tamen illius sunt pretij: cum ad ea spectent, quibus sacrificatur caro.

Hinc patet responsio ad obiect. In primo præcepto prohibetur idololatria: In hoc etiam. Ergo coincidunt. *Respond.* In primo alia idololatria prohibetur, quando videlicet alius Deus colitur. In secundo item alia, quando videlicet verus Deus alia quam debet, ratione colitur. *Inst.* Sed tamen semper est idololatria, & semper alius Deus colitur. *Resp.* Reuera semper est idolum: sed non semper intentione & professione hominum. Idèd qui peccant contra secundum præceptum, peccant etiam contra primum: quia qui Deum aliter colunt, atque vult coli: illi fingunt alium Deum, aliter affectum, atque est. Ita non Deum, sed cerebri sui commentum, quod sic affectum esse sibi persuadent, colunt.

2. *Hypocrisis*, quæ est simulatio veræ pietatis, & cultus Dei, faciens externa opera à Deo præcepta, moralia vel cæremonialia, sine vera fide & conuersione seu obedientia interna. Hoc vitium depingitur & damnatur his verbis apud Iesaiam: *Propterea, quod appropinquat populus iste ore suo, & labijs suis honorat me, cor autem suum longè facit à me: & timuerunt me mandatis hominum: propterea ecce ego addam, & miras faciam in populo isto, &c.* *Ios. 29. 13.*

3. *Profanitas*, quæ est totius religionis & cultus Dei, interni & externi, aut partis alicuius contemptus, aut voluntaria omissio: ideoq; non tantùm cum hoc præcepto pugnat profanitas, sed cum toto Dei cultu in prima & secunda tabula.

Pro tuenda superstitione obicitur 1. Dicta illa contra ἱεροσπουδαίους citata tantùm loqui de cæremoniis Mosaicis, & de impijs hominum mandatis, quòd non sint cultus Dei: non autem de ijs præceptis humanis, quæ ab ecclesia vel episcopis sanciantur, nec aliquid iubent verbo Dei repugnans. *Resp.* Falsum hoc esse,

ostendunt declarationes locis illis additæ, quæ reiciunt etiam illas leges humanas, quibus aliquid cultus diuini gratia præcipitur, quod à Deo mandatum non est, etiam si sit res suo genere non impia, nec à Deo prohibita. Sic Christus propter opinionem cultus, reiecit traditionem Iudæorum per se non im-

Mat. 15. 11. *piam, de lotionem manuum: Non quod ingreditur in es polluit hominem, sed quod egreditur ex homine hoc polluit*

Mat. 23. 25. *hominem. Vae vobis scribæ & pharisæis hypocritæ, quoniam purgatis exteriorem poculi patinæq; partem, intus autem sunt plena rapinâ & intemperantiâ. Talia sunt coelibatus, & discrimina ciborum ac dierum, de quibus Paulus disputat, & quæ doctrinas dæmoniorum vo-*

Rom. 14. 6. *cat tametsi ea per se licita piis esse alibi doceat. Quare etiam ea, quæ per se sunt adiaphora, hoc est, à Deo nec mandata nec prohibita, si præcipiantur & fiant tanquam cultus Dei, hoc est, ita vt eorum præstatione Deus honore, omissione verò contumelia afficiatur, illis & similibus scripturæ dictis damnari manifestum est.*

Opera a- Sunt igitur opera adiaphora à cultibus Dei dili-
diaphora à genter discernenda: 1. Quia fingere alium Dei cul-
cultu Dei tum, est aliam Dei voluntatem, proinde & alium
diligenter Deum fingere. Illud ergo facientes, vt olim Aaron &
discernen- Ieroboam, non minùs accusantur idololatriæ, quàm
da. qui ex professo alium Deum præter Iehouam in ec-
 clesia patefactum colunt. 2. Quia confusis cultibus,

Rom. 14. 32 confunditur verus Deus cum idolis, quæ humanitùs
 excogitatis cultibus honorantur. 3. Quia *quicquid non est ex fide, peccatum est.* Qui autem aliquid Dei colendi causa facit nesciente vel dubitante conscientia, an Deus hoc modo coli velit, is non agit ex fide: quia ignorat, an hoc suum opus placeat Deo, an verò displiceat, & Deum contemnit eò, quòd facere aliquid audet, etiam si Deo displiceat.

Quoniam verò defensores cultuum humanorum etiam quædam dicta proferunt, quibus scriptura iubet præceptis hominum parere, & ex illis concludunt, ea vim diuinorum præceptorum, proinde & cultus

cultus diuini rationem habere: ideo necesse est quædam hoc loco de præceptis humanis, & eorum discriminibus explicare.

De præceptis humanis & traditionum ecclesiasticarum autoritate.

Quatuor sunt genera eorum, quæ homines præcipiunt. I. SUNT PRÆCEPTA DIUINA: quæ vult quidem Deus, vt homines proponant aliis obseruanda: verum non suo, sed ipsius Dei nomine, nempe tanquam ministri & internuncij, non tanquam auctores. Sic ministri ecclesiæ vniuersam doctrinam ecclesiam proponunt ecclesiæ, parentes liberis, præceptores discipulis, magistratus decalogi præcepta subditis. Horum præceptorum obedientia est & nominatur *cultus Dei*, quia sunt præcepta non humana, sed diuina, quibus obedire necesse est, etiam si nullius creaturæ autoritas aut iussio accederet, imò etiam si omnes creaturæ contrarium præciperent. De his præceptis loquuntur dicta: *Custodi sis mi præcepta patris tui. Qui superbierit, nolens obedire, sacerdotis imperio, ex decreto iudicis morietur. Si ecclesiam non audierit, sit tibi velut Ethnicus, & velut publicanus*, & similia multa, vt Luc. 10. 17. 1. Thessal. 4. 2. 3. Exod. 16. 8. Matth. 23. 2. 3. Heb. 13. 17. 1. Cor. 4. 21. 2. Corinth. 13. 10. 2. Thess. 3. 14. Quæ omnia obedire iubent hominibus tanquam ministris Dei in iis, quæ sunt ministerij: non autem concedunt potestatem cuiquam nouos Dei cultus suo arbitratu instituendi, iuxta dicta: *Ne addas Verbis eius, ne forte increpet te: Quem admodum te sum precatum, & denuncies quibusdam, ne diuersam doctrinam doceant.* Item 1. Timoth. 6. 2. 3. 4. 1. Tim. 4. 11. 2. Tim. 3. 16. 17.

II. Sunt præcepta humana politica, quæ sunt determinationes circumstantiarum necessariorum & utiles ad seruanda præcepta moralia secundæ tabulæ. Tales sunt leges positivæ magistratuum, parentum, præceptorum, dominorum, & omnium,

I.
Præcepta diuina ab hominibus proposita.

*Prou. 6. 20.
Deut. 17. 12.*

*Prou. 30. 6.
1. Tim. 1. 3.*

2.
Præcepta hominum politica.

qui aliis præ sunt in vita externa. Harum legum obedientia etiam est cultus Dei, quantum ad genus attinet, quia genus est hoc morale, & à Deo præceptum, videlicet obedientia erga magistratum & alios qui præ sunt: quantum verò ad speciem facti siue circumstantias attinet, non est quidem cultus Dei, quia cultus Dei sunt illa demum opera, quæ propter Dei mandatum facere necesse est, etiam si nullius creaturæ mandatum aut respectus accedat: hæc autem, nisi à gubernatoribus præcepta essent, fieri aut omitti sine vlla Dei offensione possunt. Verum tamen obligat conscientias, hoc est, necessariò præstatur, nec sine offensione Dei negligitur propter ipsum mandatum magistratum, etiam extra vsum scandali. Verbi causa, gestare vel non gestare arma, non est cultus Dei: sed accedente magistratus præcepto vel interdicto, obedientia, quæ tunc præstatur, est cultus Dei, & peccat in Deum, qui contra facit, etiam si latere possit, & neminem hominum offendat: quia genus, videlicet, obedientia erga magistratum, quæ est cultus Dei, tunc violatur. Actiones tamen ipsæ per se & propriè non sunt cultus Dei, sed per accidens, propter mandatum magistratus, quod nisi interueniret, obedientia non violaretur.

Rom. 13. 1.

2. 5.

Tit. 3. 1.

Huc pertinent dicta: *Omni anima potestatibus supereminensibus subiecta esto. Quinquis opponit se potestati, Dei ordinationi resistit. Suggere ipsis, ut sese subiciant principatibus.* Item Ephes. 6. 1. Coloss. 3. vers. 12. 23.

3.

Præcepta

magistratus

ecclesiasticorum

et.

III. Sunt præcepta hominum ecclesiastica, seu extramondialia, quæ sunt determinationes circumstantiarum necessariorum vel utiles ad seruanda præcepta moralia primæ tabulæ: cuius generis sunt, tempus, locus, forma & series concionum, precum, lectionum ecclesiasticarum, ieiunia, modus procedendi in electione ministrorum, in colligendis & distribuendis elemosynis, & similia, de quibus in specie nihil est à Deo præceptum. Harum etiam legum genus, ut po-

politicarum est morale (si modò rectè & vtiliter sint latæ) ac proinde *cultus Dei est*: ipsæ verò cæremonia, quæ hic præcipiuntur, non modò cultus Dei non sunt: sed etiam conscientias non obligant, neque extra casum scandali necessaria est earum observatio. Sic *cultus Dei sunt congressus ecclesiæ* ad audiendum verbum Dei, preces publicæ & priuatæ, non turbare ordinem concionum & vtilem in ecclesiâ, scandalo non lædere proximum, &c. Sed *non est cultus Dei, hoc vel illo die* aut hora convenire, preces hac, vel illa sermonis forma, stando vel genibus flexis recitare, hoc vel illo die, hanc vel illam sacri textus partem legere aut interpretari in ecclesiâ, vesci aut non vesci carnibus, &c.

Obiect. Edicta magistratus obligant conscientias. Ergo etiam traditiones ecclesiasticæ. *Resp.* Est dissimilitudo in exemplis. Deus magistratui dedit auctoritatem condendi leges politicas, eamque hoc vinculo muniuit, vt minetur iram suam leges illas violentibus: ecclesiæ verò vel ministris ecclesiæ talem auctoritatem non dedit, sed tantum, vt leges eorum & constitutiones bonæ seruentur ex regula caritatis, hoc est, studio vitandi scandala, non autem ex necessitate obediendi propter conscientiam. Discrimen hoc expressè docetur in scriptura: *Scitis principes gentium in eos dominari, &c. Vos autem non sic. Neque sit dominantes clerici. Nemo vos damnet ob cibum vel potum, aut respectum diei festi. In libertate, qua Christus vos liberauit, persistite.* Causæ huius discriminis sunt manifestæ. 1. Quia ingens discrimen est inter magistratum politicum, cuius est imperare subditis, & coercere non obtemperantes vi corporali: & inter ministros ecclesiæ, quibus imperium tale non est concessum, sed mandatum officium docendi homines de voluntate Dei. 2. Quia violatione legum ecclesiasticarum sine scandalo, non violatur prima tabula decalogi, cui seruire debent: at violatione legum politicarum, etiam extra scandalum, violatur secunda tabula, quia vel reipub. aliquid detrahi.

*Discrimen
legum poli-
ticarum &
ecclesiasti-
carum.*

Matt. 20. 25

1. Pet. 5. 3.

Col. 2. 16.

Gal. 5. 1.

*Causa dis-
criminis.*

trahitur, & societas politica laeditur, vel aliqua eam laedendi occasio præbetur.

Inst. At maiori siue digniori officio debetur maior obedientia. Ergo ecclesiasticæ constitutiones ministrorum non minùs, sed magis obligant conscientias quàm leges civiles. *Resp.* ad maiorem: Debetur digniori officio maior obedientia in iis, quæ sunt ipsius officij propria. Iam verò magistratus politici officium est proprium, condere leges propter ipsum mandatum observandas: ministerij ecclesiastici proprium est, ordinare cæremonialia, quæ seruentur, non propter mandatum hominum, sed propter vitanda scandala.

4.
*Præcepta
humana
impia.
Act. 5. 29.
Matth. 15. 3.*

4. Sunt præcepta humana cum præceptis diuinis pugnantia. His obtemperare Deus prohibet, siue à magistratu politico, siue ab ecclesia & ministris ecclesiæ præcipiantur, iuxta dicta: *Oportet Deo magis obedire quàm hominibus. Quare transgredimini mandatum Dei propter traditionem?*

Hinc iam facillè respondetur ad *Obiect. 1.* Iubet Deus obedire præceptis hominum. *Respond.* 1. bonis & non pugnantibus cum verbo Dei. 2. à se præceptis per homines, ut sibi præstetur cultus. 3. præceptis politici ex hominum autoritate pendentibus, non quidem cultus diuini causa, sed tamen propter conscientiam. 4. ecclesiasticis siue cæremonialibus, neque cultus neque conscientiæ, sed scandali vitandi causa.

Obiect. 2. Quæ instinctu spiritus sancti præcipit ecclesia, sunt præcepta diuina & cultus Dei. Bonas & utiles constitutiones ecclesia facit, gubernante ipsius consilio spiritu sancto. Ergo bonæ constitutiones ecclesiæ obligant conscientias, & earum observatio est cultus Dei. *Respond.* ad maiorem. Sunt cultus Dei, quæ ecclesia nomine & autoritate spiritus sancti præcipit, non retinens libertatem de illis deliberandi, aut ea mutandi, aut extra scandalum omittendi: non autem sunt cultus Dei, quæ autoritate & nomine suo consultit, statuit & præcipit ecclesia.

clesia, etiamsi in his etiam eligendis & constituen-
dis ductu spiritus sancti regatur. Dictat enim spiri-
tus sanctus ecclesie vtrumque, & quid sit vtile ad vi-
tanda scandala, & quod ea, quæ vitandi scandali can-
sa præcipiuntur, neque cultus Dei sint, neque extra
causam scandali sint obseruatu necessaria vt patet ex
dictis: *Hoc autem dico ex concessione, non ex imperio. Hoc* 1. Cor. 7. 6.
autem dico ad vestrum commodum, non vt loquar vo- 36.
bis in sciam, sed vt decenter adhæreatis Domino absque
ulla distractione. Sic Paulus vetat vesci idolothytis 1. Cor. 10.
cum scandalo: extra id verò liberum relinquit. Sic *Ad. 15.*
apostoli in synodo in sinu spiritus sancti præci-
piunt abstinentiam à suffocato & sanguine: & tamen
relinquunt ecclesie libertatem omittendi præce-
ptum, scandalo cessante.

Obiect. 3. Quæ ad Dei gloriam fiunt, iis colitur
Deus. Sed determinata ab ecclesia fiunt ad gloriam
Dei Ergo hæc etiam sunt cultus Dei. *Respond. ad ma-*
iorem: quæ ad Dei gloriam fiunt, nempe per se, hoc
est, quæ ab ipso Deo præcepta sunt in hunc finem, vt
obedientiam nostram erga ipsum his operibus decla-
remus: non autem quæ per accidens seruiunt gloriæ
Dei, hoc est, quæ iis præstandis, quæ à Deo sunt præ-
cepta aliquando seruiunt propter accidentales cau-
sas, quæ si non concurrant, Deus honore affici potest
tàm a facientibus ea, quàm ab omittentibus, inodo
fiant vel omittantur ex fide.

Obiect. 4. Quidam sancti coluerunt Deum absque
mandato Dei, vt Samuel sacrificans Ramath: Elias
sacrificans in Carmelo: Manoah sacrificans Zatha.
Ergo quædam opera à Deo non mandata sunt cultus
Dei. *Resp.* His exemplis nequaquam stabili potest
i. *Id est, propter ea.* Nam 1. quod ad sacrificia attinet, erant
cultus Dei, quia erant opera à Deo mandata. 2. quod
ad loca, ea ante edificatū templum erant libera, nec
in circumstantia locorum cultus Dei erat positus. 3.
quod ad personas, Samuel & Elias habebant ex-
traordinariam sacrificandi potestatem, quia erant
prophetæ. Manoah pater Simsonis vel ipse non
sacri-

1 Sam. 5. 17

1 Reg. 18. 19

Iud. 13. 19.

sacrificauit, sed sacrificium angelo, quem putabat prophetam esse, offerendum tradidit, vel ipse ab angelo iussus obtulit, atque ita nihil præter legem diuinam egit.

Obiect. 5. Quicquid sit ex fide & Deo placet: est cultus Dei. Hæc opera sponte ab hominibus suscepta fiunt ex fide, & placent Deo. Ergo sunt cultus Dei. *Resp.* Maior est particularis. Neque enim ad cultum Dei definiendum sufficit, ut aliquid placeat Deo, cum etiam adiaphoræ actiones possint fieri ex fide, & Deo placere, licet aliter quam cultus Dei propriè dictus. Hic enim sic placet Deo, ut eius oppositum ei displiceat ac proinde non possit fieri ex fide. Adiaphora autem sic probantur Deo, ut eorum opposita non improbantur, ac proinde utraque fieri possint ex fide, quæ opus & personam Deo placere statuatur. Hætenus de præcepto. Restat hortatio explicanda. Sed prius doctrina de imaginibus ad præceptum pertinens est expedienda, quæ duabus quæstionibus catechet. continetur.

QVÆST. XCVII. *An nulla ergo prorsus fingenda sunt imagines aut simulacra?*

RES P. Deus nec vlla ratione effingi debet, nec potest ^a. Creaturas autem, etsi exprimere quidem licet: vetat tamen Deus earum imagines fingi aut haberi, quò vel ipsas, vel Deum per ipsas colamus, aut honoremus ^b.

^a *Iesa. 40. 25.* ^b *Exod. 34. 17. & 23. 24. & 34. 13. Numer. 33.*

EXPLICATIO.

Obseruandum est, in verbis secundi præcepti duas esse partes: prior vetat simulacra & imagines fieri & haberi: *Non facies tibi sculptile, nec ullam imaginem, &c.* Posterior vetat simulacra & imagines diuino honore colere.

coli: *Nominetur uabis te illis, neq. coles ea.* In priore quæritur, an omnes statuz & imagines: & si non omnes, quæ igitur & quatenus sint licitæ vel non. In altera quæritur, an omnis adoratio ad statuas sit prohibita, nec vlla ratione possit defendi.

De Imaginibus & statuis in templis Christianorum.

Quæstiones præcipuè explicandæ:

- I. *An & quatenus imagines templorum hoc præcepto prohibeantur.*
- II. *An adoratio ad statuas possit defendi.*
- III. *Quare imagines & statua in templis Christianorum sint abolenda.*
- IV. *Quomodo & in quibus sint imagines tollenda.*

Dux priores huc pertinent: dux posteriores ad sequent. quæst. XC VIII.

I. *An omnes statua & imagines sint prohibita?*

Hebrais vsitatæ sunt voces Zelem & tchemunab, hoc est, imago: & lpesel, hoc est, sculptile & Hhezabb, hoc est, idolum vel simulacrum, à Hhazabb, quod est, turbare, dolore afficere, ab effectu: quia idolum conscientias turbat & cruciat. Græci vocant εἰδωλον imaginem, & εἰδωλον quamvis speciem, præsertim eam, quam homines sibi ad numen repræsentandum vel colendum effingunt, siue sit solida statua, siue nuda imago. Latini imago est species repræsentata vel picta: statua species solida, sculpta vel fusa: simulacrum idem. Idolum ex græco latinum factum, idem significat. Sophistæ tamen discrimen commenti sunt, ut cultum statuarum defenderent. Volunt enim simulacrum significare imaginem rei verè existentis, idolum imaginem rei fictitiæ: Itaq. idola quidem & cultum eorum prohiberi, non autem simulacra. Sed in-

ceptam

eptam esse distinctionem pater. 1. Ex ipso etymo, quo simulacrum & idolum non magis differunt, quam panis & *ἄρτος*. Prius enim latinum, posterius grecum est vocabulum eiusdem rei. Sicut enim *εἰδωλον* formula est à formando, sic simulacrum est à simulando, teste Lactantio. 2. Interpretes scripturæ promiscuè utraque voce utuntur. Nam vocem hebræam *Hoebezzeb* septuaginta ubique reddiderunt *εἰδωλον*, latini simulacrum. Sic illud: *Canere vobis dicit dominus*

1. *Iob. 5. 21.* *λατ*: latinus tedidit: *fugite simulacra.* Promiscuus usus utriusque vocis apud bonos authores occurrit. Cicerone atomos vocat imagines & idola. Euripides umbram Polydori & umbram Achillis vocat *εἰδωλον*. Idolum ergo non tantum est imago rei fictitiæ, sed etiam veræ. Contrà *simulacrum* usurpatur pro imagine rei fictitiæ. Plinius idolum Cereis numinis fictitiū vocat simulacrum: & Vitruvius imaginem siue idolum Dianæ vocat simulacrum. Fictitia est ergo sophistarum distinctio inter idolum & simulacrum. Hæc de appellationibus.

Ita n ad quæstionem. *Resp.* non simpliciter hic prohiberi simulacra, statuas, imagines, fieri vel habere: quia ars pictoria, sculptoria, fusoria, textoria inter eximia, & vitæ humanæ utilia Dei dona recensetur;

Exod. 31. 3. & Deus ipse in tabernaculo imagines quasdam fingit: *Exod. 35. 30* & Salomon in solio suo leones, in templo palmas & *Sirac. 38. 28* cherubim iussu Dei sculpti curavit. *Nec obscura est ratio:* quia scriptura & pictura ad memoriam rei gestæ

ad ornatum, & ad oblectationem vitæ liberalem pertinent. Vetat ergo lex non usum imaginum sed abusum, qui est, cum vel ad repræsentandum, vel ad colendum Deum aut creaturas sculpturæ & picturæ fiunt. Proinde nec simpliciter omnes imagines vel statux, sed tantum aliquæ tanquam illicitæ prohibentur: videlicet: *Primo omnes*, imagines vel statux Dei hæc, quæ ad repræsentandum aut colendum Deum effinguntur, simpliciter hic damnantur. *Id patet.* 1. Ex fine præcepti, qui est cultus divini incorrupti conservatio. 2. *Ex natura Dei*; Deus est in-

*Prohibita
& illicita
imagines.*

1.
*Imagines
Dei.*

cor-

corporeus & infinitus: Impossibile est igitur, cum corporea & finita imagine exprimi aut representari, siue diuinæ maiestatis diminutione, iuxta dicta: *Quis mensus est pugillo suo aquas, & celos palmo dire-* *Isa. 40. 18.*
aut cuiusgur a similibus Deum? & quam similitudi-
nem disponetis ei? Cui assimulabitis me, & aquabor illi,
dicit sanctus? Mutarunt gloriam incorruptibilis Dei in *Rom. 1. 23.*
efformatam imaginem mortalis hominū, & volucrem &
quadrupedum & reptilium. 3. Ex Dei interdicto: Ca- *Deut. 4. 15.*
uete diligenter animabus vestris: non enim vidistis illam
imaginem die quo loquutus est Iehoua ad vos in Horeb,
ē medio ignis: ne forte corrumpamini & faciatis vobis
sculptile, aut imaginem & illius simulacri, effigiem masculi
& femina, effigiem cuiuscunque animalis, &c. 4. Ex cau-
sa huius interdicti, quia nimirum hæc simulacra non
modò nihil prosunt, sed etiam multum nocent homi-
nibus. Sunt enim eis occasio & causa idololatriæ &
pœnarum. Breuiter: Deus sculpi non debet, quia nec
vult, nec potest, nec prodest.

[Memorable est quod Plutarchus de Numa in vita eius his verbis scriptum reliquit: *Numa Romanis*
& effigiem alicuius diuinam, quæ hominū aut animalis
formam haberet, interdixit. Neque prisci illis tempo-
ribus fuit apud illos vel picta & illa imago Dei vel fida;
sed primū centum atque septuaginta annis eisdē templis
adificassent atque sacras casas struxissent, nullum im-
men omnino simulacrum efformauere: nempe eò, quod
& nefas esset præstantiora deterioribus adsimulare, ne-
que Deum aliter quàm mente attingi posse censerent.
 Damascenus scribit, conari Deum effingere, rem *Lib. 4. cap.*
 esse insipientem & impiam: licet is aliàs imaginum *8. Orth. fid.*
 cultum non obscure defendat. Ideo cum aliis ima-
 ginum patronis damnatur septima Synodo à Con-
 stantino & filio eius Leone celebrata, quæ inter alia
 decreuit, ne Christus pingeretur, aut fingeretur et-
 iam quoad naturam humanam, quia exprimi non
 possit attentis eius humanitas: & qui talia faciunt,
 videantur vel Nestorianum vel Eutychianum erro-
 rem stabilire.]

Secundo:

Secundo : Illicitæ sunt imagines & statuz creaturarum , quæ in templis , in compitis , vel alibi ad cultum Dei , vel ad ornatum periculosum ponuntur : *Non incurvabis te illis* , &c. *Filioli fugite idola.*

1. Ioh. 5. 31.

Licitæ verò imagines creaturarum esse possunt, quæ extra templa , citra periculum & speciem idolatriæ , superstitionis , aut scandali , ad usum politicum , hoc est , historicum aut symbolicum , vel ad honestum ornatum fiunt : cuiusmodi imagines erant leones in throno Salomonis , imago Cæsaris in numismate , &c.

Obiect. 1. Non facies simulacrum. Ergo Deus prohibet artem sculptoriam. *Resp.* Prohibet abusum. Is autem est : 1. Si Deum velimus sculptere. 2. Si ad statuas cultum Dei alligemus.

Obiect. 2. Ipsa scriptura sacra Deo tribuit humana membra , & sic ipsius naturam & proprietates significat. Ergo etiam nobis licet Deum per simulacra representare. *Respond.* Est dissimilitudo inter illas metaphoras verborum & simulacra : quia illis in verbo Dei addita est declaratio , quæ errorem prohibet : neque iis verbis alligari solet cultus Dei. His autem nec declaratio adiuncta est , & facilius ab hominibus cultus & adoratio eis affingitur. Illis igitur metaphoris Deus ipse de se usus est per prophetas ad succurrendum nostræ infirmitati , & nobis de se loquentibus uti permisit : picturis autem & statuis nec ipse se representavit , nec nos ad se representandum uti voluit , sed graviter vetuit.

Dan. 7.

Obiect. 3. Deus olim se specie humana videntem præbuit. Ergo nobis eadem signa licet imitari. *Resp.* Deus quidem certis rationibus id fecit : at nobis istius rei imitationem interdixit. Nec obscura est prohibitionis ratio. Deo enim licet se manifestare , quocunque modo ipsi placet. Nulli autem creaturæ licet Deum signo , quo ipse non iussit , representare. Est igitur dissimilitudo in exemplis. Præterea , species

species illæ habebant promissionem præsentis & exauditionis Dei ad illas: quod de simulacris illas imitantibus dici non potest sine manifesta idololatria. Denique species illæ tantisper manebant, donec illis Deus ad patefactionem sui uti volebat, idcircoque ad idololatriam rapi non poterant. Statuæ vero & picturæ, quas homines ad patefactiones diuinæ repræsentandas faciunt, neque ad patefactionem Dei, neque ad repræsentationem patefactionum à Deo sunt ordinatæ; proinde sunt obiectum & occasio idololatriæ.

Typus distinctionis imaginum.

II. An omnis adoratio ad statuas sit prohibita, nec possit vlla ratione defendi?

De hac questione ex secunda parte præcepti respondetur, quæ cultum siue honorem diuinum imaginibus & statuis exhibere simpliciter vetat, non

tantum, qui ad creaturas, sed etiam qui ad verum Deum referatur: *Non incuruabis te illis, neque coles ea.*

Obiect. 1. Non veneramur statuas (*inquunt cultores idolorum in papatu*) sed Deum, cuius illæ sunt signa, iuxta versiculos synodi Nicænæ 2.

Nam Deus est, quod imago docet, non est Deus ipsa, Hanc videas, sed mente colas quod cernis in ipsa.

Et illos Thomæ.

Effigiem Christi dum transis, semper honora, Non tamen effigiem, sed quod designat, adora.

Resp. 1. Negatur statuas esse signa Dei, quia per eas Deus verè significari non potest, cum sit immensus: & ut maxime posset, tamen non debet, quia prohibuit, & quia signa Deo, per quæ significetur, statuere in nullius creaturæ potestate, sed in solius Dei arbitrio est positum. 2. *Est fallacia non causa.* Idololatriæ enim causa & forma est, non tantum statuarum, sed ipsius etiam Dei adoratio, quæ præter vel contra eius verbum ad statuas vel alias creaturas exercetur: id quod vituli Aaronis & Ieroboami satis confirmant.

Exo. 32. 4. 5 Et si enim & hi dicerent: *Ecce dixit Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti: Cras erit solennitas lebona:* tamen cultus illos ut horribilem idololatriam & Deus est detestatus, & graviter puniuit. Non igitur Deus, sed diabolus colitur in idolis, ut nomen Dei idololatriæ prætexant: sicut Paulus de gentibus dicit: *1 Cor. 10. 20* *Quæ immolant (idolis) demoniis immolant, non Deo: quantumvis & ipsæ nomen Dei suis cultibus prætexerent.*

Obiect. 2. Honor signi est rei signatæ honor. Imagines sunt signa. Ergo honor imaginibus exhibitus, exhibetur etiam Deo. *Respond.* Rursus neganda est minor, vel maior distinguenda, honorem signi ad rem signatam pertinere, nempe quando signum reuera est signum, hoc est, ab eo institutum, qui instituendi potestatem habet, & quando is honor signo habetur, quem ei legitimus author signi haberi iussit.

fit. Honoris enim regula non est voluntas honorantis, sed honorandi. Quare cum Deus utrumque voverit, nempe & statuas sibi fieri, & se ad statuas sibi vel creaturis factas honorari non honore, sed contumeliâ afficitur, cum honor ad statuas ipsi invito obtruditur.

Instant. Contumelia illata signo etiam sine mandato Dei facto, redundat in Deum. Ergo etiam honor, tali signo Dei delatus, ipsi Deo defertur. *Resp.* Negatur consequentia, quia contraria contrariis tunc rectè tribuuntur, cum contrarietas prædicatorum pendet ex eo ipso, secundum quod opponuntur subiecta, non autem, cum pendet ex alio aliquo: ut hic, Dei contumelia sequitur quidem ad contumeliam signi, siue legitimi, siue illegitimi, quia ad afficiendum Deum contumeliâ sufficit intentio quæcunque ab ipsius mandato discedendi. Sed honor Dei non sequitur ad honorem signi, nisi & signum & honor signi à Deo sit ordinatus, quia ad honorem Dei non sufficit intentio ipsum honorandi, sed requiritur etiam modus ab ipso præscriptus.

Obiect. 3. Monumentis præstantium aut bene meritum hominum licet honorem habere. Ergo multò magis statuis angelorum & sanctorum. *Respond.* 1. ad antecedens, licet monumentis præstantium virorum honorem habere, nempe eum, qui sit grata & honorifica eorum memoria, & rerum illarum, quas tanquam monumenta sui reliquerunt, in eum usum, in quem rectè conferri voluerunt, collatio, vel earum, si necessitas mutationem postulet, sine voluntate aut studio ipsos afficiendi contumeliâ, corruptio aut destructio. Minimè autem honorè eis deferre licet diuinum, qualis est, quem idolis isti deferunt, siue λατρείας siue δολείας nomine eum pallient. 2. Illa etiam monumenta talia esse debent, quæ in idololatriam tracta non fuerint: alioqui non honor illis habendus, sed omninò abolenda sunt, exemplo serpentis ænei, quem Iosias confregit, cum in idololatriam abiisset, et si

prius tanquam diuini beneficii in deserto præstiti monumentum asseruatus fuerat.

QVÆST. XCVIII. *An autem in templis imagines tollerari possunt, quæ pro libris sint imperitiæ multitudini?*

RESP. Minimè: neque enim decet nos sapientiores esse Deo, qui suam ecclesiam non mutis simulacris^a, sed viua prædicatione verbi sui vult erudiri^b.

a *Ierem. 10. 8. Hab. 2. 18. 19.* b *Rom. 1. 17. 2. Petr. 1. 19. 2. Tim. 3. 16. 17.*

EXPLICATIO.

Hæc est obiectio eorum, qui concedunt quidem imagines & statuas Dei & sanctorum non esse adorandas: contendunt verò esse retinendas in templis Christianorum, tanquam libros laicorum & propter alias causas, modò caueatur adoratio. Contra tenendum est, imagines & simulacra Dei vel sanctorum in templis Christianorum non esse ferendas, sed abolendas & tollendas ex hominum conspectu, siue adorentur, siue non.

Quare imagines & statuae in templis Christianorum tollenda sint?

Causæ propter quas imagines & statuae in templis nostris aboleri debeant, præcipuæ sunt.

1. Quia contra expressum Dei mandatum, Non facies tibi sculptile, nec ullam imaginem, &c. imagines factæ & positæ sunt in templis Christianorum. Cum vero Deus nolit imagines fieri, quibus ipse representetur, vel ad quas ipse colatur, non vult etiam ab aliis factas retineri & seruari.

2. Quia fuerunt occasio & instrumenta horribilis

Exod. 27. 24 idololatricæ in Papatu.

Exod. 34. 13.

3. Quia Deus expressè mandauit aboleri ac tolli idola,

idola, & omnes veri cultus Dei, & veræ doctrinæ *Numer. 33.*
corruptelas, vt iram suam aduersus idololatriam te- *52.*
stetur. *Deut. 7. 5.*

4. Propter confessionem sinceri cultus Dei, & o-
dij aduersus idololatriam, quæ confessio non tan-
tùm in verbis, sed etiam in actionibus, specie & si-
gnis externis consistit: *Statuas eorum confringetis, &* *Deut. 7. 15.*
sculptilia comburentis igni: nam populus sanctus es Ieho-
ue Deus tuus. Fugite ab idololatria, nempe animò, pro- *1. Ioh. 5. 21.*
fessione & signis.

5. Quia propter idolorum destructionem laudan-
tur pij reges in scriptura, Asia, Iehu, Ezechias, Io-
fias, &c.

6. Propter vitiationem scandali, & periculi super-
stitionis ac idololatriæ, ne videlicet veteribus statnis
retentis, aut nouis substitutis vel additis, idem peri-
culum creetur ecclesiæ & rudi populo, quod olim ex
hac re maioribus nostris creatum esse vidimus.

7. Ne hostes ecclesiæ hoc spectaculo, magnam
idololatriæ speciem habente, ab ecclesia magis aba-
liententur, & veritatem diuinam afficiant contume-
lia. De hoc periculo Deus ipse monet: *propterea dixi,* *Iud. 2. 3.*
non expellam eos à facie vestra, sed erunt vobis in lateri-
bim, & dij eorum erunt vobis in laqueum. Et certè Iudæi,
qui vident statuas & idola in templis Christianorum,
maximè offendentur, vt à religione Christiana magis
abhorreant.

8. Denique videmus, simulacra nunquam rectè
cessisse iis, qui ea habuerunt: quia plerumque popu-
lum Dei seduxerunt, vt passim in historia sacra, præ-
sertim in libris iudicum, regum, & prophetarum vi-
dere est. Ad eò procliuus est natura nostra ad idolola-
triam. Postea secutz sunt horribiles pœnz, quales
passim Deus per Moysen minatur. *Destruam excelsa* *Leu. 26. 30.*
vestra, & simulacra vestra confringam, cadetis inter rui-
nas idolorum vestrorum. Et angelus exprobens Isiaë-
litis quòd cum Chananæis fœdus fecissent, in-
quit: *Quamobrem nolui eos delere à facie vestra, ut*
haberetis hostes, & dij ipsorum essent vobis in ruinam.

Hisigitur de causis statuz & imagines in templis Christianorum ferri non debent, sed tolli & aboleri quantumvis non adorentur.

*Quomodo & à quibus imagines sint
abolenda?*

In abolitione imaginum & statuarum duo sunt diligenter obseruanda.

1. Ut præmittatur doctrina de vero Dei cultu ante idolorum abolitionem. Sic legimus fecisse Iosiam, qui prius legem diuinam toti populo iussit recitari, postea ad eius executionem progressus est. Mutatio enim in rebus externis sine doctrina, & intellectu causarum, propter quas mutatio fieri debeat, aut hypocritas facit, aut animos à facientibus mutationem alienat atque absterret. Præcedat igitur doctrina, & idola sponte cadent.

2. Statuz & cathedræ, statuarum altaria, aliaque idololatriæ instrumenta tolli debent non à priuatis, sed autoritate publica siue magistratuum, siue populi, si penes eum sit potestas publica, & in iis locis, in quibus ecclesia tenet imperium. Sic enim præcepit Deus Israëlitis; sic item ab Israëlitis & pijs regibus factum esse legimus. Contrà Paulus, cum priuatus esset, videns & improbens idola Atheniensem, Ephesiorum & aliorum, non tamen ea ipse deturbauit, nec Christianos ad deturbanda, sed tantum ad fugienda ea est hortatus: quia videlicet nec ipse fuit magistratus, nec ecclesia ibi tenuit imperium: & regulam addidit: *Quid mea interest etiam de extraneis iudicare? Nonne deus qui intus sunt vos iudicatur? De extraneis vero Deus iudicat.*

*Act. 17. &
18.*

1. Cor. 5. 12.

Obiect. 1. Libri laicorum in templis sunt utiles & retinendi. Imagines & statuz sunt libri laicorum, Ergo in templis utiliter relinqui possunt. Respond. 1. ad maiorem. Libri laicorum sunt utiles, nempe qui
eis

eis sunt traditi à Deo. Simulacra verò sunt prohibita à Deo. 1. *Negatur* minor. Nam longè aliter docent prophetæ : *Sculptile doctores mendacij. Simulacra locum sunt Vanitatem.* Hinc ita licet argumentari : De Deo nec vana loqui, nec mentiri debemus vel verbis vel gestibus. Ligna autem vel sculptilia sunt mendacium de Deo : quia non possunt Deum representare : imò quia tantum discedunt, & simul nos auertunt à Deo, quantum à Deo abest earum figura : & per consequens faciunt, ut nos de Deo mentiamur. Modo igitur nolimus mentiri de Deo imagines & sculptilia nec faciamus nec habeamus necesse est. Nam ut Ieremias ait, *lignum est eruditio Vanitatum.* Jer. 10. 3.

Atque hoc modo concedemus, statuas & imagines esse libros idiotarum : nempe, partim quia falsum de Deo docent & significant : partim quia rei significant & loci reuerentia, quando in templis & alibi præstant, facilimè ad superstitionem alios rapiunt, & populum docent idololatriam, sicut ipsa experientia satis testatur. 3. *Negatur* consequentia, quia est fallacia non causæ. Licet enim imagines docerent idiotas, non tamen sequeretur, eas idè in templis tanquam libros utiles retinendas esse. Nam Deus non vult ecclesiam suam per muta simulacra, sed per viuam prædicationem sui verbi erudire : quia fides non est ex aspectu statuarum, sed ex auditu verbi Dei.

Obiectio. 2. Præceptum de abolendis statuis est cæremoniale. Ergo non pertinet ad Christianos, sed tantum ad Iudæos. *Respond.* Negatur antecedens. Neque enim cæremonia est, abolere idololatriæ organa, occasiones, & signa, neque immutata sunt huius præcepti causæ, propter quas olim datum fuit, ut nimirum gloria Dei aduersus idololatrias, & hostes ecclesiæ vindicaretur, & non tentetur Deus, obliuiscendo infirmitates &

rudibus occasiones & incitamenta superstitionum & idololatriæ, ad quam homines alioqui naturâ propendunt. Est igitur præceptum de statuis non habendis, sed tollendis, morale & perpetuum.

Obiect. 3. Salomon in templo iussu Dei posuit statuas Cherubinatorum, leonum, boum, palmarum. Ergo etiam in nostris templis statuas possunt tollerari. *Respond.* est dissimilitudo in exemplis. 1. Figuræ variarum rerum & animalium, ut boum, leonum, palmarum, Cherubinatorum & similibus in Salomonis templo nitebantur Dei verbo seu mandato speciali, quod statuis & imaginibus in templis nostris profusus aduersatur. 2. Statuæ Salomonis tales erant, quæ in usum superstitiosum non faciliè trahi poterant. Dei verò & sanctorum statuæ non modò in superstitione abire faciliè possunt, sed nimis sceleris, pro dolor, idololatriæ causa in papatu hætenus fuerunt. 3. Causam cur vellet Deus imagines illas in templo exstare, hanc habuit, ut essent typi rerum spirituum. Hæc verò causa nunc est per Christum sublata. Nostræ igitur statuæ hoc exemplo non possunt defendi, & nobis vniuersali mandato est parendum, quo imagines tales ac tali loco statuere prohibemur, quæ & ubi scandalo ecclesiæ membris, aut hostibus esse possunt.

Obiect. 4. Statuæ & imagines in templis reformatis non adorantur. Ergo possunt tollerari. *Respond. 1.* Deus non tantum vetat statuas adorari, sed etiam fieri, & factas haberi: *Non facies tibi sculptile*, &c. 2. Rudibus semper sunt occasio superstitionum & idololatriæ, teste superiorum & præsentium temporum experientia. 3. Iudæis, Turcis, paganis, & aliis hostibus scandalum & materiam blasphemandi euangelium obiciunt.

Obiect. 5. Statuæ sunt ornatus templorum. Ergo tollerari possunt. *Resp. 1.* verus ornatus templorum est pura doctrina euangelij, legitimus sacramentorum usus, vera inuocatio, & cultus secundum

verbum Dei. 2. Tempia sunt condita, vt in eis conspiciantur viuæ imagines Dei, non vt sint stabula idolorum & mutarum statuarum. 3. Ornatus ecclesiasticus non debet pugnare cum Dei mandato. 4. Nec debet esse membris ecclesiæ periculosus, aut hostibus scandalosus.

Inst. Propter accidens seu abusum non est tollenda res ipsa & vsus rei. Statuæ per accidens tantum sunt periculosæ vel scandalosæ. Ergo non sunt ex templis remouendæ. *Respond.* ad maiorem, quæ vera est, si res sit per se bona, & vsus eius licitus, & accidens indiuiduè cum eo cohærens non sit à Deo damnatum. Secus enim & res & vsus rei est illicitus & vitandus. Iam autem statuæ Dei & sanctorum in templis religionis causa positæ, nec bonæ sunt, nec vsus earum est licitus, sed expresso Dei mandato vitatus. Accidens quoque, nempe, superstitio vel idololatria perpetuò eas apud rudiores comitatur, quicquid alij firmiores de sua scientia prætexant, & pariter Dei præcepto damnatur.

Inst. 2. Satis est eas per doctrinam eximi mentibus hominum. Ergo non necesse est eas è templis eiici. *Resp.* Negatur antecedens, quia Deus non tantum in mentibus, sed etiam in oculis hominum eas existere vetat, quandoquidem vult nos non modò non esse, sed ne quidem videri idololatrias: *Ab omni specie mali* 1 The. 5. 22. *abstine.* 2. Tanta est humani cordis perversitas, & ad superstitiones propensio, vt idola præsertim comata, polita, & ornata in oculis relictæ, animis rudiorum vltro insideant, & religione quadam eos afficiant, quicquid ab aliis contrà doceatur. 3. *Per inuersionem.* Sunt per doctrinam eximenda mentibus. Ergo etiam eiicienda ex templis. Iubet enim doctrina cœlitus patefacta, ea non tantum non adorare & colere, sed ne quidem facere aut habere. *Hactenus de præcepto.*

Hortatio addita secundo praecepto.

Hortatio praecepto addita: *Ego sum dominus Deus tuus, fortis, zelotes, vindicans peccata patrum in filiis, &c.* continet quinque Dei attributa, quae nos ad obedientiam excitare debent. 1. *Deum nostrum* vocat se, hoc est, conditorem & servatorem nostrum, ac bonorum omnium largitorem. Ita monet, quàm detestanda sit ingratitude huic benefactori nostro non præstare obedientiam debitam, vel ab eius cultu deficere ad idololatriam. 2. *Deum fortem*, nempe tam ad puniendum contumaces, quàm ad benefaciendum obtemperantibus. Est igitur super omniatimendus & colendus. 3. *Zelotem seu zelotypum*, hoc est, acerrimum sui honoris defensorem & vindicem, horribiliter irascentem deficientibus ab ipso, aut honorem & cultum ipsius violantibus: cum autem zelus siue indignatio propter iniuriam vel turpitudinem oriatur ex amore eius, qui laeditur, simul indicat, se ardentem suos amare. 4. *Vindicantem peccata parentum* in filiis in tertia & quarta generatione eorum, qui ipsum oderunt. Exaggerat iræ & poenarum gravitatem, dum etiam filiis & nepotibus & abnepotibus hostium suorum minatur vindicare in illis maiorum peccata, nempe si maiorum suorum peccatis ipsi communicent.

Obiect. Filius non portabit iniquitatem patris. *Ezech. 18. 2. Respond.* Conciliatio ibidem additur: *Si impius genuerit filium, qui viderit omnia peccata patris sui, & non fecerit similia: hic non morietur propter iniquitatem patris, sed vivendo vivet.* Ergo minatur se puniaturum peccata maiorum in posteris, scilicet perseverantibus in maiorum peccatis, quos etiam poenarum participes esse iustum est. *Inst. 1.* Hoc modo posterius non maiorum, sed tantum sua peccata luerent. *Respond.* Negatur consequentia. Possunt enim unius effectus plures esse causæ impulsivæ, & unius poenæ causa possunt esse plura peccata, tam diversorum, quam eorundem hominum. *Inst. 2.* Sensus poenarum,

narum, quas posterius perferunt, non possunt pertingere ad maiores defunctos. Ergo, & c. *Resp.* Negatur antecedens. Nam posterius sunt pars maiorum. Sentiant igitur maiores in ipsis tanquam in parte aliqua sui, quod posterius patiuntur.

5. Deum se esse dicit, qui misericordia utatur erga millesimam generationem eorum, qui diligunt ipsum, & mandata eius observant, qua promissione amplificat misericordiam suam, ut nos beneficentiae diuinæ amplitudine, & nostræ ac nostrorum posterorum salutis desiderio, ad obedientiam inuiter. Et cum poenas minetur tantum in quartam generationem, misericordiam tamen extendit in millesimam: ut significet, se magis propensum esse ad misericordiam, quam ad iram, & hoc nomine ad se magis diligendum nos alliciat.

Obiect. 1. Atqui multorum piorum soboles male perit. *Resp.* Promissio est conditionalis. Sic enim Deus ipse exponit, se benefacturum posteris piorum, si in pietate maiorum perseverent: sin ab ea deficient, se eos puniturum. *Inq.* Sed cur Deus non omnes ipsorum posteros conuertit, cum sine ipsius misericordia pietatem parentum non possint imitari? *Resp.* Quia non astringit suam misericordiam ad singula indiuidua posteritatis piorum, sed liberam sibi relinquit electionem suam, ut sicut ex impiorum posteris aliquos conuertit & seruat, sic ex piorum posteris aliquos relinquat in prauitate naturali & exitio, quod omnes naturam merentur: idque ut suam misericordiam gratuitam esse, tam in piorum, quam in impiorum posteris eligendis ostendat, & c.

Obiect. 2. Qui præcepta Dei seruant, misericordiam consequuntur. Ergo de Deo aliquid mere-mur nostra obedientia. *Resp.* Contrarium sequitur: Deus dicit: *factam in misericordiam*. Ergo non ex merito. Nam quod sit ex misericordia, non sit ex merito, & contra. Est igitur fallacia non causæ.

Obiect. 3.

Obiect. 3. Hæc promissio & comminatio pertinet ad totum decalogum, cur igitur huic præcepto annectitur? *Resp.* Annexa est secundo præcepto, non quòd ad id solum pertineat, sed ut sciamus, primum & secundum præceptum esse aliorum omnium fundamentum, & ut Deus ostendat, se præcipuè cultus sui deprauatoribus irasci, atque hoc peccati genus in ipsis & in posteris viciisci: contra verò etiam posteritate religionem puram custodientium benefacere velle.

*Dominica
XXXVI.*

QVÆST. XCIX. *Quid sancit Deus in tertio præcepto?*

RESP. Ut non solum exsecrando^a, aut perierando^b, verum etiam temerè iurando^c, nomen Dei contumeliosè aut irreuerenter ne usurpemus: nèue tacendo aut conuiucendo, horrendis istis sceleribus communicemus^d. Sed sacrosancto Dei nomine non nisi summa cum religione & veneratione utamur^e, ut vera & constanti confessione^f, inuocatione^g, omnibus denique verbis & actionibus nostris ipse celebretur^h.

^a *Leu. 24. 15. 16.* ^b *Leu. 19. 12.* ^c *Matth. 5. 37. Iac. 5. 12.*
^d *Leuit. 5. 1. Prou. 29. 24.* ^e *Ierem. 4. 7. Ies. 45. 23.*
^f *Matth. 10. 32. Rom. 10. 9. 10.* ^g *Psal. 50. 15. 1. Tim. 2. 8.*
^h *Coloss. 3. 17. Rom. 2. 24. 1 Tim. 6. 1.*

QVÆST. C. *Estne igitur adeò graue peccatum iurando, aut dira imprecando, nomen Deitemerarie, ut Deus etiam iis succenseat, qui quantum in se est, illud non prohibent aut impediant?*

RESP. Certè grauissimum^a: Neque enim
 vllum

illum est peccatum maius, aut quod Deum grauius offendat, quàm sacri ipsius nominis contumelia. Quocirca etiam id scelus morte multari voluit⁶.

a *Prou. 22. 24. Leuit. 5. 1.* b *Leuit. 24. 16.*

EXPLICATIO.

In primo & secundo præcepto Deus formauit mentes & corda ad verum sui cultum: iam in tercio & quarto præcepto etiam format externa membra & actiones.

Dux sunt partes tertij præcepti: *prohibitio & comminatio*. Prohibetur vsus nominis diuini temerarius, & omnis abusus in quacunque re falsa, vana aut leui, quæ ad ignominiam, vel saltem non ad gloriam Dei spectat. *Nomen autem Dei* in scriptura significat

1. *Attributa Dei: Cur quæris nomen meum, quod est mirabile? Iehoua Deus patrum & vestrorum, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, misit me ad vos. Hoc nomen mihi est in æternum, & hoc memorabile meum in generatione & generationem. Dominus quasi vir pugnator, omnipotens nomen eius.* 2. *Ipsum Deum: Qui diligunt nomen tuum, he, & respiciam. Calicem salutis accipiam, & nomen Domini inuocabo. Psallite nomini Domini altissimi. Immolabitis, phasce domino Deo tuo de ouibus & de bobus in loco, quem elegerit dominus Deus tuus, & habitet nomen eius ibi. Cogita edificare templum nomini domini Dei mei.* 3. *Voluntatem siue mandatum Dei, idque vel patefactum & verum, vel ab hominibus effectum & simulatum: Quicumque non audierit verba mea, quæ loquetur propheta ille in nomine meo, ego requiram ab eo. Ego venio ad te in nomine Domini exercituum.* 4. *Cultum, fiduciam, inuocationem, celebrationem & professionem Dei: Omnes populi ambulabant, & nunc quing, in nomine domini Dei nostri in æternum & gloriâ. Baptizantes eos in nomine patris, & filij & spiritus sancti. Ego non solum sinceri, sed etiam mori paratus sum in iherusalem pro nomine domini iesu.*

Gen 32. 29.

Exod. 3. 15.

Exod. 15. 4.

Psal. 5. 21.

Psal. 116. 4.

Psal. 7. 18.

Deut. 16. 2.

1. Reg. 5. 5.

Deut. 18. 19

1. Sam. 17.

45.

Mich. 4. 5.

Matt. 28. 19

Act. 21. 13.

Assume-

Assumere nomen Dei, seu nominare vel usurpare non quidem Deus prohibet, sed vetat illud temerè, hoc est, leuiter, aut falsò vel contumeliosè usurpari. *Leuiter*, vt in quotidiano sermone, contra regulam Christi: *Sermo Vester sit, est, est, non, non.* Falsò, vt iniuramentis illicitis & periuriis. *Contumeliosè*, vt in exsecrationibus, blasphemis, & incantationibus, quibus opera diaboli nomine Dei palliantur. Sensus ergo est: *Non assumes nomen Dei tui temerè*, hoc est, non tantùm non peterabis, sed nec facies vllam mentionem nominis diuini non honorificam.

*Præceptum
affirma-
tiuum.*

Præceptum hoc negatiuum habet inclusum affirmatiuum. Sicut igitur prohibetur nominis diuini abusus: ita vice versa præcipitur legitimus & honorificus nominis diuini vsus, vt nimirum religiosè, piè, sanctè & honorificè nomine Dei vtamur, & in sermone nostro mentionem Dei & operum ac patefactionum eius non nisi honorificam & maiestate eius dignum faciamus. Proinde *finis huius tertij præcepti est*, vt Deo cultum immediatum externum, vera nominis ipsius confessione ac celebratione priuatim & publicè omnes deferamus.

*Finis tertij
præcepti.*

Comminatio idè est adiecta, vt ostendat Deus, hanc etiam obedientiæ partem ex iis esse, quarum violationem præcipuè detestetur, & punire velit. Cùm enim celebratio Dei sit vltimus & principalis finis, ad quem homo est conditus: meritò id Deus exigit à nobis seuerissimè, propter quod alia nobis præcipit: cumque summum bonum sit in homine Dei celebratio: consequitur summum malum esse, Deum afficere contumeliâ, ideoque summam pœnam huic peccato deberi, secundum dicta: *Quandoquidem Deum agnitum, non sit Deum glorificauerunt, propterea tradidit eos Deus in reprobam mentem.* Homo qui maledixerit Deo suo, portabit scelus suum: & qui contumeliâ affecerit nomen Iehoua, morte morietur.

Rom. 1. 21.

Leu. 24. 15.

Virtutes huius præcepti consistunt in legitima atque

aque honorifica nominis diuini vsurpatione: cuius
hae sunt partes.

I. PROPAGATIO VERAE DOCTRINAE de
Dei essentia, voluntate & operibus, non quidem illa,
quae sit publico officio docendi in ecclesia, & quarto
precepto sancitur, sed qua priuatim quisque suo lo-
co tenetur alios erudire, & ad veram Dei agnitionem
ac celebrationem adducere, secundum dicta: *Doces Deut. 4. 9.*
filios tuos, & filios filiorum. Adhortamini alij alios, & Deut. 31. 19.
adpescate singuli singulos. Et tu conuersus confirma fratres 1 The. 5. 11.
tui. Sermo Christi inhabitat in vobis copiose, cum omni Luc. 22. 32.
sapientia docendo & commonefaciendo vos mutuo psal. Col. 3. 16.
mi, hymnis & cantionibus spiritualibus.

Huic repugnati. *omissio siue neglectus occasionum &*
facultatis erudiendi alios, & veram doctrinam pro-
pagandi: Timens abij & occultauit talentum tuum in Mat. 25. 25.
terra, &c.

2. *Tadium seu fuga colloquiorum de Deo & rebus di-*
uinis. Longè est ab impiis salus, quia statuta tua non psal. 119.
inquirunt.

3. *Corruptela religionis & doctrinae caelestis, quibus*
falsa dogmata de Deo, & ipsius voluntate, & operi-
bus asseuerantur aut sparguntur: Falsum & ates & atici-
nantur eis in nomine meo. Ier. 14. 14.

II. PRAEDICATIO seu CELEBRATIO DEI,
quae est commemoratio proprietatum & operum di-
uinorum, coniuncta cum eorum approbatione &
admiratione coram ipso Deo, & coram creaturis,
eo fine, vt significemus approbationem nostram, &
reuerentiam erga Deum, vt Deus supra omnia e-
mineat, & nostra subiectio ostendatur: *Narrabo no. psal. 22. 23.*
mentum fratribus meis, in medio congregationis lau-
dabote. Iehoua dominus noster, quam admirabile est psal. 8. 1.
momentum in vniuersa terra. Laudent eum caeli & ter- psal. 62. 35.
ra, &c.

Huic contraria sunt: 1. *Contemptus & ommissio celebra-*
tionis Dei, & operum diuinorum: Non vt Deum glorifi- Rom. 1. 21.
cantur.

2. *Blasphemia, quae est de Deo pugnantia cum*
ipsum

Leu. 24. 16 ipsius natura & voluntate dicere, siue ex ignorantia, siue ex odio veritatis & ipsius Dei: *Quicumq; maledixerit, leuauit Deo suo, portabit iniquitatem suam.*

3. *Exsecratio seu imprecatio omnis*, qua impia de Deo dicuntur contra proximum, & Deus quasi car-nifex statuitur, ad exsequendam hominum vindi-
Exsecrari. ctæ cupiditatem. Est autem *exsecrari* alicui mala im-
 precari à Deo. Iniusta est omnis exsecratio vel im-
 precatio, quæ fit ex odio & vindicta priuata in per-
 niciem proximi, quia petitur, vt Deus sit exsecutor
 nostrorum affectuum, & prauarum cupiditatum.
Exsecra- Occurrunt in psalmis & alibi quædam exsecrationes
trones san- sanctorum aduersus hostes, sed hæ non simpliciter
ctorum in damnandæ sunt, quia magna ex parte sunt propheti-
Psalmis. cæ denunciationes pœnarum aduersus hostes nō re-
Exsecra- sipiscences. Earū exemplo licitæ aliquando esse pos-
ones quæ sunt exsecrationes, sed cum his conditionibus. 1. Si
de licita. mala imprece-mur iis, quibus Deus ea denunciat,
 nempe hostibus Dei. 2. in causa Dei, sine priuato odio
 & cupiditate vindictæ. 3. cum conditione, si sint insa-
 nabiles. 4. sic tamen, ne exitio eorum lætemur, sed
 tantum gloriæ Dei vindicationem & ecclesiæ libera-
 tionem expetamus.

III. CONFESSIO VERITATIS de Deo co-
 gnitæ, quæ est offensio nostræ sententiæ de Deo &
 eius voluntate, ex verbo Dei certò cognitæ, pro ra-
 tione officij nostri, ad illustrandam Dei gloriam, &
Rom. 10. 10. promouendam aliorum salutem: *Corde creditur adiu-*
1. Pet 3. 15. *sticiam, ore fit confessio ad salutem. Estote semper parati*
ad respondendam cuiuslibet petenti rationem eius spei, quæ
in vobis est, cum lenitate & reuerentia, &c.

Huic aduersatur 1. *Negatio Veritatis* siue senten-
 tiæ suæ de religione, propter metum odij, aut crucis,
 aut ignominie. Hæc est duplex. Alia est *vniversalis*
de fœdus à vera religione, quæ est, professionem veri-
 tatis certò vel dubitanter cognitæ & acceptæ abii-
 cere, destinato consilio, & toto affectu cordis repu-
 gnandi Deo, & sine dolore hanc abiectionem resu-
 giente, & sine vilo proposito obediendi Deo in ap-
 plican-

plicanda sibi promissione gratiæ, & agenda pœnitentia. Hæc est negatio reproborum & hypocritarum, de qua dicitur: *Ex nobis egressi sunt, quia ex nobis non erant. Nam si fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum. Ad tempus credunt, & tempore temptationis abscedunt.* Et si fiat post veritatem, certò agnitam, est peccatum in spiritum sanctum, ex quo nulli resipiscunt, ideo non remittitur, neque in hoc, neque in futuro seculo. Alia est *particularis negatio* infirmorum, quæ fit ex errore non affectato, aut ex metu crucis, manente in corde, inclinatione & dolore illam infirmitatem & negationem auersante, & aliquo proposito ex ea eluctandi & assentiendi atque obtemperandi Deo, applicandi sibi promissionem gratiæ & agendi pœnitentiam. In hanc labi possunt etiam electi & renati, sed ex ea eluctantur, & redeunt ad confessionem in hac vita: vt Petrus ter negat Christum ex infirmitate, sed resipiscit.

1. Ioh. 2. 19.

Luc. 5. 13.

2. *Disimulatio veritatis*, vbi gloria Dei & salus proximi confessionem postulat. Tum autem postulat, cum falsæ opiniones de Deo, de ipsius verbo, aut de ecclesia in animis nostro silentio confirmari videntur: aut ea manent occulta, quæ ad vindicandam Dei gloriam ab obrectationibus impiorum ad conuincendos pertinaces, & erudiendos dociles, vult Deus esse nota: aut silentium nos de approbatione malorum suspectos facit. Sic disimulabant veritatem parentes cæci, & primores illi, nolentes Christum confiteri metu Iudæorum, ne fierent *monachi*.

Ioh. 12. 43.

43.

743

3. *Abusus libertatis Christianæ*, seu scandalum datum in rebus adiaphoris, quod est, vsu adiaphororum errores in animis aduersariorum confirmare, aut eosa vera religione abalienare, aut exemplo ad mutationem cum mala conscientia coniunctam provocare, de quo prolixè agit apostolus Rom 14. 1. Corinth. 8. & 10.

4. *Omnia scandala in moribus*, cum videlicet illi, qui veram religionem profitentur, vitam flagitiosam

agunt, fidem quam verbis profitentur, factis negantes, & ecclesiam calumniis, Dei nomen blasphemis infidelium exponentes: *Deum profitentur se scire, sed*

Rom. 2. 24. factis negant qd, sine fide de Deo garrunt. *Dei nomen propter vos blasphematur inter gentes.* Vide Psal. 50. 17. Ies. 52. 5. 2 Tim. 3. 5.

5. *Confessio in tempestatibus*, qua sine gloriæ Dei illustratione, & salutis cuiusquam promotione, & sine vocationis siue officij faciendi necessitate irritatur vel derisio & exagitatio veritatis, vel sœcundia hostium aduersus pios. Hæc prohibetur à Christo: *Ne datur*

Matt. 7. 6. quod sanctum est, canibus, &c. & à Paulo *Hæreticum hominem post unam & alteram admonitionem reuocet, ut qui nonis euersum esse eum, qui sit eum modi, & peccare suo proprio iudicio condemnatum.*

Obiect. Petrus vult nos semper paratos esse ad respondendum omni petenti rationem eius spei, quæ in nobis est. Ergo nulla confessio potest esse in tempestatibus. *Resp.* Petrus iubet nos semper esse paratos, hoc est instructos & promptos ad respondendum de summa & fundamentis doctrinæ, & ad repellendas obtrusionem & calumnias, quibus deformatur doctrina euangelij ab aduersariis. Non autem iubet semper & apud quosvis omnia expromere aut profiteri, sed apud omnes rationem seu defensionem fidei nostræ postulantes, nempe discendi vel cognoscendi vel iudicandi causa: non autem apud deridentes aut conuiuantem; postquam doctrina satis exposita est & confirmata.

Matt. 26. 62. Sic ipse Christus, qui postquam satis confessus esset, & confirmasset suam doctrinam, pontificibus & Pilato

Matt. 27. lato respondere noluit.

14.

IV. GRATIARVM ACTIO, quæ est agnoscere & faceri, quæ & quanta beneficia à Deo accepimus, & ad quam obedientiam erga Deum pro illis obligati ad parendum sumus, ideoque velle illi ex animo obedientiam præstare, quoad possumus. De

Coloss. 3. 12. hac dicitur: *Quicquid egeritis sermone aut facto, in nomine Domini Iesu facite, gratias agentes Deo & patri per*

per eum. In omnibus gratias agite: hac enim est Vo- 1. The. 5. 18
luntas Dei per Christum Iesum erga Vos. Confitemini Do Pfal. 107. 1.
mino quoniam bonus: quoniam in seculum misericordia
eius.

Huic contraria est 1. omisso gratiarum actionis, quæ
vel rarò vel nunquam cogitat & celebrat beneficia
Dei, aut frigide & simulate, hoc est, ita vt non accen-
datur dilectio Dei, & desiderium præstandi gratitu-
dinem erga Deum: Deum cognouerunt, sed non vs Deum Rom. 1. 21.
glorificauerunt, neq; gratias egarunt.

2. Beneficiorum Dei negatio & extenuatio, vel se-
ipsum aut alios eorum autores fingere: Quid habes, 1. Cor. 4. 7.
quod non acceperis? quod si etiam acceperis, quid gloriaris,
vt qui non acceperis?

3. Neglectus donorum Dei, quando non ad gloriam
Dei: vel abusus, quando ad ignominiam Dei confe-
runtur: Serue male & cunctator, oportuit te committere Mat. 25. 26
pecuniam meam numulariis, &c.

V. ZELVS GLORIAE DEI, qui est ardens a-
mor Dei, & dolor propter contumeliam aut contem-
ptum Dei, & conatus suo loco hunc prohibendi: Pi- Num. 25. 9
nehas auertit furorem meum à filiis Israël, cum zelatus 1 Reg. 19. 18
est ipse zelum meum in medio eorum. Zelando zelatus
sum pro lehoua Deo exercituum. Derelinquant enim pa-
ctum tuum filij Israël. Et hoc zelo agit quaestio, cate-
chet. 110.

Zelo Dei repugnat in defectu lentitas, non curans
Dei gloriam, vel zelum dissimulans, quæ est, vel
non affici dolore propter contumeliam Dei, vel non
habere, vel non ostendere dictis & factis studium,
eam pro sui officij ratione prohibendi. In hoc vi-
tium incurrunt, qui non prohibent cum possint, de-
iurationes & blasphemias nominis diuini, quia non
ducuntur zelo gloriæ Dei. In excessu repugnat zelus
errans, quem Paulus vocat zelum Dei non secun- Rom. 10. 3.
dum scientiam: qui est irasci dictis aut factis, quibus
gloria Dei lædi falso existimatur. Hoc autem fit, cum
aut id, quod gloria Dei nō est, nec defendi debet, exi-
stimus esse gloriā Dei, ac defendere conamur: vel

id, quod non est gloriæ Dei læsio, nec debet depelli, acrius amur eius læsionem Dei, & depellere studemus. Item, cum vel gloria Dei aliter defenditur, quam defendi debet: vel cum gloriæ Dei læsio aliter propulsatur, quam propulsari debet.

VI. INVOCATIO seu PRECATIO, quæ est petitio à vero Deo illorum bonorum, quæ Deus à se peti iussit, profecta ex vero sensu necessitatis nostræ, & desiderio beneficentiæ diuinæ, facta in vera ad Deum conuersione, & fiducia promissionum diuinorum, propter mediatorem: *Confitemini Domino, inuocatenomen eius. Petite & dabitur vobis. Hæc est fiducia, quam apud Deum habemus: ipsum, si quid petierimus secundum voluntatem eius, nos audire.*

Huic repugnati. *Neglecta sine omisso inuocationis, quæ tanquam totius impietatis fons reprehenditur: Psal. 14. 4. Dominum non inuocant.*

2. *Inuocatio omnis illegitima*, in qua nimirum desideratur aliqua conditio ex iis, quæ ad legitimam inuocationem requiruntur: vt *inuocatio idololatrica*, quæ vel ad commentitia numina, vel ad creaturas dirigitur: vel exauditionem & præsentiam diuinam ad locum vel rem certam alligat sine verbo, hoc est, sine mandato & promissione diuina. Talis est *inuocatio Ethnicorum*, Turcarum, Iudæorum, & omnium, qui aliud nomen præter patrefactum Deum sibi fingunt: *Vos nescitis quid adoretis.* Item eorum, qui ad angelos vel mortuos sanctos inuocant in papatu, & his tribuunt honorem soli Deo debitum.

3. *Petitio earum rerum à Deo, quæ diuinæ voluntati ac legi repugnant: Petitis & non accipitis, eo quod male petitis, ut in voluptates vestras infumatis.*

4. *Batiologia*, seu preces conceptæ sine vero cordis affectu & desiderio diuinæ beneficentiæ, tantum verbis aut gestu corporis, vel sine vera poenitentia, sine fiducia exauditionis, sine subiectione voluntatis nostræ erga Deum, sine cogitatione diuinarum promissionum, sine fiducia solius mediatoris Christi, & agnitione indignitatis nostræ: *Precales ne sitis loqua-*

tes, & Ethnici. Putant enim fieri, & sua illa loquacitate exaudiantur. Cum extenderitis manus vestras, occultabo oculos meos a vobis: etiam cum multiplicabitis orationem, non exaudiam. Ne igitur existimet homo ille, se acceptum esse quicquam a Domino. Ies. 1. 35. Iac. 1. 6.

*Pro inuocatione sanctorum obiectiones
papistauri.*

Obiect. 1. Sancti propter virtutes & dona sua sunt venerandi cultu vel λατρείας vel δαλείας. Sed non cultu λατρείας. Hic enim soli Deo debetur, utpote tribuens ei, cui defertur, vniuersalem potentiam, prouidentiam & dominium. Ergo sanctis debetur δαλεία, hoc est talis veneratio, qua sanctos propter ipsorum sanctitatem veneremur. *Resp. 1.* negatur consequentia, quia in maiore non est sufficiens enumeratio. Nam præter cultum λατρείας & δαλείας, ut quidem illi distinguunt, alia est venerationis species sanctis cōueniens, nempe, agnitio & celebratio fidei, sanctitatis & donorum, quibus excelluerunt, obedientia doctrinæ, denique imitatio vitæ & pietatis ipsorum, de qua Augustinus: *Honorandi (inquit) sunt propter imitationem, non propter adorationem* Lib. de Gen. 1. 4. *Hæc veneratio debetur sanctis, quam nos nec viuis nec mortuis sanctis detrahimus, sed libenter tribuimus, iuxta præceptum apostoli: Memores estote dñi & vestrorum, qui loquuti sunt vobis sermonem Dei, quorum imitamini fidem, considerantes qui fuerint exitus conuersionis ipsorum.* Heb. 13. 7. *2.* Negatur maior, quia cultus λατρείας & δαλείας non est diuersus, sed vnus & idem, non sanctis vel creaturis vllis, sed soli Deo cōueniens, nempe, quòd intelligat & exaudiat quouis loco & tempore cogitationes, gemitus, & vota inuocantium, & eorum necessitatibus succurrat. Inuocantes exaudire, non nisi solus Deus potest: proindè soli Deo hic cultus tribui debet, quòd inuocantes exaudiat: Sicut & soli Christo hic honor conuenit, quòd propter ipsius meritum & intercessionem nobis à Deo detur remissio peccatorum, vita

æterna, & alia bona. Ad sanctos ergo non sine manifesto sacrilegio & idololatria transferri potest, siue δολείας siue λατρείας, siue quocunque alio nomine appelletur. [Est enim distinctio hæc admodum friuola:

Declaratio additur de distinctio- ne λατρείας cum λατρεύειν & δολεῖν, λατρός & δολῶ, λατρεία & δολεία tam in scriptura, quam in profanis scriptoribus promiscuè idem significant. De Deo dicitur: *23 δολείας. Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli serues λατρεύεις.* Et: *Non potestis Deo & mammona seruire, δολεῖν.* Item: *Ut seruiretis Deo viuo & vero: δολεῖν θεῷ* Luc. 16. 13. *ἑοικότες ἀληθείᾳ.* De Christo: *Qui eiusmodi sunt, Domino nostro Iesu Christo non seruiunt: & δολέουσιν.* Et Paulus passim se vocat δόλον θεῷ. In græco Bibliorum *Leu. 7. 21.* textu, opus seruile passim vocatur λατρεύειν. Suidas *Leu. 25. 28.* λατρεύειν scribit idem esse, quod mercede seruire. Val- *Leu. 35. 36.* la ostendit, λατρεύειν esse tam hominibus quam Deo *Vall. in c.* seruire, adducens locum ex Xenophonte, ubi maritus dicit, se vitâ paratum esse redimere, ne vxor cui- *4. Matth.* quam λατρεύειν seruiat. Et vicissim vxor dicit, se vitâ redimere velle, ne maritus δολέειν seruiat. Non magis igitur λατρεία & δολεία differunt, quam gladius & ensis.]

Obiect. 2. Quos Deus honorat, etiam nos debemus honorare. Sanctos Deus honorat: *Sedebitis super duodecim solia, &c.* Ergo etiam à nobis sunt honorandi *Mat. 19. 28* *Resp.* Concedimus de honore, quem Deus ipsis tribuit. In eo autem nusquam inuocatio numeratur, sed de hac dicitur: *Ego Iehoua, hoc est, nomen meum, & gloriam meam alicui non dabo, nec laudem meam idolis.* *Ies. 42. 8.*

Obiectio. 3. Sanctis exauditio arcanorum gemituum communicatur per gratiam, quam Deus habet per naturam. Ergo sunt inuocandi. *Respond.* Negatur antecedens. Deus enim proprietates illas, per quas vult à creaturis discerni, ut immensitatem, omnipotentiam, infinitam sapientiam, inspectionem cordium, ac proinde exauditionem inuocantium, & inuocationem, neque per naturam, neque per gratiam ulli creaturæ communicat: *Tu non sis solus cor omnium* *1. Reg. 18. 24* *1. Par. 6. 30* *hominum.*

Obiect.

Obiect. 4. Deus communicauit sanctis facultatem edendi miracula, quæ tamen proprietas est solius Dei. Ergo aliquas proprietates suas quibus à creaturis discernitur, sanctis communicat, ac proinde etiam notitiam, agnitionem, & affectum inuocantium. *Resp. 1.* Negatur consequentia à genere particulariter posito ad certam speciem. 2. Neque valet ratio: quia miraculorum dono præditi sunt sancti, pollent & affectum notitia. Non enim transfunditur in sanctos vis edendi miracula: neque propriè virtute, sed ut ministri, miracula faciunt sancti. Proinde dicuntur ea facere *per tuos uirgines* cum eos Deus tanquam ministros suæ præsentis, potentis, & voluntatis suæ signum ad miraculi effectum adhibet.

Obiect. 5. Prophetæ aliqui viderunt cogitationes & consilia aliorum, ut Abias cogitationes vxoris Ieroboamini, Elisæus regis Syriæ cogitationes: Petrus cogitationes Ananias & Sapphiræ. Ergo sanctis communicatur à Deo cordium cognitio. *Resp. 1.* Exempla pauca extraordinaria non constituunt regulam. 2. Sciebant illi hæc ex dono prophetiæ: nec tamen sciebant semper, sed tantum eo tempore, quod postulat utilitas ecclesiæ: nec ex aliqua sibi indita facultate intuendi corda & animos, sed ex reuelatione diuina: nec omnia, sed tantum ea, quæ ipsis Deus reuelare voluit. Hinc verò non sequitur, sanctos etiam post mortem dono prophetiæ præditos esse, cum eo non sit opus in vita æterna.

Obiect. 6. Angeli in celis lætantur de resipiscencia peccatorum. Ergo vident penitentiam in cordibus hominum, & desideria inuocantium. *Resp.* Malè colligitur causa ex effectu, qui potest ex aliis causis exsistere. Non enim necesse est, angelos penitentiam peccatorum scire per inspectionem cordium, cum possint eam vel ex effectibus & signis, vel ex diuina patefactione cognoscere.

Obiect. 7. Anima Epulonis ex inferno vidit in celo, & inuocauit Abrahamum, quæm & Abrahamus exaudiuit, & Epulo sciuit statum quinque fratrum in

hac vita. Ergo sancti in cœlo vident statum & vota versantium in terra, & sunt inuocandi. *Resp.* 1. Ex allegoriis & parabolis non possunt constitui dogmata. Esse autem allegoriam illam, qua Christus exprimere cogitationes, cruciatus & statum impiorum in pœnis voluerit, partes parabolæ ostendunt. 2. Et si hæc iragesta essent: tamen nihil probant, cum ex sermone eas preces accepisse, non autem cogitationes arcanas in spexisse dicatur Abraham.

Obiect. 8. Christus secundum humanam naturam cognoscit omnia. Ergo & sancti. *Resp.* Est dissimilitudo in exemplis. Mens humana Christi intelligit ac scit, aures atque oculi etiam ipsius corporales audiunt & vident omnia, quæcunque secundum naturam humanam vult mente vel sensibus externis percipere, propter vñionem personalem, id est, reuelante natura diuina, & propter officium mediatoris. Omnia verò sic etiam reuelari angelis & sanctis, quæ reuelantur intellectui humano Christi, ab ipsius diuinitate, è scriptura non potest probari.

Obiect. 9. In speculo Trinitatis relucet omnium rerum imagines. Sancti angeli & beati homines intuentur speculum diuinitatis, iuxta illud: *Angeli in cælis semper vident faciem patris mei, qui est in cælis.* Ergo vident omnia in speculo diuinitatis, quæ nos agimus, patimur, cogitamus, &c. *Resp.* 1. Maior incerta est, neque ex scriptura probatur. 2. Nec est firma minor. Nam *Deum nemo vidit vnquam.* 3. Et si angeli & sancti in cœlo illustri cognitione fruuntur: tamen non est fingendum, eos omnia naturaliter perspicere, quæcunque in Deo sunt. Sic enim ipsorum sapientia esset infinita, hoc est, æqualis diuinæ sapientiæ, quod absurdum, & scripturæ testimoniis est contrarium, cum angeli etiam dicantur ignorare diem iudicii. Constat autem Deum vnicuique tam in cœlo, quam in terra pro sua *condicio* patefacere, quantum vult.

Obiect. 10. Tanta est amicitia sanctorum cum Deo & Christo, vt negare illis non possit patefactionem
corum

eorum quæ petimus. *Resp.* A causa non sufficiente ad effectum non valet consequentia. Consistit enim hæc amicitia, quantumuis Deus sanctis non omnia pro libito, sed ea duntaxat patefaciat, quæ ipsos scite gloriæ suæ & felicitatis eorum interest.

Obiect. 11. Christus est mediator redemptionis: sancti sunt mediatores intercessionis. Ergo nihil derogatur Christo si sancti ut intercessores & deprecatores inuocentur. *Resp.* Distinctio hæc negatur: quia scriptura docet, Christum solum & vnicum mediatorem non tantum semel moriendo nos redemisse, sed etiam semper apparere pro nobis, & intercedere in conspectu patris. Est igitur ipse solus tam intercessionis quam redemptionis mediator.

Hebr. 5. 9.
Heb. 7. 27.
Ioh. 17. 9.
Rom. 8. 34.
Hebr. 7. 25.
Heb. 9. 24.
1. Ioh. 2. 2.

Obiect. 12. Christus est solus mediator virtute meriti & intercessionis propriæ: sancti verò sunt mediatores & intercessores ex virtute meriti & intercessionis Christi, hoc est, intercessio eorum pro nobis valet apud Deum propter Christi meritum & intercessionem. Ergo non transfertur ad ipsos, quod est Christi proprium. *Respond.* Christo & quæ sunt iniuriæ, qui hoc obiciunt. Non enim in antecedente est sufficiens enumeratio earum rationum, quibus Christi honor ad alios transfertur: quandoquidem non solum qui propria, sed etiam, qui Christi virtute nobis apud Deum mereri dicuntur bona, propter solius Christi meritum promissa, in Christi locum substituuntur. *Deinde* si placent & exaudiuntur preces sanctorum virtute meriti & intercessionis Christi: non possunt utique placere, & nobis aliquid impetrare propter suam sanctitatem & meritum; sicut tradunt papistæ: siquidem qui ipse indiget mediatore & intercessore, is non potest aliorum esse intercessor, etsi pro aliis orare possit. Destruunt igitur aduersarij suam ipsorum doctrinam.

Obiect. 13. Orantes pro nobis in vita cœlesti, sunt inuocandi. Sancti pro nobis orant in vita cœlesti. Ergo sunt inuocandi. *Respond.* Fallacia non causæ: quia precatio alicuius pro altero non est sufficiens

causa, propter quam sit inuocandus alius, qui pro nobis orat Libenter concedimus sanctos in cælo optare salutem militantis ecclesiæ in terra, & vota ipsorum exaudiri secundum consilium Dei: sed sanctos intelligere mala singulorum, & preces exaudire concedi non potest.

Ier. 15. 5.

Obiect. 14. Si steterint Moyses & Samuel coram me, non est anima mea ad populum hunc. Ergo sancti stant coram Deo & orant pro nobis. *Resp. 1.* Etiam toto concessio, tamen non sequitur. Ideo esse inuocandos, ut est ostensum. 2. Est prosopopœia introducens mortuos precantes, tanquam a thuc viuentes, qd. si Moyses & Samuel adhuc viuerent, & orarent pro isto populo impio, sicut viuentes orant pro suo populo, & exauditi fuerunt: non impetrarent ei gratiam & veniam. Similis locus est apud Ezechiellem, similiter explicandus.

Ezech. 14.

14.

2. Reg. 19.

34.

Obiect. 15. Dominus ait per Iesaiam: *Protegami ciuitatem hanc, & seruem eam propter me, & propter Dauidem seruum meum.* Ergo propter merita & intercessionem Dauidis & aliorum sanctorum post mortem Deus benefacit hominibus in terra. *Resp.* Non respectu meriti Dauidis, sed respectu promissionis de Messia ex Dauidis posteritate nascituro, promittitur vrbis protectio & liberatio. *Insp.* Liberatio vrbis ab obsidione Assyriorum etiam sine beneficio Messie fieri potuit. Ergo non promittitur propter Messiam, sed propter merita Dauidis. *Resp.* Errant, quicunque putant Christi beneficium tantum ad eas res pertinere aut promissiones, sine quibus præstitis non potuisset seruari promissio Dauidi facta. Omnia enim beneficia Dei, tam corporalia, quam spiritualia, tam ante, quam post Messiam exhibitum, tam sine quibus poterat, quam sine quibus non poterat promissio de ipso exhibendo impleri, præstantur ecclesiæ propter Christum. *Quotquot enim sunt promissiones Dei, in Christo sunt etiam & amen.*

Cor. 1. 30. 2.

Gen 42. 16.

Obiect. 16. Iacob dicit de filiis Ioseph: *Inuocetur nomen meum super eos: nomen quoque patris meorum Abraham,*

ham, Isaac. Ergo sanctos licet inuocare. *Resp.* Est Fallacia figuræ dictionis, quia phrasis hebraica non significat adorationem, sed adoptionem filiorum ut sit sensus: *Vocentur nomine meo*, vel denominentur à me, hoc est, dicantur mei filij non nepotes. Similis phrasis est apud Iesaiam: *Septem mulieres dicent Vni Viro: Tantummodo Vocetur nomen tuum super nos:* (id est, dicamur vxores tuæ: abs te denominemur,) *aufer oprobrium nostrum.* *Icf. 4.1.*

Obiect. 17. Eliphaz dicit Iobo: *Voca, quæso, an sit qui respondeat tibi, & ad quem sanctorum respicies?* Ergo *Iob. 5.1.* Iobus iubetur implorare opem alicuius sancti. *Resp.* Locus aperte aduersatur angelorum inuocationi. Dicit enim angelos adeò antecellere hominibus puritate, ut ne quidem respondeant vel appareant ab hominibus vocati.

Obiect. 18. Christus dicit: *Quatenus id fecistis Vni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.* Ergo inuocatio sanctorum est honor, qui ipsi Christo exhibetur. *Mat. 25.40.* *Respond.* Christus non loquitur de inuocatione sanctorum, sed de officiis dilectionis afflictis membris suis in hac vita exhibitis. Locus igitur nihil facit ad rem.

Obiect. 19. Respondit angelus Iehouæ & dixit: *Iehoua exercituum, quod & ego, tu non miseraberis Ierusalem, & urbem Iuda, quas spreuisti his septuaginta annis.* Ergo angeli orant in specie pro necessitatibus hominum, eoque sunt inuocandi. *Resp. 1.* Ex loco Zachariæ non potest ostendi, quod omnes angeli omnium necessitates intelligant. Calamitates autem Iudæorum non tantum angelis, sed etiam hominibus erant in conspectu. 2. Negatur consequentia ab angelis ad sanctos mortuos. Angelis enim mandata est cura ecclesiæ in hac vita. Inque in terris versantes vident nostras necessitates, quas non vident sancti quibus hoc officium non est commissum. 3. Ab angelorum precibus ad ipsorum inuocationem, non valet consequentia, ut supra est ostensum. *Zach. 1.12.* *2. Mach. 15.*

Obiect. 20. Iudas Machabeus in somno vidit Oniam *4.*
pon-

pontificem & Ieremiam prophetam orantes populo. Ergo sancti mortui orant pro nobis, & sunt inuocandi. *Respond.* Liber apocryphus nihil probat: & rursus negatur consequentia, à precibus sanctorum ad inuocationem ipsorum, quandoquidem non omnis qui orat pro nobis, continuò à nobis est inuocandus.

Bar. 3. 4.

Obiect. 21. Baruch dicit: *Audi quaso preces mortuorum Israël.* Ergo sancti pro nobis precantur, & sunt inuocandi. *Respond.* Baruch est apocryphus, & est fallacia figuræ dictionis. Mortui enim Israëlitz dicuntur non defuncti, sed viuentes & inuocantes Deum in hac vita, sed propter calamitates mortuis similes.

Ioh. 14. 6.

Additio.

Obiect. 22. Non licet sine intercessione ad principem irrumperere. Ergo multò minùs in Dei conspectum venire. *Respond.* Conceditur totum. Neque enim sine mediatore Christo ad Deum cuiquam accessus patet, sicut ipse dicit: *Nemo venit ad patrem nisi per me.* Præclare verò respondet Ambrosius in expositione epistolæ ad Romanos, sic scribens: *Solent quidam misera & ti excusatione dicentes, per iustos posse iri ad Deum, sicut per comites peruenitur ad regem. Age: nunquid tam demens est aliquis, & salutis suæ immemor, & honorificentiam regis & indicet comiti, cum hac de re, si quis etiam tractare fuerint inuenti, iure & res damnentur maiestatis? & isti non putant reos, qui honorem nominis Dei deferunt creatura, & relicto domino adorant conseruos, quasi sit aliquid plus quòd seruitur Deo. Nam & ideo ad regem per tribunos & comites itur, quia homo & itique rex, & nescit, quibus debeat rempublicam credere. Ad Deum autem, quem & itique non latet, omnium enim merita nouit, promerendum, suffragatore non est opus, sed mente deuota. Vbicunque enim talis locutus*

*Hom. 16. ex
& variis in*

Mat. locis.

fuerit, nihil respondebit, &c. Et Chrysostomus: *Mulier Chananaea non rogat Iacobum, non obsecrat Iohannem, neq; pergit ad Petrum, nec intendit apostolorum chorum, non quasi sit mediatorem: sed pro omnibus illi penitentiam accepit comitem, qua aduocati locum impleuit, & si adsum.*

ad summum fontem perrexit. Hactenus de sexta virtute, quæ fuit Inuocatio Dei.

7. *IURATIO LEGITIMA*, quæ est species inuocationis Dei, qua petitur, vt Deus sit testis animi iurantis, quod non velit in ea re, de qua iurat, fallere, & puniat iurantem si fallat, sancita à Deo vt sit vinculum veritatis inter homines, & testimonium quod Deus sit author & defensor veritatis.

Huic contraria est: 1. *Iuramenti legitimi recusatio*, quando quis detrectat iuramentum, quod gloria Dei & salus proximi postulat: *Omnis controuersia finis est* Heb. 6.16. *iusiurandum ad confirmationem adhibitum.*

2. *Periurium*, quando quis sciens & volens per iuramentum fallit, vel legitimum non seruat. *Peierare* enim est vel rem falsam iurare, puta, te non esse reum exdis, cum interfeceris: vel rem licite iuratam non præstare.

3. *Iuramentum idololatricum*, quod non per solum verum Deum iuratur.

4. *Iuramentum de re illicita*, quale erat iuramentum Herodis.

Mat. 14.9.

5. *Iuramentum temerarium*, ex leuitate, hoc est, nulla necessitate, aut nulla graui de causa datum. Et de hoc loquuntur dicta iuramentum prohibentia Matth. 5. & 23. & Jacob 5. Sed doctrina de iuramento duabus quæstionibus seqq. fusiùs explicatur.

QVÆST. CI. *Potestne quis etiam pie per nomen Domini Dei iurare?* XXXVII.

RESP. Potest, cum vel magistratus id exigit, vel alioqui necessitas, hoc pacto fidem firmari, & veritatem stabiliri postulat: quod & gloria Dei illustretur, & aliorum saluti consulatur. Nam eius generis iusiurandum verbo Dei sancitur *a*, ideoque etiam à sanctis in veteri & nouo fœdere, rectè est vsurpatum *b*.

a Deut.

a Deut. 6. 13. & 10. 20. Ies. 48. 1. Heb. 6. 16. b Genes. 21. 24.
 & 31. 53. Ies. 9. 15. 1. Sam. 24. 22. 2. Sam. 3. 35. 1. Reg. 1.
 29. Rom. 1. 9. & 9. 1. 2. Cor. 1. 23.

QVÆST. CII. *Estne licitum iurare per sanctos,
 aut alias creaturas?*

RESP. Non: Nam legitimum iuramentum est
 inuocatio Dei, quâ petitur, vt is tanquam
 vnicus cordium inspector, testimonium det
 veritati & iurantem puniat, si sciens fallat.
 Porrò hic honos nulli creaturæ conuenit.

a 2. Cor. 1. 23. Rom. 9. 1. b Matth. 5. 34. 35. 36. Iac. 5. 12.

EXPLICATIO.

His duabus quæst. fusiùs explicatur doctrina de
 iuramento.

De iuramento.

De iuramento præcipuè quætitur.

- I. *Quid sit iuramentum.*
- II. *Per quem sit iurandum.*
- III. *Licetne Christiano iurare.*
- IV. *De quibus rebus sit iurandum.*
- V. *An omnia iuramenta sint seruanda.*

Tria postrema ad quæst. c i. pertinent, duo priora
 ad quæst. c ii.

I. *Quid sit iuramentum?*

Iuramentũ sæpè pro toto cultu Dei in scriptura vsur-
Deu. 10. 20. patur, vt: Per nomen eius iurabis in die illa erunt quinq;
Ies. 19. 18. ciuitates in terra Egypti, loquentes lingua Canaan, & iu-
Ies. 45. 23. rates per Iehouam exercituum. Nisi curuabitur omne genu,
per me iurabit omnis lingua. Et de cultu noui testamē-
Ies. 65. 16. ti: Qui benedicet se in terra, benedicet sese in Deo Veraci:
Ier. 12. 16. & qui iurabit in terra, iurabit in Deo Veraci. Si iurau-
erint per nomē meũ, adificabuntur in medio populi mei, &c.
Causa est, quia per quem iuramus, cū profitemur nos
pro Deo habere. Propriè vero iuramentũ est inuocatio
Iuramentum quid.
Dei, quâ petitur, vt is tanquã vnico cordium inspector,
1. Cor. 1. 23. testimonium det veritati, & iurantem puniat, si sciens
fallat. Sic definit catechesis, & desumpta est definitio
ex for.

ex formula iuramenti. qua vtitur apostolus: *Ego Verò sedem inuoco Deum in animam meam, me idcirco nondum venisse Corinthum, & vobis parcam.*

Testimonium dei nempe seruando iurantem & benefaciendo ei, si rectè iuret: puniendo autem, & destruendo eum, si sciens mentiatur. Sancitum enim est iuramentum à Deo vt sit vinculum veritatis inter homines, & testimonium, quòd Deus sit author & defensor veritatis.

II. Per quem sit iurandum?

Per nomen solius veri Dei est iurandum. 1. quia *Deus. 10. 20* Deus sic præcepit, vt per se solum iuretur: sicut solus ipse iurandus est & colendus: *Iehouam Deum tuum Exod. 23. 17* timebis, illum coles, illi adharebis, & per nomen eius iurabis. 2. Deus diserte vetat, ne per nomen aliud iuremus: *Per nomen extraneum Deorum non iurabis.* 3. Deus sibi soli inuocationis cultum vult tribui: & damnare eos, qui in iuramentis creaturas cum Deo coniungunt. Est autem iuramentum inuocationis Dei species, vt ex definitione patet. 4. Iuramentum tribuit ei, per quem iuratur, inspectionem cordium, omniscientiam, omnipræsentiam, &c. Et quidem requiritur immensa sapientia, & cordium inspectio in eo, per quem iuratur, quia in iuramentis agitur non de rebus manifestis, de quibus constat, sed de arcanis, incertis, & de quibus, an homines fallant, potest iudicare tantum is, qui est cordium inspector. *Ioh. 2. 29.* Solus autem Deus est *incedens & egressus*, omniscius, & *1. Cor. 2. 17,* omnipræsens. Hinc probatur Christum esse verum Deum, & per eum etiam iurandum esse. *Ipse enim scit omnia, & nouit quid sit in homine.* Sic etiam *Spiritus sanctus scrutatur omnia.* 5. Per quem iuratur, ei debetur executio pœnæ & omnipotentia, qua nimirum defendat veritatem, & puniat periuros. At solus Deus est omnipotens, & pœnæ executor: *Nolite metuere eos, qui trucidant corpus, animam autem non possunt trucidare: sed time te potius eum, qui potest & corpus & animam perdere in gehennam.* Homines autem non possunt executores esse periurij, quia falsò iurantes effugi-

effugiunt hominum iudicia, vel quia homines non sunt *αὐτοκράτορες*, vt videant, an fallant iurantes nec ne, vel quia petiuri sunt potentiores, quàm vt ab hominibus ad pœnam trahi possint. Iurandum igitur est non nisi per nomen solius Dei.

Hinc sequitur iuramenta per sanctos, & alias creaturas esse idololatrica, & à Deo prohibita.

Gen. 42. 25.

Obiect. Atqui Iosephus iurauit per salutem seu vitam Pharaonis. Ergo etiam per homines & creaturas licet iurare. *Resp.* Aliqui concedunt, Iosephum peccasse iurantem Ethnicorum more, qui per reges solebant iurare: vt celaret fratres, quis esset. Sed possumus aliter respondere, & dicere verba eius non fuisse iuramentum propriè, sed vehementem duntaxat asseuerationem, vt sit sententia: *quàm verè viuit seu saluus est Pharaon, aut ego eum saluum esse volo, tam verè hac dico.* Eadem est ratio similibus asseuerationum:

1. Sam. 12.

26.

1. Sam. 17.

56.

1. Sam. 20. 3

1. Sam. 25.

26.

vt Hannæ: *Viuit anima tua (scilicet Eli) Abneri: Viuit anima tua rex (Saul) sinou.* Dauidis: *Viuit lehona & Viuit anima tua, (Ionatha) Viuit lehona, & Viuit anima tua (Dauidis)* Sunt enim hæ locutiones non propriè iuramenta, sed asseuerationes euidentiæ seu vehementiæ causa adhibitiæ, cum collatione alicuius rei certæ & manifestæ, vt sententia earum sit, ea, quæ asseuerantur, tam esse certa, quàm est certum, eum, quem nominat asseuerans, viuere.

III. Liceatne Christianis iurare?

Quod liceat piè per nomen Dei iurare, magistratu nimirum id exigente, vel alioqui necessitate flagitante, quatuor argumentis hîc probatur.

1. Vt gloria Dei illustretur. Veritas enim & patentia eius est Deo gloriosa.

2. Vt aliorum saluti consulatur: quia salus nostra in veritate, præsertim in illa cœlesti consistit.

Deut. 6. 13.

Deut. 10. 20.

3. Quia legitimum iusiurandum verbo Dei sancitur.

4. Quia

4. Quia à sanctis rectè est usurpatum.

Deut. 6. 13.

Anabaptistæ excipiant, olim quidem in veteri testamento sub lege patribus licuisse, in nouo autem testamento nobis prohibitum esse iurare. Idèd rationibus superioribus etiam addendæ sunt hæ, quibus diuersum probatur.

5. Christus dicit: *Non Veni soluere legem sed imple-* *Mat. 5. 17.*

re. Loquitur autem de lege morali, ad quam iuramentum pertinet. Non ergo sublatum est à Christo iusiurandum.

6. Cultus Dei moralis est perpetuus. Iuramentum legitimum est cultus moralis, quia est inuocatio Dei. Est ergo perpetuum.

7. Prophetæ describentes cultum nouæ ecclesiæ, vocant iuramentum per nomen Dei. *Qui iurabit in se. 65. 16.*
terra iurabit in vno Deo. Ergo licet nouæ ecclesiæ iurare per nomen veri Dei.

8. A fine iuramenti. Confirmatio fidei & veritatis, & decisio litium reipublicæ & ecclesiæ est vtilis, licita, necessaria, Deoque gloriosa. Iuramentum est confirmatio fidei & veritatis, & decisio litium: *Omnia Exo. 22. 21.*
controversie sias est iusiurandum ad confirmationem adhibiturum. Ergo iusiurandum Christianis non tantum est licitum, sed etiam necessarium.

9. Ab exemplis Christi & sanctorum in nouo testamento. Christus ipse non semel, sed sæpius vusus est iurandi formula ad confirmationem suæ doctrinæ: *Amen amen dico vobis, &c.* & Paulus; *Testis est Mat. 5. 18.*
mihi Deus, cui seruo spiritu meo in euangelio filij eius, Rom. 1. 9.
quod, &c. Ego vero testem Deum iuraco, in animam 2. Cor. 1. 13.
meam, me idcirco nondum venisse. Veritatem dico per Rom. 2. 1.
Christum, non mentior, at testante mihi simul conficite mea per spiritum sanctum. Testis est mihi Deus, quod Phil. 2.
propter se amemus vos. Vos testes estis & Deus quomodo sum 1. The. 2. 10
dile & iuste & inculpate vobiscum, qui testis, & veri-
mus. Hæc & similia argumenta & exempla demonstrant, etiam in nouo fœdere legitimè iurare Christianis concessum esse.

Mat. 5. 34.

Anabaptistæ obliuiscunt dictum Christi: Ego Verò dico vobis, ne iuretis omnino, neque per cælum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum est pedum eius: neque per hierosolimam, quia urbs est magni regis: neque per caput tuum iures, qui non potest & num capillum album vel nigrum facere. Est autem sermo Vester etiam, etiam, non, non: quod supra hæc.

• Luc. 5. 20.

dundat, amalo est. Et Iacobi: Ante omnia fratres mei ne iurate, neque per cælum, neque per terram, neque aliud & illud iusiurandum: sit autem Vestrum est est: & non non, ne in condemnationem incidatis. Respond.

Verum his dictis non prohiberi omnia, sed tantum temeraria & non necessaria iuramenta certum est, tum ex aliorum locorum & exemplorum veteris ac noui testamenti collatione, tum præcipue ex scopo Christi, qui veram legis sententiam à corruptelis ibi vindicans, & hypocritarum phariseorum taxans docet, tertio præcepto decalogi non tantum damnari per iuriam, sed etiam iuramenta non necessaria & temeraria, eaque non tantum directa, in quibus nomen Dei exprimitur, sed etiam indirecta, in quibus creaturis nominatis Dei non en dissimulatum intelligitur: cuiusmodi vulgo in quotidiano sermone tunc erant vsitata. Hypocritæ enim obliquas iurandi formulas per templum, per altare, per cælum, &c. excusabant, quasi sic iurantes nomen Dei non profanarent, modò Deum non nominarent, nec fierent periuri, etiam si fidem indirecta iurandi formula daram fallerent. At Christus ostendit, etiam tunc iurari per nomen Dei, cum cælum & terra nominatur, quia nulla est pars mundi vel creatura, cui non insculperit Deus gloriæ suæ notam. Et cum per cælum & terram iuratur, ipsius opificis intuitu, non in creaturis substituit iurandi religio, sed Deus ipse solus adue catur in testem, productis in medium gloriæ eius symbolis. Neque enim Deus hæret in verbis, sed mentem iurantis spectat, nec tam in syllabis, quam in sententiis honor & contumelia nominis

minis diuini consistit, quemadmodum Christus hoc ipsum disertis verbis docet Matth. 23. quæ cum hoc loco nunc explicato conferenda sunt: Eadem est la-
Matth. 23.
 16. 17. &c.
 cobimens & sententia.

Instant. 1. Christus dicit: *Nō iuretis omnino*: & Iacobus: *Neque aliud & illud iuramentum*. Ergo omne iuramentum Christianis prohibetur. *Respond.* Fallacia est compositionis. Particula *omnino* non refertur ad verbum iurandi, sed ad varias formulas temerarij iuramenti, quas pharisæi fingebant esse licitas, quasi dicat, falsò vel temerè *nō iuretis omnino neque directè neque indirectè*. Sic Iacobus: *Nullum aliud iuramentum iuretis*, nempe temerarium vel falsum, cuius aliquot speciebus enumeratis, similes omnes prohiberi indicat. Alioqui Christus ipse contra suum præceptum peccasset, cum hic dicit: *Sermo & æter sit, est est, non non*: & tamen alibi sæpè in sermone & doctrina sua grauissima hac asseueratione vtitur: *Amen amen dico vobis*: Iacobus damnaret Paulum, qui iureiurando inuocauit Deum testem in animam suam: Et spiritus sanctus secum pugnaret, per Iacobum damnans, per alium apostolum commendans iusiurandum, tanquam remedium vtile & necessarium societati humanæ finiendis liubus & controuersis, sine quibus vita humana in ista fragilitate esse non potest.

Instant. 2. Concessionibus & exempla iuramenti in scriptura pertinent ad iuramenta publica, hoc est, quæ publico nomine exiguntur vel dantur. Saltem ergo priuata iuramenta, quæ priuati priuatis præstant, omnino sunt prohibita.

Respond. 1. Negatur antecedens, quia restrictio illa non modò non reperitur in concessionibus
Ies. 65. 16.
 & exemplis scripturæ, sed ne quidem locum habet, *Ier. 4. 2.*
 quod inspectio locorum ostendit. 2. Exempla pri-
Ezech. 6. 11

Gen. 31. 53. uati iuramenti manifesta sunt Iacobi & Labanis,
Ruth. 3. 13. Booz, Abdiz, Abigaëlis & Davidis. 3. Idem probatur ex fine iuramenti.

Finit enim iuramenti, scilicet confirmatio fidei & veritatis, ac decisio litium ad omnes Christianos, etiam priuatos spectat: proinde ipsum quoq; iuramentum, quo fidem & veritatem confirmamus.

IV. De quibus rebus sit iurandum, seu qua iuramenta sint licita, quæ illicita?

Iuramenta *licita* tantum ea sunt, quæ non pugnant cum verbo Dei, & quæ suscipiuntur de rebus *veris, certo cognitis, licitis, possibilibus & gratis, necessariis, utilibus, dignis* tali ac tanta confirmatione, hoc est, confirmationem per iuramentum propter gloriam Dei aut salutem proximi postulantes. De his igitur solis est iurandum. *illicita* verò sunt, quæ cum verbo Dei pugnant, & sunt de rebus *vel falsis, vel incertis, vel illicitis, vel impossibilibus, vel leuibus aut futilibus*. De talibus igitur non est iurandum. Qui enim iurat de rebus *falsis*, facit Deum testem mendacij: qui de *incertis*, iurat mala conscientia, & cum Dei contemptu, cum audeat eum testem facere eius, quod nescit, an sit veritas vel mendacium: & qui sic iurat, ei perinde est, siue veritatis, siue mendacij testem Deum constituat: & simul petit, vt Deus vel testimonium det mendacio, vel si non velit haberi testis mendacij, ipse iurancem puniat. Qui de *illicitis* iurat faciat Deum fauorem & approbatorem illius, quod lege prohibuit, atque ita facit Deum sibi contradicentem: quia petit, vt Deus ipsum puniat, si faciat, quod præcipit, vel si non faciat, quod prohibuit. Præterea qui sic iurat, aut habet propositum faciendi contra Dei mandatum, aut si non iurat serio, allegat Deum testem mendacij. Qui iurat de *impossibilibus*, is vel insanit, vel Deum & homines ludificat, cum non possit habere serium propositum faciendi id, quod

quod iurat, vel hypocriticè iurat de mēdacio, nempe se facturum id, quod nec vult nec potest. Denique qui *leuiter* iurat, non pręstat reuerēciam Deo, & qui *facile* iurat, *facile* perierat. Principalis autem causa iuramenti debet esse 1. gloria Dei. 2. salus proximi privata & publica.

Obiect. De incertis non est iurandum. Futura contingentia, qualia sunt ea, quę facturos se promittunt homines, sunt incerta. Ergo de futuris se pręstandis à nobis non est iurandum. *Respond.* In futuris non iuratur, nec est iurandum de euentu, qui non est in nostra potestate, sed de voluntate nostra pręsenti, id quod iustum & licitum est, siue nunc, siue in posterum faciendi & de obligatione ad id faciendum pręsenti & futura, de qua vnusquisque certus esse potest & debet. Et sic iurauerunt Abraham, Isaac, Abimelech, David, Ionathan, Booz, &c. obligantes se ad officiā in posterum pręstanda.

V. *An omnia iuramenta sint seruanda?*

Iuramenta rectè concepta *de rebus licitis, Veris, certis, grauibz & possibilibz*, necessariò sunt seruanda. Si enim cognoueris, & testatus fueris, te iussè obligari ad seruanda ea, quę iurasti, & Deum testem appellasti, si sciens & volens fidem fallis, obligationem iustam violas, & redderis periurus. Iuramenta autem de rebus *illicitis* facta siue per errorem, siue per infirmitatem contra conscientiam, non sunt seruanda, sed retractanda & corrigenda poenitentiam agendo, & à malo proposito desistendo. non autem in eo persistendo, & illud exsequendo: *Contentus in oculis iehoua reprobis, qui iurauit in malo. Psal. 15. 6.* Nam qui seruac iuramentum illicitum, bis peccat: semel malè iurando, & iterum malè iuratum seruando: & iuxta regulam, *quod male iuratur, peius seruatur.* Quę enim Deus promittit, *Bbb 3* hiber,

hibet, ea nec iurata vult seruari, & quæ verat promittere vel iurare, ea tantò magis facere prohibet, quantò facere, quàm promittere, est grauius.

Qui igitur seruat id, quod malè iurauit, peccatum peccato cumulat: vt Herodes interficiens Ioannem baptistam pretextu iurandi: item seruantes vota monastica, quibus iurant idololatriam & impium cœlibatum.

Obiect. 1. Qui iurat se facturum aliquid quod potest, nec seruat, is Deum constituit testem mendacij. At qui iurat se facturum eadē, iurat quod potest. Ergo qui iurat se facturum eadē, nec facit, constituit Deum testem mendacij. Non debet autem Deus constitui testis mendacij. Ergo iurata eadē debet perfici. *Respond.* ad maiorem quæ vera est, de re possibili licita: de possibili illicita est falsa. Illicitum enim non seruatum minimè facit Deum testem mendacij: quandoquidem mali retractatio bona est, vt retractatio iuramenti Davidis, quo iurauerat se Nabalem perditurum cum familia, &c.

1. Sam. 25.

Obiect. 2. Seruatum est Gibeonitis iuramentum illicitum de pace contra mandatum Domini. Licet igitur iurandum de rebus illicitis seruari. *Respond. 1.* Negatur fuisse illicitum. Mandato enim Dei non excluderentur à pace, si qui ex gentibus, quas Deus deleri iusserat, pacem peterent, & ad religionem Israëliticam accederent, quod fecerunt Gibeonitæ. *2. Est fallacia non causa.* Israëlites seruauerunt hoc iuramentum, non quòd asstringerentur (decepti enim iurauerant) sed 1. propter scandalum vitandum, quo deformari poterat nomen Dei apud Ethnicos, si non seruassent: 2. quia etiam sine iuramento pacem petentes, & religionem accipientes licitum ac iustum erat seruire.

Ex his quæ de seruando legitimo iuramento dicuntur,

Ha sunt, facile responderetur ad quaestionem: Ad iuramenta extorta sint seruanda. Sunt seruanda, si non continent aliquid, quod sit illicitum, aut si habent conditiones supra positas etiam si sint nobis inutilia aut detrimentosa. Ad impia vero iuranda nemo debet adigi, nec extorqueri quidem debent ullis tormentis impia iuramenta, sed potius est moriendum. Si quæ tamen impia iuramenta facta sint ex metu, vel infirmitate, contra conscientiam, illa non obligant, & sunt retractanda, quia quod impium est actus, est & impium iuramentum neque peccatum peccato est cumulandum. Extorta autem iuramenta, sed non impia de rebus nimirum licitis & possibilibus, etiam si difficilibus aut damnosis, sunt seruanda. Si verò post impossibilitas accedit, non obligant. Si non accedit, seruanda sunt, ut grauius malum euitetur, qui minus malum tenetis lege diuina eligere. Si iustum est facere, quod coactus promissisti, iustum est etiam iuramento te id facturum promittere. Nam quod facere licet, hoc licet etiam promittere iuramento præstandum, ut, in latronem incidens, cogitur iuramento promittere summam pecuniæ, & insuper silentium, pro vitæ redemptione. Hic non tantum ei licet, sed etiam debet (si possit præstare) latroni utrumque iurare, & iuratum seruare, ut vitam redimat. Quod enim licet iurare, etiam licet facere: & contrà.

quod impium est
actus, est & im-
piu iuramentum.

Obiect. Quod est damnosum reipublicæ, non est iurandum, iuratum non est seruandum. Iurare latroni silentium, est damnosum reipublicæ. Ergo latroni silentium non est iurandum, iuratum non est seruandum. *Respond.* 1. ad maiorem: quod damnosum est reipublicæ non est promittendum, scilicet si possumus id facere sine periculo vitæ nostræ: deinde si eo ipso temporis articulo quo quis in tali vitæ discrimine constitutus est, non propriæ salutis potius sit consulendum, quam tale iudicium faciendum. 2. Negatur minor, quia reipublicæ potius est utile silentium latroni promittere, promissum.

missumque seruare. Ipse enim qui silentium latroni iuramento promisit, hac ratione seruatur. Interest autem reipublicæ, ut ciuis seruaret. Quòd si latroni necem minitanti silentium non iuraret, nec sibi nec reipublicæ consuleret. Silentium igitur latroni iurando promittere cùm sit minus malum reipublicæ, quàm ciuem trucidari, potius est eligendum.

*Dominica
XXXVIII.*

QVÆST. CIII. *Quid præcipit Deus in quarto præcepto?*

RESP. Primum, ut miniisterium Euangelij & scholæ conseruentur^a: utque ego cùm aliis, tùm præcipuè festis diebus, studiose cœtus diuinos frequentem^b, verbum Dei diligenter audiam^c, utar Sacramentis^d, precibus publicis meas quoque preces adiungam^e, pro facultatibus aliquid conferam in pauperes^f.

Deindè, ut in omni vita à prauis actionibus vacem, Domino concedens, ut per spiritum sanctum in me suum opus faciat, atque ita sempiternum illud sabbathum in hac vita exordiar^g.

^a Tit. 1.5. Tim. 3.14. 1. Cor. 9.13. 14. 2. Timoth. 2. & 3.15.

^b Psal. 40. 10. 11. & 68. 27. Act. 2. 42. ^c 1. Timoth. 4. 13. 1. Corin. 14. 29. ^d 1. Corin. 11. 33. ^e 1. ad Timoth. 1. 11. 1. Corin. 14. 16. ^f 1. Corin. 16. 2. ^g le. 16. 23.

EXPLICATIO.

Huius præcepti quarti duæ sunt partes: præceptum & ratio præcepti. Præceptum est: *memento ut diem*

diem sabbathi sanctifices: & in eo non facies & illum opus,
 &c. Huius rursus duz sunt partes. *Una moralis* &
 perpetua, vt sanctificetur sabbathum: *altera ceremoni-*
 alis & temporaria, vt sanctificetur septimus dies.

Priorem partem esse moralem & perpetuam, patet
 ex fine & ex causis præcepti perpetuis. *Finis præ-*
 cepti est publica Dei celebratio, in ecclesia, seu conser- *Finis præ-*
 uatio & vsus ministerij ecclesiastici perpetuus. Vult *cepti.*
 enim Deus omnibus temporibus esse aliquod publi-
 cum ecclesię ministerium, & congressus fidelium, in
 quibus sonet vera doctrina de Deo: 1. vt ipse publicè *Causa in-*
 in mundo celebretur: 2. vt pietas & fides electorum *stitutio mi-*
 publicis exercitiis excitetur & foueatur: 3. vt homi- *nisterij ec-*
 nes sese mutuo in fide & discant, & alij alios ad pie- *clesiasticę.*
 tatem prouocent: 4. vt consensus in doctrina eccle-
 się & cultu Dei seruetur: 5. vt denique ecclesia in
 mundo sit conspicua, & à reliqua hominum multitu-
 dine discernatur. *Hæ causę* cum non ad certum ali-
 quod tempus, sed ad omnia ecclesię & mundi tem-
 pora pertineant: sequitur Deum semper velle mini-
 sterium ecclesię conseruari, & vsum eius frequenta-
 ri: ac proinde genus huius præcepti, seu partem eius
 moralem ab initio mundi vsque ad finem omnes ho-
 mines obligare, vt nimirum aliquod sabbathum ser-
 uent, hoc est, aliquod tempus tribuant concionibus
 & precationibus publicis, & administrationi sacra-
 mentorum.

Alteram partem esse ceremonialem non perpe-
 tuam, patet: quia sabbathum septimi diei, à Deo in
 legis promulgatione destinatum erat obseruationi
 cultus Mosaiici seu ceremoniarum Leuiticarum, ac
 datum Iudæis in sacramentum, hoc est, typum san-
 ctificationis ecclesię per Messiam venturum, sicut
 dicitur: *Sabbathum meum custodietis, quia signum est* Exod. 31. 13
inter me & vos, & sciat is, quod ego sim Iehoua sancti-
ficans vos. Sabbatha mea dedi eis, & essent in signum
inter me & ipsos, & sciant, quod sim Iehoua, qui sancti-
fico ipsos. Per aduentum igitur Messię, vnā cum aliis *Ezech. 40.*
ceremoniis ac typis, etiam sabbathum septimi diei est.

est impletum, & abrogatum. Hæc breuiter de præcepto

Ratio præcepti est: *Nam sex diebus fecit Deus cælum & terram, &c.* Summa est ab exemplo Dei quiescentis die septimo à creatione, post sex dierum operationem. Pertinet ergo propriè ad circumstantiâ septimi diei, seu ad partem præcepti & remotionalem. *Imitatio* tamen quietis ad quam nos Deus inuitat, non tantùm est & remotionalis ad Iudæos spectans, sed etiam moralis seu spiritualis per & remotionalem significata, ad omnes homines pertinens.

Cæterùm, quòd præceptum ipsum cum ratione plenius intelligatur, verba vtriusque paucis explicanda sunt. Postea locos huc pertinentes, de sabbatho, de ministerio ecclesiastico, & de cæremoniis compendio explicabimus.

Memento ut diem sabbathi sanctifices] Quid & quod duplex sit sabbathum, postea dicitur. Cum emphasi, quasi de re seuerissimè præcepta dicit: *memento ut sanctifices*, quasi dicat, magna cura & religione obserues: & alibi iubet capitali supplicio affici eum, qui sabbathum violauerat.

Nu. 15. 35.

Causæ seueritatis præcepti.

Causa tam seueri præcepti erant 1. Quia violatio sabbathi erat totius cultus diuini violatio. Neglectus enim ministerij ecclesiastici, doctrinam & cultum Dei faciliè corrumpit. 2. Quia tam seuera sabbathi typici exactione, magnitudinem & necessitatem rei significat, hoc est, sabbathi spiritualis Deus indicare voluit. 3. Quia sabbathum externum subferuire vult inchoando & perficiendo in nobis sabbatho spirituali.

Sanctifices] Sanctificare sabbathum non est otio ignauo diem conterere, sed vitare peccata, & opera sancta sabbatho peragere. Aliiter Deus, aliter homines sabbathum sanctificare dicuntur. Deus dicitur sabbathum sanctificare, quia illud cultui diuino destinat: Homines illud sanctificare dicuntur, quando illud in usum à Deo destinatum referunt.

Sex diebus operaberis] ex dies laboribus, septimum cultui

cultui diuino attribuit: non quòd velit aliis diebus cultum Dei & rerum diuinarum meditationem omitteri, sed 1. vt sabbatho non priuatus tantum, vt a his temporibus, sed etiam publicus in ecclesia cultus Dei exerceatur. 2. vt cultui diuino tam priuato quàm publico tunc cedant labores alij, quos pro sua vocatione aliis diebus quisque exercet.

Non facies vllum opus] Prohibet Deus sabbatho facere opera non quævis, sed tantum *seruilia*, h. e. impediencia cultum Dei, & vsum ministerij: quæ declaratio expressè est addita alibi: *Nullum opus seruile* *Leu. 23. 6.* *facite, &c.* Opera verò, quæ sabbathi vsum non impediunt, sed potius illustant & confirmant, qualia sunt opera ad cultum Dei, siue ad cæremonias sacras, siue ad dilectionem proximi, & ad suæ vel alienæ vitæ necessitatem sic pertinentia, vt in tempus aliud reici non possint, non modò sabbatho non prohibet, sed maximè ad obseruationem eius requirit.

Nec tu, nec filius tuus, nec filia tua] Liberos etiam & familiam vult à laboribus cessare duabus de causis 1. principaliter, vti quoque à parentibus & heris in cultu Dei educantur & instituuntur, & ad vsum ministerij ecclesiæ admittantur. Nam & hos Deus vult esse ecclesiæ suæ membra. 2. Quia dilectionem & beneficentiam erga proximum præsertim sabbatho vult exerceri & contpici in ecclesia.

Neque aduena qui est intra portas tuas] Aduenas etiam iubet labores intermittere, conuersos quidem ad religionem veram, tanquam ecclesiæ domesticos, infideles autem non propter ipsos, sed propter Israëlitas, idque ne suo exemplo scandalum præberent ecclesiæ: neve ipsorum libertas occasio esset Iudæis per illos faciendi sabbatho labores, quos per se facere ipsis non licebat, atque ita fraus legi diuinæ fieret.

Hinc ad tres quæstiones patet responsio 1. An etiam *Tres quæ-* aliz gentes ad cæremonias Iudaicas obligatz fuerint, h. inter Iudæos versarentur. 2. An alieni ab ecclesia ad religionem cogi possint, aut debeant. 3. An *fiones de* *sabbatho.* *facta.*

sacramenta, inter quæ erat & sabbathum, communia esse debeant infidelibus cum ecclesia.

Ad primam & secundam responderetur, neque ad omnes ceremonias, neque ad religionem Iudaicam fuisse obligatos aut coactos peregrinos in populo Iudaico degentes: sed tantum ad externam disciplinam, quæ erat necessaria ad vitanda scandala ecclesiæ, in qua versabantur. Debet enim magistratus esse custos disciplinæ secundum utramque tabulam decalogi apud suos subditos, & prohibere manifesta idola & blasphemias: à peregrinis autem & hospitibus, quatenus potest etiam, ne scandala manifesta subditis præbeantur, cauere. *Præterea* quantum ad obligationem erat peculiaris ratio sabbathi, quod non per Moysen demum Israëlitis, sed iamdè ab initio mundi omnibus hominibus à Deo præceptum erat, ac proinde vsque ad Messiam omnes obligabat: etsi sic obsolebat hoc præceptum apud alias gentes, ut illud inter præcipua opprobria ponerent, quibus deridebant, & exagitabant Iudæos, *sabbatharios* eos appellantes, quod sabbathum nimis religiose colerent.

Ad tertiam responderetur, sabbathum infidelibus non fuisse sacramentum, etiamsi cum fidelibus à labore quiescerent: quia nec ad illos pertinebat promissio, quod sehouz esset sanctificator ipsorum, nec ad huius promissionis testificationem aut professionem, sed tantum ad scandalum & occasionem peccandi, quæ populo Dei per ipsos dari poterat, cauendam, cessare ab vilitatis operibus cogebantur.

Neque iumentum tuum] Hinc magis intelligitur, sabbathum non fuisse sacramentum infidelibus, quia etiam iumenta quiescere iubentur, quorum quies neque cultus Dei, neque sacramentum est, sed propter homines erat mandata. 1. Ut ipsis laborandi occasio præcideretur, interdicto iumentorum labore seu vfu. 2. Ut etiam brutis animalibus parentes discerent, quantam Deus clementiæ & æquitatis erga homines rationem haberi vellet.

Nam

*Quies iumentorum
cur sabbatho man-
data.*

Nam *sex diebus fecit Deus*] Ratio præcepti à quiete Dei, pertinet ad partem præcepti ceremonialen de septimo die, vt prius dictum est.

Quiens die septimo] h. e. desit nouas mundi partes creare: vt qui iam esset absolutus & talis, qualem Deus esse volebat. Eam diem dedicauit cultui diuino. 1. Vt hæc diei septimi quies esset monumentum perfectæ & absolutæ à Deo creationis: continuatæ autem eo die perpetuæ conseruationis & gubernationis operum suorum, ad suam gloriam, & electorum salutem: ac proindè stimulus esset ad considerationem ac celebrationem horum operum & beneficiorum Dei erga genus humanum, propter quod omnes aliz res sunt conditæ, & conseruantur à Deo. 2. Vt suæ quietis exemplo tanquam efficacissimo argumento homines ad imitationem sui hortaretur in operibus consuetis sex dierum septimo die intermitendis. Est autem *duplex quietis diuina imitatio*: ceremonialis & moralis: vt supra est dictum. Sic & opera nostra, à quibus cessare iubemur, *duplicita sunt*: Alia quietis diuine sunt præcepta quidem à Deo, sed non faciendæ cum impedimento cultus Dei, vt sunt labores uocationis nostræ proprii: alia prohibita à Deo, vt peccata. Vtrique prohibentur sabbatho, sed *triplici prohibitionis discrimine*: 1. Labores prohibentur secundum quid, quatenus impediunt ministerium, vel præbent scandalum, peccata verò simpliciter. 2. labores omitti iubentur tantum die sabbathi: peccata omni tempore. 3. laborum omissio est typus: omissio verò peccatorum res per typum illum significata.

De Sabbatho.

Explicatis præcepti verbis, vt doctrina de sabbatho & vera eius sanctificatione rectius intelligatur, considerandum est porro de sabbatho.

- I. Quid sit sabbathum & quod duplex.
- II. Quatuor ad nos pertineat.

III. Quare

III. Quare sit institutum.

IV. Quomodo seruetur & violetur sabbathum.

I. Quid sit sabbathum?

Sabbathum Hebræis est *schabbat*, *schebbet*, & *schabaton*, hoc est, cessatio, quies seu vacatio à labore. Sic Deus appellavit diem cultui suo publico dicatum.

*Cur dicitur
calvus pu-
lico dica-
tum vocetur
sabbathū.*

1. Quia ipse Deus eo die requieuit, nempe à creatione nouarum specierum: non autem ab earum conseruatione & propagatione per continuam indiuiduorum generationem 2. Quia sabbathum est imago requiei spiritualis à peccatis & futuræ in vita æterna. 3. Quia & nos eo die vacare debemus ab operibus æconomicis, politicis, & aliis eiusmodi, ut Deus in nobis exercere possit opera sua. 4. Quia etiam familie & iumenta nostra debent quiescere. Est igitur *sabbathum* tempus dicatum cessationi ab operibus externis, seu moraliter seu cæremonialiter prohibitis, hæc, à peccatis, & à laboribus vocationis ad vsum huius vite pertinentibus, & executione earum rerum, quæ ad cultum Dei pertinent.

*Sabbathū
quid sit.*

*Sabbathū
internum
seu morale.* Est autem duplex sabbathum: aliud morale & internum aliud cæremoniale seu externum. *Morale & seu morale.* internum seu spirituale est studium agnitionis Dei & operum eius, vitandi peccata, celebrandi Deum confessione & obedientia. *Breuitè:* est cessatio à peccatis, & exercitatio operum Dei. Hoc sabbathum licet continuum & perpetuum esse debeat in conuersis: tamen in hac vita tantum inchoatur: &

*Cur cessat
in pecca-
tis & in
dicum verbi
dicatur
sabbathū.
Ezech. 20.
12.*

nominatur sabbathum, tum quia hæc demum vera est quies à laboribus & miseriis, & nostri ad colendum Deum consecratio: tum quia cæremoniali sabbatho olim significabatur. *Sabbatha mea dedi eum signum*, ut scirent quod sim Iehoua, sanctificans eos. Perfectè autem, & perpetuò continuabitur hoc spirituale sabbathum in vita æterna, in qua erit perpetua Dei celebratio, omnibus illis relictis & omittis, quibus nunc occupamur: *Et eris ut de mense in mensem,*

& de

de sabbatho in sabbathum eius Veniat omnis caro, & incuruet se coram me.

Ceremoniale seu externum sabbathum est certum *Sabbathum* tempus destinatum in ecclesia ministerio verbi & ad- *ceremo-* ministratiōi sacramentorum, seu publico cultui di- *niale seu* uino, & vacationi ab aliis operibus. Et hoc est du- *externum.* plex: immediatum & mediatum. *Immediatum*, quod immediatè erat à Deo institutum & præceptum ecclesiz in veteri testamento: quod rursus erat varium.

1. *Sabbathum dierum* erat septimus quisque dies septimanæ, qui peculiariter dicebatur sabbathum, propter quietem Dei à creatione mudi, & propter quietem populo Dei mandatam eo die seruandam. Indè tota hebdomada dierum siue septimana per synecdochen apud Hebræos dicebatur sabbathum vel sabbatha. Similiter sabbatha dierum erant & alij dies festi, *Leu. 23. 15.* ut festum paschatis, pentecostes, tabernaculorum expia- *Mat. 28. 1.* tionis seu ieiunij, tubarum, &c. quoniam his festis non minus populo quiescendum erat quàm die septimo. *Mar. 16. 1.*

2. *Sabbathum mensium* erant neomeniæ.

3. *Sabbathum annorum* erat septimus quisque annus, quo populus Iudaicus, iubebatur agrorum culturam intermittere: indè per synecdochen hebdomades annorum dicebantur sabbatha. *Leu. 25. 4.* *26. 35.* *Leu. 25. 8.*

Mediatum sabbathum externum est, quod Deus mediatè per ecclesiam constituit in nouo testamento, cuiusmodi est dies primus hebdomadis, qui dicitur solis vel rectius dominicus, quem ecclesia Christiana iam indè à tempore apostolorum obseruat pro die septimo, propter resurrectionem Domini: ut patet ex illo Iohannis: *Fuit spiritu correptus die dominico, &c.* *Apo. 1. 10.*

Brevius: sabbathum ceremoniale est duplex: aliud veteris, aliud noui testamenti. *Vetus* erat astrictum ad diem septimum, & eius observatio erat necessaria, & cultus Dei. *Nouum* pendet ex arbitrio ecclesiz, quæ elegit diem primum propter certas causas: & is est obseruandus ordinis causa: sed sine opinione necessitatis, quàm ab ecclesia oporteat eum obserua-

feruari, & non alium : de quo discrimine in sequentibus dicetur.

Typus distinctionis sabbathi.

<i>internū, morale, & spirituale, & quies à peccatis.</i>			
Sabbathū, h.e. cessatio ab operibus est vel	externū, ceremonia le, institutum à Deo, vel	immediate in Veteri testamēto: & mediatē per ecclesiam in nouo testamento: & dies dominicus.	<i>sabbathum</i> { <i>dies septim⁹</i> <i>die,</i> { <i>dies festi, pa-</i> <i>rum:</i> { <i>schæ, pente-</i> { <i>coste.</i> <i>sabbathum mensis:</i> <i>neomenia sabbathū</i> <i>annorum: septimum</i> <i>quing, annus.</i>

II. Quatenus ad nos Christianos sabbathum pertineat?

Sabbathum septimi diei indè ab initio designatum fuit à Deo ad significandum, homines exemplo eius quiescere debere à suis operibus, præsertim à peccatis. Postea in lege Mosæ repetitum est præceptum, & ceremonia feriandi septimo die facta est sacramentum sanctificationis, quo Deus significabat, se esse sanctificatorem ecclesiæ, h.e. se remittere ei peccata, & recipere eam in gratiam propter Messiam patribus promissam, & suo tempore exhibendum. Hæc est ratio, cur sabbathum ceremoniale septimi diei nunc sit abolitum: quia nimirum fuit typicum significans beneficia Messie, & admonens populum de suo officio: quam ob causam omnia reliqua sacramenta, sacrificia & ceremoniæ ante & post legem institutæ fuerunt abolitæ aduentu Christi, per quem est impletum, quod illæ significabant. Quamvis autem abrogatum sit in nouo testamento sabbathum ceremoniale: morale tamen sabbathum durat adhuc, & ad nos pertinet, ipsumque adeo genus sabbathi

barbiczremonialis, nempe tribuendum esse certum aliquod tempus mittere. Oportet enim non minus nunc in Christiana quàm olim in Iudæia ecclesia esse certum aliquem diem, quo verbum Dei doceatur, & sacramenta publicè administrentur. Interim non sumus alligati, vt diem vel Iouis, vel Saturni, vel Mercurij, vel quemvis alium certum habeamus. Apostolica igitur ecclesia, vt se à Iudaica synagoga discerneret, pro libertate sibi à Christo donata, pro septimo die elegit diem primum propter probabilem causam, quia videlicet eo die facta est Christi resurrectio, per quam spirituale & internum sabbatum in nobis inchoatur. Breuiter alligati sumus sabbatho moraliter, & cæremonialiter in genere, sed non in specie, he, oportet nos habere aliquem diem, quo doceatur ecclesia, & administrentur sacramenta: sed non sumus alligati certo diei.

Iudas contra abrogationem sabbathi cæremonialis obijciunt. 1. Decalogus est lex perpetua. Præceptum de sabbatho est pars decalogi. Ergo est lex perpetua. Resp. ad maiorem. Decalogus est lex perpetua, quatenus est moralis. Appendices autem siue determinationes moralium præceptorum, significationis causa, vsque ad Messiam seruandæ fuerunt.

Obiect. 2. Præcepta decalogi ad omnes pertinent. Hoc est præceptum decalogi. Ergo ad omnes pertinet. Resp. Conceditur quatenus est morale. Est autem ex parte cæremionale, & sic ad nos non pertinet, nisi quoad genus. Rationes sunt euidentes. 1. Paulus dicit: *Nemo vos iudicet in cibo & potu, aut in parte diei* Coloss. 2.16. festi. 2. Apostoli ipsi mutarunt sabbatum septimi diei. 3. ex fine legis. Erat typus rerum implendarum à Christo, nempe sanctificationis, &c. Typus autem cedit rei exhibitz. Item, erat discretio populi Iudaici à reliquis gentibus. Hæc autem discretio per Christum sublata est.

Obiect. 3. Dominus dicit de sabbatho: *Passum est* Exod. 31.17 *sempternum inter me & filios Israël signumq; perpetuum.* Ergo sabbathum septimi diei nunquam est abolendam.

Alligati sumus sabbatho moraliter, & cæremonialiter in genere, sed non in specie.

dum. *Resp. 1.* cæremoniale sabbathum est perpetuum vsq; ad Christum, qui est cæremoniæ finis. 2. Sabbathum est æternum, quoad rem significatam, quæ est cessatio à peccatis, & quies in Deo. Sic enim omnes typi veteris testamenti sunt æterni, etiam ipsum regnum Davidicum, quod tamen ante aduentum Messie erat destruendum. Vide suprà quæst. de abrogatione legis, obiect. 1 & 2.

Obiect. 4. Leges ante Moysen latæ sunt immutabiles. Preceptum de sabbatho septimi diei ante Moysen fuit datum. Ergo sabbathum septimi diei est immutabile, ut maxime concederetur, cæremonias Mosaicæ esse mutabiles. *Resp.* Maior est particularis. Tantum enim de legibus moralibus vera est: de cæremoniis negatur. Nam cæremoniæ etiam ante Moysen à Deo institutæ, cum typi fuerint beneficiorum Messie, huius aduentu sunt abolitæ: ut circumcisio Abrahamo data: item sacrificia primis parentibus mandata.

Obiect. 5. Leges ante lapsum à Deo latæ non sunt typi beneficiorum Messie, & omnes homines obligant: tunc nondum erat data promissio de Messia: & una eademque erat totius generis humani, in primis parentibus conditio. Sabbathum septimi diei institutum est à Deo ante lapsum generis humani. Ergo est vniuersale & perpetuum. *Resp.* per distinctionem maioris, quæ vera est de legibus moralibus, quatum notitiæ naturales menti humanæ sunt impressæ in creatione: non autem de cæremonia septimi diei, ut quæ post lapsum in lege Mosaicæ est facta typus beneficiorum Messie, ac proinde sicut aliz cæremoniæ, siue tunc demum, siue antea institutæ, mutationi per Messiam est facta obnoxia. Noluit enim Deus umbras rerum manere, ipsis rebus exhibitis.

Obiect. 6. Causa legis perpetua facit legem perpetuam. Memoria & celebratio creationis, atque operum Dei meditatio, est perpetua causa consecrati septimi diei. Ergo lex de septimo die etiam post Christum

stum exhibitum est immutabilis. *Respond.* Rursus distinguenda est maior: legem esse immutabilem propter causam immutabilem, si causa illa seu finis ille necessario & perpetuo hanc legem tanquam effectum aut medium requirat: non autem, si aliis temporibus aliis mediis ad eundem finem rectius perveniatur, aut alia lege eundem finem non minus consequi legislator possit. Atqui meditatio & celebratio operum Dei, non minus alio die, quàm septimo fieri potest. Ea igitur legem de septimo die non facit perpetuam.

Anabaptista verò contra observationem diei primi obijciunt dicta, quibus prohibentur discrimina *servatione* dierum in novo testamento: *Nemo vos iudicet in partibus diei festi. Dies observatis & menses & tempora. Qui nunc non curat diem, Dominus non curat, &c.* Ergo, inquit, *Col. 2. 16.* observatio primi diei non minus improbatur, quàm *Gal. 4. 10.* septimi. *Resp.* ad antecedens: Prohibetur Christianis *Rom. 14. 6.* discrimen dierum non simpliciter, sed cum opinione cultus vel necessitatis observatum. Sic autem non observatur ab ecclesia dies primus. *Nam dupliciter differt observatio primi diei a sabbatho Iudæico* 1. Sabbathum septimi diei, tanquam partem cultus divini ceremonialem, non licebat Iudæis omittere aut mutare propter expressum Dei mandatum. Ecclesia verò Christiana primum vel alium diem tribuit ministerio, salua sua libertate: sine opinione necessitatis aut cultus. 2. Sabbathum vetus erat typus rerum in veteri testamento per Christum implendum. In novo autem testamento illa significatio cessavit, & tantum ordinis atque decori ratio habetur sine quo ministerium ecclesiæ vel nullum vel saltem non bene constitutum esse potest.

III. Cause propter quas institutum sit sabbathum.

Causæ finales instituti sabbathi præcipuæ sunt hæc:

Ministerium ecclesiasticum quid sit.

1. Publica celebratio Dei in ecclesia.

2. Conservatio ministerij ecclesiastici, quod est officium divinitus institutum docendi ecclesiam de Deo & eius voluntate ex verbo Dei per prophetas & apostolos tradito, atque administrandi sacramenta secundum institutionem divinam. Finis hic instituti sabbathi non est postremus: siquidem publica & ordinaria hæc prædicatio doctrinæ coniuncta cum recitatione precum, & gratiarum actione, & usurpatione rituum divinatorum, est exercitium publicum excitans & fovens fidem & poenitentiam in electis.

Ex ec. 20. 12 3. Ut in veteri testamento esset typus significans sabbathum spirituale & æternum. *Sabbatha mea dedi eis, & essent signum inter me & eos, & scirent, quia ego Dominus sanctificans eos.*

4. Ut esset publicum & ordinarium exercitium precum, confessionis & obedientiæ erga Deum.

5. Propter circumstantiam septimi diei, ut nimirum admoneret homines de creatione mundi, & de meditatione operum divinatorum sex diebus à Deo conditorum.

6. Ut eo die maximè exercerentur opera dilectionis, beneficentiæ & benignitatis erga proximum.

7. Propter quietem corporalem tam brutorum quam hominum, & quidem brutorum propter homines.

8. Ut populus Israëliticus hoc symbolo ab aliis gentibus discerneret.

IV. Quomodo servetur & violetur sabbathum, seu, quæ sint opera sabbathi præcepta vel prohibita?

Sabbathi seu temporis ministerio destinati *sanctificatio* siue sanctus usus est, cum opera sancta, quæ Deus tum fieri iussit, eo exercentur. Contra *profanatio* est, cum vel opera sancta omittuntur,

tur, vel exercentur profana ministerium impediencia, ac operibus ad sanctificationem pertinentibus contraria.

Sunt autem opera, quibus sanctificatur, & eorum contraria, quibus profanatur sabbatum: præcipuè hæc.

I. RECTE DOCERE *ecclesiam de Deo & eius voluntate.* Etiam in tertio præcepto sancitur propagatio veræ doctrinæ, sed priuata, quæ priuatim est singulorum. Hic certarum personarum proprium docendi munus sancitur, quæ donis necessariis diuinitus instructæ ab ecclesia legitime ad docendum sunt vocatæ. His præcipitur, vt sanam doctrinam tum publicè in concionibus ecclesiæ fideliter proponant, tum priuatim singulis pro necessitate & occasione explicent, ad publicam ædificationem, & singulorum salutem. Pertinent huc dicta: *Leuit. 10. 11. Actor 13. 15. & 17. 1. 17. 2. Tim. 4. 2.*

Huic contraria est. 1. *omissio aut neglectus officij docendi*, siue priuatim, siue publicè, de qua conqueritur Deus apud prophetam: *Spectatores eius conuersi sunt canes muti. Væ pastoribus, qui pauperunt semetipsos, &c.* *Ies. 56. 10. Ezec. 34. 2.*

2. *Deprauatio aut mutilatio doctrine*, aut eius ad ministrorum, magistratuum vel aliorum opiniones, affectus, cupiditates, aut ad commodum priuatum inflexio: *Non vt plerique cauponomur sermonem 2. Cor. 2. 12. Dei.*

2. ADMINISTRARE SACRAMENTA secundum institutionem diuinam: quod itidem ab ecclesiæ ministris ad hoc munus obeundum legitime vocatis fieri debet. Vt autem doctrina, sic etiam sacramentorum administratio non est alligata ad illos dies, quibus conuentus ecclesiastici sunt, sed sufficit si administratio sit publica, & fiat per ministros publicam personam & vices Dei gerentes. Præcipuè tamen sabbatho administratio sacramentorum vigere debet: *Cum conuenitis in vnum, hoc non est dominicam cenam edere. 1. Cor. 11. 20.* Itaque

Act. 2. 42. fratres mei, cum convenietis ad vescendum, alius alium expectate. Erantque perdurantes in doctrina apostolorum, & communione & fractione panis, & precibus.

Huic aduersatur *omissio* vel *neglectus* hortationis ecclesie ad utendum sacramentis: & *administratio* ill. *legitima*, cum vel detrahitur vel additur exemoniis diuinitus institutis, vel in eis aliquid mutatur, vel excluduntur à sacramentis ij, qui debent admitti, vel admittuntur, qui ex instituto Dei debent carceri: vel non docetur populus de legitimo eorum usu.

3. *Diligenter* DISCERE DOCTRINAM ecclesie, hoc est, frequentare congressus ecclesie ad audiendam discendam doctrinam celestem, & auditam assidue meditari & inquirere: præsertim autem dies ministerio dicatos lectioni, meditationi, & tractationi rerum diuinarum impendere. Hoc ex natura correlatorum patet. Si enim Deus vult esse, qui sabbatho diligenter doceant, etiam vult esse, qui sabbatho diligenter discant doctrinam celestem. Requiritur ad studium discendi *privata meditatio*. Ideò

Act. 17. 11. laudantur Bereenses quotidie scrutantes scripturas an hæc ita se haberent.

Præsertim autem seruientibus aut seruituris aliquando ecclesie, diligens studium cognoscendi doctrinam celestem iniungitur. *Attendite lectioni, exhortationi, doctrina, &c.*

Huic aduersatur 1. *Contemptus & neglectus doctrinae*, hoc est, vel non adesse sacris concionibus, non obstante legitima causa, & opera quæ differri poterant, sabbatho facere: vel concionibus sacris non auctuare: vel doctrinam ecclesie non meditari & inquirere.

2. *Negligentia cognoscendi doctrinam* in ministris, aut in ijs, qui ad studia doctrinarum à Deo sunt vocati, & vel seruire aliquando debent propagationi doctrinae, vel maiorem, quam alij, habent occasio-

nem

nem & facultatem discendi: *Cui multum est datum, ab* Luc. 12. 48.
eo multum repetetur, &c.

3. *Curiositas*, quæ est studium cognoscendi vel audiendi non patefacta à Deo, non necessaria, vel noua: *Inuestigatio gloriæ diuinarum rerum non est gloria. Diffusiora quam quibus par sis, inconsideratè ne* Prou. 25. 18.
quæras. Quæ tibi mandata sunt à Deo, ea sanctè meditare. Sir. 3. 22.
Sic 1. Timoth. 4. 7. 2. Timoth. 2. 23. 2. Tim. 4. 3. Tit. 3. 9.

4. VTI SACRAMENTIS secundum institutionem diuinam: *Primo die hebdomadæ, cum discipuli conuenissent ad frangendum panem, Paulus differebat, &c.* Act. 20. 7.
Sic in solenni conuentu populi pascha Deus celebrari iusserat, ac reliquis festis & sabbathis certa sacrificia assignauerat. Et vult parem in modum Deus, quemadmodum doctrinam veram exaudiri, sic legitimum vsum sacramentorum conspici in congressibus publicis ecclesiæ: quia vtrumque horum vult esse notum, quo agnoscat & discernatur ecclesia ab aliis sectis & gentibus. Sunt item sacramenta, sicut verbum, fidei & pietatis in nobis excitandæ & fouendæ organa, & pars cultus Dei publici in ecclesia. Maxime igitur eorum vsurpatio congruit sabbatho.

Huic repugnat 1. *Omissio & contemptus sacramentorum.*

2. *Profanatio sacramentorum*, cum non eo modo, quo Deus iussit, aut non ab iis, quibus instituta sunt, vsurpantur.

3. *Vsum superstitiosum*, cum rituum obseruationi alii ligatur salus & gratia Dei, aut in eos fines vsurpantur ad quos non à Deo sunt instituta: *Incircumcisus exterminabitur. Qui immolat bouem, perinde peccat, ac qui interficit hominem.* Gen. 17. 14. Ies. 66. 3.

5. INVOCATIO DEI PUBLICA, qua coniungimus confessionem, gratiarum actionem, & vota nostra cum ecclesia. Vult enim Deus non tantum priuatum à singulis, sed etiam publicè ab ecclesia iuocari propter suam gloriam, & no-

stram consolationem. Ideò Christus peculiarem promissionem addidit communibus precibus: *Si duo ex vobis consenserint in terra, quodcumque petierint, fiet eis à patre meo, qui est in caelis. Vt enim duo vel tres coacti sunt in nomine meo, illic sum in medio eorum.* Neque verò publicas preces, sed ostentationem & hypocrisin damnat, quæ est simulatio pietatis, cum dicit: *Matt. 6. 6. Cum precaris, introito in conclave tuum, & clauso ostio tuo precare patrem tuum, qui est in occulto, & pater tuus, qui te respiciet in occulto, reddet tibi in propatulo.* Id enim præcedentia verba ostendunt: *Cum precaris, ne sis ut hypocrita. Amant enim in consensibus, &c.* Hic igitur inuocatio præcipitur, ut est publica totius ecclesiæ: in tertio præcipitur inuocatio, ut est priuata singulorum.

Huc repugnat 1. *Neglectus precum ecclesiæ.*

2. *Hypocritica presentia in precibus ecclesiæ, sine attentione & affectu.*

3. *Recitatio precum ædificationi ecclesiæ non seruicens: Nam tu quidem gratias agis, sed alius non adificatur.*

1. Cor. 14.
17.

6. **CHARITAS ET BENEFICENTIA** in pauperes, hoc est, dare eleëmofynas & exercere opera dilectionis erga egentes ad ostendendam obedientiam nostram, quam præstamus doctrinæ. Huc pertinet concio Christi de sabbatho, in qua contra Iudæos explicat, an liceat sabbatho benefacere?

Mar. 3. 3.

Repugnat ei 1. *Neglectus vel contemptus pauperum.*

Matth. 6. 2.

2. *Ostentatio in dandis eleëmofynis, quam Christus damnat.*

7. **HONOR MINISTERII** ecclesiastici, qui multa complectitur: 1. *Reuerentia, hoc est, agnitionem ordinis & voluntatis diuinæ in ministerij institutione, conseruatione, & ecclesiæ per illud collectione: & huius iudicij nostri de ministerio in di-*

1. Cor. 4. 1.

2. Cor. 5. 20.

itis & factis declarationem: Sic de nobis reputet homo, & de ministris Christi, & dispensatoribus mysteriorum Dei: Nomine Christi legatione fungimur.

gimur. 2. *Amorem*, quo & libenter frequentamus ecclesiam ecclesiarum, & audimus atque discimus doctrinam ecclesiarum, & beneuolumus fidelibus ecclesiarum ministris, non tantum propter dilectionis officium, sed etiam propter munus, quo funguntur. *Quam amabilia tabernacula tua Iehoua exercituum. Concupiscit anima mea ad atria Iehoua. Latitauis sum cum dicentibus mihi: Psal. 84. 11. Psal. 122. 1. in domum Domini ibimus.*

3. *Obedientiam* in iis, quæ sunt ministerij: *Obedite prepositis vestris.* Huc pertinent opera dilectionis erga Deum & proximum, hoc est, tota vita Christiana, quæ est sabbathum spirituale. Agere enim sabbathum spirituale nihil aliud est, quam in vita instituta obedi- re voci diuinæ sonanti per ministrum ecclesiarum.

4. *Gratitudinem*, hoc est, officia ad conseruationem ministerij & ministrorum pertinentia. Si enim Deus vult ministerium esse, vult etiam illud conseruari, & à singulis ad id aliquid conferri. Huc pertinent leges Mosaicæ de primogenitis, primitiis, decimis & pluribus oblationibus, quæ sacerdotibus & Leuitis erant attributæ loco stipendij, quarum legum etsi circumstantiæ sunt abolitæ: tamen genus perpetuò manet, quia vult Deus vsque ad finem mundi ministerium conseruari: *Cave autem, ne delinquas Leuitam omnibus diebus tuis super terram, &c. Deut. 12. 19. 1. Cor. 2. 7. Quis militat propriis stipendiis? quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Item Galat. 6. 6. 1. Tim. 5. 17. Matth. 10. 14. Continetur hac parte honoris erga ministerium, etiam scholarum conseruatio, siquidem sine studiis literarum & artium nec idonei fiunt homines ad docendum, nec puritas doctrinæ conseruari, & contra hæreticos defendi potest.*

5. *Emulatio seu aequitatem* in tollerandis infirmitatibus ministrorum, quæ non enormiter & manifestè corrumpunt aut impediunt officium, & scandalo ecclesiam lædunt: *Aduersus presbyterum accusationem*

tionem ne admittito, nisi sub duobus, aut tribus testibus.

Honori erga ministerium ecclesiasticum contrarium est, *contemptus ministerij*: quando vel aboletur ministerium ecclesiæ: vel indignis committitur: vel negatur esse organum, quo Deus ad collectionem ecclesiæ uti velit: item cum afficiuntur ministri contumeliis: cum doctrinæ auditæ non obeditur in instituenda vita: cum negliguntur opera dilectionis: cum rebus inanibus aut malis vacatur: cum non dantur alimenta necessaria ministris: cum defensio & alia gratitudinis officia ministris non præstantur: cum scholarum studiorumque & doctrinæ conservatio negligitur: cum defectus tollerabiles ministrorum non feruntur, & propter eos ministerium contumelia afficitur.

De ministerio ecclæsiastico.

Cum hoc præcepto publicus Dei cultus externus, ac proinde ipsum ecclesiæ ministerium eiusque usus & honor sancitur, ut ex præcedentibus patet: doctrina de ministerio breuiter hic est repetenda: De eo igitur præcipuè quæritur.

- I. *Quid sit ministerium ecclesiæ.*
- II. *Quare sit institutum.*
- III. *Qui sint ministrorum gradus.*
- IV. *Quæ sint officia.*
- V. *Quibus sit committendum.*

I. Quid sit ministerium ecclesiæ?

Ministerium ecclesiasticum est officium à Deo in ecclesiâ institutum, prædicandi verbum Dei, & administrandi sacramenta, secundum institutionem diuinam.

Partes igitur ministerij sunt duæ: 1. prædicatio verbi. 2. Sacramentorum administratio.

II. *Quæ*

II. Quare ministerium sit institutum?

Causæ ministerij à Deo instituti sunt:

1. *Gloria Dei*, quia vult Deus in genere humano non tantum priuatim à singulis, sed etiam publica voce totius ecclesiæ in hac vita celebrari & inuocari:

In congregationibus benedicite Deo.

Psal. 68. 17

2. Ut sit instrumentum conuertendi homines ad Deum: *Dedit alios apostolos, alios prophetas, &c. ad euangelizationem sanctorum.*

Eph. 4. 11.

3. Ut Deus accommodet sese nostræ infirmitati, homines per homines docendo.

4. Ut alij alios suo exemplo ad pietatem & celebrationem Dei prouocent: *Narrabo nomen tuum fratrum meis.*

Psal. 22. 23.

5. Ut ostendat Deus suam *φιλανθρωπίαν*, quod velit homines esse ministros summi illius operis, & ministerij reconciliationis, quo ipse etiam filius Dei sanctus est.

6. Ut possit ecclesia conspici in hoc mundo, & reprobi sint inexcusabiles.

III. Qui sint ministrorum gradus?

Ministri alij sunt *immediatè* vocati à Deo, alij *mediate* ab ecclesia: *Immediatè* vocati erant prophetae & apostoli. *Propheta*, erant ministri *immediatè* vocati à Deo ad docendam, & illustrandam doctrinam Moysis, & promissiones de Messia, ad corrigendos errores in ecclesia, & politia Mosaica, & ad edenda oracula de euentibus in ecclesia & extra eam, habentes testimonium à Deo, quod non errarent in doctrina. *Apostoli* erant ministri *immediatè* vocati à Christo ad prædicandam doctrinam de Messia exhibito, & spargendam in totum terrarum orbem, habentes similiter testimonium à Deo, quod non errarent in doctrina. *Mediatè* vocati sunt: 1. *Euangelista*, qui erant adiutores apostolorum, & mittebantur ab apostolis ad docendum varias ecclesias. 2. *Episcopi* seu pastores, qui sunt ministri

nistri ab ecclesia vocati ad docendum Dei verbum, & administranda sacramenta in certa ecclesia. 3. *Doctores*, qui sunt ministri vocati ab ecclesia ad docendum in certa ecclesia. 4. *Gubernatores*, qui sunt ministri ecclesiarum iudicio delecti ad gubernandam disciplinam, & ad ordinanda necessaria ecclesiarum. 5. *Diaconi*, qui sunt ministri ab ecclesia electi ad gerendam curam pauperum, & ad distribuendas elemosynas.

IV. *Qua sunt ministrorum officia?*

Officia ministrorum ecclesiarum in genere sunt: 1. *Veram & integram doctrinam legis & evangelij fideliter & dextrè proponere*, ut ecclesia possit intelligere. 2. *Rectè administrare sacramenta*, secundum institutionem divinam. 3. *Praire ecclesia bono exempli vitæ Christianæ: Per omnia te ipsam præbens exemplar bonorum operum*. 4. *Diligenter attendere gregi. Attendite vos ipsos, & totum gregem*. 5. *Servare iudiciis ecclesiarum*. 6. *Dare operam*, ut habeatur ratio pauperum.

Tit. 2. 7.

Ezec. 34. 4.

Act. 20. 8.

V. *Quibus sit committendum ministerium?*

Quibus & qualibus ab ecclesia ministerium debeat committi, disertè Paulus docet in epistolis ad Timotheum & Titum. Summa est: ecclesiarum ministerium debet committi: 1. *Viris*, non mulieribus: *Mulieres docere in ecclesia non permitto*. 2. *Habentibus bonum testimonium in ecclesia & extra eam: Oportet episcopum esse irreprehensum: & habere bonum testimonium ab extraneis, ne in probum incidat, & laqueum diaboli*. 3. *Didactis*, hoc est, rectè intelligentibus doctrinam, & habentibus mediocria dona: ad eam rectè proponendam: *Oportet episcopum esse didactum, hoc est, idoneum ad docendum: Qui non erubescat, & qui rectè sermonem veritatis secare possit: ἐξωτομῆναι τὸ λόγον τῆς ἀληθείας. Tenacem fidelis illius sermonis, qui ad doctrinam facit. Et possit etiam exhortari per doctrinam sacram, & contradicentes convincere.*

1. Tim. 2. 12

1 Tim. 3. 2. 7

1. Tim. 3. 2.

2. Tim. 2. 10

Tit. 1. 9.

Quoniam
natus: non
loco subici

I. Quid sit

II. Quid sit

III. Quotum

IV. Auecc

Czremo
diuinus cu
Cze, in q
uara fuerat
deducit.
externæ &
sico, ordi

II. Q
bus differ

Differu
sunt temp
semper fi
3. Czrem
Moralia l
terminat
czremo
bus. D
moralium
lege.

Czrem
ceptu,
czremo
mutari
12. Sa

De cæremoniis.

Quoniam pars altera quarti præcepti est cæremo-
nialis: non incommode aliquid de cæremoniis hoc
loco subicitur.

I. *Quid sint cæremonia.*

II. *Quid differant à moralibus.*

III. *Quotuplices sint.*

IV. *An ecclesia cæremonias instituere liceat.*

I. *Quid sint cæremonia?*

Cæremonia vel cærimonia græcè *ἑρμηνεία*, omnis
iuius cultus Romanis appellatus est, ab oppido
Cære, in quo simulacra Deorum contra Gallos ser-
uata fuerant, teste Lino lib. 5. Macrobius à cærendo
educit. In ecclesia cæremoniz vocantur actiones
externæ & solennes institutz in ministerio ecclesia-
stico, ordinis vel significationis causa.

II. *Quomodo cæremonia ab operibus morali-
bus differant?*

Differunt cæremoniz à moralibus: 1. Cæremoniz
sunt temporariæ: moralia perpetua 2. Cæremoniz
semper sunt similiter: moralia non semper similiter.
3. Cæremoniz significant: moralia significantur. 4.
Moralia habent se ut genus: cæremonialia sunt de-
terminata in specie. 5. Moralia sunt finis & scopus
cæremonialium: cæremonialia subseruiunt morali-
bus. De discriminibus legum cæremonialium &
moralium Mosaicarum, vide suprà quæstione 2. de
lege.

III. *Quotuplices sint cæremonia?*

Cæremoniz sunt duplices: *aliæ* ab ipso Deo præ-
ceptæ, *aliæ* ab hominibus traditæ. *À Deo præceptæ*
cæremoniz sunt cultus Dei, & non nisi ab ipso Deo
mutari possunt. Suntque vel sacrificia vel sacramen-
ta. *Sacrificia*, sunt cæremoniz diuinitus institutz,
quibus

quibus nos certam obedientiam offerimus & præstamus Deo. *Sacramenta* sunt ceremoniæ diuinitus institutz, quibus Deus nobis certa beneficia testatur ac præstat. *Ab ecclesia instituta* ceremoniæ non sunt cultus Dei, & mutari possunt ecclesiæ consilio, si sint probabiles causæ.

IV. An ecclesia ceremonias instituere liceat?

Potest ac debet ecclesia quasdam ceremonias instituere: quia sine determinatione circumstantiarum non potest obseruari genus, hoc est, moralis cultus Dei. Adhibitis tamen conditionibus ecclesia ceremonias instituere debet: quæ 1. non sint *impia*, sed conformes verbo Dei. 2. non sint *superstitiosa*, quibus assignatur vel cultus, vel meritum, vel necessitas, vel quæ fiant cum scandalo. 3. non sint *nimia*, hoc est, non nimis multæ, nec nimis operose & grauēs. 4. non sint *inutiles*, aut *otiosa*, sed quæ spectent ad ædificationem.

*Dominica
XXXIX.*

QVÆST. CIV. *Quid nobis iniungit Deus in quinto præcepto?*

RESP. Ut parentibus, atque ad eò omnibus qui nobis præsunt, debitum honorem, amorem & fidem præstemus, nosque ipsorum fidelibus præceptis & castigationibus eâ, quâ par est, obedientia submittamus^a. Tum etiam ut eorum vitia & mores nostrâ patientiâ tolleremus^b, illud semper cogitantes, Deum nos illorum manu velle ducere ac regere^c.

^a Ephes. 6. 1. 2. & 6. 5. Coloss. 3. 18. 20. 21. Ephes. 5. 22. Prouerb. 1. 8. & 4. 1. & 15. 20. & 20. 20. Exod. 21. 20. Romanor. 13. 1. ^b Prouerb. 23. 22. Genes. 9. 24. 1. Pet. 2.

1. Petr. 2. 18. c. Ephes. 6. 4. 9. Coloss. 3. 19. Rom. 13. 2. 5.
Matth. 22. 22.

E X P L I C A T I O.

Sequuntur leges secundæ tabulæ, quarum obedientia quidem æquæ ad Deum spectat, atque primæ tabulæ præcepta, sed opera immediatè circa homines versantur. Obiectum enim eius immediatum est proximus, mediatum vero Deus.

Summam obedientiæ secundæ tabulæ Christus complexus est: *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Matth. 22. Regulam intelligendi præcepta secundæ tabulæ idem hanc tradit: *Quaecunque volueritis faciant vobis homines: ita & vos facite ois: ista est lex & propheta.* Matth. 7. 12. De tota secundæ tabulæ idem Christus dicit: *secundum præceptum est simile primo*, hoc est, secundæ tabulæ est similis primæ: quod intelligendum est. 1. *de eodem genere cultus præcipui*, qui in utraque tabula præcipitur, & anteponitur cæremoniis. 2. *de eodem genere pæna*, nempe æternæ, quæ utriusque tabulæ violatoribus infligitur. 3. *de coherentiâ dilectionis Dei & proximi*, tanquam causæ & effectus, quæ sit, ut neutra sine altera præstari possit.

Eligitur obedientia secundæ tabulæ necessaria, & Deus eam non minùs flagitat, quàm obedientiam primæ tabulæ. 1. ut hac obedientia etiam impleatur, & dilectio ipsius dilectione proximi propter ipsum exerceatur. 2. Ut per dilectionem proximi ostendatur conformitas hominum cum Deo. 3. Ut conseruetur humana societas à Deo propter sui nominis celebrationem ordinata.

Quintum porrò præceptum de honore parentum (quod Hieronymus discretè vocat quintum in ordine) in secundæ tabulæ primum ponitur. 1. Quia est *Comment. in Eph. 6. 2.* fundamentum & nervus obedientiæ reliquorum præceptorum secundæ tabulæ. Stante enim obedientia inferiorum erga superiores, qui obedientiam sequen-

sequentium præceptorum Dei nomine aliis præcipere & tueri debent: stabit etiam obedientia reliqua. 2. Quia additam habet specialem promissionem longævitæ tanquam singularis beneficii, obtemperantibus huic præcepto præstandi.

Finis præcepti.

Patris & matris nomine qui intelligantur.

Duas verò habet partes: præceptum & promissionem. Præceptum est: *Honora patrem & matrem*. Finis præcepti est, vt conseruetur ordo politicus, qui est ordo sancitus à Deo in officiis mutuis superiorum & inferiorum. *Superiores* sunt omnes, quos Deus aliis regendis & defendendis præfecit. *Inferiores* sunt, quos regendos & defendendos aliis subiecit. Superiores comprehenduntur nomine patris & matris, & sunt; 1. *Parentes* ipsi, qui nos genuerunt. 2. *Tutores* & curatores pupillorum. 3. *Præceptores*, doctores, ministri ecclesiæ. 4. *Magistratus* superiores & inferiores. 5. *Seniores*. Hii igitur omnes, aut quicumque alij nobis præ sunt, parentum nomine intelliguntur: & sunt à nobis honorandi: quia hos omnes Deus nobis dat parentum loco, & ipsi parentum munere funguntur, & sunt quasi vicarij Dei in nobis regendis & tutandis, substituti à Deo ipso in locum parentum, cum crescere cõpillet hominum malitia.

Parentes autem potiùs, quàm alios gubernatores Deus nominat & honorari iubet. 1. Quia patria potestas & gubernatio prima & antiquissima est in genere humano. 2. Quia hæc est quasi regula, ad quam aliæ componi debent. 3. Quia est maximè amabilis hominibus, vt ei & propter eam se facillè submittant. 4. cum erga parentes sit maxima obligatio, atrocior est horum contemptus, & seueriùs à Deo damnatur & punitur.

Sancitur igitur hoc præcepto non tantùm honor parentum, sed omnium superiorum: & vicissim obedientia non tantùm liberorum, sed omnium inferiorum.

Sanciuntur verò etiam officia mutua virorumq;. Dum enim Deus iubet parentes honorari, iubet etiam

iam eos esse, & quidem honore dignos esse. hoc est, officium parentum facere: & quia parentum, etiam aliorum qui præsunt, officia præcipit, quoniam parentum nomine sunt comprehensi. Sic & liberorum officia præcipit dum honorem parentibus tribui iubet: ac non tantum liberorum, sed omnium inferiorum, quia omnes superiores, ab inferioribus vult honorari.

Hinc ad *obiect.* facilis est responsio. Deus hoc præcepto tantum iubet honorari parentes, quod est officium inferiorum. Ergo hic nihil præcipit superioribus. *Respond.* per inuersionem: Ideo quia iubet parentes honorari, etiam de officiis superiorum præcipit. Nam cum superioribus tribuit nomen, etiam tribuit eis rem, seu id à quo nomen habent: & si vult eos honore affici, vult etiam eos honore digna facere. Etsi autem interdum præsunt etiam mali, & honore indigni: tamen officium à personis discernendum, & quorum vitia decessari debemus, eorum officium propter diuinam ordinationem honorandum est. Et quia propter officium honorandi sunt, quod est inferiores regere secundum voluntatem Dei, cuius sunt ministri: manifestum est, non nisi eatenus illis parendum esse, quatenus huius officij limites non egredientur.

Promissio est: *Vt dixi Sivas in terra, quanti dominatus* *Act. 5. 29.*
Deut. 10. 12. Hanc promissionem Deus huic præcepto addidit, 1. Vt nos singulari beneficio quasi premio proposito ad eius observationem magis iuvet, 2. Vt testetur, quanti faciat honorem parentum, & quam graviter velit punire inhonorem parentibus suum non tribuentes: 3. Quam denique obedientia huius præcepti sit necessaria; quandoquidem obedientia erga parentes ad toram reliquæ legis obedientiam præparatio est, & causa impulsiva. Hanc promissionem allegans Paulus ait, hoc præceptum esse primum cum promissione, nempe speciali seu certi beneficii, quod præstantibus hanc obedientiam Deus promittit. Beneficium verò
 D d d id, quod

id, quod promittit, est longxuitas super terram.

Obiect. 1. Prima tabulactiam habet promissionem adiunctam. Ergo hoc praeceptum non est primum, habens promissionem. *Respond.* Hoc praeceptum habet specialem promissionem: prima tabula generalem.

Obiectio. 2. Atqui longxuitas propter miseras huius vitae non videtur esse beneficium. Ergo est inutilis promissio. *Respond. ad antecedens.* Fit per accidens, ut non videatur beneficium longxuitas, quae reuera per se magnum est, licet coniuncta sit cum miseriis. *Instant. 1.* Bonum cum magnis malis coniunctum, potius est deprecandum quam optandum. Longxuitas coniuncta est cum magnis malis. Ergo propter hanc accidentia potius deprecanda quam optanda videtur longxuitas. *Respond. ad maius.* Bonum est deprecandum, si mala coniuncta sint ipso maiora. Piis autem promittitur cum longxuitate mitigatio calamitatum, & fructus diuturna diuinæ benedictionis etiam in hac vita. Tum etiam celebratio Dei diuturna in hac vita tantum bonum est, ut calamitates huius vitae cum eo conferri non debeant. *Instant. 2.* Etiam impij & inobedientes sunt longxui. Ergo longxuitas non est beneficium piorum proprium. *Respond. 1.* Exempla pauca non evertunt regulam. Plerique enim inobedientes male & citò pericunt. *Oculum, qui subsarnat patrem, effodiunt corui torrentis. Qui maledixit patri aut matri suae, huius lucerna exstinguetur in medio tenebris.* 2. Piis bona corporalia dantur ad ipsorum salutem: impijs partim ut reddantur inexcusabiles, partim ut his pij & electi, qui ipsis admixti sunt, fruantur. *Inst. 3.* Multi obediētes & pij liberi citò moriuntur. Ergo promissio non est vniuersalis. *Resp. 1.* Rursus pauca exempla contraria non evertunt regulam. Plerique enim pij sunt longxui. 2. Promissiones bonorum corporalium intelliguntur cum exceptione castigationis & crucis. 3. Translatio matura in caelestem vitam pijs est amplissima longxuitatis compensatio.

Prou. 30. 17

Prou. 20. 20

Partes obedientię huius præcepti sunt triplices
 1. Alię sunt virtutes superiorum proprię. 2. Alię inferiorum proprię. 3. Alię communes utrisque.

Virtutes superiorum proprię, secundum officia distincta.

I. Parentum officia sunt.

Matt 7.9.

1. Alere ac nutrire liberos.

1. Tim. 5.

2. Defendere eos contra iniurias.

Eph. 6.4.

3. Instruere eos, vel instituendos aliis tradere.

Deut. 4.9.

Prov. 13.1.

4. Regere eos disciplina domestica. Eadem rationibus conveniunt, qui parentibus succedant.

Prov. 19.18.

Peccata igitur cum officio parentum pugnantisunt.

1. Non quærere aut suppeditare alimenta necessaria liberis vel eos educare in luxu.

2. Non tueri eos contra iniurias, aut non assuefacere ad patientiam & mansuetudinem, aut peccare zelo imprudenti propter leues aut nullas iniurias liberis illatas.

3. Non erudire aut non curare eos erudiri pro sua & liberorum facultate: aut malis præceptis vel exemplis eos corrumpere.

4. Educare eos in otio & licentia peccatorum: non castigare pro necessitate: vel præter officium aut peccati modum in eos sœuire & nimia austeritate eos alienare.

II. Præceptorum seu doctorum est.

1. Docere seu instituere fideliter discipulos, qui sunt parentum loco.

2. Regere eos disciplina scholastica.

Peccata præceptorum sunt eadem, quæ & parentum in institutione ac disciplina.

III. Magistratum officia ad hæc capita reuocari possunt.

1. Mandare disciplinam secundum vtramque tabulam decalogi.

Deut. 1. 16.

Deut. 17. 9.

2. Exsequi decalogi præcepta, defendendo seruantes, coercendo ac puniendo violantes disciplina n.

Positiua.

leges qua.

3. Condere aliquas leges positiuas ad conseruandum ordinem politicum. Sunt autem *positiuales* leges, determinationes circumstantiarum, ad ordinem & decorum Reipublicæ conseruandum necessariz, & seruientes obseruationi decalogi in politica.

4. Exsequi etiam istas suas leges.

Magistratus officio opponuntur duo extrema.

1. *Ignauia*, quæ est vel non requirere à subditis disciplinam totius decalogi, vel non ordinare, quæ ad conseruationem & decorum societatis ciuilis requiruntur: vel non defendere innocentes contra iniurias, vel non coercere, aut nimis leuiter punire contra disciplinam decalogi, aut contra leges positiuas peccantes.

Tyrannis
quid.

2. *Tyrannis*, quæ est vel iniusta præcipere subditis, vel non peccantes punire, vel atrocius, quàm pro delicti modo punire.

Eph. 6. 9.

IV. Herorum seu dominorum est.

1. Mandare familiæ iusta & possibilia: seu præcipere iustas & licitas operas, non illicitas, non impossibiles, non nimis graues, aut non necessarias.

2. Suppeditare alimenta, & dare mercedem pro labore.

Sir. 33. 26.

3. Regere disciplina Oeconomica. *Cibaria, & Virga, & onus asino*: panis & disciplina seruo.

Peccata dominorum sunt:

1. Concedere familiæ otium ignauum & licentiam.

2. Impe-

2. Imperare iniusta, vel onera nimis grauiā.
3. Alimenta & mercedem fraudulentē dare.
4. Nimia asperitate familiam exacerbare.

V. *Seniorum* autem, & aliorum, qui prudentia & auctoritate praestant, officium est: alios exemplo vitæ, & consiliis, & monitionibus regere & iuuare.

Peccant isti contra officium suum.

1. *Stultitia* & consiliorum prauitate.
2. Morum leuitate & malis exemplis.
3. Neglectu iuniorum, aut aliorum inferiorum quos peccare vident, nec consilio & auctoritate, cum possint, corrigunt.

Quæ Virtutes inferiorum propria?

Officia inferiorum propria, nomine honoris exprimuntur. Honor autem complectitur, 1. *Reuerentiam* seu agnitionem & approbationem ordinis diuini in officio & gradu superiorum, eiusque approbationis declarationem externam. 2. *Amorem* propter officium. Hic amor cum reuerentia cohaeret. Quos enim non amamus, eos non possumus reuereri. 3. *Obedientiam* in iis, quæ secundum officij sui rationem seniores iubent, & quidem voluntariam, sicut filij lætentur grata facientes parentibus. 4. *Gratitudinem* erga superiores seu *ἀντιπαροχίαν*. 5. *ὑποταγήν* *ὑποταγήν* *erga πα-
rentes.* *erga eosdem*, quæ est tollere vitia vel infirmitates parentum & superiorum, quæ sine nominis diuini contumelia tollerari possunt, aut quæ cum lege diuina non pugnant. Ex his facile colligitur quæ officia inferioribus mandata, & ipsorum officiis conuenientia ipsi singulis ordinibus debeant.

Peccant verò inferiores contra honorem superioribus debitum, *vel* non habentes eos eo loco quo diuinitus constituti sunt: *vel* plus quam hominibus conuenit, eis tribuentes: *vel* odio eos prosequentes, præsertim propter ipsorum officium: *vel* ma-

giseos amantes quàm Deum: *Vel* recusantes obedientiam erga iusta & legitima ipsorum mandata: *Vel* obsequentes in speciem, aut iniusta & impia præcipientibus: *Vel* ledentes eos iniuriis, aut non iuuantes, quibus possunt officiis: *Vel* gratificantes assentatorie & iniuste: *Vel* exagitantibus ipsorum infirmitates: *Vel* per adulationem laudantes errata & vitia: *Vel* denique non monentes eos suo loco de vitiis enormibus & periculosis cum debitare uerentia.

*Virtutes superioribus & inferioribus
communes.*

Communia omnium officia seu virtutes, quæ omnibus hominum gradibus hîc præcipiuntur, & quibus opposita vitia damnantur, sunt:

1. IUSTITIA VNIVERSALIS, quæ est obedientia secundùm omnes leges ad nos pertinentes, propter vniuscuiusque vocationem. Eam hîc præcipi manifestum est, quia superiores hanc postulare debent ab inferioribus, & eos exemplo suo ad obtemperandum prouocare: & inferiores omnibus iustis imperiis iubentur obedire.

Huic repugnat, *omnis neglectus officij*, quod iustæ leges à singulis requirunt, siue superioribus siue inferioribus. 2. *Omnis contumacia*, inobedientia, & seditio. 3. *Simulatio officij*, & hypocrisis siue ὁψευδὴς λειτουργία.

2. IUSTITIA PARTICVLARIS distributiva, quæ est virtus seruans proportionem in distribuendis officiis præmiis vel pœnis: *scilicet*, est virtus suum cuique tribuens. Suum autem est vniuscuiusque officium aut honor, aut præmium illi competens: *Reddite omnibus quod debetis, cui tributum debetis, tributum, cui vestigal, vestigal, cui honorem, honorem, cui timorem, timorem.*

Cum hac pugnat error, temeritas & ἀσυνταξία in distri-

Exod. 18. 19

Rom. 13. 7.

in distribuendis officiis vel deferendis honoribus, vel tribuendis præmiis.

3. SEDVLITAS seu diligentia, seu fidelitas, quæ est partes officij sui proprias rectè intelligere, & eas iuxta mandatum Dei facere, libenter & assiduè, & cum conatu rectè faciendi, omisiss alienis a sua vocatione & non necessariis, hoc fine principali, vt Deo grata, & hominibus salutaria faciamus: *Con-* 1. Th 4. 11.
tendatis quiete esse & res vestras agere. Qui præest, cum Rom. 12. 8.
diligentia præsit. Seruite vt serui Christi facientes ex a- Ephe. 6. 6.
nimo qua Deus vult. Quodcumque potest facere manus Eccl. 9. 10.
tuas, instanter operare. Dicitur *sedulitas* à sedendo. Eius est non tantum intelligere partes officij sui, sed etiam non intellectas inquirere. Qui enim nescit, nec tamen inquit, nihilominus reddet rationem officij neglecti: quia ignorantia affectata non excusat.

Huic contraria est, 1. *Negligentia seu ignauia*, quæ vel non inquit officij sui partes, vel eas volens omittit, aut non libenter, aut non integrè, aut non assiduè facit. 2. *Simulatio diligentia*, quæ officium principaliter suæ gloriæ vel commoditatis causa facit. 3. *Curiositas*, quæ ingerit se officiis alienis.

4. AMOR erga sanguine iunctos, vt parentes, liberos, cognatos, &c. qui vocatur *agape*. Cum enim iubet Deus honorari parentes, etiam vult illos diligere, & quidem vt parentes: & cum parentes esse vult, etiam vult ab ipsis amari liberos, & quidem vt liberos.

Huic repugnat, 1. *Aversionis* quæ vel odit, vel non amat sanguine iunctos, nec est sollicita de eorum salute. 2. *Indulgentia*, quæ propter amorem ad ipsorum peccata perniciosam ipsis etiam aliis conniuit, aut ipsis gratificatur in rebus à Deo prohibitis. Mat. 23. 37

5. GRATITVDO, quæ est virtus ex veritate & iustitia constans, agnoscens, à quò qualia & quanta beneficia acceperimus, & studiū seu voluntatem habens,

Prou. 17. 13 bens, præstandi mutua officia honesta, & possibilia:
Qui reddit malum pro bono, de domo eius non recedet malum.

Huic aduersatur, 1. *Ingratitudo*, quæ vel non agnoscit, vel non proficitur auctorem, & magnitudinem beneficij accepti: vel non studet præstare mutua officia. 2. *Gratificatio* pro beneficiis illicita.

6. *GRAVITAS*, quæ est virtus ex agnitione officij seu gradus seruans convenientiam personæ, & constantiam in dictis, gestibus & factis, vt tueamur honestam existimationem vel auctoritatem ne officium contumelia afficiatur: Quia enim Deus vult honorari superiores, vult etiam vt ipsi honorem suum tueantur. Gloria verò quæ est approbatio nostræ & alienæ conscientiz rectè iudicantis, cum sit virtus ad gloriam Dei & salutem hominum necessaria, dum modò fines his spectentur, omninò est appetenda: *Melius est nomen bonum, quam diuitia multa.*
Eccl. 3. 2. *Opus suum probet unusquisq, & tunc in semetipso gloriationem habebit, & non in alio.*
Gal. 6. 4. *Per omnia temetipsum præbens exemplar bonorum operum in doctrina, integritate, grauitatem.*
Tit. 2. 7.

Huic repugnat: 1. *Leuitas*, non seruans in dictis & factis, aut gestibus decorum personæ aut constantiam, aut non habens studium retinendi famam & existimationem honestam. 2. *Fastus seu ambitio*, quæ est propter officium aut dona sua sese efferre & ostentare, & alios contemnere & negligere, & quærere loca altiora & applausus hominum, non studio gloriæ Dei, aut salutis proximorum, sed cupiditate supra alios eminendi.

7. *MODESTIA* est virtus grauitati cognata, quæ ex agnitione propriæ imbecillitatis, & consideratione loci atque officij in quo sumus collocati à Deo, seruat convenientiam in opinionibus & sermone de nobis & in factis ac gestu, hoc fine, ne plus quam oporteat nobis tribuamus, aut reuerentiam aliis debitam violemus: ne in vestitu, gestu, sermone & vita plus
 splen.

splendoris ostendamus, quàm opus est: ne nos aliis præferamus, aut eos opprimamus: sed pro nostris viribus & modulo nos geramus, cum agnitione donorum Dei in aliis, & nostrorum defectum. Modestix grauitas affinis est. Grauitas enim non coniuncta cum modestia degenerat in ambitionem & fastum: *Si quis videtur sibi esse aliquid, eum nihil sit, hunc suus ipse animus fallit.* Humilitas & modestia differunt: quòd hæc est erga homines, agnoscens sua vitia, & dona in aliis: humilitas est erga Deum.

Gal. 6.3.

Cum modestia pugnat 1. *Immodestia*, quæ in di-
ctis, factis aut gestibus transgreditur conuenien-
tiam personæ, aut eorum quibuscum versamur. 2. *Arrogantia*, quæ in opinione aut sermone tribuit sibi
maiora veris, aut admiratur, aut sine necessitate, aut
ultrà modum prædicat, & ostentat sua dona. 3. *Simu-
latio modestiæ*, quæ est in admiratione sui seipsum ex-
tenuare, aut honores & officia detrectare, quæ quis
expetit, vt laudationem sui, vel opinionem modestiæ
venerit.

8. *ÆQUITAS* siue *equitas* est virtus propter
causam probabilem leniens rigorem stricti iuris, in
puniendis vel taxandis aliorum erratis: & patienter
ferens aliquos defectus, non enormiter lædentes sa-
lutem proximorum, publicam aut priuatam, & hu-
iusmodi vitia aliorum regens, & corrigere studens:
Subditi estote cum omni timore Domini, non solum bonis 1. Pet. 2.18.
& auiis, sed etiam prauis.

Huic aduersatur 1. *Rigor immodicus* in censura
peccantium, præsertim ex infirmitate, sine enormi
læsione salutis suæ vel alienæ. 2. *Lentitas* non pu-
niens, aut non reprehendens suo loco vitia enormia.
3. *Assensatio*, quæ gratiæ aut commodorum suorum
studio laudat non laudanda, vel tribuit alicui maio-
ra, quàm conueniat.

QVÆST. CV. *Quid flagitat Deus in sexto Dominica
præcepto?* XL.

Ddd 5

RESP.

RESP. Ut proximum neque cogitatione, neque verbis, neque gestibus, nedum factis, vel per me, vel per alium contumeliâ afficiam, aut oderim, aut lædam, aut occidam: *a* Sed omnem vindictæ cupiditatem abiciam *b*: Adhæc ne me ipsum lædam, aut sciens in aliquod periculum coniiciam *c*, Quocirca etiam, ne cædes fierent, magistratum gladio armavit *d*.

a *Matth.* 5. 21. 22. & 26. 52. *Genes.* 9. 6. *b* *Ephes.* 4. 26. *Rom.* 12. 19. *Matth.* 5. 25. & 18. 35. *c* *Rom.* 13. *Verf.* 14. *Coloss.* 2. 23. *Sirac.* 3. 27. *Matth.* 4. 7. *d* *Genes.* 9. 6. *Exod.* 21. 14. *Matth.* 26. 52. *Rom.* 13. 4.

QVÆST. CVI. *Atqui hoc præceptum solum eadem prohibere videtur?*

RESP. At eadem prohibendo, docet Deus, se radicem & originem cædis, iram scilicet *a*, inuidiam *b*, odium *c*, & vindictæ cupiditatem odisse, atque ea omnia pro cæde ducere *d*.

a *Proverb.* 14. 30. *Rom.* 1. 29. *b* *1. Ioh.* 2. 11. *c* *Iac.* 1. 20. *Gal.* 5. 19. *d* *1. Ioh.* 3. 15.

QVÆST. CVII. *An verò id satis est, nos nominem eo, quo dictum est modo, occidere?*

RESP. Non est satis: dum enim Deus iram, inuidiam, odium damnat, postulat ut proximum æquè ac nos ipsos diligamus *a*, & ut humanitate *b*, lenitate, mansuetudine, patientia *c*, & misericordia *d* erga eum utamur, quodque ei damno esse possit, quantum in nobis est, auertamus *e*: Ad summam,

ita animo affecti simus, vt ne inimicis quidem benefacere dubitemus.

a Matth. 22. 39. & 7. 9. 12. Rom. 12. 10. b Ephes. 4. 2. Gal. 6. 12. Matth. 5. 5. Rom. 12. 18. c Luc. 6. 36. Matt. 5. 7. d 1. Pet. 3. 8. Col. 3. 12. e Exod. 23. 5. f Matth. 5. 44. 45. Rom. 12. 20.

EXPLICATIO.

Scopus seu finis huius sexti præcepti est, conseruatio vitæ, & incolumitatis corporum, atque aded salutis tum nostræ, tum aliorum. Præcipiuntur igitur omnia, quæ ad incolumitatem vitæ nostræ & aliorum pertinent. Contrà prohibentur omnia, quæ ad destructionem eius spectant, hoc est, omnis iniusta læsio, & læsionis cupiditas, & huius cupiditatis significatio. Nominatur in prohibitione homicidium, non quòd hoc solum Deus prohibeat, sed vt vnà cum effectu proprias causas tollat, & peccata cohærentia nomine homicidij complectens, eorum grauitate significata, nos ab illis ed efficacius absterneat, iuxta regulam: *Præcepta aut prohibita specie aliqua præcipua, etiam cognata species siue totum genus præcipitur aut prohibetur.*

Cur homicidium solum nominetur.

Hic probandum est 1. quòd etiam interna hoc præcepto prohibeantur & præcipiantur. 2. quòd læsio nostri etiam prohibeatur. 3. quòd defensio præcipiatur.

1. Interna etiam prohiberi & præcipi hoc præcepto, probatur 1. ex regula: *Cum præcipitur aut prohibetur effectus, etiam causa præcipi aut prohiberi intelligitur.* 2. ex scopo. Non vult Deus vt lædamus. Ergo prohibet etiam media, per quæ lædere possumus. 3. ex interpretatione Christi: *Qui temerè irascitur fratri suo, reus est iudicij.* Itaque cum externa cæ de prohibetur omnis iniusta læsio proximi, & omnes huius læsionis causas, occasiones vel significationes, vt ira, inuidia, odium & vindictæ cupiditas.

Etiam interna prohibentur.

Matth. 5. 21.

II. Non

*Etiā læsio
nostri pro-
hibetur.*

II. Non tantum aliorum, sed etiam nostræ ipso-
rum vitæ læsio aut neglectus prohibetur: quia cau-
sæ, cur Deus iubeat nos alienæ vitæ rationem habe-
re, eædem sunt etiam in nobis ipsis, videlicet: 1. *Ima-
go Dei*, quæ per nos non debet destrui, neque in no-
bis, neque in aliis. 2. *Similitudo naturæ*, & origo ex
primis parentibus. Sicut enim non lædendus est pro-
ximus, quia est caro nostra: sic neque nos ipsi, quia
nemo unquam carnem suam odio habuit. 3. *Magni-
tudo præstij*, quo Christus & alios, & nos redemit.
4. *Membrorum Christi coniunctio*. Hæ causæ cum in
nobis ipsis quoque reperiantur, sequitur hæc lege et-
iam singulis suæ cuiusque vitæ & corporis læsionem
ac neglectum prohiberi.

III. Defensio proximi præcipitur. Cum enim lex
non tantum iubeat peccata cauere, sed etiam eorum
contraria facere: manifestum est Deum non tantum
hic prohibere, ne lædamus vitam & salutem cuius-
quam, sed etiam præcipere, ut quatenus fieri potest,
eam defendamus & foueamus. Præceptum igitur
negatiuum: *Non occides*: includit affirmatiuum: *Vitam
proximi conseruabis*.

Summa præcepti est, ut neque nostram, neque al-
terius vitam aut salutem corporis externo opere læ-
damus, siue id fiat vi, siue dolo, siue negligentia: neve
affectu aut voluntate læsionem eius expetamus, aut
nos expetere gestu vel verbis significemus, contra
verò, vitam proximi & nostram seruemus, & omni-
bus beneficiamus. Igitur, *non occides*, significat 1. ne-
que te, neque alios desiderabis occidere. Quod enim
à nobis fieri non vult Deus, id neque expecti aut desi-
derari concedit. 2. neque significabis desiderium vel
te vel alios occidendi. Nam cuius appetitione Deus
prohibet, eius etiam significationem verbis aut ge-
stu seu vultu factam prohibet. 3. neque desiderium
istud exsequeris. Nam cuius appetitionem & signifi-
cationem Deus vetat, eius executionem vetat utiq;
multò magis. Antichesis ergo est: *Te & alios iuuabu*.
1. desiderio. 2. significatione. 3. executione. Hinc

orian-

orientur omnes huius præcepti virtutes, & similiter vitia cum iisdem pugnantia. *Vitia* quæ prohibentur ad destructionem: *Virtutes*, quæ præcipiuntur ad conseruationem vitæ vel salutis hominum spectant.

Conseruatur autem vita hominum vel non lædendo, vel iuuando. Vndè duo genera virtutum huius *Virtutes* præcepti constituuntur: aliæ non lædentes homi- *duplices* num salutem, aliæ eandem iuuantes. Non lædentes *huius præ-* sunt triplices. Nam non lædimus aut non læsi, seu *cepti.* irritati: aut irritati: aut vtroque modo. In primo modo versatur *Iustitia particularis* neminem lædens. In *Non læ-* secundo, *Mansuetudo & innoxia.* Interdico, *Philoprogia.* dentes. Iuuantes salutem hominis rursus sunt duplices. *Iuuantes.* Nam iuuamus aut depellendo mala, aut benefaciendo. In primo modo versatur. *Iustitia commutativa* puniens, *Fortitudo, & Nemesis.* In altero *Humanitas, Misericordia & Amicitia.*

Virtutes non lædentes hominum salutem?

I. IUSTITIA PARTICULARIS neminem lædens est ea, quæ neque studio, neque negligentia lædit cuiusquam vitam aut corpus, à quo nos læsi non sumus. nisi Deo iubente. *Seu*, est virtus cauens omnes læsiones salutis nostræ vel proximi, quæ vel violentia, vel fraude, vel negligentia fiunt. Hæc in verbis præcepti exprimitur: *Non occides.*

Cum hac pugnat, & hoc præcepto damnatur. 1. *Omnis læsio* nostræ vel alienæ vitæ aut corporis, siue studio, siue per negligentiam præter leges facta. 2. *Lentitudo*, quæ lædendi non læduntur ab iis, quorum id est officij

II. MANSVETUDO seu placabilitas, seu ignoscencia, est virtus moderatrix iræ, quæ nec propter nullam, nec propter leuem causam irascitur, nec ubi legitima iræ causa est, personæ lædenti destructionem optat, sed propter contumeliam Dei, vel iniustitiam & detrimentum proximi indignatur, & nullius quantumvis magnæ iniuriæ vindicandæ cupidita-

tem

tem in animo admittit, sed etiam inimicorum, & malè meritorum salutem optat ex animo, & ei tuendæ pro nostra facultate & ipsorum necessitate studet. *Sec.* est virtus moderatrix iræ, quæ cauet omnem iram iniustam & iustam etiam sic moderatur, ut non egrediatur limites à Deo præscriptos, nec ardeat cupiditate vindictæ, sed condonet offensas etiam graves, etiam inimicis: ne ira feratur in personas, sed in vitia, ut etiam eorum, qui grauissimè peccarunt, salutem optemus: *Beati mites, quoniam ipsi hereditati in iure terram possidebunt.*

Huic contraria est 1. *Lentitas*, quæ est, non indignari propter atroces iniurias, nec coercere aut punire, aut in his prohibendis nimis remissum esse. 2. *Iracundia*, & omnis ira iniusta vel immoderata. 3. *Vindicta cupiditas & similitas.*

III. *Επιεικεια* est virtus mansuetudini cognata; stricti iuris (quod penas peccatis æquat) moderatrix, propter causam probabilem: ut cum propter factum, aut officium, vel propter salutem publicam, aut priuatam eorum, qui peccant, aut propter scandalum vitandum, aliquid remittitur de nostro iure, in puniendis peccatis, vel persequendis iniuriis: *Moderatio & clemencia sit nota omnibus hominibus, &c.*

Huic aduersatur 1. *Crudelitas* & seueritas iniusta, seu rigor immodicus. 2. *Nimia lenitas*, quæ est non moueri his rebus, quibus ex officio oportebat moueri, ut Deus iubet, &c. 3. *αὐστηριότητα*.

IV. *Οὐρανοῦς studium pacis & concordia*, est diligentia cauendi causas offensionum, & occasiones discordiarum, contentionum & odiorum non necessariarum, & offensos nobis vel aliis reconciliandi, & pacis retinendæ causa non detrectare molestias, & tolerantiam iniuriarum, citra contumeliam Dei, & atrocem nostræ vel alienæ salutis læsionem. *Breuis*, est virtus cauens omnes offensiones & occasiones irarum & discordiarum, & omnia studens tollere.

Huic opposita est 1. *Turbulencia*, præbens vel ar-

Matth. 5. 5.

Phil. 4. 5.

ripiens occasiones turbarum, ad quam pertinet *libido contendendi, obirectandi, calumniandi, susurrandi, &c.* Damnantur ergo omnes contentiosi, obirectatores, calumniatores, susurrones. 2. *Lentitas*. 3. *Gratificatio iniusta*.

Virtutes iuuantur hominum salutem.

V. IUSTITIA *commutativa puniens* est, quæ servat æqualitatem peccati pro ratione circumstantiarum in iudicio politico, ad tuendam gloriam Dei, & societatem generis humani necessariam. *Scilicet*, est virtus servans æqualitatem peccatorum & poenarum, infligens vel æquales, vel propter probabilem causam minores. Cum enim Deus vetet lædi societatem, & magistratum velit esse vindicem disciplinæ secundum totum decalogum: vult etiam iustis poenis coerceri atrociter hunc ordinem violantes. Ac nisi hæc iustitia servetur, non potest consistere humana societas: *Quia dimisisti Sennam, quem volebam occidere manu, erit anima tua pro anima ipsius, & populus tuus pro populo ipsius.* Pertinet igitur hæc iustitia ad hoc præceptum. 1 Reg. 20. 43

Obiect. Dicitur hic: *Non occides* Ergo prorsus non est occidendum, & per consequens hæc iustitia hic non præcipitur, ut quæ servari non potest, nisi multi occidantur. *Resp.* 1. *Non occides*, nempe, tu privates, tuo arbitrio & libidine, me non iubente, & faciente exceptionem ab hac lege. Hoc verò non tollit officium magistratus. *Est enim minister Dei, & gladium a Deo acceptum non gerit frustra.* Cum ergo magistratus occidit facinorosos, non homines, sed Deus ipse occidit. 2. *Per inuersionem*: ideo sunt occidendi aliqui, ne humana societas à latronibus occidatur. Rom. 13.

Cum iustitia seuera pugnat *Iniustitia*, quæ aut prorsus non punit, aut punit iniuste, ut *cruciatas* & rigor nimis, aut *calumnia* iuris stricti. 2. *Vindicta* privata. 3. *Lentitas*. 4. *αρεστωποληψία*.

VI. FORTITUDO est virtus, quæ subit pericula secunda

secundum rectam rationem, propter gloriam Dei, & salutem ecclesiæ ac reipublicæ, & propter defensionem & conseruationem vitæ & salutis propriæ vel alienæ, contra atroces iniurias. *Oritur* autem fortitudo sanctorum ex fide, & spe & dilectione Dei ac proximi. *Heroica fortitudo* est singulare donum Dei, utin Iosua, Simfone, Gedeone, Dauide, &c. *Bellica fortitudo* est propugnatrix iustitiæ, & susceptio defensionis iustæ nostri & aliorum, etsi non sit sine periculo. *Belum*, est vel defensio necessaria contra exercentes latrocinia seu crudelitatem in subditos, vel pœna iusta propter atroces iniurias, quæ manu armata suscipitur ab ordinaria potestate.

Huic repugnat *timiditas* refugiens pericula necessaria, & *temeritas* subiens pericula non necessaria.

VII. NEMESIS siue zelus est amore iustitiæ & proximi indignari propter atrocem iniuriam, innocentibus illatam, & pro facultate sua eam depellere aut vindicare, iuxta mandatum Dei. *Sens* est virtus iustæ irascens & indignans propter contumeliam Dei, & atrocem iniuriam, qua vel Deus, vel proximus afficitur. Cum zelo seu nemesi pugnat *lentitas* & *ira iniusta*.

VIII. HUMANITAS seu *φιλανθρωπία* seu dilectio proximi in specie & propriè dicta, est veram beneuolentiam præstare erga homines, quam alios erga nos præstare vellemus, & eam sermone, gestu & officiis conuenientibus significare. *Sens* est in animo, voluntate & corde, beneuolentia erga alios, & eius declaratio gestu, sermone & officiis possibilibus: *Dilectio sit minime simulata*.

Huic opponitur 1. *Inhumanitas* seu morositas, quæ propria humanitatis omittit, vel facit contraria. 2. *Maleuolentia* seu inuidia, quæ est dolor de alterius bono, & studium illud ad se pertrahendi, vel saltem ab altero auertendi: *mir nicht/ dir nicht*. 3. *Amor sui* cum neglectu proximi & horum significatio. 4. *Gratificatio iniusta*.

IX. MISERICORDIA est dolor propter calamitatem innocentium, aut ex infirmitate lapsorum, & eam lenire conari. *Sens*, est virtus, quæ comparitur calamitatibus iustorum, vel eorum, qui ex ignorantia aut infirmitate peccârunt, & studet eas tollere aut lenire, quantum iusticia permittit, nec gaudet calamitatibus etiam hostium: *Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Cum misericordia puguat inmixtura, a pugnâ & lenitas Matt. 5.7.

X. AMICITIA species humanitatis, est vera & mutua bonorum benevolentia, mutua virtutis in illis agnitione, vel honestis officiis excitata, præstans mutua officia, honesta & possibilia: *Vir amicus prostat se amicum illis. Est enim amicus magis coniunctus, quam frater.* Prov. 18.24

Extrema amicitie sunt 1. *Inimicitia.* 2. *Neglectus* amicorum. 3. *Leuitas* in contrahendis & dissolvendis amicitiiis 4. *Simulatio* amicitie. 5. *Adulatio.* 6. *Gratificatio iniusta.*

QVÆST. CIX. *Nihilne amplius prohibet Deus hoc præcepto, quam adulterium, & id genus turpitudines?*

R E S P. Cùm corpus & animus noster templa sint spiritus sancti: vult Deus, vt vtrumque purè sanctèque possideamus. Ideoque facta, gestus, sermones *a*, cogitationes, cupiditates *b*, fœdas, & quicquid hominem ad ista allicit, id vniuersum prohibet *c*.

a Ephes. 5. 3. 4. 1. Corinth. 6. 18. 19. *b* Matth. 5. 27. *c* Ephes. 5. 18. 1. Corinth. 15. 33.

EXPLICATIO.

Sancit hoc præcepto Deus conseruationem castitatis & coniugij, atque adeò coniugium ipsum: Quod enim prohibet, eius contrarium sancit, & vult conseruari. Prohibet verò *adulterium*, quod est violatio fidei coniugalis. Nominato adulterio tanquam specie omnium, quæ castitati repugnant, crassissima, simul prohibet & damnat omnes vagas libidines in coniugio & extra illud, seu omnia alia peccata & vitia castitati contraria, eorumque causas, occasiones, effectus, antecedentia, consequentia, &c. Ex aduerso præcipit virtutes ad castitatem pertinentes. Rationes hæ sunt: 1. *Ex vna specie reliqua cognata intelliguntur.* Ergo prohibito adulterio tanquam libidinis specie crassissima, etiam prohiberi intelliguntur aliæ libidinum species. 2. *Vbi causa damnat, ibi & effectus damnat, & contrà.* Sic igitur hic prohibentur & mandantur adulterij tam antecedentia quàm consequentia. 3. *Scopus præcepti est conseruatio castitatis in genere humano, & munitio coniugij.* Quicquid ergo facit ad castitatem conseruandam, & muni-

Ecc 2 dum

dum coniugium, hac lege præcipitur, & contrarium prohibetur. Virtutes igitur septimi præcepti præcipue sunt tres: *castitas*, *verecundia* & *temperantia*.

Hilario Abbas ingenium proprii generis in laudem commendit animi & corporis cum voluntate Dei congruentem, & vitans omnes libidines à Deo prohibitas, omnes concubitus illicitos, & commixtionem corporum inordinatam, & omnes earum cupiditates, occasiones, causas, effectus, suspensiones, &c. tam in coniugio, quam in vita cælibe. Castitatem dici volunt à græco καστω, orno, quia est ornamentum totius hominis, & omnium aliarum virtutum. Nomen igitur illud καστω huic virtuti est inditum, quia una est ex præcipuis virtutibus constituentibus imaginem Dei, iuxta illud:

*Mens est casta Deus, casta sult mente vocari:
Et castus iussit pondus habere preces.*

*Castitas
duplex.*

Est autem duplex, cælebs & coniugalis. *Castitas cælebs* est virtus vitans omnes vagas libidines extra coniugium. *Castitas coniugalis* est in coniugio servare ordinem mirando Dei consilio institutum.

1. The. 4. 3.

Causa castitatis sunt 1. Mandatum Dei: *Hac est voluntas Dei, sanctificatio vestra, & abstinentia à fornicatione, & sciat unusquisque vestrum vas suum possidere cum*

Heb. 12. 14

sanctificatione & honore. Seculamini pacem & castitatem, sine qua nemo videbit Dominum. 2. Conservatio ima-

1. Cor. 6. 15.

ginis Dei, & coniunctionis inter Christum & ecclesiam, de quo apostolus: *Fugite fornicationem: an ignoratis corpora vestra esse membra Christi? Num igitur tollens membra Christi faciamus fornicationem? absit.* 4. Præmia & poenæ.

Pugnantia cum castitate sunt: *castitas simulata, & calibatus impurus, fornicatio, concubinatus, incestus, adul-*

adulteria, & omnes vagæ ac nefariæ libidines, & hœ-
rum causæ, occasiones & effectus.

Omnes verò libidinum species referri possunt ad *Triagen-
ra libidi-
num.*

Primi generis sunt quæ sunt *πρὸς φύσιν*, & à diabo-
lo, quæ nimirum sunt etiam contra nostram hanc
corruptam naturam, non tantùm, quia eam corrup-
pant & priuant conformitate cum Deo, sed etiam
quia hæc natura nostra deprauata ab iis abhorret:
cuius generis sunt, quæ recensentur ab apostolo ad
Roman. cap. 1. vt confusiones specierum & sexuum,
item sexus feminei abusus. Hæc scelera & horren-
da flagitia à magistratu extraordinariis suppliciis
sunt punienda. *Incestus* habet magnam partem pu-
gnantem cum hac nostra natura, licet incestuum ex-
empla existant apud primos parentes. Sed illi fiebant
ex necessitate vel dispensatione diuina. Itaque hæc
erat exceptio à regula.

Secundi generis sunt, quæ sunt ab hac natura nostra
praua, vt scortationes inter liberos à coniugio: adul-
teria inter coniugatas personas vtrunque: consuetu-
dines coniugatorum cum aliis non coniugatis. Si
coniugatus cum non coniugata rem habet, est adul- *Adulteriū
terium simplex.* Si coniugatus cum altera coniugata *duplex.*
consuetudinem habet, est *adulterium duplex.* *Violat*
enim suum & alterius coniugium. *Scortatio* est com-
mixtio non coniugatorum. Incestus & adulteria ma-
gistratus ex officio seuerè punirè debet. Nam sunt
multò atrociora furtis. Adulteriis Deus capitale
iudicium constituit. Scortationem etsi capitali-
ter puniendam non constituerit Deus: tamen
cum sæpè dicas: non sit scortum inter vós: eam suo
modo puniendam significat. Sunt & aliæ libidi-
nes, quæ ab hac vitiosa nostra natura committun-
tur malâ conscientia, vt cupiditates, quibus in-
dulgemus aut delectamur, nec eas vitare studemus
quæ licet non puniantur in foro politico: coniun-
ctæ tamen sunt cum malâ conscientia, & puniuntur
à Deo.

3. *Tertij generis* sunt inclinationes prauæ, quibus tamen non indulgent boni viri, sed resistunt, & auferunt iis occasiones: & his non turbatur conscientia, quia inuocatur *Deus*, & petitur gratia resistendi, & in cordibus est testimonium de remissione peccatorum. Atque istorum peccatorum post lapsum remedium est institutum coniugium. Itaque contra istas inclinationes dicendum est: *Præstat nubere, quam vni*: quamvis Paulus iis verbis non probet coniugia immatura, noxia reipublicæ, ante istam ætatem inita, aut inhonesta, hoc est, contra bonos mores.

1. Cor. 7. 9.

II. *VERECUNDIA* est virtus abhorrens ab omni turpitudine, coniuncta cum pudore, dolore, & contristatione, vel ob præteritam turpitudinem, vel ob metum futuræ, & habens propositum fugiendi non ipsam tantum turpitudinem, sed & omnes eius occasiones, argumenta & signa. Græcis vocatur *aidôs pudor*, quem Aristoteles in Ethicis dicit esse *φῶβος τῆς αἰδέας*. Requiritur ad castitatem tanquam adiumentum & causa, & effectus, & consequens, & signum castitatis.

Lib. 4. c. 9.

Extrema pugnantia cum verecundia sunt: 1. *Impudencia* seu impudentia, *αἰσχυρῶν*, quæ non curat turpitudinem. 2. *Immunda stupor* seu rutilicus pudor & peruersus, cum quem eius pudet, cuius non debet, velut rei honestæ, quæ non requirit pudorem. 3. *obscenitas* & scurrilitas.

- III. *TEMPERANTIA* est virtus seruans modum naturæ, honestati, & rectæ rationi, ordini item personarum, locorum & temporum conuenientem, in rebus ad corpus pertinentibus, ac in cibo & potu, & horum appetitionibus. Hæc mater & dulcis nutricula est omnium aliarum virtutum, & castitatis causa est, sine qua non. Sine temperantia enim
- Luc. 21. 43.* non possumus esse casti: *Cauete ne quando grauentur corde vestra crapula & ebrietate, & curis huius vite.*
- Eph. 5. 18.*
- Rom. 13. 3.* 12. *Et ne inebriemini vino, in quo est dominia, id est, luxuria*

luxus & dissolutio. Ut interdum compositè ambulemus, non in comessationibus & ebrietatibus, non cubilibus at prateriis, non lise & inuidia: sed induamini Domino Iesu Christo, & carnis curam non habete ad explendas cupiditates.

Extrema temperantiæ sunt: 1. *Intemperantia* in cibo & potu, ingurgitationes, voracitas seu ingluuies, ebrietas, *crapula*, quæ propiè significat non ipsam ingurgitationem, sed postridianam nauseam & vertiginem capitis, à *ῥίγη πύλω* caput quatio. 2. *Luxuria*, quæ est nimia profusio & superfluitas in cibis, vestitu, supellectile, &c. 3. *Temperantia nocens*, seu abstinencia nimia & hypocritica, non conueniens naturæ, ut temperantia eremitarum: item ieiunia superstitiosa.

De Coniugio.

Quoniam hoc præcepto coniugium sancitur, de eo præcipuè hic consideretur:

- I. *Quid sit coniugium.*
- II. *Qua coniugij instituti causa.*
- III. *Qua coniugia sint legitima.*
- IV. *An coniugium sit ἀδελφότης.*
- V. *Qua officia coniugum.*
- VI. *Qua sint coniugio contraria.*

I. *Quid sit coniugium?*

Coniugium est legitima & indissolubilis coniunctio vnius maris, & vnius fœminæ, instituta à Deo, ad generis humani propagationem, ut agnoscamus, eum esse castum, & execrari omnes libidines, & ex genere humano legitime sic propagato sibi colligere vellet æternam ecclesiam, à qua rectè agnoscat & colatur, utque inter coniuges sit societas laborum, curarum & precum.

Ecc 4

II. *Qua*

II. Quæ sint causa instituti coniugij?

Author coniugij est ipse Deus. Etenim coniugium non est inuentum humanum, sed ordinatio diuina ante lapsum hominis sancita in paradiso. Causæ seu fines coniugij ex definitione intelliguntur. 1. Vt sit medium legitimæ propagationis generis humani. 2. Collectio ecclesiæ. 3. Imago coniunctionis inter Deum & ecclesiam. 4. Vt vitentur vagæ libidines. 5. Vt sit societas laborum & inuocationis inter coniuges. Arctior est ista societas reliquis omnibus, eo-que vota coniugum sunt ardentiora. Ardentius enim eos inuam. s. precibus, quibus arctius iuncti sumus, vt parentes ardentius orant pro liberis, quàm liberi pro parentibus: quia vt vulgò dicitur, *amor descendit, non ascendit.*

III. Quæ coniugia sint legitima?

Vt coniugium sit legitima coniunctio, requiruntur hæc: 1. Vt contrahatur inter personas ad coniugium idoneas. 2. Vt contrahatur vtriusque partis consensu. 3. Accedat consensus parentum, vel qui sunt parentum loco, & quorum consensus requiritur per leges. 4. Ne committatur error in personis. 5. In contractu seruentur honestæ conditiones, decorum & modus legitimus. 6. Matrimonium contrahatur tantum inter duas personas: *Erunt duo in carne vna.* Patres quidem plures habuerunt vxores: sed legibus non exemplis est iudicandum. 7. Matrimonia contrahantur in Domino, hoc est, inter fideles, & cum inuocatione Dei. 8. Ne contrahantur inter personas prohibitas, seu in gradibus cognationis prohibitis à Deo vel legibus honestis.

Cognatio, seu propinquitas, est vel consanguinitas, vel affinitas. Aliquibus tamen cognatio & consanguinitas idem sunt. *Consanguinitas*, est inter personas ab eadem stirpe ortas, & sanguine, cognatione propius iunctas. *Affinitas*, est cognatio, ex coniugio orta inter
vnum

Gen. 2 24

Matt. 19 5.

unum coniugem, & alterius coniugis consanguineos. *Stirps*, est persona, à qua alii sunt derivata. Discernitur autem consanguinei linea & gradu. *Linea*, est series consanguineorum ab una stirpe deducta. *Gradus*, est distantia agnatorum & cognatorum à stirpe inter se. De gradibus est regula communis: *Quot sunt persona à stirpe seu stirpe, tot sunt gradus*. Lege diuina gradus secundus legibus politicis laudatis etiam tertius prohibetur. *Linea*, est aut ascendendum, aut descendendum, aut collateralium. *Ascendentes*, sunt omnes maiores. *Descendentes*, sunt omnes posterii. *Collaterales*, qui non sunt nati ali ex aliis, sed ex iisdem, Collateralium linea est æqualis aut inæqualis. *Æqualis*, quando æqualis est distantia à comuni stirpe. *Inæqualis*, quando inæqualis est distantia. Prohibitiones graduum sunt à Deo. *Leu. 18.* expressæ. Ac morales & naturales illas esse probatur. 1. Quia gentes graduum illorum violatione dicuntur admisisse abominaciones, & propter has deleras esse. Gentes verò non habuerunt leges ceremoniales, vel politicas Moysi. 2. Quia propter violationem harum legum, hoc est, propter vagas libidines & nuptias incestas Deus mundum diluio puniuit. 3. Ex scopo, quia finis, hoc est, prohibitio incestus propter reuerentiam sanguinis facta est vniuersalis, perpetua & moralis. 4. Paulus acerrimè reprehendit & communicari iubet incestum, qui nouercam duxerat, & baptista dicit Herodi: *Non licet tibi habere fratris uxorem.*

*Prohibiti
gradus.*

Leu. 18.

1. Cor. 5.

Mar. 6. 18.

IV. An coniugium sit adiaphorum?

Coniugium à Deo concessum est omnibus, qui ad Matrimonium aliis nec mandatum à Deo, nec prohibitum, sed liberum concessum, iis, qui habent continentie donum. Reliquis hoc donum non habentibus, non modò concessum, sed & iuratum, aliis mandatum est, vt nubant in Domino. Proinde his necessarium non est adiaphorum, sed necessarium: *Bonum est viro, mulierem non attingere, sed propter fornicationem suam* 1. Cor. 7. *quique uxorem habeat. Calceibus & viduis dico: bonum* 1. 2.

Ecc 5

eis 1. Cor. 7. 8.

*eis est, si manserint, & ego. Quod si se non continent, matrimonium contrahant. Nam melius est matrimonium contrahere, quam vrs. Est verò iustum tempus & decorum seruandum in nuptiis primis vel secundis contrahendis, nec frena sunt laxanda flammis cupiditatum, sed precibus & laborum sedulitate restringi debent, quantum fieri potest: & vt conscientia non debeat violari, sic neque honestas (cuius quantu olim in Romanis legibus ratio habita fuerit, testatur Plutarchus in Numa, sic scribens: *Mulieres à morte maritorum decem menses vidua permanebant. Quod si qua intra decimum mensem nupsisset: eam leges Numa Vaccam pregnantem immolare iubebant, &c.)**

Additio.

V. *Quae sint officia coniugum?*

Officia communia & mutua coniugum sunt. 1. *A. mor mutuus.* 2. *Fides* coniugalis, vt solus solam, & sola solum constanter diligit. 3. *Communio* bonorum, & in malis *communio*. 4. *Susceptio* & educatio sobolis. 5. *mixta* seu tollerantia defectuum, cum studio sanandi.

Mariti officium est. 1. coniugem & sobolem nutrire. 2. gubernare. 3. defendere coniugem & sobolem. *Vxoris* est. 1. Adiuuare maritum in paranda & conseruanda re familiari. 2. Obedientia & reuerentia erga maritum. Quando hæc negliguntur, in vsum legiti- mum coniugij grauissimè peccatur.

VI. *Quae sint coniugio contraria?*

Coniugio contraria sunt, quæ & castitati. 1. *Scortationes & adulteria*, quibus fides & castitas coniugalis ab altero vel utroque coniuge rumpitur. *Item*, incestus, illicita & illegitima copulatio, abusus coniugij. 2. *Diuortia* temeraria, Romanis & Iudæis olim & hodiè barbaris vsitata, videlicet extra casum adulterij, vel desertionis. Persona verò deserta, vel ad desertionem sollicitata, non facit diuortium. 3. *Prohibitio* & vituperatio coniugij.

QVÆST.

QVÆST. CX. *Quid vetat Deus in octavo præcepto?* Dominica XLII.

RESP. Non solùm ea furta^a & rapinas^b, quas magistratus punit: sed furti nomine comprehendit, quicquid est malarum artium & aucupiorum, quibus aliena captamus, & ad nos vi aut specie recti transferre^c studemus: qualia sunt, iniquū pondus, iniusta vlna, inæqualis mensura^d, fucosa merx, fallax moneta, vlura^e, aut alia quavis ratio aut modus rem faciendi à Deo interdicitus. His adde omnem auaritiam^f, & multiplicem diuinorum donorum profusionem & abusum^g.

1. Cor. 6. 10. b. 1. Cor. 5. 10. 1. Cor. 33. 1. c. Luc. 3. 14. 1. Thes. 4. 6. d. Prov. 11. 1. & 16. 11. Ez. ec. 45. 9. 10. Dent. 25. 13. e. Psal. 15. 5. Luc. 6. 35. f. 1. Cor. 6. 10. g. Prov. 5. 16. & 21. 20

QVÆST. CXI. *Quæ sunt ea, quæ Deus hic iubet?*

RESP. Vt commoda & vtilitates proximi, quantum possim, adiuuem & augeam: cum eo sic agam, vt mecum agi cuperem, ^a, sedulò & fideliter opus faciam, vt aliorum quoque egestati subuenire queam^b.

1. Matth. 7. 12. b. Ephes. 4. 28.

EXPLICATIO.

Sancitur hoc præcepto distinctio dominiorum, seu propria rerum possessio. *Finis præcepti* est conseruatio rerum seu possessionum, quas Deus singulis largitur ad vitæ sustentationem. Si enim non debemus furari, oportet vt singuli res suas possideant. Prohibet ergo Deus omnes fraudes, malas artes & accupia, quibus res proximi læduntur, minuuntur, & dominia confunduntur: Contra sancit omnes virtutes, quibus res proximi conseruantur & iuantur. *Non furium facies* hoc est, non concupisces, vel tentabis

rabis per fraudem ad te trahere bona proximi. Ergo defendas, conserues, augeas ea, & deus quod est proximi. Nominat autem *factum* velut crassissimam fraudis speciem, ut in ea reliquarum omnium turpitudine intelligatur.

Virtutes octavi praecepti.

I. IUSTITIA COMMUTATIVA, quae est virtus, in acquisitione bonorum, non appetens res alienas, & seruans aequalitatem arithmeticam in contractibus, & communi vicia in acquisitione & commutatione rerum, secundum iustas leges: ut iustitia commutativa est, cum seruatur aequalitas inter mercem & pretium, mercedem & laborem, &c. De dominiis & diuisione rerum praecipit Imperator libr. 2. tit. 1. instit. quod quaedam naturali iure sint *communes* omnium, ut aer, aqua profluens, mare, litora maris: Quaedam *publica*, vel flumina, portus, riparum usus, &c. quaedam *vniversitatis*, quae sunt in ciuitatibus, ut theatra, stadia, &c. quaedam *nullius*: ut res sacrae & religiosae & sanctae: plerumque *singularum*, quae ex variis causis cuique acquiruntur. Itaque res quae ad alium dominum transferuntur, sunt aut *nullius* aut *alicuius*. Quae sunt nullius, sunt illorum, qui eas acquirunt. Quae sunt aliorum, transferuntur vel vi & inuito domino: ut per captiuitatem in bello: vel volente domino: ut per hereditatem aut contractum. Per hereditatem, vel cum testamento, vel sine eo. *Contractus* est consensus inter aliquos de translatione, communicatione, vel commutatione rerum secundum iustas & honestas leges. Contractus omnes continentur sub iustitia commutativa; sunt autem decem contractuum species: 1. *Emptio & Venditio*, ein *Kauff und Verkauf* quando res a venditore transfertur ad emptorem, ita ut emptor det iustum & aequiualens pretium. Ea fit aliàs cum pacto de reuendendo, aliàs sine eo. Huc pertinet *emptio redituum*, quae non magis est vlura, quam elocatio fundi,

fundi, pro certa pecunia quotannis reddenda 2. *Mutatio*, *leihen oder borgen* / est contractus, in quo usus alicuius rei transfertur ad alium, ita vt reddatur æquiualeus. Datur aliquid in mutatione, non vt reddatur idem indiuiduum, sed simile vel æquipollens. 3. *Commodatio*, *leihen* / quando usus rei ad certum tempus conceditur alicui, vt sine pretio idem indiuiduum integrum & incorruptum reddatur. 4. *Donatio*, *schenkung* / quando res a iusto domino, qui ius habet illam donandi, ex libera voluntate transfertur ad alium sine compensatione. At (inquis) iustitia postulat, vt æqualia dentur pro æqualibus. Hoc non fit in donatione. Ergo hæc cum iustitia pugnat. *Resp.* Maior vera est, si res dentur hoc animo, vt fiat compensatio. 5. *Permutatio*, *ein Wechsel* / quando à legitimis, & volentibus dominis res permutatur, aut res datur pro re æquiualeute. 6. *Locatio seu elocatio*, *Vermietung* / est contractus, quo alicuius rei usus sine dominio, à legitimis dominis ad alios transfertur, ad certum tempus, pro certo pretio, ita vt eadem res incorrupta reddatur. 7. *Oppignoratio*, *Verpfändung* / quando res ad alium transfertur, vt sit ei obligata usu tantisper, donec alia res, quæ ei debetur, ipsi persoluator: vel quando res traditur alicui ea conditione, vt si intra certum tempus non redimatur, alter habeat ius ea vtendi pro voluntate. 8. *Depositum*, *ein Beslag* / quando nec usus nec dominium, sed tantum custodia rei alicui committitur. 9. *Societas*, *Gesellschaft* / est contractus eorum, quia vnà negotiantur, in quo alius pecuniam, alius operam seu laborem confert ea conditione, vt unicuique pars lucri & damni cedat, & neuter vel solus lucrum capiat, vel solus damnum sentiat. 10. *Emphyteusis* *Erbbestandenthum* / est contractus, quo usus vel dominium vtile fundi à domino transfertur ad colonum, vt eum colat, & obligatus sit domino ad certam aliquam seruitutem præstandam.

Pugnat cum iustitia commutativa omnis iniusta rerum translatio quæ sit *vel vi*, vt rapinæ; *vel fraude*, vt fur-

Furtum & fortispecies,

ut furtum. *Furtum est* ablatio rei alienæ, in scio & iniuri domino, animo eum priuandi. *Furti* plurimæ sunt species in omni vita, publica & priuata. 1. *Peculatum*, est furtum admissum in re ad republ. spectante. 2. *Sacrilegium*: est ablatio rei sacræ. 3. *Stellionatus*, sunt fraudes & imposturæ in contractibus, præstigiæ, & corruptelæ contractuum, iniusti contractus, &c. 4. *Vsura* est lucrum quod accipitur solius mutationis causa. Excluduntur ab usura contractus iusti, emptio, contractus de reddendis redditibus, compensatio damni iusti, societas, &c. Multæ sunt quæstiones de usuris, de quibus indicari debet ex dicto: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*.

2. *Austringentia*, est virtus, qua sumus contenti rebus nostris præsentibus, & iuste acquisitis: placide ferimus paupertatem, aliaque incommoda, nec appetimus aliena, aut non necessaria bona. *Extrema*, in defectu: auaritia & furtum. In excessu *Auxurgis*, *fiat recusatio*, quando quis simulat se ea accipere nolle, quæ tamen accipere posset, & maxime cuperet. Item *inhumanitas*, quæ est nihil accipere velle.

3. **FIDELITAS** est virtus, quæ cauet, & auertere studet alterius detrimenta, & libenter ac diligenter vocationis suæ partibus defungitur, ut & nobis & nostris necessaria suppetant, & aliis etiam suppeditare possimus, hoc fine principali, ut Deus celebretur. *Extrema* huius sunt: 1. *Infidelitas*, nō cauens damnum proximi, nec diligenter faciens officium. 2. *Negligentia & ignauia*, quæ tantum frui vult alienis commodis, nec vult conferre aliquid in societatem communem. Qui non facit labores quos potest & debet, facit furtum.

Obiect. Fidelitatis in quinto præcepto facta est mentio. Non ergo hūc pertinet. *Resp.* Non est absurdum, vnam & eandem virtutem poni in diuersis præceptis, propter diuersos fines & respectus. Fines enim actionum & virtutum faciunt discrimina. Ponitur in hoc præcepto fidelitas, quatenus studium est cauendi aliorum

aliorum incommoda, & faciendi opus ac labores, quibus acquiramus nobis victum, amictum, & res necessarias: in quinto præcepto fidelitas ponitur, quatenus est obedientia in officio faciendo.

4. **LIBERALITAS** est virtus, quæ largitur indigentibus secundum rectam rationem: *seu*, quæ communicat aliis facultates suas sine obligatione civilis, sed iure diuino & naturali, seu pietatis & dilectionis causa, liberali pectore, pro facultate sua, & alterius necessitate, sciens nimirum, ubi quibus, quando, & quantum possit largiri, & seruat mediocritatem inter profusionem & sordes.

Extrema sunt in defectu, *illiberalitas*, *sordes*, & *auaritia*, quæ est studium augendi res suas per fas & nefas, & restrictio largitionis iustæ: *seu*, quæ est diffidentia Dei & fiducia bonorum fortunæ, non est contenta iis, quæ Deus dedit legitimis mediis, sed plura appetit, & ad se rapere studet, etiam illegitimis mediis, & non dat ubi Deus vult dari. *In excessu*, *Profusio* *seu prodigalitas*, quæ largitur præter rationem rectam, & sine necessitate cum gaudio profusionis donorum. De hoc vitio dictum est: *Νότρεψας, καί ποτε δίδως.* Vide Aristotelem in ethic. lib. 4. cap. 1.

5. **HOSPITALITAS** est species liberalitatis, quæ peregrinos & hospites, ac præsertim propter veræ doctrinæ professionem exulantes, vera beneuolentia & altis officiis hospitalitatis prosequimur: *seu*, est beneficentia erga peregrinos, præsertim erga Christianos, qui vel exulant propter religionem, vel necesse habent peregrinari veritatis & confessionis causa. *Extrema* sunt *inhospitalitas* & *profusio* in hospites, sic exhaustiens beneficentiæ fontem, vt nostris necessaria non suppetant.

6. **PARSIMONIA** est virtus cauēs omnes largitiones non necessarias, & custodiens res bene partas, in vsum suū & suorū, neq; plus expendens, quàm quantū videt opus esse. *Liberalitas* habet sibi adiunctam *parsimoniam*. Nā sine parsimonia liberalitas degenerat in prodigalitatem, & sine liberalitate parsimonia degenerat in auitiam. Sunt ergo virtutes coniunctæ, & sunt duo

*Liberali-
tatis &
parsimonia
cognatio.*

media inter eadem extrema, inter avaritiam scilicet & profusionem. Nec potest esse liberalis, qui non est parcus, neque potest esse parcus, qui non est liberalis. *Liberalitas* amplificat largitionem secundum rectam rationem. *Parsimonia* eandem astringit secundum rectam rationem, tantum parcens, quantum finit honestas, & tantum expendens, quantum opus est. Itaque hae duae virtutes versantur in eodem obiecto, & inter eadem extrema, ideoque eadem vitia, quae contraria sunt liberalitati, etiam pugnant cum parsimonia fordes nimirum & profusio.

*Frugalita-
tis & parsi-
monia dis-
crimen.*

7. **FRUGALITAS** est virtus oeconomica, res bene partas recte & utiliter collocans pro rebus utilibus & necessariis, vel sumtus faciens in res quolibet tempore necessarias, & frugem afferentes. Est cognata parsimoniae, non tamen plane eadem. *Parsimonia* consistit in dando moderatè: *frugalitas* in recta collatione rerum. Refertur utraque ad hoc preceptum, quia contraria illis profusio hic prohibetur. Pugnant enim cum hac etiam sordes seu tenacitas & profusio.

Obiectiones contra distinctionem dominiorum.

Obiectio. 1. Apostolis bona omnia fuerunt communia. Ergo & nobis debent omnia esse communia. *Respond. 1.* Est dissimilitudo in exemplis. Nam *universa* facultatum apostolis fuit facilis & necessaria, *Facilis*, quia erant pauci: *Necessaria*, quia periculum erat, ne si non venderent, per vim illis priuarentur. Nunc neque facilitas illa est, neque necessitas. Apostoli igitur adducti causis probabilibus communionem rerum tunc induxerunt, quae causae nunc non sunt. 2. Fecerunt id non intercedente lege, sed liberè: *Nonne si servasses, manebat tibi, & venditum in tua erat potestate?* Voluntaria igitur erat illa bonorum communio: nemo cogebatur. 3. Erat consuetudo particularis. Nam aliae ecclesiae eam non observabant.

Act. 5. 4.

nabant. Colligebantur enim in Macedonia & Achaia eleēmosynæ quæ mittebantur Hierosolymam.

4. Erat temporaria. Nam postea mutatis causis desuit.

Obiect. 2. Naturalia sunt immutabilia. Communio bonorum est naturalis. Ergo est immutabilis, eoque & hodiè seruanda. *Respond. ad maiorem.* Naturalia sunt immutabilia, scilicet morali lege, non autem naturali utilitate.

Obiect. 3. Christus dicit adolescenti: *Si vis perfectus esse, abi, vende quæ habes & da pauperibus.* *Mat. 19. 21.*

Resp. 1. Est dissimilitudo in exemplis: quia vocatio discipuli erat specialis, ad apostolatam pertinet. 2. Voluit Christus significare, quam procul abesset à perfectione legis, de qua gloriabatur. 3. Non dicit: *confer in commune, in fiscum*: sed, *da pauperibus.*

Obiect. 4. Omnia sunt Christi. Ergo & Christianorum. *Omnia vestra sunt.* *Resp.* Omnia sunt nostra, *1. Cor. 3. 21:* quoad ius ad rem, sed non quoad ius in re. Omnia nobis debentur, sed nihil debemus rapere ante tempus.

Obiect. 5. Amicorum omnia sunt communia. *Resp.* Non dominio & possessione, sed usu & delectatione secundum honestas leges, seu, quoad usum & officia honestatis, utilitatis, ac necessitatis secundum rectam rationem. Debemus enim ab amicis petere ea, quæ ipsos à nobis petere vellemus. Non autem communia sunt omnia amicorum, quoad possessionem & dominium: siquidem unicuique manet suarum rerum possessio ac dominium distinctum. Hæc rerum possessio seu distinctio dominiorum sancitur (ut diximus) hoc præcepto: quia si non debemus furari, oportet ut res nostras possideamus: idque propterea; 1. Ut nos & nostros honestè alamus. 2. Ut ad conseruationem ecclesiæ aliquid conferamus. 3. Ut reipublice pro modo facultatum inuenimus. 4. Ut amicis & pauperibus beneficiamus.

Dominica XLIII. QVÆST. CXII. Quid exigit nonum præceptum?

R E S P. Ne aduersus quempiam dicam falsum testimonium ^a, nullius verba calumniar ^b, nulli obtrectem, aut conuitium faciam ^c, neminem temerè, vel indicta causa condemnem ^d: Verùm omnis generis mendacia, fraudes vt opera Diaboli propria ^e, nisi in me grauissimam iram Dei concitare velim, omni cura fugiam ^f: In iudiciis cæterisque negotiis veritatem secter, & id quod res est, liberè & constanter profitear ^g: Adhæc famam aliorum & estimationem, quantum queam, defendam, & augeam ^h.

^a *Prouerb. 19. 5. 9. & 27. 28. b Psal. 15. 3. & 50. 19. 20.*

^c *Rom. 1. 30. d Matth. 7. 1. Luc. 6. 37. e Iohan. 8. 44.*

^f *Prou. 12. 22. & 13. 5. g 1. Corinth. 13. 6. Ephes. 4. 25. h*

1. Petr. 4. 4.

EXPLICATIO.

Scopus seu finis noni præcepti est sanctio & conseruatio veritatis inter homines. Prohibetur igitur falsum testimonium, & cum eo omnes cognatæ species, quarum genus est mendacium. *Ne dicas falsum testimonium contra proximum tuum, vel de proximo tuo.* Hoc negatiuo præcepto continetur affirmatiuum: *Dicas verum testimonium, de vel proximo tuo,* hoc est, sis verax, sis amans dicendæ & cognoscendæ veritatis. Viri quum igitur caput & quali genus quæ hic sancuntur, est *veritas*, vel potius *veracitas* in sermone, in sententiis, in iudiciis, in pactis & in doctrina. Sumitur enim *veritas* hic pro congruentia notitiæ vel sermonis cum re de qua est sermo. *Verum* est

est ipse sermo congruens cum re. Contrà vitiorum; quæ hîc damnantur genus est mendacium in hisdem.

Virtutes noni præcepti.

1. **VERITAS** seu *Veracitas* est firma ^{et constantis} voluntas, qua constanter amplectimur veras sententias, & easdem pro ratione officii nostri & circumstantiarum profitemur ac defendimus, seruamus pacta, & in sermone ac gestu vitamus insidiosas occultationes, ad Dei gloriam & proximi salutem. Facit iste finis, vt diabolus non sit verax, etiam si verum dicat aliquando. Nam verax est, qui veritatem dicit & amat, Verax quæ eique studet propter gloriam Dei & proximi salutem.

De hac virtute etiam disputat Aristoteles in ethicis *Lib. 4.* breuiter, sed eruditè. Veracitatem in pactis refert ad *cap. 7.* iustitiam. Veracem propriè vocat eum, qui cum nihil intersit, tamen verax est in oratione & vita, & qui talis est ipso habitu. Vnde iterum liquet, diabolum & homines mendaces, non esse veraces, licet aliquando verum dicant.

Nomine *Veritatis* complectimur etiam ^{proprietatem} quæ est virtus, qua, quantum tempus, locus & necessitas postulat, veritatem liberè atque intrepidè profitemur, nec absterremur metu periculorum. *Confessio* *Veritatis* præcipitur in hoc & in tertio præcepto, quomodo sæpè eadem virtus ad obedientiam diuersorum præceptorum requiritur: sed aliter in illo, aliter in hoc præcepto sancitur. Ibi, quatenus est celebratio Dei immediata: hîc quatenus fallere nolumus proximum, sed conseruatam cupimus eius famam & salutem.

Cum veritate pugnat in defectu, i. *Mendacium*, ad quod pertinent omnes ^{fraus} ^{fraudes} ^{simulationes} ^{fraus} ^{simulationes} mendacia officiosa, calumnia, obreclationes, maledicentia, quæ mendacij species etiam cum candore pugnant: item, negligentia in cognoscendis sententiis veris, & ignorantia voluntaria, quæ est mendacium in mente.

Mendax.

Mendacium.

Mentiri.

Mendacia officiosa.

In epist. Veritas figurata.

Enod. 1. 21.

2. *Vanitas sine leuitas*, quæ est facilitas ad mentium. Vanus est qui multum, sæpè & facillè mentitur, idque sine pudore. *Mendax* est qui habet studium mentiendi. *Mendacium* est, aliter loqui vel gestibus declarare, quàm sentias, & quàm res se habeat. Est enim *mentiri* quasi aduersus mentem ire. Omne mendacium, quod diserte veritatem dissimulat, damnatur: nec excusantur *mendacia*, quæ vocantur *officiosa*, quia non sunt facienda mala, vt eueniant bona. *Erethè Lactantius* dicit: *Nunquam mentiendum est, quia mendacium semper nocet, aut fallit.* Veritas tamen per aliquam figuram dicta, non est mendacium, siue intelligas, apud quem agitur, siue non. Hoc obseruandum est, ne simus nimis rigidi in examinandis sanctorum factis, nec excusemus, quæ non necesse est excusari. Defendi solent mendacia officiosa ex emplo obstetricum Ægyptiarum, quæ mentiebantur regi, & à Deo benedicebantur. Sed non idè beneficium eis Deus, quòd *mentire* essent, sed quia timebunt Dominum & non occiderunt infantulos Israëlites.

Obiect. Quod nemini nocet, & alicui prodest, id est faciendum. Mendacium officiosum est tale. Ergo, &c. *Resp.* Negatur minor: quia quod Deus prohibet, semper nocet: & si prodest, fit per accidens, propter Dei bonitatem. Vide Augustinum lib. de mendacio ad Consentium.

In excessu pugnat 1. *Intempestiua veritatis professio*, quæ est margaritas obicere porcis, & sanctum dare canibus, vt ait Christus, quibus verbis omnino prohibet non necessariam & intempestiuam veritatis professionem: quia, *Intempestiue qui monet, ille nocet.* 2. *Curiositas*, quæ est inquirere non necessaria, aut impossibilia. Aristoteli extrema veracitatis sunt *αλαζονεία*, arrogancia seu vanitas: *εἰρωνεία*, dissimulatio & *βωρυγνισμός*, simulatum fastidium. Hæc de veritate, virtute præcepti huius principali. Præcipiuntur & aliæ virtutes quæ veritati ancillantur, & sunt quasi quedam eius appendices.

2. CANDOR est virtus, quæ rectè dicta vel facta rectè accipit, ambigua in meliorem partem interpretatur, quatenus causæ probabiles sunt: non facile suspiciones concipit, nec iis, quantumvis causas probabiles habentibus, indulget, nullas ex iis actiones instituit, neque inde aliquid decernit aut statuit: seu, est virtus vicina veritati, propter probabilem rationem approbans alienas voluntates, & non habens malevolentiam, quædam etiam ambigua flectens in meliorem partem, ac bonum quidem sperans, sed tamen ut de rebus mutabilibus cogitans, posse mutari voluntates, & posse hominem errare de aliena voluntate, cum non penitus aspiciantur latebræ humani peccatoris.

Pugnat cum candore in defectu: *Calumniæ & suspicacitas*. *Calumniæ* est non tantum innocentes falso criminari, sed etiam mediocriter dicta in malam partem interpretari, aut falsum etiam aspergere & asingere. *Suspacitas* est rectè vel ambigüe dicta sine rectè accipere, & mala suspicari de bonis, vel sine ratione, aut etiam veris suspicionibus nimium indulgere. *Suspiciones* licet habere, nisi velimus esse stulti & hardi. *Cauete ab hominibus: estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columba.* Sed aliud est habere, *Matth. 10. 16. 17.*

suspiciones, aliud, suspicionibus indulgere. Est autem *suspicio* opinio mali de aliquo, propter probabilem causam, siue veram, siue apparentem. Estque duplex, mala & bona. 1. *Mala* est, quando proficiscitur ex causa vel prorsus falsa, vel non sufficiente: ut cum fingitur aliqua causa, quæ nulla est, seu, cum proximus est innocens. *Bona* verò, cum ex causa sufficiente suspicamur. 2. *Mala* est, quando ex suspicione aliquid recti statuitur. *Bona*, quando res cum sint probabiles rationes in utramque partem, in dubio relinquitur. 3. *Mala* est, quando ex suspicione consilium capitur de alicui nocendo. *Bona* contrà. 4. *Mala* est, quando ex suspicione oritur odium. *Bona* contrà.

Suspicio.
Bona & mala.

In excessu candori aduersatur *Stulus* & *adulitas* &

adulatio. Stulta credulitas est temerè quid interpretari vel alicui assentiri, sine iusta vel probabili causa: vel quando sunt rationes manifestæ aut probabiles, tamen credere contrarium de aliquo. Adulatio, vel assensatio est probare vel laudare non laudanda, ut aucupemur bona, vel gratiam alicuius. Candor est adiumentum siue species veritatis. Ergo & hic vnâ cum veritate præcipitur.

3. Simplicitas est perspicua veritas sine ambagibus: Vel est virtus quæ vera, recta, & explicata in articulis, & communi vita, propriè & perspicuè dicit & facit. Simplicitate & candore veritas temperatur. Extrema eius sunt: simulatio simplicitatis & diabolus in moribus & sermone.

4. Constantia, est virtus à veritate agnita non discedens, nec mutans consilium sine necessaria & probabili causa, sed constanter dicens & faciens vera, iusta & necessaria. Sem, est virtus in inuenta, agnita & approbata veritate perseverans, & similiter eam profitens ac defendens. Constantia requiritur ad veritatis conseruationem. Ergo hic etiam præcipitur. Extrema eius sunt in defectu Inconstantia seu leuitas, quæ est præter rationem mutare veras sententias. In excessu verò Pertinacia seu auaritia, seu rigor stoeicus perseverans in falsis opinionibus, aut iniustis & inutilibus actionibus, etiam si de errore convincatur. Vitium ex confidentia ingenij, vel ex superbia atque ostentatione quum, cedere nolens de sententia etiam quam firmis rationibus videt esse falsam.

5. Docilitas est virtus inquirens rationes verarum sententiarum, faciliè credens ac cedens meliora docentibus, aut ostendentibus, idque propter certam rationem, & promptam faciens voluntatem ad acquiescendum veris & probabilibus rationibus, & ad relinquendum ea, quæ prius falsa pro veris amplectebatur. Extrema sunt eadem quæ & constantiæ, ad quam docilitas etiam requiritur. Nam constantia sine docilitate in pertinaciam, & docilitas sine constantia in leuitatem degenerat.

Hact.

Hactenus enumeratae virtutes opinione coherent inter se. Nam oportet veritatem temperari candore & simplicitate, precipi & agnosci docilitate, conservari constantia. Atque ita praecedentes virtutes requiruntur, ut sit veritas. Tres vero sequentes requiruntur, ut utiliter sit veritas in mundo.

6. TACITURNITAS est virtus reticens arcana, & non necessaria dictu, ubi, quando, & quatenus non est opus, & vitans nimiam loquacitatem: seu, est modus profitendi veritatem eiusmodi, quo reticentur arcana, siue vera, siue falsa, vitantur sermones non necessarij & inutiles, maxime vero intempestivi, perniciosi & scandalosi. *Extrema* sunt in defectu: garrulitas, futilitas & proditio. *Garrulitas seu loquacitas* est intempestive & immodice & stolidè loqui. *Futilitas* nihil potest reticere, sed omnia etiam arcana effundit. *Proditio* est indicare facta aut consilia honesta, ita ut laedantur illi, quibus videtur aut debet amicus esse qui indicat: non defendere, vel non curare periculum alterius, cum quis debeat ac possit: indicare etiam non digna indicatione, quorum tamen indicatio nocet ei, qui indicatur: etiam necessario indicanda animo seu sine non bono indicare: denique indicare perjurij aut mendacij interuentu. *In excessu* sunt morositas & reticentia. *Morositas* est nimium silentium, wann man einem die Wort muß abkauffen / *Reticentia* est dissimulare veritatem, ubi erat profitenda, hoc est, ubi gloria Dei & salus proximi, vel nostra vel aliorum causa, vel dilectio amicorum requirit, ut loquamur.

7. COMITAS seu affabilitas est virtus libenter & cum significatione benevolentiae audiens, respondens, loquens, ubi opus est, propter causam necessariam vel probabilem: seu, est virtus facile admittens, congressus aliorum, & colloquiis sermone & gestibus benevolentiam significans: seu, est virtus consistens in audiendo & respondendo, cum aliqua significatione benevolentiae. *Extrema* sunt eadem quae & taciturnitatis, *levis*, *morositas*: item *assentatio*, & *comitas*

Lib 4.
cap. 4.

simulata: vide Aristotelem in ethicis. *Taciturnitas* sine comitate fit morositas: & *comitas* sine taciturnitate fit garrulitas & futilitas. Sunt igitur taciturnitas & comitas cognatae virtutes,

8. V R B A N I T A S veritatis seu veri sermonis condimentum, est veritas figuratè dicta, ad alios taxandos, monendos, vel delectandos, servatis circumstantiis, personarum, loci & temporis: *sem*, est facultas dicendi veritatem cum quadam venustate, ad docendum, consolandum, exhilarandum vel taxandum alios sine acerbitate. *Extrema* eius sunt in excessu *scurrilitas*, *dicacitas* & *obtrectatio*. *Scurrilitas* est obscæna locutio, præsertim in rebus seriis. *Scurra*, qui sic iocatur, dicitur à *σῆμα* *stercus*, quoniam putida & stercore loquitur. *Dicacitas* est vitium iocandi acerbè, aliosque præsertim miseros deridendi atque exagrandi. *Obtrectatio* est, quæ falsa crimina de aliis spargit, ambigè dicta malè interpretatur, cum vindictæ cupiditate, studio nocendi, aut conciliandi invidiam. *In defectu* urbanitati repugnat *duritia* seu stoliditas & *insulsitas*, *duritia* est affectatio urbanitatis intempestiva. *Insulsitas* est affectatio urbanitatis inepta.

Dominica
XLIV.

QVÆST. CXIII. Quid prohibet decimum præceptum?

R E S P. Ne vel minima cupiditate, aut cogitatione, aduersus vllum Dei præceptum corda nostra vnquam sollicitentur: sed vt perpetuò, & ex animo omne peccatum detestemur, contraque omni iustitia delectemur.

à Rom. 7 7.

EXPLICATIO.

Præceptum de concupiscentia esse vnum, non duo, manifestum est.

I. Ex

1. Ex diuersitate recitationis apud Moſen Exod. 20. 17. & Deut. 5. 21.

2. Ex coniunctione in vnum verſiculum apud Moſen vtroque loco.

3. Ex interpretatione Pauli, qui totum contextum Moſis vno præcepto complectitur: Concupiſcentiam non nouiſſem, niſi lex dixiſſet: *non concupiſces.*

Rom. 7. 8.

4. Ex eo, quod pontificij & alij concupiſcentiam domus & vxoris in ſuis explicationibus ſolent coniungere: quia nimirum vident, eadem ratione vxoris & domus & omnium aliarum rerum proximi concupiſcentiam prohiberi. Vndè ſequitur, vel vnum tantum eſſe præceptum de concupiſcentia, vel tot certè præcepta numeranda, quor res concupiſcibiles proximi prohibentur.

5. Ex autoritate veterum tum Iudæorum tum Chriſtianorum interpreterum, quorum nomina ſuprà in diſtributione decalogi ſunt recitata.

Scopus ſeu ſinis decimi præcepti eſt, affectuum omnium erga Deum & proximum & res eius, reſtituendo, & obedientia interna, quæ in omnibus etiam alijs præceptis includenda eſt. Ergo, *dicat quæ*, hoc præceptum abundat, quia nihil noui poſtulat. *Reſp.* Non abundat, quia additum eſt hoc præceptum ſuperioribus, tanquam regula & declaratio vniuerſalis iuxta quam accipi debet obedientia interna omnium aliorum præceptorum: quia de toto genere loquitur. Præcipitur itaque in hoc præcepto *iuſtitia originalis* erga Deum & proximum, quæ eſt vera agnitio Dei in mente, & in voluntate inclinatio ad obediendum voluntati Dei agnitæ. Prohibetur *concupiſcentia*, quæ eſt inclinatio praua vel affectus inordinatus, appetentia, quæ Deus prohibuit. Propriè tamen præcipitur *iuſtitia originalis erga proximum*, quæ eſt inclinatio & deſiderium præſtandi proximo omnia debita officia, & ſalutem eius tuendi. Prohibentur eius duo *extrema*. 1. Peccatum originale erga proximum, quod nominatur *concupiſcentia*: quæ eſt deſiderium eorum, quæ nocent proximo. 2. *Amor proximi in-*

FFF 3 ordin-

ordinatus, cum in eius gratiam DEVM negligimus.

Atqui concupiscentiam & peccatum originale pro eodem habent. Differunt tamen ut effectus & causa, vel certè ut pars & totum. Concupiscentia enim est propensio ad ea, quæ prohibita sunt lege. Peccatum originale est reatus totius generis humani, & privatio agnitionis Dei ac voluntatis diuinæ.

Concupiscentia peccatum.

Obseruandum hoc loco, non tantum prauas inclinationes esse peccata, sed & cogitationem mali peccatum esse, quatenus coniuncta est aliqua inclinatio & propensio ad malum prosequendum: seu cum desiderio id faciendi. *Concupiscentia* verò, quin sit mala & peccatum, licet nobiscum nascatur, non est dubium. Nam an aliquid sit peccatum, non est iudicandum ex natura, sed ex lege. Quicquid enim huic aduersatur, est peccatum: siue illud nobiscum nascatur siue non.

Pelagiani negant concupiscentiam esse peccatum. Contrà lex dicit: *Non concupisces*. Et Paulus: *Rom. 7. 7. carum non cognoui, nisi per legem Nam etiam concupiscentiam non noissem, nisi lex dixisset: Non concupisces.* [Dammati sunt Pelagiani in multis synodis contra Pelagij & Cœlestij errores congregatis, circa annum Domini 410. & deinceps: ut, Mileuitana, Carthagenensis, & Palæstina in oriente, &c]

Argumenta præcipua Pelagianorum.

Obiect. 1. Naturalia non sunt peccata. Concupiscentia est naturalis. Ergo non est peccatum. *Resp. 1.* Est fallacia accidentis in minore. Nam concupiscentia inordinata ante lapsum non fuit: sed post lapsum naturæ accessit. Naturalis est ergo non per se, sed per accidens, quatenus nunc post lapsum nobiscum nascitur: seu est naturalis, hoc est, accidens malum inseparabiliter adherens naturæ per se bonæ. 2. Sunt quatuor termini, ex quorum plerumque vocabuli *naturale*. Nam in maiore significat rem bonam a Deo conditam in natura:

tura: appetitum videlicet ante lapsum, qui non erat voluntati Dei contrarius. In minore significat rem, quam non habemus ex creatione, sed quam per lapsum nobis attraximus.

Instant. Appetitus seu inclinatio ad appetendum conseruantia, & ad fugiendum destruentia naturam, etiam in natura corrupta non est peccatum: quia est res à Deo condita, & motus per se bonus. Talis est concupiscentia. Ergo concupiscentia non est peccatum. *Respond.* ad maiorem. Appetitiones & motus naturæ sunt boni per se, quatenus sunt motus, non quatenus sunt motus inordinati, & feruntur in obiecta à Deo prohibita, cuiusmodi sunt, motus seu appetitus omnes naturæ corruptæ: quia vel non feruntur in obiecta, quæ oportet, vel non eo modo & sine feruntur, quo oportet: ideoque omnes sunt vitiosi & peccata. *Non potest arbor mala bonus fructus ferre.* Mat. 7. 18. Appetere fructum arboris erat naturale: sed appetere contra mandatum Dei, erat motus suo genere vitiosus & peccatum, &c.

Obiect. 2. Quod non est in nostra potestate, ut sit vel non sit in nobis, non est peccatum. Concupiscentia si est in nobis, ut non sit in nostra potestate eam exuere, &c. Ergo non est peccatum. *Resp.* Maior falsa est. Peccatum enim non libertate aut necessitate naturæ nostræ, sed voluntate & lege Dei astringitur. Quicquid cum hac pugnat, peccatum est, siue possit, siue non possit ab hominibus vitari. Neque Deus postulans à nobis impossibilia facit nobis iniuriam: quia præcepit, dum possibilia erant & ipse facultatem præstandi nobis dederat. Iam licet nos hanc facultatem amiserimus: Deus tamen non amisit suum ius postulandi, quod apud nos deposuit. Vide supra quæst. catech. 9. pag. 90.

Obiect. 3. Peccatum facit homines obnoxios æternæ iræ Dei. Concupiscentia renatos non facit obnoxios iræ Dei: *Nulla enim est condemnatio illis, qui sunt in Christo Iesu.* Ergo concupiscentia saltem in renatis

renatis non est peccatum. *Resp.* Est fallacia accidentis in minore. Concupiscentia enim renatos non damnat per accidens, hoc est, ex gratia Dei, non imputantis eam credentibus. Non autem hoc fit idè, quasi concupiscentia non sit peccatum. Nam & alia peccata non damnant renatos, non quòd non sint peccata, sed quia eis remissa sunt propter Christum.

Obiect. 4. In baptismo tollitur peccatum originale. Ergo concupiscentia in baptizatis non est peccatum. *Resp.* ad antecedens: peccatum originale tollitur in baptismo non simpliciter, sed quoad reatum. Manet verò in baptizatis prauitas & inclinatio ad peccandum. Et hoc est, quod scholastici dicunt: Formale tollitur, & materiale manet. *Inst.* Vbi tollitur formale peccati, ibi res ipsa tollitur, quia forma dat esse rei, &c. In baptismo tollitur formale peccati originis. Ergo tollitur ipsum peccatum. *Resp.* Est fallacia à secundo quid: Tollitur peccati formale non simpliciter, sed quoad reatum. Peccati enim duplex est formale. 1. Pugnancia cum lege, & inclinatio ad peccatum. 2. Reatus seu ordinatio ad pœnas. Reatus tollitur, sed inclinatio manet: *Videò aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis mei.* Rom. 7. 23.

QVÆST. CXIV. *Possuntne autem illi, qui ad Deum conuersi sunt, hac præcepta perfectè seruare?*

R E S P. Minimè: Verùm etiam sanctissimi quique, quamdiu viuunt, habent tantum exigua initia huius obedientiæ^a: Sic tamen, vt serio ac non simulato studio, non secundum aliqua tantum, sed secundum omnia Dei præcepta viuere incipiant^b.

^a *1oh. 1. 8. Rom 7. 14. 15. Eccl. 7. 21. 1. Cor. 13. 9.* ^b *Rom. 7. 22. Psal. 1. 2.*

EXPLICATIO.

Quæstio est: Quomodo lex sit possibilis, & an perfectè

fectè seruari possit à renatis. Hæc quæstio vt rectè intelligatur, distinguenda est hominis natura in integram, lapsam, & rursus instauratam.

*De possibili-
tate legis,
fuit quæst.*

Naturæ integræ possibilis erat integra totius legis obedientia secundum omnes partes & gradus, sicut angelis. Erat enim homo conditus ad imaginem Dei in perfecta sanctitate & iustitia.

8. de lege.

1.

*Lex possi-
bilis natu-
ra integra.*

Natura post lapsum corruptæ, adedò impossibilis est legis impletio, vt obedientiam Deo placentem, ne quidem inchoare possit, secundum dicta: *Omne sigenium cordis humani prauum à iuuentute. Si potest natura atbiops mutare pellem suam, & pardus maculas suas, etiam vos potestis benè agere, cum sitis mali. Non potest arbor mala bonos fructus ferre. Quicquid non est ex fide, peccatum est. Cum essetis mortui in peccatis. Non sumus idonei ex nobis ipsis ad cogitandum quicquam, &c.*

2.

*Impossibilis
corrupta.*

Gen 8. 21.

Ier. 13. 23.

Matt. 7. 18.

Rom. 14. 23

Ephes. 2. 1.

2. Cor. 3. 5.

Renatis lex fit possibilis. 1. Quoad disciplinam externam. 2. Quoad imputationem iustitiæ Christi, seu beneficio iustificationis ac regenerationis, quod vtrumque beneficium fide consequimur. 3. Quoad inchoationem obedientiæ internæ & exterioris in hac vita. *Hæc est enim charitas, vt mandata eius seruemus, & mandata eius gratia non sunt. Qui sine inchoatione, hoc est, sine regeneratione gloriatur se Deum nouisse & colere, mendax est.*

1. Ioh. 5. 3.

Sed impossibilis est lex renatis, respectu Dei, nempe quoad perfectam legis obedientiam internam & externam: *Ne ingrediaris in iudicium cum seruo tuo: quia in conspectu tuo non iustificabitur ullus uiuens.*

Psal. 143. 3.

1. Quia non implent legem perfectè: sed multa agunt contra legem. 2. Quia etiam ea, quæ agunt secundum legem, sunt imperfecta. Nam in renatis sunt & manent multa peccata, vt originale, & multa actualia ignorantia, omissiones, infirmitates, &c. quæ tamen peccata ipsi in se agnoscunt & deplorant: *Et facti sumus, & immundus omnes nos: & quasi pannus men-*

Iesa. 64. 6.

Et facti sumus, & immundus omnes nos: & quasi pannus men-
Est tamen discrimen magnum inter renatos, & non renatos, cum peccant. 1. In Deo manet propo-

scrimen iu-
sticum

renatis non est peccatum. *Resp.* Est fallacia accidentis in minore. Concupiscentia enim renatos non damnat per accidens, hoc est, ex gratia Dei, non imputantis eam credentibus. Non autem hoc fit idem, quasi concupiscentia non sit peccatum. Nam & alia peccata non damnant renatos, non quod non sint peccata, sed quia eis remissa sunt propter Christum.

Obiect. 4. In baptismo tollitur peccatum originale. Ergo concupiscentia in baptizatis non est peccatum. *Resp.* ad antecedens: peccatum originale tollitur in baptismo non simpliciter, sed quoad reatum. Manet verò in baptizatis prauitas & inclinatio ad peccandum. Et hoc est, quod scholastici dicunt: Formale tollitur, & materiale manet. *Inst.* Vbi tollitur formale peccati ibi res ipsa tollitur, quia forma dat esse rei, &c. In baptismo tollitur formale peccati originis. Ergo tollitur ipsum peccatum. *Resp.* Est fallacia à secundo quid: Tollitur peccati formale non simpliciter, sed quoad reatum. Peccati enim duplex est formale. 1. Pugnantia cum lege, & inclinatio ad peccatum. 2. Reatus seu ordinatio ad pœnas. Reatus tollitur, sed inclinatio manet: *Video aliam legem in membrum meum, repugnantem legi mentis mei.* Rom. 7. 23.

QVÆST. CXIV. *Possuntne autem illi, qui ad Deum conuersi sunt, hac præcepta perfectè seruare?*

R E S P. Minimè: Verùm etiam sanctissimi quique, quamdiu viuunt, habent tantùm exigua initia huius obedientiæ^a: Sic tamen, vt serio ac non simulato studio, non secundum aliqua tantùm, sed secundum omnia Dei præcepta viuere incipiant^b.

^a *1oh. 1. 8. Rom. 7. 14. 15. Eccl. 7. 21. 1. Cor. 13. 9.* ^b *Rom. 7. 12. Psal. 1. 2.*

EXPLICATIO.

Quæstio est: Quomodo lex sit possibilis, & an perfectè

sectè seruari possit à renatis. Hæc quæstio vt rectè in-
telligatur, distinguenda est hominis natura in inte-
gram, lapsam, & rursus instauratam.

*De possibili-
tate legis,
fuit quæst.*

Naturæ integræ possibilis erat integra totius le-
gis obedientia secundum omnes partes & gradus, sic
ut angelis. Erat enim homo conditus ad imaginem
Dei in perfecta sanctitate & iustitia.

8. de lege.

1.

*Lex possi-
bilis natu-
ra integra.*

Natura post lapsum corruptæ, aded impossibilis est
legis impletio, vt obedientiam Deo placentem, ne

2.

quidem inchoare possit, secundum dicta: *Omne si-
gnum mentis cordis humani prauum à iuuentute. Si potest natura
alibiops mutare pellem suam, & pardus maculas suas, et
iam vos potestis bene agere, cum sitis mali. Non potest ar-
bor mala bonos fructus ferre. Quicquid non est ex fide,
peccatum est. Cum essetis mortui in peccatis. Non sumus
idonei ex nobis ipsis ad cogitandum quicquam, &c.*

*Impossibilis
corruptæ.*

Gen 8. 11.

1er. 13. 23.

Mat. 7. 18.

Rom. 14. 23

Renatis lex fit possibilis. 1. Quoad disciplinam ex-
ternam. 2. Quoad imputationem iustitiæ Christi, seu
beneficio iustificationis ac regenerationis, quod v-
trumque beneficium fide consequimur. 3. Quoad in-
choationem obedientiæ internæ & externæ in hac vi-
ta. *Hæc est enim charitas, vt mandata eius seruemus, &
mandata eius gratia non sunt.* Qui sine inchoatione,
hoc est, sine regeneratione gloriatur se Deum nouisse
& colere, mendax est.

Ephes. 2. 1.

2. Cor. 3. 5.

1. Ioh. 5. 3.

Sed impossibilis est lex renatis, respectu Dei, nem-
pe quoad perfectam legis obedientiam internam &
externam: *Ne ingrediaris in iudicium cum seruo tuo: quia in
conspectu tuo non iustificabitur & illis uiuens.*

Psal. 143. 3.

1. Quia non implent legem perfectè: sed multa agunt
contra legem. 2. Quia etiam ea, quæ agunt secun-
dum legem, sunt imperfecta. Nam in renatis sunt &
manent multa peccata, vt originale, & multa actua-
lia ignorantix, omissiones, inirmitates, &c. quæ ta-
men peccata ipsi in se agnoscunt & deplorant: *Et fa-
ctum est, vt immundus omnes nos: & quasi pannus
menstruatus & inuersa iustitia nostra.*

Iesa. 64. 6.

Est tamen discrimen magnum inter renatos, & Triplex di-
scrimen renatos, cum peccant. 1. In Deo manet propo-

*seruati in-
finitum*

ter renatos situm seruandi electos. 2. Certa est renatorum finalis
et non re- poenitentia. 3. Etiam in ipsis peccatis renati aliquod
renatos pec- initium siue semen verę fidei & conuersionis retinent.
cantes. Vi- De impiis verò nec tale in Deo est propositum, nec
de supra certa est finalis eorum conuersio, nec denique initium
pag. 64. aliquod verę obedientię habent, sed tota voluntate
 peccant, & ruunt aduersus Deum, ac tandem pereunt,
 nisi conuertantur.

*Contra imperfectionem operum in
renatis.*

An abapti-
storum et
similium fa-
maticorum
argumen-
ta pro sua
perfectiōe.

Obiect. 1. Opera spiritus sancti non possunt esse im-
 perfecta. Bona opera renatorum sunt opera spiritus
 sancti. Ergo necesse est ea esse perfecta, etiam in se
 considerata. *Resp.* Est fallacia à secundo quid, vt sim-
 pliciter. Quę opera sunt spiritus sancti simpliciter, ea
 necesse est pura & perfecta esse. Sed bona opera rena-
 torum sunt spiritus sancti non simpliciter, sed ita, vt
 simul sint ipsorum opera. Hinc tantum sequitur, ope-
 ra sanctorum esse pura, quatenus à spiritu sancto sug-
 geruntur, & fiunt: non autem, quatenus sunt etiam
 hominum, multis defectibus ac nãuis adhuc labo-
 rantium opera.

Obiect. 2. Qui sunt conformes imagini Christi, eo-
 rum opera non possunt esse imperfecta. Sancti in
 hac vita sunt conformes Christo per nouitatem. Er-
 go sanctorum opera non possunt esse imperfecta.
Respond. Est eadem fallacia. Maior loquitur de per-
 fectè conformibus imagini Christi, cum sancti,
 de quibus est in minore, tantum sint Christo
 conformes ex parte, quamdiu hic viuunt. Qua-
 lis enim cognitio est, talis etiam dilectio, & con-
 formitas cum Christo in sanctis. Sed ex parte hic

1. Cor. 13. 9. cognoscimus, & ex parte prophetamus, inquit apo-
 stolus.

Rom. 8. 1.

Obiect. 3. In sanctis nulla est condemnatio. Ergo
 opera eorum sunt perfectè bona, etiam in se confi-
 derata.

derata. *Resp.* Est fallacia non causæ. Non enim operum perfectio, sed Christi satisfactio renatis per fidem imputatæ, est causa, cur in sanctis nulla sit condemnatio. Tantiùm ergo sequitur disiunctiue, opera renatorum vel in se, vel respectu imputatæ perfectionis Christi perfecta esse, & non damnari, ut impura in iudicio Dei.

Obiect. 4. Seueritas iustitiæ diuinæ non reddit bona secundum opera non perfectè bona. Christus in iudicio Dei reddet vnicuique, & sic etiam sanctis, secundum opera sua. Ergo opera sanctorum sic sunt perfecta, ut per se consistent in iudicio Dei. *Respond.* Sunt quatuor termini: quia maior de legali, minor de euangelica retributione operum intelligitur, hoc est, iustitia Dei non reddit bona secundum opera imperfecta, si legaliter seu ex pacto integræ obedientiæ legis iudicet. Christus verò sanctorum opera compensans, non iudicabit legaliter, seu ex pacto operum perfectorum, sed ex pacto fidei, seu iustitiæ suæ per fidem ipsis imputatæ & applicatæ iudicabit: & tamen iudicabit secundum opera eorum, ut secundum argumenta suæ testimonia fidei, ex qua profecta fuerunt, & quam fuisse in ipsis tanquam effectus opera ostendent.

Obiect. 5. Scriptura sanctorum operibus perfectionem tribuit: *Confitebor tibi Domine in toto corde meo. Psal. 111. 1.* *Noah erat vir iustus & perfectus in generationibus suis. Psal. 119. 1.* *Ambulaui coram te corde perfecto. Cor. Asa erat perfectum omnibus diebus ipsius. Similia testimonia de Gen. 6. 9.* perfectione etiam alibi passim occurrunt. Ergo, &c. *2. Reg. 30. 3*
Respond. Hæc & similia dicta loquuntur de perfectione. *2. Par. 15.* nepartium, non graduum obedientiæ in sanctis, & *17.* de sinceritate opposita hypocrisis & simulationi pietatis. Sancti enim perfectionem graduum, hoc est, *Mat. 5. 48.* eum perfectæ obedientiæ gradum, quem lex requirit, nunquam hic consequuntur. Habent verò initium integræ obedientiæ & subiectionis erga Deum *Col. 1. 28.* *2. Cor. 13. 9.* *2. Tim. 3.* secundum omnia eius mandata. Nec tamen *17.* propter hoc initium inchoatæ obedientiæ suæ, sed propter

propter imputatam ipsis perfectam iustitiam Christi placent Deo, & perfecti sunt coram Deo, in se quidem perfectione partium, hoc est, inchoatione omnium partium veræ pietatis: in Christo verò etiam perfectione graduum, hoc est, imputatione perfectæ iustitiæ eius per fidem: sicut dicitur: *In ipso estis consummati*.

Col. 2. 10.

1. Cor. 1. 30.

Christus est nobis factus à Deo, sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio.

Inst. Etiam perfectio graduum sanctis tribuitur in

1. Cor. 2. 6.

Scriptura: *Sapientiam loquimur inter perfectos. Intel-*

1. Cor. 14. 20

gentia perfecti sumus, & alibi passim. Ergo, &c. Resp. In

Ephes. 4. 13

his locis perfecti vocantur, non qui sunt absolute

Phil. 3. 15.

conformes legi, sed qui aliis infirmis plus habent iu-

Heb. 5. 14.

cis ac certitudinis, & promittitudinis exercitio confir-

matæ ad obtemperandum Deo, & ad repugnandum

carnalibus desideriis, & ad ferendam crucem. Sic-

Eph. 4. 14.

nim hæc perfectio alibi declaratur: *Ut ne simus am-*

Hebr. 5. 14.

plius pueri, qui fluctuamus & circumferamur quævis

Phil. 3. 12

Sento doctrinam. Non quod iam apprehenderim, aut iam

Rom. 7. 18.

perfectus sim, &c. Nam Velle adest mihi, sed ut, quod vo-

num est, perficiam, non assequor. Proinde hæc perfectio

relatiua est, respectum habens non ad legem diuinam,

sed ad infirmos.

Psal. 119.

Psal. 7. 9.

Obiect. 6. Dauid dicit: *A lege tua non declinaui. Cu-*

stodini legem tuam: Feci iustitiam & iudicium. Iudica

me secundum iustitiam meam, &c. Ergo renati bona

sua opera in iudicio Dei allegare possunt tanquam

legi perfectè conformia. *Resp.* Hæc & similia dicta

vendicant sanctis in hac vita non absolutam confor-

mitatem cum lege (alioqui repugnarent dictis prius

recitatis de imperfectione sanctorum) sed iustitiam

bonæ conscientie, sine qua fides non potest consistere,

sicut neque bona conscientia sine fide haberi po-

test, sicut dicitur: *Milita bonam militiam retinens fi-*

dem & bonam conscientiam, quæ repulsa nonnulli fidei

navis fragrum fecerunt. Sancti enim non extimescunt

tribunal Dei, & conscientia rectè actorum se conso-

lantur, non sanè, quod eam iudicio Dei opponant;

aut nullius peccati sibi sint conscij (hæc enim confi-

derant.

1. Tim. 1.

derantes clamant : *Domine ne in iudicium venias cum seruo tuo : si iniquitates obseruaueris Domine, quis confite-^{Pf. 143:2.}*
^{Pf. 130:3.}ret ?) sed quia seruum & non hypocriticum studium habent obediendi Deo , & certò sciunt , peccata sua resecta & abluta esse sanguine Christi , & inchoatam obedientiam suam Deo propter Christum placere , & præmiis secundum promissiones euangelij gratuito ab ipso ornari.

Obiect. 7. Quisquid natus est ex Deo, peccatum non committit, quoniam semen ipsius in eo manet: nec potest peccare, quia ex Deo natus est. Ergo noua obedientia in renatis perfecta est, & absque peccato *Resp.* Est fallacia figuræ dictionis. Peccatum non committere Iohanni non est *ut ait* ^{1. Ioh. 3:9.} esse (hoc enim etiam in sanctissimos non cadere docuerat capite 1. & 2.) sed non habere peccatum regnans , nec in eo perseverare. Hoc enim in sanctis fidem & pietatem veram excuteret.

QVÆST. CXV. *Cur igitur vult Deus legem suam adeò exactè & seuerè predicari cum nemo sit in hac vita, qui eam seruare possit?*

R E S P. Primùm, vt in omni vita, magis magisque agnoscamus ^a, quanta sit naturæ nostræ ad peccandum propensio, tantoque auidius remissionem peccatorum, & iustitiam in Christo expetamus ^b: Deindè, vt hoc perpetuò agamus, illud semper meditemur, & gratiam spiritus sancti a patre imploremus, quò indies magis ac magis ad imaginem Dei renouemur, donec aliquando tandem, postquam ex hac vita decesserimus, propositam nobis perfectionem læti assequamur ^c.

^a Rom. 3. 20. 1. Ioh. 19. *Psal.* 32. 5. ^b *Matth.* 5. 6. *Rom.* 7. 24. ^c 1. *Cor.* 9. 24. *Phil.* 3. 12. 13. 14.

De usu legis Cum de usu legis diuinæ quæritur, discrimina partium eius in conspectu haberi debent.

quæst. 9. de *Cæremonialium legum Mosaicarum usus erat.*

leg. 1. *Padagogia in Christum, & ipsius regnum: Inque*
Gal. 3. 24. lex padagogus noster fuit in Christum, & ex fide iustifi-
cæremur.

2. *Distinctio ecclesiæ Iudaicæ ab aliis gentibus.*

3. *Exercitium pietatis, & testificatio obedientiæ erga*
legem moralem.

4. *Confirmatio fidei.* Erant enim ex iis, quædam sacramenta, hoc est, signa fœderis, & sigilla gratiæ. Vt circumcisio & agnus paschalis.

Politicarum legum usus fuit.

1. *Vt essent nerui politiæ Mosaicæ.*

2. *Vt essent typi gubernationis ecclesiæ in regno*
Christi, quandoquidem principes & reges populi non minus, quam sacerdotes sustinebant typum Christi pontificis & regis ecclesiæ. At usus vnus cum legibus ipsis celsarunt, postquam cæremonia Christi aduentu impleta & abrogata sunt, & politiæ Mosaicæ à Romanis euersa est.

Usus legis moralis diuersi sunt secundum quatuor status hominis.

I. Innatura integra, seu per peccatum nondum deprauata, qualis fuit ante lapsum, erant duo usus legis diuini præcipui.

1. *Integra hominis conformatio cum Deo.* Fulgebat enim in mente hominis non lapsi integra legis notitia, eaque efficiebat omnium inclinationum & actionum rectitudinem seu conformitatem cum voluntate Dei.

2. *Bona conscientia,* seu fiducia beneuolentiæ Dei, & spes certa vitæ æternæ. Lex enim ex ordine iustitiæ diuine promittit vitam perfectam eam præstantibus:

Leu. 18. 15. Qui fecerit ea homo, & inest in eis.

II. In natura corrupta, & nondum renata per spiritum sanctum, duo etiam sunt legis usus.

1. *Conseruatio disciplina in ecclesia & extra eam.* Lex enim insculpta diuinitus singulorum mentibus; & sonans voce doctorum & magistratus, frenat & coërcet etiam non renatos, vt vident manifesta scelera, quæ pugnant cum iudicio rectæ rationis etiam in non renatis, & quæ remoueri oportet ante regenerationem: *Gentes, quæ legem non habent, naturâ, quæ legis sunt faciunt, & legem non habentes, sibi ipsi sunt lex, & qui ostendant opus legis scriptum in cordibus suis, & in testimonium reddente ipsorum conscientia, & cogitationibus sese mutuo accusantibus aut etiam excusantibus.* Rom. 2. 14.

2. *Agnitio peccati.* Lex enim accusat, conuincit, & damnat omnes non renatos, quod sint iniusti coram Deo, & rei æternæ damnationis: *Scimus autem quæcumque lex dicitis, qui in lege sunt, dicere, & tamen os obturetur, & obnoxium fiat totus mundus condemnationi Dei. Propterea ex operibus legis nulla caro iustificabitur in conspectu eius. Per legem enim agnitio peccati. Peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam etiam cupiditatem non nossem, nisi lex dixisset: Non concupisces. Hic usus, hoc est, agnitio peccati & iudicij diuini aduersus peccatum, per se parit odium Dei, & incrementum peccati in non renatis: ac si sint reprobis, præcipitat eos in desperationem: sicut dicitur: *Lex iram operatur. Peccatum occasione sumpta genuit in me omnem cupiditatem per illud mandatum, &c.* Per accidens vero in electis est præparatio ad conuersionem, Deo nimirum hoc medio cogente eos agnoscere suam iniustitiam, desperare de se ipsis, & quærere iustitiam ac vitam in CHRISTO mediatore per fidem. *Si data fuisset lex, quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccatum, & promissis ex fide Iesu daretur credentibus.* Rom. 3. 19. Rom. 7. 7. Rom. 4. 15. Rom. 7. 8. Gal. 3. 21.*

III. In natura per Christum instaurata, seu in renatis, usus legis sunt plures.

1. *Conseruatio disciplina*: Et si enim hic usus principaliter ad non renatos pertinet, ut prius est dictum, qui non amore Dei & iustitiæ: sed tantum metu pœnæ & ignominie à peccatis abstinere, iuxta illud:

Oderunt peccare mali formidine pœnæ:

tamen etiam in piis habet locum: quia propter infirmitatem & prauitatem carnis, utile & necesse est, etiam piis proponi minas legis, & pœnarum exempla, ut in officio contineantur. Nam Deus etiam sanctis, si in atrocibus scelera ruant, atroces pœnas minatur: Si

Ezech. 18. auerterit se iustus à iustitia sua, & fecerit iniquitatem, morietur propter illam.

24.

2. *Agnitio peccati*. Hic quoque usus etiam præcipue ad non renatos spectet: tamen ad renatos etiam pertinet. Nam lex etiam renatis est speculum, quo videant defectus & imperfectionem naturæ suæ, ipsosque ad veram in conspectu Dei humilitatem erudiat, ut in vera conuersione & fide indies proficiant, & crescente renouatione crescat & inuocatio, quæ peccant magis ac magis Deo ac lege eius conformantur:

Rom. 7. 22. Delector lege Dei, quod ad interiorem hominem: sed uideo aliam legem in membris meis, rebellantem legi mentis mei, &c. Miser ego homo, quæ me eripiet ex isto corpore mortis? De utroque hoc usu legis, nempe de custodia disciplinæ, & de agnitione peccati intelligendum est Pauli dictum:

Gal. 3. 24.

Lex est pædagogus noster ad Christum: idque tam in non renatis electis, quam in renatis. Nam illis est præparatio ad conuersionem, his uero conuersionis incrementum, cum fides in cordibus accendi aut consistere non possit, nisi uideantur manifesta flagitia, & lapsus contra conscientiam: *1. Ioh. 3. 7. Nemo uos seducat, qui committit peccatum, ex diabolo est.*

Psal. 119.

105.

Ier. 31. 33.

3. *Norma cultus diuini, & uitæ Christianæ*. *Luce. 11. 28. uia pedibus meis uerbum tuum Domine, & lumen seminitis meis. Indam legem meam mentis eorum, &c. cor. 11.*

eorum inscribam eam, & in statutis meis ambulent, &c. Eccl. 11. 19

Hic usus proprius est renatorum. Etsi enim non renatus etiam est regula actionum ante conuersionem: non tamen eis est regula cultus & gratitudinis erga Deum, ut renatis.

4. *Declaratio legis tradita ecclesie docet, quod sit Deus, & qualis sit.*

5. *Vox legis in ecclesia sonans, euidentis testimonium est, monstrans, quæ sit vera ecclesia, & quæ vera religio in mundo. Nam in sola ecclesia lex integra, & rectè intellecta traditur. Omnes verò, aliæ sectæ manifestorum errorum ac flagitiorum approbatione, variis modis eam corrumpunt.*

6. *Est commonis factio de imagine Dei in homine, seu testimonium de præstantia naturæ humanæ ante lapsum, & iustitiæ originalis in Adamo amissæ, & beneficii in Christo recuperati.*

7. *Est testimonium de futura vita æterna, in qua demum legem perfectè implebimus. Est enim lex lata, ut ab hominibus seruetur. At non seruatur in hac vita. Restat ergo vita alia, in qua seruetur.*

IV. *In natura perfectè instaurata & glorificata post hanc vitam, etsi concio legis & totum ministerium cessabit: manebit tamen notitia legis, & fulgebit perfectæ eius obedientia, & cum Deo conformitas in celestis. Erunt ergo tunc iidem vsus, qui prius in natura integra fuerunt ante lapsum.*

Argumenta antinomorum, libertinorum & similesum fanaticorum, quòd decalogus non sit docendus in ecclesia Christiana.

Obiect. 1. Quod non potest seruari, inutiliter docetur. Lex non potest seruari. Inutiliter ergo docetur in ecclesia Christiana. Resp. 1. Est fallacia non causæ. Nam impossibilitas obedientiæ perfectæ legis in hac

infirmirate naturæ, non est sufficiens causa, cur inutilis iudicari debeat concio legis in ecclesia: cum possint esse, & reuera sint aliæ causæ, cur non modo vile, sed etiam necessarium sit legem docere. Offensum est enim, multos esse vsus legis etiam in renatis. Non igitur sublato vno sine seu vsu, etiam reliquos tolli necesse est. Si seruari perfectè non potest, saltem docenda idè est, vt imperfectionem illam, & defectus agnoscamus, vt tantò auditiùs remissionem peccatorum & iustitiam in Christo expectamus: tantoque alacriùs ad meram & perfectionem propositam nobis in Christo contendamus. 2. *Est etiam fallacia à secundo quid.* Legem enim aliquatenus seruari posse à renatis, paulò antè est demonstratum. Quare minor simpliciter intellecta, est falsa.

Obiect. 2. Qui præcipit impossibilia, inutilia præcipit. Deus in lege præcipit impossibilia. Præcipit ergo inutilia: proindè lex est inutilis. *Respond.* Idem ferè argumentum cum priore, ac responsio est ad maiorem: Inutilia præcipit, qui præcipit impossibilia: scilicet, 1. si sint impossibilia simpliciter. 2. si semper sint impossibilia. 3. si non alij sint vsus istius præceptionis, quàm vt perfectè fiant, quæ præcipiuntur. Fines autem plures esse, propter quos Deus legem præcipiat, & doceri velit in ecclesia, priùs ostensum est. Rursus ergo fallacia est non causæ vt causæ.

Obiect. 3. Quod Deus nobis in hac vita non vult dare, & nos consequi non possumus, id non debemus expetere. Perfectam legis impletionem Deus in hac vita nobis non vult dare. Frustrà ergo eam expetimus, & ad eam annitimur per legis doctrinam. *Respond.* ad maiorem. Non debemus expetere, quod nobis Deus non vult dare, scilicet, nisi ipse iubeat illud expetere, & fiat graues expetendi causæ. Iuber autem Deus nos expetere in hac vita, ac desiderare perfectam legis impletionem: idque 1. quia in desiderantibus vult illam tandem efficere, & nobis post hanc vitam dare,

Part 3. dare, si verè ex animo hic desideremus. 2. ut iam proficiamus in pietate, & ita litem conformandi vitam ad legis diuinæ præscriptum iudices magis ac magis accendatur in nobis & confirmetur. 3. ut hoc desiderio legis implendæ nos in pœnitentia atque obedientia exerceat.

Obiect. 4. Christus non est legislator. Ergo nec ministri eius debent docere legem. *Resp.* ad antecedens: Non est legislator Christus, quod ad principale officium mediatoris attinet: fuit verò & est legislator 1. quatenus Deus est, & author legis cum patre. 2. quatenus ut mediator fuit legis repurgator & instaurator, non quidem principaliter, sed ut principales mediatoris partes, videlicet, reconciliationem & saluationem generis humani efficere posset. *De ministerio euangelij* est eadem responsio, siquidem illi non aliam, quam Christus tradidit doctrinam ecclesiæ, proponere debent.

Obiect. 5. Qui legi per pœnam satisfacit, non obligatur ad obedientiam, ex regula: *Lex obligat aut ad obedientiam, aut ad pœnam, non si nūl ad utrumque.* At nos per Christi pœnam satisfecimus legi. Non ergo obligamur amplius ad obedientiam legi præstandam. *Resp.* per distinct. maioris. 1. Qui satisfecit per pœnam, non obligatur ad obedientiam, nempe eandem illam, propter cuius omissionem pœnas luit: obligatur verò denuò ad obedientiam legi præstandam, vel certè ad nouam pœnam. 2. Qui per pœnam non suam, sed alienam legi satisfecit, & in gratiam à Deo sine sua satisfactione receptus est, is etiamsi non ad satisfactionem pro peccatis: tamen ad gratitudinem redemptori præstandam lege obligatur. Postquam ergo Christus morte sua pro peccatis nostris satisfecit, nos quidem non ad præteriti, sed tamen ad futuri temporis obedientiam præstandam obligamur, idque gratitudinis ergo, pro liberationis beneficio nobis exhibito: *Qui mortuus est, liber Rom. 6. 7.*

2. Cor. 5. 15. *est à peccato. Vno pro omnibus mortuo, omnes sunt mortui: & pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, posthac non sibi vivant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.*

Obiect. 6. Christiani non reguntur lege, sed spiritu regenerationis, iuxta dictum. *Iusto non est lex posita.* Ergo non est docenda inter Christianos. *Resp.* ad antecedens. Pii non reguntur, hoc est, non coguntur lege & metu pœnæ ad disciplinam, sicut impij: sed tamen reguntur, hoc est, docentur lege, qui cultus Deo placeant: & spiritus sanctus vitetur doctrina legis ad flectendos ipsos ad veram & spontaneam obedientiam. Manet ergo doctrina, atque etiam obligatio legis, etsi condemnatio & coactio tollatur. Nam ad hoc ipsum obligamur, ut sit quàm maximè spontanea obedientia. Debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus, sed spiritui. *Iusto autem non est lex posita*, nempe cogens & condemnans eum.

Rom. 6. 14. Obiect. 7. Non sumus amplius sub lege, sed sub gratia. Ergo lex nos obligat. *Resp.* Est fallacia figuræ dictionis: *quia non esse sub lege*, non est, non inveni obedientia legis, sed liberatum esse à maledictione & coactione legis: sicut *sub gratia esse*, est gratia Christi iustificatum & regeneratum esse. *Inst.* Qui tenentur legem præstare, nec præstant, sunt damnationi obnoxij. Nos verò non sumus obnoxij damnationi. *Nulla enim est condemnatio iis, qui sunt in Christo Iesu.*

Rom. 8. 1. Ergo non tenemur præstare legem. *Resp.* ad maiorem, quæ vera est 1. si debeat legem præstare in seipso: nos autem tenemur præstare & præstamus legem in Christo. 2. Etiam si præstare debeat in seipso, nempe, semper, seu omni tempore perfectè: nos autem in hac vita in nobis ipsis non tenemur perfectè legem præstare: sed tantùm inchoate obedientiam eius secundum omnia præcepta. In vita demùm perfecta ad perfectionem obligabimur.

Obiect. 8

Obiect. 8. Lex est litera occidens : & ministerium condemnationis. Christianis nulla est condemnatio.

2. Cor. 3.

5. 6.

Rom. 8. 1.

Ergo ad Christianos lex non pertinet. *Resp.* 1. Est fallacia accidentis. Lex enim est litera occidens, non per se, sed vitio hominum, qui quantum magis vident dissimilitudinem inter se & legem, tanto magis desperant de salute, & occiduntur. 2. Lex sola sine euangelio, est litera, hoc est, doctrina tantum docens, postulans obedientiam, denunciens iram Dei, & mortem non obtemperantibus, non efficiens obedientiam spiritua-

Lex litera.

lem quam requirit. Sed cum euangelio, quod est spiritus, coniuncta, ipsa quoque incipit fieri spiritus, hoc est, efficax esse in piis: quia renati sponte obedire legi incipiunt. 3. Lex igitur est litera sola sine euangelio. 4. respectu naturæ non renatæ. Contrà euangelium est spiritus, hoc est, ministerium per quod datur spiritus sanctus efficiens spiritualem obedientiam, non quod omnes qui audiunt, accipiant spiritum sanctum, & regenerentur, sed quia per id accipitur fides, qua corda viuificantur, ut legi obedire incipiant. Non ergo hinc sequitur, legem non amplius esse in ecclesia docendam. Dicit enim Christus, se *venisse ad legem non soluendam, sed implendam.* Et Paulus, *per fidem,* (inquit) *stabilimus legem.* Impleuit verò legem Christus dupliciter, *faciendo & patiendo,* dum nimirum fuit in se iustus, nec violauit vllam in parte legem, & pro nobis partim fecit, ea quæ non tenebatur, partim pœnam sustinuit. *In nobis itidem dupliciter,* doctrina & spiritu, ut suprà de abrogatione legis plenius est declaratum.

Euangelium spiritus.

Matt. 5. 1.

Rom. 3. 31.

Obiect. 9. Quod auget peccatum, non est docendum in ecclesia. Lex auget peccatum. Ergo non est docenda. *Respond.* 1. Est fallacia accidentis in minore. *Lex auget peccatum* ex accidenti, propter prauitatem hominum, idque dupliciter. *Primo* quia natura hominum sic est deprauata, & auersa à Deo, ut quod sciunt Deo placere, non faciant: contrà, quod sciunt ab eo prohiberi, id expectant, & summa voluntate perpetrent. Deinde quia iram operatur, quando homines

Rom. 7. 5.

quantò magis ex lege agnoscunt sua peccata & pœnas, quas sunt meriti, tantò magis fremunt aduersus Deum, auersantur eum, & raunt in desperationem. Per se verò lex efficit iustitiam, conformitatem cum Deo, amorem Dei, &c. Lex etiam per se augeat peccatum, sed aliter accepto vocabulo augendi, hoc est, ostendit nobis, & facit vt agnoscamus magnitudinem & multitudinem peccatorum: non autem ita augeat peccatum, vt quod in se minus est, maius & grauius fiat. Sic ambiguum est medium, & quatuor termini sunt in argumento.

Obiect. 10. Lex non est necessaria ad salutem. Ergo non debet doceri in ecclesia. *Resp.* Est fallacia à dicto secundum quid, vt simpliciter. Et si doctrina legis non est necessaria vt per eius obedientiam seruemur; est tamen necessaria propter alios vsus, vt prius est declaratum.

Obiect. 11. Omnia habemus in Christo, iuxta dicta: *Ioh. 1. 16.* *Exp.* plenitudine eius omnes accepimus. In ipso sunt omnes *Col. 2. 3. 10.* thesauri sapientia ac cognitionis absconditi. In ipso est consummati. Ergo non est retrogrediendum à Christo ad Moysen, nec est opus lege in ecclesia Christi. *Resp.* Est fallacia consequentis, à positione totius ad negationem partis. Tota sapientia & scientia seu doctrina nobis à Christo tradita, est sufficiens & necessaria ecclesiae. Pars verò illius doctrinae lex est etiam moralis, quia Christus non tantum fidem, sed & pœnitentiam in nomine suo prædicari iussit. In perfecta igitur sapientia non excluditur, sed potius includitur legis doctrina.

Deprecatione.

QVÆST. CXVI. *Quare Christianis necessaria est precatio?*

Dominica XLV. *R E S P.* Quia præcipua pars est eius, quam Deus à nobis postulat gratitudinis a. Tum quia

quia illis tantum suam gratiam & spiritum sanctum Deus largitur, qui veris gemitibus continenter hæc ab eo petunt, & pro iis ipsi gratias agunt *b*.

a Psalm. 50. 14. *b* Matth. 7. 7. Luc. 11. 9. 13. Matth. 13. 12.

EXPLICATIO.

Multa de precatione quæri possunt: sed præcipue quæstiones sunt quatuor:

- I. *Quid sit precatio.*
- II. *Quare sit necessaria.*
- III. *Quæ ad eam requirantur.*
- IV. *De formula precationis à Christo præscripta.*

Dux priores huc pertinent: tertia ad quæst. c x vii, quarta ad c x viii.

I. Quid sit precatio, & quas habeat species?

Precatio est inuocatio veri Dei, profecta ex agnitione ac sensu indigentiae nostræ, & desiderio beneficentiae diuinæ, in vera cordis conuersione, & fiducia promissionis gratiæ, propter Christum mediatorem, petens à Deo bona necessaria, corporalia ac spiritualia, vel pro his acceptis ei gratias agens. *Genus* est inuocatio seu adoratio. Adoratio autem sæpè sumitur pro toto cultu. Quem enim adoramus, eum pro vero Deo habemus. *Precatio* est species seu pars inuocationis. Est enim inuocare Deum à vero Deo tum animo tum corporis necessaria petere, & pro acceptis ei gratias agere. Hic ponitur pro ipso genere. *Species* igitur precationis sunt dux: petitio & gratiarum actio. *Petitio* est precatio petens à Deo bona tum animi tum corporis necessaria. *Gratiarum actio* est precatio agnoscens & celebrans beneficia à Deo accepta, & obligans se ad gratitudinem Deo placentem.

Gra

Gratitudo in genere, est agnitio & professio, quale & quantum sit beneficium acceptum, vel obligatio ad mutua, honesta, & possibilia officia. Complectitur itaque precatio veritatem & iustitiam.

1. Tim. 2. 1. Precationis quatuor recitantur à Paulo species: 1. *deprecationes malorum.* 2. *actiones bonorum petitiones.* 3. *intercessionem pro aliis.* 4. *actiones gratiarum actiones pro acceptis bonis & depulsiis malis.* Hæc distinctio est sumpta à fine.

Distinguitur etiam precatio ex circumstantiis personæ & loci in priuatam & publicam. *Priuatam* est colloquium fidelis animi cum Deo, petentis seorsum sibi vel aliis certa bona, vel pro acceptis gratias agens.

Matth. 6. 5. Hæc verbis & locis non est alligata. Szp̃ enim cor anxium pro verbis tantum suspensum & gemitus fundit,

1. Tim. 2. 8. & apostolus iubet viros precari quovis loco, parat manus attollere. *Publica* est, quæ à tota ecclesia in cœtu ad Deum concipitur certis verbis ministro præeunte, vt in congressibus publicis fieri debet. Ad hanc linguam requiritur, ideo Christus dixit: *Cum precamini, dicite, pater noster, &c.* Ad hoc enim lingua præcipue est condita, vt Deus per eam celebretur: & ex abundantia cordis os loquitur. Denique alij etiam ad Deum celebrandum sunt inuitandi.

Luc. 11. 2.

guam requiritur, ideo Christus dixit: *Cum precamini, dicite, pater noster, &c.* Ad hoc enim lingua præcipue est condita, vt Deus per eam celebretur: & ex abundantia cordis os loquitur. Denique alij etiam ad Deum celebrandum sunt inuitandi.

II. *Quare Christianis precatio sit necessaria?*

Causæ, cur precatio sit necessaria, sunt hæc. 1. *Mandatum Dei:* quia Deus præcepit, vt se inuocemus, & hoc modo principaliter vult à nobis coli & celebrari:

Psal. 50. 16. *Inuoca me in die tribulationis, & ego eripiam te. Petite,*

Mat. 7. 7. *& dabitur vobis. Cum precamini, dicite: Pater noster,*

Luc. 11. 2. *&c.* 2. *Necessitas & indigentia nostra.* Nam bona nobis ad salutem necessaria non consequimur à Deo, nisi ea ab ipso petamus. Solis enim petentibus ea promittit. Vnde liquet precationem nobis tam esse necessariam, quam mendico est necessaria mendicatio eicemofynæ.

Quod

Quod verò de necessitate precationis dicitur, idem de necessitate gratiarum actionis intelligendum est. Nam sine gratiarum actione data amittimus, & danda ac necessaria non accipimus. Ac necessitas vtriusq; facile patebit, siue effectus, siue causam fidei, atq; adeo ipsam fidem consideremus. In nemine fides accenditur vel augetur, qui eam non desiderat & petit. Nemo fidem habet, qui pro ea non agit gratias: qui vera fide sunt præditi, illi gratiam diuinam gustant: qui gratiam diuinam degustant, illi pro ea Domino se gratos præbent, eamq; magis ac magis expetunt: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Hic ipse etiam spiritus sanctus precibus impetratur. Nulli enim datur, nisi qui eum desiderat & petit. Rom 5.5.

Obiect. 1. Atqui etiam impios videmus accipere multa dona spiritus sancti, qui tamen non petunt. Ergo non tantum petentes accipiunt. *Resp.* Multa quidem dona impij accipiunt, sed non principalia, nec propria electorum, qualia sunt fides, pœnitentia & conuersio, remissio peccatorum, regeneratis. Deinde quæ accipiunt impij dona, non sunt eis salutaria, sed in perniciem cedunt. *Inst.* Infantes non petunt: & tamen accipiunt spiritum sanctum. Ergo, &c. *Resp.* Spiritus sanctus non datur nisi petentibus eum, scilicet adultis, qui possunt eum petere. Sed & infantes eum petunt suo modo. potentia videlicet, hoc est, inclinationem habent ad eum petendum: sicut credunt suo modo, hoc est, inclinationem habent ad fidem: Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem tuam. Ps 128.

Obiect. 2. Effectus non est prior sua causa. Preces sunt effectus spiritus sancti? siquidem nemo potest spiritum sanctum petere, qui ipsum non habet, & ipse solus efficit preces in nobis. Non igitur precibus accipitur spiritus sanctus, sed est in nobis ante preces, & per consequens, non demum datur petentibus. *Respond.* Effectus non est prior sua causa, scilicet ordine & naturâ: tempore tamen potest esse simul.

mul. Sic spiritus sanctus & eius petitio sunt simul tempore in nobis, etiam non simul natura. Est enim spiritus sanctus in nobis naturâ ante preces: quia tunc demum incipimus eum desiderare & à Deo petere, cum nobis datur. Tempore autem simul est cum precibus. Simulatque enim datur, incipimus desiderare eius præsentiam: & simulac desideratur & petitur, etiam datur, hoc est, eodem momento Deus efficit in nobis desiderium spiritus sancti, & dat spiritum sanctum. Et quidem desiderium efficit mandando ut petamus, & efficiens desiderium simul dat cum petentibus. Neque enim ita in nobis Deus agit, ut cum radius ex sole descendit in dolum. Hoc igitur donum tale est, quod simul datur, accipitur & petitur. Potest etiam distingui inter initium & incrementum, quia hoc petere non possumus, nisi illud præd habeamus. Nemo enim desiderat, nisi qui habet eius initium. Sed prior solutio sufficit. Quod enim à Christo dicitur: *Quanto magis pater & filius caelestis dabit spiritum sanctum petentibus?* non tantum de incremento, sed etiam de initio donorum intelligi debet.

Luc. ii. 13.

Q V Æ S T. CXVII. *Qua ad eam precationem requiruntur, qua Deo placeat, quæq; ab ipso exaudiatur?*

R E S P. Ut à solo vero Deo, qui se in verbo suo patefecit^a, omnia, quæ à se peti iussit^b, vero cordis affectu petamus^c, ex intimo nostræ indigentiae ac miseriae sensu^d, nos in conspectu diuinæ Maiestatis, supplices abiiciamus^e, huic firmo fundamento innitamur^f, nos à Deo, quanquam indignos, propter Christum tamen certò exaudi-

audiri^g, quemadmodum nobis in suo verbo promissit^h.

^a Apocal. 2. 9. Ioh. 4. 22. ^b Rom. 8. 26. 1. Iohan. 5. 14. ^c Iacob. 1. 5. ^c Iohan. 4. 14. ^d Psalm. 145. 18. ^d 2. Paralip. 20. 12. ^e Psalm. 2. 11. ^e 34. 9. ^e Iesa. 66. 2. ^e Rom. 10. 14. ^f Iacob. 1. 6. ^g Ioh. 14. 13. ^g 16. 23. ^g Dan. 9. 17. ^h Matt. 7. 8. ^h Psalm. 27. 8.

QVÆST. CXVIII. *Quæ sunt ea, quæ à sepe-
ri iubet?*

RESP. Omnia tùm animæ tùm corpori necessaria^a, quæ Dominus noster Iesus Christus ea preceatione, quam nos ipse docuit, complexus est.

^a Iacob. 1. 17. ^a Matth. 6. 33.

EXPLICATIO.

Conditiones bonæ preceationis sunt :

1. *Directio ad Verum Deum*, seu, vt inuocetur verus Deus patefactus in ecclesia per verbum propheticum & apostolicum, & per opera creationis, conseruationis & redemptionis ecclesiæ. Is autem verus Deus est æternus pater, & filius & spiritus sanctus. Sicut accepimus, (inquit Basiliius) ita baptizati sumus, & sicut baptizati sumus, ita credimus, & sicut credimus, ita adoramus patrem filium, & spiritum sanctum.

2. *Cogitatio mandati diuini*. Nam sine Dei mandato dubitamus de exauditione. Mens verò intuens in Dei mandatum, certò statuit, preces suas Deo acceptas esse : quia cultus quem Deus in verbo suo à nobis exigit, non potest non ei gratus esse. Precantes igitur ita cogitate debemus : *Inuoco, quia mandasti.*

3. *Cogita-*

3. *Cogitatio rerum petendarum.* Non vult Deus nos dirigere ad se affectus vagos & incertos, quid velimus petere. Putaret enim se derideri princeps, si tu venias supplex nesciens quid petas. Sic Deus vult, ut cogitemus res petendas: alioqui non est precatio, sed desidio Dei. Nescimus autem quid petamus. Ideo præscripta est à Christo precationis formula, qua summa genera rerum petendarum continentur. Petendæ sunt (ut has summam comprehendam) res tum certæ, tum approbatæ à Deo & promissæ. Hæ autem sunt duplices: spirituales & corporales. Vtrasque vult à se peti. Illas quia nobis sunt necessariæ ad salutem: has. 1. Ut petitio earum sit exercitium fidei, & confirmer nostram fiduciam de obtinendis rebus spiritualibus. Causa est, quia nemo potest expectare à Deo bona, nisi ipsum habeat placatum. 2. Ut cogitemus de eius providentia, scientes ne minima quidem ista fortuito contingere.

4. *Verum desiderium earum rerum, quas petimus.* Non vult Deus simulatam aut hypocriticam esse precationem, nec in ore natam, sed in corde. Vult nos vero cordis affectu ac desiderio precari. Non enim verba oris, sed gemitus cordis sunt vera precatio, sicut dicebat Moysi: *Quid clamas ad me*: nihil tamen Moyses loquebatur. Ideo loco generis in definitione constituendum est desiderium ardens.

Exo. 14. 15.

5. *Agnitio & sensus indigentia nostra.* Hic debet esse fons, ex quo nascatur desiderium. Nam quo putas te magnopere non indigere, id seridè non petis. Deo autem omnes indigemus iuxta illud: *ὅτι πάντες ἡμεῖς ἡμαρτάνομεν*: orate, nam omnes homines indigent Deo.

O'duos. 7.

6. *Vera humilitas,* & agnitio nostræ indignitatis accedat: abiciamus nos supplices coram diuina maiestate: supplicem fieri *heißt sich auffgnad vnd vngnad geben*. Deus nihil nobis debet, & omnes sumus hostes eius ante conuersionem: Peccatores verò Deus non exaudit: nempe superbos, qualis erat phariseus.

Iob. 9. 31.

Luc. 18. 11.

Quare ad precationem requiritur vera humilitatio,

pæni-

penitentia, & conuersio. Nam promissiones diuinæ tantum ad conuersos pertinent: sine conuersione nemo potest orare ex fide: sine fide nemo certus est de exauditione, neque accipit quæ petit.

7. *Agnitio & fiducia mediatoris*, vt statuamus nos & nostras preces placere Deo, non propter nostram dignitatem, sed propter mediatorem Christum. Sic Daniel petit se exaudiri *propter Dominum*: & Christus *Dan. 9. 17.* iubet nos orare patrem in nomine suo. In altari Christi *Ioh. 16. 23.* proponendæ sunt preces nostræ. Sic erunt Deo acceptæ. *Heb. 13. 10.*

8. *Fiducia certæ exauditionis*. In præcedenti requiritur fides, quæ statuimus nos esse iustos coram Deo, & cum nobis esse placatum in Christo: hinc fides exauditionis, quæ non consistit sine illa: *Quia estis filij, id- Gal. 4. 6.* eo emisit Deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem: *abba pater. Nam qui accedit ad Deum hunc oportet credere, Deum esse, & præmia largiri eis, qui ipsum requirunt. Heb. 11. 6.*

Sed hic in fiducia exauditionis obseruandum est *Discrimen* discrimen rerum petendarum. Alia dona sunt necessaria ad salutem, vt spiritualia: alia corporalia, *rerum petendarum.* sine quibus possumus saluari: *illa sunt simpliciter petenda cum fiducia*, quod simus illa accepturi, sicut petimus, hoc est, *in specie*. Hæc sunt petenda quidem, sed *cum conditione voluntatis Dei*, quod illa sit nobis daturus, si seruiant ipsius gloriæ, & nobis vtilia sint: vel quod nobis daturus alia meliora, vel hoc vel alio tempore. Imitabimur in his petendis leprosum dicentem: *Domine si vis, potes me mundare. Matt. 8. 2.* Neque enim electi se aliter exaudiri cupiunt: quandoquidem sæpè petimus, quæ fortè nocitura magis, quàm profutura nobis essent, si exaudiremur.

Obiect. Qui dubitanter petit, non petit ex fide, nec exauditur. Corporalia dubitanter petimus, quia cum conditione: Ergo non ex fide. *Resp.* Maior aut est particularis, aut falsa. Natura enim fidei non postulat, vt

simus certi de omnibus beneficiis corporalibus, sed tantum de spiritualibus ad salutem necessariis, ut de remissione peccatorum, & vita æterna. In corporalibus satis est, si fides subiiciat se verbo Dei, & petat atque expectet salutaria. Deinde & minor potest negari. Et si enim cum conditione petimus bona corporalia, tamen de iis impetrandis non dubitamus simpliciter. Credimus, nos bona corporalia, quæ petimus, à Deo consecuturos, modò nobis sint salutaria, nec volumus exaudiri, si sint noxia futura. Ergo nihilominus ex fide petimus, dum subiicimus nos verbo & voluntati Dei, & secundum eam petimus exaudiri. Nam fides se subiicit omni verbo & voluntati Dei. Voluntas autem Dei hæc est, ut petamus spiritualia simpliciter, corporalia conditionaliter, & statuamus nos accepturos, illa quidem in specie, hæc verò, quatenus gloriæ Dei & salutis nostræ conducunt. Sicigitur orantes, non dubitamus de exauditione.

9. *Agnitio & cogitatio promissionis diuina.* Deus promittit se exauditurum eos, qui his conditionibus *Psal. 50. 15.* cum inuocant: *Inuoca me in die tribulationis, & ego Ies. 4. 65. 24.* exaudiam te. *Antequam clament ego exaudiam: adhibet illis loquentibus, ego audiam.* Sine hac promissione non est fides, sine fide petitio est inanis. Nisi promissionibus diuinis adhibeamus fidem, & de iis interorandum cogitemus, nihil illa nobis prosunt, nec possumus bona conscientia quicquam petere. Fiducia vero diuinæ promissionis parit certitudinem exauditionis & salutis: atque hæc certitudo accendit in nobis studium inuocationis.

Discrimen precationis piorum & impiorum. Ex his conditionibus bonæ precationis apparet facile, quantum differat piorum & impiorum precatio: Pij omnes has condiciones in sua precatione seruare student. Impij contra vel omnes eas negligunt, vel vna & altera seruata errant in reliquis. Alij mox in limine impingunt errantes in cognitione essentia & voluntatis diuinæ, & sic primam conditionem.

conditionem violant : *ali* errant in rebus petendis, dum petunt res malas aut inccitas, aut non approbatas : *ali* has petunt hypocrisis : *ali* non extensu indigentiz : *ali* non fiducia mediatoris : *ali* persequentes in sceleribus purant se exaudiendos : *ali* res ad salutem necessarias cum diffidentia : *ali* denique petunt non cogitantes de promissione diuina, & ideo non fide.

QVÆST. CXIX. *Qua est illa precatio Dominica*
110?

XLVI.

RESP. *Pater noster*, qui es in cœlis : Sanctificetur nomen tuum ; Veniat regnum tuum : Fiat voluntas tua, quemadmodum in cœlo, sic etiam in terra : Panem nostrum quotidianum da nobis hodie : Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remisimus debitoribus nostris : Et ne inducas nos in tentationem, sed libera nos a malo. Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria, in secula, Amen.

¶ Matth. 6. 9. Luc. 11. 2. 3. 4.

EXPLICATIO.

Precaationis à Christo nobis præscriptæ formulæ. *Matt. 6. 9.*
Ite citatur à duobus Euangelistis Matthæo & Luca. *Luc. 11. 2.*
Ea est haud dubiè optima, certissima, & perfectissima.

Nam tradita est à Christo, qui est sapientia Dei, & cuius verba cœlestis pater semper agnoscit & exaudit. Continet etiam brevissimè omnes res petendas animæ & corpori necessarias. Denique est regula, ad quam omnes nostras preces congruere oportet.

Hhh 2

Quæstus

Quæritur verò an sic alligati simus huic formulæ, ut inter precandum aliis verbis uti non liceat. *Resp.* Christus hanc formam nobis tradidit, non ut his verbis simus alligati, sed ut sciamus. 1. quæ res. 2. quomodo petendæ sint. Est enim forma generalis de modo & de rebus petendis. Sæpè autem necessaria nobis sunt particularia beneficia, quæ in specie petere à Deo

Ioh. 14. 13. oportet, iuxta dicta: *Quicquid petieritis patrem in no-*

Iac. 1. 5. mine meo, dabit vobis. *Qui non habet sapientiam, petat*

Mat. 24. 20 & dabitur ei. *Orate ne fuga vestra fiat in hyeme.* Hæc autem quoad verba non sunt in ista petitione. Idem ostendunt multa exempla precum in veteri & nouo testamento, quæ quoad verba, ab hac formulava-

2. Par. 20. 6 riant: ut Iosaphati, Salomonis, Danielis: ipsius Chri-

2. Reg. 8. sti, apostolorum, &c. & sunt tamen exauditi à Deo.

Dan 9. Vnde sequitur formulam à Christo præscriptam quo-

Ioh. 17. ad verba esse indifferentem.

Mat. 4. 24.

Obiectio. Nos non debemus esse sapientiores Christo. Ergo cum Christus nobis præscripserit certam formam precationis, nos ea contentos esse oportet, ac proinde malè facimus utentes aliis precationum formulis. *Respond.* Non debemus discedere ab hac formula, si Christus ad eam velit nos esse alligatos. Sed ad hæc verba non vult nos alligatos esse: quia institutum eius, cum doceret discipulos orare, fuit, tradere breuem summam earum rerum, quæ nobis à Deo petendæ sunt.

Instant. Quo nihil melius inueniri potest, illud est retinendum. Nos nec meliorem formam, nec meliora verba possumus inuenire, quàm sunt ipsius Christi. Ergo oportet nos & formam & verba Christi retinere. *Respond.* Non possumus meliorem formam inuenire, nec meliora verba, scilicet ad exprimendam hanc eandem summam, quæ est tanquam genus omnium rerum petendarum. Genera hæc beneficiorum quæ hac forma Christus præscripsit nobis petenda, non possunt meliori forma proponi. Sed Christus nos vult etiam ad species descendere, &

parti-

particularia beneficia petere pro necessitate. Est enim Christi formula nihil aliud, nisi series certarum classium seu generum, sub quam omnia beneficia spiritualia & corporalia referantur. Itaque iubens nos petere genera, iubet etiam petere species: & quæ hic sunt posita in genere, debemus eadem de causa explicare per species, ut magis inducamur in cogitationem necessitatis nostræ, & in desiderium petendi, ut necessitati nostræ subueniat Deus. Ut autem id possumus, opus est etiam specialibus formis precandi. Nam ad explicationem generum per species alia forma opus est. Aliæ tamen precandi formulæ debent omnes ad formam à Christo præscriptam congruere. [Hinc Augustinus ad Prob. testatur, omnes sanctorum preces, quæ in scriptura exstant, oratione dominica contineri. Et addit esse liberum, aliis atque aliis verbis eadem tamen in orando dicere: sed non esse liberum, alia dicere.

QUEST. CXX. *Cur præcipit Christus, ut ita Deum compellemus?*

Pater noster?

RESP. Ut statim in ipso precationis exordio, conuenientem Dei filiis reuerentiam & fiduciam erga Deum in nobis excitet, quæ nostræ precationis fundamentum esse debet: nimirum Deum propter Christum nobis Patrem factum esse, & quæ vera fide ab eo petimus, nobis multò minùs negare, quàm parentes nostri, nobis bona terrena denegant.

a Matth. 7. 9. 10. Luc. 11. 11. 12. 13.

EXPLICATIO.

Orationis dominicæ tres sunt partes: exordium, petitiones, & clausula.

Alia 3

De

Exordium est: [*Pater noster qui es in celis.*] Huiusduz sunt partes. 1. Compellatio veri Dei: *Pater noster*, & eius descriptio: *qui es in celis.* Sic verò prafari nos docuit Christus, quia Deus debito honore & reuerentia vult inuocari. Honor iste consistit. 1. in vera agnitione. 2. fiducia. 3. obedientia. *Obedientia* complectitur veram dilectionem, tumorem, spem, humilitatem, & patientiam.

Luc. 3. 38.

Pater noster.] Deus pater noster est. 1. ratione creationis: *Qui fuit Adam, qui fuit Dei.* 2. ratione redemptionis ac receptionis in gratiam per filium mediatorem. Christus est vnigenitus & naturalis Dei filius: nos natura filij iræ, à Deo propter Christum in filios adoptati sumus. 3. ratione sanctificationis seu regenerationis per spiritum sanctum in Christo.

Deus ergo à nobis vult inuocari. *Pater.* 1. *Propter agnitionem & inuocationem veram:* vt agnoscamus & inuocemus verum Deum, qui est pater Domini nostri Iesu Christi. 2. *Propter agnitionem veram:* vt agnoscamus eum, qui per & propter filium mediatorem nos adoptauit in filios, cum essemus hostes ipsius: *Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum:* & qui nos per spiritum sanctum regenerat, & omnibus necessariis donat. 3. *Propter reuerentiam:* vt nimirum excitetur in nobis vera erga ipsum reuerentia: quoniam ipse pater est noster, ideo nos, sicut filios decet, geramus, & tali erga eum reuerentia affecti simus, quali erga patrem affectos decet esse liberos, & quidem gratuito adoptatos, atque indignos beneficiis Dei. 4. *Propter fiduciam:* vt videlicet accendatur in nobis certa auditionis fiducia, quòd nobis daturus sit omnia, quæ ad salutem nostram pertinent. Quoniam enim Deus, quem inuocamus, est pater noster, & quidem tantopere nos diligens, vt filium suum vnigenitum tradiderit pro nobis in mortem, quo-

Rom. 8. 32.

modo

modo nobis cum eodem non dabit omnia ad salutem nostram necessaria. 5. *Propter memoriam creationis.* Solos autem sic orantes vult exaudire, quia in iis solis assequitur finem suorum beneficiorum.

Obiectio. 1. Inuocamus patrem: ergo non filium & spiritum sanctum. *Respond.* Nego consequentiam: quæ non valet ab attributione proprietatis alicuius, quæ sit vni Deitatis personæ, ad remotionem eiusdem ab alia Deitatis persona. Deinde nomen *patris*, vt & nomen Dei, quando opponitur creaturis, accipitur essentialiter: quando autem ponitur cum alia persona diuinitatis, sumitur personaliter. Hoc igitur loco nomen patris essentialiter sumitur: & rationes manifestæ sunt: 1. Quia hic non cum alia Diuinitatis persona ponitur nomen *patris*, sed opponitur creaturis, à quibus inuocatur. Sic & ab ætæia Christus dicitur pater æternitatis siue seculi. 2. Quia nominata vna persona, non excluduntur aliæ, cum de operibus externis fit mentio. 3. Non possumus cogitare Deum patrem, nisi in filio mediatore. Filius autem fecit nos filios per spiritum sanctum, qui ideo dicitur Spiritus *uisceratus*. 4. Christus iubet se invocari: *Siquid petieritis in nomine meo, ego faciam.* 87 Christus dat spiritum sanctum. Ergo est ille ipse, à quo petimus. *Ioh. 16. 23.*

Obiectio. 2. Christus dicitur & est noster frater. Ergo non est pater. *Resp.* Est frater noster quatenus homo: pater verò, quatenus Deus, conditor & redemptor noster *Pater æternitatis*.

Ies. 9. 6.

Obiectio. 3. Qui nos recipit in gratiam propter Christum, non est ipse Christus. At pater, quem hic appellamus, recipit nos in gratiam propter Christum. Ergo, &c. *Respond. ad maiorem.* Qui nos in gratiam recipit propter Christum, non est ipse Christus, nempe eodem respectu. Christus quatenus mediator, est is, propter quem recipimur: quatenus vero Deus, est is qui nos recipit.

Noster.] Cur non pater meus? sed noster?

1.
Fiducia,

1. Ut excitet in nobis fiduciam exauditionis
Quia enim nos non oramus soli, sed tota ecclesia
unanimitè orat: Deus prece totius ecclesie non re-
ijcit, sed exaudit, iuxta promissionem. *Vbi duo aut
tres sunt congregati in nomine meo, illic sum in medio
eorum.* At sæpè domi oras ecclesia nesciente. *Respond.*
Pij & tota ecclesia semper orant pro se & pro omni-
bus membris affectu ac desiderio. Amor & desiderium
est qualitas habitualis, manens etiam, cum dormis:
non est passio citò transiens. Ergo etiam tunc cum tu
solus domi oras verbis, tota ecclesia tecum orat af-
fectu.

2.
*Dilectio
mutua.*

2. Ut nos admoneat dilectionis mutue, qua
præditi Christiani pro se inuicem orare debent. I-
deo autem hac voce in ipso precationis exordio nos
dilectionis mutue admonuit. 1. Quia sine vera pro-
ximi dilectione non est vera precatio, neque possu-
mus statuere, nos à Deo exaudiri. Si enim accedi-
mus ad Deum non habentes pro fratribus, filios Dei:
1. *Ioh. 4. 20.* neque ipse nos habebit pro filiis. 2. Quia sine pro-
ximi dilectione non est vera fides: sine fide non est
vera precatio. *Rom. 14. 23.* *Quicquid enim non est ex fide pecca-
tum est.*

Obiectio. Patris est nihil denegare liberis. Deus au-
tem nobis multa denegat. Ergo non est pater noster
Resp ad maior. Patris est nihil denegare liberis, nempe
quod sit eis necessarium & salutare: est verò patris de-
negare liberis, non necessaria, inutilia, noxia. Idem
facit Deus, dans nobis omnia bona spiritalia & cor-
poralia, necessaria, utilia & salutaria.

Q V Æ S T. CXXI. *Cur additur,*

Qui es in cælis?

R E S P. Ne de cœlesti maiestate Dei humile
quippiam aut terrenum cogitemus⁴, simul
etiam, ut ab eius omnipotentia, quæcunque
animo

animo & corpori sunt necessaria, expectemus⁶.

1 *1er. 13. 24. Ad. 17. 24. 25. 27. b Rom. 10. 12.*

E X P L I C A T I O.

Altera pars exordij: *Qui es in caelis*, id est, cœlestis. *Cælum* hic significat habitaculum Dei, sanctorum angelorum, & beatorum hominum, de quo Deus apud prophetam: *Cælum mihi thronus est*. Et Christus: *In domo patris mei mansiones multe sunt*. Est quidem Deus immensa sua essentia ubique. Sed in cœlo esse & habitare dicitur, quia ibi est magis gloriosus, quam in mundo, & ibidem immediate se patefacit. Iubet autem nos Dominus patrem sic compellare: *Qui es in caelis*.

1 *es. 66. 1.*
2 *loh. 14. 2.*

1. Ut ostendat antithesin patrum terrenorum & huius patris, seu ut separet eum à patribus terrenis, & nos cogitemus esse talem patrem. 1. Qui non sit terrenus, sed cœlestis, gloriôsè habitans in cœlo. 2. Qui cœlesti gloria & maiestate ubiq; regnet, præsideat omnibus rebus, atque vniuersum orbem à se conditum sua prouidentia gubernet. 3. Qui sit omnis corruptionis & mutationis expertus. 4. Qui etiam ibi, hoc est, in cœlo potissimum se coram angelis patefaciat, atque ostendat, qualis sit pater, quàm bonus, quàmque potens ac diues.

2. *Propter fiduciam*: ut excitet in nobis fiduciam exauditionis: quia si pater est noster, & quidem summa præditus bonitate, quam in cœlis patefacit maxime: ergo vult etiam omnia ad salutem necessaria nobis dare: & si hic pater noster est in cœlo dominus, eoque præditus omnipotentia, qua nos possit iuuare: ergo facillimè nobis dona dare poterit, quæ ab ipso petimus.

3. *Propter reuerentiam*: ut reuerentiam sui in nobis excitet. Quoniam enim pater hic noster tantus est dominus, nimirum cœlestis, qui ubique regnat, qui corpus & animam abicere potest in gehennam: reue-

H h h s xcamur

reamur ergo tantam eius maiestatem, & summa ani-
mi & corporis demissione ad ipsum accedamus.

Dominica
XLVII.

QVÆST. CXXII. *Qua est prima petitio?*

RESP. *Sanctificetur nomen tuum*: hoc est, Da
principiò, vt te rectè agnoscamus^a, & lu-
centem in omnibus operibus tuis omni-
potentiam, sapientiam, bonitatem, iusti-
tiam, misericordiam & veritatem tuam ve-
neremur, prædicemus & celebremus^b:
Deindè, vt vniuersam vitam nostram, co-
gitationes, sermones, & actiones, cò
semper dirigamus, ne sanctissimum no-
men tuum propter nos contumelia affi-
ciatur, sed honore potius & laudibus illu-
stretur^c.

^a *Ioh. 17. 3. Ier. 9. 23 & 31. 33. 34. Matth. 16. 17. Iacob. 1. 5.*
Psal. 119. 105. b Psal. 119. 137. Luc. 1. 46. 47. 68. 69.
Rom. 11. 33. c Psal. 71. 8. & 115. 1.

EXPLICATIO.

Ordo.

Sequitur, altera pars precationis, sex petitiones
continens. In his petitio de sanctificatione nominis
primum locum obtinet, quia est *finis & scopus* omniũ
reliquarum. Omnium enim rerum, actionum, & pre-
cum nostrarum finis debet esse gloria Dei. Finis au-
tem est primus in cogitatione, licet vltimus in exe-
cutione. Primò igitur finis reliquarum petitionum
petendus est, si velimus rectè petere reliqua, iuxta
Matt. 6. 33. præceptum: *Quarite primum regnum Dei, & iustitiam*
eius, & cetera adicientur vobis.

Videndum verò hic: 1. *Quid sit nomen Dei.* 2. *Quid*
sanctum, & sanctificare.

1. *Quid sit nomen Dei?*

Nomen Dei significat 1. Deum ipsum: *Qui dicitur*
genui

Par. 3.

quod nomen tuum. *Psallam nomini Domini Inuocabo* Psal. 5. 11.
 nomen tuum. *Ipse edificabit domum nomini meo.* 2. At Psal. 7. 110.
 tributa & opera Dei. *Omnipotens nomen eius. Iehoua* Psal. 116. 10
zelotes nomen eius. 3. Mandatum Dei, seu voluntatem 1. Reg. 5. 5.
 & auctoritatem diuinam. *Venio ad te nomine Iehoua* Exod. 15. 4.
 Dei nostri. *Respice eos in nomine patris, filij & spiritus* Exo 34. 14
sancti. 4. Cultum, fiduciam, celebrationem & pro- 1. Sam. 17.
 fessionem Dei. *Mors paratus sum pro nomine domini* 45.
Iesu Baptizetur unusquisque in nomine Iesu Christi: quo Mat 28. 19
in loco, v. & Matth. 28. nomen Dei vtrumque signifi- Act. 2. 13.
cat, mandatum & professionem Hic prima & secun- Act. 2. 38.
 da significatione accipitur pro ipso Deo, & pro omni-
 bus eius attributis atque operibus, in quibus maiestas
 Dei lucet.

II. Quid sit sanctum & sanctificare?

Sanctum significat: 1. Ipsum Deum sanctissimum
 & purissimum, seu sanctitatem essentialem, increa-
 tam, quæ est Deus ipse. Omnes enim Dei virtu-
 tes & attributa, sunt essentialis sanctitas Dei. Sic
 angeli acclamant Deo: *Sanctum, sanctum, sanctum* Ies. 6. 3.
Deus Zebaoth. 2. Sanctitatem in creaturis, hoc est,
 conformitatem cum Deo, quæ in piis est inchoata,
 in angelis integra. 3. Ordinationem ad vsus sacros:
 hoc modo sanctum dicitur, quod est vsui sacro desti-
 natum, vt templum Hierosolymitanum, altare, vasa,
 sacerdotes.

His tribus modis & verbum sanctificandi sumi-
 tur. *Primo* sanctificare est id, quod iam in se san-
 ctum est, sanctum agnoscere, venerari, cele-
 brare. Hoc significato nos DEVM, qui est ipsa
 sanctitas, sanctificamus. 1. Cum eum agnoscimus
 talem, qualem se patefecit verbo & operibus,
 hoc est, quando ea de essentia, voluntate, operi-
 bus, omnipotentia, bonitate, sapientia & reliquis at-
 tributis eius cognoscimus ac sentimus, quæ de his
 cognoscere & sentire in verbo suo ipse præcepit.
 2. Cum Deum esse sanctum non modo cognoscimus,
 sed

sed etiam profitemur & celebramus, idque tum verbis & confessione, tum factis & vita sancta. 3. Cum veram doctrinam agnitionem & professionem sanctitatis Dei, item preces & actiones omnes referimus ad eum finem, ad quem Deus vult referri, nempe ad ipsius celebrationem & gloriam.

Secundo, sanctificare est, id quod in se sanctum non est, sed pollutum, sanctum facere, & à sordibus segregare. Sic *Deus* sanctificauit massam humanam, quam assumpsit, naturam eam, quæ in nobis est polluta, in se præseruans à contagio peccati, & perfecta san-

Job. 17. 17. ctitate eam exornans. Sic Deus & Christus sanctific-

2. Cor. 5. 16. cant ecclesiam, nempe condonatione peccatorum, & sanctificatione per spiritum sanctum, & continuatio-

1. Cor. 7. 1. ne viriusque. Sic nos ipsi iubemur nos sanctificare,

1. Tim. 2. 21 hoc est, præseruare ab omni inquinamento carnis.

1. Pet. 3. *Estote sancti, &c.*

1. Cor. 1. 16. *Tertio*, sanctificare est id, quod in se, siue sanctum, siue medium est, & à seipso, in vsum seu finem sanctum destinare, & dirigere. Sic pater sanctificauit filium, hoc est, ad officium mediatoris ordinauit & misit in mundum. Et Deus sanctificauit diem sabbathi, templum, victimas, sacerdotes, & Christus seipsum sanctificauit pro electis, hoc est, sanctam hostiam tradidit: & cibus sanctificatur per verbum Dei, & preces.

Sanctifica- Ex his prima & secunda significatio huc perti-
et nomen ner. Petimus enim *sanctificari nomen Dei*, non modo
et gloria à nobis, sed etiam in nobis: hoc est, petimus: 1. Vt Deus
in nobis peti- agnitione sanctitatis suæ, & sanctissimi sui nominis
mus. nos illustret: seu (vt habet catechesis) *vt ipsum rectè*
1. *agnoscamus, & lucentem in omnibus operibus eius, o-*
mnipotentiam, sapientiam, bonitatem, iustitiam, mi-
sericordiam & veritatem eius veneremur, prædicemus,
2. *& celebremus.* 2. Vt nomen suum etiam in nobis san-
ctum faciat, & nos magis ac magis sanctificet ac re-
generet, vt in vniuersa vita nostra omnem con-
tumeliam sanctissimi nominis ipsius auertamus:

omni

omnibus verò modis illud honore ac laudibus illustramus.

Summa : petimus 1. vt vera agnitione sanctitatis suæ nos illustret. 2. Vt nos donet vera fide & pœnitentia, & regeneret spiritu suo, vt simus sancti, sicut ipse sanctus est. 3. Vt det nobis animum proficendi illam nominis diuini sanctitatem verbis ac factis, ad suam ipsius laudem & gloriam, vt vera agnitione, professione & conformitate vitæ per nos glorificetur, & ab omnibus idolis ac rebus profanis separatur.

Obiect. 1. Quod per se est sanctum, non potest sanctificari. Nomen Dei per se est sanctum. Non est ergo, cur illud petamus sanctificari. *Resp.* ad maior. per distinct. Non potest sanctificari secundo significato, hoc est, sanctum ex non sancto effici, quod per se sanctum est. Potest verò sanctificari primo & tertio significato, hoc est, pro sancto agnosci, laudari & celebrari, & in sanctum vsum dirigi, quod in se est sanctum vel *αἱ δὲ φων.* Sic igitur nos petimus sanctificari nomen Dei, vt quod in se est sanctum, etiam sanctum agnoscat & celebretur. Deus quidem sanctificat nos faciendo sanctos ex non sanctis. Nos verò sanctificamus Deum non faciendo eum sanctum, sed de ipso cognoscendo & prædicando, quæ de se vult nos scire ac prædicare.

Obiect. 2. Quod nostrum est facere, id non debemus petere, vt faciat alius. Sed nostrum est sanctificare nomen Dei. Ergo non debemus petere, vt Deus ipse sanctificet : perinde enim videmur facere, atqui si discipulus iussus à præceptore, vt diligenter studeat, orat præceptorem, vt ipse pro se hoc faciat. *Resp.* ad maior. per distinct. Quod est nostrum facere, non debemus petere vt faciat alius, si scilicet id per nos & viribus nostris facere possimus : quod verò non possumus, rectè a Deo petimus, vt vires id faciendi nobis suggerat. At nomen Dei sanctificare ipsi non possumus. Necessariò igitur petimus à Deo, vt nobis vires suggerat, quo nomen ipsius à nobis sancti-

sanctificetur, imò ut ipse nomen suum sanctum in nobis sanctificet.

*Dominica
XLVIIII.*

QVÆST. CXXIII. *Qua est secunda petitio?*

RESP. *Veniat regnum tuum*: hoc est, regas nos ita verbo & spiritu tuo, ut nos tibi magis magisque subiiciamus^a: Conserua & auge ecclesiam tuam^b, destrue opera diaboli, omnemque potentiam se aduersus maiestatem tuam efferentem: Irrita fac omnia consilia, quæ contra verbum tuum capiuntur^c, quoad plenè tandem ac perfectè regnes^d, cum eris omnia in omnibus^e.

^a *Psal. 143. 10. & 119. 5. Matth. 6. 33.* ^b *Psal. 51. 10. & 112. 6. ci. 104. 3. 8. Rom. 16. 20. d Apoc. 12. 20. Rom. 8. 22. 23. ci. Cor. 15. 28.*

EXPLICATIO.

Adueniat regnum tuum: sensus est, per continuos progressus inter nos vigeat, augeatur, semperq; noua accessione dilatetur ac multiplicetur regnum tuum, quod tu ò Deus habes in ecclesia.

Quæstiones de regno Dei præcipuæ sunt:

- I. Quid sit regnum Dei.*
- II. Quotplex sit regnum Dei.*
- III. Quibusus regni sit caput seu rex.*
- IV. Qui eius ciues & subditi.*
- V. Qua leges.*
- VI. Qua bona.*
- VII. Qui hostes.*
- VIII. Vbi administratur.*
- IX. Quamdiu duret.*
- X. Quomodo ad nos veniat.*
- XI. Quare orandum ut veniat.*

I. Quid

I. Quid sit regnum Dei.

Regnum in genere, est talis politice forma, in qua summa potestas & imperium est penes vnā personam, quæ donis & virtutibus præ cæteris ornata omnibus præest, secundum iustas, honestas, ac certas leges, defendendo bonos, & puniendo malos. *Regnum Dei* est, in quo solus Deus regnat, & domini- *Regnum Dei.* nium exercet in omnes creaturas, præcipuè verò ecclesiam gubernat & seruat. Hoc regnum est *vnuer-sale*. Regnum verò *speciale* quod in ecclesia exercet, est missio filij à patre, inde ab initio mundi, ut instituat & conseruet ministerium, per illud sit efficax, colligat ecclesiam ex genere humano per verbum & spiritum sanctum, regat, seruet, ac defendat eam contra hostes, suscitet ex morte, tandemque hostibus in æternas pœnas abiectis, eam ornet cœlesti gloria, ut sit Deus omnia in omnibus, & ab ecclesia in æternum celebretur.

Hæc descriptio ex partibus collecta est: quæ sunt
 1. Missio filij mediatoris in mundum. 2. Institutio & conseruatio ministerij per eum. 3. Collectio ecclesie ex genere humano voce euangelij, & efficacia spiritus sancti, operantis in electis veram fidem & pœnitentiam. 4. Gubernatio ecclesie perpetuò. 5. Conseruatio eius in hac vita & defensio contra hostes. 6. Abiectio hostium in æternas pœnas. 7. Resuscitatio ecclesie ad vitam æternam. 8. Glorificatio eius in vita æterna, cum Deus erit omnia in omnibus. De hoc regno dicitur: *Constituere regnum meum Psal. 2. 6. super Sion montem sanctum meum. Dominare in medio Psal. 110. 2. inimicorum tuorum. Regnum meum non est de hoc Ioh. 18. 36. mundo.*

Ex quibus intelligitur, hoc regnum non esse mundanum, sed *spirituale*, quod etiam variis in euangelio parabolis docetur, & Dominus ostendit, respondens Pilato: *Regnum meum non est de hoc mundo. Ioh. 18. 36.*
 Hoc ergo regnum venire, propagari & defendi hic petimus.

II. Quo-

II. Quotuplex sit regnum Dei?

Vnum quidem est hoc regnum reipsa : sed differt modo administrationis. Aliter enim in hac vita administratur , aliter in cœlo. Vulgò ergo distinguitur in regnum *gratia & gloria*. Idem est, si dicatur aliud esse *inchoatum* in hac vita, aliud *consummatum* post hanc vitam. Vtrumque hic petimus, vt videlicet constitutur inter nos regnum in hac vita , & vt tandem consummetur in nobis post hanc vitam. Est tamen idem regnum, gradibus tantùm distinctum & gubernationis modo. Inchoatum regnum opus habet mediis. In consummato regno cessabunt media : quia ecclesia erit perfectè glorificata, sine malo culpæ & pœnæ, & Deus erit omnia in omnibus.

1. Cor. 15. 24 Hinc soluitur *quaestio* ex loco Pauli : *Tradet regnum Deo & patri*. Quod igitur attinet ad formam administrationis, Christus patri tradet regnum post glorificationem ecclesiæ, id est, desinet facere officium mediatoris. Non erit opus conuersione, expurgatione peccati, defensione contra hostes, non colliget ecclesiā, non suscitabit mortuos, non glorificabit, non perficiet, quia erunt perfecti : non docebit, quia omnes erunt *quod didicerunt* : prophetiæ abolebuntur, linguæ defi-

1. Cor. 13. 10 nent, cognitio abolebitur : quia *postquam aduenerit, quod perfectum est, tunc quod ex parte est, cessabit*. His igitur mediis, quibus nunc colligitur & seruatur ecclesia, non erit opus. Nullus erit hostis amplius : ecclesia gloriôsè regnabit cum Christo, & Deus erit omnia in omnibus, hoc est, patefaciet & communicabit se beatis immediatè : *In ea Urbe* (quæ est regnum illud consummatum) *templum non vidi. Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, id est, agnus. Neque Urbs ista eget sole & luna, & luceant in ea. Nam gloria Dei illustrauit eam, & lucerna eius est agnus.*

Apoc. 21. 6.
22. 23. se beatis immediatè : *In ea Urbe* (quæ est regnum illud consummatum) *templum non vidi. Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, id est, agnus. Neque Urbs ista eget sole & luna, & luceant in ea. Nam gloria Dei illustrauit eam, & lucerna eius est agnus.*

III. Quis sit rex & caput in regno Dei?

Huius regni caput & rex vnus est, quia vnus est Deus, pater, filius, & spiritus sanctus. Pater regnat

per filium & spiritum sanctum. Singulari autem modo regni huius caput est Christus. 1. Quia Deus est, sedens ad dextram patris, hoc est, pari potentia & gloria cum patre omnia gubernans. 2. Quia mediator est, hoc est, illa persona, per quam pater immediatè Deus agit, & dat spiritum sanctum: *Ego mittam vobis eum a patre: Ioh. 15. 26. Constituit eum caput super omnia ipsi ecclesia. Eph. 1. 22.*

IV. Qui ciues ac subditi in regno Dei?

Ciues huius regni sunt. 1. Angeli sancti & confirmati in cælo. 2. Homines beati in cælo, qui vocantur ecclesia triumphans. 3. Homines pii, seu conuersi in hac vita, habentes adhuc multas carnis & peccatorum reliquias, & dicuntur ecclesia militans. 4. Hypocritæ, membra videlicet visibilis, duntaxat, ecclesiæ vocati, sed non electi: ciues apparentes, qui reuera non sunt ciues regni Christi, sed tantum nominetenus. Re ipsa autem sunt mancipia diaboli: appellantur tamen ciues huius regni, sicut Iudæi à Christo filij regni vocantur. De his dicitur: *Multi primi erunt & ultimi*, hoc est, *Matt. 8. 12:* qui volunt haberi pro primis, & tamen non sunt, *Mat. 21. 16* runt ultimi, hoc est, declarabuntur esse nulli in regno Dei.

V. Quæ leges huius regni?

Leges quibus administratur hoc regnum sunt, I. Verbum Dei seu doctrina legis & euangelij. II. Efficacia spiritus sancti per verbum in cordibus electorum operantis & regnantis.

VI. Quæ bona rex subditis suis communit?

Nullum est regnum, quod non spectet ad commodum subditorum. Et Aristoteles scribit ad Alexandrum: Regnum non est *uolens*, sed *disponens*. Ideò hoc regnum habet sua etiam bona. Ea sunt spiritualia & æterna Christi beneficia, vt vera fides, conuersio, remissio peccatorum, iustitia conseruatio in ea, spiritus sanctus, glorificatio, vita æterna. *Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Regnum Dei est iustitia, pax & gau-* *Rom. 8. 16.* *Rom. 14. 17*

Ioh. 14. 27. diu per spiritum sanctum. Pacem meam relinquo vobis: pacem meam do vobis, non proit mundus dat, ego do vobis.

VII. Qui hostes regni Dei?

Hostes regni Dei sunt diaboli & homines impij: quorum alij sunt in ecclesia: vt hypocritæ, qui sibi nomen & titulum ciuium regni arrogat, cum sint nihil minùs: alij extra ecclesiam, & palàm hostes, vt Turcæ, Iudæi, Samosateniani, Ariani, & quotquot errores defendunt contra fundamentum.

VIII. Vbi hoc regnum administratur?

Regnum hoc quoad inchoationem & collectionem administratur hîc in his terris, sic tamen vt non sit inclusum in vno certo loco, insula, prouincia populo: sed sparsum per totum terrarum orbem: *Vbi vos precari quolibet loco. Vbiunque sunt duo vel tres congregati in nomine meo, illic sum in medio eorum.* Ex hoc regno nunquam egredimur, si maneamus in vera fide. In cælo administratur hoc regnum quoad consummationem & perfectionem: *Cum profectus fueris, & parauero vobis locum, rursum veniam, & assumam vos ad me ipsum, & vbi ego sum, & vos sitis. Vbi ego sum, vobis & minister meus erit. Pater quos dedisti mihi, & illi sint mecum. Obuiam euntes, & erimus cum Domino semper.*

IX. Quamdiu duret regnum Dei?

Inchoatio seu collectio huius regni durat ab initio mundi vsque ad finem, quia omnibus temporibus fuerunt, sunt, & erunt aliqua membra veræ ecclesiæ, siue multa siue pauca, ex hoc mundo ad regnum Dei aggreganda. *Consummatio seu perfectio durabit inde a glorificatione piorum in æternum vsque.* *Deinde erit finis, cum tradiderit filius regnum Dei patri:*

1. Cor. 15. 24.

patri: nempe quoad formam administrationis regni: vide suprà quæst. 2.

X. Quomodo ad nos veniat?

Regnum Dei ad nos venit quatuor modis: 1. *Predicatione euangelij*, qua patet: lux veræ ac eccelsis doctrinæ. 2. *Conversione*, cum aliqui conuertuntur ad Deum, fideque & penitentia à Deo donantur. 3. *Profectu seu incremento*, quando pij capiunt incrementa, seu dona fidelium propria, perpetuo augmento augentur in conuersis. *Qui iustus est iustificetur adhuc*, Apoc. 12. 11 *qui sanctus est sanctificetur adhuc*. 4. *Consummatione*, & glorificatione ecclesiæ in secundo Christi aduentu: *Etiā veni domine Iesu*. Apoc. 22. 20

XI. Quare orandum ut veniat?

Petere debemus, ut veniat regnum Dei, cum inchoatum, cum etiam consummatum. 1. *Propter gloriam Dei*, seu propter sanctificationem nominis Dei. Ut enim sanctificemus nomen Dei: necesse est, ut ipse nos regat verbo & spiritu. Nisi regnum illud suum Deus in nobis exigit, & eripiat nos è regno diaboli, nunquam sanctificabimus nomen eius, imò potius illud polluemus. Sic igitur necessaria est hæc secunda petitio propter primam. 2. *Propter salutem & consolationem nostram*: quia Deus tantum petentibus dare vult hoc regnum, sicut & solis petentibus dat spiritum sanctum.

Ex his iam planè intelligitur, quid hic petamus. *Summa huius petitionis*: Petimus igitur, ut Deus per filium mediatorum in hunc mundum inde ab initio missum. 1. Conseruet institutum ministerium, 2. Colligat ecclesiam ministerio verbi, & spiritus sancti virtute. 3. Regat ecclesiam collectam, & nos eius membra spiritu suo sancto, emolliat corda nostra, regeneret voluntates nostras, nosque totos sibi conformes faciat. 4. Defendat nos totamque ecclesiam contra hostes ac tyrannos. 5. Abiciat hostes in æternas pœnas. 6. Tandemque liberet ecclesiam & nos omnes ab omnibus malis, & in æterna vita glorificet.

Obiect. Quod propter preces nostras nec citius nec tardius fit, id frustra petitur, eoque non est petendum. Regnum Dei, hoc est, liberatio ecclesie ab omnibus malis & miseriis, nec citius nec tardius propter preces nostras futura est, quam Deus decrevit. Ergo liberatio ecclesie frustra petitur. *Resp.* Maior negatur. Sic enim de omnibus beneficiis liceret statuere, seu rationari, non esse petenda, cum omnia sint in Dei consilio posita.

Inst. 1. Sed alia beneficia Deus promissit cum conditione petitionis. *Resp.* Etiam liberatio ab omnibus malis tantum continget iis in illa die, qui sub cruce gementes illam expetunt, & desiderant: & quidem ut hæc liberatio quamprimum eveniat secundum Dei decretum, & nullus electus excludatur,

Inst. 2. At non debemus petere, ut liberationem ecclesie Deus maturet, quia id fieret cum iactura multorum electorum, qui nondum sunt nati. *Resp.* Cum petimus ut liberationem ecclesie Deus maturet, petimus etiam, ut quicumque adhuc sunt reliqui electi, ad unum omnes (excluso nemine) citò congregentur: idque. 1. ut citò liberetur ecclesia, & quiescant pii omnes a laboribus suis. 2. ut citò fiat finis scelerum & impietatum, & hostes abiciantur in pœnas. 3. ut citò gloria Dei in perfecta liberatione ecclesie, & hostium abiectione manifestetur. Hancigitur liberationem nostri, atque adeò totius ecclesie precibus assiduis à Domino petere debemus, modò velimus & nos unà cum ecclesia liberari tandem. Qui verò aduentum Domini non expetunt, illis etiam non veniet.

Dominica
XLIX.

QVÆST. CXXIV. *Quæ est tertia petitio?*

RESP. *Fiat voluntas tua, quemadmodum in cælo, sic etiam in terra:* hoc est, Da, ut nos & omnes homines, voluntati propriæ renunciantes^a, tuæ voluntati, quæ sola est sancta, promptè & sine vlllo murmure parca-

pareamus^b: atque ita singuli mandatum nobis munus fideliter & alacriter exsequamur^c, quemadmodum faciunt angeli in cœlo^d.

^a Matth. 16. 24. Tit. 2. 11. 12. ^b Luc. 21. 24. Ephes. 5. 10.
^c Rom. 12. 2. c1. Cor. 7. 24. ^d Psal. 103. 20. 21.

EXPLICATIO.

Hic considerandum :

I. Quid sit Dei voluntas.

II. Quid hic petamus : & quomodo hac petitio differat a secunda.

III. Quare necessaria hac petitio.

IV. Cur addatur : Sicut in cœlo.

I. Quid sit Dei voluntas?

Voluntas Dei in scriptura significat. 1. *Mandatum Dei Ministri facientes voluntatem eius* : Hac est voluntas Dei, sanctificatio vestra, et abstineatis a sortatione. 1. Thes. 4. 3
2. *Euentus, vel potius decretum Dei de futuris euentibus*, in quibus illud quotidie reuelatur : Non mea, sed tua voluntas fiat. Consilium meum stabit, & omnem lesa. 46. 10.
voluntatem meam faciam. Voluntati eius quis resistet? Rom. 9. 19.

II. Quid hic petamus, & quomodo hac petitio differat a secunda?

Fiat voluntas tua: sensus est: Effice & da, ut nos homines faciamus voluntatem non nostram, quæ est praua, sed tuam, quæ sola est iusta & sancta, tibi, obtemperemus. Petimus igitur.

1. *Abnegationem nostram*, quæ duabus constat partibus. 1. ut simus parati ad renunciandum omnibus affectibus nostris pugnantibus cum lege diuina. 2. ut etiam ad suscipiendam crucem nostram simus parati, ac libenter in omnibus Deo subscribamur. Peti-

mus ergo, ut Deus nobis largiatur gratiam suam, quam possimus abnegare voluntatem nostram pravam, atque omnia abicere, quæ voluntati eius repugnant.

Officium commune.

Proprium.

2. *Executionem officij nostri rectam & promptam:* ut quisque in sua vocatione possit Deo alacriter servire, & voluntatem eius exsequi tam in communi, quam in proprio suo officio. *Commune officium* est, quod non à nobis solis, sed pariter ab omnibus Christianis requiritur, & virtutes omnibus piis necessarias complectitur, ut sunt fides, conversio, pietas, caritas, temperantia, &c. 2. *Proprium* est, quod nostram, & cuiusque propriam vocationem concernit. De utroque hic petimus, ut singuli in mandata sibi, vocatione communi & propria permaneant, & officium faciant, Deo commissæ sit cura de eventibus nostris: nobis autem, ut proprios labores faciamus.

3. *Eventus* divinæ voluntati non contrarios, ut scilicet euentiant ea, quæ Deo placent.

4. Felices actionum & consiliorum successus, hoc est, ut pro immensa sua bonitate actiones, studia, consilia, & labores nostros sic dirigere ac fortunate dignetur, ut eos non alij sequantur eventus, quam quos ipse novit suæ gloriæ & nostræ salutis maxime servire posse. Vult enim Deus, nos etiam hoc à se petere, & sibi eventus committere: interim nos sedulo officium facere.

Summa: petimus, ut Deus sepeliat in nobis pravas cupiditates, atque ipse solus agat in nobis suo spiritu, ut ita nos divinâ gratiâ freti officio nostro satisficiamus.

Obiect. Atqui præcedens petitio etiam petit, ut rectè faciamus officium. Ergo hæc est superuacanea. *Resp.* Non simpliciter idem hic petimus, quod prius. In priore petimus, ut Deus regnum suum in nobis inchoet, nos regendo per spiritum sanctum, qui regeret voluntatem nostram, ut ita deinde officium nostrum, rectè facientes omnem obedientiam præstamus regi nostro, sicuti subditos illius regni de-

cer: In hac verò petimus, vt singuli officium suum rectè faciendo, voluntatem Dei fideliter exsequamur. Seu: Ibi petimus, vt sit, conseruetur, & glori- ficetur ecclesia: hic vt in ea vnusquisque rectè offi- cium faciat.

Obiter hic obseruetur trium petitionum cohz- rentia, & discrimen. Sic cohzrent, vt vna sine alte- ra non consistat, sed secunda seruiat primæ, & ter- tia secundæ. Non enim sanctificatur nomen Dei, nisi regnum eius veniat. Non venit regnum Dei, ni- si positis medijs, quibus illud promouetur. Media verò sunt officia vocationis vnus cuiusque. *Differen-* *tia trium* *petitionum*
In prima petimus sanctifica-
 tionem siue veram agnitionem, & celebrationem
 Dei, omniumque operum & consiliorum eius. *In* 1.
secunda collectionem, conseruationem & guberna- 2.
 tionem ecclesiæ, vt Deus nos regat suo spiritu & ver-
 bo defendat, & eripiat ab omnibus malis culpæ &
 pœnæ. *Intertia*, vt speciatim singuli in vocatione 3.
 sua obtemperent Deo, hoc est, vt vnusquisque in pro-
 prio munere diligenter versetur, omnia ad Dei glo-
 riam dirigat, & boni consulat quicquid ipsi Deus im-
 mittit.

III. Quare necessaria sit hac petitio?

Necessaria est hæc petitio. 1. vt possit regnum Dei aduenire: quod secunda petitione optamus. Ni- si enim Deus ipse efficiat, vt voluntatem eius quisque in suo officio faciat diligenter, non potest constitui, vigere, & conseruari hoc regnum. 2. vt nos in hoc re- gno simus. Nam nisi faciamus Dei voluntatem, non possumus esse ciues regni eius. Non autem possumus ex nobis, propter naturæ nostræ prauitatem, voluntatem Dei facere, si Deus ipse vires non suggerat. Non suggerit autem vires, nisi petamus. Ergo necesse est vt petamus.

Obiect. Quod semper fit, & certò fiet, etiam no- bis non petentibus: id non necesse est petere. Vo-

luntas Dei semper fit, & certò fiet, etiam nobis non petentibus. Ergo non necesse est petere, ut fiat. *Resp.* 1. In maiore est fallacia non causæ. Non enim ideo petimus, ut voluntas Dei fiat, quasi nobis non petentibus ea non fieret, sed propter alias causas nimirum, ut à nobis etiam fiat, & ut euentus à Deo decreti nobis sint salutare. Non enim salutare erunt nobis euentus, nisi voluntati diuinæ nos subiiciamus, & illud tantum fieri petamus, quod ipse decreuit, & vult fieri. 2. *Minor negatur*, quæ est falsa. 1. de vocatione vniuscuiusque: quia qui non petunt, ut officium in sua vocatione facere possint rectè, fideliter & feliciter: ij nunquam illud facient. 2. De decretis diuinis: quia multos euentus decreuit Deus, sed ita ut media etiam decreuerit.

Inst. Decreta Dei sunt immutabilia. Ergo sient, quæ Deus decreuit, etiam sine precibus nostris. *Resp.* ad antecedens. Decreta Dei, scilicet, non euentuum tantum seu finium, sed & mediourum ad fines, sunt immutabilia. Finem decreuit dare, sed per medium: hæc, videlicet, conditione, ut petamus.

IV. Cur addatur: sicut in cælo?

Christus hanc particulam: *sicut in cælo*: addit duabus de causis. 1. Ut proponat nobis exemplum perfectionis, ad quod contendere debemus. 2. Ut ex perfectionis desiderio certi simus, Deum nobis daturum esse hic inchoationem: in altera vita perfectionem: *Habenti dabitur*. Vtriusque ratio est, quia in cælo voluntas Dei fit perfectissimè: A quibus?

Luc. 8. 18.

*A quibus
in cælo fiat
Voluntas
Dei.*

Psal. 40. 8.

Iob. 6. 38.

1. Ab ipso filio Dei, qui facit omnem voluntatem patris: *Ecce adsum, Deus, & faciam voluntatem tuam. Ut faciam voluntatem, non meam, sed eius, qui misit me*. 2. A sanctis angelis, & hominibus beatis. Ab angelis ita fit voluntas Dei in cælis, ut vniuscuiusque angelus stet in conspectu Dei, promptus ad exsequendum quicquid Deus præceperit. Faciunt voluntatem Dei generalem & specialem promissimè: nullus mi-

nisterium

misterium suum detrectat, nullus in alienas partes inuolat, nullum pudet nobis seruire, etiam si eos laedamus fectore peccatorum, & Deum offendamus. *Sunt enim spiritus administratorij.* Sic igitur petimus, ut nos etiam Deo obtemperemus, ut voluntatem eius exsequamur in terra, sicut sancti angeli eam exsequuntur in cælo.

Heb. I. 14.

Obiect. Impossibilia non sunt petenda. Ut fiat Dei voluntas in terra, sicut in cælo, seu, ut nos faciamus officium sicut angeli in cælo, est impossibile; imò est petere contra decretum Dei. Ergo illud non est petendum, cum Deus hunc statum esse velit non in hac, sed in altera vita.

Respond. 1. Distinguo maiorem. Impossibilia non sunt petenda, nisi Deus velit petentibus illa tandem dare. Atqui Deus vult præstationem suæ voluntatis petentibus dare, & quidem in hac vita quoad inchoationem: in futura autem vita quoad consummationem. Desideranda est ergo consummatio: & impossibilitas patienter ferenda in hac vita. Desideranda est autem consummatio in hac vita, ut eam tandem consequamur: quia qui eam iam non cupit, certè eam nullo tempore consequetur. Aliud est non posse consequi consummationem: aliud non desiderare illam. 2. *Nego minorem* in qua est fallacia à non causa ut causa. Non enim petimus, ut in hac vita fiat consummatio obedientiæ nostræ erga Deum: sed ut hic fiat eius inchoatio, & continuatio, & incrementum, ac deinde post hanc vitam continuis incrementis aucta tandem perficiatur & consummetur, atque ita tunc nos faciamus voluntatem Dei non minùs, quàm ea semper fit ab angelis in cælo. Cum ergo precamur, ut in terra fiat voluntas Dei sicut in cælo: *Sicut* non significat gradum, sed speciem obedientiæ, scilicet, inchoationem. Hanc autem petere & consequi à Deo, non est contra Dei decretum. Quantum ad consummationem, nostrum est quoque singulis momentis petere, ut omninò liberemur à peccato. Vult enim Deus nos id optare, etsi nolit

in hac vita nobis præstare. Nihil enim ad nos attinet
 feruntur, quæ Deus decreuit: cum habeamus regu-
 lam præscriptam hanc, ut petamus, scilicet cum con-
 ditione voluntatis diuinæ. Debemus ergo nos sub-
 iungere voluntati diuinæ, & petere, quod nos Deus iu-
 bet petere: siue id Deus decreuerit, siue non. Deus vult
 parentes nostros mori, & tamen non vult nos eorum
 mortem petere aut optare. Deus vult ecclesiam esse
 sub cruce, & tamen non vult nos crucem eius velle,
 sed petere liberationem: & si affligatur, patienter
 ferre. Contra, Deus non vult nobis in hac vita præ-
 stare liberationem à peccatis perfectam: & tamen
 vult nos eam optare, & singulis momentis petere, ut
 „ omnino liberemur. Sunt igitur aliqua petenda, quæ
 „ Deus non vult efficere, & contra quædam, quæ Deus
 „ vult efficere, non sunt petenda, sed patienter toleran-
 da, si fiant. Nec tamen hinc sequitur, nos petere contra
 voluntatem Dei: quia in precibus semper nos volun-
 tati diuinæ subicimus.

Dominica

L.

QVÆST. CXXV. *Quæ est quarta petitio?*

RESP. *Panem nostrum quotidianum da nobis
 hodie*: hoc est, suppedita nobis omnia,
 quæ sunt ad hanc vitam necessaria^a, ut
 per ea agnoscamus, te unicū fontem es-
 se, ex quo omnia bona emanant^b, ac nisi
 tu benedicas, omnem nostram curam &
 industriam, atque aded tua ipsius dona,
 nobis infelicia & noxia esse^c. Quapropter
 da, ut fiduciam nostram ab omni-
 bus creaturis auersam, in te solo colloce-
 mus^d.

^a Psalm. 145. 15. Psalm. 104. 27. Matth. 6. 26. b Iac. 1. 17.
 Act. 14. 17. & 17. 27. c 1. Cor. 15. 58. Deut. 8. 3. Psalm.
 37. 16. & 127. 1. 2. d Psalm. 55. 23. & 62. 11. & 146.
 3. Ier. 17. 5. 7.

EXPLICATIO.

[videtur hæc petitio de pane quotidiano postponenda sequenti de remissione peccatorum: siquidem præstantiora beneficia prius, viliora posterius erant petenda. Sed Christus infirmitatis nostræ rationem habens, petitionem de pane quarto quasi medio loco posuit, ut precationem petitionibus rerum spiritualium tanquam præcipuorum bonorum & incipiamus & claudamus, & ut impetratio bonorum corporalium fiduciam spiritualium magis nobis confirmet.]

Petimus vero hac petitione bona corporalia, de quibus tenendæ sunt hæc quæstiones.

- I. *Cur bona corporalia sint petenda.*
- II. *Quomodo sint petenda.*
- III. *Quare bona corporalia complexus sit Christus nomine panis.*
- IV. *Quare nostrum vocet.*
- V. *Cur quotidianum.*
- VI. *Cur hodie dandum.*
- VII. *An liceat petere diuitias.*
- VIII. *An liceat quid reponere in posterum.*

I. Cur bona corporalia nobis sint petenda?

Bona corporalia non minus quam spiritualia sunt à Deo petenda:

- I. *Propter mandatum Dei* quod nobis sufficere deberet, etiam si nulla esset alia causa. Habemus autem Dei mandatum tum generale, tum speciale. Generaliter Christus dicit: *Petite & accipietis.* Speciale mandatum præponit huic precum formulæ nobis à se præscriptæ: *Et os igitur ita precamini:* quo mandato etiam iubet, ut panem seu bona corporalia petamus à Deo. Quod vero Christus dicit: *Nocueritis, quid edatis item, cætera adiicientur vobis:* eo non prohibet petitionem panis quotidiani, vel curam vocationis, sed diffidentiam. Matt. 7. 7.
Matt. 6. 9.
Matt. 6. 31.
33.

2. Pro-

2. *Propter promissionem* : quia Deus promissit, se nobis daturum vitæ necessaria, & quidem id eo promissit, ut petamus, & de impetrandis necessariis simus secuti, *Mat. 6. 32.* spiritualiter, non carnaliter : *Pater & pater celestis* (ut quibus indigeatis.

3. *Propter gloriam Dei*, ut petitio etiam corporaliū sit agnitio & professio providentiæ divinæ, præsertim erga ecclesiam. Deus vult hanc sub laudem tribui, quod ipse sit fons omnium bonorum : & ne nos putemus, ea nobis fortuito contigisse.

4. *Propter nostram consolationem* : ut sint nobis signa paternæ ipsius erga nos benevolentiae : quia salutaria bona tantum promittuntur & dantur filius Dei. Ergo cum nobis dantur, statuere debemus, nos esse ex numero eorum, quibus illa Deus se daturum promissit.

5. Ut petitio & expectatio horum bonorum sit nobis exercitium fiduciæ & spei, non enim possumus nobis polliceri corporalia, nisi certi simus de spiritualibus, & de Dei voluntate erga nos : non possumus corporalia petere à Deo, nisi statuamus, nos esse in gratia.

6. *Propter necessitatem nostram*, ut possimus facere voluntatem Dei in terra, quod sine pane quotidiano facere hic non possumus : *Non mortui laudabunt te Domine*.

Ps. 115. 18.

7. Denique propter hanc etiam consolationem, ut sciamus ecclesiam semper seruandam in terris, quia Deus semper eam exaudiet, & dabit panem quotidianum, iuxta promissionem.

II Quomodo petenda sint bona corporalia?

Corporalia non minùs quam alia bona in euangelio promissa, petenda sunt :

1. *Fiducia promissionis gratia*, seu ex fide. Aliter enim non exaudimur : nec bona sunt nobis salutaria : & Deus

& Deus potest respondere, nos non esse ex illis, quibus ea ipse promittit.

2. *Cum conditione voluntatis Dei*, vt Deus det ea, quę petimus, si velit, & quatenus nouit, ea nobis expedire, & glorię suę seruire: quia hæc bona promittit, non determinatis circumstantiis. Non enim determinauit in verbo, quę bona corporalia nobis dare velit. De spiritualibus autem promittit expresse, se spiritualia daturum omni petenti.

3. *Cum fide exauditionis*, vt credamus, Dęum nobis tantum esse daturum, quantum sufficit.

4. *In hunc finem*, vt seruiamus Deo & proximo, non in luxum aut ostentationem nostram.

Quisic non petunt, non exaudiuntur, licet accipiant quod petunt, non tamen verē exaudiuntur à Deo: quia quę accipiunt, non sunt ipsis salutaria.

Causa verò cur Deus hanc determinationem ad diderit bonis corporalibus, quod daturus sit ea, prout singulorum salus postulat, & ipsius glorię illustratio: duplex est. 1. Quia nos sæpè nescimus, quid petamus, & quid nobis expediat: ipse autem scit. In spiritualibus autem non possumus errare, quia illa simpliciter nobis profunt, & in iis ipse modum & viam petendi determinauit. 2. Vt nos discamus iis contenti esse, quę ab eo accipimus, & semper ipsius consilio voluntatem nostram subiiciamus.

III. Quare bona corporalia complexus sit Christus nomine panis?

Panis nomine per synecdochen Hebræis vtitam complexus est Christus omnia bona corporalia, & ad hanc vitam necessaria, vt sunt, omnia alimenta, victus, amictus, bona valetudo, pax politica, &c. Hoc patet ex scopo petitionis. Panem enim petimus propter necessitatem. Atqui alia multa præter panem sunt necessaria. Ergo nomine panis etiam illa petimus. Atque hæc synecdoche Hebraica sæpius occurrit in

Gen. 3. 19. rit in Bibliis: *In sudore & cultus tui, & es cibus pane tuo.* Qui
Psal. 41. 10. edit panem meum, sustulit calcaneum.

2. Neque tantum necessaria ad vitam panis nomine
Benedictio. Christus comprehendit, sed etiam salutarem eorum
Ratio sy- usum. Nam panis sine usu salutaris lapis est.
we doches.

Ideo autem hæc omnia panis nomine Christus
 comprehendit: 1. Ut frenum iniiciat cupiditatibus
 nostris, ac doceat, tantum panem esse petendum, hoc
 est, tantum necessaria ad vitam sustentandam, & ad
 feruiendum Deo & proximo in nostra vocatione tum
 communi tum propria. 2. Ut doceat, non tantum ipsa
 necessaria, sed & salutarem eorum usum à Deo peten-
 dum esse. Nihil enim profuit, si non sint panis, & qui-
 dem salutaris.

Redditur autem *panis salutaris*. 1. Si fide eum petamus
 & accipiamus, hoc est, eo animo, modo, ac fine,
 quo Deus flagitat, nempe, si non in creaturis hæreamus,
 sed ad Deum authorem & largitorem bonorum
 omnium, fideliter penetremus. 2. Si petamus, ut
 ipse panis impetrato vim nutriendi & conservandi corpora
 nostra, hoc est, si non modo ipsum panem, sed etiam
 benedictionem à Deo petamus. Nisi enim ipse
 benedicat, omnes nostræ curæ & labores sunt inanes,
 ipsaque adeo Dei dona nobis sunt inutilia vel noxia

Leu. 26. 26. iuxta comminationem: *Frangam baculum panis.*

Ex his nunc liquet, quidnam petamus, cum panem
 petimus: nempe: 1. Non magnas opes, sed res tantum
 necessarias. 2. Ut et sint nobis panis, hoc est, ut sint nobis
 salutares Dei benedictione, quæ si non accedat, panis
 non est panis, sed vertitur in lapidem, vel venenum.
 Nam qui donat panem, ut vertatur in lapidem, is lapidem
 non panem donat. Talia sunt bona impiorum,
 quæ vel accipiunt à Deo, vel rapiunt.

IV. Quare Christus panem vocet nostrum?

Iubet nos Christus petere *panem nostrum*, non meum,
 rum, alienum: 1. Ut petamus, quæ dantur nobis à
 Deo. Noster enim est panis, qui nobis est necessarius
 ad sustentationem vitæ, & qui fit noster, quando à Deo
 nobis

nobis datur. Itaq; *Da nobis panem nostrum*, significat: Da nobis panem à te (Deus) deputatum nobis, quem tuus esse nostrum: Vnicuiq; suam portionem Deus tanquam paterfamiliàs distribuit, quam petimus nobis dari. 1. Vt petamus res necessarias iusto labore, genere vitæ Deo placente, honestoque, & communi societati seruiente, à nobis acquisitas, hoc est, quas per ordinaria media & legitimis rationibus accipiamus: porrigente eas nobis cœlitus Dei manu: *Qui non laborat non manducet, Qui furabatur, ne furetur amplius*, 10. sed potius laboret operando manibus quod bonum sit. 4. Vt possimus eis vitæ bona conscientia, & cum gratiarum actione. Deus enim vult nos esse certos, quod datus his bonis, etiam concedat nobis potestatem fruendi illis, nec vult nos vii suis donis tanquam raptores, sed libere & cum gratiarum actione.

V. Cur panem vocet quotidianum?

Panem quem petere debemus à Deo, Christus vocat *quotidianum*. 1. Quia vult nos quotidie petere, quantum in singulos dies nobis sufficiat. 2. Quia vult inuicere fœnem nostris cupiditatibus infinis & infinitis: *Pater Vester scit, quibus indigeatis. Melius est modicum iusto, quam diuitia impiorum multa. Timenti Dominum non deerit vllum bonum*, scilicet, vtile & necessarium. Ergo *Da nobis panem quotidianum*, id est; Da nobis panem sufficientem, da nobis tantum tantum ad vitam necessariam, quantum vnicuique nostrum ad seruendum tibi & proximo in sua vocatione fuerit opus.

VI. Cur Christus addat Hodie?

Addit Christus particulam *hodie*. 1. Vt occurrat diffidentie & auaritie nostræ, & ab hoc utroque vitio nos abstrahat. 2. Vt ex ipso solo pendeamus, sicut heri, sic hodie, & eras, semper expectemus vitæ necessaria ex Dei manibus: vt sciamus illa nobis à Deo dari, non parari nostris manibus aut laboribus, aut nostra diligentia: vt statuamus, etiam accepta non prodesse corpori, nisi accedat Dei benedictio.

3. Vt

3. *Theff. 5.*
17.

3. Vt exercitium fidei & precum perpetuè in nobis contineretur. Quamdiu enim dicitur *hodie*, tam diu vult continuari precationem, ut præcepto illi, *Semper orate*, obedientiam præstemus.

VII. An liceat petere diuitias?

*Diuitia
quid se-
cundum
Epicurum.*

Hæc quæstio unà cum proximè sequente oritur ex præcedentibus. Cum enim iubemur petere panem duntaxat *quotidianum*, & quidem *hodie*: videtur prima fronte non licere vel diuitias petere, vel in crastinum quid reponere. Cæterum diuitias petere licet, si sublata ambiguitate intelligamus diuitiarum nomine res ad sustentandam vitam necessarias: Quomodo & ab Epicuro definiuntur diuitiæ, quod sint *paupertas ad legem naturæ accommodata*. Quæ definitio bona est. Verè enim diuites censendi sunt, quibus ad vitam sustentandam necessaria suppetunt, quique his contenti viuunt. Sic igitur si accipiat diuitiarum nomen, certè petendæ sunt à Deo diuitiæ, si quidem petere debemus res necessarias naturæ, loco, & officio, ad quod à Deo sumus vocati. Ratio autem est: quia res hæ necessariæ, seu diuitiæ, sunt panis quotidianus, quem petere debemus. Aliter etiam definiuntur diuitiæ, quod sint *Abundantia & copia supra res necessarias*. Sic Crassus (cognominatus diues) dicebat, neminem esse diuitem, nisi qui posset alere exercitum annuum. Hoc sensu diuitiæ nequaquam sunt à Deo petendæ. Hoc enim non esset panem quotidianum petere. Et Salomon in persona omnium piorum dicit: *Diuitias aut paupertatem ne dederis mihi*: quibus verbis spiritus sanctus per Salomonem nos docet diuitias, hoc est, abundantiam supra res necessarias etiam deprecari. Huc spectat & 1. *Tim. 6. 9.* illud Pauli: *Qui volunt ditescere, in temptationem, & laqueum, & cupiditates multas, amentes, & damnosas, qua demergunt hominem in exitium & interitum.* Et Christus has diuitias vocat *spinas*, quæ sine periculo tractari non possunt. Contra verò: *Quæstio*

magnam

magnus est pietas cum animo sua forte contento. Quod *1. Tim. 6. 6.*
 firamen aliquid nobis Deus dederit præter ea, quæ
 sunt necessaria, eo rectè vtamur, aut in vltus necessa-
 rios afferuimus. Iubet enim Christus etiam *colligere fragmenta.* Et illustre est exemplum Iosephi mo-
 nitu oraculi colligentis & afferuantis annonam in *Ioh. 6. 12.*
 futuros annos charitatis. Sed hic. 1. videndum, ne in *Gen. 41.*
 opibus collocemus fiduciam: *Diuitia si proueniant, ne apponatis cor.* 2. Vitandus luxus & omnis abusus. *Psal. 62. 10.*
 3. Cogitandum, nos esse æconomos Dei, qui nobis
 diuitias benè collocandas commiserit & opus admi-
 nistrationis imposuerit, ideoque nos aliquando red-
 dituros esse Deo rationem dispensationis & admini-
 strationis nostræ.

VIII. An liceat aliquid reponere in futurum?

Licet aliquid reponere in futurum iuxta manda-
 tum: *colligite fragmenta*: ne quid pereat. Hoc et- *Ioh. 6. 12.*
 iam includitur in particula *nostrum*. Nam iubemur
 iuuarempub. cum opus est, & pauperibus aliquid
 conferre. Ergo aliquid est reponendum vnde hoc
 faciamus, & quidem de nostro. Huc pertinent om-
 nia præcepta de parsimonia & frugalitate, quæ
 versantur in custodiendis & vtiliter collocandis re-
 bus bene partis in vltum suum & suorum, & vitant
 sumtus ac largitiones omnemque luxum & profa-
 sionem donorum Dei. Docet quoque apostolus effi-
 cij parentum esse, aliquid colligere liberis: *Non de- 2. Cor. 12:*
 bent filij parentibus thesauros congerere, sed parentes *14.*
 filij.

Tria tamen hic obseruanda. 1. Vt ea quæ repo-
 nuntur, sint iustè parata, iusto & honesto labore acqui-
 sita. 2. Ne in his reponatur fiducia. 3. Vt conferantur
 in vltus legitimos ac necessarios nostros & aliorum,
 nempe ad honestam sustentationem vitæ nostræ &
 familiæ, atque amicorum: ad conseruationem ec-
 clesiæ & reipublicæ, denique ad subleuationem pau-
 perum;

perum, & egenorum fratrum. Huc pertinet illud Da.
Psal. 62. 11. *uidis: Nec confidatis in iniuria, neque in rapina, nec*
fiatis vani: diuitia si proueniant ne apponatis cor. Et il-
Eph. 4. 28. *lud Pauli: Qui furabatur, ne furetur amplius, sed potius*
laboret operando, quod bonum sit, & possit impetiri, cum
opera fuerit.

Iam facile respondetur ad obiectiones contra
 hanc petitionem.

Obiect. 1. Quod nostrum est, non necesse est petere.
 Panis quotidianus est noster: Non igitur necesse est
 eum à Deo petere. *Respond.* Sunt quatuor termi-
 ni ex ambiguitate vocis *nostrum*, quæ in maiore si-
 gnificat rem, quam habemus in nostra potestate: in
 minore rem, quæ nostra sit Dei dono, seu quæ pre-
 cibus à Deo impetratur, ut supra est declara-
 tum.

Obiect. 2. Quod non paratur laboribus, sed pre-
 cibus, de eo non necesse est laborare. Panis quoti-
 dianus non paratur laboribus, sed precibus. Ergo
 non est laborandum: sed tantum orandum. *Respond.*
 Fallacia à dicto secundum quid, ut simpliciter. Quæ
 non parantur laboribus simpliciter, neque ut cau-
 sis, neque ut mediis necessariis, de iis videretur fru-
 stra laborari. Sed ad paranda bona corporalia, et si
 labores nostri non sunt necessarij, ut cause efficientes
 totales vel principales: sunt tamen necessarij ut me-
 dia à Deo ordinata, secundum dicta: *in sudore*
Gen. 3. 19. *Sultus tui vesceris panetuo: Qui non laborat, non*
2. Thess. 3. *manducet.* Dat Deus omnia gratis, sed non si-
 ne labore & precibus, iuxta versiculum: *Dat Deo*
omne bonum, sed non per cornua taurinum. Et notum
 illud Hesiodi. *τὸς ἐστὶν δὲ θεὸς ἰδὼν τὴν γῆν καὶ τὸν πόρνον ἄφρονος.*
Ἀφρονος, hoc est, virtutem posuere Dij non ante
 laborem.

Obiect. 3. Christus iuber petere panem quotidia-
 num, & hodiernum, non crastinum. Ergo non licet
 aliquid reponere in crastinum, sed est viuendum in
2. Cor. 12. 14 diem: Quorsum igitur Paulus iuber parentes the-
 sauri-

sanctificare libetis? *Resp.* Est fallacia non caussa. Iubet Christus petere panem quotidianum & hodiernum, hoc est, necessarium in singulos dies, hodie, cras, & quamdiu viuimus: minimè verò id, quasi non velit nos laborare pro crastino, vel aliquid in crastinum reponere, aut iam data bona in crastinum sufficiencia abicere: sed vult abesse dissidentiam, auaritiam, inuitiam acquisitionem, & inobedientiam. Non vult sibi praescribi a nobis, quid dare debeat. Mandat quidem Christus alio loco, *ne simus solliciti de crastino: Mat. 6.34.* sed tibi verat nos cogitare de crastino cum dissidentia, quasi cras Deus nihil sit daturus, vel etiam cum proposito cras non orandi, non autem de labore & precibus.

QVÆST. CXXVI. *Qua est quinta pe. Dominica*
1110? L I.

RESP. *Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris:* hoc est, nobis miseris peccatoribus, omnia peccata nostra atque eam etiam prauitatem, quæ in nobis etiamnum hæret, propter Christi sanguinem ne imputes ^a: quemadmodum nos quoque hoc tuæ gratiæ testimonium in cordibus nostris sentimus, quod si remitter nobis propositum habemus, omnibus, qui nos offenderunt, ex animo ignoscere ^b.

^a *Psalm. 51. 1. & 143. 2. 1. Iohan. 2. 1. Rom. 8. 1.* ^b *Matth. 6. 14.*

EXPLICATIO.

• [De ordine & argumento quintæ petitionis rectè & piè Cyprianus admonet his verbis: Post subûdium tibi petitur & venia delicti, ut quia Deo

pascitur, in Deo vivat, nec tantum præsentis & temporali vitæ, sed & æternæ consulitur, ad quam venire potest, si peccata donentur.] Est autem hæc petitio (ut idem Cyprianus annotat) egregia & ingenua confessio ecclesiæ quæ agnoscit & deploret peccata sua, & simul consolatio, quod acceptura sit remissio. nem peccatorum iuxta promissionem Christi: Item obligatio ad mutuam ignoscentiam erga proximum. Vult ergo Christus hac petitione. 1. Ut agnoscamus peccatum. 2. Ut firiamus remissionem peccatorum, quia illis ea tantum datur, qui eam desiderant, & qui non conculcant sanguinem filij Dei. 3. Ut exerceatur fides nostra: quoniam petitio hæc & fluit ex fide, & rursus etiam fidem confirmat. Fides enim causa est preceationis, precatio autem causa fidei, quod ad incrementum attinet.

Quæstiones præcipuæ hinc considerandæ.

I. Quid Christus intelligat per debita.

II. Quid sit remittere debita.

III. Quare petenda sit peccatorum remissio.

IV. Quid sibi velit adiectio: Sicut & nos.

I. Quid Christus vocet debita?

Debita vocat Christus omnia peccata nostra originalia & actualia, ignorantia, omissionis, & facti, sicut ipse interpretatur apud Lucam: *Dimitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimittimus omni debentibus nobis.* Dicatur autem debita, quia nos facimus debitores Deo, tum obedientiæ neglectæ, tum pœnæ luendæ. Cum enim peccamus, non tribuimus nec præstamus Deo, quod ipsi debemus. Quamdiu autem hoc ei non tribuimus, tamdiu manemus ei debitores, & obligamur ad satisfactionem per pœnam:

Luc. 11. 4.

Cur peccata dicantur debita.

Deu. 27. 26

Maledictus omnis, qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, & faciat ea. Ab hoc reatu in æternum non possemus liberari, nisi Deus peccata remitteret.

II. Quid

II. Quid sit remittere debita seu remissio peccatorum?

Remittere dicitur creditor debitori, quando nec debitum ab eo requirit, sed ex tabulis expungit, ac si esset persolutum, nec eum plectit: ut videre est in parabola regis remittentis seruo supplici debitum 10000. talentorum. Sic Deus nobis remittit debita, dum peccata nobis non imputat, nec propterea nos vult punire, ideo quia ea puniuit in filio mediatore. Remissio igitur peccatorum est, Deum nolle nobis imputare vllum peccatum, sed nos recipere in gratiam, nos iustos pronuntiare, & nos habere pro filiis, mera & gratuita misericordia, propter Christi satisfactionem pro nobis ab ipso praestitam, nobis imputatam, & a nobis fide apprehensam: atque ideo nos nolle propter peccatum punire. Sed nos donare iustitia & vita aeterna: quia remissio peccati tollit poenam peccati. Peccatum enim & poena sunt correlatiua: Posito peccato ponitur poena: & sublato peccato tollitur poena.

Mat. 18. 28.

Obiectio. Remittere peccata, est non imputare, nec velle in nobis punire peccata. At hoc pugnat cum iustitia Dei: Ergo petimus, ut Deus inuertat ordinem iustitiae suae. *Resp.* Nego consequentiam: quia remittere peccata sic demum pugnat cum iustitia Dei, si remissio fiat absque omni satisfactione. Nos autem petimus remissionem peccatorum propter satisfactionem Christi. Non ergo remittuntur nobis peccata cum violatione iustitiae divinae: quia remittuntur cum compensatione. *Inst.* 1. Si cum compensatione: ergo non gratis peccata nobis remittit Deus. *Respond.* Cum compensatione, eoque non gratis, respectu Christi: gratis vero respectu nostri: quia non accipit satisfactionem à nobis, sed à Christo. *Inst.* 2. Ergo tamen non gratis: quia meriti sumus in Christo. *Respond.* Meritum illud non est nostrum, sed Christi: qui & gratis à patre nobis donatur, &

nobis meretur , nullo nostro merito interueniente , & meritum eius nobis imputatur ex gratis. Itaque gratis propter illud peccata nobis remittuntur : unde rectè inferitur , propter Christi satisfactionem non imputari nobis peccata. Non enim petimus , vt Deus agat contra suam iustitiam , & in sua mente non habeat nos pro peccatoribus , sed vt nobis iustitiam alienam Christi imputet , qua peccata nostra regantur. *Summa* : Deus remittit peccata gratis. 1. Quia a nobis non exigit satisfactionem. 2. Quia gratis dat filium , ipsi sibi in eo satisfaciens 3. Quia gratis donat & imputat satisfactionem filij credentibus.

III. Cur petenda sit nobis peccatorum remissio?

Petenda est nobis remissio peccatorum: 1. *Propter nostram salutem* , vt seruemur. Nam sine remissione peccatorum non possumus seruari. Hoc autem beneficium Deus non dat nisi petentibus. 2. Vt admoneamur de reliquiis peccatorum hærentibus etiam in sanctissimis , idque vt perpetuè crescat penitentia. Quoniam etiam quotidie remissio peccatorum petenda est. 3. Vt possimus petere & accipere reliqua bona præcedentia ; quia sine remissione peccatorum reliqua bona vel non dantur , vel in exitium dantur. Ideo impij sæpè quidem illa accipiunt , sed non salutaria ipsis : quia cedunt in ipsorum damnationem.

Obiect. Quod habemus , non necesse est petere. At pij habent remissionem peccatorum. Ergo non necesse est eam petere. *Resp.* Est fallacia à dicto secundum quid , vt simpliciter : Habent quidem remissionem peccatorum , verum non omnino , neque etiam quoad continuationem , sed tantum quoad initium. Continuari certè debet ista remissio , quia peccata quotidie continuantur etiam in tenatis : atque Deus eam iisdem quoque continuat , quibus peccata in
filio

filio remittit, hac tamen conditione, vt quotidie continuationem petant. Etsi igitur peccata nobis Deus remiserit propter Christum; nihilominus vult, vt eorum petamus veniam, & quæ admittimus, & quæ admitturi sumus.

IV. Quomodo nobis remittantur peccata, seu, quid sibi velit adiectio: sicut & nos remittimus?

Nobis ita remittuntur peccata, sicut & nos debitoribus nostris remittimus. Hoc autem Christus adiecit. 1. Vt ipsa forma precationis nos cogat ad Deum accedere, & remissionem ab eo petere in vera fide & pœnitentia, cuius signum est dilectio proximi. 2. Propter nostram consolationem: vt simus certi de remissione peccatorum nostrorum: cum ipsi etiam aliis remittamus: ac possimus statuere, nos Deo placere, etsi multæ peccatorum reliquæ in nobis adhuc hæreant.

Obiect. 1. Qui non remittit, ei non remittetur. Nos non remittimus. Ergo neque nobis remittetur. *Resp. ad maiorem.* Qui non remittit, nempe integrè & perfectè, ei tamen remittitur, modo remittat ipse verè & sincerè. Nobis igitur etiam remittetur, modo nos remittamus verè & sincerè.

Obiect. 2. Christus iubet nos petere, vt Deus nobis remittat peccata, *sicut nos remittimus.* At non perfectè remittimus. Ergo petimus vt etiam Deus nobis non perfectè remittat. Hoc verò est perditionem petere, quia Deus etiam minima peccata damnat. *Respond.* Est fallacia figuræ dictionis. Particula, *sicut*, in hac petitione non significat gradum vel æqualitatem, sed speciem, veritatem, & sinceritatem remissionis nostræ & Dei, vt Deus tam verè nobis remittat, quàm verè ac cerè nos proximo ex animo remittimus: seu (vt breuius dicam) hic non fit collatio remissionis iuxta gra-

duſ, ſed iuxta rei veritatem, ſeu iuxta remiſſionis voluntatem; ut ſit ſenſus: Tàm perfectè Deus peccata nobis remittit, quàm verè & certò nos proximo remittimus.

Obiect. 3. Chriſtus apud Lucam iubet nos precari: Remitte nobis peccata noſtra: quia & nos remittimus debitoribus noſtris. Ergo remiſſio noſtra eſt cauſa remiſſionis divinx. *Reſp.* Eſt fallacia non cauſa. Noſtra enim remiſſio non eſt cauſa vel meritum, ſed duntaxat argumentum & teſtimonium, quòd Deus nobis peccata remiſerit: cùm & ipſi aliis, ſi non perfectè, attamen ſeriò & ſincerè remittamus: Cauſa vero vel meritum eſſe non poteſt remiſſio noſtra. 1. Quia eſt imperfecta. 2. Etiam ſi eſſet perfecta, tamen non mereretur: quia quod iam præſtamus, debemus Deo. Et ſi nunc præſtaremus Deo integram obedientiam: tamen illam deberemus præſtare. *Inſt.* Ergo tamen æqualitas remiſſionis notatur. *Reſp.* Non æqualitas, ſed ſimilitudo ſpeciei.

Obiect. 4. Qui habet memoriã iniuriarum, & eſt cupidus vindictæ, iſ non vere remittit. Nos omnes habemus memoriã iniuriarum & ſumus cupidi vindictæ. Ergo non verè remittimus. *Reſpond. ad maiorem.* Qui habet memoriã iniuriarum, videlicet cum aſſenſu, & ſine repugnantia: iſ non verè remittit. Et ſi verò nos omnem memoriã offenſarum ægrè aut vix poſſumus deponere: tamen modo non obſequamur affectibus, ſed reſiſtamus reliquiis peccatorum, quæ nobis adhuc in hærent nec iis aſſentiamur: nihil impedit, quo minùs verè & ex animo aliis remittamus, eoque illud etiam conſequamur, cuius cauſa hæc particula. *Sicut* addita fuit à Chriſto, nimirum ut rectè petamus. Rectè autem petimus, cum in fide & pœnitentia petimus, quam utramque hæc petitio confirmat. *Fides* confirmatur petitione hac, quia cum proximo verè remittimus, poſſumus ac debemus certò ſtatuerè, nobis quoque peccata eſſe remiſſa, & hæc habemus bonam conſcientiam, ac ſumus certi de exauditione, iuxta promiſſionem Chri.

Christi: Si remiseritis hominibus offensas ipsorum, remittet etiam vobis pater ille celestis. Pœnitentia deinde vera similiter in nobis confirmatur & augetur petitione: siquidem ad eam vel maximè exstimulamur conditione adiecta: sicut & nos, &c. Si enim nobis remitti volumus, aliis remittamus necesse est. Vtraque causa continetur verbis Christi: Si remiseritis hominibus offensas ipsorum, remittet etiam vobis pater ille celestis, hoc est, inde certò statuere poteritis, à patre vestro celesti vos exauditos esse, quibus verbis comprehensa est confirmatio fidei: sequens antithesis addit stimulum pœnitentiæ: Si autem non remiseritis hominibus ipsorum offensas, nec pater vester remittet vobis offensas vestras.

Obiect. 5. Paulus non remittit Alexandro, quia dicit: Alexander faber nobis fecit multa mala, reddat ei Dominus secundum facta ipsius: & tamen consequutus est remissionem. Ergo remissio nostra non est necessaria. Respond. Remissio triplex est: vindictæ, pœnæ, & iudicii de aliquo. 1. Vindictam omnes homines debent remittere. De hac loquitur precatio, & hanc Paulus remisit Alexandro. 2. Pœnam vt non possunt omnes infligere, sic nec omnes possunt remittere, ac magistratus quidem, cuius eam est infligere, potest remittere, nisi ob graues causas. Vult enim Deus executionem suæ iustitiæ & legis. Hanc etiam Paulus, quantum ad se, Alexandro remisit: Vult tamen eum à Deo puniri, sub conditione, si perseueret in peccato. 3. Iudicium de aliis, non semper est remittendum. Deus enim prohibens mendacium, non vult, vt de nebulonibus iudicemus, quòd sint honesti: sed vult nos discernere bonos à malis. Idem præcipit Christus: Ne date quod sanctum est canibus, nec margaritas porcis. Item: Estote prudentes vt serpentes, & simplices sicut columba. Non ergo peccauit Paulus, retinens iudicium de Alexandro, vt de homine malo, donec non resipuit.

QUEST. CXXVII. Quæ est sexta petitio?

Kkk 5 RESP.

RESP. *Ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo*: hoc est, quoniam ipsi naturâ aded debiles & infirmi sumus, ut ne momento quidem subsistere possimus^a: infensissimâ autem hostes nostri, Sathan^b, mundus^c, ac nostra ipsorum caro^d, nos continenter oppugnant: tu nos sustentet, & spiritus tuus robore firmes, ne in hoc spiritusli certamine succumbamus^e, sed tantisper illis fortiter resistamus, donec integram tandem victoriam obtineamus^f.

^a Ioh. 15. 5. Psalm. 103. 14. ^b 1. Petr. 5. 8. Ephes. 6. 12. ^c Ioh. 15. 19. ^d Rom. 7. 23. Gal. 5. 12. ^e Matth. 26. 41. Mar. 13. 33. fl. Thress. 3. 13. & 5. 23.

EXPLICATIO.

Hic aliqui vnam, aliqui duas petitiones faciunt. At non est certandum, modò nihil de doctrina cedat, sed illa sit plena. Potiùs tamen duæ sunt partes vnius petitionis. *Ne inducas nos in tentationem*, est petitio liberationis à malo futuro: *Sed libera nos a malo*, est petitio liberationis ex malo præsentis.

Considerandum verò hæc:

- I. *Quid sit tentatio.*
- II. *Quid sit inducere in tentationem.*
- III. *Quid sit liberare a malo.*
- IV. *Cur necessaria sit hac petitio.*

I. *Quid sit tentatio?*

Duæ sunt species tentationis: Alia est Dei, alia diaboli. *Tentatio Dei*, seu qua Deus tentat, est exploratio fidei, pietatis, pœnitentiæ, ac obedientiæ nostræ, quæ sit à Deo per impedimenta quæcunque nostræ salutis, velut per omnia mala, diabolus, carnem, cupiditates, mundum, afflictiones, calamitates, gra-

crucem, &c. vt patefiat nobis & alijs noſtra fides, ſpes & conſtantia, &c. Sic Deus dicitur tentariſſe Abra- *Gen. 22. 1.*
hamum, Iosephum, Iobum, Dauidem: *Domine probaſſi* *Pſal. 13. 1.*
me. Sic dicitur tentare populum ſuum per falſos pro- *Deut. 13. 1.*
phetas, & nos probare per crucem. *Tentatio diaboli,* *1. Petr. 1. 6.*
ſeu qua diabolus & caro noſtra, atque etiam impij nos *1. Pet. 4. 12.*
tentant, eſt quævis ſollicitatio ad peccandum, quæ &
ipſa peccatum eſt. Sic diabolus tentabat Iobum, vt
eum a Deo aueraret, quem ante amarat & coluerat: *Iob. 1. & 2.*
quamvis res aliter ceſſerit: & Dauidem impellens *1. Par. 21. 1.*
eum ad numerandum Iſraëlem.

Obieſt. Atqui Deus neminem tentat: *Vniquique* *Iacob. 1. 14.*
cum tentatur, non dicat ſe à Deo tentari: ſed tentatur à
ſua concupiſcentia. Reſp. Deus neminem tentat, ſollici-
tando ſcilicet ad peccatum vllum, ſeu malum: tentat
autem nos explorando. Diaboli, mundus caro noſtra
nos tentant, id eſt, ſollicitant nos ad mala, & abſtra-
hunt nos à Deo. Deus autem ſic neminem tentat: &
tamen dicitur Abrahamum, Iobum, Dauidem ten-
taſſe, id eſt, exploratſſe fidem & conſtantiam eorum
per afflictiones & crucem. Sic per eadem explorat no-
ſtram fidem, ſpem, patientiam, dilectionem, inuoca-
tionem, conſtantiam: an velimus etiam cum colere
in afflictionibus.

II. Quid ſit inducere in tentationem?

Intentionem Dei nos inducere, eſt Deum vo- *Inducere*
luntate & iudicio iuſtiſſimo nos explorare. Inducere *in tentae*
nos in tentationem diaboli, eſt Deum permittere, vt *tionem*
à diabolo ſollicitemur. Vtrumque hic deprecamur: *quid ſit,*
noſtri videlicet explorationem, & ſollicitationem ad
peccandum. Petimus igitur: 1. Ne Deus nos tentet
explorandi cauſa: ſed cum conditione voluntatiſi-
pius: aut ſi tentet, ſuggerat nobis vires. 2. Ne ſinat *Quid hic*
diabolum, vel mundum, vel carnem noſtram nos *depreca-*
ſollicitare ad peccandum: aut ſi ſinat, ipſe nobis *mur.*
adſit, ne in peccata prolabamur. Eſt ergo ſenſus:
Ne inducas nos in tentationem, hoc eſt, Ne nos
tentans, ſupra id, quod poſſumus ferre: nec ſinas
diabo-

diabolum ita nos tentare, vt vel peccemus, vel prorsus deficiamus.

Obiect. Tentationes quæ sunt bonæ respectu Dei, sunt malæ respectu diaboli: & nihilominus in has nos inducit Deus. Ergo Deus est causa peccati. *Resp.* Fallacia est accidentis. Sunt peccata respectu diaboli: quia illis nos vult allicere ad peccata: respectu Dei non sunt peccata, quia sunt exploratio & retractio à peccatis: item sunt confirmatio fidei. Tentationes igitur in quantum sunt explorationes, castigationes, martyria, &c. immittit eas Deus. In quantum verò sunt malum & peccatum, Deus eas non vult, quatenus velle est approbare & efficere, sed permittit.

III. Quid sit: Libera nos à malo?

Mali nomine aliqui hic intelligunt diabolum, aliqui peccatum, aliqui mortem. Sed optimè comprehenduntur eo omnia mala culpæ & pœnæ, siue ea sint præsentia, siue futura [ipseque adeò diabolus omnium malorum author & architectus, qui vocatur *ὁ πονηρός*, per excellentiam: *Scribo vobis adolescentes, quoniam* 1. *Tob. 2. 14.* *ὁ πονηρὸν malum illum viciistis. Quod supra hac redun-* *Mat. 5. 37.* *dat à malo est.* Cyprianus intelligit de malis, hoc est, de cunctis aduersis, quæ contra nos molitur inimicus, à quibus non potest esse firma tutela, nisi Deus nos liberet] Cum ergo petimus, vt nos Deus liberet à malo, petimus. 1. Vt nihil mali nobis immittat, sed nos custodiat ab omnibus malis præsentibus & futuris, tum culpæ tum pœnæ. 2. Vt si immittat mala, ea mitiget in hac vita, atque in salutem nostram conuertat, vt sint nobis salutaria. 3. Vt tandem in altera vita plenè ac perfectè nos liberet, & abstergat ab oculis nostris omnem lachrymam.

*Quid hic
petamus.*

IV. Cur necessaria sit hac petitio?

Necessaria est hæc petitio: 1. Propter multitudinem & potentiam hostium, magnitudinem malorum, & nostram infirmitatem. 2. Propter præcedentem petitionem, vt illam possimus obtinere, quia

non

non remittuntur nobis peccata, nisi persistamus in fide & pœnitentia. Si igitur volumus, ut peccata Deus nobis remittat, oportet nos in fide & pœnitentia perstare. Non persistemus autem, si supra vires tentemur, si ruamus in peccata, si denique deficiamus à Deo ipso.

Obiectio. 1. Res bonæ & nobis utiles non sunt deprecandæ. Tentationes Dei, ut examina per morbos, pauperratem, falsos prophetas, &c. sunt res bonæ & nobis utiles. Ergo non sunt deprecandæ. *Respond.* ad maiorem: Res bonæ vel utiles non sunt deprecandæ, scilicet, quæ per se sunt utiles vel bonæ. At examina, afflictiones, cruces, & reliquæ tentationes tantum profunt per accidens, propter accedentem videlicet misericordiam Dei: sine qua afflictiones non modò non sunt utiles, sed etiam sunt pars mortis, & præsentissimus ad mortem, tum temporalem tum æternam aditus. Quatenus igitur afflictiones sunt malæ per se, & destruentes naturam, eatenus eas deprecamur. Quatenus verò nobis, qui credimus, diuina benignitate sunt salutes & bonæ: eatenus eas non deprecamur. *Sed*, bonum illud, quod concurrat cum afflictionibus & cruce, non deprecamur: sed ipsam crucem & afflictiones, quæ per se sunt malæ, quia destruunt naturam. Sic & mortem, ut per se malum deprecamur: quin & Christus eam deprecatus est: *Transeat à me calix iste*: quatenus erat cruciatus & *Mat. 26 39* destructio. Imò eatenus nec patet eam voluit. Quatenus verò erat *ἀντίδοτον* pro peccatis electorum, eatenus eam volebat & Christus & pater: *Veruntamen non mea, sed tua voluntas fiat.*

Obiectio. 2. Quæ Deus vult, ea recusare non licet. Vult autem Deus nostras tentationes. Ergo non licet eas recusare. *Resp.* ad maiorem: Quæ Deus vult, ea recusare non licet, scilicet, quatenus ea vult, seu quæ vult simpliciter. Tentationes autem vult non simpliciter, nec quatenus sunt destructio, sed quatenus sunt vel exercitia fidei, & invocationis, vel *μαρτύρια* vel *δοκιμασία* constantis nostræ. Hactenus nos etiam

iam debemus velle illas, non autem simpliciter. Quod verò non oporteat nos simpliciter velle tentationes, hinc patet : quia ferre illas est patientiæ : quod non esset, sed potius officij nostri, si simpliciter deberemus eas velle, nec eas deprecari nobis liceret. Non vult ergo Deus nos velle mala, quatenus mala, verum quatenus mala sunt bona, vult ea nos patienter ferre.

Obiect. 3. Quod nunquam impetratur, id frustra petitur. Vtin hac vita non inducamur in tentationem, id nunquam impetramus. *Omnis enim qui voluit præ vivere in Christo Iesu patientur perfectiones.* Ergo frustra hoc petimus. *Resp.* Est fallacia non causæ ut causæ. Petimus enim, ne inducamur in tentationem, non quia simus planè hinc liberandi. Sed 1. Quia à multis liberamur, in quibus petiremus, nisi peteremus liberationem. Hæc esset sufficiens causa. 2. Ve illa etiam, in quæ incidimus mala, sint nobis salutaria. Petentibus autem in genere liberationem, vult Deus hæc duo dare valdè magna. Propter tamen peccati reliquias, vult esse imperfectum beneficium, etiam petentibus nobis, quia perere nos vult cum conditione voluntatis suæ, & cum fiducia, quòd in altera vita integrè id simus consecuturi.

*Additio de
usu.*

1. *Ufus huius petitionis. 1. Est confessio* propriæ infirmitatis in sustinendis tentationibus etiam minimis, ne se quis insolenter extollat, ut Petrus cum Christo mori volens : neque confessionis aut passionis gloriam suam ducat : cùm Dominus ipse humilitatem doceat, inquit : *Vigilate & orate, ne incidatis in tentationem. Qui sibi videtur stare, videat ne cadat.* 2. *Est* concio de ærumnis præsentis vitæ, ne simus securi : nec mundum amemus. 3. *Est confessio providentiæ Dei,* quæ (ut Cyprianus scribit) ostenditur, nihil adversus nos diabolus posse, nisi Deus antè permiserit, ut omnis timor noster atque observatio ad Deum convertatur. cùm in tentationibus nostris nihil malo liceat, nisi potestas ei à Deo concedatur. Datur autem potestas

adver-

aduersus nos malo, secundum peccata nostra, sicut dicitur. *Quis dedit in direptionem Iacob, &c. Nonne Ies. 41. 24.* Dem, cui peccauerunt, & noluerunt ambulare in viis eius? Et quidem potestas ei datur dupliciter, vel ad penam, cum delinquimus, vel ad gloriam, cum probamur, &c. *Hac Cyprianus.*

Nunc obseruandus est ordo, & coherencia omnium harum petitionum. 1. Iussit nos dominus petere veram Dei agnitionem & professionem, quæ est causa reliquorum beneficiorum. 2. Ut nos gubernet spiritus uero, atque ita nos in ea agnitione perpetuo conseruet ac confirmet. 3. Ut quisque per eam officium suum in sua vocatione faciat & exsequatur. 4. Ut det nobis ea, quibus possit unusquisque officium suum facere, nempe bona corporalia. Cum prioribus ergo coheret etiam petitio quarta. Nam si debemus esse in vocatione nostra, oportet nos vivere & habere necessaria ad vitam. 5. Subiunxit petitioni bonorum spiritualium & corporalium percommodam obiectionem de indignitate nostra: ut possis nobis dare bona spiritualia, & corporalia, remitte nobis debita nostra. Quarta igitur petitio est reliquarum petitionum fundamentum, quo destructo reliquæ concidunt. Si enim non statuas, te habere Deum proprium, quomodo eum agnosces misericordem? quomodo in ea agnitione permanebis quam non habes? quomodo officium tuum facies, ac voluntatem Dei, cum sis ipse hostis, & contrarius studeas? quomodo adscribes omnia Deo? quomodo erunt illa tibi salutaria? 6. Post petitionem bonorum spiritualium & corporalium, sequitur extremum petitio liberationis à malis presentibus & futuris. Ab hac rursus petitione ultima reuertimur ad primam. *Liberanos ab omni-bus malis culpa & poena*, presentibus ac futuris, ut agnoscamus te perfectum seruatorem nostrum, ac proinde à nobis nomen tuum sanctificetur.

Ordo & coherencia petitionum

1.

2.

3.

4.

5.

6.

QVÆST.

QVÆST. CXXVIII. *Quomodo concludi
precaationem tuam?*

RESP. *Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in secula*: hoc est, omnia hæc à te petimus, quia cùm & rex noster, & omnipotens sis, omnia nobis & vis & potes largiri ^a: Atque hæc quidem ideò petimus, ut exiis, non ad nos, sed ad sanctum nomen tuum omnis gloria redeat ^b.

^a Rom. 10. 12. & Petr. 2. 9. ^b Iohann. 14. 13. Ierem. 33. 8. 9. Psal. 115. 6. 1.

E X P L I C A T I O.

Hæc preceationis clausula seruit confirmandæ nostræ fidei seu fiduciæ exauditionis, quodd nimirum Deus velit & possit nobis dare quæ petimus.

Tuum est regnum] Ratio 1. ab officio regis, quod est exaudire suos subditos, tueri & conseruare. Ergo tu Deus, cùm sis rex noster, potentior omnibus hostibus, habens omnia in tua potestate, bona & mala: mala, ut pollis compescere: bona, ut nullum sit tantum, quod non possis dare, conueniens tuæ naturæ: nos autem cùm simus tui subditi: ad sis nobis tua potentia, nosque conserua: quia amans es tuorum subditorum, & tua solius defensio ac tutela salutaris est.

Et potentia] Ratio 2. à Dei potentia. Exaudi nos Deus, & largire, quæ petimus, quoniam potes, & quidem solus potes. Penes te solum residet hæc potentia cum summa bonitate coniuncta.

Et gloria] Ratio 3. à causa finali. Petimus hæc propter tuam gloriam: abs te solo vero Deo & rege summo petimus & expectamus omnia bona: te profitemur authorem ac fontem omnium bonorum: & quidem, quia hæc gloria tibi debetur, ideò abs te petimus. Ergo exaudi nos propter gloriam tuam. Hæc enim

enim petitio & expectatio bonorum abs te, nihil aliud est, quam gloriæ & honoris attributio: Maxime quia etiam vis propter gloriam tuam illa nobis dare, quæ petimus. Nam quæ seruiunt gloriæ tuæ, ea vis facere. Sed quæ petimus seruiunt gloriæ tuæ. Ergo ea nobis vis date. Des itaque nobis quæ petimus, & ad te redibit gloria, si nos liberes. Etenim hoc modo regnum tuum, & potentia, & gloria manifestabitur.

Obiect. Videmus argumenta sua fortia afferre Deo, quibus impellamus eum ad faciendum, quæ petimus. Verum, qui est immutabilis, ei frustra adhibentur rationes. Deus est immutabilis. Ergo, &c. *Resp.* Concedo argumentum, frustra adhiberi rationes respectu Dei: sed non respectu nostri. Vel est fallacia non causæ ut causæ. Non enim adhibemus rationes, ut Deum moueamus, aut ipsi persuadæamus, ut hoc faciat: sed ut persuadæamus nobis ipsis, quod Deus sit hoc factururus, confirmemus nos de exauditione, & agnoscamus nostram necessitatem. Dei verò potentiam & veritatem. Itaque nequaquam ad permouendum Deum rationes istæ sunt precibus additæ: sed ad nos duntaxat confirmandos, quod Deus sit factururus, quæ petimus: quia hæ sunt causæ, cur id faciat: Tu es rex optumus. Ergo dabis tuis subditis necessaria & salutaria. Tu es potentissimus. Ergo tuam potentiam ostendes in dandis his donis, quæ sunt maxima, & quæ à nullo alio, quam à te solo possunt dari. Denique tuæ gloriæ seruiet. Ergo facies: quia gloria tua tibi est curæ.

QVÆST. CXXIX. *Quid sibi vult particula Amen.*

RESP. Rem certam ac ratam esse. Nam precatio mea, multò certius à Deo est exaudita, quam ego in corde meo sentio, me illud ex animo cupere.

• 2. Cor. 1. 20. 2. Tim. 2. 13.

EXPLICATIO.

Hæc particula adiungitur, non ut pars precatio-

nis: sed notat. 1. Votum, seu desiderium verum & sincerum, quo optamus, ut exaudiamur, ut ratum certumque sit, quod petimus, utque Deus petitioni respondeat. 2. Certitudinem & professionem fiduciae: seu confessionem fidei nostrae, qua confidimus, nos exauditum iri. *Amen* igitur significat. 1. Fiar, quod petimus. 2. Verè ac certò nos Deus, suae promissionis non inmemor, exaudit.

F I N I S.

Soli Deo laus & gloria.

INDEX

INDEX RERVM ET VERBORVM
MEMORABILIVM, QVAE IN HAC
catechesi continentur.

- A.
Abiectio amoris Dei 701
Abus sanguine Christi quid sit 498 Spiritus Christi quid ibid.
ablutio in baptismo duplex 497 externa qua ibi. interna qua ibi. significatur per externam ibi. in usu legitimo sepe cum ea coniuncta est ibi. etiā duplex est ibid. sanguinis quid ibi. 498 spiritus quid ibi.
Abrogatio nostri duobus consistat partibus 869 ¶ Abrahama multo ante oblationem filij fuisse à Deo iustum reprobatum 467
¶ Abrogatio legis est prima & precipua pars libertatis Christiana 679
¶ Absolutio iustorum 300
¶ Abstractum quid significet 295 quando sit nomen naturae 10. ¶ Abstracta quadam etiam substantiam significant 184
¶ Abusus donorum Dei quis 739 imaginum 718 libertatis Christiana 736
Abusus in excommunicatione vitandi 615 ¶ Abusus sexualis fames, libido nequaquam 805 ¶ Abusus symboli est contemptus Christi 594 ¶ academici quēque in sua religione fer-

uari arbitrantur 7
acceptio Spir. S. est initium fidei 387 ¶ accidens non modo nullā assumit speciem, sed etiam indiget alio, in quo ipsam habeat 372. ¶ per accidens peccata quae sint: vide peccatum. ¶ accidentia ubi fundentur 567 non nutriunt 566 Papistis existunt sine fundamento 564 ¶ actio hominis propria qua 37 ¶ actio materiale peccati 42 ¶ actio nulla inuisibilis rationem vel appellationem sacramenti tuens potest 548 ¶ actiones à Deo perceptae, & tamē displicentes. 62 ¶ actiones hypocritarum per accidens peccata 62 ¶ actiones impiorū quatenus peccata 214
actionum nostrarum omnis finis 858 ¶ actus fidei proprius quis 457
actum Christi merendi bene scire non necesse fuit durare per omne tempus ecclesiae veteris & nouae: sed actū conferendi 326 ¶ actualia peccata unde pulchre vide peccatū Adā non cognouit Deū nisi per filiū 258 antelapsū fuit filiū Dei per gratia creationis 246

INDEX

- quomodo post baptismum facius sit filius Dei adopti-
 unum 247 dona Dei qua lege acceperit 57 diabolo
 plus credidit quam Deo 44 liberationem potuit
 non desperare, sed nec sperare ante promissio-
 nem 105 non t. im in xpo-
 rem quam in ipsum Deum culpam regerit 166*
*adiaphora qua 710 à cultu
 Dei diligenter discernen-
 da ibi. quomodo proben-
 tur Deo 716*
*administratio sacramento-
 rum præcipue in sabbat-
 ho regere debet 773*
*administratio Veri et sacra-
 menti illigita 774*
admonitio Neustadiana 158 à quo scripta ibid.
adorare ad panem quid sit 82
*adoratio sæpè sumitur pro
 toto cultu 843*
*adoratio diuinitatis non est
 alligata omnibus creatu-
 ris 584 sed humanitati à
 dōgma assumpta, tanquam
 proprio templo ibid.*
*adoratio ad statuas ano-
 minis prohibita 721*
*adorationē in N. T. post as-
 censionē Christi nō licet
 alligare certo loco aut rei
 sine expresso mandato et
 promissione Dei, absque
 manifesta idololatriæ 55*
*aduenas Deus sabbatō la-
 bores omittere cur in-
 beat 763*
adulatio quid 321
*adulterii quid 801 duplex
 quid 805 simplex quid ib.*
*adulteri sunt multo atro-
 ciora furtis 805*
*aquitas quid 793 quid ei
 repugnet ibid.*
atei nūm quid 419
a. hrops, religiosus 514
affinitas quid sit 809
afflictio tota 95
*afflictiones piorum 91 sunt
 iudicij et futuri iudicij
 97 quomodo ibi. Vocan-
 tur baptismi. et cur 496*
*afflictionum causa 96 in
 impiis ib. in piis ib. causa
 finales 99*
*afflictionum genera quid
 93 aterna quæ ib. quomo-
 do in scriptura Vocantur
 ibid. temporales quæ 94
 earum genera ibid.*
*Agabus propheta nomi te-
 stamenti 234*
*liberè Agere in creaturā
 quis dicatur 80 quis nō ib.*
*agere sabbatum spirituale
 quid sit vide sabbatum*
agētium genera quinq. 91
*agnitio Dei quid sit 693 vitia
 quæ ei repugnant ib. et seqq.*
subseruit celebrationi 37
quid ei subordinetur ibi.
*agnitio dominij Christi quid
 sit 279*
*agnitio miseria cur ad con-
 solat.*

solationē sibi necessariā 115. 26
agnitio peccati est in mente
645 sit ex lege 29 quate-
nus etiam ex euangelio 48
preceat dolorem 644
sine agnitione peccati & mis-
seria nostra nō sumus ido-
nei auditores euangelij 26
agni paschalis & Christi al-
legoria 602 eius & sua ibid.
alius & alius in Deo, non
aliud & aliud 178
aliare quomodo sanctū 859
aliari nomine Mat. 5. & 24
qualibet sacramenta in-
telliguntur 603
ambitio quid 792
Ambrosius 792
grandior 14
amen quid significet 898
amicitia quid 808 eius ex-
trema qua ibi inter Deum
& homines sine mediatore
esse nequit 258
amicorū omnia communia
quomodo 817
amor proximi inordinatus
825. 826 sus aut creaturarū
701 ¶ anabaptiste negant
peccatū esse in homine 48
non arcēt mulieres a cœna,
neg, tamē eius facti habēt
mādatum & el exemplū in
scriptura 508 eorum error
52 de resurrectione 429 432
analogia panis & corporis
Christi 577
angelus à Iohāne noluit ad-
orari, & cur 696 ¶ angeli

sancti, necessarij boni: non
tamen anxios 77 dñi cur
dicti 171 quomodo filij Dei
254 493, naturales 248 ima-
go Dei 40 operantur ratio-
ne & voluntate sicut ho-
mines sed sine corruptione
192 tantum ad bonum pro-
pensi 37 non perspicunt o-
mnia naturaliter quia, in
Deo sunt 744 non sede-
bunt ad dextrā patris 346
angelis mandata est cura
ecclesie in hac vita 747
anima quid sit 439 est a-
lius creatus, eoque finitus
300 fons peccatorum 94
anima in summa legū quid
significet 31
anima Christi discessit à cor-
pore 300 non descendit in
infernum 313 post mortem
fuit in manu patris, in pa-
radiso, nō autem in infer-
no ibi. ¶ anima Epuloni ex
inferno vidit in celo & in-
uocauit Abrahamum 743
anima hominis non est so-
la, & tamen sola intelligit
465 cur non sit persona
172 eius immortalitas
confirmatur 425 ¶ de A-
nima immortalitate qua-
stionis & sue 225 ¶ anima
brutorum cum corporibus
extinguuntur & inter-
eunt 427
anima impiorū migrantes ē
corporibus nō deferuntur

INDEX

in purgatorium, sed destrun-
duntur in gehennam 428
animas dormire post mortē
quid, im fingunt 426
animas toto intermedio spa-
tio extra corpora existe-
re, vivere, sentire, & in-
telligere 426 ¶ de Anima
bus migrantibus ē corpo-
re, post mortem figmentū
427 ¶ animarum mundi
supputatio 195
antiquitas doctrina ecclesia
confirmat eam 8 ¶ anti-
thesis falsū Decorum 30
misericordia & praesentia ho-
minis cur in statuē da fue-
rit 35 ¶ Apollinaris here-
sis refutatur 284
apostata quis sit 614
apostoli qui fuerint 779 à
predicatione legis cur cō-
ditiones auspiciati sint 26
quomodo remittant pec-
cata 421 & si sunt exclu-
sione 621 ¶ appendices
moralium praeceptorū si-
gnificationis causa 593
ad Messiam servanda fue-
runt 769 ¶ appetere per
se non est peccatū 54 cur
ib. sed contra legē Dei ib.
appetitiones obiectorum qua
non sunt peccata & quae
sunt 54 ¶ appetitus per
se bonus, & cur 54 ¶ ap-
probationi quid opponā-
tur 51 ¶ aptitudo partium
ad bonum, partim ad

malum eligendū post in-
choatam regenerationē
in homine est 86 cur ad
bonū ib. cur ad malū ib.
aqua ē tēplo profluētes 677
678 ¶ Arbitrium liberum
quid sit 77 non tollitur
in impiis, cum dicitur eos
non posse aliquid velle,
nisi malum 87 quomodo
Graeci Theologi appellā-
runt 78 ¶ Arbitrij liberi
gradus quomodo consi-
derari & distingui pos-
sint 82 ¶ doctrina de Ar-
bitrio libero quid 75
argumentum mundi cōtra
providentiam Dei 97
argumentum ascensionis,
nō quidem solum, sed cō-
iunctum cum argumento
Veritatis natura huma-
na Christi evertere pra-
esentiam corporalem Christi
in pane 561 ¶ argumento
ascensionis non tolli cor-
pus Christi ex cana sed ex
pane 561 ¶ argumenta
contra impossibilitatem
liberationis 105, 106
Arianismus nascitur in ho-
to & biquintario 341 ¶ ar-
rogantia quid 793 ¶ ar-
ticulus de descensu ad in-
feros propriē acceptus pu-
gnat cum dicto Christi
consummatum est 317
artium inventiones 161
ascendentes qui 811
ascen-

ascensio Christi in celis quid
sit 330 fuit causa nostra
ascensionis 343 quid a no
stra differat 342 eius fru
ctus principis qui 343
in Ascensione Christi duo
consideranda 330 ¶ as
sentatio quid 793 ¶ assu
mere nomen Dei quomo
do Deus prohibeat 734
assumens & assumptum non
sunt idem 252 ¶ astrum non
habent vim ullam bene
vel male faciendi 68
atomos Cicero vocat imagi
nes & idola 712 ¶ attri
buta diuina omnia tri
buuntur Spiritui S. 378
auaritia quid 815 ¶ auersio
quid 645 est in volunta
te & corde ibi. Augusti
nus nympha & gradior
14 eius scita responsio ad
Asrum quendam curio
sum 191 similitudo du
plex 55 ¶ aurum sincerum
dicitur electum B. 401
Baptizari in morte Christi
quid sit 49 in nomine pa
tris filij & S. S. quid 500
baptismus quid sit 491 quid
complectatur 492 diluio
cur coparetur 495 sit in
remissione peccatorum 420
cur in scriptura appelle
tur ablutio peccatorum
49 est sacramentum in
troitus & receptionis in
ecclesiam 512 in specie non

habet promissionem tempora
lis beneficij 517 non est ite
randus 525 cur 494 obligat
nos tantum ad legem mora
lem 517 pertinet ad strung
sexum mox a naturate
ib promittit (ex parte Dei)
gratiam propter exhibitum
Messiam ib substitutus est
circumcisio 5509. 515 quomo
do ei successerit 513 eius si
nes qui 49 principalis &
principium quis 493 & sule
gitimus 501 baptismum qui
petere debeat 505 qui ad eum
admittendis ib. ¶ battologia
in precatone 740 ¶ beati
tudo hominis qua 37
bellum quid 800
benedictio & gratiarum ac
tio in cena idem 531 ¶ be
neficium liberationis Vide
liberatio. beneficia Christi
tantum in usu legitimo
percipiuntur 485
beneficia Mediatoris Vide
Mediator ¶ beneficia Mos
sia & innoxidias & duxidias
nomine quandoq; signifi
cantur 135 ¶ bibiione san
guinis Christi non esse cor
poralem 537 ¶ blasphemia
Dei quid 735. 736 ¶ boni
tas diuinorum operum Unde
pendeat 205 ¶ bonum quid
206 non agnatum non con
solatur 27 quomodo de
precandum 786 morale &
naturale differunt 653

INDEX

- sumum Bonum quod* 10
tantum Verum esse potest
171 est maxime commu-
nissimum sui 202 non
potest timeri, & quomodo
702
bona sine fide nobis non
sunt salutaria 876 bona
omnia in nobis sunt esse-
ntis applicationis meriti
Christi 456
bona corporalia magna Dei
beneficia 98 *impis cur*
dentur 786 *piis cur ibid.*
cur nobis sint petenda
876 cur cum conditione
877 panis nomine Chri-
sti complexus est ibid.
cur 878
bruta res Deum celebrare
quomodo dicantur 36
bruta etsi sunt & sua ani-
malia, non tamen sunt
perfone C. 172
Cacitas (spiritualis) quate-
nus sit peccatū, & quate-
nus pena 409 *& calamita-*
tes omnes huius & ita ef-
fectus sunt peccati 73 *& ca-*
lix sanguis Christi cur di-
catur 789 *& calix aqua quid*
821 & cāder quid 819 *quid*
ei repugnet in defectu ibi.
in excessu quid 812
candor eorum qui S. Biblia
scripserunt in detegendis
suis & suorum & ita confir-
mat doctrinā ecclesie 11
canon minor Missa 581
caput non est, nisi respectu
membrorum 327 *caput ec-*
clesie & unum & in calo est
Christus 329 *& caput S. lo-*
hannis nō pertinet ad ca-
remontani cana 559 *sed*
ad promissionem ibid.
capitis & membrorum a-
nalogia 240
caro Adami Vera caro 286
caro Christi, caro Adami ib.
Vera caro ibi. caro nostra
quomodo nos tenet 891
caro & sanguis D. Paulo 1.
Cor. 15 50 quid 433
castigationes peccatorum
diversa in piis 97
castitas in genere quid sit
804 & inde dicta ib. cur ib.
nomen 191 *& 202 lux sortita*
ibi. cur ib. quod duplex ibi.
caelebs quid ib. conuga-
lis quid ib. eius causa qua
ib quid ei repugnet ibid.
casuale species contingentia
77
catechesis generaliter quid
significet 13 *in ecclesia*
quid ib. quomodo divide-
tur 17.25 *communissimē,*
quomodo 16 *est necessa-*
ria in ecclesia 17 *cur* 18
scholasticis cur maxime
necessaria 19 *quomodo*
differat à doctrina eccle-
sie 16 *ad quam studij*
theologici rationem per-
tineat 13 *quomodo cor-*
rupta & collapsa 16 *in*
ludi-

ludicrum Confirmatio-
nis ritum conuersa ibid.
catechesis & loci communes
cur discantur 13
catechesis nostra quibus
conlet partibus 17
catechesis Lutheri 521
catechesis scopus 20 21 sum-
ma in quo consistat 21
catechesis apostolice capi-
ta Paulus lac puerorum
appellat 15
catechesin à Deo ipso esse
institutam 14 fuisse sem-
per in ecclesia ibid.
catecheta seu catechista qui
14
de Catechizatione puero-
rum testimonia 15
catechumeni qui 14 quotu-
plices ibid.
causa causa etiam est cau-
sa effectus 151
causa finalis (propria) qui-
bus conuenit, iisdem et-
iam effectus rectè & ne-
cessario tribuitur 507
causa non est toto genere
deterior suo effectus 162
Vbi Causa damnatur, ibid.
& effectus 803
causa sui ipsius nihil est
443
à positione Causa prima vel
principalis ad remotionem
causa secunda vel instru-
mentalis, non valet con-
sequentia 523. 536
causam ex proprio effectus

cognoscere oportet 662
causam eandem producere
diuersos effectus, diuerso
respectu, non est absur-
dum 646
causa primà & principale
posita, non necesse est re-
moeri secundam & in-
strumentalem 20 cur ib.
causa ablata tollitur effe-
ctus 98. 225. 317
causa finales & fructus pas-
sionis Christi, idem sunt
diuersa ratione 155. 296
causa resurrectionis Christi
aliter considerantur quàm
eiusdem fructus 325
causa secunda necessario a-
gentes siue Deo non a-
gunt 169
ex Causis secundis bonis vel
malis non potest colligi
amor vel odium Deser-
ga nos 154
celebrare Deum res brutæ
quomodo dicantur 36
celebratio Dei quid 735
quæ cōplectatur 36 quid
ei repugnet ibid. est finis
principalis & summus
hominis à Deo creati 734
celebratio Dei diuturna in
hac Vita tantum bonum
est, & calamitates huius
Vita cum eo conferenda
non sint 786
ceremonia vel carimonia
781 græcè quomodo di-
catur ibidem. Romanis
Lll 5 quid

INDEX

- sumum Bonum** quod 10
 tantum unum esse potest
 171 est maxime commu-
 nicativum suis 202 non
 potest timeri, & quomodo
 702
bona sine fide nobis non
 sunt salutaria 876 bona
 omnia in nobis sunt esse.
 eius applicationis meriti
 Christi 456
bona corporalia magna Dei
 beneficia 98 impiis cur
 dentur 786 piis cur ibid.
 cur nobis sint petenda
 876 cur cum conditione
 877 panis nomine Chri-
 sti complexus est ibid.
 cur 878
bruta res Deum celebrare
 quomodo dicantur 36
bruta etsi sunt & sua ani-
 malia, non tamen sunt
 persona C. 172
Cacitas (spiritualis) quate-
 nus sit peccatum, & quate-
 nus poena 409 & calami-
 rates omnes huius & ita ef-
 fectus sunt peccati 73 & ca-
 lux sanguis Christi cur di-
 catur 759 & calumnia quid
 821 & cader quid 819 quid
 ei repugnet in defectu ibi.
 in excessu quid 812
candor eorum qui S. Biblia
 scripserunt, in detegendis
 suis & suorum & ita confir-
 mat doctrinam ecclesie 11
canon minor missa 581
caput non est, nisi respectu
 membrorum 327 **caput ec-
 clesie** unum & in calo est
 Christus 329 & caput S. lo-
 hannis non pertinet ad ca-
 remontiam cana 559 sed
 ad promissionem ibid.
**capitis & membrorum a-
 nalogia** 240
caro Adami vera caro 286
caro Christi, caro Adami ib.
 vera caro ibi. caro nostra
 quomodo nos tentet 891
caro & sanguis D. Paulo 1.
 Cor. 15 50 quid 433
castigationes peccatorum
 diversa in piis 97
castitas in genere quid sit
 804 & unde dicta ib. cur ib.
 nomen 191 & 207 huius sortitus
 ibi. cur ib. quod duplex ibi.
 celebs quid ib. conjuga-
 lus quid ib. eius causa qua
 it quid ei repugnet ibid.
casuale species contingentium
 77
catechesis generaliter quid
 significet 13 in ecclesia
 quid ib. quomodo divide-
 tur 17. 25 communissime,
 quomodo 16 est necessa-
 ria in ecclesia 17 cur 18
 scholasticis cur maxime
 necessaria 19 quomodo
 differat a doctrina eccle-
 sia 16 ad quam studij
 theologici rationem per-
 tineat 13 quomodo cor-
 rupta & collapsa 16 in
 ludis.

iudicium Confirmatio-
nistratum conuersa ibid.
catechesis & loci communes
cur discantur 13
catechesis nostra quibus
constet partibus 17
catechesis Lutheri 521
catechesis scopus 20 21 sum-
ma in quo consistat 21
catechesis apostolica capi-
ta Paulus lac puerorum
appellat 15
catechesin à Deo ipso esse
institutam 14 fuisse sem-
per in ecclesia ibid.
catecheta seu catechista qui
14
de Catechizatione puero-
rum testimonia 15
catechumeni qui 14 quotu-
plices ibid.
causa causa etiam est cau-
sa effectus 151
causa finalis (propria) qui-
bis conuenit, iisdem et-
iam effectus rectè & ne-
cessariò tribuitur 507
causa non est toto genere
deterior suo effectus 162
Vbi Causa damnatur, ibid.
& effectus 803
causa sui ipsius nihil est
443
à positione Causa prima vel
principalis ad remotione
causa secunda vel instru-
mental, non valet con-
sequentia 523. 536
causam ex proprio effectus
cognoscere oportet 662
causam eandem producere
diuersos effectus, diuerso
respectu, non est absur-
dum 646
causa primà & principale
posita, non necesse est re-
moeri secundam & in-
strumentalem 20 cur ib.
causa ablata tollitur effe-
ctus 98. 225. 317
causa finales & fructus pas-
sonis Christi, idem sunt
diuersa ratione 155. 296
causa resurrectionis Christi
aliter considerantur quàm
eiusdem fructus 325
causa secunda necessariò a-
gentes sine Deo non a-
gunt 169
ex Causis secundis bonis vel
malis non potest colligi
amor vel odium Deser-
ga nos 154
celebrare Deum res bruta
quomodo dicantur 36
celebratio Dei quid 735
quæ cõplectatur 36 quid
ei repugnet ibid. est finis
principalis & gloriam
hominis à Deo creati 734
celebratio Dei diuturna in
hac vita tantum bonum
est, & calamitates huius
vita cum eo conferenda
non sint 786
caremonia vel carimonia
781 græcè quomodo di-
catur ibidem. Romanis
LII 5 quid

quid ibid. Unde dicta ib.
 (de eius etymologia vi-
 de Val. Max. lib. 1. ca. 1.
 de L. Furio Bibaculo.)
 caeremonia in ecclesia quod
 781 quomodo differant
 ab operibus moralibus
 ibid. quot simplices sint ibi.
 à Deo precepta qua sint
 ibid. propter dilectionem
 instituta 32 sunt cultus
 Dei 673 ab hominibus
 instituta sunt cultus vñ
 eius ibid.
 caeremonias instituere eccle-
 sia an liceat 782 à Deo
 institutas sacramenta
 quidam appellari cur
 velint 472
 certitudo doctrina ecclesia
 quibus argumentis con-
 firmetur 7.8
 certitudo euangelij. Vide
 euangelium.
 certitudo exauditionis & sa-
 lutis accendit in nobis in-
 dium invocationis 850
 cessatio à peccatis, & studium
 Verbi Dei quare dicatur
 sabbatum 766
 caritas & beneficentia in
 pauperes 776 quid ei
 repugnet ibid.
 CHRISTVS quasi cogno-
 men Mediatoris 230 no-
 t ut tres certas officij par-
 tes 230
 Christus accubuit corpora-
 liter & sensibiliter suis di-

scipulis in cena 545 non
 accepit in manus, nec fra-
 git, corpus suum, sed pa-
 nem 543 secundum Adā
 53 quomodo nobis adfit
 336 in quod calum as-
 cenderit 331 cur ascen-
 derit 341 quomodo 332
 secundum humanitati
 ibid. altare cur dicatur,
 cui preces & opera nostra
 imposita Deo placeat 661
 quod modis causa nostra
 sapientie 126 circumci-
 di cur voluerit 517 cur
 clamavit in cruce: Deus
 meus: Deus meus, qua-
 re deruisti me: 300
 quatenus secundum bu-
 manam naturam collo-
 catus sit ad dextram
 Dei 352. 353 confert no-
 bis salutem perfectissi-
 me 227 conuocauit ei-
 sam ludam ad cenam
 522 singulari modo ca-
 put est regni Dei 865 quo
 modo & quod modum di-
 catur caput 349 caput
 ecclesia est tripliciter 241
 Deus & mediator in v-
 troq; sedere 132 non de-
 dit nec fregit substantiam
 & ugam 565 non descen-
 dit in infernum, & al-
 quid pateretur 314 ut
 & patres liberaret ibid.
 nec & diabolis terrorem
 incuteret ibid. quomodo
 661

des vitam communicat. i
potentiā 442 doctrinam
suam quomodo dimiserit
3. solus dicitur filius Dei
proprius 254 propter G.
nitionem hypostaticam di
citur & vere est Deus &
homo, & quomodo 288
289 quomodo dicatur no
bis factus à Deo sapiētia,
iustitia, &c. 470 quomo
do se discernat à patre
274 docuit etiam legem
138 quomodo ibid. domi
num omnium & noster 276
secundum vitam, natu
ram ibi. quadruplici iu
re 277 fuit ante assum
ptam carnem 259 & qui
dem verus Deus ibi. fuit
& est vñsūp̄p̄p̄or p̄iz
ter carnem assumptam
251 quomodo habeat
fratres, quomodo non
250 secundum humani
tatem generationem di
uersam à nobis quomo
do habeat 250 dicitur
habiturus regnum ater
num 432 Variē se habet
ad nostram iustificatio
nem 456 quatuor mo
dius homo perfectē iustus
115 quorū modis imago
Dei 40 cur non sui ipsius
aut spiritus sancti, sed
patris imago dicatur
40 quomodo legem im
pleueris 453. 630 iusti.

tuit carnem in sui recor
dationem 545 discipulis
suis 597 iusque solus 598
quomodo pro nobis inter
cedat 341 cur uos Deum
iubeat compellare patrē
Qui es in cœlis 857
index quomodo futurus
361 indicabit potius se
cundum effecta fidei,
quā secundum fidem
361 per angelos quomo
do iudicabit 364 cur 26
& dictus 236 manda
uit ut impij non admitte
rentur ad carnem 397
manducatus significat,
sp̄ritus iudicat 594 me
diator est merito & effi
caciā 125 medius & me
diator est, & quomodo
123 mortē cur tantopere
exhortuerit, cum multi
martyres intrepidius uo
lum prabuerint 117 mor
tē quatenus deprecatus
893 quatenus eam volue
rit ibi. cur magis in pas
sione quā alij marty
res debilitatus 291 an
voluerit pro omnibus
mori 305 an pro omni
bus mortuus sit 303 quo
modo sit & quomodo non
sit pro omnibus mortuus
305. 307 ob talis sacrifi
cium iustitiam & dicitur
simul 243 obtulit se
pro solis credentibus 582

INDEX

non obtulit sacrificiū ty-
picum 243 offert in cœ-
nā suis solus suam corpus,
pro quibus se obtulit in
cruce 592 officium sacer-
dotalē quomodo nobis
communicet 243 698-
91 & nobis quomodo 250
quid passus 291 cur sub
iudice pati & condemna-
ri ordinari debuerit 296
non secundum Scram-
que naturam est passus
294 sed secundum hu-
manam tantum ibid. a-
nima & corpore ibid. cur
dicatur pontifex per quē
opera nostra Deo offerū-
tur 661 precatōnis for-
mulam illam cur nobis
tradiderit 852 propheta
summus 235 non tan-
tum nos Deo reconciliat,
sed etiam à potestate dia-
boli liberat 23 quomodo
nos redemerit, & quomo-
do liberauerit, inque li-
bertatem vindicārit 278
an resurrexerit 393 cur
321 resurrexit propter no-
stram salutem tripliciter
324 quomodo resurrexe-
rit 319 rex noster duplici-
ter nos contra hostes ex-
ternos & internos tuetur
238 rex regum 138 sacer-
dos significatus 243 cur
non sapius sacrificet 344
quomodo seipsum sum-

ificārit pro electis 860
scriptura totius summa
& fundamentum 3 qua-
tenus secundum huma-
nitatem semper sederit
ad dextram Dei 351 qua-
tenus non semper 349.
351 seruat nos pienē &
perfectissimē 227 est ser-
uator noster duobus mo-
dis 226 merito quomo-
do ibid. efficacia quomo-
do ibid. est seruator per-
fectus 432 quomodo sper-
natur 594 symbolū in
cena tribuit nominare-
rum signatarum 346
est filius Dei Unigenitus,
naturalis, proprius 245
cur Unigenitus 247 quo-
modo Unigenitus 247
250 cur proprius ibid. se-
cundum quod est Deus,
non potest Unigi 232 quo-
modo Unicus ibid. Vocat
ipse se Dei sapientiam
257 Vitatur iure suo ad
nostram salutem 279
Christus & spiritus sanctus
dant vitam aternā pro-
pria suā potentiā 442
Christi munus praprium
138
Christi propheta & aliorum
prophetarum discrimen
236
Christi sacerdotis & alio-
rum sacerdotum discri-
men 238
ad

- ad Christi & beneficiorum
eius agnitionem quid
necessarium 3
Christo tria tribuit scriptu-
ra 127
Christum oportebat mane-
re perpetuo nostrum fra-
trem 323
Christum glorificationis ini-
tium non fuisse in in-
ferno 315 sepulchra no-
stra sanctificasse sua se-
pulchra 308 esse & uigilanti-
& & uigilanti patri 267 &
num esse oportuit 286 pro
nobis mori an necesse
fuerit 301 natum esse ex
Maria Virgine cur in
symbolo addatur 282
per Christum cur non omnes
seruentur 141
christianus quid sit 239
christiani prius fratres &
discipuli appellabantur
239 duplices sunt ibi, ap-
parentes tantum qui sunt
ibid. & qui sunt ibid. & 240
etiam sunt apparentes
240
christiani cur dicantur 240
christianorum dignitas 245
nomen quando & usurari
ceptum 239
christianis philosophia ope-
ram dare licitum & &
rite 5
eius quomodo sanctifice-
tur per Verbum Dei &
preces 860
- circumcisio quid 514 tan-
tum fuit mandatum poste-
rius Abraham, & usque
ad Messiam aduentum dis-
tare debuit 517 solus ma-
sculus erat praecepta & &
no die ibi. fiebat tantum
semel 494 promittebat
(ex parte Dei) gratiam
propter Venturum Mes-
siam 517 obligabat (ex
parte nostri) ecclesiam
ad observationem totius
legis, caeremonialium foren-
sis & moralis simul ibid.
habebat promissionem do-
beneficio etiam corpora-
li ibid. cur abolita 515 e-
ius fines ibid.
circumcisio Christi fuit et-
iam pars humilitationis,
& & & pro nostro pec-
catis 518
circumcisionis causam Chri-
sti nonnulla fuit 517
circumcisionis quid successis-
sit 518
cines Veteris ecclesia tripli-
ces 514
ciuitas quomodo libera 76
clauis cur ita dicantur 605
significant officium eco-
nomicum metonymicis
605
clauis ecclesia quo ordine
soluant & claudant 605
clauum potestas quid sit
604 cur ita dicta 605
quibus commissa 611. 612
quid

INDEX

quid differat à potestate
politica 616. 617
potestatis Clauium author
603 partes dua ibid. ex-
ercenda modus 613
doctrina de potestate Cla-
uium quid doceat 604
coactum quid 77
coactum omnem necessarium,
non autem contra ibid.
coactio voluntatis tollit li-
bertatem 82
caelum in oratione domini-
ca quid significet 857 in
scriptura tripliciter signi-
ficat 331
cimiteria conuincunt nos
peccati 47
cena domini quid sit 520
quibus constet ibidem. à
baptismo quid differat
523 cur vespere, non au-
tem mane vel meridie
à Christo celebrata 519
quid doceat 581. 582 cur
cena DOMINI dica-
tur 530 dixerit cur ap-
pellata 520 missa cur ibi-
dem. cuiusque cur 519 ne-
mini concedenda nisi
prius baptizato 512 non
conuellit, sed confirmat
articulos fidei 582 est sa-
cramentum mansionis
in ecclesia seu confirma-
tio receptionis in eccle-
siam 512 est illud ipsum
sacrificium, quod Chri-
stus tradidit pro nobis

586 quomodo ibidem,
cur et quale sacrifici-
um à patribus docetur
520 saepe iteranda 523
517 debet observari et
quod ad finem mundi
538. 545 à sumentibus
quid requirat 524 vo-
catur à Pauli mensa Do-
mini 519 quomodo doce-
tur nouum testamen-
tum 25
cena domini et missa papi-
stica discriminata pra-
cipua 581. 584
cena domini esse signum
gratie 532 non debere ab
vno solo celebrari 512
non esse celebrandum,
nisi in actu aliquo 532
quomodo patres sacrifi-
cium appellauerint 586 esse
sacrificium propitiatorium
patres nunquam som-
niarunt 588
ad Cenam accedere qui de-
beant 589 admissi qui
debeant 596
de Cena domini testimonia
patrum 560. 561. 562
in Cena qua requirantur
590
cognatio in summa legi
quid significet 31
cognitionem mali pecca-
tum esse 826
cognatio quid 809
cognatio et consanguinitas
quibusdam idē sunt 809
colori

aliter Verum Deum quid sit
707
aliterales qui 809 eorum
linea quotuplex ibid. a.
qualis qua ibid. in aqua-
luqua ibid.
allatio euentuum 99
allatio nostri cum lege
quid sit 33 quid ostendat
ibid.
colligere aliquid liberis, of-
ficium parentum 881
comitas quid 813 eius ex-
trema qua ibid. sine ta-
curnitate sit futilitas
824
commentum de corpore
presentia Christi in pane
est fundamentum ido-
lolatrica adorationis
583
comminatio cur adiecta ter-
tio precepto 734
commodatio quid 813
communicari & gigni non
sunt idem 181
communicabile vel com-
municatum quid 173
communicatio idiomatum
quid sit 293
communio quid sit 538 bo-
norum & facultatum a-
dversus fuit facilis & ne-
cessaria: & cur 816 &
voluntaria ibid. corporis
& sanguinis Christi quid
sit 538 nostra cum Chri-
sto in quo consistat ibid.
non est corporalis, sed spi-

ritualis 549. 558 sanctio-
rum quid 417 quid si-
gnificet ibid.
communio persona Christi,
id est, utrimque natu-
ra, divina & humana,
est fundamentum com-
munionis beneficiorum
417
communio prius est con-
transubstantiationem Christi
522
compellatis veri Dei 824
conceptio de spiritu sancto
quid significet 281
conceptionis & natiuitatis
Christi fructus 283
conciones quomodo cum fris
Et audienda 19
concomitantia signum
536
concretum quid significet
295 quando sit nomen
persona ibid.
concupiscentia quid 49
824. 826 prohibetur
decimo precepto decalo-
gi 825 quo modo sit na-
turalis 826 non da-
minat renatos per acci-
dens 829
concupiscentia & peccatum
originale quomodo dif-
ferant 826
preceptum de Concupiscen-
tia esse unum, non duo
824. 825
conditio accidentalium pecca-
ti 49

INDEX

conditio nostra in altera Vi- ta longe erit praestantior, quam fuit Adams ante lapsum 87	coniugio contraria qua fini 8.0
conditiones ad bonum opus qua requirantur 63	conjugum officia 810 ma- riti ibid. uxoris ibid.
confessio hostium confirmat discriminam ecclesiae 9	consanguinitas quid 809 inter quos sit ibid.
confessio veritatis quomodo in tertio & nono praece- pto decalogi sancitur 819	consanguines quomodo dis- cernantur 809
confessio veritatis de Deo 736 quid ei repugnet ibid. interpositum 738 prohibetur a Christo, ibi- dem.	conscientia quid 34 bona non est vera, nisi in pu- ro mala semper sequitur peccatum 73 conuincit nos peccati 47
confessionem veritatis quid do gloria Dei & salus proximi postulat 737	consensus partium doctrina ecclesiae confirmat do- ctrinam ecclesiae 9
confirmatio sine imperio inuenta in primitiua ecclesia quid 489	consensus & iudicium ec- clesiae cur ad excommu- nicationem requiratur 616
conformitas nostri cum Deo quid 440 in altera vita erit effectus imputata iustitiae 469	conservatio societatis ha- mana 38
conformitatis quid oppona- tur 51	consilium Dei, aeternum 401 non esse effectivum, sed efficax 214
confusa quatenus regantur à Deo, quatenus non 213	consilij nomen quid com- pletur 203
confusio & ordo in eodem e- uentu esse potest, diver- so respectu 214	consilia Dei omnia optima 79
conjugum quid sit 807 eius causa qua 808 quibus sit concessum à Deo 810 qui- bus adiaphorum ibid. quibus non ibid.	consolatio quid sit 21 vera solum ecclesiae est propria 22 cur nobis necessaria 25 unica ecclesia qua sit 20. 22 cur hac unica sit solida 24 quibus parti- bus conficit 22. 23
	consolatio ex adventu Chri- sti 369 ex regno & sa- cerdotio Christi glorifi- catur

gato qua hauriatur 354
consolatio misera philoso-
phorum 98

consolationis nostra summa
breuis 23

ad Consolationem solidam
acquirendam qua requi-
rantur 75

questio de Consolatione cur
primo loco posita 21

consolationes afflictionibus
opponenda quotuplices
98 ecclesia propria qua

6 98 99. 100. 101 philoso-
phia cum Theologia com-
munes 6

constantia qui l 812. requi-
ritur ad veritatis conser-
uationem. ibid. quid ei

repugnet in defectu ibid.
in excessu quid. ibid. sine
docilitate degenerat in

pertinaciam 812
cōsuetudines libidinosae 805
consubstantiatio quid 567

euertitur verbis Christi
570 eius a. 10 & paren-
tes 567 fundamenta duo

praecepta 570
de Consubstantiatorum schi-
smate 569

consummatio cur deside-
randa in hac vita 873
de consummatione vitae a-

terna Unde certi sumus
446
contentus Dei quid 698

contentus & neglectus do-
ctrina sacra 774

contentus sacramenti dē-
minat 500 pugnat cum fi-
de ibid.

contendere sacramento 472
contingens non omne libe-
rum 77

contingentia quid 219
contractus omnes continen-
tur sub iustitia commu-
tatis 812

contraria contrariis quan-
do verè tribuantur 723
contritio praedicatio conuersio-

nem 644 non est ipsa
conuersio ibid. nec pars
eius ibid. sed tantum

preparatio ad eam ibid.
salutaris qua 645 non
salutaris qua 644

contritionem & fidem qui-
dam partes conuersionis
statuunt 644

controversia praecipua inter
ecclesiam & haeticos dua
447

contumelia nominis diuini
notam in syllabis quam
in sententiis consistit 754

ad Contumeliā afficiendum
DEVM quid sufficiat
723

conuersatio nostra quomo-
do in caelo sit 332
conuersi non semper regun-
tur a spiritu sancto 650

conuersio quid 648 grae
quomodo dicatur 642
hebraice quomodo ibid.

dicatur in scriptura mor-
M m m iustific.

INDEX

ificatio 645 cur ibi tan- tum dicitur de pñ, & cur 643	manducatur sola fide 591 post resurrectionem habebat carnem & ossa, & tamen erat maximè gloriosam & spirituale 434
conuersio & fides sunt eua terna principium 443	corpus & sanguis Christi non profunt, nisi esurien- tibus & sitientibus iusti- tiam 577
conuersio hominis ad Deum , an sit necessaria 641	corpore in quem finem con- dit 432
conuersio substantialis pon- tificis quid 563	corruptio non sequitur crea- tionem, sed generatio- nem vñus res ex alia naturali ordine 191
conuersionis causa instru- mentaliter prima & pro- xima quæ 648 causa ad- iuuantes quæ ibid. effi- citas 649 finis præcipuus 648 proxime & suo or- dinate ibi. minus prin- cipalis 649 forma 648	cranaria 47 conuincunt nos peccati ibid.
obiectum ibi. partes 644	crapula quid 807 vñdè di- ct 1bid.
vtiq; imperfecta in hac vñ 650 subiectum seu materia 648	Crassas diues 880
in Conuersione fit mutatio mentis & voluntatis aut consilij 642	creare quid sit 188
cor quid significet in sum- ma legis 30	creari a Deo quid sit 180
perfecto Corde ambulare co- ram Deo quid scriptura docet eo eius oppositum 31	c. catio quatenus mundo ignota 150 patri cur tri- buatur & quomodo 160
corpus est res brutæ 285 a- nimale quid 444 spiri- tuale quid 1bid.	creatio hominis prima cum eius miseria cur diligen- ter conferenda 38 secun- da per quem fieri debue- rit 120
corpus & anima in vñ non constituent perso- nam 287	creationis omnium rerum fines duplices 195 vñli- mus quid 1bid.
corpus Christi non de cen- dit in infernum 313 in cena nõ iacebat in men- sa, sed accumbebat 531	creationem primam & vñli- mam cur scriptura pas- sim contingat 120 doctrina de Creatione & su- 196

creatura omnis finita 553
 alia quam homo non po-
 tuit satisfacere, & cur
 iii nec nulla creatura
 ibid. Nulla anteuang-
 elium promulgatū mo-
 dum adendi ex penis
 videre potuit 105 ius ha-
 bet instituendi cultū Dei
 653 habet potestatem al-
 ligandi adorationem ad
 illum rem vel locum, in
 quo vel ad quam Deus
 non iussit expresse verbo
 se adorari, aut exaudi-
 tionem promissit 583 de
 Deo mereri potest 663
 nulla est cui Deus non
 insculperit gloria sua
 notam 754

creatura nulli licet Deum
 signo quo seipse non ius-
 sit representare 720
 creaturam esse iustam con-
 formitate inherente cum
 lege 452

creatura sunt condita pro-
 pter filios Dei 365 omnes
 debent creatori cultum
 & gratitudinem 666 ra-
 tionales agunt ex deli-
 beratione 78 neque ex se,
 nec omnia, neq. eadem
 quodis tempore sciunt
 ibi. cur sapē multa igno-
 rent & errant ibid.

• credere in Deum quid sit
 467 in Deum patrem
 quid 186 omnipotentem

187 creatorem ibid. in
 lesam 228 in lesam si-
 lium Dei unigenitum
 250 in Christum domi-
 num nostrum 279 con-
 ceptum de spiritu sancto,
 natum ex Maria Virgi-
 ne 283 Christum passum
 297 in Christum passum
 ibid. pro me passum ibid.
 passum sub Pontio Pil-
 to ibid. crucifixum 299
 mortuum 311 qui descen-
 dit ad inferos 318 tertio
 die resurrexit ex mortuis
 329 ascendit in calos 346
 se sed ad dextram patris
 353 venturus est ad iu-
 dicandum vivos & mor-
 tuos 368

credere sanctam ecclesiam
 catholicam quid sit 401
 communionem sancto-
 rum 419 vitam eter-
 nam 446

credo Deum & credo in
 Deum quomodo differ-
 rant 185

credentes in Christum cur
 non puniantur morte a-
 terna 49 soli cur per
 Christum serventur 141
 quomodo non sint veniu-
 ri in iudicium 364

credulitas falsa quid 322
 cruciatus anime, dolorum
 Christi propter peccata 290
 cruci quid 55 eius species
 ibid.

INDEX.

culpa peccatorum astris non imputanda	68	damnationis causa omnino est in hominibus	408
culpa sic est Adams, & etiam sic nostra	57	causa prima & secunda.	ibid.
culpam Adams nos iuste lumina	57	damnatione quomodo Deum nolit	408
cultus Christo ab angelis & hominibus cum patre aequalis cur deformatur	348	divisum spiritum sanctum a patre & filio quomodo intelligendum	384
cultus Dei Verus 707 quantum placeat Deo 716 quot modis dividatur	686	David in lapsu non amisit prorsus spiritum sanctum	388
utriusque tabula quomodo differat	687	debet Christus quid &c. et in formula precandi quam nobis praecepit	884
moralis est perpetuus 753 laetitia & dolus non est diversus, sed unus & idem	741	decalogus ad quam partem nostrae catecheses pertineat 17 completitur summam legis	16. 17
cultus Dei vero contraria qua	708	quomodo sit lex perpetua 769 quot modis dividatur	683
cultum moralem cur Christus anteponat caremonis	32	decalogus & symbolum apostolicum partes catecheses	16
cupiditates pravae sunt peccatum non regnans	58	in decalogo generaliter quid precipiatur	686
curiositas quid 775. 792. 810.		decretum Dei de remittendis peccatis aeternum est	424
D.		decretum Dei quomodo immutabilia	872
Damones credunt historice, sed non gaudent, Verum contremiscunt	146	rata sunt	81
Damascenus imaginum cultum defendit 719 qua synodo damnatus ibid. reiecit imagines Dei ibidem.		decretum conciliorum	135
damnatio iniustorum	360	decretum hominum cur incerta	ibid.
		defectus proprie peccati generalis	49
		defectus	defectus

defectus quid 49 sunt in
 creaturis non in Deo 187
 sunt peccata 49 sunt pec-
 catum non regnans 58
 mirabilis Defensio doct. in a
 ecclesia, eius certitudi-
 nem confirmat 10
 defensio proximi precipitur
 796
 definitiones propheta, regis
 & sacerdotis unde petita
 234
 delicta atrocia sequuntur
 atroces poena 209
 depositum quid 813
 descendentes qui 809
 descensus Christi ad inferos
 quid significet 316
 persona Deserta, & ad de-
 fensionem sollicitata, non
 facit diuortium 811
 desiderium ardens genus
 est precatationis 848
 desiderium gentium cur
 datus Messias 267
 desperatio 700
 Deus est 201 quid & qua-
 lis sit 164 suos cur sa-
 pè in extrema adducat
 pericula 97 aternus quo-
 modo 166 agit ex de-
 liberatione & consilio 78
 non agnitus non potest
 celebrari 37 assequitur
 necessario suum finem
 358 non est auctor pecca-
 torum, sed permissor 194
 est auctor panarum 194
 206 bonus necessario,

non tamen auctor 77
 summum bonum 404
 causa prima & effectus
 omnis boni 206 non est
 causa peccati 68.69 con-
 silium suum cur nō mu-
 tet 80 conuersionem cur
 non perficiat in hac vita,
 cum possit 630 propicia-
 tes illas, per quas a crea-
 tura discerni vult neque
 per naturā, neq; per gra-
 tiam vlls creatura com-
 municat 741 simul quo-
 modo omnia creauit 194
 homines & angelos cur
 creauit 36 creauit mun-
 dum liberrimè 192 solo
 nutu ibid. dat aequalibus
 inaequalia 168 damnat
 omnem idolo- & prophanum
 635 cur crassissimam fal-
 sorum cultuum speciem
 damnet 708 damnatio-
 nem quomodo nolit 408
 nihil nobis debet 848
 decem precepta seu leges
 cur numerauit 683 li-
 berrimè & immutabili-
 ter liberationem decre-
 uit & promisit 107 tan-
 tum querentibus dat li-
 berationem 26 decre-
 uit adhibere media &
 causas secundas ad fi-
 nes & effectus à se de-
 cretos producendos 220
 non dedit homini vo-
 luntatem & facultatem
 ad non 3 1899

tem operandi malum
71 defini nequit 164
deseruit hominem in ten-
tatione 45 an ideo sit
causa lapsus, vel peccati,
vel exit. y hominis ibid.
cur non tibi. non destruit
imaginem suam in ho-
mine 65 quomodo Deus
omnium creaturarum
693 quomodo ecclesia
ibid. quomodo noster i-
bid. quorum Deus pro-
prie sit 693 solus quomo-
do diligendus 31 quate-
nus diligatur, & quate-
nus timeatur 702 sex
dies laboribus, & septi-
mum cultui diuino cur
attribuerit 762. 763 eli-
git aut repudiat proprio
ac interno motu sine co-
actione 78 bonus male &
malis beneficit 168 non
frustratur sine suorum
consiliorum 107 gratiam
homini in temptatione
quomodo subtraxerit 45
non gubernat per spiri-
tum sanctum omnia,
sed per filium 347 quo-
modo habet in cælo 331
857 hominem qualem
condiderit 37 labilem
cur condiderit 72 labi
cur permisit 46 quo-
modo tentari voluerit
45. 46 quomodo finit
homines labi in pecca-

tum 405 cur Iehoua
166 imagines quasdam
extare in templo cur
voluerit 718 omnia
ex seipso perfectissime ab
aeterno intelligit ac in-
tuetur, sine illa igno-
rantia & iudicij errore
78 suli inuocari debito
honore & reuerentiâ
854 non tantum priva-
tim à singulis, sed etiam
publicè à tota ecclesia
775 iudicium suum cur
differat 368 iusserat pa-
scha celebrari in solen-
ni conuentu populi 775
quomodo latetur pena
impiorum 402 locum
in quem Christus ascen-
dit, cur nos scire vo-
luerit 332 mercedem o-
peribus cur promittat
461 metaphoris de se
cur & sus 720 quomo-
do homines moueat 82
mortem quatenus ve-
lit, quatenus non 218
mundum quando crea-
rit 194 cur 195 dilu-
tio eiusdem cur punire-
rit 809 nulli obligatur
168 opera quæ facere
sabbatho prohibeat 763
optare quomodo dica-
tur 85 quot modis ibid.
quomodo pater noster
854 cur pater à nobis in-
uocari velit ibidem. cur
pater

pater noster 855 nullius
peccatis causæ est 65 pec-
catores quos non exclu-
dit 848 non perhibet
mendacis testimonium
8 non placatur nisi per
Christum 646 que non
possit 68 cur non omnes
piorum posteros conver-
tat, cum sine ipsis mi-
sericordiæ pietatem pa-
rentum imitari ne-
queant 731 præcipiens
impossibile quid à piis
postulet 89 quid ab im-
piis ibid. prohibet omne
peccatum in sua lege 63
& punit severissime ibi.
nihil promittit impiis,
quatenus manent in sua
incredulitate 486 certifi-
simè cur punit peccata
90 gravissimè cur ibid.
iustissimè cur ibid. pu-
nit scilicet peccata peccatis
50. 73 præscit omnia im-
mutabiliter ab æterno
202 quomodo sabbatho
quæverit 765. 766 re-
mittit multum de suo
iure, etsi æternis penis
peccata puniat 92 quo-
modo ibid. & 93 quomo-
do remittat peccata 418.
885 repetiit legem na-
tura, mentibus nostris
impressam 673 cur ibid.
non representavit se pi-
cturis & statuis 720 nec

in nos ad se representan-
dum 611 voluit ibi quo-
modo dicatur respexisse
ad Abelen & ad sacri-
ficiam eius 661 diem pu-
blico cultus suo dicatum
sabbathum cur appel-
larit 766 quomodo di-
catur sanctificare sabbat-
hum 762. 880 scilicet simul
omnia immutabiliter 79
servat perfectè quos ser-
vat 147 significans verè
perstatum non potest 712
spectat mentem iurantis
754 essentialiter & per-
sonaliter est spiritus 170
non tenebatur nos crea-
re, nec creatos teneretur
conservare 666 quomo-
do nomen tenet 891
trinus est, non triplex
175 verax quomodo
168 non tantum verax
statuas adorari, sed et-
iam fieri, & factus habere
728 factus ad faciem
quomodo visus 166 cur
non omnes docet 405
cur filium suum tam
probrium mortis sup-
placitum subire voluerit
298 dicit ac moderatur
fines omnium rerum
212 dicit ab hominibus
in æternum celebrari 107
ministerium conserva-
ri 777 electos colligi me-
diis ordinatis in hac vita

INDEX.

- 368 omnes saluandos ag-
 gregari ecclesia in hac
 vita, & cur 2 nos nou
 modo non esse, sed ne
 videri quidem idolola-
 tras 729. nil nisi bonum
 velle potest, & tamen est
 libertina voluntatis 87
 non vult et bona ad sa-
 lutem necessaria a se
 petamus cum conditio-
 ne, sed categorice 446
 cur vult ecclesiam eiusq;
 doctrinam discernis ab a-
 liis sectis 2 quomodo ve-
 lit omnes homines saluos
 fieri 402 quomodo non
 401 non vult ecclesiam
 suam per muta simula-
 chra, sed per viuam pra-
 dicationem Verbi sui e-
 rudire 717
 Deus & Christus quomodo
 sanctificet ecclesiam 860
 Deus alienus quis 694
 Dei Veri & falsorum numi-
 num discrimen triplex
 165, 166.
 Dei descriptio philosophica
 164 theologica ibid. &
 Viriuzq; discrimen 165
 Dei nomen cur in symbolo
 semel tantum positum
 187 quomodo in symbo-
 lo, credo in Deum, acci-
 piatur 185
 Deo accedere quomodo ni-
 hil possit 286 quomodo
 possit ibid.
 Deo nihil est casuale vel
 contingens, sed omnia
 necessaria 208
 Deo cum creaturis duo com-
 munita sunt 78
 Deum esse quomodo probe-
 tur 162 unum esse vult
 constet 169 esse primam
 suorum consiliorum cau-
 sam 79 exsequi sua in-
 sta & sancta opera etiam
 per mala & peccantia
 organa 205 punire pec-
 cata peccatis 66
 Deo nolente impossibile est
 aliquid fieri, quomodo
 intelligendum 215
 de Deo improprie dicitur
 quod ab eo vita aeterna
 proponatur nostri operi-
 bus & merces 461
 in Deo nihil est noui 407
 deitas simul visibilis & in-
 visibilis, finita & infini-
 ta esse nequit 550
 deitatus nomine quid intel-
 ligatur 178
 dextra Deo quomodo tri-
 buatur 347 quid signi-
 ficet in scripturis ibid.
 quomodo hic sumatur i-
 bid.
 dextra Dei, & sedere ad
 dextram Dei, non sunt
 idem 353
 diabolus mentiens accusa-
 uit Deum inuidia 43
 non solus est auctor pecca-
 ti 68 vera causa est pec-
 cati

nati 46 cogere hominem
 non potest 68 colitur in
 idolis 72 vocatur Deus
 huius seculi, & cur 172
 etiam est dominus 279
 instigauit hominem ad
 deferendum à Deo. 44
 45 miracula quadam
 neque per speciem po-
 test imitari & nouit hi-
 storiam, neq; tamen po-
 test edere miracula, &
 cur 147 cur impensius
 oderit doctrinam eccle-
 sia, quam alias eccl'as 9
 sapè professus est Chris-
 tum & quo fine 146
 Dei simia 9 quadam ve-
 ra sui mendacii misce-
 re cur soleat ibid. suade-
 re & suggerere potest
 malum homini 68 quo
 fine hominem tentarit
 46 ne in porcos quidem
 imperium habet 68
 diabolus mendacem non
 esse veracem licet ali-
 quando verum dicat, &
 cur 819
 diaboli etiam credunt Chris-
 tum esse dominum suum
 279 quomodo iudican-
 di 364 quomodo nos ten-
 tent 891
 diaboli & impij aternā Dei
 iram sustinent, & susti-
 nere cogentur 118
 dicacitas quid 824
 dies iuli y planè est incer-

tus 367
 dies primus quomodo non
 obseruetur à Christianis
 77 septimus cur sabbat-
 ho destinatus 765
 dies Ultimus quis futurus
 sit, nemo nouit 435
 dies tertij circumstantia cur
 in symbolo addatur 320
 diem cultui suo publico di-
 catum cur sabbathum
 Deum appellauerit 766
 diem dominicum ecclesia
 iam inde ab apostolorum
 tempore pro die septimo
 obseruat, & cur 767
 dies sex laboribus, & septi-
 mum cur cultus diuino
 Deum attribuat 762. 763
 diffidentia 699
 digni cenā domini qui 591
 dignitas Christianorum 245
 prophetica 242. 243
 dignitas persona mediato-
 ris 117
 diligere Deum ex toto corde,
 &c. quid sit 30 proxi-
 mum sicut seipsum quid
 32
 dilectio quomodo iustificet
 32 quomodo non ibid.
 nascitur ex fide ibid. per-
 sequitur bonum 702 in
 summa legis quomodo
 sumatur 32
 dilectio Dei 701 qua com-
 plectatur ibid. Unde o-
 riatur 701 non est sine
 fide 648 cur dicatur
 M m m 5 man-

INDEX

- mandatum primum 31
 cur maximum 31. 32
 proximi, oritur ex dilectione Dei 33 cur mandatum secundum dictum 32 cur simile primo 32
 33 quomodo cū sit dissimile 32. 33
 dilectio Dei & proximi in nobis imperfecta in hac vita 659
 dilectio Dei est causa missionis filij 410
 dilectio & spes, obiurgationis regula 633
 dilectionis mutua Deus cur nos in exordio dominica precationis admonuerit 856
 dilectioni Dei in defectu quid repugnet 701 cur in excessu nihil ei repugnet 702
 dilectionem & timorem Dei sapē in scriptura sumi pro toto cultu Dei 703. 704 cur ibid.
 discere doctrinam ecclesie quid sit 724
 disciplina externa cur necessaria 64
 disciplina & iuris dictio spiritualis ad totam ecclesiam pertinet 612
 disciplina ecclesiastica fines quos 615
 decretio populi iudici à reliquis gentibus per Christum sublata est 709
 discrimen dierum quomodo Christianis prohibeatur 771
 discrimen inter Christum & sanctos 340 inter liberum & contingens 77 inter virtutes reatorum & non reatorum 63 peccata eorundem 64
 discrimina doctrina ecclesie & aliarum sectarum, atq; philosophia & quid ostendant & cur tenenda 6. 7 legis & euangelij & libertatis in Deo & creaturis 78
 dissimilitudo prima & secunda tabula 692
 dissimulatio veritatis 737
 distantia celi & terrarum obstat, ne corpus Christi in celo existens simul sit in pane, non autem ne sit in cana, & spiritaliter maducetur 551
 distinctio officij spiritus sancti partes precipuas continens 379
 diuinitas est actus increatus 700 expers est omni passionis 285
 diuinitas Christi tempore humiliationis etiam se humiliavit & quomodo 352 quomodo descendit 233 non descendit in infernum 313 nunquam discessit à natura humana 285 manens in humana natura

natura operabatur ta-
men per eam 309
diffinitionis secunda decalogi
probatio 684
diuitia quid secundum Epi-
scopum 880
diuitias petere an liceat 380
vere Diuites qui 880
docilitas quid 822 eius ex-
trema qua ibi. sine con-
stantia degenerat in le-
uitatem ibid.
doctrina baptismatū & im-
positionis manuum 16
doctrina cælestis consistit in
lege & euangelio 3
doctrina ecclesiæ quid 1 & ibi
comprehensa ibi. quomo-
do confirmata ibi. conti-
net integram & incorru-
ptam sententiam legi &
euangelij 6 detegit fon-
tem omnis mali & mise-
ria humane 6 quomo-
do differat à doctrina a-
liarum sectarum 4 à
philosophia quomodo 5
sola est vera & diuina 8
est præcipua nota vera
ecclesiæ in hoc mundo &
fidelis sola in euange-
lio explicat liberationem
à miseria, & ostendit fir-
mam consolationē & ha-
bet auctorem Deum 4 ha-
bet certa testimonia 4
quæ conuincunt fideles er-
roris ibid. præcitant con-
sistentias ibid. originem

suam ad Deum referre
potest & suggerit consue-
tudinē veram & suam con-
solationem 6 quomodo
ibi. quod tripliciter tradi-
tur 12.13
doctrina triplex ex necessi-
tate mortis Christi huius-
modi 302
doctrina ecclesiæ partes quæ
3 earum discrimina 4
dolor est in corde 645 sequi-
tur agitionem peccati
644 in impiis quomodo
ibid. in piis quomodo ibi.
dolor impiorum 647
dolorum Christi pars præci-
pua 290
dominus quis 276
domini angelorū & ecclesiæ
non sumus fatiuri, sed reli-
quarum creaturarū 244
dominium Christi genera-
lissimum 277.
dominium Christi in nobis
semper agnoscendum 279
dominium in creaturas me-
arum & perfectum, ima-
ginis Dei pars 41 non to-
tum amissum est 41
donare spiritum sanctum
solum Deo est 118
donatio quid 813
dona cælestia 354
dona spiritus sancti quæ &
quod tripliciter 382 referun-
tur commodè ad 6 illas
partes officij eius 383
donorum spiritus sancti ef-
fectus

INDEX.

fusio in Veteris adere par
cior quam in nouo 133
dubitatio 699
durationis mundi partes
tres 366

E.

Ecclesia quatuorplex 392 *fal-*
sa quid ibid. improprie
dicitur ecclesia ibid. Se-
ra quatuorplex ibi. trium-
phans qua ibid. militans
qua ibid. quatuorplex i.
bid. visibilis qua ibid.
dicitur etiam ecclesia So-
cietatum 394 *inuisibilis*
qua 393 *cur ita dicta*
ibid. dicitur etiam eccle-
sia electorum 394 *quo-*
modo differant 393 *visi-*
bilis & inuisibilis quatuor-
plex ibid. catholica qua
ibid. particularis qua i-
bid. visibilis quomodo &
uniuersalis ibid. quomodo
particularis ibid. Inuisi-
bilis quomodo & uniuer-
salis ibid. quomodo parti-
cularis ibid. dum affligi-
tur ab impiis, Vere esse
ecclesiam deprehenditur
97 Unde agnoscatur & est
alligata ad Verbum Dei,
nec habet potestatem co-
ndendi nouos articulos fi-
dei 399 *totam debet ba-*
pizari 506 *semper fuit*
& futura est 391 *nulla*
nec esset nec fuisset sine
Spiritu sancto 386 *habet*

tantum gladium Verbi
399 cur aliquando op-
pressa iacere & videatur lo-
potest ac debet quasdam
ceremonias institueret
782 cur ibid. quomodo
ibid. non iudicat de oc-
cultis 596. 619 *quomo-*
do sit iudicata raris in iudi-
cio extremo 361 *quomo-*
do & ita q. parte potesta-
is clauum claudat & a-
periat 605 *quomodo non*
peccet admittens hypocri-
tas ad cenam domini
598 quomodo remittat
peccata 421 *prius repre-*
hendit & damnat pecca-
ta quam alij & cur una
dicatur 396 *cur sancta*
ibid. cur catholica ibid.
Voces nonnullas ab He-
brais mutuata 579
ecclesia Veteris testamenti
qua 394 *noua qua ibid.*
ecclesia apostolica diem do-
minicum pro septimo o-
legit propter probabilem
causam 769 *a ritu fra-*
tionis in cena totam a-
ctionem demonstrauit 532
ecclesia Dei quid 391 *quo-*
modo differat a cetera 391
ibid.
ecclesia auctoritas 397 *de-*
finiitio 392 *nota seu si-*
gna 394
ecclesia & politica discrimi-
na 399
eccl.

ecclesia Veteris cinet tripli-
tes 514
ecclesiam latini quid vo-
cent 392
ecclesiam cur in hoc mundo
conspici sit necessarium 2
ecclesiam Deum non per spi-
ritum sanctum, sed per
filium gubernat 347
extra Ecclesiam non est
saluator 400
ecclesia Africana 433
ecclesia particulares omnes
sunt partes Universalis
393
edere sibi iudicium quid sit
592
effectus non est sine sua cau-
sa 662 quomodo non
prior 845 quomodo si-
mul ibid.
effectus idem potest proce-
dere ex causa mutabili
& immutabili diverso
respectu 219
effectus cum precipitur aut
prohibetur, etiam causa
precipi aut prohiberi in-
telligitur 795
effectus causa efficientis &
sitate tribuitur instru-
mento 487
effectus euangelij vide Eu-
angelium
effectus primi peccati, vide
peccatum
effectus eiusdem plures ad
diuersa causa esse possunt
429 437. 442. 730.

effectum eundem dici neces-
sarium & contingentem
diuersarum causarum
respectu, non est abur-
dum 219
effectus tales quales causa
219
efficacia seruandi nos, com-
munis est tribus personis
deitatis: modus autem
est filio proprius 226
effusio sanguinis est satisfac-
tionis complementum
452
effusio sanguinis Christi est
meritum Christi 537
electi omnes & soli meri-
tum Christi sibi fide ap-
plicant 307 nunquam
propterea deficiunt 415
non semper sunt membra
ecclesie visibiles 400 sed
tamen sunt antequam
morianatur ibid. quan-
do fiant 413. 414 re-
surgent ad vitam ater-
nam 456
electio quid sit 407
electio Dei est libera 400
electionis causa finalis & Ul-
tima 408 proxima ibid.
effectus qui ibid.
electionis effectus & consum-
matio beneficiorum Chri-
sti nulli contingunt nisi
in Christo existentis per
fidem 409
de electione certis Unde si-
milia 663
Elias

INDEX

<i>Elias ascendit in calum re-</i>	<i>errores de Deo</i>	696
<i>spectu & virtute ascen-</i>	<i>errores in missa</i>	586
<i>sionis Christi, qua futu-</i>	<i>Esau locum patris sui non</i>	
<i>raerat 344 in quod cæ-</i>	<i>inuenit</i>	642
<i>lura</i>	<i>essentia gracie quomodo ai-</i>	
331	<i>catur 172 quia fit ibid.</i>	
<i>elocatio quid</i>	<i>essentia Dei quomodo com-</i>	
813	<i>municabilis 172 quomo-</i>	
<i>emissio & venditio quid</i>	<i>do se habeat ad personas</i>	
812	174	
<i>emissio redituum non est &</i>	<i>essentia diuina quomodo</i>	
<i>surz</i>	<i>non incarnata</i>	274
812	<i>essentia hominis quomodo</i>	
<i>Enoch ascendit in calum</i>	<i>communicabilis quomo-</i>	
<i>respectu & virtute su-</i>	<i>do non</i>	173
<i>zura ascensionis Christi</i>	<i>essentia diuina & persona-</i>	
344	<i>rum discrimen 173 cur</i>	
<i>Episcopi religionem omnē</i>	<i>tenendum</i>	ibid.
<i>contemnunt 7 summum</i>	<i>non Esse sub lege quid sit</i>	
<i>bonum in quo posuerunt</i>	840	
<i>21 doctrinam de futu-</i>	<i>ethnici fecerunt opera le-</i>	
<i>ro iudicio habent profa-</i>	<i>gis</i>	84
<i>bula 366 tam olim ani-</i>	<i>Eua simpliciter malum im-</i>	
<i>ma immortalitatem ne-</i>	<i>putat Diabolo</i>	67
<i>gauerunt 425 eorum o-</i>	<i>euangelium quid significat</i>	
<i>pinio de providentia</i>	134. 135 136 quid sit 3. 4.	
197	135 an semper fuerit, an	
<i>Episcopi seu pastores qui sint</i>	<i>non, & quomodo 136. 137</i>	
779. 781	<i>semper fuisse cur notan-</i>	
<i>epistola ad Hebræos non he-</i>	<i>duum 136 quomodo nos</i>	
<i>braice sed gracie scripta</i>	<i>Deo credere iubet 140</i>	
<i>esse videtur</i>	<i>de quo concione ur 3 o-</i>	
130	<i>stendens liberationem &</i>	
<i>Epulo in inferno sciuit sta-</i>	<i>exitum à miseria confir-</i>	
<i>tum quinque fratrum in</i>	<i>mat doctrinam ecclesia</i>	
<i>hac vita</i>	<i>8 à lege quid differat 138</i>	
743	<i>quid doceat 139 docet</i>	
<i>Equus egregius dicitur ele-</i>	<i>quomodo tales efficiamur,</i>	
401	<i>quales lex requirit</i>	
<i>Erasmus ad Lutherum</i>		
84		
<i>error in Deum non cadit</i>		
204		
<i>errores non defenduntur ab</i>		
<i>ecclesia</i>	394	
		682

882 docetur in sola eccle-	ficet 280. 281 in articulo
fia integrum & recte	de naturitate Christi Ex
intellectum ibi est mini-	Maria, quid 281
sterium vita, & cur 119	exaudire inuocantes non
& spiritus 682 proprie	nisi solus Deus potest 741
est obiectum fidei iustifi-	excellencia humana natu-
canti 155 dicitur doctri-	ra Christi quae sit 348
na credendum ibi, quo-	excommunicare quid sit 633
modo vita aeternam pro-	excommunicari qui de-
mittat 139 gratia quo-	beat 613
modo bona promittat	excommunicari incestum
671 quae, conditione vi-	D. Paulus corruat 619
tae aeternam & omnia	excommunicatio quid 606
bona nobis promittat 682	quod simplex ibid., interna
nos nos quomodo pro-	quae ibi, externa quae ibi,
nunciet 48 propositi iusti-	non sit tantum a sacra-
tiam cum infertur ordi-	mentis, sed a tota com-
conatione ibi, reuelatū	munionis fidelium ibid.,
est diuinitas 4 post la-	requirit maiorem excu-
psum 682 est pars faderis	sationem quam quodvis
134 mortuus quomodo	supplicium capitale 639
predicatum 31 & est spiri-	cur ibid.,
tus, & quomodo 841	excommunicationis gradus
Euangelij caritudo unde	614
conficit 140 effectus pro-	exempla Christi & sancto-
prij quae ibid. summa 135.	rum 100
136. 136	exercitium pietatis 96
Euangeliste qui fuerint 79	exhibitio & perceptio fi-
in Euentu eodem conspici-	gnarum & rerum signa-
& ordo esse possunt, di-	tarum coniuncta in sy-
ueris respiciunt 214	legitimo 304
Eunuchus religiosus 114	exordia filij Scenae 147
Eusebius Originem cate-	exordium regni Christi cum
chetum Alexandria fals-	ei complectens & proph-
setebatur 16	etiam solent committere 677
Eustathius 472. 473	exsecrari quid sit 736
Euzebiani 130	exsecrationum signa quae 736
Ex in articulo de conse-	exsecrationes quando in sta-
crutione Christi quid signi-	736
	ex/c-

execrationes sanctorum in
 psalmis 736
 non Existentis nulla potest
 esse efficacia 258
 F.
 Facere aliquid ad honorem
 Dei, quid sit 655
 faciens & consentiens ea-
 dem lege tenentur 597
 familia integra ab aposto-
 lis baptizata 508
 fides quid 792
 fatum Stoicorum quid 197
 fatum non esse peccatum cau-
 sam 67
 felicitas est pars imaginis
 Dei 358
 felicitatem & gloriam Pau-
 lus ab imagine Dei non
 excludit 39
 fides Unde dicta 143
 fides in genere quid 144 in
 sacra scriptura quid ibi.
 sæpè accipitur pro doctri-
 na euangelij ibid. sæpè
 pro rebus quæ creduntur
 ibid. quotuplex sit ibid.
 Historica quid ibi. cur i-
 ta dicta ibid. in homini-
 bus aliàs cum professio-
 ne coniuncta, aliàs non
 146 etiam omnibus ex-
 tra ecclesiam contingere
 potest 151 quomodo sit
 bonum opus 152 quomo-
 do fiat malum ibid. tan-
 tum habet notitiam 145
 146 iustificans quid 147
 698 eius causa efficiens

ibid instrumentalis ibid.
 genus 147 differentia
 ibid proprium ibid. sub-
 lectum ibid à reliquis
 fides speciebus quomodo
 differat ibid. ab histori-
 ca 148 & aliis ibid. com-
 plectitur semper in se hi-
 storicam ibid. nihil a-
 liud est, quam fidelis re-
 cordatio Christi ac bene-
 ficiis eius 513 accen-
 ditur in nemine, vel au-
 getur, qui eam non desi-
 derat 845 apprehendit
 bona presentia 149 non
 est ex aspectu statuum,
 sed ex auditu Verbi Dei
 747 est à Deo 658 cau-
 sa precationis 884 do-
 lorem quomodo pariat
 646 latitiam quomodo
 ibid. non potest consistere
 sine iustitia bona cõsue-
 tita 832 non potest esse
 sine Vera penitentia
 446 has conscientis fir-
 mam consolationem 667
 cur ibid. quomodo se ha-
 beat ad iustificationem
 nostram 456 non est si-
 ne cognitione 27 manet
 in nobis imperfecta in
 hac vita 659 simplici-
 ter necessaria est ad sa-
 lutem 502 est electorum
 propria 151 datur etiam
 infantibus ibid. quomo-
 do ibid. non confundi-

tur cum spe 149 ordinari
 absq; euangelij pra-
 dicatione non generatur
 in adultis 150 quomodo
 sola iustificet 466 Mira-
 culorum fides quid 146
 non potest ex nudo Dei
 verbo concipi, nisi etiam
 accedat specialis promif-
 fio aut reuelatio ibid. di-
 uersa est ab aliis fidei
 speciebus ibid. datur et-
 iam hypocritis 151 cur
 deficiat ibid. Tempora-
 ria quid 145. 699 tan-
 tum ad tempus durat, &
 tempore afflictionum de-
 ficit 145 datur etiam hy-
 pocritis 151 quomodo
 differat ab historica 145.
 146 latetur cognitione
 quam habet 146
 fides & opera in iustifican-
 dis quo discrimine re-
 quirantur 466
 fides & penitentia sunt e.
 lectorum propria 443
 fides & professio fidei neces-
 saria 152
 fides & satisfactio Christi
 habent se correlatiue
 456
 fides & vita Christiana non
 possunt separari 614
 fides in genere causa instru-
 mentalis 150 correlati-
 uum, est meritum Chri-
 sti 461 initium quod 387
 ueritatem in nobis 152 ob-

iectum 355
 fidei historica causa effi-
 ciens prima & principa-
 lis 150
 fidei iustificantis causa pri-
 ma & principalis 150
 formalis ibi. finalis ibid.
 consequentia 151 effectus
 ibi. obiectum 150. 155 or-
 ganum proprium 150
 propria 148
 fidei miraculorum cau-
 sa prima & principalis
 150
 fidei temporaria causa effi-
 ciens prima & principa-
 lis 150
 fides in defectu quid repu-
 gnet 629 in excessu quid
 ibid.
 fidei & baptismo additur
 promissio salutis, sed di-
 uersimode, & quomodo
 502
 fidem qui abnegat, est infi-
 delis deterior 610
 fide correlatiue quomodo
 iustificemur 456
 sine Fide non est dilectio Dei
 648
 sola Fide nos iustificari in
 scriptura continetur quo-
 ad sensum 465
 fideles sancti cur dicantur
 418
 fidelitas quid 814 eius ex-
 tremum quid ibid. quomo-
 do in octauo precepto po-
 natur 814 quomodo in-
 Nnn quin-

INDEX

quinto	815	filium esse patri & spiritui
fiducia quid	147. 467	sancto Deitate aequalem
fiducia divina promissio-		263
nis parit certitudinem		filium esse quosque patri
exauditionis & salutis		concedunt haereticis 267
830		filium esse erga se media-
filius sui ipsius nemo	261	torum non est absurdum
filio proprius quis dicatur		dicere 275
254		filij duplices 246 nati
filius Dei Unde Iesus dictus		quis, & quoduplices 1.
224 & cur ibid. cur		bid. adoptivus quis 246
Christus 231 audire,		247
dicere, videre a pa-		filij Dei quomodo nos simus
tre quomodo dicatur 272		245
caput quomodo habeat		filatio Christi & nostra
274 est natura Deus &		245 de ea locutiones
patri aequalis 264 est		247
donum Dei, & tamen		finis semper est primus in co-
est persona 373 non a		gitatione, & ultimus in
patrie rehouam, sed apud		executione 858
patriem est mediator 275		finis cena quis 335
est quosque patri 267		finis dierum quis 366
quomodo ad patriem re-		finis ultimus & principalis
ferat, quod cum ipso ha-		conditi hominis quis 36
bet commune, non factu		finis legis ostendit eius sen-
sus mentione 272 prin-		sentiam 659
cipium habere quomodo		finis mundi quis 366
dicatur 271 quomodo		finis & utilitas omnium re-
restituatur nobis imagi-		rum 13
nem Dei 42 quomodo		finis & fructus mortis Chri-
nos seruet 215 suscita-		stus idem sunt diuerso re-
tus est a patre per emet-		spectu 310
ipsum 220 suscitauit ipse		finis faciunt actionum dis-
se suo spiritu ibid. susci-		crimina 690 814
tabit nos immediate suo		finis vniuersae rei multis esse
spiritu 435		possunt 468
filius solus immediate mit-		finis quis cultus, cultus etiam
tur Spiritum sanctum		media ad fines 212
120		finis cena dominus qui 51

creationis hominis 36.37	individuum 426
38 sacramentorum 476	formam & finem idem esse
477	diversos respectu non est
factes rerum omnium sunt	absurdum 57 quomodo
boni 202 Deus vult eos,	ibid.
& moderatur 212	forma loquendi de sacra-
factum non potest esse si	menti quotuplex est 483
mul in diversis locis	propria quae ibid. figura-
553	ta quae ibid.
Flacciani 139	formale peccati 49 gemit-
factus in genere quid 118	um ibid. & 829
correlativum mediato-	fortitudo quid sit 799 quid
ris ibid. inter Deum &	et repugnet 800 est vir-
homines non potuit fieri	tus quanti & sexti pra-
sinemediatore 130	cepti 690 bellica quid sit
factus Dei quid 129 quo-	799 heroica quid ibid.
modo unum, & quomo-	800
do duo facta 130. 131	fortitudo sanctorum unde
cur unum substantia	oriatur 800
131. 132 vetus & no-	fortunum est species con-
uum quomodo differant	tingentis 77
ibid. vetus erat tempora-	fortuna externa non est 801
rium 133 novum est a-	thoros sanctorum & elodij Dei
ternum ibid. quid sit 557	erga nos 184
sapē accipitur pro euan-	fractio panis est caeremonia
gelio 134 nobiscum semel	necessaria 532 quid si-
nitum non sit irritum	gnificet 531. 534
525 quot modis profane-	fraternitas nostra cum Chri-
tur 597	sto 249
factus inter Deum & ho-	fragilitas quid 816 est co-
mines capta praecipua	gnata parsimonia ibid.
3.	cur referatur ad octa-
famella in veteri testamen-	uum praecipuum ibidem.
to in maribus circumci-	quid et repugnet ibi-
sa 513. 514	dem.
forma Dei & biquiritas quid	furtum quid 814 eius spe-
300	cies ibid.
forma accidentalis muta-	futilitas quid 823
510 non facit diversum	Nam 2 Car-

INDEX

G.		munis	ibid.
Garrulitas quid	823	gradus penarum inferna-	
gaudium hypocritis Unde		lumi	74
145		gratia nō propagationi na-	
gemitus cordis sunt Vera		turali sed liberrima ele-	
precatio	248	ctioni Dei alligata 55	
gigni quid dicatur	181	quomodo se habeat ad	
genitum esse cum de natu-		adoptionem 248 delictū	
ra intelligente dicitur,		quomodo superet ibid.	
quid significet	257	gratia gemina nobis per	
genitum omne habet natu-		Christi mortem contigit	
ram gignentis 52 & acci-		53	
dentia speciei propria 53		gratia & Veritas per Chri-	
generatio Christi ex Virgine		stum quomodo exstiterit	
est signum spiritualis no-		137	
stra regenerationis 282		gratiarum actio 738. 843	
generatio filij apative quid		quid ei repugnet 739	
sit	374	gratis quomodo Deus nobis	
generatio tota specie disti-		remittit peccata, & quo-	
milis	250	modo non gratis 885	
generatio & processio ater-		gratitudo in genere quid sit	
na quid	180	635 791. 844. quid ei re-	
generationis & processionis		pugnet 792 & quibus	
aternæ modus & forma-		constet 222 in quibus	
le differunt hominibus		constitit	ibid.
apertus	179	gratitudo Christiana qua	
gloria Dei 97 Unde eluce-		636 eius partes ibid. se-	
scat	99	quitur & līrō ad agnitio-	
gloria filij est patris gloria		nem miseria & liberatio-	
321		nis 28 eius cognitio cur	
glorificationis initium Chri-		ad consolationem Chri-	
stum non sumfisse in in-		stianam necessaria 27	
ferno	315	gratitudo Vera Unde disca-	
glorificationis mediatoris		tur	21
partes	341	gratitas quid 792 quid ei	
gradus affinitatis aut co-		repugnet ibid. est affinis	
gnationis quid 809 pro-		modestia 793 non con-	
hibiti qui	ibid.	iuncta cum modestia de-	
de Gradibus regula com-		generat in ambitionē 793	

Grego.

Gregorius Papa idola & i-
magines loco catecheseos
laicus obtrufit 16
ubernatio quid 127
H.
Habere Deum quid fit 694
habere Deos alienos quid
ibid.
habere pro fratre ambi-
guum est 934
habere remissionem pecca-
torum, & iustum esse i-
dem sunt 418
habere spiritum sanctum
qui dicantur 385
haberi pro publicano & c-
thnico, est esse excommu-
nicatum 627
habitare in caelo quomodo
Dei dicatur 331
heretici concedunt filium
esse oporiter patri 267
occultare se de se facto sua
cur non possint 176
berba tres pestilentissima
nascuntur in horto & biqui-
tario 340. 341
Heshufi argumentum 584
Hhaabb Hebrais quid 717
Hheebh Hebrais quid 717
septuaginta quomodo
verterint 718 Latini
quomodo ibid.
Hoc particulam D. Pau-
lus de pane explicat 571
homo abiciens & lro gratiā
sui peccati exitūque cau-
sa 45 agit & c. & c. & c.
81 assentiens instigatio-

ni Diaboli liberē se auer-
tit a Deo 41 qualis a Deo
conditus 35. 36 quomodo
dicatur ad imaginem
Dei conditus 40 labilis
cur conditus 72. 81 quo-
modo perfectē iustus fue-
rit 40 lapsus, ante audi-
tam promissionem libe-
rationem a peccato &
morte sperare nullam
potuit 105 desperare i-
men eam nec potuit, nec
debit ibid. cur ibid. est
purgatorius & 199 sponte
obtemperans tentatori
contra Deum, vera cau-
sa est peccati 46
homo qualis a Deo sit con-
ditus cur queratur 35
homo novus quid 644 &
sui quid ibid.
hominem peccatorem ha-
beri iustum sola impu-
tatione meriti Christi
452 nihil mereri ibid.
hominem esse nostrum me-
diatorem cur oportuerit
vide mediator.
homines naturā captivi
sunt peccati, satana,
& mortis 102 quomodo
sint imago Dei 40 plecte-
re alium pro alio cur non
possint III
homines duo sunt oporiter,
non oporiter 267
hominum tria genera in
mundo 400

INDEX

- homines mendaces non esse
 Veraces, licet aliquando
 Verum dicant 819
- homicidium solum cur in
 prohibitionis sexti pra-
 cepti nominetur 795
- honor quae complectatur 655
 789
- honor Deiis quibus confi-
 stat 854
- honor ministerij ecclesia-
 stici quid complectatur
 776
- honor nominis divini non
 tam in syllabis quàm
 in sententiis consistit
 734
- honor sanctorum quia 723
- honor aequalis & commu-
 nis tribuitur patri & fi-
 lio 165 idem & aequa-
 lis tribuitur etiam spiri-
 tui sancto 377
- honori nomine quid intel-
 ligatur in quinto prae-
 cepto 789
- honoris regula quae 723
- ad honorem Dei quid requi-
 ratur 723
- ad honorem Dei aliquid fa-
 cere quid sit 655
- hora ultima quae vocatur
 366
- hospitium quid 815 eius
 extrema quae ibid.
- hostes ecclesiae Dei cur non
 omnes in hoc vita ble-
 scantur 10
- humilitas quid 800 quid
 ei repugnet ibid.
- humiliatio Christi prior af-
 fectus Christi pars 289
- humiliationis Christi gra-
 dia extremum & infimum
 est descensus Christi ad
 inferos 315
- humilitas quid 704 cur
 pertineat ad primum prae-
 ceptum 706
- humilitas simulata est du-
 plex superbia 706
- humilitas & modestia quo-
 modo differant 793
- humilitati in defectu quid
 repugnet 705 in excessu
 quid ibid.
- Hymenaeus & Philetus ne-
 garunt resurrectionem
 429
- hypocrisis quid 709 depin-
 gitur & damnatur ibi-
 dem.
- hypocrita totaliter deficiunt
 415 summum bonum in
 quo ponere soliti 22
 1.
- Idolum ex graco latinum
 factum 717 non tantum
 est imago rei fictitia, sed
 etiam vera 7.8 semper
 est, sed non intentione &
 professione hominum
 709 turbat & cruciat
 conscientias 717
- Idolum Cereris, numini si-
 citij, Plinius vocat simu-
 lacrum 718
- Idolum Diana Vitruvium
 vocat

Vocat simulachrum 716 ignorantia legis aut iuris
 idoli & simulachra distin- non excusat 671
 tio inepta 717 & visu a- ignorantia voluntaria est
 pud bonos auctores pro- mendacium in mente
 miscuus 718 819
 idola & imagines à quo ignorantia de Deo in altera
 & cur in templa locata sua nullus erit locus 86
 16 illustratio gloria Dei est fi-
 idola omnia quomodo di di- nis precipuum bonorum
 cantur 172 operum 661
 idololatria 698. 708 eius imago latinis quid 717
 species 698 dua prae- imago casaris in numisma-
 pue 708 in primo prae- te imago licita 720
 pioque prohibeatur 709 imago Dei in homine quid
 in secundo qua ibidem. sit 38 quomodo perfecta
 quibuscum & virtutibus in homine 39 quatenus
 pugnet 707 deperdit 41
 idololatria causa & forma imago patrie, non sui aut spi-
 qua 722 ritus sancti cur dicatur
 Iehoua à Iehoua missi dici Christus 49
 tur 267 imaginis Dei instauratio
 Iehoua quomodo iustitia quomodo fiat 42 à quo
 nostra 470 ibi, reliqua post lapsum
 Iesus quid significet 224 41 etiam in non renatis
 gracie quomodo dicatur ibid. cur servata ibid.
 ibid. Hebraicè quomodo imaginis Dei partes 17. 39
 ibid. eius etymologia 1 forma hominis 37 finis ibi.
 ibid. nomen mediatoris imaginem Dei D. Paulus
 210 quid vocet 39
 nomen Iesu cur & alij ha- ad imaginem Dei quomo-
 buerint 224 do dicatur homo esse con-
 Iesv Christi, & aliorum ditus 36
 Iesu discrimen 225 imagines creaturarum lici-
 ignavia quid 888. 814 ta qua 720
 ignorantia veri Dei & vo- imagines & statuant omnes,
 luntatis eius, quid sit sed quada. tantum prohibe-
 605 quadruplex ibid. & qua, 18 quomodo
 695 innata quae ibi. affe- & à quibus abolenda 724
 ctata qua ibid. cur etiam in templis Christianis
 non + tollenda.

INDEX

- tollenda 724
 imitatio quietis, ad quam
 nos Deus inuitat, non
 est tantum caremonia-
 lus, sed etiam moralis
 762
 immensitas de eodem pra-
 dicatur, de quo immen-
 sum 338
 immodestia quid 793
 immutabile esse, quod iusti-
 tia Dei postulat 106
 immutatio superstitibus in
 die nouissimo erit pro
 morte & resurrectione
 435
 impanatio 567
 impatientia quid 706
 imperfectio omnis à lege
 damnatur 469
 imperfectio in conuersio-
 ne causa dua 650
 impium esse, & accipere
 rem signatam sacramen-
 ti, contradictionem im-
 plicant 486
 impij cur agant pœniten-
 tiam 651. 652. in sacra-
 menti quid accipiant
 485. in cana quid 591
 cur edant & bibant in-
 dignè 485 cur edendo &
 bibendo sibi attrahant
 iudicium 593 cur in
 mundo aliquando floreant
 10 horrescunt ad men-
 tionem iudicij extremi
 368 quomodo tam iudi-
 cali 364 puniuntur et-
 iam in hac vita, & quo-
 modo 90 sentire iram Dei
 quando incipiant 95 &
 suntur creaturis sicut fu-
 res & latrones 368 non
 fiunt participes Christi
 591
 impiis & hypocritis non li-
 cet accedere ad cenam
 590
 impenitentes qui se ad ca-
 nam ingerunt, profanant
 sibi sedus 599
 impositio manuum 14. 16
 impossibilia quomodo non
 petenda 873
 imputationis vocabulum
 angustius esse vocabulo
 applicationis 454
 incantationes quid sint 697
 incestus multo atrociores
 furtis 805
 inclinatio, materiale pecca-
 ti 49
 inclinationes praua quid 49
 sunt peccatum non re-
 gnans 58
 inclinationibus prauis non
 turbatur conscientia, &
 cur 805
 incommunicabile quid
 172
 inconstantia quid 812
 incredulitas quid 699
 inducere in tentationem
 Dei quid sit 891 Diabo-
 liquid ibid.
 infantes Christianorum a-
 què ac adulti baptiz an-
 di 506

di 508 cur non sint cap-	bis necessaria	12
tes carne 590 credunt suo	insulfitas quid	824
modo 845 inclinatione	intercessio Christi pro nobis	
511 non carent facul- te volendi 57 sunt disci-	quid significet	343
puli Christi 500. 509 non	intercessio Christi ante as-	
faciunt bonum vel ma-	scensionem pendebat ab	
lum 50 quomodo ha-	ea qua futura erat post	
beant fidem, & quomo-	ascensionem	143
do non 152 habent pecca-	intercessio Christi in terra	
tum 50 quale ibid. pe-	stebat respectu interces-	
tunt spiritum sanctum	sionis futura	41
suo modo 845 habent	intercessio & mors Christi,	
cum 511 quomodo & elint	sacrificij eius participare	
peccatum 57	indivisa	106
inferiores qui sint	intercessionis Christi & san-	
784	ctorum discrimen	219
inferius in scriptura tripli-	interna etiam prohiberi 95	
citer accipitur 312 in	inverecundia	806
symboli articulo quomo-	invidia quid	800
do & surpetur ibid. pro se-	invocare Deum quid sit	
pultura accipit non potest	823	
313 nec pro loco damna-	invocatio Dei quid sit 740	
torum ibid. est locus tor-	quid ei repugnet ibid. pu-	
menti ibid.	blica quid 775 quid ei	
repugnet 776	invocatio tribuit ei, qui in-	
infideles credunt Christum	uocatur, infinitam sa-	
esse mortuum, sed non,	pientiam & potentiam	
resurrexisse 319	696	
infidelitas quid	illegitima qua sit 740	
814	idololatrica qua ibid.	
infinitum tantum & unum ef-	pro invocatione sanctarum	
se potest 171	obedientes populum	
ingratitude quid	741	
792	Iohannes cur nolit orari pro	
inhabitatio spiritus sancti	peccato in spiritum san-	
in nobis quomodo agno-	ctum	61
scatur 150	Iosephi exemplum	881
inhumanitas quid 800. 814	israelita	84
innocens quomodo non de-		
beat plecti pro nocenti-		
bis 292		
institutio catechetica qui-		

INDEX

- Iud. i quomodo liberi* 76
summun bonum in quo
ponant 22 *sabbathorij*
cur a gentibus contume-
liosè appellati 764 *iden*
tes statuas in templis
Christianorum grauer
offendantur 745
Iud. u. edidit miracula 147
ad quid electus 383
Iudam panituit suis sceleris,
sed tamen non est con-
uersus 643
iudex *Enàdè, & quò* *gentiu-*
rus 362 *quomodo* 363
quos sit iudicaturus ibi-
dem.
iudicare de arcanis non est
ecclesia 614
iudicare secundum fidem
quid sit 361
iudicium extremum quid
39 an sit futurum 356
cur 364 *quando* 366
quomodo sit futurum
totius individua trinita-
tis 361 *quomodo Christi*
ibid. an sit optandum &
cur 368 *demonstrari ex*
philosophia non potest
356
contra iudicium extremum
nihil est in philosophia
pregnans 356
inuitum sed credere quid sit
392
iud. u. am. legit. 673. euan-
gelij *ibid.*
iudicium mundanum in quo
nere quid sit 319
iudicij diuini executio, pro-
cessus, sententia qualis
futura 364
iudicij ordinarij praefecti est
ipse Deus 297
à iudicio extremo pater &
spiritus sanctus non re-
mouebuntur 361
iudicio ecclesiastico quomo-
do ecclesia claudat & a-
periat 605
iurare an Christianis liceat
752
iurare legitime etiam Chri-
stianis in nouo federe
licere, exemplis probatur
753
iurare etiam per nomen Dei
in calum & terra no-
minatur 754 *cur ibi-*
dem.
iuramentum quid sit 750
est species invocationis
Dei 751 *cur à Deo san-*
citum 751 *sapè pro toto*
Dei cultu in scriptura
sumitur 750
iuramentum idololatricum
749 legitimum, est cul-
tus moralis 757 *de re*
illicita 749 *temerarium*
ibid.
iuramentum illicitum ser-
uans bis peccat 757 *non*
seruatum minime facit
Deum testem mendacij
758

iuramenti causa principa-
 luqua eff. debeat 757
 finis quib. 756 spectat ad
 omnes Ch. istianos etiam
 priuatos ibid.
 iuramenti legitimi recusa-
 tio 749
 iuramenta omnia an ser-
 uanda 757 directa qua
 754 indirecta qua ibi-
 dem extorta an seruand-
 a 759 licita qua 756
 illicita qua ibidem. pri-
 uata 755 eorum exem-
 pla ibid.
 iuramenta per sanctos aut
 alias creaturas esse ido-
 lolatrica 752
 iuratio legitima 749 quid
 ei repugnet ibid.
 iurandus legitimus
 serbo Dei sanctus 752
 iustitia unde dicatur 448
 quid sit 459 quadruplex
 448 increata quid ibi-
 dem. creata quid ibi-
 dem. quadruplex ibidem.
 euangelica qua ibidem.
 legalis qua ibidem quo-
 modo fit 449 qua
 fit per obedientiam quo-
 duplex ibidem. vniuer-
 salis qua ibidem. &
 790 quid ei repugnet
 ibidem. quadruplex fit
 449 perfecta qua ibi-
 dem. imperfecta qua
 ibidem quadruplex ibi-
 dem. philosophica qua

ibidem. Christiana qua
 ibid. particularis quid
 ibidem. & 790 quid ei
 repugnet ibidem quo-
 duplex 449 commuta-
 tiua quid ibidem. & 812
 quid ei repugnet ibi-
 dem puniendi quid 799
 pertinet ad sextum pra-
 ceptum ibidem quid ei
 repugnet ibid. distributi-
 ua qua 449
 iustitia particularis nemi-
 nem ledens 798 quid ei
 repugnet ibid.
 iustitia causa quid 450 per-
 sona quid ibi dicitur iu-
 stitia bona conscientia
 ibid.
 iustitia Christi quomodo no-
 stra fiat 453 cur nobis
 applicetur 455 non im-
 putatur nobis ante con-
 uersionem 658
 iustitia Dei quid postulat
 92
 iustitia euangelica non est
 formaliter in nobis 462
 etiam est impletio legis
 448
 iustitia originalis quid 325
 praecipitur in decimo pra-
 cepto ibid. eius extrema
 ibid.
 iustitia illa qua Deus nos
 iustificat, non est in no-
 bis, nec est ipse Deus hu-
 bitus in nobis 470
 iustitia & sanctitas Eph. 4.
 pro

INDEX

- pro eodem sumi possunt
39 aliquo modo etiam
distingui *ibid.*
- iustitia & sanctitas sunt
noui hominis forma 37
dicuntur eadem si-
mis *ibid.* in nobis diffe-
runt 221 quomodo *ibi-
dem.*
- iustitia nostra Christus 121
iustitiam Christi quomodo
Deus nobis applicet 454
quomodo nos nobis ipsis
ibid.
- iustificare quid sit 450 pro
iustum facere apud bo-
nos auctores nusquam re-
peritur 454 455
- iustificari nos iustitia alie-
na non est absurdum
453
- iustificandi Verbum in ec-
clesia non legaliter, sed
euangelicè & superari 454
- iustificatio quid 450 quo-
tuplex *ibid.* legalis qua
ibid. euangelica qua *ibi.*
non propagationi natu-
rali, sed liberrime ele-
ctioni Dei alligata 55
- iustificatio coram Deo est
effectus fidei iustificantis
151
- iustificatione nostra qua 121
- iustificatio & regeneratio
coniuncta Christi benefi-
cia 66; cur necessario co-
hereant 639
- iustificatio sine regenera-
tione & ineboratione
nova Vita non sufficit
324
- iustificatio & remissio pec-
catorum idem sunt 450
fructus mortis Christi
310
- iustificationem ex fide co-
gnoscimus 663
- iustificari fide quomodo si-
mus liberi 76
- iussu & tendi creaturis Deus
non hostibus, sed filiis
suis concessit 42
- iuvare quomodo nos & a-
lios debeamus 796
- K.
- Kirch germanicum & inde
deductum 392
- L.
- Labi posse finaliter, pugnat
cum certitudine salutis
153
- labores Vocationis nostra
quomodo prohibeantur
sabbatho 765
- laborum commissio in sabbatho
est typus 765 cuius
rei *ibid.*
- lasio nostri etiam prohibe-
tur 796 cur *ibid.*
- latur non possumus in Deo
nisi placato 646 nisi per
Christum *ibid.*
- latitia acquiescens in Deo
effectus est fidei iustifi-
cantis 151
- latitia solida & Vera in cre-
dentibus causa 145
lapis

*lappus hominis multiplex
& horrendum peccatum*

44

lappus primus in paradiso ef-
fectus 73

lappus peculiares 96

Laurentius martyr 291

lentitas quid 739. 793. 727.

798

leones in throno Salomonis,
imagines licita 720

lentitas quid 792. 822

lex in genere quid 671 & n-
dē dēlla *ibid.*

lex quid 3. 4. quatenus per
Christum abrogata, qua

tenus non 675 quomodo
augeat peccatum 841

quomodo nos Deo crede-
re iubeat 140 *damnat*

abusum imaginum, non
autem & sum 718 *ab eu-*

angelio quid differat
682 quid doceat 138. 139

docet quales nos esse o-
porteat 682 *proprie est*

doctrina fidei *endorum*
155 non excludit aut im-

probat satisfactionem a-
lienam pro nobis 110 *quo*

modo fit litera 841 *lite-*
ra occidens *ibid.* *ministe-*

rium mortis 139. 682
1000 cur gracie dicatur

671 hebraei תורה cur
ibid. *natura est nota* 4

138. 682 operatur iram
682 est pedagogus noster

ad Christum 3 quomo-

do *ibid.* *possibilis fuit na-*
tura integra 829 *est im-*

possibilis natura corru-
pta *ibid.* *renatis quomo-*

do fiat possibilis *ibi.* *quo-*
modo iisdem fit impossi-

bilis *ibid.* *quid à nobis*
postulet 29. 34 *præcedit*

& *sequitur conuersio-*
nem 647 *quomodo* *ibid.*

bona quomodo gratis
promittat 671 *&* *vitam æ-*

ternam quomodo 4. 139
qua conditione promit-

tat nobis *&* *vitam æternam*
& *omnia bona* 682 *pro-*

ponit iustitiam Dei nu-
dam *ibi* *stabilitur per fi-*

dem tripliciter 681
lex & *euangelium non pu-*

gnant 139
lex Dei in ecclesia integra

& *incorrupta retine-*
tur 4

lex moralis, naturalis, &
decalogus quid differant

675
lex natura est tantum pars

decalogi 675
lex moralis quid 670 *qua-*

tenus abrogata 678 679
681 quatenus non 679

est fons omnium alia-
rum legum 674

legis diuina partes 672
legis species, & *earum dif-*

crimina *ibid.*
legis moralis & *sus innatu-*

ra integra 834 *corrupta*
835

INDEX

pro eodem sumi possunt	39 aliquo modo etiam	distingui	ibid.	injustitia & sanctitas sunt	nomi hominis forma	37	dicuntur eiusdem fi-	nus ibid. in nobis disse-	runt	221 quomodo ob-	dem.	injustitia nostra Christus	121	injustitiam Christi quomodo	Denu nobis applicet	454	quomodo nos nobis ipsis	ibid.	injustificare quid sit	450 pro	injustum facere apud bo-	nos auctores nusquam re-	peritur	454 455	injustificari nos injustitia alie-	na non est absurda	453	injustificandi Verbum in ec-	clesia non legaliter, sed	euangelice usurpari	454	injustificatio quid	450 quo-	duplex ibid. legalis qua	ibid. euangelica qua ibi.	non propagationi natu-	rals, sed liberrima ele-	ctioni Dei alligata	55	injustificatio coram Deo est	effectus fidei iustificantis	151	injustificatio nostra qua	121	injustificatio & regeneratio	coniuncta Christi benefi-	cia	663 cur necessario co-	hereant	639	injustificatio sine regenera-	tione & inchoatione	nova Vita non sufficit	324	injustificatio & remissio pec-	catorum idem sunt	450	fructus mortis Christi	310	injustificationem ex fide co-	gnosimus	663	injustificati fide quomodo fi-	mus liberi	76	injusti & tendi creaturis Deum	non hostibus, sed filiis	suis concessit	42	injustiare quomodo nos & a-	lios debeamus	796	K	Kirch germanicum Unde	deductum	392	L	Labii posse finaliter, pugnat	cum certitudine saluati	153	labores vocationis nostre	quomodo prohibeantur	sabbatho	765	laborum omisso in sabba-	tho est typus	765 cuius	rei	ibid.	lasio nostri etiam prohibe-	tur	796 cur	ibid.	lazarum non possumus in Deo	nisi placato	646 nisi per	Christum	ibid.	latititia acquiescens in Deo	effectus est fidei iustifi-	cantis	351	latititia solida & vera in cre-	dentibus causa	145	laxum
------------------------	----------------------	-----------	-------	-----------------------------	--------------------	----	----------------------	---------------------------	------	-----------------	------	----------------------------	-----	-----------------------------	---------------------	-----	-------------------------	-------	------------------------	---------	--------------------------	--------------------------	---------	---------	------------------------------------	--------------------	-----	------------------------------	---------------------------	---------------------	-----	---------------------	----------	--------------------------	---------------------------	------------------------	--------------------------	---------------------	----	------------------------------	------------------------------	-----	---------------------------	-----	------------------------------	---------------------------	-----	------------------------	---------	-----	-------------------------------	---------------------	------------------------	-----	--------------------------------	-------------------	-----	------------------------	-----	-------------------------------	----------	-----	--------------------------------	------------	----	--------------------------------	--------------------------	----------------	----	-----------------------------	---------------	-----	---	-----------------------	----------	-----	---	-------------------------------	-------------------------	-----	---------------------------	----------------------	----------	-----	--------------------------	---------------	-----------	-----	-------	-----------------------------	-----	---------	-------	-----------------------------	--------------	--------------	----------	-------	------------------------------	-----------------------------	--------	-----	---------------------------------	----------------	-----	-------

*lappus hominis multiplex
& horrendum peccatum*

44

*lappus primi in paradiso ef-
fectus* 73

lappus peculiares 96

Laurentius martyr 221

lenitas quid 739. 793. 797.

798

*leones in throno Salomonis,
imagines licita* 710

lenitas quid 792. 812

lex in genere quid 671 & n-
de dicta *ibid.*

lex quid 3. 4. quatenus per

Christum abrogata, qua

tenuus non 675 quomodo

augeat peccatum 841

quomodo nos Deo crede-

re iubeat 140 damnat

absum imaginum, non

autem & sum 718 ab eu-

angelio quid differat

682 quid doceat 138. 139

docet quales nos esse o-

porteat 682 proprie est

doctrina fidei eorum

135 non excludit aut im-

probat satisfactionem a-

lienam pro nobis 110 quo

modo sit litera 841 lite-

ra occidens *ibid.* ministre-

rium mortis 139. 682

non & cur gracie dicatur

671 hebrais *לוי* cur

ibid. natura est nota 4

138. 682 operatur iram

682 est pedagogus noster

ad Christum 3 quomo-

do *ibid.* possibilis fuit na-
tura integra 829 est im-

possibilis natura corru-

pta *ibid.* renatis quomo-

do fiat possibilis *ibid.* quo-

modo iudem sit impossi-

bilis *ibid.* quid a nobis

postulet 29. 34 praecedit

& sequitur conuersio-

nem 647 quomodo *ibid.*

bona quomodo gratis

promittit 671 & itam a-

ternam quomodo 4. 139

qua conditione promit-

tit nobis & itam aternam

& omnia bona 682 pro-

ponit iustitiam Dei nu-

dam *ibid.* stabilitur per fi-

dem tripliciter 681

lex & euangelium non pu-

gnant 139

lex Dei in ecclesia integra

& incorrupta retine-

tur 4

lex moralis, naturalis, &

decalogus quid differant

675

lex natura est tantum pars

decalogi 675

lex moralis quid 670 qua-

tenuus abrogata 678. 679

681 quatenus non 679

est fons omnium alia-

rum legum 674

legis divinae partes 672

legis species, & earum dif-

ferentia *ibid.*

legis moralis & sua in natu-

ra integra 834 corrupta

835

INDEX

835 per Christum infla-	à morte quid	ibid.
rata 836 glorificata 837	liberatio à miseria quid re-	
per Legem & Evangelium quid	quirit	103
intelligatur	liberatio finalis & totalis	101
lege quomodo regantur ppi,	liberationis beneficium quo	
quomodo non	modo illustratur 35 mo-	
non esse sub Lege quid sit	do in quo consistat 109	
ibid.	liberationis motus per sa-	
leges possunt qua	tisfactionem non est in-	
leges cur publicentur 671	ans	110
precipiant de toto genere	liberationis partes quot &	
308	qua	103
leges ceremoniales qua 673	liberationis cognitio cur ad	
forēses seu iudiciales qua	consolationem necessaria	
fuert 673 earum cau-	27 Unde ea petatur ibid.	
sa 376 & suo	liberationis vocabulum re-	
834	latum	102
legum diuinarum discrim-	liberationem hominis fuisse	
men	& esse necessariam 107	
674	qua necessitate	ibid.
legum politicarum & eccle-	liberum duobus modis ca-	
siaficarum discrimen	pitur 82 quid quid di-	
713 & eius causa	catur 77 est species con-	
ibid.	tingentis	ibid.
liberalitas quid 815 in de-	liberum omne est contin-	
fectu et quid repugnet	gens non autem contra	
ibid. in excessu quid ibi.	77	
habet sibi adiunctam	liberi piorum sancti quomo-	
parsimoniam ibi. siue ea	do	56
degenerat in prodigali-	liberos & familiam Deum	
tatem	cur à laboribus cessare	
ibid.	velit	763
liberatio est ab aliquo ad	libertas à coactione 76 est	
aliquid	in Deo, angelis, & homi-	
102	nibus	77
liberatio quid 103 cur pos-	libertas ab obligatione &	
sibilis fuerit ibid. ignota	miseria 75 opponitur ser-	
fustationi humana 104	uituti	ibid.
accipitur sola fide 27 in	liber-	
hac vita quomodo perfe-		
cta 107 quomodo in fu-		
tura ibid. ad quos perti-		
neat		
635		
liberatio à peccato quid 103		

libertas ad bonum quid	locutionum sacramentalium
84	causa 484
libertas voluntatis in ani-	Lpeset hebraei quid 717
ma hominis & qualis &	Lutherus 567 eius quatuor
quanta 82	fundamenta 569
libertatis significatio 75 non	Lutherani, 68 eorum sen-
pertinet ad disputatio-	rentia de consubstantia-
nem de libero arbitrio ib.	tione ibid. secta duplex
libertatis Christiane parti	570 multipresencia. y &
prima & principalis 679	omnipotentiarum 570 o-
libertatem aliquam esse in	mipresencia. y seu ubi-
hominibus 81	quitarum ibid. simplices
al Libertatem hominibus	570
quid sufficiat 82	luxuria quid 807
libertatem quid tollat 82	M.
libertatem voluntatis post	Marci monachi dictam
lapsum tantum ex parte	celebre 573
habemus 81	magnus vox Persica quid si-
Liberini negant peccatum	gnificet 695 unde in ma-
esse in homine 84	la n partem accepta ibi-
libidinum tria genera 805	dem
ligare & soluere non est ma-	magia quid sit 696. 697
gistratus politici, sed ec-	magicola 697 damnatur
clesiastici 626	ibid.
ligna & sculptilia sunt mē-	magistratus debet esse cu-
dacium de Deo 727	stos disciplina secundum
linea consanguinitatis quid	698 & tabulam decal-
sit 809 quadruplex ibid.	ogi 764
per litteram Rom 4. 15. quid	magistratus & iudices cur
intelligatur 139	aliquando dī dī 171
Liturgia veteris ecclesiae 82	Mahomet. in summo numbo-
locutio quid 813	num in quo ponant 22
locus beatorum quid 331	maleuolenia seu inuidia
Vocatur in scriptura no-	quid 810
uus mundus ibid.	per Malum quid intelligat
locorum communium tria	est
ratio cur ne esset 12	malum geminum ex
locutio sacramentalis quid	nt in.
484	Adamo. nos dī
	na Chri-
	sti spiritus
	00 agit

- malum quatuorplex 206 cul-
pa quid 29. 206 pena
quid ibid est à Deo 206
mali nomine in 6 petiti-
one quid comprehendit
tur 892
malo in tentationibus no-
stris potestas datur di-
plexiter 895
mala culpa, quatenus tu-
lia non habent rationem
boni 206 quomodo sub
providentiam divinam
cadunt ibid.
mala consilio & voluntate
Dei nobis eveniunt, no-
bisque sunt salutaria
222
manducare carnem Christi
quid sit 526
manducare Christum quid
sit 591. 592
manducatio carnis & bibi-
tio sanguinis Christi non
est corporalis, sed spiri-
tualis 526 quid comple-
tatur ibid.
manducatio oralis est ca-
pernitica 559
Mansah pater Samsonis
715
mansio Christi in nobis ea-
dem est, quae & patris 554
est spiritualis 418
mansuetudo quid 797 quid
ei repugnet 798
Marcionis heresis 286. 299
martyrum constantia in sa-
cissimis tormentis con-
firmat doctrinam eccle-
sia 10
materiale peccati quod 49
matrimonium non est ca-
rimonium, sed opus mora-
le 489 cur à pontificiis
inter sacramenta nume-
retur 490
medium quid sit 405 me-
dia duplicia ibid.
media quibus regnum Dei
promouetur quae sint
871
medius & mediator quid
differant 113
medium quo mediatoris &
beneficiorum eius finis
participes, quod sit 134
& 143
mediator in genere quid sit
122 apud Deum quid
ibid. est unus tantum
128 qualis esse debuerit
126 qualis homo à Deo
in prophetis descriptus
114 nobis officium con-
ferre debuit 119 debuit
esse perfectus merito &
efficacia 116 cur nobis
necessarius 123 à Deo
datus 121 est subiectum
euangelij 134 & auctor
ibid. fuit in Veteri testa-
mento 258 quis sit 127
eius beneficia 125 offi-
cium 120. 124. 258. satis
facere pro nobis quom-
do debuerit 113. 114
mediatorem nostrum qua-
lem

lam eff. oportuerit 113
 cur hominem ibi. cur &
 rum hominem ibi. cur ho-
 minem perfecte iustum
 114 cur Deum Verum &
 omnipotentem 118
 doctrina de Mediatore
 qua 134 quibus parti-
 bus confet 213 cur te-
 nenda 121 est funda-
 mentum & summa to-
 tius Christiana doctrina
 121
 meditatio privata ad stu-
 dium discendi requiri-
 tur 774
 membrum Christi esse quid
 sit 240
 membra Christi nos sumus
 tripliciter 241. 242
 mendacium quid 883 quid
 complectatur 819
 mendacia officiosa non ex-
 cusantur 820 cur ibid.
 quo exemplo defendi so-
 leant ibid.
 mendax quis 820
 mens humana Christi quo-
 modo omnia sciat 744
 mens humana praesentia
 161
 mentiri quid sit 820
 mentiri posse infirmitatis &
 defectus, non potentia est
 187
 inter Mercedem & meritum
 oportet esse proportionem
 460
 in Mercede duo consideran-

tur 461
 meritum praesupponit bene-
 fictum acceptum 666
 meritum Christi nobis sola
 fide applicatur 588 non
 inter causas, sed inter ef-
 fecta electionis, causas &
 resalutis nostra nume-
 ratur 410 duas ob cau-
 sas perfectissimum est 227
 merito quomodo nos Chri-
 stus seruet 226
 merita congrui 638
 merita non sunt, quaecunq;
 Deo & proximo presta-
 mus 18 cur ibid.
 Messias cur desiderium gen-
 tium dicitur 267
 Metaphysica & Synphysica
 non retinentur & per in
 Verbo cana 541
 ministerium ecclesiasticum
 quid 771. 778 eius par-
 tes quae 470. 778 cur
 institutum 761 779
 quibus committendum
 780
 ministerium spirituum cur ita
 dictum 387
 ministerij contentus 778
 ministri immediate voca-
 ti qui 779 mediate qui
 ibidem. quomodo absol-
 uant & condemnent
 612 debent vel maxi-
 me disciplina subiecti es-
 se 615 tantum sunt in-
 strumenta per quae Chri-
 stus virtute sui spiritus

INDEX

agit & operatur	442	581. 582. Unde dicta 579.
ministerum gradus.	779	580. cur abolenda 585.
officia qua	780	ripit populo calicem 585.
miraculum maximum	293	pugnat cum articulis fi-
miracula qua neq; per spe-		dei 587 cum communio-
ciem diabolus imitari		ne sanctorum cum Chri-
queat 8. confirmant do-		sto ibid. cum vero Dei
ctinam religionis Chri-		cultu ibid. cum sacerdo-
stiana	ibidem	sio Christi ibid. tollit fi-
duo miracula maxima pa-		grum & sacramentum
pistarum in eucharistia		ipsum, quia transformat
& consecrationis.	466	panem in rem signatam
467		585
miseria hominis quid 29. in		missa cum vocabulo cana
quo consistat. ibid. & 103		dominica non competis
Unde agnoscatur 29. ex		580
lege quotupliciter cogno-		missa canon minor
scatur	33	585
miseria agnitio quomodo		missa nomen ab Hebrais no
necessaria ad consolatio-		eductum 579 Unde
nem	25. 26	sumptum ibid.
miseria nomen latius patet,		missam esse idolum ex va-
quam nomen peccati 29		riis usq; horrendis erro-
cur	ibidem	ribus & blasphemis ab
miseria nostra partes due.		antichristo constatum, &
33. 103 prima qua & quo-		in cena dominica locum
modo ex lege agnoscatur		substitutum 588. recte ac
34 altera qua, & quo-		necessario aboleri ibid
modo	ibid.	missam pro missione dix-
de Misericordia in genere		runt patres
quid tenendum	29	979
in loco de Misericordia hominis		missio filij & spiritus sancti
que tractentur	29	quid sit
miseria quid Rom. quid ei		Missio spiritus sancti facta
repugnet	ibid.	ab initio mundi in eccle-
miseria Dei quomodo		sia, fiebat propter futu-
se habeat ad iustificatio-		ram eius missionem
nem nostram	456	342
missa papistica quid doceat		modestia quid 791. quid ei
		repugnet

R E R V M E T V E R B O R V M.

idem diuersus, qui con-
 tradictionem tollat, non
 debet coincidere cum
 predicatis 337
 modus immensitatis nihil
 est aliud quam immen-
 sum 338
 modus quo corpus & su-
 guis Christi nos significat
 quis sit 575
 momento deum cur non o-
 mnia creauit 194
 morositas quid 813
 mors posse non est potentia,
 sed defectus & infirmi-
 tatis 187
 mors nos non debemus sa-
 tisfaciendi causa 309
 morteterna quid 93. 441
 cur ita dicta ibid. est ex-
 tremus & summus effe-
 ctus peccati 73
 mors corporalis, effectus pec-
 cati 73. conuincit nos
 peccati 47 est eius pæ-
 na 6.
 mors Christi dupliciter est
 causa iustificationis &
 regenerationis nostra. 310
 311
 mors nostra temporalis quid
 sit 309
 mortis Christi fructus siue
 utilitatis sunt totum opus
 redemptionis 310
 per Mortem Christi gratia
 gemina nobis contingit.
 53.
 Mortem non esse pernicio-
 sam pijs. 128 nec timen-
 dam ibid.
 mortem Deum quatenus &
 illi quatenus non 218
 Mortalitas peccatum secu-
 ta est tanquam pena
 36
 mortificatio veteris hominis
 seu carnis quid 644. que
 continet ibid.
 mortificationem impijs & al-
 de impropiè tribui 644
 Moses etiam euangelium
 docuit: 38 quomodo me-
 diator veteris fœderis
 132. multa de Christo
 scripsit. 137. quomodo
 136. eius officium princi-
 pale 138
 Motus animorum aut cor-
 dium creatus non affi-
 mit aut gestat speciem
 corpoream 372
 Motus malorum quatenus
 peccata fiat, & quatenus
 boni 81
 Mulier sancta cur à Christo
 vocetur filia Abrahami
 513
 Mundus in scriptura 4 si-
 gnificat. 188 quomodo
 nos tenet 891
 Mundum quamdiu durauit
 197. 125.
 Mundi pars nulla est, cui
 Deus nō insculpsit glo-
 ria sua notam 754
 Mundum esse à Deo cre-
 tum 188. 189
 000 2

INDEX

<i>munus propheticum Christi</i>	<i>natura bona est</i> 50	<i>quomo-</i>
235 eius partes tres <i>ibid.</i>	do	<i>ibid.</i>
<i>sacerdotale</i> 237. 238	<i>natura finita non potest ef-</i>	
<i>gium</i> 238	<i>se simul in pluribus lo-</i>	
<i>Musculus adorat panem</i>	<i>cis</i> 339	<i>infinita potest ef-</i>
<i>cena</i> 584	<i>se simul infinita & tota</i>	
<i>mutatio in Deum non ca-</i>	<i>simul extra eam</i> 339	
<i>dit</i> 204	<i>natura naturam assumpsit</i>	
<i>mutatio in rebus externis,</i>	187	<i>non autem perso-</i>
<i>sine doctrina & intelle-</i>	<i>nam</i> <i>ibid.</i>	
<i>ctu causari propter quas</i>	<i>natura rationalis quibus</i>	
<i>fieri debeat, quam perni-</i>	<i>donis creatorem suum</i>	
<i>ciosa</i> 726	<i>repraesentant</i> 39	
<i>mutuatio quid sit</i> 813	<i>natura hominis distingui-</i>	
<i>mysterij nomine Paulus &</i>	<i>tur in tres status</i> 830	
<i>titur ad designandam</i>	<i>non est causa peccati</i> 67	
<i>Christi & ecclesia, non</i>	<i>cur</i> <i>ibid.</i>	
<i>autem mariti & uxoris</i>	<i>natura humana Christi cur</i>	
<i>coniunctionem</i> 690	<i>non sit persona</i> 72	<i>non</i>
<i>mysteria instituere non est</i>	<i>subsistit per se, sed su-</i>	
<i>hominum</i> 501	<i>stantatur in & a dno</i>	
	287	<i>licet & unita divinita-</i>
		<i>ti cur potuerit sudare</i>
		<i>sanguinem</i> 291
		<i>eius ex-</i>
		<i>cellentia</i> 348
		<i>veritas pro-</i>
		<i>batur</i> 284
		<i>natura humana CHRI-</i>
		<i>STI quomodo tribua-</i>
		<i>tur quod maneat nobi-</i>
		<i>cum</i> 338
		<i>naturam reformare nemo</i>
		<i>nisi solus Deus potest</i>
		118
		<i>naturam rerum immuta-</i>
		<i>re, nemo nisi creator po-</i>
		<i>test</i> 147
		<i>natura in Christo ita sunt</i>
		<i>coniuncta, & distincta</i>
		<i>manet</i>

N.

<i>Naaman Syrus, religiosus</i>	
514	
<i>nasci siue gigni quid sit</i>	
180	
<i>nasci ex circumcisis paren-</i>	
<i>tibus, & feminis in Veteri</i>	
<i>testamento fuit loco cir-</i>	
<i>cumcisionis</i> 513	
<i>nasci in ecclesia infantibus</i>	
<i>est loco professionis fidei</i>	
500. 511.	
<i>Nathan non excommuni-</i>	
<i>cavit Davidem adulte-</i>	
<i>rum</i> 630	

- maneat earum proprie-
 tas 319 diuelli non de-
 buerunt 300
 naturarum Unio in Christo
 qualis, & quomodo facta
 188
 naturalia quomodo immu-
 tabilia 817
 Nazianzen. dictum 340
 necessarium non omne co-
 actum 77
 necessitas quid 219 gemitus
 77 & tra cum Co-
 luntario consistere possit
 ibid.
 necessitas & contingentia
 in eodem effectu 219
 negatio vel extenuatio be-
 neficiorum Dei 739
 negatio Veritatis duplex
 736 vniuersalis qua,
 quorum sit 737 particu-
 laris qua ibid. quorum
 sit ibid.
 ne. Am catecheses, quan-
 timali causa 19 20
 neglectus donorum Dei quis
 739
 neglectus inuocationis fons
 totius impietatis 740
 negligentia quid 814
 Nemesis quid 800
 Nestorij haeresis 299
 Nestorianismus nascitur in
 horto Vbiq. rariorum
 • 340
 ex Nihilo nihil sit, prin-
 cipium philosophicum
 quomodo intelligendum
 193
 ex Nihilo quomodo nos crea-
 ti sumus 193
 ex Nihilo nos creatos ef-
 se quomodo ad nostram
 consolationem pertineat
 193
 noctis circumstantia cur in
 institutione cana expri-
 matur 530
 Noctis 261 eius haeresis
 ibid.
 Nolite duo significat 216
 nomen Dei quid significet
 733
 nomen Dei quid sit 858
 quomodo contumeliose
 & surpetur 734 falso quo-
 modo ibid. leuiter quo-
 modo ibi. non sanctifica-
 tur, nisi Veniat regnum
 Dei 871
 nomine Mediatoris & troq.
 officium eius designatur
 230
 in Nomine, quid significet
 500
 nomina toti Christo proprie,
 non per communicatio-
 nem idiomatum qua tri-
 buantur 276
 nomina signorum & rerum
 scriptura cur permittet
 504
 nomina vel propria rerum
 signaturum cum signis
 tribuantur in sacramen-
 tis, quid significetur 46
 Ooo 3 norma

INDEX

norma tres iudicandi de	542	observatio rituum sine fide &	814
Algebra	542	penitentia non est usus	9
notitia & fiducia differunt	467	sed abusus & hypocrisis	595
notitia materialis quod sit	161	oblectatio quid	814
Deus	161	odium diaboli & impiorum	96
O.		confirmat doctrinam	ecclesia
Obedientia Christi cur sit	453	offensio summi boni me-	retur summam penam
meritum	453	54	
obedientia Deo debita quid	854	officium commune quod	870
completatur	854	proprium quod ibi-	dem.
obedientia erga Deum se-		officium & beneficia Chri-	sti differunt
cundum omnes legum par-		tes in fide & moribus,	nota ecclesia
2		officium mediatorum	258
obedientia erga parentes		eius partes dua 223 regu-	quod
est preparatio & causa		officium nostrum propheti-	cum 142. 143 sacerdota-
impulsiva ad totam re-		le ibid. regale	144
liqua legis obedientiam	785	officium spiritus sancti pr-	prium & immediatum
obedientia legis tota unde	33	61	officij prophetici Christi par-
oriatur	33	tes tres	231
obedientia nulla potest ef-		de Officio mediatorum arti-	culi 4 sunt in symboli
fementoria apud Deum	671	2.3	officia secunda tabula non
obedientia erga Deum pra-	693	cedunt caeremoniis primi	tabula
standarationes 3 ex pra-		691	officia coniugum qua fin-
stantiatione refutatio	571	810 mariti ibid. Exor-	ibid. herorum Vel domi-
oblectum prima tabula le-	32	norum 788 eorum per-	cata 787. 788. 789. mag-
gis quod	32	stratum qua 788 p-	10.
observatio diei primi dupli-			
citer differt à sabbatho			
Iudaico	771		

- ventum 787 praecepto-
rum ibidem. sensorum
789
officia ecclesiae & magistra-
tus semper fuerunt & ma-
nent distincta 619
omissio boni est peccatum
410
omissio peccatorum, labo-
rum in sabbatho omissio-
ne significata 765
omnes quomodo iudicandi,
quomodo non 364
omnino, particula Mat-
thaei c. 5. 34. ad quid re-
feratur 755
omnipotens tantum unus
esse potest 170
opus Dei non sit melius à bo-
nitate instrumenti, nec
peius ex eiusdem mali-
tia 218
opus idem sacramentum &
sacrificium est diverso
respectu 478
opera adiaphora quomodo
Deo placeant 654
bona Opera quae sint 637
653 cur facienda 468
638. 661 cur Dei causa
661 nostri causa cur
661 proximi causa cur
664 sunt à Deo 658 sunt
effectus renovationis no-
stra per spiritum san-
ctum 638 non possunt
esse ante fidem & con-
versionem, & cur 638
quomodo possessa 637
esse necessaria in iustifi-
catione & saluando 665
licet necessario cum fide
cohaereant, non tamen
ad apprehensionem me-
riti Christi sunt necessa-
ria 456
opera mala non sunt causa
reprobationis, sed eorum,
quae reprobationem con-
sequuntur 410
opera nostra sunt debita
460. 661 non sunt no-
stra, sed Dei ea in nobis
operantis 460 sunt tem-
poraria, nec habent pro-
portionem cum bonis a-
ternis ibidem. sunt effe-
ctus iustificationis ibid.
quomodo sint imperfecta
665 cum sint imperfecta
quomodo Deo placeant
660
opera Dei quomodo distin-
guantur 17
opera distincta cur tribuan-
tur tribus personis divi-
nitatis 160
opera diuina filio attri-
buita quomodo à proprie-
tatibus diuinis eidem
attributis differant 265
tribuantur spiritui san-
cto 376
opera electorum non sunt
merita, sed sunt effectus
fidei 360. 361

INDEX

opera imperfecta non mo- do nihil merentur, sed etiam dominantur a Deo 666	per Opera homo iustus esse nequit 452
opera legis sunt per se bona 84 quomodo fiant mala ibid.	operari efficaciter per mi- nisterium est solius Dei 386
opera cum lege non pu- gnantia, & non a Deo, sed ab hominibus prae- cepta quomodo fiant mala 656	operatio Dei duplex 204 ge- neralis qua ibid. specia- lis qua ibid. quomodo di- vidantur ibi. immedia- ta qua ibidem. mediata qua 205 peragitur ali- quando per instrumenta bona, aliquando per ma- la ibid.
opera preparatoria 658 su- pererogatoria 659	operationis genus summum 192. 193
operum venatorum & non ven- natorum quomodo dif- ferant 656	operationum genera quinque 192
opera venatorum sunt im- perfecta in hac vita 659 cur 86 & 659	operationum Dei genera 138
opera quibus sabbathum pro- fanetur & sanctificetur qua sint 773	operationum ad extra ordo 181
opera sabbathi & sum qua non impediunt, sed illu- strent 763	opinio meriti & iustificatio- nis per opera quam per- niciosa 667
opera sabbatho facere qua prohibeat Deus 763	oppignoratio quid 813
opera nostra à quibus cessa- re iubemur, duplicia sunt 765	opposita quando eodem mo- do explicanda 338
opera divinitatis ad extra qua sint 178 quomodo indivisa 161. 433 ad in- tra qua 178	optare Deus quomodo di- catur 85 quot modis ibid.
bonorum Operum fons 636 norma ibid.	oracula divina confirmant doctrinam ecclesia 9
operum divinatorum bonitas unde dependat 205	oracula vera edere solius Dei 9
	oraculis manducatio corpo- ris Christi sub pane vel sub specie panis 548
	orationis dominica partes 853

- 853 exordium 854 eius partes ibid.
ordo in rerum natura 128
quid sit ibid. & 129 pulcherrimus 162. 163
ordo non potest esse à causa bruta 128
ordo in operatione idem servatur, qui in personis divinitatis 350
ordo personarum divinitatis in existendo quis 179
ordines omnium rerum ad certos fines 164
Origenis exemplum
Osiandri error de iustitia imputata 469
ostentationem in dandis elemosynis damnat Christus 779
P.
Passio inter Deum & homines cur sedus dicatur 129 cur testamentum ibid.
pado baptismi impugnatiorem non esse leue erratum 508
pado baptismum à Christo mandatum, & ab apostolo totaq; ecclesia semper usurpatum esse 510
panis cana quomodo differat à pane communis 531
est communio corporis Christi sacramentaliter 557 propriè & ad literam non potest dici communio 557. 558 est corpus Christi 564 & quidem verum illud & visibile, quod pro nobis est traditum 541 quomodo 564 non realiter & propriè 543. 545 sed sacramentaliter 544 cur dicatur corpus Christi 577 non est pro nobis traditum & crucifixus 544. 565 panis & vinum sunt communio nostra cum Christo 558
panis & vinum sine appetitu non profunt vescienti 577
panis noster quis sit 878 quando noster fiat ibidem. cur dicatur à Christo quotidianus 879 cur hodie petendus ibidem. quomodo reddatur salutaris 878
panis nomine Christus bona corporalia omnia complexus est 877 cur 878
panem nostrum Christus cur nos petere iubeat 878
panem & vinum inter multos distribuit Christus 531
panoplia Christiana 388
paradisus non est in inferno 313
parentes ardentius orant pro liberis, quam liberi pro parentibus 808
parsimonia quid 815 cur
O o o 5 refe-

INDEX

referatur ad octauum praeceptum 816 sine libe- ralitate degenerat in a- maritiam 808	paternon cognoscitur sine filio 182 nunquam fuit sine filio 179 non ha- buit ius conferendi no- bis visioem 120 sed de- buit nos adaptare in fi- lios ibidem. quomodo in nobis habitet 554 quo- modo maior filio 269 per filium mittit spiri- tum sanctum 120 non est prior filio & spiritu sancto tempore, sed tan- tum ordine existendi 179 non poterat esse me- diator 119 quomodo nos redemerit 160 sanctificat nos ibid. quomodo refi- nat imaginem sui 42 quomodo sanctificatus fi- lium 860 quomodo nos seruet 225 suscitauit fi- lium per ipsum filium 220 suscitabit nos media te per filium 436
participem esse & conditionis Christi quid sit. vide vn- ctio.	pater & filius sunt ipse 267
pasach Hebraum quid signi- ficet 600	patris nomen quando acci- piatur essentialiter 858 quando personaliter ibi- dem. oppositum filio quo- modo accipitur 185. 186 quid significet ibid. collatum cum creatura quomodo capitur ibid. quid significet ibi. patris & matris nomen qui comprehendatur in quo to praecepto 784
pascha Unde dictum 600 quid fuerit 599 an sit ab- rogatum 603	patro
pascha Deus in solenni con- uentu populi celebrari voluit 775	
paschatis fines 600 finis pri- marius 601	
paschatis instituti historia 600	
paschati in nouo testamen- to successit cena 603	
de Paschate e. lere non licuit nisi prius circumcisis 595	
passio Christi & aliorum quid differat 292 a qui- pollet pena aeterna, imo eam superat 293	
passio Christi statim sequi- tur eius conceptionem & natiuitatem 290 cur ibi- dem.	
passionis Christi nomine quid intelligatur 290	
passionis Christi causa im- pulsiva 295 finales 296	
in Passione Christi qua me- ditanda 290	
patescunt Dei 38	

patres carnem quomodo sa-
crificium appellarint
386

scripserunt breues summas
doctrinae 16 semper ur-
gent exclusuum sola fi-
de 458

patres in veteri testamento,
eandem habuisse noua-
tam Christi quam & nos
480 non fuisse in inferno
314

patibula conuincunt nos
peccati 47

patientia quid 706 cur per-
tineat ad primum pra-
ceptum ibidem. quid ei
repugnet in defectu ibi-
dem. in excessu quid i-
bid.

D. Paulus propheta noui
testamenti 274 vocat se
passum dēlon 7ē8 742

Pauli tertij papa morituri
dictum 425

pauores conscientia in im-
piis 163

pax conscientia, effectus est
fidei iustificantis 151

peccare in altera vita non
poterimus 86

peccatum quid sit 48. 110

301. 448 secundum An-
shelmum quid 51 secun-
dum Hagonem quid ibi-
dem. quadruplex ibidem.

actuale quid 57 con-
tra conscientiam quid

60 non contra conscien-

tiam quid ibid. morta-
le apud Iohannem quid
59 mortale quod recte

vocari possit ibidem. quo
modo fiat veniale ibi-
dem. veniale cur ita
dictum ibidem. morta-

le & veniale quid sit
pontificis ibid. origina-
le quid 51. 826 duo com-
plectitur ibid. est esse-

ctus primi lapsus in pa-
radiso 73 quomodo pec-
catum sit & pana pec-

cati 59 quomodo propa-
getur 53 quomodo tolla-
tur in baptismo 829 in

sanctis 55. cur à D.
Paulo vocetur lex pecca-
ti 672 regnans quod

62 cur ita dictum ibi-
dem. non regnans quid
58 remissibile quid 62

irremissibile seu in spiri-
tum sanctum quod 69
cur ita dictum 61 cur

peccatum ad mortem di-
catur ibid. cur in spiri-
tum sanctum dicatur

ibid. est singulare pecca-
tum ibidem non cadit in
electos 62 in quos re-

probos cadat 61 de eo
non temerè iudicandum
aut pronuntiandum 62

cur ibid.

peccatum omne sua naturā
mortale 59 quomodo fiat
veniale

INDEX

- Geniale* *ibid.* 60
peccatum hominis primum
quale fuerit 43 *Unde or-*
zum 44 *est causa pecca-*
tioriginalis 46
peccatum quinque modis
cognoscitur 48 *ex lege*
integre cognoscitur 47
ex ipso est homine 69 *fit*
Deo Voluntarie permit-
tente 216
peccatum & pena sunt cor-
relativa 885
peccatum esse in mundo, &
in nobis 47
peccatum non committere
Iohanni quid 833
peccati causa propria & per
se efficiens 65 *Verissima*
70 conditio accidentalis
49 effectus 73 *formale*
49 geminum ibi. & 8:9
genus 49 proprium ibi-
dem.
peccati originalis causa qua
46 efficiens 65 *effectus*
73
peccati primi causa 65 *effe-*
ctus 46
peccati agnitio quatenus
fiat etiam ex euangelio
48
peccato ablato tolluntur pe-
na & mors 98
de Peccato in spiritum san-
ctum regula 61. 62
peccata debita cur dicantur
814 Deo nolente quomo-
do fiant 216 *quomodo*
sint in ecclesia 2 omnia
sua natura merentur a-
ternam penam 91 *cur*
ibid. non sunt paria, et-
iam in iudicio Dei 74
omnia pariter punien-
tur, & quomodo 91 *quo-*
modo non *ibid.*
peccata actualia Unde pul-
lulent 41 *omnia ex o-*
riginalis 46
peccata actualia praceden-
tia sunt causa sequen-
tium 66 *sequentia sunt*
effectus pracedentium
73 sunt eorundem pena
66
peccata facti & omissionis
58
peccata ignorantia, omif-
sionis, & infirmitatis,
sunt peccatum non re-
gnans 58
peccata per se qua 62 *per*
accidens qua *ibid.*
peccata per accidens non o-
mitti, sed corrigi & pra-
stari debent, & quomo-
do 64
peccata & labores sabba-
tho prohibentur dissimi-
liter 765
peccata cu raptu pomi qua
concurrerint 43
peccatorum actualium o-
mnium causa interna
65 externa per accidens
66 per se ibid. effectus 73
peculatus quid 814
pecc-

pietate quid	749	tenuis homo, est domina
Pelagius	649	omnium angelorum &
Pelagiani negant concu-		hominum 277
piscentiam esse peccatum		persona naturam assumptis
326 ubi damnati ibid.		287 non personam ibi-
eorum error 52. 75. 657		dem.
Pet in articulo de conce-		persona nomine quid intel-
ptione Christi quid signi-		ligatur 173
ficeret 280 cur 281		personam prius oportet pla-
peregrinos in populo Iudaico		cere, postea opera 660
neg. ad omnes caremo-		de Persona mediatoris arti-
nia, neg. ad religionem		culi duo sunt in simbolo
Iudaicam fuisse obliga-		223
tos aut coactos 764		persona diuinitati quot
perfecti qui dicantur 832		sint 176 nequaquam
perfectissimus tantum unus		sunt realiter distincta
esse potest 170		183 sed tantum subsisten-
peripatetici summum bo-		di modo ibidem. omnes
num in quo posuerint 21		creant, redimunt sancti-
eorum opinio de prou-		ficiant, & quomodo 162
dentia 197		quomodo discernantur
peritium 749		178 quomodo operibus
perituri sunt potentiores,		ad intra 179 qua ipsis
quam ut ab hominibus		communia sint 178
ad penam trahi possint		personas scriptura quomo-
752		do distinguat 271
permissio diuina quid sit		pertinacia quid 822 unde
207		oriatur ibid.
permissionis vocabulum in		pesach Hebraum, pascha si-
scriptura 206. 207		gnificat 561
permutatio quid 813		petitio quid 843
persona grace quomodo di-		petitio de pane quotidiano
catur 172 quid sit ibid. &		cur praponatur illi, qua
287		est de remissione pecca-
persona prima Deitatis cur		torum, cui tamen post-
pater dicatur 186 tertia,		ponenda videbatur 875
cur spiritus 371 sanctus		petenda quadam sunt, qua
ibid.		Deus non vult efficere
persona Christi, etiam qua-		874 & non petenda sunt,
		qua-

INDEX

- quadam, qua Dexta-
men vult efficere ibi-
dem.
- Petrus sciens & volens ab-
negat Christum 60 pro-
pheta noui testamenti
234
- Petrus de Alliaco cardina-
lis Cameracensis 567
- pharisei summum bonum
in quo ponant 22 care-
monialem cultum ante-
ponebant morali 32
- philosophia & doctrina ec-
clesia quomodo differe-
rant 5
- philosophia Vera multum
differt à doctrina ec-
clesia s non tamen cum
ea pugnat ibidem. & 6
quid & qualis sit ibi-
dem. tota est naturalis s
ignorat causam nostro-
rum malorum 6 non in-
telligit nec praeſtat Ve-
ram consolationem ibid.
prorsus ignorat euange-
lium ibid. omittit pra-
cipuas legis partes ibid.
tradit multas artes &
ſcientias viles ibidem.
& 7
- philosophia moralis non ſuf-
ficit ad interpretandam
legem 690
- phrases orthodoxa 180 ſa-
cramentales quae ſunt
ſacramentaliter intelli-
genda 546
- pietas eorum qui ſcripſe-
runt libros ſacros, confir-
mat doctrinam eccleſia
11
- pij quomodo regantur lege,
quomodo non 840 quo-
modo habeant remiſſio-
nem peccatorum 886
plurique ſunt longevi
785
- pij & impij in conuerſione
quid commune habeant
651
- iudei abuntur ſecundum
legem & euangelium
360
- Pilatus iudeis cur in paſſione
mentio fiat 296
- Pilati nomen facit ad con-
firmationem noſtri, le-
ſum eſſe exhibitum Meſ-
ſium 296
- placita pontificum 155
- Platonici ſummum bonum
in quo perſuerint 296
- Plutarchi de Numa diſſum
810 ſcriptum memora-
bile 719
- poculum carnae dominicae
poculum benedictioniſi-
ue gratiarum actio-
nis vocetur 538 eſt no-
uum testamentum ſa-
cramentaliter. 544.
557
- pena quid 94 eſt repro-
bationum. ibidem. eum
pars etiam diſcitur pena
ibidem.

- pena quam Deus impiis in hac & in altera vita infligit, una tantum est 50
- pena unius causa possunt esse plura & diuersa peccata tam diuersorum quam eorundem hominum 730
- pena conuincunt nos peccatis 47 sunt exsecutio & declaratio iustitiae diuinae 206 omnes iustae sunt & bona 218 habent rationem boni 194 boni moralis, & cur 206
- pena hostium confirmant doctrinam ecclesiae 10
- pena impiorum praesentes sunt tantum institum aeternarum 91
- penarum author Deus 194
- penarum gradus 94 95
- penitentia unde dicta 642 643 dicitur etiam de impiis 643
- penitentia piorum & impiorum quomodo differant 645
- penitentia nomen obscure est nomine conuersionis 643 & latius patet ibidem, tam prius quam impiis tribuitur, & cur 651
- penitentiam seu absolutionem priuatam esse tantum concionem euangelij 489
- penitentiam negantes non sunt habendi pro membris ecclesiae 598
- sine penitentia nulla datur remissio 61
- penitentes soli cur admittendi ad canam. 597
- potestas est armata potentia corporalis contra delinquentes 399 habet auctoritatem praeuicam condendis leges. ibidem.
- summus Pontifex 237
- pontificem Romanum mentiri, cum dicit se esse caput ecclesiae 241
- pontificij concupiscentiam domus & vxoris solent coniungere 825 cur ibidem. fingunt praeparatoria opera liberi arbitrij 657
- possessio rerum sancitur 817
- posterij sunt pars maiorum 731
- postulatio impossibilis, beneficium maximum 89
- potestas clauium, vide clauces

INDEX

praeceptio euangelij propria 139	praedestinationis causa qua 407 causa finalis 408 ef- fectu qua 410
praeceptum de non habendu diis alienis, & de non fa- ciendis sculpsilibus affe- runt 684	doctrina de Praedestinatio- ne & sui 416
praeceptum quantum de ho- nore parentum, cur pri- mum in secunda tabula ponatur 783	praedestinatione Verbi quomo- do ecclesia claudat & aperiat regnum celo- rum 605
praeceptum de concupiscen- tia, quod quidam in duo diuidunt, sensu tantum vnum esse 684 diuersis locis diuerso Verborum ordine à Mose positum 685	praeuisiones futurorum 163 praefatio in Decalogum 693 praemia bonorum & pena sceleratorum 163
praecepta caeremonialia ce- dunt moralibus 691	praeparatio Thomae quid 649
praecepta secunda tabula ce- dunt praeceptis prima ta- bula 691	praescientia, prouidentia & praedestinationis differunt 202
praecepta humana quadru- plicia 711 diuina ibid. politica ibid ecclesiastica 712 impia 714	praescientia Dei quid 202 203
praecepta diuersa & non di- uersa qua sint 684	praescientia immutabili pendet à causa immuta- bili 202
de Praeceptis humanis & tra- ditionum ecclesiastica- rum autoritate 411	praesentia corporalis & man- ducatio oralis corporis Christi in pane, stabilit horrendam missa idolo- latriam, 555
praedestinationis quid 202. 203 406 eius partes qua 407 quatenus sit nobis nota 412. 413 an possimus de ea certi esse ibid. quo- modo differat à proui- dentia 406 est immuta- bilis 412 cur ibid.	praesentia & auxilium Dei in afflictionibus 109 praestantia hominis origina- lis 69 praestantiora deterioribus (Deum creaturis) assi- mulare, nefas 719 praetextus varij de causa peccati 66 prauias quid 49 cui oppo- natur si post lapsum primorum parentum fa- ciat

Qua est naturalis	67	cur	privatio sacramenti non da-	
ab Augustino naturalis			mnat sed contentus	103
dicta		ibid.	probare seipsum quid sit	89
peccatio quid	740.842		quomodo quis se probare	
quid ei repugnet	ibid.	est	possit	ibid.
species invocationis	843		procedere sine emanare	
qua complectitur	844		quid sit	110
christianis cur necessaria	844		processio spiritus sancti à pa-	
844 quomodo sit causa			trie & filio procedat	315
fidei	884	est pars cultus	prodigalitas seu profusio	
Dei	17	ad quam cate-	quid	815
chesus nostra partem			proditto quid	823
pertineat	17		profanare sacra Dei quid	
peccatio piorum & impiorum			sit	597
quomodo differant	830		profanatio sacramentorum	
peccationis species quae	843.		775	
844 privata quae	ibid.		Profanitas quid	709
non est alligata verbis &			gnat cum toto Dei cultu	
locis	ibid.	publica quid	in & in tabula	ibid.
ibid.		ad hanc linguam re-	promissio pars potius & uni-	
quiritur	ibid.		ma est sacramenti	534
peccationis bona conditio-			promissio euangelij	475
nes	847		quomodo & universalis	107
peccati nostrorum omnium			promissio gratiae quomodo	
finis	858		& universalis	402
presbyterium contineri sub			quomodo particularis	ibid.
nomine ecclesiae	623.624		populo veteri nobiscum	
primogenitura eius	247	e-	communis fuit	132
ius causa	ibid.		promissio & excommunicatione cur	
principium habere filius			secundo precepto additur	
quomodo dicatur	271		712	
principiorum notitia nobis-			promissiones bonorum cor-	
cum nascentes	162		poralium intelliguntur	
privatio quomodo peccatum			cum exceptione castigat-	
& pena peccati	54		tionis & crucis	786
privatio rectitudinis crea-			promissiones divinae tantum	
tura quomodo sit à Deo,			ad contritos pertinent	
& quomodo sit pecca-			849	
tum	216		promissiones euangelij in	
			Ppp pro-	

INDEX

- prophetia multa sunt 13
 promissiones omnes in Verbo
 habent annexam condi-
 tionem fides & peniten-
 tia 485
 promissum eadit indebitum
 168
 propagatione Vera doctrina
 735 in tertio & quarto
 precepto quomodo sanc-
 tiatur 777 quid ei repu-
 gnet 735. 773
 propheta unde dictus 234
 propheta in genere quid sit
 234
 propheta summus Christus
 235
 propheta Veteris testamenti
 quid 234 novi quid ibi-
 dem.
 propheta qui fuerint 779
 accipiebant doctrinam
 immediate à Deo ibid.
 docebant extraordinarie
 ibid. excitabantur im-
 mediate à Deo ex qua-
 sitribus ibid. habebant
 testimonia quod non er-
 rarent ibid. solent exor-
 dium regni Christi con-
 nectere cum eius comple-
 mento 677 minantur
 primo, deinde consolantur
 647. 648
 prophetarum & sacerdotum
 discrimen 237
 proprietatum convenientia
 40
 profelys 514
 prosopopeia 39
 providentia quid 197. 203.
 406 nominatur confi-
 lium Dei 203
 providentia divina cur a-
 gnoscenda 221
 providentia & predestina-
 tio quorum sint 202
 quid differant ibid.
 providentia nomine quid in-
 telligendum 203
 providentia esse proba-
 tur 198. 199. 200. 201
 202.
 de Providentia Dei opinio-
 nes varie 197 Epicu-
 rorum ibidem. Stoe-
 rum ibid. peripatetico-
 rum ibid. & 198
 sententia ecclesia Vera
 198
 proximus quis 32 quomodo
 diligendus 31
 publicanus potest esse mem-
 brum civitatis, sed non
 ecclesia 626
 puritas doctrina nota eccle-
 sia 2
 Q.
 Qualitas nulla assumit aut
 gignit speciem corpoream
 372
 Quies iumentorum cur sub
 batho mandata 764
 Quies divina imitatio du-
 plex 765
 Quod locum significat 314
 R.
 Raptus pomi quantum sci-
 lus

RERVM ET VERBORVM.

luc 43 quæ in co peccatis	quidem pars boni operis
concurrerint ibid.	vel inchoari potest 658
ratio cur nobis à Deo tribu-	regnum in genere quid 863
ta 552 in diuinitate quate-	vnuerſale quod ibid.
nus non audienda. ibi-	ſpeciale quod ibid.
dem.	regnum & regeſtylus Chri-
reatus quid 49 cui oppona-	ſti 137
tur 51	regnum Chriſti à noſtro
reatum ſancti cur propagent	quid differat 244
non autem iuſtitiam.	eius exordium ſolent pro-
55	pheta cum complemento
reconciliare quid ſit 122	connectere 677
reconciliatio non potuit fieri	regnum Dauidicum quo-
ſine ſatiſfactione & mor-	modo æternum, quod ex-
te mediatoris 130	men ante Meſſia aduentu-
recordatio non eſt corpora-	tum erat deſtruendum.
liter præſentium ſed ab-	770
ſentium 545	regnum Dei quid ſit 863
recordatio Chriſti quid ſit.	quotuplex 864 Vbi ad-
535 eius partes quæ 523.	miniſtretur 866 quomodo
535-536	diu duret. ibid. quomodo
recordatio & commemora-	ad nos veniat 867 cur
tio mortis Chriſti in cana	crandum & veniat ibid.
quid ſit 521 eſt ſinis cana	non venit niſi poſitis me-
domini 535	dis, quibus illud premo-
redemptio filio quomodo tri-	uetur 871
buetur 160	regni Dei bona 865
redemptionis noſtri modus	caput & rex 864
pretioſiſſimus 277	cives 865 hoſtes 866
reformare naturam ſolus	leges 865
natura dominus poteſt.	regnum noſtram quod
118	244
regeneration noſtra ſpiritu-	regula generales, ex quibus
ali qua ſit 382 eſt fru-	ad fundamenta hæreſi-
ſum mortis Chriſti 310	corum reſpondetur 268.
cur neceſſaria 108 ma-	269.270
net imperfecta in hac vi-	ſpeciales ibid. & 271.
ta 659	272
ſine Regeneratione ne ulla	regula interpretandi decal-

INDEX

legum	689.700.701	gantur à spiritu sancto	
relationes in Deo non efficiunt mutationem	192	80 cur interdum a Deo deferantur ibi. revocantur tamen ad penitentiam	ibid.
quomodo Deo tribuantur	ibid.	inter Renatos & non renatos peccantes discrimen	
religionem primam homines à Deo acceperunt	8	triplex	829.830
religiosi	514	renovatio mentis & solutis in hac Vita non fit perfecta	51.36
reliquia imaginis Dei post lapsum 41 etiam in non renatis ibid. cur servata	64	reponere aliquid in futurum an liceat	882
ibid in renatis	64	repraesentare Deum signo quo ipse non fuit, creatura nulli licet	720
remittere debitori creditor quando dicatur	885	reprobatio quid sit 407 eius causa efficiens qua effectus	411
remittere peccatum nemo nisi pars offensa potest	420	de Reprobatione sua vel alterius nemo debet statueri ante finem Vita	413
quomodo pugnet cum iustitia Dei	885	reprobi nunquam verè creantur 423 nunquam verè accipiunt remissionem peccatorum ibidem. deficiunt totaliter 415 resurgent ad mortem aternam	436
remissionem pro remissione auxerunt patres	579	repurgatio creaturarum fiet, non omnium abolitio	364
remissio peccatorum quid sit 419. 885 quomodo & quando detur 423 à quo fiat 420 propter quid 421 an congruat cum iustitia Dei ibidem an sit gratuita 422 quibus detur 423 est fundamentum reliquarum consolationum omnium in cruce 98 cur nobis petenda 886 tollit penam peccati	885	res signata in sacramento quid 481 in cana domini qua sit	529
remissio nostra quid	888	res bruta quomodo angelis & hominibus sint misteria Deum celebrandi	36
remissio triplex	889	res omnes ad certos fines sapientissime ordinata	164
renati qui 657 in hac Vita quomodo sint filij Dei 238 possunt labi in peccatum regnans 58 non semper re			

¶ nunquam vere agunt penitentiam. Vide miscellanea. pag. 166.

- rei omnium sacramentorum
 eadem 547
 res petenda à Deo qua 848
 earum discrimen 349
 res providentia diuina sub-
 iecta 208.209
 res sacra duplices 474
 rerum diuisiones 812
 resipiscencia Unde 642 pro-
 prie respondet vocabulo
metanoias ibid.
 resipiscenciam & remissio-
 nem peccatorum dare
 solius est Dei 647
 resurgere nihil potest, nisi
 quod cecidit 413
 resurrectio in scriptura quid
 significet 428 in symbo-
 lo apostolico quid ibid.
 resurrectio quid sit 315.428.
 429 confirmatur 430.431.
 432 quomodo sit futura
 434 quando 435 cuius
 virtutes ibid. est pars glo-
 ria 308 praesupponit mor-
 tem 425
 resurrectio mediatoris tri-
 pliciter ad nostram salu-
 tem requisita 324
 resurrectionis mortuorum
 finis ultimus 436 proxi-
 mus ibid.
 resurrectionis Christi fructus
 quatuorplex 325
 per Resurrectionem Christi
 spirituale & internum
 sabbathum in nobis in-
 chatur 769
 resurrectionis piorum causa
 qua 437 impiorum ibid
 de Resurrectione errores
 429
 in Resurrectione Christi duo
 considerata 313
 in Resurrectione mortuo-
 rum & glorificatione cor-
 pore & anima erimus
 perfecte beati 161
 resuscitatio quid 813
 retractatio mali, bona est
 758
 rex quid sit 238
 rex regum Christus quid sit
 ibid.
 reges angelorum & ecclesia
 nos non sumus, sed tan-
 tum reliquarum creatu-
 rarum 244
 ritus externi non possunt
 mundare conscientias 22
 ritus cana domini quis 520
 595
 ritus à Deo preceptos non
 licet in alios fines trans-
 ferre 485
 Romani quomodo liberi 76
 Rubertus abbas Tuitensis
 567
 S.
 Sabbathum quid sit 766
 ab Hebraeis quomodo di-
 catur ibid. quatuorplex ib.
 morale quid ibid. durat
 adhuc & ad nos pertinet
 768 caremoniale quid
 767 quatuorplex ibid. im-
 mediatum quod ibid.
 quatuorplex ibid. media-

I N D I X

zum quod	ibid.	quotuplex. ibid. significatus 237 typicus quia 236
sabbatum quomodo aternum	770	sacerdotes quomodo sancti 859
quatenus ad nos Christianos pertineat	768	sacerdotes Veteris testamenti typici 237 habebant ordinarium ministerium ibid. tantum obtulerunt sacrificia dixeruntque 243 ordinabantur mediare et tibus Levitica 237 poterant errare, & sepe errabant, & reprehendebantur à prophetis 237
quomodo servetur aut violetur	772	sacerdotium nostrum quid 345
sabbatum annorum	767	sacramentum Latini quid 472 Unde dictum ibid. est vocabulum relativum 482 eius correlata. ibid. fundamentum ibid. Relatio. ibid. Terminus ibid.
dierum. ibid. cur sabbatum dicatur	ibid.	sacramentum Veteres quomodo definierint 475
mensum	ibid.	sacramentum omne quibus constat 547
sabbatum septimi diei institutum est à Deo ante lapsum generis humani.	770	sacramentum & sacrificium sepe sunt idem subiecte, semper autem differunt ratione 478
sabbatum spirituale agere quid sit	777	sacramenti significatio quid duplex 473 & sui sine fide non servat 511
sabbatum infidelibus non fuisse sacramentum	764	sacramento contendere 472
sabbatum sanctificare quid sit	762	sacramenta quid sint 473 sunt appendices euangelij 17 quomodo adhibeantur
sabbatum sanctificare aliter Deus dicitur, aliter homines	ibid.	
Deus quomodo	ibid.	
homines quomodo.	ibid.	
sabbathi instituti causa finales	771	
sabbathi res significata	770	
profanatio qua sit	772	
sanctificatio	ibid.	
sabbatho allegati quomodo simus	769	
sabbathum dierum	767	
Sabellius hæreticus	255	
261 quæ hæresis	ibid.	
Sabini elegans epigramma	191	
sacerdos in genere quid	236	

angelum, quomodo ad
legem referantur. *ibid.*
cum verbo commune
quid habeant, quid non
487 488. non intelligan-
tur, nisi analogia signo-
rum & rerum intelligen-
tur 476. sine intellectu
non mouent nec confir-
mant fidem 487. quid si-
gnificent, obsequunt, ex-
hibeant, confirmant, &c.
543. non aliud obsequunt
quam Verbum promit-
tit. 418. cure obsequunt
476. impiis nihil obse-
quunt neque conferunt.
486. ad quam cateche-
seis partem pertineat 17
pertinent ad solos fideles
590. extra Verbum non sunt
sacramenta 485. nec pro-
sunt 501. respectu nostri
etiam sunt sacrificia 478
qualia. *ibid.* sunt signa
federis 129. sunt signa
promissionis non cuius-
vis sed gratia 476. alia
fuerunt in Veteri, alia in
nouo federe 133. quomo-
do ea inter se conueniant
& differant 479. 480
cetera solus iudeus insti-
tuit 499. in nouo testa-
mento quot sint 789
quinq; a Papistis confusa
ibid. non sunt sacramen-
ta proprie dicta *ibid.*
sacramentorum fines 476

natura 546. 585
sacramentum instituer
solus est Dei 475
sacrificium *ὁλοκαυστίου* tan-
tum nos offerimus 243
sacrificium *ἱλαστικόν* sine ma-
tatione esse nequit 587
sacrificium Christi à nostro
& aliorum sacrificio quo
modo differat 243 eius
partes dua individue
qua 306
sacrificium gratiarum altio-
nis patres eucharistiam
vocarunt 588
sacrificia quid sint 781
sacrificia *ὁλοκαυστίου* totius
ecclesia sunt, ab initio vs-
que ad finem 243
sacrificia nostra eucharisti-
ca qua sint *ibid.*
sacrificia typica nos non of-
ferimus *ibid.*
sacrificuli fingunt missam
esse sacrificium *ἱλαστικόν* 585
sacrilegium quid 814
Sadducaei iam olim anima
immortalitatem negaue-
runt 425. 429
salus electorum quomodo
certa sit, licet amittant
spiritum sanctum 389
salus nostra in quo consistat
20. non consistit in mani-
bus & viribus nostris 23
salus quam nobis adfert le-
sus Christus, qua sit 224
salutis causa prima & fons
408

INDEX

- Samuel & Elias habebant* *sanctificatio spiritus sancti*
extraordinariam sacri- *quomodo tribuatur* 161
ficandi potestatem 715 *sanctitas in creaturis quid*
cur *ibid.* 859 *Rom. 11. & 16. quid*
sanctum quid significet 859 *significet* 55
sanctum hac vita nunquam *sanguis Christi est mors*
requiritur perfectionem *Christi* 537
diuum 851 *non exti-* *sanguinem Christi bibere,*
tascent tribunal Dei *& sanguine Christi ab-*
852 dicuntur facere mi- *lut, idem est* 550. 524
racula utrumque 743 *in Sanguine Christi quid sit*
cur dicantur fideles 418 557
à creatis quomodo sint li- *sapientia Dei est aeterna* 257
beri 55 *reatum car pro-* *duplex est* 271
pagant, non autem iusti- *sapientiam & notitiam Pau-*
riam *ibid.* *lus ab imagine Dei non*
sanctorum honor quis 723 *excludit* 39
sanctos in celo non intel- *in Sapientiâ perfectâ non*
ligere mala singulorum, *excluditur, sed includi-*
nec exaudire preces 746 *tur doctrina legis* 842
optare salutem ecclesia *sapientissimè Deus quomo-*
militantis in hac terra *do omnia condiderit* 193
ibid. *Satan non coegit hominem*
sanctificare Deum quomo- *ad peccandum, sed pro-*
do nos dicamur 859 *batiliter suasit & per-*
ipsum quomodo iubeamur *suasit* 70 *non est à Deo*
860 conditus, sed angelus bo-
sanctificare nomen Dei nos *nus* 71 *neminem occi-*
ipsi non possumus 861 *dit, Et anima eius serue-*
sanctificari nomen Dei quo- *tur* 634 *stetit ante la-*
modo petamus 860 *psum in veritate* *ibid.*
sanctificare sabbathum quid *satisfactio legalis* 102 *euang-*
sit. vide sabbathum. *gelica* *ibid.*
sanctificandi verbum quot *satisfactio Christi quomodo*
modis & ferpetur 859 *se habeat ad iustificatio-*
de Sanctificatione nominis *nem nostram* 456
diuini petitio cur primū *satisfactio diabolorum &*
locum obtineat 858 *hominum aeterna* 110
sanctificatio nostra qua 121 *satisfactio cur necessaria*
108

308 non potest fieri per	lis hominibus Deus cur
obedientiam ibi. nec per	Sclis fieri 2
penam 109 cur ibid.	sepultura est pars pena, hu-
satisfaciendi modi per pe-	mitatis & ignominia
nam duo 102	quam eramus meriti
satisfactor noster qualis 112	308 eaque postrema ibid.
Saul defecit finaliter 154	sepultura Christi causa 307
non fuit Verè pius, sed	308
hypocrita ibid. ad quid	ex Sepultura Christi sumus
electus 388	certi de ipsius morte ibid.
scandala in moribus 757	series firma causarum &
schabbath Hebrais quid 766	effectuum 164
schabbathon Hebrais quid	in Serie finita est aliquid
ibid.	primum 164
schebbeth Hebrais quid ibi.	servatio nostri quomodo in-
de Schismate consubstan-	telligenda 278
tiationum 569	Seruetus hareticus 174
schola prophetarum 15	serui Undè & cur dicti 277
scholarum conservatio 777	servire Deo 742
scoreatio quid 805	servitus non tollit liberta-
scriptura cur nomina signo-	tem 82 quid ei oppona-
rum & rerum permutet	tur 76
504	sessio Christi ad dexteram
scurra quis 824 Undè dictus	patri in quibus consistat
ibid.	348 quid sit 349 differt
scurrilitas quid 814	ab ascendente 346 eius
secta haretica Undè orta 4	fructus 354 phrasis Undè
mutant Vel corrup-	sumta 347
punt legem Dei ibi. quo-	seueritatis in quarto prace-
modo ibid.	pro causa qua 762
securitas carnalis 699 qui-	sicut intertia petitione quid
buscum Virtutibus pu-	significet 873 in quinta
gnet 707 spiritualis 700	quid 887
commendatur ibid.	sidus Saturni inclemens &
sedere ad dextram Dei quid	crudele, Veneris Undè be-
fit 347	nignum ab Astrologis &
sedulitas quid 791 quid ei	caro, Vanitas est Vanita-
repugnet ibid.	tum 67.68
separatorem ecclesia ab a-	signum in genere quid 473
	Ppp s sine

hypocritis quatenus de-
tur 385 quando detur
per ministerium 386
datur volentibus & pe-
gentibus, augetur perse-
perantibus. ibid.
nulli datur nisi qui de-
siderat eum & petit 845
non potuit donari absq;
resurrectione & ascen-
sione Christi in cælum.
327. cur vocetur do-
num 373 & bisque diffu-
sus est, cælum & terram
replens 386
per doctrinam ecclesia
efficax est in cordibus e-
lectorum. 1. per mini-
sterium 387 est iis nobis
naturâ ante preces 846
non habuit ius conferen-
di nobis videretur 120
non potuit esse mediator,
& cur 119 quàm neces-
sarius 389 nunquam
est ociosus 639 quia est
à patre & filio, ideo eis
est imago 379 qua
operatione & quomodo
in electis operetur 150
quomodo à Saule reces-
serit 388 quomodo re-
stituatur imaginem Dei.
42 quomodo retinea-
tur 387 non sedet ad
dextram patris 347
quomodo nos servet 225
immediatè per se nos su-
scipiat 436

eius officium quod 379
spiritus sanctus & eius pe-
titio quomodo sint si-
mul, quomodo non
846
spiritus sancti testimonium
in cordibus electorū con-
firmat doctrinam eccle-
siae 11
spiritum Dei Iohannes quo-
modo videret descenden-
tem super Christum
386
spiritum sanctum aequalem
esse patri & filio 374 &
consubstantiali 378
distinctum à patre & fi-
lio 373 esse videretur 372
in spiritum sanctum qui
peccent 146
sine spiritu sancto nulla
fasset nec esset ecclesia
386
spirituale quid in scriptura
significet 481
spirituales res in sacramen-
tis qua dicantur ibid.
statua Latinis quid 717
statua hominis quatuor 81.
83. 85. 86
stellionatus quid 814
stirps quid sit 809
Stoici summum bonum in
quo posuerint 21 eorum
opinio de providentia 197
studij theologicis ratio triplex
12. 13
succedere sacramentum sa-
cramento quid sit 515
Suidas

INDEX

- Suidas ait datē Bē idem esse quod mercede seruire* 742
summum bonum. vide Bonum.
superiores qui sint 784 *cur honorandi* *ibid.*
superstitio quid 697 *non est pactum cum diabolo* *ibi.*
sed tamen est idololatria *ibid.*
pro Superstitione tuenda argumenta 709
sub Superstitione qua vitia comprehendantur 697
superstitiosi qui 708
supplicem fieri quid significet 848
supplicium mediatoris infinitum & finitum quomodo 116 *eius gravitas* 117
sursum locum significat 334
suspicacitas quid 821
suspectio quid *ibid.* *quotuplex* *ibid.* *bona qua* *ibid.* *mala qua* *ibid.*
suspicionē licet habere 821
symbola, a, quid 136 *Unde* *ibid.*
symbolum in genere quid significet *ibid.* *in ecclesia quid* *ibid.*
symbolum cur ita dictum 157 *cur apostolicum* *ibi.*
dicatur etiam catholicum *ibi.* *cur* *ibi.* *cur aliis longē antecellat* 158 *completur summam euan-geliū* 16 *ad quam partem*
catecheses nostra pertineat 17 *eius partes* 169
articulorum Symboli coherentia & ordo 223
articulos Symboli summa sapientiā conscriptus esse 23
de Symbolo diuersa sententia 157
Symbolum Chalcedonen- 238
Symbolum militare 156
Symbolum unius aliorum autoritas Unde dependeat 158 *causa* 157
de Symbolis aliis quaestio *ibi.*
synedria tria Iudaorū 635
synedrium minus, de quo Christus loquitur, non fuisse mere politicum, sed simul ecclesiasticum 636
synedrium trucidatum 625
synodi Nicēna versiculi 712
synodi septima decretū 719
T.
Tabula secunda quomodo similis prima 783 *eius obediētia cur necessaria* *ibi.*
taciturnitas quid 823 *quid ei repugnet in defectu* *ibi.*
in excessu *ibi.* *sine comitate fit morositas* 824
temeritas quid 798. 800
temperamentum corporis *ibi.*
isofum, ineptum anima ad actiones bonas organum 33
temperantia quid 806 *eius extrema qua* 807 *mater* *ca-*

castitas 691 nocens quæ	peccato originali	32
fit 807	Theſebubach Hebrais quid	
ſine Temperantia non poſ-	642	
ſumus eſſe caſti ibid.	Thomas tribuit libero arbi-	
templum in ſuſcultum ne-	træ preparationem 49	
minus niſi Deo extruatur	ſed non conuerſionem ib.	
259	eius verſiculi	722
templum Hieroſolymitanũ	timiditas quid	800
quomodo ſanctum 859	timor eſt fuga mali	702
templorum ornatus & vetus	timor filialis 703 ſervilis	
quis 728	ibid. quomodo differant	
tempus extremum quid & o-	702	
ccetur 366	timori Dei in deſectũ quid	
tentatio Dei quibus cum	repugnet 704 in exceſſu	
& virtutibus pugnet 707	quid ibid.	
tentatio Dei 699	tollere ex eccleſia eſt ex-	
tentationis ſpecies dua 850	communicare 628	
Dei quæ ibid. Diaboli	à poſitione Totius ad nega-	
quæ 891	tionem partis non valet	
tentationes quatenus Deus	conſequentia 523. 536	
immittat 892. 893 qua-	fallaciæ eſt conſequentis	
tenus non ibid.	842	
tentationes Sathana & ea-	transſubſtantiationis paſifica	
rum remedia 24	quid 563 reſutatur 564	
teſtamentum quid 129	tollit analogiam ſigni &	
teſtamentum & ſædus pro	res ſignate 566	
codex in ſcriptura ſu-	transſubſtantiationem eſſe	
muntur & cur 119	impium paſiſtarum com-	
unum Teſtamentum pro-	mentum 563	
prie non ore bibitur, ſed	tradere ſathana eſt excom-	
corde creditur 544 & vetus	municare 628	
ſapè in ſcriptura pro lege	traditiones humana 155	
ſumitur ſynecdochicè 133	trinitas græcè quomodo di-	
teſtimonia martyrum de	catur 175 quia ſit ibid.	
doctrina eccleſia 97 pa-	trinitas & triplicitas diffe-	
trũ de cena domini 560	runt ibid.	
Theſebubach Hebrais quid	doctrina de Trinitate cur	
717	tenenda in eccleſia 182	
theorematum quatuor de	trinitate quid 175	
	trinitas	

INDEX

trinum & triplex differunt	interpretatio orthodoxa
175	541
triplex quid	ibid.
turbulenta quid	722
typus cedit rei exhibitus	769
tyrannia quid	788
V.	
Valla ait <i>κατὰ τὸν</i> esse tam	
hominibus quā Deo ser-	
uire	742
Vulor vnius sacrificij Chri-	
sti continuatur in perpe-	
tuum	344
Vanitas quid	820
Vanus quis	ibid.
Vasa quomodo sancta	859
Vbi locum significat	336
Vbi que esse vel in diuersis lo-	
cus simul sua substantia,	
solius immensa deitatis	
proprium	553
Vbi quitas carnis Christi	
nuquam in scriptura est	
expressa ibid. nec patitur	
carne Christi esse crea-	
turam	ibid.
Vbi quistorum error	300
Generatio sanctis conueniens	
qua	741
Verax quis 819 Aristoteli	
quis	ibid.
Veracitatis extrema secun-	
dum Aristotelem	820
Verbum est conuersis & non	
conuersis commune	520
Verba sunt signa rerum	474
Verba cana sunt phrasēs sa-	
cramentalis	346
Verborum Christi in cana	
Vercondia quid 806	grace
quomodo dicatur ibid.	
quid et repugnet ibid.	
Veritas quid 818. 819	quid
et repugnet in defectu ib.	
in excessu quid	820
Veritas figurata non est men-	
diata	ibid.
Veritas & eius patefactio	
est Deo gloriosa	752
Vertrauen	467
Veteres non pro suis fuisse	
destitutos gratis	138
Vires in summa legis quid	
significant	31
Virtus post funera quomodo	
eruat	22
Virtutem vnam & eandem	
in diuersis preceptis di-	
uerso respectu poni, non	
est absurdum	814
Virtutes et summum bo-	
num inclari cur non pos-	
sint	22
Virtutes Epicurorum 42 non	
placent Deo ibidem. cur	
ibid. heroica 163 non re-	
natorum sunt peccata per	
accidens 63 cur	ibid.
Vis edendi miracula non	
transfunditur in sanctos	
	743
Vita quāvis quiddam 438	
Variē apud philosophos	
definitur ibid. in genere	
quid	ibid.
Vita aeterna hominū quid	
	439

439. 440 est praesens & futurum bonum 149 quo modo credatur ibid. quo modo speretur ibi. quando datur 444 quare datur 443 quibus datur 442 quomodo datur 444 à quo datur 451
- Quomodo lex promittitur, & quomodo euangelium 139
- Quia eadem pluribus & diversis virtutibus opponitur 707
- Quia natura quae veniā & commiserationem mereantur, & quae pēnā 57
- Quis significatio novus hominis quid 645 quae complectatur ibid.
- per viros qui intelligantur cum dicitur Christum venturum ad iudicandū vivos & mortuos 163
- Umbra Achilles & Polydori Euripides vocat elidoro 718
- Ungi olim tria hominum genera solent 130
- Ungtio quid 231. 233. 242
- Ungtio prophetarum, sacerdotum & regum quid significavit 230. 231
- Ungtionis duae partes quomodo in Christo inter se differant 212
- Ungtionis Christi participem esse quid sit 242
- Ungtionis res significata cū aliis donis miraculose distat in ecclesia 489
- in Ungtionis analogia signi & rei signata quae fuerit 231
- Ungtionum aliorum & Christi distinctio ibid.
- unde locum significat 334
- Ungtionis vox proprie quid respiciat 20
- Ungtio in genere quid 452
- hypostatica 288. 482
- Ungtio naturarum Christi in morte & sepulchro iulianus mansit 301
- Ungtio nostri cum Christo 520
- Ungtio personalis quid 338 sacramentalis quid 482 in quibus consistat ibi. probatur ibid.
- Ungtio signi & signati in sacramento canae 534
- Ungtionem in Christo non esse ubiquitatem 300
- Ungtionem cur hypostaticam fieri oportuerit 289
- Vocatio quae nos Deo vocat quadruplex 393
- Voces Hebraeae ad Latinam ecclesiam non nisi per gratiam venerunt 579
- Voluntas non est sola, & tamē sola vult 465
- Voluntas libera est pars imaginis Dei 81
- Voluntas decreti & signi ibid.
- Voluntas angelorum & hominum

INDEX

minum quomodo à Deo regatur	80	repugnet in defectu ibid.	
Voluntas Dei quid significet in scriptura 869 fit in calo perfectissime	872	in excessu quid ibid.	
à quibus ibid. fons est & norma omnis iustitie		Esura quid 814 quid ab ea excludatur	ibid.
204 non regitur aliunde	78	Esurpationis nominis divi- ni honorifica atq; legiti- ma partes	755
Voluntas diabolorum & ho- minum, causa peccati per se efficiens	65	Esus sacramenti sine fide non servat 501 legitimus quis 484 est nome eccle- sia 2 quid ei repugnet	775
Voluntas hominis regene- rati, sed nondum perfecti partim ad malè, partim ad benè operandum sua libertate	85	superstitiosus quis ibid.	
cur ad benè ibid. cur ad ma- lè ibid. nondum regene- rati, agit quidem liberè, tantum fertur ad ma- lum 83 cur	ibid.	Esus legitimus Baptismi 501 cane quis 505 in quibus consistat	ibid.
Voluntas humana non tantum ab alio regitur, sed etiam à se 82 repugnat Deo in multis actionibus	81	Esus legitimum sacra- mentorum qui negligant	485
Voluntatem liberam quis non habeat	80	Gulgu sumum bonum in quo penat	21
Voluntate Dei mutata, mu- tatur ipse Deus	698	V Valramus	567
Vota coniugum ardentiora	808	2 Buben	472
Urbanitas quid 824 quid ei		X.	
		Xenophonis locus	741
		Z.	
		Zelem Hfirais quid	717
		Zelus quid 300 Undè oria- tur	730
		Zelus errans quis	739
		Zelus gloria Dei quid sit ibid. in defectu quid ei repugnet ibid. in excessu quid	ibid.

INDEX VOCABULORVM

Græcorum.

αἰδώς	806	αἰδωλον quid	717.718
ἀκτιστος quid	814	αἰχνα Græci quid vocet	717
ἀνυποταγή, inuoluntarium	77	αἰσινία	820
ἀρεθὸς δίκαιον in Deo	660	ἐκπνόμευες idem quod	
ἀλαζυνεία	820	ἀπὸ πνόμευες	280
ἀναγκαῖον, necessarium	77	ἐμφύτευσις	813
αἰσμία	48.49	ἐντύχεις quid	844
αἰσμησία	66	ἐξαρτῇ i. Corinth. y. quid si.	
αἰσπηλαργία	789	gnificet	638
αἰσπητυς	474	ἐπαγγελία quid	135
ἀσπερία	791	ἐπαγγελία & βασιλείαν dif-	
ἀσφαλισματός	474	ferunt	135.137
αὐτίκα 822. Unde oriatur		ἐπιθήσεται, i. Corinth. 5.2.	
ibid.		quid significet	631
αὐτίκεια quid 814. in de-		ἐπιτίμια quid	793.798
fectu quid ei repugnet. i		quid ei repugnet	ibid.
ibid. in excessu quid. ibid		ἐπιτίμια erga parentes quid	
αὐτίκῃς in proprie in Deum		ibid.	
competit	78	ἐπιτίμια etiam significat ex-	
Βάπτω quid	491	communicationem	631
βάπτισμος & βάπτισμα ὅν-		δ' αὖτις quid	35
de	ibid.	δ' αὖτις & δ' αὖτις in	
βαυκισμῶν	705.820	dem in actione cana si.	
βαυκισμῶν	705	gnificare	538
δ' αὖτις quid	844	δ' αὖτις quid	844
Δ' αὖτις quid significet 130.		Θρησκεία quid	886
537		Κατήχων quid significet	13
δικημοσία quid	95	κατήχων quid significet ibi.	
δουλοῦντι	742	κατήχων unde dicatur ibi.	
δουλοῦντι quid	806.824	κατήχων unde dicatur ibi.	
ἐθελήσκεια quid	ibid.	κατηχισμός unde dicatur ibi.	
ἐκπνέοντες potest consistere cum		κατηχισμῶν Δ' αὖτις	632
ἀναγκαῖον, non autem		κατηχισμῶν quid	ibid.
cum ἀνυποταγή 77. opponi-		λατρεία & δουλεία in sacra	
tur ἀνυποταγή. ibid. rectius		scriptura & apud profa-	
de creaturâ usurpatur		nos autores promiscuè i-	
quàm αὐτίκῃς	78	dem significant	742
		λατρεία & δουλεία in S.	
		Q 99 scri-	

INDEX.

scriptura & apud profa-	μιῖα μιλῆς οἰσδὺς	642
nos autores promiscuè	μιῖα οἰαὶα quid significet ibi.	
idem significant	742	μιῖα οἰα, ὅνδε 742 quid ibi.
παρεδόν idem est quod		dicitur tantum de peni-
mercede seruire	ibid.	tentia priorum. ibid. 643
tam hominibus quam		proprie significat muta-
Deo	ibid.	tionem mentis 642
παρεδόν & δέω & in sacra		μιῖα οἰα & μιῖα μιλῆα quo-
scriptura & apud profa-		modo differant ibid.
nos autores promiscuè i-		μιῖα οἰα transsubstantiatu
dem significant	ibid.	540. 541
παρεδόν opus seruile	ibid.	μὴν quid 472 ὅνδε deri-
λόγος 257 secundum Ser-		uetur. ibid. cur. ibid.
uetum ante carnem nul-		μὴν ὅνδε. ibid. quid.
la fuit ὑπόστασις 255 ha-		ibid. Gracis non minus
bet omnia à patre natu-		late patet, quam Latini
ra 266 corpus illud, se-		arcanum 490 Latine
cundum quod mortuus		redditum sacramen-
est, nunquam deposuit.		tum 472
318 quomodo significá-	Νικηδὸς ἡ δέσπνη	645
rit massam humanam	νὸφύλῃ, qui dicti 14 ὅνδε ib.	
quam assumpsit	860	νὸφύλῃ D. Paulus venit
λόγος 95		deligi episcopum ibid.
λόγος Christi sufficiens est		νὸμος quid significet 671
pro omnibus omnium		ὅνδε ibid.
hominum peccatis ex-		Ὁλῆ & in scriptura quid
piandis	305	significet 633 quid D.
λόγος mediatoris cur infi-		Paulo ibid.
nitum valore esse debue-		ὁμοῖον esse filium patri
rit 117 eius dignitas in		haeretici concedunt 267
quo consistat	ibid.	ἐν τῷ ὁνόματι. eis τὸ ὄνομα, i-
Μαθητῶν τε, Matth. 28. pro		πὶ τῷ ὁνόματι idem signi-
prie quid significet	496	fificant in baptismo 491
μετένευα quid	95	παρρησία quid 819
μεῖα μιλῆα quid 642 dicitur		πιστεύειν apud profanos au-
etiam de penitentia im-		tores quid significet 143
piorum. ibid. significat		πίσις & πιστύν ὅνδε ibid.
mutationem voluntatis		τῇ πίστι, & ἀλφ τὸ πιστύνει
aut consilij	ibid.	iustificari cur semper di-

INDEX.

643	eat D. Paulus nunquā	pugnet	ibid.
ibi.	autem Ἀλλὰ τὸ πῶς, &c	συνωστία seu consubstantia-	
ibi.	pontificij volunt 458	110	541
eni.	ἐλπίς παρὰ ἡμῶν de vita	Τιμωρία quid	95
643	eterna Unde oriatur	ταῦτο particula Lutheranis	
ta.	23	aliis aliud significat 568	
642	πῶς Unde 370	ὑποστάσις nomen pro per-	
10.	σθίου apud Græcos duo	sona sumtum 175	
id.	significat 203	φιλητορία quid 798 quid ei	
110	σὺς δὲ χαίρει quid 844	repugnet	ibid.
i.	σὺς καὶ οἱ accipiunt Ver-	χαρίσσειται D. Paulo quid	
d.	bum cum gaudio 146	632	
d.	Σὺς quid 824	χαρίσσειται Dei ἀμεταμέλητα	
u	πῶς quid 791 quid eire-	642	

FINIS.